

سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۱

Iran Migration Outlook 2022

تهیه و تدوین
رصدخانه مهاجرت ایران

پژوهشکده سیاستگذاری دانشگاه صنعتی شریف

دانشگاه صنعتی شریف
پژوهشکده سیاستگذاری

رصدخانه مهاجرت ایران

سالنامه مهاجرتی ایران

۱ ۴ ۰ ۱

Iran Migration Outlook

2 0 2 2

تهیه و تدوین

رصدخانه مهاجرت ایران

(پژوهشکده سیاستگذاری دانشگاه صنعتی شریف)

قیمت: ۵,۰۰۰,۰۰۰ تومان

رصدخانه مهاجرت ایران

سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۱ Iran Migration Outlook - 2022

سردبیر و نویسنده مسئول
دکتر بهرام صلواتی / مدیر رصدخانه مهاجرت ایران

دبیر اجرایی
محمدامین مولا

نویسندگان:

ایرانیان مهاجر در جهان

دبیران: فهیمه بهزادی، میترا حسین پور
همکاران: فاطمه شریفی، مانا خسروشاهی

جابه‌جایی‌های تحصیلی و دانشجویی

دبیر: محمد امین مولا
همکار: سحر شیرازی

مهاجرت‌های اقتصادی و جابه‌جایی نیروی کار

دبیران: فهیمه بهزادی، اشکان فراهانی
همکاران: فاطمه شریفی، دکتر فاطمه سلیمی

مهاجرت‌های بازگشتی

دبیر: زهره ربیعی
همکار: ملیکا سلیمانی‌خو

مهاجرت نیروی انسانی در حوزه سلامت

دبیران: فهیمه بهزادی، دکتر اعظم بذرافشان
همکاران: دکتر علی‌اکبر حق‌دوست، دکتر سمیه نوری حکمت
دکتر رضا ملک‌پور افشار، دکتر بهروز طلائی

مهاجرت‌های اجباری و پناهنجویی

دبیر: دکتر رقیه صمدی

مهاجرت‌های اقلیمی

دبیر: مریم عدالت مقدم

روابط عمومی

زهرا علی پور

گرافیک و صفحه‌آرایی

بنفشه سمیعی

پشتیبانی

فاطمه امیدی، میثم انصاری

© کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به رصدخانه مهاجرت ایران وابسته به پژوهشکده

سیاست‌گذاری دانشگاه صنعتی شریف است.

رصدخانه مهاجرت ایران از بدو تاسیس با تکیه بر تلاش و کوشش همکاران و پژوهشگران خود سعی در ارائه آمار مستند و تحلیل‌های شواهد محور در حوزه مهاجرت داشته است. استقلال در انتشار گزارش‌های مستند بی‌طرفانه که شایسته توجه اندیشمندان و محققان این حوزه باشد امری دشوار و هزینه‌بر است. امروز تداوم این مسیر بیش از هر زمان دیگر نیازمند حمایت‌های مالی و معنوی جامعه است. برای این حمایت در صورت تمایل به لینک زیر مراجعه فرمایید.

سخن سردبیر

جهان در دوران پسا کرونا شرایط خاصی را در زمینه‌ی مهاجرت تجربه می‌کند. شواهد آماری حاکی از آن است که با وضعیتی مانند رها شدن فتر فشرده‌ی مهاجرت‌های جهانی مواجهیم؛ وضعیتی که پس از کم‌شدن محدودیت‌های اعمال شده در دوران شیوع کرونا در بسیاری از کشورهای جهان در حال رخ دادن است. از این رو می‌توان گفت که افزایش چشمگیر جابه‌جایی‌های تحصیلی در کنار مهاجرت‌های اقتصادی و اجباری جلگی نشان از آغاز دوران اوج‌گیری مهاجرت‌های بین‌المللی در جهان محسوب می‌شوند. علاوه بر این مواردی همچون موضوع تغییرات شدید اقلیمی که بسیاری از نقاط جهان به صورت جدی با آن درگیرند، نشان از این دارد که کشورهای جهان به احتمال زیاد، با امواج سهمگین جابجایی‌های داخلی و بین‌المللی در اثر این تغییرات روبرو خواهند شد. لذا همچنان رصد و پایش جنبه‌های کمی و کیفی انواع مهاجرت‌ها، به همراه شناخت ریشه‌ها و دلایل آنها و کنترل اثرات سوء و مدیریت فرصت‌های احتمالی ناشی از آن در جوامع محلی، ملی و فراملی از اولویت‌های پیش روی جامعه‌ی جهانی است.

نتایج مطالعات و بررسی شواهد حاکی از آن است که کشور ایران نیز در حال تجربه‌ی یکی از فرازهای تاریخی خود در حوزه‌ی مهاجرت‌های بین‌المللی است. دلایل تاریخی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی فراوانی را می‌توان برای این اوج‌گیری مهاجرت در کشور برشمرد. با این حال، آنچه در این میان اهمیت به‌سزایی دارد، ضرورت برخورد واقع‌بینانه و معقولانه‌ی جامعه و حاکمیت با ابعاد این پدیده است. واقعیت موجود حکایت از این دارد که کشور همچنان از ضعف ظرفیت‌ها و ساختارهای قانونی، اقتصادی و فرهنگی برای مواجهه و مدیریت ابعاد و آثار مثبت و منفی مهاجرت رنج می‌برد و به همین خاطر صرفاً تبعات سوء این پدیده در چند دهه‌ی گذشته نمایان و غالب بوده است. این موضوع و تفوق جنبه‌ها و آثار منفی مهاجرت در کشور موجب فقدان شکل‌گیری، بلوغ برنامه‌ها و ابزارهای موردنیاز برای مدیریت صحیح و هوشمند مهاجرت در راستای منافع ملی و مردمی در کشور شده است.

مجموعه پیش رو حاوی کامل‌ترین تصویر ممکن از وضعیت کشور ایران در حوزه‌های مختلف مهاجرت براساس شواهد آماری کمی و کیفی موجود در دسترس می‌باشد. بر همین اساس تدوین و انتشار سومین مجلد سالنامه مهاجرتی ایران که با همت و تلاش همکاران رصدخانه مهاجرت ایران و حمایت و پشتیبانی طیف وسیعی از دست‌اندرکاران و فعالان این حوزه ارائه می‌شود، گامی در جهت شناخت هرچه دقیق‌تر و عمیق‌تر ابعاد کمی و کیفی انواع مهاجرت برای عموم مردم و حاکمیت به شمار می‌رود. تهیه‌کنندگان «سالنامه مهاجرتی ایران-۱۴۰۱» امید دارند که آمار و اطلاعات کمی و کیفی ارائه شده در این مکتوب، چراغ راهی برای اخذ تصمیم‌های به‌موقع، برنامه‌ریزی‌های هدفمند و اقدام‌های کارآمد در سطوح اجتماعی و حاکمیتی باشد.

بهرام صلواتی

مدیر رصدخانه مهاجرت ایران

پژوهشکده سیاستگذاری دانشگاه صنعتی شریف

تقدیر و تشکر

رصدخانه مهاجرت ایران همزمان با انتشار سومین سالنامه مهاجرتی کشور، از حمایت‌های برجسته «مرکز تعاملات بین‌المللی علم و فناوری» و به‌طورخاص از مجموعه «جاب‌ویژن» به واسطه همکاری ارزشمند در انجام پیمایش مهاجرتی میان طیف وسیعی از فعالان حوزه کسب‌وکار تشکر و قدردانی به عمل می‌آورد.

همچنین از دانشگاه «علوم پزشکی کرمان»، به‌ویژه «پژوهشکده‌ی آینده‌پژوهی در سلامت» برای همکاری در طراحی و اجرای پیمایش در حوزه مهاجرت سرمایه انسانی در بخش سلامت و کلیه‌ی افراد و موسسات حقیقی و حقوقی همچون «مکتبخونه» و موسسه‌ی بین‌المللی «توسعه دانش فردای ایرانیان» که در توزیع و تکمیل پرسشنامه‌های آنلاین پیمایش‌های مهاجرتی همراه رصدخانه مهاجرت ایران بودند، کمال قدردانی را دارد.

علاوه بر این از کلیه‌ی مدیران و فعالین بخش کسب‌وکارهای داخل کشور، دانشجویان ایرانی و خارجی در دانشگاه‌های سراسر کشور که با مشارکت در پیمایش‌های این رصدخانه زمینه شناخت ریشه‌ها و عوامل مختلف اقتصادی و اجتماعی موثر بر میل و تصمیم مهاجرتی در میان اقشار مختلف جامعه ایران را فراهم آوردند و از تمامی پژوهشگران و فعالان حوزه مهاجرت و سایر حوزه‌های علمی و پژوهشی که با انتقال دانش و تجربیات خود موجب ارتقای علمی سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۱ شدند، مراتب سپاسگزاری را اعلام می‌دارد.

در نهایت با توجه به اهمیت توسعه فرهنگ اشتراک داده و اطلاعات، با هدف شناخت به‌موقع مسائل و چالش‌ها و اخذ تصمیمات آگاهانه و عاقلانه در راستای منافع ملی کشور، رصدخانه مهاجرت ایران از برخی دستگاه‌ها و نهادهایی که ماموریت و رسالت تهیه آمار و اطلاعات را با اتکا بر منابع و بودجه عمومی کشور عهده‌دار هستند، اما از انتشار و یا اشتراک آن‌ها به دلایل مختلف امتناع می‌ورزند، انتقاد نموده و امید دارد در راستای تولید، به اشتراک‌گذاری، شفافیت و پاسخگویی اهتمام بیشتری ورزند.

امید است با انتشار سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۱، تصویر روشنی از آخرین تحولات و روندهای مرتبط با مهاجرت در جهان و نیز وضعیت مهاجرت اتباع ایرانی در کشورهای مختلف در ذهن مخاطب‌ها و علاقمندان به حوزه مطالعات مرتبط با مهاجرت شکل گیرد.

در نهایت از جناب آقای دکتر سورنا ستاری به پاس حمایت‌های ایشان از انتشار سالنامه مهاجرتی ایران و شکل‌گیری فرهنگ سیاست‌گذاری شواهد محور در حوزه مهاجرت تقدیر و تشکر به‌عمل می‌آید.

واژگان اختصاری

United Nations	UN
Organization for Economic Co-operation and Development	OECD
International Organization for Migration	IOM
International Labour Organization	ILO
UNESCO Institute for Statistics	UIS
Assisted Voluntary Return and Reintegration	AVRR
Voluntary Humanitarian Return	VHR
Malaysian Returning Expert Program	REP
United Nations High Commissioner for Refugees	UNHCR
International Displacement Monitoring Centre	IDMC
World Health Organization	WHO
United Nations Department of Economic and Social Affairs	UNDESA
European Union Agency for Asylum	EUAA
World Economic Forum	WEF
Intergovernmental Panel on Climate Change	IPCC
Central Africa Republic	CAR
Standard Precipitation Evapotranspiration Index	SPEI

مهمترین مراجع آماری داخلی و خارجی مورد استناد در سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۱	مراجع اصلی
مرکز آمار ایران	داخلی
مرکز آمار و اطلاعات راهبردی	
(وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی)	
معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری	
مرکز ملی اقلیم و مدیریت بحران خشکسالی	
سازمان بین المللی مهاجرت (International Organization for Migration- IOM)	خارجی
پایگاه آماری سازمان همکاری اقتصادی و توسعه (Organisation for Economic Co-operation and Development- OECD stat)	
کمیساریای ملل متحد در امور پناهندگان (United Nations High Commissioner for Refugees- UNHCR)	
پایگاه آماری اروپا (Eurostat)	
وزارت کشور بریتانیا (Home Office- UK)	
مرکز پایش و نظارت بر آوارگی‌های داخلی (International Displacement Monitoring Centre- IDMC)	
سازمان بهداشت جهانی (World Health Organization- WHO)	
بانک جهانی (World Bank)	
پورتال داده مهاجرت (Migration Data Portal)	
انستیتوی آمار یونسکو (UNESCO Institute for Statistics- UIS)	
وزارت کشور استرالیا (Home Affairs- Au)	
آمارهای مهاجرت، پناهندگی و شهروندی دولت کانادا (Immigration, Refugees and Citizenship Canada)	
پایگاه آمار ترکیه (TURKSTAT)	
اداره امور اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد (United Nations Department of Economic and Social Affairs-UNDESA)	
اداره سرشماری آمریکا (United States Census Bureau)	

فهرست

الف سخن سردبیر
ب تقدیر و تشکر
ج واژگان اختصاری
د مراجع آماری

ملاحظات آماری

۹

۱۱

سالنامه در یک نگاه

۱۲ چکیده نکات کلیدی
۲۰ وضعیت مهاجران ایرانی در جهان
۲۷ جابه‌جایی‌های تحصیلی و دانشجویی در جهان و ایران
۳۶ مهاجرت‌های بازگشتی در جهان و ایران
۴۴ مهاجرت‌های اقتصادی و جابه‌جایی نیروی کار در ایران و جهان
۵۱ مهاجرت نیروی انسانی حوزه سلامت در جهان و ایران
۵۲ مهاجرت‌های اجباری و پناهنجویی
۵۷ مهاجرت‌های اقلیمی در جهان و ایران
۶۴ وضعیت شاخص‌های کلیدی مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف

۶۷

فصل اول: برند کشوری و مهاجرت‌های بین‌المللی

۶۸ برند کشوری تحت تاثیر چه عواملی است؟
۷۲ اهمیت برند کشوری در پذیرش و رضایتمندی مهاجران
۷۳ میزان جذابیت و استقبال کشورها از مهاجران
۷۴ میزان جذابیت و استقبال کشورها از مهاجران اقتصادی
۷۵ مقاصد ایده‌آل مهاجران از منظر سیاست‌های ادغام
۷۶ جذاب‌ترین مقاصد تحصیلی در جهان
۷۷ تاثیرپذیری ضریب هوشی کشورها از مهاجرت
۸۲ جمع بندی

۸۵

فصل دوم: وضعیت مهاجران ایرانی در جهان

۸۶ وضعیت و جریان مهاجرت ایرانیان
۸۶ جایگاه مهاجرتی ایران در میان کشورهای جنوب و غرب آسیا
۸۷ وضعیت مهاجران ایرانی در کشورهای میزبان
۸۷ جمعیت
۸۹ تابعیت و شهروندی
۹۱ اقامت دائم یا بلندمدت
۹۳ اقامت موقت غیر توریستی
۹۸ ویزای شنگن برای ایرانیان
۱۰۱ ایرانیان در آمریکا
۱۰۱ جمعیت

۱۰۳	■ تابعیت و اقامت دائم
۱۰۴	■ اقامت موقت غیر توریستی
۱۰۶	■ وضعیت اشتغال
۱۱۰	■ بیش‌اقامتی ایرانیان در آمریکا
۱۱۱	■ توزیع جغرافیایی دریافت اقامت دائم
۱۱۲	■ رتبه ایرانیان در میان مهاجران
۱۱۳	■ تغییرات ویزاها و برنامه‌های مهاجرتی
۱۱۴	■ ایرانیان در کانادا
۱۱۴	■ جمعیت
۱۱۴	■ دریافت شهروندی
۱۱۵	■ اقامت دائم
۱۱۶	■ اقامت موقت
۱۱۶	■ رتبه ایرانیان در میان مهاجران
۱۱۷	■ تغییرات ویزاها و برنامه‌های مهاجرتی
۱۱۸	■ ایرانیان در بریتانیا
۱۱۸	■ جمعیت
۱۱۸	■ درخواست و صدور شهروندی
۱۱۹	■ اقامت دائم
۱۲۰	■ ویزای ورود
۱۲۰	■ ویزای ورود کاری
۱۲۴	■ رتبه ایرانیان در میان مهاجران
۱۲۵	■ تغییرات ویزاها و برنامه‌های مهاجرتی
۱۲۷	■ ایرانیان در آلمان
۱۲۷	■ جمعیت
۱۲۷	■ تابعیت و اقامت دائم
۱۲۹	■ اقامت موقت
۱۳۲	■ رتبه ایرانیان در میان مهاجران
۱۳۳	■ تغییرات ویزاها و برنامه‌های مهاجرتی
۱۳۴	■ ایرانیان در استرالیا
۱۳۴	■ جمعیت
۱۳۶	■ مهاجرت دائم
۱۳۷	■ مهاجرت موقت
۱۳۸	■ جریان مهاجرت ایرانیان به استرالیا
۱۳۹	■ رتبه ایرانیان در میان مهاجران
۱۴۰	■ تغییرات ویزاها و برنامه‌های مهاجرتی
۱۴۱	■ ایرانیان در ترکیه
۱۴۱	■ جمعیت
۱۴۲	■ خرید خانه
۱۴۳	■ ثبت شرکت
۱۴۶	■ جمع‌بندی

فصل سوم: جابه‌جایی‌های تحصیلی و دانشجویی در جهان و ایران

۱۴۹

۱۵۰	کلان روندهای موثر بر آموزش عالی بین‌المللی.....
۱۵۳	جمعیت دانشجویان بین‌المللی در جهان.....
۱۵۴	سهم دانشجویان بین‌المللی از آموزش عالی کشورها.....
۱۵۶	رشته تحصیلی دانشجویان بین‌المللی و دانشجویان داخلی در منطقه OECD.....
۱۵۷	مهم‌ترین مناطق جغرافیایی مبدا دانشجویان بین‌المللی در جهان.....
۱۵۸	مهم‌ترین مناطق جغرافیایی میزبان دانشجویان بین‌المللی در جهان.....
۱۶۰	پیش‌بینی روندهای آتی از جمعیت جوانان در دنیا.....
۱۶۲	بیست کشور اصلی مبدا دانشجویان بین‌المللی.....
۱۶۳	بیست کشور میزبان دانشجویان بین‌المللی.....
۱۶۴	کشورهای اصلی فرستنده دانشجویان بین‌المللی به منطقه OECD.....
۱۶۵	مقایسه جمعیت دانشجویان بین‌المللی ورودی و خروجی در برخی از مقاصد منتخب.....
۱۶۶	وضعیت کشورهای منتخب در بازار جابه‌جایی دانشجویان بین‌المللی.....
۱۶۷	مقایسه سهم کشورهای مقصد از بازار دانشجویان بین‌المللی.....
۱۶۸	مقایسه ده کشور اصلی مبدا و میزبان دانشجویان بین‌المللی.....
۱۶۸	دانشجویان ایرانی در خارج از کشور.....
۱۶۹	جمعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور.....
۱۷۰	ده مقصد اصلی میزبان دانشجویان ایرانی در خارج از کشور.....
۱۷۱	دانشجویان ایرانی در ایالات متحده آمریکا.....
۱۸۱	جمعیت دانشجویان ایرانی در آلمان.....
۱۸۵	جمعیت دانشجویان ایرانی در ترکیه.....
۱۸۶	جمعیت دانشجویان ایرانی در کانادا.....
۱۸۸	جمعیت دانشجویان ایرانی در ایتالیا.....
۱۹۲	جمعیت دانشجویان ایرانی در مجارستان.....
۱۹۵	جمعیت دانشجویان ایرانی در استرالیا.....
۲۰۰	جمعیت دانشجویان ایرانی در روسیه.....
۲۰۱	جمعیت دانشجویان ایرانی در فرانسه.....
۲۰۲	جمعیت دانشجویان ایرانی در بریتانیا.....
۲۰۵	دانشجویان اعزام‌شده به فرصت تحقیقاتی کوتاه‌مدت در خارج از کشور.....
۲۰۷	لغو تعهد خدمت آموزش رایگان.....
۲۱۰	جمعیت دانشجویان خارجی در ایران.....
۲۱۳	جمع بندی.....

فصل چهارم: مهاجرت‌های بازگشتی در جهان و ایران

۲۱۵

۲۱۶	مهاجرت بازگشتی در جهان.....
۲۱۶	چرخه‌ی مهاجرت.....
۲۱۸	پیشران‌های مهاجرت بازگشتی.....
۲۲۰	گونه‌شناسی مهاجران بازگشتی.....
۲۲۴	سیاست‌های بازگشت در جهان.....
۲۲۶	وضعیت مهاجرت‌های بازگشتی در جهان.....
۲۲۶	بازگشت اجباری در جهان.....
۲۲۶	بازگشت داوطلبانه حمایت شده در جهان.....

۲۲۸	■ بازگشت داوطلبانه مستقل در جهان.....
۲۳۱	■ میل به بازگشت در جهان
۲۳۸	■ مهاجرت‌های بازگشتی در ایران.....
۲۳۹	■ بازگشت ایرانیان.....
۲۳۹	■ بازگشت اجباری در ایران.....
۲۳۹	■ بازگشت داوطلبانه حمایت شده در ایران.....
۲۴۰	■ بازگشت داوطلبانه مستقل در ایران.....
۲۴۱	■ متخصصان ایرانی بازگشتی.....
۲۵۶	■ میل و تصمیم به بازگشت ایرانیان.....
۲۵۹	■ پیشران‌های بازگشت در میان ایرانیان.....
۲۶۸	■ گونه‌شناسی مهاجران ایرانی بازگشتی.....
۲۷۱	■ اثر توسعه‌ای مهاجران ایرانی بازگشتی.....
۲۷۲	■ جمع‌بندی.....

۲۷۶ فصل پنجم: مهاجرت‌های اقتصادی و جابه‌جایی نیروی کار در جهان و ایران

۲۷۷	■ بخش اول: مهاجرت سرمایه انسانی و مالی در ایران و جهان.....
۲۷۸	■ ابعاد مهاجرت اقتصادی.....
۲۷۹	■ مهاجرت نیروی کار و مهاجرت سرمایه مالی در جهان.....
۲۷۹	■ مهاجرت نیروی کار.....
۲۸۰	■ جذب سرمایه‌گذاران از طریق برنامه‌های اقامت و تابعیت.....
۲۸۱	■ جذب کارآفرینان و سرمایه‌گذاران فعال.....
۲۸۲	■ تکانه‌های اقتصادی- اجتماعی و مهاجرت.....
۲۸۶	■ فراز و فرود مهاجرت نیروی کار ایرانی.....
۲۸۹	■ محاسبه هزینه‌کرد عمومی برای سرمایه انسانی مهاجر.....
۲۹۲	■ اثر اقتصادی مهاجران بر کشورهای مقصد.....
۲۹۶	■ وجوه ارسالی مهاجران در ایران و جهان.....
۲۹۶	■ روند جهانی وجوه ارسالی مهاجران.....
۲۹۶	■ مقاومت وجوه ارسالی مهاجران در برابر بحران اقتصادی.....
۲۹۸	■ کشورهای اصلی دریافت‌کننده وجوه ارسالی مهاجران.....
۳۰۰	■ تأثیرپذیری اقتصاد از تغییرات وجوه ارسالی مهاجران.....
۳۰۲	■ وجوه ارسالی مهاجران به منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا.....
۳۰۳	■ چشم‌انداز وجوه ارسالی مهاجران به منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا.....
۳۰۴	■ وجوه ارسالی به/ از ایران.....
۳۰۵	■ راهکارهای سیاستی برای وجوه ارسالی مهاجران.....
۳۰۶	■ جمع‌بندی.....
۳۱۰	■ بخش دوم: ابرروندهای جهانی و آینده جابه‌جایی سرمایه انسانی.....
۳۱۳	■ پیشرفت فناوری، تغییر مشاغل و کمبود متخصص.....
۳۲۶	■ دورکاری و رقابت برای جذب استعدادها.....
۳۳۴	■ تغییرات جمعیتی کشورها و نیازهای بازار کار.....
۳۳۹	■ تغییر بازی قدرت در دنیا و بازار جدید نیروی کار.....
۳۴۲	■ تغییرات اقلیمی و مسئولیت شرکت‌ها.....

۳۴۵	آینده خاورمیانه و مهاجرت سرمایه انسانی
۳۵۳	جمع‌بندی
۳۵۴	اثر مهاجرت بر کسب‌وکارهای ایران
۳۵۴	تمایلات مهاجرتی نیروی انسانی فعال در کسب‌وکارهای کشور
۳۵۶	تطابق مهارت و تحصیلات با نیازهای شغلی در بازار کار ایران
۳۵۶	وضعیت تطابق تحصیلات و شغل افراد از منظر شاغلین
۳۵۷	تاثیر عوامل سازمانی در نگهداشت نیروی انسانی
۳۵۹	چالش‌های کسب وکارهای ایران با مهاجرت نیروی انسانی
۳۶۱	وضعیت ادراک از رشد و پیشرفت فردی در داخل یا خارج از کشور
۳۶۲	جمع‌بندی

۳۶۵ فصل ششم: مهاجرت نیروی انسانی حوزه سلامت در جهان و ایران

۳۶۶	مهاجرت نیروی انسانی بخش سلامت در جهان
۳۷۱	مهاجرت نیروی انسانی بخش سلامت در ایران
۳۷۴	برآورد میزان تمایل، تصمیم و اقدام به مهاجرت در سرمایه انسانی حوزه سلامت
۳۷۵	عوامل موثر بر مهاجرت نیروی انسانی در حوزه سلامت
۳۸۱	مهاجرت و شکاف نیروی انسانی در بخش سلامت
۳۸۳	مدیریت مهاجرت نیروی انسانی بخش سلامت در جهان
۳۸۷	ریشه‌ها و راهکارهای مسئله مهاجرت در بخش سلامت ایران
۳۹۱	جمع‌بندی

۳۹۵ فصل هفتم: مهاجرت‌های اجباری و پناجویی در جهان و ایران

۳۹۶	مهاجرت‌های پناجویی در جهان
۳۹۸	آوارگان داخلی در جهان
۴۰۰	پناجویان در جهان
۴۰۳	ثبت پناجویی جدید در جهان
۴۰۶	ثبت پناجویی جدید در کشورهای OECD
۴۰۸	ثبت پناجویی جدید در کشورهای اتحادیه اروپا+
۴۱۳	ثبت پناجویی جدید در بریتانیا
۴۱۴	نتایج بررسی درخواست پناجویان در کشورهای اتحادیه اروپا+
۴۱۶	نتایج بررسی درخواست پناجویان در بریتانیا
۴۱۷	ثبت پناجویان جدید از مبدا اوکراین در کشورهای عضو اتحادیه اروپا و OECD
۴۱۹	پناجویان زیر سن قانونی بدون همراه
۴۲۱	مرگومیر مهاجران در مسیرهای مختلف در جهان
۴۲۳	پناهندگان در جهان
۴۲۸	بازگشت پناهندگان در جهان
۴۳۰	اسکان مجدد پناهندگان در جهان
۴۳۲	اعطای تابعیت به پناهندگان در جهان
۴۳۴	مهاجرت‌های پناجویی از منطقه‌ی خاورمیانه
۴۳۷	مهاجرت‌های پناجویی اتباع ایرانی در جهان
۴۳۸	پناجویان ایرانی در جهان

۴۴۰	■ ثبت پناهجوی جدید ایرانی در جهان.....
۴۴۲	■ ثبت پناهجوی جدید ایرانی در کشورهای اتحادیه اروپا+.....
۴۴۳	■ ثبت پناهجوی جدید ایرانی در بریتانیا.....
۴۴۴	■ نتایج بررسی درخواست پناهجویان ایرانی در کشورهای اتحادیه اروپا+.....
۴۴۵	■ نتایج بررسی درخواست پناهجویان ایرانی در بریتانیا.....
۴۴۶	■ مهاجران نامتعارف ایرانی در اتحادیه اروپا (EU27).....
۴۵۰	■ پناهندگان ایرانی در جهان.....
۴۵۱	■ اسکان مجدد پناهندگان ایرانی در کشورهای ثالث.....
۴۵۲	■ اعطای تابعیت به پناهندگان ایرانی.....
۴۵۴	■ اتباع خارجی در ایران.....
۴۵۶	■ جمعیت اتباع افغانستانی در ایران.....
۴۵۷	■ اشتغال اتباع خارجی در ایران.....
۴۶۰	■ جابه‌جایی مهاجران بین ایران و افغانستان.....
۴۶۳	■ اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی.....
۴۶۴	■ جمع‌بندی.....

فصل هشتم: مهاجرت‌های اقلیمی در جهان و ایران

۴۶۷	■ جابه‌جایی‌های داخلی در جهان.....
۴۶۸	■ جابه‌جایی‌های ناشی از درگیری و خشونت.....
۴۷۰	■ جابه‌جایی‌های ناشی از بلایای طبیعی.....
۴۷۱	■ جابه‌جایی‌های جدید داخلی در جهان.....
۴۷۲	■ جابه‌جایی‌های جدید ناشی از درگیری و خشونت.....
۴۷۳	■ جابه‌جایی‌های جدید ناشی از بلایای طبیعی.....
۴۷۴	■ جابه‌جایی‌های جدید ناشی از بلایای طبیعی در مناطق مختلف جهان.....
۴۷۶	■ جابه‌جایی‌های جدید ناشی از بلایای طبیعی در شرق آسیا و اقیانوسیه.....
۴۷۸	■ جابه‌جایی‌های جدید ناشی از بلایای طبیعی در آسیای جنوبی.....
۴۸۰	■ جابه‌جایی‌های جدید ناشی از بلایای طبیعی در جنوب صحرای آفریقا.....
۴۸۲	■ جابه‌جایی‌های جدید ناشی از بلایای طبیعی در آمریکای مرکزی.....
۴۸۴	■ جابه‌جایی‌های جدید ناشی از بلایای طبیعی در آمریکای شمالی.....
۴۸۶	■ جابه‌جایی‌های جدید ناشی از بلایای طبیعی در اروپا و آسیای مرکزی.....
۴۸۸	■ جابه‌جایی‌های جدید ناشی از بلایای طبیعی در خاورمیانه و شمال آفریقا.....
۴۹۰	■ جابه‌جایی‌های داخلی در ایران.....
۴۹۴	■ جابه‌جایی‌های ناشی از محرک‌های محیطی و اقلیمی در کشور.....
۴۹۴	■ موازنه مهاجرت‌های داخلی در کشور.....
۵۰۰	■ جمع‌بندی.....

فصل نهم: وضعیت شاخص‌های کلیدی مهاجرت در میان اقشار مختلف اجتماعی

۵۰۴	■ اطلاعات کلی و ویژگی پیمایش‌های سنجش میل و تصمیم به مهاجرت.....
۵۰۵	■ شاخص‌های کلیدی مهاجرت در اقشار مختلف اجتماعی.....
۵۰۶	■ میل، تصمیم و اقدام به مهاجرت در میان اقشار مختلف اجتماعی.....
۵۰۸	■ پنج عامل اصلی میل به مهاجرت در میان اقشار مختلف اجتماعی.....
۵۰۹	■ وضعیت شاخص میل به بازگشت در میان اقشار مختلف اجتماعی.....
۵۱۰	■ جمع‌بندی.....

- وضعیت شاخص میل به بازگشت در میان ایرانیان خارج از کشور ۵۱۱
- نکات تکمیلی پیمایش در میان اقشار مختلف اجتماعی ۵۱۴
- چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی از منظر دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی ۵۱۵
- چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی از منظر کارکنان بخش سلامت ۵۱۸
- چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی از منظر ایرانیان خارج از کشور ۵۱۹
- تمایلات و انگیزه‌های مهاجرتی دانشجویان خارجی در ایران ۵۲۱
- جمع‌بندی ۵۲۶

فصل دهم: ارزیابی حکمرانی و مدیریت مهاجرت در ایران

- مرور مواضع، برنامه‌ها و عملکرد دولت در مسائل کلیدی حوزه مهاجرت ۵۳۳
- ارزیابی اقدامات و عملکرد یک‌ساله دولت در حوزه مهاجرت ۵۳۵
- سند تحول دولت در حوزه مهاجرت ۵۳۵
- طرح شناسایی و سرشماری اتباع غیرمجاز افغانستانی در کشور ۵۳۶
- تشکیل سازمان ملی مهاجرت ۵۳۷
- تصویب آیین‌نامه جذب نخبگان در دستگاه‌های اجرایی ۵۳۸
- عوامل شکست و ناکارایی برنامه‌های دستگاه‌های اجرایی ۵۳۸
- بررسی مهم‌ترین مسائل مهاجرتی کشور؛ ریشه‌ها و علل ۵۴۱
- جریان مهاجرت‌های خروجی ۵۴۱
- جریان مهاجرت‌های ورودی ۵۴۳
- مهاجرت درون سرزمینی ۵۴۴
- جمع‌بندی و پیشنهادات ۵۴۷
- راهبردها، برنامه‌ها و اقدامات پیشنهادی ۵۴۷

منابع

پیوست

فهرست جداول

- ۲۰ جدول ۱- جایگاه ایران در شاخص‌های کلیدی مهاجرت‌های بین‌المللی
- ۲۱ جدول ۲- جمعیت ایرانیان مهاجر (متولدین ایران) در جهان
- ۲۲ جدول ۳- جایگاه مهاجریپذیری و مهاجر فرستی ایران در مقایسه با کشورهای منطقه در سال ۲۰۲۰
- ۲۳ جدول ۴- وضعیت شهروندی و اقامت ایرانیان در از برخی مقاصد اصلی
- ۲۴ جدول ۵- ویزاها و اجازه اقامت‌های دائم و موقت صادر شده برای ایرانیان در برخی از مقاصد اصلی
- ۲۷ جدول ۶- وضعیت کلی ایران در بازار جابه‌جایی بین‌المللی دانشجویان
- ۲۹ جدول ۷- تعداد دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های برتر آمریکا و جهان
- ۳۳ جدول ۸- کشورهای برتر در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۲۲
- ۳۴ جدول ۹- وضعیت کشور ایران در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها
- ۳۷ جدول ۱۰- بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت شده در ایران و جهان (۲۰۱۳ تا ۲۰۲۱)
- ۳۸ جدول ۱۱- فراوانی بازگشت متخصصان و فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از کشور (۱۳۹۳ تا ۱۴۰۱)
- ۴۱ جدول ۱۲- مقایسه تمایل به ماندن، رفتن و بازگشت در میان مهاجران در مناطق مختلف جهان در سال ۲۰۱۸
- ۴۲ جدول ۱۳- میزان تمایل به بازگشت بر اساس کشور محل تولد در سال ۲۰۱۸
- ۴۸ جدول ۱۴- تغییرات رتبه ایرانیان در میان اتباع خارجی خریدار خانه در ترکیه (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۲)
- ۴۹ جدول ۱۵- وضعیت سرمایه‌گذاری در بخش خرید خانه و ثبت شرکت در ترکیه (۲۰۲۰ و ۲۰۲۱)
- ۵۲ جدول ۱۶- وضعیت کلی مهاجرت‌های اجباری در جهان و ایران در سال ۲۰۲۱
- ۵۷ جدول ۱۷- شاخص‌های کلیدی در مهاجرت‌های اقلیمی در جهان و ایران
- ۵۸ جدول ۱۸- شاخص خطرات اقلیمی برای سال ۲۰۱۹
- ۶۱ جدول ۱۹- جایگاه کشورهای جهان بر اساس تاب آوری اقلیمی در سال ۲۰۲۲
- ۶۴ جدول ۲۰- مقایسه شاخص‌های کلیدی مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف
- ۷۳ جدول ۲۱- ده کشور برتر از لحاظ جذابیت برای انواع مهاجران
- ۷۴ جدول ۲۲- ده کشور برتر از لحاظ جذابیت برای مهاجران اقتصادی در سال ۲۰۲۲
- ۷۵ جدول ۲۳- مقایسه جایگاه کشورها از منظر سیاست‌های ادغام مهاجران
- ۷۶ جدول ۲۴- ده کشور جذاب برای تحصیل در خارج از کشور در سال ۲۰۲۰
- ۷۸ جدول ۲۵- جمعیت جهان و پیش‌بینی میانگین بهره‌هوشی در جهان (۱۹۵۰ تا ۲۰۵۰)
- ۷۹ جدول ۲۶- مقایسه شاخص سرمایه‌هوشی و ضریب هوش ملی در برخی از کشورهای توسعه یافته و درحال توسعه
- ۸۱ جدول ۲۷- مقایسه رتبه و متوسط ضریب هوشی ده کشور برتر در تست هوش جهانی
- ۸۷ جدول ۲۸- مهاجریپذیری و مهاجرفرستی برخی از کشورهای جنوب و غرب آسیا در سال ۲۰۲۰
- ۹۵ جدول ۲۹- ویزاها و اجازه اقامت‌های دائم و موقت صادر شده برای ایرانیان در برخی از مقاصد اصلی
- ۱۰۴ جدول ۳۰- انواع اقامت دائم صادر شده برای ایرانیان در آمریکا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)
- ۱۰۴ جدول ۳۱- انواع اقامت موقت غیرتوریستی صادر شده برای ایرانیان در آمریکا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)
- ۱۰۶ جدول ۳۲- انواع ویزای موقت کاری صادر شده برای ایرانیان در آمریکا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)
- ۱۰۹ جدول ۳۳- وضعیت تحصیلی، اشتغال و برخی از شاخص‌های اقتصادی ایرانیان در آمریکا در مقایسه با جمعیت بومی و مهاجر
- ۱۱۰ جدول ۳۴- تعداد خروجی مورد انتظار و بیش‌اقامتی ایرانیان به تفکیک نوع اقامت (۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰)
- ۱۱۲ جدول ۳۵- رتبه ایرانیان در میان مهاجران در آمریکا در سال ۲۰۲۰
- ۱۱۵ جدول ۳۶- اقامت دائم با دلایل اقتصادی صادر شده برای ایرانیان در کانادا به تفکیک نوع ویزا (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۲)
- ۱۱۶ جدول ۳۷- انواع اجازه اقامت موقت دریافتی ایرانیان در کانادا (۲۰۱۵ تا مارس ۲۰۲۱)
- ۱۱۶ جدول ۳۸- رتبه ایرانیان در میان مهاجران در کانادا در سال ۲۰۲۰
- ۱۱۹ جدول ۳۹- انواع اقامت‌های اعطاشده به ایرانیان در بریتانیا (۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰)
- ۱۲۰ جدول ۴۰- انواع ویزای ورود صادر شده برای ایرانیان در بریتانیا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)
- ۱۲۱ جدول ۴۱- روند صدور ویزای ورود کاری به بریتانیا به تفکیک گروه‌های اصلی (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)

فهرست جداول

- جدول ۴۲- رتبه ایرانیان در میان مهاجران در بریتانیا در سال ۲۰۲۱..... ۱۲۴
- جدول ۴۳- تعداد اولین اجازه اقامت یک‌ساله و بیشتر صادرشده برای ایرانیان در آلمان به تفکیک دلایل (۲۰۱۲ تا ۲۰۲۰)..... ۱۲۹
- جدول ۴۴-تعداد ایرانیان با ویزای موقت در آلمان به تفکیک نوع ویزا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)..... ۱۳۰
- جدول ۴۵- تعداد اولین اجازه اقامت کمتر از یک سال صادرشده برای ایرانیان در آلمان به تفکیک دلایل (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)..... ۱۳۱
- جدول ۴۶- رتبه ایرانیان در میان مهاجران در آلمان در سال ۲۰۲۱..... ۱۳۲
- جدول ۴۷- وضعیت تحصیلی، اشتغال و درآمد ایرانیان در استرالیا در مقایسه با جمعیت بومی و مهاجر..... ۱۳۵
- جدول ۴۸- ویزاهای مهاجرتی صادرشده برای ایرانیان در استرالیا به تفکیک جریان‌های اصلی (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)..... ۱۳۶
- جدول ۴۹- انواع ویزاهای مهاجرتی صادرشده برای ایرانیان در استرالیا (۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱)..... ۱۳۷
- جدول ۵۰- ویزاهای اقامت موقت صادرشده برای ایرانیان در استرالیا (۲۰۱۱ تا ۲۰۲۱)..... ۱۳۰
- جدول ۵۱- رتبه ایران در میان مهاجران در استرالیا در سال ۲۰۲۱..... ۱۳۹
- جدول ۵۲- تعداد و سهم ایرانیان از کل خانه‌های خریداری‌شده توسط اتباع خارجی در ترکیه (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۱۴۳
- جدول ۵۳- تعداد شرکت‌های ثبت‌شده با شراکت اتباع ایرانی در ترکیه در سال ۲۰۲۱ به تفکیک حوزه فعالیت..... ۱۴۴
- جدول ۵۴- وضعیت سرمایه‌گذاری در بخش خرید خانه و ثبت شرکت در ترکیه (۲۰۲۰ و ۲۰۲۱)..... ۱۴۵
- جدول ۵۵- مقایسه جایگاه بیست کشور اصلی دانشجویفرست در سال ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰..... ۱۶۲
- جدول ۵۶- مقایسه جایگاه بیست کشور اصلی دانشجویپذیر در سال ۲۰۲۰..... ۱۶۳
- جدول ۵۷- جمعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور در ده مقصد برتر..... ۱۷۰
- جدول ۵۸- مقایسه جایگاه ده کشور برتر دریافت‌کننده ویزای موقت تحصیلی در مقطع دکتری در آمریکا..... ۱۷۴
- جدول ۵۹- تعداد ایرانیان دریافت‌کننده ویزای موقت تحصیلی آمریکا در مقطع دکتری به تفکیک رشته تحصیلی (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)..... ۱۷۶
- جدول ۶۰- مقایسه میل به ماندگاری دانشجویان دریافت‌کننده ویزای موقت تحصیلی در آمریکا (۲۰۱۰، ۲۰۱۵ و ۲۰۲۰)..... ۱۷۸
- جدول ۶۱- جمعیت و سهم کشورهای منتخب دانشجویفرست به آلمان در سال ۲۰۲۰..... ۱۸۱
- جدول ۶۲- جمعیت و سهم ده کشور منتخب دانشجویفرست به آلمان در سال تحصیلی ۲۰۲۱-۲۰۲۰..... ۱۸۲
- جدول ۶۳- مقایسه جمعیت و سهم دانشجویان ایرانی ثبت‌نام کرده در دانشگاه‌ها و کالج‌های آلمان در سال تحصیلی ۲۰۲۰-۲۰۲۱..... ۱۸۳
- جدول ۶۴- جمعیت و سهم ده کشور منتخب دانشجویفرست به ترکیه در سال ۲۰۲۰..... ۱۸۵
- جدول ۶۵- جمعیت و سهم کشورهای منتخب دانشجویفرست به کانادا در سال ۲۰۲۰..... ۱۸۶
- جدول ۶۶- جمعیت و سهم کشورهای منتخب دانشجویفرست به ایتالیا در سال ۲۰۲۰..... ۱۸۸
- جدول ۶۷- جمعیت و سهم کشورهای منتخب دانشجویفرست به ایتالیا در سال ۲۰۲۰-۲۰۱۹..... ۱۸۹
- جدول ۶۸- جمعیت و سهم ده کشور برتر دانشجویفرست به مجارستان در سال ۲۰۲۰..... ۱۹۴
- جدول ۶۹- جمعیت و سهم کشورهای منتخب دانشجویفرست به استرالیا در سال ۲۰۲۰..... ۱۹۵
- جدول ۷۰- جمعیت و سهم کشورهای منتخب دانشجویفرست به روسیه در سال ۲۰۱۹..... ۲۰۰
- جدول ۷۱- جمعیت و سهم کشورهای منتخب دانشجو فرست به فرانسه در سال ۲۰۲۰..... ۲۰۱
- جدول ۷۲- جمعیت و سهم کشورهای منتخب دانشجو فرست به بریتانیا در سال ۲۰۲۰..... ۲۰۲
- جدول ۷۳- پنج کشور اول مقصد دانشجویان ایرانی اعزام‌شده به فرصت تحقیقاتی؛ به تفکیک رشته تحصیلی، (۱۳۹۸، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰)..... ۲۰۶
- جدول ۷۴- تعداد کل و نرخ درخواست‌های لغو تعهد خدمت آموزش رایگان به تفکیک مقطع تحصیلی، (بهمن ۱۳۹۵ تا مهر ۱۴۰۱)..... ۲۰۷
- جدول ۷۵- طبقه‌بندی نظری پیشران‌های مهاجرت بازگشتی..... ۲۱۹
- جدول ۷۶- دسته‌بندی رویکردها و سیاست‌های مختلف در قبال مهاجرت‌های بازگشتی..... ۲۲۵
- جدول ۷۷- مقایسه تمایل به ماندن، رفتن و بازگشتن در میان مهاجران در مناطق مختلف جهان در سال ۲۰۱۸..... ۲۳۱
- جدول ۷۸- میزان رضایت مهاجران در استرالیا و نیوزلند، اتحادیه اروپا و شورای همکاری خلیج فارس در سال ۲۰۱۸..... ۲۳۳
- جدول ۷۹- میزان رضایت مهاجران در آمریکای لاتین، خاورمیانه و شمال آفریقا و کشورهای مشترک‌المنافع در سال ۲۰۱۸..... ۲۳۴
- جدول ۸۰- مهاجران ملیت‌های مختلف با بیشترین میل به ماندگاری در کشور میزبان در سال ۲۰۱۸..... ۲۳۵
- جدول ۸۱- مهاجران ملیت‌های مختلف با بیشترین میل به بازگشت در سال ۲۰۱۸..... ۲۳۶

فهرست جداول

۲۳۶	جدول ۸۲- مهاجران ملیت‌های مختلف با کمترین میل به بازگشت در سال ۲۰۱۸.....
۲۶۰	جدول ۸۳- پیش‌رمان‌های مهاجرت بازگشتی به ایران، (سال‌های ۱۳۹۳، ۱۳۹۶، ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱).....
۲۷۸	جدول ۸۴- ابعاد اقتصادی مهاجرت.....
۲۸۰	جدول ۸۵- بهترین کشورها برای مهاجران اقتصادی.....
۲۸۱	جدول ۸۶- تعداد ویزاهای نیروی انسانی صادر شده با کیفیت بالا برای ایرانیان در کانادا و بریتانیا (۲۰۱۹ تا ۲۰۲۲).....
۲۸۳	جدول ۸۷- تعداد و نرخ رشد خرید خانه در ترکیه توسط اتباع روسیه و ایران (۲۰۱۷ تا نیمه اول ۲۰۲۲).....
۲۸۴	جدول ۸۸- تعداد و سرمایه شرکت‌های ثبت شده با شراکت اتباع روسیه و ایران در ترکیه (۲۰۱۷ تا نیمه اول ۲۰۲۲).....
۲۹۰	جدول ۸۹- هزینه‌کرد دولتی برای آموزش و سلامت یک فرد متولد ۱۳۷۶ تا سن ۲۳ سالگی با تحصیلات کارشناسی.....
۲۹۱	جدول ۹۰- هزینه‌کرد عمومی در بخش آموزش و سلامت برای سرمایه انسانی خروجی.....
۲۹۴	جدول ۹۱- تعداد شرکت‌های میلیارد دلاری تاسیس شده در آمریکا توسط مهاجران.....
۲۹۷	جدول ۹۲- آمار محقق‌شده و پیش‌بینی جریان وجوه ارسالی به کشورهای با درآمد کم و متوسط.....
۲۹۸	جدول ۹۳- ده کشور اول دریافت‌کننده وجوه ارسالی مهاجران در بین کشورهای با درآمد کم و متوسط.....
۳۰۰	جدول ۹۴- ده کشور اول دریافت‌کننده وجوه ارسالی در بین کشورهای با درآمد کم و متوسط (بر اساس سهم از GDP).....
۳۰۳	جدول ۹۵- ده کشور اول دریافت‌کننده وجوه ارسالی در منطقه شمال آفریقا و خاورمیانه (بر اساس میزان وجوه دریافتی).....
۳۲۱	جدول ۹۶- بیست شغل در حال افزایش و کاهش تقاضا در بازار کار.....
۳۲۲	جدول ۹۷- برترین مهارت‌های مورد توجه افراد شاغل و غیرشاغل برای یادگیری در سال‌های ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰.....
۳۲۲	جدول ۹۸- برترین مهارت‌های مورد نیاز برای بازار کار در سال ۲۰۲۵.....
۳۵۵	جدول ۹۹- اهمیت انگیزه‌های تمایل به مهاجرت یا ماندن به تفکیک سطوح سازمانی.....
۳۷۱	جدول ۱۰۰- تعداد پزشکان آموزش‌دیده در ایران فعال در کشورهای عضو OECD (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰).....
۳۷۲	جدول ۱۰۱- جایگاه نیروی کار ایرانی مهاجر در بخش بهداشت و درمان آمریکا در سال ۲۰۱۸.....
۳۸۲	جدول ۱۰۲- ظرفیت پذیرش دانشجو در سال‌های ۱۳۹۸ تا سال ۱۴۰۱ و برآورد ظرفیت سال‌های آینده.....
۳۸۲	جدول ۱۰۳- برآورد نیروی انسانی رشته‌های دکتری حرفه‌ای در نقشه راه درمان ایران ۱۴۰۴.....
۳۸۸	جدول ۱۰۴- راهکارهای مدیریت مهاجرت نخبگان از دیدگاه خبرگان و فرهیختگان دانشگاهی بخش سلامت.....
۳۸۹	جدول ۱۰۵- رتبه‌بندی چالش‌های بخش سلامت از منظر مدیران بخش سلامت.....
۴۳۴	جدول ۱۰۶- وضعیت پناهجو فرستی از مبدا کشورهای منتخب خاورمیانه (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱).....
۴۳۶	جدول ۱۰۷- وضعیت کلی پناهجو فرستی از مبدا کشورهای منتخب خاورمیانه (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱).....
۴۴۷	جدول ۱۰۸- دلایل منع ورود اتباع ایرانی به اتحادیه اروپا در سال ۲۰۲۰.....
۴۵۴	جدول ۱۰۹- جمعیت اتباع خارجی در ایران در سال ۱۳۹۵.....
۴۷۸	جدول ۱۱۰- وضعیت جابه‌جایی‌های جدید داخلی در منطقه شرق آسیا و اقیانوسیه (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱).....
۴۸۰	جدول ۱۱۱- وضعیت جابه‌جایی‌های جدید داخلی در منطقه آسیای جنوبی (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱).....
۴۸۲	جدول ۱۱۲- وضعیت جابه‌جایی‌های جدید داخلی در منطقه جنوب صحرای آفریقا (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱).....
۴۸۴	جدول ۱۱۳- وضعیت جابه‌جایی‌های جدید داخلی در منطقه آمریکا (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱).....
۴۸۶	جدول ۱۱۴- وضعیت جابه‌جایی‌های جدید داخلی در منطقه اروپا و آسیای مرکزی (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱).....
۴۸۸	جدول ۱۱۵- وضعیت جابه‌جایی‌های جدید داخلی در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱).....
۵۰۵	جدول ۱۱۶- اطلاعات کلی و ویژگی پیمایش‌های انجام شده توسط رصدخانه مهاجرت ایران.....
۵۰۹	جدول ۱۱۷- پنج عامل اصلی میل به مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف در ایران.....
۵۱۲	جدول ۱۱۸- پیش‌رمان‌های اصلی مهاجرت بازگشتی به ایران.....
۵۱۴	جدول ۱۱۹- پیش‌رمان‌های اصلی عدم تمایل برای بازگشت به ایران در سال ۱۴۰۱.....
۵۲۱	جدول ۱۲۰- مهم‌ترین دلایل دانشجویان خارجی برای تحصیل در دانشگاه‌های ایران.....
۵۲۳	جدول ۱۲۱- مهم‌ترین چالش‌های دانشجویان خارجی در خصوص تحصیل در دانشگاه‌های ایران.....
۵۳۴	جدول ۱۲۲- مهم‌ترین نقاط قوت و مزیت‌ساز برای کشور در زمینه مهاجرت.....

فهرست جداول

- جدول ۱۲۳- مهم‌ترین اقدامات صورت گرفته در دولت سیزدهم در حوزه مهاجرت ۵۳۴
- جدول ۱۲۴- آسیب‌شناسی وضعیت کلان مهاجرت در کشور..... ۵۴۶
- جدول ۱۲۵- مقایسه جمعیت مهاجران ایرانی در جهان..... ۵۷۰
- جدول ۱۲۶- مقایسه جایگاه کشورها در شاخص جهانی قدرت نرم و تصویر برند..... ۵۷۱
- جدول ۱۲۷- رتبه‌بندی کشورها به لحاظ برخورداری از بهترین سیستم‌های بهداشتی و مراقبتی در نیم‌سال اول ۲۰۲۲..... ۵۷۱
- جدول ۱۲۸- مقایسه جایگاه کشورها در شاخص شادی جهانی در سال ۲۰۲۲..... ۵۷۲
- جدول ۱۲۹- مقایسه جایگاه کشورها در شاخص جهانی آلودگی هوا در سال ۲۰۲۱..... ۵۷۲
- جدول ۱۳۰- مقایسه جایگاه شهرها در شاخص شهرهای جهانی و شاخص چشم‌انداز شهرهای جهانی در سال ۲۰۲۱..... ۵۷۳
- جدول ۱۳۱- مقایسه جایگاه کشورها در شاخص جهانی صلح در سال ۲۰۲۲..... ۵۷۳
- جدول ۱۳۲- مقایسه جایگاه کشورها در شاخص جهانی زیست‌پذیری در سال ۲۰۲۲..... ۵۷۴
- جدول ۱۳۳- مقایسه جایگاه کشورها در شاخص ادراک فساد در سال ۲۰۲۱..... ۵۷۴
- جدول ۱۳۴- مقایسه جایگاه کشورها در شاخص جهانی نوآوری در سال ۲۰۲۲..... ۵۷۵
- جدول ۱۳۵- مقایسه جایگاه کشورها در شاخص سرعت اینترنت در سال ۲۰۲۲..... ۵۷۵
- جدول ۱۳۶- شاخص نفوذ و رتبه گذرنامه در سال ۲۰۲۲..... ۵۷۶
- جدول ۱۳۷- روند تغییرات نفوذ و رتبه گذرنامه ایران از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۲..... ۵۷۶
- جدول ۱۳۸- ویزای کاری دریافت شده توسط ایرانیان به تفکیک نوع ویزا..... ۵۷۷
- جدول ۱۳۹- پیشران‌های اصلی مهاجرت بازگشتی به ایران، (۱۳۹۳ و ۱۳۹۶ و ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱)..... ۵۷۸
- جدول ۱۴۰- تعداد تصمیم‌های مثبت در مورد درخواست حمایت بین‌المللی و اسکان مجدد (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۵۸۰
- جدول ۱۴۱- تعداد درخواست‌های جدید پناهندگی در کشورهای عضو OECD (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۵۸۲
- جدول ۱۴۲- پنج کشور اول مبدأ پناهجویان جدید در هر یک از کشورهای اتحادیه اروپا+ در سال ۲۰۲۱..... ۵۸۳

فهرست نمودارها

- نمودار ۱- جمعیت دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای منتخب (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)..... ۲۸
- نمودار ۲- رتبه‌بندی برخی از کشورهای منتخب دانشجویفروست به آمریکا بر اساس تعداد دانشجویان آنها در ده دانشگاه برتر آمریکا..... ۳۰
- نمودار ۳- رتبه‌بندی برخی از کشورهای منتخب دانشجویفروست به آمریکا بر اساس سهم دانشجویان در ده دانشگاه برتر آمریکا از کل جمعیت دانشجویان خروجی آنها..... ۳۰
- نمودار ۴- مقایسه کشور ایران با برخی از کشورهای منتخب در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها..... ۳۵
- نمودار ۵- نرخ بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت شده در جهان (۲۰۰۵ تا ۲۰۲۱)..... ۳۶
- نمودار ۶- تصمیم به بازگشت در میان مهاجران ایرانی خارج از کشور..... ۴۳
- نمودار ۷- میل به بازگشت در میان مهاجران بالقوه ایرانی..... ۴۳
- نمودار ۸- مهاجرت و سرمایه‌گذاری ایرانیان در ترکیه..... ۵۰
- نمودار ۹- وضعیت مهاجرت‌های اجباری در جهان در سال ۲۰۲۱..... ۵۳
- نمودار ۱۰- مجموع پناهجوهرستی از مبدا کشورهای منتخب خاورمیانه (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۵۴
- نمودار ۱۱- وضعیت تصمیم، برنامه و اقدام به مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف در ایران..... ۶۴
- نمودار ۱۲- وضعیت میل به بازگشت (احتمالی) در میان اقشار اجتماعی مختلف در ایران..... ۶۵
- نمودار ۱۳- جمعیت ایرانیان در مقاصد اصلی مهاجرتی..... ۸۸
- نمودار ۱۴- تابعیت دریافتی (شهروندی) ایرانیان در مقاصد اصلی..... ۹۰
- نمودار ۱۵- اقامت دائم (بلندمدت) دریافتی ایرانیان در مقاصد اصلی..... ۹۲
- نمودار ۱۶- اقامت موقت غیرتوریستی ایرانیان در مقاصد اصلی..... ۹۴
- نمودار ۱۷- روند اقامت دائم و موقت دریافتی ایرانیان در برخی از مقاصد اصلی (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)..... ۹۶
- نمودار ۱۸- سهم ایرانیان از انواع اقامت و تابعیت صادرشده در مقاصد اصلی (درصد)..... ۹۷
- نمودار ۱۹- تعداد درخواست ثبت‌شده ایرانیان برای ویزای شنگن در ده کشور اول (۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱)..... ۹۹
- نمودار ۲۰- تعداد ویزای شنگن صادرشده برای ایرانیان در ده کشور اول (۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱)..... ۱۰۰
- نمودار ۲۱- ایرانیان در گروه‌های عمده سنی در آمریکا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)..... ۱۰۱
- نمودار ۲۲- وضعیت تحصیلی ایرانیان بالای ۲۵ سال در آمریکا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)..... ۱۰۲
- نمودار ۲۳- تعداد ایرانیان (محل تولد ایران) دریافت‌کننده اقامت دائم آمریکا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)..... ۱۰۳
- نمودار ۲۴- انواع ویزای موقت کاری صادرشده برای ایرانیان در آمریکا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)..... ۱۰۵
- نمودار ۲۵- گروه‌های عمده‌ی شغلی ایرانیان در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۹ و ۲۰۲۱..... ۱۰۷
- نمودار ۲۶- نوع اشتغال ایرانیان در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۹ و ۲۰۲۱..... ۱۰۷
- نمودار ۲۷- بخش‌های عمده‌ی فعالیت ایرانیان در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۹ و ۲۰۲۱..... ۱۰۸
- نمودار ۲۸- نرخ بیش‌اقامتی ایرانیان در آمریکا به تفکیک نوع اقامت (۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰)..... ۱۱۰
- نمودار ۲۹- تعداد شهروندی جدید اعطاشده به ایرانیان در کانادا (۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱)..... ۱۱۴
- نمودار ۳۰- انواع ویزای اقامت دائم صادرشده برای ایرانیان در کانادا (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۲)..... ۱۱۵
- نمودار ۳۱- انواع اقامت‌های اعطاشده به ایرانیان در بریتانیا (۲۰۱۱ تا ۲۰۲۱)..... ۱۱۹
- نمودار ۳۲- روند صدور ویزای ورود کاری به بریتانیا به تفکیک گروه‌های اصلی (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)..... ۱۲۱
- نمودار ۳۳- انواع ویزاهای ورود کاری دریافت شده توسط ایرانیان در بریتانیا..... ۱۲۳
- نمودار ۳۴- تعداد تابعیت صادرشده برای ایرانیان در آلمان (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)..... ۱۲۸
- نمودار ۳۵- تعداد ایرانیان دارای اقامت دائم در آلمان (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)..... ۱۲۸
- نمودار ۳۶- تعداد اجازه اقامت یک‌ساله و بیشتر صادرشده برای ایرانیان در آلمان به تفکیک دلایل (۲۰۱۲ تا ۲۰۲۰)..... ۱۲۹
- نمودار ۳۷- تعداد ایرانیان با ویزای موقت در آلمان به تفکیک نوع ویزا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)..... ۱۳۰
- نمودار ۳۸- تعداد اجازه اقامت کمتر از یک سال صادرشده برای ایرانیان در آلمان به تفکیک دلایل (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)..... ۱۳۱
- نمودار ۳۹- تعداد ایرانیان (دارای تابعیت ایران) واردشده به ترکیه (۲۰۱۶ تا ۲۰۱۹)..... ۱۴۱
- نمودار ۴۰- تعداد ایرانیان خارج‌شده از ترکیه (۲۰۱۶ تا ۲۰۱۹)..... ۱۴۱

فهرست نمودارها

- نمودار ۴۱- جمعیت مهاجران با تابعیت ایرانی در ترکیه بر اساس سال اخذ اقامت (۲۰۱۴ تا ۲۰۱۹)..... ۱۴۲
- نمودار ۴۲- تعداد خانه‌های خریداری‌شده در ترکیه توسط اتباع ایرانی (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۱۴۲
- نمودار ۴۳- تعداد شرکت‌های ثبت‌شده با شراکت اتباع ایرانی در ترکیه (۲۰۱۷ تا ۲۰۲۱)..... ۱۴۳
- نمودار ۴۴- جمعیت دانشجویان بین‌المللی در دنیا به تفکیک ثبت‌نام در کشورهای عضو و غیرعضو OECD..... ۱۵۳
- نمودار ۴۵- سهم دانشجویان خارجی از بازار آموزش عالی کشورها به تفکیک مقطع تحصیلی در سال ۲۰۱۹..... ۱۵۵
- نمودار ۴۶- سهم دانشجویان بین‌المللی و دانشجویان داخلی، بر اساس رشته تحصیلی در کشورهای عضو OECD در سال ۲۰۲۰..... ۱۵۶
- نمودار ۴۷- مقایسه مناطق اصلی دانشجو فرست در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۲۰..... ۱۵۷
- نمودار ۴۸- مقایسه مناطق اصلی دانشجو پذیر در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۲۰..... ۱۵۸
- نمودار ۴۹- مقایسه سهم دانشجو پذیری و دانشجو فرستی مناطق مختلف جغرافیایی در سال ۲۰۲۰..... ۱۵۹
- نمودار ۵۰- مقایسه جمعیت ۲۰ تا ۲۴ ساله جهان بر اساس مناطق جغرافیایی مختلف (۱۹۵۰ تا ۲۱۰۰)..... ۱۶۰
- نمودار ۵۱- جمعیت جوانان ۲۰ تا ۲۴ ساله به تفکیک مناطق جغرافیایی..... ۱۶۱
- نمودار ۵۲- مقایسه دانشجویان ثبت‌نام شده در کشورهای عضو OECD بر اساس کشور مبدا در سال‌های ۲۰۱۳ و ۲۰۲۰..... ۱۶۴
- نمودار ۵۳- مقایسه جمعیت دانشجویان بین‌المللی ورودی و خروجی در برخی از مقاصد منتخب (بر اساس آخرین آمار موجود)..... ۱۶۵
- نمودار ۵۴- جایگاه برخی از کشورهای منتخب در بازار جابه‌جایی‌های تحصیلی، بر اساس سهم دانشجویان ورودی و خروجی به کل دانشجویان بومی..... ۱۶۶
- نمودار ۵۵- مقایسه سهم بازار کشورهای اصلی مقصد از بازار دانشجویان بین‌المللی در سال ۲۰۱۰ و ۲۰۲۰..... ۱۶۷
- نمودار ۵۶- ده کشور اصلی میزبان دانشجویان بین‌المللی در سال ۲۰۲۰..... ۱۶۸
- نمودار ۵۷- ده کشور اصلی مبدا دانشجویان بین‌المللی در سال ۲۰۲۰..... ۱۶۸
- نمودار ۵۸- جمعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور و رتبه دانشجو فرستی ایران (۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰)..... ۱۶۹
- نمودار ۵۹- تعداد دانشجویان ایرانی و رتبه دانشجو فرستی ایران در ایالات متحده آمریکا (۱۱-۲۰۱۰ تا ۲۲-۲۰۲۱)..... ۱۷۱
- نمودار ۶۰- مقایسه مقطع تحصیلی دانشجویان ایرانی در آمریکا در سال‌های تحصیلی ۲۰۱۱-۲۰۱۰ و ۲۰۲۱-۲۰۲۰..... ۱۷۲
- نمودار ۶۱- مقایسه رشته تحصیلی دانشجویان ایرانی در آمریکا در سال‌های تحصیلی ۲۰۱۲-۲۰۱۱ و ۲۰۲۱-۲۰۲۰..... ۱۷۳
- نمودار ۶۲- مجموع ویزاهای دریافت‌شده موقت تحصیلی در مقطع دکتری، به تفکیک ملیت (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)..... ۱۷۵
- نمودار ۶۳- تعداد ایرانیان دریافت‌کننده ویزای موقت تحصیلی آمریکا در مقطع دکتری به تفکیک رشته تحصیلی (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)..... ۱۷۶
- نمودار ۶۴- مقایسه جایگاه ده کشور برتر دریافت‌کننده ویزای موقت تحصیلی آمریکا در مقطع دکتری به تفکیک ملیت (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)..... ۱۷۷
- نمودار ۶۵- مقایسه برنامه قطعی دانشجویان ملیت‌های مختلف برای ماندگاری در آمریکا در سال ۲۰۲۰..... ۱۷۹
- نمودار ۶۶- تعداد و رتبه ایران در میان ۲۵ کشور برتر دارنده پژوهشگر بین‌المللی در آمریکا (۱۰-۲۰۰۹ تا ۲۱-۲۰۲۰)..... ۱۸۰
- نمودار ۶۷- جمعیت دانشجویان ایرانی در آلمان (۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰)..... ۱۸۱
- نمودار ۶۸- رشته تحصیلی دانشجویان ایرانی در آلمان در سال تحصیلی ۲۰۲۱-۲۰۲۰، به تفکیک جنسیت..... ۱۸۴
- نمودار ۶۹- جمعیت دانشجویان ایرانی در ترکیه (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)..... ۱۸۵
- نمودار ۷۰- جمعیت دانشجویان ایرانی در کانادا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)..... ۱۸۶
- نمودار ۷۱- تعداد ایرانیان دارنده مجوز تحصیلی در کانادا در همه مقاطع تحصیلی (۲۰۰۰ تا ۲۰۲۱)..... ۱۸۷
- نمودار ۷۲- جمعیت دانشجویان ایرانی در ایتالیا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)..... ۱۸۸
- نمودار ۷۳- جمعیت دانشجویان ایرانی در ایتالیا (۱۱-۲۰۱۰ تا ۲۰-۲۰۱۹)..... ۱۸۹
- نمودار ۷۴- روند ثبت‌نام دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های ایتالیا (۱۱-۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰-۲۰۱۹)..... ۱۹۰
- نمودار ۷۵- توزیع پراکندگی دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های ایتالیا در سال تحصیلی ۲۰۲۰-۲۰۱۹..... ۱۹۱
- نمودار ۷۶- تعداد فارغ‌التحصیلان ایرانی از دانشگاه‌های ایتالیا (۱۱-۲۰۱۱ تا ۲۰۱-۲۰۱۷)..... ۱۹۲
- نمودار ۷۷- جمعیت دانشجویان ایرانی در مجارستان (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)..... ۱۹۳
- نمودار ۷۸- جمعیت دانشجویان ایرانی در مجارستان (۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰)..... ۱۹۳
- نمودار ۷۹- مقطع تحصیلی دانشجویان ایرانی در مجارستان در سال ۲۰۲۰..... ۱۹۴
- نمودار ۸۰- جمعیت دانشجویان ایرانی در استرالیا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)..... ۱۹۶

فهرست نمودارها

- نمودار ۸۱- جمعیت دانشجویان ایرانی در استرالیا در همه مقاطع تحصیلی (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۲)..... ۱۹۶
- نمودار ۸۲- تعداد ثبت‌نام دانشجویان ایرانی در استرالیا در مقاطع تحصیلی مختلف در سال ۲۰۲۲..... ۱۹۷
- نمودار ۸۳- مقطع تحصیلی دانشجویان ایرانی در استرالیا در سال ۲۰۲۲..... ۱۹۷
- نمودار ۸۴- حوزه تحصیلی دانشجویان ایرانی در استرالیا در سال ۲۰۲۲..... ۱۹۸
- نمودار ۸۵- روند ثبت‌نام‌های جدید دانشجویان ایرانی در استرالیا به تفکیک دوره آموزشی (۲۰۱۰ تا می ۲۰۲۲)..... ۱۹۹
- نمودار ۸۶- جمعیت دانشجویان ایرانی در روسیه (۲۰۱۴ تا ۲۰۱۹)..... ۲۰۰
- نمودار ۸۷- جمعیت دانشجویان ایرانی در فرانسه (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)..... ۲۰۱
- نمودار ۸۸- جمعیت دانشجویان ایرانی در بریتانیا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)..... ۲۰۳
- نمودار ۸۹- جمعیت دانشجویان ایرانی در بریتانیا به تفکیک کشور (۲۰۱۵-۲۰۱۴ تا ۲۰۲۱-۲۰۲۰)..... ۲۰۳
- نمودار ۹۰- مقطع تحصیلی دانشجویان ایرانی در بریتانیا به تفکیک کشور در سال ۲۰۲۰-۲۰۲۱..... ۲۰۴
- نمودار ۹۱- دانشجویان اعزام‌شده به خارج از کشور برای استفاده از طرح تحقیقاتی کوتاه مدت (۱۳۹۸، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰)..... ۲۰۵
- نمودار ۹۲- تعداد درخواست‌های لغو تعهد خدمت آموزش رایگان، (بهمن ۱۳۹۵ تا اواخر مهر ۱۴۰۱)..... ۲۰۷
- نمودار ۹۳- تعداد درخواست‌های لغو تعهد خدمت آموزش رایگان به تفکیک نوع (بهمن ۱۳۹۵ تا اواخر مهر ۱۴۰۱)..... ۲۰۸
- نمودار ۹۴- تعداد درخواست‌های لغو تعهد خدمت آموزش رایگان به تفکیک دانشگاه (بهمن ۱۳۹۵ تا اواخر مهر ۱۴۰۱)..... ۲۰۹
- نمودار ۹۵- جمعیت دانشجویان خارجی در ایران، به تفکیک نوع دانشگاه (۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰)..... ۲۱۰
- نمودار ۹۶- ده دانشگاه برتر میزبان دانشجویان خارجی در ایران در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰..... ۲۱۱
- نمودار ۹۷- ملیت‌های منتخب دانشجویان خارجی در ایران، به تفکیک نوع دانشگاه در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰..... ۲۱۲
- نمودار ۹۸- سهم انواع بازگشت داوطلبانه حمایت‌شده در جهان در سال ۲۰۲۱..... ۲۲۶
- نمودار ۹۹- بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت‌شده در جهان، (۲۰۰۵ تا ۲۰۲۱)..... ۲۲۷
- نمودار ۱۰۰- مقایسه میزان خروج، جذب و بازگشت دانشجویان در چین، (۲۰۰۸ تا ۲۰۱۹)..... ۲۲۸
- نمودار ۱۰۱- بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت‌شده مهاجران ایرانی، (۲۰۱۳ تا ۲۰۲۱)..... ۲۴۰
- نمودار ۱۰۲- فراوانی تجمعی متخصصان ایرانی بازگشتی، (اسفند ۱۳۹۳ تا تیر ۱۴۰۱)..... ۲۴۱
- نمودار ۱۰۳- فراوانی متخصصان ایرانی بازگشتی به تفکیک جنسیت، (اسفند ۱۳۹۳ تا تیر ۱۴۰۱)..... ۲۴۱
- نمودار ۱۰۴- میزان تحصیلات متخصصان ایرانی بازگشتی پیش از مهاجرت، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)..... ۲۴۲
- نمودار ۱۰۵- میزان تحصیلات متخصصان ایرانی پس از بازگشت، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)..... ۲۴۳
- نمودار ۱۰۶- گروه رشته تحصیلی متخصصان ایرانی بازگشتی، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)..... ۲۴۵
- نمودار ۱۰۷- مدت اقامت متخصصان ایرانی بازگشتی در خارج از کشور، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)..... ۲۴۶
- نمودار ۱۰۸- مدت اقامت مردان ایرانی بازگشتی در خارج از کشور، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)..... ۲۴۶
- نمودار ۱۰۹- مدت اقامت زنان ایرانی بازگشتی در خارج از کشور، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)..... ۲۴۶
- نمودار ۱۱۰- مهم‌ترین کشورهای مبدأ متخصصان ایرانی بازگشتی، (اسفند ۱۳۹۳ تا تیر ۱۴۰۱)..... ۲۴۷
- نمودار ۱۱۱- فراوانی بازگشت متخصصان ایرانی از مهم‌ترین مقاصد مهاجرتی انگلیسی زبان، (اسفند ۱۳۹۳ تا تیر ۱۴۰۱)..... ۲۴۹
- نمودار ۱۱۲- فراوانی بازگشت متخصصان ایرانی از مهم‌ترین مقاصد مهاجرتی غیرانگلیسی زبان، (اسفند ۱۳۹۳ تا تیر ۱۴۰۱)..... ۲۵۱
- نمودار ۱۱۳- فراوانی بازگشت متخصصان ایرانی از کشورهای مالزی، هلند و چین، (اسفند ۱۳۹۳ تا تیر ۱۴۰۱)..... ۲۵۲
- نمودار ۱۱۴- تسهیلات غیرشغلی اعطا شده به متخصصان ایرانی بازگشتی، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)..... ۲۵۴
- نمودار ۱۱۵- تسهیلات شغلی اعطا شده به متخصصان ایرانی بازگشتی، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)..... ۲۵۵
- نمودار ۱۱۶- تصمیم به بازگشت در میان مهاجران ایرانی خارج از کشور، (۱۳۹۳، ۱۳۹۶ و ۱۴۰۱)..... ۲۵۷
- نمودار ۱۱۷- میل به بازگشت در میان مهاجران بالقوه ایرانی، (سال‌های ۱۳۹۷، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۱)..... ۲۵۸
- نمودار ۱۱۸- اثر موج مهاجرت بر میل به مهاجرت در میان مهاجران ایرانی بالقوه و بالفعل، (۱۳۹۶، ۱۳۹۷ و ۱۳۹۹)..... ۲۶۶
- نمودار ۱۱۹- برنامه مهاجرتی دایاسپورای ایرانی متمایل به بازگشت در سال ۱۴۰۱..... ۲۶۹
- نمودار ۱۲۰- برنامه بازگشتی دایاسپورای ایرانی متمایل به بازگشت در سال ۱۴۰۱..... ۲۶۹
- نمودار ۱۲۱- گونه‌شناسی دایاسپورای ایرانی متمایل به بازگشت در سال ۱۴۰۱..... ۲۷۰

فهرست نمودارها

- نمودار ۱۲۲- تمایل دایاسپورای ایرانی به مشارکت در توسعه زادگاه، (۱۳۹۶ و ۱۴۰۱)..... ۲۷۳
- نمودار ۱۲۳- اثر جنگ اوکراین بر شاخص‌های اصلی بورس روسیه..... ۲۸۲
- نمودار ۱۲۴- خالص حساب سرمایه ایران از سال ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ (میلیون دلار)..... ۲۸۵
- نمودار ۱۲۵- تعداد ایرانیان ساکن خارج از کشور به تفکیک تحصیلات (۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹)..... ۲۸۶
- نمودار ۱۲۶- مقایسه «مهاجرت افراد با تحصیلات دانشگاهی» با «مهاجرت افراد با تحصیلات دیپلم و زیردیپلم»..... ۲۸۷
- نمودار ۱۲۷- سهم هزینه‌کرد دولتی برای مقاطع مختلف آموزشی از تولید ناخالص داخلی (محور عمودی چپ) و مجموع هزینه‌کرد دولتی برای آموزش (محور عمودی راست)..... ۲۸۸
- نمودار ۱۲۸- نسبت هزینه‌های دولتی آموزش نیروی انسانی به تولید ناخالص داخلی در ایران و ده مقصد اول مهاجرت دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸..... ۲۸۹
- نمودار ۱۲۹- تعداد ویزاهای کاری و تحصیلی صادر شده برای ایرانیان از کشورهای امریکا، بریتانیا، استرالیا، کانادا و ۳۱ کشور اروپا ۲۹۰
- نمودار ۱۳۰- شرکت‌های تاسیس شده توسط مهاجران و بومیان در لیست فورچون ۵۰۰ در سال ۲۰۲۲..... ۲۹۳
- نمودار ۱۳۱- ده کشور اول دریافت‌کننده وجوه ارسالی مهاجران در بین کشورهای با درآمد کم و متوسط..... ۲۹۹
- نمودار ۱۳۲- ده کشور اول دریافت‌کننده وجوه ارسالی از نظر نسبت وجوه دریافتی به GDP در بین کشورهای با درآمد کم و متوسط ۳۰۱
- نمودار ۱۳۳- ده کشور اول دریافت‌کننده وجوه ارسالی در منطقه شمال آفریقا و خاورمیانه (براساس میزان وجوه دریافتی)..... ۳۰۲
- نمودار ۱۳۴- وجوه ارسالی مهاجران به ایران (میلیون دلار) و تعداد مهاجران ایرانی ثبت شده توسط سازمان ملل..... ۳۰۴
- نمودار ۱۳۵- مقایسه سهم تجارت الکترونیک از صنعت خرده‌فروشی (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۰)..... ۳۱۴
- نمودار ۱۳۶- میزان استفاده از فناوری‌های نوظهور..... ۳۱۶
- نمودار ۱۳۷- تغییرات آگهی شغلی در آمریکا در گذر زمان..... ۳۱۸
- نمودار ۱۳۸- میزان خطر پیش‌بینی شده برای تغییر مشاغل در کشورهای مورد بررسی..... ۳۲۰
- نمودار ۱۳۹- سهم ماشین و انسان از مجموع ساعات کاری..... ۳۲۰
- نمودار ۱۴۰- تغییر تقاضای نیروی کار ایالات متحده در بخش‌های مختلف کاری (۲۰۱۸ تا ۲۰۳۰)..... ۳۲۱
- نمودار ۱۴۱- سهم نیروی کار آسیب‌پذیر و میزان جایگزینی آن‌ها در اثر تغییرات ایجادشده ناشی از شیوع ویروس کرونا..... ۳۲۳
- نمودار ۱۴۲- تصمیم افراد در مورد ادامه مسیر شغلی خود بعد از دوره کرونا..... ۳۲۴
- نمودار ۱۴۳- میل افراد شاغل در آمریکا نسبت به ترک شغل خود طی ۳ یا ۶ ماه آینده..... ۳۲۴
- نمودار ۱۴۴- عوامل مهم شغلی از منظر کارفرمایان و کارکنان..... ۳۲۵
- نمودار ۱۴۵- افزایش عرضه و تقاضای نیروی دورکار در بازه زمانی فوریه تا ژوئن ۲۰۲۰..... ۳۲۶
- نمودار ۱۴۶- تغییر الگوهای کاری شرکت‌ها..... ۳۲۷
- نمودار ۱۴۷- الگوهای کاری مورد استفاده توسط سازمان‌ها برای ایجاد انعطاف کاری..... ۳۲۷
- نمودار ۱۴۸- واکنش بازار کار به تغییرات ایجادشده در نحوه انجام مشاغل..... ۳۲۸
- نمودار ۱۴۹- ارتباط بین قابلیت دورکاری برای نیروی انسانی و اقتصاد کشورها..... ۳۳۰
- نمودار ۱۵۰- تمایل افراد به دورکاری و ساعت کاری منعطف..... ۳۳۱
- نمودار ۱۵۱- رفتار افراد در مقابل دورکاری و تمایل آن‌ها به نقل مکان..... ۳۳۲
- نمودار ۱۵۲- رشد جمعیت دنیا از سال ۱۹۵۰ تا ۲۰۲۲ و بیش‌بینی تا سال ۲۰۵۰..... ۳۳۴
- نمودار ۱۵۳- مقایسه هرم سنی کشورهای کم درآمد و پردرآمد..... ۳۳۶
- نمودار ۱۵۴- هرم سنی جمعیت ایران..... ۳۳۶
- نمودار ۱۵۵- سهم مناطق و کشورها از تولید ناخالص داخلی جهان بر اساس برابری قدرت خرید (۱۹۸۰ تا ۲۰۲۷)..... ۳۳۹
- نمودار ۱۵۶- رویکرد شرکت‌ها در زمینه انتشار گازهای گلخانه‌ای در مناطق مختلف جهان..... ۳۴۴
- نمودار ۱۵۷- تغییرات قیمت برنت در گذر زمان (میانگین هفتگی، دلار بر بشکه)..... ۳۴۶
- نمودار ۱۵۸- تناسب مهارت‌های نیروی کار با نیاز شغلی از منظر مدیران..... ۳۵۷
- نمودار ۱۵۹- تناسب مدرک تحصیلی با نیازهای شغلی از منظر کارکنان..... ۳۵۷
- نمودار ۱۶۰- عوامل درون سازمانی موثر در نگهداشت نیروی انسانی از منظر مدیران..... ۳۵۸

فهرست نمودارها

- نمودار ۱۶۱- چالش ایجاد شده برای سازمان در اثر مهاجرت کارکنان..... ۳۵۹
- نمودار ۱۶۲- سابقه کار افراد جدا شده از سازمان..... ۳۵۹
- نمودار ۱۶۳- نوع قرارداد افراد جدا شده از سازمان به دلیل مهاجرت..... ۳۶۰
- نمودار ۱۶۴- هزینه جایگزینی نیروی حرفه‌ای مهاجر در دو سال اخیر از منظر مدیران..... ۳۶۰
- نمودار ۱۶۵- امکان رشد و پیشرفت در داخل یا خارج به تفکیک سطوح سازمانی..... ۳۶۱
- نمودار ۱۶۶- روند استخدام در بخش‌های سلامت، کشاورزی و صنایع در کشورهای عضو OECD (۲۰۰۰ تا ۲۰۱۷)..... ۳۶۷
- نمودار ۱۶۷- وضعیت تمایل به مهاجرت در میان سرمایه‌های انسانی بخش سلامت (دانشجویان و شاغلان)..... ۳۷۴
- نمودار ۱۶۸- وضعیت تصمیم به مهاجرت در میان سرمایه‌های انسانی بخش سلامت (دانشجویان و شاغلان) که تمایل به مهاجرت دارند)..... ۳۷۴
- نمودار ۱۶۹- وضعیت اقدام به مهاجرت در میان سرمایه‌های انسانی بخش سلامت (دانشجویان و شاغلان) که تصمیم به مهاجرت دارند)..... ۳۷۵
- نمودار ۱۷۰- تمایل به مهاجرت در صورت اشتغال در مشاغل غیرتخصصی و پایین‌تر..... ۳۷۵
- نمودار ۱۷۱- عوامل موثر بر مهاجرت شاغلان در بخش سلامت..... ۳۷۶
- نمودار ۱۷۲- عوامل موثر بر مهاجرت دانشجویان در بخش سلامت..... ۳۷۷
- نمودار ۱۷۳- عوامل کلان اجتماعی- اقتصادی موثر بر مهاجرت دانشجویان و شاغلین حوزه سلامت در ایران (درصد)..... ۳۷۹
- نمودار ۱۷۴- اثر عوامل فردی و اجتماعی بر تصمیم به مهاجرت نیروهای انسانی بخش سلامت..... ۳۸۰
- نمودار ۱۷۵- اثر عوامل حرفه‌ای (شغلی) و غیرحرفه‌ای بر مهاجرت نیروهای انسانی بخش سلامت..... ۳۸۰
- نمودار ۱۷۶- مقایسه تاثیر شرایط کلان کشور و چالش‌های حوزه سلامت بر مهاجرت سرمایه انسانی از منظر مدیران..... ۳۸۹
- نمودار ۱۷۷- مقایسه اهمیت عوامل نگهداشت و مدیریت سرمایه‌های انسانی بخش سلامت از منظر مدیران بخش سلامت..... ۳۹۰
- نمودار ۱۷۸- افراد در وضعیت آوارگی داخلی در جهان (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)..... ۳۹۸
- نمودار ۱۷۹- بیست کشور اول مبدا افراد در وضعیت آوارگی داخلی در جهان در سال ۲۰۲۱..... ۳۹۹
- نمودار ۱۸۰- افراد در وضعیت پناهجویی در جهان و سهم پناهجویان ایرانی (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۰۰
- نمودار ۱۸۱- بیست کشور اول مبدا افراد در وضعیت پناهجویی در جهان در سال ۲۰۲۱..... ۴۰۱
- نمودار ۱۸۲- بیست کشور اول مقصد افراد در وضعیت پناهجویی در جهان در سال ۲۰۲۱..... ۴۰۲
- نمودار ۱۸۳- مجموع درخواست‌های جدید پناهندگی در جهان و سهم درخواست‌های جدید پناهجویان ایرانی، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۰۳
- نمودار ۱۸۴- ده کشور اول میزبان متقاضیان جدید پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۱..... ۴۰۴
- نمودار ۱۸۵- ده کشور اول مبدا متقاضیان جدید پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۱..... ۴۰۵
- نمودار ۱۸۶- درخواست جدید پناهندگی در کشورهای عضو اتحادیه اروپا (EU) و OECD، (۲۰۰۰ تا ۲۰۲۱)..... ۴۰۶
- نمودار ۱۸۷- بیست کشور اصلی متقاضی پناهندگی در کشورهای عضو OECD، سال ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱..... ۴۰۷
- نمودار ۱۸۸- مجموع درخواست‌های جدید پناهجویی در کشورهای اتحادیه اروپا+ و سهم درخواست جدید پناهجویان ایرانی، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۰۸
- نمودار ۱۸۹- درخواست جدید پناهندگی در کشورهای اتحادیه اروپا+، به تفکیک جنسیت (درصد) در سال ۲۰۲۱..... ۴۰۹
- نمودار ۱۹۰- درخواست جدید پناهندگی در کشورهای اتحادیه اروپا+، به تفکیک گروه‌های سنی (درصد) در سال ۲۰۲۱..... ۴۰۹
- نمودار ۱۹۱- تعداد درخواست‌های جدید پناهندگی در اتحادیه اروپا+ به تفکیک ملیت در سال ۲۰۲۱..... ۴۱۱
- نمودار ۱۹۲- پنج کشور اول مقصد پناهجویان جدید در کشورهای اتحادیه اروپا+ در سال ۲۰۲۱..... ۴۱۲
- نمودار ۱۹۳- مجموع درخواست‌های جدید پناهجویی در بریتانیا و سهم درخواست‌های جدید پناهجویان ایرانی، (۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱)..... ۴۱۳
- نمودار ۱۹۴- نرخ پذیرش پناهجویان در کشورهای اتحادیه اروپا+، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۱۴
- نمودار ۱۹۵- نرخ پذیرش پناهجویان در بریتانیا، سال (۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱)..... ۴۱۶
- نمودار ۱۹۶- تعداد پناهندگان اوکراینی ثبت شده در کشورهای عضو OECD، از آغاز جنگ تا اواسط سپتامبر ۲۰۲۲..... ۴۱۸
- نمودار ۱۹۷- مجموع درخواست‌های پناهندگی کودکان زیر سن قانونی بدون همراه در کشورهای اتحادیه اروپا+ و سهم کودکان ایرانی، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۱۹
- نمودار ۱۹۸- مهاجران مفقود یا فوت شده در مسیر مهاجرت، (۲۰۱۴ تا ۲۰۲۲)..... ۴۲۱
- نمودار ۱۹۹- افراد در وضعیت پناهندگی در جهان و سهم پناهندگان ایرانی، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۲۳

فهرست نمودارها

- نمودار ۲۰۰- هرم سنی افراد در وضعیت پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۱..... ۴۲۴
- نمودار ۲۰۱- بیست کشور اول مبدا افراد در وضعیت پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۱..... ۴۲۵
- نمودار ۲۰۲- بیست کشور اول میزبان افراد در وضعیت پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۱..... ۴۲۷
- نمودار ۲۰۳- بازگشت پناهندگان به کشور متبوع خود، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۲۸
- نمودار ۲۰۴- بازگشت پناهندگان به کشور متبوع خود، به تفکیک کشور مبدا در سال ۲۰۲۱..... ۴۲۹
- نمودار ۲۰۵- پناهندگان اسکان مجددیافته در کشورهای ثالث، (۲۰۱۶ تا ۲۰۲۱)..... ۴۳۰
- نمودار ۲۰۶- اسکان مجدد پناهندگان در کشورهای ثالث، به تفکیک کشور مبدا در سال ۲۰۲۱..... ۴۳۱
- نمودار ۲۰۷- اعطای تابعیت به پناهندگان، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۳۲
- نمودار ۲۰۸- اعطای تابعیت به پناهندگان، به تفکیک کشور مبدا در سال ۲۰۲۱..... ۴۳۳
- نمودار ۲۰۹- سهم کشورهای منتخب خاورمیانه از کل درخواست‌های پناهندگی در جهان، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۳۵
- نمودار ۲۱۰- مجموع پناهجو فرستی از مبدا کشورهای منتخب خاورمیانه، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۳۶
- نمودار ۲۱۱- اتباع ایرانی در وضعیت پناهجویی در جهان، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۳۸
- نمودار ۲۱۲- پنج کشور اول میزبان اتباع ایرانی در وضعیت پناهجویی در جهان در سال ۲۰۲۱..... ۴۳۹
- نمودار ۲۱۳- سهم درخواست جدید پناهندگی اتباع ایرانی از مجموع درخواست‌های پناهندگی در جهان، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۴۰
- نمودار ۲۱۴- پنج کشور نخست میزبان پناهجویان جدید ایرانی در جهان در سال ۲۰۲۱..... ۴۴۱
- نمودار ۲۱۵- پناهجویان ایرانی ثبت‌نام شده برای اولین بار در کشورهای اتحادیه اروپا، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۴۲
- نمودار ۲۱۶- پنج کشور اول مقصد پناهجویان ایرانی ثبت‌نام شده برای اولین بار در کشورهای اتحادیه اروپا در سال..... ۴۴۳
- نمودار ۲۱۷- ثبت پناهجوی جدید ایرانی در بریتانیا، (۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱)..... ۴۴۳
- نمودار ۲۱۸- نرخ پذیرش پناهجویان ایرانی در کشورهای اتحادیه اروپا، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۴۴
- نمودار ۲۱۹- نرخ پذیرش پناهجویان ایرانی در بریتانیا، (۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱)..... ۴۴۵
- نمودار ۲۲۰- منع ورود اتباع ایرانی به اتحادیه اروپا، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۴۶
- نمودار ۲۲۱- اتباع ایرانی غیرقانونی شناسایی شده در اتحادیه اروپا، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۴۸
- نمودار ۲۲۲- اتباع ایرانی غیرقانونی شناسایی شده در اتحادیه اروپا در سال ۲۰۲۱، به تفکیک پنج کشور اول..... ۴۴۹
- نمودار ۲۲۳- اتباع ایرانی در وضعیت پناهندگی در جهان، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۵۰
- نمودار ۲۲۴- پنج کشور اول میزبان اتباع ایرانی در وضعیت پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۱..... ۴۵۰
- نمودار ۲۲۵- اسکان مجدد پناهندگان ایرانی در کشورهای ثالث، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۵۱
- نمودار ۲۲۶- اسکان مجدد پناهندگان ایرانی به تفکیک کشور میزبان در سال ۲۰۲۱..... ۴۵۲
- نمودار ۲۲۷- اعطای تابعیت به پناهندگان ایرانی، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۵۳
- نمودار ۲۲۸- اعطای تابعیت به پناهندگان ایرانی، به تفکیک کشور مقصد در سال ۲۰۲۱..... ۴۵۳
- نمودار ۲۲۹- ده استان اول میزبان اتباع خارجی در کشور، سال ۱۳۹۵..... ۴۵۵
- نمودار ۲۳۰- ده کشور اصلی میزبان پناهندگان افغانستانی در جهان در سال ۲۰۲۱..... ۴۵۶
- نمودار ۲۳۱- وضعیت روادید ورود با حق کار مشخص اتباع خارجی، (۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹)..... ۴۵۷
- نمودار ۲۳۲- وضعیت پروانه کار اتباع خارجی، سال (۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹)..... ۴۵۸
- نمودار ۲۳۳- تعداد کارت کار موقت اتباع خارجی، سال (۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹)..... ۴۵۸
- نمودار ۲۳۴- اتباع شاغل غیرمجاز شناسایی شده، (۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹)..... ۴۵۹
- نمودار ۲۳۵- روند حرکات جمعیتی مهاجران افغانستانی طی یک سال اخیر، (۲۰۲۱ تا ماه می ۲۰۲۲)..... ۴۶۰
- نمودار ۲۳۶- روند بازگشت اتباع افغانستانی از ایران به افغانستان، (۲۰۱۶ تا ژوئن ۲۰۲۲)..... ۴۶۰
- نمودار ۲۳۷- روند بازگشت داوطلبانه پناهندگان افغانستانی از ایران، (۲۰۱۶ تا آوریل ۲۰۲۲)..... ۴۶۱
- نمودار ۲۳۸- دلایل بازگشت داوطلبانه پناهندگان از ایران به افغانستان در سال ۲۰۲۲..... ۴۶۲
- نمودار ۲۳۹- بازگشت داوطلبانه پناهندگان افغانستانی، (۲۰۲۱ تا آوریل ۲۰۲۲)..... ۴۶۲
- نمودار ۲۴۰- اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی ساکن در ایران، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۶۳

فهرست نمودارها

- نمودار ۲۴۲- جابه‌جایی‌های ناشی از خشونت و درگیری و بلایای طبیعی (۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱)..... ۴۶۹
- نمودار ۲۴۳- ده کشور با بیشترین تعداد جابه‌جایی‌های داخلی ناشی از درگیری و خشونت، (۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱)..... ۴۷۰
- نمودار ۲۴۴- ده کشور با بیشترین تعداد جابه‌جایی‌های داخلی ناشی از بلایا، (۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱)..... ۴۷۱
- نمودار ۲۴۵- روند جهانی جابه‌جایی‌های جدید داخلی ناشی از خشونت و درگیری و بلایای طبیعی، (۲۰۱۱ تا ۲۰۲۱)..... ۴۷۲
- نمودار ۲۴۶- جابه‌جایی‌های جدید داخلی ناشی از خشونت و درگیری و بلایای طبیعی در سال ۲۰۲۱..... ۴۷۲
- نمودار ۲۴۷- ده کشور با بیشترین جابه‌جایی جدید داخلی بر اثر درگیری و خشونت در سال ۲۰۲۱..... ۴۷۳
- نمودار ۲۴۸- جابه‌جایی‌های جدید داخلی در اثر درگیری و خشونت به تفکیک نوع درگیری در سال ۲۰۲۱..... ۴۷۳
- نمودار ۲۴۹- ده کشور با بیشترین جابه‌جایی جدید داخلی در اثر بلایا در سال ۲۰۲۱..... ۴۷۴
- نمودار ۲۵۰- جابه‌جایی‌های جدید داخلی در اثر بلایای طبیعی به تفکیک نوع بلایا در سال ۲۰۲۱..... ۴۷۵
- نمودار ۲۵۱- جابه‌جایی‌های جدید داخلی در اثر بلایای ژئوفیزیکی در سال ۲۰۲۱..... ۴۷۵
- نمودار ۲۵۲- جابه‌جایی‌های جدید داخلی به تفکیک مناطق مختلف جهان در سال ۲۰۲۱..... ۴۷۶
- نمودار ۲۵۳- سهم مناطق مختلف از کل جابه‌جایی‌های جدید داخلی در جهان در سال ۲۰۲۱ (درصد)..... ۴۷۷
- نمودار ۲۵۴- جابه‌جایی‌های جدید داخلی در اثر بلایای طبیعی در شرق آسیا و اقیانوسیه در سال ۲۰۲۱..... ۴۷۸
- نمودار ۲۵۵- سهم منطقه شرق آسیا و اقیانوسیه از کل جابه‌جایی‌های جدید داخلی در جهان، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۷۹
- نمودار ۲۵۶- جابه‌جایی‌های جدید داخلی در اثر بلایای طبیعی در آسیای جنوبی در سال ۲۰۲۱..... ۴۸۰
- نمودار ۲۵۷- سهم منطقه آسیای جنوبی از کل جابه‌جایی‌های جدید داخلی در جهان، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۸۱
- نمودار ۲۵۸- جابه‌جایی‌های جدید داخلی در اثر بلایا در جنوب صحرای آفریقا در سال ۲۰۲۱..... ۴۸۲
- نمودار ۲۵۹- سهم منطقه جنوب صحرای آفریقا از کل جابه‌جایی‌های جدید داخلی در جهان، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۸۳
- نمودار ۲۶۰- جابه‌جایی‌های جدید داخلی در اثر بلایای طبیعی در قاره آمریکا در سال ۲۰۲۱..... ۴۸۴
- نمودار ۲۶۱- سهم منطقه آمریکا از کل جابه‌جایی‌های جدید داخلی در جهان، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۸۵
- نمودار ۲۶۲- جابه‌جایی‌های جدید داخلی در اثر بلایای طبیعی در اروپا و آسیای مرکزی در سال ۲۰۲۱..... ۴۸۶
- نمودار ۲۶۳- سهم منطقه اروپا و آسیای مرکزی از کل جابه‌جایی‌های جدید داخلی در جهان، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۸۷
- نمودار ۲۶۴- جابه‌جایی‌های جدید داخلی در خاورمیانه و شمال آفریقا در اثر بلایای طبیعی در سال ۲۰۲۱..... ۴۸۸
- نمودار ۲۶۵- سهم منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا از کل جابه‌جایی‌های جدید داخلی در جهان، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)..... ۴۸۹
- نمودار ۲۶۶- فراوانی رخداد بلایای طبیعی در استان‌های ایران..... ۴۹۳
- نمودار ۲۶۷- خالص مهاجرتی استان‌های ایران، (۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵)..... ۴۹۵
- نمودار ۲۶۸- مقایسه میل به مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف در سال ۱۴۰۱..... ۵۰۶
- نمودار ۲۶۹- مقایسه میل به مهاجرت در میان دو گروه دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی و پزشکان و پرستاران در سال ۱۴۰۱ و ۱۴۰۰..... ۵۰۷
- نمودار ۲۷۰- مقایسه میل، تصمیم و اقدام به مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف در سال ۱۴۰۱..... ۵۰۸
- نمودار ۲۷۱- وضعیت میل به بازگشت (احتمالی) در میان اقشار اجتماعی مختلف در ایران در سال ۱۴۰۱..... ۵۱۰
- نمودار ۲۷۲- تصمیم به بازگشت در میان مهاجران ایرانی خارج از کشور، (۱۳۹۳، ۱۳۹۶ و ۱۴۰۱)..... ۵۱۱
- نمودار ۲۷۳- چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی در میان دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی..... ۵۱۶
- نمودار ۲۷۴- تصور از آینده و شاد زیستن در میان کارکنان بخش سلامت..... ۵۱۸
- نمودار ۲۷۵- چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی در میان ایرانیان خارج از کشور..... ۵۱۹
- نمودار ۲۷۶- میزان رضایت دانشجویان خارجی از تحصیل در دانشگاه‌های ایران..... ۵۲۲
- نمودار ۲۷۷- تمایل دانشجویان خارجی در خصوص مهاجرت و یا ماندن در ایران..... ۵۲۴
- نمودار ۲۷۸- تصمیم دانشجویان خارجی (افغانستانی و عراقی) در خصوص مهاجرت، بازگشت و یا ماندن در ایران..... ۵۲۵
- نمودار ۲۷۹- وضعیت برنامه مهاجرتی دانشجویان افغانستانی و عراقی..... ۵۲۵

فهرست شکل‌ها

- شکل ۱- پراکندگی جمعیت مهاجران ایرانی در ده کشور اول مقصد در سال ۲۰۲۰..... ۲۶
- شکل ۲- نقشه پراکندگی جمعیت دانشجویان ایرانی در جهان بر اساس ده کشور اول..... ۳۱
- شکل ۳- فراوانی متخصصان ایرانی بازگشتی بر اساس رتبه دانشگاه محل تحصیل، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)..... ۳۹
- شکل ۴- مهم‌ترین کشورهای مبدأ متخصصان ایرانی بازگشتی، (اسفند ۱۳۹۳ تا تیر ۱۴۰۱)..... ۴۰
- شکل ۵- ده کشور اصلی میزبان پناهندگان ایرانی در جهان در سال ۲۰۲۱..... ۵۶
- شکل ۶- پیش‌بینی تغییرات دما و بارش بر اساس سناریوهای تغییر اقلیم..... ۵۸
- شکل ۷- نقشه پیش‌بینی مهاجرت‌های اقلیمی در مقیاس منطقه‌ای تا سال ۲۰۵۰..... ۵۹
- شکل ۸- شاخص جهانی خطرات اقلیمی، (۲۰۰۰ تا ۲۰۱۹)..... ۶۰
- شکل ۹- ده کشور اول با بیشترین جابه‌جایی‌های داخلی در جهان و جابه‌جایی‌های داخلی در ایران در سال ۲۰۲۱..... ۶۳
- شکل ۱۰- ابعاد تشکیل‌دهنده قدرت نرم..... ۶۹
- شکل ۱۱- مولفه‌های مرتبط با برند کشوری..... ۶۹
- شکل ۱۲- مقایسه جایگاه کشورها از منظر برند کشوری..... ۷۰
- شکل ۱۳- نقشه توزیع جغرافیایی دریافت اقامت دائم ایرانیان در ایالت‌های مختلف آمریکا در سال ۲۰۲۰..... ۱۱۱
- شکل ۱۴- نقشه جریان ورودی ایرانیان به استرالیا در پنج سال اخیر (۲۰۱۸ تا ۲۰۲۲)..... ۱۳۸
- شکل ۱۵- چرخه مهاجرت‌های بین‌المللی..... ۲۱۷
- شکل ۱۶- انواع مهاجرت بازگشتی..... ۲۲۰
- شکل ۱۷- گونه‌شناسی انواع مهاجرت‌های بازگشتی..... ۲۲۲
- شکل ۱۸- فراوانی متخصصان ایرانی بازگشتی بر اساس رتبه دانشگاه محل تحصیل، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)..... ۲۴۴
- شکل ۱۹- ابعاد سبک زندگی در مهاجرت بازگشتی..... ۲۶۴
- شکل ۲۰- نقش مهاجران در زیست‌بوم استارت‌آپی ایالات متحده آمریکا..... ۲۹۵
- شکل ۲۱- ابروندهای اثرگذار بر آینده اقتصادی دنیا و بازار کار نیروی انسانی..... ۳۱۲
- شکل ۲۲- میانه سنی جمعیت در نقاط مختلف دنیا..... ۳۳۵
- شکل ۲۳- الگوی مهاجرت پزشکان (۱۹۹۰ تا ۲۰۱۴)..... ۳۶۸
- شکل ۲۴- تعداد پزشکان آموزش‌دیده در خارج فعال در کشورهای عضو OECD در سال ۲۰۲۰..... ۳۷۰
- شکل ۲۵- طبقه‌بندی عوامل موثر بر مهاجرت با استفاده از تحلیل جمع‌سپاری فرهیختگان بخش سلامت..... ۳۸۷
- شکل ۲۶- پیامدهای مهاجرت نخبگان برای نظام سلامت از دیدگاه فرهیختگان و خبرگان دانشگاهی..... ۳۸۸
- شکل ۲۷- پیش‌بینی‌های مهاجرت‌های پناهجویی در سال ۲۰۲۲..... ۳۹۶
- شکل ۲۸- مرگ‌ومیر مهاجران در مسیرهای مختلف در جهان..... ۴۲۲
- شکل ۲۹- شدیدترین خطرات در مقیاس جهانی طی ده سال آینده..... ۴۶۸
- شکل ۳۰- استان‌های مهاجرپذیر و مهاجرفرست کشور (۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵)..... ۴۹۸
- شکل ۳۱- گزینه‌های سیاستی راهبردی پیش روی ایران در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی..... ۵۴۹

سالنامه در یک نگاه

- چکیده نکات کلیدی
- وضعیت مهاجران ایرانی در کشورهای میزبان
- جابه‌جایی‌های تحصیلی و دانشجویی در جهان و ایران
- مهاجرت‌های بازگشتی در جهان و ایران
- مهاجرت‌های اقتصادی و جابه‌جایی نیروی کار در جهان و ایران
- مهاجرت نیروی انسانی در بخش سلامت
- مهاجرت‌های اجباری و پناهندگی در جهان و ایران
- مهاجرت‌های اقلیمی در جهان و ایران
- وضعیت شاخص‌های کلیدی مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف

مهاجرت مجازی و زنگ خطر برای کشورهای درخواب مانده

در دوران پسا کرونا، دورکاری رویکرد کاری متفاوتی برای سازمان‌ها و بنگاه‌های اقتصادی و نیروی انسانی آن‌ها ایجاد کرده است که زمینه ساز تحول در ساختار کسب‌وکارها گردیده است. تسهیل روندهای دورکاری می‌تواند منجر به تغییر مفهوم فضای فیزیکی محل فعالیت نیروی کاری متخصص شود که الزاماً مهاجر نیستند، اما برای کارفرماهای محلی نیز کار نمی‌کنند. به عبارت دیگر، افزایش دورکاری و رقابت برای جذب استعدادها منجر به ظهور پدیده‌ای شده است که از آن به عنوان «مهاجرت مجازی» یاد می‌کنند. لذا دورکاری و مهاجرت مجازی، گزینه جدیدی را پیش روی کشورها و کسب‌وکارهای پیشرو در بهره‌گیری از سرمایه‌های انسانی فراسرزمینی قرار داده است. از این منظر قابلیت ارائه دورکاری برای کسب‌وکارها و اقتصادهایی که قابلیت بهره‌مندی از سرمایه‌های انسانی فراسرزمینی دارند، اهمیتی دوچندان می‌یابد. اما متأسفانه چنین گزینه و تسهیلی پیش‌روی همه کشورها بواسطه ضعف بهره‌گیری از سرمایه‌های انسانی درون و فراسرزمینی و همچنین فقدان زیرساخت‌های ارتباطی لازم، قرار ندارد. به عنوان نمونه، مشکلات مرتبط با دسترسی به زیرساخت‌های ارتباطی مناسب (اینترنت پرسرعت) و یا فناوری‌های پیشرو در محیط‌های غیر کاری (منازل) و محیط‌های کاری، برای اقتصادهایی با زیرساخت‌های ضعیف‌تر زنگ خطری خواهند بود که مانع استفاده از ظرفیت نیروهای کاری موجود و به تبع آن کم شدن بهره‌وری نسبت به کسب‌وکارهای رقیب در کشورهای دیگر و نهایتاً از دست دادن نیروی انسانی متخصص خود خواهد شد.

سالنامه مهاجرتی ایران-۱۴۰۱ نمایانگر آخرین و به‌روزترین آمار و اطلاعات حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی در ایران و جهان است. با این حال بدون اکتفای صرف به نگاه آماری و عددی به پدیده فراگیر مهاجرت که هم‌اکنون با سرعتی روزافزون در حال گسترش است، ضروری است که مجموعه نکات کلیدی که در ادامه به اختصار به آن‌ها اشاره می‌شود، مدنظر خوانندگان این سالنامه آماری قرار گیرد.

تشدید پیچیدگی و رقابت در عرصه مهاجرت جهانی

با توجه به کلان روندهای جهانی به‌خصوص در زمینه توسعه فناوری و نوآوری، نیاز بازارهای جهانی به سرمایه انسانی نوآور و فناور با سرعتی روزافزون در حال افزایش است. در واقع میزان رشد تقاضا برای سرمایه‌های انسانی بسیار سریع‌تر از رشد عرضه آن در جهان است. بر اساس این تقاضا، رقابت جهانی بر سر استعدادها بسیار شدید و پیچیده است. کشورها با اقتصاد پیشرفته دائماً در حال معرفی سیاست‌ها و برنامه‌های اغواکننده برای جذب سرمایه‌های انسانی از اقصی نقاط جهان هستند. لذا سرمایه‌های انسانی سیال و بین‌کشوری بیش از پیش مورد توجه قرار دارند و کشورها می‌کوشند تا از این منابع ارزشمند بیشتر بهره‌مند گردند. چرا که انتظار می‌رود که در آینده نه‌چندان دور ابعاد دیجیتالی کسب‌وکارها مانند امنیت سایبری، محاسبات ابری، فناوری‌های بلاکچینی، ربات‌ها و غیره رشد قابل توجهی پیدا کنند، همین امر بیانگر نیاز روزافزون به افراد متخصص است. به این ترتیب کشورهایی که در چنین فناوری‌هایی سرمایه‌گذاری نکنند و به متخصصان چنین حوزه‌هایی به اندازه کافی توجه نکنند، احتمالاً با بحران از دست دادن نیروی انسانی متخصص به علت مهاجرت مواجه خواهند شد.

تغییرات اقلیمی و اثرات آن بر جابه‌جایی‌های جهانی

یکی از چالش‌های کلیدی که جامعه جهانی بصورت فزاینده‌ای با آن درگیر است تغییرات اقلیمی است. تغییرات در الگوهای آب و هوا در سراسر جهان منجر به افزایش پدیده‌های شدید اقلیمی مانند موج گرما، سیل و خشکسالی‌های مکرر و طولانی‌تر شده است. بی‌شک این تغییرات اقلیمی تبعات جدی بر الگوهای سکونت و جابه‌جایی‌های بین‌المللی داشته و خواهد داشت و بشریت را در معرض سطوح فزاینده‌ای از ناامنی قرار خواهد داد. این تغییرات می‌تواند نقشه محل زندگی مردم را دوباره ترسیم کند. پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۵۰، بیش از یک میلیارد نفر به دلیل وقوع بلایای طبیعی و درگیری در مناطق مختلف جهان آواره شوند. اثرات ترکیبی افزایش دما، سیلاب‌های شدید و رشد جمعیت باعث کاهش عرضه آب در بسیاری از مناطق جهان می‌شود. با تشدید تنش آبی، تولید غذا و توسعه اقتصادی با خطر مواجه خواهد شد. بنا بر گزارش یونیسف (۲۰۲۲)، شدیدترین سطح تنش آبی در جهان در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (منا) ایجاد شده است. با توجه به اینکه ۱۱ کشور از ۱۷ کشوری که در حال حاضر سطوح بالایی از تنش آبی را تجربه می‌کنند در این منطقه قرار دارند، پیش‌بینی می‌شود این وضعیت طی دو دهه آینده بدتر شود. به دلیل تقاضای بیشتر برای آب، افزایش جمعیت و کاهش عرضه به دلیل خشکسالی و کاهش بارندگی، کمبود منابع تشدید شده، قیمت مواد غذایی افزایش می‌یابد و افراد در جست و جوی منابع و تامین معیشت مجبور به جابه‌جایی می‌شوند. بر اساس گزارش‌های برنامه جهانی غذا از سال ۲۰۱۹ تعداد افرادی که در سطح جهان با ناامنی حاد غذایی مواجه شده‌اند، افزایش یافته است. بنابراین تغییرات اقلیمی همزمان با افزایش جمعیت جهان، موجب تنش و درگیری در زمینه امنیت غذایی و آبی می‌شود و مجموع این

عوامل می‌توانند روندهای مهاجرتی را به ویژه در کشورهای آسیب پذیرتر تغییر دهند.

مقررات زدایی جهانی برای جذب سرمایه‌های انسانی سیال

با توجه به رقابتی‌تر شدن استعدادها در جهان، نوعی مقررات زدائی و تسهیل از سوی کشورها برای جذب حداکثری سرمایه‌های انسانی در جریان است. به این معنا که کشورها در جهت تسهیل استفاده بهینه از سرمایه‌های انسانی به دنبال معرفی راهکارهایی از جمله ارائه تابعیت‌های مجازی، دورکاری، ویزاهای مخصوص استعدادها و دیگر روش‌هایی هستند که بتوانند قدرت رقابت پذیری خود بر سر جذب استعدادها را بهبود دهند. ارائه این راهکارها بیشتر در مسیر رفع و یا کاهش محدودیت‌های قانونی دست و پاگیر برای جذب مهاجران است. زیرا طی چند دهه آینده در برخی از کشورها، به خصوص کشورهای توسعه‌یافته‌تر، شاهد کاهش چشم‌گیری در سهم جمعیت در سن کار خواهیم بود؛ از طرف دیگر در اقتصادهای نوظهور و در حال رشد، جمعیت جوان بسیار بیشتر خواهد شد. یکی از برجسته‌ترین خروجی‌های این روند، ایجاد شکاف بین نیاز بازار کار و جمعیت موجود است که می‌تواند ناشی از پیر شدن جمعیت و کم بودن نسل جوان و یا عدم تطابق تحصیلات و مهارت‌های جمعیت موجود با نیازهای بازار کار باشد. به این ترتیب، مازاد عرضه نیروی انسانی در کشورهای کمتر توسعه‌یافته همزمان با برنامه‌های کشورهای توسعه‌یافته برای جذب نیروی انسانی جوان و در سن کار برای پاسخ به بحران پیرجمعیتی منجر به شکل‌گیری جریان مهاجرت از کشورهای کمتر توسعه‌یافته به سمت کشورهای توسعه‌یافته خواهد شد.

ظهور قطب‌های علم و فناوری جدید در منطقه خلیج فارس

افزایش و رشد چشمگیر درآمد نفتی کشورهای منطقه خاورمیانه به خصوص کشورهای حوزه خلیج فارس منجر به توانمندی و رشد اقتصادی کم‌نظیر آن‌ها و تقویت سرمایه‌گذاری‌های توسعه‌ای به خصوص در حوزه‌های فناوریانه شده است. همین امر احساس نیاز به نیروی متخصص برای تولید و توسعه فناوری‌های جدید در این کشورها را بیش‌ازپیش پررنگ خواهد کرد و می‌تواند منجر به شکل‌گیری جریان ورودی مهاجران متخصص و مستعد به این منطقه شود. در همین راستا، برخی از کشورهای منطقه از جمله عربستان، امارات و قطر اقدام به تعریف کلان پروژه‌هایی مانند ایجاد شهرهای هوشمند همچون پروژه «نئوم» کرده‌اند که بتوانند فناوری‌های مرتبط با این اهداف بلندپروازانه را طراحی، پیاده‌سازی و مورد بهره‌برداری قرار دهند. شهرهای هوشمند دارای بالاترین سطح از فناوری‌های پیشرفته و استعدادها هستند. بنابراین بسیاری از کشورهای حاشیه خلیج فارس برای تحقق اهداف توسعه شهری خود، نیازمند جذب متخصصان و مستعدان مختلف از سراسر جهان خواهند بود. بنابراین منطقه خاورمیانه شاهد ظهور یک زیست‌بوم اقتصادی نوین به‌ویژه در منطقه‌ی خلیج فارس است. در این راستا، کشورهای منطقه در صدد جذب هزاران نفر از صاحبان ایده و کسب‌وکار و میزبانی از رویدادهای مهم اقتصادی و فرهنگی جهانی و ارائه تسهیلاتی جذاب هستند. به نظر می‌رسد این تسهیلات به تدریج باعث جذب نیروی انسانی متخصص، کارآفرینان و صاحبان شرکت‌ها به این مناطق شود.

اثر بحران‌ها یا تکانه‌های اقتصادی-اجتماعی بر تحرک سرمایه‌های انسانی و مالی

بحران‌ها یا تکانه‌های اقتصادی اجتماعی به شدت بر تحرک سرمایه انسانی و سرمایه مالی مؤثر است و اثر خود را در فاصله کوتاهی بر جریان سرمایه انسانی و مالی اعمال می‌کند. کشورها ممکن است در کوتاه‌مدت بتوانند با سیاست‌های کنترل سرمایه هم در بعد مالی

و هم در بعد انسانی این جریان‌ها را تضعیف یا کنترل نمایند ولی کمابیش اثر آن را در شاخص‌های مختلف اقتصادی خود خواهند دید. به‌عنوان نمونه می‌توان از اثر تحریم‌ها بر اقتصاد ایران در ایجاد جریان سرمایه به ترکیه و اثر بحران سیاسی-اقتصادی در روسیه در اثر جنگ اوکراین اشاره کرد که باعث افزایش ۹۷ درصدی خرید دارایی توسط اتباع روس در دبی، سه برابر شدن خرید خانه توسط آن‌ها در ترکیه نسبت به دوره مشابه سال قبل و سرمایه‌گذاری ۲۷۳ میلیون لیری از طریق تأسیس شرکت در این کشور اشاره کرد که سه برابر کل سرمایه‌گذاری آن‌ها در سال ۲۰۲۱ بوده است. در این میان قطب‌های جاذب باثبات، بیش‌ترین بهره‌برداری را از این فرصت‌ها در جهت تقویت سرمایه انسانی مورد نیاز خود کرده و با شکافی که با کشورهای از دست‌دهنده نیروی انسانی ایجاد می‌کنند، در میان‌مدت و بلندمدت جبران شکاف را برای کشورهای تحت تاثیر مهاجرت دشوارتر می‌کنند.

وضعیت بحرانی پدیده‌ی مهاجرت در کشور ایران

مهاجرت را می‌توان رو به رشدترین پدیده اجتماعی کشور ایران در دو سال گذشته برشمرد. روند نزولی امیدواری اجتماعی، ثبات اقتصادی و کاهش آزادی‌های اساسی همچون دسترسی به اینترنت آزاد، در کنار وضعیت وخیم عوامل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی باعث آزاد شدن فشرده مهاجرت و به نوعی شکل‌گیری پدیده مهاجرت عام و توده‌وار در ایران شده است. با توجه به عدم توسعه‌ی زیرساخت‌های پژوهشی و مطالعاتی در زمینه مهاجرت در کشور، ابعاد کمی و کیفی این پدیده در کشور همچنان نامعلوم و نامکشوف است که این ابهام می‌تواند عواقب و پیامدهای بسیار خطرناکی را پیش روی کشور قرار دهد. از این روی و در این مقطع زمانی توجه جدی و نظام‌مند به دینامیسم مهاجرت در کشور بدون در نظر گرفتن ملاحظات معمول بیش از پیش ضروری و حیاتی است.

روند و دلایل شکل‌گیری پدیده‌ی مهاجرت عام در کشور

جامعه ایران در طول چند دهه گذشته همواره فرازوفرودهای مختلف مهاجرتی را پشت سر گذاشته است. باین‌حال کشور در حال تجربه یکی دیگر از دوره‌های اوج مهاجرتی خود است. دلایل و ریشه‌های قرار گرفتن جامعه ایران در نقطه اوج مهاجرتی نیاز به در نظر گرفتن مجموعه عوامل تشدیدکننده‌ی مهاجرت به‌ویژه روند شکل‌گیری و پیوستگی حلقه‌های هفتگانه^۱ بازخوردی زنجیره مهاجرت دارد. در صورت ایجاد و پیوستگی حلقه‌های هفتگانه زنجیره مهاجرت در یک جامعه، می‌توان پیش‌بینی کرد آن جامعه در آستانه یا آماده ورود به فاز « مهاجرت عام » یا « مهاجرت توده‌وار » خواهد بود. ورود جامعه به فاز مهاجرت عام به این معنی است که بیشتر طبقات و اقشار اجتماعی تحت تأثیر قرار خواهند گرفت و ما شاهد بروز موج‌های مهاجرتی در آن جامعه خواهیم بود. هرچند که در نگاه اول ورود به فاز مهاجرت توده‌وار برای هر جامعه‌ای می‌تواند بسیار مخرب و ناگوار باشد، اما نکته کلیدی این است که نتایج مطالعات و تجربیات جهانی حاکی از آن است که مهاجرت عام زمانی که کنترل نشده و بدون تدارک و پیش‌بینی قبلی اتفاق افتد واجد خسارات و مشکلات جدی برای جامعه خواهد بود. متأسفانه جملگی شواهد حاکی از آن هستند که ایران در فاز مهاجرت عام کنترل نشده قرار گرفته است. ازدیاد بی‌سابقه حضور در کلاس‌های زبان، مهدکودک‌ها و دبستان‌های چندزبانه، شیوع مهاجرت در سطوح دانش‌آموزی علاوه بر سطوح دانشجویی که پیش‌تر جامعه با آن مواجه بوده است، رشد قارچ‌گونه مؤسسات مهاجرتی، ازدیاد درخواست‌های مهاجرت‌های تحصیلی، کاری و پناهجوئی از جمله مواردی است که می‌توان به‌عنوان شواهد همه‌گیر شدن مهاجرت در طبقات مختلف اجتماعی اعم از ورزشکاران، هنرمندان، کارگران متبحر و کارشناسان فنی و سایر دسته‌ها در نظر گرفت.

گذر مهاجرت از فاز معلولیت به فاز عاملیت

مهاجرت معمولاً به‌عنوان نتیجه و پیامد عوامل کلان اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی در نظر گرفته می‌شود و میزان تمایل، تصمیم و اقدام به مهاجرت در اثر برهم‌کنش کلان عوامل فوق در نظر گرفته می‌شود. باین‌حال وقتی جامعه یا کشوری در فاز مهاجرت عام قرار می‌گیرد، خود پدیده مهاجرت به‌عنوان یک عامل تعیین‌کننده نقش آفرینی نموده و باعث گسترش بیش‌ازپیش پدیده مهاجرت در آن جامعه یا کشور می‌شود. در واقع در چنین شرایطی می‌توان ادعا کرد که مهاجرت از فاز معلولیت گذر کرده و به فاز عاملیت ورود کرده است و تا فروکش نمودن پدیده مهاجرت عام، قدرت عاملیت آن قابل‌توجه خواهد بود.

سردرگمی سیاستی مهاجرت در کشور

چنانچه بخواهیم ارزیابی واقع‌بینانه و دقیقی از نظام سیاستی کشور در حوزه‌ی مهاجرت داشته باشیم، می‌توان گفت پیش و بیش از هر چیزی، کشور دچار یک نوع «سردرگمی سیاستی» مزمّن در زمینه‌ی مهاجرت است. به این معنا که هنوز تکلیف کشور در زمینه خروج و بازگشت سرمایه‌های انسانی خود و حتی جذب سرمایه‌های بین‌المللی سایر کشورها خیلی روشن و مشخص نیست. گفتمان غالب حاکم بر فضای سیاستی کشور همچنان بین مثبت یا منفی انگاشتن مهاجرت در نوسان است و نمی‌توان یک رویکرد سیاستی هدفمند را در این حوزه ردیابی و شناسایی کرد. علاوه بر آن، تشکیل و ساماندهی یک نظام جامع سیاست‌گذاری و مدیریت مهاجرتی (خروج، بازگشت و جذب سرمایه‌های انسانی) در کشور همچنان مغفول مانده و یا حداقل دچار عقب‌افتادگی ساختاری و زمانی است.

نیاز مبرم کشور به تغییر الگوی ذهنی مدیران و تصمیم‌گیران در مورد مهاجرت

گفتمان غالب حاکمیتی در زمینه مهاجرت در کشور، گفتمان سنتی و نگاه منفی به آن است که بیشتر متعلق به اواسط یا اواخر قرن بیستم میلادی است و لذا کشور فاقد یک رویکرد مدرن و مشخصی در این حوزه است. تمرکز این نوع نگاه بیشتر بر اثرات و مضرات منفی مهاجرت است و مهاجرت‌های بین‌المللی چه به شکل خروجی یا ورودی را مخرب و غیر سازنده ارزیابی می‌کند. بخشی از دلایل مهاجرت هراسی در ایران را می‌توان ناشی از فقدان برنامه و عدم بهره‌مندی از عواید مهاجرت و یا عدم آمادگی ساختاری برای بهره‌گیری از مهاجران ورودی و یا مواهب مهاجران خروجی و حتی مهاجران بازگشتی برشمرد.

فقدان زیست‌بوم هماهنگ و هم‌افزایی جذب و نگهداشت سرمایه‌های انسانی

در نظام حکمرانی مهاجرتی کشور، فقدان یک زیست‌بوم و فرهنگ «هماهنگی و هم‌افزایی» میان برنامه‌های میان‌بخشی مهاجرت در دستگاه‌ها و نهادهای مختلف مشاهده می‌شود که مانع از هماهنگی لازم و سازنده میان دستگاه‌ها و نهادهای مختلف است. برای مثال، برنامه بازگشت متخصصان و فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از کشور توسط معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری در چند سال گذشته اجرا و پیاده‌سازی شده است و جزء معدود برنامه‌های منسجم و هدفمند کشور در زمینه‌ی مهاجرت‌های بازگشتی در چند سال اخیر بوده است. خوشبختانه این برنامه تاکنون اثرات مفیدی را در محدوده و مقیاس خود بر جای گذاشته است، اما توسط سایر دستگاه‌ها و نهادها از حمایت و پشتیبانی کامل برخوردار نبوده است. این عدم حمایت و هماهنگی کامل باعث شده است که اثربخشی این برنامه پیشاهنگ و پیش‌تاز محدود گردد و قدرت رقابت‌پذیری آن در فضای رقابت جهانی برای استعدادها کاهش یابد. این تجربه ناهماهنگی در سایر

تجربیات و برنامه‌های دستگاه‌ها و نهادهای مختلف دخیل در حوزه مهاجرت به‌وضوح قابل‌مشاهده است. لذا نیاز مبرم کشور به یک تغییر رویه‌ی اساسی در جذب و بهره‌گیری سرمایه‌های انسانی بخصوص ایجاد یک زیست‌بوم استعدادها است. این تغییر الگو خوشبختانه تا حدی در زمینه ترویج الگوی اقتصاد دانش‌بنیان اتفاق افتاده است. باین‌حال، زیست‌بوم‌های فناوری و نوآوری تنها محدود فیزیکی و قانونی نیست و می‌بایست سایر ارکان و اجزای آن که نقش بسیار حیاتی در حفظ سرمایه‌های انسانی دارند، شکل‌گرفته و تقویت شوند.

ضرورت تشکیل ساختارهای حرفه‌ای و هوشمند در زمینه مهاجرت

فقدان یک نهاد تخصصی در حوزه مدیریت جریان‌های مهاجرتی (ورودی، خروجی و بازگشتی) در کشور همانند «سازمان ملی مهاجرت» که علی‌رغم تأکید مکرر کارشناسان و دغدغه‌مندان این حوزه، همچنان تشکیل و راه‌اندازی آن درگیر فرآیند نامعلوم و طولانی دیوانسالاری در کشور شده است. تأخیر در ایجاد چنین نهاد تخصصی، علاوه بر آنکه ممکن است پیامدهای مخرب دوران «مهاجرت عام» را در کشور دوچندان نماید، می‌تواند اندک فرصت‌های پیش‌رو جهت بهره‌برداری از مهاجرت‌های بین‌المللی برای کشور را نیز از دسترس خارج نماید. این موضوع زمانی بشدت حیاتی و حساس می‌شود که ما صرفاً نگاهی اجمالی بر زنجیره سیاست‌های کلان و برنامه‌های جذاب و رقابتی کشورهای همسایه و منطقه در زمینه جذب و نگهداشت مهاجران داشته باشیم.

غفلت از محرک‌های فراسرزمینی مهاجرت

هم‌زمان با اثرگذاری نیروهای رانشی داخلی، نباید از کارکرد نیروهای کششی خارج از کشور غافل شد. بسیاری از کشورهای جهان بخصوص کشورهای پیشرفته و پیشرو به اهمیت و جایگاه سرمایه‌های انسانی در فرآیند کلان توسعه‌ی خود پی برده‌اند.

این کشورها با معرفی برنامه‌های جذاب و اغواکننده در حوزه‌های مختلف دانشجویی، کاری، سرمایه‌گذاری و حتی استارت‌آپی در تلاش برای جذب استعداد‌های سایر کشورها بخصوص کشورهای در حال توسعه هستند. بنابراین علی‌الدوام در حال معرفی برنامه‌های تسهیل‌کننده جذب و اقامت نیروهای جوان و مستعد به بازارهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود هستند. روند معرفی برنامه‌های جذاب و تسهیل‌کننده‌ی ورود مهاجران ماهر و مستعد در چند سال اخیر شتاب فراوانی گرفته است. این کشورها در بخش‌های موردنیاز خود بخصوص کادر بهداشت و درمان، متخصصان حوزه‌ی نرم‌افزار و فناوری اطلاعات، هوش مصنوعی و علوم داده و حتی در زمینه‌ی جذب فعالان حوزه‌های نرم و فرهنگی، برنامه‌های به‌شدت جذاب و رقابتی را معرفی می‌کنند که باعث ترغیب هر چه بیشتر افراد متمایل به مهاجرت از کشورهای در حال توسعه به‌سوی آن‌ها می‌شوند. برای مثال، اخیراً کشورهای حوزه‌ی خلیج‌فارس ویزاهای مختلفی را برای جذب جوانان و مستعدین با سطح پرداخت‌های بالا از کشورهای منطقه از جمله ایران معرفی کرده‌اند و این برنامه‌ها نیز به‌شدت مورد توجه مخاطبین خود از جمله اتباع ایرانی قرار گرفته‌اند. موج جذب پزشکان ایرانی در کشور عمان از موارد بارز غفلت از محرک‌های فراسرزمینی مهاجرت است.

فقدان ساختار ملی رصد و پایش جریان‌های مهاجرتی در کشور

یکی از معضلات اساسی کشور در حوزه مهاجرت، نبود شواهد و آمار متقن و مستند در این حوزه است که به‌نوعی سندرم آمار مهاجرتی کشور را می‌توان نتیجه کم‌کاری و عدم همکاری سازنده نهادهای حاکمیتی ذی‌ربط در این زمینه دانست. این فقدان باعث به وجود آمدن آسیب‌های جدی در زمینه سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، اجرا و اصلاح راهکارهای احتمالی در زمینه مدیریت بهینه مهاجرت در کشور شده است. در حالی که داشتن یک نظام پایش و رصد جامع آماری در کشور برای تهیه شواهد متقن و

مستند در زمینه جریان‌های ورودی و خروجی مهاجران برای سیاست‌گذاری هدفمند در این حوزه بسیار حیاتی است. اهمیت وجود چنین نهادی، علاوه بر این‌که اطلاعات و آگاهی دقیقی از وضعیت جریان‌های مهاجرتی برای ذی‌نفعان موضوع در کشور فراهم می‌آورد، امکان پایش و ارزیابی میزان اثرگذاری سیاست‌های مدیریت مهاجرت بخصوص در زمینه بهره‌برداری از عواید و مزایای مهاجرت برای جامعه و اقتصاد کشور را میسر می‌سازد. در کشور علی‌رغم اینکه تلاش‌هایی در زمینه شکل‌گیری چنین نهادی صورت گرفته است، اما متأسفانه همچنان کشور فاصله زیادی با شکل‌گیری نهادی با کارکردهای موردنظر و هم‌تراز با استانداردهای جهانی دارد. بنابراین نبود فرهنگ انتشار و اشتراک آمار و اطلاعات (فقدان شفافیت) نه تنها باعث ایجاد عدم تصویر واقع‌بینانه از شرایط کشور در حوزه مهاجرت شده است، بلکه منجر به فقدان هشدارهای آماری به‌موقع و بی‌اثری گزارش‌های کارشناسی فاقد اطلاعات کلیدی و حیاتی شده است.

عدم کارایی مدیریت دستوری مهاجرت

نتایج مطالعات و بررسی دستاوردهای چند دهه گذشته حاکی از آن است که نگاه دستوری و آئین‌نامه‌ای معمول در کشور در حوزه مدیریت مهاجرت به‌ویژه مهاجرت نخبگان و علی‌الخصوص تهیه اسناد بالادستی و یا دادن دستورات به دستگاه‌ها برای مقابله با این پدیده کارساز نیست. هرچند توجه ویژه و دغدغه‌مندی مسئولین نظام نسبت به پدیده مهاجرت را می‌توان به‌عنوان یک نکته مثبت در نظر گرفت، اما در عمل این رویکرد چاره‌ی رفع ریشه‌ای مسائل این حوزه نیست. چراکه مجموعه‌ای از عوامل آشکار و پنهان در کنار هم و در طول زمان منجر به شکل‌گیری این پدیده در کشور شده‌اند که بدون توجه کافی و هوشمندانه به این ریشه‌ها نمی‌توان انتظار رفع مسائل این حوزه را داشت. به‌عنوان مثال، عوامل رانشی از جمله مشکلات اقتصادی و معیشتی به‌تنهایی توضیح‌دهنده پدیده مهاجرت در ایران نیستند و بالطبع تنها راه‌حل هم نیستند! چراکه این مجموعه عوامل در

طول زمان، قدرت توضیح دهنده خود را برای پدیده مهاجرت از دست داده‌اند و لذا اثربخشی خود را هم از دست داده‌اند. از این رو تمرکز صرف بر یک دسته عوامل (اقتصادی) نمی‌تواند رفع‌کننده مسائل این حوزه باشند. به نظر می‌رسد در حال حاضر بی‌ثباتی اجتماعی و یاس و ناامیدی توضیح‌دهندگی بیشتری از عوامل اقتصادی برای تبیین وضعیت مهاجرت در کشور داشته باشند.

کمرنگ شدن نقش انگیزه‌های تحصیلی در مهاجرت‌های دانشجویی

یکی از مهم‌ترین تبعات وخیم‌تر شدن وضعیت کلی کشور، کمرنگ شدن نقش انگیزه‌های تحصیلی در جابه‌جایی‌های تحصیلی و به‌طورکلی تحصیل در خارج از کشور است. به عبارت دیگر وضعیت فعلی کشور موجب شده است که دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی به تحصیل در خارج از کشور به‌عنوان راهی برای فرار از وضعیت موجود کشور و دستیابی به وضعیت مهاجرتی باثبات در مقصد مهاجرتی خود (کسب اقامت بلند مدت یا شهروندی) نگاه کنند. غلبه این نگرش بر اندیشه دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی علاوه بر افزایش شمار متقاضیان تحصیل در خارج از کشور، می‌تواند به‌معنای تن دادن به تحصیل در دانشگاه‌های نه‌چندان با کیفیت خارجی و در نهایت افت کیفیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور باشد، زیرا در این نگاه، اولویت اول مهاجرت است و انگیزه‌های تحصیلی نقش چندانی در جابه‌جایی‌های تحصیلی ندارند. همچنین خروج افراد از کشور با چنین پس‌زمینه ذهنی امکان استفاده از ظرفیت و بازگشت احتمالی آنان به کشور را محدود می‌سازد.

عدم پایداری نگهداشت گلخانه‌ای نخبگان

با توجه به نکته پیشین، به نظر می‌رسد که رویکرد اصلی در حوزه کنترل مهاجرت نخبگان در کشور افزایش

مقررات به‌ویژه تقویت قوانین و تسهیلات حمایتی در این حوزه است. چنانچه یک ارزیابی انتقادی دقیق از وضعیت موجود شناسایی، جذب و نگهداشت نخبگان در کشور صورت پذیرد مشخص خواهد شد که رویکرد غالب در طول چند دهه گذشته به‌صورت نگهداشت گلخانه‌ای نخبگان و استعدادهای برتر از طریق توزیع رانت و امتیاز در این حوزه در کشور بدون توجه به مدل طبیعی و رویکرد پویای زیست بومی برای رشد، به‌کارگیری و ماندگاری آنان در کشور بوده است. لذا مدل معمول و رایج در کشور در زمینه نگهداشت نخبگان می‌بایست به‌صورت بنیادین مورد بازنگری قرار گیرد. در بیان اجمالی می‌توان گفت که نیاز نخبگان و سرمایه‌های انسانی به ثبات و امید بیش از هر اهرم نگهدارنده مصنوعی است. بی‌توجهی به این موارد باعث تبدیل شدن مهاجرت نخبگان از استثنا به قاعده شده است.

واقعیت غیرقابل انکار مهاجرت‌های پناهجویی

مهاجرت اجباری برای میلیون‌ها نفر در سراسر جهان به دلیل درگیری‌های خشونت‌آمیز، آزار و اذیت، نقض حقوق بشر، بلایای طبیعی و اکوسیستم‌های مخرب یک واقعیت است. چرخه‌های تکرارشونده‌ی جابه‌جایی اغلب به تعامل پیچیده‌ای از علل مختلف زمینه‌ای مرتبط است. رویدادهای خشونت‌آمیز در سال ۲۰۲۱ و اوایل سال ۲۰۲۲ موجب آوارگی و مهاجرت اجباری میلیون‌ها نفر در سطح جهان شد و نیازهای موجود برای راه‌حل‌های حمایتی در سراسر جهان را تشدید کرد. حمله روسیه به اوکراین یکی از بزرگ‌ترین امواج مهاجرتی در اروپا را در سال ۲۰۲۲ رقم زد. قدرت گرفتن طالبان در افغانستان، چرخه‌های جدیدی از جابه‌جایی را در داخل کشور افغانستان و فراتر از مرزهای آن به وجود آورد. در دیگر نقاط جهان، مردم همچنان به فرار از نقاط حساس آوارگی در جمهوری دموکراتیک کنگو، اتیوپی، موزامبیک، میانمار، سودان جنوبی، سوریه، منطقه ساحل، ونزوئلا و یمن ادامه دادند. پیش‌بینی

می‌شود با افزایش بحران‌های جهانی به‌خصوص بحران ایجادشده در کشور اوکراین و افزایش درگیری‌ها و منازعات در سطح جهانی به‌ویژه در منطقه خاورمیانه و آفریقا، در سال‌های پیش‌رو موج پناهجویان جدید از مبدأ کشورهای درگیر بحران، روانه کشورهای دیگر شود. اگرچه در برخی موارد، این نوع از مهاجرت‌های اجباری به دلایلی غیر از خشونت و یا درگیری در مبدأ و غالباً در بستر مهاجرت اقتصادی رخ می‌دهد اما مهاجرت اجباری واقعیتی است که در ابعاد گسترده، نیازمند اتخاذ رویکردها و سیاست‌هایی است که ضمن برآوردن نیازهای بشردوستانه افراد آسیب‌پذیر، بایستی در راستای یافتن راه‌حل‌های بادوام و بلندمدت با حفظ صلح، اتحاد و همبستگی جهانی گام برداشته شود.

ایرانیان خارج از کشور و بی‌رغبتی برای بازگشت به ایران

استفاده از ظرفیت مهاجران خارج از کشور و تقویت ارتباطات علمی، فناورانه، اقتصادی و غیره با آن‌ها از جمله اقداماتی است که می‌تواند منشأ بسیاری از تحولات مثبت در کشور باشد و نقش حیاتی در رشد و توسعه از طرق مختلف داشته باشد. با این حال، وضعیت کلی کشور و برنامه‌ها و سیاست‌های فعلی به‌اندازه کافی ایرانیان خارج از کشور را ترغیب به بازگشت نکرده‌اند. در پی بی‌برنامگی و انفعال سیاستی موجود در حوزه مهاجرت‌های بازگشتی، سهم اندکی از ایرانیان خارج از کشور تصمیم به بازگشت گرفته‌اند که اغلب تصمیمشان بدون توجه به اقدامات دولت‌ها و تحت تأثیر دو عامل کشتی "خانواده" و "حس میهن‌پرستی" صورت گرفته است. در نتیجه اکثر مهاجران بازگشتی یا از ابتدا تصمیم به مهاجرت دائمی نداشته‌اند، یا تحت تأثیر انگیزه‌های درونی به کشور بازگشته‌اند که در این صورت نیز زیرساخت‌های مناسب برای بهره‌مندی از ظرفیت آنان وجود نداشته است. درحالی‌که ارائه خدمات و اجرای

سیاست‌هایی که تشویق به بازگشت می‌کنند، باید دارای الزامات نهادی و منابع متناسب با آن‌ها باشند تا بتوانند از اثربخشی کافی برخوردار باشند. از طرف دیگر، سهم قابل‌توجهی از ایرانیان خارج از کشور تمایل پایینی برای بازگشت و همکاری مستقیم با کشور دارند. تحلیل یافته‌های گالوپ در سال ۲۰۱۸ حاکی از آن است که میل به بازگشت در میان مهاجران ایرانی یک درصد است که در مقایسه با میانگین جهانی هفت درصد، فاصله قابل‌توجهی دارد. از دلایل این امر می‌توان به غلبه رویکرد امنیتی در مواجهه با آنان، ناتوانی در اعتمادسازی، فقدان چشم‌انداز روشن برای کشور و ناامیدی از اصلاح امور جامعه اشاره کرد که موجب دلسرد شدن ایرانیان خارج از وطن برای همکاری با کشور شده است.

شکل‌گیری کشور ایرانیان بدون سرزمین در فراسوی مرزها

بی‌توجهی به مجموع عوامل فوق‌الذکر باعث افزایش روزافزون روند خروج مهاجران بخصوص سرمایه‌های انسانی برتر کشور که برای شکل‌گیری آن‌ها هزینه و زمان بسیاری صرف شده، گردیده است. شکل‌گیری ریشه‌های این نوع مهاجرت بدون توجه کافی به آثار و پیامدهای اقتصادی، اجتماعی، انسانی آن از یک‌سو باعث شکل‌گیری و تقویت روزافزون جامعه ایرانیان بدون سرزمین در فراسوی مرزها خواهد شد. از دیگر سو، پیوندهای خانوادگی که عامل بازگشت به وطن بوده است تبدیل به عامل مهاجرت از کشور خواهد شد. شکل‌گیری این جامعه فرا سرزمینی که در مواردی می‌تواند نقطه اتکایی برای پیشرفت و آبادانی موطن گردد، در حال حاضر تبدیل به یک فرصت از دست رفته برای کشور شده است.

وضعیت مهاجران ایرانی در کشورهای میزبان

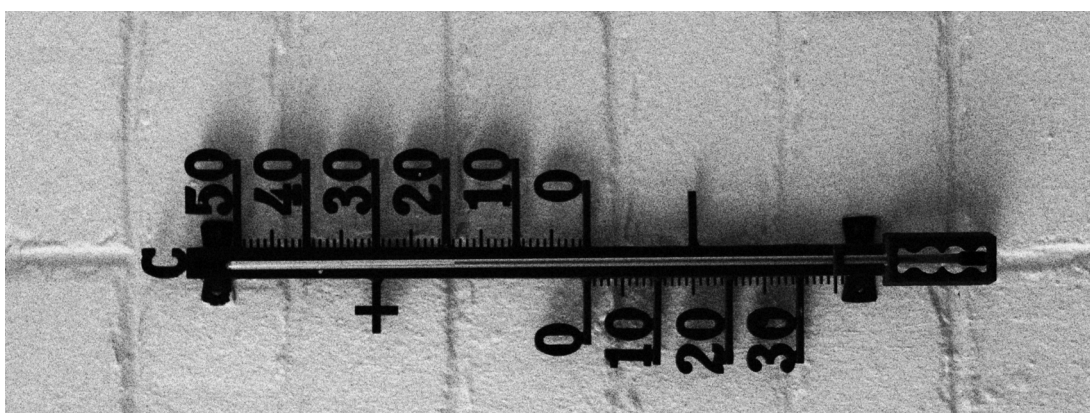
جایگاه ایران در شاخص‌های کلیدی مهاجرت‌های بین‌المللی

جدول ۱- جایگاه ایران در شاخص‌های کلیدی مهاجرت‌های بین‌المللی

منبع	رتبه ایران (در میان سایر کشورها)	شاخص مهاجرتی
(UNDESA, 2021)	۵۴ (از ۲۳۲)	شاخص مهاجرفرستی ایران (بر اساس جمعیت ایرانیان ساکن خارج از کشور در سال ۲۰۲۰)
(UNDESA, 2021)	۲۳ (از ۲۳۲)	شاخص مهاجریپذیری ایران (بر اساس جمعیت مهاجران ساکن ایران در سال ۲۰۲۰)
(UIS, 2022)	۱۷ (از ۲۴۱)	شاخص دانشجویفرستی ایران (بر اساس جمعیت دانشجویان ایرانی ساکن خارج در سال ۲۰۲۰)
(UIS, 2022)	۱۳ (از ۲۴۱)	شاخص دانشجویپذیری ایران ^۱ (بر اساس جمعیت دانشجویان خارجی ساکن ایران در سال ۲۰۲۰)
(GTCI, 2022)	۱۱۲ (از ۱۳۳)	شاخص رقابت‌پذیری جهانی برای استعدادها (در سال ۲۰۲۱)
(Gallup World Poll, 2018)	۸۷ (از ۱۵۰)	شاخص جریان بالقوه مهاجرت (بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷)
(Gallup World Poll, 2018)	۷۸ (از ۱۰۹)	شاخص جریان بالقوه جذب استعدادها (بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷)
(Gallup World Poll, 2018)	۷۷ (از ۱۵۰)	شاخص جریان بالقوه مهاجرت جوانان (بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷)
(Fragile States Index, 2022)	۱۰۶ (از ۱۷۷)	شاخص فرار مغزها (در سال ۲۰۲۲)

رقابت‌پذیری برای استعدادها و فرار مغزها در رتبه‌های پایین قرار گرفته است. این مسئله به نوعی بیانگر کیفیت مهاجران ورودی و خروجی کشور است که نشان می‌دهد به دلیل عدم امکان رقابت بر سر استعدادها مهاجران خروجی کشور کیفیت بالاتری از مهاجران ورودی به کشور دارند.

• در سال ۲۰۲۰ رتبه مهاجرفرستی و مهاجریپذیری ایرانیان در میان کشورهای دنیا به ترتیب ۵۴ و ۲۳ بوده است. درحالی‌که رتبه ایران در پذیرش و ارسال مهاجر به جهان در چارک اول قرار دارد و رتبه دانشجویپذیری و دانشجویفرستی کشور نیز تقریباً برابر است ولی در شاخص‌هایی چون

۱. تعداد دانشجویان خارجی در ایران بر اساس آمار دریافتی از سازمان امور دانشجویان در سال ۱۴۰۱ است. این آمار شامل تعداد دانشجویان خارجی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، دانشگاه آزاد اسلامی و همچنین دانشجویان خارجی مشغول به تحصیل در سایر موسسه‌های آموزش عالی است. لازم به ذکر است که رتبه دانشجویپذیری ایران نیز از مقایسه این عدد با تعداد دانشجویان خارجی در کشورهای دیگر که در پایگاه داده یونسکو قابل مشاهده است، به دست آمده است.

جدول ۲- جمعیت ایرانیان مهاجر (متولدین ایران) در جهان

رتبه	کشور	تعداد ایرانیان	منبع	رتبه	کشور	تعداد ایرانیان	منبع
۱	امارات متحده عربی (۲۰۱۸)	۴۵۴,۰۰۰	(Gulf Center, 2019)	۱۱	هند (۲۰۲۱)	۳۸,۰۰۰	(OECD, 2022)
۲	آمریکا (۲۰۲۱)	۳۹۷,۷۳۵	(US Census, 2022)	۱۲	قطر (۲۰۱۷)	۳۰,۰۰۰	(World Bank, 2018)
۳	کانادا (۲۰۲۱)	۲۱۳,۱۶۰	(Canada Census, 2022)	۱۳	فرانسه (۲۰۲۰)	۲۶,۹۶۰	(UNDESA, 2021)
۴	آلمان (۲۰۲۱)	۲۰۳,۰۰۰	(OECD, 2022)	۱۴	اتریش (۲۰۲۱)	۲۵,۰۰۰	(OECD, 2022)
۵	ترکیه (۲۰۲۱)	۱۵۴,۹۶۵	(TURKSTAT, 2022)	۱۵	ایتالیا (۲۰۲۱)	۲۰,۰۰۰	(OECD, 2022)
۶	بریتانیا (۲۰۲۰)	۸۳,۵۳۱	(UNDESA, 2021)	۱۶	نروژ (۲۰۲۰)	۱۸,۹۳۷	(UNDESA, 2021)
۷	سوئد (۲۰۲۱)	۸۱,۰۰۰	(OECD, 2022)	۱۷	دانمارک (۲۰۲۱)	۱۸,۰۰۰	(OECD, 2022)
۸	استرالیا (۲۰۲۱)	۷۷,۷۸۰	(ABS, 2022)	۱۸	عراق (۲۰۲۰)	۱۴,۵۴۰	(UNDESA, 2021)
۹	اسرائیل (۲۰۲۰)	۵۰,۸۰۸	(UNDESA, 2021)	۱۹	سوئیس (۲۰۲۱)	۱۴,۰۰۰	(OECD, 2022)
۱۰	کویت (۲۰۱۷)	۴۶,۴۱۹	(World Bank, 2018)	۲۰	بلژیک (۲۰۲۱)	۱۳,۰۰۰	(OECD, 2022)
				-	سایر کشورها (۲۰۲۰)	۸۱,۸۲۳	(UNDESA, 2021) (World Bank, 2018)
جمعیت ایرانیان مهاجر در جهان بر اساس آخرین آمار بین‌المللی ۲,۰۶۲,۶۵۸							

از کشورها در دسترس است، منبع مناسبی برای رتبه‌بندی کشورها از نظر مهاجری‌پذیری و مهاجرفرستی به شمار می‌آید و برای تخمین رتبه مهاجرتی ایران از آن استفاده شده است. منبع بین‌المللی دیگری که تا سال ۲۰۱۷ تعداد مهاجران ورودی و خروجی کشورها را تخمین زده، بانک جهانی است که می‌توان از داده‌های آن برای تکمیل آمار مهاجران ایرانی برای کشورهایی که در پایگاه داده‌ی سازمان ملل موجود نیست بهره برد. در پیوست یک به مقایسه جمعیت ایرانیان مهاجر با استفاده از این سه نوع منبع اشاره شده است. در نهایت کامل‌ترین داده‌ای که از ترکیب آخرین آمار تعداد ایرانیان در کشورهای مقصد از پایگاه‌های داده‌ای

• جمعیت ایرانیان (افراد متولد ایران) در بیست کشور با بیشترین جمعیت ایرانی در جهان، با استفاده از آخرین داده‌های موجود از منابع سازمان‌های بین‌المللی یا از سرشماری‌های جمعیتی منتشر شده در مراکز آماری کشورهای مقصد، در حدود دو میلیون نفر تخمین زده می‌شود. بخش اجتماعی اقتصادی سازمان ملل به عنوان مرجعی که داده‌های تجمیع شده ورودی و خروجی مهاجران کشورها را منتشر می‌کند در آخرین به‌روزرسانی خود که مربوط به سال ۲۰۲۰ است. جمعیت ایرانیان مهاجر را در حدود یک میلیون و ۳۲۵ هزار نفر و مهاجران ورودی به ایران را دو میلیون و ۷۹۷ هزار نفر تخمین زده است. از آن جهت که این تخمین با روش مشابه برای بسیاری

تفاوت چشمگیری دارد. علل این تفاوت را می‌توان به عواملی چون عدم پویایی پایگاه داده‌های کنسولی مورداستفاده‌ی شورای عالی و چندبارشماری افراد در صورت جابه‌جایی بین کشوری، خروج آن‌ها از پایگاه داده در صورت بازگشت، و احتساب نسل دوم و سوم مهاجران ایرانی در صورت استفاده از خدمات کنسولی به‌عنوان اتباع ایرانی و مواردی از این دست نسبت داد.

کشورهای مقصد یا پایگاه سازمان‌های جهانی در دسترس بوده است در جدول فوق تجمیع شده، که تعداد ایرانیان (افراد متولد ایران) را در حدود دو میلیون و ۶۲ هزار نفر تخمین می‌زند. البته این آمار نیز با آخرین آمار اعلامی دبیرخانه شورای عالی ایرانیان خارج از کشور که در سال ۲۰۲۰ ارائه شده و جمعیت ایرانیان مهاجر را در حدود چهار میلیون نفر تخمین زده است،

جدول ۳- جایگاه مهاجریپذیری و مهاجر فرستی ایران در مقایسه با کشورهای منطقه در سال ۲۰۲۰

کشور	وضعیت مهاجرفرستی			وضعیت مهاجریپذیری		
	رتبه مهاجرفرستی (از میان ۲۳۲ کشور)	جمعیت مهاجران خروجی	سهم مهاجران خروجی از کل جمعیت	رتبه مهاجریپذیری (از میان ۲۳۲ کشور)	جمعیت مهاجران ورودی	سهم مهاجران ورودی از کل جمعیت
پاکستان	۷	۶,۳۲۸,۴۰۰	۲۱,۷	۱۹	۳,۲۷۶,۵۸۰	۱۱,۲
افغانستان	۱۰	۵,۸۵۳,۸۳۸	۱۵	۱۲۲	۱۴۴,۰۹۸	۰,۴
ترکیه	۲۱	۳,۴۱۱,۴۰۸	۴	۱۲	۶,۰۵۲,۶۵۲	۷,۲
عراق	۳۳	۲,۰۷۷,۹۷۶	۱۵,۲	۹۰	۳۶۵,۷۶۶	۰,۹
ایران	۵۴*	۱,۳۲۵,۱۱۳ (۲,۰۶۲,۶۵۸)**	۲,۲	۲۳	۲,۷۹۷,۲۳۵	۳,۳
عربستان	۱۲۵	۲۹۹,۲۶۸	۰,۸	۳	۱۳,۴۵۴,۸۴۲	۳۸,۶
کویت	۱۳۳	۲۱۲,۲۷۱	۵	۲۰	۳,۱۱۰,۱۵۹	۷۲,۹
امارات	۱۳۵	۲۰۳,۲۱۴	۲	۶	۸,۷۱۶,۳۳۲	۸۸
قطر	۱۸۳	۲۵,۷۰۵	۰,۹	۳۱	۲,۲۲۶,۱۹۲	۷۷,۳
عمان	۱۸۴	۲۵,۰۹۹	۰,۵	۲۸	۲,۳۷۲,۸۳۶	۴۶,۵

(UNDESA,2021)

*جهت رتبه‌بندی جمعیت مهاجران ورودی و خروجی کشورها از داده سازمان ملل (UNDESA) در سال ۲۰۲۰ استفاده شده است.

**جمعیت مهاجران خروجی ایرانی بر اساس آخرین منابع موجود کشوری و بین‌المللی ۲,۰۶۲,۶۵۸ نفر بوده است.

• در میان کشورهای جنوب و غرب آسیا، کشور عربستان به عنوان مهاجر پذیرترین کشور از نظر تعداد جمعیت مهاجران ساکن در کشور، و کشور پاکستان مهاجر فرست‌ترین کشور از نظر تعداد مهاجران خروجی ساکن در سایر کشورهای جهان کشور است. از نظر سهم مهاجران به جمعیت کشور امارات با ۸۸ درصد در صدر قرار دارد و پس از آن قطر با ۷۷/۳ درصد و کویت با

۷۲/۹ درصد بالاترین کشورها از نظر تعداد مهاجران به جمعیت هستند. بالاترین سهم مهاجران خروجی از کل جمعیت کشور متعلق به پاکستان با ۲۱/۷ درصد است و پس از آن عراق و افغانستان با ۱۵ درصد قرار دارند. سهم مهاجران ایرانی به جمعیت ایران ۲/۲ درصد و سهم مهاجران خارجی ساکن در ایران از جمعیت کشور ۳/۳ درصد است.

جدول ۴- وضعیت شهروندی و اقامت ایرانیان در برخی از مقاصد اصلی

سال	شهروندی			اقامت دائم			اقامت موقت		
	تعداد	رشد نسبت به سال قبل	سهم از کل مهاجران(درصد)	تعداد	رشد نسبت به سال قبل	سهم از کل مهاجران(درصد)	تعداد	رشد نسبت به سال قبل	سهم از کل مهاجران(درصد)
آمریکا									
۲۰۲۰	۸,۸۲۸	-۲۱,۹۴	۱,۴	۸,۸۰۵	۳۲,۶۰	۱,۲۴	۲,۶۷۱	-۵۴,۲۸	۰,۰۰۷
کانادا									
۲۰۲۱	۴,۸۵۴	-۰,۶۹	۳,۵۴	۱۱,۳۰۵	۱۹۷	۲,۷۸	۲۳,۰۸۰	۷۱,۲۱	۲,۵۲
بریتانیا									
۲۰۲۱	۳,۸۳۳	۶۳,۶۶	۳,۵۸	۳,۵۷۷	-۲۳	۳,۳۷	۴,۷۴۴	۵۳,۹۷	۰,۵۲
آلمان									
۲۰۲۱	۴,۰۲۰	۱,۳۸	۳,۰۵	۲۳,۱۱۵	۸,۷	۰,۹	۶۲,۱۱۰	۶,۳۱	۲,۳۴
استرالیا									
۲۰۲۱	۴,۶۳۴	۶۷	۲,۲۶	۲,۹۴۷	۲۱	۱,۸۴	۱,۵۷۲	۴,۲۴	۰,۱۵۸
اتحادیه اروپا									
۲۰۲۰	۱۷,۹۲۵	۵۸,۲	۲,۲۸	۵۲,۶۷۵	۲,۳	۰,۴۷	۲۲,۹۱۷	-۲۰	۱

• بیش‌ترین رشد صدور شهروندی برای ایرانیان نسبت به سال قبل در استرالیا (۶۷ درصد) و بیش‌ترین رشد صدور ویزای اقامت دائم و موقت در کانادا (به ترتیب ۱۹۶/۷۱ درصد و ۷۱/۲۱ درصد) بوده است. به نظر می‌رسد کاهش ۵۴ درصدی دریافت ویزای موقت کاری و تحصیلی ایرانیان

در آمریکا با مقاصدی مانند کانادا جایگزین شده که رشد بالای دریافت اقامت موقت توسط ایرانیان در این کشور را موجب شده است. از مهم‌ترین مقاصد اقامت موقت ایرانیان، آلمان و کانادا است و پس از آن مجموع سایر کشورهای اروپایی قرار دارد.

جدول ۵- ویزاها و اجازه اقامت‌های دائم و موقت صادر شده برای ایرانیان در برخی از مقاصد اصلی

مجموع	سایر کشورهای OECD**	ترکیه	استرالیا		بریتانیا	کشور اروپا ۳۱	کانادا		آمریکا		سال
			غیرتوریستی ^۸	ویزای موقت			اجازه ورود غیر توریستی ^۶	اجازه اقامت جدید ^۵	موقت ^۴ و تحصیلی ^۴	اجازه اقامت دائم ^۳	
۴۷,۴۲۲	۹۹۳	-	۲,۱۶۱	۱,۸۶۸	۴,۸۰۱	۱۴,۱۴۴	۳,۷۳۱	۷,۴۷۸	۴,۱۸۹	۸,۰۵۷	۲۰۱۰
۴۷,۹۸۲	۹۲۸	-	۲,۰۲۳	۲,۲۸۸	۴,۵۸۵	۱۴,۶۵۳	۳,۸۷۶	۷,۴۷۹	۴,۸۲۷	۷,۳۲۳	۲۰۱۱
۵۳,۳۰۷	۹۲۹	-	۲,۵۴۴	۳,۲۰۵	۲,۶۰۳	۱۷,۲۸۹	۴,۲۴۵	۷,۵۲۵	۶,۸۴۱	۸,۱۲۶	۲۰۱۲
۵۸,۱۹۱	۹۴۰	-	۲,۵۳۰	۲,۲۳۸	۲,۴۰۷	۱۸,۲۲۷	۴,۸۱۰	۱۱,۲۸۸	۷,۶۹۴	۸,۰۵۷	۲۰۱۳
۶۲,۲۳۲	۱,۰۱۴	-	۲,۱۸۶	۲,۲۴۹	۲,۴۴۰	۱۷,۲۶۴	۴,۳۷۱	۱۶,۷۷۲	۸,۸۸۷	۷,۰۴۹	۲۰۱۴
۵۶,۷۸۸	۱,۰۸۷	-	۲,۲۹۹	۳,۷۸۷	۲,۴۵۲	۱۵,۴۰۸	۳,۶۲۰	۱۱,۶۴۰	۹,۳۱۶	۷,۱۷۹	۲۰۱۵
۷۳,۵۲۲	۱,۱۳۵	۱۵,۵۳۹	۱,۸۷۲	۲,۴۵۸	۲,۸۷۴	۲۱,۶۳۰	۴,۹۵۵	۶,۴۷۵	۸,۸۵۷	۷,۷۲۷	۲۰۱۶
۸۹,۲۱۰	۱,۲۳۶	۱۷,۷۹۴	۲,۰۵۰	۲,۴۶۲	۳,۴۵۳	۳۶,۵۳۵	۶,۹۴۵	۴,۷۳۰	۷,۳۶۲	۶,۶۴۳	۲۰۱۷
۹۴,۵۰۴	۱,۱۵۴	۳۱,۹۲۲	۱,۸۰۷	۲,۳۰۶	۳,۴۲۱	۳۰,۲۳۹	۱۱,۳۰۰	۵,۵۱۰	۵,۳۹۶	۱,۴۴۹	۲۰۱۸
۱۱۲,۳۶۲	۱,۰۹۱	۴۲,۳۵۱	۱,۷۴۷	۲,۱۸۷	۴,۳۳۱	۲۸,۹۰۸	۱۹,۱۵۵	۶,۰۵۵	۴,۹۱۴	۱,۶۲۳	۲۰۱۹
۵۴,۷۰۰	۶۰۳	-	۱,۵۰۰	۲,۴۴۴	۳,۱۲۴	۲۲,۹۱۷	۱۳,۵۳۰	۳,۸۱۰	۲,۰۲۲	۴,۷۵۰	۲۰۲۰
۶۵,۲۳۴	-	-	۱,۵۷۲	۲,۹۴۷	۴,۸۲۶	۱۶,۶۵۹	۲۳,۰۸۰	۱۱,۳۰۵	۲,۰۴۳	۲,۸۰۲	۲۰۲۱
۸۱۵,۴۵۴	۱۱,۱۱۰	۱۰۷,۶۰۶	۲۴,۲۹۱	۳۰,۴۳۹	۴۱,۳۱۷	۲۵۳,۸۷۳	۱۰۳,۶۱۸	۱۰۰,۰۶۷	۷۲,۳۴۸	۷۰,۷۸۵	مجموع
۸۵,۹۷۳	۱,۰۱۰	۲۶,۹۰۱/۵	۲,۰۲۴	۲,۵۳۷	۳,۴۴۳	۲۱,۱۵۶	۸,۶۳۵	۸,۳۳۹	۶,۰۲۹	۵,۸۹۹	میانگین

*در زمان استخراج داده، داده‌های مربوط به کشور آلمان در سال ۲۰۲۱ در پایگاه داده اتحادیه اروپا ثبت نشده است.

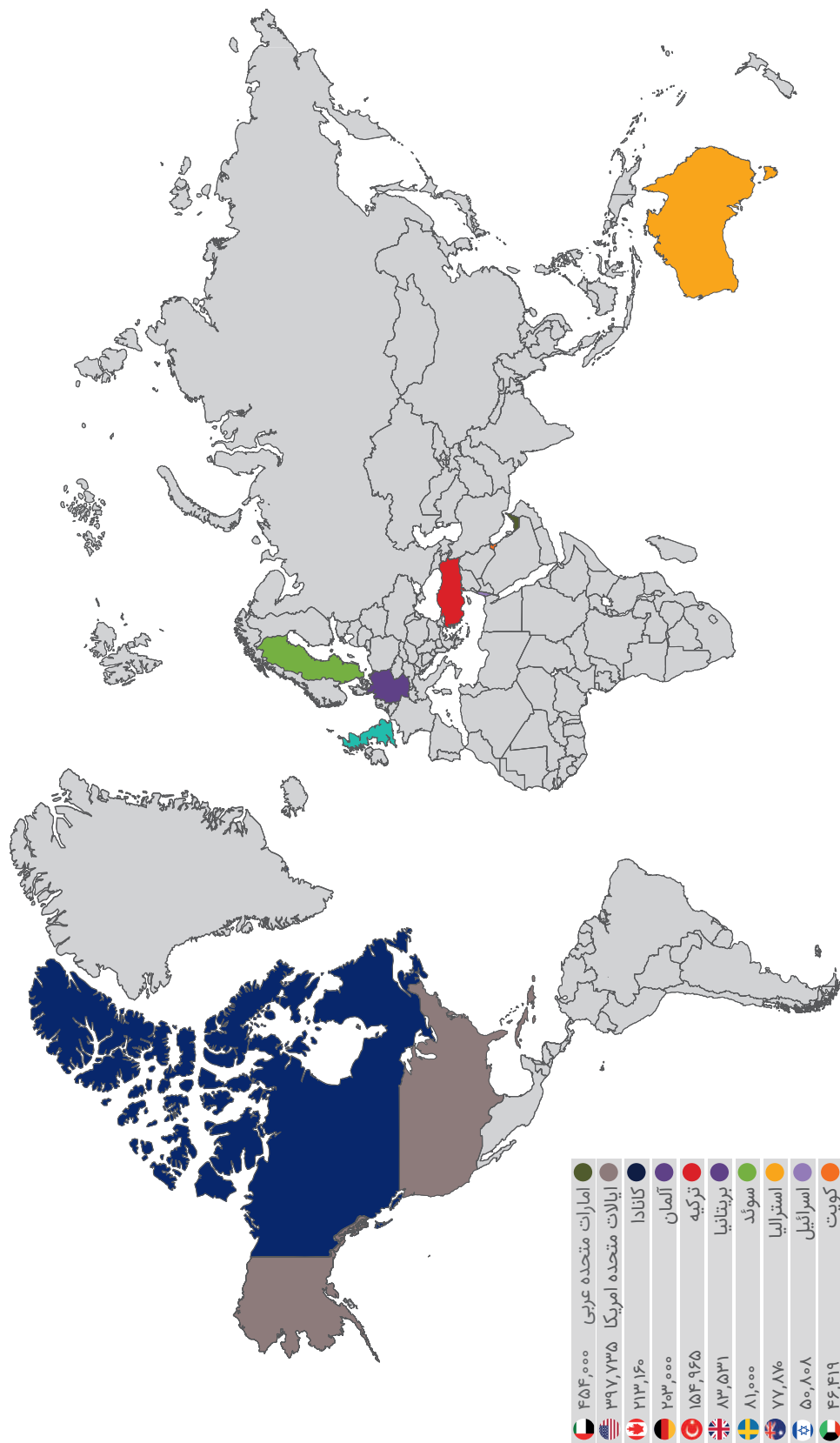
** شامل کشورهای ژاپن، کره، مکزیک، نیوزلند، اسلواکی و اسرائیل

- در سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱ به طور متوسط سالانه حدود ۸۶ هزار ویزا یا اجازه اقامت غیر توریستی برای ایرانیان در اروپا، آمریکای شمالی و استرالیا ترکیه و سایر کشورهای OECD صادر شده است. بدون احتساب کشور ترکیه جریان مهاجران (دائم و موقت غیر توریستی) ایرانی به مقاصد اصلی نامبرده سالانه در حدود ۶۵ هزار نفر بوده و از ۴۶ هزار در سال ۲۰۱۰ تا ۷۰ هزار در سال ۲۰۱۷ در نوسان بوده است. این در حالیست که سهم اقامت موقت (غیر توریستی) دریافتی ایرانیان در مقاصد اصلی از سال ۲۰۱۵ صعودی بوده است.
- در طی سال‌های اخیر جمعیت ایرانیان در همه‌ی مقاصد اصلی (آمریکا، کانادا، اتحادیه اروپا، بریتانیا، استرالیا و ترکیه) به جز آمریکا روندی صعودی داشته است. از سال ۲۰۱۹ ترکیه به یکی از مقاصد جذاب برای ایرانیان تبدیل شده است به طوری که جمعیت ایرانیان در ترکیه در سال ۲۰۱۹، ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ بیشتر از جمعیت ایرانیان در اتحادیه اروپا، بریتانیا و استرالیا بوده است.
- در سال ۲۰۲۰ به علت شدت گرفتن شیوع ویروس کرونا تعداد تابعیت و ویزای دائم و موقت صادر شده

- برای ایرانیان در همه‌ی کشورهای مقصد کاهش یافت و از سال ۲۰۲۱ و با کاهش شیوع ویروس کرونا مجدداً افزایش یافت.
- به طور کلی در طی سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱ روند درخواست و صدور ویزای شنگن برای ایرانیان نزولی بوده است.
- در سال ۲۰۲۱ بیشترین درخواست ویزای شنگن از سوی ایرانیان در کشور فرانسه و کمترین درخواست در کشور سوئد ثبت شده است.
- در سال ۲۰۲۰ میلادی ایرانیان در جایگاه هجدهم در میان کشورهای دریافت کننده تابعیت در آمریکا و در سال ۲۰۲۱ میلادی، ایرانیان در جایگاه هشتم در میان کشورهای دریافت کننده تابعیت در بریتانیا و آلمان قرار داشته است.
- از سال ۲۰۱۸ ترکیه به یکی از مقاصد اصلی ایرانیان برای سرمایه‌گذاری تبدیل شده است. به طوری که تعداد خانه‌های خریداری شده و شرکت‌های ثبت شده توسط ایرانیان افزایش چشم‌گیری یافته است. ایرانیان در خرید خانه در ترکیه در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ رتبه اول را داشته‌اند.

شکل ۱- پراکندگی جمعیت مهاجران ایرانی در ده کشور اول مقصد

۱. برای مشاهده‌ی منابع این نقشه به منابع جدول ۲ مراجعه شود.

جابه‌جایی‌های تحصیلی و دانشجویی در جهان و ایران

بین‌المللی در داخل کشور و همچنین روند صعودی بازگشت متخصصان ایرانی باعث ارتقای شاخص خالص چرخش نخبگان ایرانی از تراز (-۴۰۰) در سال ۲۰۱۶ به (+۲۶,۶۰۷) در سال ۲۰۲۰ شده است.

بر اساس آخرین آمار موجود قابل استناد و با قابلیت مقایسه‌پذیری جهانی، وضعیت دانشجویان ایرانی در جهان در قالب شاخص‌های مختلف در جدول زیر نمایش داده شده است. افزایش جمعیت دانشجویان

جدول ۶- وضعیت کلی ایران در بازار جابه‌جایی بین‌المللی دانشجویان

سال	جمعیت دانشجویان ایرانی در خارج (خروج)	جمعیت دانشجویان بین‌المللی در ایران (جذب)	خالص چرخش بین‌المللی دانشجویان در ایران ^۱	جمعیت دانشجویان بین‌المللی در جهان	رتبه دانشجویفروستی ایران در جهان	بازگشت فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از وطن ^۲
۲۰۱۰	۴۴,۵۲۳	۳,۷۹۶,۴۲۹	۱۴	...
۲۰۱۱	۵۰,۷۶۱	۴,۰۱۰,۶۱۴	۱۲	...
۲۰۱۲	۵۱,۸۹۸	۴,۰۸۹,۲۶۴	۱۱	...
۲۰۱۳	۴۹,۴۹۷	۴,۲۶۲,۹۳۵	۱۴	...
۲۰۱۴	۵۰,۸۲۸	۴,۵۲۳,۹۵۸	۱۶	۲
۲۰۱۵	۵۱,۱۴۱	۴,۸۱۲,۱۸۸	۱۶	۱۱۸
۲۰۱۶	۵۲,۷۷۳	۵۱,۸۱۱	-۴۰۰	۵,۱۱۹,۱۰۱	۱۶	۵۶۲
۲۰۱۷	۵۳,۲۱۷	۵۵,۲۶۴	+۲,۹۸۲	۵,۴۰۹,۲۱۶	۲۰	۹۳۵
۲۰۱۸	۵۶,۹۰۵	۵۷,۱۴۹	+۱,۴۳۱	۵,۷۱۶,۰۲۷	۱۹	۱,۱۸۷
۲۰۱۹	۵۹,۷۱۲	۶۳,۴۸۰	+۵,۱۸۴	۶,۱۰۰,۷۵۵	۱۷	۱,۴۱۶
۲۰۲۰	۶۶,۷۰۱	۹۱,۳۰۵	+۲۶,۶۰۷	۶,۳۶۱,۹۶۳	۱۷	۲,۰۰۳
۲۰۲۱	...	۱۳۰,۱۱۳	۲,۳۵۴
۲۰۲۲	۲,۴۸۴

(UIS, 2022) (معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۰) (سازمان امور دانشجویان، ۱۴۰۱)

ایرانی از تراز (-۴۰۰) در سال ۲۰۱۶ به (+۲۶,۶۰۷) در سال ۲۰۲۰ شده است.

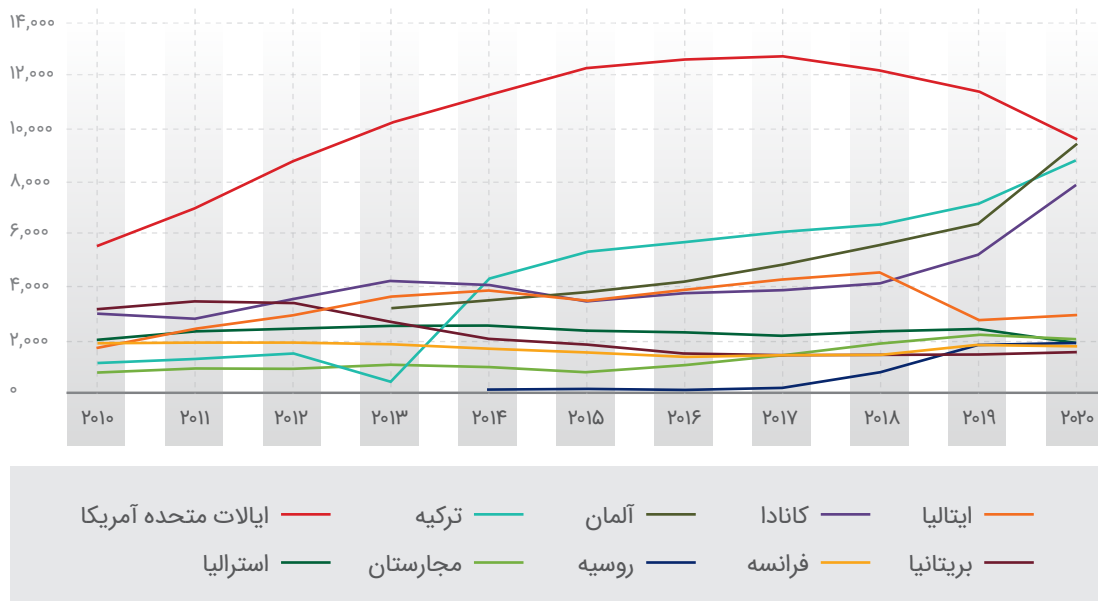
افزایش جمعیت دانشجویان بین‌المللی در داخل کشور و همچنین روند صعودی بازگشت متخصصان ایرانی باعث ارتقاء شاخص خالص چرخش نخبگان

۱. این شاخص از تفاضل خروج دانشجویان ایرانی از مجموع جذب دانشجویان بین‌المللی و بازگشت ایرانیان متخصص خارج از وطن در یک جمعیت ۱۰۰ هزار نفری به دست می‌آید. لازم به ذکر است که این شاخص سطح کیفی دانشجویان ورودی، خروجی و متخصصان بازگشتی را نادیده می‌گیرد.
 ۲. به بازگشت متخصصان و فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از کشور اشاره دارد. لازم به ذکر است که داده‌های افراد بازگشتی در سال ۲۰۲۲ بر اساس آخرین داده‌های موجود معاونت علمی ریاست جمهوری تا خرداد سال ۱۴۰۱ است.

جمعیت دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای مقصد

نمودار ۱- جمعیت دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای منتخب (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)

(open doors, 2022) (UIS, 2022)

وضعیت جمعیت دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های برتر آمریکا و جهان

یکی از مباحثی که همواره در موضوع مهاجرت‌های بین‌المللی در ایران مطرح بوده است، بحث کیفیت دانشجویان و متخصصان ایرانی خارج از کشور بوده که بر همین اساس نیز دیدگاه کمی در این زمینه توسط برخی از افراد مورد انتقاد قرار گرفته است. در همین راستا، یکی از شاخص‌های قابل دسترس جهت سنجش کیفیت دانشجویان خروجی بر اساس معیود داده‌های موجود در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی می‌تواند سهم پذیرش و حضور دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های برتر جهان باشد. بر همین اساس، بررسی تعداد و سهم دانشجویان ایرانی در ده دانشگاه برتر آمریکا که از میان ۲۵ دانشگاه برتر

جهان (بر اساس رتبه‌بندی QS در سال ۲۰۲۳) انتخاب شده‌اند، می‌تواند تا حدی تبیین‌کننده وضع کیفی دانشجویان ایرانی خارج از کشور باشد. جدول زیر توزیع تعداد دانشجویان ایرانی مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های برتر آمریکا که همگی جزء ۲۵ دانشگاه برتر جهان هستند را نمایش می‌دهد. همان‌طور که در جدول زیر مشخص است، تعداد دانشجویان ایرانی در ده دانشگاه برتر آمریکا همواره در یک تراز ثابت (بین ۲۴۶ تا ۲۶۶) قرار داشته است. بیشترین تعداد دانشجویان ایرانی در ده دانشگاه برتر آمریکا با ۲۶۶ دانشجو مربوط به سال ۲۰۱۵ کمترین میزان آن با ۲۴۶ دانشجو مربوط به سال ۲۰۱۷ میلادی است.

جدول ۷- تعداد دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های برتر آمریکا و جهان

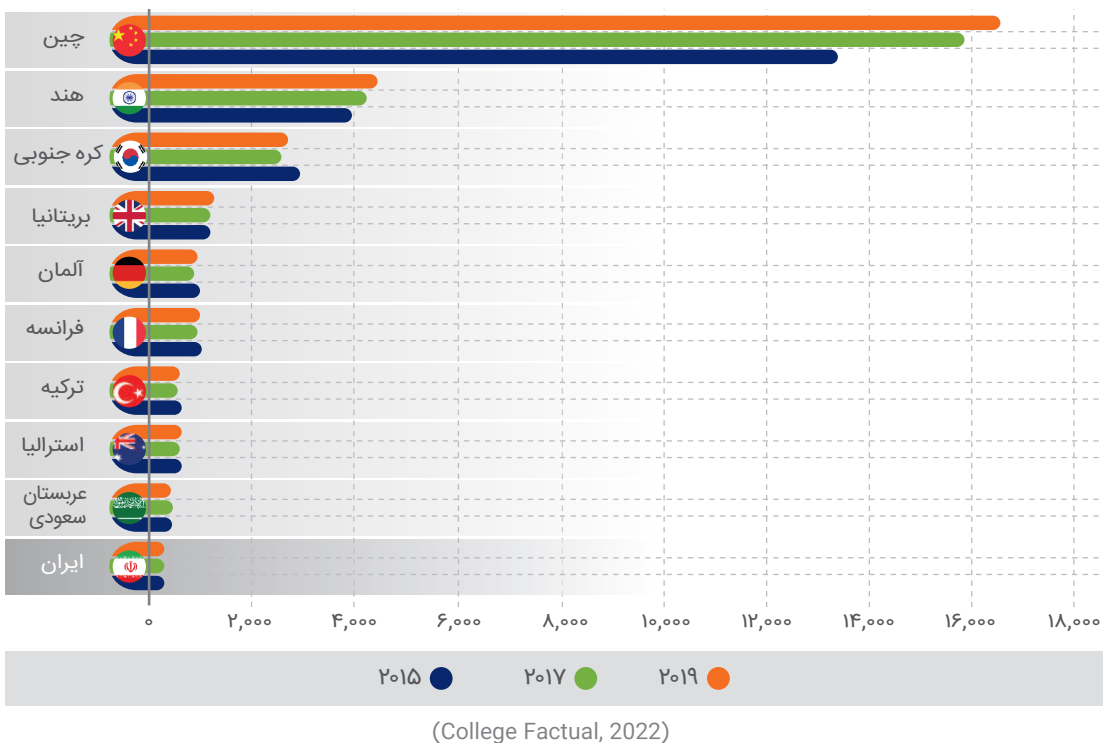
دانشگاه	رتبه آمریکا	رتبه جهانی	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹
ماساچوست	۱	۱	۳۸	۳۷	۳۸	۳۳	۳۳	۳۳
استنفورد	۲	۳	۶۳	۶۳	۵۸	۵۳	۵۳	۵۳
هاروارد	۳	۵	۲۱	۲۴	۲۳	۲۶	۲۸	۲۸
کالیفرنیا	۴	۶	۱۳	۱۵	۱۲	۱۱	۱۲	۱۲
شیکاگو	۵	۱۰	۱۶	۱۹	۱۷	۱۵	۱۷	۱۷
پنسیلوانیا	۶	۱۳	۲۵	۲۸	۲۸	۲۷	۲۸	۲۸
پرینستون	۷	۱۶	۱۹	۲۰	۲۴	۲۰	۲۱	۲۱
ییل	۸	۱۸	۷	۶	۷	۱۳	۱۴	۱۴
کرنل	۹	۲۰	۲۴	۲۷	۲۳	۲۲	۲۳	۲۳
کلمبیا	۱۰	۲۲	۲۶	۲۷	۲۹	۲۶	۲۷	۲۷
مجموع			۲۵۲	۲۶۶	۲۵۹	۲۴۶	۲۵۶	۲۵۶

(College Factual, 2022)

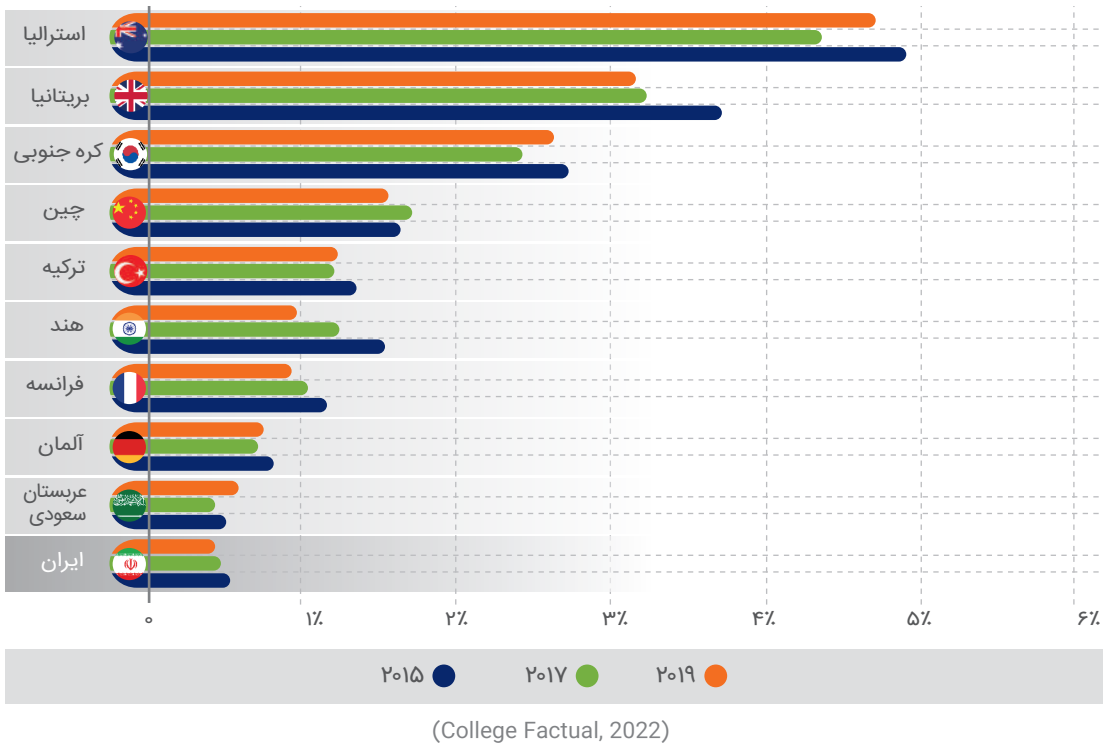
نمودارهای پیش‌رو، جمعیت دانشجویان ایرانی حاضر در دانشگاه‌های برتر آمریکا در قیاس با جمعیت دانشجویان برخی از کشورهای منتخب دانشجویفرست به ایالات متحده آمریکا را نمایش می‌دهند. چنانچه معیار "تعداد دانشجویان مشغول به تحصیل در ده دانشگاه برتر آمریکا" را در نظر داشته باشیم، ایران در رتبه‌بندی کشورهای دانشجویفرست به کشور آمریکا در جایگاه دهم قرار دارد و کشورهای چین، هند و کره جنوبی در جایگاه اول تا سوم قرار دارند. چنانچه "سهم دانشجویان مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های برتر از کل جمعیت دانشجویان خروجی" را در نظر

بگیریم، کمتر از نیم درصد دانشجویان خروجی از ایران در دانشگاه‌های برتر آمریکا و جهان مشغول به تحصیل هستند که از این حیث هم در جایگاه دهم در میان کشورهای دانشجویفرست قرار داریم. سهم دانشجویان ایرانی حاضر در دانشگاه‌های برتر جهان از کل جمعیت دانشجویان خروجی در بازه‌ی سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۸ میلادی تقریباً ثابت بوده است و از حدود ۰/۵۲ تا سال ۲۰۱۵ به حدود ۰/۴۳ درصد در سال ۲۰۱۹ کاهش یافته است. بر اساس این شاخص کشورهای استرالیا، بریتانیا و کره جنوبی بیش‌ترین سهم دانشجو را در ده دانشگاه برتر آمریکا دارند.

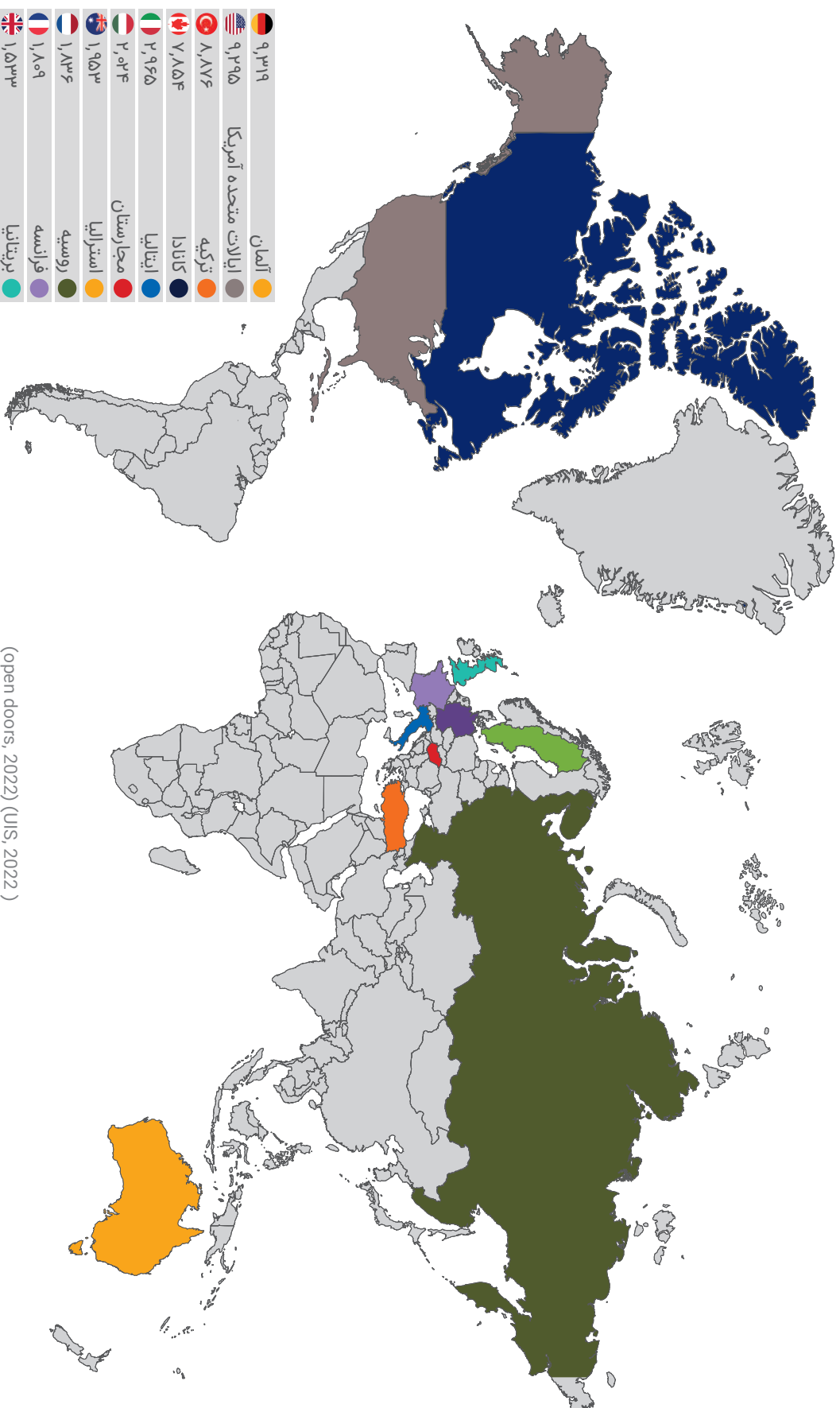
نمودار ۲- رتبه‌بندی برخی از کشورهای منتخب دانشجوی فرست به آمریکا بر اساس تعداد دانشجویان آن‌ها در ده دانشگاه برتر آمریکا

نمودار ۳- رتبه‌بندی برخی از کشورهای منتخب دانشجوی فرست به آمریکا بر اساس سهم دانشجویان در ده دانشگاه برتر آمریکا از کل جمعیت دانشجویان خروجی آن‌ها

شکل ۲- نقشه پراکندگی جمعیت دانشجویان ایرانی در جهان بر اساس ده کشور اول

(open doors, 2022) (UIS, 2022)

وضعیت کشور ایران در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۲۲

شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۱۳ و به منظور مقایسه توانایی کشورها در رقابت بر سر استعدادها ایجاد شده است. رقابت‌پذیری برای استعدادها به مجموعه سیاست‌ها و روش‌هایی گفته می‌شود که یک کشور را قادر می‌سازد سرمایه انسانی که موجب بهره‌وری می‌شود را توسعه، جذب و تقویت نماید. این شاخص، اطلاعات و تحلیل‌های ارزشمندی را به منظور توسعه استراتژی‌های مربوط به جذب استعدادها، رفع چالش‌های مرتبط با آن و کسب مزیت رقابتی در بازار جهانی در اختیار تصمیم‌سازان و سیاستمداران قرار می‌دهد. این گزارش به صورت سالانه، توسط موسسه اروپایی مدیریت کسب‌وکار منتشر می‌شود. مدل ورودی-خروجی است که ترکیبی از ارزیابی آنچه که کشورها برای استعدادها انجام می‌دهند (ورودی‌ها) و آنچه که به عنوان نتیجه کار خود در ارتباط با استعدادها مشاهده می‌کنند (خروجی‌ها) را ارائه می‌کند. ورودی‌ها از چهار مولفه توانمندسازی، جذب، رشد و نگهداشت و خروجی‌ها از دو مولفه مهارت‌های فنی- حرفه‌ای و مهارت‌های دانش جهانی تشکیل شده است.

بر اساس نتایج شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۲۲ نمرات برتر این شاخص همچنان تحت سلطه کشورهای توسعه‌یافته و پردرآمد قرار دارند و بین تولید ناخالص داخلی سرانه و نمرات شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها همبستگی زیادی

وجود دارد. در سال ۲۰۲۲ و با حفظ روال سال‌های گذشته، کشورهای اروپایی همچنان بر رتبه‌بندی شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها تسلط دارند به طوری که ۱۷ کشور اروپایی در میان ۲۵ رتبه برتر این شاخص هستند. سوئیس همانند سال گذشته موفق به حفظ جایگاه نخست خود در شاخص رقابت‌پذیری برای استعدادها شده است و پس از این کشور سنگاپور و دانمارک در رتبه‌های دوم و سوم قرار گرفته‌اند. این در حالی است که رتبه ایالات متحده آمریکا برای اولین بار از سال ۲۰۱۷ به بعد در میان سه کشور برتر قرار نگرفته و این کشور در جایگاه چهارم قرار گرفته است. همچنین در میان کشورهای غیراروپایی که در میان ۲۵ کشور برتر قرار دارند، کشورهایی همچون استرالیا، کانادا، نیوزیلند، اسرائیل، ژاپن و امارات متحده عربی دیده می‌شوند. دو ویژگی قابل‌توجه در رتبه‌بندی سال ۲۰۲۲ این است که با حضور شیلی در بین کشورهای برتر شاخص رقابت‌پذیری برای استعدادها، برای دومین سال متوالی منطقه آمریکای لاتین و کارائیب در چارک برتر این شاخص حضور یافته است. همچنین کشور چین نیز که به صعود چشم‌گیر خود در این شاخص ادامه می‌دهد، اکنون رقابتی‌پذیرترین کشور در میان کشورهای با درآمد متوسط به بالا است. جدول زیر وضعیت ۱۵ کشور برتر در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها را در سال ۲۰۲۲ نشان می‌دهد:

جدول ۸- کشورهای برتر در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۲۲

رتبه	کشور	امتیاز کلی
۱	سوئیس	۷۸٫۲۰
۲	سنگاپور	۷۵٫۸۰
۳	دانمارک	۷۵٫۴۴
۴	ایالات‌متحده آمریکا	۷۳٫۹۳
۵	سوئد	۷۳٫۹۳
۶	هلند	۷۳٫۹۰
۷	نروژ	۷۳٫۸۸
۸	فنلاند	۷۳٫۲۸
۹	استرالیا	۷۱٫۹۳
۱۰	بریتانیا	۷۱٫۵۹
۱۱	لوکزامبورگ	۷۱٫۵۸
۱۲	ایسلند	۶۸٫۹۶
۱۳	ایرلند	۶۸٫۳۶
۱۴	آلمان	۶۸٫۱۵
۱۵	کانادا	۶۸٫۱۱
...
۱۱۲	ایران	۲۶٫۴۸

(GTCI, 2022)

نکرده و یا با افت همراه بوده است. به لحاظ منطقه‌ای نیز کشور ایران با قرار گرفتن در منطقه آسیای مرکزی و جنوبی در رتبه ششم در میان هشت کشور برتر این منطقه در سال ۲۰۲۲ قرار گرفته است. کشورهای قزاقستان با رتبه ۶۲، قرقیزستان با رتبه ۸۳، سریلانکا با رتبه ۹۲، هند با رتبه ۱۰۱ و نیپال با رتبه ۱۱۱، کشورهای هستند که در رتبه‌های بالاتر از کشور ایران و کشورهای پاکستان با رتبه ۱۱۳ و بنگلادش با رتبه ۱۲۲، کشورهای هستند که در رتبه‌های پایین‌تر نسبت به کشور ایران قرار گرفته‌اند.

جایگاه کشور ایران در شاخص رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۲۲ میلادی و در مقایسه با سال گذشته با سقوط دوازده پله‌ای همراه شده و از رتبه صد به رتبه ۱۱۲ تغییر یافته است. همچنین بررسی وضعیت کشور ایران در زیرشاخص‌های این شاخص برای کشور ایران در سال ۲۰۲۲ نشان می‌دهد که وضعیت کشور ایران تنها در زیرشاخص توانمندسازی که به‌طورکلی مربوط به فراهم کردن شرایط سیاسی و اقتصادی مناسب برای رشد و توسعه استعدادها است، با بهبود همراه بوده و در مابقی زیرشاخص‌ها وضعیت ایران یا تغییری

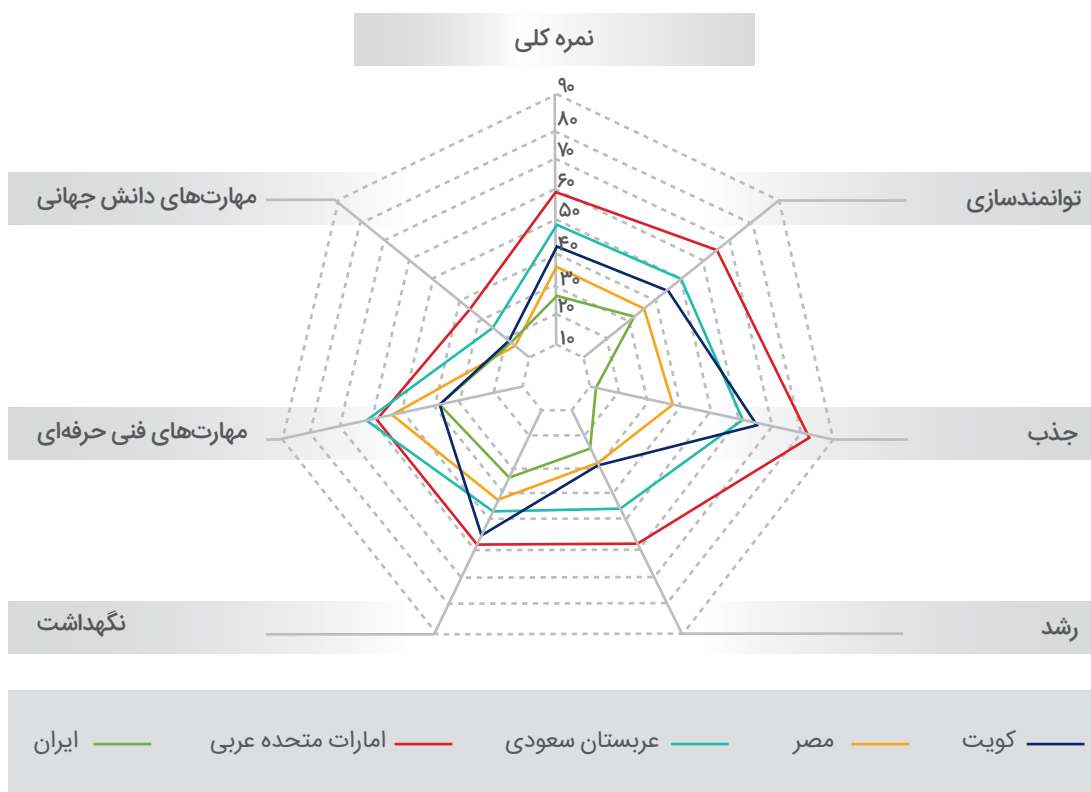
جدول ۹- وضعیت کشور ایران در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها

رتبه در زیر شاخص‌های خروجی		رتبه در زیر شاخص‌های ورودی				وضعیت ایران در سال‌های ۲۰۲۱ تا ۲۰۱۳		
مهارت‌های دانش جهانی	مهارت‌های فنی - حرفه‌ای	نگهداشت	رشد	جذب	توانمندسازی	رتبه کلی	امتیاز کلی	سال
۹۰	۹۴	۸۱	۹۶	۱۰۱	۱۰۱	۱۰۱ (۱۰۳ کشور)	۲۸,۹۸	۲۰۱۳
۷۱	۸۶	۵۵	۸۶	۹۱	۸۴	۸۲ (۹۳ کشور)	۳۲,۰۹	۲۰۱۴
۸۶	۹۶	۷۶	۷۳	۱۰۸	۱۰۱	۹۸ (۱۰۹ کشور)	۳۲,۰۱	۲۰۱۵-۱۶
۷۷	۸۷	۸۳	۹۳	۱۱۸	۱۰۷	۱۰۳ (۱۱۸ کشور)	۳۳,۵۴	۲۰۱۷
۵۵	۷۸	۷۹	۹۵	۱۱۸	۱۰۷	۹۴ (۱۱۹ کشور)	۳۲,۵۷	۲۰۱۸
۶۳	۷۸	۷۲	۹۴	۱۲۳	۱۰۷	۹۷ (۱۲۵ کشور)	۳۱,۵۹	۲۰۱۹
۶۵	۸۹	۸۲	۱۰۱	۱۳۱	۱۱۴	۱۰۲ (۱۳۲ کشور)	۳۲,۶۸	۲۰۲۰
۶۸	۹۱	۱۰۴	۷۷	۱۳۳	۱۱۶	۱۰۰ (۱۳۴ کشور)	۳۴,۳۸	۲۰۲۱
۷۵	۹۶	۱۰۴	۹۸	۱۳۳	۱۰۷	۱۱۲ (۱۳۳)	۲۶,۴۸	۲۰۲۲

(GTCL, 2022)

جایگاه ایران در شاخص رقابت پذیری برای استعدادها

نمودار ۴- مقایسه کشور ایران با برخی از کشورهای منتخب در شاخص جهانی رقابت پذیری برای استعدادها

(GTCI, 2022)

مهاجرت‌های بازگشتی

وضعیت بازگشت در جهان

یکی از چالش‌های اساسی در زمینه مهاجرت‌های بازگشتی، خلأهای آماری و پژوهشی در این حوزه است. به علت دشواری رصد و پایش مهاجران پس از یک دوره کار و یا تحصیل در خارج از کشور، آمار دقیقی در خصوص میزان مهاجرت بازگشتی در سطح جهانی در دسترس نیست. اگر مهاجرت‌های بازگشتی را در سه دسته کلی بازگشت‌های اجباری، بازگشت‌های داوطلبانه حمایت شده و بازگشت‌های داوطلبانه مستقل در نظر بگیریم، خلاصه شواهد آماری موجود در هر دسته به شرح زیر است:

بازگشت اجباری در جهان

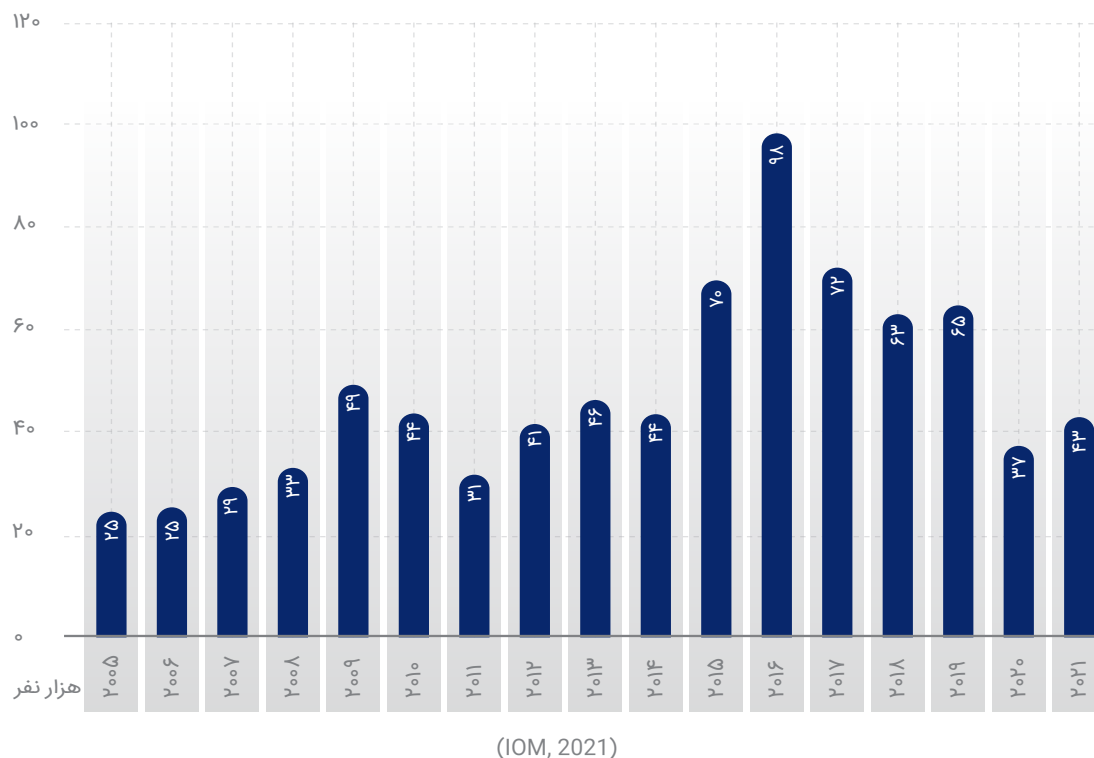
هیچ آمار کلی جهانی از تعداد بازگشت‌های اجباری وجود ندارد. اما برخی از کشورها همچون ایالات متحده آمریکا تعداد افراد رد مرز شده را اعلام می‌کنند.

به عنوان نمونه، آخرین آمار این کشور در سال ۲۰۲۲ گویای آن است که در مجموع چهار میلیون و ۶۱۷ هزار و ۴۶۳ مهاجر طی سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۸ از آمریکا اخراج شده‌اند.^۱

بازگشت داوطلبانه حمایت شده^۲ در جهان

آخرین آمار منتشر شده از مجموع بازگشت‌های داوطلبانه حمایت شده توسط سازمان جهانی مهاجرت (IOM) حاکی از آن است که در سال ۲۰۲۱ در مجموع ۴۹ هزار و ۷۹۵ بازگشت داوطلبانه حمایت شده از ۱۲۵ کشور میزبان به ۱۵۰ کشور مبدأ مهاجران صورت گرفته است که ۸۷ درصد از آن‌ها از نوع بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت شده بوده و ۱۳ درصد از نوع بازگشت داوطلبانه بشردوستانه^۳ بوده است.^۴

نمودار ۵- بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت شده در جهان، (۲۰۰۵ تا ۲۰۲۱)

1. World Population Review, 2022

۲. حمایت اداری، مالی و لجستیکی (از جمله کمک به ادغام مجدد) به مهاجرانی که نمی‌توانند یا نمی‌خواهند در کشور میزبان یا ترانزیت باقی بمانند و تصمیم به بازگشت به کشور مبدأ خود را دارند. شایان ذکر است که مهاجران غیرقانونی، پناهنجویان و پناهندگان، مهاجرانی که درگیر گروه‌های قاچاق انسان شده‌اند و مهاجرانی که به واسطه شرایطی از جمله بیماری، کهولت سن و... در اولویت قرار دارند می‌توانند از چنین حمایتی بهره‌مند شوند.

۳. این نوع بازگشت به معنای استفاده از اصول بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت شده در شرایط بشردوستانه است که اغلب شامل اقدامی برای نجات زندگی مهاجرانی که سرگردان و یا در بازداشت هستند می‌شود.

4. IOM, 2021

بازگشت داوطلبانه مستقل در جهان

آمار دقیقی در خصوص مجموع تعداد افرادی که بازگشت داوطلبانه مستقل داشته‌اند در دسترس نیست. اما از آنجایی که برخی از کشورهای مهاجرپرست توجه ویژه‌ای به معکوس کردن جریان مهاجرت و اتخاذ سیاست‌های بازگشت برای تحقق این هدف داشته‌اند؛ در مواردی پایگاه داده‌ای برای رصد و پایش این افراد ایجاد کرده‌اند. برای مثال کشور چین که یکی از بارزترین نمونه‌های مهاجرت معکوس در سطح بین‌المللی است، با بالا نگه‌داشتن سطح اعزام، جذب و بازگشت دانشجویان بین‌المللی، به دنبال کسب حداکثر مطلوبیت از گردش دانشجویان بوده است و تا سال ۲۰۱۹ موفق به بازگرداندن بیش از ۸۰ درصد از متخصصان و دانشجویان خارج از کشور خود شده است.^۱

وضعیت مهاجرت‌های بازگشتی در ایران

اگر مهاجرت‌های بازگشتی را در سه دسته کلی بازگشت‌های اجباری، بازگشت‌های داوطلبانه حمایت شده و بازگشت‌های داوطلبانه مستقل در نظر بگیریم،

وضعیت بازگشت مهاجران ایرانی به قرار زیر خواهد بود:

وضعیت بازگشت اجباری به ایران

در زمینه بازگشت‌های اجباری نهادهایی همچون سازمان بین‌المللی مهاجرت (IOM) و آژانس پناهندگان سازمان ملل متحد (UNHCR) که سالانه تعداد افراد رد مرز شده را اعلام می‌کنند، آماری در خصوص تعداد ایرانیان رد مرز شده و بازگشت داده شده به ایران اعلام نمی‌کنند.

وضعیت بازگشت داوطلبانه حمایت شده به ایران

بر اساس پورتال آماری مهاجرت از سال ۲۰۱۳ تا سال ۲۰۲۱ میلادی، در مجموع بالغ بر ۱۴ هزار مهاجر ایرانی بازگشت داوطلبانه حمایت شده داشته‌اند.^۲ سهم مهاجران ایرانی از کل بازگشت‌های داوطلبانه حمایت شده در جهان از ۲/۸ درصد در سال ۲۰۱۳ به ۱/۱ درصد در سال ۲۰۲۱ کاهش یافته است.^۳

جدول ۱۰- بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت‌شده در ایران و جهان، (۲۰۱۳ تا ۲۰۲۱)

سال	بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت‌شده مهاجران ایرانی	بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت‌شده در جهان	سهم مهاجران ایرانی از کل بازگشت‌های داوطلبانه و ادغام‌های مجدد حمایت‌شده در جهان
۲۰۱۳	۱,۳۰۰	۴۶,۴۹۴	۲,۸٪
۲۰۱۴	۱,۲۰۰	۴۳,۶۹۹	۲,۷٪
۲۰۱۵	۱,۱۰۰	۶۹,۵۴۰	۱,۶٪
۲۰۱۶	۴,۵۰۰	۹۸,۴۰۳	۴,۶٪
۲۰۱۷	۲,۱۰۰	۷۲,۱۷۶	۲,۹٪
۲۰۱۸	۱,۵۰۰	۶۳,۳۱۶	۲,۴٪
۲۰۱۹	۱,۳۰۰	۶۴,۹۵۸	۲,۰٪
۲۰۲۰	۶۵۰	۳۷,۰۴۳	۱,۷٪
۲۰۲۱	۴۸۳	۴۳,۴۲۸	۱,۱٪

(Migration Data Portal, 2022)؛ (IOM, 2021)

1. China Ministry of Education, 2020
2. Migration Data Portal, 2022

3. Migration Data Portal, 2022; IOM, 2021

وضعیت بازگشت داوطلبانه مستقل به ایران

استفاده از تسهیلات طرح را داشته‌اند که از میان آن‌ها سه هزار و ۷۴۲ درخواست مورد تایید قرار گرفته و دو هزار و ۶۷۷ درخواست رد شده است و مابقی درخواست‌های انصرافی بدون وضعیت هستند. با استناد به نتایج اجرای این طرح، در مجموع دو هزار و ۴۸۷ نفر از متخصصان و فارغ‌التحصیلان ایرانی تا پایان تیر ماه ۱۴۰۱ به ایران بازگشته‌اند!

هیچ آمار متقن و جامعی درباره مجموع افرادی که بازگشت داوطلبانه مستقل به ایران داشته‌اند در دسترس نیست و در این خصوص تنها می‌توان به آمار متخصصان ایرانی بازگشتی از طریق «طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیر مقیم» استناد کرد. بر اساس آخرین آمار موجود، از ابتدای آغاز این طرح در اسفند ماه سال ۱۳۹۳ تا پایان مرداد ماه سال ۱۴۰۱، در مجموع هشت هزار و ۵۸ نفر از ایرانیان متخصص خارج از کشور درخواست

جدول ۱۱- فراوانی بازگشت متخصصان و فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از کشور، (۱۳۹۳ تا ۱۴۰۱)

سال	فراوانی مطلق متخصصان ایرانی بازگشتی	فراوانی تجمعی متخصصان ایرانی بازگشتی
۱۳۹۳	۲	۲
۱۳۹۴	۱۱۶	۱۱۸
۱۳۹۵	۴۴۴	۵۶۲
۱۳۹۶	۳۷۳	۹۳۵
۱۳۹۷	۲۵۲	۱,۱۸۷
۱۳۹۸	۲۲۹	۱,۴۱۶
۱۳۹۹	۵۸۷	۲,۰۰۳
۱۴۰۰	۳۵۱	۲,۳۵۴
۱۴۰۱	۱۰۲	۲,۴۵۶

(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

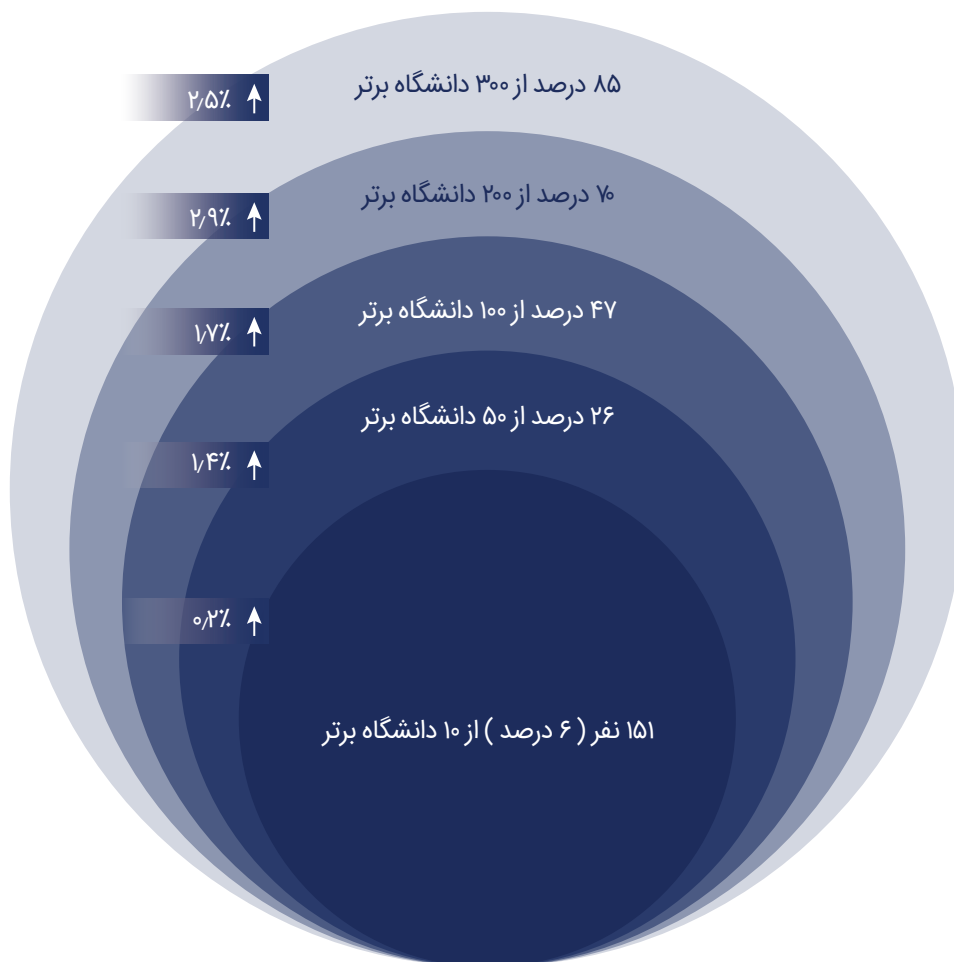
* سال بازگشت ۳۱ نفر از متخصصان ایرانی نامشخص است که به مجموع متخصصان ایرانی بازگشتی اضافه شده است.

بر اساس آخرین آمار طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیر مقیم تا پایان اردیبهشت ۱۴۰۱، در مجموع ۱۵۱ نفر از متخصصان ایرانی، معادل ۶ درصد از ده دانشگاه برتر جهان به ایران بازگشته‌اند. ۲۶ درصد از پنجاه دانشگاه برتر جهان، ۴۷ درصد از صد دانشگاه برتر

جهان، ۷۰ درصد از دویست دانشگاه برتر جهان و ۸۵ درصد از سی صد دانشگاه برتر جهان بازگشته‌اند. در شکل زیر درصد استفاده‌کنندگان از این طرح از دانشگاه‌های مختلف و نرخ رشد آن در سال ۱۴۰۱ نسبت به سال ۱۴۰۰ نشان داده شده است.

شکل ۳- فراوانی متخصصان ایرانی بازگشتی بر اساس رتبه دانشگاه محل تحصیل، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)

(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

از زمان آغاز طرح بازگشت در ابتدای اسفند ۱۳۹۳ تا پایان تیر ۱۴۰۱، حدود دو هزار و پانصد متخصص ایرانی از ۴۶ کشور مختلف جهان به ایران بازگشته‌اند. مهم‌ترین کشورهای مبدأ متخصصان ایرانی بازگشتی

به ترتیب عبارت‌اند از: ایالات متحده آمریکا، کانادا، مالزی، بریتانیا، استرالیا، آلمان، ایتالیا، هلند، چین و فرانسه.

شکل ۴- مهم‌ترین کشورهای مبدأ متخصصان ایرانی بازگشتی، (اسفند ۱۳۹۳ تا تیر ۱۴۰۱)

(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

میل به بازگشت در جهان

که هستند بمانند. در حالی که تعداد کمی از آن‌ها تمایل دارند به کشور ثانویه‌ای مهاجرت کنند (حدود ۱۶ درصد) و تعداد خیلی کمی هم تمایل دارند به کشور مبدأ خود بازگردند (حدود ۷ درصد).

تحلیل یافته‌های گالوپ از مصاحبه با حدود ۶۴ هزار مهاجر نسل اول بالای ۱۵ سال در حدود ۱۶۰ کشور جهان طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۸، حاکی از آن است که اغلب مهاجران جهان (حدود ۷۷ درصد) تمایل دارند در جایی

جدول ۱۲- مقایسه تمایل به ماندن، رفتن و بازگشت در میان مهاجران در مناطق مختلف جهان در سال ۲۰۱۸

تمایل به بازگشت به کشور زادگاه	تمایل به مهاجرت مجدد از کشور میزبان	تمایل به ماندن در کشور میزبان	
۸٪	۲۸٪	۶۴٪	جنوب صحرای آفریقا
۹٪	۲۲٪	۶۹٪	اتحادیه اروپا
۱۳٪	۱۷٪	۷۱٪	آمریکای لاتین و کارائیب
۷٪	۱۹٪	۷۴٪	خاورمیانه و شمال آفریقا
۷٪	۱۶٪	۷۸٪	سایر مناطق اروپا
۶٪	۱۴٪	۸۱٪	کشورهای مشترک المنافع
۴٪	۱۱٪	۸۵٪	آمریکای شمالی
۲٪	۱۳٪	۸۶٪	سایر مناطق آسیا
۴٪	۹٪	۸۸٪	استرالیا و نیوزلند
۷٪	۱۶٪	۷۷٪	میانگین جهان

(Gallup, 2020)

دشوار خواهد بود. چرا که سطح تمایل به بازگشت در میان این مهاجران کمتر از سطح جهانی است.

تحلیل یافته‌های گالوپ حاکی از آن است که تلاش دولتمردان برخی از کشورها از جمله ایران برای طراحی و پیاده‌سازی سیاست‌های بازگرداندن مهاجران، بسیار

جدول ۱۳- میزان تمایل به بازگشت بر اساس کشور محل تولد در سال ۲۰۱۸

مهاجرانی که بیشترین تمایل به بازگشت را دارند		مهاجرانی که کمترین تمایل به بازگشت را دارند	
تمایل به بازگشت	اتباع کشورها	تمایل به بازگشت	اتباع کشورها
۳۰٪	عربستان سعودی	۱٪	قزاقستان
۲۱٪	استرالیا	۱٪	عراق
۲۰٪	ترکیه	۱٪	بوسنی و هرزگوین
۱۶٪	مالی	۱٪	ایران
۱۵٪	ایالات متحده آمریکا	۲٪	ازبکستان
۱۵٪	فرانسه	۲٪	اوکراین
		۲٪	لهستان
		۲٪	فیلیپین
		۲٪	اندونزی
		۳٪	کنگو
		۳٪	چین
		۳٪	پاکستان
		۳٪	فلسطین
		۳٪	گرجستان
		۳٪	صربستان
		۳٪	یونان

(Gallup, 2019)

* حداقل با ۳۰۰ مهاجر نسل اول از هر ملیت مصاحبه شده است.

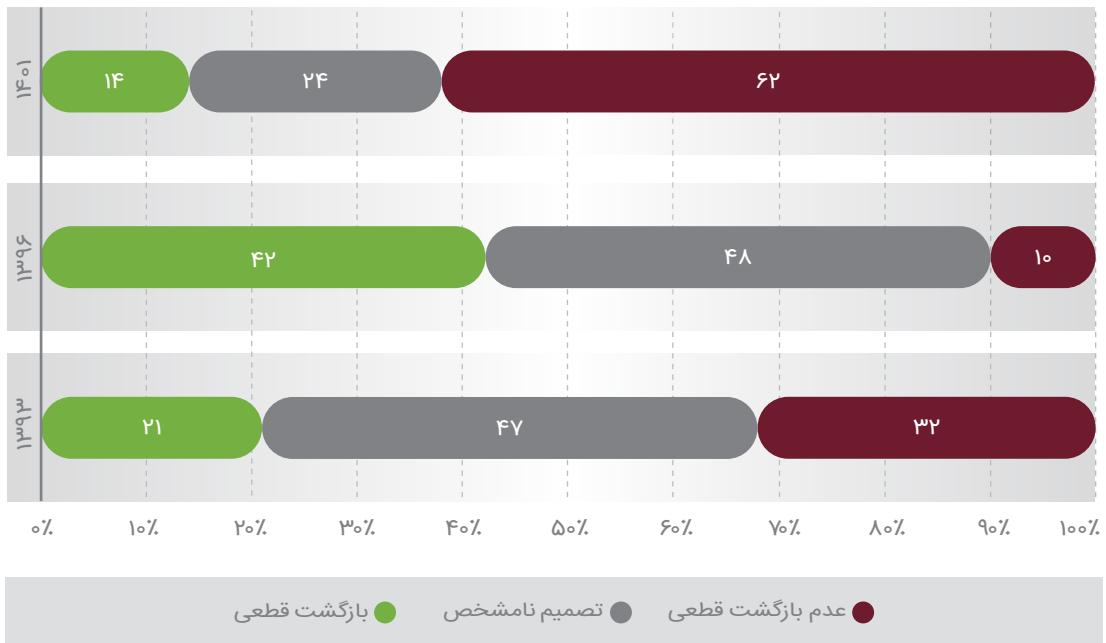
میل و تصمیم به بازگشت در میان ایرانیان

رشد بوده‌اند. با این وجود، در سال ۱۴۰۱ مجدداً نرخ تصمیم به بازگشت کاهش یافته و به سطح ۱۴ درصد رسیده است.

یافته‌های گالوپ حاکی از آن است که به طور میانگین حدود ۷ درصد از مهاجران جهان تمایل دارند به کشور مبدأ خود بازگردند! بنابراین نرخ تصمیم به بازگشت در میان مهاجران ایرانی در هیچ یک از سال‌های مورد بررسی کمتر از میانگین جهانی نبوده است.

بر اساس نتایج پیمایش‌های رصدخانه مهاجرت ایران شاخص تصمیم به بازگشت در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۳ تقریباً دو برابر شده و این رشد ناشی از دو عامل بوده است. پیاده‌سازی و اجرای طرح بازگشت دانشمندان و متخصصان ایرانی غیر مقیم به عنوان اولین طرح کشور در این راستا و تغییر فضای سیاسی داخل کشور به علت امضای توافق‌نامه هسته‌ای و رفع تحریم‌ها مهم‌ترین دلایل برای این

نمودار ۶- تصمیم به بازگشت در میان مهاجران ایرانی خارج از کشور

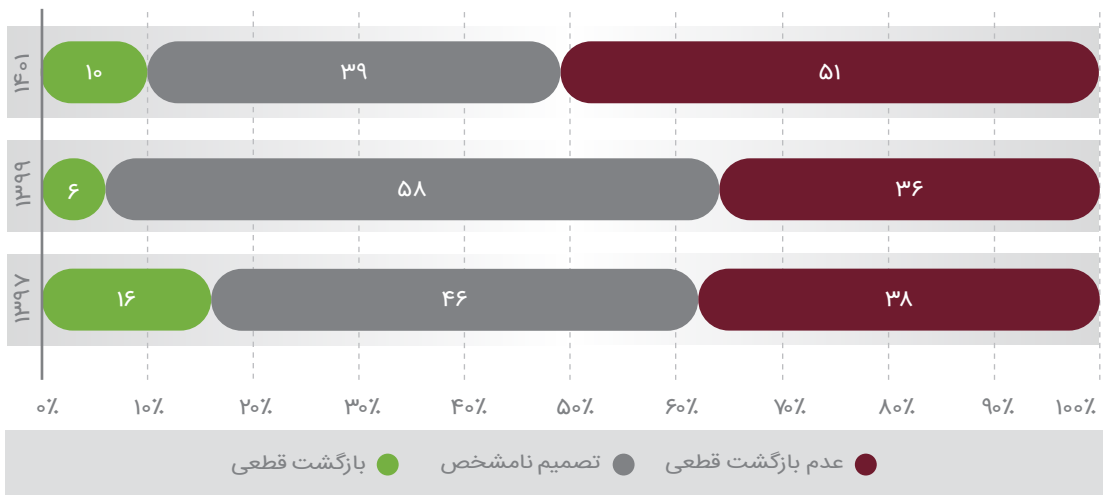

(آل یاسین و همکاران، ۱۳۹۳)؛ (صلواتی، ۱۳۹۶)؛ (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

رسیده اما در سال ۱۴۰۱ مجدداً افزایش یافته و به سطح ۱۰ درصد رسیده است.

بر اساس نتایج پیمایش، شاخص میل به بازگشت در میان مهاجران ایرانی بالقوه در سال ۱۳۹۹ در مقایسه با سال ۱۳۹۷ کاهش محسوسی داشته است و به سطح شش درصد

نمودار ۷- میل به بازگشت در میان مهاجران بالقوه ایرانی

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۳۹۷: ۱۳۹۹: ۱۴۰۱)

سطح تصمیم به بازگشت در میان مهاجران ایرانی خارج از کشور نسبت به کسانی که هنوز مهاجرت نکرده‌اند، بالاتر است. این تفاوت می‌تواند ناشی از تفاوت تصور افراد از مهاجرت با واقعیت مهاجرت باشد. به عبارت دیگر، ممکن است برخی افراد پیش از مهاجرت تصویری از زندگی در خارج از کشور داشته باشند که با واقعیت کمی مغایرت داشته باشد، اما پس از تجربه‌ی مهاجرت و ورود به کشور ثانویه درک کنند که زندگی در خارج از کشور نیز، در کنار مزایا، معایبی دارد که می‌تواند آنان را ترغیب به بازگشت کند.

مهاجرت‌های اقتصادی و جابه‌جایی نیروی کار در ایران و جهان

- مهاجرت اقتصادی اعم از سرمایه انسانی و سرمایه مالی (ثروت) به شدت تحت تاثیر شکاف‌های موجود در مبدا و مقصد پذیرنده و چشم انداز افراد از وضعیت آتی آن‌ها است.
- یکی از روش‌های مهم جذب مهاجران اقتصادی برنامه‌های مناسب تابعیت و اقامتی است که توسط کشورهای دارای شرایط زمینه‌ای مساعد ارائه می‌شود. برنامه‌های شهروندی یا اقامت در ازای انواع سرمایه‌گذاری هم اکنون در صد کشور جهان رواج دارد و سی کشور موفقیت‌های خوبی را در این زمینه کسب کرده‌اند.
- یکی دیگر از مهم‌ترین روش‌های جذب نیروی انسانی با کیفیت بالا ایجاد شرایط و برنامه‌های مناسب برای کارآفرینان، سرمایه‌گذاران فعال و استارت‌آپ‌ها است. بیش از ۲۵ کشور هم اکنون برنامه ویزای استارت‌آپ خود را فعال کرده‌اند. ایرانیان در سه سال اخیر (۲۰۱۹ تا نیمه اول ۲۰۲۲) از دو کشور کانادا و بریتانیا بیش از دو هزار ویزای استارت‌آپ، کارآفرینی، سرمایه‌گذاری یا خود اشتغالی دریافت کرده‌اند.
- به طور کلی برای ایرانیان در ۱۲ سال اخیر سالانه به طور متوسط در حدود ۱۲ هزار ویزا یا اجازه اقامت موقت و دائم کاری در مقاصد آمریکا، کانادا، استرالیا، بریتانیا و اتحادیه اروپا صادر شده است.
- بررسی فراز و فرود وضعیت سکونت افراد در سن کار در داخل یا خارج از کشور با استفاده از داده‌های طرح آمارگیری

نیروی کار نشان می‌دهد که تغییرات تعداد آن‌ها در خارج از کشور تحت تاثیر تحولات سیاسی و همچنین شیوع ویروس کرونا بوده است. مهاجرت افراد با تحصیلات دانشگاهی و افراد دیپلم و زیر دیپلم با تغییر شرایط جهانی و داخلی مانند ایجاد پنجره‌ی پناهجوی‌پذیری در جهان و اثرات اجتماعی-اقتصادی تصویب یا خروج از برجام رابطه داشته است.

- بحران‌های اقتصادی اجتماعی به شدت بر تحرک سرمایه انسانی و سرمایه مالی موثر است و اثر خود را در فاصله کوتاهی بر جریان سرمایه انسانی و مالی اعمال می‌کند.
- کشورها ممکن است در کوتاه‌مدت بتوانند با سیاست‌های کنترل سرمایه هم در بعد مالی و هم در بعد انسانی این جریان‌ها را تضعیف یا کنترل نمایند ولی کمابیش اثر آن را در شاخص‌های مختلف اقتصادی خود خواهند دید.
- به عنوان نمونه می‌توان از اثر تحریم‌ها بر اقتصاد ایران در ایجاد جریان سرمایه به ترکیه و اثر بحران سیاسی اقتصادی در روسیه در اثر جنگ اوکراین اشاره کرد که باعث افزایش ۹۷ درصدی خرید دارایی توسط اتباع روس در دبی، سه برابر شدن خرید خانه توسط آن‌ها در ترکیه نسبت به دوره مشابه سال قبل و سرمایه‌گذاری ۲۷۳ میلیون لیری از طریق تاسیس شرکت در این کشور اشاره کرد که سه برابر کل سرمایه‌گذاری آن‌ها در سال ۲۰۲۱ بوده است.
- قطب‌های جاذب باثبات، بیش‌ترین بهره‌برداری را از این فرصت‌ها در جهت تقویت سرمایه انسانی مورد نیاز خود برده و با شکافی که با کشورهای از دست‌دهنده ایجاد می‌کنند در میان‌مدت و بلندمدت جبران شکاف را برای کشورهای تحت تاثیر مهاجرت افزایش می‌دهند.
- این شکاف می‌تواند در اثر تشخیص و قرارگرفتن در روندهای توسعه‌ای جهانی میان این کشورها بیشتر شود.
- کشورهای متأثر (از دست دهنده) در صورت درک صحیح موقعیت خود و تشخیص پیشران‌های آن با استفاده از فرصت‌های احتمالی ورود به پارادایم‌های جدید توسعه نوآورانه یا تکیه بر مزیت‌های خاص خود باید برای رفع شکاف‌ها و بازگرداندن جریان سرمایه مالی و انسانی تلاش فعالانه کنند.

اثر اقتصادی مهاجران در کشورهای مقصد

- مهاجرت سرمایه انسانی با کیفیت بالا و نیروی کار ماهر می‌تواند اثرات چشمگیری بر اقتصاد و جامعه در کشورهای مقصد داشته باشد. به ویژه اگر با اهدافی نظیر شروع کسب‌وکار جدید در کشور مقصد همراه باشد.
- از مجموع ۵۸۲ استارت‌آپ آمریکایی با ارزش بیش از یک میلیارد دلار (یونیکورن)، ۳۱۹ مورد آن توسط مهاجران راه‌اندازی شده است.
- ۶۴ درصد بنیان‌گذاران و هم‌بنیان‌گذاران یونیکورن‌های آمریکایی را مهاجران و یا فرزندان آن‌ها تشکیل می‌دهند.
- مجموع ارزش ۳۱۹ یونیکورنی که مهاجران در آمریکا راه‌اندازی کرده‌اند ۱/۲ تریلیون دلار است که این رقم بیش از ارزش تمام شرکت‌های بورسی بسیاری از کشورها، از جمله آژانتین، کلمبیا، پرو، پرتغال، ایرلند، روسیه و مکزیک است.
- ایرانیان، دهمین ملیت از نظر تعداد یونیکورن‌های تاسیس شده در آمریکا هستند.
- همچنین ۴۴ درصد شرکت‌های لیست فورچون پانصد (۲۱۹ شرکت) توسط مهاجران و یا فرزندان‌شان راه‌اندازی شده است.
- در سال مالی ۲۰۲۱، مجموع درآمد شرکت‌های لیست فورچون پانصد که توسط مهاجران راه‌اندازی شده‌اند، تقریباً برابر ۷/۲ تریلیون دلار بوده است که این رقم بیشتر از تولید ناخالص داخلی (GDP) بسیاری از کشورهای پیشرفته مانند ژاپن، آلمان و بریتانیا است. در واقع کشوری که تولید ناخالص داخلی آن برابر با درآمد این شرکت‌ها باشد، سومین اقتصاد بزرگ دنیا خواهد بود.
- این شرکت به طور میانگین ۶۷ هزار و ۵۸۰ شغل ایجاد کرده‌اند که این عدد ۲۱/۴ درصد بیشتر از میانگین سایر شرکت‌های لیست فورچون پانصد است.
- این شرکت مجموعاً ۱۴/۸ میلیون نفر را در سراسر جهان استخدام کرده‌اند که جمعیتی بیشتر از جمعیت پنجمین ایالت بزرگ آمریکا است.

وجوه ارسالی مهاجران

- یکی دیگر از روش‌های اثرگذاری مهاجران بر اقتصاد کشورهای مبدا و مقصد از طریق وجوه ارسالی آن‌ها است. وجوه ارسالی مهاجران به ویژه برای کشورهای مهاجرفرست در حال توسعه از اهمیت بالایی برخوردار است.
- در پی بحران اقتصادی سال ۲۰۲۰، وجوه ارسالی مهاجران خیلی سریع به سطوح قبلی بازگشتند و مجدداً در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ رو به افزایش گذاشتند، در سال ۲۰۲۱ رشد ارسالی وجوه جهشی بود ولی برای سال ۲۰۲۲ و ۲۰۲۳ رشد کمتری پیش‌بینی می‌شود.
- انتظار می‌رود به طور متوسط طی سال‌های ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۳، نرخ رشد وجوه ارسالی مهاجران به کشورهای با درآمد کم و متوسط به حدود ۶ درصد برسد.
- هند، مکزیک، چین، فیلیپین و مصر، پنج کشوری هستند که بیش‌ترین میزان وجوه ارسالی را در سال ۲۰۲۲ از مهاجرانشان دریافت کردند.
- نسبت وجوه ارسالی مهاجران به درآمد ناخالص داخلی لبنانی‌ها بیش از ۳۷/۸ درصد و برای کشورهای تنگا در حدود ۵۰ درصد برای ساموآ از جزایر اقیانوس آرام، و تاجیکستان و قرقیزستان بالاتر ۳۰ درصد است.
- در طی سال ۲۰۲۱، وجوه ارسالی مهاجران به کشورهای منطقه شمال آفریقا و خاورمیانه با ۱۰/۵ درصد رشد نسبت به سال قبل، در مجموع ۶۲ میلیارد دلار رسید.
- انتظار می‌رود در پی بحران کرونا، رکود اقتصادی، و مناقشات روسیه و اوکراین، وجوه ارسالی مهاجران در سال ۲۰۲۳ با کاهش رشد مواجه باشد.
- بانک جهانی که آمار بین‌المللی جریان‌های ورودی و خروجی وجوه ارسالی مهاجران منتشر می‌کند در نیمه دوم ۲۰۲۲ داده‌های تاریخی ایران را از پایگاه داده این سازمان حذف نموده است، در حالیکه تا نیمه اول سال ۲۰۲۲ در چند سال متوالی عدد ۱/۳ میلیارد دلار را برای ایران نشان می‌داد. از این رو، در حال حاضر هیچ داده قابل اتکایی در این خصوص در دسترس نیست.

• با وجود اینکه طبق "مقررات معاملات و تحریم‌های ایران" وضع شده توسط مراجع قانونی ایالات متحده آمریکا (اعم از رئیس جمهور و کنگره)، و همچنین مقررات برخی از دیگر کشورها، وجوه ارسالی مهاجران به طور مستقیم متأثر از تحریم‌ها نبوده و محدودیت مقداری بر آن‌ها اعمال نمی‌شود. اما، بسته به شیوه ارسال، ارسال کننده و منبع کسب وجوه ارسالی، محدودیت‌هایی بر تراکنش‌های مهاجران قابل اعمال هستند و یا اجازه قبلی برای انجام آن‌ها لازم است. در اغلب موارد، ارسال وجه به صورت مستقیم امکان‌پذیر نبوده و نیازمند موسسات مالی کشورهای واسط است.

• آنچه بیشتر تراکنش‌های مهاجران ایرانی و یا اتباع خارجی داخل ایران را تحت تاثیر قرار داده و محدود می‌کند، محدودیت‌ها و تحریم‌های اعمال شده بر سیستم بانکی کشور است. در نتیجه در عمل، با عدم دسترسی به سیستم بین‌المللی انتقال پول و عدم فعالیت موسسات مالی خارجی در ایران، تراکنش‌های مهاجران محدود شده و به حداقل می‌رسند.

• با فرض ادامه تحریم‌ها علیه سیستم بانکی کشور، ایجاد کانال‌های نقل و انتقال وجوه مهاجران کشورهای همسایه با ارز دو کشور، بسترسازی برای شروع فعالیت موسسه‌های مالی تخصصی برای ارسال وجوه مهاجران، و تدوین و بروزرسانی قوانین و نظارت بر فعالیت‌های حواله‌ای صرافی‌های دیجیتال، زمینه را برای افزایش شفافیت و تخمین بهتر منابع ارسالی از ایران و به ایران به فراهم می‌کنند.

کلان‌روندهای جهانی موثر بر جابه‌جایی سرمایه انسانی

• در دو سال اخیر و به واسطه بحران کرونا رشد کسب‌وکارهای دیجیتال و نفوذ ابعاد الکترونیکی در کسب‌وکارها افزایش زیادی پیدا کرده است.

• انتظار می‌رود که در آینده نه چندان دور رشد ابعاد دیجیتالی کسب و کار مانند امنیت سایبری، محاسبات ابری، فناوری‌های بلاکچینی، ربات‌ها، چاپ‌های سه و چهار بعدی و غیره در کسب‌وکارها پررنگ‌تر شده و همین امر

بیانگر نیاز روز افزون به افراد متخصص است.

• شرکت‌های دارای صنعت پیشرفته‌تر و یا شرکت‌هایی که در تلاش برای ایجاد رشد فناوری هستند، شرایط تسهیل شده‌تری برای متخصصان علوم و فناوری به منظور جذب این افراد از سرتاسر دنیا ایجاد کرده یا می‌کنند.

• انتظار می‌رود تا سال ۲۰۲۵ سهم انسان و ماشین در محیط کاری برابر شود.

• رشد فناوری و تحولات ایجاد شده در کسب‌وکارها باعث شده است که شرکت‌ها تخمین بزنند که ۴۰ درصد از نیروی انسانی آن‌ها به ازای هر شش ماه یا حتی کمتر نیاز به یادگیری مهارت‌های جدیدی دارند.

• بحران‌های کاری مانند بحران کرونا، بیش از همه افراد ضعیف‌تر کاری (دهک‌های پایین درآمدی، بانوان، افراد فاقد تحصیلات دانشگاهی و مهاجران و اقلیت‌های اجتماعی) را در معرض خطر از دست دادن شغل و جایگزینی قرار می‌دهد.

• کرونا با تسهیل دورکاری، رویکرد کاری متفاوتی برای شرکت‌ها و نیروی انسانی ایجاد کرده است که سبب بازنگری در ساختار کسب‌وکارها شده است.

• افزایش نیاز به نیروی متخصص کاری و تسهیل روندهای دورکاری سبب پررنگ‌تر شدن مهاجرت مجازی در آینده نزدیک خواهد شد. البته هم اکنون با وجود جذابیت‌ها و بهره‌وری بیشتر کار منعطف، حتی در کشورهای پیشرفته نیز فقط بین ۲۰ تا ۲۵ درصد مشاغل قابلیت دورکاری دارند.

• تسهیل دورکاری و انعطاف کاری در آینده خطر بزرگی برای مشاغلی با نیاز به حضور فیزیکی افراد، خواهد بود. چرا که این افراد به دلیل دسترسی کمتر به قابلیت کار منعطف به تغییر شغل تمایل پیدا خواهند کرد.

• طی چند دهه‌ی آینده جمعیت دنیا دچار تغییرات پررنگی در جمعیت در سن کار و جمعیت بازنشسته خواهد بود؛ در کشورهای پیشرفته اقتصادی جمعیت در سن کار کاهش و در کشورهای در حال توسعه این جمعیت در حال افزایش است.

• پیری جمعیت سبب ایجاد شکاف در نیروی کاری کشورها خواهد شد. این شکاف از طرفی ناشی از رشد فناوری و عدم

تطابق مهارت‌های موجود با فناوری‌های جدید و از طرف دیگر ناشی از کاهش جمعیت در سن کار است.

- در سال‌های اخیر و پیش‌رو و با تغییر قدرت اقتصادی در دنیا، شاهد تغییر روندهای مهاجرتی و سرمایه‌گذاری خواهیم بود.
- بسیاری از کسب‌وکارها در حال انتقال پایگاه‌های تولیدی خود به جایی خارج از چین هستند. شرکت‌های چند ملیتی زیادی در حال اضافه کردن کشورهای جنوب آسیا مانند هند، بنگلادش، ویتنام، تایلند و مالزی به فرایندهای عملیاتی خود هستند.
- منطقه جنوب و جنوب شرقی آسیا در راستای سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در زمینه توسعه فناوری در آینده نه چندان دور به قطب تولید فناوری تبدیل شده و نیازمند نیروی انسانی ماهر خواهد بود که همین امر می‌تواند جریان‌های مهاجرتی نیروی کاری را دستخوش تغییر کند.
- خطرات زیست محیطی و نیاز به تغییر سریع در این زمینه یکی از محرک‌های اصلی تغییر رویه‌های کاری، فناوری‌های تولیدی و محصولات تولیدی خواهد بود و در آینده نزدیک به یکی از روندهای اصلی در استراتژی‌های کسب‌وکار به منظور ایجاد بازار بهتر برای مشتری و البته به منظور جذب نیروی متخصص است.

آینده‌ی خاورمیانه و مهاجرت سرمایه‌های انسانی

- کشورهای منطقه‌ی خاورمیانه به دلیل قرابت جغرافیایی و شاید فرهنگی یکی از قطب‌های اصلی جذب کننده نیروی انسانی کشور خواهد بود.
- در سال‌های اخیر و به واسطه پیشرفت‌های کشور امارات متحده عربی، بسیاری از کشورهای منطقه دست به تغییرات مهمی در سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی خود زده‌اند که سبب رشد فناوری و افزایش کیفیت عمومی زندگی در این مناطق شده است.
- درآمد بالای نفتی و ثروت اولیه این کشورها از طرفی و

مسائل زیست محیطی و نیاز به ایجاد محیط قابل زیست از طرف دیگر سبب شده است که این کشورها دست به ایجاد پروژه‌های سنگین توسعه شهری مانند احداث شهرهای هوشمند بزنند.

- دولت‌های حوزه خلیج فارس فناوری‌های نسل بعدی را که از شهرهای هوشمند تغذیه می‌کنند، مانند هوش مصنوعی، بلاک چین و اینترنت اشیا، در قلب چشم‌اندازهای استراتژیک ملی خود قرار داده‌اند.
- افزایش سرمایه‌گذاری خارجی، خرید کسب‌وکارهای نوظهور توسط شرکت‌های بزرگ دنیا و سیاست‌های تسهیل‌گری کسب‌وکار در میان کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس بیانگر اهمیت بالای توسعه فضای استارت‌آپی در این مناطق است.
- کشورهای حاشیه‌ی خلیج فارس که در گذشته به عنوان مقصد نیروی کار کم مهارت و نیمه ماهر شناخته می‌شدند با نقش‌آفرینی به موقع در روندهای جهانی فناوری و نوآوری و ایجاد چشم انداز پیش‌تاز و رهبری آینده، راهبردهای توسعه جدیدی را اتخاذ نموده‌اند. این کشورها اهمیت ارتباطات و تبادلات انسانی و فنی را درک کرده‌اند و به مرکز توسعه تبادلات فنی و انسانی تبدیل شده‌اند؛ و به این ترتیب فعالیت‌ها و ابتکارات خود را به صورت گسترده در رسانه‌های جهانی ارائه داده و برندسازی کشوری می‌کنند و از این طریق تصویر جذابی از خود برای متخصصان، کارآفرینان و شرکت‌های استارت‌آپی ایجاد کرده‌اند.
- در کنار ایجاد چشم‌انداز و اکوسیستم جذاب، این کشورها با پویایی و ایجاد تغییر در قوانین و مقررات متناسب با نیازهای توسعه‌ای خود، مشوق‌های متنوع اقامتی برای تامین نیروی انسانی جهانی و منطقه‌ای ایجاد کرده‌اند و سرمایه‌های انسانی را در سطوح مختلف مهارتی با استفاده از ابتکارات و برنامه‌های پیشروی مهاجرتی جذب می‌کنند. ارائه ویزای طلایی، ویزای سبز، ویزای اقامت بلندمدت فرهنگی، ویزای استعداد از جمله ابتکارات کشور امارات برای جذب سرمایه انسانی با کیفیت بالا است.

سرمایه‌گذاری ایرانیان در بازار مسکن کشور ترکیه

۲۰۱۶ تا ۲۰۱۹ روندی صعودی داشته است (نمودار ۸). همچنین از سال ۲۰۱۸ تعداد خانه‌های خریداری شده و شرکت‌های ثبت شده توسط ایرانیان افزایش چشم‌گیری یافته است.

• در سال‌های اخیر ترکیه به یکی از مقاصد جذاب برای سکونت و سرمایه‌گذاری ایرانیان تبدیل شده است. به طوری که تعداد ایرانیان وارد شده به ترکیه و جمعیت مهاجران با تابعیت ایرانی در ترکیه در طی سال‌های

جدول ۱۴- تغییرات رتبه ایرانیان در میان اتباع خارجی خریدار خانه در ترکیه (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۲)

۲۰۱۸		۲۰۱۷		۲۰۱۶		۲۰۱۵	
۸,۲۰۵	عراق	۳,۸۰۵	عراق	۳,۰۳۶	عراق	۴,۲۲۸	عراق
۳,۶۵۲	ایران	۳,۳۴۵	عربستان سعودی	۱,۸۸۶	عربستان سعودی	۲,۷۰۴	عربستان سعودی
۲,۷۱۸	عربستان سعودی	۱,۶۹۱	کویت	۱,۷۴۴	کویت	۲,۱۳۰	کویت
۲,۲۹۷	روسیه	۱,۳۳۱	روسیه	۱,۲۲۴	روسیه	۲,۰۳۶	روسیه
۲,۱۹۹	کویت	۱,۰۷۸	افغانستان	۱,۲۰۵	افغانستان	۱,۰۵۴	بریتانیا
۲,۰۸۴	افغانستان	۹۴۲	آذربایجان	۸۲۷	بریتانیا	۸۶۹	آلمان
۱,۸۶۶	آلمان	۷۹۴	بریتانیا	۷۱۴	آلمان	۸۱۵	آذربایجان
۱,۳۶۲	اردن	۷۹۲	ایران	۶۶۴	ایران	۷۴۴	ایران
۱,۲۵۰	آذربایجان	۷۷۲	آلمان	۶۱۰	آذربایجان	۶۵۶	افغانستان
۱,۲۳۷	بریتانیا	۵۸۷	مصر	۴۸۴	اوکراین	۶۰۸	اوکراین

شش ماهه اول ۲۰۲۲		۲۰۲۱		۲۰۲۰		۲۰۱۹	
۹,۳۱۱	روسیه	۱۰,۰۵۶	ایران	۷,۱۸۹	ایران	۷,۵۹۶	عراق
۶,۵۴۰	ایران	۸,۶۶۱	عراق	۶,۶۷۴	عراق	۵,۴۲۳	ایران
۵,۲۵۵	عراق	۵,۳۷۹	روسیه	۳,۰۷۸	روسیه	۲,۸۹۳	روسیه
۲,۰۵۸	آلمان	۲,۷۶۲	افغانستان	۱,۹۲۹	افغانستان	۲,۲۰۸	عربستان سعودی
۲,۰۴۵	قزاقستان	۲,۳۵۸	آلمان	۱,۲۷۹	آذربایجان	۲,۱۹۱	افغانستان
۱,۷۷۵	اوکراین	۲,۰۹۰	قزاقستان	۱,۲۶۵	آلمان	۱,۹۰۳	کویت
۱,۴۸۷	افغانستان	۱,۷۹۱	کویت	۱,۲۳۱	کویت	۱,۷۲۳	آلمان
۱,۳۱۸	کویت	۱,۵۱۷	آذربایجان	۱,۱۸۱	یمن	۱,۵۹۶	اردن
۱,۰۴۵	یمن	۱,۴۱۶	آمریکا	۱,۱۷۱	قزاقستان	۱,۵۶۴	یمن
۱,۰۳۲	آمریکا	۱,۳۳۲	یمن	۱,۱۲۶	بریتانیا	۱,۳۵۳	بریتانیا

(TURKSTAT, 2021)

- تغییرات رتبه‌ی ایرانیان در خرید خانه در ترکیه در جدول ۱۴ مشخص شده است. با توجه به آمارهای این جدول در سال‌های اخیر ایرانیان در میان ده کشور اول در خرید خانه در ترکیه بوده‌اند. ایرانیان در سال ۲۰۱۵، ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ در رتبه‌ی هشتم خرید خانه در ترکیه قرار داشتند و سپس در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ در رتبه نخست قرار گرفته‌اند. در سال ۲۰۲۲ روسیه و ایران به ترتیب رتبه‌های اول و دوم خرید خانه در ترکیه را به خود اختصاص داده‌اند.
- ایرانیان در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ میلادی در مجموع ۱۷ هزار و ۲۴۵ خانه در ترکیه خریداری کرده‌اند و سهم

آن‌ها از کل خانه‌های خریداری شده توسط اتباع خارجی در ترکیه در این دو سال به ترتیب ۱۷/۴ و ۱۶/۹ درصد بوده است.

- در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۹۳۶ شرکت با شراکت اتباع ایرانی در ترکیه ثبت شده است که نسبت به سال قبل ۲۹ درصد افزایش داشته است. به طور کلی در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ میلادی در مجموع یک هزار و ۶۶۱ شرکت با مشارکت اتباع ایرانی در ترکیه تاسیس و در کل ۲۲ میلیون و ۱۹۰ هزار و ۶۳ دلار برای ثبت شرکت هزینه شده است.

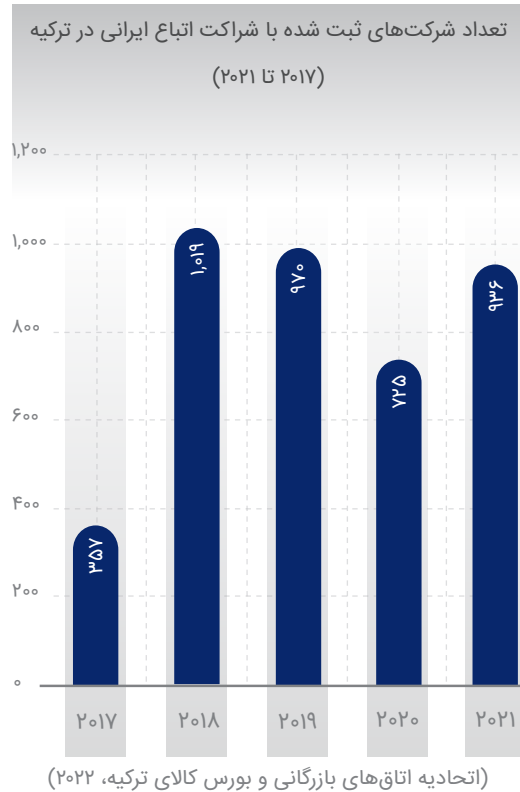
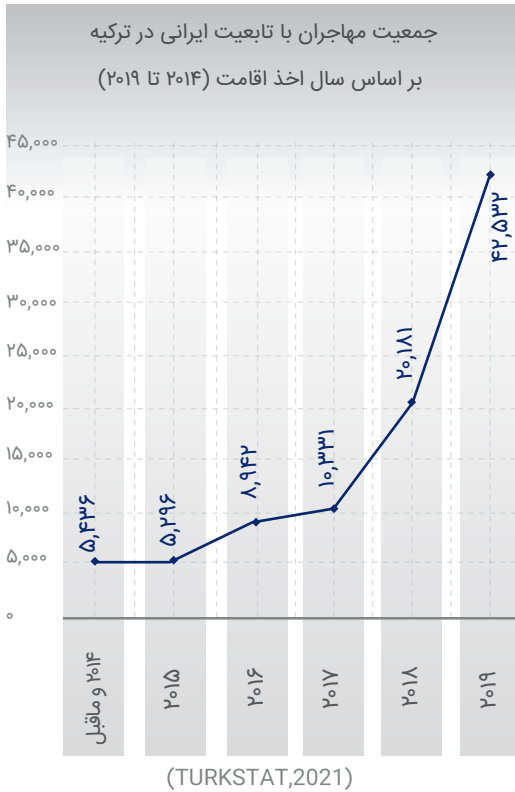
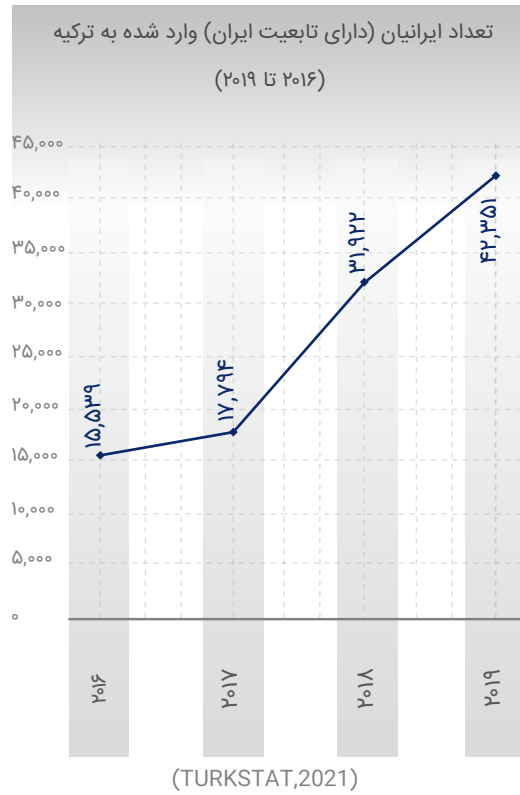
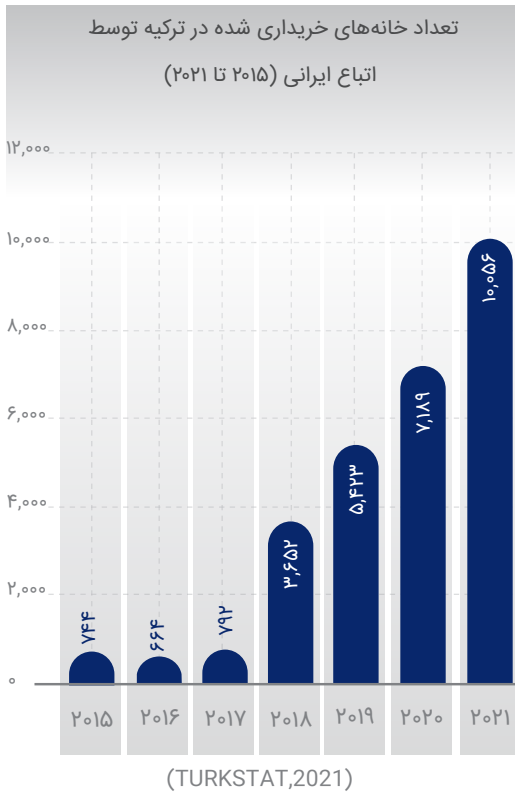
جدول ۱۵- وضعیت سرمایه‌گذاری در بخش خرید خانه و ثبت شرکت در ترکیه (۲۰۲۱ و ۲۰۲۰)

بخش	نحوه سرمایه‌گذاری در ترکیه (۲۰۲۱ و ۲۰۲۰)	تعداد/ میزان (دلار)
خرید مسکن	تعداد خرید مسکن خریداری شده توسط اتباع ایرانی	۱۷,۲۴۵
ثبت شرکت	تعداد شرکت‌های ثبت شده در ترکیه با مشارکت اتباع ایرانی	۱,۶۶۱
	مجموع سرمایه‌گذاری اتباع ایرانی برای ثبت شرکت در ترکیه با مشارکت اتباع خارجی (دلار)	۲۲,۱۹۰,۰۶۳

(TURKSTAT, 2021)

نمودار ۸- مهاجرت و سرمایه‌گذاری ایرانیان در ترکیه

مهاجرت نیروی انسانی در بخش سلامت

- ایرانیان از نظر تعداد مهاجران فعال در بخش سلامت آمریکا در جایگاه بیست و یکم در میان مهاجران این بخش قرار دارند. همچنین از نظر نسبت پزشکان به فعالان بخش سلامت با ۲۶ درصد در جایگاه پنجم پس از پاکستان، هند، مصر و تایوان قرار دارند.
- در پیمایشی که به منظور بررسی میزان تمایل به مهاجرت و عوامل موثر بر فعالیت نیروی انسانی حوزه سلامت، در تابستان ۱۴۰۱ در میان دانشجویان و شاغلان حوزه سلامت در کشور انجام شده است، تفاوت معناداری میان شاخص‌های اصلی میل و تصمیم به مهاجرت در میان شاغلان و دانشجویان وجود نداشته است.
- ۵۴ درصد از شرکت کنندگان این پیمایش تمایل زیاد و خیلی زیاد به مهاجرت داشته‌اند.
- ۲۴ درصد از افراد متمایل به مهاجرت تصمیم به مهاجرت داشته، ۶۱ درصد هنوز تصمیمی نگرفته‌اند و تنها ۱۲ درصد آنان تصمیم گرفته‌اند بمانند.
- ۹ درصد از افرادی که تصمیم به مهاجرت دارند بدین منظور اقدام عملی انجام داده‌اند، ۲۹ درصد برنامه‌ریزی کرده و ۶۲ درصد هنوز کاری انجام ندادند.
- ۴۱ درصد افراد حاضر بوده‌اند در صورت مهاجرت در مشاغل غیر تخصصی یا با تخصص پایین‌تر فعالیت کنند.
- در میان هر دو گروه شاغل و دانشجویان بخش سلامت اثر عوامل اقتصادی در تمایل به مهاجرت در صدر بوده و پس از آن عوامل شغلی-رفاهی و عوامل مدیریتی حوزه سلامت قرار دارند.
- همچنین در میان افرادی که تصمیم به مهاجرت گرفته‌اند، عوامل اجتماعی بیش از عوامل فردی در تصمیم به مهاجرت آنان موثر بوده است.
- از منظر مدیران بخش سلامت نیز تاثیر شرایط کلان کشور بر مهاجرت سرمایه انسانی این حوزه بیش از تاثیر چالش‌های بخش سلامت است. ۶۸ درصد مدیران پاسخ‌دهنده بر این عقیده‌اند که مهاجرت سرمایه انسانی سلامت بسیار زیاد یا بیشتر متاثر از شرایط کلان کشور است تا چالش‌های داخلی حوزه سلامت.

- با توجه به کمبود نیروی انسانی در بخش بهداشت و درمان در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، مهاجرت این بخش از نیروی انسانی منجر به خسارات رفاهی زیادی برای این کشورها می‌شود. بر اساس گزارش سازمان بهداشت جهانی (۲۰۲۰)، بیش از ۴۰ درصد کشورهای عضو سازمان بهداشت جهانی کمتر از ده پزشک و بیش از ۵۵ درصد آن‌ها کمتر از چهل پرستار و ماما در هر ده هزار نفر جمعیت دارند.
- مهاجرت نیروی انسانی متخصص در حوزه سلامت، پدیده‌ای جهانی است که در سالیان اخیر رشد فزاینده‌ای داشته است. به طوریکه تعداد پزشکان و پرستاران مهاجری که در کشورهای OECD، مشغول به فعالیت می‌باشند از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ بیش از ۶۰ درصد افزایش یافته است.
- بر اساس گزارش سازمان جهانی بهداشت، ۳/۲ میلیون نفر از پرستاران شاغل در ۸۶ کشور دنیا، مهاجر می‌باشند.^۱ سهم نیروی انسانی متخصص خارجی در نظام سلامت بریتانیا ۱۲ درصد^۲، در آمریکا ۱۷ درصد و در مجموع کشورهای عضو اتحادیه اروپا ۱۱ درصد گزارش شده است.^۳
- کشورهای در حال توسعه مهم‌ترین مبدا بسیاری از مهاجرت‌ها در حوزه سلامت محسوب می‌شوند. به طوری که هند بیشترین نرخ مهاجرت پزشکان و پرستاران را به خود اختصاص داده است. بر اساس شواهد موجود، بین ۲۰ تا ۵۰ درصد از فارغ‌التحصیلان رشته پرستاری در هند، به دنبال فرصت‌های شغلی در سایر کشورها می‌باشند.^۴
- تعداد پزشکان ایرانی (آموزش‌دیده در ایران) که در کشورهای عضو OECD فعالیت می‌کنند، با استفاده از داده‌های این سازمان بیش از ده هزار نفر تخمین زده می‌شود.
- طبق سرشماری سال ۲۰۱۸ آمریکا ۲۹ هزار نفر ایرانی در کل بخش بهداشت و درمان آمریکا فعال بوده‌اند که ۲۴ هزار نفر آن‌ها در مشاغل تخصصی و پنج هزار نفر آن‌ها در مشاغل مراقبتی مشغول به فعالیت بوده‌اند. در میان آن‌ها هشت هزار نفر پزشک و جراح بوده‌اند که ۲۶ درصد فعالان ایرانی در بخش سلامت آمریکا را تشکیل می‌دهند.

مهاجرت‌های اجباری و پناجویی در ایران و جهان

جدول ۱۶- وضعیت کلی مهاجرت‌های اجباری در جهان و ایران در سال ۲۰۲۱

مهاجرت‌های اجباری اتباع ایرانی به کشورهای مختلف جهان در سال ۲۰۲۱					
شاخص‌های کلیدی	جهان	اتباع ایرانی	جایگاه ایران	سهم ایران (درصد)	
شاخص‌های کلی پناجویی	پناهجو فرستی (افراد در وضعیت پناجویی)	۴,۶۲۳,۲۵۳	۶۸,۹۴۰	۱/۴۹ (رتبه ۲۰ در میان ۲۰۰ کشور)	
	پناهنده فرستی (افراد در وضعیت پناهندگی)	۲۱,۳۲۶,۹۰۹	۱۴۲,۹۸۹	۰/۶۷ (رتبه ۲۰ در میان ۲۰۰ کشور)	
	کشورهای اصلی پناهجو فرست	ونزوئلا، افغانستان، عراق	-	-	-
	کشورهای اصلی پناهجو پذیر	آمریکا، پرو، ترکیه	ترکیه، آلمان، بریتانیا و ایرلند شمالی	-	-
پناجویان جدید در جهان	ثبت پناهجوی جدید	۱,۳۸۸,۰۳۲	۲۰,۵۹۳	۱/۵ (۳۵ درصد افزایش نسبت به سال ۲۰۲۰)	
	کشورهای میزبان پناجویان جدید	آمریکا، آلمان، مکزیک	بریتانیا، آلمان، کانادا	-	
	کشورهای مبدا پناجویان جدید	افغانستان، نیکاراگوئه، سوریه	-	-	
پناجویان جدید در اتحادیه اروپا+	ثبت پناهجوی جدید	۵۳۷,۳۴۵	۵,۹۸۵	۱/۱ (رتبه ۲۱ در میان ۲۰۰ کشور)	
	نرخ پذیرش پناجویان جدید	۳۸٪	۴۵٪	- (۷ درصد بالاتر از میانگین جهانی)	
	کشورهای میزبان پناجویان جدید	آلمان، فرانسه، اسپانیا	آلمان، یونان، اتریش	-	
	کشورهای مبدا پناجویان جدید	سوریه، افغانستان، عراق	-	-	
پناجویان جدید در بریتانیا	ثبت پناهجوی جدید	۴۸,۵۴۰	۹,۸۰۰	۲۰ (رتبه ۱ در میان سایر کشورها)	
	نرخ پذیرش پناجویان جدید	۳۸٪	۸۷٪	- (۴۹ درصد بالاتر از میانگین جهانی)	
	کشورهای مبدا پناجویان جدید	ایران، عراق، اریتره	-	-	
راه‌حل‌های ادغام پناهندگان	اسکان مجدد پناهندگان در کشورهای ثالث	۵۷,۴۳۶	۵۰۱	۸۷ (رتبه ۱۳ در میان ۶۹ کشور)	
	اعطای تابعیت به پناهندگان	۵۶,۵۸۵	۸۸۴	۱/۵۶ (رتبه ۷ در میان ۱۳۴ کشور)	
مهاجرت‌های پناجویی اتباع خارجی به ایران در سال ۲۰۲۱					
شاخص	پناهنده پذیری (اتباع خارجی در وضعیت پناهندگی در ایران) جایگاه ایران در میزبانی از پناهندگان سهم ایران در میزبانی از پناهندگان				
	۷۹۸,۳۴۳	(رتبه ۱۰ در میان ۱۶۳ کشور)	۳/۷۵		

(UNHCR, 2022; Eurostat, 2022)

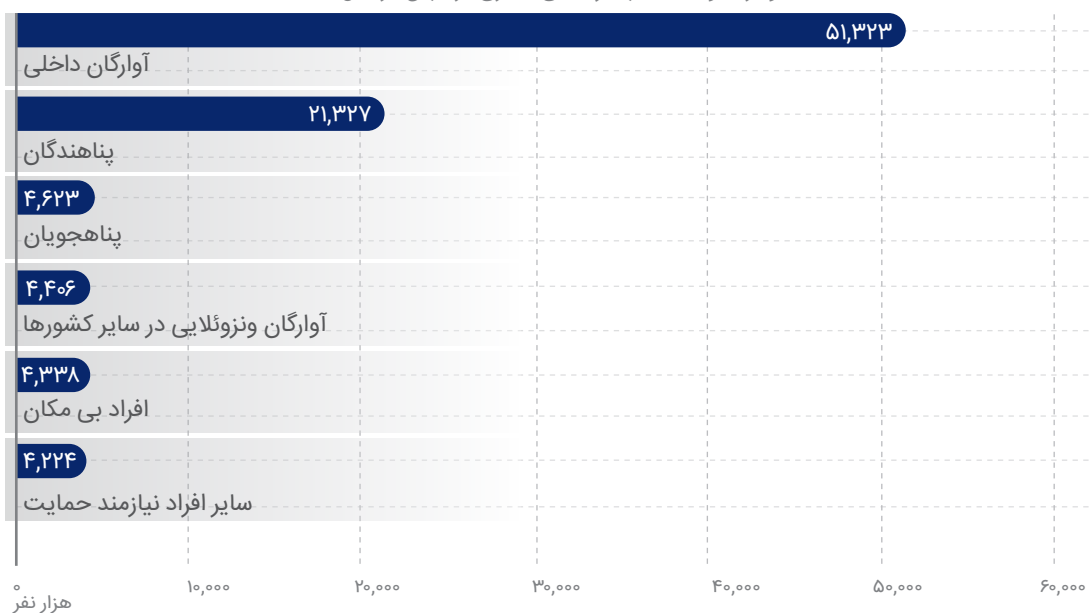
وضعیت مهاجرت‌های پناجویی در جهان

دموکراتیک کنگو، اتیوپی، موزامبیک، میانمار، سودان جنوبی، سوریه، منطقه ساحل، ونزوئلا و یمن ادامه دادند.

بر اساس برآوردهای کمیساری عالی پناهندگان سازمان ملل (UNHCR)، تا پایان سال ۲۰۲۱ بیش از نود میلیون آواره اجباری در سراسر جهان وجود داشته است. این رقم شامل ۲۱/۳ میلیون پناهنده تحت حمایت کمیساریا، ۴/۶ میلیون پناهجو، ۵۱ میلیون آواره داخلی و ۴/۴ میلیون ونزوئلایی آواره خارج از کشور است.

• رویدادهای سال ۲۰۲۱ و اوایل سال ۲۰۲۲ باعث آوارگی میلیون‌ها نفر در جهان شد و نیازهای موجود برای راه‌حل‌های حمایتی در سراسر جهان را تشدید کرد. قدرت‌گرفتن طالبان در افغانستان، چرخه‌های جدیدی از جابه‌جایی را در داخل کشور افغانستان و فراتر از مرزهای آن به وجود آورد. تهاجم روسیه به اوکراین میلیون‌ها نفر را مجبور به ترک خانه‌های خود و پناه‌بردن به کشورهای همسایه کرد و مردم همچنان به فرار از نقاط حساس آوارگی در جمهوری

نمودار ۹- وضعیت مهاجرت‌های اجباری در جهان در سال ۲۰۲۱

(UNHCR, 2022)

جهانی در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۲۵ درصد افزایش یافت و از ۱/۱ میلیون به ۱/۴ میلیون در مقایسه با سال قبل رسید؛ اگرچه این میزان کمتر از درخواست‌های جدید در سال ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ است. با توجه به موقعیت‌های بی‌شمار آوارگی جدید و موجود، تعداد کمتر درخواست‌های پناهندگی جدید نشان‌دهنده‌ی محدودیت‌های سفر و موانع مرتبط با دسترسی به قلمرو ناشی از همه‌گیری کووید-۱۹، علی‌رغم اقدامات تطبیقی است که انجام شده است. ایالات متحده آمریکا، آلمان و مکزیک سه کشور اصلی میزبان پناهجویان جدید در جهان بوده‌اند.

• در سال ۲۰۲۱ میلادی، چهار میلیون و ۶۲۳ هزار و ۲۵۳ نفر در وضعیت پناجویی در جهان به سر می‌برند که در انتظار دریافت پاسخ درخواست پناهندگی خود از سوی کشور میزبان هستند. اتباع کشورهای ونزوئلا، افغانستان و عراق بالاترین سهم را در این میان به خود اختصاص داده‌اند. به علاوه کشورهای ایالات متحده آمریکا، پرو و ترکیه نیز به عنوان کشور میزبان پناهجویان، بالاترین سهم را از کل افراد در وضعیت پناجویی در جهان به خود اختصاص داده‌اند.

• تعداد درخواست‌های جدید پناهندگی ثبت‌شده در سطح

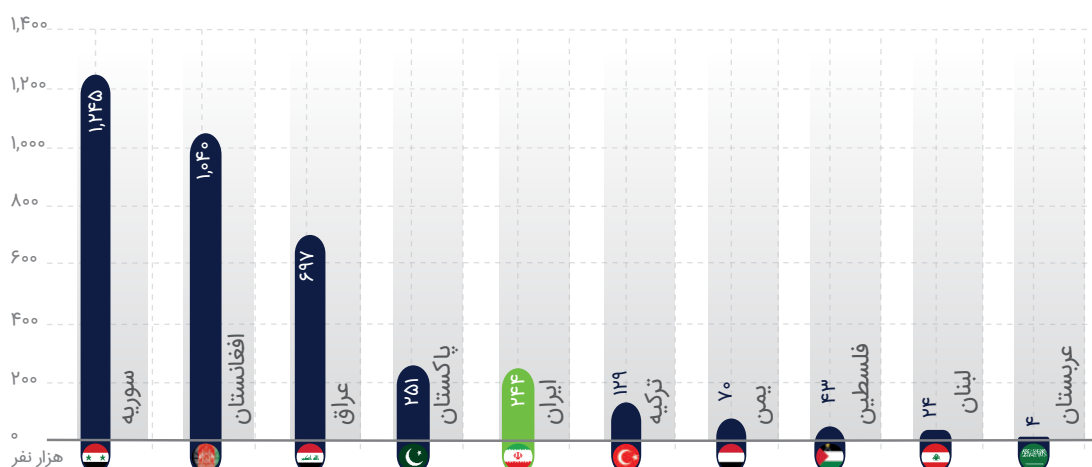
وضعیت مهاجرت‌های پناهنجویی در منطقه

- در طی دو دهه گذشته، منطقه خاورمیانه به عنوان یکی از اصلی‌ترین مناطق مبدا آوارگان و پناهنجویان در جهان بوده است. کشورهایی همچون سوریه، افغانستان و عراق به عنوان یکی از کانون‌های اصلی پناهجو فرستی در جهان بوده‌اند. با بررسی سهم پناهجو فرستی کشورهای منتخب خاورمیانه از کل پناهنجویان در جهان می‌توان دریافت که حدود نیمی از درخواست‌های جدید پناهنجویی در جهان در سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶ از مبدا کشورهای منتخب خاورمیانه بوده است.
- طبق آخرین آمار، در سال ۲۰۲۱ میلادی پناهنجویان افغانستانی و سوری در میان کشورهای خاورمیانه، بیش‌ترین تعداد درخواست‌های جدید پناهندگی را در جهان به خود اختصاص داده‌اند. پس از آن، در میان پناهنجویان از مبدا خاورمیانه، پناهنجویان کشورهای ترکیه و عراق نیز بیش‌ترین متقاضیان جدید پناهندگی در جهان بوده‌اند. پناهنجویان ایرانی نیز با ثبت بیست هزار و ۵۹۳ درخواست جدید در جایگاه پنجم در بین سایر کشورهای خاورمیانه قرار گرفته‌اند.
- به طور کلی در طی هفت سال اخیر (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)، حدود ۳/۷ میلیون درخواست جدید پناهندگی در جهان از مبدا کشورهای منتخب خاورمیانه به ثبت رسیده است که حدود ۲۴۴ هزار نفر از پناهنجویان جدید را اتباع ایرانی تشکیل می‌دهند.

• تعداد افراد در وضعیت پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۲۱ میلیون و ۳۲۶ هزار و ۹۰۹ نفر است. کشور سوریه با حفظ جایگاه سال قبل خود با بیش از ۶/۸ پناهنده در سطح جهان همچنان به عنوان نخستین کشور دارای بیش‌ترین افراد در وضعیت پناهندگی در جهان شناخته می‌شود. افغانستان (۲/۷ میلیون) و سودان جنوبی (۲/۳ میلیون) نیز در جایگاه دوم و سوم قرار دارند. کشور ترکیه با حفظ جایگاه سال قبل خود با ۳/۸ میلیون نفر میزبان بیش‌ترین تعداد پناهنده در جهان است. در رتبه بعدی، کشورهای کلمبیا (۸/۸ میلیون) و اوگاندا (۵/۵ میلیون) میزبان بیش‌ترین تعداد افراد در وضعیت پناهندگی در جهان هستند.

• جنگ تاریخی روسیه علیه اوکراین، مهاجرت توده‌ای از این کشور را رقم زد. جریان خروجی روزانه از اوکراین در روزهای اول جنگ به سرعت افزایش یافت و به عبور بیش از دویست هزار نفر از گذرگاه‌های مرزی در ۶ مارس ۲۰۲۲ رسید. با این حال، این تعداد از آن زمان به تدریج کاهش یافته است و مهاجرت خالص از اوکراین در حال حاضر صفر یا حتی اندکی منفی است. تعداد بازگشت مهاجران به اوکراین افزایش یافته است. تا اواسط سپتامبر ۲۰۲۲، نزدیک به پنج میلیون پناهنده از اوکراین در سراسر اتحادیه اروپا و سایر کشورهای OECD ثبت شده بودند که از این تعداد حدود چهار میلیون نفر برای حمایت موقت یا طرح‌های حمایت ملی مشابه در اروپا ثبت نام کرده بودند.

نمودار ۱۰- مجموع پناهجو فرستی از مبدا کشورهای منتخب خاورمیانه (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

(UNHCR, 2022)

وضعیت مهاجرت‌های پناهجویی از ایران

- در سال ۲۰۲۱ حدود ۶۹ هزار نفر از اتباع ایرانی در وضعیت پناهجویی و در انتظار دریافت نتیجه پناهندگی خود به سر می‌برند. با مقایسه آمار سال ۲۰۲۱ با سال ماقبل خود، می‌توان دریافت که تعداد افراد در وضعیت پناهجویی در جهان حدود ۱۰ درصد پایین‌تر بوده است. همچون سال ۲۰۲۰، کشورهای ترکیه، آلمان، بریتانیا و ایرلند شمالی به عنوان سه مقصد اصلی اتباع ایرانی در وضعیت پناهجویی در سال ۲۰۲۱ بوده‌اند.
- به طور کلی از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱ میلادی، حدود ۱۲۰ هزار نفر از اتباع ایرانی برای اولین بار در کشورهای اروپایی درخواست پناهندگی داده‌اند و میانگین درصد پذیرش آن‌ها در بازه زمانی یاد شده ۴۷ درصد بوده است. به عبارت دیگر حدود نیمی از درخواست‌های پناهندگی اتباع ایرانی مورد پذیرش قرار گرفته است. در سال ۲۰۲۱ نیز حدود پنج هزار ایرانی برای اولین بار درخواست پناهندگی خود را در یکی از کشورهای اتحادیه اروپا+ به ثبت رسانده‌اند.
- در کشور بریتانیا نیز نه هزار و ۸۰۰ پناهجوی ایرانی در سال ۲۰۲۱ درخواست پناهندگی خود را به ثبت رسانده‌اند. که این میزان نسبت به سال ۲۰۲۰ افزایش حدود سه برابری داشته است. طبق آمارها، ایران با حفظ جایگاه نخست از سال ۲۰۱۶ به بعد و تا سال ۲۰۲۱ بالاترین ملیت متقاضی پناهندگی در بریتانیا بوده است. آمارها بیانگر این است که تعداد درخواست‌های پناهجویی ده کشور اول در بریتانیا، نه تنها از درخواست‌های سال ۲۰۲۰ (سالی که تحت تأثیر

همه‌گیری بود)، بلکه از درخواست‌های قبل از همه‌گیری نیز فراتر رفته است.

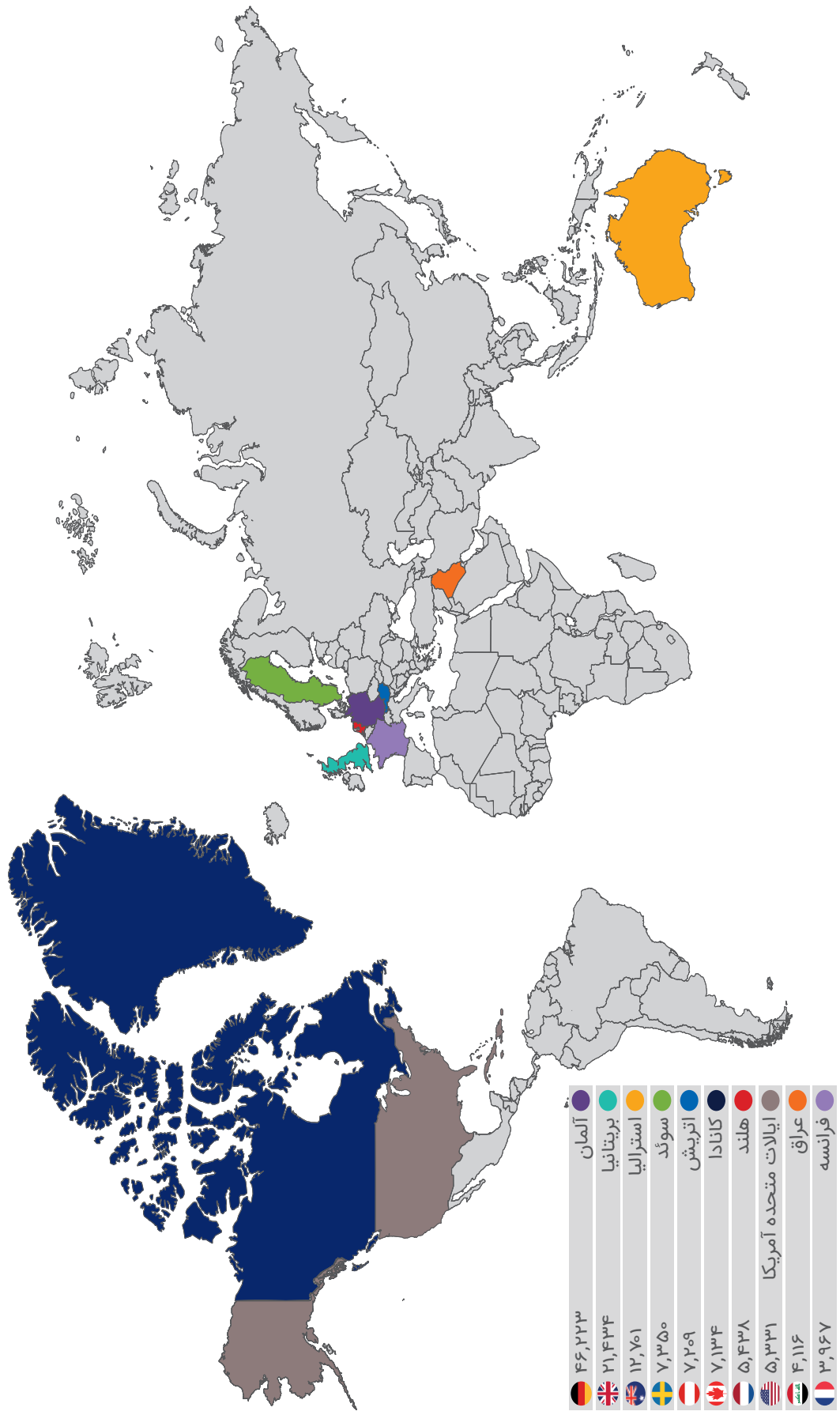
- در سال ۲۰۲۱ میلادی ۱۴۲ هزار و ۹۸۹ ایرانی در کشورهای مختلف در وضعیت پناهندگی قرار داشته‌اند که این میزان نسبت به آمار شش سال گذشته حدود ۶۸ درصد افزایش داشته است. لازم به ذکر است که کشور آلمان همواره به عنوان یکی از مقاصد اصلی پناهندگان ایرانی در سال‌های اخیر بوده است.

وضعیت مهاجرت‌های پناهجویی در ایران

- با توجه به افزایش روند ورود مهاجران فاقد مدرک افغانستانی به ایران پس از سقوط دولت افغانستان در سال ۲۰۲۱، و به منظور ساماندهی اتباع فاقد مدرک در کشور، طرح شناسایی و سرشماری در اردیبهشت ماه ۱۴۰۱ در سراسر کشور به اجرا درآمد. بنا به اظهارات رسمی مسئولین کشور، با احتساب یک میلیون و هفت هزار نفر تبعه مجاز افغانستانی، در مجموع چهار میلیون تبعه افغانستانی در ایران حضور دارند. برآوردها حاکی از این است که بین ۳۰۰ تا ۵۰۰ هزار نفر از اتباع غیرمجاز در طرح شناسایی شرکت نکرده‌اند. بنابراین با احتساب افراد شناسایی نشده، آمار اتباع افغانستانی قانونی و غیرقانونی در داخل کشور بین چهار میلیون و ۳۰۰ تا چهار میلیون و ۵۰۰ هزار نفر است.

شکل ۵- ده کشور اصلی پناهندگان ایرانی در جهان در سال ۲۰۲۱

مهاجرت‌های اقلیمی

جدول ۱۷- شاخص‌های کلیدی در مهاجرت‌های اقلیمی در جهان و ایران

ایران ۴۱ هزار نفر (رتبه سوم در خاورمیانه و شمال آفریقا)	جهان ۱۴/۴ میلیون نفر	جابه‌جایی‌های داخلی در اثر بلایای طبیعی در سال ۲۰۲۱
۶ بلای طبیعی	۱۵۰۰ بلای طبیعی	فراوانی رخداد بلایای طبیعی در سال ۲۰۲۱
رتبه ۱۸ در بین همه کشورها	پرخطرترین کشورها: موزامبیک، زیمبابوه، باهاماس	شاخص خطرات اقلیمی در سال ۲۰۱۹
رتبه ۷۲ در بین ۱۸۰ کشور	تاب آورترین کشورها: آمریکا، آلمان، بریتانیا	شاخص تاب‌آوری اقلیمی در سال ۲۰۲۲
عملکرد در زمینه تغییر اقلیم		
رتبه ۶۲ (در بین ۶۴ کشور)	شاخص عملکرد تغییرات اقلیمی	
رتبه ۲۲ (در بین ۶۴ کشور)	عملکرد سیاست‌های اقلیمی	
رتبه ۶۴ (در بین ۶۴ کشور)	انتشار گازهای گلخانه‌ای، تغییر کاربری اراضی و جنگلداری	
مهاجرت داخلی^۱		
۴,۳۰۰,۹۹۸ نفر	تعداد کل مهاجران	
خوزستان، لرستان، کرمانشاه	سه استان اول مهاجرفرست	
تهران، البرز، یزد	سه استان اول مهاجرپذیر	

(مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵); (Burck et al, 2019); (Henley & partners, 2022); (IDMC, 2022)

حدود دویست میلیون نفر در نتیجه تغییرات محیطی و اقلیمی ممکن است به صورت دائم یا موقت در داخل کشور خود یا فراسوی مرزها حرکت کنند.

- بر اساس گزارش بانک جهانی (۲۰۱۸)، تا سال ۲۰۵۰ سه منطقه‌ی (آمریکای لاتین، جنوب صحرائی آفریقا و آسیای جنوب شرقی) ۱۴۳ میلیون مهاجر اقلیمی خواهند داشت.

- بر اساس شواهد و پیش‌بینی سناریوهای اقلیمی با افزایش رخداد‌های شدید اقلیمی، تخریب زمین و از بین رفتن جنگل‌ها و سایر تغییرات محیطی مناطق مرطوب با گذشت زمان مرطوب‌تر و مناطق خشک، خشک‌تر خواهند شد. چنین تغییراتی بر زندگی، معیشت و جابه‌جایی مردم اثر خواهد گذاشت.

- تغییرات اقلیمی جابه‌جایی و آوارگی میلیون‌ها نفر را تهدید می‌کند و جریان مهاجرتی جدیدی در سراسر مرزها ایجاد می‌کند. مناطقی که در برابر تغییرات اقلیمی آسیب پذیر هستند به مرور زمان غیر قابل سکونت می‌شوند و این امر جابه‌جایی دائمی و بین‌المللی را در مقیاس وسیع به دنبال خواهد داشت. از جمله محرک‌های کلیدی موثر در مهاجرت اقلیمی می‌توان به کمبود آب، رخداد‌های شدید اقلیمی (موج گرما، سیل، طوفان، خشکسالی شدید) و افزایش سطح دریا اشاره کرد.

- بر اساس گزارش کمیساریای عالی سازمان ملل متحد، از سال ۲۰۰۸ به طور متوسط سالانه ۲۱/۵ میلیون نفر به دلیل رویدادهای شدید اقلیمی مانند سیل، طوفان، آتش‌سوزی و دمای شدید به اجبار آواره شده‌اند.

- سازمان بین‌المللی مهاجرت^۲ تخمین می‌زند تا سال ۲۰۵۰،

شکل ۶- پیش‌بینی تغییرات دما و بارش بر اساس سناریوهای تغییر اقلیم

(IPCC, 2013)

خواهد شد^۳. از این رو، بر اساس تغییرات اقلیمی کنونی و حقایق گرمایش در ایران، واقعیت تغییر اقلیم ایران شدیدتر از منطقه خاورمیانه است.

- شاخص جهانی خطرات اقلیمی^۴ نشان می‌دهد که مناطق تا چه اندازه تحت تاثیر رخدادهای شدید اقلیمی مانند سیل، موج گرما، طوفان و غیره قرار دارند؛ بر اساس این شاخص، در سال ۲۰۱۹، کشورهای موزامبیک و زیمباوه بیش‌ترین تاثیر را از رخدادهای شدید اقلیمی گرفته‌اند. در این میان، کشور ایران نیز با قرارگیری در رتبه ۱۸، خطرپذیری بالایی از رخدادهای شدید اقلیمی داشته است.

- هیئت بین‌دولتی تغییر اقلیم^۱ پیش‌بینی می‌کند میانگین دمای قرن ۲۱ از ۱/۵ درجه سانتی‌گراد فراتر رود و میانگین بارش به ویژه در مناطق گرمسیری کاهش یابد. این گزارش افزایش دما در خاورمیانه را تا ۲ درجه سانتی‌گراد در ۱۵ تا ۲۰ سال آینده و بیش از ۴ درجه سانتی‌گراد تا پایان قرن تخمین می‌زند که با کاهش ۲۰ درصدی بارندگی همراه است^۲.
- کشورهای خاورمیانه در برابر اثرات تغییرات اقلیمی بسیار آسیب‌پذیر هستند. در میان کشورهای خاورمیانه، بر اساس پیش‌بینی‌ها ایران با افزایش ۲/۶ درجه سانتی‌گراد میانگین دما و کاهش ۳۵ درصدی بارندگی در دهه‌های بعدی مواجه

جدول ۱۸- شاخص خطرات اقلیمی برای سال ۲۰۱۹

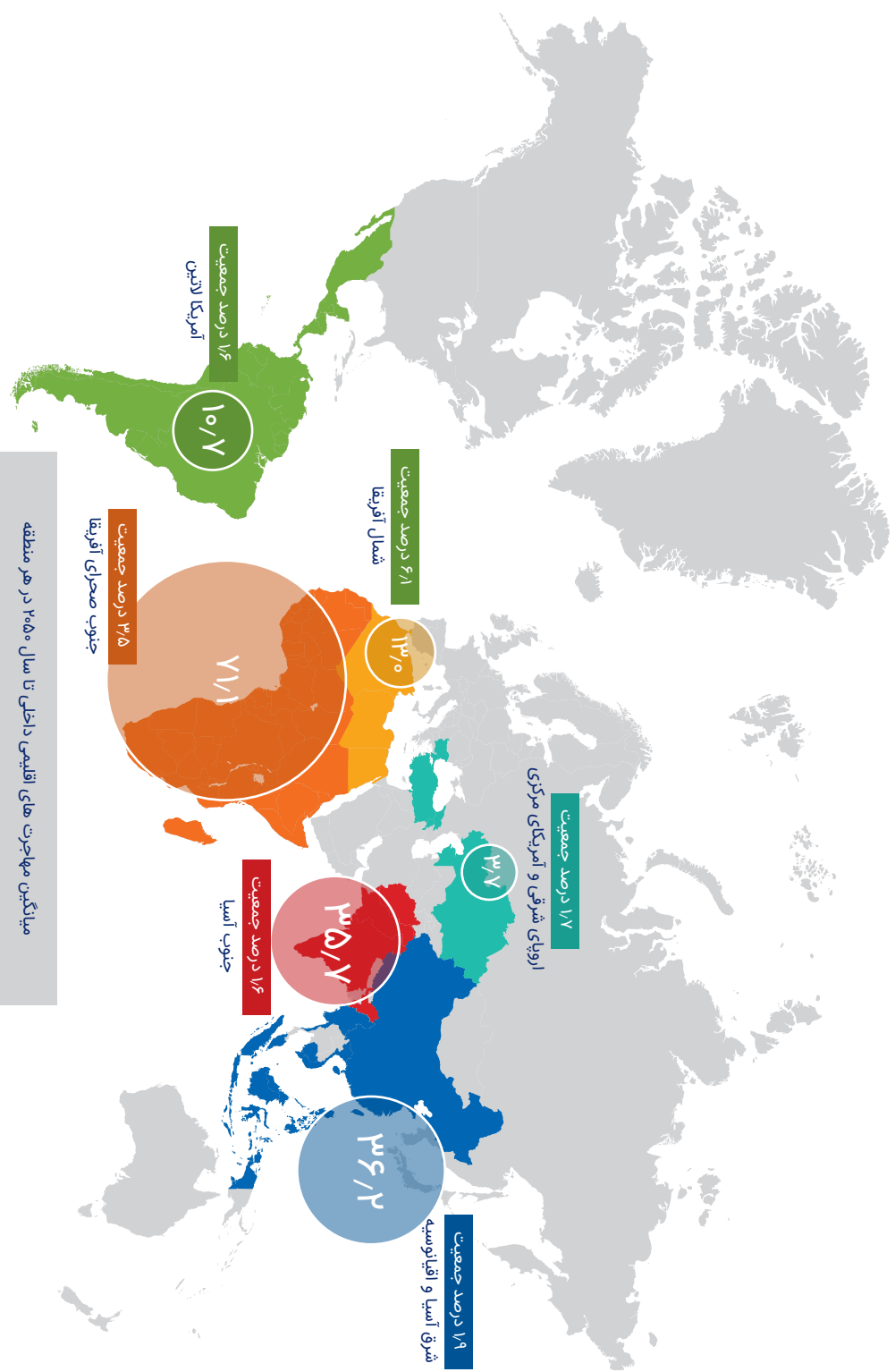
ایران	...	مالاوی	ژاپن	باهاماس	زیمباوه	موزامبیک	
۱۸	...	۵	۴	۳	۲	۱	رتبه بر اساس شاخص خطرات اقلیمی
۲۲	...	۲۰	۹	۳۰	۶	۲	رتبه بر اساس میزان تلفات در سال ۲۰۱۹
۲۱	...	۵	۱۸	۱	۳	۲	رتبه بر اساس تولید ناخالص داخلی بر حسب درصد

(Eckstein, et al, 2021)

1. The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)
2. IPCC 2007

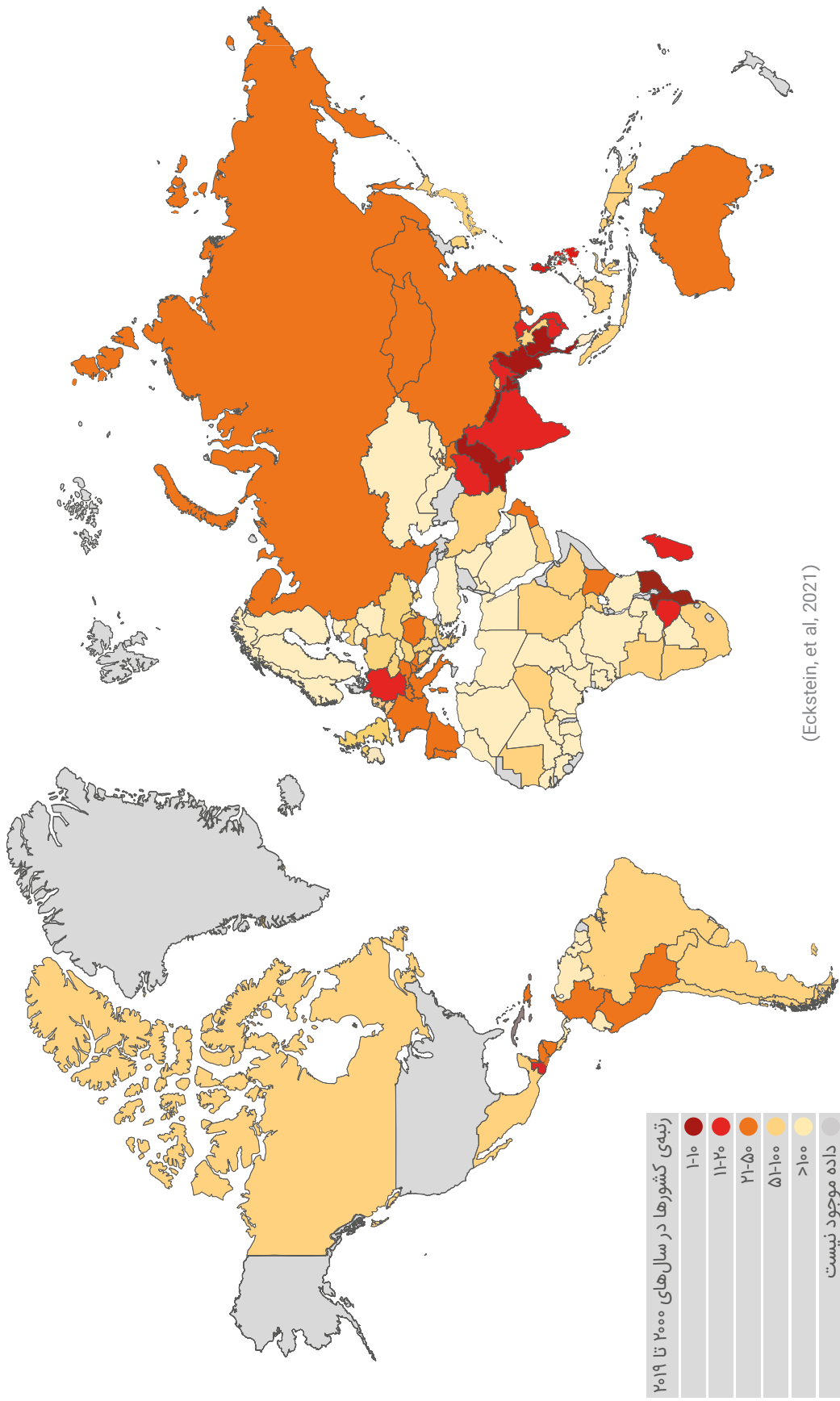
3. NCCOI 2014
4. Global Climate Risk Index

شکل ۷- نقشه‌ی پیش‌بینی مهاجرت‌های اقلیمی در مقیاس منطقه‌ای تا سال ۲۰۵۰

میانگین مهاجرت‌های اقلیمی داخلی تا سال ۲۰۵۰ در هر منطقه (Statista, 2021 به نقل از World Bank)

شکل ۸- شاخص جهانی خطرات اقلیمی (۲۰۱۹ تا ۲۰۵۰)

- بر اساس گزارش موسسه هنلی و همکاران^۱ بر اساس شاخص تاب‌آوری اقلیمی برای مهاجرت از طریق سرمایه گذاری^۲ در سال ۲۰۲۲ با هدف تاب‌آوری اقلیمی که داده‌های ۱۸۰ کشور را شامل می‌شود، کشور ایران با کسب امتیاز ۳۶ رتبه ۷۲ را در میان کشورهای با تاب‌آوری پایین دارد. در این گزارش، عوامل کلیدی همچون آسیب پذیری، آمادگی برای افزایش سرمایه گذاری‌های اقلیمی و توانایی اقتصادی (تولید ناخالص داخلی) کشورها برای سازگاری در برابر خطرات اقلیمی در

نظر گرفته شده است. این شاخص کشورها را در سه گروه تاب‌آوری طبقه‌بندی می‌کند: تاب‌آوری بالا (نمره بین ۶۰ تا ۱۰۰)، تاب‌آوری متوسط (نمره بین ۴۵ تا ۵۹/۹) و تاب‌آوری پایین (نمره پایین‌تر از ۴۵). بر اساس شاخص تاب‌آوری اقلیم، کشورها و سرمایه‌گذارانی که در گروه کشورهای با تاب‌آوری پایین قرار دارند، در برابر رویدادهای شدید اقلیمی مانند آتش‌سوزی جنگل‌ها، طوفان‌ها، امواج گرما، سیل، خشکسالی و طوفان آسیب‌پذیرتر هستند.

جدول ۱۹- جایگاه کشورهای جهان بر اساس تاب‌آوری اقلیمی

رتبه (در میان ۱۸۰ کشور)	کشور	درجه تاب‌آوری اقلیمی (از ۱۰۰ امتیاز)
۱	آمریکا	۷۰٫۶
۲	آلمان	۷۰٫۳
۳	بریتانیا	۶۹٫۴
۴	سوئیس	۶۸٫۴
۵	کانادا	۶۸٫۳
۶	فرانسه	۶۸٫۲
۷	ژاپن	۶۷٫۷
۸	استرالیا	۶۷٫۵
۹	کره جنوبی	۶۶٫۶
۱۰	نروژ	۶۴٫۱
...
۷۲	ایران	۳۶

(Henley & partners, 2022)

- بر اساس گزارش ریسک جهانی ایران جزو کشورهای با آسیب‌پذیری بالا در جهان است که اثرات قابل توجهی از بلایا بر کشور از جمله جنبه‌های مالی، اجتماعی و خسارت فیزیکی داشته است. از میان چهار نوع بلایای طبیعی در نقاط مختلف جهان، ۳۱ نوع بلایای طبیعی در ایران شناسایی شده است. در فاصله سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۲۱ حدود ۹۸۳ هزار رخداد بلایای طبیعی (زلزله، طوفان، سیل، دمای شدید) در ایران به ثبت رسیده که عامل جابه‌جایی تعدادی از افراد از خانه و کاشانه خود شده است.

- شاخص عملکرد تغییر اقلیم^۳ یک ابزار نظارتی مستقل برای ردیابی عملکرد حفاظت از اقلیم در شصت کشور و اتحادیه اروپا است. هدف بررسی شاخص عملکرد تغییرات اقلیمی، افزایش شفافیت در سیاست‌های بین‌المللی اقلیمی است و امکان مقایسه تلاش‌های انجام شده در راستای حفاظت از اقلیم و پیشرفت‌های حاصل شده توسط کشورها را فراهم می‌کند. عملکرد حفاظت از اقلیم کشورها، که در مجموع ۹۲ درصد از انتشار گازهای گلخانه‌ای جهانی را تشکیل می‌دهند،

1. The world risk report, 2018

2. Climate Change Performance Index (CCPI)

3. Internal Displacement Monitoring Centre

در چهار دسته انتشار گازه‌های گلخانه‌ای، انرژی‌های تجدیدپذیر، استفاده از انرژی و سیاست اقلیم ارزیابی می‌شوند.

- طبق آمارهای مرکز پایش و نظارت بر آوارگی‌های داخلی (IDMC)، تا پایان سال ۲۰۲۱ میلادی، ۵۳/۲ میلیون نفر در نتیجه خشونت و درگیری و حدود شش میلیون نفر در اثر بلایای طبیعی در داخل مرزهای کشور خود در وضعیت آوارگی به سر می‌برند.

- در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۳۸ میلیون جابه‌جایی داخلی جدید در جهان به ثبت رسیده است. از کل جابه‌جایی‌های جدید در این سال، ۲۳/۷ میلیون نفر در نتیجه بلایای طبیعی و ۱۴/۴ میلیون نفر در نتیجه خشونت و درگیری جابه‌جا شده‌اند. در کشور ایران نیز ۴۱ هزار جابه‌جایی داخلی جدید در اثر بلایای طبیعی به ثبت رسیده است. همچنین کشور ایران در بدترین شرایط خشکسالی خود در پنجاه سال اخیر قرار گرفت، اما آمار جابه‌جایی افراد ثبت نشده است.

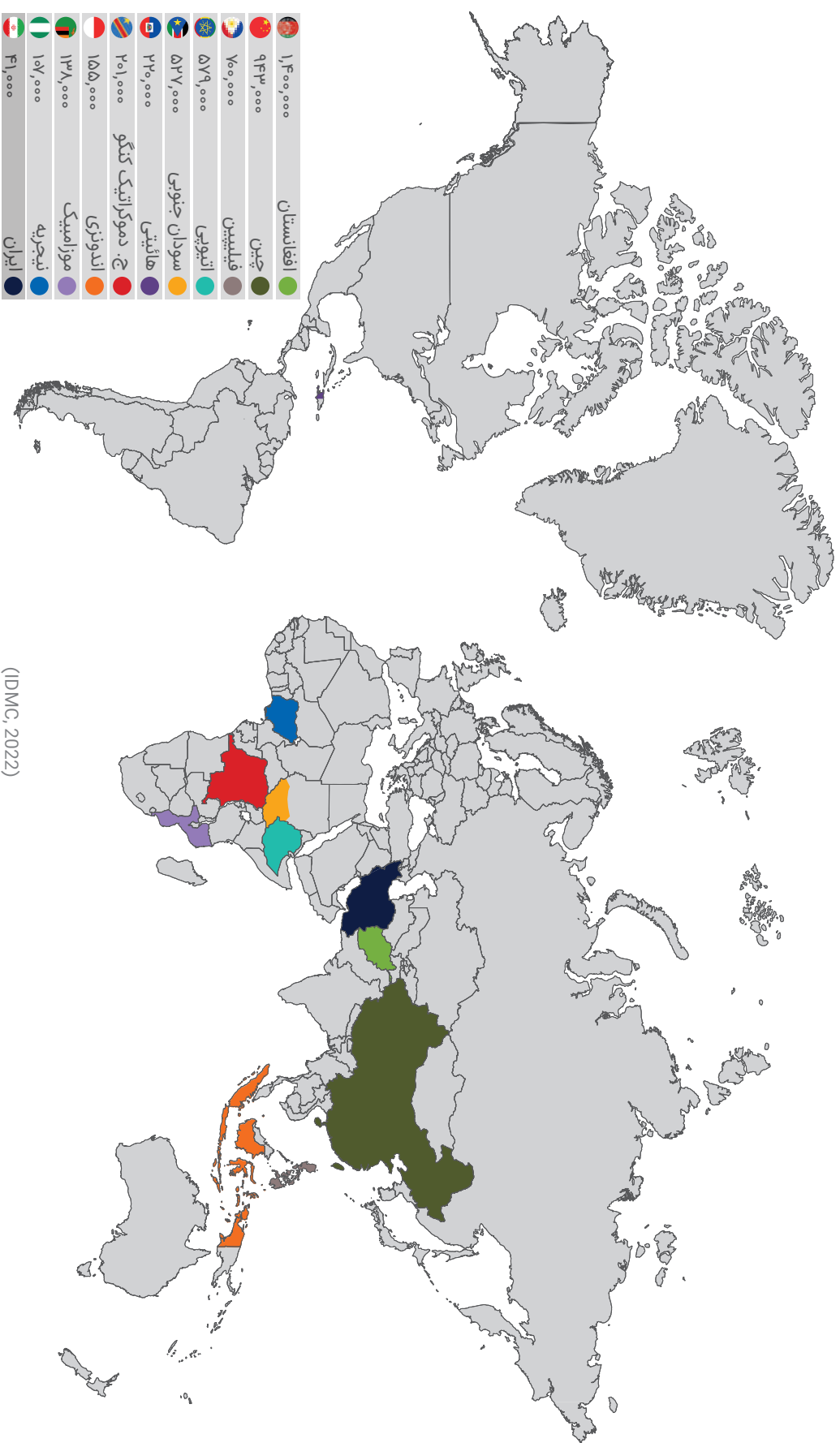
- جابه‌جایی‌های ناشی از بلایا در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (منا) در سال ۲۰۲۱ به ۲۳۳ هزار نفر رسیده است که پایین‌ترین رقم از سال ۲۰۱۸ بوده است. کشور ایران در منطقه خاورمیانه از نظر جابه‌جایی‌های ناشی

از بلایای طبیعی پس از کشورهای سوریه و یمن در رتبه سوم قرار دارد.

- بر اساس آمار سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، در فاصله آبان ماه ۱۳۹۰ تا آبان ماه ۱۳۹۵، تعداد چهار میلیون و ۳۰۰ هزار و ۹۸۸ نفر از مردم ساکن در نواحی مختلف کشور محل اقامت خود را در داخل کشور تغییر داده‌اند. بررسی‌های مرکز آمار ایران نشان می‌دهد که جابه‌جایی جمعیت در دهه اخیر در کشور، تا حدود زیادی با نقشه خشکسالی تطابق دارد.
- بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵، استان‌های خوزستان، لرستان، کرمانشاه، همدان و سیستان و بلوچستان با خالص مهاجرتی منفی مواجه بوده‌اند. به عبارت دیگر، الگوی مهاجرفرستی کشور از مناطق مرزی و اطراف کشور در نوارهای غرب، جنوب غرب، جنوب شرق و شمال شرق به سمت مناطق مرکزی و ساحلی ایران است.

- بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵، استان‌های تهران، البرز، یزد، اصفهان و سمنان بیش‌ترین خالص مهاجرتی مثبت را در بین استان‌های کشور داشته‌اند. این بدین معنی است که تعداد مهاجران وارد شده به این استان‌ها بیش از مهاجران خارج شده بوده است.

شکل ۹- ده کشور اول با بیش‌ترین جابه‌جایی‌های داخلی در جهان و جابه‌جایی‌های داخلی در ایران در سال ۲۰۲۱

وضعیت شاخص‌های کلیدی مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف

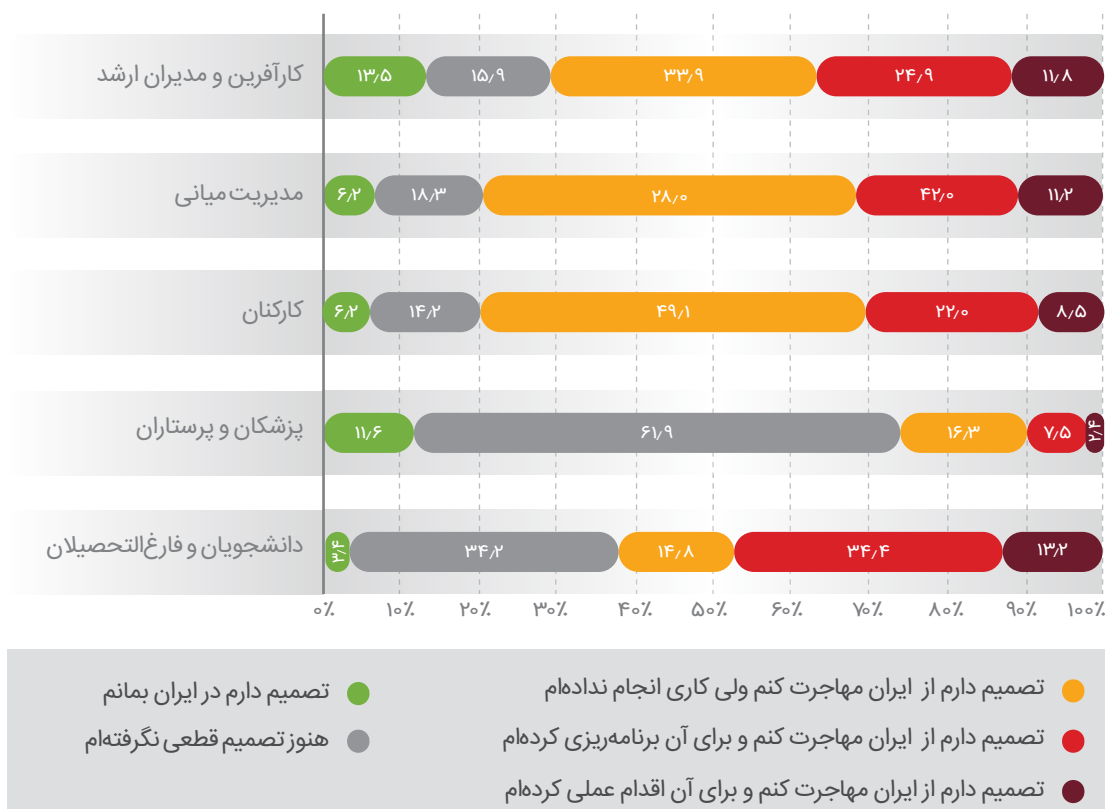
جدول ۲۰- مقایسه شاخص میل به مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف در سال ۱۴۰۱

بخش	گروه‌های اجتماعی	اندازه نمونه (تعداد مشارکت‌کنندگان)	میل به مهاجرت (درصد)				
			هیچ یا خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد
دانشجویان	دانشجویان و فارغ‌التحصیلان	۱۳۴۵	۱۰,۶٪	۹,۲٪	۱۳,۱٪	۲۲,۸٪	۴۴,۳٪
	دانشجویان خارجی در ایران	۲۰۰	۱۲٪	۳,۷٪	۱۷,۶٪	۱۲٪	۵۴٪
سلامت	پزشکان و پرستاران	۳۸۳	۷,۹٪	۱۳,۲٪	۲۵٪	۲۵,۸٪	۲۸,۱٪
فعالین کسب‌وکار	کارآفرینان و مدیران ارشد	۴۲۵	۵,۲٪	۶,۲٪	۱۸,۳٪	۲۸٪	۴۲٪
	مدیران میانی	۲۰۳۰	۲,۸٪	۳,۳٪	۱۷,۴٪	۲۸,۵٪	۴۸٪
	کارکنان	۳۷۱۷	۲,۷٪	۲,۸٪	۱۶,۸٪	۲۸,۲٪	۴۹,۶٪

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

تصمیم، برنامه و اقدام به مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف

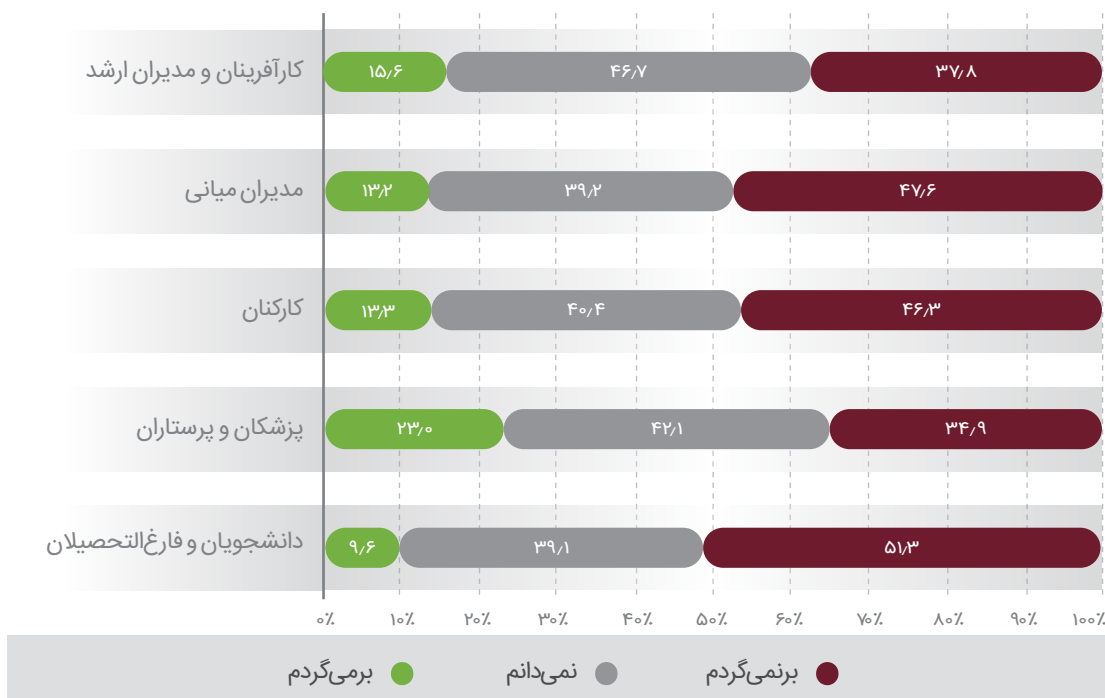
نمودار ۱۱- وضعیت تصمیم، برنامه و اقدام به مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف در ایران

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

تصمیم، برنامه و اقدام به مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف

نمودار ۱۲- وضعیت میل به بازگشت (احتمالی) در میان اقشار اجتماعی مختلف در ایران

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

فصل اول

برند کشوری و مهاجرت‌های بین‌المللی

- برند کشوری تحت تاثیر چه عواملی است؟
- اهمیت برند کشوری در پذیرش و رضایتمندی مهاجران
- جذابیت و استقبال کشورها از مهاجران
- جذابیت و استقبال کشورها از مهاجران اقتصادی
- مقاصد ایده‌آل مهاجران از منظر سیاست‌های ادغام
- جذاب‌ترین مقاصد تحصیلی در جهان
- اثرپذیری ضریب هوشی کشورها از مهاجرت

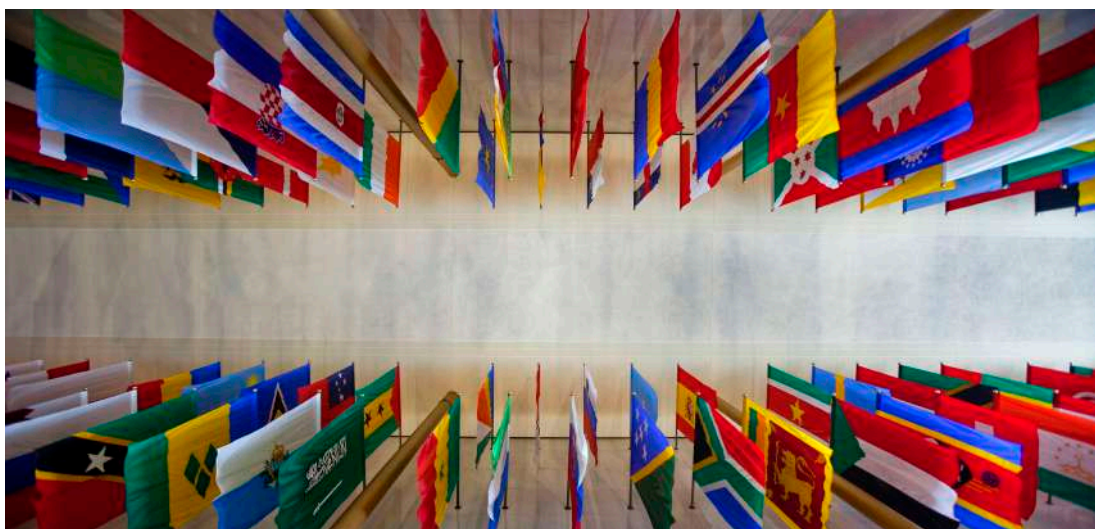
برند کشوری تحت تاثیر چه عواملی است؟

برند سازی ملی یک مفهوم نسبتاً جدید است. در واقع برند سازی ملی پیاده سازی همان استراتژی‌های سازمانی برای ارتقا و بهبود تصویر بیرونی از یک ملت و دولت است. برندسازی ملی توسط بسیاری از کشورها از جمله کانادا، ایالات متحده، فرانسه، بریتانیا، ژاپن، چین، کره جنوبی، آفریقای جنوبی و نیوزلند انجام می‌شود. این استراتژی تنها معطوف به کشورهای ثروتمند و پیشرفته صنعتی نیست و علاقه فزاینده‌ای در میان کشورهای کمتر ثروتمند برای اعمال برندسازی ملی وجود دارد، زیرا این کشورها از طریق بهبود تصویر خود در خارج از کشور سعی می‌کنند تجارت، گردشگری و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را در کشور خود افزایش دهند. از سوی دیگر برند سازی ملی این پتانسیل را دارد که با کلیشه‌ها و تصورات منفی که حول یک کشور وجود دارد، مبارزه کند.

برند کشوری در حوزه مهاجرت و سیاست‌های مهاجرتی از این جهت اهمیت می‌یابد که قوی و ضعیف بودن این برند می‌تواند توضیح‌دهنده شکست‌ها و موفقیت‌های کشورهای مختلف در ابعاد مختلف مدیریت پدیده مهاجرت همچون موفقیت در جذب یا نگهداشت نیروی انسانی ماهر و یا توضیح‌دهنده خروج سرمایه‌های مالی و انسانی از کشورها و کاهش چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی در آن‌ها باشد.

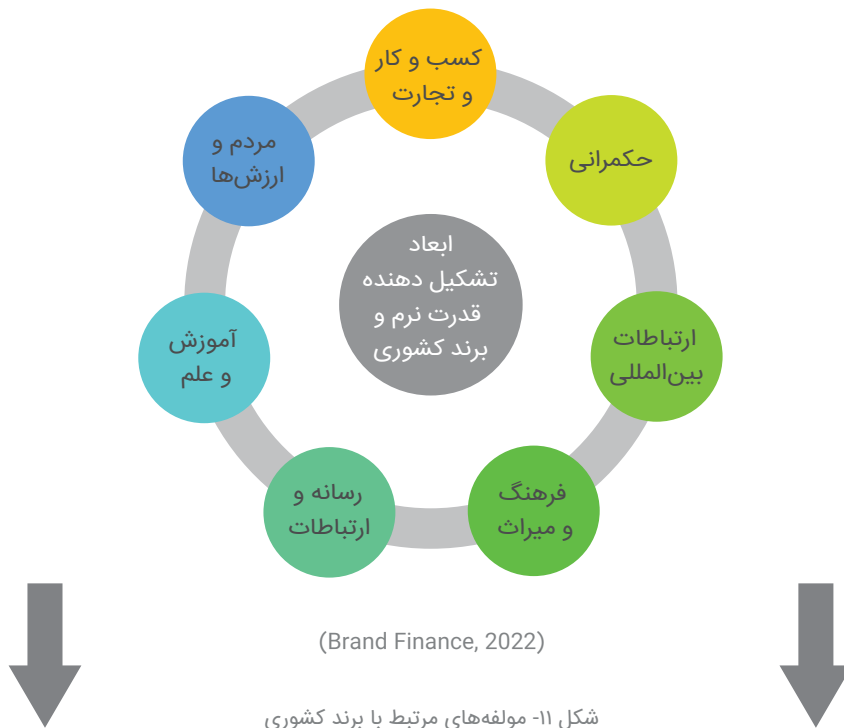
در این بخش، برخی از شاخص‌های مهم جهانی که ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی کشورهای مختلف را پوشش می‌دهند و لزوماً مهاجرتی نیستند، اما به خوبی نشان‌دهنده میزان قدرت و ضعف برند کشورهای مخلف جهان است، نشان داده شده است تا از این طریق شهودی قابل فهم برای مخاطبان این سالنامه آماری ایجاد شود که چرا به مرور زمان برخی از کشورها در جریان جابه‌جایی‌های جهانی دست بالا را داشته و برخی از کشورها به بازنده تمام و کمال این عرصه بدل گشته‌اند.

شاخص جهانی قدرت نرم (Global Soft Power Index) و مدل مفهومی آن، مدلی است که ما در این بخش با استفاده از آن سعی کرده‌ایم که برند ملی کشورهای مختلف را مورد بررسی قرار دهیم. لازم به ذکر است، به دلیل اینکه این شاخص دربرگیرنده همه کشورهای جهان نیست و تنها ۱۲۰ کشور جهان را پوشش می‌دهد ما سعی کرده‌ایم که با الگوگیری از مولفه‌های اصلی این شاخص و با استفاده از شاخص‌های جهانی دیگر وضعیت دقیق‌تری از برند کشوری ایران و سایر کشورهای جهان ارائه نماییم. اطلاعات تفصیلی این شاخص‌ها را می‌توانید با جزئیات بیشتری در بخش پیوست مطالعه نمایید.

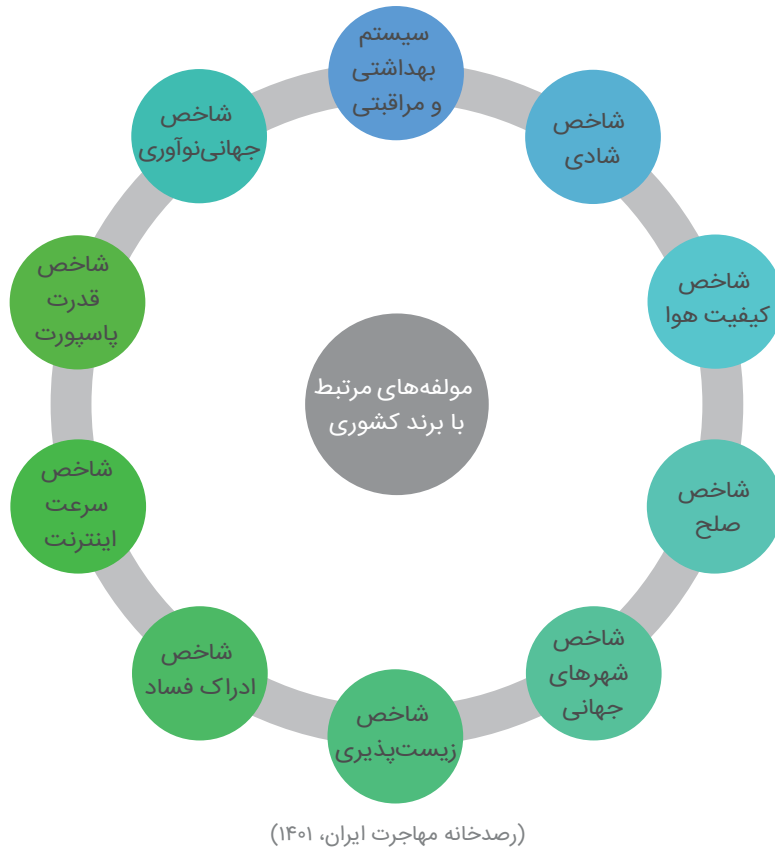

۱. شاخص جهانی قدرت نرم (Global Soft Power Index) شاخصی است که ادراک و تصورات را نسبت به برند ملی کشورها مورد ارزیابی قرار می‌دهد. این شاخص مولفه‌هایی همچون کسب و کار و تجارت، حکمرانی، روابط بین‌الملل، فرهنگ و میراث، رسانه و ارتباطات، آموزش و علم، و مردم و ارزش‌ها را اندازه‌گیری می‌کند. داده‌های این شاخص از طریق پیمایش در میان بیش از صد هزار نفر در بیش از ۱۰۰ کشور جمع‌آوری شده است.

شکل ۱۰- ابعاد تشکیل‌دهنده قدرت نرم

شکل ۱۱- مولفه‌های مرتبط با برند کشوری

شکل ۱۲- مقایسه جایگاه کشورها از منظر برند کشوری

صورت پذیرفته برای ایجاد و توسعه زیست‌بوم فناوری و نوآوری ارتقاء یافته است، در بقیه شاخص‌ها از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست و بدون ایجاد بهبود اساسی در این شاخص‌ها که ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی توسعه را پوشش می‌دهند، نمی‌توان امید چندانی به موفقیت‌آمیز بودن سیاست‌های مهاجرتی و ایجاد تعادل در هر دو جریان ورودی و خروجی مهاجرت در کشور داشت. به عبارت دیگر اگر بپذیریم که شاخص‌های جهانی با تمام کاستی‌هایی که دارند،

جایگاه کشورها در شاخص‌های جهانی نشان‌دهنده قدرت و ضعف برند (تصویر) یک کشور هستند. در واقع برند کشوری می‌تواند نشان‌دهنده میزان جاذب یا دافع بودن یک کشور و همچنین عاملی تعیین‌کننده در موفقیت یا شکست سیاست‌های مهاجرتی (در صورت وجود) باشد. بررسی جایگاه ایران در برخی از شاخص‌های جهانی منتخب نشان می‌دهد که کشور ایران به جز در شاخص جهانی نوآوری (رتبه ۵۳ جهانی) که طی دهه گذشته در نتیجه تلاش‌های

به نوعی نشان دهنده جایگاه کشورها در ابعاد مختلف توسعه هستند، می‌توان درک بهتری از جریان‌های تبادل نیروی انسانی در سطح جهان داشت.

بررسی تجربه‌های جهانی نشان می‌دهد که کشورهای پیشرو در زمینه سیاست‌های مهاجرتی طی دو دهه گذشته و به صورت جدی‌تری جذب و نگهداشت نیروی انسانی ماهر را در راستای اهداف توسعه‌ای خود دنبال نموده‌اند. ایجاد تصویر و چشم‌انداز روشن از آینده از طریق برنامه‌های کلان توسعه‌ای از جمله عوامل مهمی است که توانسته است طی سالیان

گذشته کشورهای مختلف را به قطب‌های اقتصادی و نوآوری در جهان و مناطق جغرافیایی مختلف تبدیل نماید. در مقابل کشورهای منفعل به دلیل فقدان درک مناسب از جریان‌های تبادل نیروی انسانی در سطح جهان و به دلیل غفلت از ایجاد برنامه‌های چشم انداز ساز و زیرساخت‌های جاذب، ضمن از دست دادن نیروی انسانی خود، فرصت جذب استعداد‌های جهانی و منطقه‌ای را نیز از دست داده و به کشورهایی بازنده در چرخه تبادلات نیروی انسانی تبدیل شده‌اند.

اهمیت تصویر و برند کشوری در پذیرش و رضایتمندی مهاجران

شکی نیست که درک و تصورات افراد در مسائل مختلف نقشی اساسی در فرآیند تصمیم‌گیری آن‌ها دارد. در واقع این ادراک و تصورات افراد از گذشته، حال، آینده و محیط پیرامون است که زمینه میل به ایجاد تغییر و تصمیم‌گیری برای تغییر وضع موجود را فراهم می‌آورند. از این منظر، افزایش میل و تصمیم به مهاجرت اگرچه تا حد زیادی تحت تاثیر عوامل دافع در مبدا و جاذبه‌های کشور مقصد قرار دارند، اما باید به این نکته توجه کرد که تصمیم به مهاجرت در همه جوامع علاوه بر تاثیرپذیری از عوامل کششی و رانشی، تحت تاثیر تصورات و ادراکات پیرامونی افراد از امر واقع و فرا واقعی قرار دارد که می‌توانند موجب تقویت یا تضعیف هر دو عوامل کششی و رانشی در مبدا و مقصد شوند. به عبارت دیگر هرچه غلبه عوامل دافع و تصورات منفی از محیط پیرامونی و امر واقع یا فرا واقع (این تصورات می‌توانند نسبتی

با واقعیت نداشته باشند) افزایش یابد، این امر موجب تشدید خروج سرمایه انسانی از کشورها خواهد شد. از سوی دیگر هرچه غلبه عوامل جاذب و تصورات مثبت از محیط پیرامونی و امر واقع یا فرا واقع تقویت گردد، این امر موجب تقویت جریان ورودی و جذب سرمایه‌های انسانی خواهد شد. از این روست که بخش مهمی از مدیریت پدیده مهاجرت در کشورهایی که به دنبال ایجاد تعادل در جریان‌های ورودی و خروجی سرمایه‌های انسانی در کشورهای خود هستند، باید معطوف به کاهش عوامل دافع و افزایش عوامل جذابیت‌ساز باشند.

بر همین اساس در این بخش وضعیت جذابیت و جایگاه کشورها از منظر پذیرش و رضایتمندی مهاجران بررسی می‌شود و در ادامه به برخی از عوامل زمینه ساز این جذابیت اشاره می‌گردد.

میزان جذابیت و استقبال کشورها از مهاجران

پناهجویی را به فرصتِ تامین نیروی انسانی مورد نیاز خود و بهره برداری اقتصادی تبدیل نمایند. لذا نقش سیاست‌های مهاجرتی و ادغام و همچنین فراهم کردن زیرساخت‌های مورد نیاز به منظور تسهیل در ادغام اقتصادی و اجتماعی مهاجران اهمیت روز افزونی پیدا کرده است. در این بخش سعی شده است با استفاده از شاخص‌های مختلف بهترین کشورها برای انواع مهاجران به مخاطبان این سالنامه آماری معرفی گردند.

کهنسالی جمعیت، کمبود نیروی کار و دستیابی به اهداف توسعه‌ای بلند مدت و در سوی مقابل ناتوانی در تامین نیروی انسانی مورد نیاز در کوتاه مدت و در همه زمینه‌ها از جمله عواملی هستند که تقریباً اغلب کشورهای دنیا را به جذب و نگهداشت استعدادهای جهانی و نیروهای انسانی در سطوح مهارتی متفاوت، مجاب کرده است. تا جایی که حتی بسیاری از کشورهای دنیا سعی نموده‌اند تهدید مهاجرت‌های

جدول ۲۱- ده کشور برتر از لحاظ جذابیت برای انواع مهاجران

رتبه	مقاصد ایده آل از منظر سیاست‌های ادغام مهاجران (شاخص سیاست ادغام مهاجران)		مقاصد ایده آل از منظر مهاجران (مهاجرت احتمالی)		استقبال جامعه میزبان از مهاجران (شاخص پذیرش مهاجران)		کشورهای ایده آل برای تحصیل در خارج از کشور		استقبال جامعه میزبان از پناهندگان	
	کشور	امتیاز	کشور	درصد	کشور	امتیاز	کشور	امتیاز	کشور	امتیاز
۱	سوئد	۸۶	آمریکا	۲۱	کانادا	۸/۴۶	استرالیا	۸۳/۳۱	چین	۸۵
۲	فنلاند	۸۵	کانادا	۶	ایسلند	۸/۴۱	کانادا	۸۱/۵۲	آلمان	۸۴
۳	پرتغال	۸۱	آلمان	۶	نیوزلند	۸/۳۲	آلمان	۷۹/۹۴	بریتانیا	۸۳
۴	کانادا	۸۰	فرانسه	۵	استرالیا	۸/۲۸	آمریکا	۷۹/۰۸	کانادا	۷۶
۵	نیوزلند	۷۷	استرالیا	۵	سیرالئون	۸/۱۴	سوئیس	۷۶/۳۰	استرالیا	۷۳
۶	آمریکا	۷۳	بریتانیا	۴	آمریکا	۷/۹۵	بریتانیا	۷۶/۲۲	اسپانیا	۷۱
۷	نروژ	۶۹	عربستان	۳	بورکینافاسو	۷/۹۳	هلند	۷۳/۸۲	یونان	۶۵
۸	بلژیک	۶۹	ژاپن	۳	سوئد	۷/۹۲	فرانسه	۷۲/۱۶	اردن	۶۱
۹	استرالیا	۶۵	ایتالیا	۲	چاد	۷/۹۱	نیوزلند	۶۸/۷۰	آمریکا	۶۰
۱۰	برزیل	۶۴	سوئیس	۲	ایرلند	۷/۸۸	اسپانیا	۶۸/۴۱	شیلی	۵۹
منبع	MIPEX, 2020		Gallup, 2021		Gallup, 2022		Educations.com, 2022		World Economic Forum, 2016	

۱. این شاخص از طریق داده‌های کمی وضعیت ۵۶ کشور جهان را به لحاظ سیاست‌های انعام مهاجران مورد پایش قرار می‌دهد. مولفه‌های این شاخص سه موضوع مهم حقوق اساسی، فرصت‌های برابر و آینده ایمن را اندازه‌گیری می‌کند.

۲. این پیمایش توسط گالوپ در مورد تمایل بزرگسالان برای مهاجرت به کشوری دیگر در میان ۴۵۳/۱۲۲ نفر (بزرگسال) در میان ۱۵۲ کشور و در بازه زمانی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ انجام شده است.

۳. این شاخص بر اساس سه سوالی است که گالوپ در سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ در ۱۴۰ کشور پرسیده و در سال ۲۰۱۹ مجدداً در ۱۴۵ کشور به‌روزرسانی شده است. سولاتی که مطرح شده است بدین گونه بوده است که مردم چه فکری در مورد زندگی مهاجران در کشورشان دارند و اینکه مهاجران همسایه آن‌ها می‌شوند و با خانواده‌هایشان ازدواج می‌کنند چیز خوبی است یا بد؟

۴. این شاخص هفت مولفه آموزش با کیفیت، دستیابی به هدف‌های شغلی، توسعه فردی، فرهنگ و سبک زندگی، فرصت‌های شبکه سازی و دوست‌یابی، آموزش زبان و ماجراجویی را اندازه‌گیری می‌کند. داده‌های این شاخص از طریق پیمایش در بین ۱۰ هزار دانشجو از ۱۸۱ کشور جهان گردآوری شده است.

۵. شاخص استقبال از پناهندگان، کشورها را در مقیاس ۰ تا ۱۰۰ رتبه بندی می‌کند، که در آن عدد صفر نشان دهنده پاسخ دهندگانی است که از ورود پناهندگان به کشورشان استقبال نمی‌کنند و عدد ۱۰۰ نشان دهنده پاسخ دهندگانی است که حاضرند پناهندگان را در محله یا خانه خود بپذیرند.

میزان جذابیت کشورها برای مهاجران اقتصادی

برنامه‌های اعطای اقامت و شهروندی از طریق سرمای‌گذاری از جمله روندهای نوظهوری است که خصوصاً طی یک دهه گذشته در بسیاری از کشورهای دنیا مشاهده می‌شود. رشد سریع ثروت خصوصی، به‌ویژه در اقتصادهای نوظهور، منجر به افزایش چشمگیر افراد مرفه علاقه‌مند به تحرک جهانی و دور زدن محدودیت‌های ویزایی برای ثروتمندان شده است. این امر علاوه بر اینکه به افراد مختلف در سراسر جهان اجازه می‌دهد که به صورت قانونی

پاسپورت و تابعیت‌های دوگانه به دست آورند، مزایای اقتصادی ویژه‌ای را برای کشورهای ارائه دهنده چنین برنامه‌هایی در پی داشته است. دستیابی به پناهگاه‌های امن سیاسی و اقتصادی، در جهانی که نگرانی‌های سیاسی و امنیتی در آن در حال افزایش است، از دیگر عواملی است که به رشد سریع چنین برنامه‌هایی کمک کرده است.^۱ جدول زیر برخی از کشورهای موفق در این زمینه را نشان می‌دهد:

جدول ۲۲- ده کشور برتر از لحاظ جذابیت برای مهاجران اقتصادی در سال ۲۰۲۲

رتبه	جذابیت برنامه اقامتی کشورها (از طریق سرمایه‌گذاری) ^۲		جذابیت برنامه اعطای شهروندی کشورها (از طریق سرمایه‌گذاری) ^۳		مهاجرت ثروتمندان ^۴	
	کشور	امتیاز	کشور	امتیاز	ورود پیش‌بینی شده	خروج پیش‌بینی شده
۱	پرتغال	۷۵	امارات	۷۵	۴۰۰۰	۱۵,۰۰۰
۲	اتریش	۷۴	استرالیا	۷۴	۳,۵۰۰	۱۰,۰۰۰
۳	ایتالیا	۷۴	سنگاپور	۷۴	۲,۸۰۰	۸,۰۰۰
۴	سوئیس	۷۳	اسرائیل	۷۳	۲,۵۰۰	۳,۰۰۰
۵	یونان	۷۲	سوئیس	۷۲	۲,۲۰۰	۲,۸۰۰
۶	مالت	۶۵	آمریکا	۶۵	۱,۵۰۰	۲,۵۰۰
۷	جرسی	۶۴	پرتغال	۶۴	۱,۳۰۰	۱,۵۰۰
۸	سنگاپور	۶۴	یونان	۶۴	۱,۲۰۰	۸۰۰
۹	استرالیا	۶۳	کانادا	۶۳	۱,۰۰۰	۶۰۰
۱۰	نیوزلند	۶۲	نیوزلند	۶۲	۸۰۰	۶۰۰
منبع	Henley Residence Program Index, 2022		Henley Citizenship Program Index, 2022		The Henley Private Wealth Migration Dashboard, 2022	

1. Gold & El-Ashram, 2015

۲. شاخص برنامه اقامت هنلی ارزش نسبی کشورها را بر اساس برنامه‌های سرمایه‌گذاری در سراسر جهان نشان می‌دهد. داده‌های این شاخص، دیدگاه تحلیلگران پیرامون وضعیت اقامت کشورها و تجربه سرمایه‌گذاران و مقامات دولتی را پوشش داده است. این شاخص که از طریق تفسیر و تحلیل داده‌های کیفی محاسبه می‌شود، عواملی همچون شهرت، کیفیت زندگی، دسترسی بدون ویزا یا ویزا هنگام ورود، زمان پردازش و کیفیت پردازش، انطباق، الزامات سرمایه‌گذاری، مالیات، مجموع هزینه‌ها، زمان اخذ اقامت و شرایط آن را اندازه‌گیری می‌کند.

۳. شاخص برنامه شهروندی هنلی، ارزش نسبی برنامه‌های شهروندی کشورها از طریق سرمایه‌گذاری را در سراسر جهان نمایش می‌دهد. این شاخص سالانه توسط محققان برجسته دانشگاهی، متخصصان ریسک‌کشوری، اقتصاددانان، وکلای متخصص مستقل مهاجرت در امور شهروندی و سایر متخصصان این حوزه بازنگری می‌شود.

۴. مهاجرت ثروتمندان که موسسه هنلی آن را با شاخص مهاجرت‌های انفرادی با ارزش بالا (high-net-worth-individual migration) اندازه‌گیری می‌کند، روند جابجایی افراد متول (میلیونر) که به کشور جدیدی نقل مکان کرده و بیش از شش ماه در یک کشور جدید اقامت داشته‌اند را نمایش می‌دهد...

مقاصد ایده‌آل مهاجران از منظر سیاست‌های ادغام

بی‌شک سیاست‌های ادغام و رویکرد کلی کشورها به ادغام مهاجران به شدت بر نگرش‌ها و رفتار مردم نسبت به مهاجران تأثیر می‌گذارد. این سیاست‌ها از یک سو بر تمایل عمومی برای پذیرش و تعامل با مهاجران اثر می‌گذارد و از سوی دیگر یکی از قوی‌ترین عوامل شکل‌دهنده نگرش، احساس تعلق و حتی سلامتی و شادی مهاجران در کشور جدیدشان است. از این منظر می‌توان گفت که سیاست‌های ادغام مهاجران در نهایت

میزان رضایت آن‌ها از جامعه میزبان را نشان می‌دهد. رتبه بندی مقاصد ایده‌آل از منظر سیاست‌های ادغام نشان می‌دهد که کشورهای سوئد، فنلاند، پرتغال، کانادا و نیوزلند به ترتیب پنج کشور برتر از نظر ادغام‌پذیری برای مهاجران هستند و در مقابل کشورهای عربستان سعودی، اردن، هند، اندونزی و امارات متحده عربی بدترین کشورها از منظر سیاست‌های ادغام در سال ۲۰۲۰ شناخته شده‌اند.

جدول ۲۳- مقایسه جایگاه کشورها از منظر سیاست‌های ادغام مهاجران

رتبه بندی مقاصد ایده‌آل مهاجران از منظر سیاست‌های ادغام (در میان ۵۶ کشور)					
ادغام‌پذیری پایین برای مهاجران			ادغام‌پذیری بالا برای مهاجران		
رتبه	کشور	امتیاز	رتبه	کشور	امتیاز
۱	سوئد	۸۶	۴۷	اسلواکی	۳۹
۲	فنلاند	۸۵	۴۸	لتونی	۳۷
۳	پرتغال	۸۱	۴۹	لیتوانی	۳۷
۴	کانادا	۸۰	۵۰	چین	۳۲
۵	نیوزلند	۷۷	۵۱	روسیه	۳۱
۶	آمریکا	۷۳	۵۲	امارات متحده عربی	۲۹
۷	نروژ	۶۹	۵۳	اندونزی	۲۶
۸	بلژیک	۶۹	۵۴	هند	۲۴
۹	استرالیا	۶۵	۵۵	اردن	۲۱
۱۰	برزیل	۶۴	۵۶	عربستان سعودی	۱۰

(MIPEX, 2020)

جذاب ترین مقاصد تحصیلی در جهان^۱

بین‌المللی به برند سازی و ایجاد تصویر مثبت از کشورها معطوف شده باشد.

همان طور که از جدول زیر پیداست، کشورهای انگلیسی زبان کماکان به عنوان جذاب ترین مقاصد تحصیلی برای دانشجویان بین‌المللی هستند. در میان کشورهای غیر انگلیسی زبان اروپایی آلمان، سوئیس، هلند، فرانسه و اسپانیا همگی در میان ده کشور جذاب برای دانشجویان بین‌المللی قرار دارند. در میان کشورهای آسیایی نیز ژاپن، چین و کره جنوبی کشورهای ممتاز هستند.

تصویر یا برند کشور شامل نمادها و تداعی‌هایی است که مردم هنگام فکر کردن به یک کشور خاص تصور می‌کنند. بی‌شک انباشت این معانی بر قضاوت و ارزیابی افراد در رابطه با کشورهای خارجی تأثیر می‌گذارد. نتایج تحقیقات مختلفی نشان می‌دهند که تصویر کشور عاملی اثرگذار بر انتخاب مقصد تحصیل برای دانشجویان بین‌المللی است. از این منظر و با توجه به شدید شدن رقابت جهانی برای جذب استعدادها طبیعی است که بخش قابل توجهی از رقابت جهانی و منطقه‌ای برای جذب دانشجویان

جدول ۲۴- ده کشور جذاب برای تحصیل در خارج از کشور در سال ۲۰۲۰

جذاب ترین کشورهای آسیایی			جذاب ترین کشورهای اروپایی			جذاب ترین کشورهای جهان		
امتیاز	کشور	رتبه	امتیاز	کشور	رتبه	امتیاز	کشور	رتبه
۶۳/۸۱	ژاپن	۱	۷۹/۹۴	آلمان	۱	۸۳/۳۱	استرالیا	۱
۶۱/۵۳	چین	۲	۷۶/۳۰	سوئیس	۲	۸۱/۵۲	کانادا	۲
۵۷/۰۵	کره جنوبی	۳	۷۶/۲۲	بریتانیا	۳	۷۹/۹۴	آلمان	۳
۵۴/۵۵	مالزی	۴	۷۳/۸۲	هلند	۴	۷۹/۰۸	ایالات متحده آمریکا	۴
۵۱/۹۰	تایلند	۵	۷۲/۱۶	فرانسه	۵	۷۶/۳۰	سوئیس	۵
۵۱/۷۰	سنگاپور	۶	۶۸/۴۱	اسپانیا	۶	۷۶/۲۲	بریتانیا	۶
۵۰/۷۶	امارات متحده عربی	۷	۶۸/۲۷	سوئد	۷	۷۳/۸۲	هلند	۷
۴۷/۶۹	ترکیه	۸	۶۷/۲۷	دانمارک	۸	۷۲/۱۶	فرانسه	۸
۴۷/۲۲	اندونزی	۹	۶۳/۴۰	پرتغال	۹	۶۸/۷۰	نیوزلند	۹
۴۴/۱۸	هند	۱۰	۶۲/۵۳	ایتالیا	۱۰	۶۸/۴۱	اسپانیا	۱۰

Educatons.com, 2022

۱. این شاخص هفت مولفه آموزش با کیفیت، دستیابی به هدف‌های شغلی، توسعه فردی، فرهنگ و سبک زندگی، فرصت‌های شبکه سازی و دوست‌یابی، آموزش زبان و ماجراجویی را اندازه‌گیری می‌کند. داده‌های این شاخص از طریق پیمایش در بین ۱۰ هزار دانشجو از ۱۸۱ کشور جهان گردآوری شده است.

تأثیرپذیری ضریب هوشی کشورها از مهاجرت

موضوع مهاجرت نخبگان و استعدادها یکی از موضوعات همواره جدی جامعه ایران بوده که گمانه‌زنی‌های مختلفی پیرامون آن وجود دارد. گمانه‌زنی‌هایی که معمولاً بدون شواهد معتبر آماری و علمی هر از چندگاهی در کلام مسئولان و رسانه‌های کشور دیده می‌شود. طی سال‌های اخیر اما دو گزاره بیش از گزاره‌های دیگر مورد توجه رسانه‌ها بوده و در کلام مسئولان و سیاستگذاران کشور انعکاس بیشتری یافته است. اولین مورد موضوع میانگین ضریب هوشی ایرانیان است که در برخی گمانه‌زنی‌ها و بدون استناد به منابع متقن، کشور ایران را در زمره باهوش‌ترین ملت‌های دنیا قرار می‌دهند و موضوع دوم بحث کاهش ضریب هوشی ایرانیان به واسطه مهاجرت است که معمولاً استدلال‌های پیرامون این گزاره نیز از ادله کافی برخوردار نیستند.

اگرچه پاسخ دقیق به ابعاد مختلف این سوالات نیازمند انجام مطالعات کمی و کیفی در داخل و خارج از کشور است و نمی‌توان به طور دقیق در مورد تمامی ابعاد نهفته در این سوالات، اظهار نظر کرد اما در این بخش سعی شده است که با اتکا به داده‌های آماری و شواهد موجود تا حدودی از ابهامات موجود حول این موضوع کاسته شود.

اندازه‌گیری هوش به دلیل وابستگی به عواملی چون ژنتیک، درآمد، تغذیه، اقلیم، دین، آموزش و...، کاری است دشوار و به همین دلیل مطالعات گسترده‌ای برای اندازه‌گیری و مقایسه هوش بین ملیت‌های مختلف وجود ندارد. فهم میزان ضریب هوشی ملیت‌های مختلف و امکان مقایسه آن‌ها با یکدیگر از این جهت حائز اهمیت است که می‌توان به واسطه آن تا حدودی شکاف‌های توسعه‌ای میان کشورهای مختلف و همچنین اهمیت رقابت جهانی برای جذب و نگهداشت استعدادها را بهتر درک نمود. به عنوان مثال در مطالعه‌ای که توسط لین و وانان¹

درباره ارتباط بین ضریب هوشی و ثروت ملت‌ها انجام شد، آن‌ها به این نتیجه رسیدند که شکاف (اقتصادی) بین کشورهای غنی و فقیر، به شدت با تفاوت‌های ملی در میزان بهره‌ی هوشی جامعه موردنظر مرتبط است. به بیانی دیگر، میانگین ضریب هوشی کشورهای مختلف با توسعه اقتصادی یک کشور که از طریق سرانه تولید ناخالص داخلی (GDP) و رشد اقتصادی بلند مدت اندازه‌گیری می‌شود، در مقایسه با عوامل دیگر همبستگی قوی‌تری دارد. از آنجایی که هوش به‌عنوان یک توانایی عمومی و برخوردار از مهارت‌های خاصی همچون فرایند حل مسئله تعریف شده است، تا حد زیادی بر عملکرد شغلی افراد نیز تأثیر می‌گذارد. پس (اگرچه بدون استثنا نیست) می‌توان اینگونه برداشت کرد که کشورهایی با جمعیت باهوش‌تر توانسته‌اند به سطح بالاتری از درآمد سرانه نسبت به کشورهای کمتر باهوش دست یابند زیرا هرچه ضریب هوشی ملتی بیشتر باشد، درآمد آن‌ها به واسطه عملکرد بهتر در حرفه خود بیشتر خواهد بود و افزایش درآمد تأثیر بسیار مثبتی بر پدیده‌های اقتصادی و اجتماعی این کشورها می‌گذارد.

علاوه بر این، به طور گسترده مشاهده شده است که نرخ زاد و ولد کشورها با ثروتمندتر شدن آن‌ها کاهش می‌یابد. به این معنا که نرخ زاد و ولد در کشورهای ثروتمند کمتر از کشورهای فقیر است. به‌عنوان مثال اکثر کشورهای اروپای غربی در حال حاضر نرخ تولد کمتر از نرخ جایگزینی دارند در نتیجه، می‌توان انتظار داشت که در غیاب مهاجرت، جمعیت آن‌ها در آینده کاهش یابد.

با کنار هم قرار دادن این دو موضوع، می‌توان انتظار داشت که کشورهای دارای بهره هوشی پایین ثروت کمتری داشته باشند و در مقابل نرخ تولد بالاتری نسبت به کشورهایی با بهره هوشی بالا خواهند داشت. حال طبق این نتایج، اگر ضریب هوشی و ثروت جامعه

ثابت بماند، میانگین ضریب هوشی جهان باید در طول زمان کاهش یابد، زیرا بخش بزرگتری از رشد جمعیت در کشورهایی با ضریب هوشی پایین تر رخ خواهد داد. جدول زیر جمعیت جهان و میانگین بهره هوشی جهانی را برای یک دوره ۱۰۰ ساله از سال ۱۹۵۰ تا ۲۰۵۰

نشان می‌دهد. با در نظر گرفتن این ارقام، متوجه می‌شویم که جمعیت جهان و میانگین بهره هوشی در فواصل ۲۵ ساله در طول قرن، تغییرات (منفی) خواهند داشت.

جدول ۲۵- جمعیت جهان و پیش‌بینی میانگین بهره هوشی در جهان (۱۹۵۰ تا ۲۰۵۰)

سال	جمعیت (میلیارد نفر)	میانگین IQ
۱۹۵۰	۲,۵۵	۹۱,۶۴
۱۹۷۵	۴,۰۸	۹۰,۸۰
۲۰۰۰	۶,۰۷	۸۹,۲۰
۲۰۲۵	۷,۸۲	۸۷,۸۱
۲۰۵۰	۹,۰۶	۸۶,۳۲

(U.S. Census Bureau International Data Base, 2003), (IQ and the Wealth of Nations, 2002)

همچنین پیش‌بینی‌های دیگری نیز برای به اثبات رساندن چنین کاهش‌ی در روند ضریب هوشی جهانی وجود دارد، برای مثال:

- در کشورهای توسعه یافته اقتصادی همچون اروپای غربی، ایالات متحده و کانادا، به علت مهاجرت‌های نابسامان ضریب هوش ملی در حال کاهش است.
- امروزه بیشتر زنانی که تحصیلات بالایی دارند، بدون فرزند باقی می‌مانند و احتمالاً هم نمی‌توان برای افزایش باروری این زنان که خارج از عملکرد باروری جامعه خود آموزش دیده‌اند و همچنین در مقابل برای کاهش باروری افراد با هوش پایین‌تر سیاست‌هایی ارائه کرد.
- ضریب هوشی ملی در اروپای شرقی، ژاپن، تایوان، کره جنوبی، استرالیا و نیوزلند به دلیل پایین بودن نرخ باروری زنان با متوسط هوش بالاتر در حال کاهش است اما این کاهش به اندازه اروپای غربی، آمریکا و کانادا به علت مهاجرت‌های نابسامان نخواهد بود.
- میزان مهاجرت نابسامان در استرالیا و نیوزلند کمتر است اما نرخ باروری آن‌ها با وجود مردمان بومی با هوش کمتر در حال افزایش است و این می‌تواند اثر معکوس روی هوش

ملی داشته باشد.

- هوش ملی در ملیت‌هایی که از نظر اقتصادی در حال توسعه هستند افزایش خواهد داشت زیرا تفاوت میانگین هوشی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه در حال کاهش است.
 - بهبود در تغذیه، بهداشت و آموزش یک کشور باعث افزایش بهره هوشی مردم خواهد شد. همانطوری که در نیم قرن گذشته با وجود مشکلات ژنتیکی در برخی از باروری‌ها در کشور چین، کودکان چینی از سال ۱۹۸۸ تا ۲۰۰۶ ضریب هوشی بالاتری نسبت به نسل قبل خود داشتند.
- در طی این سال‌ها، منابع و شاخص‌های متفاوتی اطلاعاتی راجع به متوسط هوش ملی کشورها ارائه داده‌اند. برای مثال، ضریب هوشی موسسه اولستر^۱، و شاخص سرمایه هوشی^۲ از جمله مطالعاتی هستند که در راستای برآورد میزان بهره هوشی در میان ملیت‌های مختلف تلاش نموده‌اند. جدول زیر وضعیت برخی از کشورهای منتخب را در دو شاخص ذکر شده نشان می‌دهد:

1. The Intelligence of Nations- Ulster Institute for Social Research

2. Intelligence Capital Index

جدول ۲۶- مقایسه شاخص سرمایه هوشی و ضریب هوش ملی در برخی از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه

شاخص سرمایه هوشی ^۱ سال ۲۰۱۷		مقایسه ضریب هوش ملی در سال های ۱۹۷۸ و ۲۰۱۹			کشور
		ضریب هوش ملی سال ۱۹۷۸	ضریب هوش ملی ^۲ سال ۲۰۱۹		
امتیاز	رتبه (از بین ۱۲۸ کشور)	امتیاز	امتیاز	رتبه (از بین ۱۹۹ کشور)	
۵۸,۹۱	۱۱	۱۰۰	۱۰۶,۴۸	۱	ژاپن
۴۵,۷۳	۳۴	۱۰۰	۱۰۶,۴۷	۲	تایوان
۶۴,۱۸	۳	۱۰۰	۱۰۰,۷۴	۱۰	آلمان
۶۳,۹۶	۴	۹۵	۹۹,۲۴	۱۷	استرالیا
۶۴,۱۹	۲	۱۰۰	۹۹,۱۲	۲۰	بریتانیا
۵۷,۳۳	۱۵	۹۸,۵	۹۸,۵۷	۲۴	نیوزلند
۶۰,۲۵	۱۰	۱۰۰	۹۷,۸۳	۲۷	دانمارک
۵۸,۷۳	۱۳	۱۰۴	۹۷,۴۹	۲۸	بلژیک
۷۴,۸۸	۱	۱۰۰	۹۷,۴۳	۲۹	ایالات متحده آمریکا
۵۶,۶۹	۱۶	۱۰۴	۹۶,۶۹	۳۲	فرانسه
۳۸,۴۵	۴۴	۸۹	۹۶,۱۹	۳۷	کرواسی
۴۷,۹۸	۲۹	۱۰۰	۹۴,۲۳	۴۲	ایتالیا
۴۹,۷۷	۲۷	۸۷	۹۳,۹	۴۵	اسپانیا
۴۰,۱۱	۴۱	۸۹	۹۳,۵۶	۵۵	یونان
-	-	۸۰	۸۹,۲۸	۶۱	عراق
۲۵,۵۳	۸۲	۸۲	۸۰,۰۱	۱۱۹	ایران
۲۳,۷۰	۸۹	۹۶	۷۸,۴۹	۱۳۰	اندونزی
۱۲,۴۱	۱۱۷	۸۴	۷۶,۴۲	۱۴۰	اوگاندا
۲۹,۳۶	۶۶	۸۶	۷۶,۲۴	۱۴۳	هند
۲۶,۶۶	۷۸	۷۹	۷۵,۰۸	۱۴۷	جامائیکا
۱۴,۳۷	۱۱۳	۸۸	۷۴,۹۵	۱۴۸	تانزانیا
۳۲,۹۸	۵۵	۷۸	۶۸,۸۷	۱۶۴	آفریقای جنوبی
۱۷,۴۰	۱۰۹	۷۵	۵۸,۱۶	۱۹۰	غنا

(Ulster Institute for Social Research, 2019) (Intelligence Capital Index, 2017)

۱. شاخص سرمایه هوشی، روشی برای سنجش توانایی کشورها برای سرمایه‌گذاری بر اقتصادهای دانش‌بنیان با ارزیابی محیط آن‌ها از طریق عواملی چون کمیت و کیفیت آموزش، میزان مهارت‌های نخبگان، شاخص جذب استعداد و نیروی کار دانشی و مهاجران و ... است. در واقع این شاخص نگاهی هوشمندانه‌تر به میزان ضریب هوشی جمعیت یک کشور دارد تا با استفاده از هوش باهوش‌ترین شهروندان آن برای «گسترش مرزهای دانش و فناوری، نوآوری در اقتصاد های دانش بنیان ... کلان داده، رایانش ابری، هوش مصنوعی و...» استفاده کند.

۲. ضریب هوش ملی شاخصی ترکیبی است از آزمون‌های متنوع هوش در سنین مختلف و آزمون‌های بین‌المللی همچون PISA, TIMSS, PIRLS که هدف عمده آن‌ها ارزیابی مهارت‌های شناختی همچون (ریاضی، علوم و توانایی خواندن و نوشتن) هستند.

طبق نتایج بدست آمده از موسسه اولستر، ژاپن همچنان یکی از باهوش‌ترین کشورهای جهان (با رتبه ۱ و میانگین بهره هوشی ۱۰۶/۴۸) است. سیستم آموزشی ژاپن اصلی‌ترین دلیل قرار گرفتن آن‌ها در صدر فهرست باهوش‌ترین ملت‌های جهان است. این کشور دارای نرخ باسوادی بسیار بالایی است و دانش‌آموزان آن همواره در بین بهترین‌های جهان در ریاضیات و علوم قرار دارند. دانشگاه‌های این کشور نیز به‌لحاظ کیفی و همواره در میان دانشگاه‌های برتر جهان قرار داشته است.

کشور ایران نیز در سال ۲۰۱۹ طبق آمار رتبه‌بندی جهانی موسسه اولستر از بین ۱۹۹ کشور در جایگاه ۱۱۹ قرار گرفته است و میانگین بهره هوشی آن نیز از نمره ۸۲ در سال ۱۹۸۹ به ۸۰/۰۱ در سال ۲۰۱۹ کاهش یافته است. بنابراین، این گمانه‌زنی که میزان ضریب هوشی ایرانیان در میان کشورهای برتر دنیا قرار دارد، چندان با واقعیات آماری و رتبه‌بندی‌های جهانی همخوانی ندارد و میزان ضریب هوشی ایرانیان به‌واسطه بدتر شدن شرایط کشور در ابعاد آموزشی و اقتصادی نیز با افت همراه بوده است.

در مطالعه شاخص سرمایه هوشی نیز که یکی از مطالعات خلاقانه‌تر در مورد هوش است و در سال ۲۰۱۷ در میان ۱۲۸ کشور جهان انجام شده است، ایالات متحده آمریکا در رتبه اول قرار گرفته و تنها کشوری بوده است که نمره +A را دریافت کرد. بریتانیا در رتبه دوم و پس از آن آلمان در رده سوم قرار گرفته است. سایر کشورهای عالی رتبه در شاخص سرمایه هوشی عبارتند از استرالیا، سنگاپور، سوئد، سوئیس، کانادا، فنلاند و دانمارک. کشور ایران با کسب امتیاز ۲۵/۵۳ در رتبه ۸۲ این شاخص قرار داشته است. این شاخص از عوامل مختلفی چون مدارک تحصیلی، رتبه دانشگاهی، میانگین مهارت‌های نخبگان در آزمون‌های بین‌المللی معتبر و شاخص جذب استعدادها برای بررسی میزان سرمایه هوشی مردم یک کشور استفاده می‌کند. بهترین عملکرد کشور ایران در این شاخص مربوط به پارامترهای آموزشی و بدترین آن مربوط به جذب استعدادها است. اگرچه میزان بهره هوشی

تحت تاثیر عوامل متنوع و مختلفی قرار دارد اما فقدان تعادل در جریان ورودی و خروجی نیروی انسانی از کشور به لحاظ کیفی و کمی می‌تواند نیروی انسانی و استخر استعدادی آتی کشور را با چالش جدی روبرو سازد.

درکنار همه‌ی تحلیل‌هایی که درباره‌ی متوسط بهره هوشی جهانی کشورها شده است، آزمون‌های رسمی اندازه‌گیری هوش نیز در سراسر دنیا انجام می‌شود. آزمون‌های هوش براساس میانگین نمره صد و انحراف معیار ۱۵ ساخته می‌شوند^۱ معمولاً نتایج این آزمون‌ها به گونه‌ای است که بیشتر مردم (حدود ۶۸ درصد) ضریب هوشی بین ۸۵ تا ۱۱۵ را کسب می‌کنند و تنها بخش کوچکی از افراد دارای ضریب هوشی بسیار پایین (زیر ۷۰) یا ضریب هوشی بسیار بالا (بالای ۱۳۰) هستند. آزمون هوش جهانی^۲ یکی از معتبرترین آزمون‌هایی است که عاری از تعصبات فرهنگی و به صورت منصفانه برای همه‌ی ملیت‌ها طراحی شده و به صورت آنلاین در اختیار مردم قرار دارد. علاوه بر این، نتایج این آزمون برای هر شخص بر روی میانگین امتیاز کشور تأثیر می‌گذارد. به این معنا که اگر فرد شرکت کننده، هوشی بالاتر از میانگین داشته باشد، نتیجه تست او بر روی رتبه کل کشور اثر خواهد گذاشت و بالعکس. به همین دلیل نتایج آن تنها به میزان بهره هوشی جامعه آماری افراد شرکت کننده بستگی دارد نه عوامل دیگر. از سوی دیگر به دلیل عدم دسترسی همه افراد جامعه به چنین تست‌هایی، نتایج آن به هیچ وجه نمی‌تواند نشان‌دهنده میانگین هوشی یک ملت باشد زیرا ممکن است فقط گروه‌های خاصی به آن دسترسی داشته باشند.

اما با این حال نتایج رسمی این تست در سال ۲۰۲۲ نشان می‌دهد که ژاپن، کره جنوبی و تایوان به ترتیب باهوش‌ترین کشورهای جهان هستند و کشور ایران نیز در این رتبه‌بندی بعد از ایتالیا در رتبه پنجم قرار گرفته است. جدول پیش رو، رتبه کشورها را به همراه میانگین هوشی و انحراف معیار آن نشان می‌دهد.

۱. نمره ضریب هوشی افراد از بازه ۷۰ تا ۱۳۰ در نظر گرفته شده است، به همین دلیل میانگین آن‌ها صد در نظر گرفته می‌شود.

جدول ۲۷- مقایسه رتبه و متوسط ضریب هوشی ده کشور برتر در تست هوش جهانی

رتبه	کشور	متوسط IQ	انحراف معیار
۱	ژاپن	۱۱۲/۵۲	۱۲/۲۲
۲	کره جنوبی	۱۱۱/۰۸	۱۴/۲۸
۳	تایوان	۱۱۰/۹۴	۱۱/۶۲
۴	ایتالیا	۱۱۰/۸۱	۱۵/۸۷
۵	ایران	۱۱۰/۸۱	۱۳/۹۲
۶	هنگ کنگ	۱۱۰/۷۶	۱۳/۱۹
۷	مجارستان	۱۱۰/۵۸	۱۵
۸	صربستان	۱۰۹/۷۷	۱۶/۴۸
۹	فنلاند	۱۰۹/۲۳	۱۸/۳۱
۱۰	ویتنام	۱۰۸/۸۷	۱۲/۳۰

(Worldwide IQ Test, 2022)

در مجموع می‌توان گفت که کاهش میانگین ضریب هوشی جهان یک موضوع جهانی است. اگرچه شواهد اقتصادی حاکی از بهبود وضعیت اقتصادی جهان طی یکصد سال گذشته هستند (بهبود عواملی همچون تغذیه و آموزش به واسطه بهبود وضعیت اقتصادی می‌تواند منجر به بهبود ضریب هوشی شود)، اما پیش‌بینی‌های انجام شده از میزان بهره هوشی جهانی نشان می‌دهند که ضریب هوشی جهان به دلایل مختلفی از جمله مهاجرت‌های نابسامان و نرخ زاد و ولد پایین در کشورهای توسعه یافته و نرخ زاد و ولد در کشورهای کمتر توسعه یافته با کاهش همراه خواهد بود.

در کنار همه‌ی عوامل اثرگذار بر میزان بهره‌ی هوشی کشورها مهاجرت نیز یکی از عواملی است که می‌تواند میزان بهره‌ی هوشی کشور مبدأ و میزبان مهاجر را از طریق دو مکانیزم تحت تاثیر قرار دهد. برای این امر نیاز است که بین انواع مهاجرت تفکیک قائل شویم؛ دسته اول مهاجرانی هستند که از طریق کانال‌های دانشجویی و نیروی کار متخصص اقدام به مهاجرت می‌کنند و دسته دوم مربوط به مهاجرت‌های افراد با

مهارت کم است که اغلب از طریق کانال‌های غیرقانونی رخ می‌دهند. در حالت اول فرض بر این است که مهاجران نسبت به میانگین جامعه خود از ضریب هوشی بالاتری برخوردارند (نزدیک به میانگین ضریب هوشی جامعه میزبان یا بالاتر از آن) و مهاجرت آن‌ها موجب بهبود ضریب هوشی جامعه میزبان و کاهش ضریب هوشی حتی در حالتی که با نرخ پایین زاد و ولد روبرو باشد، با جذب استعداد‌های برتر جهانی و از طریق مهاجرت می‌تواند امیدوار به حفظ یا بهبود ضریب هوشی کشور خود باشد.

در حالت دوم اگر متوسط ضریب هوشی مهاجرانی که به کشور میزبان مهاجرت می‌کنند کمتر از میانگین دنیا و کشور میزبان و همچنین میزان باروری آن‌ها نیز بیشتر از جمعیت کشور میزبان باشد باید انتظار کاهش متوسط ضریب هوشی جامعه میزبان را داشت. هرچند که می‌توان انتظار داشت که نسل دوم مهاجران به واسطه قرار گرفتن در محیط بهتر نسبت به نسل اولیه خود از ضریب هوشی بالاتری برخوردار شوند.

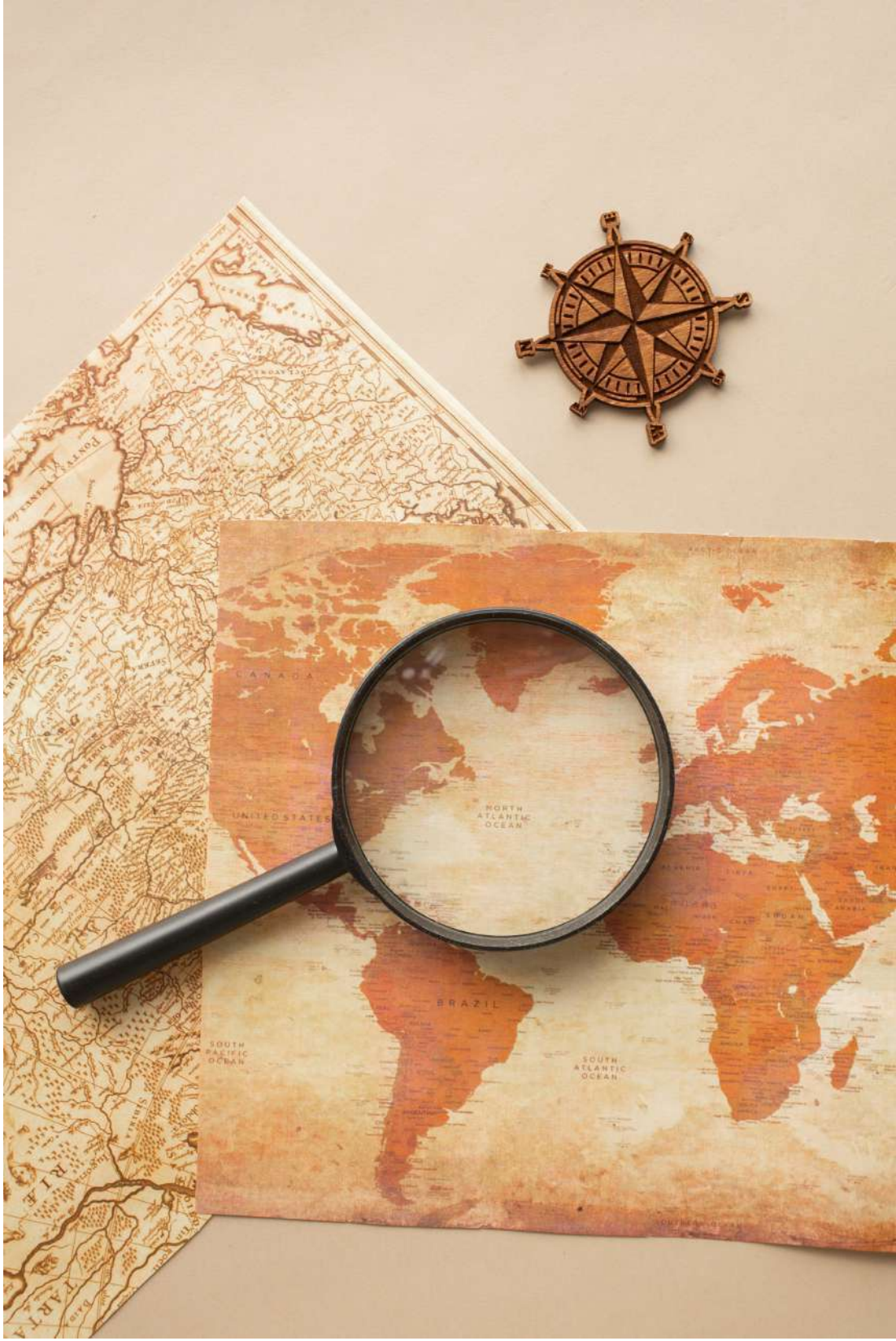
جمع بندی

تصویر و برند یک کشور عاملی تعیین کننده در جذب و نگهداشت نیروی انسانی و ایجاد تعادل در جریان‌های ورودی و خروجی نیروی انسانی از کشورهاست. این تصویر که از شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی مختلفی تاثیر می‌پذیرد، به نوعی بازتاب دهنده سطح توسعه‌یافتگی کشورها و میزان جذابیت و ظرفیت آن‌ها برای نگهداشت و جذب نیروهای انسانی و استعدادهای برتر جهانی است. اگرچه فرایند مهاجرت اغلب تحت تاثیر عوامل دافع در مبدا و عوامل جاذب در مقصد اتفاق می‌افتد، اما باید به این نکته توجه داشت که تصویر و ادراک افراد از وضعیت کنونی و آتی کشورها نیز می‌تواند به عنوان یک محرک قوی بر تصمیم به ماندن یا مهاجرت آن‌ها و انتخاب یک مقصد خاص برای زندگی تاثیر گذار باشد. اگرچه قدرت برند یک کشور تنها عامل اثرگذار بر جذب و نگهداشت نیروهای انسانی نیست، اما برخورداری از قدرت برند می‌تواند ایجاد تعادل در جریان‌های ورودی و خروجی از کشورها را تا حد قابل قبولی تعدیل و تسهیل نماید. در مقابل وجود ضعف در قدرت برند می‌تواند نگهداشت و فرصت جذب نیروهای انسانی و استعدادهای برتر جهانی را محدود و با مشکل مواجه سازد.

در این فصل ما با استفاده از شاخص‌ها و مولفه‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی سعی کردیم قدرت برند و سطح توسعه‌یافتگی کشورهای مختلف را در ابعاد مختلف توسعه نشان دهیم. بررسی جایگاه ایران در برخی از شاخص‌های جهانی منتخب نشان می‌دهد که کشور ایران به جز در شاخص جهانی نوآوری (رتبه ۵۳ جهانی) که از وضعیت نسبتاً خوبی قرار دارد، در بقیه شاخص‌ها از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست.

و بدون ایجاد بهبود اساسی در این شاخص‌ها که ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی توسعه را پوشش می‌دهند، نمی‌توان امید چندانی به موفقیت‌آمیز بودن سیاست‌های مهاجرتی و ایجاد تعادل در هر دو جریان ورودی و خروجی مهاجرت در کشور داشت.

در نهایت در این فصل سعی شده است تا با شواهد آماری و مطالعات محدود موجود تاثیر مهاجرت بر ضریب هوشی کشورهای مهاجر فرست و مهاجر پذیر مورد بررسی قرار گیرد. اگرچه اظهار نظر در مورد تاثیر چنین پدیده‌ای، به دلیل تاثیرپذیری از عوامل مختلف نیاز به داده‌های متقن آماری و مطالعات تطبیقی از وضعیت افراد بومی و مهاجران دارد اما در مجموع نمی‌توان در مورد تاثیر مهاجرت بر ضریب هوشی کشورهای مبدا و مقصد به شکل دقیق و متقن اظهار نظر نمود. اگرچه با طرح فرضیات مختلف می‌توان پیش‌بینی‌هایی در این خصوص داشت. به عنوان مثال اگر مهاجران نسبت به میانگین جامعه خود از ضریب هوشی بالاتری برخوردار باشند (نزدیک به میانگین ضریب هوشی جامعه میزبان یا بالاتر از آن) مهاجرت آن‌ها موجب بهبود ضریب هوشی جامعه میزبان و کاهش ضریب هوشی جامعه مبدا می‌شود. همچنین اگر متوسط ضریب هوشی مهاجرانی که به کشور میزبان مهاجرت می‌کنند کمتر از میانگین دنیا و کشور میزبان و همچنین میزان باروری آن‌ها نیز بیشتر از جمعیت کشور میزبان باشد می‌توان انتظار داشت که متوسط ضریب هوشی جامعه میزبان کاهش یابد. هرچند که می‌توان انتظار داشت که نسل دوم مهاجران به واسطه قرار گرفتن در محیط بهتر نسبت به نسل اولیه خود از ضریب هوشی بالاتری برخوردار شوند.

فصل دوم

وضعیت مهاجران ایرانی در جهان

- وضعیت و جریان مهاجرت ایرانیان
- جایگاه مهاجرتی ایران در کشورهای جنوب و غرب آسیا
- مهاجران ایرانی در کشورهای میزبان
 - ایرانیان در آمریکا
 - ایرانیان در کانادا
 - ایرانیان در بریتانیا
 - ایرانیان در آلمان
 - ایرانیان در استرالیا
 - ایرانیان در ترکیه

وضعیت و جریان مهاجرت ایرانیان

در این فصل ابتدا اطلاعات جمعیتی ایرانیان از لحاظ جمعیت ورودی و خروجی و رتبه مهاجرفرستی و مهاجریپذیری در کشورهای مقصد و مقایسه آن با برخی کشورهای جنوب و غرب آسیا مورد بررسی قرار گرفته است. در ادامه وضعیت مهاجرتی ایرانیان شامل جمعیت، دریافت تابعیت و شهروندی، اقامت بلندمدت و اقامت کوتاهمدت در مقاصد اصلی با استفاده از داده‌های پایگاه‌های اطلاعاتی کشورهای مقصد به تفصیل توضیح داده شده است. سپس جایگاه ایرانیان از نظر جمعیتی و سایر ویژگی‌های مهاجرتی در مقایسه با دیگر گروه‌های مهاجر، در هر یک از کشورهای اصلی مقصد مورد بررسی قرار گرفته است. در نهایت تغییرات ویزاها و برنامه‌های مهاجرتی هر یک از کشورهای مقصد در طی سال‌های اخیر مشخص شده است. اهمیت این موضوع از این جهت است که این تغییرات در کنار تحولات سیاسی و اجتماعی داخلی، روابط میان کشورها و بحران‌های عمومی نظیر شیوع ویروس کرونا، مهاجران در دنیا از جمله ایرانیان مهاجر را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

جمعیت ایرانیان در کشورهای مقصد از داده‌های جمعیتی بخش اقتصادی-اجتماعی سازمان ملل یا داده‌های سرشماری جمعیتی کشورها استخراج شده است. داده‌های مربوط به وضعیت مهاجرتی شامل اخذ تابعیت، اقامت بلندمدت و کوتاهمدت و انواع ویزاها و اجازه اقامت‌های دریافتی از پایگاه‌های اطلاعاتی سازمان‌های مهاجرتی کشورهای مقصد استخراج شده است.

جایگاه مهاجرتی ایران در میان برخی کشورهای جنوب و غرب آسیا

جمعیت ایرانیان (افراد متولد ایران) در ۲۰ کشور با بیش‌ترین جمعیت ایرانی در جهان، با استفاده از آخرین

داده‌های موجود از کشورهای مقصد (منابع سازمان‌های بین‌المللی یا سرشماری‌های جمعیتی منتشر شده در مراکز آماری کشورهای مقصد)، در حدود دو میلیون و ۶۲ هزار نفر تخمین زده می‌شود. این در حالی است که بنا بر آخرین آمار بخش اجتماعی-اقتصادی سازمان ملل در سال ۲۰۲۰ که آمار مهاجران ورودی و خروجی را برای بیشتر کشورها ارائه می‌کند، جمعیت مهاجران ایرانی در جهان در حدود یک میلیون و ۳۲۵ هزار نفر و جمعیت مهاجران در ایران دو میلیون و ۷۹۷ هزار نفر تخمین زده شده است. از آنجا که این داده برای بیشتر کشورهای جهان موجود است منبع مناسبی برای رتبه‌بندی کشورها از نظر مهاجرفرستی و مهاجریپذیری به شمار می‌آید. بر این اساس در سال ۲۰۲۰ رتبه مهاجر فرستی^۱ و مهاجریپذیری^۲ ایران در میان کشورهای جهان به ترتیب ۵۴ و ۲۳ بوده است. کشورهای افغانستان، عراق، ترکیه و پاکستان رتبه بالاتری نسبت به ایران در مهاجر فرستی داشته‌اند و بالاترین رتبه مهاجر فرستی در میان کشورهای منطقه متعلق به کشور پاکستان است. از طرف دیگر کشورهای عربستان، امارات، کویت، ترکیه و پاکستان در مهاجریپذیری رتبه بالاتری از ایران دارند و کشور عربستان بالاترین رتبه مهاجریپذیری را در میان کشورهای منطقه دارد. از نظر سهم مهاجران به جمعیت کشور امارات با ۸۸ درصد در صدر قرار دارد و پس از آن قطر با ۷۷٫۳ درصد و کویت با ۷۲٫۹ درصد بالاترین کشورها از نظر تعداد مهاجران به جمعیت هستند. بالاترین سهم مهاجران خروجی از کل جمعیت کشور متعلق به پاکستان با ۲۱٫۷ درصد است، که پس از آن عراق و افغانستان با ۱۵ درصد قرار دارند. سهم مهاجران ایرانی به جمعیت ایران ۲٫۲ درصد و سهم مهاجران خارجی ساکن در ایران از جمعیت ایران ۳٫۳ درصد است.

۲. بر اساس جمعیت مهاجران در کشور مورد نظر

۱. بر اساس جمعیت مهاجران کشور مورد نظر در جهان

جدول ۲۸- مهاجریذیری و مهاجرفرستی برخی کشورهای جنوب و غرب آسیا در سال ۲۰۲۰

کشور	وضعیت مهاجرفرستی			وضعیت مهاجریذیری		
	رتبه مهاجرفرستی (از میان ۲۳۲ کشور)	جمعیت مهاجران خروجی	سهم مهاجران خروجی از کل جمعیت	رتبه مهاجریذیری (از میان ۲۳۲ کشور)	جمعیت مهاجران ورودی	سهم مهاجران ورودی از کل جمعیت
پاکستان	۷	۶,۳۲۸,۴۰۰	۲۱,۷	۱۹	۳,۲۷۶,۵۸۰	۱۱,۲
افغانستان	۱۰	۵,۸۵۳,۸۳۸	۱۵	۱۲۲	۱۴۴,۰۹۸	۰,۴
ترکیه	۲۱	۳,۴۱۱,۴۰۸	۴	۱۲	۶,۰۵۲,۶۵۲	۷,۲
عراق	۳۳	۲,۰۷۷,۹۷۶	۱۵,۲	۹۰	۳۶۵,۷۶۶	۰,۹
ایران	۵۴*	۱,۳۲۵,۱۱۳ (۲,۰۶۲,۶۵۸) **	۲,۲	۲۳	۲,۷۹۷,۲۳۵	۳,۳
عربستان	۱۲۵	۲۹۹,۲۶۸	۰,۸	۳	۱۳,۴۵۴,۸۴۲	۳۸,۶
کویت	۱۳۳	۲۱۲,۲۷۱	۵	۲۰	۳,۱۱۰,۱۵۹	۷۲,۹
امارات	۱۳۵	۲۰۳,۲۱۴	۲	۶	۸,۷۱۶,۳۳۲	۸۸
قطر	۱۸۳	۲۵,۷۰۵	۰,۹	۳۱	۲,۲۲۶,۱۹۲	۷۷,۳
عمان	۱۸۴	۲۵,۰۹۹	۰,۵	۲۸	۲,۳۷۲,۸۳۶	۴۶,۵

(UNDESA, 2021)

*جهت رتبه‌بندی جمعیت مهاجران ورودی و خروجی کشورها از داده سازمان ملل (UNDESA) در سال ۲۰۲۰ استفاده شده است.

**جمعیت مهاجران خروجی ایرانی بر اساس آخرین منابع موجود کشوری و بین‌المللی ۲,۰۶۲,۶۵۸ نفر بوده است.

وضعیت مهاجران ایرانی در کشورهای میزبان

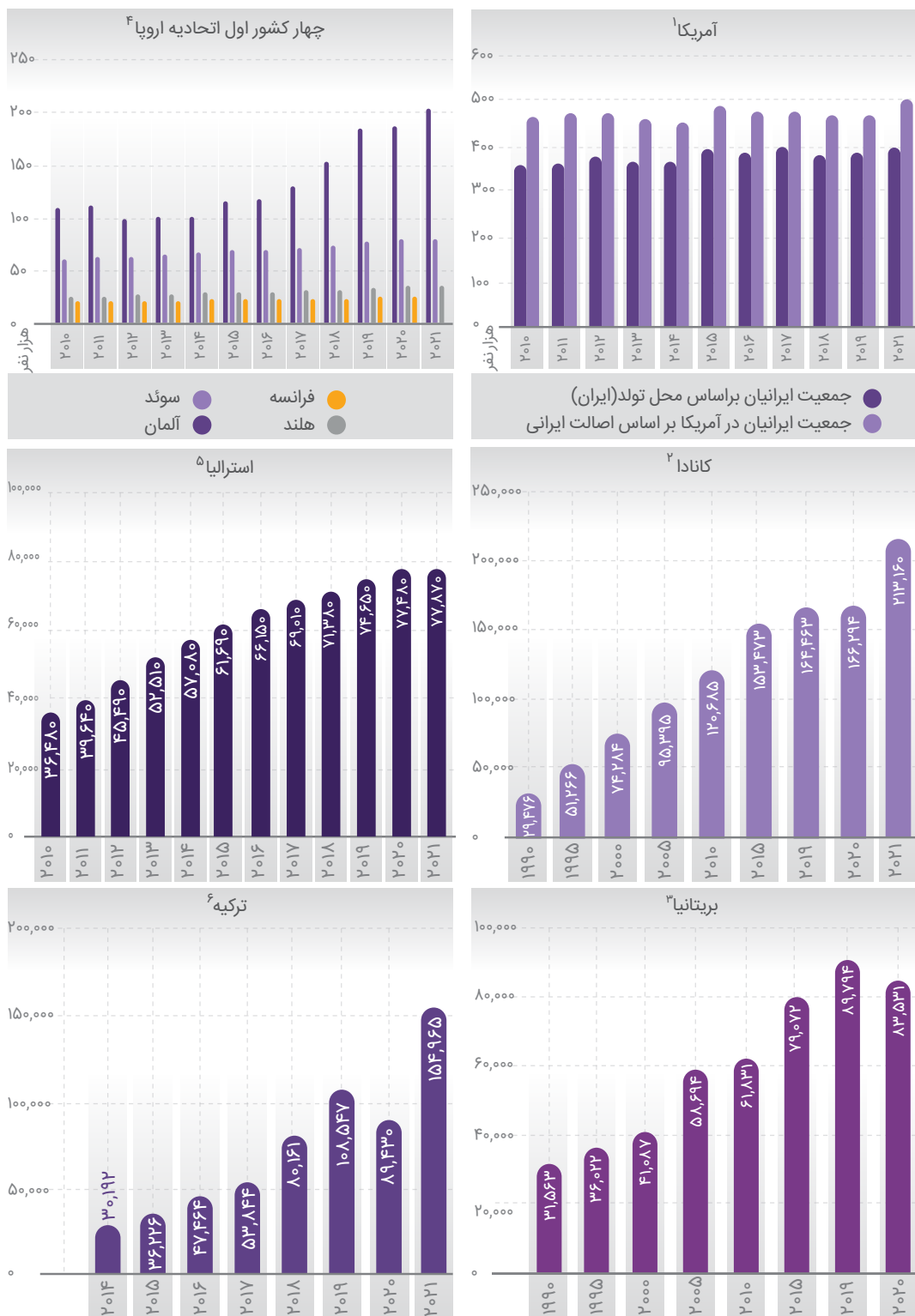
جمعیت

سال ۲۰۲۰ نسبت به سال قبل ۷ درصد کاهش یافته است. در اتحادیه اروپا به ترتیب آلمان، سوئد و هلند دارای بیشترین جمعیت ایرانیان در سال ۲۰۲۱ بوده‌اند. در استرالیا نیز جمعیت ایرانیان در طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱ با روند نسبتاً ثابتی افزایش یافته است. در ترکیه تعداد ایرانیان در سال ۲۰۲۱ نسبت به سال ۲۰۲۰ تفاوت چشمگیری داشته این در حالی است که در سال ۲۰۲۰ به دلیل کرونا جمعیت ایرانیان در این کشور نسبت به سال قبل کاهش داشته است. به‌طورکلی جمعیت ایرانیان در این کشور نسبت به سال ۲۰۱۴ افزایش چشمگیری یافته و بیش از پنج برابر شده است.

نمودارهای پیش‌رو روند جمعیت ایرانیان (افراد متولد ایران) در برخی مقاصد اصلی شامل آمریکا، کانادا، اتحادیه اروپا، بریتانیا، استرالیا و ترکیه را نشان داده است. در میان کشورهای مورد بررسی در سال ۲۰۲۱ به ترتیب آمریکا، کانادا، آلمان، ترکیه، سوئد، استرالیا، هلند و فرانسه دارای بیش‌ترین جمعیت ایرانیان بوده‌اند. در آمریکا جمعیت ایرانیان در طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱ میلادی ۱۱/۵ درصد رشد کرده است. درحالی‌که جمعیت ایرانیان در سایر کشورها روند صعودی بالاتری داشته است. در طی همین سال‌ها جمعیت ایرانیان در کانادا ۷۷ درصد رشد داشته است. در بریتانیا جمعیت ایرانیان در طی سی سال اخیر بیش از ۲/۵ برابر شده است اما در

۱. اطلاعات ارائه شده در مورد کشور آمریکا و استرالیا بر اساس سال مالی این کشورها است. در مورد آمریکا سال مالی از اول اکتبر آغاز می‌شود تا ۳۰ سپتامبر سال بعد ادامه دارد. (شامل فصل آخر سال میلادی قبل و سه فصل سال میلادی جاری است). در مورد استرالیا سال مالی از اول جولای آغاز می‌شود و تا ۳۰ ژوئن سال بعد ادامه دارد (شامل دو فصل از سال میلادی جاری و دو فصل از سال میلادی قبل است).

نمودار ۱۳- جمعیت ایرانیان در مقاصد اصلی مهاجرتی

1. Census Bureau, 2020

3. UNDESA, 2021

5. Australian Bureau of Statistics, 2022

2. UNDESA, 2021

4. چهار کشور اول اتحادیه اروپا با بیشترین جمعیت ایرانی در سال ۲۰۲۱ (OECD,2020)

6. Turk stat, 2022

تابعیت و شهروندی

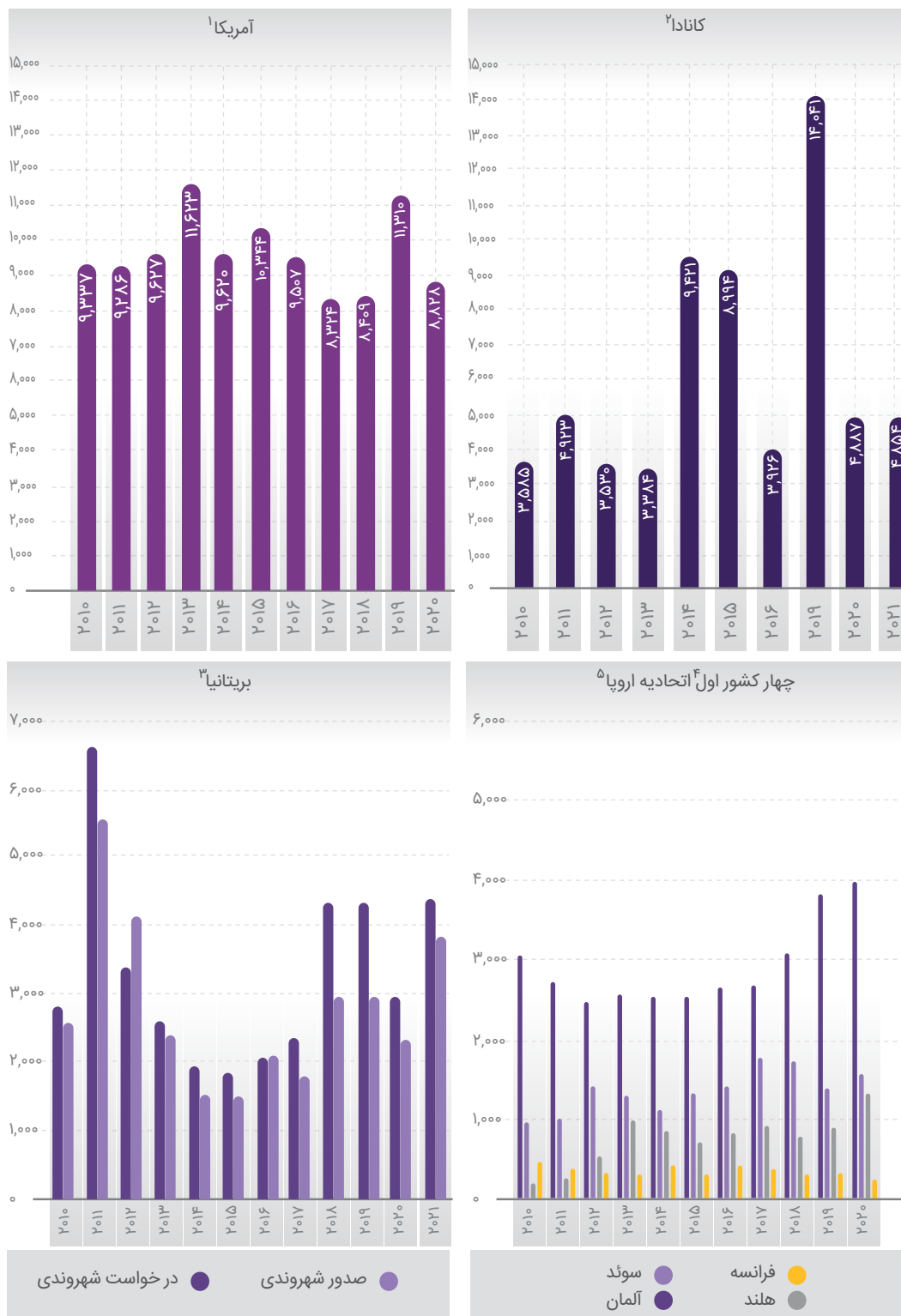
تعداد شهروندی یا تابعیت اخذشده توسط ایرانیان در سال ۲۰۲۰ در ۳۱ کشور ناحیه اقتصادی اروپا، به همراه بریتانیا، کانادا و آمریکا ۲۵ هزار و ۳۸۶ نفر بوده است. این در حالی است که در ده سال اخیر به طور متوسط سالانه ۲۷ هزار نفر ایرانی تابعیت این کشورها را اخذ کرده‌اند.

روند سالیانه اخذ تابعیت ایرانیان در کشورهای آمریکا، کانادا، چهار کشور اول^۱ در اتحادیه اروپا و بریتانیا در نمودارهای صفحه‌ی بعد مشخص شده است. در میان این کشورها در سال ۲۰۲۰ بیشترین تعداد صدور تابعیت برای ایرانیان در آمریکا و کمترین در فرانسه بوده است. روند صدور تابعیت برای ایرانیان در آمریکا نوسان داشته است. اما بیشترین تعداد صدور تابعیت در سال ۲۰۱۳ و ۲۰۱۹ و کمترین تعداد در سال‌های ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ صورت گرفته است. در کانادا نیز روند صدور شهروندی برای ایرانیان باثبات نبوده و بیشترین تعداد شهروندی در کانادا در سال ۲۰۱۹ صادر شده

است. روند صدور شهروندی برای ایرانیان در بریتانیا در طی ده سال اخیر ابتدا کاهشی و سپس افزایشی بوده است. بیشترین تعداد صدور شهروندی برای ایرانیان در بریتانیا در سال ۲۰۱۱ میلادی پنج هزار و ۵۴۰ بوده است. در اتحادیه اروپا بیشترین تعداد تابعیت صادر شده برای ایرانیان در سال ۲۰۲۰ به ترتیب در کشورهای آلمان، سوئد، هلند و فرانسه بوده است. همچنین در طی ده سال اخیر روند اخذ تابعیت ایرانیان در آلمان کاهشی و سپس افزایشی بوده است. به طوری که در سال ۲۰۲۰ میلادی به سه هزار و ۹۶۵ رسیده است. تعداد تابعیت اخذشده در کشورهای سوئد، هلند و فرانسه در طی این سال‌ها نوسان داشته است. در سوئد بیشترین تعداد دریافت تابعیت در سال ۲۰۱۷ میلادی یک هزار و ۷۸۸، در هلند در سال ۲۰۲۰ میلادی یک هزار و ۳۳۸ و در فرانسه در سال ۲۰۱۰ میلادی ۴۸۵ بوده است.

۱. چهار کشور اول اتحادیه اروپا با بیشترین شهروندی صادر شده برای ایرانیان در سال ۲۰۲۰

نمودار ۱۴- تابعیت دریافتی (شهروندی) ایرانیان در مقاصد اصلی

1. Naturalization acquisition (Homeland Security, 2022)

2. Citizenship granted (IRCC, 2022)

3. Citizenship application and Citizenship grants (Home office, 2022)

۴. چهار کشور اول اتحادیه اروپا با بیشترین شهروندی صادر شده برای ایرانیان در سال ۲۰۲۰

5. Acquisition of citizenship (Eurostat, 2022)

اقامت دائم یا بلندمدت

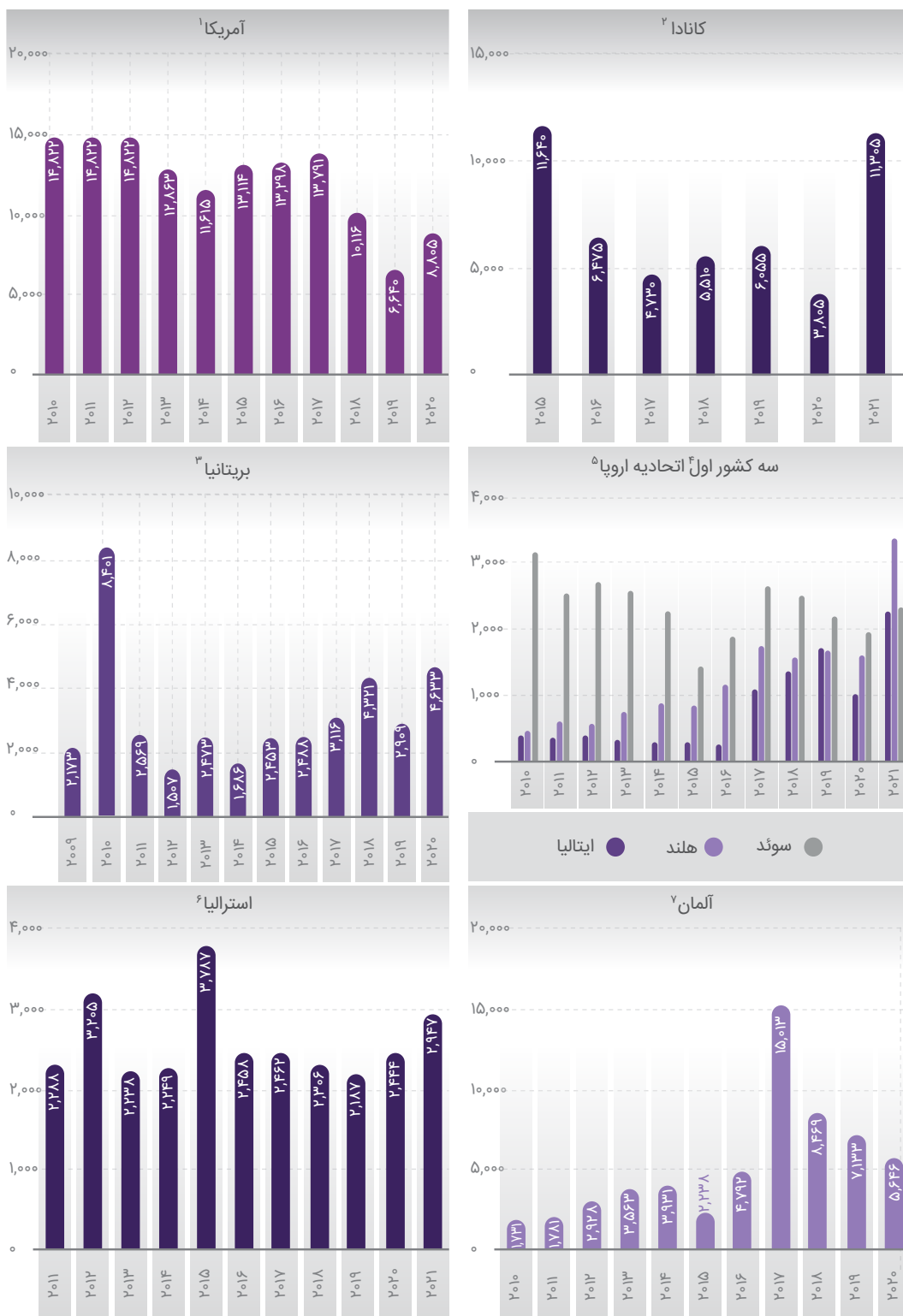
آمار سالانه‌ی ویزای اقامت دائم صادرشده برای ایرانیان در برخی مقاصد اصلی در نمودارهای صفحه‌ی بعد مشخص شده است. در سال ۲۰۲۰ به ترتیب کانادا، آمریکا، آلمان، بریتانیا، استرالیا، سوئد، هلند و ایتالیا بیش‌ترین تعداد اقامت دائم را برای ایرانیان صادر کرده‌اند. در آمریکا آمار و اطلاعات ویزای اقامت دائم به تفکیک دلایل صدور نیز ارائه شده است. در سال ۲۰۲۰ بیشترین ویزای اقامت دائم صادرشده برای ایرانیان مربوط به استخدام و کمترین مربوط به تنوع^۱ (لاتاری) بوده است. در مجموع تعداد ویزای اقامت دائم صادرشده برای ایرانیان در آمریکا روندی کاهشی داشته است. بررسی روند ویزای اقامت دائم صادرشده در کانادا نشان می‌دهد از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۰ تعداد اجازه اقامت دائم صادرشده کاهش یافته است و سپس از سال ۲۰۲۱ افزایش می‌یابد. بیشترین تعداد اقامت دائم صادرشده برای ایرانیان در کانادا به ترتیب در سال‌های ۲۰۱۵ میلادی ۱۱ هزار و ۶۴۰ و در سال ۲۰۲۱ میلادی ۱۱ هزار و ۳۰۵ بوده است. در بریتانیا چهار هزار و ۶۳۳ ویزای اقامت دائم برای ایرانیان در سال ۲۰۲۰

میلادی صادر شده است که نسبت به سال ۲۰۱۹ نزدیک به ۶۰ درصد افزایش داشته است. بیشترین تعداد ویزای اقامت دائم برای ایرانیان در این کشور در سال ۲۰۱۰ صادر شده است. اجازه اقامت دائم صادرشده برای ایرانیان در سه کشور اول^۲ اتحادیه اروپا نشان می‌دهد که در سال ۲۰۲۱ بیشترین اجازه اقامت دائم به ترتیب در هلند، سوئد و ایتالیا صادر شده است. در طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱ روند صدور اجازه اقامت دائم در کشورهای هلند و ایتالیا صعودی بوده است. تعداد ویزای مهاجرتی (دائم) صادرشده برای ایرانیان در کشور استرالیا از سال ۲۰۱۹ روندی افزایشی داشته است. تعداد ویزای دائم صادرشده برای ایرانیان در سال ۲۰۲۱ در استرالیا دو هزار و ۹۴۷ بوده است و بیشترین تعداد ویزای صادرشده در سال ۲۰۱۵ میلادی برابر با سه هزار و ۷۸۷ ویزا بوده است. در آلمان در طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱ تعداد اجازه اقامت دائم صادرشده برای ایرانیان ابتدا افزایش و سپس کاهش یافته است. بیشترین اجازه اقامت دائم صادرشده برای ایرانیان در آلمان در سال ۲۰۱۷ بوده است.

1. Diversity

۲. سه کشور اول اتحادیه اروپا با بیشترین اقامت دائم صادر شده برای ایرانیان در سال ۲۰۲۱

نمودار ۱۵- اقامت دائم (بلندمدت) دریافتی ایرانیان در مقاصد اصلی

1. Lawful permanent residence (Homeland Security, 2022)

3. Grants of settlement (Home office, 2022)

5. First permit issued for duration of 12 months and over (Eurostat, 2022)

7. First permit issued for duration of 12 months and over (Eurostat, 2022)

2. Permanent residence admissions (IRCC, 2022)

۴. سه کشور اول اتحادیه اروپا با بیشترین اقامت دائم صادر شده برای ایرانیان در سال ۲۰۲۱

6. Permanent migration program outcome (Home affairs Au, 2022)

اقامت موقت غیر توریستی

آمار تعداد و نوع ویزاها و اجازه اقامت‌های موقت صادرشده برای ایرانیان در مقاصد اصلی در نمودار ۱۶ نمایش داده شده است. در سال ۲۰۲۰ به ترتیب کشورهای کانادا، آلمان، بریتانیا، سوئد، آمریکا، هلند، اسپانیا و استرالیا بیش‌ترین تعداد ویزای موقت را برای ایرانیان صادر کرده‌اند. در آمریکا روند صدور ویزای موقت برای ایرانیان در طی ده سال اخیر ابتدا افزایشی و سپس کاهش یافته است. به طوریکه در سال ۲۰۱۵ به بیشترین میزان (نه هزار و ۳۱۶) و در سال ۲۰۲۰ به کمترین میزان (دو هزار و ۲۲) رسیده است. در طی ده سال اخیر بیشترین تعداد ویزای صادرشده مربوط به دانشجویان و تبادل بوده است. تعداد ویزای نیروی کار موقت و خانواده‌هایشان در طی این سال‌ها به شدت کاهش یافته است. روند تعداد ویزای موقت صادرشده برای ایرانیان در کانادا در طی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱ (به جز ۲۰۲۰) صعودی بوده است. علت کاهش شدید تعداد ویزای موقت صادرشده در سال ۲۰۲۰ را می‌توان مرتبط با شیوع ویروس کرونا دانست. در طی این سال‌ها بیش‌ترین ویزای صادرشده مربوط

به اجازه‌ی تحصیل بوده است در حالیکه کم‌ترین تعداد ویزای صادرشده مربوط به برنامه نیروی کار موقت خارجی بوده است. در سال ۲۰۲۰ در اتحادیه اروپا به ترتیب سوئد، هلند و اسپانیا بیش‌ترین ویزای اقامت موقت را برای ایرانیان صادر کرده‌اند. در طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱ روند تعداد ویزای اقامت موقت صادرشده برای ایرانیان در بریتانیا ابتدا کاهش و سپس افزایش یافته است. در طی این سال‌ها بیش‌ترین ویزای صادرشده مربوط به گروه تحصیلی و خانوادگی بوده است. در استرالیا تعداد ویزای صادرشده برای ایرانیان در طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱ ابتدا کاهش سپس افزایش و مجدد با شیوع ویروس کرونا کاهش یافته است. بیش‌ترین تعداد ویزای صادر شده برای ایرانیان در این سال‌ها ویزای توریستی بوده است. در سال ۲۰۲۰ در آلمان هفت هزار و ۸۷۲ ویزای اقامت موقت برای ایرانیان صادر شده است. در طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ بیش‌ترین ویزای اقامت موقت صادر شده برای ایرانیان در آلمان در سال ۲۰۱۷ بوده است.

نمودار ۱۶- اقامت موقت غیر توریستی ایرانیان در مقاصد اصلی

1. Nonimmigrant admissions (1-94 only) (Homeland Security, 2022)
 2. Temporary residence permits (IRCC, 2022)
 3. Entry clearance visa (except visitors and transits) (Home office, 2022)
 4. سه کشور اول اتحادیه اروپا با بیشترین اقامت موقت صادر شده برای ایرانیان در سال ۲۰۲۰
 5. First permits issued for duration of less than 12 months (Eurostat, 2022)
 6. Temporary visa granted (Home affairs Au, 2022)
 7. First permits issued for duration of less than 12 months (Eurostat, 2022)

جدول ۳-۹. ویزاها و اجازه اقامت‌های دائم و موقت صادرشده برای ایرانیان در برخی از مقاصد اصلی

مجموع	سایر کشورهای OECD**	ترکیه	استرالیا		بریتانیا	اروپا ۳۱ کشور	کانادا		آمریکا		سال
			ویزای موقت ^۸ غیرتوریستی ^۸	ویزای مهاجرتی صادر شده ^۷			اجازه ورود غیر توریستی ^۶	اجازه اقامت جدید ^۵	اجازه اقامت موقت ^۴ کاری و تحصیلی ^۴	پذیرش ^۳ اقامت دائم ^۳	
۴۷,۴۲۲	۹۹۳	-	۲,۱۶۱	۱,۸۶۸	۴,۸۰۱	۱۴,۱۴۴	۳,۷۳۱	۷,۴۷۸	۴,۱۸۹	۸,۰۵۷	۲۰۱۰
۴۷,۹۸۲	۹۲۸	-	۲,۰۲۳	۲,۲۸۸	۴,۵۸۵	۱۴,۶۵۳	۳,۸۷۶	۷,۴۷۹	۴,۸۲۷	۷,۳۲۳	۲۰۱۱
۵۳,۳۰۷	۹۲۹	-	۲,۵۴۴	۳,۲۰۵	۲,۶۰۳	۱۷,۲۸۹	۴,۲۴۵	۷,۵۲۵	۶,۸۴۱	۸,۱۲۶	۲۰۱۲
۵۸,۱۹۱	۹۴۰	-	۲,۵۳۰	۲,۲۳۸	۲,۴۰۷	۱۸,۲۲۷	۴,۸۱۰	۱۱,۲۸۸	۷,۶۹۴	۸,۰۵۷	۲۰۱۳
۶۲,۲۳۲	۱,۰۱۴	-	۲,۱۸۶	۲,۲۶۹	۲,۴۴۰	۱۷,۲۶۴	۴,۳۷۱	۱۶,۷۷۲	۸,۸۸۷	۷,۰۴۹	۲۰۱۴
۵۶,۷۸۸	۱,۰۸۷	-	۲,۲۹۹	۳,۷۸۷	۲,۴۵۲	۱۵,۴۰۸	۳,۶۲۰	۱۱,۶۴۰	۹,۳۱۶	۷,۱۷۹	۲۰۱۵
۷۳,۵۲۲	۱,۱۳۵	۱۵,۵۳۹	۱,۸۷۲	۲,۴۵۸	۲,۸۷۴	۲۱,۶۳۰	۴,۹۵۵	۶,۴۷۵	۸,۸۵۷	۷,۷۷۷	۲۰۱۶
۸۹,۲۱۰	۱,۲۳۶	۱۷,۷۹۴	۲,۰۵۰	۲,۴۶۲	۳,۴۵۳	۳۶,۵۳۵	۶,۹۴۵	۴,۷۳۰	۷,۳۶۲	۶,۶۴۳	۲۰۱۷
۹۴,۵۰۴	۱,۱۵۴	۳۱,۹۲۲	۱,۸۰۷	۲,۳۰۶	۳,۳۲۱	۳۰,۲۳۹	۱۱,۳۰۰	۵,۵۱۰	۵,۳۹۶	۱,۴۴۹	۲۰۱۸
۱۱۲,۳۶۲	۱,۰۹۱	۴۲,۳۵۱	۱,۷۶۷	۲,۱۸۷	۴,۳۳۱	۷۸,۹۰۸	۱۹,۱۵۵	۶,۰۵۵	۴,۹۱۴	۱,۶۲۳	۲۰۱۹
۵۴,۷۰۰	۶۰۳	-	۱,۵۰۰	۲,۴۴۴	۳,۱۲۴	۲۲,۹۱۷	۱۳,۵۳۰	۳,۸۱۰	۲,۰۲۲	۴,۷۵۰	۲۰۲۰
۶۵,۲۳۴	-	-	۱,۵۷۲	۲,۹۴۷	۴,۸۲۶	۱۶,۶۵۹	۲۳,۰۸۰	۱۱,۳۰۵	۲,۰۴۳	۲,۸۰۲	۲۰۲۱
۸۱۵,۴۵۴	۱۱,۱۱۰	۱۵۷,۶۰۶	۲۴۲,۹۱	۳۰,۴۳۹	۴۱,۳۱۷	۲۵۳,۸۷۳	۱۰۳,۶۱۸	۱۰۰,۰۶۷	۷۲,۳۴۸	۷۰,۷۸۵	مجموع
۸۵,۹۷۳	۱,۰۱۰	۲۶,۹۰۱۵	۲,۰۲۴	۲,۵۳۷	۳,۴۴۳	۲۱,۱۵۶	۸,۶۳۵	۸,۲۳۹	۶,۰۲۹	۵,۸۹۹	میانگین

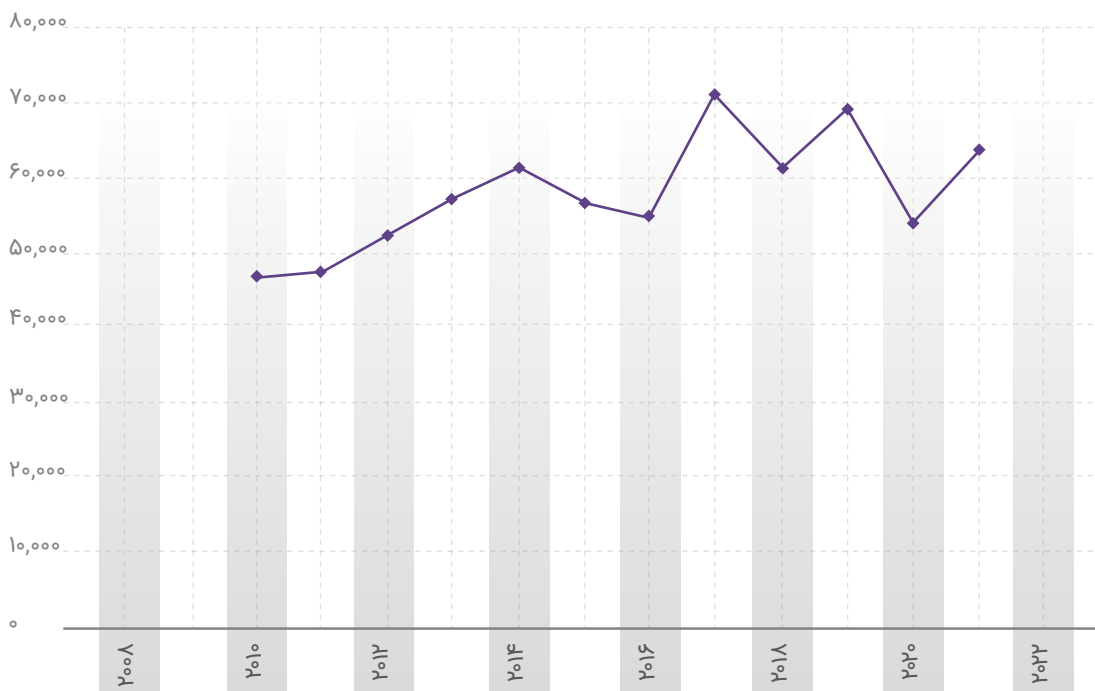
*در زمان استخراج داده، داده‌ی مربوط به کشور آلمان در سال ۲۰۲۱ در پیگاه داده اتحادیه اروپا ثبت نشده است.

** شامل کشورهای ژاپن، کره، مکزیک، نیوزلند، اسلواکی و اسرائیل

به طور متوسط سالانه حدود ۸۵ هزار و ۹۷۳ ویزا یا اجازه اقامت دائم و موقت غیر توریستی برای ایرانیان در اروپا، آمریکای شمالی و استرالیا صادر شده است.

جدول ۲۹ ویزاها یا اجازه اقامت‌های موقت و دائم صادرشده برای ایرانیان را در مقاصد اصلی که داده‌های در دسترس داشته‌اند نشان داده است. در ۱۲ سال گذشته

نمودار ۱۷- روند اقامت دائم و موقت دریافتی ایرانیان در برخی از مقاصد اصلی* (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)

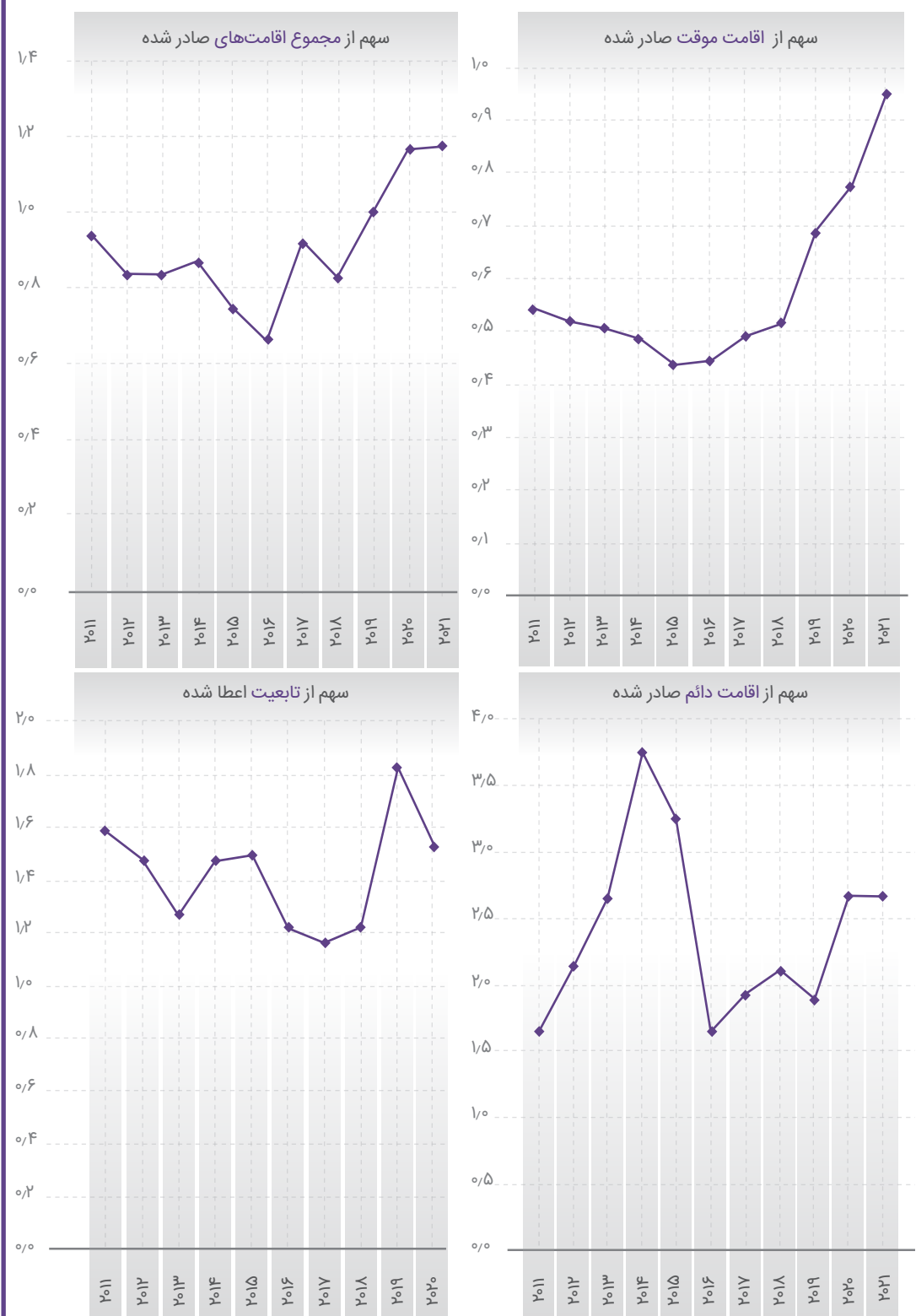
* شامل آمریکا، کانادا، اروپا (۳۱ کشور)، بریتانیا، استرالیا (مقاصدی که از ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱ داده کامل داشته‌اند).

و تابعیت در این کشورها استفاده شده و روند تغییر سهم دریافت اقامت موقت و دائم و تابعیت توسط ایرانیان نسبت به کل مهاجران در این کشورها نشان داده شده است (نمودار ۱۸).

همان‌طور که مشاهده می‌شود سهم دریافت اقامت موقت ایرانیان در این کشورها از سال ۲۰۱۵ افزایشی و با شیب مثبت بالا بوده است، در سال ۲۰۱۵ افت ناگهانی در سهم اقامت دائم ایرانیان مشاهده می‌شود که ناشی از تعدیل سیاست‌های کانادا در اعطای اقامت دائم به ایرانیان بوده است. پس از آن، از سال ۲۰۱۶ روند کلی سهم ایرانیان از اقامت دائم صادرشده در این کشورها صعودی بوده است. به‌طورکلی سهم ایرانیان در مجموع اقامت دائم و موقت دریافتی در این کشورها از سال ۲۰۱۸ کاملاً صعودی بوده است.

نمودار ۱۷ روند مجموع اقامت دریافتی کوتاه‌مدت و بلندمدت دریافتی ایرانیان در مقاصد آمریکا، کانادا، اروپا (۳۱ کشور)، بریتانیا و استرالیا را نشان می‌دهد، در این کشورها این روند در ۱۰ سال گذشته از ۴۶ هزار اقامت دریافتی در ۲۰۱۰ تا ۷۰ هزار در ۲۰۱۷ رشد داشته است و به‌طور متوسط (با در نظر نگرفتن سال ۲۰۲۰ که به دلیل کرونا افتی در تعداد کل مهاجرت‌ها وجود داشته است) در ۵ سال اخیر سالانه بیش از ۶۰ هزار اقامت از این کشورها دریافت شده است. با در نظر گرفتن ترکیه و سایر کشورهای OECD به‌طور متوسط سالانه ۸۶ هزار ایرانی به این کشورها مهاجرت کرده‌اند. در ادامه جهت کاهش اثر تغییر سیاست‌های کلی مهاجرت‌پذیری کشورها بر پذیرش ایرانیان مهاجر، از تغییرات سهم ایرانیان در دریافت اقامت دائم و موقت

نمودار ۱۸- سهم ایرانیان از انواع اقامت و تابعیت صادرشده در مقاصد اصلی (درصد)

*مقاصد اصلی شامل آمریکا، کانادا، اروپا (۳۱ کشور)، بریتانیا، استرالیا (مقاصدی که از ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱ داده کامل داشته‌اند).

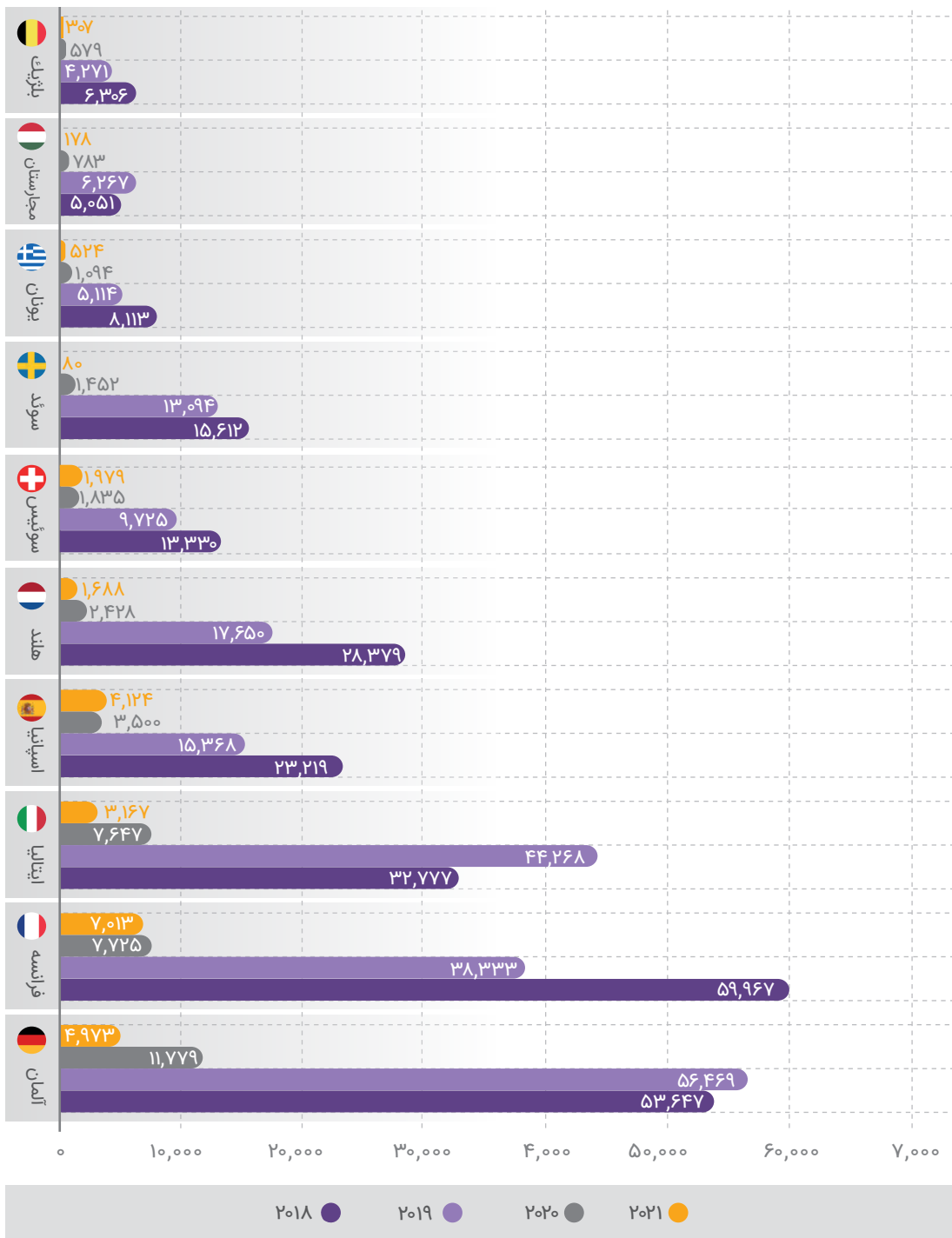
ویزای شنغن برای ایرانیان

طی سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱ نشان می‌دهد. در سال ۲۰۲۱ بیش‌ترین درخواست ویزای شنغن در فرانسه و کمترین در سوئد صادر شده است. به‌طورکلی در طی این ۴ سال در همه‌ی این ده کشور تعداد درخواست ویزای شنغن کاهش یافته است. تعداد ویزای شنغن صادرشده نیز به‌تبع آن در طی سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱ کاهش یافته است. بیشترین ویزای شنغن صادرشده در سال ۲۰۱۸ و در آلمان بوده است.

ویزای شنغن يك اقامت کوتاهمدت است که به فرد اجازه می‌دهد از يك کشور عضو ناحیه شنغن به سایر کشورهای عضو ناحیه شنغن برای اهداف سیاحتی و یا تجاری سفر کند. ناحیه شنغن شامل ۲۶ کشور اروپایی است که بیشترین تعداد درخواست و صدور ویزای شنغن برای ایرانیان در ده کشور آلمان، فرانسه، ایتالیا، اسپانیا، هلند، سوئیس، سوئد، یونان، مجارستان و بلژیک صادر شده است. نمودار ۱۹ تعداد درخواست ثبت‌شده ویزای شنغن را در

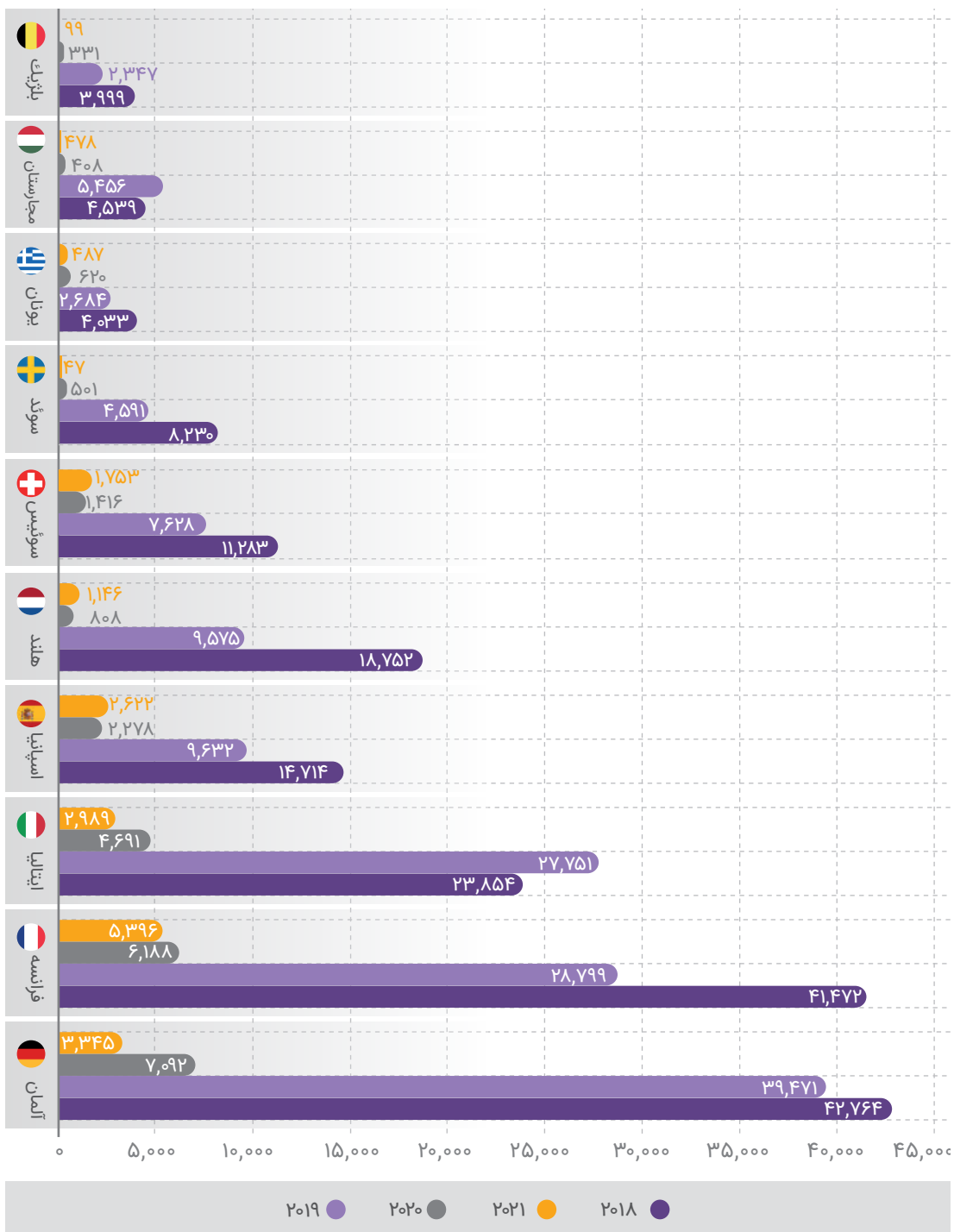
نمودار ۱۹-تعداد درخواست ثبت شده ایرانیان برای ویزای شنگن در ده کشور اول^۱ (۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱)

(Schengen Visa Info, 2020)

۱. ده کشور اول ناحیه شنگن که بیشترین تعداد درخواست ویزای شنگن از سوی ایرانیان در سال ۲۰۲۱ را ثبت کرده‌اند.

نمودار ۲۰- تعداد ویزای شنگن صادرشده برای ایرانیان در ده کشور اول^۱ (۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱)

(Schengen Visa Info,2020)

۱. ده کشور اول ناحیه شنگن که بیشترین ویزای شنگن را برای ایرانیان در سال ۲۰۲۱ صادر کرده‌اند.

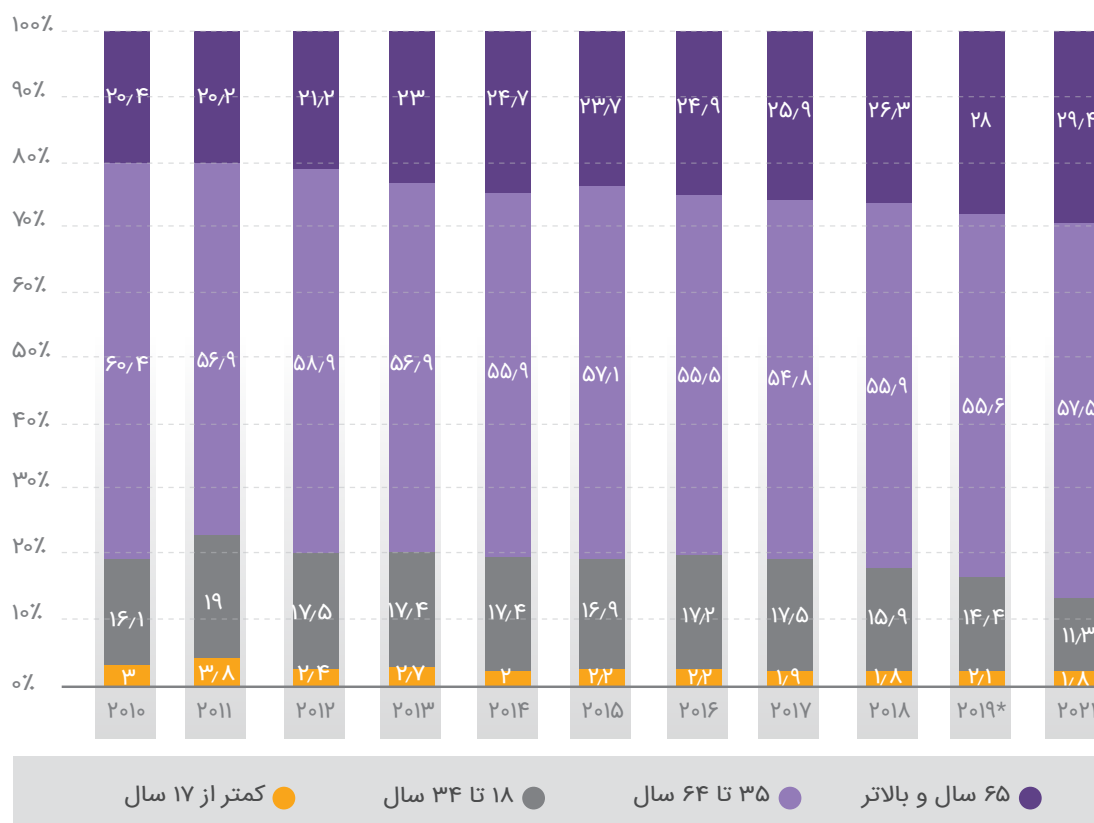
ایرانیان در آمریکا

جمعیت

بر اساس داده‌های سرشماری جمعیت در آمریکا، جمعیت ایرانیان بر اساس محل تولد در سال ۲۰۲۱ میلادی ۳۹۷ هزار و ۷۳۵ نفر و جمعیت ایرانیان بر اساس اصالت ایرانی در این سال ۵۰۴ هزار و ۹۲۷ نفر بوده است که از این تعداد ۵۱ درصد مرد و ۴۹ درصد زن بوده‌اند. در سال ۲۰۲۱ از نظر وضعیت سنی ۱/۸ درصد از ایرانیان در آمریکا ۱۷

ساله و کمتر، ۱۱/۳ درصد ۱۸ تا ۳۴ ساله، ۵۷/۵ درصد ۳۵ تا ۶۴ ساله، ۲۹/۴ درصد ۶۵ ساله و بیشتر بوده‌اند. نمودار زیر نشان می‌دهد سهم جمعیت بالای ۶۵ سال ایرانی در آمریکا از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱ میلادی ۱۰ درصد افزایش یافته و سهم جمعیت زیر ۳۴ سال ۶ درصد کاهش داشته است.

نمودار ۲۱- ایرانیان در گروه‌های عمده سنی در آمریکا (۲۰۲۱ تا ۲۰۱۰)

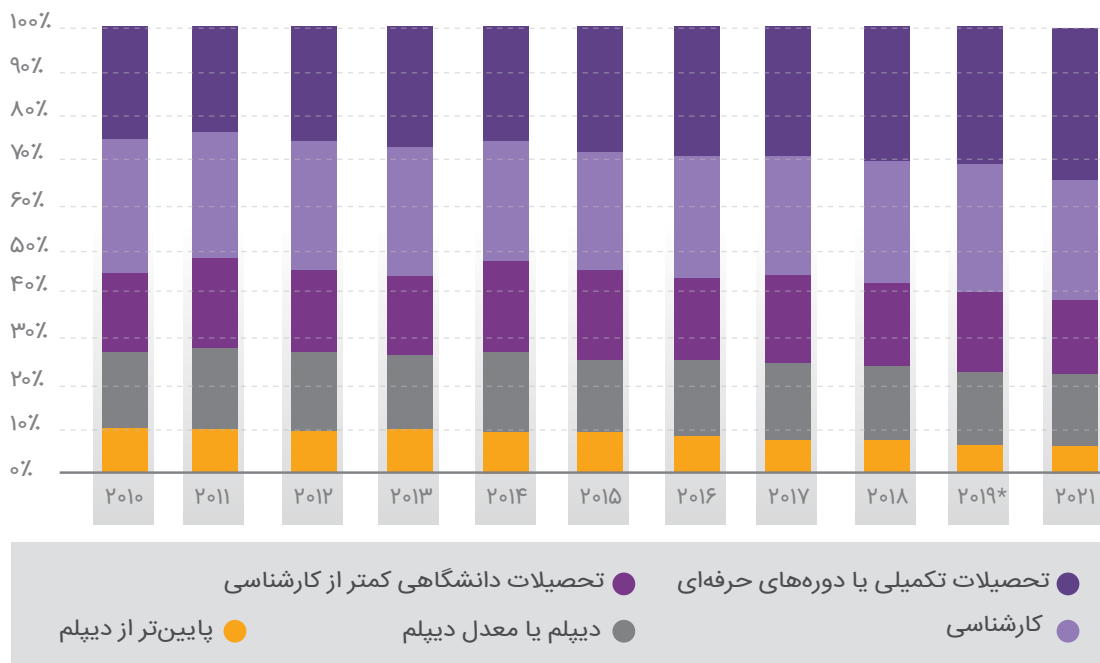
(Census Bureau, 2022)

* اداره آمار آمریکا جمعیت و ویژگی‌های آن را در سال ۲۰۲۰ تخمین زده است.

تحصیلات تکمیلی یا دانش‌آموخته‌ی دوره‌های حرفه‌ای بودند. ایرانیان (افراد متولد ایران) از نظر جمعیتی دارای رتبه ۲۷ در میان مهاجران ایالات متحده هستند که کمتر از ۰/۸ درصد از جمعیت بیش از ۵۰ میلیونی متولدین خارج، در این کشور را تشکیل می‌دهند.

بررسی وضعیت تحصیلی ایرانیان در آمریکا نشان می‌دهد که در این سال از جمعیت ۲۵ سال به بالای ایرانی در این کشور ۶/۵ درصد از ایرانیان دارای تحصیلات پایین‌تر از دیپلم، ۱۶ درصد دیپلم، ۱۷/۸ درصد کالج یا برخی مدارک همراه، ۲۶ درصد کارشناسی و ۳۴/۶ درصد

نمودار ۲۲- وضعیت تحصیلی ایرانیان بالای ۲۵ سال در آمریکا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)

(Census Bureau, 2022)

* اداره آمار آمریکا جمعیت و ویژگی‌های آن را در سال ۲۰۲۰ تخمین زده است.

سیستم مهاجرتی آمریکا

ویزای‌های صادر شده در آمریکا در دو دسته طبقه‌بندی می‌شوند.

۱. ویزاهای مهاجرتی^۱: ویزاهای مهاجرتی (اقامت دائم قانونی^۲) در ۶ گروه تنوع، وابستگان شهروندان آمریکایی، پناجویی و پناهندگی، خانواده، استخدام و سایر صادر می‌شود.

۲. ویزاهای غیر مهاجرتی^۳: ویزاهای غیر مهاجرتی در ۵ گروه نیروی کار موقت و خانواده هایشان، دانشجویان و تبادل، دیپلمات‌ها و سایر نمایندگان کشورها، نامعین و سایر ویزاها صادر می‌شود که هر کدام از این ویزاها زیر گروه‌های مختلفی دارند. در مجموع آمریکا ۸۱ نوع ویزای غیر مهاجرتی صادر می‌کند.

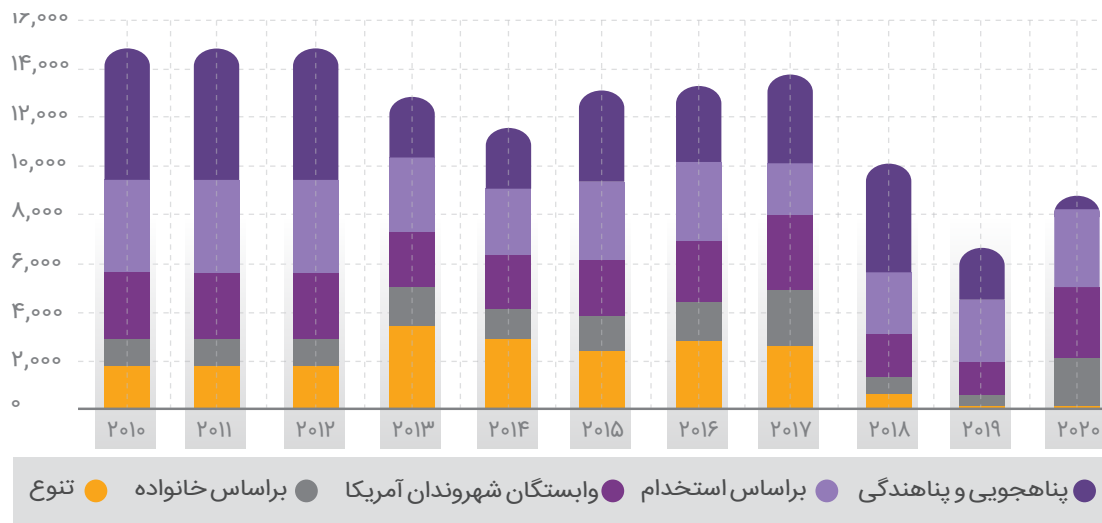
۳. تابعیت^۴: درخواست تابعیت برای افراد متولد خارج از آمریکا در سن بالای ۱۸ سال پس از گذشت ۳ تا ۵ سال پس از اقامت دائم قانونی بسته به نوع اقامت امکان پذیر است. داشتن اقامت و حضور فیزیکی مستمر در ایالات متحده؛ توانایی خواندن، نوشتن، و صحبت کردن به زبان انگلیسی پایه؛ نشان دادن شخصیت اخلاقی خوب؛ دانش و درک از تاریخ و دولت ایالات متحده؛ و وفاداری به اصول قانون اساسی ایالات متحده؛ از سایر الزامات آن است.

تابعیت و اقامت دائم

اقامت دائم صادر شده برای ایرانیان در ده سال اخیر است. اقامت دائم قانونی ممکن است برای افراد ساکن در آمریکا با ویزاهای غیر مهاجرتی مانند نیروی کار موقت یا دانشجویان پس از فراغت از تحصیل صادر شده باشد یا افراد در بدو ورود با اقامت دائم قانونی وارد این کشور شوند. در جدول ۳۰ کل اقامت‌های دائم صادر شده برای ایرانیان به تفکیک آورده شده است. همچنین در سطر آخر تعداد ایرانیان وارد شده به این کشور با اقامت دائم ذکر شده است.

در سال ۲۰۲۰ میلادی هشت هزار و ۸۲۸ تابعیت و هشت هزار و ۸۰۵ اقامت دائم قانونی برای ایرانیان در آمریکا صادر شده است که نسبت به سال قبل به ترتیب ۲۲ درصد کاهش و ۳۳ درصد افزایش داشته است. اقامت قانونی در ۶ گروه تنوع، وابستگان شهروندان آمریکایی، پناجویی و پناهندگی، خانواده، استخدام و سایر صادر شده است. در سال ۲۰۲۰ بیش‌ترین تعداد ویزای اقامت دائم مربوط به استخدام و کمترین تعداد مربوط به تنوع بوده است. نمودار ۲۳ نشان‌دهنده‌ی تعداد ویزای

نمودار ۲۳- تعداد ایرانیان (محل تولد ایران) دریافت‌کننده اقامت دائم آمریکا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)

(Homeland Security, 2022)

1. Immigrant visas
2. Lawful Permanent Resident

3. Non-immigrant visas
4. Naturalization

جدول ۳- انواع اقامت دائم صادرشده برای ایرانیان در آمریکا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)

۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	
۵۶۱	۲,۰۹۶	۴,۴۴۱	۳,۶۵۶	۳,۱۱۱	۳,۷۵۶	۲,۵۲۱	۲,۴۸۱	۵,۳۸۶	۵,۳۸۶	۵,۳۸۶	پناهجویی و پناهندگی
۳,۱۷۰	۲,۵۱۲	۲,۵۶۶	۲,۰۴۹	۳,۱۷۲	۳,۲۳۲	۲۲۹	۳,۰۵۴	۳,۷۷۹	۳,۷۷۹	۳,۷۷۹	بر اساس استخدام
۲,۸۵۲	۱,۳۹۷	۱,۷۵۲	۳,۱۲۸	۲,۵۲۳	۲,۲۵۰	۲,۲۲۴	۲,۲۷۲	۲,۷۱۱	۲,۷۱۱	۲,۷۱۱	وابستگان شهروندان امریکایی
۱,۹۸۸	۴۱۶	۷۱۳	۲,۳۶۶	۱,۶۰۰	۱,۴۸۵	۱,۲۱۵	۱,۵۸۴	۱,۱۵۱	۱,۱۵۱	۱,۱۵۱	بر اساس خانواده
۲۲۱	۱۹۰	۶۲۸	۲,۵۸۳	۲,۸۸۳	۲,۳۷۷	۲,۸۹۷	۳,۴۴۷	۱,۷۸۳	۱,۷۸۳	۱,۷۸۳	تنوع
۱۳	۲۹	۱۶	۹	۹	۱۴	۲۹	۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	سایر
۸,۸۰۵	۶,۶۴۰	۱۰,۱۱۶	۱۳,۷۹۱	۱۳,۲۹۸	۱۳,۱۱۴	۱۱,۶۱۵	۱۲,۸۶۳	۱۴,۸۲۲	۱۴,۸۲۲	۱۴,۸۲۲	کل
۴,۷۵۰	۱,۶۲۳	۱,۴۴۹	۶,۶۴۳	۷,۷۲۷	۷,۱۷۹	۷,۰۴۹	۸,۰۵۷	۸,۱۲۶	۷,۳۲۳	۸,۰۵۷	ورود با اقامت دائم قانونی

(Homeland Security, 2022)

اقامت موقت غیرتوریستی

و سایر ویزاها صادر شده است. در سال ۲۰۲۰ بیشترین تعداد ویزای اقامت موقت صادرشده مربوط به دانشجویان و تبادل بوده است (۷۹ درصد). جدول ۳۱ نشان‌دهنده ویزای موقت صادرشده برای ایرانیان در بخش‌های مختلف و در طی ده سال اخیر است.

ایرانیان در سال ۲۰۲۰ در آمریکا ۲ هزار و ۲۲ ویزای اقامت موقت دریافت کرده‌اند که نسبت به سال قبل ۵۹ درصد کاهش داشته است. ویزاهای موقت در آمریکا در پنج گروه نیروی کار موقت و خانواده‌هایشان، دانشجویان و تبادل، دیپلمات‌ها و سایر نمایندگان کشورها، نامعین

جدول ۳۱- انواع اقامت موقت غیر توریستی صادرشده برای ایرانیان در آمریکا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)

۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	
۳۱	۶۵	۵۷	۵۵	۱۰۸	۷۹	۶۲	۱۲۸	۱۶۱	۱۷۵	۱۹۹	نامعین
۲۵۴	۴۵	۸۴	۳۶۹	۴۰۹	۴۵۰	۵۶۳	۴۰۶	۴۶۱	۴۱۵	۵۳۱	سایر ویزاها
۵۱	۶۹	۹۴	۳۰۵	۴۶۵	۴۹۹	۴۷۹	۴۳۴	۴۷۸	۴۳۶	۴,۸۵	نیروی کار موقت و خانواده‌هایشان
۸۱	۲۲۹	۲۹۱	۳۶۰	۳۸۳	۳۵۱	۳۴۰	۲۶۸	۴۱۵	۳۸۲	۴۴۵	دیپلمات‌ها و سایر نمایندگان کشورها
۱,۶۰۵	۴,۵۰۶	۴,۸۷۰	۶,۲۷۳	۷,۴۹۲	۷,۹۳۷	۷,۴۴۳	۶,۴۵۸	۵,۳۲۶	۳,۴۱۹	۲,۵۲۹	دانشجویان و تبادل
۲,۰۲۲	۴,۹۱۴	۵,۳۹۶	۷,۳۶۲	۸,۸۵۷	۹,۳۱۶	۸,۸۸۷	۷,۶۹۴	۶,۸۴۱	۴,۸۲۷	۴۱,۸۹	کل

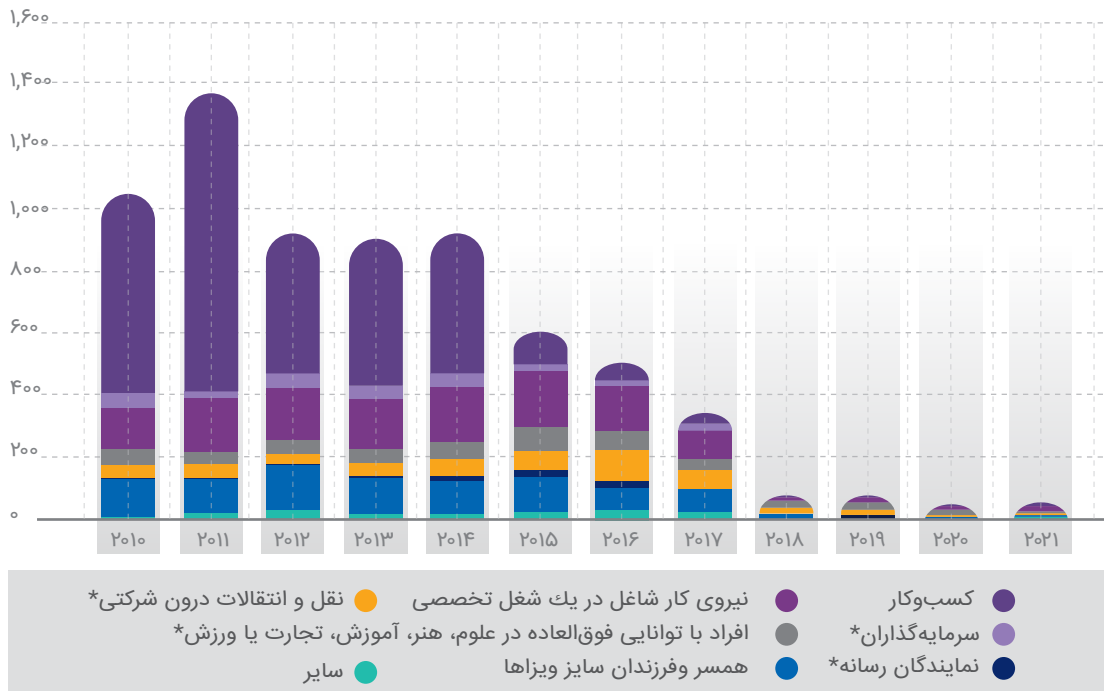
(Homeland Security, 2022)

این ویزاها معمولاً برای خانواده‌های (شامل همسر، فرزندان و در برخی موارد سایر همراهان) افراد نیز تحت عنوان مشابهی صادر می‌گردد. نمودار ۲۴ تعداد ویزای موقت کاری صادرشده برای ایرانیان را به تفکیک گروه‌های مختلف از سال ۲۰۱۰ تا سال ۲۰۲۱ نشان داده است. بر اساس این نمودار تعداد ویزای کاری صادرشده از سال ۲۰۱۰ تا سال ۲۰۲۱ روندی نزولی داشته

ویزای موقت کاری در آمریکا در عناوین متعددی صادر می‌شود که در یک طبقه‌بندی می‌توان آن‌ها را شامل ویزاهای شامل کسب‌وکار، سرمایه‌گذاری، نیروی کار شاغل در یک شغل تخصصی، همسر و فرزندان برخی از ویزاها، نمایندگان رسانه، نقل و انتقالات درون شرکتی، افراد با توانایی فوق‌العاده در علوم، هنر، آموزش، تجارت یا ورزش، و سایر طبقه‌بندی نمود.

است. به طوری که در سال ۲۰۲۰ به کمترین مقدار خود رسید. در سال ۲۰۲۰ بیشترین ویزای کاری برای ایرانیان متعلق به بخش نیروی کار شاغل در یک شغل تخصصی صادر شده است.

نمودار ۲۴- انواع ویزای موقت کاری صادر شده برای ایرانیان در آمریکا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)

(Travel State, 2022)

* داده طبقه‌های ستاره دار به همراه ویزای خانواده و فرزندان ارائه شده است

جدول ۳۲- انواع ویزای موقت کاری صادر شده برای ایرانیان در آمریکا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)

۲۰۲۱	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	
۹	۲	۳	۶	۳۳	۶۰	۱۰۳	۴۴۷	۴۶۹	۴۴۸	۹۵۴	۶۴۲	کسب‌وکار
۰	۰	۰	۱	۲۰	۱۵	۲۵	۴۸	۴۱	۴۷	۲۷	۴۱	سرمایه‌گذاران و همسر و فرزندان
۱۷	۹	۱۸	۱۴	۹۵	۱۴۴	۱۷۷	۱۷۰	۱۶۰	۱۶۴	۱۷۰	۱۳۷	نیروی کار شاغل در يك شغل تخصصی
۸	۸	۱۴	۱۵	۷۶	۶۹	۱۱۰	۱۰۳	۱۱۶	۱۴۴	۱۰۷	۱۲۰	همسر و فرزندان ویزاهای مختلف ^۱
۰	۰	۳	۱	۴	۱۹	۲۳	۲۰	۶	۵	۱۱	۱۱	نمایندگان رسانه خارجی و همسر و فرزند
۴	۹	۱۲	۱۶	۵۳	۹۸	۶۷	۵۱	۳۷	۲۹	۴۴	۳۷	نقل و انتقالات درون شرکتی و همسر و فرزندان
۷	۱۲	۱۵	۱۲	۳۱	۵۳	۵۰	۳۷	۲۸	۳۳	۵	۱۴	افراد با توانایی فوق‌العاده در علوم، هنر، آموزش، تجارت یا ورزش، همراهانشان و همسر و فرزندان
۲	۴	۱۲	۱۱	۵	۱۴	۲۲	۲۲	۲۲	۱۵	۲۹	۳۶	ورزشکار، هنرمند و همسر و خانواده‌هایشان
۱۰	۳	۳	۶	۲۶	۳۶	۲۷	۲۳	۲۴	۳۴	۲۳	۱۰	سایر
۵۷	۴۷	۸۰	۸۲	۳۴۳	۵۰۸	۶۰۴	۹۲۱	۹۰۳	۹۱۹	۱,۳۷۰	۱,۰۴۸	کل

(Travel State, 2022)

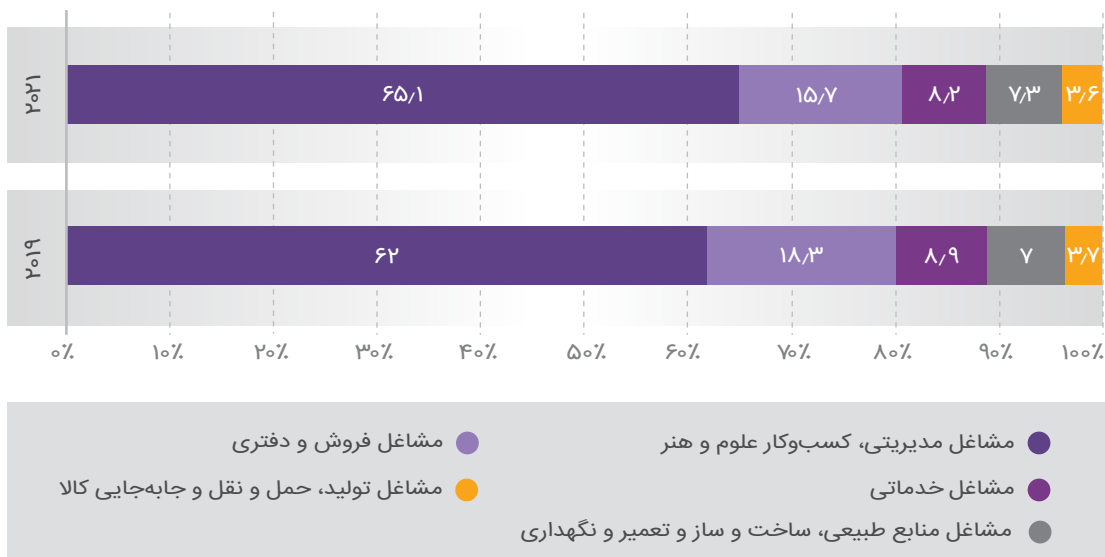
وضعیت اشتغال

به فعالیت بوده‌اند که عبارت است از: ۱-مدیریتی، کسب‌وکار و علوم و هنر (۶۲ درصد)، ۲- فروش و دفتری (۱۸/۳ درصد) ۳-خدماتی (۸/۹ درصد)، ۴-تولید، حمل‌ونقل و جابه‌جایی کالا (۷ درصد) ۵-منابع طبیعی، ساخت‌وساز و تعمیر و نگهداری (۳/۷ درصد). ۲۸/۹ درصد از ایرانیان در آمریکا در این سال در بخش خدمات آموزشی، مراقبت‌های بهداشتی و خدمات اجتماعی فعال بوده‌اند و عمده اشتغال آنان از نوع مزد و حقوق‌بگیری (۷۷/۲ درصد) بوده است. همچنین ۱۳/۱ درصد ایرانیان در مشاغل دولتی، ۹/۳ خود اشتغال و ۰/۳ درصد در مشاغل خانوادگی غیر حقوق‌بگیر فعالیت داشته‌اند.

جمعیت بالای ۱۶ سال ایرانی (متولد ایران) در آمریکا در سال ۲۰۲۱ توسط اداره آمار این کشور ۳۹۲ هزار و ۳۶۵ نفر تخمین زده شده است که نرخ مشارکت آن‌ها در بازار کار ۶۳/۹ درصد و نرخ بیکاری آنان ۸/۵ درصد بوده است. این درحالی است که نرخ مشارکت در میان بومی‌ها (متولدین آمریکا) ۶۶/۴ درصد و در میان کل مهاجرین در آمریکا (متولدین خارج) ۶۲/۳ درصد و نرخ بیکاری به ترتیب ۶/۳ و ۶/۲ درصد بوده است. یعنی نرخ مشارکت ایرانیان از متوسط مهاجرین بالاتر و از بومیان پایین‌تر بوده است. درحالی‌که نرخ بیکاری آنان از هر دو گروه بومیان و مهاجران بالاتر بوده است. در سال ۲۰۱۹ ایرانیان در پنج گروه شغلی مشغول

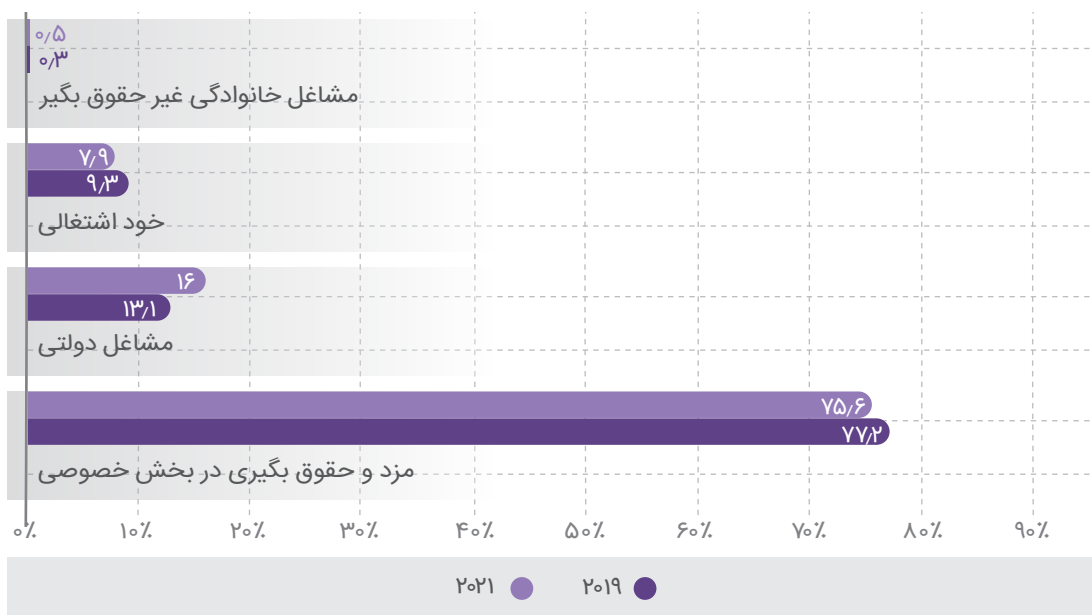
۱. شامل نیروی کار شاغل در يك شغل تخصصی و سایر

نمودار ۲۵- گروه‌های عمده‌ی شغلی ایرانیان در آمریکا در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۱۹

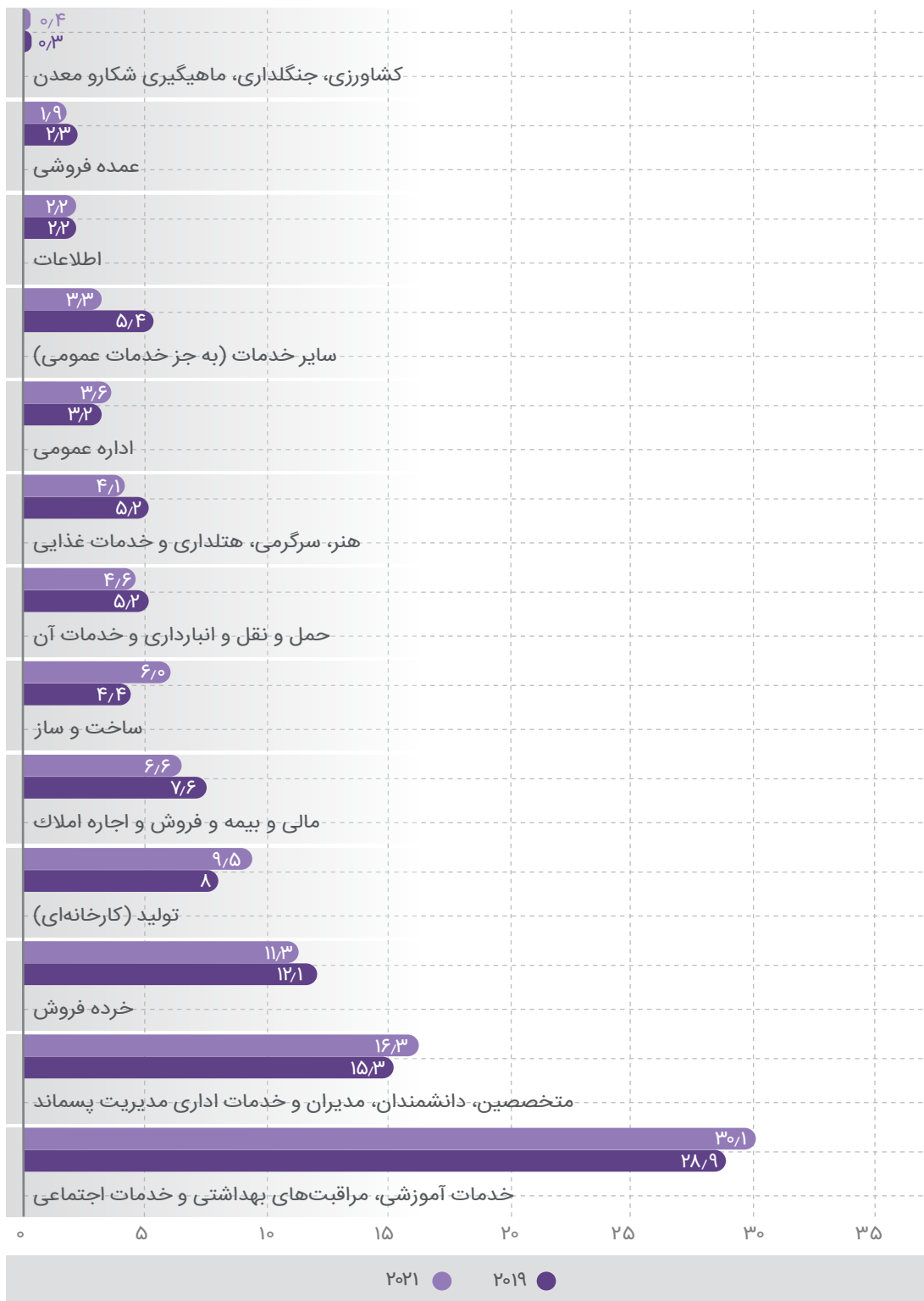
(Census Bureau, 2022)

نمودار ۲۶- نوع اشتغال ایرانیان در آمریکا در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۱۹

(Census Bureau, 2022)

نمودار ۲۷- بخش‌های عمده‌ی فعالیت ایرانیان در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۹ و ۲۰۲۱

(Census Bureau, 2022)

مقایسه ایرانیان مهاجر در آمریکا با سایر مهاجرین این کشور نشان می‌دهد ایرانیان از نظر کیفیت فعالیت اقتصادی قوی‌تر از سایر مهاجرین و متولدین آمریکا عمل می‌کنند. ۶۵/۱ درصد از ایرانیان شاغل بالای ۱۶ سال در مشاغل حوزه‌ی مدیریت، تجارت، علوم و هنر مشغول به کارند که بسیار بیشتر از ۴۳/۲ درصد بومی‌ها و ۳۷/۴ درصد کل مهاجرین است. در گروه مشاغل آموزشی، خدمات بهداشتی، و خدمات اجتماعی و در گروه مشاغل تخصصی، علمی، مدیریتی و خدمات اداری و مدیریت پسماند نیز سهم ایرانیان به نسبت جمعیتشان از سهم متولدین آمریکا و مهاجرین بیشتر است (۳۰/۱ درصد در مقایسه با ۲۴/۱ و ۲۰/۴ در گروه اول و ۱۶/۳ درصد در مقایسه با ۱۱/۹ و ۱۴/۵ در گروه دوم). درآمد متوسط خانوارهای ایرانیان مهاجر در آمریکا بیش از ۱۴۴ هزار دلار در سال تخمین زده شده است که بسیار بیشتر از حدود ۹۹ هزار دلار بومی‌ها و ۱۰۳ هزار دلار مهاجرین است. درآمد مهاجرین ایرانی از

منابع رفاه عمومی^۵ که می‌تواند یکی از عوامل تحمیل بار اقتصادی بر کشور مقصد باشد نیز به‌طور متوسط کمتر از ۱۸ هزار دلار است که کمی کمتر از این مبلغ برای مهاجرین (بالای ۱۸ هزار دلار) و به‌طور مشخص کمتر از این رقم برای جمعیت متولد آمریکا (بیش از ۲۱ هزار دلار) است. درآمد میانه^۶ی جمعیت متولدین آمریکا و جمعیت مهاجر در سطح خانوار تقریباً برابر و کمی کمتر از ۷۰ هزار دلار در سال است، حال آن‌که این رقم برای جمعیت ایرانیان ساکن آمریکا به بیش از ۸۶ هزار دلار می‌رسد. نرخ فقر^۷ نیز برای جمعیت ایرانیان ساکن آمریکا برابر با ۸/۳ درصد است که از نرخ مشابه برای جمعیت متولدین آمریکا (۱۲/۶ درصد) و جمعیت مهاجرین (۱۴ درصد) پایین‌تر است. جدول زیر وضعیت تحصیلی و شغلی ایرانیان را در مقایسه با کل مهاجران و بومیان (متولدین آمریکا) نشان داده است.

جدول ۳۳- وضعیت تحصیلی، اشتغال و برخی از شاخص‌های اقتصادی ایرانیان در آمریکا در مقایسه با جمعیت بومی و مهاجر

متولدین آمریکا	مهاجرین آمریکا	ایرانیان ساکن آمریکا	
۲۳	۲۰/۵	۲۶	تحصیلات کارشناسی جمعیت ۲۵ تا ۶۴ ساله (درصد)
۱۳/۳	۱۴/۱	۳۴/۶	تحصیلات تکمیلی جمعیت ۲۵ تا ۶۴ ساله (درصد)
۵۸/۵	۷۶/۹	۶۴	جمعیت ۱۸ تا ۶۴ ساله در سن فعالیت اقتصادی (درصد)
۶۶/۴	۶۲/۳	۶۳/۹	نرخ مشارکت اقتصادی جمعیت ۱۶ ساله و بیشتر (درصد)
۶/۲	۶/۳	۸/۵	نرخ بیکاری (درصد)
۶۲/۱	۵۷/۹	۵۸/۴	جمعیت شاغل ۱۶ ساله و بیشتر (درصد)
۴۳/۲	۳۷/۴	۶۵/۱	اشتغال جمعیت ۱۶ ساله و بیشتر در حوزه‌ی مدیریت، تجارت، علوم و هنر (درصد)
۲۴/۱	۲۰/۴	۳۰/۱	اشتغال جمعیت ۱۶ ساله و بیشتر در گروه‌های شغلی آموزش، خدمات بهداشتی و خدمات اجتماعی (درصد)
۱۱/۹	۱۴/۵	۱۶/۳	اشتغال جمعیت ۱۶ ساله و بیشتر در گروه‌های شغلی تخصصی، علمی، مدیریتی، خدمات اداری و مدیریت پسماند (درصد)
۹۹	۱۰۳	۱۴۴	درآمد متوسط سالیانه خانوار (به هزار دلار)
۲۱	>۱۸	<۱۸	درآمد خانوار از منابع رفاه عمومی (به هزار دلار)
<۷۰	<۷۰	۸۶	میانه درآمد سالیانه خانوار (به هزار دلار)
۱۲/۶	۱۴	۸/۳	نرخ فقر (درصد)

(Census Bureau, 2022)

1. Management, business, science, and arts
 2. Educational services, and health care and social assistance
 3. Professional, scientific, and management, and administrative and waste management services

4. Household mean earnings
 5. Social security income
 6. Median income
 7. Poverty rate

بیش اقامتی ایرانیان در آمریکا

اقامت بیش از حد به شرایطی گفته می‌شود که فرد بیش از مهلت قانونی خود در کشوری اقامت داشته باشد. آمار نرخ اقامت بیش از حد ایرانیان در آمریکا در سه دسته سیاحتی و تجاری، تحصیلی و سایر اهداف گزارش می‌شود. جدول ۳۴ تعداد خروجی مورد انتظار و کل اقامت بیش از حد را در طی سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰ به تفکیک انواع ویزا نشان می‌دهد. بر اساس این جدول، در هر سه گروه تعداد خروجی مورد انتظار و کل

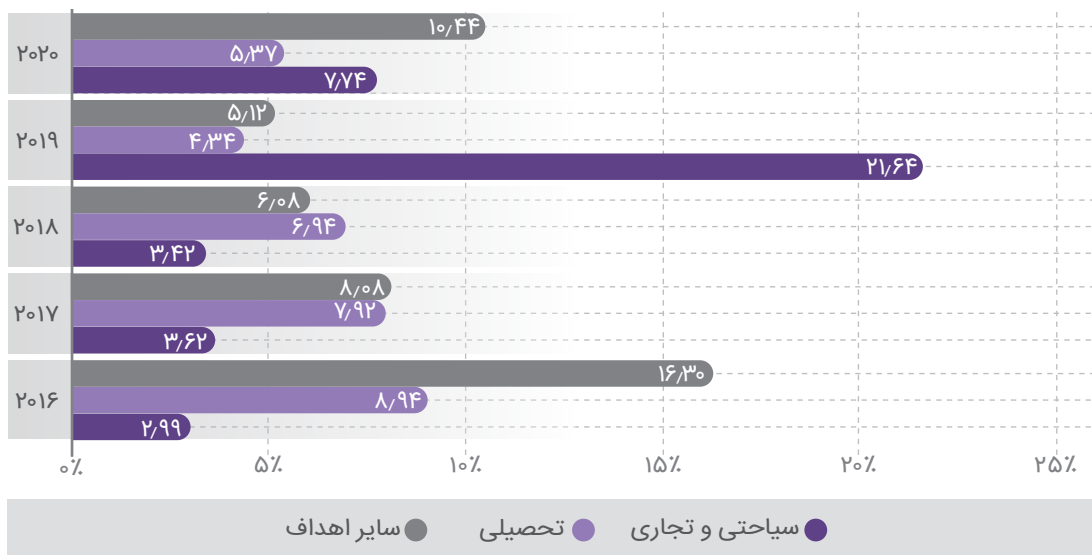
اقامت بیش از حد روندی نسبتاً کاهشی داشته است. با استفاده از این دو داده می‌توان نرخ اقامت بیش از حد ایرانیان را به دست آورد که در نمودار ۲۸ مشخص شده است. در سال ۲۰۲۰ بیشترین نرخ اقامت بیش از حد به ترتیب مربوط به ویزای سایر اهداف، سیاحتی و تجاری و تحصیلی بوده است. در طی سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰ بیشترین نرخ اقامت بیش از حد مربوط به ویزای سیاحتی و تجاری در سال ۲۰۱۹ است.

جدول ۳۴- تعداد خروجی مورد انتظار و بیش‌اقامتی ایرانیان به تفکیک نوع اقامت (۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰)

سال	سیاحتی و تجاری		تحصیلی		سایر اهداف	
	تعداد خروجی مورد انتظار (نفر)	کل اقامت بیش از حد (نفر)	تعداد خروجی مورد انتظار (نفر)	کل اقامت بیش از حد (نفر)	تعداد خروجی مورد انتظار (نفر)	کل اقامت بیش از حد (نفر)
۲۰۱۶	۲۳۷۴۹	۷۰۹	۳,۵۶۷	۳۱۹	۶۳۲	۱۰۳
۲۰۱۷	۱۷۵۰۶	۶۳۴	۴,۴۱۸	۳۵۰	۱۲۷۴	۱۰۳
۲۰۱۸	۹,۱۴۹	۳۱۳	۴,۱۷۸	۲۹۰	۱۱۰۲	۶۷
۲۰۱۹	۱,۳۹۱	۳۰۱	۴,۰۱۱	۱۷۴	۸۷۹	۴۵
۲۰۲۰	۱,۸۳۴	۱۴۲	۳,۵۷۳	۱۹۲	۹۵۸	۱۰۰

(Homeland Security, 2022)

نمودار ۲۸- نرخ بیش‌اقامتی ایرانیان در آمریکا به تفکیک نوع اقامت (۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰)

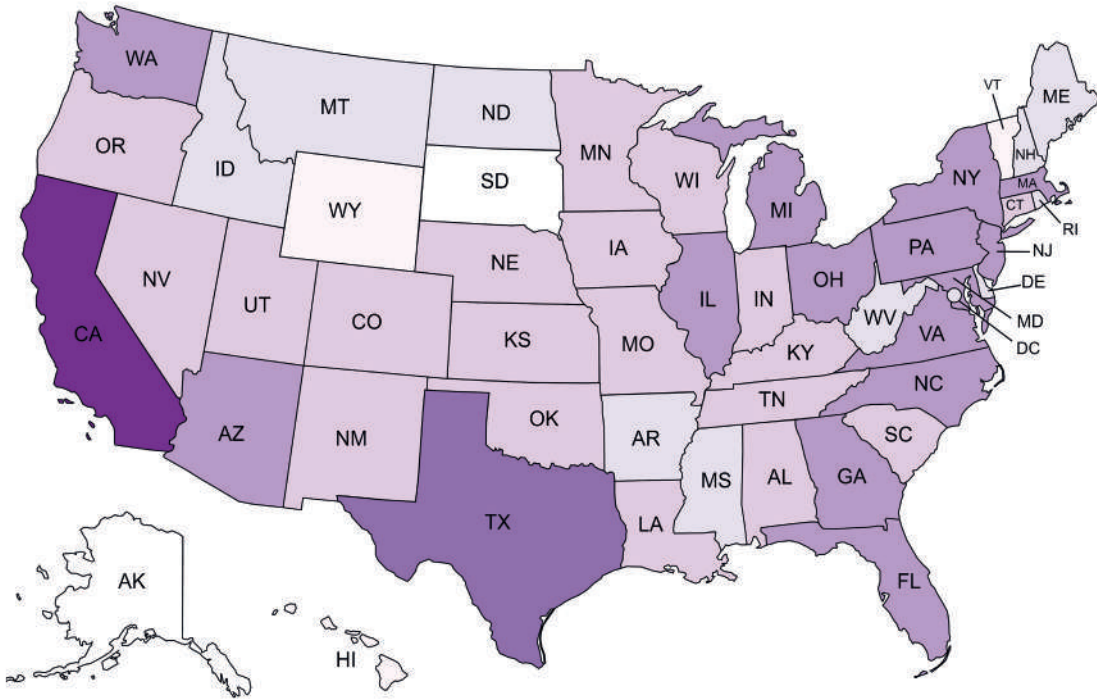
(Homeland Security, 2022)

توزیع جغرافیایی دریافت اقامت دائم

ترتیب در دو ایالت کالیفرنیا و تگزاس بیشترین اقامت دائم را در سال ۲۰۲۰ دریافت کرده‌اند.

نقشه زیر نشان‌دهنده توزیع جغرافیایی ایرانیان دریافت اقامت دائم در ایالت‌های مختلف آمریکا در سال ۲۰۲۰ است. بر اساس این نقشه ایرانیان به

شکل ۱۳- نقشه توزیع جغرافیایی دریافت اقامت دائم ایرانیان در ایالت‌های مختلف آمریکا در سال ۲۰۲۰

(Homeland Security, 2022)

رتبه ایرانیان در میان مهاجران

در میان مهاجران در بخش جمعیت ۲۷، دریافت تابعیت ۱۸، دریافت اقامت قانونی ۲۲ و دریافت ویزای موقت غیر توریستی ۸۶ است.

جدول ۳۵ نشان‌دهنده‌ی رتبه‌ی ایرانیان در میان مهاجران در بخش‌های مختلف از جمله جمعیت، دریافت تابعیت، دریافت اقامت قانونی و دریافت ویزای موقت غیر توریستی است. بر اساس این جدول رتبه ایرانیان

جدول ۳۵- رتبه ایرانیان در میان مهاجران در آمریکا در سال ۲۰۲۰

رتبه ایرانیان در میان مهاجران در آمریکا		
۲۷	جمعیت	
۱۸	دریافت تابعیت	
۳۱	تنوع	دریافت اقامت قانونی
۱۵	بر اساس خانواده	
۲۷	وابستگان شهروندان آمریکا	
۹	بر اساس استخدام	
۳۰	پناهجویی و پناهندگی	
۳۹	سایر	
۲۲	کل	
۱۲۷	نیروی کار موقت و خانواده هایشان	دریافت ویزای موقت غیرتوریستی
۷۰	دانشجویان و تبادل	
۱۵۹	دبیلیمات ها و سایر نمایندگان کشورها	
۸۳	سایر ویزاها	
۵۰	نامعین	
۸۶	کل	
۳۹	سیاحتی و تجاری	اقامت بیش از حد
۸۵	تحصیلی	
۵۲	سایر اهداف	
۵۷	کل	

(Homeland Security, 2022) (UNDESA,2020)

تغییرات ویزای کاری

- به دلیل شرایط اضطراری کووید-۱۹ و در ماه‌های ابتدایی سال ۲۰۲۰، چندین ایالت در ایالات متحده مجوز اقامت موقت را برای پزشکان دارای مدرک پزشکی خارجی فعال کردند.
- در آگوست ۲۰۲۰، وزارت امنیت داخلی قانونی موقت به منظور ایجاد اطمینان در زمینه تولید محصولات کشاورزی منتشر کرد که به کارفرمایان دارای مجوز استخدام و نیروی کار دارای اقامت موقت اجازه می‌داد تا کارگران موقت شاغل در بخش کشاورزی که هنوز در انتظار تایید نهایی اقامتشان هستند را استخدام کنند. این قانون همچنین به کارگران موقت اجازه می‌داد تا کارفرمای خود را تغییر دهند.
- خدمات شهروندی و مهاجرت ایالات متحده دستورالعمل جدیدی در نوامبر ۲۰۲۱ ارائه کرد که به همسران افراد دارای ویزای "انتقال درون شرکتی" و در شرایط خاص "سرمایه گذار خارجی" اجازه می‌دهد بدون داشتن اسناد مجوز استخدام، مشغول به کار شوند.
- در ابتدای سال ۲۰۲۲، خدمات شهروندی و مهاجرت ایالات متحده راهنمای دقیقی منتشر کرده است که شرح می‌دهد چگونه کارآفرینان می‌توانند واجد شرایط دریافت ویزای "افراد با توانایی یا دستاوردهای فوق‌العاده"^۳ شوند.
- همچنین بر اساس دستورالعمل جدید خدمات شهروندی و مهاجرت ایالات متحده، افراد دارای مدرک سطح عالی در زمینه علم، تکنولوژی، مهندسی و ریاضیات، به‌ویژه افراد دارای تخصص ویژه در فناوری‌های حیاتی و نوظهور مشخص شده توسط شورای امنیت ملی یا شورای ملی علم و فناوری، مورد ملاحظه ویژه‌ای قرار خواهند گرفت. همچنین ارائه یک طرح پیشنهادی (پروپوزال) توسط این افراد به عنوان یک "عامل ویژه مثبت" در نظر گرفته شده و فرد را در موقعیت خوبی در راستای اقدام جهت امنیت ملی قرار می‌دهد.

تغییرات ویزای تحصیلی

- پس از بحران کووید-۱۹، دانشجویانی که در برنامه آموزشی و تحصیلی‌شان به طور کامل آنلاین بود، باید این کشور را ترک می‌کردند. همچنین دارندگان ویزای تحصیلی^۴ در هر ترم فقط می‌توانستند یک دوره آنلاین بگذرانند. در آوریل ۲۰۲۱، وزارت امور خارجه ایالات متحده اجازه استفاده از مجوز استثنای منافع ملی (گروه‌های مجاز به سفر به ایالات متحده) را به دانشجویان و دانشگاهیان سراسر جهان از اول اوت ۲۰۲۱ ارائه کرد.
- در ژانویه ۲۰۲۲ وزارت امنیت داخلی ۲۲ رشته تحصیلی جدید برنامه آموزشی عملی اختیاری^۵ علم، تکنولوژی، مهندسی و ریاضیات را به دانشجویان بین‌المللی که در رشته‌های علم، تکنولوژی، مهندسی و ریاضیات تحصیل می‌کنند، معرفی کرد. این رشته‌های جدید که در اعلامیه‌ی ثبتی فدرال فهرست شده‌اند، شامل انرژی زیستی، جنگل‌داری، طراحی فناوری انسان محور، محاسبات ابری، علوم آب و هوا، علوم سیستم‌های زمین، اقتصاد، علوم رایانه، ژئوبیولوژی، علوم داده و تجزیه و تحلیل کسب‌وکار هستند. وزارت امنیت داخلی همچنین در حال ایجاد فرآیندی برای عموم است تا درخواست اضافه یا حذف شدن مدرکی از لیست مدارک تعیین شده را داشته باشند.
 - وزارت امور خارجه به افراد دارای ویزای تبادل^۶ که در رشته‌های علم، تکنولوژی، مهندسی و ریاضیات پیش از دکترا ثبت‌نام کرده‌اند حداکثر تا ۳۶ ماه اجازه می‌دهد تا واجد شرایط شرکت در برنامه آموزش عملی در سال‌های ۲۰۲۲ و ۲۰۲۳ شوند.

ایرانیان در کانادا

جمعیت

جمعیت ایرانیان مهاجر در کانادا در میان دیگر مهاجران رتبه ۷ را دارد. جمعیت ایرانیان در کانادا دو درصد کل جمعیت مهاجران این کشور را تشکیل می‌دهد.

جمعیت ایرانیان در کانادا بر اساس محل تولد در سال ۲۰۲۱ میلادی در آخرین سرشماری این کشور ۲۱۳ هزار و ۱۶۰ نفر و نسبت زن به مرد تقریباً برابر بوده است.

سیستم مهاجرتی کانادا

اجازه اقامت موقت^۱: به عنوان یکی از راه‌های مهاجرت به کانادا در ۴ دسته اجازه تحصیل، برنامه جابه‌جایی بین‌المللی، اجازه کار بشر دوستانه و حمایتی و برنامه نیروی کار موقت خارجی صادر می‌شود.

اجازه اقامت دائم^۲: پس از اقامت موقت فرد می‌تواند برای دریافت ویزای اقامت دائم اقدام کند. دریافت این ویزا از ۶ مسیر ممکن است. سه مسیر صرفاً برای افراد فرانسه زبان است و سه مسیر دیگر برای همه‌ی افراد به طور کلی است. دریافت اقامت دائم دو شرط دارد: ۱- فرد در حال کار کردن در کانادا باشد. ۲- فرد از يك موسسه عالی آموزشی فارغ التحصیل شده باشد.

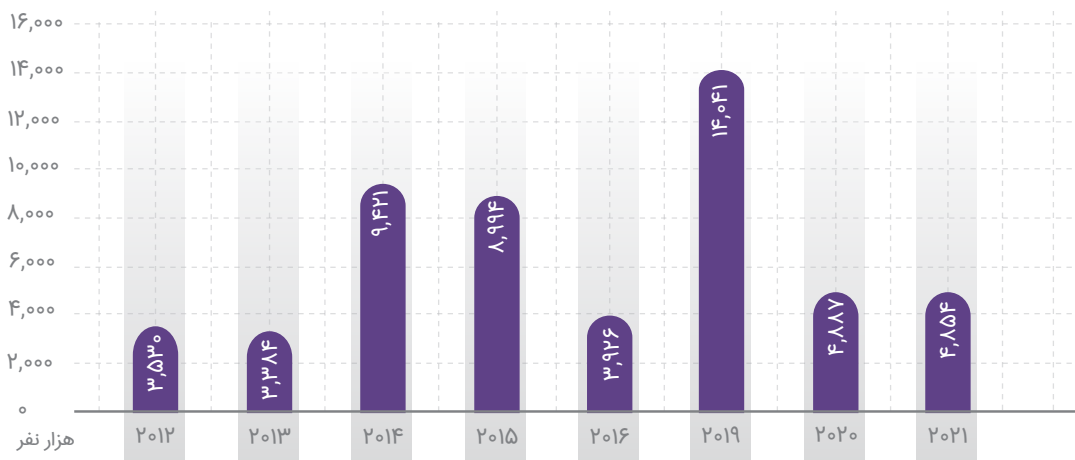
دریافت شهروندی^۳: در خواست شهروندی نیز در صورتی صادر میشود که فرد اقامت دائم داشته باشد، حداقل سه سال در کانادا زندگی کرده باشد، مالیات خود را پرداخته باشد، تست شهروندی را گذرانده باشد و دارای مهارت در زبان انگلیسی و یا فرانسه باشد.

دریافت شهروندی

هزار و ۴۱ شهروندی بوده است و به‌طور متوسط از سال ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱ سالانه شش هزار و ۶۰۰ نفر ایرانی شهروند کانادا شده‌اند.

نمودار ۲۹ تعداد ایرانیان دریافت‌کننده شهروندی کشور کانادا را نشان می‌دهد. بیشترین میزان شهروندی اعطایی به ایرانیان مربوط به سال ۲۰۱۹ و برابر با ۱۴

نمودار ۲۹- تعداد شهروندی جدید اعطاشده به ایرانیان در کانادا (۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱)

(IRCC, 2022)

* داده سال ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ در دسترس نبوده است.

1. Temporary resident permit
2. Permanent resident permit

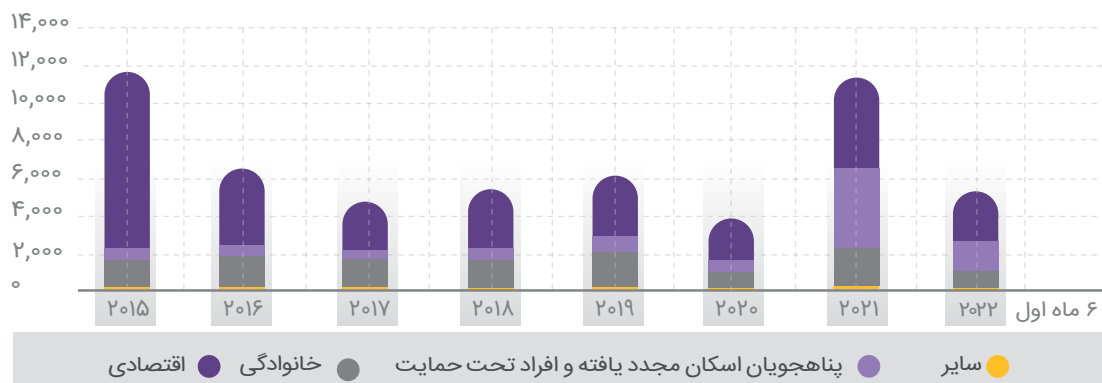
3. Citizenship

اقامت دائم

در سال ۲۰۲۱ برای ایرانیان در کانادا ۱۱ هزار و ۳۰۵ اجازه اقامت دائم صادر شده است که نسبت به سال قبل افزایش چشمگیری داشته است (تقریباً سه برابر شده است). علت آن را می‌توان مرتبط با کاهش شیوع ویروس کرونا و فعال شدن سیستم مهاجرتی این کشور دانست. نمودار ۳۰ و جدول ۳۶ نشان‌دهنده تعداد ویزای اقامت دائم صادر شده برای ایرانیان در طی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۲ به تفکیک نوع ویزا است. با توجه به این نمودار بیشترین ویزای اقامت دائم صادر شده در طی این سال‌ها مربوط به ویزای

اقتصادی بوده است. تعداد ویزای اقتصادی صادر شده به تفکیک نوع ویزا نیز در جدول مشخص شده است. بر اساس این جدول، ویزای اقتصادی در چهار گروه کسب‌وکار، برنامه نیروی کار، برنامه انتخابی استانی و مسیر اقامت موقت به اقامت دائم صادر می‌شود. در سال ۲۰۲۱ بیش‌ترین ویزای اقامت دائم صادر شده برای ایرانیان مربوط به برنامه نیروی کار بوده است. همچنین در این سال بیش‌ترین ویزای صادر شده در بخش کسب‌وکار مربوط به سرمایه‌گذار بوده است.

نمودار ۳۰- انواع ویزای اقامت دائم صادر شده برای ایرانیان در کانادا (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۲)

(IRCC, 2022)

جدول ۳۶- اقامت دائم با دلایل اقتصادی صادر شده برای ایرانیان به تفکیک نوع ویزا در کانادا (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۲)

۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۲۰	۲۰۲۱	۶ ماه اول ۲۰۲۲		
۵۰	۱۵	۲۵	۱۰	۱۵	۱۰	۲۰	۱۰	کسب‌وکار	اقتصادی
۱,۳۹۵	۷۳۵	۸۸۵	۵۲۵	۴۵۰	۱۸۵	۵۰۵	۲۰۵		
۶۵	۱۲۵	۱۱۵	۷۰	۷۰	۲۰	۱۰	---		
۰	۱۰	--	۱۵	۶۰	۳۰	۸۵	۳۰		
۱,۵۱۰	۸۹۰	۱,۰۳۰	۶۲۵	۵۹۰	۲۴۵	۶۲۰	۲۴۰	کل	
۷,۲۸۰	۲,۷۹۰	۱,۱۱۵	۱,۷۲۵	۱,۷۳۰	۱,۱۷۰	۲,۶۶۰	۱,۲۳۵	برنامه نیروی کار	
۷۰۵	۵۶۰	۵۶۰	۹۵۵	۹۹۰	۹۲۰	۱,۱۶۵	۶۳۵	برنامه انتخابی استانی	
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵۴۰	۶۷۰	مسیر اقامت موقت به اقامت دائم	
۹,۴۹۵	۴,۲۴۰	۲,۷۰۰	۳,۳۰۵	۳,۳۱۰	۲,۳۳۵	۴,۹۸۵	۲,۷۸۰	کل اقامت دائم اقتصادی صادر شده برای ایرانیان	

(IRCC, 2022)

اقامت موقت

آن برای تحصیل، ۳۴/۵ درصد برنامه جابه‌جایی بین‌المللی، ۱۲/۵ درصد اجازه کار بشردوستانه و حمایتی و ۱/۱۶ درصد برنامه نیروی کار موقت خارجی بوده است. جدول ۳۷ نشان‌دهنده‌ی تعداد ویزای صادرشده به تفکیک ۴ دسته در طی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱ است.

ویزای اقامت موقت در کانادا در چهار دسته اجازه تحصیل، برنامه جابه‌جایی بین‌المللی، اجازه کار بشردوستانه و حمایتی و برنامه نیروی کار موقت خارجی صادر می‌شود. در سال ۲۰۲۱ میلادی ۲۳ هزار و ۸۰ ویزای اقامت موقت برای ایرانیان صادر شده است که ۵۲ درصد

جدول ۳۷- انواع اجازه اقامت موقت دریافتی ایرانیان در کانادا (۲۰۱۵ تا مارس ۲۰۲۱)

۲۰۲۱	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	
۱۱,۹۴۰	۶,۹۹۰	۹,۶۹۰	۷,۰۳۵	۴,۶۷۵	۲,۹۶۰	۲,۳۴۰	اجازه تحصیل
۲,۹۰۰	۱,۷۶۵	۴,۷۰۰	۱,۴۴۰	۳۹۰	۱۹۵	۱۵۰	اجازه کار بشردوستانه و حمایتی
۷,۹۷۰	۴۵۷۵	۴,۵۵۵	۲,۷۰۰	۱,۸۲۰	۱,۷۴۵	۱,۱۰۰	برنامه جابه‌جایی بین‌المللی
۲۷۰	۲۰۰	۲۱۰	۱۲۵	۶۰	۵۵	۳۰	برنامه نیروی کار موقت خارجی
۲۳,۰۸۰	۱۳,۵۳۰	۱۹,۱۵۵	۱۱,۳۰۰	۶,۹۴۵	۴,۹۵۵	۳,۶۲۰	کل

(IRCC, 2022)

رتبه ایرانیان در میان مهاجران

موقت هفتم بوده‌اند. رتبه ایرانیان در دریافت ویزای تحصیلی و اجازه کار بشردوستانه و حمایتی پنجم، در برنامه جابه‌جایی بین‌المللی هفتم و در برنامه نیروی کار موقت خارجی ۳۰ بوده است.

رتبه‌ی ایرانیان در میان مهاجران در کانادا در جدول ۳۸ مشخص شده است. ایرانیان از نظر جمعیت هشتمین گروه در میان مهاجران در کانادا بوده‌اند، همچنین در دریافت ویزای دائم رتبه هشتم و در دریافت ویزای

جدول ۳۸- رتبه ایرانیان در میان مهاجران در کانادا در سال ۲۰۲۰

رتبه ایرانیان در میان مهاجران در کانادا	
۸	جمعیت
۸	دریافت ویزای دائم
۵	اجازه تحصیل
۵	اجازه کار بشردوستانه و حمایتی
۷	برنامه جابه‌جایی بین‌المللی
۳۰	برنامه نیروی کار موقت خارجی
۷	کل

(IRCC, 2022) (UNDESA, 2021)

تغییرات ویزای کاری

- در سال ۲۰۱۹، کانادا چندین طرح جدید آزمایشی (برای حمایت از کارفرمایان منطقه‌ای که نیازمند نیروی مهاجر هستند)، از جمله طرح آزمایشی مهاجرت اقیانوس اطلس ویژه نیروی کار ماهر خارجی و برنامه آزمایشی مهاجرت روستایی و شمالی^۱، را راه‌اندازی کرد. همچنین برنامه آزمایشی کشاورزی-غذایی^۲، که در ۱۵ می ۲۰۲۰ راه‌اندازی شد، برای رفع کمبود همیشگی نیروی کار، به‌ویژه در فرآوری گوشت، تولید محصولات زراعی و پرورش دام طراحی شده است. در آوریل ۲۰۲۱، کانادا نود هزار موقعیت برای کارکنان مراقبت‌های بهداشتی و فارغ‌التحصیلان بین‌المللی، به‌علاوه اجازه ورود نیروی مازاد بدون محدودیت پذیرش را برای داوطلبان فرانسوی زبان یا دو زبانه ایجاد کرد.
 - کانادا افزایش بیشتر مهاجرت دائم را برای سال‌های ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۳ برنامه‌ریزی کرده است و قصد دارد و ۴۰۱ هزار پذیرش در سال ۲۰۲۱ میلادی ۴۱۱ هزار در سال ۲۰۲۲ و ۴۲۱ هزار در سال ۲۰۲۳ ارائه کند. کانادا به منظور دستیابی به این هدف و همچنین حفظ نیروی کار فعلی در مشاغل ضروری، مسیرهای موقت جدیدی برای اقامت دائم باز کرده است. به طوری که از ماه مه تا نوامبر ۲۰۲۱، این مسیرهای جدید برای اقامت دائم حداکثر پنجاه هزار متقاضی در بخش مراقبت‌های بهداشتی و مشاغل ضروری و ۴۰ هزار دانشجوی بین‌المللی (که اخیراً از یک مؤسسه دارای سطحی بالاتر از متوسط در کانادا فارغ‌التحصیل شده‌اند) ایجاد شده است.
 - به دلیل شیوع ویروس کرونا اقداماتی در جهت تسهیل اقامت افراد دارای ویزای اقامت موقت انجام داده است که عبارت است از:
 - توسعه سیاست‌هایی که به کارگران موقت خارجی اجازه می‌دهد به طور دائم در کانادا بمانند و کار کنند و همچنین کاهش موانع دریافت اقامت برای آن دسته از افرادی که از خارج از کانادا درخواست داده‌اند.
 - تمدید جدول زمانی برای تعیین و تغییر وضعیت اقامت موقت.
 - ارائه تسهیلات به دانشجویان بین‌المللی شرکت‌کننده در دوره‌های مجازی و حضوری (دانشجویان بین‌المللی‌ای که در قالب مجازی هم تحصیل کرده‌اند می‌توانند علاوه بر کلاس‌های حضوری، تمام مطالعات آنلاین خود تا پایان سال ۲۰۲۱ را نیز به عنوان مجوز کار پس از فارغ‌التحصیلی خود در نظر بگیرند).
 - امکان درخواست مجوز کار برای فارغ‌التحصیلانی که کل برنامه تحصیلی خود را به صورت آنلاین و در خارج از مرزهای کانادا گذرانده‌اند.
 - برای اطمینان از حضور نیروی کار مورد نیاز و پرکردن شکاف‌های اساسی بازار کار و حمایت از یک اقتصاد قوی در آینده، کانادا تداوم استقبال از مهاجران را در دستور کار خود قرار داده است. نکات برجسته این برنامه عبارتند از:
 - پذیرش کلی مهاجران با جمعیتی بالغ بر ۱/۱۴ درصد از جمعیت کانادا تا سال ۲۰۲۴
 - تمرکز بلندمدت بر رشد اقتصادی، با تمرکز بر پذیرش نزدیک به ۶۰ درصد مهاجران در بخش‌های اقتصادی.
 - اعطای اقامت دائم به آن دسته از متقاضیان پناهندگی که در بخش‌های مراقبت‌های بهداشتی در زمان شیوع ویروس کرونا مشغول به کار بوده‌اند.
 - حمایت از بحران‌های جهانی با ایجاد پناهگاهی امن (از طریق مهاجرت بشردوستانه) برای کسانی که با آزار و اذیت مواجه هستند.
 - اعطای اقامت دائم برای حفظ افراد با استعدادی که پیش از این در کانادا اقامت موقت داشته‌اند.
- در راستای اقتصادی‌تر شدن برنامه مهاجرت کانادا، فرآیند مهاجرت شامل افراد خوداشتغال و ویزای استارت‌آپ نیز می‌باشد. همچنین جریان بین‌المللی مهاجرت کارآفرینان فارغ‌التحصیل (از اکتبر ۲۰۲۰) و جریان ویزای استارت‌آپ فارغ‌التحصیلان خارجی (از ژانویه ۲۰۲۱) آغاز شده است.

تغییرات ویزای تحصیلی

- در آغاز بحران کرونا و به واسطه بسته شدن مرزها، کانادا به دانشجویان بین‌المللی اجازه داد تا قبل از تایید ویزای تحصیلی، تحصیلات خود را به صورت آنلاین از خارج از کشور آغاز کنند. دروسی که تا ۳۱ دسامبر ۲۰۲۱ گذرانده شود، به عنوان مجوز کار آینده برای تحصیلات تکمیلی محسوب می‌شود.
- کانادا کمک هزینه تحصیلی مبتنی بر نیاز خود را (تا شش هزار دلار کانادا) برای دانشجویان تمام وقت، از جمله دانشجویان بین‌المللی، برای سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ دو برابر کرد.

1. Atlantic Immigration Pilot

3. Agri-Food Pilot

2. Rural and Northern Immigration Pilot

جمعیت

ایرانیان در میان مهاجران در بریتانیا از لحاظ جمعیت ایرانیان در جایگاه سی‌ام بوده‌اند و کمتر از یک درصد از جمعیت مهاجران در بریتانیا را تشکیل می‌دادند.

جمعیت ایرانیان (بر اساس محل تولد ایران) در بریتانیا در سال ۲۰۲۰ بنا بر آمار بخش اقتصادی سازمان ملل ۸۳ هزار و ۵۳۱ نفر بوده است که نسبت به سال ۲۰۱۹ هفت درصد کاهش یافته است. ۵۸ درصد از این جمعیت مرد و ۴۲ درصد زن بوده‌اند. در سال ۲۰۲۰ رتبه

سیستم مهاجرتی بریتانیا

ویزای ورود: ورود به بریتانیا از طریق دریافت ویزای ورود به یکی از دلایل تحصیلی، کاری، خانوادگی، مسافرتی و ترانزیتی امکان پذیر است.

دریافت اقامت: دریافت اقامت دائم در بریتانیا به فرد اجازه زندگی، کار و تحصیل را به طور نامحدود می‌دهد. فرد می‌تواند برای شهروندی درخواست دهد. برای دریافت اقامت فرد باید بر اساس نوع ویزای ورود خود مدت مشخصی بین ۳ تا ۱۰ سال در این کشور زندگی کرده باشد یا وابستگی به شهروندان بریتانیا داشته باشد.

دریافت شهروندی: فرد پس از گذشت ۱۲ ماه از دریافت اقامت دائم می‌تواند درخواست شهروندی دهد، یا باید به عنوان همسر فرد شهروند بریتانیا باید حداقل سه سال در بریتانیا زندگی کرده باشد و دارای اقامت دائم باشد.

ویزای ورود کاری: ویزای ورود کاری در چهار دسته نیروی کار با کیفیت بالا، نیروی کار ماهر، نیروی کار موقت و سایر ویزاهای کاری صادر می‌شود. هر کدام از این ویزاها شرایط دریافت مخصوص خود را دارند اما ۴ شرط زیر میان آن‌ها مشترک است:

- ۱ کارفرما مورد تایید باشد.

۲ فرد مدرک حمایت از طرف کارفرما دریافت کرده باشد.

۳ شغل مورد نظر در لیست مشاغل مورد نیاز باشد.

۴ فرد حداقل حقوق مورد نظر آن شغل را دریافت کند.

ویزای ورود تحصیلی: ویزای ورود تحصیلی در سه دسته ویزای دانشجویی، دانش آموزی و یادگیری زبان انگلیسی صادر می‌شود. شرایط مورد نظر برای دریافت ویزای دانشجویی و دانش آموزی دریافت پذیرش از یک دانشگاه یا مدرسه، توانایی مالی تامین هزینه‌های تحصیل و اقامت و تسلط به زبان انگلیسی است.

ویزای خانوادگی: در بریتانیا برای همسر، فرزند و پدر و مادر صادر می‌شود.

درخواست و صدور شهروندی

بریتانیا از سوی ایرانیان ارائه شده که به‌طور متوسط سالانه دو هزار و ۸۰۰ نفر شهروندی دریافت کرده‌اند. بنابراین می‌توان گفت نرخ صدور شهروندی برای ایرانیان درخواست‌کننده در این کشور از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱ به‌طور متوسط ۸۷ درصد بوده است.

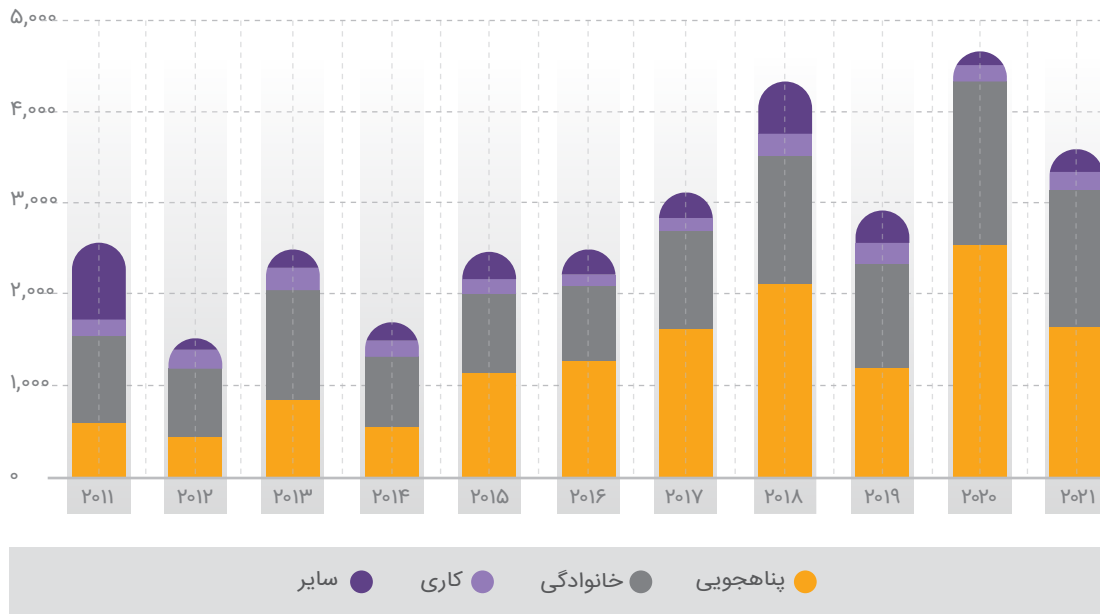
در سال ۲۰۲۱ میلادی چهار هزار و ۳۹۲ درخواست شهروندی توسط ایرانیان در بریتانیا ثبت شده است که از این تعداد برای سه هزار و ۸۳۳ نفر شهروندی صادر شده است. به‌طور متوسط از سال ۲۰۱۰ تا سال ۲۰۲۱ میلادی سالانه سه هزار و ۲۰۹ درخواست شهروندی

اقامت دائم^۱

(نمودار ۳۱). ایرانیان پنجمین دریافت‌کنندگان اقامت از طریق پناجویی در این کشور هستند. بر اساس جدول ۳۹ در سال ۲۰۲۰ بیش‌ترین تعداد ویزای اقامت اعطاشده به ایرانیان مربوط به ویزای پناجویی (۲,۵۲۷) و سپس خانوادگی (۱,۸۰۲) بوده است.

همچنین در سال ۲۰۲۰ میلادی سه هزار و ۵۷۷ اجازه اقامت برای ایرانیان در بریتانیا صادر شده است که نسبت به سال قبل نزدیک به ۳۰ درصد کاهش یافته است. اقامت دائم اعطاشده به ایرانیان در بریتانیا بیشتر از دو مسیر پناجویی و خانوادگی بوده است

نمودار ۳۱- انواع اقامت‌های اعطاشده به ایرانیان در بریتانیا (۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰)

(Home office, 2022)

جدول ۳۹- انواع اقامت‌های اعطاشده به ایرانیان در بریتانیا (۲۰۱۱-۲۰۲۰)

سال	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	
پناجویی	۲,۵۲۷	۱,۱۸۳	۲,۱۰۹	۱,۶۱۷	۱,۲۷۵	۱,۱۳۶	۵۴۶	۸۵۳	۴۴۲	۶۰۹	
خانوادگی	۱,۸۰۲	۱,۱۴۵	۱,۳۹۹	۱,۰۶۶	۸۰۲	۸۸۶	۷۶۸	۱,۱۹۲	۷۴۹	۹۴۲	
کاری	۱۵۹	۲۲۳	۲۴۳	۱۴۸	۱۳۰	۱۴۵	۱۶۷	۲۳۸	۲۰۲	۱۵۷	
سایر	۱۴۵	۳۵۸	۵۷۰	۲۸۵	۲۸۱	۲۸۶	۲۰۵	۱۹۰	۱۱۴	۸۶۱	
کل	۴,۶۳۳	۲,۹۰۹	۴,۳۲۱	۳,۱۱۶	۲,۴۸۸	۲,۴۵۳	۱,۶۸۶	۲,۴۷۳	۱,۵۰۷	۲,۵۶۹	

(Home office, 2022)

ویزای ورود^۱

افزایش یافته است. بیشترین ویزای ورود صادرشده برای ایرانیان در سال ۲۰۲۱ تحصیلی و سپس خانوادگی بوده است. جدول ۴۰ نشان‌دهنده تعداد ویزاهای ورود صادرشده برای ایرانیان در طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱ به تفکیک نوع است.

ویزای ورود در بریتانیا در چهار بخش تحصیلی، خانوادگی، کاری، مسافرتی و ترانزیتی و سایر صادر می‌شود. ویزای‌های ورود غیر مسافرتی و ترانزیتی صادرشده برای ایرانیان در سال ۲۰۲۱ میلادی چهار هزار و ۷۴۴ بوده است که نسبت به سال قبل ۵۴ درصد

جدول ۴۰- انواع ویزای ورود صادرشده برای ایرانیان در بریتانیا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)

۲۰۲۱	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	
۱,۹۹۳	۹۷۴	۱,۰۶۰	۱,۱۴۴	۱,۴۰۳	۱,۱۵۷	۹۲۵	۹۷۰	۹۱۵	۱,۲۳۶	۲,۹۸۳	۳,۲۴۷	تحصیلی
۱,۶۰۷	۱,۵۲۳	۲,۰۲۵	۱,۲۳۰	۱,۲۱۴	۹۰۵	۶۹۹	۶۳۱	۷۲۹	۶۶۵	۶۴۵	۵۳۲	خانوادگی
۹۱۸	۴۳۴	۹۰۸	۷۱۵	۵۱۷	۴۸۴	۵۶۰	۶۰۴	۵۶۳	۴۸۸	۵۹۹	۶۷۸	کاری
۲۲۶	۱۵۰	۲۸۷	۲۹۸	۲۹۳	۳۱۰	۲۴۲	۱۹۲	۱۶۶	۱۷۵	۲۶۶	۲۶۴	ویزاهای دیگر به جز مسافرتی و ترانزیتی
۴,۷۴۴	۳,۰۸۱	۴,۲۸۰	۳,۳۸۷	۳,۴۲۷	۲,۸۵۶	۲,۴۲۶	۲,۳۹۷	۲,۳۷۳	۲,۵۶۴	۴,۴۹۳	۴,۷۲۱	کل

(Home office, 2022)

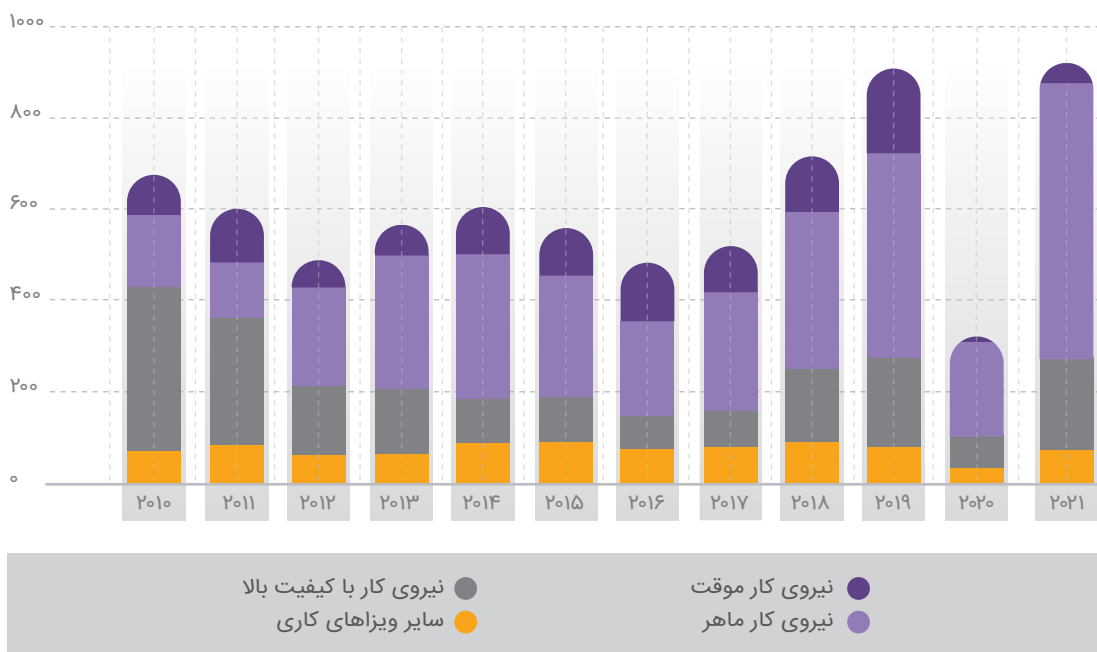
ویزای ورود کاری

ویزاهایی نظیر ویزای استعداد جهانی (نیروی کار با کیفیت بالا) برای افرادی که می‌توانند استعدادهای استثنایی خود را در زمینه‌های علمی، مهندسی، علوم انسانی، پزشکی، فناوری دیجیتال یا هنر و فرهنگ نشان دهند و ویزاهای نوآور و استارت‌آپ (نیروی کار با کیفیت بالا) برای کسانی که به دنبال ایجاد کسب‌وکار در بریتانیا هستند صادر شده است. علاوه بر این با تغییر قوانین مهاجرت در مارس ۲۰۲۱ ورود نیروی کار خارجی کلیدی در نقش‌های بهداشتی و مراقبتی آسان‌تر شد که موجب افزایش صدور ویزای کاری برای ایرانیان در بخش بهداشت و درمان (نیروی کار ماهر) گردید. به همین دلیل در طی ده سال اخیر بیشترین تعداد ویزای کاری صادرشده برای ایرانیان در بریتانیا مربوط به نیروی کار ماهر و سپس نیروی کار با کیفیت بالا بوده است. به طوری که در سال ۲۰۲۱ ایرانیان ۶۰۴ ویزای نیروی کار ماهر و ۱۹۱ ویزای نیروی کار با کیفیت بالا را دریافت کردند (جدول ۴۱).

ویزای ورود کاری در بریتانیا در چهار دسته نیروی کار با کیفیت بالا، نیروی کار ماهر، نیروی کار موقت و سایر ویزاهای کاری صادر می‌شود. تعداد ویزای کاری صادرشده برای ایرانیان در نمودار ۳۲ مشخص شده است. با توجه به این نمودار بیشترین تعداد ویزای کاری صادرشده برای ایرانیان در طی ده سال اخیر در سال ۲۰۲۱ بوده است. در این سال ۹۱۸ ویزای کاری برای ایرانیان صادرشده که نسبت به سال ۲۰۲۰ نزدیک به سه برابر شده است. علت آن را می‌توان مرتبط با کاهش شیوع ویروس کرونا و تغییر در سیستم مهاجرت کاری بریتانیا دانست. با توجه به بخش تغییرات ویزاها و برنامه‌های مهاجرتی در بریتانیا در فوریه ۲۰۲۰ دولت بریتانیا سیستم مهاجرتی مبتنی بر امتیاز را معرفی کرد. در این سیستم به افرادی که امتیاز کافی را کسب کنند ویزا داده می‌شود. امتیاز به یک پیشنهاد شغلی در سطح مهارتی مناسب، دانش انگلیسی و حداقل حقوق مورد نظر اعطا می‌شود. همچنین از سال ۲۰۲۰

1. Entry clearance issued

نمودار ۳۲- روند صدور ویزای ورود کاری به بریتانیا به تفکیک گروه‌های اصلی (۲۰۱۰-۲۰۲۱)

(Home office, 2022)

جدول ۴۱- روند صدور ویزای ورود کاری به بریتانیا به تفکیک گروه‌های اصلی (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)

Year	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
Low-quality workers	191	70	199	158	80	72	100	100	148	159	281	363
Skilled workers	604	204	452	344	260	205	259	316	291	217	121	156
Temporary workers	47	9	184	121	96	130	107	101	61	54	118	88
Other workers	76	38	73	91	81	77	94	87	63	58	79	71
Total	918	321	908	714	517	484	560	604	563	488	599	678

(Home office, 2022)

طی ده سال اخیر ویزای کارآفرینان کاهش یافته است. ویزای نیروی کار ماهر در بریتانیا برای ایرانیان در هشت گروه صادر شده است. در سال ۲۰۲۱ بیشترین ویزای صادرشده برای ایرانیان در بخش نیروی کار ماهر و قبل از سال ۲۰۲۱ بیشترین تعداد ویزای صادرشده مربوط به بخش عمومی بوده است.

تعداد ویزای نیروی کار موقت صادرشده برای ایرانیان در بریتانیا در سال های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ کاهش شدیدی یافته است که شیوع ویروس کرونا می‌تواند

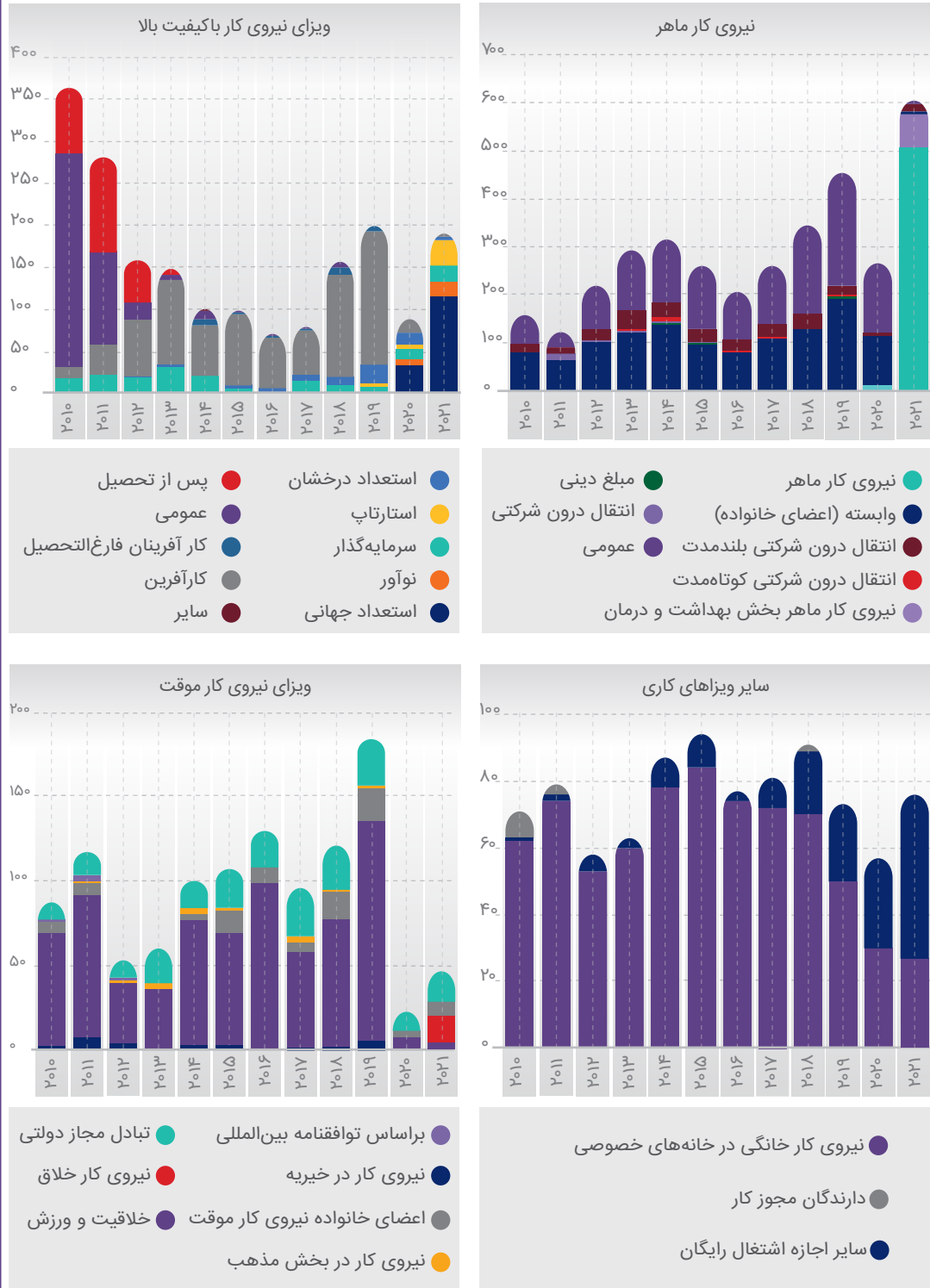
تعداد ویزای کاری صادرشده برای ایرانیان به تفکیک انواع ویزا در طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱ در نمودار ۳۳ مشخص شده است. ویزای نیروی کار با کیفیت بالا ده نوع مختلف داشته است که ویزاهایی نظیر استعداد جهانی، نوآور و استارت‌آپ از سال ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰ اضافه شده‌اند. روند تعداد ویزای صادرشده تحت برنامه نیروی کار با کیفیت بالا ابتدا کاهش و سپس افزایش یافته است. در سال ۲۰۲۱ بیشترین ویزای صادرشده برای ایرانیان ویزای استعداد جهانی بوده است و در

ایرانیان صادر شده است. از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ بیشترین تعداد ویزای صادر شده مربوط به نیروی کار خانگی در خانه‌های شخصی بوده است. اما در سال ۲۰۲۱ بیش‌ترین تعداد ویزا برای اجازه اشتغال رایگان صادر شده است.

علت آن باشد. ویزای نیروی کار موقت در هفت بخش صادر شده است. قبل از ۲۰۲۰ بیشترین تعداد ویزای صادر شده در بخش خلاقیت و ورزش بوده است. سایر ویزاهای کاری در سه بخش برای ایرانیان در بریتانیا صادر شده است. در سال ۲۰۲۱ مجموعاً ۷۶ ویزا برای

نمودار ۳۳- انواع ویزاهای کاری دریافت شده توسط ایرانیان در بریتانیا

(Home office, 2022)

رتبه ایرانیان در میان مهاجران

جمعیت در جایگاه ۳۰، به لحاظ دریافت شهروندی جایگاه هشتم، به لحاظ دریافت اقامت دائم جایگاه ۱۵ و به لحاظ ویزای ورود غیرمسافرتی-ترانزیتی جایگاه ۳۲ را دارا است.

جدول ۴۲ نشان‌دهنده‌ی رتبه‌ی ایرانیان در میان مهاجران در سال ۲۰۲۱ در چهار بخش جمعیت، دریافت شهروندی، ویزای ورود غیر توریستی و دریافت اقامت است. با توجه به این جدول رتبه ایرانیان به لحاظ

جدول ۴۲- رتبه ایرانیان در میان مهاجران در بریتانیا در سال ۲۰۲۱

رتبه ایران در میان مهاجران در بریتانیا	
۳۰	جمعیت
۸	دریافت شهروندی
۲۲	کاری
۲۰	خانوادگی
۵	پناجویی
۹	سایر
۱۵	کل
۳۷	کاری
۶	خانوادگی
۲۸	تحصیلی
۱۱	همراهی
۴۶	سایر به جز مسافرتی و ترانزیتی
۳۲	کل

(Home office, 2022)

تغییرات ویزای کاری:

• در فوریه ۲۰۲۰ دولت بریتانیا یک سیستم مهاجرتی مبتنی بر امتیاز را معرفی کرد. در این سیستم متقاضیان باید یک پیشنهاد کاری از یک کارفرمای تایید شده داشته باشند. امتیاز این سیستم به یک پیشنهاد شغلی در سطح مهارتی مناسب، دانش انگلیسی و حداقل حقوق مورد نظر اعطا می‌شود و به افرادی که امتیاز کافی را کسب کنند ویزا داده می‌شود. متقاضیان معمولاً باید توانایی حمایت از خود را داشته باشند و حداقل ۲۵ هزار و ۶۰۰ پوند در سال (که از مبلغ سی هزار پوند قبلی کاهش یافته است) دریافت کنند. این ویزا تا پنج سال اعتبار دارد و قابل تمدید است. از سال ۲۰۲۰ برخی ویزاهای کاری جایگزین ویزای‌های قبلی شدند به عنوان مثال:

— تا قبل از سال ۲۰۲۰ ویزایی تحت عنوان انتقال درون شرکتی^۱ صادر می‌شد که از سال ۲۰۲۰ به نیروی کار متخصص و ماهر^۲ تغییر یافت. این ویزا برای مدیران ارشد یا کارمندان متخصصی در نظر گرفته شده است که با یک کسب‌وکار بریتانیایی در خارج از کشور همکاری دارند. در این دسته فرد باید دارای مهارت لازم در سطح مورد نظر باشد و سالانه حداقل ۴۲ هزار و ۲۰۰ پوند حقوق دریافت کند.

— همچنین متقاضیان باید حداقل ۱۲ ماه برای نهاد خارج از کشور کار کرده باشند، یا اینکه بیش از ۷۳ هزار و ۹۰۰ پوند درآمد داشته باشند. ویزای "تامین کننده خدمات"^۳ جایگزین ویزای "بر اساس توافق نامی بین‌المللی"^۴ شده است. این ویزا برای نیروی کار خارج از کشوری در نظر گرفته شده است که وظایف موقت خود را در بریتانیا انجام می‌دهند (افراد) که تامین کننده خدمات قراردادی هستند و توسط یک ارائه دهنده خدمات خارج از کشور استخدام شده اند یا یک کارمند مستقل حرفه‌ای مستقر در خارج از کشور بوده و باید برای ارائه خدمات تحت پوشش یکی از تعهدات تجاری بین‌المللی بریتانیا، باید مأموریتی در این کشور انجام دهند). متقاضی باید دارای شغلی در کد شغلی فهرست شده در ضمیمه مشاغل مورد حمایت باشد و یا دارای مدرک دانشگاهی یا مدرک فنی در سطح معادل آن باشد. افراد تحت این مسیر می‌توانند حداکثر به مدت پنج سال و طی یک دوره شش ساله به بریتانیا بیایند، در حالی که در مسیر توافق بین‌المللی (مدل قبلی) این ویزا تنها به مدت ۱۲ ماه بود.

— ویزای کارآموز فارغ التحصیل^۵ نیز جایگزین کارآموزان فارغ التحصیل درون شرکتی^۶ شده است. ویزای کارآموز فارغ التحصیل برای آن دسته از کارکنانی صادر می‌شود که در یک دوره آموزشی فارغ التحصیل شده‌اند که به آن‌ها قابلیت ارتقا به مدیریت ارشد یا یک موقعیت تخصصی را می‌دهد که می‌بایستی در بریتانیا کار کنند. این گروه باید سالانه حداقل ۲۳۱۰۰ پوند حقوق دریافت کنند.

• همچنین از سال ۲۰۲۰ ویزاهایی نظیر ویزای استعدادهای جهانی^۷ برای افرادی که می‌توانند استعدادهای استثنایی خود را در زمینه‌های علمی، مهندسی، علوم انسانی، پزشکی، فناوری دیجیتال یا هنر و فرهنگ را نشان دهند و ویزاهای مبتکر و استارت‌آپ برای کسانی که به دنبال ایجاد کسب‌وکار در بریتانیا هستند صادر شده است. با تغییر قوانین مهاجرت در مارس ۲۰۲۱ ورود نیروی کار خارجی کلیدی در نقش‌های بهداشتی و مراقبتی نیز آسان‌تر شده است. مشاغل دارای کمبود در این بخش شامل داروسازان، تکنسین‌های آزمایشگاهی، کارکنان مراقبت‌های ارشد، دستیاران پرستاری، بهداشت عمومی و مدیران اقامتگاه بوده است.

از سال ۲۰۲۲ ویزاهایی نظیر نیروی کاری توسعه بریتانیا و نیروی کار اعزامی^۸ به ویزای‌های کاری صادر شده اضافه شدند: نیروی توسعه بریتانیا برای مدیران ارشد یا کارمندان متخصصی در نظر گرفته شده است که به بریتانیا منتقل می‌شوند تا کارهای مربوط به گسترش یک کسب و کار را در بریتانیا انجام دهند. متقاضیان نیاز به حمایت مالی از طرف یک کسب‌وکار که در بریتانیا دارای مجوز است اما هنوز تجارت خود را آغاز نکرده است، دارند. همچنین باید زیرمجموعه یک تجارت خارج از کشور در حال گسترش در بریتانیا باشد. متقاضی باید یک کارمند فعلی در یک کسب‌وکار خارج از کشور با حداقل ۱۲ ماه سابقه خدمت باشد، مگر این که دارای درآمد بالایی باشد و یا تحت توافقنامه مشارکت اقتصادی جامع بریتانیا و ژاپن قرار بگیرد. این مجوز در ابتدا برای ۱۲ ماه و در مجموع تا دو سال اعطا می‌شود. نیروی کاری اعزامی به افرادی که توسط کارفرمای خود در خارج از کشور و تحت یک قرارداد با ارزش بالا به بریتانیا اعزام می‌شوند اجازه می‌دهد به صورت موقت کار کنند. متقاضی باید توسط شرکتی در بریتانیا که از قبل مجوز حامی دارد، حمایت شود. همچنین باید ۱۲ ماه سابقه کاری در کسب‌وکار خارج از کشور را داشته باشد. قرارداد بین شرکت بریتانیایی و تجارت خارج از کشور باید در وزارت کشور ثبت شود. این دسته افراد را قادر می‌سازد تا حداکثر پنج سال با اعضای خانواده خود به بریتانیا بیایند.

1. Intra-Company Transfers
2. Skilled worker
3. Service Supplier
4. International Agreement

5. Graduate Trainee
6. Intra-Company Graduate Trainee
7. Global Talent
8. Secondment Worker

تغییرات ویزای تحصیلی:

- از جولای ۲۰۲۱ دانشجویان بین‌المللی که دوره واجد شرایطی را در یک موسسه آموزش عالی بریتانیا گذرانده‌اند، می‌توانند پس از تحصیل به مدت دو سال (سه سال برای دانشجویان دکترا) به کار و یا جستجوی برای کار مشغول باشند.
- بریتانیا اخیراً ویزای «فردی با پتانسیل بالا» را با هدف جذب «درخشان‌ترین و بهترین افراد» از سراسر جهان ارائه داده است. فرد واجد شرایط اجازه حضور دو ساله در کشور، حتی بدون درخواست کار را دارد. طبق گفته دولت بریتانیا، فردی با پتانسیل بالا شخصی است که در پنج سال گذشته از یکی از پنجاه دانشگاه برتر خارج از بریتانیا فارغ‌التحصیل شده باشد. بیست و چهار دانشگاه لیست شده در این طرح از آمریکای شمالی هستند و شامل موسساتی مانند ییل، هاروارد و MIT می‌شوند. همچنین هیچ یک از دانشگاه‌های واجد شرایط در آفریقا، هند یا آمریکای لاتین نیستند. متقاضیان این طرح باید در پنج سال گذشته یک دوره تحصیلی معادل با مدرک لیسانس بریتانیا یا بالاتر را در خارج از بریتانیا با موفقیت گذرانده باشند. هیچ شرط پیشنهاد شغلی‌ای وجود ندارد و این افراد مجاز هستند در بریتانیا کار کنند و اعضای خانواده تحت تکفل خود را نیز با خود بیاورند. این مسیر به متقاضیان این امکان را می‌دهد که بدون نیاز به حمایت مالی از یک شرکت به بریتانیا بیایند. این مسیر منجر به استقرار در بریتانیا نخواهد شد و به کسانی که دارای مدرک لیسانس یا فوق لیسانس هستند به مدت دو سال و برای کسانی که مدرکی معادل دکترا دارند به مدت سه سال مجوز اقامت داده می‌شود.

تغییرات سیستم پناهجو پذیری:

- در مارس ۲۰۲۱، وزیر کشور بریتانیا از اصلاحات برنامه‌ریزی شده‌ای در سیستم پناهندگی این کشور که برای ساده‌تر کردن روند پناهندگی و جلوگیری از قاچاق کمک می‌کند رونمایی کرد. این طرح پیشنهاد می‌کند که هر پناهجویی که به طور غیرقانونی وارد بریتانیا شود، حتی در صورت داشتن ادعای پذیرفته شده، دارای حقوق محدودی برای پیوستن مجدد به خانواده و دسترسی به مزایا خواهد بود.
- از این پس و به واسطه اصلاحات جدید ناشی از خروج بریتانیا از قوانین دوبرلین خردسالان بدون همراه فقط می‌توانند به والدین خود بپیوندند. پیش از این و طبق مقررات دوبرلین، آن‌ها می‌توانستند به خانواده نزدیک، از جمله خواهر و برادر بالغ، خاله‌ها و عمه‌ها، و پدربزرگ و مادربزرگ، نیز بپیوندند.
- همچنین قوانین جدید مهاجرت از سال ۲۰۲۲ امکان اخراج راحت مهاجران غیرقانونی از بریتانیا را فراهم می‌کند.

۵۷ درصد از این جمعیت مرد و ۴۳ درصد زن بوده اند. ایرانیان در آلمان یک درصد از کل جمعیت مهاجران این کشور را تشکیل می‌دهند.

بر اساس آمار OECD (۲۰۲۲) جمعیت ایرانیان در آلمان در سال ۲۰۲۱ میلادی بنا بر تخمین اداره آمار فدرال آلمان از سرشماری ۲۰۲۱ این کشور ۲۰۳ هزار نفر اعلام شده است که نسبت به سال قبل ۸/۵ درصد افزایش یافته است.

خلاصه سیستم مهاجرتی آلمان

سه نوع مجوز اقامت در آلمان وجود دارد

۱ مجوز اقامت موقت: مجوز اقامت موقت یا محدود مختص افرادی است که خواهان اقامت یک ساله در آلمان می‌باشند اما در صورت دارا بودن مدارک لازم و عدم تغییر وضعیت شخص، امکان تمدید آن وجود دارد. طبق قوانین اقامتی آلمان، افراد به سه دلیل متداول می‌توانند درخواست مجوز اقامت موقت داشته باشند: به دلایل کاری، تحصیلی و خانوادگی

۲ کارت آبی اتحادیه اروپا: کارت آبی مشابه مجوز اقامت موقت است با این تفاوت که این کارت مختص گروه خاصی بوده و اعتبار طولانی‌تری دارد. این کارت برای اتباع خارجی کشورهای غیر اتحادیه اروپا می‌باشد که در یک حرفه مهارت بالایی داشته و قصد کار در آلمان را دارند. کارت آبی به مدت چهار سال معتبر است و دارندگان می‌توانند در صورت حفظ شغل خود بلافاصله اقامت دائم دریافت کنند. همچنین واجد شرایط دریافت اقامت دائم پس از ۳۳ ماه هستند، اما اگر زبان آلمانی را به اندازه کافی مسلط باشند، می‌توانند پس از ۲۱ ماه آن را دریافت کنند.

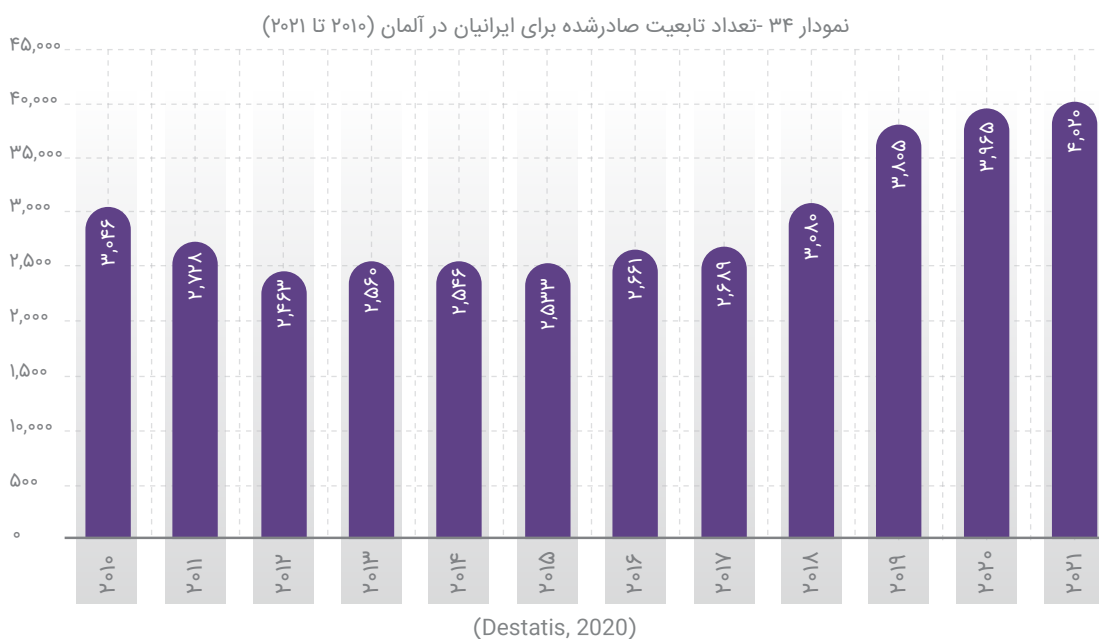
۳ مجوز اقامت دائم: با دارا بودن این مجوز اشخاص می‌توانند در آلمان کار کرده و در زمان دلخواه ورود و خروج به کشور داشته باشند. این مجوز اصولاً به اشخاصی اعطا می‌شود که مجوز اقامت موقت برای چندین سال داشته یا کسانی که کارت آبی دارند. آن‌ها باید ثابت کنند که حداقل پنج سال در آلمان کار کرده، ارگان اشتغال فدرال آلمان، شغل موردنظر را تایید کرده، مالیات‌ها و سهمیه‌های موردنظر را به دولت پرداخت نموده و زبان آلمانی را در سطح پیشرفته نیز طی نموده‌اند. خانواده شخصی که مجوز اقامت دائم دارد نیز می‌توانند به او ملحق شوند. آن‌ها در ابتدا باید مجوز اقامت موقت دریافت نموده و بعد از چند سال می‌توانند مجوز اقامت موقت را کسب کنند. مدت زمان لازم اقامت در آلمان برای اخذ مجوز اقامت دائم بستگی به وضعیت اقامتی شخص دارد.

۴ دریافت تابعیت آلمان: در آلمان فرزند یا نوزاد متولد شده اگر دارای پدر یا مادری آلمانی باشد از زمان تولد خود تابعیت کشور آلمان را دریافت می‌کند و تفاوتی نمی‌کند که در چه کشوری متولد شده است. بر اساس قانونی که در سال ۲۰۰۰ در کشور آلمان به تصویب رسیده است، کودکانی که بعد از ژانویه ۲۰۰۰ در کشور آلمان متولد می‌شوند و دارای پدر یا مادری باشند که حداقل به مدت سه سال اقامت دائم آلمان را داشته باشند و خود کودک هشت سال در کشور آلمان زندگی کند می‌تواند تقاضای دریافت تابعیت آلمان را بنماید.

تابعیت و اقامت دائم

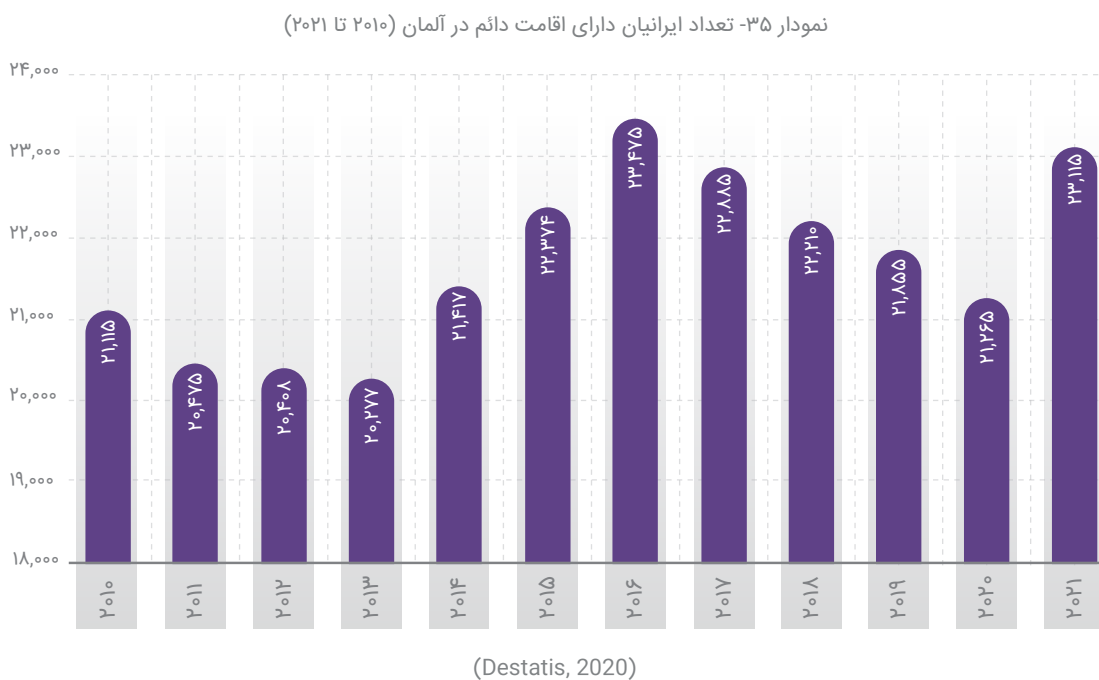
یافته است. روند دریافت تابعیت در طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱ ابتدا نزولی، سپس تقریباً ثابت و نهایتاً صعودی بوده است.

بر اساس نمودار ۳۴ در سال ۲۰۲۱ میلادی چهار هزار و ۲۰ نفر از ایرانیان در آلمان تابعیت این کشور را دریافت کرده‌اند که نسبت به سال قبل اندکی افزایش

تعداد ۲۳ هزار و ۱۱۵ نفر از ایرانیان با اجازه اقامت دائم در این کشور ساکن بوده‌اند که نسبت به سال قبل ۸/۷ درصد افزایش یافته است.

تعداد ایرانیان دارای اقامت دائم^۱ آلمان در نمودار ۳۵ مشخص شده است. با توجه به این نمودار، در سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۲۱ بیشترین تعداد ایرانیان با اقامت دائم در این کشور ساکن بوده است. در سال ۲۰۲۱

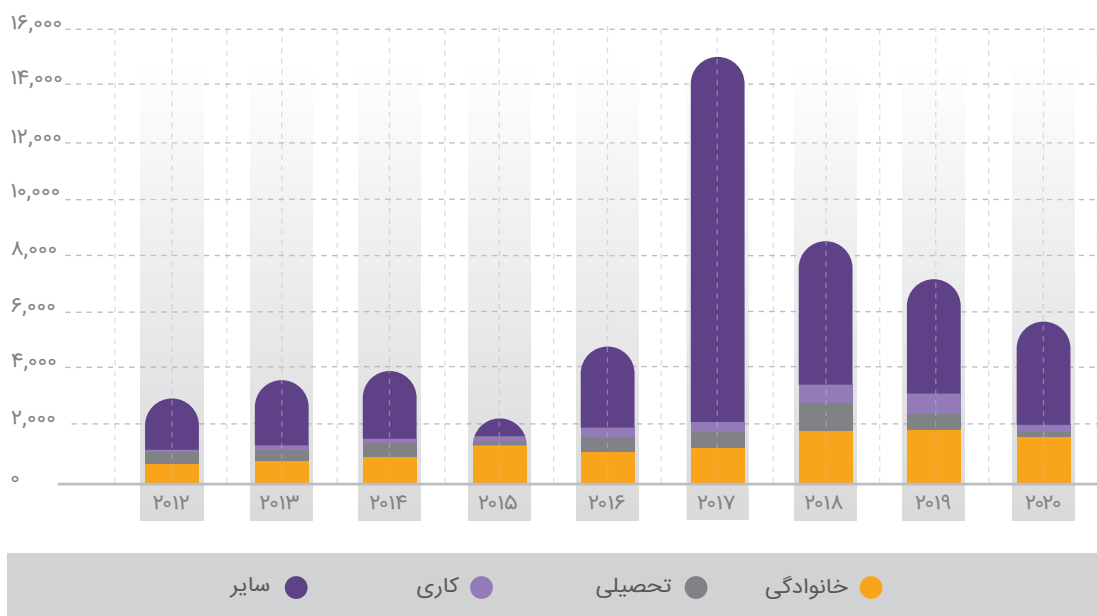

۱. این آمار مربوط به تعداد افراد ساکن در آلمان با اقامت دائم (Unlimited settlement permit) در سال مورد نظر است. تعداد اقامت دائم سالانه صادر شده توسط مرکز آمار آلمان در دسترس قرار نگرفته است.

ولی از آنجا که در پایگاه داده آمار اروپا آمار اولین اقامت صادر شده به تفکیک طول مدت اقامت ارائه شده است از این آمار جهت نمایش تعداد اقامت بلندمدت سالانه دریافتی ایرانیان در آلمان استفاده شده است. نمودار ۳۶ و جدول ۴۳ صدور اجازه اقامت یکساله و بیشتر برای ایرانیان به تفکیک خانوادگی، تحصیلی، کاری و سایر را نشان می‌دهد. با توجه به

این نمودار در طی سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۰ بیشترین اجازه اقامت مربوط به گروه سایر بوده است که در سال ۲۰۱۷ نیز افزایش چشمگیری می‌یابد. این افزایش عمدتاً به دلیل افزایش اقامت‌های پناجویی و پناهندگی پس از بحران سوریه است، کمترین اجازه اقامت صادر شده نیز مربوط به اجازه تحصیلی است.

نمودار ۳۶- تعداد اجازه اقامت یکساله و بیشتر صادر شده برای ایرانیان در آلمان به تفکیک دلایل (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)

(Eurostat, 2022)

جدول ۴۳- تعداد اولین اجازه اقامت یکساله و بیشتر صادر شده برای ایرانیان در آلمان به تفکیک دلایل (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)

سال	خانوادگی	تحصیلی	کاری	سایر	کل
۲۰۲۰	۱,۵۹۰	۱۶۲	۲۱۹	۳,۶۷۵	۵,۶۴۶
۲۰۱۹	۱,۷۹۳	۶۰۸	۷۳۷	۳,۹۹۵	۷,۱۳۳
۲۰۱۸	۱,۸۲۹	۹۵۹	۶۶۳	۵,۰۱۸	۸,۴۶۹
۲۰۱۷	۱,۱۶۱	۵۶۷	۳۸۰	۱۲,۹۰۵	۱۵,۰۱۳
۲۰۱۶	۱,۰۶۴	۵۳۰	۳۲۰	۲,۸۷۸	۴,۷۹۲
۲۰۱۵	۱۲۵۰	۲۱۷	۱۱۶	۶۵۵	۲,۲۳۸
۲۰۱۴	۹۰۶	۴۳۰	۱۶۳	۲,۴۳۲	۳,۹۳۱
۲۰۱۳	۷۳۳	۳۷۲	۱۹۶	۲,۲۶۲	۳,۵۶۳
۲۰۱۲	۶۳۰	۴۰۳	۱۱۹	۱,۷۷۶	۲,۹۲۸

(Eurostat, 2022)

اقامت موقت

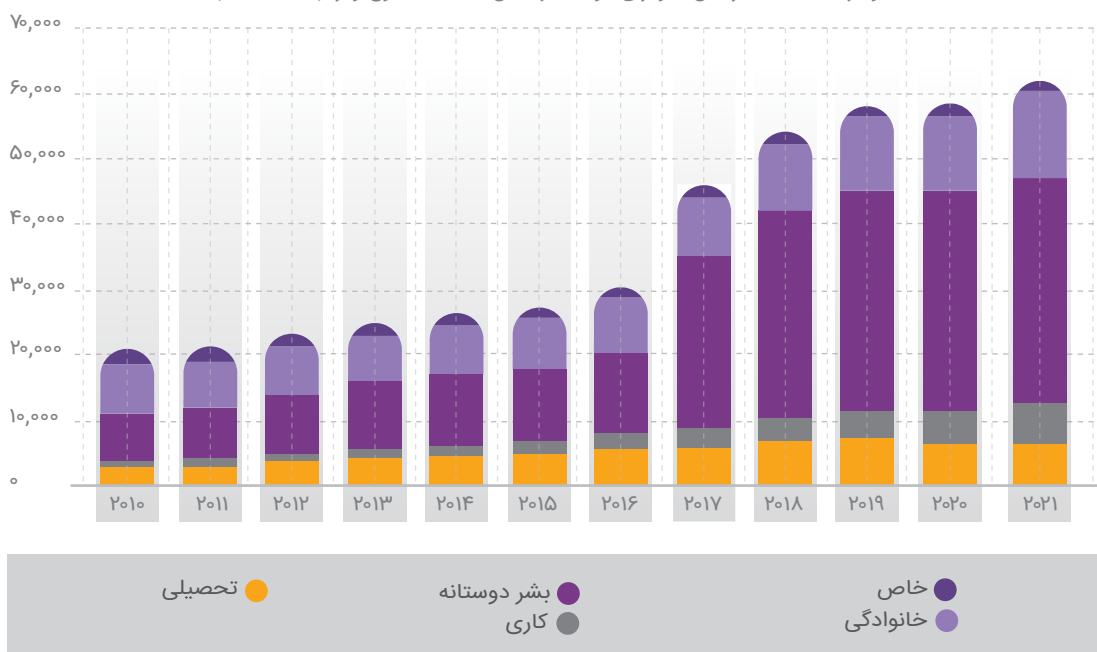
بر اساس نمودار ۳۷ و جدول ۴۴ روند تعداد ایرانیان دارای اجازه اقامت موقت در آلمان در طی سال‌های

ویزای اقامت موقت در آلمان در ۴ گروه تحصیلی، کاری، بشردوستانه، خانوادگی و دلایل خاص صادر می‌شود.

دیگری از حمایت را دریافت کرده‌اند، بتوانند اقوام خود را به آلمان بیاورند. همچنین دولت جدید امیدوار است بتواند فرصت‌های بیشتری برای افرادی که از آزار و اذیت فرار می‌کنند ایجاد کند تا با استفاده از ابزارهای قانونی به آلمان بیایند (براساس بخش تغییرات ویزاها و برنامه‌های مهاجرتی). لذا ویزای موقت صادرشده برای ایرانیان به دلایل بشردوستانه نسبت به دیگر گروه‌ها بیشتر است.

۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱ در همه‌ی گروه‌ها (به‌جز دلایل خاص) صعودی بوده است. در طی این سال‌ها بیش‌ترین تعداد افراد دارای اقامت موقت در این کشور مربوط به گروه بشردوستانه بوده است که علت آن را می‌توان مرتبط با استفاده آلمان از برنامه‌های حمایتی و بشردوستانه برای تامین بخشی از نیروی انسانی موردنیاز خود دانست. به‌طوری‌که سه حزبی که دولت جدید آلمان را تشکیل می‌دهند، در تلاش هستند افراد بیش‌تری را که پناهندگی، حمایت فرعی یا هر سطح مشابه

نمودار ۳۷- تعداد ایرانیان با ویزای موقت در آلمان به تفکیک نوع ویزا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)

(Destatis, 2020)

جدول ۴۴- تعداد ایرانیان با ویزای موقت در آلمان به تفکیک نوع ویزا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)

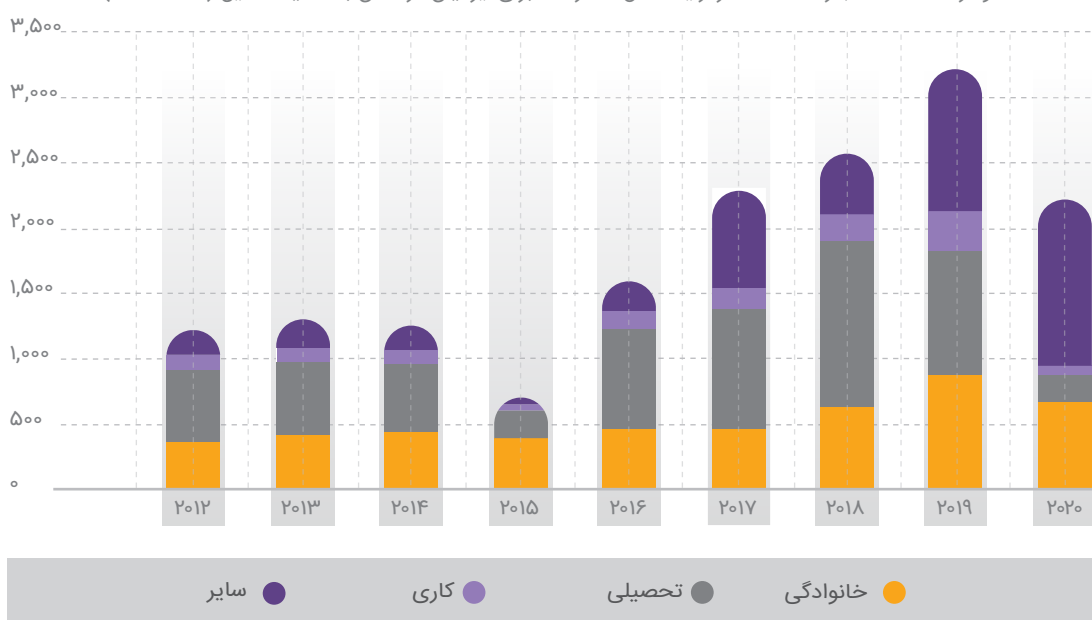
سال	۲۰۲۱	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰
دلایل تحصیلی	۶,۵۸۰	۶,۵۵۰	۷,۲۱۰	۷,۰۵۵	۵,۹۷۵	۵,۷۳۰	۵,۰۷۹	۴,۶۲۱	۴,۲۵۰	۳,۸۹۲	۳,۱۵۱	۲,۹۷۵
دلایل کاری	۶,۲۷۵	۵,۳۲۵	۴,۴۸۵	۳,۶۶۰	۲,۹۵۵	۲,۴۴۰	۲,۰۲۲	۱,۷۱۹	۱,۵۵۹	۱,۲۰۳	۱,۰۲۷	۹۳۵
دلایل بشردوستانه	۳۴,۳۲۰	۳۳,۲۹۰	۳۳,۵۷۵	۳۱,۵۲۰	۲۶,۳۰۰	۱۲,۲۳۵	۱۰,۶۶۹	۱۰,۸۵۲	۱۰,۱۷۶	۹,۰۲۱	۷,۷۸۹	۷,۲۱۷
دلایل خانوادگی	۱۳,۱۸۰	۱۱,۵۶۵	۱۱,۳۷۵	۱۰,۱۸۵	۸,۹۹۵	۸,۴۱۵	۷,۷۹۱	۷,۴۶۴	۷,۲۱۱	۷,۱۷۴	۷,۲۵۶	۷,۶۶۴
دلایل خاص	۱,۷۵۵	۱,۶۹۰	۱,۷۰۰	۱,۷۱۰	۱,۷۰۵	۱,۷۱۵	۱,۷۳۹	۱,۷۹۴	۱,۸۶۹	۱,۹۶۶	۲,۱۸۰	۲,۳۹۲
کل	۶۲,۱۱۰	۵۸,۴۲۰	۵۸,۳۴۵	۵۴,۱۳۰	۴۵,۹۳۰	۳۰,۵۳۵	۲۷,۳۰۰	۲۶,۴۵۰	۲۵,۰۶۵	۲۳,۲۵۶	۲۱,۴۰۳	۲۱,۱۸۳

(Destatis, 2020)

همانطور که در بخش اقامت دائم یا بلندمدت هم اشاره شد، پایگاه آمار کشور آلمان آمار صدور سالانه ویزاها را ارائه نداده بلکه تعداد افراد ساکن در این کشور به تفکیک نوع ویزا را ارائه کرده است. از این رو برای دریافت وضعیت صدور سالانه ویزای موقت برای ایرانیان از پایگاه آمار اتحادیه اروپا استفاده شده است. بنابراین آمار در طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹ روند صدور

اجازه اقامت کمتر از یک سال سعودی بوده است اما در سال ۲۰۲۰ به‌ویژه در بخش تحصیلی تعداد اجازه اقامت صادر شده کاهش می‌یابد. بیشترین صدور اجازه اقامت در طی سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۹ مربوط به تحصیل بوده است اما در سال ۲۰۲۰ بیشترین اجازه اقامت صادر شده مربوط به گروه سایر بوده است.

نمودار ۳۸ - تعداد اجازه اقامت کمتر از یک سال صادر شده برای ایرانیان در آلمان به تفکیک دلایل (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)

(Eurostat, 2022)

جدول ۴۵ - تعداد اولین اجازه اقامت کمتر از یک سال صادر شده برای ایرانیان در آلمان به تفکیک دلایل (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)

سال	خانوادگی	تحصیلی	کاری	سایر	کل
۲۰۲۰	۶۸۰	۲۰۱	۷۴	۱,۲۷۱	۲,۲۲۶
۲۰۱۹	۸۹۳	۹۵۵	۲۸۷	۱,۱۰۱	۳,۲۳۶
۲۰۱۸	۶۵۱	۱,۲۶۹	۲۰۲	۴۵۸	۲,۵۸۰
۲۰۱۷	۴۷۶	۹۱۲	۱۵۸	۷۵۳	۲,۲۹۹
۲۰۱۶	۴۶۵	۷۷۸	۱۳۴	۲۲۵	۱,۶۰۲
۲۰۱۵	۴۰۲	۲۱۳	۴۴	۵۲	۷۱۱
۲۰۱۴	۴۳۳	۵۲۶	۱۰۳	۱۹۳	۱,۲۵۵
۲۰۱۳	۴۱۶	۵۵۴	۱۱۳	۲۲۲	۱,۳۰۵
۲۰۱۲	۳۷۲	۵۵۶	۱۰۶	۱۸۱	۱,۲۱۵

(Eurostat, 2022)

رتبه ایرانیان در میان مهاجران

اساس این جدول رتبه ایران در جمعیت ۲۵، دریافت شهروندی هشتم، دریافت ویزای دائم ۱۷ و دریافت ویزای موقت ۱۱ بوده است.

جدول ۴۶ نشان‌دهنده رتبه ایران در میان مهاجران در آلمان در سال ۲۰۲۱ در بخش‌های مختلف نظیر جمعیت، دریافت شهروندی، ویزای دائم و ویزای موقت است. بر

جدول ۴۶- رتبه ایرانیان در میان مهاجران در آلمان در سال ۲۰۲۱

رتبه ایرانیان در میان مهاجران در آلمان	
۲۵	جمعیت
۸	دریافت شهروندی
۱۷	افراد دارای اقامت دائم
۷	تحصیلی
۱۳	کاری
۵	بشردوستانه
۱۸	خانوادگی
۱۷	خاص
۱۱	کل

(Destatis, 2020)

تغییرات ویزای کاری:

آلمان قانون مهاجرت افراد ماهر را در مارس ۲۰۲۰ به اجرا درآورد. این قانون با هدف استفاده از نیروی کار واجد شرایط و کسانی که آموزش‌های حرفه‌ای به رسمیت شناخته شده را گذرانده‌اند، طراحی شده است. افراد آموزش دیده حرفه‌ای می‌توانند به منظور یافتن کار برای یک دوره شش ماهه وارد آلمان شوند. این افراد اجازه کار تا ده ساعت در هفته و یا کارآموزی با یک کارفرمای بالقوه را دارند.

آلمان سیاستی موقت اجرا کرد که به پناهجویان بدون مجوز کار اجازه می‌داد از ۱ آوریل ۲۰۲۰ تا ۱ اکتبر ۲۰۲۰ در مزارع این کشور کار کنند. در این دوره زمانی، کشاورزان آلمانی نیازمند نیروی کار، مجاز به سازماندهی و پرداخت هزینه پروازهای چارتر برای ۴۰ هزار نیروی کار مهاجر، مشروط بر تامین نیازهای بهداشتی آن‌ها، بودند. نیروی کار ماهر که پیشنهاد شغلی مشخص می‌داشت و کارفرمایی که نیروی کار ماهر خارجی را استخدام می‌کرد، می‌توانست از تسریع در مراحل اداری بهره‌مند شود.

برنامه‌های مختلفی در رسانه‌های اجتماعی به ده زبان مختلف با هدف فراهم کردن اطلاعات لازم برای مهاجران، به ویژه زنان مهاجری که در جستجوی شغل بوده‌اند، ارائه شود. علاوه بر این، مراکزی برای حمایت از کارفرما و مشاوره به شرکت‌ها در مناطق مربوطه در مورد رویه‌های استخدام نیروی کار خارجی تحت قانون مهاجرت ماهر راه‌اندازی شد.

آلمان قصد دارد مسیر مهاجرتی دیگری در کنار گزینه‌های مهاجرتی موجود ایجاد کند، به طوری که یک کارت فرصت با یک سیستم امتیازی برای آسان‌تر کردن ورود افراد جویای کار به آلمان به وجود آورد. با این حال، هنوز مشخص نیست که ساختار این سیستم چگونه خواهد بود. اما پیش‌شرط آن دریافت پیشنهاد کاری از سوی یک کسب‌وکار آلمانی است.

تغییرات سیستم پناهجوپذیری:

سه حزبی که دولت جدید آلمان را تشکیل می‌دهند، در حال برنامه‌ریزی هستند تا افراد بیشتری که پناهندگی، حمایت فرعی یا هر سطح مشابه دیگری از حمایت را دریافت کرده‌اند بتوانند اقوام خود را به آلمان بیاورند. این سه حزب همچنین می‌خواهند روندهای پناهندگی را تسریع کند و برای افرادی که دلایل قانونی برای ماندن در آلمان را ندارند، شرایط برگشت به میهن را اعمال کند. همچنین این ائتلاف قصد دارد بودجه بازگشت مردم بدون حق اقامت را بهبود بخشد و از این پس برنامه‌های بازگشت داوطلبانه به عنوان ابزاری برای اخراج مهاجران تلقی خواهد شد. با این که قرار است اخراج بخشی از سیاست کلی مهاجرت دولت آینده باقی بماند، اما این امکان فراهم است که در صورت بدتر شدن وضعیت امنیتی در کشور مقصد، تدابیری اتخاذ شود که اخراج‌ها به طور موقت متوقف شوند.

به عنوان بخشی از تغییر در سیاست مهاجرت، دولت جدید امیدوار است بتواند فرصت‌های بیشتری برای افرادی که از آزار و اذیت فرار می‌کنند ایجاد کند که با استفاده از ابزارهای قانونی به آلمان بیایند. دولت فدرال جدید می‌خواهد پیوستن به اعضای خانواده را برای افراد تحت تکفل آسان‌تر کند، و تجمیع مجدد خانواده برای همه‌ی پناهندگان میسر شود. همچنین این امکان برای پناهجویانی که درخواست اقامتشان رد شده، فراهم شده است که با یادگیری زبان آلمانی، معیشت خود را از طریق اشتغال تضمین کنند و با عدم ارتکاب به جرم، در برابر اخراج از کشور حمایت شده و فرصت‌های جدیدی برای کسب شهروندی آلمان به دست آورند.

جمعیت

و مشاغل تکنیکی و تجارتي^۱ به نسبت جمعیت‌شان بیشتر است: ۳۹ درصد ایرانیان در مشاغل تخصصی و ۱۴/۲ درصد در مشاغل تکنیکی و تجارتي مشغول‌اند که این درصد بین مهاجرین به ترتیب ۲۷/۲ و ۱۱/۵ درصد و بین متولدین استرالیا به ترتیب ۲۲/۵ و ۱۳/۶ درصد است. به طور خاص، سهم ایرانیان به نسبت جمعیت‌شان در مشاغل مربوط به آموزش عالی^۳ (۴/۹ درصد در مقابل ۱/۷ درصد مهاجرین و ۱/۱ درصد استرالیایی‌ها)، طراحی سیستم‌های کامپیوتری^۴ (۳/۹ درصد در مقابل ۳ درصد مهاجرین و ۱/۳ درصد استرالیایی‌ها)، مهندسی^۵ (۳/۶ درصد در مقابل ۱ درصد مهاجرین و ۰/۷ درصد استرالیایی‌ها)، و پزشکی عمومی^۶ (۲/۶ درصد در مقابل ۱/۱۲ درصد مهاجرین و ۰/۸ درصد استرالیایی‌ها) بزرگ‌تر است. اختلاف زیادی در درآمد میانه‌ی فردی جمعیت بالای ۱۵ سال ایرانیان، مهاجران، و متولدین استرالیا دیده نمی‌شود اما درآمد میانه‌ی سطح خانوار جمعیت مهاجرین و ایرانیان حدود ۳۰۰ دلار در هفته از جمعیت متولدین استرالیا بالاتر است^۷. جدول پیش رو وضعیت تحصیلات، اشتغال و درآمد ایرانیان مهاجر را در مقایسه با متولدین استرالیا و کل مهاجران این کشور نشان داده است.

در سال ۲۰۲۱ تعداد ایرانیان (افراد متولد ایران) در استرالیا به ۷۷ هزار و ۹۰۰ نفر رسید که نسبت به سال ۲۰۱۰ که ۳۶ هزار و ۵۰۰ نفر بوده، بیش از دو برابر شده است. هم‌اکنون متولدین ایران بیست و پنجمین جمعیت مهاجرین در استرالیا را تشکیل می‌دهند که برابر ۱۰/۴ درصد از متولدین خارج این کشور و ۰/۳ درصد کل جمعیت استرالیا است. متوسط سنی جمعیت ایرانیان در استرالیا ۳۷ سال و برابر متوسط سنی کل جمعیت در این کشور است همچنین نسبت زن به مرد نیز در میان ایرانیان ۴۷ به ۵۳ است.

۷۴/۷ درصد از ایرانیان در استرالیا بین ۱۵ تا ۶۴ سال هستند که می‌توان آن‌ها را در سن فعالیت اقتصادی محسوب کرد. این درصد برای مهاجرین در استرالیا ۷۳/۳ درصد و برای متولدین استرالیا ۶۱ درصد است. البته با وجود این نرخ مشارکت ایرانیان بالای ۱۵ سال در نیروی کار ۶۳/۷ درصد است که از سهم سایر مهاجرین (۶۱/۸ درصد) بزرگ‌تر اما از سهم استرالیایی‌ها (۶۵/۶ درصد) کوچک‌تر است. در میان جمعیت بالای ۱۵ سال فعال اقتصادی، هم نرخ بیکاری و هم نرخ اشتغال تمام‌وقت ایرانیان بیشتر از سایر مهاجرین و استرالیایی‌هاست. سهم ایرانیان در مشاغل تخصصی^۱

1. Professionals
2. Technicians and trades workers
3. Higher education
4. Computer system design and related services

5. Engineering design and engineering consulting services
6. General practice medical services
7. Australian Bureau of Statistics. 2021

جدول ۴۶- وضعیت تحصیلی، اشتغال و درآمد ایرانیان در استرالیا در مقایسه با جمعیت بومی و مهاجر

متولدین استرالیا	مهاجرین استرالیا	ایرانیان ساکن استرالیا	
۲۲,۷	۳۷,۵	۵۰,۴	تحصیلات کارشناسی جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر (درصد)
۶۱	۷۳,۳	۸۴,۷	جمعیت ۱۵ تا ۶۴ ساله در سن فعالیت اقتصادی (درصد)
۶۵,۶	۶۱,۸	۶۳,۷	نرخ مشارکت اقتصادی جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر (درصد)
۴,۸	۵,۶	۹,۹	نرخ بیکاری جمعیت فعال اقتصادی (درصد)
۵۵,۹	۵۶,۱	۵۷	نرخ اشتغال تماموقت جمعیت فعال اقتصادی (درصد)
۲۲,۵	۲۷,۲	۳۹	اشتغال در مشاغل تخصصی (درصد)
۱۳,۶	۱۱,۵	۱۴,۲	اشتغال در مشاغل تکنیکی و تجاری (درصد)
۱,۱	۱,۷	۴,۹	اشتغال در مشاغل مربوط به آموزش عالی (درصد)
۱,۳	۳	۳,۹	اشتغال در مشاغل مربوط به طراحی سیستم‌های کامپیوتری (درصد)
۰,۷	۱	۳,۶	اشتغال در مشاغل مربوط به مهندسی (درصد)
۰,۸	۱,۲	۲,۶	اشتغال در مشاغل مربوط به پزشکی عمومی (درصد)
۸۲۳	۷۸۴	۸۰۵	میان درآمد هفتگی فردی جمعیت ۱۵ سال به بالا (دلار)
۱,۶۳۵	۱,۹۳۶	۱,۹۲۷	درآمد میان هفتگی خانوار جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر (دلار)

(Australian Bureau of Statistics, 2021)

سیستم مهاجرتی استرالیا

۱ مهاجرت دائم: برنامه مهاجرت دائم استرالیا که متشکل از مهاجرت اقتصادی و خانوادگی است، مهم‌ترین مسیر اقامت دائم در این کشور است که شامل جریان مهارتی و جریان خانوادگی و ویزاهای شرایط ویژه می‌شود. تنها راه دیگر کسب اقامت دائم این کشور مسیر بشردوستانه است.

■ ویزاهای جریان مهارتی: جریان مهارتی برای نیروی کار ماهر، با کیفیت و کارآفرینانی که اقتصاد استرالیا به آن‌ها نیاز دارد طراحی شده است که هفت شاخه اصلی دارد: ۱- نوآوری در کسب‌وکار و سرمایه‌گذاری، ۲- استعداد برجسته ۳- پشتیبانی کارفرما ۴- استعدادهای جهانی (مستقل) ۵- منطقه‌ای ۶- مهارتی مستقل ۷- معرفی منطقه‌ای / ایالتی

■ ویزاهای جریان خانوادگی و کودکان: جریان خانوادگی امکان مهاجرت دائمی اعضای خانواده نزدیک شهروندان استرالیایی، افراد دارای اقامت دائم و شهروندان نیوزلند واجد شرایط را فراهم می‌کند. این برنامه بر شریک زندگی و والدین متمرکز استولی فرصتی برای اعضای دیگر خانواده، مانند بستگان وابسته سالخورده، مراقبین، بستگان باقی مانده و بستگان یتیم فراهم می‌کند تا به خانواده خود در استرالیا بپیوندند. ویزای کودک امکان مهاجرت دائم کودکان شهروندان استرالیایی، افراد دارای اقامت دائم و شهروندان نیوزلند واجد شرایط را فراهم می‌کند. ویزای کودک شامل دو دسته ویزای کودک و فرزندخواندگی است.

■ ویزای شرایط ویژه: ویزاهای واجد شرایط ویژه به ساکنان سابق و افراد خاصی که در نیروی دفاعی استرالیا خدمت می‌کردند اجازه می‌دهد تا به عنوان مقیم دائم در استرالیا زندگی کنند.

۲ مهاجرت موقت: افراد می‌توانند برای اقامت موقت برای اهداف مختلفی به استرالیا بیایند. به عنوان مثال، بازدید از استرالیا برای گردشگری یا شرکت در یک کنفرانس، یا برای اهداف خاص‌تر، مانند درمان پزشکی، تحصیل، اشتغال در مشاغل با مهارت بالا، تعطیلات کاری یا سایر فعالیت‌های تخصصی. به جز بازدید کنندگان، پنج دسته اصلی از اقامت موقت وجود

دارد که هر کدام می‌تواند اقامت بیش از سه ماه در استرالیا را شامل شود.

■ **برنامه Working Holiday Maker:** به جوانان اجازه می‌دهد تعطیلات طولانی داشته باشند و در کار و مطالعه کوتاه‌مدت شرکت کنند.

■ **ویزای تحصیلی:** برنامه ویزای دانشجویی به دانشجویان بین‌المللی اجازه می‌دهد تا برای تحصیل تمام وقت در یک دوره ثبت شده به استرالیا بیایند.

■ **ویزای اقامت موقت استخدام نیروی کار ماهر:** به یک کسب‌وکار اجازه می‌دهد تا از یک کارگر ماهر در خارج از کشور حمایت مالی کند، اگر نمی‌تواند یک شهروند استرالیایی ماهر یا مقیم دائمی برای پر کردن یک موقعیت ماهر پیدا کند.

■ **سایر ویزاهای موقت:** سایر ویزاهای موقت شامل ویزاهایی است که به افراد اجازه می‌دهد کارهای بسیار تخصصی کوتاه‌مدت و غیر مستمر انجام دهند، توسعه اجتماعی و فرهنگی را غنی کنند، روابط بین‌المللی را تقویت کنند یا فرصت‌های آموزشی مفیدی را برای استرالیا فراهم کنند.

۳ **دریافت شهروندی:** افراد بالای ۱۸ سال که چهار سال اقامت معتبر در این کشور داشته‌اند با داشتن شرایط دیگر می‌تواند برای شهروندی این کشور درخواست دهند.

مهاجرت دائم

شرایط ویژه می‌شود. تنها راه دیگر کسب اقامت دائم این کشور مسیر بشردوستانه و پناجویی است. جدول ۴۸ مهم‌ترین مسیر اقامت‌های مهاجرتی به استرالیا از ایران را نشان می‌دهد.

برنامه مهاجرت دائم استرالیا که متشکل از جریان مهاجرت مهارتی، خانوادگی و شایستگی‌های ویژه است مهم‌ترین مسیر اقامت دائم در این کشور است که شامل جریان مهارتی، جریان خانوادگی و ویزاهای

جدول ۴۸- ویزاهای مهاجرتی صادرشده برای ایرانیان در استرالیا به تفکیک جریان‌های اصلی (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)

۲۰۲۱	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	
۳۵۷	۳۵۱	۴۶۰	۳۶۵	۳۶۸	۴۵۱	۴۳۷	۴۴۲	۴۴۵	۴۲۲	۴۷۵	۲۲۲	جریان خانوادگی
۲,۵۹۰	۲,۰۹۳	۱,۷۲۷	۱,۹۴۱	۲,۰۹۴	۲,۰۰۷	۳,۳۵۰	۱,۸۰۷	۱,۷۸۸	۲,۷۷۴	۱,۸۱۳	۱,۶۴۰	جریان مهارتی
۰	۰	۰	<۵	<۵	۰	۰	<۵	۵	۹	<۵	۶	شایستگی‌های ویژه
۲,۹۴۷	۲,۴۴۴	۲,۱۸۷	۲,۳۰۶	۲,۴۶۲	۲,۴۵۸	۳,۷۸۷	۲,۲۴۹	۲,۲۳۸	۳,۲۰۵	۲,۲۸۸	۱,۸۶۸	کل

(Home Affairs AU,2020)

برنامه نوآوری در کسب‌وکار و سرمایه‌گذاری رشد قابل توجهی نسبت به جریان مهاجرتی نیروی کار ماهر داشته است. همچنین از سال ۲۰۲۰ با هدف بهبود وضعیت اقتصادی استرالیا ویزای استعداد جهانی برای افراد واجد شرایط صادر شد تا برای شرکت‌ها امکان انتقال آسان مدیران اجرایی و کارکنان حیاتی آن‌ها فراهم شود. این تغییرات آمار ویزاهای مهارتی صادرشده برای ایرانیان را نیز تحت تاثیر قرار داده است.

بر اساس جدول ۴۹ در ده سال اخیر تعداد ویزاهای مهاجرت دائم صادرشده برای ایرانیان بین یک هزار و ۸۰۰ تا سه هزار و ۸۰۰ ویزا متغیر بوده است. صدور ویزای نوآوری در کسب‌وکار برای ایرانیان در سال ۲۰۲۱ نسبت به سال‌های گذشته افزایش چشمگیر داشته و بیش از چهار برابر شده است. علت آن را می‌توان مرتبط با تغییر در برنامه‌های مهاجرتی استرالیا دانست. با توجه به تغییرات ویزاها و برنامه‌های مهاجرتی در استرالیا در سال‌های اخیر ظرفیت ویزا در

جدول ۴۹- انواع ویزاهای مهارتی صادرشده برای ایرانیان در استرالیا (۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱)

سال	جریان مهارتی				
	نوآوری در کسب‌وکار و سرمایه‌گذاری	با معرفی ایالتی/ ناحیه‌ای	مهارتی منطقه‌ای	منطقه‌ای	مهارتی مستقل
۲۰۱۲	۱۷۴	۸۶۳	۱۳۰	-	۱,۳۹۳
۲۰۱۳	۱۹۴	۵۰۹	۱۶۲	-	۷۳۴
۲۰۱۴	۲۷۴	۴۰۴	۱۰۲	-	۸۳۷
۲۰۱۵	۳۱۲	۱,۳۵۳	۶۴	-	۱,۴۱۹
۲۰۱۶	۳۳۹	۴۶۶	۵۱	-	۹۷۰
۲۰۱۷	۳۰۹	۴۸۸	۵۲	-	۱,۰۱۹
۲۰۱۸	۳۲۱	۶۳۴	۶۰	-	۷۴۳
۲۰۱۹	۲۴۹	۵۶۷	۱۹	-	۶۷۸
۲۰۲۰	۲۲۳	۵۸۹	-	۵۱۶	۲۰۴
۲۰۲۱	۹۷۲	۲۰۲	-	۸۵۰	۸۲

(Home Affairs AU,2020)

*ویزای مهارتی منطقه‌ای از سال ۲۰۱۹ متوقف شده و ویزای منطقه جایگزین آن شده است و ویزای استعداد جهانی از سال ۲۰۲۰ صادر شده است.

مهاجرت موقت

انواع را نشان داده است. ویزاهای موقت صادرشده برای ایرانیان در این سال‌ها بین یک هزار و ۵۰۰ تا سه هزار و ۲۰۰ متغیر بوده است و به نظر می‌رسد از سال ۲۰۲۰ به دلیل شیوع کرونا کاهش یافته است.

مهاجرت موقت غیر مسافرتی به استرالیا از چهار طریق تحصیلی، برنامه کار در تعطیلات، استخدام نیروی کار ماهر و کار پس از تحصیل امکان‌پذیر است. جدول ۵۰ تعداد ایرانیان دریافت‌کننده هر یک از این

جدول ۵۰- ویزاهای اقامت موقت صادرشده برای ایرانیان در استرالیا (۲۰۱۱ تا ۲۰۲۱)

۲۰۲۱	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	
۱,۲۱۲	۹۵۲	۱,۱۲۶	۱,۲۵۱	۱,۴۳۹	۱,۲۹۴	۱,۶۱۲	۱,۵۲۱	۱,۷۵۶	۱,۸۴۳	۱,۶۳۹	تحصیلی
۱۷۷	۳۱۷	۳۲۱	۲۹۴	۲۹۱	۲۳۸	۲۸۲	۲۲۴	۲۹۱	۱۸۱	۶۳	کار پس از تحصیل
-	-	-	-	-	-	-	-	-	<۵	۸	برنامه کار در تعطیلات
۱۸۳	۲۳۱	۳۰۰	۲۶۲	۳۲۰	۳۴۰	۴۰۵	۴۴۱	۴۸۳	۵۱۸	۳۱۳	اقامت موقت مهارتی
۱,۵۷۲	۱,۵۰۰	۱,۷۴۷	۱,۸۰۷	۲,۰۵۰	۱,۸۷۲	۲,۲۹۹	۲,۱۸۶	۲,۵۳۰	۲,۵۴۲	۲,۰۲۳	کل

(Home Affairs AU,2022)

همچنان ویزاهای کار پس از تحصیل و کار در تعطیلات کاهش یافته است.

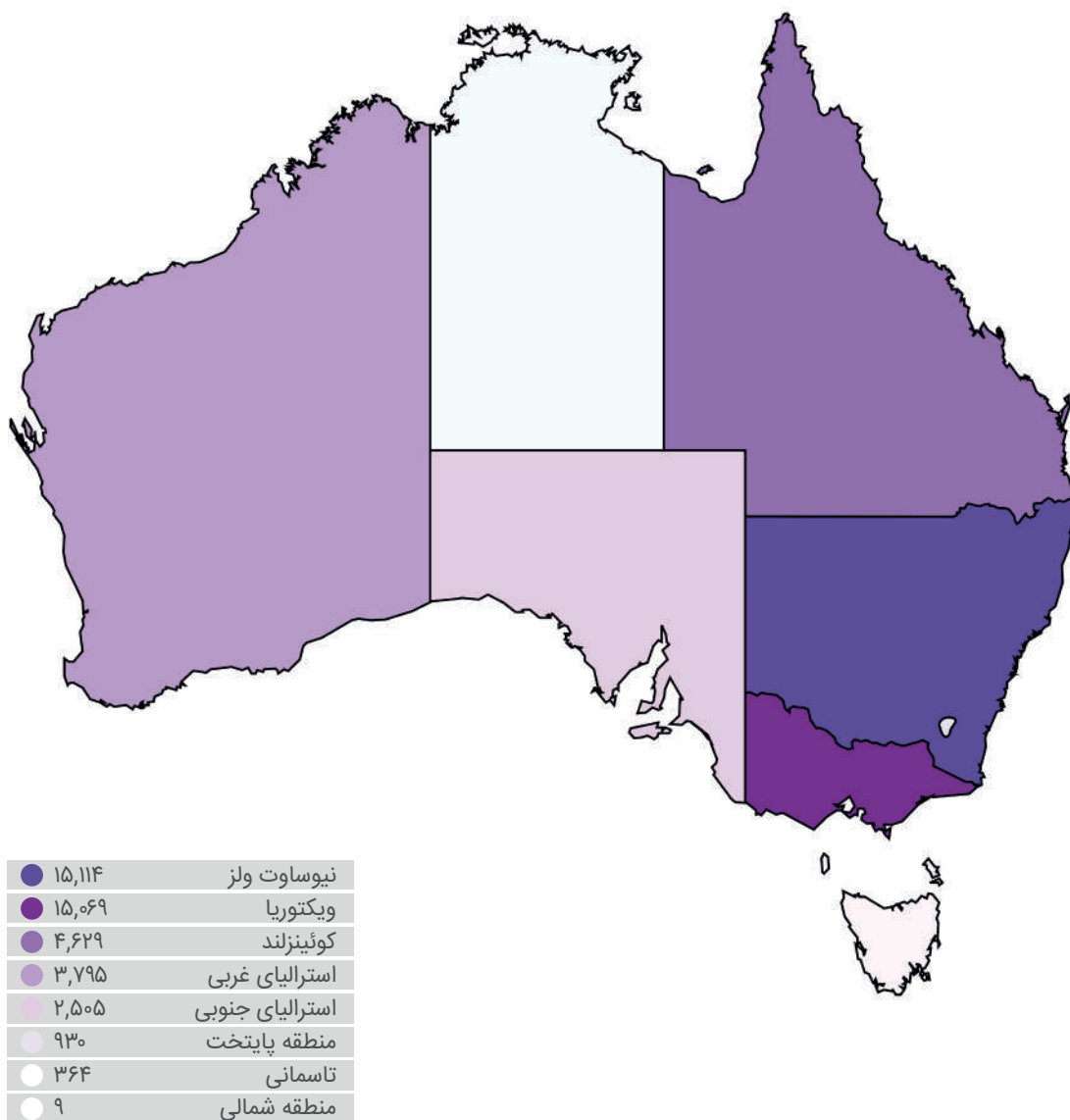
ویزای تحصیلی صادرشده برای ایرانیان در سال ۲۰۲۱ به سطح قبلی خود در سال ۲۰۱۹ بازگشته است ولی

جریان مهاجرت ایرانیان به استرالیا

۲۰۲۲ بیش از ۳۷ هزار و ۸۰۰ ایرانی با اهداف غیرتوریستی و بازدید وارد استرالیا شده‌اند، بیشترین ورود به نیوساوت ولز و سپس ویکتوریا بوده است.

نقشه زیر نشان‌دهنده‌ی جریان ورودی ایرانیان به استان‌های مختلف استرالیا ذیل برنامه‌های مهاجرت دائم و موقت در پنج سال اخیر است. در پنج ساله‌ی ۲۰۱۸ تا

شکل ۱۴- نقشه جریان ورودی ایرانیان به استرالیا در پنج سال اخیر (۲۰۱۸ تا ۲۰۲۲)

رتبه ایرانیان در میان مهاجران

جدول ۵۱ وضعیت رتبه ایرانیان در انواع مهاجرت‌های دائم و موقت را در استرالیا نشان می‌دهد. باوجوداینکه ایرانیان دارای رتبه ۲۵ در گروه جمعیتی این کشور هستند ولی در مهاجرت مهارتی به کشور در سال ۲۰۲۱ رتبه نهم را داشته‌اند.

جدول ۵۱- رتبه ایران در میان مهاجران در استرالیا در سال ۲۰۲۱

رتبه ایران در میان مهاجران در استرالیا (۲۰۲۱)		
۲۵	جمعیت	
-	دریافت شهروندی	
۹	جریان مهارتی	دریافت اقامت دائم
۳۸	جریان خانوادگی	
-	شایستگی ویژه	
۱۴	کل	
۳۴	اقامت موقت مهارتی	ویزای موقت
۲۸	کار پس از تحصیل	
۲۹	تحصیلی	
-	برنامه کار در تعطیلات	
۳۵	کل	

(Home Affairs AU,2022)

تغییرات ویزای کاری:

پس از ممنوعیت‌های مهاجرتی ایجاد شده به واسطه کووید-۱۹ و بسته شدن مرزها، استرالیا به منظور رفع نیاز در بخش‌های کاری حیاتی خود از ویزای کاری موقت استفاده کرد و با ایجاد ابتکاراتی، از جمله گنجاندن خانواده در درخواست ویزا، اقدام به از بین بردن شکاف نیروی کار در بخش کشاورزی کرد.

در سپتامبر ۲۰۲۰، استرالیا کارگروه ویژه کسب‌وکار و جذب استعدادهای جهانی^۱ را به منظور حمایت از بهبود اقتصادی این کشور پس از کووید-۱۹ تأسیس کرد. این تغییر امکان انتقال آسان مدیران اجرایی و کارکنان حیاتی شرکت‌های واجد شرایط به استرالیا را فراهم می‌کرد. ویزای استعدادهای جهانی اولین ویزای مورد استفاده توسط این کارگروه ویژه است و افرادی که معیارهای ویزا را برآورده می‌کنند، دسترسی مستقیم به اقامت دائم و اولویت پردازش ویزا دارند.

در برنامه مهاجرتی سال ۲۰۲۱ استرالیا، ظرفیت ویزا در دو دسته‌بندی استعدادهای جهانی و نوآوری و سرمایه‌گذاری در کسب‌وکار، رشد قابل توجهی در میان ظرفیت‌های گروه نیروی کار ماهر داشته‌اند.

از آوریل ۲۰۲۰، ویزای حادثه کووید-۱۹ برای کمک به تنظیم وضعیت ویزای افرادی که در بخش‌های حیاتی این کشور، مانند بهداشت، مراقبت از سالمندان و معلولین، مراقبت از کودکان، کشاورزی و تولید مواد غذایی کار می‌کنند، ایجاد شد.

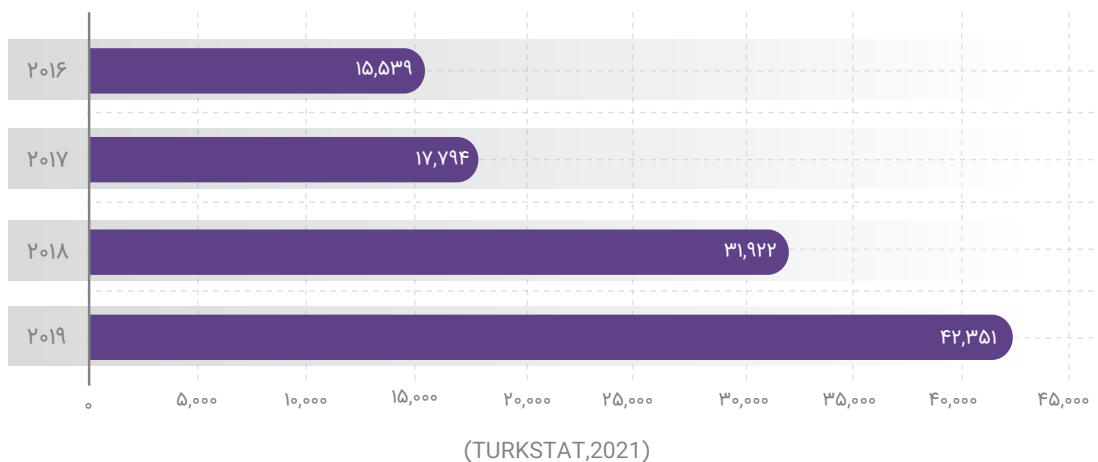
ایرانیان در ترکیه

جمعیت

از جمعیت کل مهاجران در ترکیه را تشکیل می‌دادند. نمودار ۳۹ نشان‌دهنده‌ی تعداد ایرانیان (افراد با تابعیت ایرانی) وارد شده به ترکیه در طی سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۱۹ است. به طور کلی در طی این چهار سال روند تعداد ایرانیان وارد شده به ترکیه افزایشی بوده است. در سال ۲۰۱۹ میلادی ۴۲ هزار و ۳۵۱ ایرانی به ترکیه وارد شده‌اند که نسبت به سال قبل نزدیک به ۳۳ درصد افزایش یافته است.

در سال ۲۰۲۱ جمعیت ایرانیان در ترکیه بنا بر اعلام مرکز آمار ترکیه ۱۵۵ هزار نفر بوده است که ۵۰/۳ درصد از آن‌ها مرد و ۴۹/۷ درصد زن بوده‌اند. جمعیت ایرانیان در ترکیه در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۹ به دلیل کرونا ۲۱ درصد کاهش یافت اما در سال ۲۰۲۱ میلادی این کاهش جبران شد و با افزایش چشمگیر ۴۱ درصدی همراه شد و از ۸۹ هزار نفر در سال ۲۰۲۰ به ۱۵۵ هزار در سال ۲۰۲۱ رسید. ایرانیان در سال ۲۰۲۱ میلادی ۵ درصد

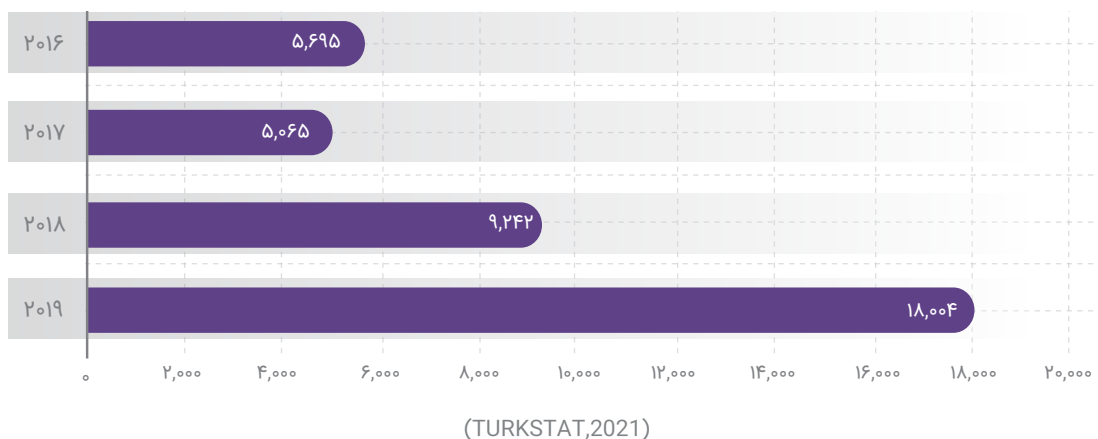
نمودار ۳۹- تعداد ایرانیان (دارای تابعیت ایران) وارد شده به ترکیه (۲۰۱۶ تا ۲۰۱۹)

ایرانی از ترکیه خارج شده‌اند که نسبت به سال قبل نزدیک به دو برابر شده است.

روند خروج شهروندان ایرانی از ترکیه در طی سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۱۹ در نمودار ۴۰ مشخص شده است. بر اساس این نمودار در سال ۲۰۱۹ میلادی ۱۸ هزار و ۴

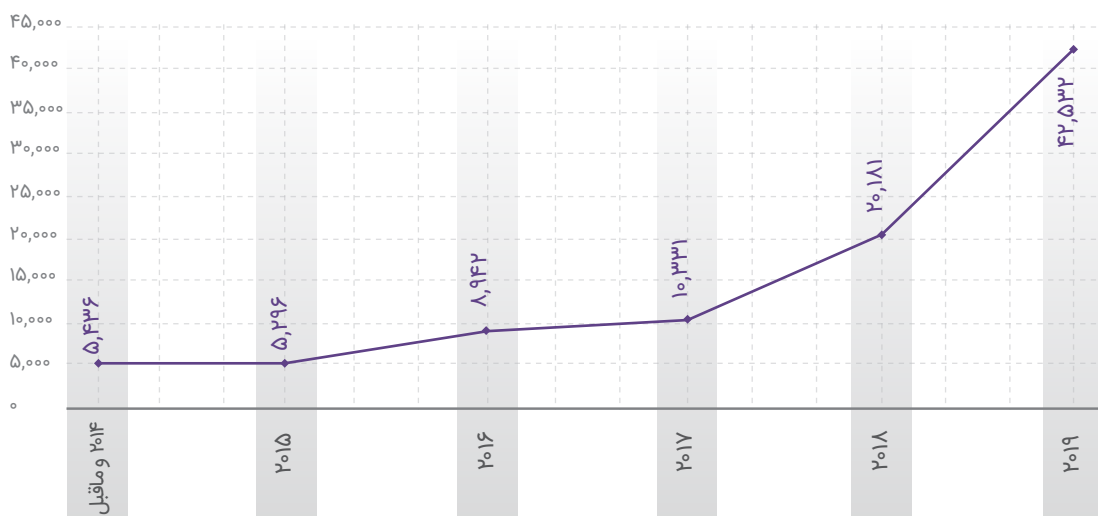
نمودار ۴۰- تعداد ایرانیان خارج شده از ترکیه (۲۰۱۶ تا ۲۰۱۹)

برابر شده است. به طور کلی در سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۹ روند جمعیت ایرانیان که تابعیت ترکیه را اخذ کرده‌اند صعودی بوده است.

نمودار ۴۱ جمعیت مهاجران با تابعیت ایرانی در ترکیه بر اساس سال اخذ اقامت را نشان می‌دهد. در سال ۲۰۱۹ میلادی ۴۲ هزار و ۵۳۲ ایرانی اقامت ترکیه را دریافت کرده‌اند که نسبت به سال قبل بیش از دو

نمودار ۴۱- جمعیت مهاجران با تابعیت ایرانی در ترکیه بر اساس سال اخذ اقامت (۲۰۱۴ تا ۲۰۱۹)

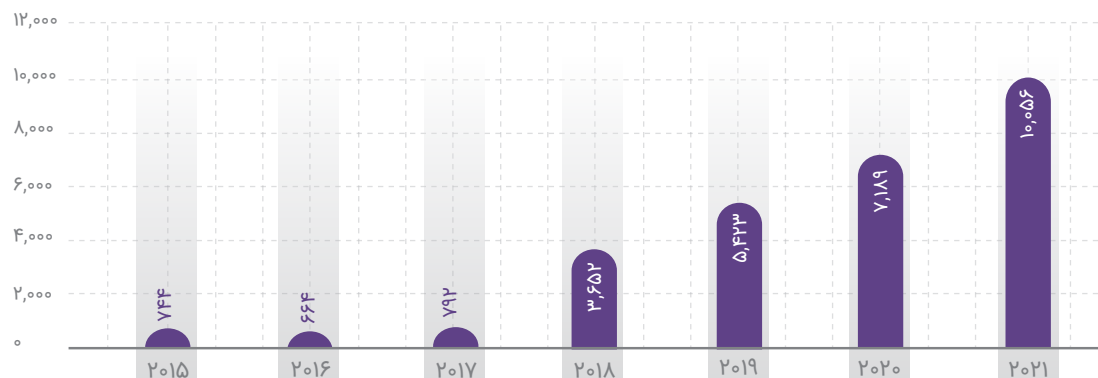
(TURKSTAT,2021)

خرید خانه

در ترکیه توسط ایرانیان نسبتاً ثابت بوده است اما در سال ۲۰۱۸ افزایش چشمگیری می‌یابد و در سال ۲۰۲۱ به ۱۰ هزار و ۵۶ می‌رسد.

نمودار ۴۲ نشان‌دهنده‌ی تعداد خانه‌های خریداری شده توسط ایرانیان در ترکیه در طی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱ است. از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ روند خرید خانه

نمودار ۴۲- تعداد خانه‌های خریداری شده در ترکیه توسط اتباع ایرانی (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

(TURKSTAT,2021)

در جدول ۵۲ رتبه ایرانیان در میان اتباع خارجی و سهم ایرانیان از کل اتباع خارجی برای خرید خانه در ترکیه مشخص شده است. بر اساس این جدول، در سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ رتبه ایرانیان در خرید خانه در ترکیه ۸ بوده است اما در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ به

عدد ۲ کاهش می‌یابد و سپس در سال ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ یک می‌شود. روند سهم ایرانیان در میان اتباع خارجی برای خرید خانه نیز صعودی بوده است. به طوری که سهم ایرانیان در طی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱ از ۳/۲ به ۱۶/۹ افزایش یافته است.

جدول ۵۲- تعداد و سهم ایرانیان از کل خانه‌های خریداری شده توسط اتباع خارجی در ترکیه (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

سال	تعداد خانه‌های خریداری شده توسط اتباع ایرانی در ترکیه	رتبه اتباع ایرانی در خرید خانه در ترکیه	سهم ایرانیان از کل خانه‌های خریداری شده توسط اتباع خارجی در ترکیه (درصد)
۲۰۲۱	۱۰,۰۵۶	۱	۱۶,۹
۲۰۲۰	۷,۱۸۹	۱	۱۷,۴
۲۰۱۹	۵,۴۲۳	۲	۱۱,۸
۲۰۱۸	۳,۶۵۲	۲	۹,۱
۲۰۱۷	۷۹۲	۸	۳,۵
۲۰۱۶	۶۶۴	۸	۳,۶
۲۰۱۵	۷۴۴	۸	۳,۲

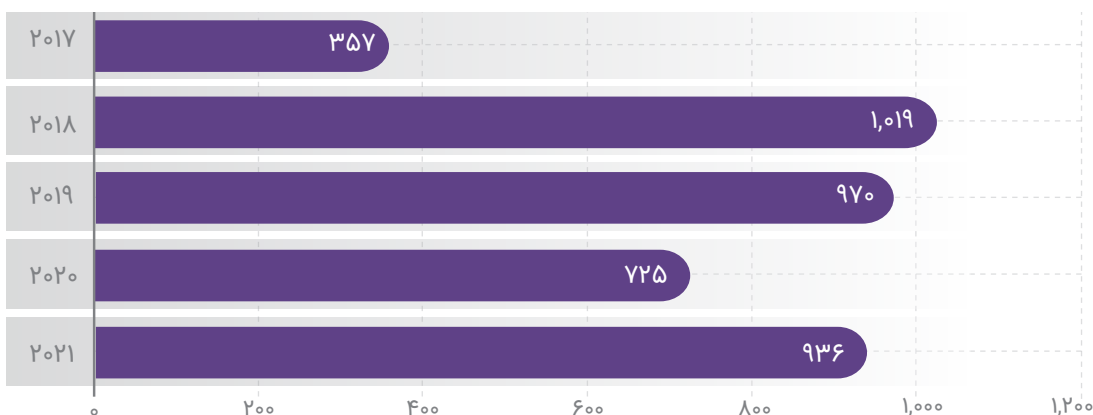
(TURKSTAT, 2021)

ثبت شرکت

نمودار ۴۳ تعداد شرکت‌های ثبت‌شده با شراکت اتباع ایرانی را در طی سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۲۱ نشان می‌دهد. بر اساس این نمودار در سال ۲۰۲۱ میلادی ۹۳۶ شرکت با شراکت اتباع ایرانی در ترکیه ثبت شده است که

نسبت به سال قبل ۲۹ درصد افزایش یافته است. به طور کلی روند ثبت شرکت در ترکیه توسط ایرانیان ابتدا افزایشی، سپس کاهش‌ی و مجدداً افزایشی بوده است.

نمودار ۴۳- تعداد شرکت‌های ثبت‌شده با شراکت اتباع ایرانی در ترکیه (۲۰۱۷ تا ۲۰۲۱)

در جدول ۵۳ حوزه فعالیت شرکت‌های ثبت‌شده توسط شرکای ایرانی در سال ۲۰۲۱ مشخص شده است. شرکت‌های ثبت‌شده در ۱۹ حوزه فعال هستند که بیش‌ترین ثبت شرکت به ترتیب در حوزه‌های تجارت عمده‌فروشی و خرده‌فروشی، فعالیت‌های املاک و مستغلات و فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی بوده است.

جدول ۵۳- تعداد شرکت‌های ثبت‌شده با شراکت اتباع ایرانی در ترکیه در سال ۲۰۲۱ به تفکیک حوزه فعالیت

تعداد شرکت	حوزه فعالیت
۳۵۹	تجارت عمده فروشی و خرده فروشی
۱۱۵	فعالیت‌های املاک و مستغلات
۸۶	فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی
۶۴	تولیدی
۶۴	فعالیت‌های اقامتی و خدمات غذایی
۶۲	فعالیت‌های خدمات اداری و پشتیبانی
۶۱	اطلاعات و ارتباطات
۳۰	ساخت و ساز
۲۹	سایر فعالیت‌های خدماتی
۲۸	حمل و نقل و ذخیره‌سازی
۱۲	آموزش و پرورش
۶	فرهنگ، هنر، سرگرمی، انتشار و ورزش
۵	فعالیت‌های مالی و بیمه‌ای
۴	سلامت انسان و فعالیت‌های اجتماعی
۳	تولید و توزیع برق، گاز، بخار و تهویه مطبوع
۲	کشاورزی، جنگلداری و ماهیگیری
۲	معادن
۲	تامین آب، فاضلاب، مدیریت پسماند و فعالیت‌های بهبود
۲	دفاع عامه؛ تامین اجتماعی ضروری
۹۳۶	مجموع شرکت‌های ثبت شده با شراکت اتباع ایرانی

(اتحادیه اتاق‌های بازرگانی و بورس کلای ترکیه، ۲۰۲۲)

سرمایه موردنیاز برای خرید هر واحد خانه (معادل ۲۰۰ هزار دلار)، مجموع سرمایه هزینه شده برای خرید خانه در ترکیه توسط اتباع ایرانی رقمی معادل ۳ میلیارد و ۴۴۹ میلیون دلار تخمین زده می‌شود. مبلغ در نظر گرفته شده در برآورد هزینه سرمایه‌گذاری در بخش خرید مسکن ایرانیان در ترکیه، تنها برای برآورد

جهت تخمین میزان سرمایه‌گذاری ایرانیان در ترکیه از طریق خرید مسکن و ثبت شرکت از برآورد میانگین قیمت مسکن در این کشور استفاده شده است. جدول ۵۴ نشان‌دهنده وضعیت سرمایه‌گذاری ایرانیان در بخش خرید خانه و ثبت شرکت در ترکیه است. با توجه به این جدول و با در نظر گرفتن متوسط

میزان سرمایه‌گذاری است و رقم قطعی نیست. چنانچه سرمایه هزینه شده برای ثبت شرکت در ترکیه توسط اتباع ایرانی با شراکت سایر اتباع خارجی را نیز به این آمار اضافه کنیم (۲۲ میلیون و ۱۹۰ هزار و ۶۳ دلار)، مجموع سرمایه هزینه شده توسط اتباع ایرانی در بخش خرید خانه و ثبت شرکت در طی سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ رقمی معادل ۳ میلیارد و ۴۷۱ میلیون و ۱۹۰ هزار دلار تخمین زده می‌شود.

جدول ۵۴- وضعیت سرمایه‌گذاری در بخش خرید خانه و ثبت شرکت در ترکیه (۲۰۲۰ و ۲۰۲۱)

بخش	سرمایه‌گذاری در بخش خرید خانه و ثبت شرکت در ترکیه طی دو سال اخیر (۲۰۲۰ و ۲۰۲۱)	تعداد/ میزان (دلار)
خرید خانه	مجموع خانه‌های خریداری شده توسط کل اتباع خارجی	۱۰۰,۵۸۰
	مجموع سرمایه هزینه شده برای خرید خانه توسط کل اتباع خارجی در ترکیه (تخمین: هر واحد معادل ۲۰۰ هزار دلار)	۲۰,۱۱۶,۰۰۰,۰۰۰
	خانه‌های خریداری شده توسط اتباع ایرانی	۱۷,۲۴۵
	مجموع سرمایه هزینه شده برای خرید خانه توسط اتباع ایرانی در ترکیه (تخمین: هر واحد معادل ۲۰۰ هزار دلار)	۳,۴۴۹,۰۰۰,۰۰۰
ثبت شرکت	تعداد شرکت‌های ثبت شده در ترکیه با مشارکت اتباع خارجی	۲۵,۴۸۶
	مجموع سرمایه هزینه شده برای ثبت شرکت در ترکیه با مشارکت کل اتباع خارجی (دلار)	۶۳۸,۸۷۷,۱۱۷
	تعداد شرکت‌های ثبت شده در ترکیه با مشارکت اتباع ایرانی	۱,۶۶۱
	مجموع سرمایه هزینه شده توسط اتباع ایرانی برای ثبت شرکت در ترکیه با مشارکت اتباع خارجی (دلار)	۲۲,۱۹۰,۰۶۳
	مجموع سرمایه هزینه شده در ترکیه توسط اتباع ایرانی در بخش خرید خانه و ثبت شرکت (دلار) در دو سال اخیر (۲۰۲۰ و ۲۰۲۱)	۳,۴۷۱,۱۹۰,۰۶۳

جمع‌بندی

اطلاعات جمعیتی و آمار ویزاهای صادرشده برای ایرانیان در کشورهای مقصد (آمریکا، کانادا، اتحادیه اروپا، بریتانیا، استرالیا و ترکیه) با استفاده از داده‌های پایگاه‌های اطلاعاتی این کشورها استخراج شده است. در ۱۱ سال گذشته به طور متوسط سالانه حدود ۸۶ ویزا یا اجازه اقامت غیر توریستی (شامل ویزاهای دائم و موقت) برای ایرانیان در اروپا، آمریکای شمالی و استرالیا و ترکیه صادر شده است.

تعداد شهروندی یا تابعیت اخذشده توسط ایرانیان در سال ۲۰۲۰ در ۳۱ کشور ناحیه اقتصادی اروپا (۳۱ کشور)، به همراه بریتانیا، کانادا و آمریکا ۲۵ هزار و ۳۸۶ نفر بوده است. این درحالیست که در ۱۰ سال اخیر به طور متوسط سالانه ۲۷ هزار نفر ایرانی تابعیت این کشورها را اخذ کرده‌اند.

در سال ۲۰۲۰ رتبه مهاجر فرستی و مهاجرپذیری ایرانیان در میان کشورهای دنیا به ترتیب ۵۴ و ۲۳ بوده است.

آمار جمعیتی نشان می‌دهد در طی سال‌های اخیر جمعیت ایرانیان در همه‌ی کشورهای مقصد روندی صعودی داشته است.

در سال ۲۰۲۰ تعداد شهروندی و ویزای موقت و دائم صادرشده برای ایرانیان در اکثر کشورهای مقصد کاهش می‌یابد که علت آن را می‌توان مرتبط با شیوع ویروس کرونا دانست چراکه مجدداً از سال ۲۰۲۱ افزایش یافته است.

در سال ۲۰۲۰ تعداد تابعیت و اقامت قانونی صادرشده برای ایرانیان در آمریکا به ترتیب ۲۲ درصد کاهش و ۳۳ درصد افزایش یافته است. در این سال تعداد اقامت موقت صادرشده نیز ۵۹ درصد کاهش یافته است.

در کانادا تعداد تابعیت صادرشده، اقامت دائم و اقامت موقت برای ایرانیان در سال ۲۰۲۰ به ترتیب ۶۵ درصد، ۳۷ درصد و ۲۹ درصد کاهش می‌یابد اما در سال ۲۰۲۱ تعداد اقامت دائم صادر شده برای ایرانیان

افزایش چشمگیری یافته است.

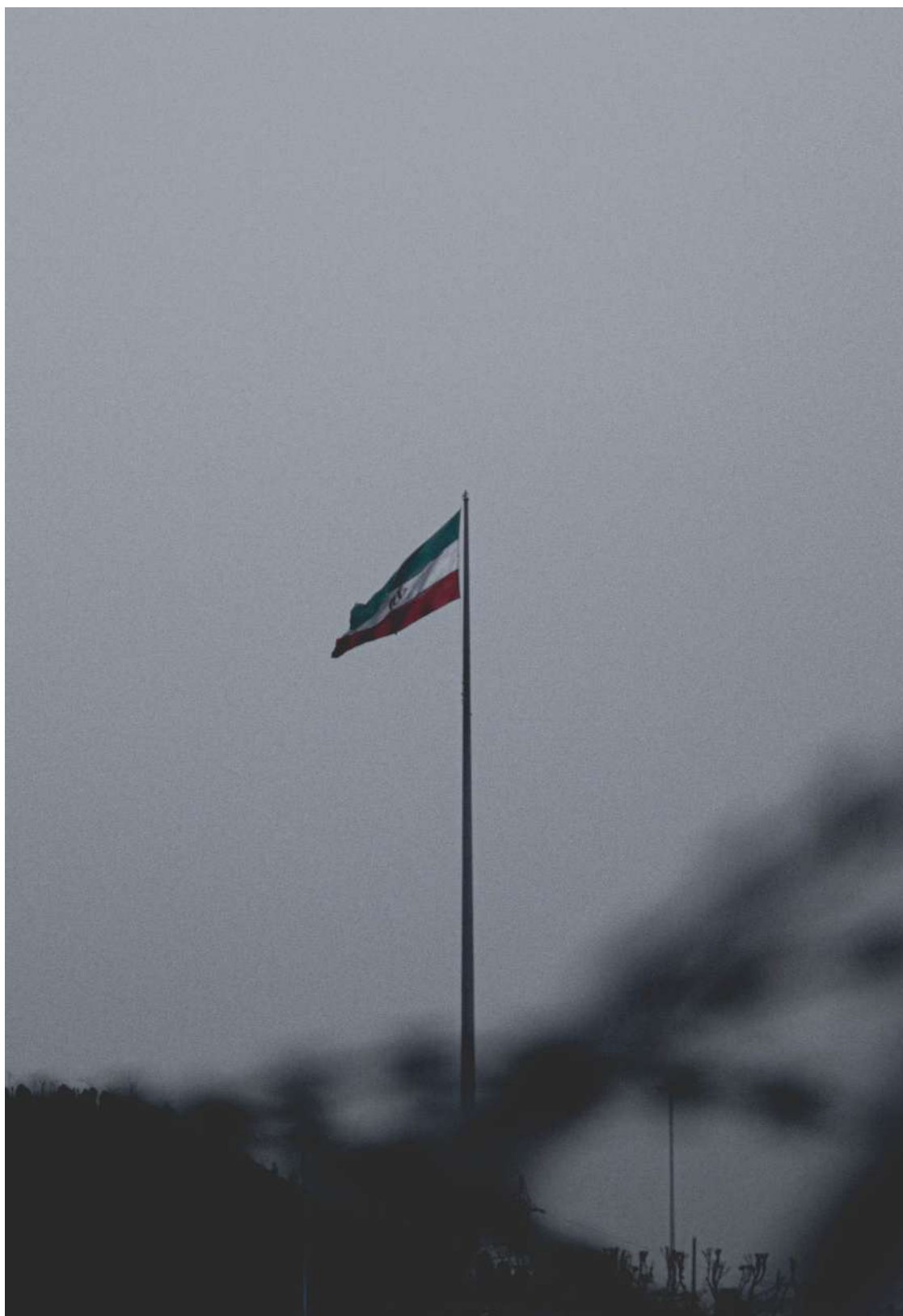
در بریتانیا در سال ۲۰۲۰ تعداد شهروندی صادر شده ۲۱ درصد، تعداد اقامت دائم صادرشده ۳۰ درصد و تعداد اقامت موقت صادرشده ۲۸ درصد کاهش یافته است.

در آلمان نیز تعداد اقامت دائم و موقت صادر شده در ۲۷ و ۲۴ درصد کاهش یافته است. در حالیکه تعداد شهروندی صادر شده ۴/۲ درصد افزایش یافته است. تعداد ویزای اقامت دائم و موقت صادر شده برای ایرانیان در سال ۲۰۲۰ در استرالیا به ترتیب ۱۲ درصد افزایش و ۲۷ درصد کاهش یافته است.

ایرانیان در سال ۲۰۲۰ میلادی حائز رتبه ۱۸ در میان کشورهای دریافت‌کننده تابعیت در آمریکا و در سال ۲۰۲۱، در جایگاه هشتم در میان مهاجران دریافت‌کننده تابعیت در آلمان و بریتانیا قرار داشته‌اند.

از سال ۲۰۱۸ ترکیه به یکی از مقاصد اصلی ایرانیان برای سرمایه‌گذاری تبدیل شده است. به طوری که تعداد خانه‌های خریداری‌شده و شرکت‌های ثبت‌شده توسط ایرانیان افزایش چشمگیری یافته است. ایرانیان میان اتباع خارجی خریدار مسکن در ترکیه در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ رتبه اول را داشته‌اند. سرمایه‌گذاری ایرانیان در این دو بخش در حدود ۳/۵ میلیارد دلار تخمین زده می‌شود.

بررسی تغییرات برنامه‌های مهاجرتی کشورها در دو سال اخیر پویایی و سرعت کشورهای مهاجرپذیر در عکس‌العمل به تغییرات اقتصادی اجتماعی و نیازمندی‌های نیروی انسانی آن‌ها را نشان می‌دهد، به طوری که عمده این کشورها عمدتاً هم بعد از شیوع کرونا و هم پس از فروکش همه‌گیری تنظیمات برنامه‌های مهاجرتی خود را تغییر داده‌اند. این سرعت عمل در پاسخگویی در برنامه‌ها برای کشوری چون ایران که در آستانه ایجاد سیستم هوشمند مهاجرتی است می‌تواند بسیار درس‌آموز باشد.

فصل سوم

جابه‌جایی‌های تحصیلی و دانشجویی در جهان و ایران

- کلان روندهای موثر بر آموزش عالی بین‌المللی
- جمعیت دانشجویان بین‌المللی در جهان
- دانشجویان ایرانی در خارج از کشور
- دانشجویان اعزام‌شده به فرصت تحقیقاتی کوتاه‌مدت
- لغو تعهد خدمت آموزش رایگان
- جمعیت دانشجویان خارجی در ایران

۳

کلان روندهای موثر بر آموزش عالی بین‌المللی

آموزش عالی جهانی بخشی به‌شدت پویا و در حال تغییر است. تاثیر کلان‌عوامل‌های اثرگذار بر اقتصاد جهانی، در کنار تمایل دانشجویان از بازارهای نوظهور برای تحصیل در خارج از کشور نه‌تنها بازار دانشجویان بین‌المللی در کشورهای مبدا را تحت تاثیر قرار داده است، بلکه این تحولات به‌طور پیوسته میزان آمادگی بازارهای مقصد کلیدی برای پذیرش دانشجویان بین‌المللی را محک می‌زند. اثر تمامی این تحولات، به‌نوعی در حال شکل‌دادن به آینده‌ی آموزش بین‌المللی و جابه‌جایی‌های تحصیلی در سرتاسر دنیا هستند. اگرچه همه‌گیری ویروس کرونا با ایجاد اختلال در تحرک دانشجویان بین‌المللی تا حدودی موجب ظهور و تقویت آموزش‌های آنلاین، از راه دور و همچنین برجسته‌شدن عوامل سابقا کم‌اهمیت‌تر در انتخاب مقصد تحصیلی (همچون سلامت روان) در میان دانشجویان بین‌المللی شد، اما به نظر می‌رسد که تحولات عظیم‌تری با ریشه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح جهان در حال وقوع هستند که می‌توانند تاثیرات بیشتری نسبت به همه‌گیری ویروس کرونا بر آینده‌ی جابه‌جایی‌های تحصیلی و جایگاه کشورهای کلیدی مبدا و مقصد دانشجویان بین‌المللی در بازار آموزش عالی بین‌المللی داشته باشند. در بخش زیر به مهم‌ترین کلان‌روندهای اثرگذار بر آینده آموزش عالی اشاره می‌شود:

• افزایش نابرابری‌های جهانی و تاثیر آن بر آموزش و جابه‌جایی‌های بین‌المللی

یکی از کلان‌روندهای اثرگذار بر آموزش و جابه‌جایی‌های بین‌المللی که تبعات آن در سال‌های آتی با شدت بیشتری بروز خواهد یافت مربوط به افزایش نابرابری‌ها در سطح جهان است. این نابرابری‌ها که ریشه در عواملی همچون همه‌گیری و افزایش تبعیض‌های نژادی، جنسیتی و افراطی‌گری‌های سیاسی دارند، می‌توانند با محدودکردن فرصت‌های برابر آموزش بین‌المللی برای تمام دانشجویان در

سراسر جهان، به یکی از چالش‌های جدی آموزش بین‌المللی در سال‌های آتی بدل شوند. در این شرایط بازنگری در مدل‌های درآمدی آموزش بین‌المللی و تنوع بخشیدن به سبد درآمدی دانشگاه‌ها برای پاسخگویی مناسب به افزایش نابرابری‌هایی که فرصت‌های آموزش بین‌المللی را محدود می‌کنند، اهمیت ویژه‌ای می‌یابد زیرا اغلب دانشجویانی که بیشترین نیاز و آرزو را برای تجربه‌های جهانی دارند، اغلب توانایی پرداخت مالی چنین تجربیاتی را ندارند.

• ظهور آموزش‌های آنلاین و دانشگاه‌های دیجیتال

افزایش سیاست‌های ضد مهاجرتی، در کنار نیاز به افزایش ثبات نام‌های بین‌المللی به این معنی است که موسسات باید راه‌های جدیدی برای جذب دانشجویان بین‌المللی بیابند. اگرچه همه‌گیری ویروس کرونا موجب توجه جدی‌تر به موضوع مورد غفلت در آموزش بین‌المللی؛ یعنی آموزش آنلاین و دیجیتال شد اما داستان آموزش آنلاین و دیجیتال به اینجا ختم نخواهد شد. ویسما (۲۰۰۹) در بررسی سیر تکاملی دانشگاه‌ها، آن‌ها را در سه نسل طبقه‌بندی می‌کند: دانشگاه‌های قرون وسطایی، دانشگاه‌های تحقیقاتی (دانشگاه‌های نوع هومبولت) و در نهایت دانشگاه‌های کارآفرین. امروزه به نظر می‌رسد که دانشگاه و آموزش عالی بین‌المللی وارد مرحله جدیدی از تکامل شده است. این تکامل موجب پیدایش دانشگاه‌هایی خواهد شد که می‌توان آن را دانشگاه آنلاین و دیجیتال نامید^۱. بنابراین ارائه مدل‌های آموزشی متنوع خصوصا بعد از همه‌گیری ویروس کرونا در حال تبدیل شدن به یک مزیت رقابتی برای کشورهای است که جذب دانشجویان بین‌المللی را به طور جدی‌تر دنبال می‌کنند. از آنجایی که همه‌گیری پنجره‌های فرصت جدیدی را به روی مدل‌های متعدد آموزش بین‌المللی باز کرده است، بنابراین دانشجویان و خانواده‌ها گزینه‌های بسیار بیشتری برای آموزش بین‌المللی در

1. United Nations, 2020

2. Akgun & Alpaydin, 2022

اختیار خواهند داشت که این امر موجب ارزیابی بازده سرمایه‌گذاری فرصت‌های مختلف آموزش بین‌المللی از سوی دانشجویان و خانواده‌های آنان شده است.

• ظهور مقاصد غیر انگلیسی زبان برای آموزش بین‌المللی

برهم‌خوردن تعادل بازار جابه‌جایی دانشجویان بین‌المللی و تغییر کشورهای اصلی میزبان دانشجویان بین‌المللی از مهم‌ترین تغییراتی است که اگرچه شواهد آن طی چند سال گذشته به صورت خفیف بروز یافته است اما طی سال‌های آتی با شدت بیشتری ادامه خواهد یافت. با فرو خفتن آتش کرونا مقاصد تحصیلی برتر شاهد افزایش تقاضا برای آموزش بین‌المللی خواهند بود اما رسیدن آن‌ها به سهم بازار خود در پیش از همه‌گیری به دلایل مختلفی در هاله‌ای از ابهام قرار دارد. اول اینکه، ارائه برنامه‌های درسی انگلیسی زبان توسط کشورهای غیر انگلیسی زبان فرصت‌های بیشتری را در اختیار دانشجویانی قرار داده است که خصوصاً پس از کرونا و حواشی آن مایل به تحصیل در کشوری نزدیک به کشور محل تولد خود هستند. پذیرش دانشجویان از طریق برنامه‌های با سطح انگلیسی متوسط^۱ همچون دولینگو از دیگر دلایلی است که می‌تواند دانشجویان بین‌المللی را روانه کشورهای نماید که سخت‌گیری کمتری نسبت به سطح زبان دانشجویان بین‌المللی دارند^۲.

• گسترش دوره‌های تحصیلی مشترک و مدارک دوگانه‌ی بین‌المللی

جهانی شدن، فرصت‌های شغلی مطلوبی را در طیف وسیع‌تری از کشورها ایجاد کرده و کارفرمایان امروزی در تلاش برای گسترش بازارهای خود در سراسر جهان هستند. برای این منظور نیاز به افرادی با درک جهانی از ژئوپلیتیک، اقتصاد، شبکه، تفاوت‌های فرهنگی و موارد دیگر بیش‌تر از گذشته احساس می‌شود. بنابراین

تمرکز بیشتر دانشگاه‌ها بر ارائه‌ی مدارک دوگانه بین‌المللی^۱ و گسترش برنامه‌های تحصیلی بین‌المللی مشترک از دیگر روندهایی است که در سال‌های آینده در بازار آموزش بین‌المللی و جابه‌جایی‌های تحصیلی طرفداران زیادی پیدا خواهد کرد. این امر به دلیل علاقه دانشجویان بین‌المللی برای تحصیل در چندین کشور مختلف و شرکت در برنامه‌های تحصیلی کاربردی و متنوع‌تر و همچنین تقاضای روزافزون کارفرمایان بین‌المللی برای دانشجویان فارغ‌التحصیل از چنین دوره‌هایی، از اهمیت بالایی برخوردار است. این ویژگی برای دانشجویان بین‌المللی که ورود سریع به بازار کار برای آن‌ها یک امتیاز محسوب می‌شود، دانشگاه‌ها را مجاب خواهد کرد که برنامه‌های تحصیلی خود را به این سمت سوق دهند. به‌طورکلی دانشجویان آتی به دنبال مسیرهای متنوع‌تری برای دستیابی به اهداف علمی، شخصی و حرفه‌ای خود هستند و پیش‌بینی می‌شود که توانایی تامین نیازهای متنوع دانشجویان بین‌المللی، از عواملی است که می‌تواند جایگاه کشورها در بازار جابه‌جایی‌های تحصیلی را دستخوش تغییر نماید.

• گسترش سریع آموزش بین‌المللی قبل از ورود به دانشگاه

گسترش مدارس بین‌المللی (تحصیل بین‌المللی قبل از ورود به دانشگاه) از دیگر پدیده‌هایی است که رقابت بین‌المللی برای جذب استعدادهای جهانی را جذاب‌تر خواهد نمود. مدارس بین‌المللی در ابتدا برای پاسخگویی به نیاز بخش کوچکی از جمعیت مهاجران انگلیسی زبان در کشورهای غیرانگلیسی زبان که قصد داشتند فرزندان خود را با زبان انگلیسی و آرمان‌های غربی پرورش دهند، شکل گرفت اما گسترش بازار این مدارس خانواده‌های بومی اغلب ثروتمند را نیز مجاب کرد که فرزندان‌شان را در چنین مدرسه‌هایی ثبت‌نام

1. English-medium programs
2. NAFA, 2022

3. International dual degree
4. Akgun & Alpaydin, 2022

فرزندان خود را به یک مدرسه بین‌المللی بفرستند، زیرا می‌دانند که این امر ممکن است شانس کسب یک موقعیت دانشگاهی قابل اطمینان را افزایش دهد!

کنند. اکنون بازار مدارس بین‌المللی گسترش بیشتری پیدا کرده است؛ بطوریکه خانواده‌های بسیاری از کشورهای مختلف که ممکن است در بالاترین طبقات درآمدی قرار نداشته باشند، همچنان مایل هستند که

جمعیت دانشجویان بین‌المللی در جهان

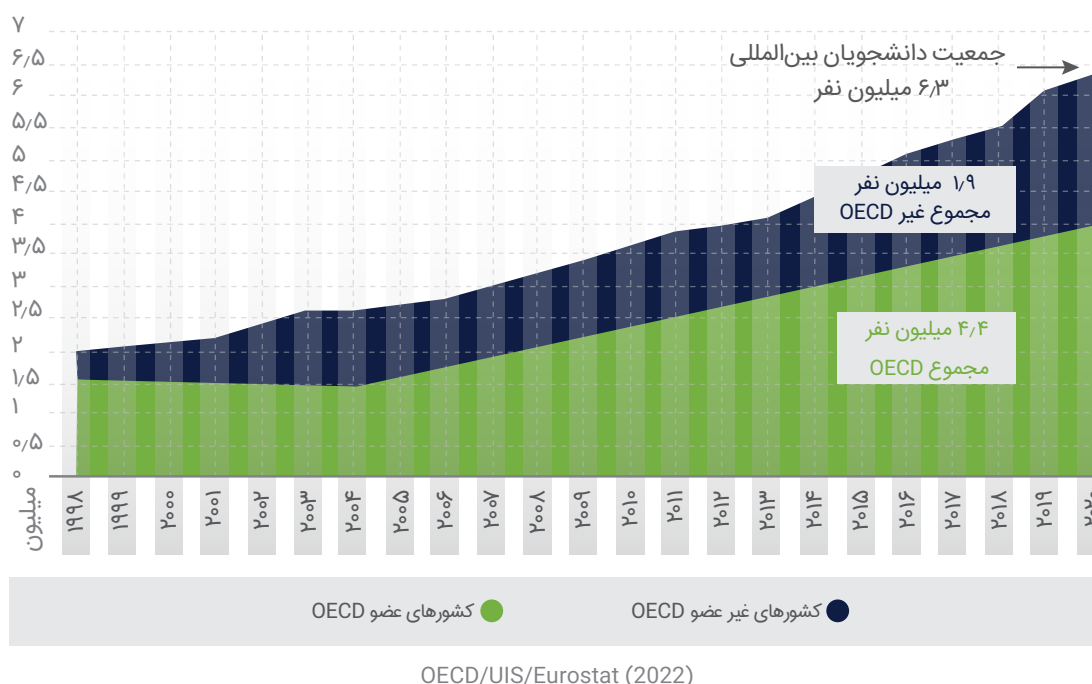
است، اما این نسبت در آرژانتین، استرالیا، نیوزیلند، بریتانیا و ایالات متحده برابر یا بیش از ده دانشجوی بین‌المللی بوده است.

اگرچه کشورهای عضو OECD میزبان اصلی دانشجویان بین‌المللی و خارجی از سراسر دنیا هستند اما، تعداد دانشجویان خارجی ثبت نام شده در کشورهای غیر عضو OECD با سرعت بیشتری در حال افزایش بوده است: بطوریکه جمعیت دانشجویان بین‌المللی در کشورهای غیر عضو OECD به طور متوسط ۷ درصد در سال افزایش یافته، در حالی که این رشد سالانه برای کشورهای عضو OECD حدوداً پنج درصد بوده است.

در سال ۲۰۲۰ تعداد کل دانشجویان جهان در بخش آموزش عالی حدود ۲۳۵ میلیون نفر بوده است که دانشجویان بین‌المللی تنها ۲/۶ درصد از این جمعیت را شامل می‌شوند.

تعداد دانشجویان بین‌المللی طی بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰ با افزایشی ۳ برابری همراه بوده است. در سال ۲۰۲۰ میلادی حدود ۶/۳ میلیون دانشجو در خارج از کشور خود در مقاطع تحصیلی مختلف مشغول به تحصیل بوده‌اند که این رقم نسبت به سال ۲۰۱۹ میلادی افزایشی تقریباً ۳ درصدی را نشان می‌دهد. در سال ۲۰۱۹ میلادی، در مجموع کشورهای عضو OECD، به ازای هر دانشجوی ملی در حال تحصیل در خارج از کشور، سه دانشجوی بین‌المللی وجود داشته

نمودار ۴۴- جمعیت دانشجویان بین‌المللی در دنیا به تفکیک ثبت‌نام در کشورهای عضو و غیر عضو OECD

۱. لازم به ذکر است که مجموع دانشجویان بین‌المللی در کشورهای غیر OECD در سال ۲۰۲۰ بر اساس رقم آن در سال ۲۰۱۹ محاسبه شده است.

سهم دانشجویان بین‌المللی از آموزش عالی کشورها

به طور کلی دانشجویان بین‌المللی ۶ درصد از کل ثبت‌نام‌ها در برنامه‌های آموزش عالی در کشورهای عضو OECD را تشکیل می‌دهند. ثبت‌نام‌های بین‌المللی در دوره‌های لیسانس یا معادل آن نسبتاً کم است (زیر پنج درصد در تقریباً نیمی از کشورهایی که داده برای آن‌ها موجود است). با این حال، تعداد کمی از کشورها در مقطع لیسانس پذیرای دانشجویان بین‌المللی بیشتری هستند. در استرالیا، اتریش، کانادا، لوکزامبورگ، نیوزیلند، سوئیس و بریتانیا، ۱۵ درصد یا بیشتر از دانشجویان در مقطع کارشناسی در حال تحصیل بوده‌اند.

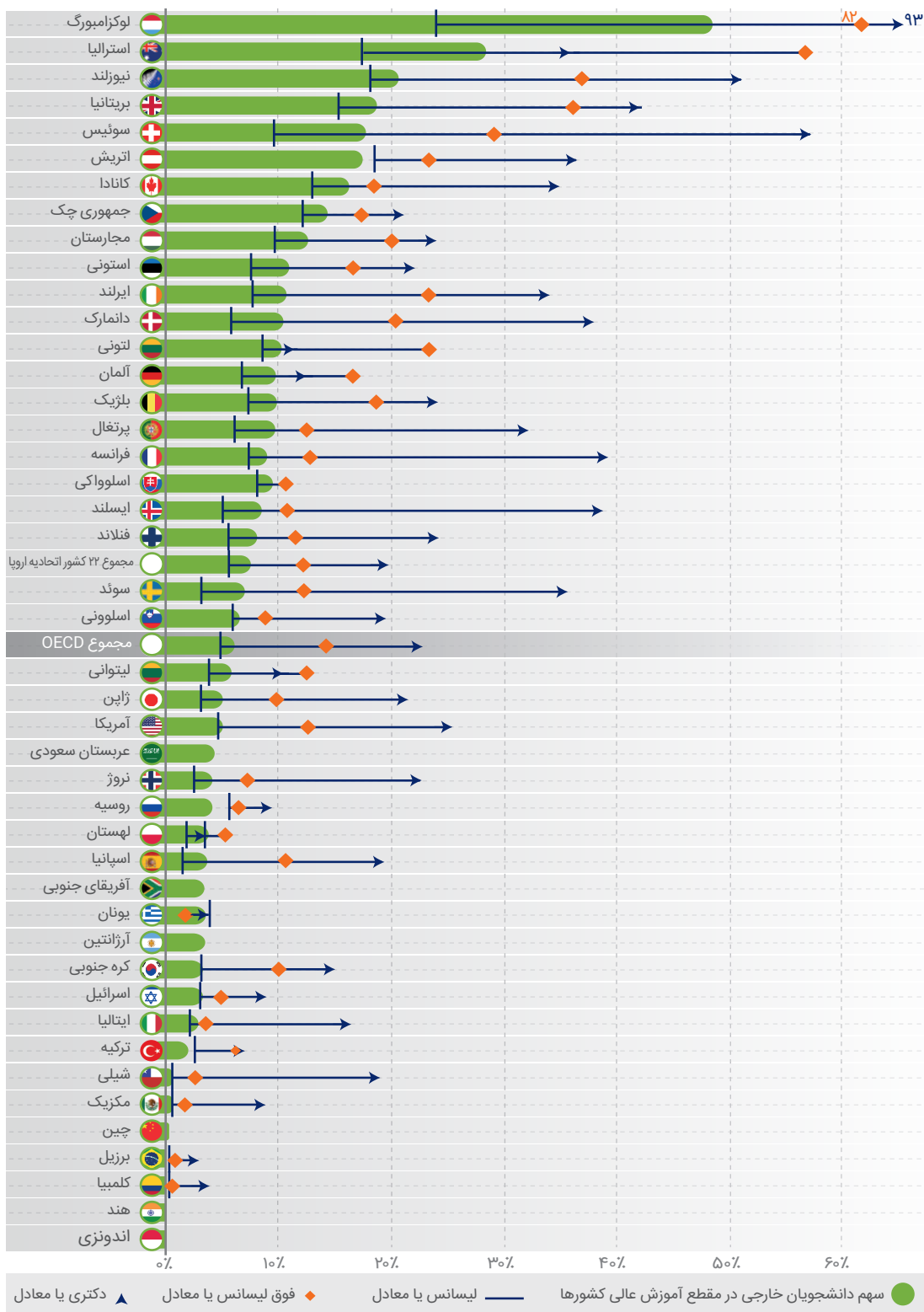
تعداد ثبت‌نام‌های بین‌المللی به طور قابل توجهی در سطح کارشناسی ارشد یا معادل آن افزایش می‌یابد. در مجموع در سراسر کشورهای عضو OECD، ۱۴ درصد از دانشجویان بین‌المللی یا خارجی در این مقطع در حال تحصیل بوده‌اند. لازم به ذکر است که جمعیت دانشجویان بین‌المللی در مقطع فوق لیسانس در تقریباً دو سوم کشورهای عضو OECD حداقل دو برابر دانشجویان بین‌المللی در مقطع لیسانس است و در برزیل، شیلی،

اسپانیا و سوئد این سهم حداقل چهار برابر بیشتر از مقطع کارشناسی است. یونان تنها کشوری است که جمعیت دانشجویان خارجی در مقطع کارشناسی ارشد آن اندکی کمتر از مقطع کارشناسی است.

در مقطع دکتری یا معادل آن، دانشجویان بین‌المللی ۲۲ درصد از دانشجویان ثبت‌نام شده را تشکیل می‌دهند. کشورهای لوکزامبورگ، نیوزلند، سوئیس و بریتانیا کشورهایی هستند که ۴۰ درصد یا بیشتر، دانشجویان دکتری خود را از خارج از کشور پذیرش می‌کنند. همچنین در لوکزامبورگ و سوئیس تعداد دانشجویان بین‌المللی در دوره‌های دکتری بیشتر از دانشجویان ملی است (۸۷ درصد در لوکزامبورگ و ۵۶ درصد در سوئیس). در حالی که اکثر کشورها سهم بیشتری از دانشجویان بین‌المللی در مقطع دکتری نسبت به مقطع کارشناسی ارشد دارند، تعدادی از کشورها الگوی مخالف را نشان می‌دهند: این امر به ویژه در استرالیا، آلمان، لتونی، لیتوانی و لهستان قابل توجه است.

نمودار ۴۵- سهم دانشجویان خارجی از بازار آموزش عالی کشورها به تفکیک مقطع تحصیلی در سال ۲۰۱۹*

(OECD/UIS/Eurostat 2021)

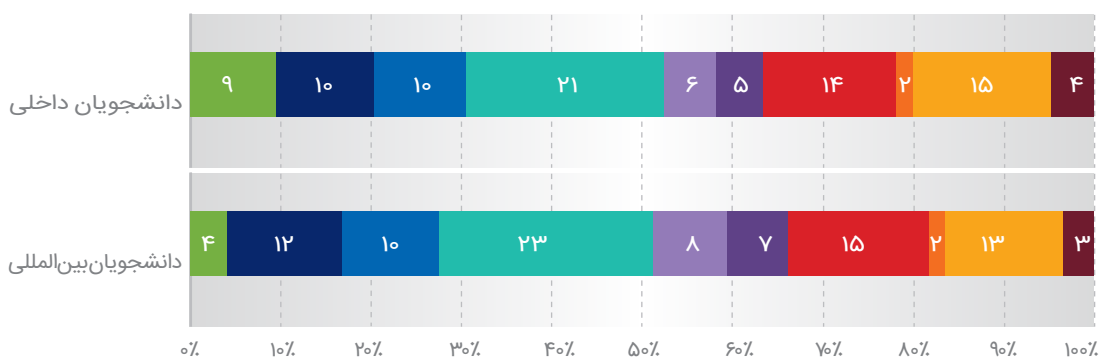
* داده‌های آفریقای جنوبی، آرژانتین و اندونزی برای سال ۲۰۱۸ هستند.

رشته تحصیلی دانشجویان بین‌المللی و دانشجویان داخلی در منطقه‌ی OECD

درصد) در رشته‌های علوم، فناوری، مهندسی، ریاضیات (رشته‌های STEM) و فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات (ICT) تحصیل کنند. همچنین در سراسر کشورهای عضو OECD، دانشجویان بین‌المللی به میزان کمتری نسبت به دانشجویان داخلی در رشته‌های آموزش، بهداشتی و رفاهی تحصیل می‌کنند.

به طور کلی مقایسه رشته تحصیلی دانشجویان بین‌المللی و دانشجویان داخلی در کشورهای عضو OECD نشان می‌دهد که این دانشجویان تقریباً به میزان مشابه در رشته‌های تحصیلی مختلف ثبت‌نام نموده و مشغول به تحصیل هستند. در بیشتر کشورهای عضو OECD، دانشجویان بین‌المللی تا حدودی بیشتر تمایل دارند (۲۹ درصد در مقابل ۲۴

نمودار ۴۶- سهم دانشجویان بین‌المللی و دانشجویان داخلی، بر اساس رشته تحصیلی در کشورهای عضو OECD در سال ۲۰۲۰

(OECD, 2022)

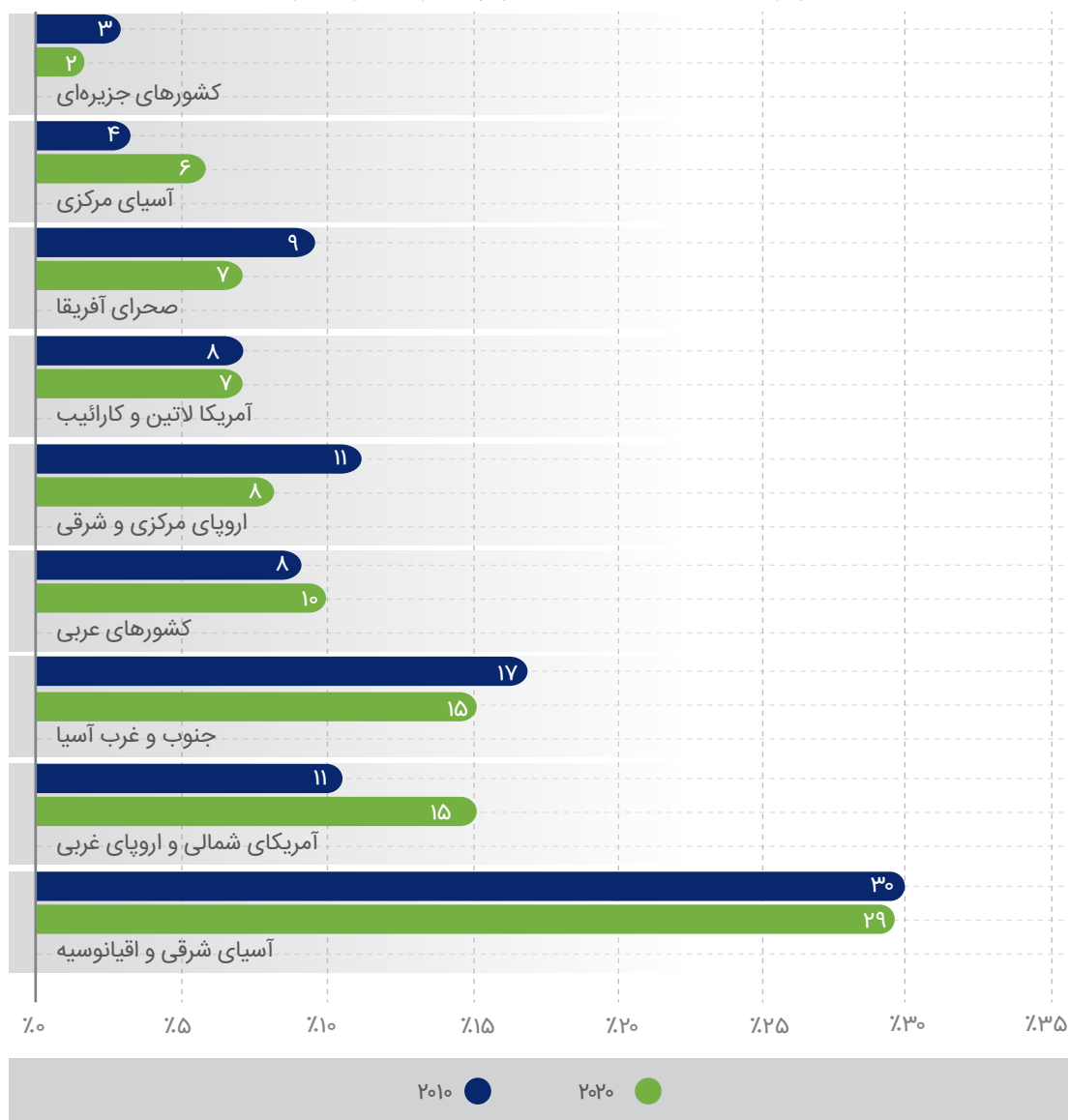

مهم‌ترین مناطق جغرافیایی مبدا دانشجویان بین‌المللی در جهان

منطقه آسیای شرقی و اقیانوسیه همواره مبدأ اصلی دانشجویان بین‌المللی بوده است. در سال ۲۰۲۰ میلادی ۲۹ درصد از دانشجویان بین‌المللی از منطقه آسیای شرقی و اقیانوسیه بوده‌اند. مقایسه سهم دانشجویان فرستادن از مناطق مختلف نشان

می‌دهد که دو منطقه‌ی آسیای میانه و جنوب و غرب آسیا بیشترین افزایش را در میان مناطق جغرافیایی تجربه کرده‌اند. همچنین سهم دانشجویان فرستادن از دو منطقه صحرای آفریقا و آمریکای شمالی و اروپای غربی با کاهش همراه بوده است.

نمودار ۴۷- مقایسه مناطق اصلی دانشجویان فرستادن در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۲۰

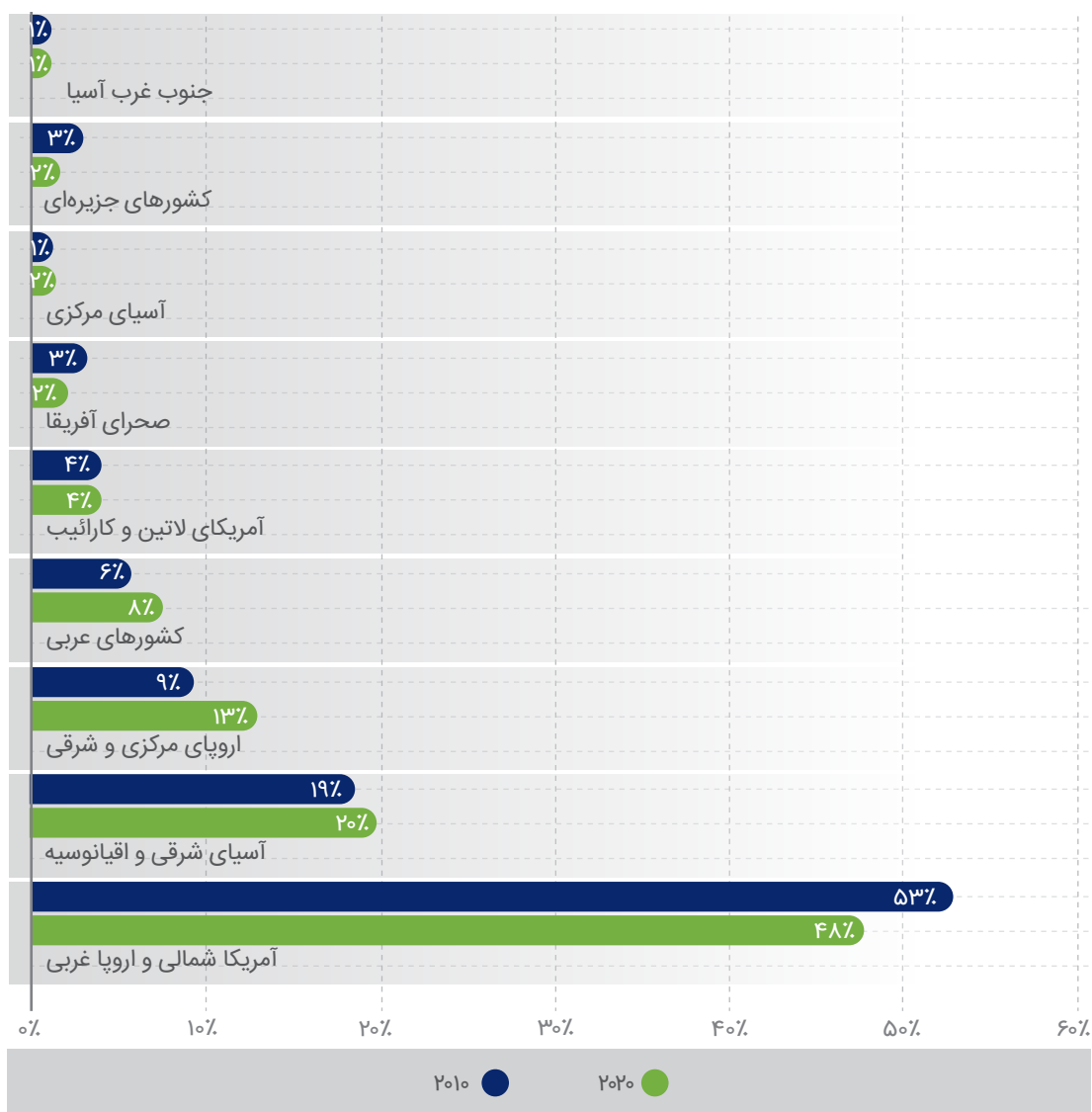
(UIS, 2022)

مهم‌ترین مناطق جغرافیایی میزبان دانشجویان بین‌المللی در جهان

آمریکای شمالی و اروپای غربی همواره مقصد اصلی دانشجویان بین‌المللی بوده است. در سال ۲۰۲۰ میلادی تقریباً نیمی از دانشجویان بین‌المللی (۴۸ درصد) کشورهای این منطقه را به عنوان مقصد تحصیلی خود انتخاب نموده‌اند. سهم دانشجو پذیری منطقه آمریکای شمالی و اروپای غربی نسبت به سال ۲۰۱۰ با کاهشی تقریباً ۵ درصدی همراه بوده است.

اگرچه سهم دانشجوپذیری کشورها در اکثر مناطق جغرافیایی (به جز کشورهای صحرای آفریقا و کشورهای جزیره‌ای) با افزایش همراه بوده است اما کشورهای منطقه اروپای مرکزی و شرقی، کشورهای عربی و کشورهای منطقه آسیای شرقی و اقیانوسیه طی یک دهه گذشته توانسته‌اند دانشجویان بین‌المللی بیشتری را به خود جذب نمایند.

نمودار ۴۸- مقایسه مناطق اصلی دانشجو پذیر در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۲۰

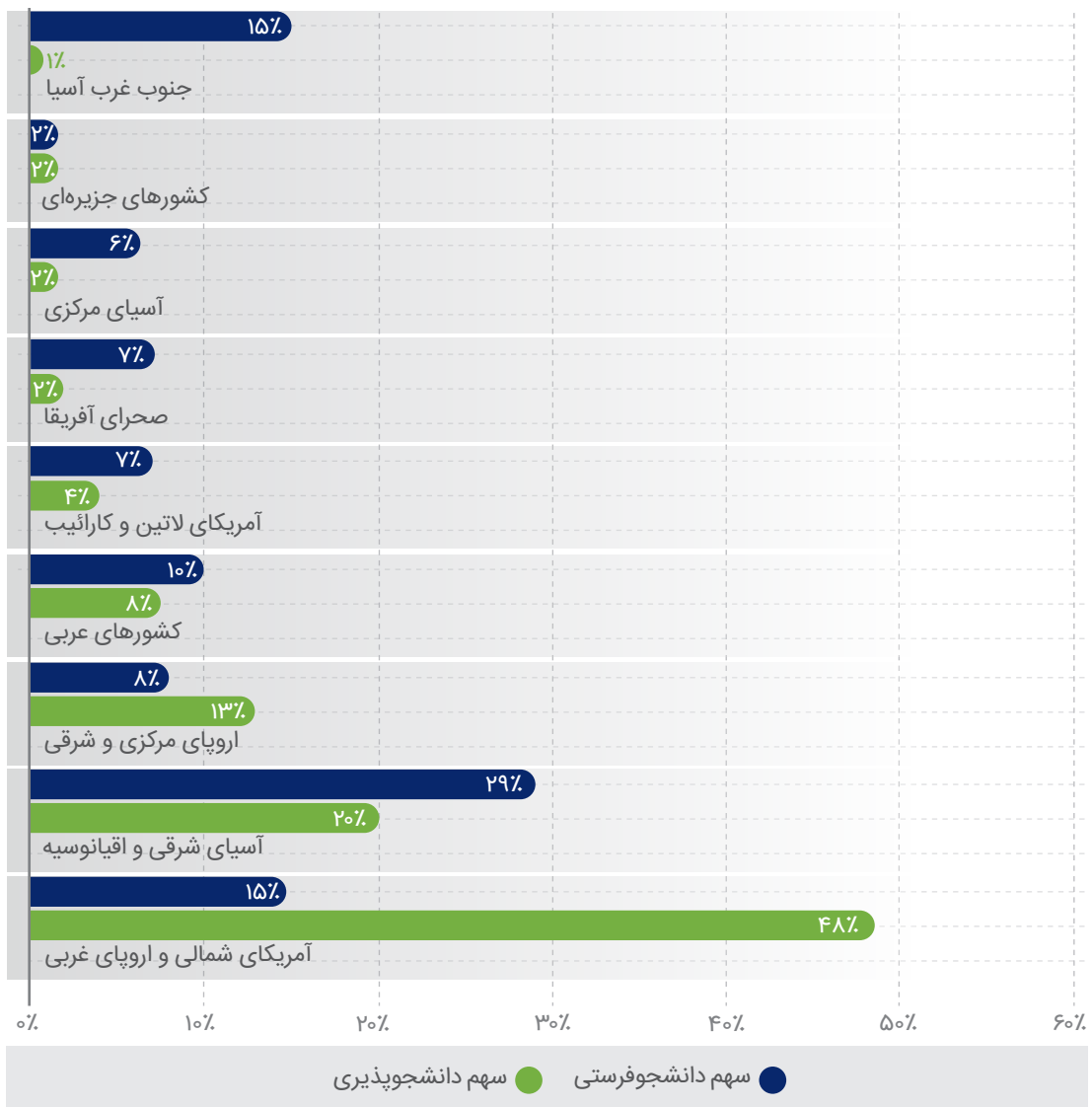

(UIS, 2022)

مقایسه سهم دانشجو پذیری و دانشجو فرستی مناطق جغرافیایی نشان می‌دهد که منطقه اروپا و آمریکای شمالی بیشتر پذیرنده دانشجویان بین‌المللی هستند. در مقابل نواحی کمتر توسعه‌یافته‌تری

همچون جنوب و غرب آسیا، صحرای آفریقا و آمریکای لاتین بیشتر ارسال‌کننده دانشجویان بین‌المللی هستند.

نمودار ۴۹- مقایسه سهم دانشجو پذیری و دانشجو فرستی مناطق مختلف جغرافیایی در سال ۲۰۲۰

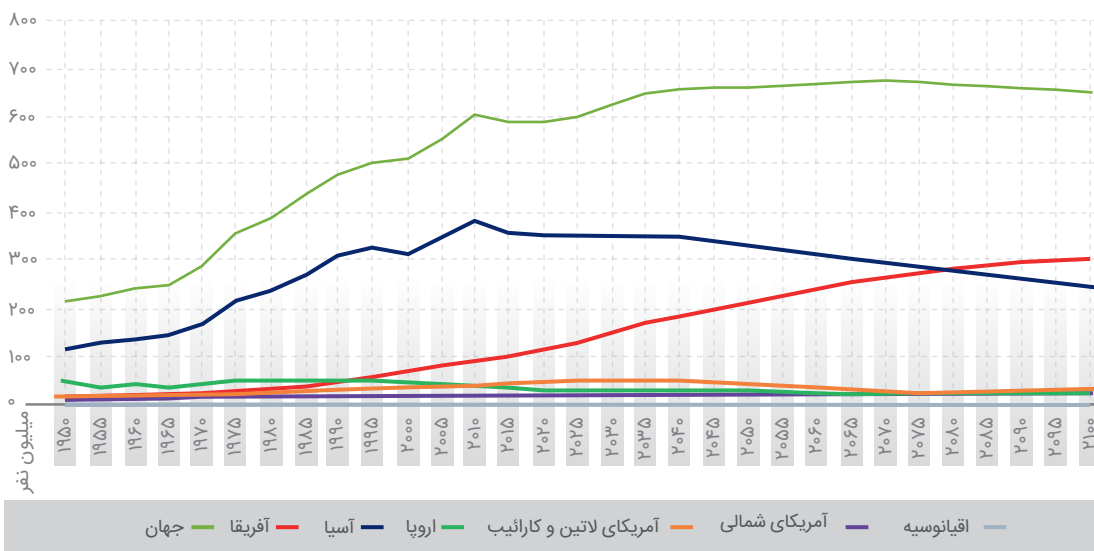
(UIS, 2022)

پیش‌بینی روندهای آتی از جمعیت جوانان در دنیا

مقابل، انتظار می‌رود جمعیت جوانان آفریقا به رشد خود ادامه دهد و تا سال ۲۰۵۰ میلادی دو برابر شود. پیش‌بینی می‌شود که در سال ۲۰۵۰ میلادی به ترتیب آسیا با ۵۰ درصد، آفریقا با ۳۳ درصد، آمریکای لاتین با ۷ درصد، اروپا با ۵ درصد، آمریکای شمالی با ۴ درصد و اقیانوسیه با یک درصد بیشترین سهم از جمعیت جوانان در دنیا را در اختیار داشته باشند.

با توجه به اینکه جوانان بیشترین حضور را در آموزش عالی کشورها دارند، بنابراین پیش‌بینی روندهای آتی از جمعیت جوانان (۲۰ تا ۲۴ ساله) در دنیا درک جابه‌جایی‌های تحصیلی از مناطق مختلف جغرافیایی را تسهیل می‌نماید. بر این اساس پیش‌بینی می‌شود که جمعیت جوانان تا سال ۲۰۵۰ در آسیا، اروپا و آمریکای لاتین اندکی کاهش یابد.

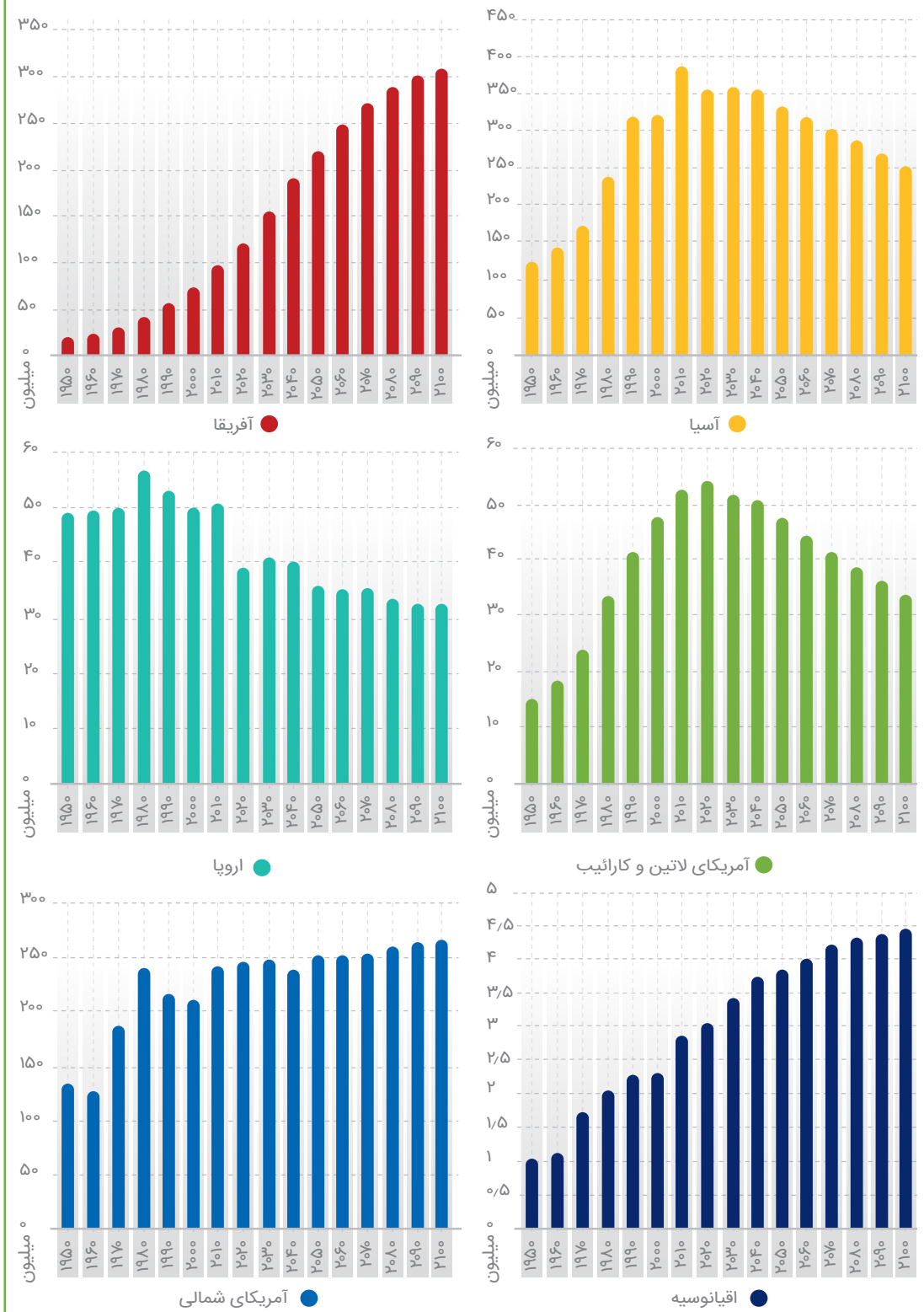
نمودار ۵- مقایسه جمعیت ۲۰ تا ۲۴ ساله جهان بر اساس مناطق جغرافیایی مختلف (۱۹۵۰ تا ۲۱۰۰)

(United Nation,2019)

نمودار ۵۱- جمعیت جوانان ۲۰ تا ۲۴ ساله به تفکیک مناطق جغرافیایی

(United Nation,2019)

بیست کشور اصلی مبدا دانشجویان بین‌المللی

جدول ۵۵- مقایسه جایگاه بیست کشور اصلی دانشجویفروست در سال ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰

۲۰۲۰			۲۰۱۹		
رتبه	کشور	تعداد	رتبه	کشور	تعداد
۱	چین	۱,۰۸۸,۴۶۶	۱	چین	۱,۰۶۰,۰۴۲
۲	هند	۵۱۶,۲۳۸	۲	هند	۴۶۰,۷۴۱
۳	ویتنام	۱۳۲,۵۵۹	۳	ویتنام	۱۲۵,۵۰۴
۴	آلمان	۱۲۳,۵۱۲	۴	آلمان	۱۲۲,۶۶۶
۵	ایالات متحده آمریکا	۱۰۹,۸۲۷	۵	فرانسه	۱۰۳,۰۱۰
۶	فرانسه	۱۰۸,۶۵۴	۶	ایالات متحده آمریکا	۱۰۲,۳۴۰
۷	کره جنوبی	۱۰۰,۶۱۰	۷	کره جنوبی	۱۰۱,۵۷۷
۸	نیپال	۹۵,۲۶۸	۸	نیپال	۹۳,۳۶۰
۹	قزاقستان	۹۰,۳۳۳	۹	قزاقستان	۸۹,۳۴۵
۱۰	برزیل	۸۹,۱۵۱	۱۰	برزیل	۸۱,۷۱۹
۱۱	سوریه	۸۷,۰۵۷	۱۱	ایتالیا	۸۰,۱۴۴
۱۲	ازبکستان	۸۵,۸۷۶	۱۲	اوکراین	۷۷,۵۴۷
۱۳	ایتالیا	۸۴,۴۴۹	۱۳	سوریه	۷۴,۸۴۳
۱۴	اوکراین	۷۹,۹۳۹	۱۴	نیجریه	۶۹,۱۰۶
۱۵	نیجریه	۷۱,۷۵۳	۱۵	عربستان سعودی	۶۷,۰۷۸
۱۶	ترکمنستان	۶۸,۲۳۲	۱۶	ترکمنستان	۶۳,۵۹۸
۱۷	ایران	۶۶,۷۰۱	۱۷	ایران	۵۹,۷۱۲
۱۸	پاکستان	۶۴,۶۰۴	۱۸	پاکستان	۵۹,۶۸۵
۱۹	مراکش	۶۳,۰۰۱	۱۹	مالزی	۵۹,۰۹۹
۲۰	عربستان سعودی	۵۸,۹۳۶	۲۰	مراکش	۵۶,۷۵۸

(UIS, 2022)

بیست کشور اصلی میزبان دانشجویان بین‌المللی

جدول ۵۶- مقایسه جایگاه بیست کشور اصلی دانشجویپذیر در سال ۲۰۲۰

رتبه	کشور	تعداد
۱۱	ایالات متحده آمریکا	۹۵۷,۴۵۲
۲	بریتانیا	۵۵۰,۸۷۷
۳	استرالیا	۴۵۸,۲۷۹
۴	آلمان	۳۶۸,۷۱۷
۵	کانادا	۳۲۳,۱۵۷
۶	فرانسه	۲۵۲,۴۴۴
۷	چین	۲۲۵,۱۰۰
۸	امارات متحده عربی	۲۱۵,۹۷۵
۹	ترکیه	۱۸۵,۰۴۷
۱۰	هلند	۱۲۴,۸۷۶
۱۱	آرژانتین	۱۲۱,۵۷۷
۱۲	کره جنوبی	۱۱۱,۵۶۸
۱۳	ایران ^۱	۹۱,۳۰۵
۱۴	مالزی	۸۹,۱۹۳
۱۵	اسپانیا	۸۲,۲۶۹
۱۶	اتریش	۷۵,۸۶۹
۱۷	عربستان سعودی	۶۹,۰۰۵
۱۸	لهستان	۶۲,۰۹۱
۱۹	اوکراین	۶۱,۰۲۶
۲۰	ایتالیا	۵۸,۵۰۸

(UIS, 2022)

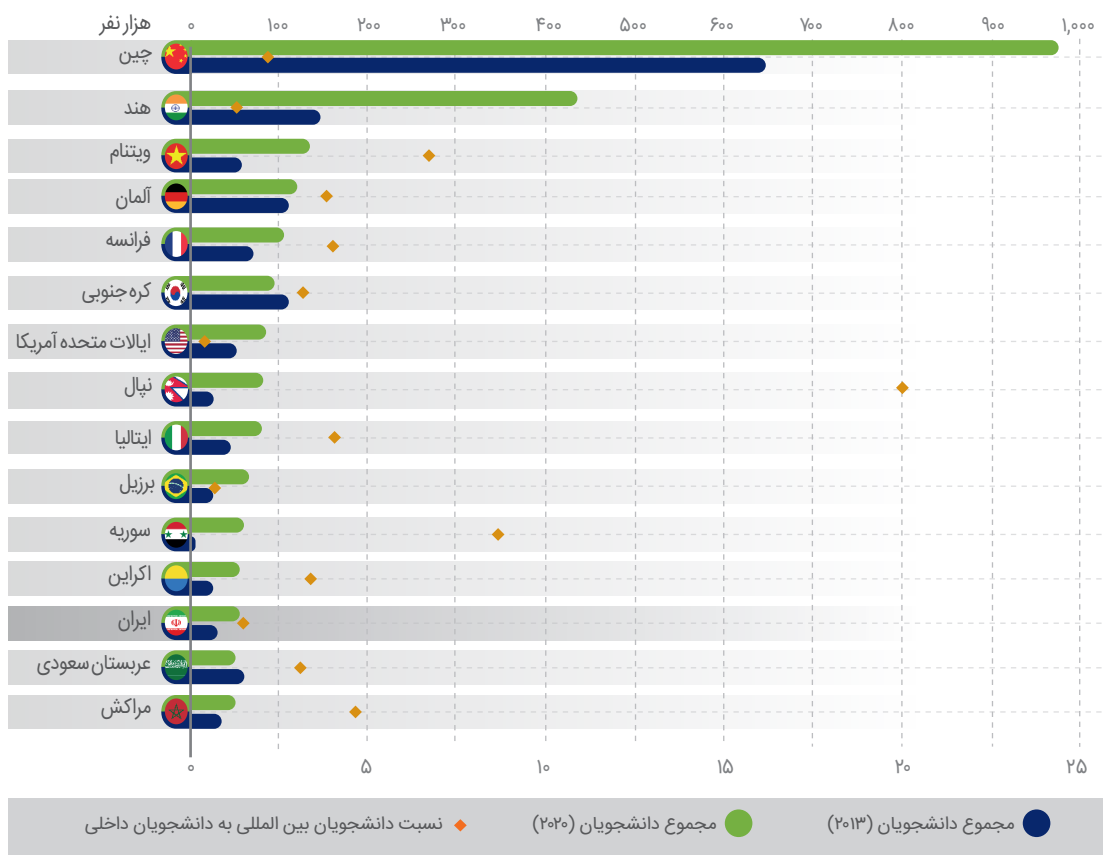
۱. لازم به ذکر است که تعداد دانشجویان خارجی در ایران در پایگاه داده یونسکو به درستی گزارش و به روز رسانی نشده است و مجموع دانشجویان خروجی در ایران بر اساس آمار دریافتی از دانشجویان خارجی مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، دانشگاه آزاد اسلامی و سایر موسسه‌های آموزش عالی به دست آمده است.

کشورهای اصلی فرستنده دانشجویان بین‌المللی به منطقه OECD

چین و هند کشورهای اصلی مبدا دانشجویان بین‌المللی در منطقه OECD هستند. این دو کشور در مجموع بیش از ۳۰ درصد دانشجویان بین‌المللی در کشورهای عضو OECD را تشکیل می‌دهند. در سال ۲۰۲۰ کشور ایران با ۵۵ هزار و ۲۱۳ دانشجو در کشورهای این منطقه در رتبه سیزدهم در میان پانزده کشور برتر دانشجو فرست به کشورهای منطقه OECD قرار گرفته است. همچنین تعداد دانشجویان ایرانی در

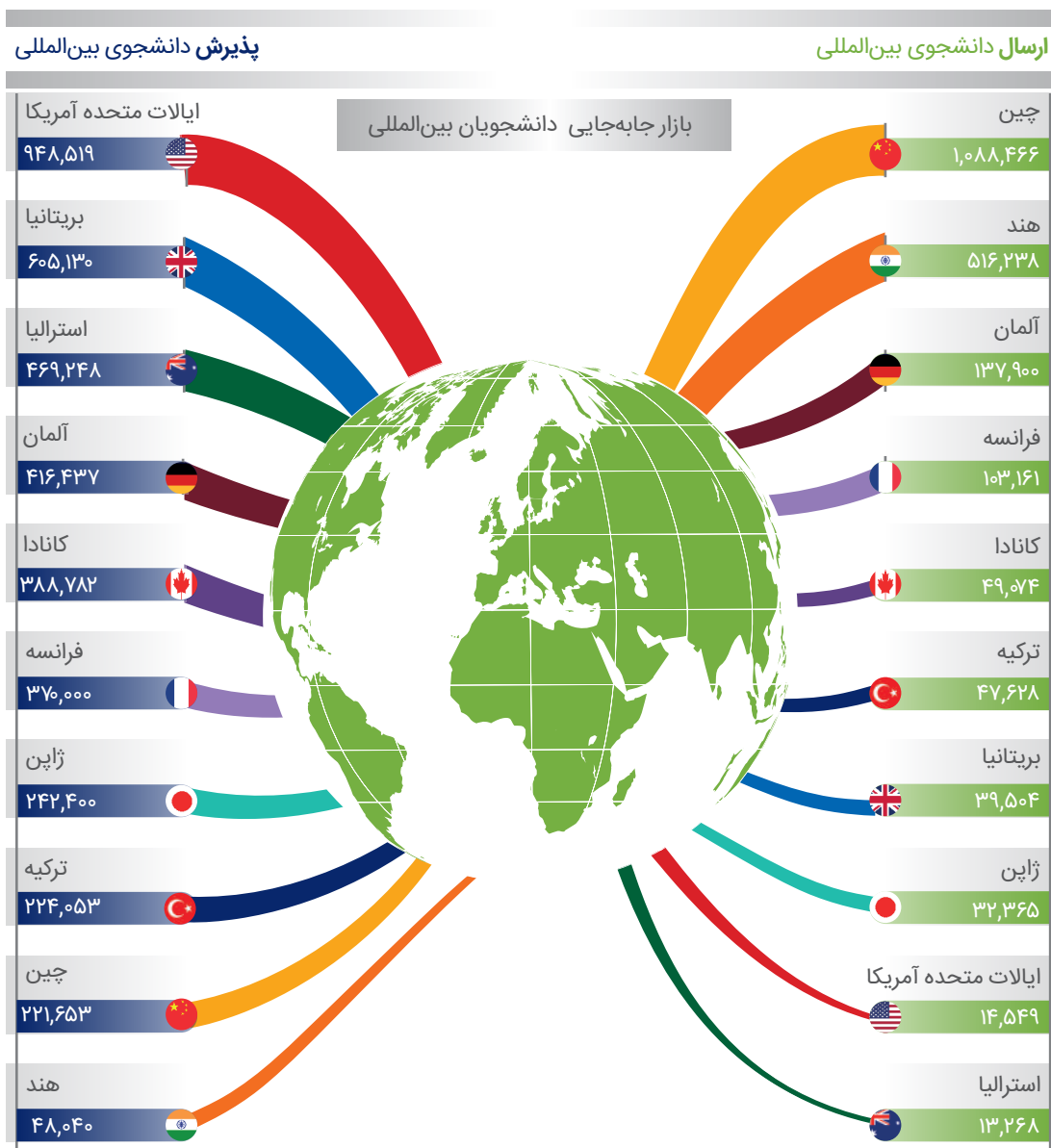
کشورهای منطقه OECD معادل ۱/۵ درصد دانشجویانی است که در داخل کشور ثبت‌نام کرده‌اند. کشور نپال از این حیث در جایگاه نخست قرار گرفته است. تعداد دانشجویان نپالی ثبت‌نام شده در کشورهای عضو OECD در سال ۲۰۲۰ معادل ۲۰ درصد از کل دانشجویانی است که در داخل کشور نپال ثبت نام کرده‌اند.

نمودار ۵۲- مقایسه دانشجویان ثبت‌نام شده در کشورهای منطقه OECD بر اساس کشور مبدا در سال‌های ۲۰۱۳ و ۲۰۲۰

مقایسه جمعیت دانشجویان بین‌المللی ورودی و خروجی در برخی از مقاصد منتخب

نمودار ۵۳- مقایسه جمعیت دانشجویان بین‌المللی ورودی و خروجی در برخی از مقاصد منتخب (بر اساس آخرین آمار موجود)

(HESA, 2022) (dese.gov.au, 2022) (Institute of International Education, 2021) (UIS, 2022)
 (Study Turkey.gov, 2022) (Erudera, 2022) (Statista, 2021) (Statistisches Bundesamt, 2021)

وضعیت کشورهای منتخب در بازار جابه‌جایی دانشجویان بین‌المللی

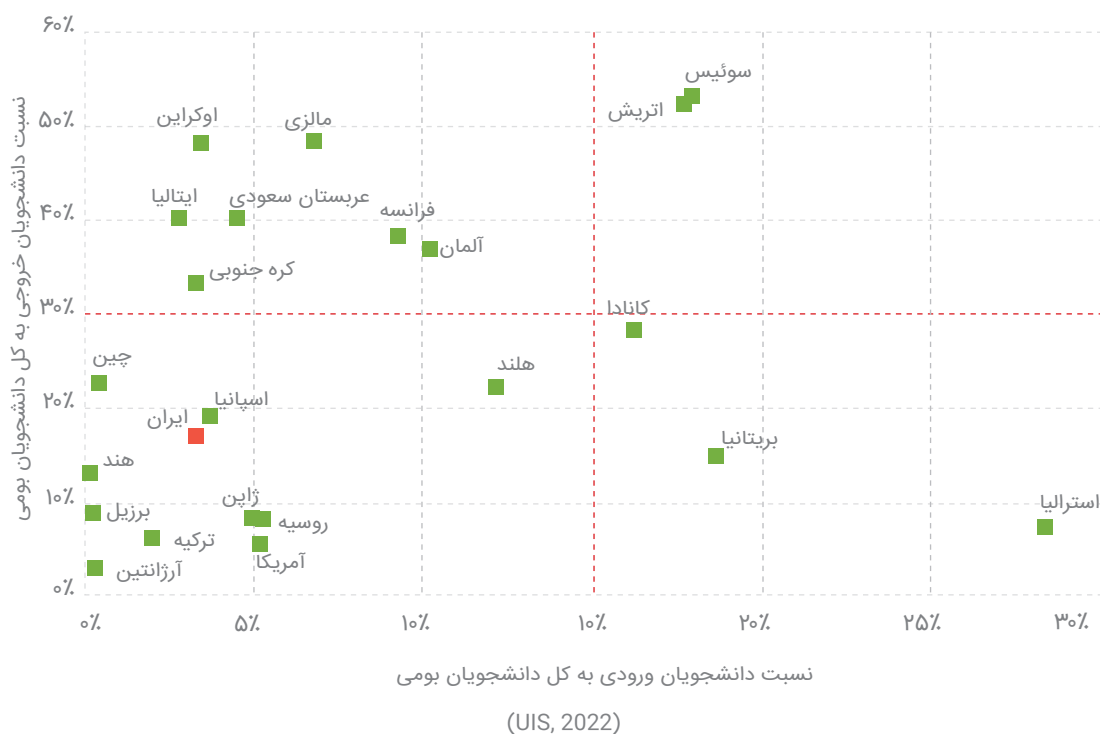
به طور کلی جایگاه کشورها در بازار جابه‌جایی دانشجویان بین‌المللی، بر اساس سهم دانشجویان ورودی و خروجی به کل دانشجویان بومی را می‌توان در چهار دسته طبقه‌بندی نمود:

- کشورهایی که دارای سهم بالایی از جریان ورودی و خروجی دانشجویان بین‌المللی هستند مانند سوئیس و اتریش؛
- کشورهایی که دارای سهم بالای دانشجویان ورودی و

سهم پایینی دانشجویان خروجی هستند مانند بریتانیا و استرالیا؛

- کشورهایی که دارای سهم پایینی از دانشجویان بین‌المللی ورودی و سهم بالای دانشجویان خروجی هستند مانند عربستان سعودی، کره جنوبی و ایتالیا؛
- کشورهایی که دارای سهم پایینی از دانشجویان بین‌المللی ورودی و سهم پایینی از دانشجویان خروجی هستند مانند ترکیه و آرژانتین

نمودار ۵۴- جایگاه برخی از کشورهای منتخب در بازار جابه‌جایی‌های تحصیلی، بر اساس سهم دانشجویان ورودی و خروجی به کل دانشجویان بومی

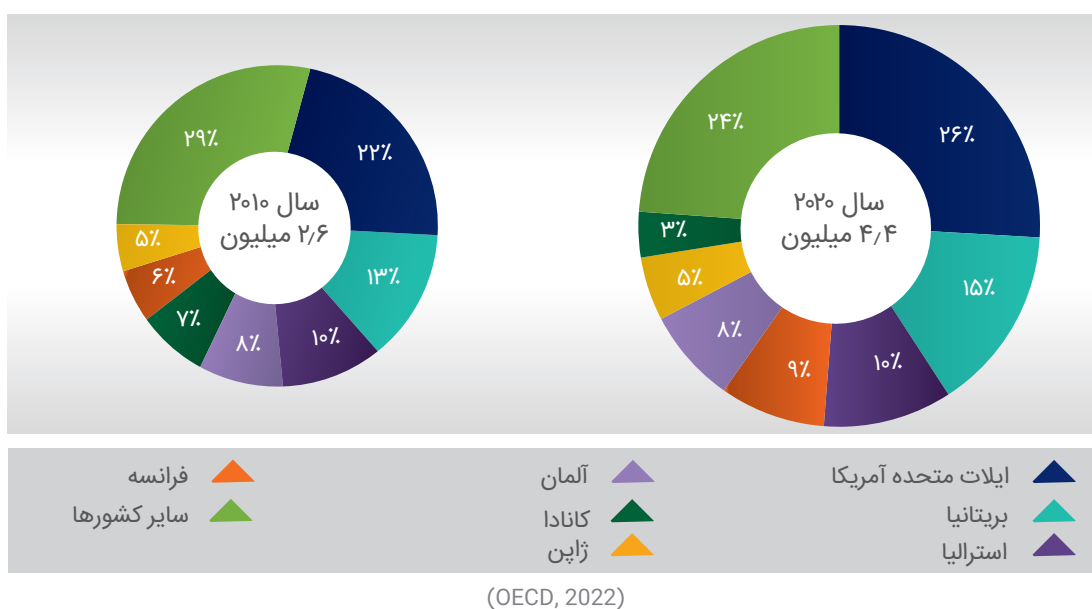

مقایسه سهم کشورهای مقصد از بازار دانشجویان بین‌المللی

یک سوم از این تعداد (۱/۴ میلیون) در یک کشور اروپایی OECD ثبت نام کرده‌اند. در همین سال، بیش از یک نفر از هر پنج (۲۲٪) دانشجوی بین‌المللی در OECD در ایالات متحده مشغول به تحصیل بوده‌اند و پس از آن بیش از یک نفر از هر ۱۰ دانشجو در بریتانیا و استرالیا مشغول به تحصیل بوده‌اند. علیرغم کاهش جزئی در سهم این سه مقصد برتر، در سال ۲۰۲۰ تقریباً نیمی از دانشجویان بین‌المللی (۴۵ درصد) در OECD همچنان در این ۳ کشور برتر انگلیسی زبان تحصیل می‌کردند.

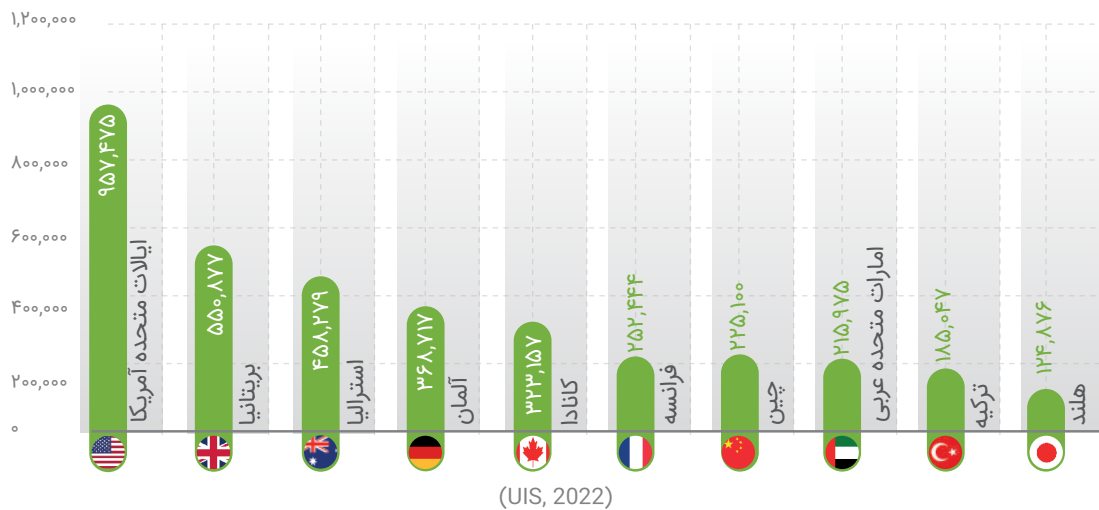
- در سال ۲۰۱۰، از هر چهار دانشجوی بین‌المللی کمتر از یک نفر در کشوری غیر از ایالات متحده، بریتانیا، استرالیا، آلمان، فرانسه، کانادا و ژاپن ثبت نام کرده و مشغول به تحصیل بوده‌اند. با این حال، سهم دانشجویان بین‌المللی که در کشوری غیر از این هفت کشور ثبت‌نام نموده‌اند، به طور مداوم افزایش یافته است و تا سال ۲۰۲۰ به حدود ۳۰ درصد افزایش یافته است.
- در سال ۲۰۲۰ میلادی ۴/۴ میلیون دانشجوی بین‌المللی در منطقه OECD مشغول به تحصیل بوده‌اند که بیش از

نمودار ۵۵- مقایسه سهم بازار کشورهای اصلی مقصد از بازار دانشجویان بین‌المللی در سال ۲۰۲۰ و ۲۰۱۰

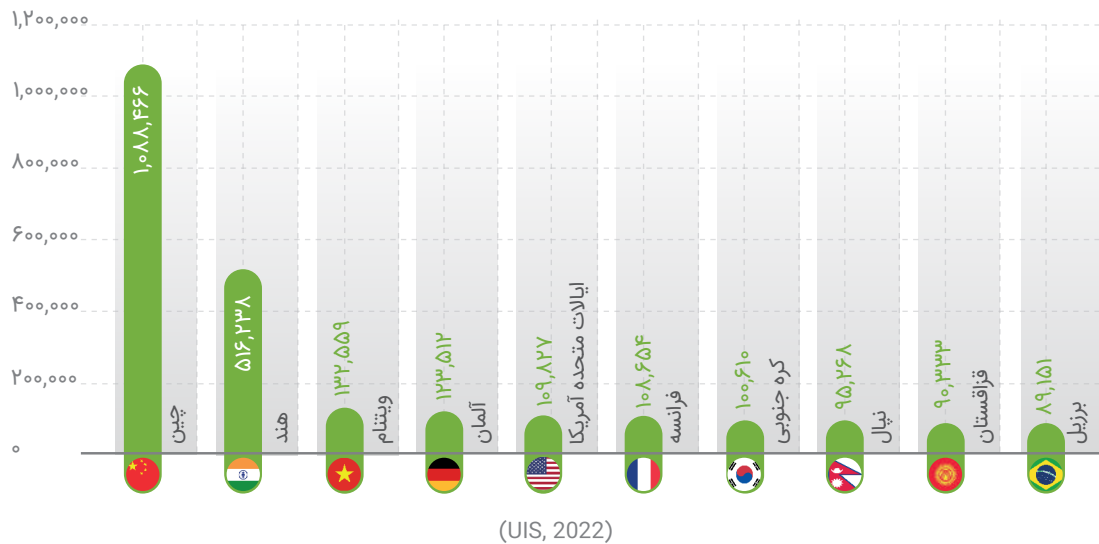

مقایسه ده کشور اصلی مبدأ دانشجویان بین‌المللی

نمودار ۵۶- ده کشور اصلی مبدأ دانشجویان بین‌المللی در سال ۲۰۲۰

نمودار ۵۷- ده کشور اصلی مبدأ دانشجویان بین‌المللی در سال ۲۰۲۰

دانشجویان ایرانی در خارج از کشور

دارند، سعی شده است با استفاده از پایگاه داده‌های ملی کشورها، تصویری دقیق‌تر و به‌روزتر از وضعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور ارائه گردد.

در این بخش وضعیت دانشجویان ایرانی در کشورهای اصلی مبدأ در خارج از کشور با استفاده از پایگاه داده یونسکو مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین به دلیل تاخیر زمانی که داده‌های یونسکو

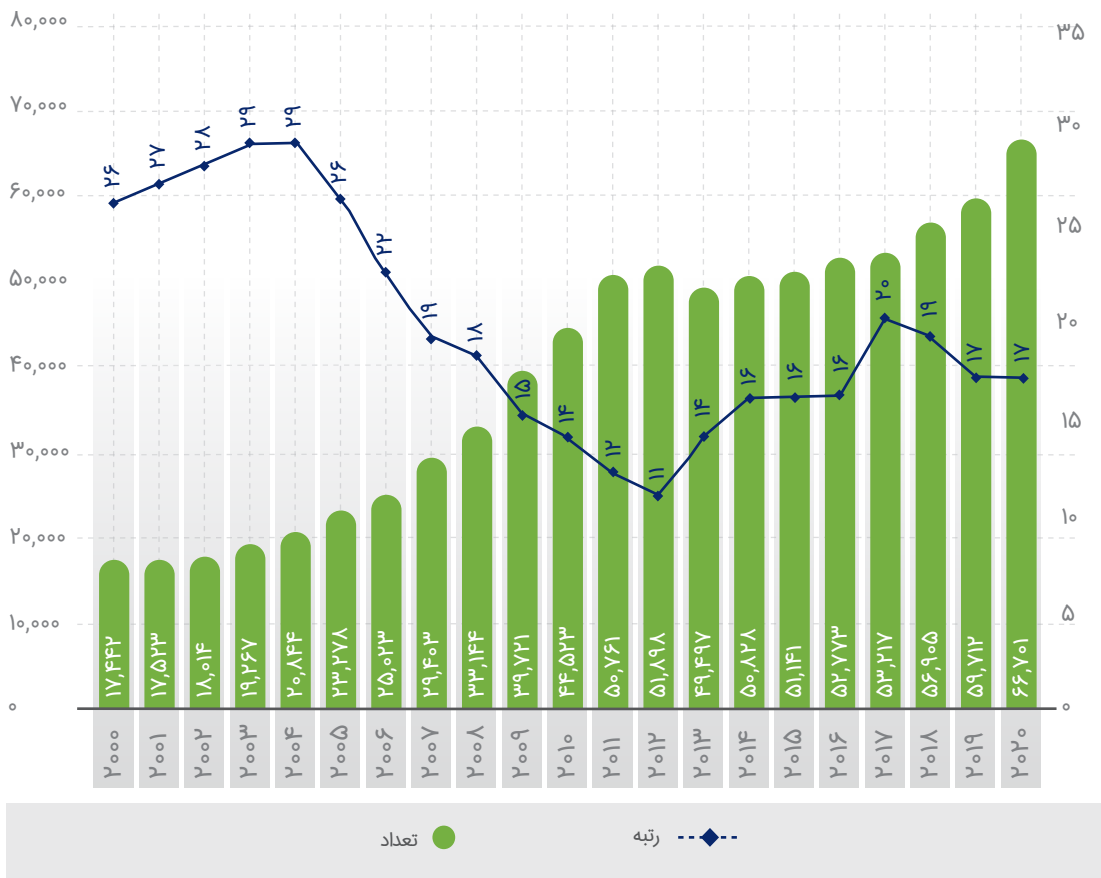
جمعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور

تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور با افزایشی تقریباً ۴ برابری از ۱۷ هزار و ۴۴۲ دانشجو در سال ۲۰۰۰ به ۶۶ هزار و ۷۰۱ دانشجو در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته است. همچنین رتبه دانشجوی فرستی کشور از رتبه ۱۴ در سال ۲۰۱۰ به رتبه ۱۷ در سال ۲۰۲۰ تغییر یافته است. همچنین کمترین رتبه دانشجوی فرستی ایران با رتبه ۱۱ مربوط به سال ۲۰۱۲ بوده است.

اگرچه بخشی از افزایش جمعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور را می‌توان ناشی از افزایش میل به تحصیل در خارج از کشور و حضور در دانشگاه‌های معتبر بین‌المللی دانست اما بخش زیادی از این

افزایش جمعیت را می‌توان به افزایش فشارهای منفی و واکنشی به وضعیت رو به افول کشور طی یک دهه گذشته قلمداد کرد. طی سال‌های اخیر، در کنار عوامل فشار که موجب تقویت انگیزه‌های مهاجرت (از کانال تحصیلی) در میان دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی شده، بدتر شدن شرایط اقتصادی به‌عنوان مانعی برای مهاجرت تحصیلی دانشجویان ایرانی عمل کرده است؛ مانعی که در صورت بهبود شرایط می‌تواند دانشجویان بیشتری را به جمعیت فعلی دانشجویان ایرانی در خارج از کشور اضافه نماید.

نمودار ۵۸- جمعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور و رتبه دانشجوی فرستی ایران (۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰)

(UIS, 2022)

ده مقصد اصلی میزبان دانشجویان ایرانی در خارج از کشور

جدول ۵۷- جمعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور در ده مقصد برتر

رتبه	بر اساس داده‌های ملی کشورها ^۱	رتبه	بر اساس داده‌های یونسکو (۲۰۲۰)
۱	کانادا ^۲ (۲۰۲۱)	۱	ایالات متحده آمریکا
۲	آلمان (۲۰۲۰-۲۰۲۱)	۲	آلمان
۳	ایالات متحده آمریکا (۲۰۲۰-۲۰۲۱)	۳	ترکیه
۴	ترکیه (۲۰۲۰)	۴	کانادا
۵	ایتالیا (۲۰۱۹-۲۰۲۰)	۵	ایتالیا
۶	مجارستان (۲۰۲۰)	۶	مجارستان
۷	روسیه (۲۰۱۹)	۷	استرالیا
۸	بریتانیا (۲۰۲۰-۲۰۲۱)	۸	روسیه
۹	استرالیا (۲۰۲۲)	۹	فرانسه
۱۰	فرانسه (۲۰۲۰)	۱۰	بریتانیا

(HESA, 2022) (dese.gov.au, 2022) (Institute of International Education, 2021) (UIS, 2022)
 (Italian Ministry of Education, University and Research, 2022) (Statistisches Bundesamt, 2021)
 (Hungarian central statistical office, 2022) (IRCC, 2021)

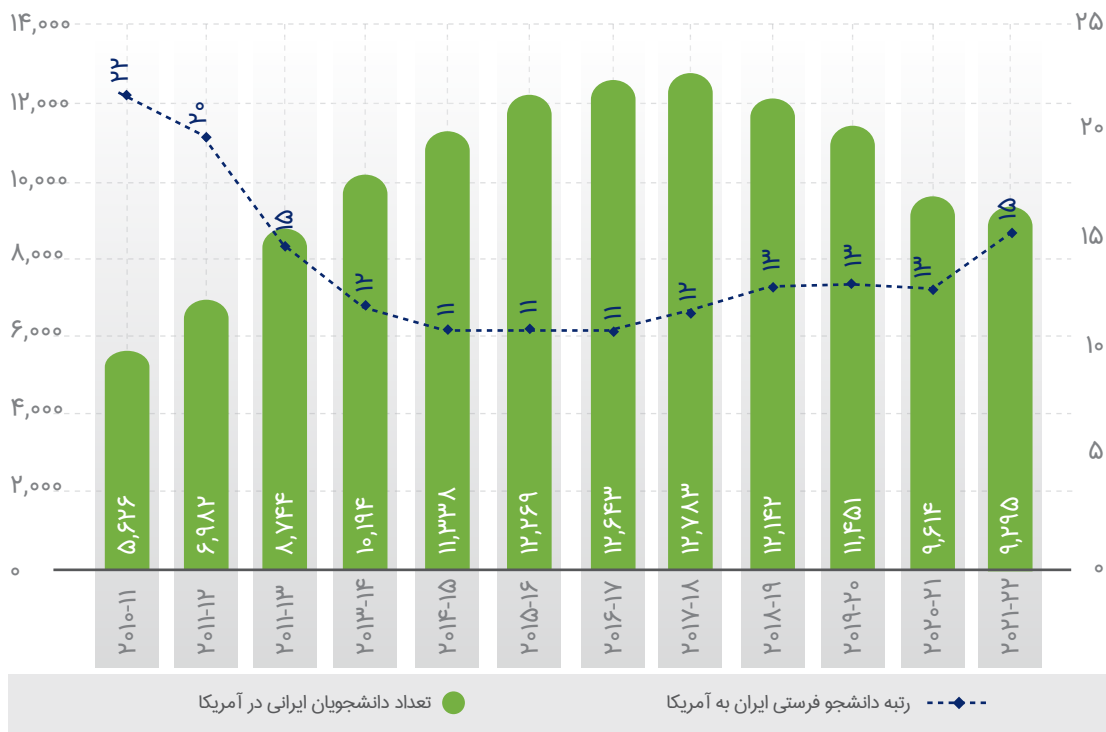
۱. برای کشورهای روسیه و فرانسه از داده‌های یونسکو در سال ۲۰۲۰ استفاده شده است.
 ۲. این عدد بیانگر تمامی دارندگان ایرانی ویزای تحصیلی در همه مقاطع تحصیلی در کانادا است.

جمعیت دانشجویان ایرانی در ایالات متحده آمریکا

در سال تحصیلی ۱۹۷۹-۱۹۸۰ ایران در همان جایگاهی قرار داشت که کشور چین در حال حاضر قرار دارد؛ بزرگترین کشور مبدأ دانشجویان خارجی در ایالات متحده. وقوع انقلاب اسلامی در ایران و قطع روابط دیپلماتیک تهران و واشنگتن نقطه شروع کاهش دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های ایالات متحده آمریکا بود. کاهشی که تقریباً تا سال ۲۰۰۰ میلادی ادامه یافت. اگرچه طی چهار دهه گذشته رویکرد دو کشور ایران و آمریکا نسبت به یکدیگر خصمانه بوده و تلاش‌های مقطعی و ناپایدار برای ارتباط موثر، هرگز به ارتباطی دیپلماتیک منجر نشد، اما از سال ۲۰۰۰ به بعد جمعیت دانشجویان ایرانی در آمریکا با افزایش همراه بوده است. تا جایی که تعداد دانشجویان ایرانی در ایالات متحده آمریکا طی یک دهه گذشته با افزایشی تقریباً ۶۵ درصدی همراه بوده و از ۵ هزار و

۶۲۶ دانشجو در سال ۲۰۱۱-۲۰۱۰ به ۹ هزار و ۲۹۵ دانشجو در سال ۲۰۲۲-۲۰۲۱ افزایش یافته است. همچنین رتبه دانشجویان فرستی کشور از رتبه ۲۲ در سال ۲۰۱۰ به رتبه ۱۵ در سال ۲۰۲۱ تغییر یافته است. بیشترین تعداد دانشجویان ایرانی در آمریکا در یک دهه اخیر با ۱۲ هزار و ۷۸۳ دانشجو در سال تحصیلی ۲۰۱۷-۲۰۱۸ بوده است. همان طور که در نمودار زیر مشخص است تعداد دانشجویان ایرانی در ایالات متحده از سال تحصیلی ۲۰۱۷-۲۰۱۸ به بعد جمعیت دانشجویان ایرانی در آمریکا به طور میانگین ۵/۷ درصد افت داشته است. همچنین طی یک دهه گذشته کمترین رتبه دانشجویان فرستی ایران به ایالات متحده آمریکا، با رتبه ۱۱ مربوط به سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۶ میلادی بوده است.

نمودار ۵۹- تعداد دانشجویان ایرانی و رتبه دانشجویان فرستی ایران در ایالات متحده آمریکا (۲۰۱۱-۲۰۱۰ تا ۲۰۲۲-۲۰۲۱)

(Institute of International Education, 2021)

مقطع و حوزه تحصیلی دانشجویان ایرانی در ایالات متحده آمریکا

در سال تحصیلی ۲۰۲۰-۲۰۲۱ میلادی ۷۶ درصد از دانشجویان ایرانی در مقطع تحصیلی کارشناسی ارشد و دکتری مشغول به تحصیل بوده‌اند که در مقایسه با سال تحصیلی ۲۰۱۰-۲۰۱۱ با کاهشی ۷ درصدی همراه بوده است.

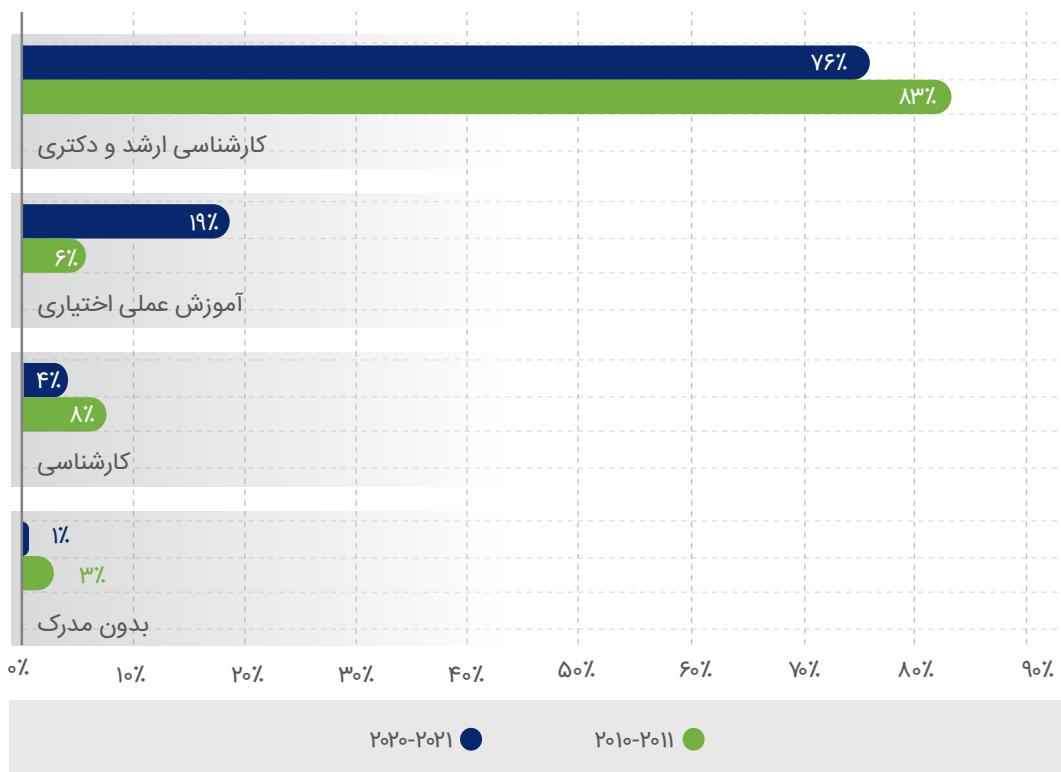
همچنین جمعیت دانشجویان ایرانی مشغول به تحصیل در مقطع کارشناسی در آمریکا نیز از ۸ درصد در سال تحصیلی ۲۰۱۰-۲۰۱۱ به ۴ درصد در سال تحصیلی ۲۰۲۰-۲۰۲۱ کاهش یافته است.

در سال تحصیلی ۲۰۲۱-۲۰۲۲ حدود نیمی از

دانشجویان ایرانی در رشته‌های مهندسی (۴۸/۲ درصد)، ۱۴ درصد در علوم ریاضی و کامپیوتر و ۱۳/۶ درصد در رشته‌های فیزیک و علوم زیستی مشغول به تحصیل بوده‌اند.

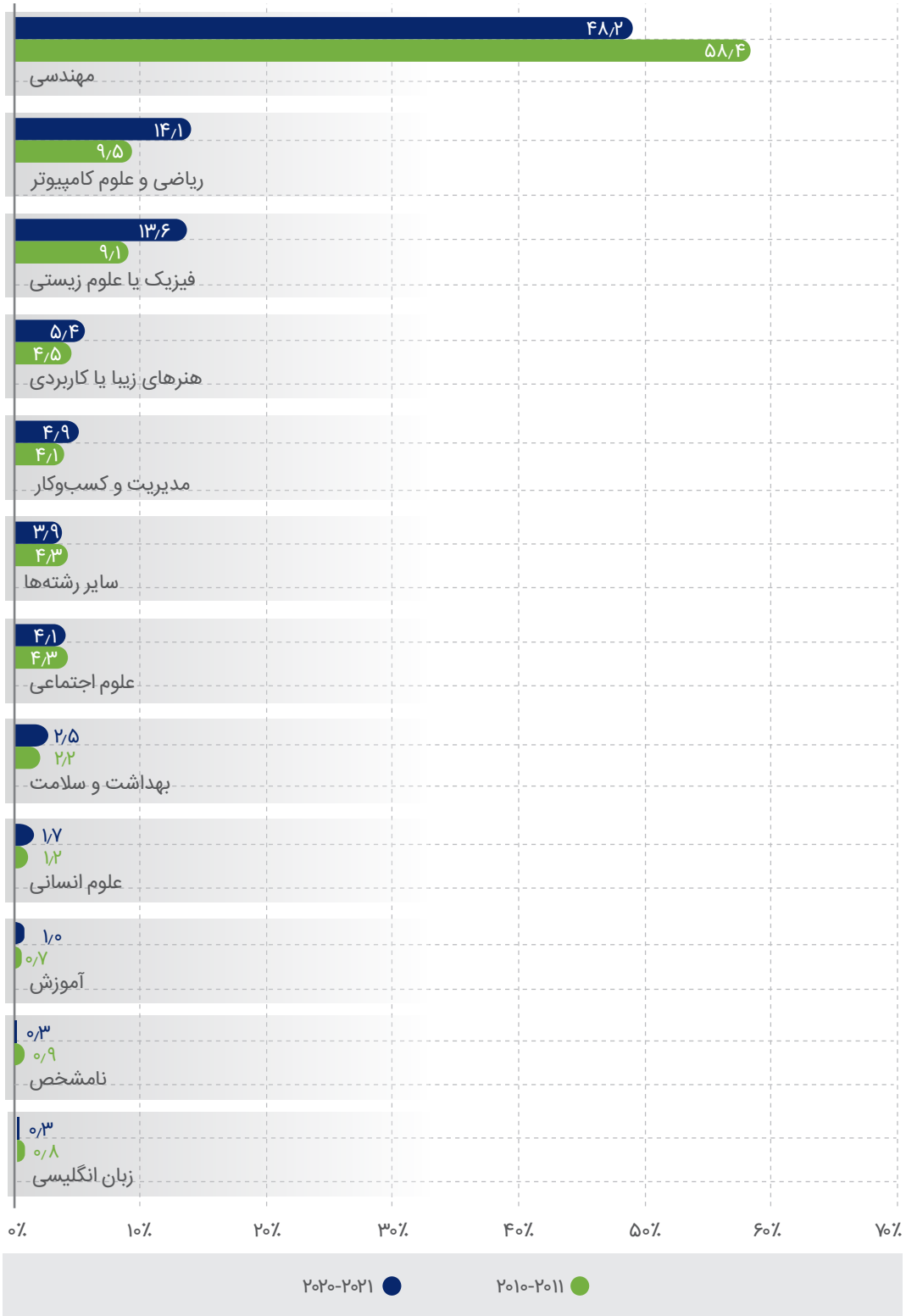
در مقایسه با سال تحصیلی ۲۰۱۰-۲۰۱۱ سهم دانشجویان ایرانی در رشته‌های مهندسی با کاهشی تقریباً ۱۰ درصدی همراه بوده است و سهم دانشجویان ایرانی در رشته‌های مرتبط با ریاضی و علوم کامپیوتر و همچنین فیزیک و علوم زیستی با افزایش همراه بوده است.

نمودار ۶۰- مقایسه مقطع تحصیلی دانشجویان ایرانی در آمریکا در سال‌های تحصیلی ۲۰۱۰-۲۰۱۱ و ۲۰۲۰-۲۰۲۱

(Institute of International Education, 2021)

نمودار ۶۱- مقایسه رشته تحصیلی دانشجویان ایرانی در آمریکا در سال‌های تحصیلی ۲۰۱۰-۲۰۱۱ و ۲۰۲۰-۲۰۲۱

(Institute of International Education, 2021)

دارندگان ویزای موقت تحصیلی در آمریکا در مقطع دکتری

افزایشی تقریباً ۶/۵ برابری از ۱۴۷ ویزا در سال ۲۰۱۰ به ۹۶۲ ویزا در سال ۲۰۲۰ میلادی رسیده است. همچنین رتبه کشور ایران در دریافت ویزای موقت تحصیلی در مقطع دکتری از رتبه ۹ در سال ۲۰۱۰ به رتبه ۴ در سال ۲۰۲۰ کاهش یافته است.

دانشجویان چینی، هندی و کره جنوبی همواره در صدر دریافت‌کنندگان ویزای موقت آمریکا برای تحصیل در مقطع دکتری قرار داشته‌اند. تعداد دانشجویان ایرانی دریافت کننده ویزای موقت ایالات متحده برای تحصیل در مقطع دکتری با

جدول ۵۸- مقایسه جایگاه ده کشور برتر دریافت‌کننده ویزای موقت تحصیلی در مقطع دکتری در آمریکا

۲۰۲۰			۲۰۱۵			۲۰۱۰		
رتبه	کشور	تعداد	رتبه	کشور	تعداد	رتبه	کشور	تعداد
۱	چین	۶,۳۳۷	۱	چین	۵,۳۷۴	۱	چین	۳,۷۴۴
۲	هند	۲,۲۵۶	۲	هند	۲,۲۲۹	۲	هند	۲,۱۴۲
۳	کره جنوبی	۱,۰۵۴	۳	کره جنوبی	۱,۲۳۴	۳	کره جنوبی	۱,۳۸۱
۴	ایران	۹۶۲	۴	ایران	۶۲۹	۴	تایوان	۶۵۰
۵	عربستان سعودی	۶۱۵	۵	تایوان	۶۱۴	۵	ترکیه	۴۷۷
۶	تایوان	۴۶۸	۶	ترکیه	۴۶۹	۶	کانادا	۴۶۹
۷	کانادا	۳۹۸	۷	کانادا	۴۵۴	۷	تایلند	۲۲۲
۸	ترکیه	۳۶۹	۸	تایلند	۲۲۰	۸	مکزیک	۲۰۱
۹	مکزیک	۲۳۶	۹	مکزیک	۱۹۴	۹	ایران	۱۴۷
۱۰	تایلند	۱۲۶	۱۰	عربستان سعودی	۱۳۴	۱۰	عربستان سعودی	۴۰

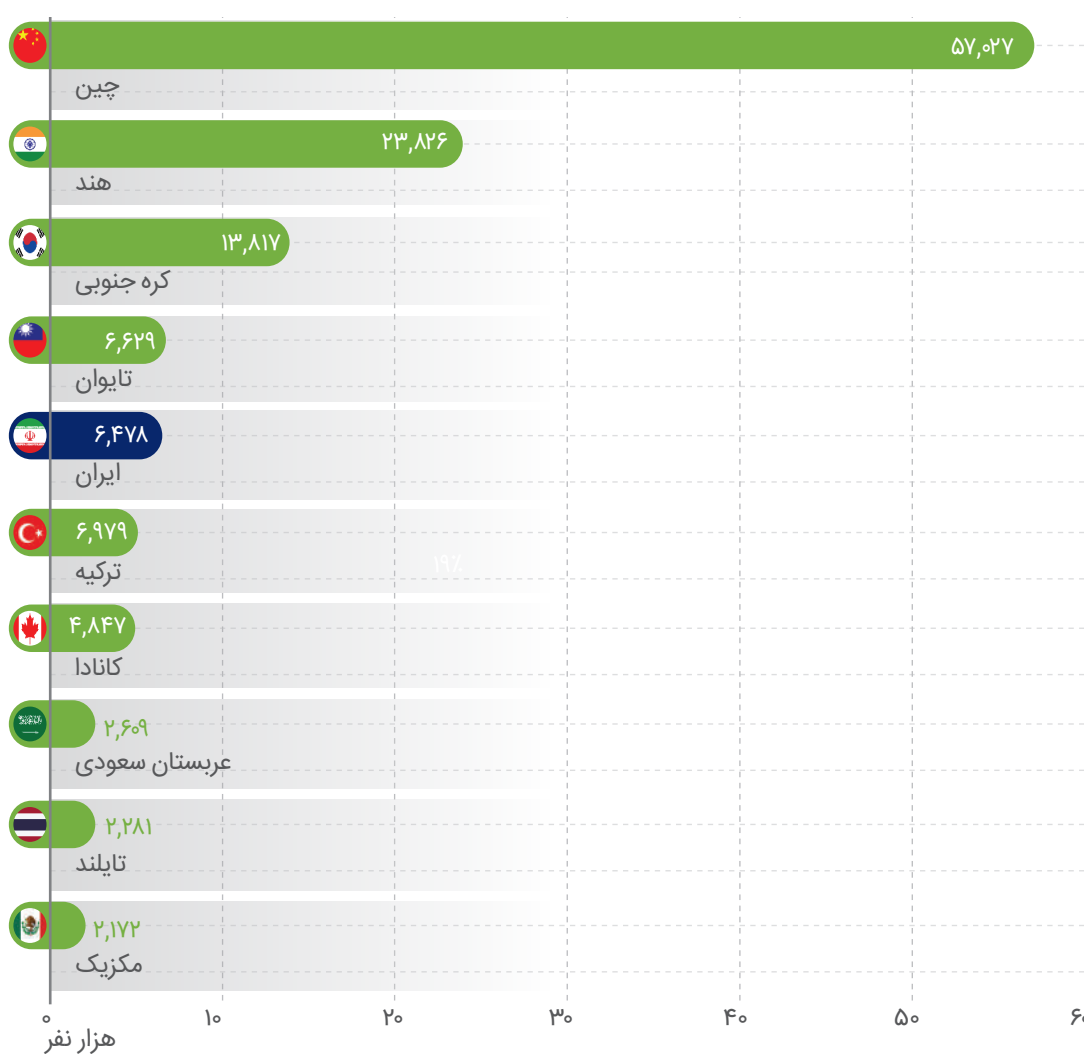
(National Science Foundation, 2021)

ده کشور برتر دریافت کننده ویزای موقت تحصیلی آمریکا در مقطع دکتری

طی یک دهه گذشته کشور ایران با ۶ هزار و ۴۷۸ ویزا در رتبه پنجم در میان کشورهای دریافت کننده ویزای موقت تحصیلی در مقطع دکتری در ایالات متحده قرار داشته است. کشورهای چین، هند، کره جنوبی و تایوان نیز به ترتیب در رتبه های اول تا چهارم قرار داشته اند. بین سال های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ میلادی ۱۰ کشور ۷۰ درصد از ۱۷۷ هزار و ۴۵۴ ویزاهای موقت تحصیلی در مقطع

دکتری را دریافت نمودند و سه کشور برتر چین، هند و کره جنوبی بیش از نیمی از آنها (۵۳ درصد) را به خود اختصاص داده اند. همچنین بین ۷۰ تا ۹۴ درصد از دریافت کنندگان ویزا از این کشورها مدرک دکتری خود را در رشته های مرتبط با علوم و مهندسی کسب کرده اند.

نمودار ۶۲- مجموع ویزاهای دریافت شده موقت تحصیلی در مقطع دکتری به تفکیک ملیت (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)

(National Science Foundation, 2021)

جدول ۵۹- تعداد ایرانیان دریافت‌کننده ویزای موقت تحصیلی آمریکا در مقطع دکتری به تفکیک رشته تحصیلی (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)

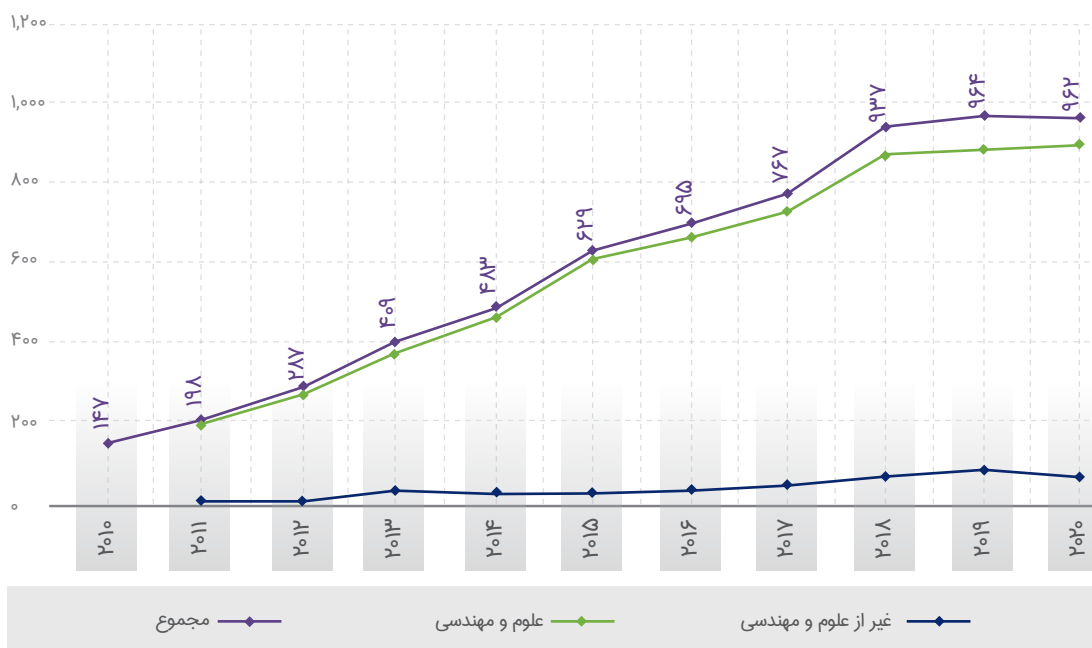
سال	مجموع	علوم و مهندسی	غیر از علوم و مهندسی
۲۰۱۰	۱۴۷	-	-
۲۰۱۱	۱۹۸	۱۹۳	۵
۲۰۱۲	۲۸۷	۲۷۸	۹
۲۰۱۳	۴۰۹	۳۸۰	۲۹
۲۰۱۴	۴۸۳	۴۶۳	۲۰
۲۰۱۵	۶۲۹	۶۰۸	۲۱
۲۰۱۶	۶۹۵	۶۶۴	۳۱
۲۰۱۷	۷۶۷	۷۲۸	۳۹
۲۰۱۸	۹۳۷	۸۷۱	۶۶
۲۰۱۹	۹۶۴	۸۸۲	۸۲
۲۰۲۰	۹۶۲	۸۹۵	۶۷

(National Science Foundation, 2021)

مرتبط با علوم و مهندسی تحصیل کرده‌اند. تنها ۶ درصد از دانشجویان ایرانی در رشته‌های غیر مرتبط با علوم و مهندسی تحصیل نموده‌اند.

حدود ۹۴ درصد ایرانیانی که بین سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ موفق به اخذ ویزای موقت تحصیلی در مقطع دکتری در ایالات متحده آمریکا شده‌اند، در رشته‌های

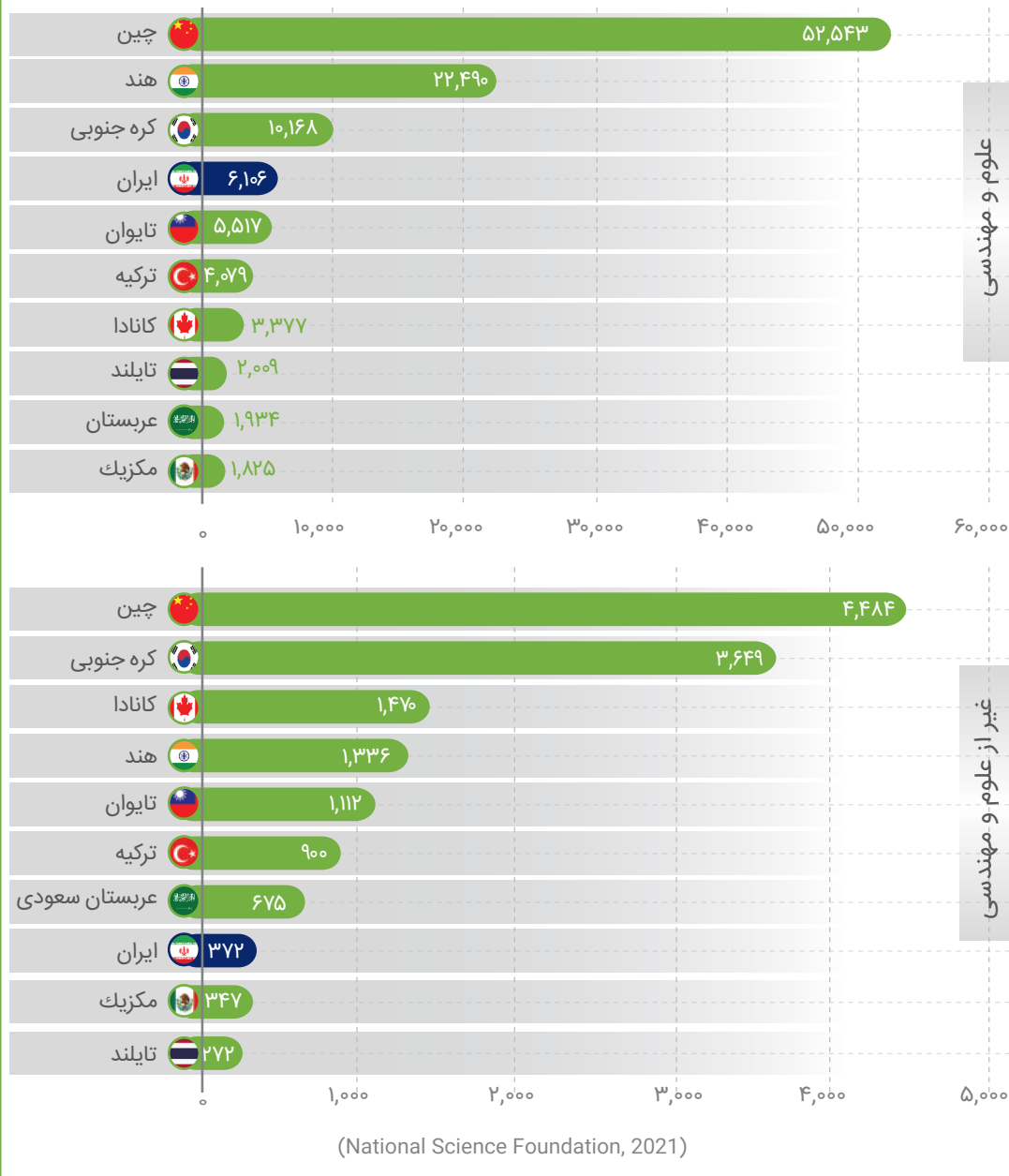
نمودار ۶۳- تعداد ایرانیان دریافت‌کننده ویزای موقت تحصیلی آمریکا در مقطع دکتری به تفکیک رشته تحصیلی (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)

(National Science Foundation, 2021)

ده کشور برتر دریافت کننده ویزای موقت تحصیلی آمریکا در مقطع دکتری

نمودار ۶۴- مقایسه جایگاه ده کشور برتر دریافت کننده ویزای موقت تحصیلی آمریکا در مقطع دکتری به تفکیک ملیت (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)

موقت تحصیلی در مقطع دکتری در ایالات متحده آمریکا قرار داشته است. در رشته‌های غیر مرتبط با علوم و مهندسی نیز کشور ایران با دریافت ۳۷۲ ویزا در رتبه هشتم قرار داشته است.

در مجموع بین سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ میلادی کشور ایران با دریافت ۶ هزار و ۱۰۶ ویزای موقت تحصیلی در رشته‌های مرتبط با علوم و مهندسی در رتبه چهارم در میان ۱۰ کشور برتر دریافت کننده ویزای

مقایسه میل به ماندگاری دانشجویان دکتری در ایالات متحده بر اساس تابعیت

به طور کلی میل به ماندگاری^۱ دانشجویان دکتری از ملیت‌های مختلف برای ماندگاری پس از فارغ‌التحصیلی در ایالات متحده آمریکا بالا است. در سال ۲۰۲۰ میلادی ۷۳ درصد از دانشجویان دکتری قصد داشتند پس از فارغ‌التحصیلی در ایالات متحده آمریکا بمانند. این نسبت از ۶۹ درصد در سال ۲۰۱۰ افزایش یافته است که این امر نشان می‌دهد که جذابیت ایالات متحده برای افراد با تحصیلات عالی همچنان بالا است. این درصد

در میان کشورهای آسیایی حدود ۸۰ درصد است. دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۵ و ۲۰۱۵ به ترتیب با ۸۵ و ۹۰ درصد در صدر ۱۰ کشور برتر با بیشترین میل به ماندگاری در ایالات متحده آمریکا قرار داشته‌اند. در سال ۲۰۲۰ جایگاه کشور ایران با یک پله سقوط به رتبه دوم تغییر یافته است. نپال جایگزین کشور ایران در رتبه اول شده است.

جدول ۶۰- مقایسه میل به ماندگاری دانشجویان دریافت‌کننده ویزای موقت تحصیلی در آمریکا (۲۰۱۰، ۲۰۱۵ و ۲۰۲۰)

۲۰۱۰			۲۰۱۵			۲۰۲۰		
رتبه	کشور	میل به ماندن (درصد)	رتبه	کشور	میل به ماندن (درصد)	رتبه	کشور	میل به ماندن (درصد)
۱	ایران	۸۵	۱	ایران	۸۹٫۷	۱	نپال	۹۴٫۶
۲	نپال	۸۴٫۹	۲	نپال	۸۸٫۱	۲	ایران	۹۲٫۵
۳	هند	۸۳٫۳	۳	بنگلادش	۸۷٫۷	۳	هند	۸۸٫۶
۴	چین	۸۲٫۱	۴	اوکراین	۸۵٫۷	۴	بنگلادش	۸۶٫۲
۵	رومانی	۸۰٫۵	۵	هند	۸۴٫۵	۵	سريلانكا	۸۵٫۷
۶	بلغارستان	۷۹٫۷	۶	رومانی	۸۲٫۵	۶	چین	۸۱٫۷
۷	روسیه	۷۵٫۸	۷	چین	۸۱٫۱	۷	تایوان	۸۰٫۸
۸	اوکراین	۷۵	۸	روسیه	۷۸	۸	ترکیه	۷۲٫۹
۹	نیجریه	۷۴٫۵	۹	نیجریه	۷۶٫۲	۹	کره جنوبی	۶۹٫۳
۱۰	کنیا	۷۲٫۱	۱۰	ونزوئلا	۷۵٫۹	۱۰	کانادا	۶۵٫۸

(National Science Foundation, 2015) (National Science Foundation, 2021)

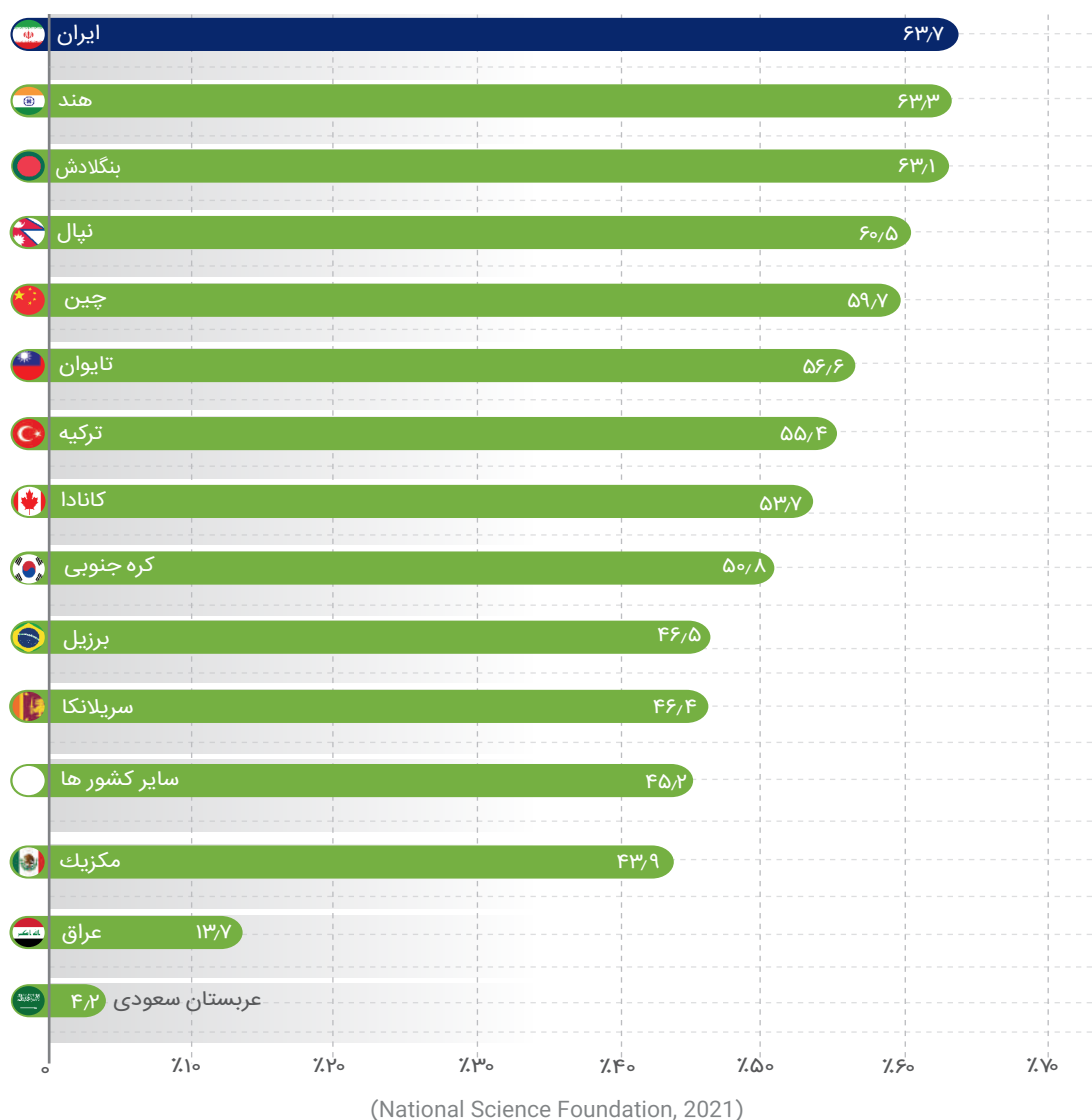
۱. داده‌های مربوط به "میل به ماندگاری" به دریافت‌کنندگان ویزایی اشاره دارد که قصد دارند پس از سال فارغ‌التحصیلی در ایالات متحده اقامت داشته باشند.

برنامه ماندگاری^۱ دانشجویان دکتری در ایالات متحده آمریکا بر اساس تابعیت

در میان کشورهای برتر دریافت‌کننده ویزای تحصیلی در مقطع دکتری، تمایل به ماندن در ایالات متحده در میان دانشجویان کشورهای عربستان سعودی (۱۵ درصد) و عراق (۳۵ درصد) کمترین بوده است. همچنین دانشجویان دکتری این دو کشور به ترتیب با ۴ و ۱۴ درصد کمتر از ملیت‌های دیگر دارای برنامه‌های قطعی و تعهدات شغلی برای اقامت در ایالات متحده هستند.

در سال ۲۰۲۰ میلادی بیش از ۵۵ درصد از دانشجویان دریافت‌کننده ویزای موقت تحصیلی در مقطع دکتری که عمدتاً از کشورهای آسیایی هستند (به غیر از سریلانکا و کره جنوبی) برای ماندگاری در ایالات متحده آمریکا برنامه قطعی داشته‌اند. کشور ایران با ۶۳٫۷ درصد در رتبه نخست این شاخص قرار داشته است. هند، بنگلادش، نپال، چین و تایوان در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

نمودار ۶۵- مقایسه برنامه قطعی دانشجویان ملیت‌های مختلف برای ماندگاری در آمریکا در سال ۲۰۲۰

۱. دریافت‌کنندگان دکتری با «برنامه‌های قطعی برای ماندن» افرادی را شامل می‌شود که دارای یک فرصت تحقیقاتی پسا دکتری یا یک برنامه شغلی قطعی در ایالات متحده هستند.

تعداد و رتبه ایرانیان مشغول به فعالیت‌های دانشگاهی در ایالات متحده آمریکا

ایران از سال ۲۰۰۹ به جمع ۲۵ کشور برتر دارای بیشترین پژوهشگر مشغول به فعالیت در دانشگاه‌های ایالات متحده وارد شده است. همچنین رتبه ایران از ۲۵ در سال ۲۰۰۹ به ۱۳ در سال ۲۰۲۰ میلادی تغییر یافته است.

تعداد پژوهشگران بین‌المللی ایرانی^۱ در دانشگاه‌های آمریکا از سال ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۷ با افزایشی تقریباً ۲/۸ برابری از ۷۱۶ نفر به ۱۹۸۴ نفر رسیده است. از سال ۲۰۱۷ به بعد تعداد پژوهشگران ایرانی در دانشگاه‌های آمریکا با افت محسوس تقریباً ۳۴ درصدی همراه بوده است.

نمودار ۶۶- تعداد و رتبه ایران در میان ۲۵ کشور برتر دارنده پژوهشگر بین‌المللی در آمریکا (۲۰۰۹-۲۰۲۱ تا ۲۰۲۰-۲۱)

(Institute of International Education, 2021)

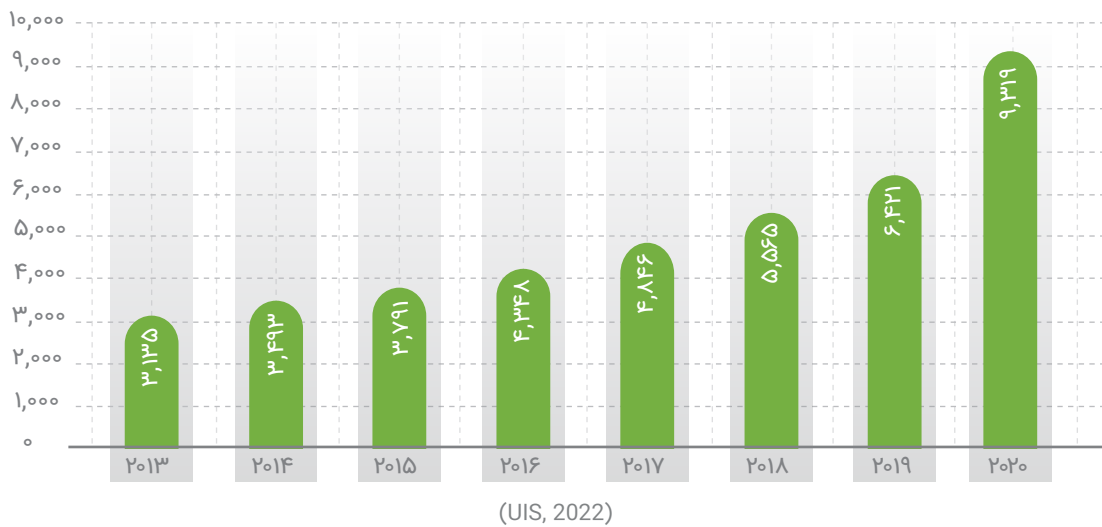
۱. پژوهشگران بین‌المللی به عنوان محققانی که دارای ویزای غیر مهاجرتی و در فعالیت‌های دانشگاهی موقت مشغول به فعالیت هستند، تعریف می‌شوند. لازم به ذکر است که این پژوهشگران به عنوان دانشجو در کالج یا دانشگاه ثبت‌نام نکرده‌اند.

جمعیت دانشجویان ایرانی در آلمان

درصدی همراه بوده است. در سال ۲۰۲۰ کشور ایران با نه هزار و ۳۱۹ دانشجو در آلمان، حدوداً ۲/۵ درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در این کشور را به خود اختصاص داده و از این حیث در جایگاه هشتم در میان کشورهای دانشجو فرست به آلمان قرار داشته است.

کشور آلمان با در اختیار داشتن ۳۶۸ هزار و ۷۱۷ دانشجوی بین‌المللی، حدوداً ۵/۸ درصد از بازار دانشجویان بین‌المللی جهان را در اختیار دارد. جمعیت دانشجویان ایرانی در آلمان با افزایشی تقریباً ۳ برابری از سه هزار و ۱۳۵ نفر در سال ۲۰۱۳ به نه هزار و ۳۱۹ نفر در سال ۲۰۲۰ رسیده است. همچنین نسبت به سال ۲۰۱۹ جمعیت دانشجویان ایرانی در آلمان با افزایشی ۴۵

نمودار ۶۷- جمعیت دانشجویان ایرانی در آلمان (۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰)

جدول ۶۱- جمعیت و سهم کشورهای منتخب دانشجو فرست به آلمان در سال ۲۰۲۰

رتبه	کشور	جمعیت	سهم (درصد)
۱	چین	۳۹,۲۸۱	۱۰/۷
۲	هند	۲۵,۱۳۰	۶/۸
۳	سوریه	۱۵,۷۶۹	۴/۳
۴	اتریش	۱۴,۵۱۴	۳/۹
۵	روسیه	۱۱,۰۵۵	۳
۶	ترکیه	۱۰,۸۶۲	۲/۹
۷	ایتالیا	۱۰,۸۲۰	۲/۹
۸	ایران	۹,۳۱۹	۲/۵
۹	فرانسه	۹,۲۸۳	۲/۵
۱۰	ایالات متحده آمریکا	۸,۲۴۶	۲/۲

(UIS, 2022)

جمعیت دانشجویان ایرانی در آلمان^۱ در مقایسه با سایر ملیت‌ها

در سال تحصیلی ۲۰۲۱-۲۰۲۰ میلادی کشور ایران دارای ۱۰ هزار و ۵۶۱ دانشجوی بین‌المللی و یک هزار و ۱۲ دانشجوی بین‌المللی مقیم در کشور آلمان بوده است. چین، ترکیه و هند به ترتیب سه کشور اصلی دانشجوی فرست به آلمان در سال تحصیلی ۲۰۲۱-۲۰۲۰ (در ترم زمستان) بوده‌اند. این سه کشور در مجموع ۲۶ درصد از جمعیت دانشجویان بین‌المللی در کشور آلمان را در اختیار دارند. کشور ایران نیز با ۱۱ هزار و ۵۷۳ دانشجو،

۲/۸ درصد از جمعیت دانشجویان بین‌المللی در این کشور را به خود اختصاص داده است. ۵۰/۵ درصد از این دانشجویان زن و ۴۹/۵ درصد از آن‌ها مرد بوده‌اند. همان‌طور که در جدول زیر مشخص است، کشور ایران در جایگاه هشتم در میان ۱۰ کشور منتخب دانشجوی فرست به آلمان قرار داشته است. در میان کشورهای آسیایی نیز، ایران در رتبه چهارم^۲ قرار دارد.

جدول ۶۲- جمعیت و سهم ده کشور منتخب دانشجوی فرست به آلمان در سال تحصیلی ۲۰۲۱-۲۰۲۰

رتبه	کشور	جمعیت	سهم (درصد)
۱	چین	۴۳,۵۲۵	۱۰/۵
۲	ترکیه	۳۷,۰۳۰	۸/۹
۳	هند	۲۸,۹۰۵	۶/۹
۴	سوریه	۱۹,۳۶۶	۴/۷
۵	اتریش	۱۵,۷۷۴	۳/۸
۶	روسیه	۱۴,۳۰۱	۳/۴
۷	ایتالیا	۱۴,۰۶۷	۳/۴
۸	ایران	۱۱,۵۷۳	۲/۸
۹	اوکراین	۸,۶۸۷	۲/۱
۱۰	کامرون	۸,۱۵۹	۲

(Statistisches Bundesamt, 2021)

۱. به طور کلی دو دسته دانشجوی بین‌المللی در کشور آلمان تحصیل می‌کنند: دانشجویان بین‌المللی (غیر مقیم) (Bildungsauslaender) و دانشجویان بین‌المللی مقیم (Bildungsinlaender).

• دانشجویان بین‌المللی (غیر مقیم) به دانشجویان ملیت‌های دیگر گفته می‌شود که تحصیلات قبلی خود را در کشور مادری‌شان به پایان رسانده‌اند.
• دانشجویان بین‌المللی مقیم، دانشجویانی هستند که تحصیلات قبلی خود را در آلمان به پایان رسانده‌اند یا قبلاً در یک مدرسه آلمانی شرکت کرده‌اند.
۲. در گزارش آلمانی مورد استناد، کشور ترکیه جز کشورهای آسیایی محسوب نشده است.

جمعیت و سهم دانشجویان ایرانی در آلمان

دانشگاه‌های آلمان قرار داشته است. چین، هند و ترکیه به ترتیب در جایگاه اول تا سوم در میان دانشجویان ثبت‌نام شده در دانشگاه‌ها و کالج‌های کشور آلمان قرار داشته است.

در سال تحصیلی ۲۰۲۰-۲۰۲۱ میلادی (در ترم زمستان) کشور ایران با دو هزار و ۹۷ دانشجوی ثبت‌نام شده در دانشگاه و دو هزار و ۶۵۱ دانشجوی ثبت‌نام شده در کالج‌های آلمان به ترتیب در جایگاه نهم و هشتم در میان دانشجویان بین‌المللی ثبت‌نام شده در

جدول ۶۳- مقایسه جمعیت و سهم دانشجویان ایرانی ثبت‌نام کرده در دانشگاه‌ها و کالج‌های آلمان در سال تحصیلی ۲۰۲۰-۲۰۲۱

ثبت نام در ترم اول دانشگاه				ثبت نام در ترم اول کالج			
رتبه	کشور	جمعیت	سهم (درصد)	رتبه	کشور	جمعیت	سهم (درصد)
۱	چین	۶,۶۴۸	۸,۸	۱	چین	۸,۷۸۶	۹,۲
۲	هند	۶,۵۴۸	۸,۶	۲	هند	۷,۱۷۶	۷,۵
۳	ترکیه	۴,۱۳۷	۵,۵	۳	ترکیه	۶,۶۸۶	۷
۴	سوریه	۳,۴۷۴	۴,۶	۴	سوریه	۴,۵۳۲	۴,۷
۵	ایتالیا	۳,۲۳۸	۴,۳	۵	ایتالیا	۳,۷۵۴	۳,۹
۶	اتریش	۳,۰۰۹	۴	۶	روسیه	۳,۴۸۴	۳,۶
۷	فرانسه	۲,۲۸۵	۳,۷	۷	اتریش	۳,۴۱۹	۳,۶
۸	روسیه	۲,۶۴۹	۳,۵	۸	ایران	۲,۶۵۱	۲,۸
۹	ایران	۲,۰۹۷	۲,۸	۹	فرانسه	۲,۵۸۹	۲,۷
۱۰	اسپانیا	۲,۰۷۵	۲,۷	۱۰	اسپانیا	۲,۱۲۳	۲,۲

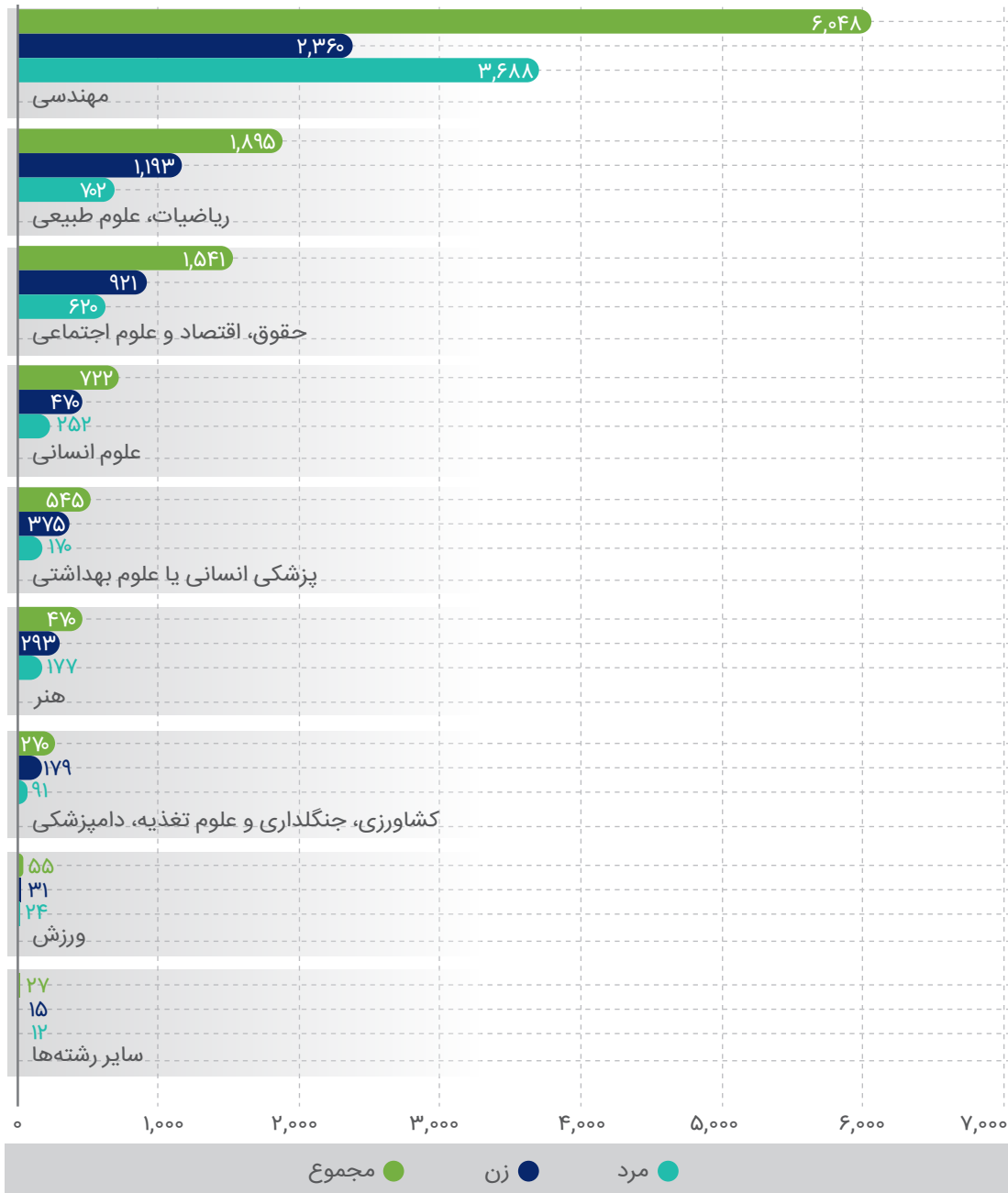
(Statistisches Bundesamt, 2021)

رشته تحصیلی دانشجویان ایرانی در آلمان

مشغول به تحصیل بوده‌اند. علوم انسانی با حدود ۶ درصد، علوم پزشکی با ۵ درصد و هنر با ۴ درصد در جایگاه‌های بعدی قرار گرفته‌اند.

از مجموع ۱۱ هزار و ۵۷۳ دانشجوی ایرانی در کشور آلمان، حدود ۵۲ درصد در رشته‌های مهندسی، ۱۶ درصد در رشته‌های مرتبط با ریاضیات و علوم طبیعی و ۱۳ درصد در رشته‌های حقوق، اقتصاد و علوم اجتماعی

نمودار ۶۸- رشته تحصیلی دانشجویان ایرانی در آلمان در سال تحصیلی ۲۰۲۰-۲۰۲۱، به تفکیک جنسیت

(Statistisches Bundesamt, 2021)

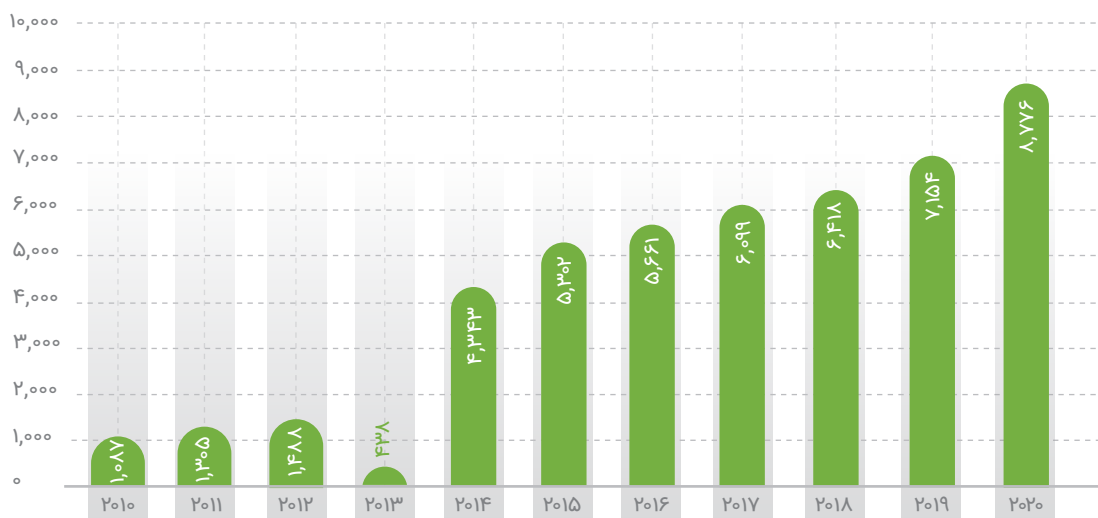
جمعیت دانشجویان ایرانی در ترکیه

دانشجویان ایرانی در ترکیه با افزایشی تقریباً ۲۳ درصدی همراه بوده است.

در سال ۲۰۲۰ کشور ایران با داشتن هشت هزار و ۷۷۶ دانشجو در ترکیه، حدوداً ۴/۷ درصد از سهم دانشجویان بین‌المللی در ترکیه را در اختیار داشته است و از این حیث در جایگاه پنجم در میان کشورهای دانشجو فرست به ترکیه قرار داشته است.

ترکیه یکی از مقاصد نوظهور دانشجویان ایرانی در سال‌های گذشته است. بنا بر آمار یونسکو کشور ترکیه با ۱۸۵ هزار و ۴۷ دانشجوی بین‌المللی، حدوداً ۳ درصد از بازار دانشجویان بین‌المللی جهان را به خود اختصاص داده است. جمعیت دانشجویان ایرانی در ترکیه با افزایشی تقریباً ۸ برابری از یک هزار و ۸۷ نفر در سال ۲۰۱۰ به هشت هزار و ۷۷۶ نفر در سال ۲۰۲۰ رسیده است. همچنین نسبت به سال ۲۰۱۹ جمعیت

نمودار ۶۹- جمعیت دانشجویان ایرانی در ترکیه (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)

(UIS, 2022)

جدول ۶۴- جمعیت و سهم ده کشور منتخب دانشجو فرست به ترکیه در سال ۲۰۲۰

رتبه	کشور	جمعیت	سهم (درصد)
۱	سوریه	۳۷,۲۳۶	۲۰
۲	آذربایجان	۲۱,۰۶۹	۱۱,۴
۳	ترکمنستان	۱۸,۰۱۶	۹,۷
۴	عراق	۹,۷۵۲	۵,۳
۵	ایران	۸,۷۷۶	۴,۷
۶	افغانستان	۷,۵۱۷	۴,۱
۷	سومالی	۶,۱۰۴	۳,۳
۸	آلمان	۴,۶۳۷	۲,۵
۹	یمن	۴,۳۸۶	۲,۴
۱۰	مصر	۴,۱۰۹	۲,۲

(UIS, 2022)

جمعیت دانشجویان ایرانی در کانادا

تقریباً ۵۰ درصدی همراه بوده است. در سال ۲۰۲۰ کشور ایران با داشتن هفت هزار و ۸۵۴ دانشجو در کانادا، ۲/۴ درصد از سهم دانشجویان بین‌المللی در کانادا را در اختیار داشته و از این حیث در جایگاه ششم در میان کشورهای دانشجو فرست به کانادا قرار داشته است.

کانادا با در اختیار داشتن ۳۲۳ هزار و ۱۵۷ دانشجوی بین‌المللی، حدوداً ۵ درصد از بازار دانشجویان بین‌المللی جهان را به خود اختصاص داده است. جمعیت دانشجویان ایرانی در کانادا با افزایشی تقریباً ۲/۵ برابری از دو هزار و ۹۵۸ نفر در سال ۲۰۱۰ به هفت هزار و ۸۵۴ نفر در سال ۲۰۲۰ رسیده است. همچنین نسبت به سال ۲۰۱۹ جمعیت دانشجویان ایرانی در کانادا با افزایشی

نمودار ۷۰- جمعیت دانشجویان ایرانی در کانادا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)

جدول ۶۵- جمعیت و سهم کشورهای منتخب دانشجو فرست به کانادا در سال ۲۰۲۰

رتبه	کشور	جمعیت	سهم (درصد)
۱	هند	۹۵,۰۳۱	۲۹,۴
۲	چین	۸۱,۰۰۶	۲۵,۱
۳	فرانسه	۱۸,۱۹۸	۵,۶
۴	ایالات متحده آمریکا	۹,۳۰۳	۲,۹
۵	ویتنام	۹,۲۴۳	۲,۹
۶	ایران	۷,۸۵۴	۲,۴
۷	نیجریه	۷,۵۴۲	۲,۳
۸	کره جنوبی	۷,۱۴۳	۲,۲
۹	برزیل	۵,۱۵۱	۱,۶
۱۰	بنگلادش	۵,۱۳۶	۱,۶

(UIS, 2022)

تعداد دارندگان ایرانی ویزای تحصیلی در کانادا در همه مقاطع تحصیلی

۲۰۲۱ افزایش یافته است. همچنین نسبت به سال ۲۰۲۰ میلادی جمعیت دانشجویان ایرانی در کانادا حدوداً ۲۱ درصد افزایش یافته است.

طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۱ میلادی جمعیت ایرانی دارنده ویزای تحصیلی در کانادا (در همه مقاطع تحصیلی) با افزایشی ۱۶ برابری همراه بوده و از یک هزار و ۸۵ نفر در سال ۲۰۰۰ به ۱۶ هزار ۹۰۰ نفر در سال

نمودار ۷۱- تعداد ایرانیان دارنده مجوز تحصیلی در کانادا در همه مقاطع تحصیلی (۲۰۰۰ تا ۲۰۲۱)

جمعیت دانشجویان ایرانی در ایتالیا

بوده است. این در حالی است که جمعیت دانشجویان ایرانی در ایتالیا در سال ۲۰۲۰ در مقایسه با دو سال قبل یعنی سال ۲۰۱۸ میلادی ۳۵ درصد کاهش یافته است. در سال ۲۰۲۰ کشور ایران با داشتن دو هزار و ۹۶۵ دانشجو در ایتالیا، حدوداً ۵ درصد از سهم دانشجویان بین‌المللی در این کشور را در اختیار داشته و از این حیث در جایگاه سوم در میان کشورهای دانشجو فرست به ایتالیا قرار داشته است.

طبق آمار یونسکو کشور ایتالیا با در اختیار داشتن ۵۸ هزار و ۵۰۸ دانشجوی بین‌المللی حدوداً یک درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی را به خود اختصاص داده است. جمعیت دانشجویان ایرانی در ایتالیا با افزایشی تقریباً ۱/۸ برابری از یک هزار و ۶۷۸ دانشجو در سال ۲۰۱۰ به دو هزار و ۹۶۵ دانشجو در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته است.

در سال ۲۰۲۰ جمعیت دانشجویان ایرانی در ایتالیا نسبت به سال ۲۰۱۹ با افزایشی تقریباً ۹ درصدی همراه

نمودار ۷۲- جمعیت دانشجویان ایرانی در ایتالیا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)

جدول ۶۶- جمعیت و سهم کشورهای منتخب دانشجو فرست به ایتالیا در سال ۲۰۲۰

رتبه	کشور	جمعیت	سهم (درصد)
۱	چین	۱۲,۴۱۳	۲۱,۲
۲	هند	۳,۷۵۰	۶,۴
۳	ایران	۲,۹۶۵	۵,۱
۴	ترکیه	۲,۱۴۹	۳,۷
۵	آلبانی	۱,۷۹۱	۳,۱
۶	آلمان	۱,۷۳۱	۳
۷	فرانسه	۱,۶۵۹	۲,۸
۸	روسیه	۱,۵۵۴	۲,۷
۹	سوئیس	۱,۵۱۱	۲,۶
۱۰	یونان	۱,۱۶۲	۲

(UIS, 2022)

همچنین بر اساس آمار وزارت علوم و آموزش و پرورش ایتالیا، این کشور با در اختیار داشتن ۹۶ هزار و ۱۸۳ دانشجوی بین‌المللی، حدوداً ۱/۵ درصد از بازار دانشجویان بین‌المللی جهان را به خود اختصاص داده است. جمعیت دانشجویان ایرانی در ایتالیا با افزایشی تقریباً ۲/۴ برابری از یک هزار و ۹۰۹ نفر در سال ۲۰۱۰ به چهار هزار و ۵۷۷ نفر در سال ۲۰۱۹ رسیده است. همچنین نسبت به سال ۲۰۱۸ جمعیت دانشجویان ایرانی در ایتالیا با افزایشی تقریباً ۱۹ درصدی همراه بوده است.

همچنین از سال تحصیلی ۲۰۱۱-۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰-۲۰۱۹ همواره سهم زنان از جمعیت دانشجویان ایرانی در ایتالیا بیشتر از مردان بوده است.

در سال تحصیلی ۲۰۲۰-۲۰۱۹ کشور ایران با چهار هزار و ۵۷۷ دانشجو در ایتالیا، حدود دو درصد از سهم دانشجویان بین‌المللی در این کشور را در اختیار داشته است و از این حیث در جایگاه پنجم در میان کشورهای دانشجو فرست به ایتالیا قرار داشته است

نمودار ۷۳- جمعیت دانشجویان ایرانی در ایتالیا (۲۰۱۰-۲۰۲۰ تا ۲۰۱۹-۲۰۲۰)

(Italian Ministry of Education, University and Research, 2022)

جدول ۶۷- جمعیت و سهم کشورهای منتخب دانشجو فرست به ایتالیا در سال ۲۰۱۹-۲۰۲۰

رتبه	کشور	جمعیت	سهم (درصد)
۱	رومانی	۱۰,۵۱۰	۱۱
۲	آلبانی	۸,۹۰۵	۹
۳	چین	۷,۹۴۵	۸
۴	هند	۴,۶۸۴	۵
۵	ایران	۴,۵۷۷	۵
۶	مراکش	۳,۱۴۵	۳
۷	اوکراین	۲,۸۲۹	۳
۸	ترکیه	۲,۶۲۶	۳
۹	کامرون	۲,۵۴۹	۳
۱۰	مولداوی	۲,۴۵۵	۳

(Italian Ministry of Education, University and Research, 2022)

رشد ثبت‌نام دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های ایتالیا

دانشجویان ایرانی ثبت‌نام شده در دانشگاه‌های ایتالیا نسبت به سال تحصیلی ۲۰۱۸-۲۰۱۹ با رشدی ۳۲ درصدی همراه بوده است.

از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹ تعداد دانشجویان ثبت‌نام شده ایرانی در ایتالیا با افزایشی ۲/۲ برابری همراه بوده و از ۷۶۳ نفر به ۱۷۱۸ نفر رسیده است. همچنین جمعیت

نمودار ۷۴- روند ثبت‌نام دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های ایتالیا (۲۰۱۰-۲۰۲۰ تا ۲۰۱۹-۲۰۲۰)

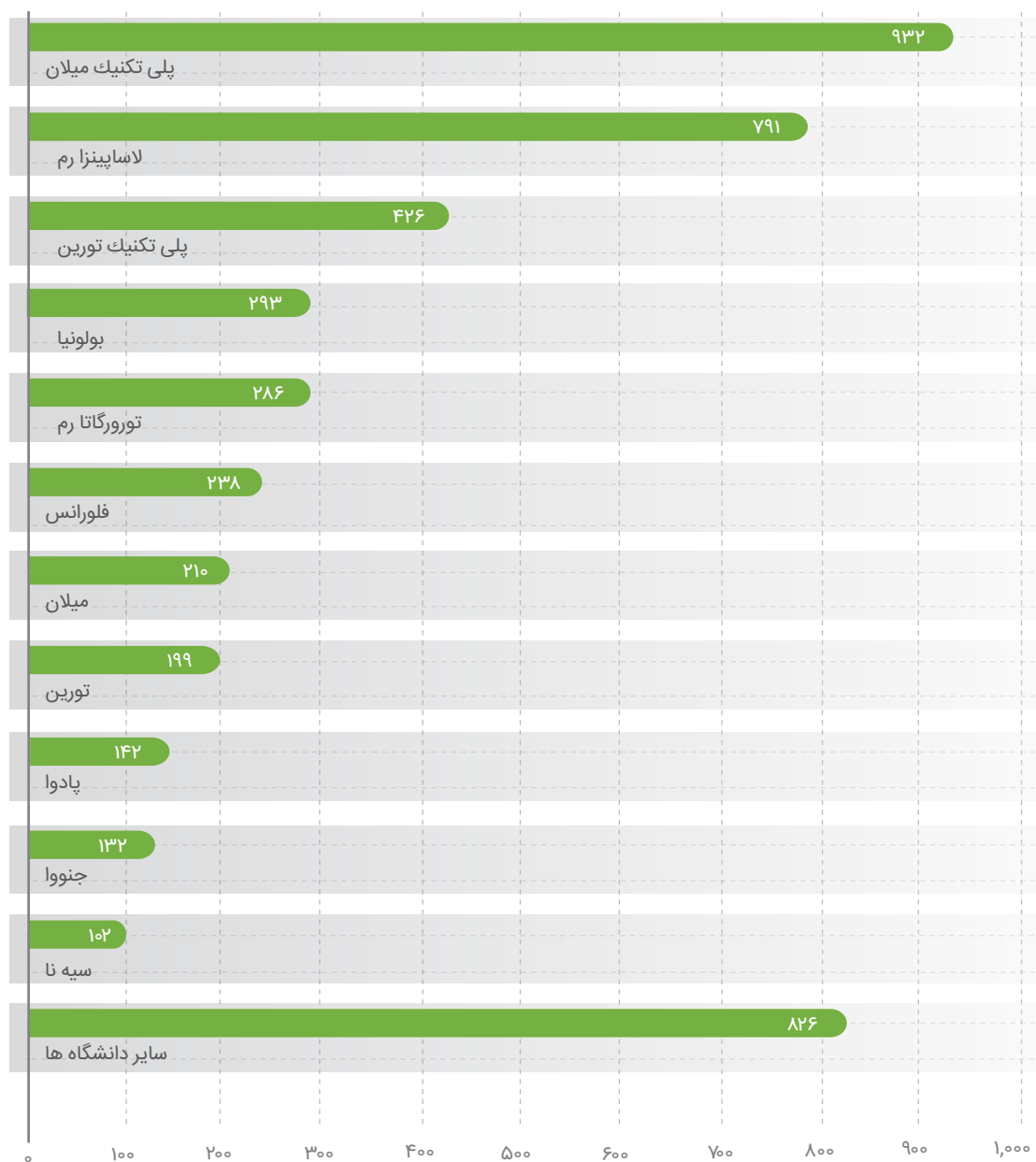
(Italian Ministry of Education, University and Research, 2022)

دانشگاه‌های اصلی میزبان دانشجویان ایرانی در ایتالیا

سه دانشگاه در مجموع میزبان ۴۶ درصد از دانشجویان ایرانی بوده‌اند. همچنین دانشگاه‌های بولونیا، تور و رگاتا، فلورانس میلان و تورین در جایگاه‌های بعدی قرار داشته‌اند.

دانشگاه‌های پلی‌تکنیک میلان با ۹۳۲، لاساپینزا رم با ۷۹۱ و دانشگاه پلی‌تکنیک تورین با ۴۲۶ دانشجو به ترتیب سه میزبان اصلی دانشجویان ایرانی در ایتالیا در سال تحصیلی ۲۰۱۹-۲۰۲۰ هستند. به عبارت دیگر این

نمودار ۷۵- توزیع پراکندگی دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های ایتالیا در سال تحصیلی ۲۰۱۹-۲۰۲۰

(Italian Ministry of Education, University and Research, 2022)

تعداد فارغ‌التحصیلان ایرانی از دانشگاه‌های ایتالیا

دانشجوی ایرانی از دانشگاه‌های ایتالیا فارغ‌التحصیل شده‌اند که از این میان ۲۵۳ نفر مرد (۴۷ درصد) و ۲۸۸ نفر زن (۵۳ درصد) بوده‌اند.

از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۷ به طور متوسط ۳۹۲ دانشجوی ایرانی از دانشگاه‌های ایتالیا فارغ‌التحصیل شده‌اند که سهم زنان در همه سال‌ها بیشتر از مردان بوده است. در سال تحصیلی ۲۰۱۷-۲۰۱۸ میلادی ۵۴۱

نمودار ۷۶- تعداد فارغ‌التحصیلان ایرانی از دانشگاه‌های ایتالیا (۲۰۱۱-۲۰۱۰ تا ۲۰۱۷-۲۰۱۸)

(Italian Ministry of Education, University and Research, 2022)

جمعیت دانشجویان ایرانی در مجارستان

بین‌المللی در این کشور را در اختیار داشته است و از این حیث در جایگاه چهارم در میان کشورهای دانشجوی فرست به مجارستان قرار داشته است.

همچنین بر اساس داده‌های اداره آمار مجارستان تعداد دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های این کشور با افزایش تقریباً ۸۹ درصدی از ۹۹۱ دانشجو در سال ۲۰۱۴ به یک هزار و ۸۷۱ دانشجو در سال ۲۰۲۰ میلادی رسیده است. نسبت به سال ۲۰۱۹ میلادی، تعداد دانشجویان ایرانی در کشور مجارستان با کاهشی ۷/۵ درصدی همراه بوده است.

مجارستان از دیگر مقاصد نوظهور دانشجویان ایرانی است. این کشور با در اختیار داشتن ۳۸ هزار و ۴۲۲ دانشجوی بین‌المللی، کمتر از یک درصد (۰/۶ درصد) از بازار دانشجویان بین‌المللی جهان را به خود اختصاص داده است. جمعیت دانشجویان ایرانی در مجارستان با افزایش تقریباً ۲/۵ برابری از ۸۲۴ نفر در سال ۲۰۱۰ به دو هزار و ۲۴ نفر در سال ۲۰۲۰ رسیده است. همچنین نسبت به سال ۲۰۱۹ جمعیت دانشجویان ایرانی در مجارستان با کاهشی تقریباً ۷ درصدی همراه بوده است.

در سال ۲۰۲۰ کشور ایران با داشتن دو هزار و ۲۴ دانشجو در مجارستان، ۵/۳ درصد از سهم دانشجویان

نمودار ۷۷- جمعیت دانشجویان ایرانی در مجارستان (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)

نمودار ۷۸- جمعیت دانشجویان ایرانی در مجارستان (۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰)

جدول ۶۸- جمعیت و سهم ده کشور برتر دانشجویفروست به مجارستان در سال ۲۰۲۰

رتبه	کشور	جمعیت	سهم (درصد)
۱	آلمان	۳,۴۴۹	۹
۲	چین	۲,۷۷۶	۷,۲
۳	رومانی	۲,۵۹۳	۶,۷
۴	صربستان	۲,۲۰۹	۵,۷
۵	ایران	۲,۰۲۴	۵,۳
۶	اسلواکی	۱,۷۶۵	۴,۶
۷	اوکراین	۱,۲۰۷	۳,۱
۸	ترکیه	۱,۰۸۶	۲,۸
۹	عمان	۹۸۱	۲,۳
۱۰	پاکستان	۸۷۸	۲,۳

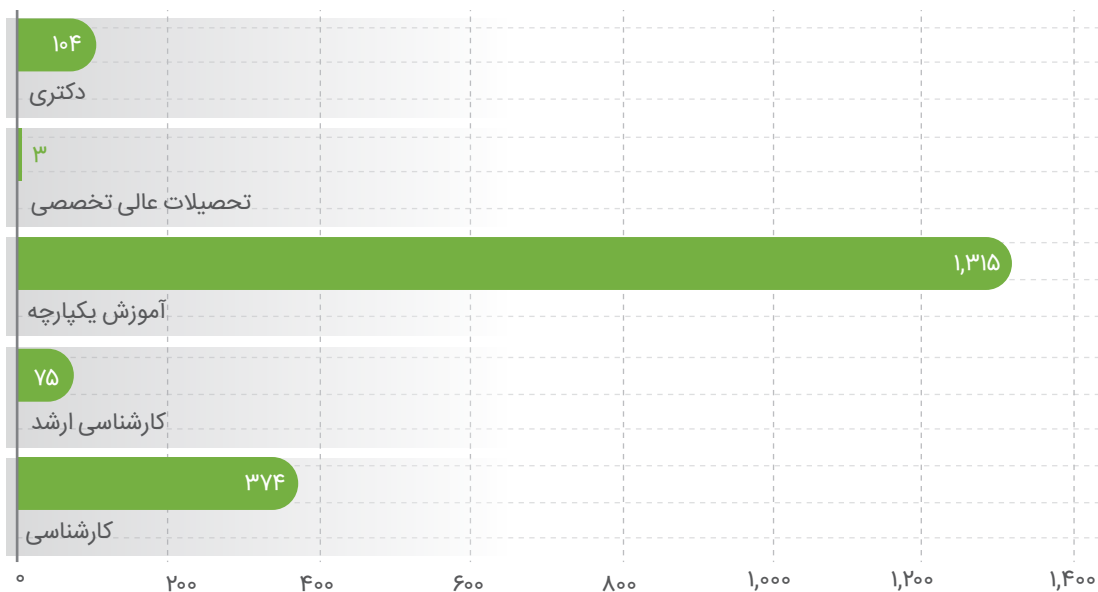
(UIS, 2022)

مقطع تحصیلی دانشجویان ایرانی در مجارستان

به تحصیل بوده‌اند. همچنین ۷۰/۳ درصد دانشجویان ایرانی در مقطع تحصیلی آموزش یکپارچه^۱ مشغول به تحصیل بوده‌اند.

در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۲۰ درصد دانشجویان ایرانی در مجارستان در مقطع کارشناسی، ۴ درصد در مقطع کارشناسی ارشد و ۵/۶ درصد در مقطع دکتری مشغول

نمودار ۷۹- مقطع تحصیلی دانشجویان ایرانی در مجارستان در سال ۲۰۲۰

(Hungarian central statistical office, 2022)

۱. آموزش یکپارچه (Unified, undivided training) با اخذ مدرک کارشناسی ارشد به پایان می‌رسد. این برنامه‌ها شامل مطالعات پزشکی، مطالعات دامپزشکی، مطالعات دارویی، دندانپزشکی، حقوق، معماری و یازده برنامه هنری است.

جمعیت دانشجویان ایرانی در استرالیا

در این کشور را به خود اختصاص داده و از این حیث در جایگاه بیست و چهارم در میان کشورهای دانشجوی فرست به استرالیا قرار داشته است.

همچنین بر اساس آمار دپارتمان آموزش استرالیا، تعداد دانشجویان ایرانی (تا می ۲۰۲۲) در دانشگاه‌های این کشور با کاهشی ۲۶ درصدی همراه شده و از دو هزار و ۴۴۷ دانشجوی در سال ۲۰۱۰ به یک هزار و ۸۰۰ دانشجوی در سال ۲۰۲۲ رسیده است که از این تعداد سهم مردان ۵۲ درصد و سهم زنان ۴۸ درصد بوده است.

طبق آمار یونسکو، استرالیا با در اختیار داشتن ۴۵۸ هزار و ۲۷۹ دانشجوی بین‌المللی، حدوداً ۷/۵ درصد از بازار دانشجویان بین‌المللی جهان را به خود اختصاص داده است. جمعیت دانشجویان ایرانی در استرالیا با کاهشی تقریباً ۳/۵ درصدی از دو هزار و ۲۳ نفر در سال ۲۰۱۰ به یک هزار و ۹۵۳ نفر در سال ۲۰۲۰ رسیده است. همچنین نسبت به سال ۲۰۱۹ جمعیت دانشجویان ایرانی در استرالیا با کاهشی تقریباً ۱۷ درصدی همراه بوده است.

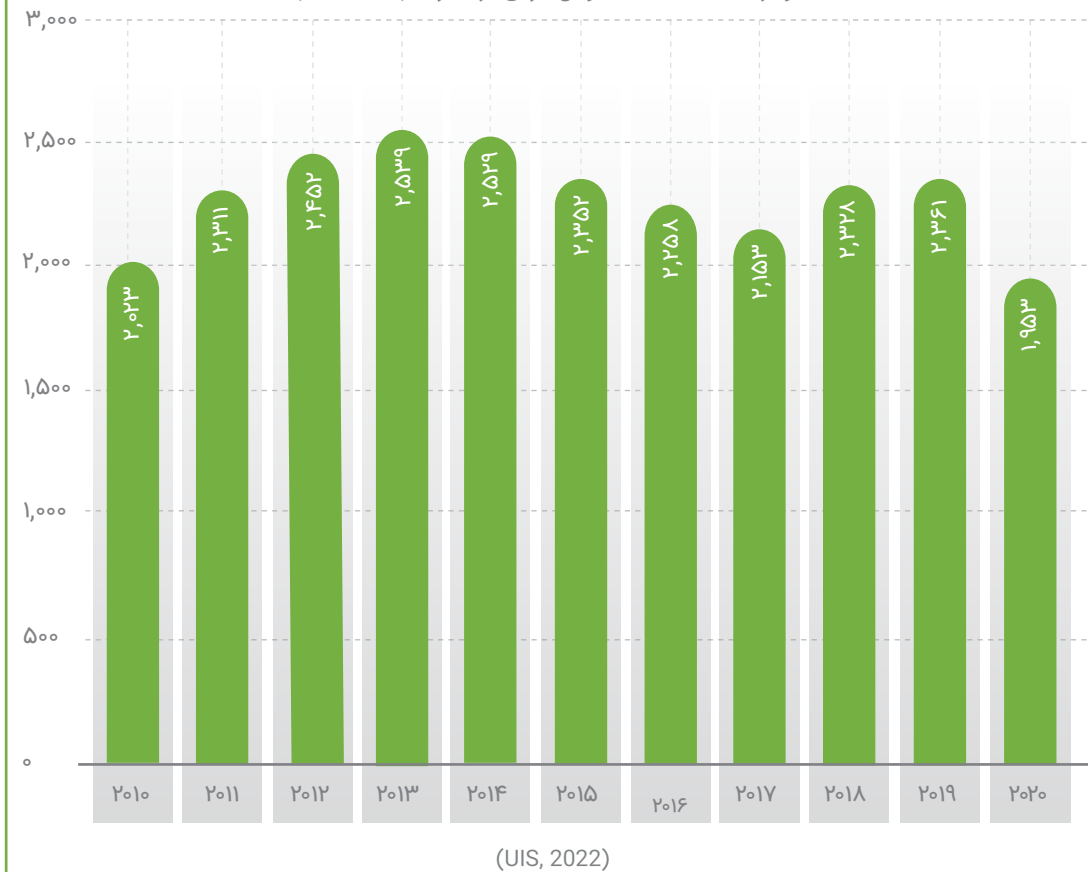
در سال ۲۰۲۰ کشور ایران با یک هزار و ۹۵۳ دانشجو در استرالیا، حدوداً ۰/۴ درصد از سهم دانشجویان بین‌المللی

جدول ۶۹- جمعیت و سهم کشورهای منتخب دانشجوی فرست به استرالیا در سال ۲۰۲۰

رتبه	کشور	جمعیت	سهم (درصد)
۱	چین	۱۲۸,۱۸۳	۲۸
۲	هند	۸۴,۴۸۴	۱۸,۴
۳	نپال	۴۰,۷۵۲	۸,۹
۴	ویتنام	۱۵,۹۵۹	۳,۵
۵	مالزی	۱۴,۱۲۵	۳,۱
۶	اندونزی	۱۲,۸۵۲	۲,۸
۷	پاکستان	۱۱,۲۹۷	۲,۵
۸	سريلانكا	۱۰,۴۷۲	۲,۳
۹	فیلیپین	۱۰,۰۸۲	۲,۲
۱۰	برزیل	۹,۵۳۸	۲,۱
...
۲۰	ژاپن	۲,۷۴۲	۰,۶
۲۱	کانادا	۲,۶۹۶	۰,۶
۲۲	بریتانیا	۲,۵۷۵	۰,۶
۲۳	بوتان	۲,۴۳۵	۰,۵
۲۴	ایران	۱,۹۵۳	۰,۴

(UIS, 2022)

نمودار ۸۰- جمعیت دانشجویان ایرانی در استرالیا (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)

نمودار ۸۱- جمعیت دانشجویان ایرانی در استرالیا در همه مقاطع تحصیلی (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۲)

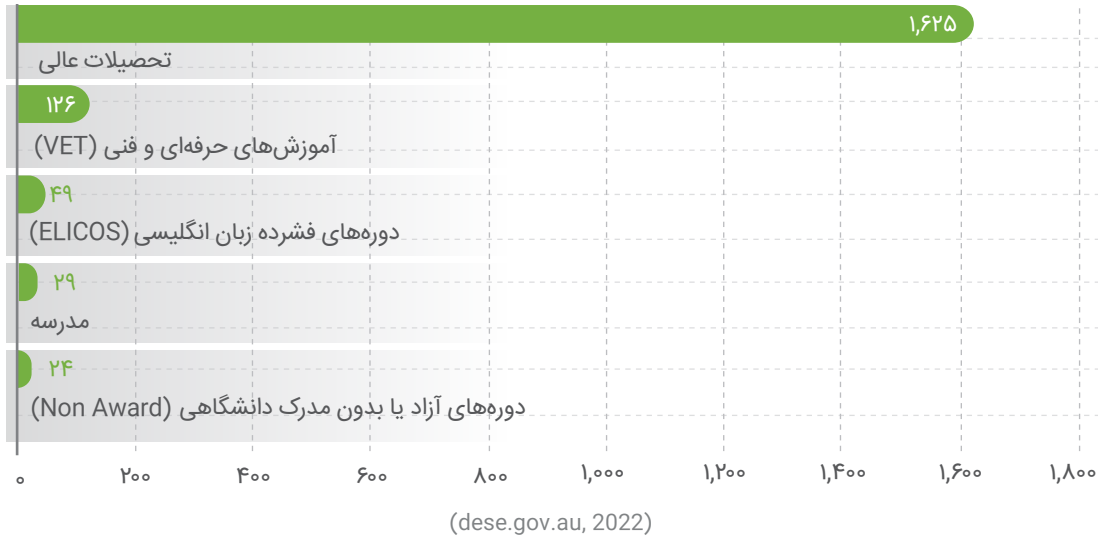

تعداد ثبت‌نام^۱ دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های استرالیا در سال ۲۰۲۲

درصد) در مقطع و دوره‌های تحصیلات عالی مشغول به تحصیل شده‌اند.

در سال ۲۰۲۲ (تا ماه می) میلادی در مجموع یک هزار و ۸۵۳ دانشجو در دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی استرالیا ثبت‌نام نموده‌اند که از این تعداد ۱۶۲۵ نفر (۸۸)

نمودار ۸۲- تعداد ثبت‌نام دانشجویان ایرانی در استرالیا در مقاطع تحصیلی مختلف در سال ۲۰۲۲

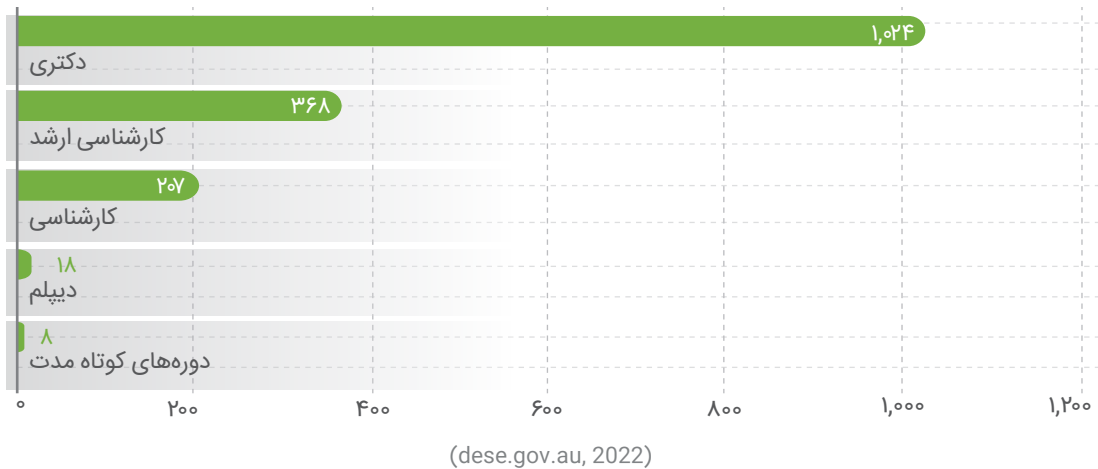

مقطع تحصیلی دانشجویان ایرانی در استرالیا

مقطع دکتری، ۳۶۸ نفر (۲۳ درصد) در مقطع کارشناسی ارشد و ۲۰۷ نفر (۱۳ درصد) در مقطع کارشناسی ثبت‌نام نموده‌اند.

از یک هزار و ۶۲۵ دانشجوی ایرانی که در سال ۲۰۲۲ (تا ماه می) در دانشگاه‌های استرالیا (بخش آموزش عالی) مشغول به تحصیل هستند، ۱۰۲۴ نفر (۶۳ درصد) در

نمودار ۸۳- مقطع تحصیلی دانشجویان ایرانی در استرالیا در سال ۲۰۲۲

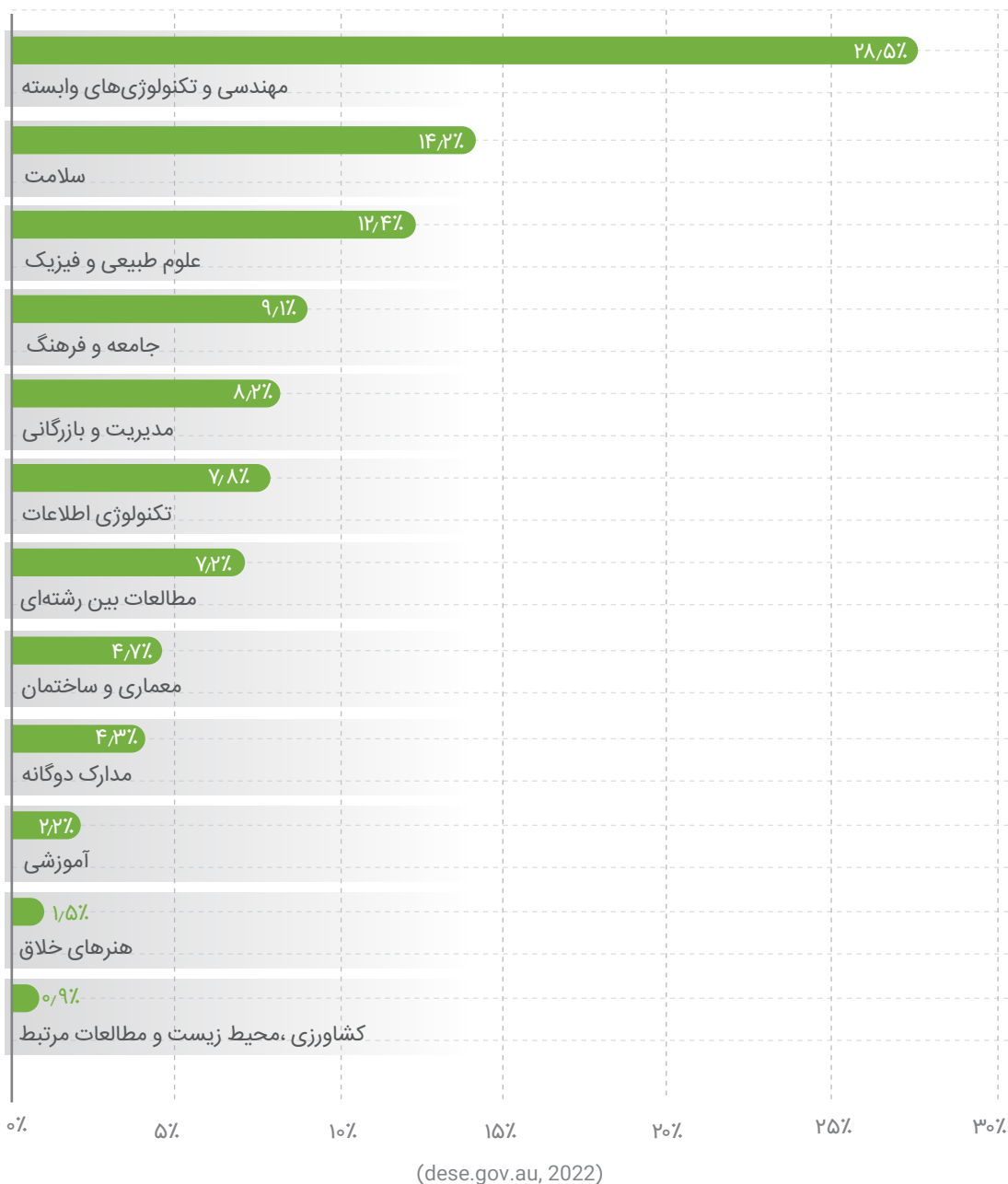
۱. دپارتمان آموزش استرالیا تعداد ثبت‌نام بین‌المللی را در همه مقاطع تحصیلی و دوره‌های آموزشی در نظر می‌گیرد و به همین منظور تعداد ثبت‌نام‌های بین‌المللی به دلیل اینکه یک دانشجو می‌تواند در چندین دوره آموزشی ثبت‌نام کرده باشد، همیشه بیشتر از تعداد دانشجویان بین‌المللی است.

حوزه تحصیلی دانشجویان ایرانی در استرالیا

جامعه و فرهنگ، مدیریت و بازرگانی، تکنولوژی اطلاعات و مطالعات بین‌رشته‌ای نیز به ترتیب با ۸، ۸ و ۷ درصد در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند.

در سال ۲۰۲۲ بیش از نیمی از دانشجویان ایرانی در استرالیا در رشته‌های مرتبط با مهندسی (۲۸ درصد)، سلامت (۱۴ درصد) و علوم طبیعی و فیزیک (۱۲ درصد) مشغول به تحصیل بوده‌اند. رشته‌های مرتبط با

نمودار ۸۴- حوزه تحصیلی دانشجویان ایرانی در استرالیا در سال ۲۰۲۲

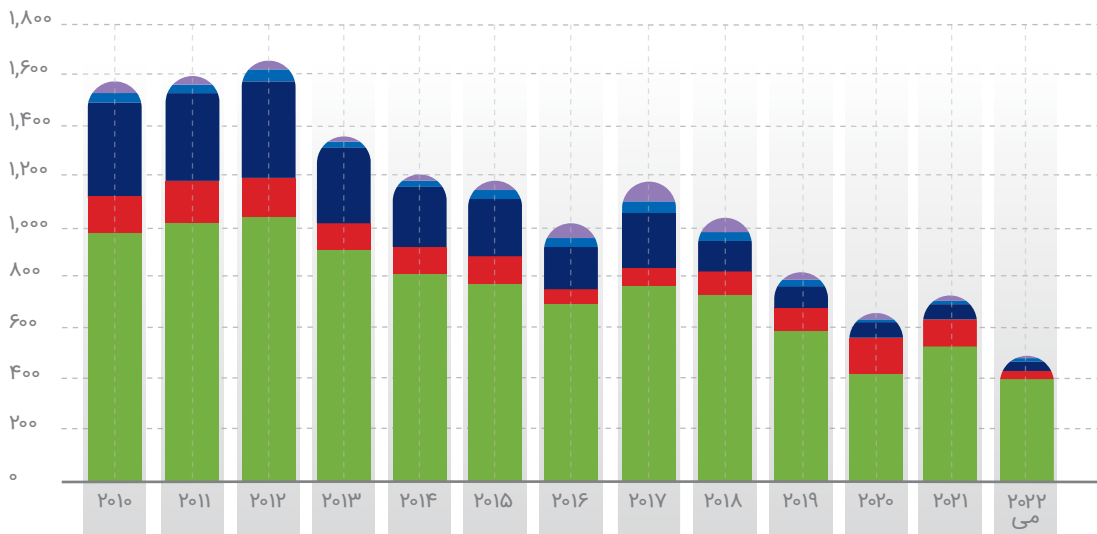

روند ثبت نام جدید دانشجویان ایرانی در استرالیا

انگلیسی، ۲۷ نفر در دوره‌های آزاد یا بدون مدرک و تنها ۸ نفر در مدرسه ثبت نام نموده‌اند. همچنین تا می ۲۰۲۲ میلادی ۴۹۲ دانشجوی ایرانی در دوره‌های مختلف آموزشی، تحصیل خود در استرالیا را شروع نموده‌اند.

تعداد ثبت نام‌های جدید دانشجویان ایرانی در استرالیا با کاهشی تقریباً ۵۴ درصدی از ۱۵۶۸ نفر در سال ۲۰۱۰ به ۷۲۵ نفر در سال ۲۰۲۱ رسیده است که از این تعداد ۵۲۰ نفر در تحصیلات عالی، ۱۱۵ نفر در آموزش‌های حرفه‌ای و فنی، ۵۵ نفر در دوره‌های زبان

نمودار ۸۵- روند ثبت نام‌های جدید دانشجویان ایرانی در استرالیا به تفکیک دوره آموزشی (۲۰۱۰ تا می ۲۰۲۲)

سال	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۲۰	۲۰۲۱	می ۲۰۲۲
تحصیلات عالی	۹۷۹	۱۰۱۶	۱۰۳۹	۹۰۲	۸۰۷	۷۷۶	۶۹۰	۷۶۳	۷۳۲	۵۸۳	۴۱۴	۵۲۰	۳۸۹
آموزش‌های حرفه‌ای و فنی	۱۴۰	۱۵۵	۱۱۳	۱۱۳	۱۱۳	۱۱۱	۶۳	۷۳	۸۶	۹۸	۱۴۶	۱۱۵	۴۲
زبان انگلیسی	۳۷۳	۳۵۴	۳۸۲	۲۹۰	۲۳۷	۲۲۵	۱۶۹	۲۱۵	۱۲۲	۸۸	۶۳	۵۵	۳۱
مدرسه	۲۹	۲۷	۳۸	۲۶	۲۰	۳۴	۳۶	۴۸	۳۴	۲۱	۱۵	۸	۱۲
دوره‌های آزاد یا بدون مدرک	۴۷	۴۴	۳۸	۳۲	۲۴	۳۳	۵۰	۷۶	۶۰	۳۱	۲۰	۲۷	۱۲

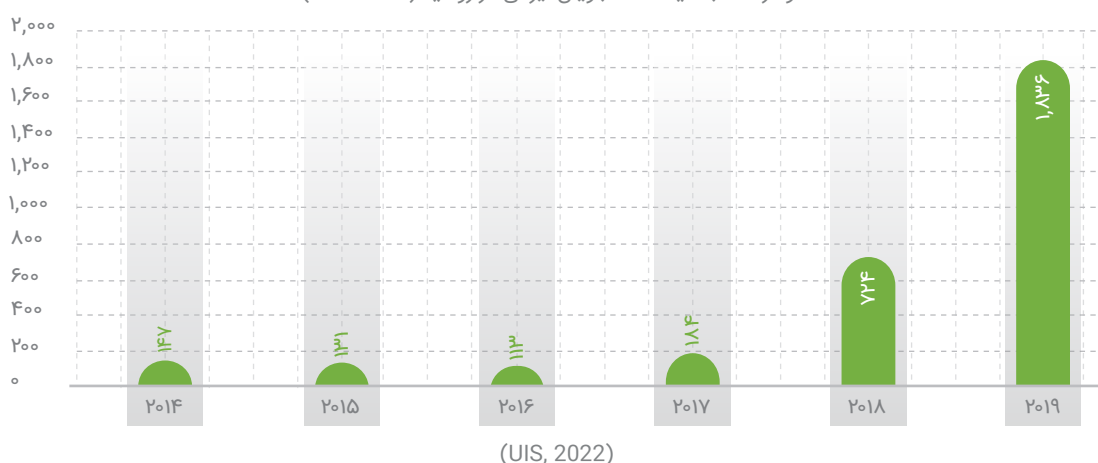
(dese.gov.au, 2022)

جمعیت دانشجویان ایرانی در روسیه

این اولین باری است که روسیه به جمع ۱۰ کشور برتر میزبان دانشجویان ایرانی پیوسته است. در سال ۲۰۱۹ کشور ایران با یک هزار و ۸۳۶ دانشجو در روسیه، کمتر از یک درصد (۰/۶ درصد) از سهم دانشجویان بین‌المللی در این کشور را به خود اختصاص داده و از این حیث در جایگاه شانزدهم در میان کشورهای دانشجو فرست به روسیه قرار داشته است.

روسیه با در اختیار داشتن ۲۸۲ هزار و ۹۲۲ دانشجوی بین‌المللی، حدوداً ۴/۶ درصد از بازار دانشجویان بین‌المللی جهان را به خود اختصاص داده است. جمعیت دانشجویان ایرانی در روسیه با افزایشی تقریباً ۱۲ برابری از ۱۴۷ نفر در سال ۲۰۱۴ به یک هزار و ۸۳۶ نفر در سال ۲۰۱۹ رسیده است. همچنین نسبت به سال ۲۰۱۸ جمعیت دانشجویان ایرانی در روسیه با افزایشی تقریباً ۱۵۳ درصدی همراه بوده است. طی یک دهه گذشته

نمودار ۸۶- جمعیت دانشجویان ایرانی در روسیه (۲۰۱۴ تا ۲۰۱۹)

جدول ۷۰- جمعیت و سهم کشورهای منتخب دانشجو فرست به روسیه در سال ۲۰۱۹

رتبه	کشور	جمعیت	سهم (درصد)
۱	قزاقستان	۷۱,۳۶۸	۲۵/۲
۲	ترکمنستان	۲۷,۸۸۹	۹/۹
۳	ازبکستان	۲۷,۳۹۷	۹/۷
۴	تاجیکستان	۲۱,۹۷۳	۷/۸
۵	اوکراین	۲۱,۶۰۹	۷/۶
۶	چین	۱۸,۵۳۱	۶/۵
۷	هند	۱۲,۱۰۵	۴/۳
۸	بلاروس	۱۱,۶۱۴	۴/۱
۹	آذربایجان	۱۰,۹۴۶	۳/۹
۱۰	قرقیزستان	۷,۲۹۱	۲/۶
...
۱۵	مصر	۲,۲۵۲	۰/۸
۱۶	ایران	۱,۸۳۶	۰/۶

(UIS, 2022)

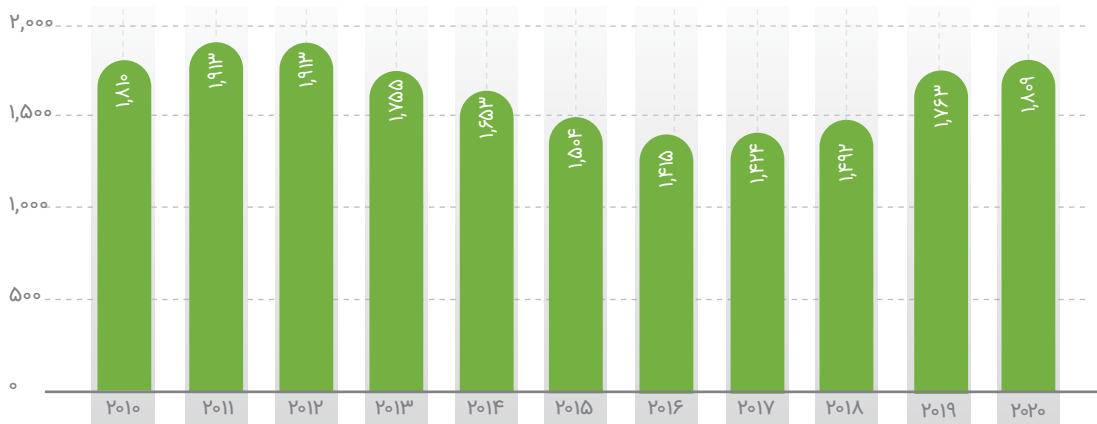
جمعیت دانشجویان ایرانی در فرانسه

فرانسه با در اختیار داشتن ۲۵۲ هزار و ۴۴۴ دانشجوی بین‌المللی، ۴ درصد از بازار دانشجویان بین‌المللی جهان را به خود اختصاص داده است. جمعیت دانشجویان ایرانی در فرانسه با کاهشی اندک از یک هزار و ۸۱۰ نفر در سال ۲۰۱۰ به یک هزار و ۸۰۹ نفر در سال ۲۰۲۰ رسیده است. نسبت به سال ۲۰۱۹ جمعیت دانشجویان ایرانی در فرانسه با افزایشی تقریباً ۲/۶ درصدی همراه بوده

است.

در سال ۲۰۲۰ کشور ایران با داشتن یک هزار و ۸۰۹ دانشجو در فرانسه، کمتر از یک درصد (۰/۷ درصد) از سهم دانشجویان بین‌المللی در این کشور را در اختیار داشته و از این حیث در جایگاه سی و دوم در میان کشورهای دانشجویفرست به فرانسه قرار داشته است.

نمودار ۸۷- جمعیت دانشجویان ایرانی در فرانسه (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)

(UIS, 2022)

جدول ۷۱- جمعیت و سهم کشورهای منتخب دانشجویفرست به فرانسه در سال ۲۰۲۰

رتبه	کشور	جمعیت	سهم (درصد)
۱	مراکش	۳۲,۷۰۷	۱۳
۲	چین	۲۴,۷۸۰	۱۰
۳	الجزایر	۲۲,۸۹۵	۹
۴	سنگال	۱۰,۸۹۷	۴
۵	تونس	۹,۷۹۶	۴
۶	ایتالیا	۸,۴۲۸	۳
۷	ساحل عاج	۷,۱۶۴	۳
۸	هند	۵,۶۷۶	۲
۹	لبنان	۵,۴۷۰	۲
۱۰	کامرون	۵,۲۷۲	۲
.....
۳۱	ایران	۱,۸۰۹	۱

(UIS, 2022)

جمعیت دانشجویان ایرانی در بریتانیا

کشورهای دانشجوی فرست به بریتانیا قرار داشته است. همچنین طبق داده‌های آژانس آمار آموزش عالی انگلستان^۱ تعداد دانشجویان ایرانی در بریتانیا با یک روند کاهشی از یک هزار و ۸۶۵ دانشجو در سال تحصیلی ۲۰۱۵-۲۰۱۴ به یک هزار و ۷۸۰ دانشجو در سال تحصیلی ۲۰۲۱-۲۰۲۰ رسیده است و تاکنون به سطح قبلی خود در سال ۲۰۱۵-۲۰۱۴ بازنگشته است. در سال تحصیلی ۲۰۲۱-۲۰۲۰ میلادی ۸۷ درصد از دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های انگلستان مشغول به تحصیل بوده‌اند. پس از آن اسکاتلند با ۸ درصد، ولز با ۳ درصد و شمال ایرلند با ۲ درصد در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند.

بنا بر آمار یونسکو بریتانیا با ۵۵۰ هزار و ۸۷۷ دانشجوی بین‌المللی، حدوداً نه درصد از بازار دانشجویان بین‌المللی جهان را در اختیار دارد. جمعیت دانشجویان ایرانی در بریتانیا با کاهشی قابل توجه از ۳ هزار و ۱۶۳ دانشجو در سال ۲۰۱۰ به یک هزار و ۵۳۳ دانشجو در سال ۲۰۲۰ رسیده است. بیشترین تعداد دانشجویان ایرانی در بریتانیا با ۳ هزار و ۴۶۳ دانشجو مربوط به سال ۲۰۱۱ بوده است. همچنین نسبت به سال ۲۰۱۹ جمعیت دانشجویان ایرانی در بریتانیا با افزایشی تقریباً سه درصدی همراه بوده است.

در سال ۲۰۲۰ کشور ایران با یک هزار و ۵۳۳ دانشجو در بریتانیا، کمتر از نیم درصد (۰/۳ درصد) از سهم دانشجویان بین‌المللی در این کشور را در اختیار داشته و از این حیث در جایگاه پنجاه و ششم در میان

جدول ۷۲- جمعیت و سهم کشورهای منتخب دانشجوی فرست به بریتانیا در سال ۲۰۲۰

رتبه	کشور	جمعیت	سهم (درصد)
۱	چین	۱۴۳,۸۶۷	۲۶
۲	هند	۵۵,۲۳۲	۱۰
۳	ایالات متحده آمریکا	۱۹,۷۶۲	۳/۶
۴	هنگ‌کنگ	۱۶,۳۳۲	۳
۵	ایتالیا	۱۴,۴۷۹	۲/۶
۶	فرانسه	۱۳,۹۱۲	۲/۵
۷	مالزی	۱۳,۴۷۰	۲/۴
۸	نیجریه	۱۲,۹۷۷	۲/۴
۹	آلمان	۱۲,۴۴۵	۲/۳
۱۰	اسپانیا	۱۱,۳۸۲	۲/۱
....
....
۵۲	عمان	۱,۸۴۵	۰/۳
۵۳	برزیل	۱,۶۲۷	۰/۳
۵۴	بحرین	۱,۵۷۵	۰/۳
۵۵	دانمارک	۱,۵۴۹	۰/۳
۵۶	ایران	۱,۵۳۳	۰/۳

(UIS, 2022)

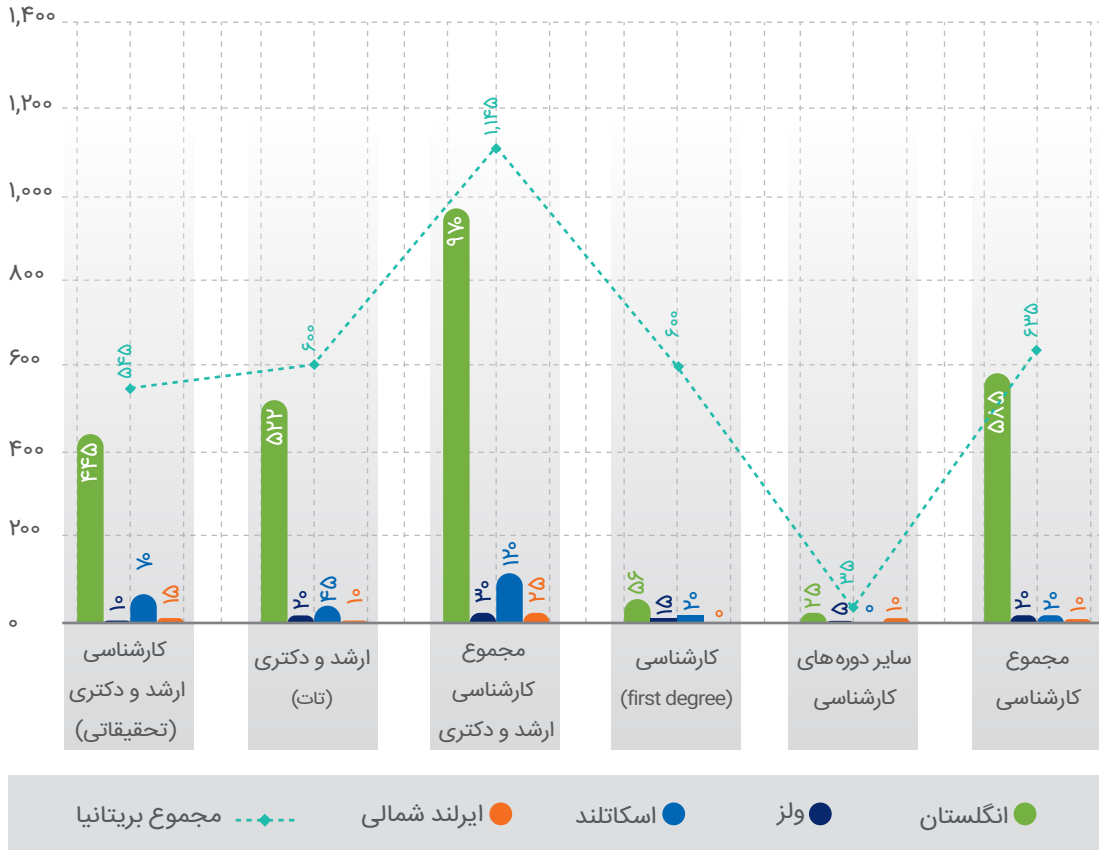
مقطع تحصیلی دانشجویان ایرانی در بریتانیا

درصد در مقطع کارشناسی مشغول به تحصیل بوده‌اند.

از مجموع ۱۷۸۰ دانشجوی ایرانی در بریتانیا، حدود

۶۴ درصد در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری و ۳۶

نمودار ۹۰- مقطع تحصیلی دانشجویان ایرانی در بریتانیا به تفکیک کشور در سال ۲۰۲۰-۲۰۲۱

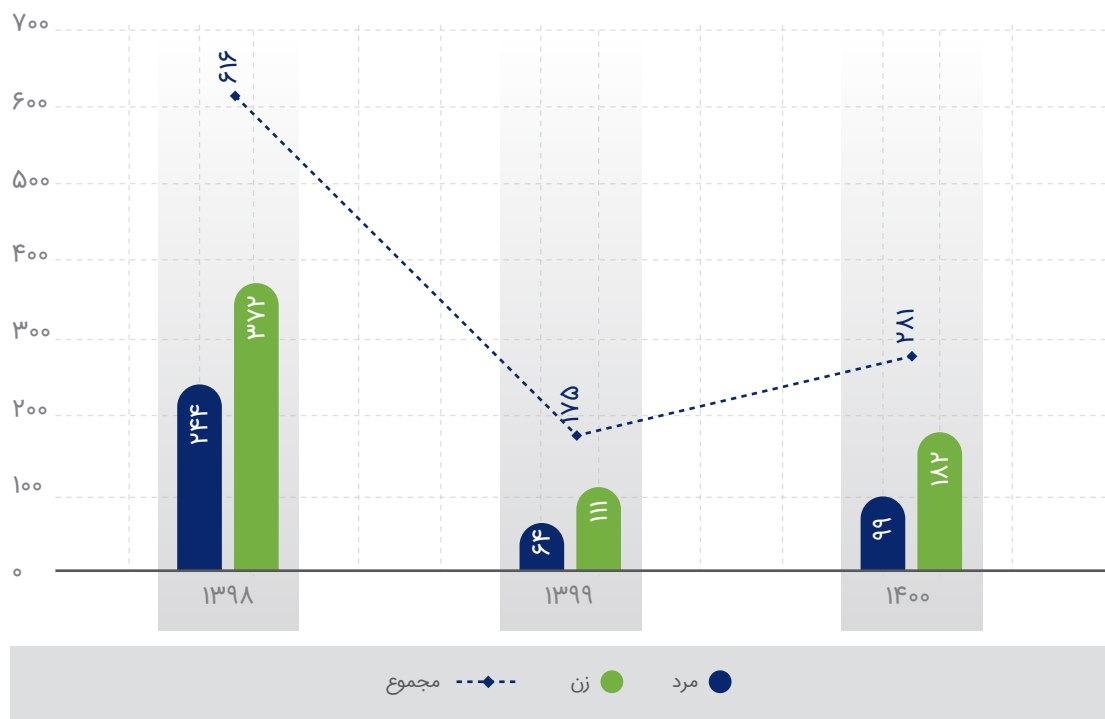
(HESA, 2022)

دانشجویان اعزام‌شده به فرصت تحقیقاتی کوتاه‌مدت در خارج از کشور

تقریباً ۷۱ درصدی همراه شده و مجدداً در سال ۱۴۰۰ با افزایشی ۶۰ درصدی به ۲۸۱ نفر رسیده است. همچنین ۶۲ درصد دانشجویانی که از فرصت تحقیقاتی در خارج از کشور استفاده نموده‌اند، زن و ۳۸ درصد نیز دانشجویان مرد بوده‌اند. جدول زیر اطلاعات تفصیلی‌تر شامل رشته تحصیلی و کشورهای منتخب دانشجویان را نشان می‌دهد:

طبق آمار سازمان امور دانشجویان، از سال ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۰ در مجموع یک هزار و ۷۲ نفر از دانشجویان دوره دکتری از فرصت تحقیقاتی کوتاه‌مدت (۶ ماهه) برای تحصیل در خارج از کشور استفاده کرده‌اند. ۶۶۱ نفر از دانشجویان (۵۷ درصد) در سال ۱۳۹۸ برای تحصیل به خارج از کشور اعزام شده‌اند. در سال ۱۳۹۹ تعداد دانشجویانی که از این فرصت استفاده کرده با کاهشی

نمودار ۹۱- دانشجویان اعزام‌شده به خارج از کشور برای استفاده از طرح تحقیقاتی کوتاه‌مدت (۱۳۹۸، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰)

(سازمان امور دانشجویان، ۱۴۰۱)

جدول ۲۳- پنج کشور اول مقصد دانشجویان ایرانی اعزام شده به فرصت تحقیقاتی؛ به تفکیک رشته تحصیلی، (۱۳۹۸، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰)

سال	کشور	درصد	رشته تحصیلی	درصد
۱۳۹۸	ایتالیا	۱۶	فیزیک	۶
	کانادا	۱۱	مهندسی مواد و متالوژی	۳
	آلمان	۹	مهندسی برق- قدرت	۳
	اسپانیا	۹	شیمی تجزیه	۳
	هلند	۸	شیمی آلی	۳
۱۳۹۹	آلمان	۲۳	شیمی معدنی	۴
	اسپانیا	۱۴	فیزیک	۴
	دانمارک	۱۱	ریاضی محض	۳
	ایتالیا	۱۰	شیمی تجزیه	۳
	فرانسه	۹	مهندسی برق- قدرت	۳
۱۴۰۰	ایتالیا	۱۷	مهندسی برق	۹
	آلمان	۱۵	شیمی	۷
	دانمارک	۱۰	مهندسی عمران	۶
	اسپانیا	۹	فیزیک	۵
	کانادا	۹	مهندسی شیمی	۵

(سازمان امور دانشجویان، ۱۴۰۱)

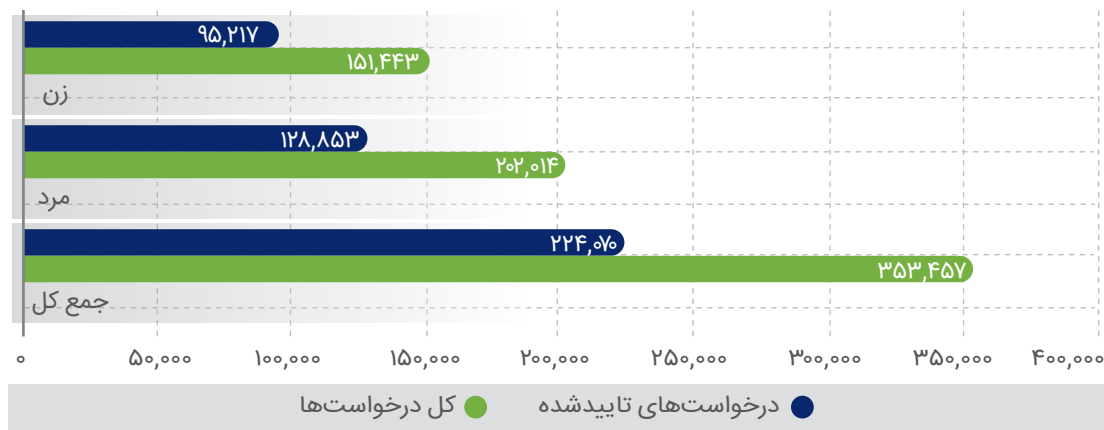
لغو تعهد خدمت آموزش رایگان

طبق آمار سازمان امور دانشجویان از بهمن‌ماه ۱۳۹۵ تا اواخر مهر ۱۴۰۱، در مجموع ۳۵۳ هزار و ۴۵۷ نفر از فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌های کشور درخواست لغو تعهد خدمت آموزش رایگان خود را به سازمان امور دانشجویان ارائه کرده‌اند که از این تعداد درخواست ۲۲۴ هزار و ۷۰ نفر (۶۳ درصد) از فارغ‌التحصیلان کشور مورد موافقت سازمان امور دانشجویان قرار گرفته و این افراد موفق به اخذ گواهی لغو تعهد خدمت آموزش رایگان شده‌اند. از کل تعداد درخواست‌های ارائه‌شده به سازمان امور

دانشجویان برای دریافت گواهی لغو تعهد خدمت آموزش رایگان، ۵۷ درصد درخواست‌ها از سوی فارغ‌التحصیلان مرد و ۴۳ درصد درخواست‌ها برای فارغ‌التحصیلان زن بوده است.

لازم به ذکر است که درخواست برای گواهی لغو تعهد خدمت آموزش رایگان به معنای مهاجرت واقعی از کشور نیست اما می‌تواند نشان‌دهنده افزایش تقاضا یا میل و تصمیم به مهاجرت از کشور در میان فارغ‌التحصیلان دانشگاهی باشد.

نمودار ۹۲- تعداد درخواست‌های لغو تعهد خدمت آموزش رایگان، (بهمن ۱۳۹۵ تا اواخر مهر ۱۴۰۱)

(سازمان امور دانشجویان، ۱۴۰۱)

جدول ۷۴- تعداد کل و نرخ درخواست‌های لغو تعهد خدمت آموزش رایگان به تفکیک مقطع تحصیلی، (بهمن ۱۳۹۵ تا اواخر مهر ۱۴۰۱)

مقطع تحصیلی	کل درخواست‌ها	کل درخواست‌های تایید شده	نرخ تایید درخواست‌ها
کارشناسی پیوسته	۱۷۹,۷۸۸	۱۱۴,۶۸۷	۶۴٪
کارشناسی ارشد ناپیوسته	۸۳,۰۴۲	۵۶,۸۵۶	۶۸٪
کاردانی ناپیوسته	۴۰,۳۷۵	۲۴,۰۳۲	۶۰٪
کاردانی تخصصی ناپیوسته	۱۷,۴۰۳	۸,۸۵۵	۵۱٪
دکتری تخصصی ناپیوسته	۱۶,۳۷۶	۱۰,۸۶۵	۶۶٪
کارشناسی ناپیوسته	۱۰,۸۶۴	۵,۹۶۵	۵۵٪
کارشناسی ارشد پیوسته	۲,۴۵۴	۱,۱۳۳	۴۶٪
کاردانی (بین مقطعی)	۱,۶۶۷	۷۱۳	۴۳٪
دکتری حرفه‌ای	۱,۳۴۴	۸۴۶	۶۳٪
دکتری تخصصی پیوسته	۲۳۲	۱۲۱	۵۲٪
نامشخص	۲	۲	۱۰۰٪

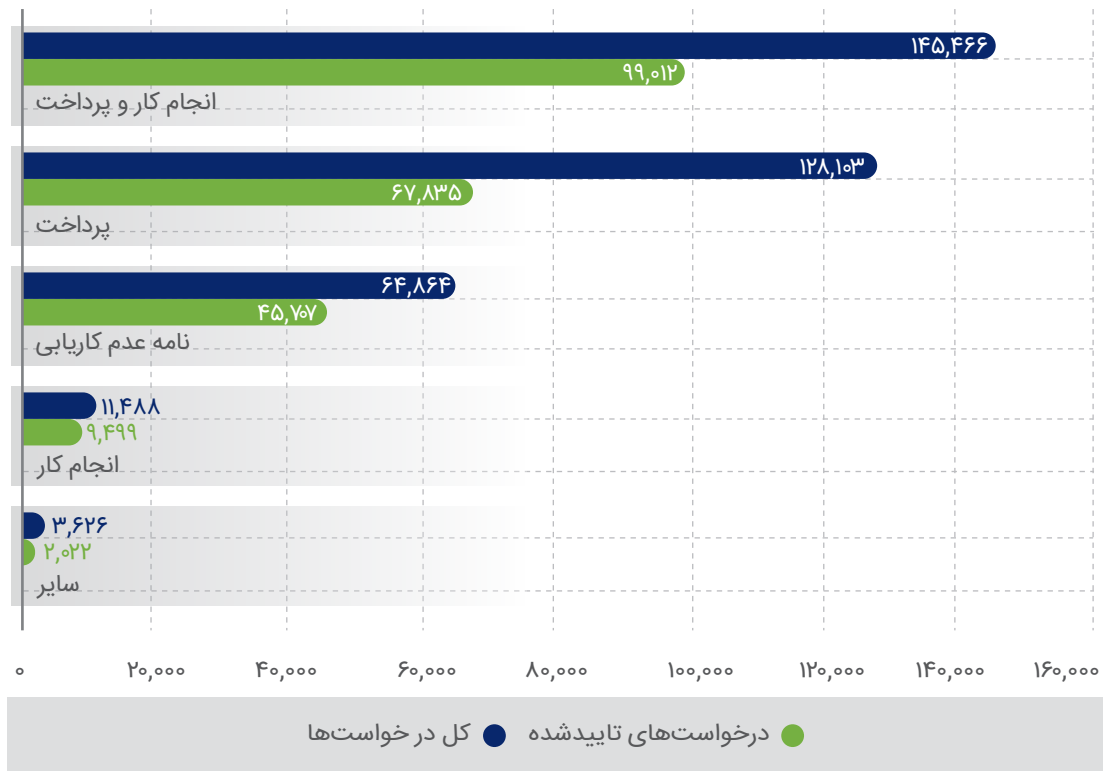
(سازمان امور دانشجویان، ۱۴۰۱)

درخواست‌های لغو تعهد آموزش رایگان

عدم کاربایی و ۳ درصد از طریق انجام کار (سابقه کار) درخواست گواهی لغو تعهد خدمت آموزش رایگان خود را به سازمان امور دانشجویان ارائه کرده‌اند.

۴۱ درصد از کل متقاضیان گواهی لغو تعهد خدمت آموزش رایگان، از طریق انجام کار و پرداخت، ۶۳ درصد از طریق پرداخت مستقیم، ۱۸ درصد از طریق نامه

نمودار ۹۳- تعداد درخواست‌های لغو تعهد خدمت آموزش رایگان به تفکیک نوع (بهمن ۱۳۹۵ تا اواخر مهر ۱۴۰۱)

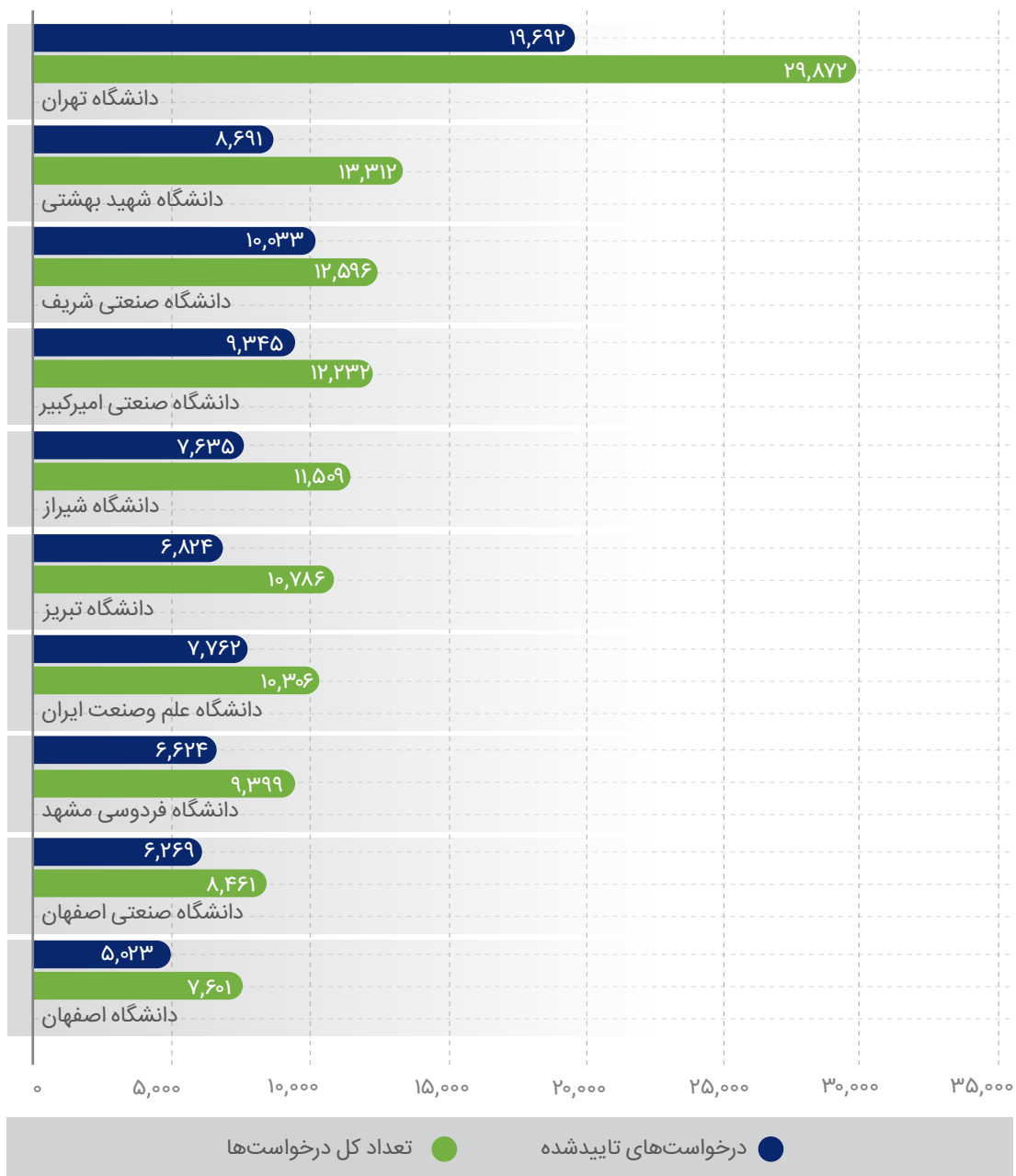

(سازمان امور دانشجویان، ۱۴۰۱)

گواهی لغو تعهد خدمت آموزش رایگان قرار داشته‌اند. دانشگاه‌های تبریز، دانشگاه علم و صنعت ایران، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشگاه صنعتی اصفهان و دانشگاه اصفهان نیز در جایگاه‌های بعدی قرار داشته‌اند.

فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌های تهران (۸ درصد)، دانشگاه شهید بهشتی (۴ درصد)، دانشگاه صنعتی شریف (۴ درصد)، دانشگاه صنعتی امیرکبیر (۳ درصد) و دانشگاه شیراز (۳ درصد) به ترتیب در صدر متقاضیان

نمودار ۹۴- تعداد درخواست‌های لغو تعهد خدمت آموزش رایگان به تفکیک دانشگاه (بهمن ۱۳۹۵ تا اواخر مهر ۱۴۰۱)

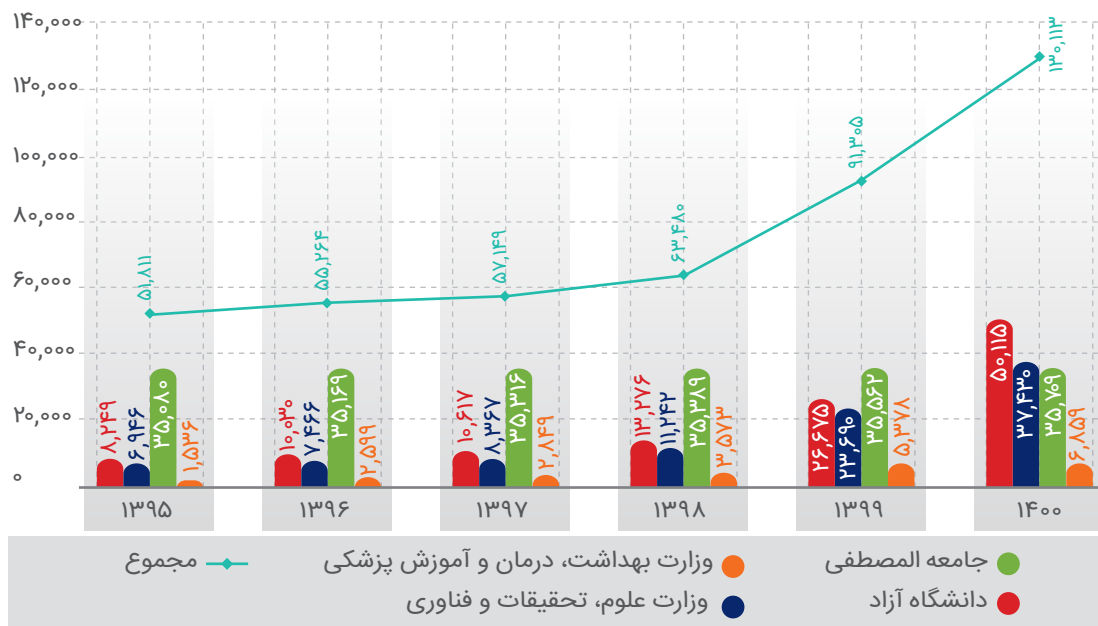
(سازمان امور دانشجویان، ۱۴۰۱)

جمعیت دانشجویان خارجی در ایران

با ۷۳ هزار و ۱۳۹ دانشجو (۵۶ درصد)، دانشگاه آزاد با ۵۰ هزار و ۱۱۵ دانشجو (۳۹ درصد) و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی با ۶ هزار و ۸۵۹ دانشجو (۵ درصد)، به ترتیب دارای بیشترین دانشجوی خارجی در ایران بوده‌اند.

جمعیت دانشجویان خارجی در ایران با افزایشی ۲/۵ برابری از ۵۱ هزار و ۸۱۱ دانشجو در سال ۱۳۹۵ به ۱۳۰ هزار و ۱۱۳ دانشجو در سال ۱۴۰۰ رسیده است. همچنین نسبت به سال ۱۳۹۹ جمعیت دانشجویان خارجی در ایران با افزایشی تقریباً ۴۲ درصدی همراه بوده است. در سال تحصیلی ۱۴۰۰ وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

نمودار ۹۵- جمعیت دانشجویان خارجی در ایران به تفکیک نوع دانشگاه (۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰)

(سازمان امور دانشجویان، ۱۴۰۱)

هزار نفر رسیده است. بیشترین تعداد دانشجویان از کشورهای عراق، افغانستان و پاکستان هستند.

داده‌های وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی

تعداد دانشجویان خارجی در دانشگاه‌های وابسته به وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی سالانه با شیب تقریباً ثابت افزایش پیدا کرده و در سال ۱۴۰۰ به بیش از ۶ هزار و ۸۰۰ نفر رسیده است. دانشجویان خارجی در دانشگاه‌های وابسته به وزارت بهداشت از ۶۲ ملیت مختلف بوده که اکثریت آن‌ها به ترتیب از کشورهای عراق، پاکستان و افغانستان هستند.

داده‌های دانشگاه آزاد اسلامی

تعداد دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی در دو سال اخیر نسبت به سال قبل از آن تقریباً دوبرابر شده است و در سال ۱۴۰۰ به بیش از ۵۰ هزار نفر رسیده است. دانشجویان خارجی در دانشگاه آزاد اسلامی از ۲۵ ملیت مختلف بوده که کشورهای عراق و افغانستان با اختلاف زیاد نسبت به سایر کشورها، اصلی‌ترین کشورهای مبدا دانشجویان خارجی در ایران به‌شمار می‌روند.

داده‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

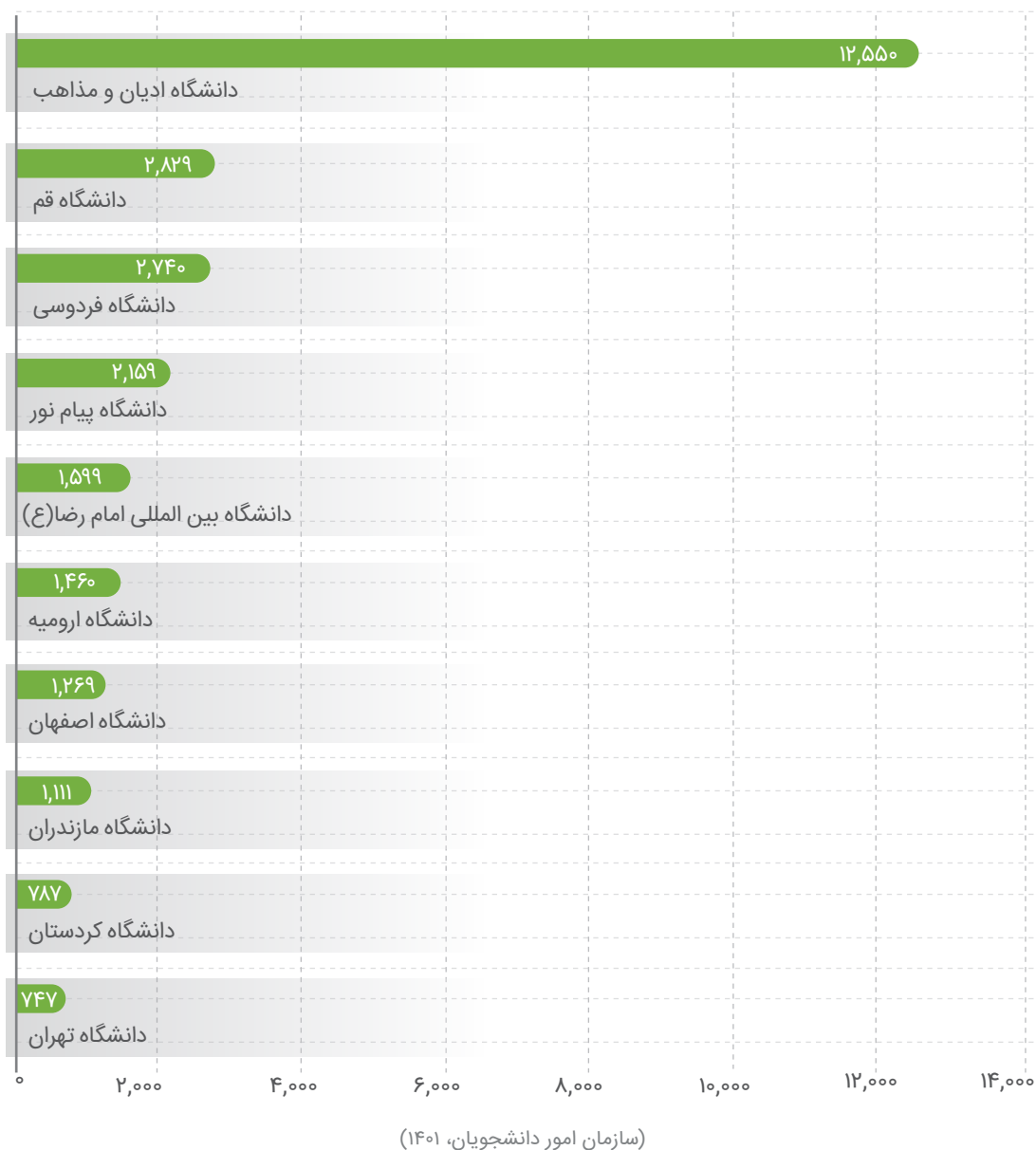
تعداد دانشجویان خارجی در دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم در دو سال اخیر سالانه بیش از ۱۲ هزار نفر افزایش داشته است و در سال ۱۴۰۰ به بیش از ۳۷

ده دانشگاه برتر میزبان دانشجویان خارجی در ایران

در میان دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دانشگاه ادیان و مذاهب با ۱۲ هزار و ۵۵۰ دانشجو (۳۴ درصد) و با اختلاف زیاد نسبت به سایر دانشگاه‌ها، تعداد بیشتری از دانشجویان خارجی را به خود اختصاص داده است. دانشگاه قم با ۲ هزار

۸۲۹ (۸ درصد)، دانشگاه فردوسی با ۲ هزار و ۷۴۰ دانشجو (۷ درصد)، دانشگاه پیام نور با ۲ هزار و ۱۵۹ دانشجو (۶ درصد) و دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع) با یک هزار و ۵۹۹ دانشجو (۴ درصد) در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند.

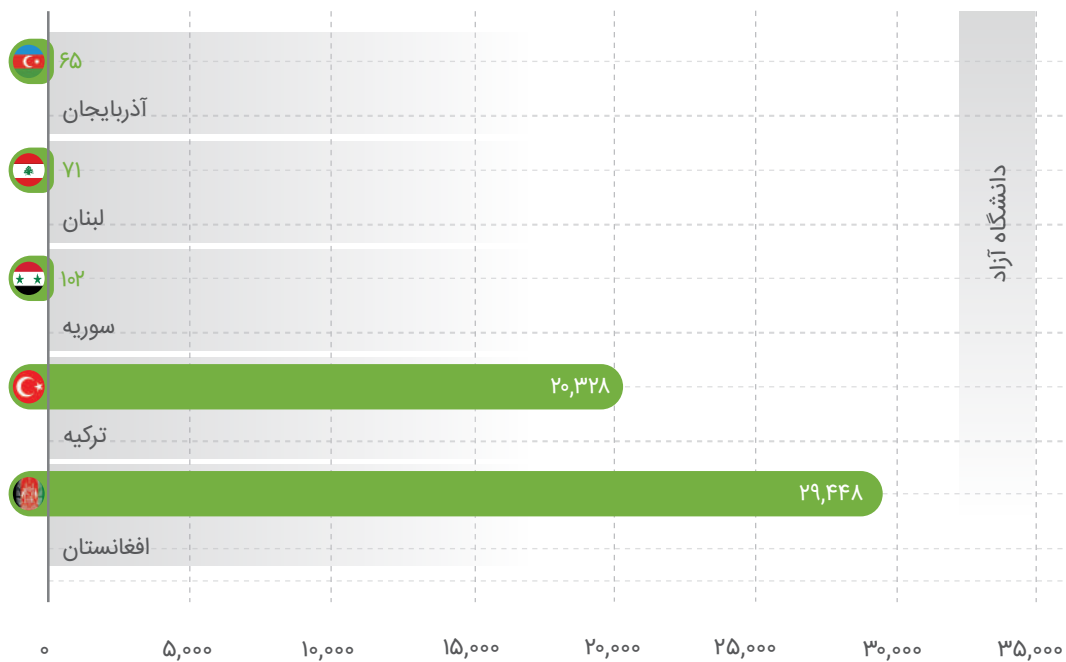
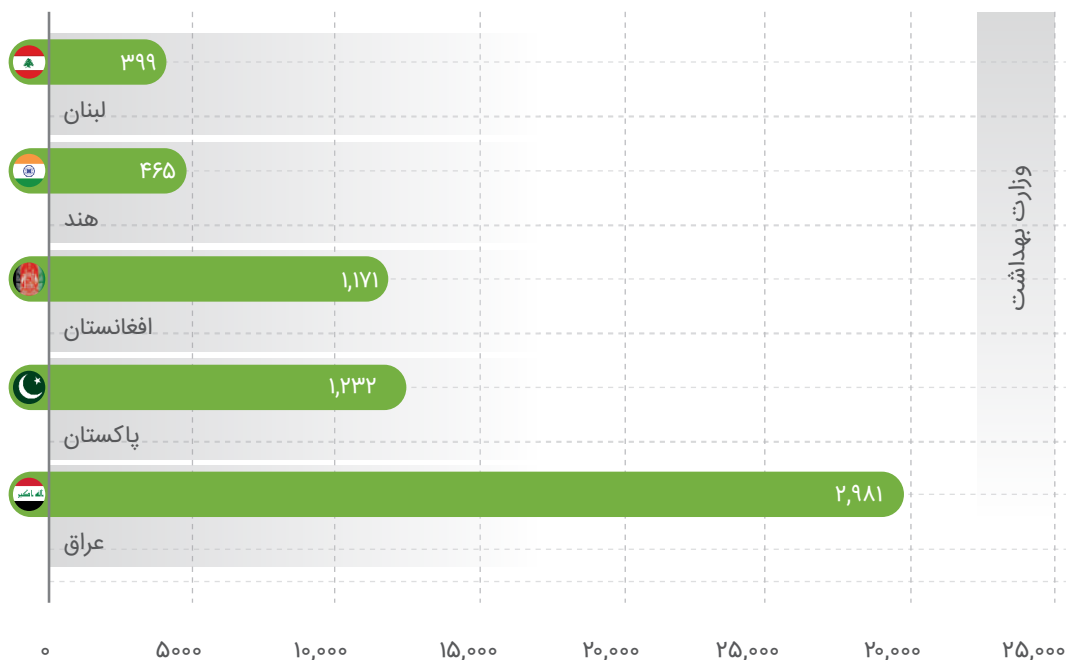
نمودار ۹۶- ده دانشگاه برتر میزبان دانشجویان خارجی در ایران در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰

۱. داده‌های این نمودار تنها دانشگاه‌های زیر مجموعه وزارت علوم را شامل می‌شود و داده‌های سایر نهادهای آموزش عالی که برای دانشجویان خود مدرکی مشابه وزارت علوم صادر می‌کنند، در این نمودار لحاظ نشده است.

ملیت‌های منتخب دانشجویان خارجی در ایران، به تفکیک نوع دانشگاه

نمودار ۹۷- ملیت‌های منتخب دانشجویان خارجی در ایران به تفکیک نوع دانشگاه در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰

(سازمان امور دانشجویان، ۱۴۰۱)

در این فصل سعی شده است وضعیت ایران در بازار جابه‌جایی دانشجویان بین‌المللی و در مقایسه با سایر کشورهای مختلف جهان، از منظر هر دو جریان ورودی و خروجی دانشجویان بین‌المللی مورد بررسی قرار گیرد. بررسی روند تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور نشان می‌دهد که طی یک دهه گذشته جمعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور روند صعودی داشته و از تراز ۱۷ هزار دانشجو در سال ۲۰۰۰ میلادی به تراز ۶۶ هزار دانشجو در سال ۲۰۲۰ رسیده است. همزمان با افزایش جمعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور، سهم دانشجویفرستی ایران از کل بازار جابه‌جایی‌های دانشجویی در جهان کاهش یافته و از حدود ۱/۲ درصد در سال ۲۰۱۰ به حدود یک درصد در سال ۲۰۲۲ رسیده است. بررسی وضعیت ایران از منظر جریان ورودی دانشجویان خارجی نشان می‌دهد که جمعیت دانشجویان خارجی در ایران با افزایشی ۲/۵ برابری از ۵۱ هزار و ۸۱۱ دانشجو در سال ۱۳۹۵ به ۱۳۰ هزار و ۱۱۳ دانشجو در سال ۱۴۰۰ رسیده است. اگرچه افزایش چشمگیر دانشجویان خارجی در ایران و بازگشت دانشجویان و متخصصان ایرانی خارج از کشور موجب پیشی گرفتن جریان ورودی از جریان خروجی دانشجویان در کشور و مثبت شدن تراز چرخش نخبگان ایران شده است اما باید به این نکته توجه کرد این شاخص کیفیت نیروی انسانی جریان ورودی به کشور و خروجی از آن را در نظر نمی‌گیرد. اگرچه کشورهای اروپای غربی و آمریکای شمالی

همواره مقصد اصلی دانشجویان ایرانی در خارج از کشور بوده است اما طی سال‌های اخیر به‌نظر می‌رسد که افزایش نرخ دلار و هزینه‌های مهاجرت به خارج از کشور موجب افزایش جمعیت دانشجویان ایرانی در مقاصد نوظهوری همچون ترکیه، روسیه و مجارستان شده است. علاوه بر افزایش نرخ دلار و هزینه‌های مهاجرت که منجر به افزایش جمعیت دانشجویان ایرانی در کشورهای نوظهور و کمتر متداول شده است، نقش کاهش انگیزه‌های تحصیلی در ظهور مقاصد نوظهور را نباید نادیده گرفت. به عبارت دیگر وخیم‌تر شدن وضعیت فعلی کشور موجب شده است که دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی به تحصیل در خارج از کشور به‌عنوان راهی برای تغییر وضعیت موجود و دستیابی به وضعیت مهاجرتی باثبات در مقصد مهاجرتی خود (کسب اقامت بلند مدت یا شهروندی) نگاه کنند. غلبه این نگرش بر اندیشه دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی علاوه بر افزایش شمار متقاضیان تحصیل در خارج از کشور، می‌تواند به‌معنای تن دادن به تحصیل در دانشگاه‌های نه‌چندان با کیفیت خارجی و در نهایت افت کیفیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور باشد، زیرا در این نگاه اولویت اول مهاجرت است و انگیزه‌های تحصیلی نقش چندانی در جابه‌جایی‌های تحصیلی ندارند. همچنین خروج افراد از کشور با چنین پس‌زمینه ذهنی امکان استفاده از ظرفیت و بازگشت احتمالی آنان به کشور را محدود می‌سازد.

فصل چهارم

مهاجرت‌های بازگشتی در جهان و ایران

- مهاجرت بازگشتی در جهان
- سیاست‌های بازگشت در جهان
- آمار بازگشت در جهان
- میل به بازگشت در جهان
- مهاجرت‌های بازگشتی در ایران
- آمار بازگشت مهاجران ایرانی
- متخصصان ایرانی بازگشتی
- میل به بازگشت مهاجران ایرانی

۲

مهاجرت‌های بازگشتی در جهان

«موضوع جابه‌جایی مکانی انسان‌ها در تاریخ زندگی انسان از پیشینه‌های طولانی برخوردار است»^۱. علاوه بر این، مسئله‌ی مهاجرت مختص برخی کشورهای توسعه نیافته نیست و تقریباً همه‌ی کشورهای دنیا از کشورهای توسعه یافته گرفته تا کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته با پدیده مهاجرت درگیر هستند.

طی دهه‌های گذشته در ادبیات مهاجرت این توافق کلی حاصل شده است که مهاجرت به دلایل مختلفی از جمله وجوه ارسالی^۲ و انتقال سرمایه، دانش و تکنولوژی از کانال مهاجران بازگشتی، می‌تواند به رشد و توسعه جوامع مبدأ منجر شود. مشروط بر اینکه مهاجران پس از یک دوره تحصیل و یا کار در خارج از کشور به خانه بازگردند و یا پیوندهای محکمی با افراد مختلف در کشور مبدأ خود برقرار کنند.

طبق تعریف سازمان ملل متحد از مهاجرت‌های بازگشتی^۳، چنانچه اتباع و یا شهروندان یک کشور، پس از یک دوره مهاجرت بین‌المللی به کشوری دیگر (بلند مدت یا کوتاه مدت)، مجدداً به کشور مبدأ خود باز گردند و قصد داشته باشند که حداقل یک سال در کشور مبدأ خود اقامت داشته باشند، در زمره‌ی مهاجران بازگشتی قرار می‌گیرند^۴. بازگشت جزئی از فرایند مهاجرت است که در بعضی موارد می‌تواند به صورت دائمی و در بعضی موارد به صورت موقتی اتفاق افتد. همچنین جابه‌جایی آزادانه مردم و نیروی کار برای یافتن کار و زندگی بهتر، با تغییر ماهیت مفهوم بازگشت، این پدیده را به یک مرحله تکرار شونده در فرایند کلی مهاجرت تبدیل کرده است. به این معنا که فرد مهاجر در طول زندگی خود ممکن است چندین بار بازگشت به کشور مبدأ و مهاجرت دوباره از آن را تجربه کند^۵. با این وجود دو چالش اساسی برای مدیریت اینگونه جریانات وجود دارد:

اولین چالش اساسی در زمینه‌ی مهاجرت‌های بازگشتی، خلأهای آماری و پژوهشی آن است. به علت دشواری رصد و پایش مهاجران پس از یک دوره کار و

یا تحصیل در خارج از کشور، آمار دقیقی در خصوص میزان مهاجرت بازگشتی در دسترس نیست. علاوه بر این، پژوهش‌های زیادی در این حوزه در سطح ملی و بین‌المللی صورت نگرفته است. بنابراین پژوهش در این زمینه به علت کمبودهای آماری و پژوهشی با چالش‌های متعددی همراه است.

دومین چالش اساسی برای مدیریت جابه‌جایی‌های انسانی و ترغیب مهاجران خارج از کشور برای بازگشت به وطن، پایین بودن سطح کلی میل به بازگشت در میان مهاجران جهان است. بر اساس یافته‌های گالوپ از مصاحبه با ۶۴ هزار مهاجر در ۱۶۰ کشور مختلف طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۸، میانگین میل به بازگشت در میان مهاجران جهان حدود ۷ درصد است که رقم پایینی است. این امر طراحی و پیاده‌سازی سیاست‌هایی برای بازگشت دایاسپورا را با پیچیدگی همراه ساخته است.

در این بخش سعی شده است ابتدا با بررسی نظریه‌های مهاجرت‌های بازگشتی به توصیف و تبیین مهاجرت بازگشتی در جهان پرداخته شود. سپس با بررسی آماری میزان بازگشت و میل به بازگشت در برخی کشورهای منتخب، تصویر کلی از مهاجرت‌های بازگشتی در جهان شفاف‌تر شود.

چرخه‌ی مهاجرت

مهاجرت‌های بین‌المللی غالباً از طریق کانال مهاجرت‌های کاری و اقتصادی، تحصیلی و یا پناهجویی صورت می‌گیرند. اغلب کسانی که با ویزای تحصیلی از کشور مهاجرت می‌کنند، افراد ماهر و تحصیل کرده هستند. کسانی که از کانال کاری و اقتصادی مهاجرت می‌کنند، طیف گسترده‌تری از نیروی کار از سطح حرفه‌ای تا نیمه‌حرفه‌ای و غیرحرفه‌ای را شامل می‌شوند. اغلب کسانی هم که از کانال پناهجویی مهاجرت می‌کنند، افراد نیمه‌حرفه‌ای یا غیرحرفه‌ای هستند. با این وجود، از دست رفتن منابع انسانی از هر یک از این کانال‌ها می‌تواند خساراتی برای کشور مبدأ به بار آورد و برای

۱. طایفی، ۱۳۸۵

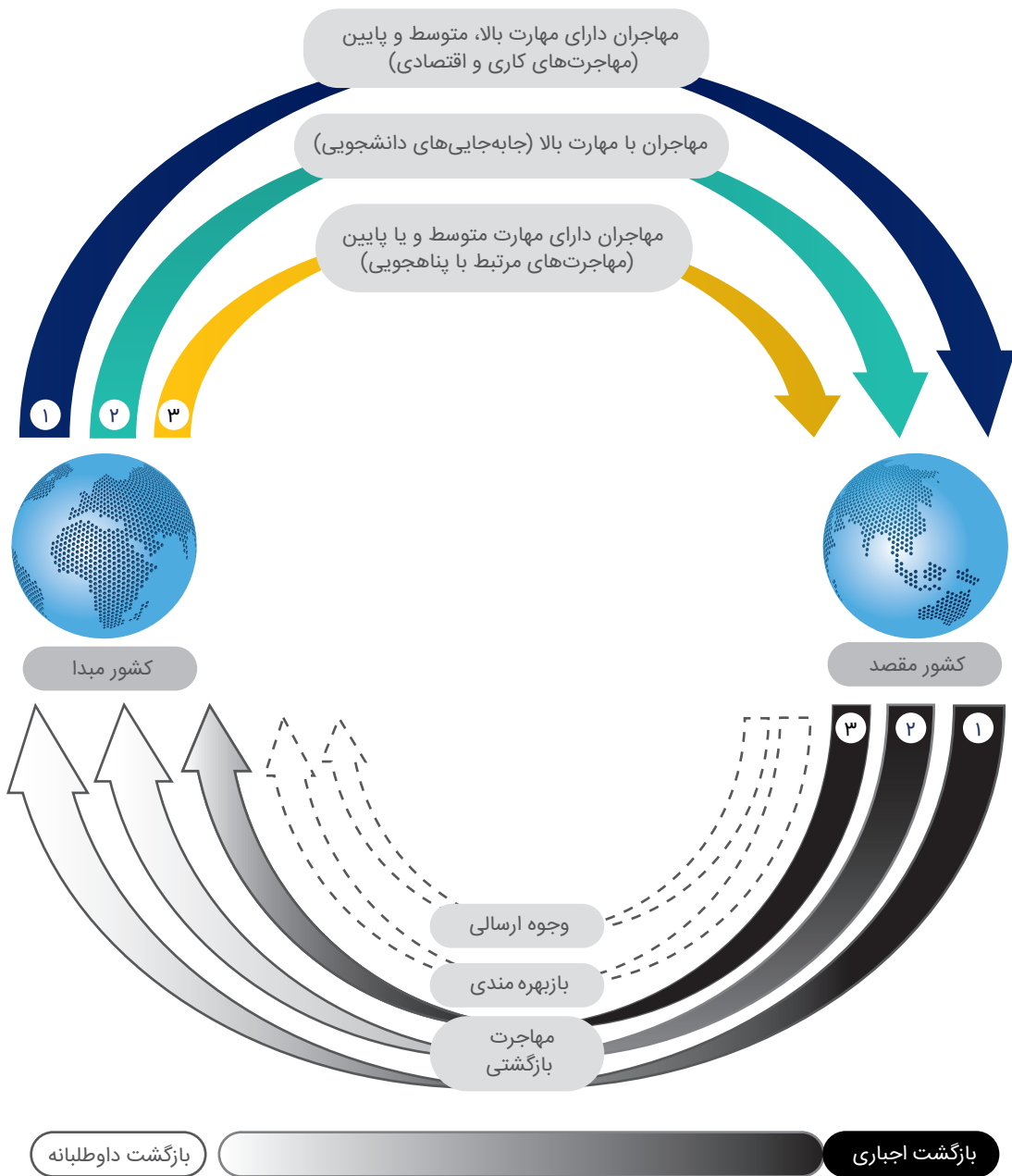
2. Remittances
3. Return Migration

4. United Nations, 2019
5. Lesinska, 2013

کشورهای مبدأ و مقصد در گردش باشد و یا حتی ضمن استقرار در کشوری دیگر، کشور مبدأ را از مزایای اقتصادی و غیراقتصادی خود منتفع سازد.

پیشگیری از این خسارات باید تمهیداتی صورت گیرد. امروزه باور بر این است که مهاجرت لزوماً یک حرکت یک طرفه نیست و فرد مهاجر می‌تواند پس از مدتی به کشور مبدأ خود بازگردد یا مدام در بین

شکل ۱۵- چرخه مهاجرت‌های بین‌المللی

منبع: (رصدخانه مهاجرت ایران)

به طور کلی سه راه برای توسعه کشورهای مهاجرفرست از طریق مهاجران خارج از کشور وجود دارد که عبارت‌اند از: وجوه ارسالی، بازبهره‌مندی و مهاجرت بازگشتی. هر یک از این موارد ممکن است تا حدودی به طور خودکار و بدون بکارگیری هیچ‌گونه برنامه یا سیاستی اتفاق افتد. با این وجود، کشور مهاجرفرستی که بخواهد به طور کامل از ظرفیت مهاجران خارج از کشور بهره‌مند شود، باید رویکرد انفعالی خود را کنار گذاشته و به طراحی و پیاده‌سازی برنامه‌ها و سیاست‌هایی در این راستا بپردازد تا بتواند تهدید مهاجرت را به فرصتی برای پیشرفت‌های اقتصادی، علمی و فناوری کشور تبدیل کند. اولین و ساده‌ترین راه، بکارگیری برنامه‌ها و سیاست‌هایی برای جذب منابع مالی از مهاجران خارج از کشور در غالب وجوه ارسالی است که می‌تواند بخشی از خسارات اقتصادی ناشی از مهاجرت افراد از هر کانالی را جبران نماید. دومین راه، بکارگیری رویکرد چرخش مغزها و اعمال برنامه‌ها و سیاست‌هایی برای بازبهره‌مندی از مهاجران خارج از کشور است. بنا بر این رویکرد می‌توان از افراد ماهر و تحصیل‌کرده‌ای که مهاجرت تحصیلی و یا کاری و اقتصادی داشته‌اند، انتظار داشت که شهروندی در مقیاس بین‌المللی باشند و در فراسوی مرزها رفت‌وآمد و تحرک داشته باشند. بنابراین در صورتی که سازوکار لازم در سطح مراکز ملی تولید، انتقال و تبدیل دانش فراهم گردد، امکان بهره‌گیری از نیروی انسانی متخصص، بدون الزام به سکونت ایشان درون مرزهای یک کشور مهیا می‌گردد. سومین و دشوارترین راه نیز مربوط به بکارگیری برنامه‌ها و سیاست‌های بازگشت است. بسیاری از مهاجران سرانجام به کشور خود باز می‌گردند. مهاجرت بازگشتی می‌تواند اجباری یا داوطلبانه و دائمی یا موقتی باشد. اغلب کسانی که از کانال پناجویی اقدام به مهاجرت می‌کنند، در صورتی که مهاجرت بازگشتی داشته باشند، بازگشت

اجباری خواهند داشت، مگر اینکه بازگشت داوطلبانه حمایت شده^۲ داشته باشند که بخشی ضروری از رویکرد جامع مدیریت مهاجرت است و با هدف بازگشت منظم مهاجرانی صورت می‌گیرد که قادر به ماندن در کشور میزبان یا ترانزیت نیستند و مایل به بازگشت داوطلبانه به کشور خود هستند^۳. کسانی که از کانال‌های کاری و اقتصادی مهاجرت می‌کنند، می‌توانند بازگشت اجباری به علت منقضی شدن ویزا یا اتمام مدت قراردادشان داشته باشند^۴، اما بخش وسیعی از آنان نیز در صورتی که بازگردند، بازگشتشان داوطلبانه خواهد بود. اغلب کسانی هم که از طریق تحصیلی مهاجرت می‌کنند، در صورتی که مهاجرتشان با بازگشت همراه شود، بازگشتشان از نوع داوطلبانه خواهد بود، مگر اینکه پس از انقضای ویزای تحصیلی قادر به اشتغال در کشور مقصد نشوند و ناچاراً به کشور مبدأ خود بازگردند.

مهاجرت بازگشتی در هر کدام از انواع موقتی، اجباری یا داوطلبانه می‌تواند مزایای بسیار زیادی برای کشور مهاجرفرست به همراه داشته باشد. از مزایای مهاجرت‌های بازگشتی می‌توان به افزایش سرمایه‌های اقتصادی و سرمایه‌های انسانی از طریق کارآفرینی، ارتباطات بین‌المللی، ایده‌های جدید، کانال‌های سرمایه‌گذاری جدید و... اشاره کرد، که همگی می‌توانند منجر به تسریع فرآیند توسعه در کشور مهاجرفرست شوند^۵.

پیشران‌های مهاجرت بازگشتی

مهاجرت بازگشتی یک پدیده‌ی حاشیه‌ای نیست. در واقع، سهم قابل توجهی از مهاجران به خانه باز می‌گردند و این نسبت در میان مهاجران ماهر و تحصیل کرده حتی بیشتر نیز هست^۶. بنابراین شناسایی علل مهاجرت بازگشتی، می‌تواند منجر به شناخت صحیح چرخه مهاجرت به‌عنوان پدیده‌ای

۱. خسروی؛ راستی برزکی و مهدوی، ۱۳۸۹

2. Assisted Voluntary Return

3. IOM, 2021

4. ILO, 2019

5. Crush & Hughes, 2009

6. Mayr & Peri, 2008

پیچیده و چندبعدی شود که از عوامل اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی تا عوامل روان‌شناختی و شخصیتی بر آن اثرگذار هستند. فهم ریشه‌ها و ابعاد این پدیده می‌تواند ما را نسبت به جنبه‌های مثبت و منفی آن آگاه سازد و نگرش جدیدی را نسبت به ابعاد مغفول‌چرخه مهاجرت در اختیار سیاست‌گذاران و کسانی که حفظ و نگهداشت این نیروها باید اولویت اول آن‌ها باشد، قرار دهد.

عوامل مختلفی بر بازگشت اثرگذار هستند، اما به نظر می‌رسد عوامل اصلی تصمیم به بازگشت مستقیماً با شرایط زندگی و گزینه‌های موجود در بازار کار در داخل و خارج از کشور ارتباط دارند. وجود بحران اقتصادی در جامعه مقصد، برنامه‌های حمایتی دولت‌ها برای بازگشت مهاجران و برنامه‌های بازگشت داوطلبانه که عمدتاً از طریق سازمان‌های بین‌المللی به منظور اهداف توسعه‌ای خصوصاً در کشورهای در حال توسعه انجام می‌شود، از جمله عواملی هستند که مهاجران را برای بازگشت به سرزمین مادری

ترغیب می‌کنند! علاوه بر این، بر کسی پوشیده نیست که مهاجران نگرش‌های خاصی را نسبت به سرزمین مادری خود دارند که گرایش آن‌ها برای بازگشت را شکل می‌دهد؛ دل‌تنگی، تعلقات خانوادگی و تمایل به مصرف بیشتر در کشور مادری نسبت به کشور مقصد از جمله عواملی هستند که افراد را برای بازگشت تهییج می‌کند. ویژگی‌های اجتماعی جمعیتی نیز از جمله جنسیت، سن، سرمایه انسانی، وضعیت خانوادگی، درآمد و وابستگی‌های مختلف مهاجران به کشورهای مبدأ و مقصد، مانند داشتن خانه و تابعیت نیز بر ماندگاری یا بازگشت مهاجران اثرگذار هستند. در کنار همه این عوامل قدرت خرید بیشتر در کشور مقصد و همچنین انباشت سرمایه انسانی خارج از کشور کسانی که به وطن خود بازگشته‌اند، می‌تواند بر ماندگاری و بازگشت مهاجران اثر داشته باشند^۱. جدول زیر به طور کلی عوامل موثر بر بازگشت را نشان می‌دهد:

جدول ۷۵ - طبقه‌بندی نظری پیش‌ران‌های مهاجرت بازگشتی

پیش‌ران‌های شخصی	پیش‌ران‌ها در کشور موطن	پیش‌ران‌ها در کشور میزبان
دل‌تنگی	وضعیت بازار کار	وضعیت اقتصادی جامعه
سخت‌گیری خانواده	سیاست‌های ادغام مجدد	تغییر قوانین مهاجرتی
سن و جنسیت	دسترسی به منابع مالی	دسترسی به بازار کار
وضعیت اقامت	وضعیت سیاسی-اجتماعی	میزان قدرت خرید
تجربه‌های ناموفق	تجمع / گردهمایی مهاجران بازگشتی در کشور مبدأ	استانداردهای زندگی
سرمایه اجتماعی و مالی	اکوسیستم سرمایه‌گذاری و کارآفرینی	تبعیض و استثمار
ثروتمند شدن	برنامه‌ها و مشوق‌های دولت	بلايا و مخاطرات محیط زیستی
بازنشستگی	دسترسی به شبکه‌ها در کشور مبدأ	میزان دسترسی به فرصت‌های شغلی
تمایل به مصرف بیشتر در زادگاه		میزان درآمد
انگیزه‌های شخصی برای توسعه زادگاهی		
سابقه جنایی و رد مرز شدن		
دستیابی به اهداف مهاجرت		

(Lesinska, 2013)؛ (Fihel & Gorny, 2013)؛ (Franses, 2015)؛ (Cruz, Tan, & Yonaha, 2015)

1. Lesinska, 2013

2. Fihel & Gorny, 2013

گونه‌شناسی مهاجران بازگشتی

و تقسیم‌بندی انواع مهاجرت بازگشتی به دسته‌های مختلف به راحتی ممکن نیست. با این وجود در این بخش تلاش شده است تا انواع مهاجرت بازگشتی دسته‌بندی شوند. لازم به ذکر است که برخی از دسته‌ها ممکن است با یکدیگر همپوشانی داشته باشند.

تاکنون هیچ تعریف پذیرفته شده‌ای برای مهاجرت‌های بازگشتی گفته نشده است. اما به طور کلی بازگشت به معنای عمل یا فرآیند بازگشت یا بازگرداندن به نقطه عزیمت است.^۱ یک سوتفاهم رایج در بحث برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری برای مهاجرت‌های بازگشتی، همگن پنداشتن این پدیده است.^۲ چرا که مهاجرت بازگشتی انواع مختلفی دارد

شکل ۱۶- انواع مهاجرت بازگشتی

منبع: (رصدخانه مهاجرت ایران)

1. Migration data portal, 2022

2. Battistella, 2018

در یک طبقه‌بندی کلی، بازگشت می‌تواند اجباری و یا اختیاری باشد. این دو دسته به شرح زیر تعریف شده‌اند:

- **بازگشت اجباری:** بازگشتی که اگرچه تحت تأثیر پيشران‌های متعددی رخ می‌دهد، اما زور یا اجبار برای بازگشت فرد مهاجر وجود دارد.
- **بازگشت داوطلبانه:** بازگشت مستقل یا حمایت شده به کشور مبدأ که بر اساس تصمیم داوطلبانه شخص بازگشتی صورت گرفته باشد.

مهاجرت‌های بازگشتی اجباری بیشتر تحت تأثیر عوامل خارجی هستند و تصمیم شخصی فرد در این فرآیند دخیل نمی‌باشد. اینگونه مهاجرت‌ها می‌توانند دائمی یا موقتی باشند. انواع مختلف مهاجرت بازگشتی اجباری به شرح زیر هستند:

- **رد مرز شدن^۱:** اینگونه بازگشت با اعمال زور و اجبار صورت می‌گیرد. مهاجران فاقد مدرک^۲، پناهجویانی که درخواستشان رد شده است^۳ و مهاجرانی که ویزایشان منقضی شده است، می‌توانند اخراج شوند.
- **بازگشت ناشی از بحران^۴:** اینگونه بازگشت ناشی از آشوب‌های سیاسی یا فجایع محیط زیستی است. به عبارت دیگر، بازگشت ناشی از بحران نوعی بازگشت غیرارادی است که به دلایل امنیتی یا تصمیمات سیاسی کشورهای مبدأ یا مقصد رخ خواهد داد. این نوع بازگشت می‌تواند با رد مرز شدن نیز اشتراکاتی داشته باشد^۵.
- **بازگشت ناشی از اتمام قرارداد^۶:** در اینگونه بازگشت، مهاجر علی‌رغم میل باطنی خود، پس از اتمام قرارداد و یا انقضای ویزا ناچار به بازگشت به کشور مبدأ می‌شود. به عبارت دیگر، مهاجر مایل است مدت دیگری در کشور مقصد بماند اما این امکان برای وی فراهم نیست^۷.

بر خلاف مهاجرت بازگشتی اجباری، مهاجرت بازگشتی اختیاری یک تصمیم شخصی است و به صورت ارادی توسط فرد مهاجر اتخاذ شده است. بازگشت داوطلبانه می‌تواند مستقل یا حمایت شده باشد. بازگشت داوطلبانه حمایت شده شامل مهاجران غیرقانونی،

پناهجویان و پناهندگان، مهاجرانی که درگیر گروه‌های قاچاق انسان شده‌اند و مهاجرانی که به واسطه شرایطی از جمله بیماری، کهنسنت سن و... در اولویت قرار دارند، می‌شود و می‌تواند شامل بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت شده^۸ (AVRR) و بازگشت داوطلبانه بشردوستانه^۹ (VHR) شود.

- **بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت شده:** حمایت اداری، مالی و لجستیکی (از جمله کمک به ادغام مجدد) به مهاجرانی که نمی‌توانند یا نمی‌خواهند در کشور میزبان یا ترانزیت باقی بمانند و تصمیم به بازگشت به کشور مبدأ خود را دارند.
- **بازگشت داوطلبانه بشردوستانه:** این نوع بازگشت به معنای استفاده از اصول بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت شده در شرایط بشردوستانه است که اغلب شامل اقدامی برای نجات زندگی مهاجرانی که سرگردان و یا در بازداشت هستند می‌شود.

بازگشت داوطلبانه مستقل نیز می‌تواند بر اساس دوره بازگشت به سه دسته بازگشت گردشی، دائمی و موقتی تقسیم‌بندی شود. در صورتی که مهاجرت از نوع گردشی باشد، فرآیند بازگشت در دوره‌های زمانی منظمی بین دو کشور تکرار می‌شود^{۱۰}. مهاجرت بازگشتی گردشی می‌تواند گاه به گاه یا فصلی باشد. بازگشت گاه به گاه به معنای رفت‌وآمد مرتب اعضای دایاسپورا است که در کشورهای دیگر مستقر شده‌اند اما ارتباط خود را با کشور مبدأ کاملاً حفظ کرده‌اند. بازگشت فصلی نیز مربوط به کارگرانی است که برای کارهای فصلی مهاجرت می‌کنند و مجدداً به کشور مبدأ برمی‌گردند^{۱۱}.

افرادی که بازگشت داوطلبانه دائمی یا موقتی داشته باشند، می‌توانند در یکی از دو دسته بازگشت شکست‌خورده^{۱۲} یا بازگشت موفقیت^{۱۳} قرار گیرند.

- **بازگشت ناشی از عدم موفقیت:** شکست‌خوردگان کسانی هستند که در سازگاری با شرایط مهاجرت ناموفق بوده‌اند. احساس نارضایتی این افراد از وضعیت خود در

1. Migration Data Portal, 2022
 2. Deportation
 3. Undocumented Migrants
 4. Rejected Asylum Seekers
 5. Return of Crises
 6. Battistella, 2018
 7. Return of Completion

8. Ibid
 9. Assisted Voluntary Return and Reintegration
 10. Voluntary Humanitarian Return
 11. Velizarova, 2009
 12. ILO, 2019; Cassarino, 2004
 13. Return of Failure
 14. Return of Achievement

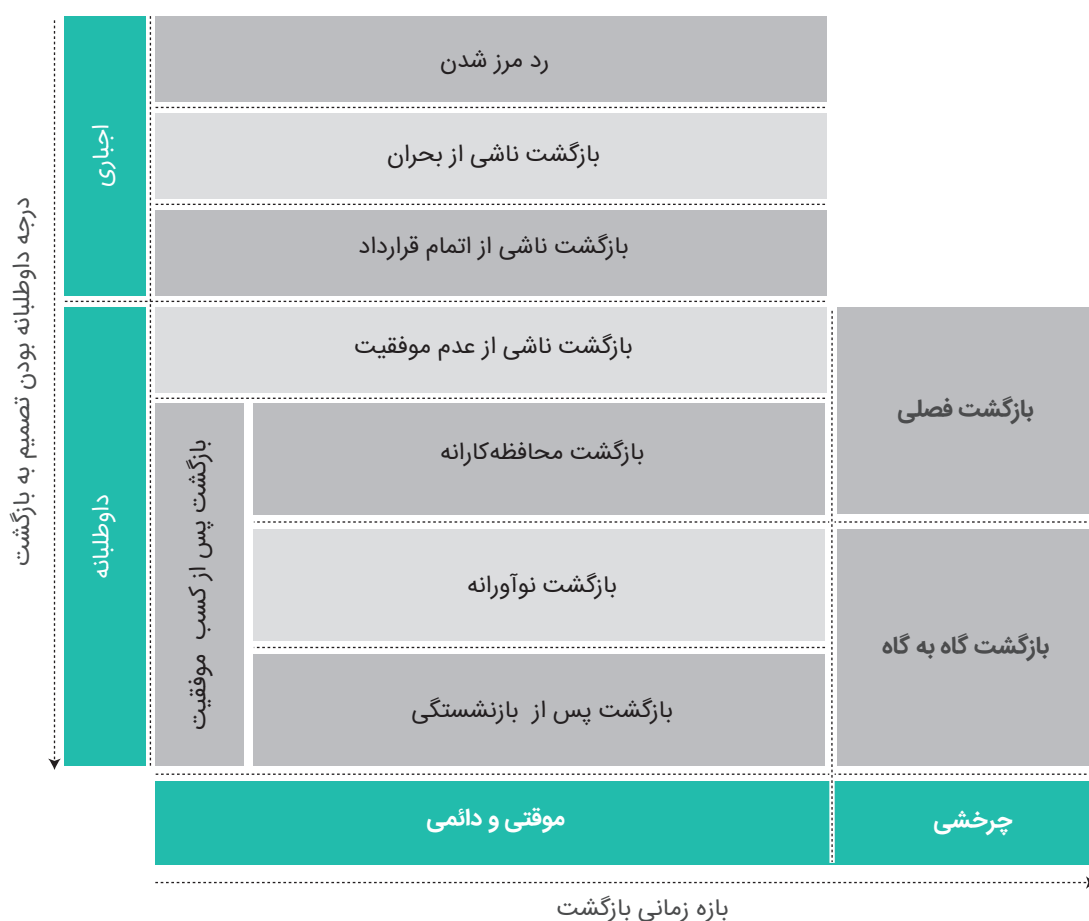
خارج از کشور، آنها را به سوی بازگشت به کشور مبدأ سوق می‌دهد.^۱

• **بازگشت پس از کسب موفقیت:** در اینگونه بازگشت، مهاجر پس از دستیابی به هدف خود از مهاجرت، تصمیم به بازگشت به کشور مبدأ می‌گیرد و این تصمیم کاملاً ارادی و داوطلبانه است.^۲ تصمیم به بازگشت پس از دستیابی به هدف مهاجرت، ممکن است در جوانی و برای اثربخشی اجتماعی در کشور مبدأ رخ دهد، ممکن

است پس از محاسبه هزینه‌فایده مهاجرت و بازگشت توسط فرد محافظه‌کار رخ دهد و یا در پایان زندگی کاری و برای گذراندن یک بازنشستگی آرام رخ دهد. هر یک از این موارد، بیانگر یکی از حالات بازگشت موفقیت هستند که عبارت‌اند از بازگشت نوآورانه، بازگشت محافظه‌کارانه و بازگشت پس از بازنشستگی.^۳

به طور کلی، دسته‌بندی مهاجران بازگشتی را می‌توان مطابق شکل پیش رو نشان داد:

شکل ۱۷- گونه شناسی انواع مهاجرت‌های بازگشتی

منبع: (رصدخانه مهاجرت ایران)

1. Cassarino, 2004; Cerase, 1974
2. Battistella, 2018

3. Medani, 2016; Cerase, 1974; Cassarino, 2004; Velizarova, 2009

یکی از مسائل مهم در مهاجرت بازگشتی، بازه زمانی بازگشت است. اغلب کشورها در تلاش هستند تا بازگشت مهاجران (به ویژه مهاجران ماهر) به صورت دائمی باشد. همچنین به دنبال این هستند که مهاجرانی را باز گردانند که بتوانند ارزش افزوده‌ی بیشتری ایجاد کنند. اگر مهاجران مدت طولانی‌تری در خارج از کشور بوده باشند و با شرایط و مهارت‌های اضافی، تجربه کاری، سرمایه انباشته شده و سرمایه اجتماعی (شبکه‌ها و ارتباط با کسانی در مقصد مهاجرتی) برگردند، می‌توانند مشارکت بهتری در توسعه کشور مبدأ داشته باشند!

یکی دیگر از مسائل مهم در مهاجرت بازگشتی، میل به بازگشت مهاجران است. همانطور که بررسی کردیم، برخی مهاجران بازگشت اجباری دارند و احتمال مهاجرت مجدد در میان این قشر بالا خواهد بود. این در حالی است که بسیاری از مهاجران به صورت داوطلبانه باز می‌گردند و این به معنای وجود میل به بازگشت در میان این افراد است.

میل به بازگشت، اگر با آمادگی جامعه مبدأ برای بازگشت همراه شود، می‌تواند آثار اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی بسیار زیادی بر کشور مهاجرفرست داشته باشد و منجر به توسعه آن شود.^۱

1. Wickramasekara, 2019

2. Ibid

سیاست‌های بازگشت در جهان

مهاجرت بازگشتی محبوب‌ترین استراتژی برای معکوس کردن جریان مهاجرت‌های خروجی به ویژه در زمینه مهاجرت استعدادها و نخبگان محسوب می‌شود. پدیده مهاجرت بازگشتی با سطح غیر قابل پیش‌بینی از افرادی که برمی‌گردند، دوره بازگشت و مدت زمان ماندگاری همراه است. بنابراین به دلیل وجود این سطح از ابهام و غیرقابل پیش‌بینی بودن فرآیند بازگشت، سیاست‌های دولت‌ها در رابطه با بازگشت‌کنندگان همواره با سطحی از چالش و عدم قطعیت همراه است و این مسئله است که سیاست‌گذاری برای مهاجران بازگشتی را دشوار می‌کند. همچنین برآورد هزینه‌ها و منافع مهاجران بازگشتی برای منافع ملی و پیاده‌سازی یک سیاست که به طور خاص مهاجران بازگشتی را هدف قرار می‌دهد، برای سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران امر دشواری است.

در تجزیه و تحلیل سیاست‌های دولت در مورد مهاجران خارج از کشور و کسانی که قبلاً برگشته‌اند یک سوال اساسی وجود دارد: چه زمانی و چرا مهاجرت بازگشتی به دغدغه و موضوع مورد علاقه دولت‌ها تبدیل می‌شود؟ در نگاه اول و همانند تمام موضوعات سیاستی وقتی بازگشت به یک پدیده محسوس تبدیل می‌شود و مورد توجه عموم و اغلب اوقات رسانه‌ها قرار می‌گیرد، نخبگان سیاسی نیز به آن علاقه‌مند می‌شوند. همچنین پس از اجماع بر این موضوع که مهاجران بازگشتی می‌توانند به عنوان یک راه حل احتمالی برای برخی از مشکلات خاص مانند روندهای جمعیتی منفی یا کمبود نیروی کار متخصص در نظر گرفته شوند، تشویق مهاجران برای بازگشت یک تصمیم منطقی از منظر منافع دولت محسوب می‌شود.

از آنجایی که دلایل مهاجرت بازگشتی و همچنین ویژگی‌های مهاجران بازگشتی متنوع هستند، اهداف و ابزارهای دولت برای تأثیرگذاری بر این فرآیندها نیز در کشورهای مختلف، متفاوت خواهند بود. اما مداخلات سیاستی در مهاجرت‌های بازگشتی، عمدتاً به بازگشت

افراد ماهر و متخصص معطوف می‌شوند و هدفشان استفاده از مهارت و تجارب بازگشت‌کنندگان در مسیر توسعه اقتصادی مبتنی بر نوآوری و رقابت است.^۱

بنابراین سیاست‌های مهاجرت بازگشتی از سه منظر متفاوت می‌توانند مورد بررسی قرار گیرند:

۱. به عنوان واکنشی در پاسخ به پدیده بازگشت:

در این حالت سیاست‌ها انفعالی هستند و در پاسخ به فرآیندهای موجود اجرا می‌شوند. بازگشت‌ها در این حالت به طور معمول از یک بحران اقتصادی و بیکاری فزاینده در کشور مقصد ناشی می‌شوند و معمولاً در چنین مواقعی مهاجران تصمیم می‌گیرند که علیرغم شرایط دشوار در کشور مادری زندگی کنند. در این حالت، تصمیم‌گیری برای بازگشت بدون توجه به واکنش دولت‌ها توسط مهاجران انجام می‌شود. البته تسهیلات دولت برای ادغام اجتماعی و اقتصادی مهاجران بازگشتی می‌تواند موجب رسوب این افراد در کشور مبدأ شود و از مهاجرت مجدد آنها جلوگیری کند. در حالیکه بدون این سیاست‌های واکنشی، احتمال مهاجرت مجدد این افراد افزایش می‌یابد.

۲. به عنوان عملی برای تسهیل و ترغیب به بازگشت:

در این حالت سیاست‌ها فعالانه هستند و مهاجران از طریق سیاست‌های دولتی برای بازگشت تهییج می‌شوند. در واقع مهاجرت بازگشتی به عنوان درمانی برای مشکلات اقتصادی و اجتماعی خاص در نظر گرفته می‌شود و سیاست‌گذاران برای تشویق مهاجران برای بازگشت و تسهیل روند بازگشت به کشور خود اقدام می‌کنند.

۳. به عنوان عملی برای پیشگیری از مهاجرت نیروی

انسانی ماهر: در این حالت سیاست‌ها پیشتازانه هستند و زیرساخت‌های مساعد آموزشی و اقتصادی مانع از مهاجرت نیروی انسانی ماهر می‌شوند. در واقع سیاست‌گذاران با سرمایه‌گذاری در اصلاحات آموزشی و اقتصادی، فرصت‌های تحصیلی و شغلی قابل رقابت با فضای بین‌المللی برای نیروی انسانی ماهر و متخصص خود ایجاد می‌کنند و به این ترتیب میل

1. Lesinska, 2013

2. Kalman, 2016

به مهاجرت (به ویژه مهاجرت دائمی) را در میان نیروی انسانی خود کاهش می‌دهند.

ناگفته نماند که بازگشت متخصصان در صورتی که جامعه آمادگی پذیرش آنها را داشته باشد، می‌تواند اثربخش و کارآمد باشد. در غیر این صورت، بازگشت متخصصان برای برخی از کشورهای مبدأ می‌تواند در اولویت‌های پایین‌تری قرار داشته باشد، چرا که ممکن است چالش‌هایی را نیز به همراه داشته باشد. کشورهایی که اقتصاد ضعیفی دارند و با چالش‌هایی در بازار کار خود مواجه‌اند، از این دسته کشورها هستند. چرا که در این کشورها، حتی اعضای جامعه‌ی محلی دسترسی دشواری به بازار کار و سیستم رفاهی

جامعه دارند. در چنین شرایطی، مهاجران بازگشتی نه تنها مزیت محسوب نمی‌شود، بلکه به عنوان باری بر دوش دولت‌ها و حتی معضلی برای جامعه محلی دیده خواهند شد. بنابراین ارائه خدمات و اجرای سیاست‌هایی که تشویق به بازگشت می‌کنند، باید دارای تعدادی الزامات نهادی و منابع لازم متناسب با آنها باشند تا بتوانند از اثربخشی کافی برخوردار باشند. چنین الزاماتی ممکن است در برخی از کشورهای در حال توسعه وجود نداشته باشند و توجه به این بخش برای کشورهایی که می‌خواهند از ظرفیت دایاسپورای متخصص خود در خارج از کشور استفاده کنند ضروری است!

جدول ۷۶- دسته‌بندی رویکردها و سیاست‌های مختلف در قبال مهاجرت‌های بازگشتی

رویکرد منفعلانه	رویکرد فعالانه	رویکرد پیشگیرانه	
ادغام مجدد	بازگشت	چرخش نخبگان	سیاست اصلی
مهاجران بازگشتی	مهاجران بازگشتی بالقوه	مهاجران بالقوه	گروه هدف
جلوگیری از مشکلات مربوط به ادغام مجدد و به حداقل رساندن اثرات منفی بازگشت گسترده به بخش‌های اقتصادی، بازار کار و جامعه	به حداکثر رساندن منافع ناشی از مهاجرت بازگشتی (سرمایه اقتصادی، اجتماعی، دموگرافی و مالی بازگشتی‌ها)	جلوگیری از مهاجرت گسترده و کاهش اتلاف منابع انسانی	منطق
ادغام مجدد مهاجران بازگشتی	تسهیل و تشویق به مهاجرت بازگشتی	جلوگیری از مهاجرت گسترده نیروهای متخصص و تحصیل کرده	هدف
کشور مبدأ	کشور مبدأ و مقصد	کشور مبدأ	مکان
بعد از مهاجرت بازگشتی	قبل، حین و پس از مهاجرت بازگشتی	قبل از مهاجرت به خارج از کشور	زمان
سرویس‌های اطلاع رسانی، جایگزینی شغلی، آموزش، حمایت از کارآفرینی، کاهش بار مسئولیت اداری، شناسایی مدارک تحصیلی خارج از کشور، کمک هزینه مسکن و سایر کمک‌های مالی موقت	آموزش، پشتیبانی، مشاوره سرویس‌های اطلاع رسانی (تلفن، وب سایت)، مشاوره فردی، روابط عمومی، افزایش آگاهی از مزایای احتمالی بازگشت به زادگاه	اصلاح سیاست‌های توسعه و آموزش و سیاست‌های اقتصادی (در کنار حذف موانع اداری)	روش

(Lesinska, 2013); (Kalman, 2016)

وضعیت مهاجرت‌های بازگشتی در جهان

یکی از چالش‌های اساسی در زمینه مهاجرت‌های بازگشتی، خلأهای آماری و پژوهشی آن است. به علت دشواری رصد و پایش مهاجران پس از یک دوره کار و یا تحصیل در خارج از کشور، آمار دقیقی در خصوص میزان مهاجرت بازگشتی در دسترس نمی‌باشد. البته میزان خلأهای آماری در کشورهای مختلف و انواع بازگشت متفاوت است. اگر مهاجرت‌های بازگشتی را در سه دسته کلی بازگشت اجباری، بازگشت داوطلبانه حمایت شده و بازگشت داوطلبانه مستقل در نظر بگیریم، شواهد آماری هر دسته به شرح زیر است:

بازگشت اجباری در جهان

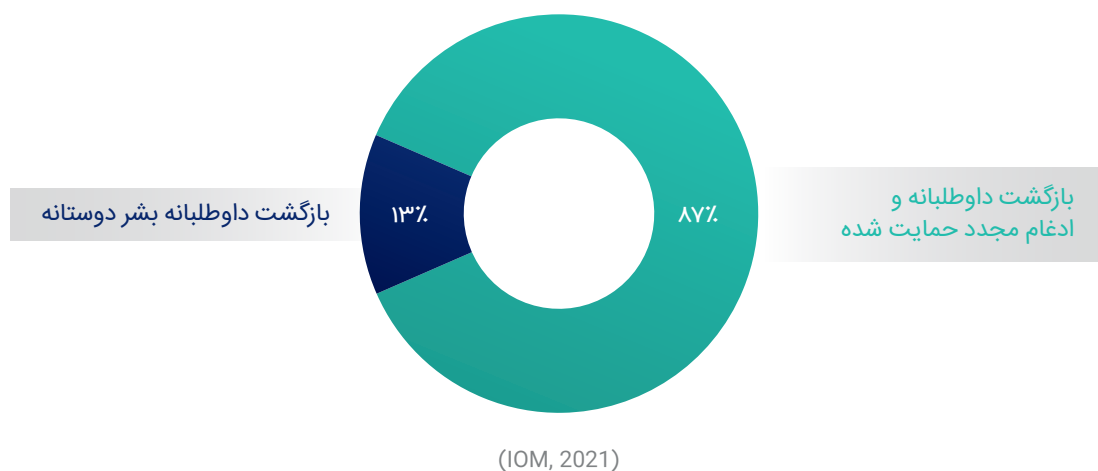
هیچ آمار کلی جهانی از تعداد بازگشت‌های اجباری وجود ندارد. اما برخی از کشورها همچون ایالات متحده آمریکا تعداد افراد رد مرز شده را اعلام می‌کنند. به عنوان نمونه، آخرین آمار این کشور در سال ۲۰۲۲ گویای آن است که در مجموع چهار میلیون و ۶۱۷ هزار و ۴۶۳ مهاجر طی سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۸ از آمریکا اخراج شده‌اند.^۱

بازگشت داوطلبانه حمایت شده در جهان

سالانه آمار بازگشت‌های داوطلبانه حمایت شده توسط نهادهای ذیربط منتشر می‌شود. برای مثال، آخرین آمار منتشر شده از مجموع بازگشت‌های حمایت شده توسط سازمان جهانی مهاجرت (IOM) حاکی از آن است که در سال ۲۰۲۱ در مجموع ۴۹ هزار و ۷۹۵ بازگشت داوطلبانه حمایت شده از ۱۲۵ کشور میزبان به ۱۵۰ کشور مبدأ صورت گرفته است که ۸۷ درصد از آنها از نوع بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت شده بوده و ۱۳ درصد از نوع بازگشت داوطلبانه بشردوستانه بوده است.^۲

حدود ۷۶ درصد از مهاجرانی که در سال ۲۰۲۱ بازگشت داوطلبانه حمایت شده داشته‌اند، مرد بوده‌اند؛ در حالی که تنها ۲۴ درصد از آنان زن بوده‌اند. ضمن اینکه ۱۶ درصد از آنان زیر سن قانونی (۱۸ سال) بوده و مابقی بالای ۱۸ سال بوده‌اند.^۳

نمودار ۹۸- سهم انواع بازگشت داوطلبانه حمایت شده در جهان در سال ۲۰۲۱

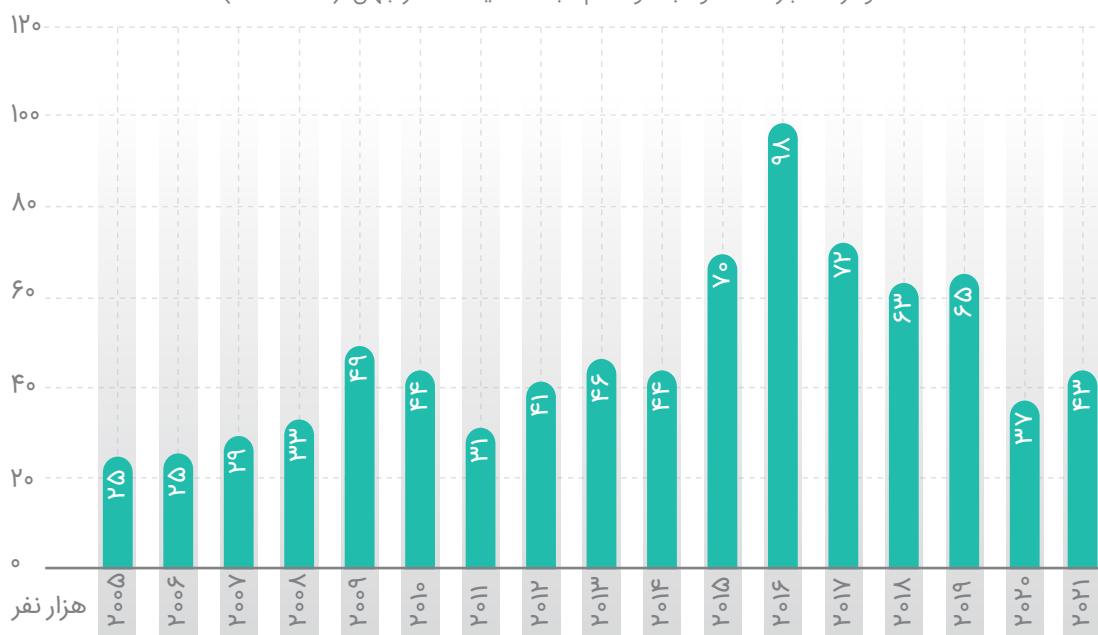
1. World Population Review, 2022
2. IOM, 2021

3. Ibid

بر اساس آمار سازمان بین‌المللی مهاجرت، میزان بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت شده در جهان از حدود ۲۴ هزار و ۷۰۰ نفر در سال ۲۰۰۵ به بالغ بر ۴۳ هزار و ۴۰۰ نفر در سال ۲۰۲۱ رسیده است و علیرغم فراز و فرودهایی که در سال‌های مختلف

داشته است، رشدی ۷۶ درصدی را تجربه کرده است. شایان ذکر است که بیشترین میزان بازگشت داوطلبانه حمایت‌شده در جهان مربوط به سال ۲۰۱۶ است که در حدود ۱۰۰ هزار نفر بوده است.

نمودار ۹۹- بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت‌شده در جهان، (۲۰۰۵ تا ۲۰۲۱)

(IOM, 2021)

بازگشت داوطلبانه مستقل در جهان

واضح است که درصد افرادی که بازگشت داوطلبانه مستقل داشته‌اند، بسیار دشوارتر است. به این ترتیب، آمار دقیقی در خصوص مجموع تعداد افرادی که مهاجرت بازگشتی داوطلبانه مستقل داشته‌اند در دسترس نیست. اما از آنجایی که برخی از کشورهای مهاجرفرست توجه ویژه‌ای به معکوس کردن جریان مهاجرت و اتخاذ سیاست‌های بازگشت برای تحقق این هدف داشته‌اند؛ در مواردی پایگاه داده‌ای برای رصد و پایش این افراد ایجاد کرده‌اند. در ادامه تلاش شده است وضعیت مهاجرت‌های بازگشتی در برخی از کشورهای منتخب به اختصار ارائه شود.

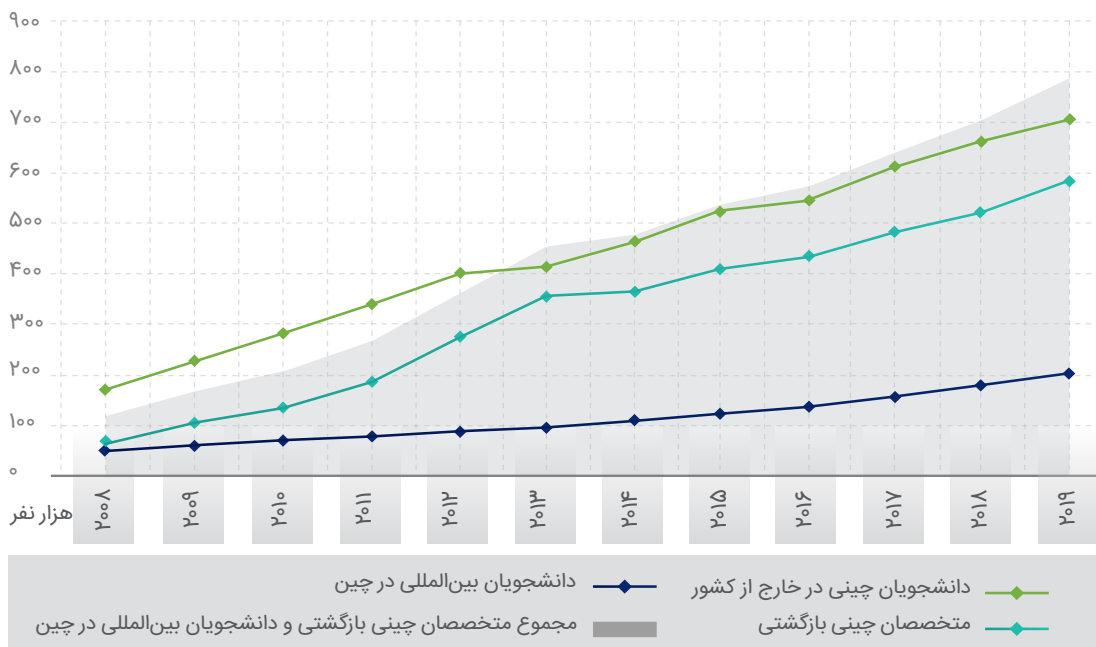
• چین

کشور چین یکی از بزرگترین کشورهای مهاجرفرست جهان محسوب می‌شود. جمعیت مهاجران چینی در خارج از کشور از حدود چهار میلیون و ۲۳۲ هزار نفر در سال ۱۹۹۰ به بیش از ده میلیون و ۴۶۱ هزار نفر در سال ۲۰۲۰ رسیده است که رشد قابل توجهی است! شایان ذکر است که سهم قابل توجهی از مهاجران خروجی از

این کشور را دانشجویان و متخصصان چینی تشکیل می‌دهند. با این وجود، این کشور یکی از بارزترین نمونه‌های مهاجرت معکوس در سطح بین‌المللی محسوب می‌شود که با بالا نگه داشتن سطح اعزام، جذب و بازگشت دانشجویان بین‌المللی، به دنبال کسب حداکثر مطلوبیت از گردش دانشجویان بوده است و چنین سیاستی موجب سرریز مثبت برای این کشور شده و از سال ۲۰۱۳، جمع دانشجویان خارجی و متخصصان بازگشتی در چین، نسبت به دانشجویان خروجی از این کشور فزونی یافته است و در سال ۲۰۱۹ به بیشترین مقدار خود رسیده است.

مطالعات متعددی در خصوص دلایلی که منجر به بازگشت سیل عظیم جمعیت به کشور چین شده، صورت گرفته است^۲ و نتایج حاکی از آن است که قدرت بازار کار چین و همچنین سیاست‌های داخلی مطلوب آن در قبال افراد بازگشتی، باعث افزایش تعداد بازگشتی‌ها شده است. سیاست‌های ضد مهاجرتی شدید در کشورهای غربی نیز احتمالاً این روند را تشدید کرده است.

نمودار ۱۰۰- مقایسه میزان خروج، جذب و بازگشت دانشجویان در چین، (۲۰۰۸ تا ۲۰۱۹)

(China Ministry of Education, 2020); (UIS, 2022)

1. United Nations, 2022

2. Hao; Yan; Guo & Wang, 2017

• مالزی

کشور مالزی یکی دیگر از کشورهای مهاجرفرست جهان محسوب می‌شود. جمعیت مهاجران مالزیایی در خارج از کشور از حدود ۵۶۰ هزار نفر در سال ۱۹۹۰ به بیش از یک میلیون و ۸۶۰ هزار نفر در سال ۲۰۲۰ رسیده است که رشد قابل توجهی است^۱. به این ترتیب مهم‌ترین سیاست مالزی برای مقابله با مهاجرت نیروی انسانی ماهر و متخصص، ترغیب و جذب مهاجران مالزیایی نخبه برای بازگشت به کشور است^۲. اولین سیاست کلیدی مالزی در این راستا، برنامه بازگشت متخصصان مالزیایی^۳ (REP) است که در سال ۲۰۰۱، به منظور ترغیب مهاجران نخبه برای بازگشت به مالزی طراحی شده بود و در سال ۲۰۰۶ برای توسعه منابع انسانی در حوزه علم و فناوری دستخوش اصلاحاتی شد. جامعه هدف این برنامه، مهاجران مالزیایی برجسته بودند که در بالاترین سطح علمی و مهارتی قرار داشتند. علاوه بر این دولت مالزی در سال ۲۰۱۱، سازمان TalentCorp را ایجاد کرد تا به مدیریت طرح بازگشت متخصصان مالزی بپردازد^۴. با این وجود، بنا بر اظهارات مدیر عامل سازمان TalentCorp در سال ۲۰۱۵، طرح REP تنها توانست سه هزار و ۶۰۰ نفر از مهاجران را متقاعد کند که به کشور بازگشته و خدمت کنند. چرا که این طرح تنها می‌توانست مهاجرت بازگشتی را برای کسانی که مشتاق بازگشت به مالزی بودند تسهیل کند، اما مشوق بازگشت برای کسانی که تصمیم به مهاجرت دائمی از مالزی داشتند، فراهم نبود^۵.

• ترکیه

کشور ترکیه یکی از کشورهای مهاجرفرست جهان محسوب می‌شود. جمعیت مهاجران ترکیه‌ای در خارج از کشور از حدود دو میلیون و ۵۱۳ هزار نفر در سال ۱۹۹۰ به بیش از سه میلیون و ۴۱۱ هزار نفر در سال ۲۰۲۰ رسیده است^۶. بر اساس آخرین آمار موجود از جمعیت مهاجران در کشورهای عضو سازمان همکاری و توسعه

اقتصادی (OECD) در سال ۱۶-۲۰۱۵، حدود ۱۳ درصد از مهاجران ترکیه‌ای دارای تحصیلات دانشگاهی هستند^۷. در دهه‌های مختلف، عواملی از جمله رکود اقتصادی در اروپا و شوک نفتی سال ۱۹۷۳ موجب بازگشت ترکیه‌ای‌ها به کشور مبدا خودشان شده است. گیتماز^۸ (۱۹۸۳) بازگشت ۱۹۰ هزار نفر را در بین سال‌های ۱۹۷۴ تا ۱۹۷۷ و ۲۰۰ هزار نفر را در فاصله سال‌های ۱۹۷۸ تا ۱۹۸۳ پیش‌بینی می‌کند. سرکچی و همکارانش^۹ معتقدند در طی پنج دهه گذشته حدود سه میلیون نفر به ترکیه بازگشته‌اند در حالی که مارتین^{۱۰} (۱۹۹۱) تخمین می‌زند حدود یک میلیون مهاجر بین سال‌های ۱۹۶۰ تا ۱۹۹۰ به ترکیه بازگشته باشند^{۱۱}.

در ترکیه دو دیدگاه متفاوت نسبت به بازگشت مهاجران وجود دارد. در یک طرف افرادی قرار دارند که دیدگاه منفی نسبت به بازگشت مهاجران دارند و در طرف دیگر دیدگاه افرادی قرار دارد که بر بازگشت مهاجران به ویژه افراد تحصیل کرده و با مهارت بالا تأکید می‌کنند. در واقع بررسی دیدگاه‌های متفاوت نسبت به مهاجرت بازگشتی در ترکیه نشان می‌دهد که این کشور به صورت کلی سیاست خاصی برای کنترل مهاجرت بازگشتی ندارد، با این حال تلاش‌های گسترده‌ای برای بازگشت گروه منتخبی از مهاجران، یعنی افراد با مهارت بالا و تحصیل کرده صورت گرفته است^{۱۲}.

• مکزیک

کشور مکزیک یکی از بزرگترین کشورهای مهاجرفرست جهان محسوب می‌شود. جمعیت مهاجران مکزیکی در خارج از کشور از حدود چهار میلیون و ۳۹۵ هزار نفر در سال ۱۹۹۰ به حدود یازده میلیون و ۱۸۶ هزار نفر در سال ۲۰۲۰ رسیده است^{۱۳}. بنابراین بهره‌مندی از ظرفیت دایاسپورای مکزیکی در خارج از کشور از دغدغه‌های معمول این کشور بوده است. ایالات متحده آمریکا در طول تاریخ همواره مقصد اصلی مهاجران مکزیکی بوده است. در حالی که

1. United Nations, 2022

2. Kim-hwa; Krishnan; & Jo-yee, 2014

3. Malaysian Returning Expert Program

4. Ibid

5. Malaysiakini, 2015

6. United Nations, 2022

7. OECD, 2016

8. Gitmaz

9. Sirkkeci

10. Martin

11. ozerim & oner, 2020

12. Bilgili & Siegel, 2014

13. United Nations, 2022

مهاجرت چرخشی از مدت‌ها پیش مشخصه سیستم مهاجرت ایالات متحده و مکزیک بوده است، بهبود شرایط اقتصادی در مکزیک، رکود اقتصادی ایالات متحده و افزایش اقدامات داخلی و مرزی توسط دولت ایالات متحده باعث افزایش مهاجران بازگشتی به مکزیک شده است. بین سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۱۴، حدود ۲/۴ میلیون مکزیک‌ای از ایالات متحده به کشور خود بازگشتند که این رقم نسبت به دهه قبل دو برابر بوده است.^۱

علاوه بر این، کشور مکزیک از چندین شبکه دیاسپورا در خارج از کشور برخوردار است. Red Global MX بزرگترین شبکه دیاسپورا در مکزیک است که در سال ۲۰۰۵ با هدف ایجاد ارتباط بین مهاجران مکزیک‌ای ماهر که در خارج از کشور زندگی می‌کنند و موسسات و سازمان‌های محلی به منظور توانمندسازی مشاغل یا بخش‌هایی که ارزش افزوده بالایی دارند ایجاد شده است.^۲

برنامه ابقا و بازگشت محققان مکزیک، همچنین به عنوان "برنامه بازگشت به کشور" شناخته می‌شود که در سال ۱۹۹۱ توسط دولت مکزیک از طریق کنایت ایجاد شد، هدف آن نگهداشت سرمایه انسانی در مکزیک و معکوس کردن جریان خروجی نخبگان است. بر اساس اطلاعات موجود، این برنامه موفق به بازگرداندن و حفظ هزار و ۸۵۹ محقق بین سال‌های ۱۹۹۱ و ۱۹۹۹ شده است.^۳

• آرژانتین

کشور آرژانتین یکی از بزرگترین کشورهای مهاجرپرست جهان محسوب می‌شود. جمعیت مهاجران آرژانتینی در خارج از کشور از حدود ۴۳۰ هزار نفر در سال ۱۹۹۰ به بیش از یک میلیون و ۷۶ هزار نفر در سال ۲۰۲۰ رسیده است که رشد قابل توجهی است.^۴

مسئله از دست دادن دانشمندان به دلیل مهاجرت دائمی، یک مشکل جدی در جوامع علمی و سیاستگذاری آرژانتین تلقی می‌شود.^۵ در سال ۲۰۰۳ دولت آرژانتین به منظور جذب دانشمندان برای بازگشت به کشور، برنامه مهاجرت بازگشتی Raices

را تنظیم کرد.^۶ بین سال‌های ۲۰۰۳ و ۲۰۱۱ حدود ۸۰۰ دانشمند از طریق این برنامه بازگشته‌اند. تقریباً ۵۴ درصد از این محققان از آمریکای شمالی و ۴۴ درصد از اروپا بازگشتند.

آرژانتین به عنوان کشوری که پس از تجربه دیکتاتوری در دهه ۱۹۸۰ بسیاری از نخبگان و تحصیل کردگان را از طریق مهاجرت از دست داد، تصمیم به اصلاح ساختارها و سیاست‌گذاری‌هایش گرفت تا بتواند بخشی از این مهاجران را به کشور بازگرداند و از ظرفیت‌های متفاوت علمی و اقتصادی آن‌ها در داخل کشور استفاده کند. بنابراین طراحی و پیاده‌سازی طیف گسترده‌ای از اقدامات و برنامه‌ها برای تسهیل بازگشت موقت و دائمی و تشکیل شبکه‌های مهاجران بیشترین تأثیر را در القای مهاجرت بازگشتی به کشور داشته است.

• لهستان

کشور لهستان یکی از بزرگترین کشورهای مهاجرپرست اروپا محسوب می‌شود. جمعیت مهاجران لهستانی در خارج از کشور از حدود یک میلیون و ۶۷۳ هزار نفر در سال ۱۹۹۰ به بیش از چهار میلیون و ۸۲۵ هزار نفر در سال ۲۰۲۰ رسیده است.^۷

خروج گسترده مهاجران لهستانی از این کشور یکی از مشخصه‌های اصلی تاریخ معاصر لهستان، به ویژه دوره بین جنگ (۱۹۳۹-۱۹۱۸) بود. در دوره کمونیست (۱۹۴۵-۱۹۸۹) مرزهای این کشور بسته شده و ورود و خروج مهاجران محدود شد. با این حال، در این دوران، مهاجرت هم به دلایل سیاسی و هم به دلایل اقتصادی، به صورت غیرقانونی یا به بهانه سفرهای توریستی صورت می‌گرفت. پس از سقوط رژیم کمونیستی در سال ۱۹۸۹، آزادی جابه‌جایی‌های بین‌المللی در این کشور برقرار شد و سیستم مهاجرت لهستان به طور قابل توجهی تغییر کرد. به این ترتیب، باز شدن مرزها باعث بازگشت لهستانی‌های مقیم خارج از کشور شد. در واقع، از آغاز دهه ۱۹۹۰ دهه‌ها هزار مهاجر یا فرزندان خارجی آن‌ها به لهستان بازگشتند.^۸

1. Wassink & Hagan, 2018

2. Arroyo-DeAnda & Castaoda-Camey, 2016

3. Tejada Guerrero & Bolay, 2005

4. United Nations, 2022

5. Charreau, 2011

6. Mincyt, 2011; Pasqualini, 2011; Jonkers, 2008; Charreau, 2011

7. United Nations, 2022

8. Klein-Hitpab, 2013; Kaczmarczyk, 2006; Klagge et al., 2007

• ارمنستان

سازمان همکاری و توسعه اقتصادی در پژوهشی در سال ۲۰۱۷ نشان می‌دهد که نزدیک به نیمی (۴۶ درصد) از مجموع کسانی که از ارمنستان مهاجرت کرده‌اند، به این کشور بازگشته‌اند! گزیده‌ای از برنامه‌های دفتر کمیساریای عالی امور دایاسپورا در ارمنستان که به چنین موفقیتی انجامیده‌اند، در ذیل شرح داده شده‌اند:

IGORTS: این برنامه فارغ‌التحصیلان دانشگاهی و دارای سابقه‌ی کار در خارج از کشور را دعوت می‌کند تا دوره‌ای یک‌ساله را بنا بر تخصص خود در مشاغل دولتی داخل کشور مشغول به کار شوند و سیاست‌های کشور در حوزه‌های مختلف توسعه‌ای را شکل دهند. این برنامه علاوه بر حقوق و مزایا، هزینه بلیط رفت و برگشت و اقامت افراد متخصص را نیز برعهده می‌گیرد. **NerUzh:** این برنامه کارآفرینان ارمنی ساکن خارج از کشور، خصوصاً در حوزه‌ی علم و فناوری را برای ایجاد کسب‌وکار در ارمنستان تشویق می‌کند و اطلاعات لازم در این راستا را در اختیارشان قرار می‌دهد. به علاوه، بخش رقابتی این برنامه بر اساس برنامه‌ی کسب‌وکار کارآفرینان، به حمایت مالی از برخی مشمولان می‌پردازد و با اعطای جایزه‌ای ۱۵ تا ۳۰ هزار دلاری به

آن‌ها در بازگشت به وطن یاری می‌دهد.

GovTech Launchpad: دولت این برنامه رقابتی را برای انتخاب راه‌حل‌های مبتنی بر فناوری نوین برای برقراری ارتباط و بهره‌برداری از ظرفیت‌های دایاسپورا برگزار می‌کند که برندگان آن در دوره‌ای دو ماهه به طور فشرده راهنمایی و آموزش دریافت می‌کنند تا راه‌حل‌های فناورانه‌ی خود را توسعه دهند.

Mapping the Armenian Diaspora: این برنامه با استفاده از کلان‌داده‌ها و ابزارهای دیجیتال تلاش می‌کند پایگاه داده‌ای منسجم از ظرفیت‌های موجود در دایاسپورا ایجاد کند.^۳

میل به بازگشت در جهان

تحلیل یافته‌های یکی از پیمایش‌های گالوپ که از مصاحبه با حدود ۶۴ هزار مهاجر نسل اول بالای ۱۵ سال در حدود ۱۶۰ کشور جهان طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۸ انجام شده است، حاکی از آن است که اغلب مهاجران جهان (حدود ۷۷ درصد) دوست دارند در جایی که هستند بمانند. در حالی که تعداد کمی از آنها تمایل دارند به کشور ثانویه‌ای مهاجرت کنند (حدود ۱۶ درصد) و تعداد خیلی کمی هم تمایل دارند به کشور مبدأ خود باز گردند (حدود ۷ درصد)^۳.

جدول ۷۷- مقایسه تمایل به ماندن، رفتن و بازگشت در میان مهاجران در مناطق مختلف جهان

تمایل به بازگشت به کشور زادگاه	تمایل به مهاجرت مجدد از کشور میزبان	تمایل به ماندن در کشور میزبان	
۸٪	۲۸٪	۶۴٪	جنوب صحرای آفریقا
۹٪	۲۲٪	۶۹٪	اتحادیه اروپا
۱۳٪	۱۷٪	۷۱٪	آمریکای لاتین و کارائیب
۷٪	۱۹٪	۷۴٪	خاورمیانه و شمال آفریقا
۷٪	۱۶٪	۷۸٪	سایر مناطق اروپا
۶٪	۱۴٪	۸۱٪	کشورهای مشترك المنافع
۴٪	۱۱٪	۸۵٪	آمریکای شمالی
۲٪	۱۳٪	۸۶٪	سایر مناطق آسیا
۴٪	۹٪	۸۸٪	استرالیا و نیوزلند
۷٪	۱۶٪	۷۷٪	میانگین جهان

(Gallup, 2020)

1. OECD, 2017

2. Armenia Office of the High Commissioner for Diaspora Affairs, 2022

3. Gallup, 2020

آمریکای شمالی و منطقه استرالیا و نیوزلند در طرف مقابل طیف قرار دارند. این دو منطقه که از مهم‌ترین قطب‌های جذب مهاجران هستند و کمترین نرخ مهاجرت‌های درون منطقه‌ای را دارند، از وضعیت کاملاً متفاوتی برخوردار هستند. مهاجران در این مناطق، بالاترین سطح از تمایل به ماندن و پایین‌ترین سطح از تمایل به بازگشت را دارند.^۳

یکی از عوامل اثرگذار بر میل به ماندن، میل به مهاجرت مجدد و یا میل به بازگشت، میزان رضایت یا نارضایتی مهاجران از وضعیت خود در مقاصد مهاجرتی آنهاست. در سطح جهانی به طور میانگین، مهاجرانی که می‌خواهند در مقصد مهاجرتی خود باقی بمانند، به احتمال زیاد وضعیت زندگی خود را به اندازه‌ای مثبت ارزیابی می‌کنند که خود را بسیار موفق^۴ در نظر بگیرند و سهم کمتری از آنان وضعیت خود را رنج‌آور^۵ تصور می‌کنند. یافته‌های گالوپ گویای آن است که ۴۰ درصد از مهاجرانی که تمایل به ماندن در مقصد مهاجرتی خود را دارند، وضعیت خود را موفق و رو به رشد تصور می‌کنند. در حالی که میزان مثبت ارزیابی کردن وضعیت خود در مقصد مهاجرتی در میان کسانی که تمایل دارند مهاجرت مجدد کنند یا به کشور مبدأ خود بازگردند متفاوت است. حدود ۳۰ درصد از کسانی که تمایل دارند مهاجرت مجدد کنند، وضعیت خود را بسیار موفق و رو به رشد می‌بینند، در حالی که ۳۷ درصد از کسانی که دوست دارند به کشور مبدأ خود بازگردند وضعیت خود را بسیار موفق و رو به رشد می‌بینند.^۶

مانند سایر مهاجران در جهان، اکثر مهاجرانی که در جنوب صحرای آفریقا زندگی می‌کنند (حدود ۶۴ درصد) تمایل دارند تا در مقصد مهاجرتی خود باقی بمانند، با این وجود در مقایسه با سایر مناطق جهان، پایین‌ترین میزان تمایل به ماندن را نشان می‌دهند. علاوه بر این، ۲۸ درصد از مهاجران در این منطقه تمایل دارند تا به کشور ثانویه‌ای مهاجرت کنند که بیشترین تمایل به مهاجرت مجدد در مناطق مختلف جهان به حساب می‌آید. تنها ۸ درصد از مهاجران در این منطقه تمایل دارند تا به کشور مبدأ خود باز گردند.^۱

۶۹ درصد از مهاجرانی که در اتحادیه اروپا زندگی می‌کنند تمایل دارند در مقصد مهاجرتی خود باقی بمانند، در حالی که ۲۲ درصد مایل هستند به کشور دیگری نقل مکان کنند و تنها ۹ درصد تمایل دارند به کشور مبدأ خود باز گردند.

وجه اشتراکی که بین این دو منطقه به ظاهر ناهمگون وجود دارد، سهم قابل توجه مهاجرت‌های درون منطقه‌ای است. با این وجود، یک تفاوت اساسی بین مهاجران این دو منطقه وجود دارد و آن هم این است که اکثر مهاجرانی که در اتحادیه اروپا تمایل به مهاجرت مجدد دارند، می‌خواهند به کشور دیگری در اتحادیه اروپا بروند؛ در حالی که اکثر مهاجرانی که در منطقه جنوب صحرای آفریقا تمایل به مهاجرت مجدد دارند، می‌خواهند منطقه را ترک کنند و به کشورهای آمریکای شمالی یا اروپای غربی بروند.^۲

1. Gallup, 2020
2. Ibid
3. Ibid

4. Thriving
5. Suffering
6. Ibid

جدول ۷۸- میزان رضایت مهاجران در استرالیا و نیوزلند، اتحادیه اروپا و شورای همکاری خلیج فارس در سال ۲۰۱۸

سهم افراد ناراضی* (درصد)	سهم افراد راضی* (درصد)	
		استرالیا و نیوزلند
۲	۶۲	تمایل به ماندن
۲	۵۶	تمایل به مهاجرت مجدد
۵	۵۰	تمایل به بازگشت
		اتحادیه اروپا
۷	۳۹	تمایل به ماندن
۱۰	۳۰	تمایل به مهاجرت مجدد
۹	۳۴	تمایل به بازگشت
		کشورهای شورای همکاری خلیج فارس
۳	۴۲	تمایل به ماندن
۴	۳۷	تمایل به مهاجرت مجدد
۵	۳۶	تمایل به بازگشت

(Gallup, 2020)

* افراد راضی کسانی هستند که وضعیت خود را در حال رشد می‌بینند، در حالی که افراد ناراضی کسانی هستند که از وضعیت خود رنج می‌برند.

اتحادیه اروپا و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس، هر چه مهاجران کمتر احساس موفق بودن کنند، کمتر تمایل به ماندن خواهند داشت^۱.

ارتباط بین میزان رضایت و تمایل به ماندن مهاجران تا حد زیادی از الگوی جهانی برخی از مهم‌ترین مناطق مهاجرپذیر پیروی می‌کند. در مقاصد اصلی مهاجران بین‌المللی همچون استرالیا و نیوزلند،

1. Gallup, 2020

جدول ۷۹- میزان رضایت مهاجران در آمریکای لاتین، خاورمیانه و شمال آفریقا و کشورهای مشترک المنافع در سال ۲۰۱۸

سهم افراد ناراضی* (درصد)	سهم افراد راضی* (درصد)	کشورهای مستقل مشترك المنافع
۱۸	۲۵	تمایل به ماندن
۱۷	۲۲	تمایل به مهاجرت مجدد
۲۸	۲۲	تمایل به بازگشت
		آمریکای لاتین و کارائیب
۱۰	۴۱	تمایل به ماندن
۷	۳۷	تمایل به مهاجرت مجدد
۷	۴۲	تمایل به بازگشت
		خاورمیانه و شمال آفریقا (به استثنای کشورهای حاشیه خلیج فارس)
۲۱	۱۹	تمایل به ماندن
۲۳	۱۹	تمایل به مهاجرت مجدد
۹	۲۷	تمایل به بازگشت

(Gallup, 2020)

* افراد راضی کسانی هستند که وضعیت خود را در حال رشد می‌بینند، در حالی که افراد ناراضی کسانی هستند که از وضعیت خود رنج می‌برند.

زندگی می‌کنند، وضعیت آنها در کشور مقصد چگونه است و وضعیتشان پس از بازگشت به کشور مبدأ چگونه خواهد بود. اما تفاوت رفتار افراد بر اساس منطقه‌ای که در آن هستند یا چه ارزیابی از وضعیت زندگی خود دارند، بر پیچیدگی جریان‌های جابه‌جایی آنها می‌افزاید. بنابراین هیچ رویکرد یکسانی برای درک همه جریان‌های در مناطق مختلف جهان وجود ندارد.^۳

همانطور که پیش‌تر بررسی کردیم، به طور میانگین حدود ۷ درصد از مهاجران تمایل دارند به کشور مبدأ خود باز گردند. با این وجود، حداقل ۸۰ درصد از مهاجران در بسیاری از کشورهای جهان، تمایلی به ترک مقصد مهاجرتی خود و بازگشت به وطن یا هر جای دیگری ندارند. در عین حال میزان تمایل به جابه‌جایی در میان مهاجران ملیت‌های مختلف متفاوت است.

بسیاری از مناطق دیگر از جمله کشورهای مستقل مشترك المنافع، آمریکای لاتین و کارائیب و خاورمیانه و شمال آفریقا (به استثنای کشورهای حاشیه خلیج فارس) از چنین الگویی پیروی نمی‌کنند. برای مثال در کشورهای مستقل مشترك المنافع، مهاجرانی که وضعیت خود را رنج‌آور ارزیابی می‌کنند، به احتمال زیاد تمایل به بازگشت به کشور مبدأ خود را دارند. همچنین مهاجرانی که در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (به استثنای کشورهای حاشیه خلیج فارس) وضعیت خود را خیلی موفق ارزیابی می‌کنند، به احتمال زیاد تمایل به بازگشت دارند، در حالی که اگر از وضعیت خود خیلی ناراضی باشند با احتمال بیشتری در مقصد مهاجرتی خود می‌مانند.^۴

بنابراین تمایل مهاجران به ماندن، بازگشت یا مهاجرت مجدد بستگی به این دارد که اکنون در کجا

۱. اتحادیه کشورهای مستقل مشترك المنافع، شامل برخی از جمهوری‌های مستقل اتحاد جماهیر شوروی سابق است و شامل کشورهای آذربایجان، ارمنستان، ازبکستان، بلاروس، تاجیکستان، روسیه، قرقیزستان، قزاقستان، مولداوی، ترکمنستان، افغانستان و مغولستان می‌باشد.

2. Gallup, 2020

3. Ibid

برای مثال، مهاجران یونانی، ازبکستانی، مالزیایی، بریتانیایی، پرتغالی و... به ترتیب بیشترین تمایل را برای ماندن در مقصد مهاجرتی خود دارند. در حالی که کشوری مانند پرتغال به شدت در تلاش است تا پرتغالی‌های مقیم خارج از کشور را به وطن بازگرداند و به حفظ سرمایه‌های انسانی خود بپردازد!

جدول ۸۰- مهاجران ملیت‌های مختلف با بیشترین میل به ماندگاری در کشور میزبان در سال ۲۰۱۸

نام کشور	تمایل به ماندن در کشور میزبان	تمایل به مهاجرت مجدد از کشور میزبان	تمایل به بازگشت به کشور زادگاه
یونان	۹۰٪	۷٪	۳٪
ازبکستان	۸۸٪	۱۱٪	۲٪
مالزی	۸۷٪	۹٪	۴٪
بریتانیا	۸۷٪	۸٪	۵٪
پرتغال	۸۶٪	۶٪	۸٪
فلسطین	۸۴٪	۱۳٪	۳٪
عراق	۸۴٪	۱۵٪	۱٪
لهستان	۸۳٪	۱۵٪	۲٪
بلاروس	۸۳٪	۱۰٪	۷٪
قزاقستان	۸۲٪	۱۷٪	۱٪
یمن	۸۰٪	۱۴٪	۵٪
بوسنی و هرزگوین	۸۰٪	۱۹٪	۱٪
اوکراین	۸۰٪	۱۸٪	۲٪

(Gallup, 2019)

* حداقل با ۳۰۰ مهاجر نسل اول از هر ملیت مصاحبه شده است.

تلاش دولتمردان این کشورها برای بازگرداندن مهاجران خود، به ویژه برای کشورهای هم‌چون عراق و اوکراین، احتمالاً بسیار دشوار خواهد بود. چرا که تمایل به بازگشت در میان مهاجران اینگونه کشورها در سطح کمتر از ۱۰ درصد قرار دارد^۱.

1. Gallup, 2019

2. Ibid

عربستان سعودی حدود ۳۰ درصد، در میان مهاجران استرالیایی حدود ۲۱ درصد و در میان مهاجران ترکیه‌ای حدود ۲۰ درصد است. ۱۵ درصد از مهاجران آمریکایی و فرانسوی نیز تمایل دارند به وطنشان باز گردند!

در عین حال، کشورهایی وجود دارند که می‌توانند دیاسپورای خود را به راحتی به وطن باز گردانند. برای مثال، مهاجران ساکن در عربستان سعودی بیشترین تمایل را برای بازگشت دارند. میل به بازگشت در میان مهاجران

جدول ۸۱- مهاجران ملیت‌های مختلف با بیشترین میل به بازگشت در سال ۲۰۱۸

اتباع کشورها	تمایل بازگشت به زادگاه
عربستان سعودی	۳۰٪
استرالیا	۲۱٪
ترکیه	۲۰٪
مالی	۱۶٪
ایالات متحده آمریکا	۱۵٪
فرانسه	۱۵٪

(Gallup, 2019)

* حداقل با ۳۰۰ مهاجر نسل اول از هر ملیت مصاحبه شده است.

جدول ۸۲- مهاجران ملیت‌های مختلف با کمترین میل به بازگشت در سال ۲۰۱۸

اتباع کشورها	تمایل بازگشت به زادگاه
قزاقستان	۱٪
عراق	۱٪
بوسنی و هرزگوین	۱٪
ایران	۱٪
ازبکستان	۲٪
اوکراین	۲٪
لهستان	۲٪
فیلیپین	۲٪
اندونزی	۲٪
کنگو	۳٪
چین	۳٪
پاکستان	۳٪
فلسطین	۳٪
گرجستان	۳٪
صربستان	۳٪
یونان	۳٪

(Gallup, 2019)

* حداقل با ۳۰۰ مهاجر نسل اول از هر ملیت مصاحبه شده است.

بنابراین، علیرغم اینکه رهبران بسیاری از کشورها تمایل به بازگرداندن هموطنان دایاسپورای خود به زادگاهشان را دارند تا بتوانند از دانش، مهارت و تجربیات آنان در خارج از کشور بهره‌مند شوند، در مسیر پیش رویشان با چالش سختی به عنوان میل به بازگشت دایاسپورا مواجه هستند؛ چرا که شواهد حاکی از آن است که اکثر مهاجران تمایلی برای بازگشت به وطن ندارند. اگر چه ممکن است دلایلی

که منجر به مهاجرت افراد از زادگاهشان شده است در اثر اقدامات رهبران نباشد؛ چنانچه سیاست‌گذاران بخواهند دایاسپورای خارج از کشور را ترغیب به بازگشت کنند، باید دلایل قانع‌کننده‌ای برای بازگشت آنان بیابند و با طراحی و پیاده‌سازی سیاست‌های سرمایه‌گذاری و ادغام مجدد در بازار کار، آنان را تشویق به بازگشت کنند.

■ مهاجرت‌های بازگشتی در ایران

مهاجرت ایرانیان به خارج از کشور، به ویژه مهاجرت نخبگان از ایران، هرچند قدمتی طولانی دارد، اما در سال‌های اخیر به چالشی مناقشه‌برانگیز در کشور تبدیل شده است. بر اساس آخرین آمار در سال ۲۰۱۹ تقریباً ۱/۸ درصد از دانشجویان ایرانی در خارج از کشور تحصیل می‌کنند که در مقایسه با میانگین بین‌المللی (۲/۶ درصد) همچنان رقم پایینی است.^۱ به عبارت دیگر، سهم دانشجویان ایرانی خارج از کشور نسبت به کل دانشجویان ایرانی در مقایسه با نسبت دانشجویان بین‌المللی در جهان، رقم قابل توجهی نیست. با این وجود، به منظور استفاده صحیح و مناسب از ظرفیت‌های علمی نخبگان در راستای توسعه همه‌جانبه کشور، نباید از ظرفیت استعدادهای برتر و نخبگان غیرمقیم غافل شد.

علیرغم اینکه میزان بازگشت مهاجران ایرانی در مقایسه با میزان مهاجرت از کشور رقم قابل توجهی نیست، اما بازگشت هر یک از آنان می‌تواند منجر به انتقال سرمایه، دانش و تکنولوژی شود و به رشد و توسعه کشور بینجامد. با این وجود، این حوزه از مهاجرت دارای خلأهای آماری بسیاری است که پژوهش در این زمینه را با مشکل مواجه کرده است. بنابراین نمی‌توان آمار متقن و جامعی درباره میزان بازگشت مهاجران ایرانی ارائه کرد. چرا که رصد مهاجران پس از یک دوره مهاجرت کار بسیار دشواری است. تنها آمار موجود مربوط به نرخ بازگشت داوطلبانه حمایت شده ایرانیان است که در مجموع از سال ۲۰۰۳ تا ۲۰۲۱ بالغ بر ۱۴ هزار مهاجر ایرانی را شامل می‌شود. از طرف دیگر، در راستای نیل به اهداف بلندمدت چشم‌انداز علمی کشور و بهره‌گیری از ذخایر علمی دانشمندان و متخصصان ایرانی خارج از کشور، طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم از سال ۱۳۹۳ به منظور انتقال دانش، تجربه و ایده‌های فناورانه به کشور توسط معاونت امور بین‌الملل و تبادل فناوری معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری و با همکاری دانشگاه‌ها، پژوهشگاه‌ها و مراکز علمی

و فناوری منتخب کشور به عنوان پایگاه تخصصی همکار اجرا شد تا در قالب حمایت از انجام دوره‌های علمی و تحقیقاتی همچون پسا دکترا، فرصت مطالعاتی، استاد مدعو و معین، تعریف پروژه‌های فناوری کوتاه‌مدت و بلندمدت و برگزاری سخنرانی‌ها و کارگاه‌های تخصصی به ارتباط مؤثر محققان با مراکز علمی و فناوری برگزیده کشور یاری نماید.

اجرای این طرح نیز گامی ارزشمند در راستای استفاده از ظرفیت دایاسپورای ایرانی تحصیل‌کرده در خارج از کشور است و نتایج مطلوبی نیز به همراه داشته است و منجر به بازگشت حدود دو هزار و ۵۰۰ نفر شده است. با این وجود، رویکرد ایران در قبال مهاجرت‌های بازگشتی تاکنون به نحوی نبوده که مهاجران خارج از وطن را به شکل جدی به بازگشت به ایران ترغیب کند. چرا که وضعیت کلی کشور و سیاست‌ها و برنامه‌های بازگشت ایران، در حجم و گستردگی و اثربخشی همچنان محدود است و نیازمند تعمیق و تقویت بنیادین است.

بنابراین در صورتی که کشور ایران بخواهد استفاده بهینه‌تری از ظرفیت ایرانیان خارج از کشور داشته باشد، باید علاوه بر تغییر رویکرد سیاستی خود در قبال مهاجران خارج از ایران، به بهبود زیرساخت‌های کشور بپردازد تا آمادگی بیشتری برای جذب متخصصان خارج از کشور پیدا کند و فرصت‌های بیشتری برای باز ادغام اقتصادی و اجتماعی آنان ایجاد کند.

در ادامه سعی شده است با بررسی آمار مهاجرت‌های بازگشتی و سیاست‌های بازگشت در ایران، به توصیف و تبیین مهاجرت بازگشتی در کشور پرداخته شود؛ همچنین با استفاده از نتایج مطالعات میدانی که طی سال‌های مختلف توسط رصدخانه مهاجرت ایران و سایر افراد انجام شده است، وضعیت میل به بازگشت و پیشران‌های آن در میان ایرانیان خارج از کشور بررسی شود.

در زمینه بازگشت‌های اجباری نهادهایی همچون سازمان بین‌المللی مهاجرت (IOM) و آژانس پناهندگان سازمان ملل متحد (UNHCR) که سالانه تعداد افراد رد مرز شده را اعلام می‌کنند، آماری در خصوص تعداد ایرانیان رد مرز شده اعلام نمی‌کنند. بنابراین نمی‌توان در خصوص نرخ بازگشت اجباری ایرانیان اظهار نظر کرد.

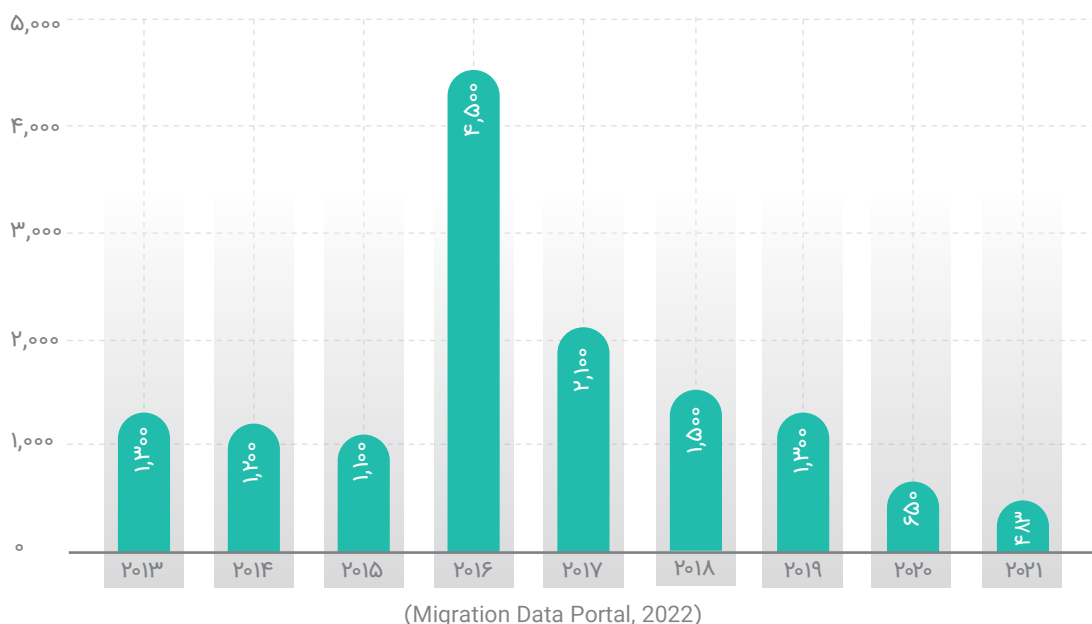
بازگشت داوطلبانه حمایت شده در ایران

آخرین آمار پورتال جهانی مهاجرت گویای آن است که از سال ۲۰۱۳ تا سال ۲۰۲۱ میلادی، در مجموع بالغ بر ۱۴ هزار مهاجر ایرانی بازگشت داوطلبانه حمایت شده داشته‌اند. نوسانات میزان بازگشت داوطلبانه حمایت شده مهاجران ایرانی طی سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۱ مطابق نمودار پیش رو است.^۱

سیاست‌گذاری مهاجرت‌های بین‌المللی باید مبتنی بر آمار و داده‌های متقن و مستند مهاجرتی باشد تا موجب تقویت و استحکام مبنایی سیاست‌های اتخاذ شده در حوزه مهاجرت شود و زمینه سنجش اثربخشی این سیاست‌ها را بر اساس شاخص‌های کلیدی کمی و کیفی فراهم آورد. با این وجود، ایران نیز همانند سایر کشورهای جهان دارای خلأهای آماری و پژوهشی در حوزه مهاجرت‌های بازگشتی است و علیرغم اینکه بازگشت مهاجران یکی از مهم‌ترین شاخص‌های مهاجرت در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران محسوب می‌شود؛ اما نمی‌توان درباره آمار واقعی میزان مهاجران بازگشتی در کشورمان اظهار نظر کرد. اگر مهاجرت‌های بازگشتی را در سه دسته کلی بازگشت‌های اجباری، بازگشت‌های داوطلبانه حمایت شده و بازگشت‌های داوطلبانه مستقل در نظر بگیریم، بازگشت ایرانیان به قرار زیر خواهد بود:

نمودار ۱۰۱- فراوانی بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت‌شده مهاجران ایرانی، (۲۰۲۱ تا ۲۰۱۳)

بازگشت داوطلبانه مستقل در ایران

ایرانیان برجسته توسط معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری و مرکز تعاملات بین‌المللی علم و فناوری به طور رسمی پیاده‌سازی و اجرا شد. اجرای این طرح، دستاوردهای کمی و کیفی قابل توجهی برای کشور ایران به همراه داشته است از جمله اینکه منجر به ایجاد پایگاه آماری منسجمی از متخصصان ایرانی بازگشتی شده است. بر اساس آخرین آمار موجود از ابتدای آغاز این طرح تا پایان مرداد ماه سال ۱۴۰۱، هشت هزار و ۵۸ نفر از ایرانیان خارج از کشور درخواست استفاده از تسهیلات طرح را داشته‌اند که از این میان سه هزار و ۷۴۲ درخواست تأیید شده است، دو هزار و ۶۷۷ درخواست رد شده است و مابقی درخواست‌های انصرافی یا بدون وضعیت هستند. شواهد حاکی از آن است که اجرای این طرح منجر به بازگشت حدود دو هزار و ۴۸۷ نفر از متخصصان و فارغ‌التحصیلان ایرانی تا پایان تیر ماه ۱۴۰۱ شده است.^۱

رصد و پایش مهاجران پس از یک دوره کار و یا تحصیل در خارج از کشور امر بسیار دشواری است. بنابراین نمی‌توان تخمین دقیقی درباره میزان بازگشت داوطلبانه مستقل ایرانیان داشت. اما با توجه به اهمیت ظرفیت استعدادهای برتر و نخبگان غیر مقیم و لزوم استفاده از این ظرفیت‌های مهم برای توسعه اقتصاد دانش بنیان، می‌توانیم به آمار متخصصان ایرانی بازگشتی از طریق طرح همکاری با متخصصان دانشمندان ایرانی غیر مقیم استناد کنیم.

از آنجایی که تا پیش از سال ۱۳۹۳ مهاجرت بازگشتی، حتی بازگشت متخصصان و دانشمندان ایرانی به طور ملی رصد نمی‌شد، بنابراین آمار دقیق و جامعی در این باره تا پیش از سال مذکور وجود ندارد. البته اظهار نظرهای متفاوتی پیرامون این موضوع همواره وجود داشته است.

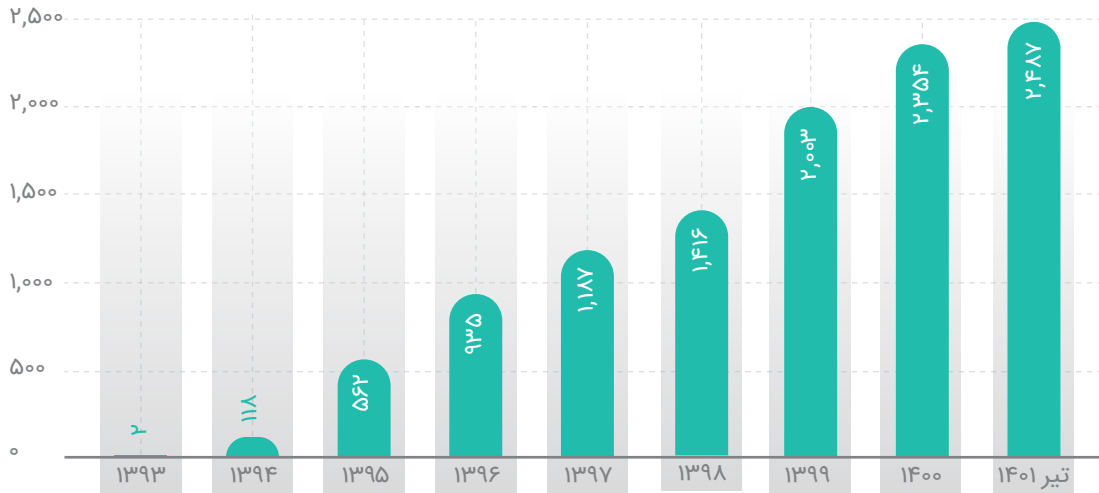
از سال ۱۳۹۳ طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم با هدف تسهیل بازگشت

۱. معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱

متخصصان ایرانی بازگشتی

از ابتدای اسفند ماه سال ۱۳۹۳ تا پایان تیر ماه سال ۱۴۰۱ در مجموع دو هزار و ۴۸۷ ایرانی از تسهیلات طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم بهره‌مند شده‌اند.

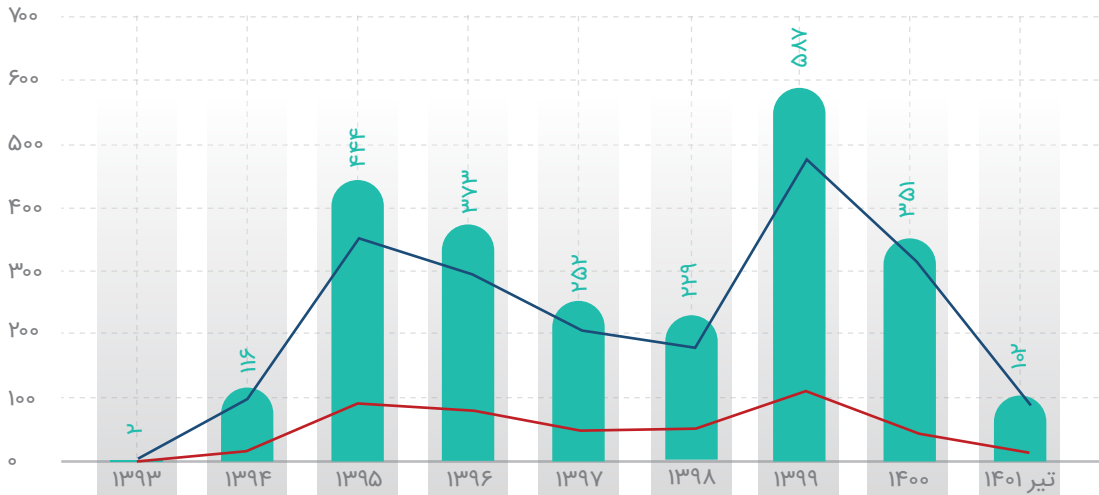
نمودار ۱۰۲- فراوانی تجمعی متخصصان ایرانی بازگشتی، (اسفند ۱۳۹۳ تا تیر ۱۴۰۱)

(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

* سال بازگشت ۳۱ نفر از متخصصان ایرانی نامشخص است که به مجموع متخصصان ایرانی بازگشتی اضافه شده است.

نمودار ۱۰۳- فراوانی متخصصان ایرانی بازگشتی به تفکیک جنسیت، (اسفند ۱۳۹۳ تا تیر ۱۴۰۱)

● فراوانی کل متخصصان ایرانی بازگشتی — فراوانی مردان ایرانی بازگشتی — فراوانی زنان ایرانی بازگشتی

(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

* سال بازگشت ۳۱ نفر از متخصصان ایرانی نامشخص است که در این آمار در نظر گرفته نشده است.

نسبت به مردان ایرانی تجربه بهتری از مهاجرت دارند. ضمن اینکه آنان نسبت به مردان آمادگی بیشتری برای مهاجرت داشته و تلاش بیشتری برای ساختن زندگی تازه در مقصد مهاجرتی خود می‌کنند.^۲ به این ترتیب، تمایل به بازگشت در میان زنان ایرانی کمتر از مردان ایرانی است و به تبع میزان بازگشت مردان ایرانی بیشتر از میزان بازگشت زنان ایرانی خواهد بود.

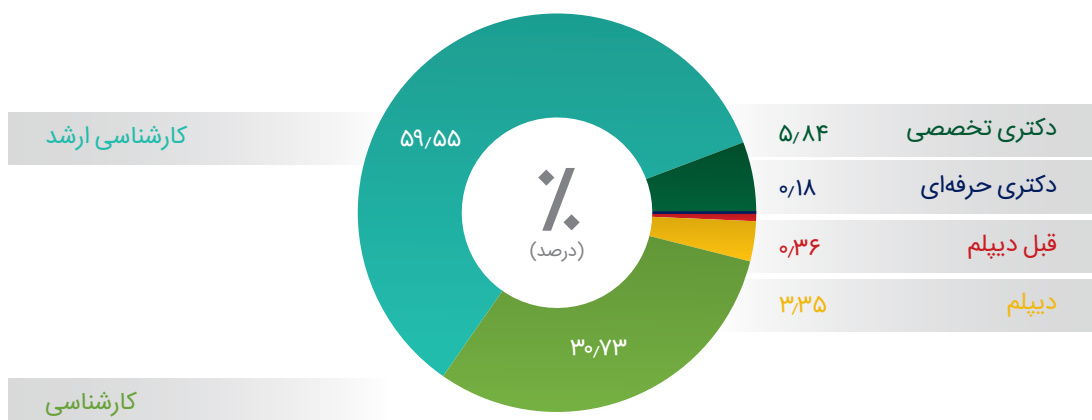
تحصیلات متخصصان ایرانی بازگشتی

بر اساس آخرین آمار موجود در سال ۱۴۰۱، اغلب متخصصان ایرانی که به کشور بازگشته‌اند، تا مقطع کارشناسی ارشد خود را در ایران گذرانده بودند. به عبارت دیگر، حدود ۶۰ درصد از متخصصان ایرانی بازگشتی، پس از اتمام مقطع کارشناسی ارشد خود از ایران مهاجرت کرده و مجدداً به کشور بازگشته‌اند. حدود ۳۱ درصد از آنان پس از اتمام دوره کارشناسی خود از ایران مهاجرت کرده و مجدداً به کشور بازگشته‌اند. حدود شش درصد از آنان پس از اتمام دوره دکتری تخصصی از ایران مهاجرت کرده بودند. حدود سه درصد از آنان پس از گرفتن مدرک دیپلم و کمتر از یک درصد آنان قبل از گرفتن مدرک دیپلم یا پس از گرفتن دکترای حرفه‌ای از ایران مهاجرت کرده بودند و مجدداً به ایران بازگشته‌اند.

همانطور که از نمودار فراوانی متخصصان ایرانی بازگشتی در سال‌های مختلف مشخص است، در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ با توجه به اشتها طرح بازگشت متخصصان و همچنین چشم‌انداز سیاسی و اقتصادی مساعد ایران به علت امضای توافق‌نامه برجام، تعداد ایرانیان بازگشتی رشد یافته و به تراز بالای ۴۰۰ نفر رسیده است. سپس از سال ۱۳۹۷ همزمان با بازگشت تحریم‌ها، بازگشت متخصصان ایرانی روند نزولی یافته است، تا اینکه از سال ۱۳۹۹ و با آغاز همه‌گیری ویروس کرونا، روند مهاجرت‌های بازگشتی در جهان و ایران افزایش یافته است و میزان بازگشت ایرانیان مجدداً رشد یافته و به بیشترین سطح خود در تراز ۶۰۰ نفر رسیده است.

از مجموع دو هزار و ۴۸۷ متخصص ایرانی بازگشتی، دو هزار و ۳۲ نفر (معادل ۸۲ درصد) را مردان تشکیل می‌دهند و زنان ۴۵۵ نفر (معادل ۱۸ درصد) را تشکیل می‌دهند. این در حالی است که شکاف قابل توجهی در مهاجرت زنان و مردان ایرانی وجود ندارد. با توجه به آخرین آمار سازمان ملل از جمعیت مهاجران جهان در سال ۲۰۲۰، حدود ۵۳ درصد از جمعیت مهاجران ایرانی در جهان را مردان تشکیل می‌دهند و زنان حدود ۴۷ درصد از این جمعیت را تشکیل می‌دهند. واضح است که اختلاف قابل توجهی در بازگشت مردان و زنان ایرانی مهاجر وجود دارد و بازگشت زنان به مراتب کمتر از مردان است. بررسی دایاسپورای ایرانی در سال ۱۹۹۹ حاکی از آن است که در مجموع زنان ایرانی

نمودار ۱۰۴- میزان تحصیلات متخصصان ایرانی بازگشتی پیش از مهاجرت، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)

(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

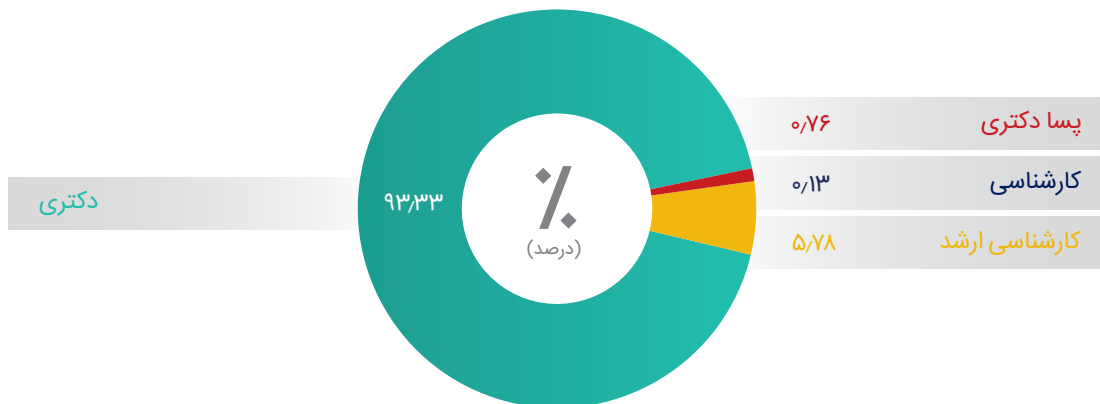
1. United Nations, 2022

2. Moghissi, 1999

شواهد حاکی از آن است که اغلب متخصصان ایرانی بازگشتی دارای مدرک دکتری هستند. به عبارت دیگر، حدود ۹۳ درصد از آنان دارای مدرک دکتری، حدود شش درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد و حدود یک

درصد دارای مدرک پسا دکتری یا کارشناسی هستند. ضمن اینکه برخی از آنان با سمت استادیار، دانشیار یا استاد تمام به کشور بازگشته‌اند.

نمودار ۱۰۵- میزان تحصیلات متخصصان ایرانی پس از بازگشت، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)

(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

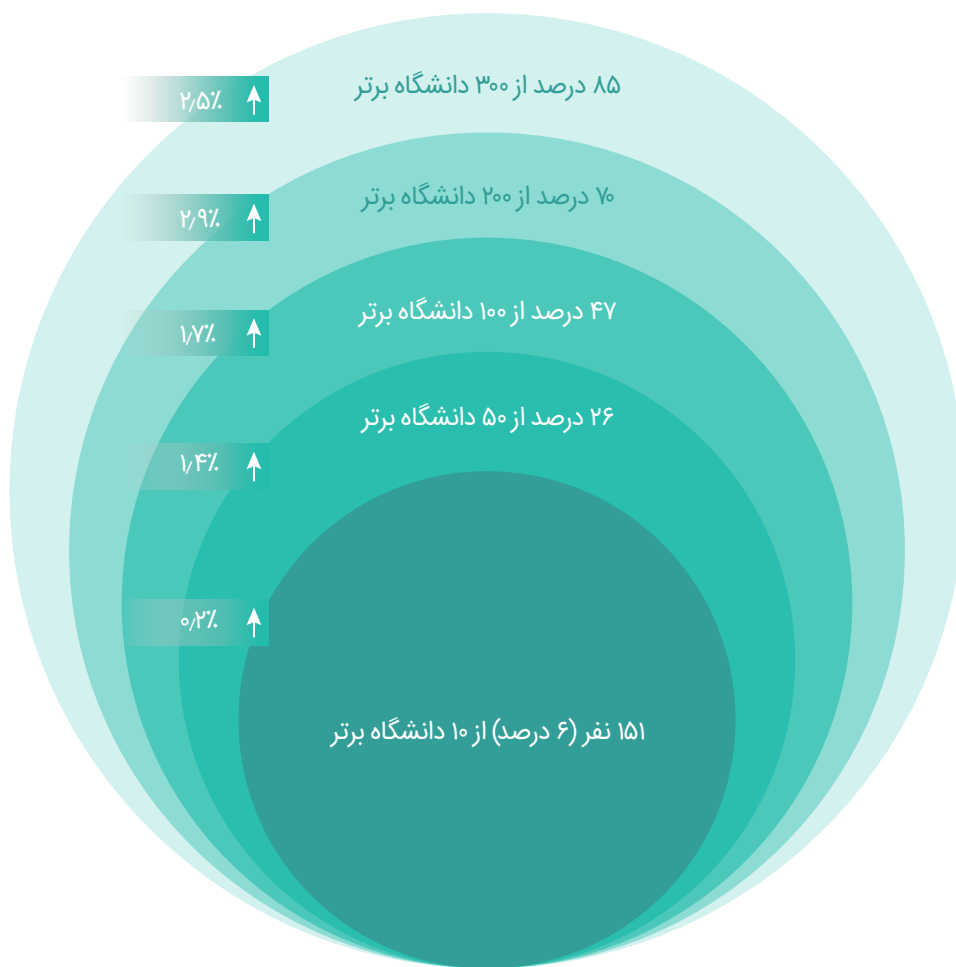
ایران از کشورهایی است که بر بازگرداندن متخصصان برجسته از دانشگاه‌های برتر تأکید داشته است. لذا، تسهیلات ارائه شده غالباً مختص دانشجویان و فارغ التحصیلان ایرانی است که در بهترین دانشگاه‌ها و در بالاترین تراز جهانی تحصیل کرده‌اند. بنابراین بر اساس آخرین آمار (پایان اردیبهشت ماه ۱۴۰۱)، ۱۵۱ نفر از متخصصان ایرانی، معادل ۶ درصد از ۱۰ دانشگاه برتر جهان، ۲۶ درصد از ۵۰ دانشگاه برتر جهان، ۴۷ درصد از ۱۰۰ دانشگاه برتر جهان، ۷۰ درصد از ۲۰۰ دانشگاه برتر جهان و ۸۵ درصد از ۳۰۰ دانشگاه برتر جهان به ایران بازگشته‌اند.

اردیبهشت سال ۱۴۰۱ از ۱۰ دانشگاه برتر بازگشته‌اند، نسبت به تخصصی که تا سال ۱۴۰۰ از ۱۰ دانشگاه برتر بازگشته‌اند، حدود ۰٫۲ درصد افزایش پیدا کرده است. به همین ترتیب شاهد افزایش ۱٫۴ درصدی، ۱٫۷ درصدی، ۲٫۹ درصدی و ۲٫۵ درصدی در جمعیت تخصصی هستیم که از ۵۰ دانشگاه برتر، ۱۰۰ دانشگاه برتر، ۲۰۰ دانشگاه برتر و ۳۰۰ دانشگاه برتر بازگشته‌اند. چنین آماری نشان دهنده تغییر استراتژی مرکز تعاملات معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری برای بازگرداندن مهاجران ایرانی ماهرتر، متخصص‌تر و با رزومه علمی قوی‌تر و اعمال سخت‌گیری بیشتر برای اعطای تسهیلات به متقاضیان این طرح است.

لازم به ذکر است که سهم متخصصان ایرانی که تا

شکل ۱۸- فراوانی متخصصان ایرانی بازگشتی بر اساس رتبه دانشگاه محل تحصیل، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)

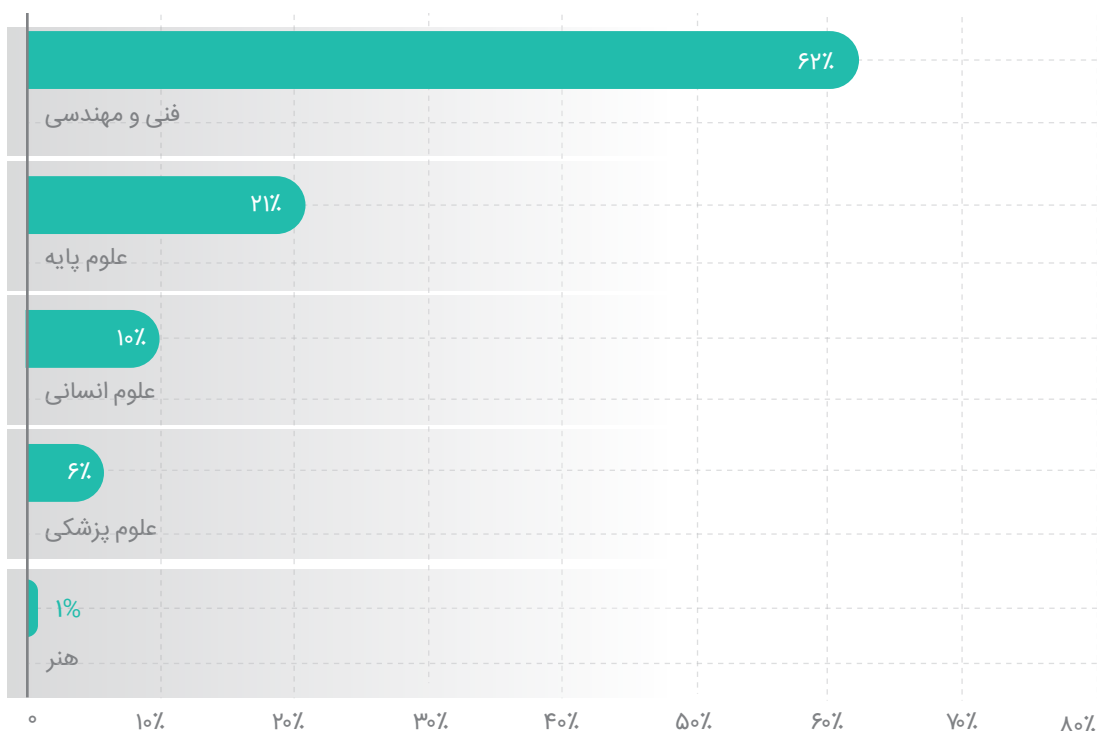

(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

مهندسی و ریاضیات^۱ (STEM) معروف هستند. با توجه به اینکه جریان خروج دانشجویان بیشتر مربوط به این رشته‌ها است، به تبع جریان بازگشت نیز بیشتر مربوط به این رشته‌ها خواهد بود. به عبارت دیگر، اغلب ایرانیان بازگشتی از طریق طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم (حدود ۶۲ درصد) در حوزه فنی مهندسی مشغول به تحصیل و کار هستند. حوزه‌های علوم پایه، علوم انسانی، علوم پزشکی و هنر به ترتیب با سهم‌های ۲۱ درصد، ده درصد، شش درصد و یک درصد در رده‌های بعدی قرار دارند.

بخش قابل توجهی از دانشجویان ایرانی که برای ادامه تحصیل به خارج از کشور می‌روند، فارغ‌التحصیلان رشته‌های علوم پایه و مهندسی هستند. بررسی رشته تحصیلی دانشجویان ایرانی در ایالات متحده آمریکا به عنوان اولین مقصد دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۲۱ حاکی از آن است که حدود نیمی از دانشجویان ایرانی مشغول به تحصیل در آمریکا، دانشجویان مهندسی هستند؛ رشته‌های ریاضیات و علوم کامپیوتر با حدود ۱۴ درصد در رده‌ی بعدی قرار دارند؛ علوم پایه و فیزیک هم با ۱۳ درصد در رده‌ی سوم قرار می‌گیرند. واضح است که اغلب دانشجویان ایرانی در آمریکا، مشغول به تحصیل در رشته‌هایی هستند که به علوم، فناوری،

نمودار ۱۰۶- گروه رشته تحصیلی متخصصان ایرانی بازگشتی، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)

(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

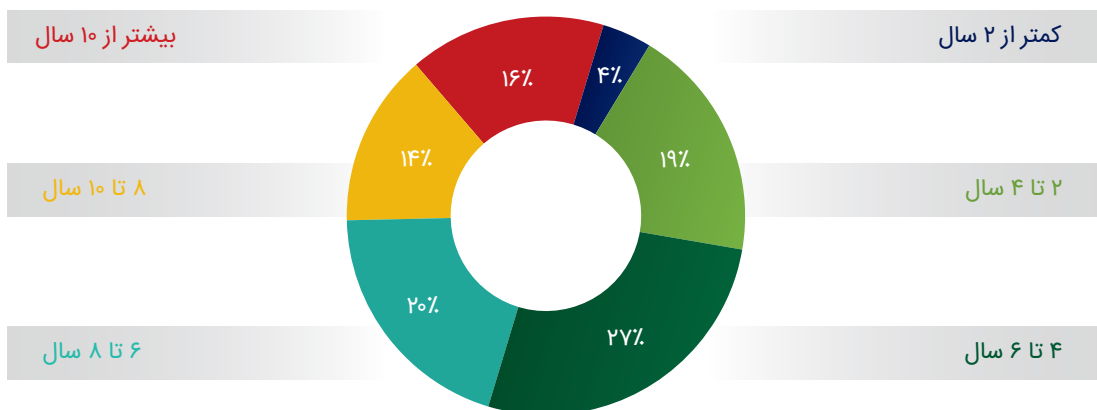
مدت اقامت متخصصان ایرانی بازگشتی در خارج از کشور

و ۱۴ درصد بین ۸ تا ۱۰ سال در خارج از کشور اقامت داشته‌اند. شایان ذکر است که ۱۶ درصد از کسانی که با استفاده از تسهیلات این طرح به ایران بازگشته‌اند، بیش از ۱۰ سال در خارج از کشور اقامت داشته‌اند که رقم قابل توجهی است.

لازم به ذکر است که مدت اقامت زنان و مردان بازگشتی در خارج از کشور تفاوت اندکی دارد. به طور میانگین بازه زمانی اقامت زنان در خارج از کشور کمتر از مردان است. چرا که زنان بهتر از مردان خود را با جامعه مقصد تطبیق می‌دهند. بنابراین احتمال بازگشت آنان پس از گذشت مدت طولانی از مهاجرت، کمتر از مردان خواهد بود.

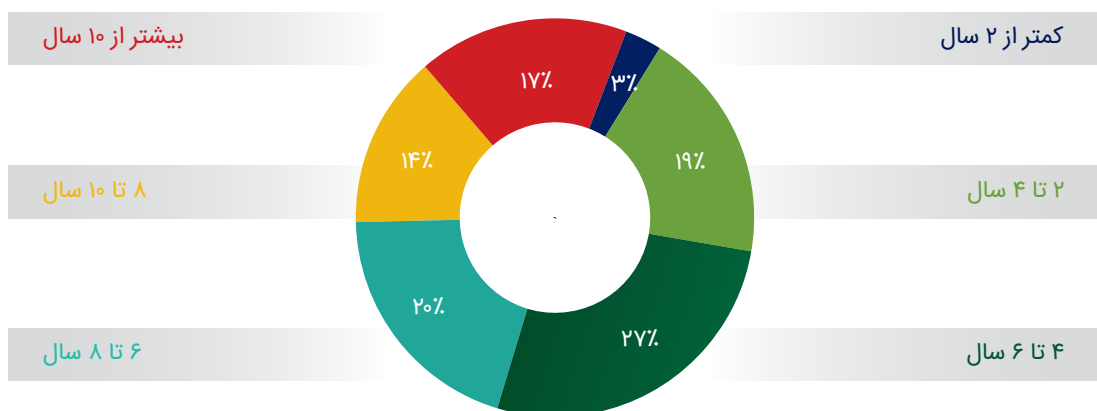
دوره اقامت در خارج از کشور از مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر میل به بازگشت است. چرا که هرچه از مدت اقامت مهاجران در خارج از کشور بگذرد و آنان بیشتر به لحاظ اقتصادی، اجتماعی و غیره در مقصد مهاجرتی خود ادغام شوند، میل به بازگشتشان کاهش خواهد یافت. در نتیجه سیاستی که بتواند منجر به بازگشت افرادی شود که بازه زمانی طولانی‌تری در خارج از کشور بوده‌اند، احتمالاً به اندازه کافی ترغیب‌کننده بوده است. متخصصان ایرانی بازگشتی از طریق طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان غیرمقیم، به طور میانگین ۷/۵ سال در خارج از کشور بوده‌اند. حدوداً نیمی از متخصصان ایرانی بازگشتی ۴ تا ۸ سال در خارج از کشور اقامت داشته‌اند. تقریباً ۲۰ درصد از آنان ۲ تا ۴ سال در خارج از کشور اقامت داشته‌اند

نمودار ۱۰۷- مدت اقامت متخصصان ایرانی بازگشتی در خارج از کشور، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)

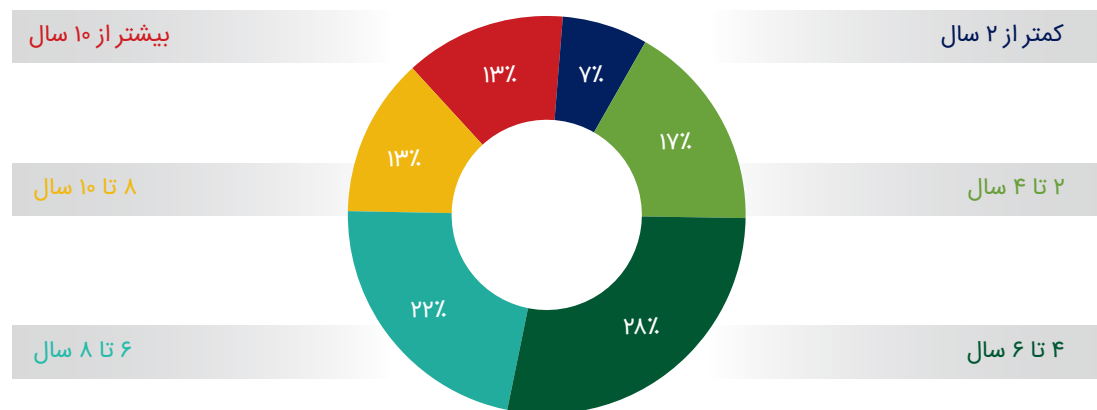
(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

نمودار ۱۰۸- مدت اقامت مردان ایرانی بازگشتی در خارج از کشور، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)

(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

نمودار ۱۰۹- مدت اقامت زنان ایرانی بازگشتی در خارج از کشور، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)

(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

کشورهای مبدأ متخصصان ایرانی بازگشتی

ایرانی هستند؛ به تبع بیشترین میزان بازگشت افراد متخصص نیز از کشورهای مذکور است. شواهد حاکی از آن است که مهم‌ترین کشورهای مبدأ متخصصان ایرانی بازگشتی به ترتیب عبارت‌اند از: ایالات متحده آمریکا، کانادا، مالزی، بریتانیا، استرالیا، آلمان، ایتالیا، هلند، چین و فرانسه.

از زمان آغاز طرح بازگشت در ابتدای اسفند ۱۳۹۳ تا پایان تیر ۱۴۰۱، حدود دو هزار و ۵۰۰ متخصص ایرانی از ۴۶ کشور مختلف جهان به ایران بازگشته‌اند. از آنجایی که بر اساس آخرین آمار یونسکو در سال ۲۰۱۹، کشورهای ایالات متحده آمریکا، ترکیه، آلمان، کانادا، ایتالیا، استرالیا، مجارستان، روسیه، فرانسه و بریتانیا به ترتیب مهم‌ترین مقاصد مهاجرتی دانشجویان

نمودار ۱۱۰- مهم‌ترین کشورهای مبدأ متخصصان ایرانی بازگشتی، (اسفند ۱۳۹۳ تا تیر ۱۴۰۱)

ایرانیان مواجه شدند و در میان مهم‌ترین کشورهای مبدأ متخصصان ایرانی بازگشتی قرار گرفته‌اند.

بازگشت متخصصان ایرانی از مهم‌ترین مقاصد انگلیسی زبان

کشورهایی همچون ایالات متحده آمریکا، کانادا، بریتانیا و استرالیا از مهم‌ترین مقاصد مهاجران بین‌المللی از جمله مهاجران ایرانی هستند. همچنین به علت کیفیت بالای دوره‌های آموزشی در این کشورها، بخش قابل توجهی از دانشجویان بین‌المللی از جمله دانشجویان ایرانی، خواهان تحصیل در دانشگاه‌های آنان هستند. بنابراین نرخ بازگشت فارغ التحصیلان و متخصصان ایرانی از کشورهای مذکور در سهم قابل توجهی قرار داشته است و به ویژه در سال‌های ۱۳۹۶ - ۱۳۹۵ و ۱۳۹۹ تحت تأثیر امضای توافق‌نامه هسته‌ای و بروز پاندمی کرونا قرار گرفته است.

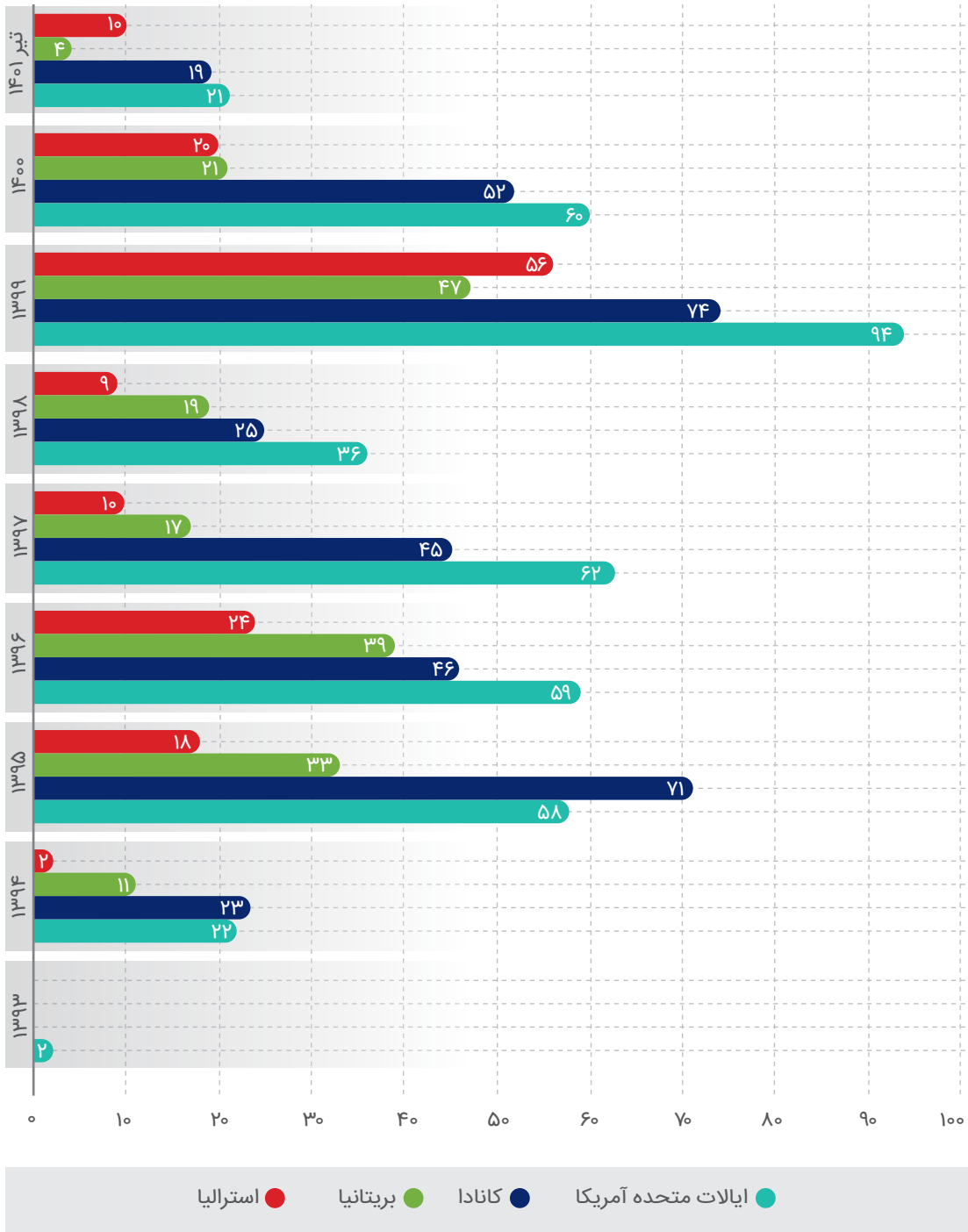
کشورهای ایالات متحده آمریکا، کانادا، بریتانیا، استرالیا، آلمان، ایتالیا و فرانسه در میان مهم‌ترین مقاصد دانشجویان ایرانی قرار دارند، در نتیجه از مهم‌ترین کشورهای مبدأ متخصصان ایرانی بازگشتی نیز به حساب می‌آیند. به این ترتیب، می‌توان کشورهای مبدأ اصلی متخصصان ایرانی بازگشتی را در دو دسته‌ی اصلی طبقه‌بندی کرد:

۱ کشورهای ایالات متحده آمریکا، کانادا، بریتانیا، استرالیا، آلمان، ایتالیا و فرانسه که همیشه از مقاصد مهاجرتی محبوب دانشجویان ایرانی بوده‌اند و به تبع، مبدأ بسیاری از متخصصان ایرانی بازگشتی نیز هستند. مقاصد اصلی دانشجویان ایرانی می‌توانند در دو دسته مقاصد محبوب انگلیسی زبان و مقاصد محبوب غیرانگلیسی زبان طبقه‌بندی شوند.

۲ کشورهای مالزی، چین و هلند که در دوران‌های خاص از جمله دوران لغو تحریم‌ها و دوران همه‌گیری پاندمی کرونا، با خروج سهم نسبتاً قابل توجهی از

نمودار ۱۱۱- فراوانی بازگشت متخصصان ایرانی از مهم‌ترین مقاصد مهاجرتی انگلیسی زبان، (اسفند ۱۳۹۳ تا تیر ۱۴۰۱)

(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

میزان بازگشت متخصصان ایرانی از ایالات متحده آمریکا در سال ۱۳۹۵ به علت امضای توافقنامه برجام و بهبود چشم‌انداز سیاسی - اقتصادی ایران رشد قابل توجهی یافت و تا سال ۱۳۹۷ در تراز بازگشت سالیانه ۶۰ نفر باقی ماند. با این وجود، در سال ۱۳۹۸ به علت لغو برجام و بازگشت تحریم‌ها، میزان بازگشت ایرانیان کاهش یافت. مجدداً در سال ۱۳۹۹ و با آغاز پاندمی کرونا و سیاست‌های سخت‌گیرانه آمریکا نسبت به مهاجران، میزان بازگشت مجدداً افزایش یافت و به بیشترین مقدار خود در تراز ۱۰۰ نفر رسید. با این وجود، میزان بازگشت مهاجران ایرانی از آمریکا در مقایسه با مهاجرت ایرانیان به این کشور اندک است. لازم به ذکر است که اغلب ایرانیان بازگشتی از آمریکا مرد هستند و زنان سهمی در حدود ۱۴ درصد از این جمعیت را تشکیل می‌دهند.

میزان بازگشت متخصصان ایرانی از کانادا در سال ۱۳۹۵ به علت امضای توافقنامه برجام و بهبود چشم‌انداز سیاسی - اقتصادی ایران رشد قابل توجهی یافت. سپس از سال ۱۳۹۶ تا سال ۱۳۹۸ به علت بازگشت تحریم‌ها، روند نزولی یافت. مجدداً در سال ۱۳۹۹ و با آغاز پاندمی کرونا، میزان بازگشت ایرانیان از این کشور افزایش یافت و به بیشترین مقدار خود در تراز ۸۰ نفر رسید. همانند کشور آمریکا، اغلب ایرانیان بازگشتی از کانادا نیز مرد هستند و زنان سهمی در حدود ۱۴ درصد از این جمعیت را تشکیل می‌دهند و در مجموع متخصصان بازگشتی سهم قابل توجهی از مهاجران ایرانی در این کشور را تشکیل نمی‌دهند. در مورد بریتانیا نیز میزان بازگشت متخصصان ایرانی در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ به علت امضای توافقنامه برجام و بهبود چشم‌انداز سیاسی - اقتصادی ایران و

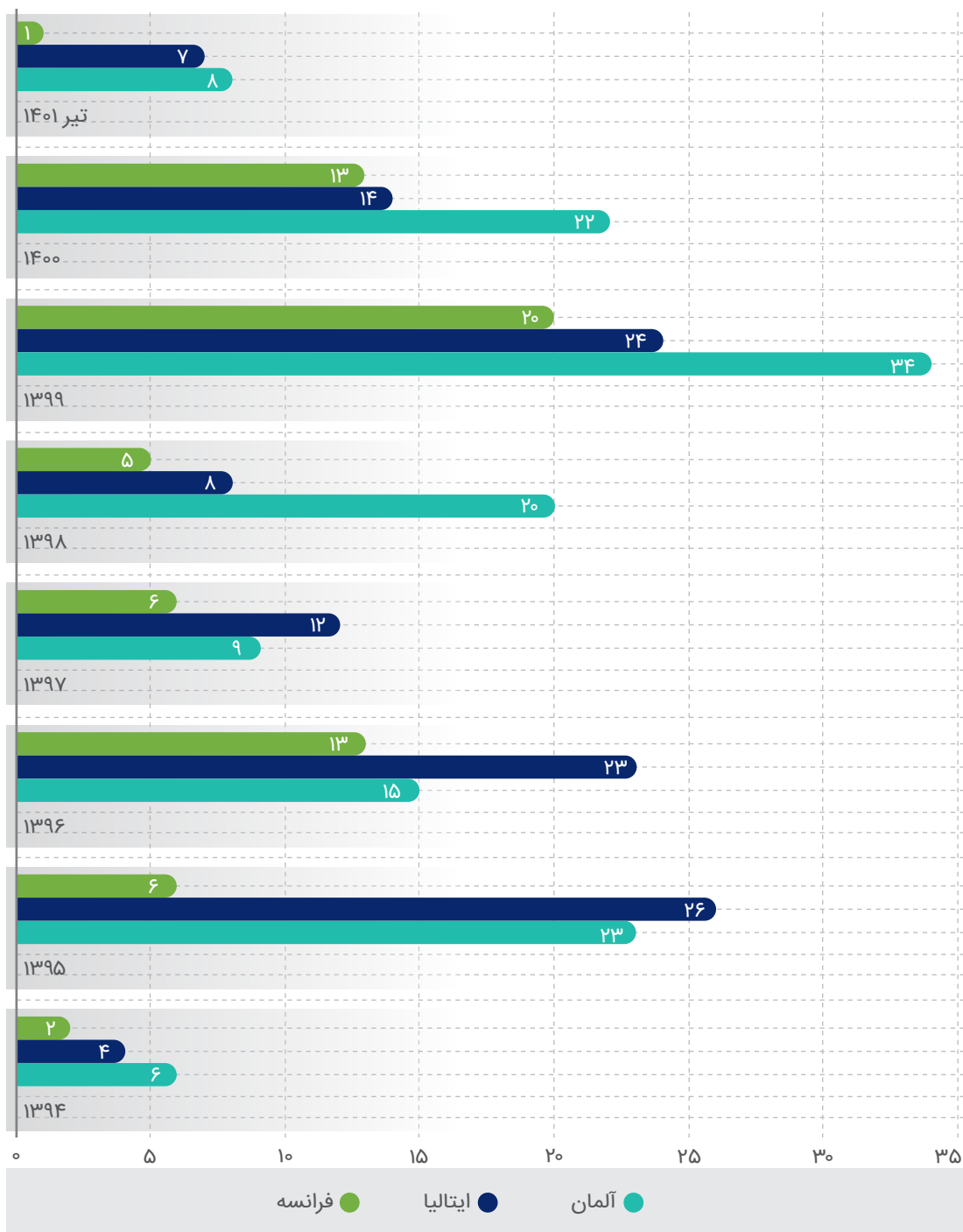
در سال ۱۳۹۹ به علت آغاز پاندمی کرونا و سیاست‌های سخت‌گیرانه کشورها نسبت به مهاجران، رشد قابل توجهی یافته است و به بیشترین مقدار خود رسیده است. سهم زنان در بازگشت از بریتانیا به مراتب بیشتر از آمریکا و کانادا و در حدود ۲۳ درصد است اما همچنان فراوانی بازگشت ایرانیان از این کشور در مقایسه با فراوانی مهاجرت ایرانیان به بریتانیا سهم قابل توجهی نیست.

میزان بازگشت ایرانیان از کشور استرالیا نیز، کمتر تحت تأثیر امضای توافقنامه هسته‌ای و بیشتر تحت تأثیر بروز پاندمی کرونا در سال ۱۳۹۹ بوده است و زنان حدود ۱۶ درصد از کل جمعیت ایرانیان بازگشتی از استرالیا را تشکیل می‌دهند.

بازگشت متخصصان ایرانی از مهم‌ترین مقاصد غیرانگلیسی زبان

کشورهایی همچون آلمان و فرانسه از مهم‌ترین مقاصد غیرانگلیسی زبان دانشجویان بین‌المللی از جمله فارغ التحصیلان ایرانی هستند. کشور ایتالیا نیز به علت دسترس‌پذیرتر بودن از مقاصد مهم دانشجویان ایرانی به حساب می‌آید. بنابراین میزان بازگشت متخصصان ایرانی از کشورهای مذکور سهم قابل توجهی داشته است. همانند فراوانی کلی بازگشت از مقاصد اصلی انگلیسی زبان، میزان بازگشت از مقاصد اصلی غیر انگلیسی زبان نیز در سال‌های ۱۳۹۶ - ۱۳۹۵ و ۱۳۹۹ تحت تأثیر امضای توافقنامه هسته‌ای و بروز پاندمی کرونا قرار گرفته است.

نمودار ۱۱۲- فراوانی بازگشت متخصصان ایرانی از مهم‌ترین مقاصد مهاجرتی غیر انگلیسی زبان، (اسفند ۱۳۹۳ تا تیر ۱۴۰۱)

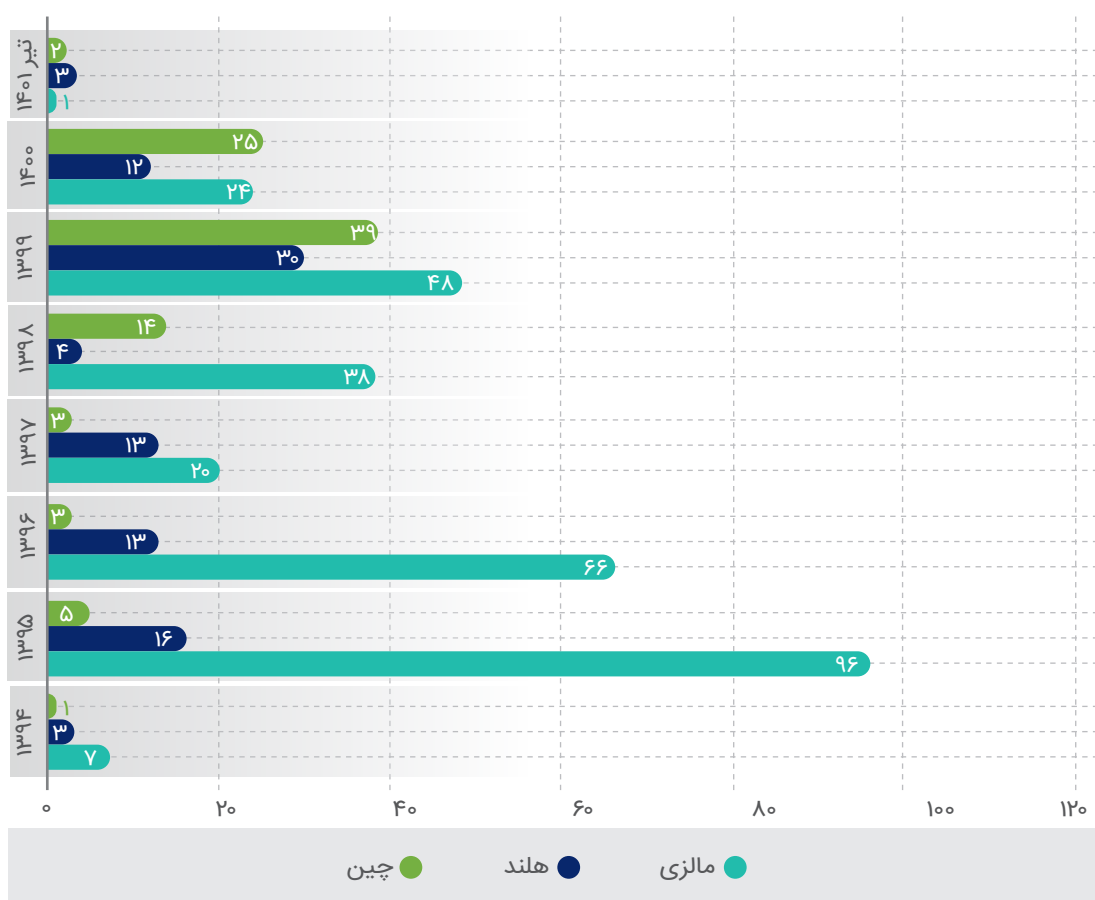
(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

بازگشت متخصصان ایرانی از سایر کشورها

کشورهای چین، مالزی و هلند از مقاصد اصلی دانشجویان ایرانی محسوب نمی‌شوند، اما میزان بازگشت متخصصان ایرانی از این کشورها در سطح نسبتاً قابل توجهی بوده است که می‌تواند تحت تأثیر رخدادهای مهمی از جمله پاندمی کرونا و توافق‌نامه هسته‌ای شکل گرفته باشد.

میزان بازگشت ایرانیان از برخی از مهم‌ترین مقاصد غیر انگلیسی زبان مهاجران ایرانی از جمله آلمان و فرانسه بیشتر تحت تأثیر پاندمی کرونا قرار گرفته و در سال ۱۳۹۹ به بیشترین تراز خود رسیده است. در حالیکه میزان بازگشت ایرانیان از ایتالیا در سال ۱۳۹۵ و در دوران برجام و توافق‌نامه هسته‌ای در بیشترین تراز خود بوده است. ۲۴ درصد از ایرانیان بازگشتی از فرانسه، ۲۱ درصد از ایرانیان بازگشتی از ایتالیا و ۱۹ درصد از ایرانیان بازگشتی از آلمان، را زنان تشکیل می‌دهند.

نمودار ۱۱۳- فراوانی بازگشت متخصصان ایرانی از کشورهای مالزی، هلند و چین، (اسفند ۱۳۹۳ تا تیر ۱۴۰۱)

(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

است. ۲۳ درصد از ایرانیان بازگشتی از هلند را زنان تشکیل می‌دهند. کشور چین مقصد چندان محبوبی برای مهاجران

در مجموع ۱۰۰ ایرانی از کشور هلند به وطن بازگشته‌اند که بیشترین میزان بازگشت آنها مربوط به سال ۱۳۹۹ و همزمان با همه‌گیری ویروس کرونا بوده

ایرانی نبوده است. اما پس از بروز پاندمی کرونا و با توجه به این که ویروس کرونا از کشور چین شیوع و گسترش پیدا کرد، بازگشت اندک مهاجران ایرانی در این کشور افزایش پیدا کرد و در سال ۱۳۹۹ به بیشترین مقدار خود رسید. شایان ذکر است که زنان سهمی حدود ۲۱ درصد از ایرانیان بازگشتی از چین را تشکیل می‌دهند.

مالزی نیز یکی از مهم‌ترین کشورهای میزبان مهاجران ایرانی بازگشتی بوده است. اما بیشترین میزان بازگشت ایرانیان از این کشور مربوط به سال ۱۳۹۵ و همزمان با امضای توافق‌نامه هسته‌ای است. جالب آنکه سهم زنان در بازگشت از این کشور در بالاترین سطح معادل ۳۲ درصد قرار دارد.

تسهیلات ارائه شده به متخصصان ایرانی بازگشتی

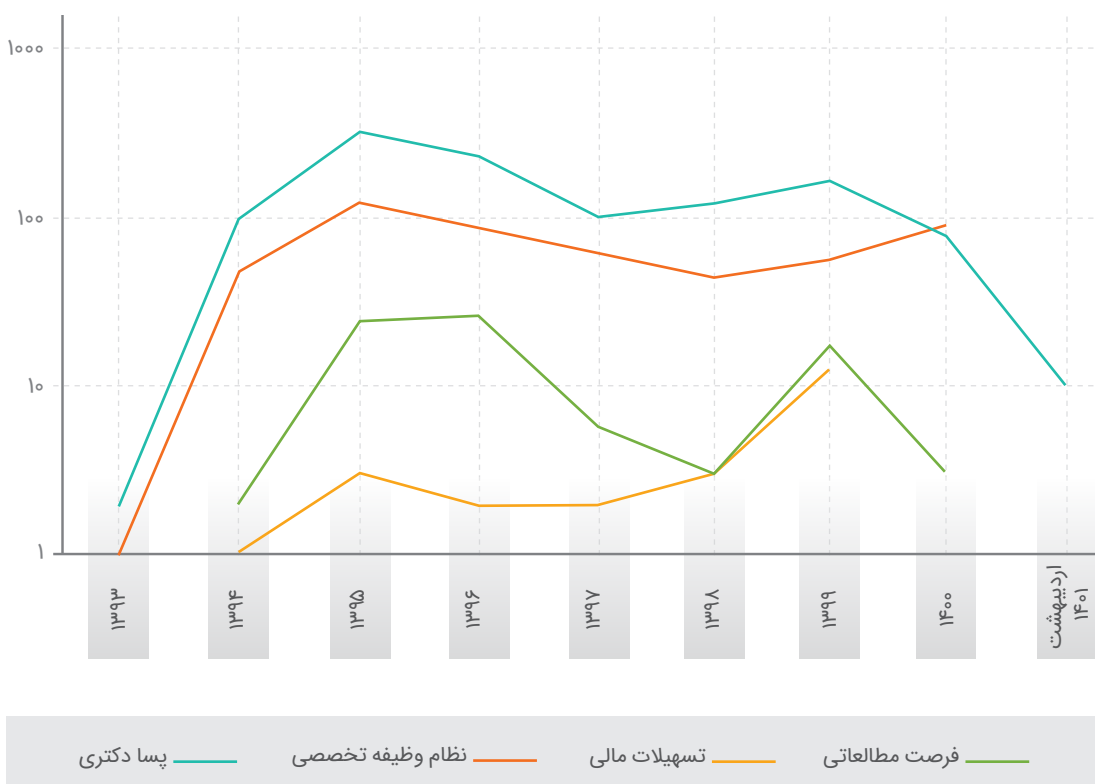
بر اساس آخرین آمار موجود تا پایان مرداد ۱۴۰۱، در مجموع دو هزار و ۲۳ کارگاه تخصصی و سخنرانی از طریق تسهیلات طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم برگزار شده است تا منجر به انتقال دانش و تجربه این افراد به کشور شود. سایر تسهیلات این طرح در دو دسته تسهیلات شغلی و غیرشغلی قرار می‌گیرند. تسهیلات غیر شغلی شامل تسهیلات مالی (وام ودیعه و وام خرید)، پسادکتری، در نظام وظیفه و دوره فرصت مطالعاتی هستند. در

مجموع هزار و ۱۱۵ پسادکتری، ۵۰۰ نظام وظیفه و ۸۱ دوره فرصت مطالعاتی به پذیرفته شدگان این طرح ارائه شده است. ضمن اینکه ۲۳ وام برای ودیعه یا خرید به متقاضیان اعطا شده است. لازم به ذکر است که زنان سهم حدوداً ۴۳ درصدی در دریافت تسهیلات مالی داشته‌اند. در حالی که ۲۷ درصد از تسهیلات پسا دکتری و ۱۶ درصد از دوره‌های فرصت مطالعاتی را به خود اختصاص داده‌اند.

همانطور که می‌دانیم بروز پاندمی کرونا از سال ۱۳۹۹ منجر به تغییرات گسترده‌ای در سیستم آموزش و اشتغال شد. به عبارت دیگر، طی سه سال اخیر اغلب دوره‌های آموزشی به صورت مجازی و آنلاین برگزار شدند. ضمن اینکه بسیاری از مشاغل نیز به صورت دورکاری انجام شدند. به این ترتیب، متخصصان ایرانی غیرمقیم نیز این فرصت را یافتند تا بتوانند بدون الزام به حضور فیزیکی در ایران از تسهیلات طرح بهره‌مند شوند. به عنوان مثال، به تدریس در دانشگاه‌های ایران بپردازند بدون اینکه لزوماً در ایران حضور داشته باشند و یا پروژه جایگزین خدمت خود را در خارج از کشور بگذرانند. آخرین آمار موجود تا پایان مرداد ۱۴۰۱ حاکی از آن است که در مجموع ۲۳۴ درخواست برای گذراندن پروژه جایگزین خدمت در خارج از کشور به ثبت رسیده است، که از این میان ۴۹ درخواست تأیید شده، ۹۶ درخواست رد شده و مابقی درخواست‌ها انصرافی یا بدون وضعیت هستند.

نمودار ۱۱۴- تسهیلات غیر شغلی اعطا شده به متخصصان ایرانی بازگشتی، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)

(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

تأسیس شرکت‌های نوپا، ۳۵ کمک هزینه برای انجام فعالیت‌های فناورانه و ۷۷ اشتغال در شرکت‌های دانش بنیان به پذیرفته شدگان این طرح ارائه شده است که زنان حدود ۱۶ درصد از این تسهیلات را به خود اختصاص داده‌اند.

در سال‌های اخیر تسهیلات ارائه شده بیشتر به سمت کارآفرینی و ورود به فضای دانش بنیان متمایل شده‌اند که با توجه به وضعیت فعلی کشور سیاست اثربخشی است. چرا که کشور ایران ظرفیت کافی برای استخدام نیروی کار ماهر و متخصص خارج از کشور را ندارد؛ این در حالی است که بر اساس تحلیل مک‌براید^۱ در سال ۲۰۱۶، به دلایل متعددی می‌تواند به یک نیروگاه کارآفرینی تبدیل شود، از جمله اینکه ایران دومین اقتصاد بزرگ در منطقه منا

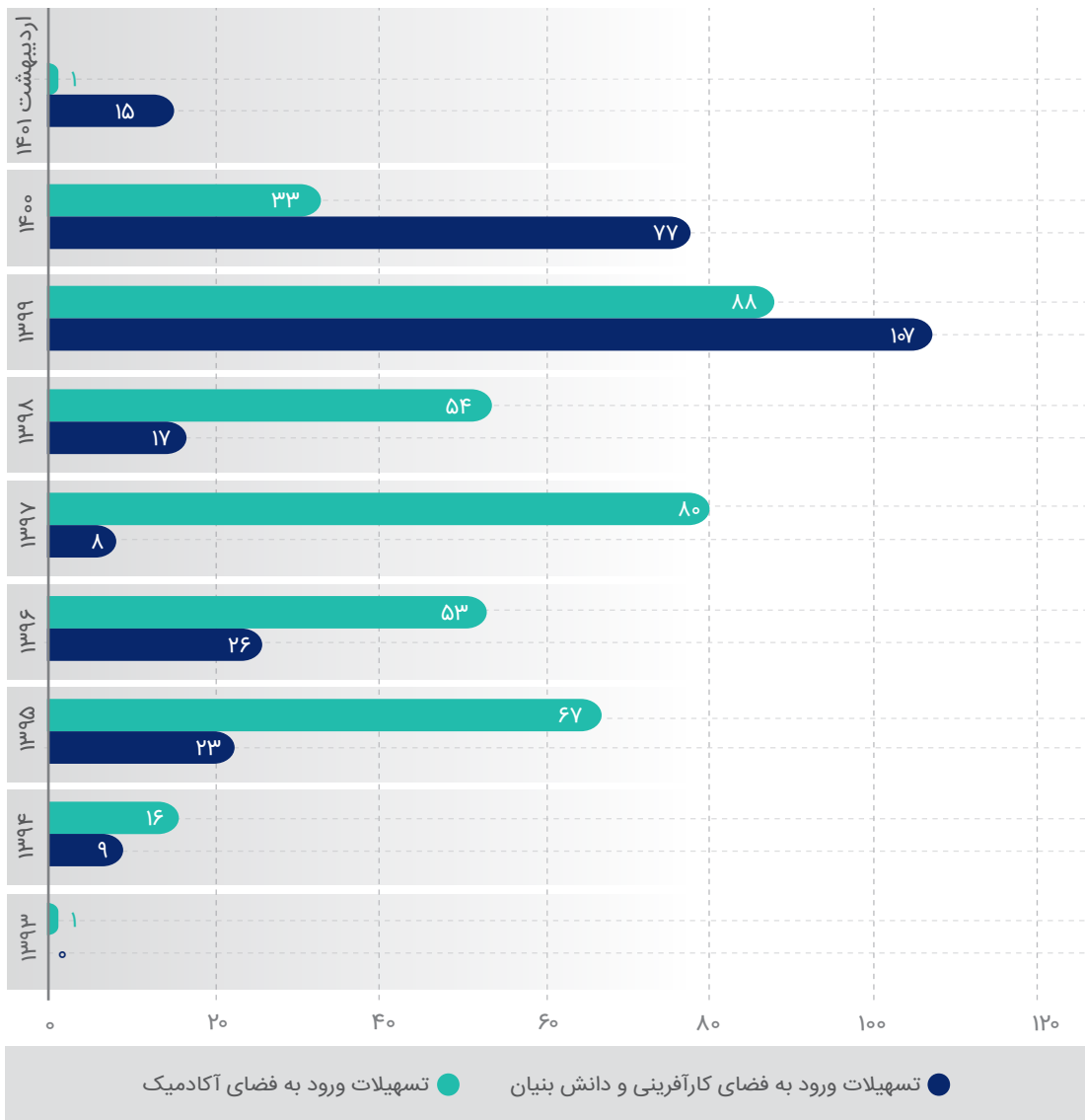
تسهیلات شغلی با هدف تسهیل اشتغال‌یابی یا ادغام شغلی متخصصان ایرانی بازگشتی در فضای آکادمیک یا دانش بنیان اعطا می‌شوند. تسهیلات اشتغال آکادمیک شامل حمایت از استادیاران جوان، جذب استادیاران، جذب مربی و همکاری به عنوان استاد مدعو و معین می‌شوند. بر اساس آخرین آمار تا پایان اردیبهشت ۱۴۰۱، حدود ۱۱۸ حمایت از استادیاران جوان، جذب ۲۱۶ استادیار و ۱۰۷ استاد مدعو و ۱۱ مربی صورت گرفته که زنان سهمی در حدود ۱۷ درصد از تسهیلات اشتغال آکادمیک را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین تسهیلات اشتغال در فضای کارآفرینی و دانش بنیان شامل تأسیس شرکت نوپا، فعالیت فناورانه و اشتغال در شرکت‌های دانش بنیان می‌شوند. در مجموع ۱۸۳ کمک هزینه برای

1. MacBride

(خاورمیانه و شمال آفریقا) می‌باشد، ایران دارای افراد تحصیل‌کرده دانشگاهی بسیار زیادی می‌باشد، ایران در برخی شاخه‌های نوین تکنولوژی همانند نانو بسیار توانمند است، تحریم‌ها موجب شکل‌گیری روابطی میان اجتماعات کارآفرینی در ایران و ایالات متحده آمریکا شده است، زیرساخت‌های کشور در حال بازسازی هستند و....^۱ بنابراین بازگشت کارآفرینانه و

به عبارت دیگر، بازگشت متخصصان و فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از کشور و ورود آنان به فضای کارآفرینی و دانش بنیان نه تنها می‌تواند موجب بهره‌مندی ایران از اثرات مثبت کارآفرینی آنان شود، بلکه نیازی به زیرساخت‌های لازم برای استخدام این جمعیت را ندارد و ادغام اجتماعی و اقتصادی آنان را در کشور تسهیل خواهد کرد.^۲

نمودار ۱۱۵- تسهیلات شغلی اعطا شده به متخصصان ایرانی بازگشتی، (اسفند ۱۳۹۳ تا اردیبهشت ۱۴۰۱)

(معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۱)

میل و تصمیم به بازگشت ایرانیان

میل به بازگشت از مهم‌ترین شاخص‌های حوزه‌ی مهاجرت محسوب می‌شود. چرا که اثرگذاری مستقیمی بر نرخ بازگشت دارد. به عبارت دیگر، در صورتی که بستر مناسب برای مهاجرت بازگشتی فراهم شده باشد، میل به بازگشت، منجر به اقدام عملی خواهد شد و نرخ بازگشت را افزایش خواهد داد.

شاخص میل به بازگشت، اشاره به تمایل به بازگشت در میان مهاجرانی دارد که در صورت وجود فرصت، قصد بازگشت به کشور موطن خود را دارند. در ارتباط با میل به بازگشت نکات مهم و پیچیده‌ای وجود دارد. برای مثال در مورد مهاجرت بازگشتی تقریباً یک قاعده‌ی کلی وجود دارد و آن هم این است که اغلب مهاجران در ابتدا قصد مهاجرت دائمی ندارند و خواهان بازگشت هستند، اما اکثر آنها پس از مهاجرت در کشور میزبان باقی می‌مانند!

علیرغم اهمیت این شاخص، تا کنون ارزیابی داخلی گسترده‌ای برای اندازه‌گیری میل به بازگشت در میان ایرانیان انجام نشده است، لذا هیچگونه آمار متقن و منسجمی در این زمینه منتشر نشده است؛ اما اگر با توجه به اهمیت دانشجویان و تحصیل‌کردگان، برای ارزیابی تمایل به بازگشت افراد این گروه را مد نظر قرار دهیم، می‌توانیم از تجمیع شش پیمایش مختلف که در سال‌های ۱۳۹۳، ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۱ توسط رصدخانه مهاجرت ایران و سایر افراد انجام شده‌اند، تصویری از وضعیت کلی میل به بازگشت در میان مهاجران ایرانی خارج از کشور و مهاجران ایرانی بالقوه ارائه کنیم.

تصمیم به بازگشت در میان مهاجران ایرانی

بررسی میزان میل به بازگشت در میان مهاجران ایرانی خارج از کشور، می‌تواند راهنمای خوبی برای

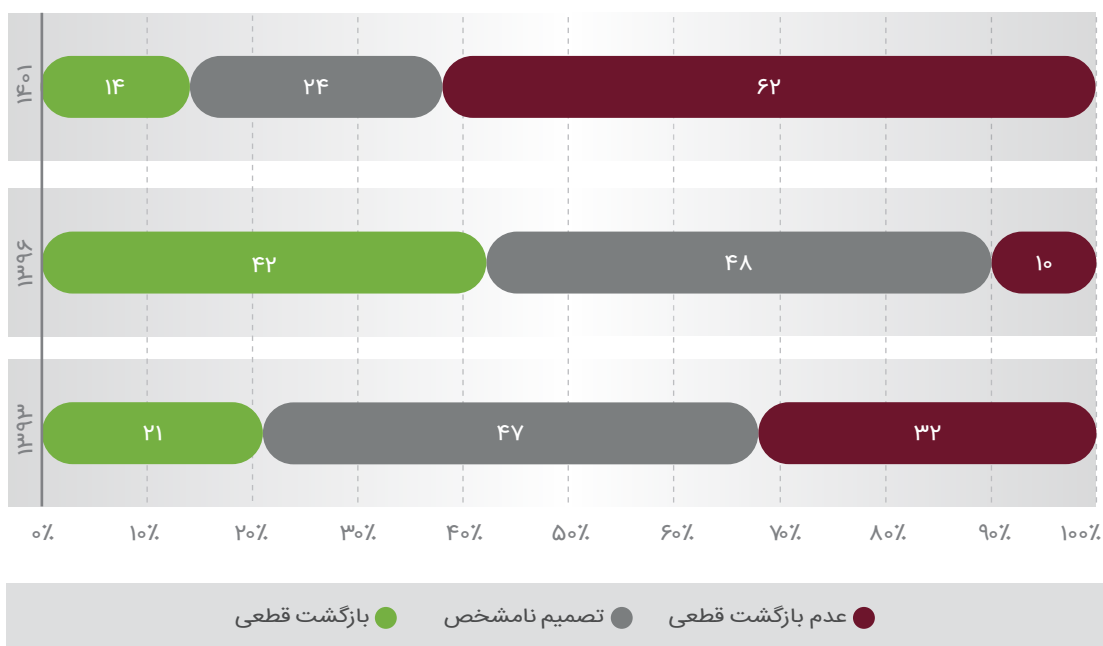
برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران باشد تا به طراحی سیاست‌های اثربخش و کارآمد بپردازند و تلاش کنند این مهاجران بازگشتی بالقوه را به مهاجران بازگشتی بالفعل تبدیل کنند. به عبارت دیگر، بستری را فراهم کنند تا میل به بازگشت منجر به اقدام عملی شود و نرخ بازگشت را افزایش دهد.

از طرف دیگر، بررسی میل به بازگشت در میان کسانی که هنوز از ایران مهاجرت نکرده‌اند اما تصمیم دارند در آینده نه چندان دوری از کشور مهاجرت کنند، می‌تواند تا حدودی پیش‌بینی کننده نرخ بازگشت به ایران در سال‌های آتی باشد.

لازم به ذکر است که تا کنون هیچ آمار متقن و منسجمی در خصوص میل و تصمیم به بازگشت در میان مهاجران ایرانی خارج از وطن تولید نشده است. بنابراین، برای بررسی تصمیم به بازگشت، ناچاریم از روش‌های میدانی بهره جوییم. به این ترتیب، تلاش کرده‌ایم با استفاده از سه پیمایش مختلف، تغییرات تصمیم به بازگشت را در چند سال اخیر و در میان مهاجران ایرانی که در دهه‌های مختلف مهاجرت کرده‌اند بسنجیم، تا بتوانیم تصویر بهتری از ایران در زمینه مهاجرت‌های بازگشتی ارائه کنیم.

- **پیمایش اول:** "انگیزه‌ها و موانع بازگشت به ایران" در پاییز ۱۳۹۳ در میان چهار هزار و ۵۶۹ نفر از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از کشور
- **پیمایش دوم:** "شناسایی عوامل مؤثر بر خروج و بازگشت ایرانیان مهاجر" در سال ۱۳۹۶ در میان ۴۰۸ نفر از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از کشور
- **پیمایش سوم:** "سنجش میل و تصمیم به بازگشت در میان ایرانیان خارج از کشور" در سال ۱۴۰۱ در میان ۵۶۵ نفر از ایرانیان خارج از کشور

نمودار ۱۱۶- تصمیم به بازگشت در میان مهاجران ایرانی خارج از کشور، (۱۳۹۳، ۱۳۹۶ و ۱۴۰۱)

(آل یاسین و همکاران، ۱۳۹۳)؛ (صلواتی، ۱۳۹۶)؛ (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

سیاسی فعلی کشور، دور از انتظار نیست.

ناگفته نماند که تحلیل یافته‌های یکی از پیمایش‌های گالوپ که از مصاحبه با حدود ۶۴ هزار مهاجر نسل اول بالای ۱۵ سال در حدود ۱۶۰ کشور جهان طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۸ انجام شده است، حاکی از آن است که به طور میانگین حدود ۷ درصد از مهاجران جهان تمایل دارند به کشور مبدأ خود باز گردند. بنابراین میزان تصمیم به بازگشت در میان مهاجران ایرانی در هیچ یک از سال‌های مورد بررسی کمتر از میانگین جهانی نبوده است.

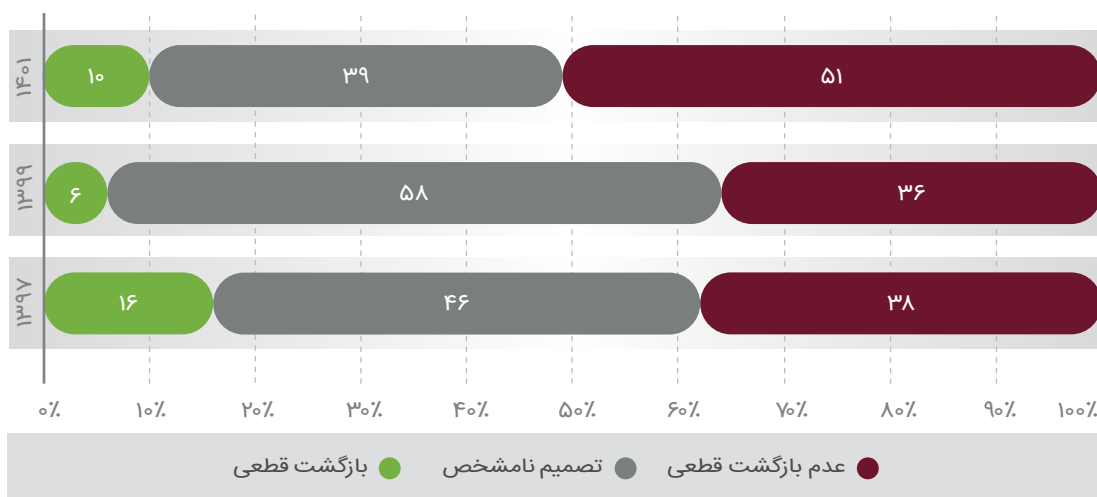
همانطور که از نمودار مشخص است، شاخص تصمیم به بازگشت در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۳ تقریباً دو برابر شده است. این رشد ناشی از دو عامل بوده است. پیاده‌سازی و اجرای طرح بازگشت دانشمندان و متخصصان ایرانی غیر مقیم به عنوان اولین طرح کشور در این راستا و تغییر فضای سیاسی داخل کشور به علت امضای توافق‌نامه هسته‌ای و رفع تحریم‌ها مهم‌ترین دلایل برای این رشد بوده‌اند. با این وجود، در سال ۱۴۰۱ مجدداً میزان تصمیم به بازگشت کاهش یافته و به سطح ۱۴ درصد رسیده است. این سهم با توجه به وضعیت اقتصادی و

میل به بازگشت در میان مهاجران بالقوه ایرانی

علاوه بر تصمیم به بازگشت در میان ایرانیان خارج از کشور، در خصوص مهاجران بالقوه ایرانی (ایرانیانی که میل و تصمیم به مهاجرت دارند ولی هنوز از کشور خارج نشده‌اند) نیز تا کنون آمار متقن و منسجمی تولید نشده است. بنابراین، برای بررسی تغییرات میل به بازگشت در میان مهاجران بالقوه، از نتایج سه پیمایش مختلف در چند سال اخیر و در میان ایرانیانی که قصد دارند به زودی مهاجرت کنند استفاده شده است تا بدین ترتیب بتوان تصویری از وضعیت آتی مهاجرت‌های بازگشتی به ایران ارائه کرد.

- **پیمایش اول:** "سنجش میل به مهاجرت دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی" در سال ۱۳۹۷ در میان ۹۲۵ نفر از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی داخل کشور
- **پیمایش دوم:** "سنجش میل به مهاجرت دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی" در سال ۱۳۹۹ در میان دو هزار و ۶۵ نفر از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی داخل کشور
- **پیمایش سوم:** "سنجش میل به مهاجرت دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی" در سال ۱۴۰۱ در میان هزار و ۳۴۵ نفر از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی داخل کشور

نمودار ۱۱۷- میل به بازگشت در میان مهاجران بالقوه ایرانی، (۱۳۹۷، ۱۳۹۹، ۱۴۰۱)

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۳۹۷، ۱۳۹۹، ۱۴۰۱)

این تفاوت می‌تواند ناشی از تفاوت تصور افراد از مهاجرت با واقعیت مهاجرت باشد. به عبارت دیگر، ممکن است برخی افراد پیش از مهاجرت تصوراتی از زندگی در خارج از کشور داشته باشند که با واقعیت کمی مغایرت داشته باشد، اما پس از تجربه مهاجرت و ورود به کشور ثانویه درک کنند که زندگی در خارج از کشور نیز، در کنار مزایا، معایبی دارد که می‌تواند آنان را ترغیب به بازگشت کند.

شاخص میل به بازگشت در سال ۱۳۹۹ در مقایسه با سال ۱۳۹۷ کاهش محسوسی داشته است و به سطح شش درصد رسیده است اما در سال ۱۴۰۱ علیرغم مسائل اقتصادی و غیره، مجدداً افزایش یافته و به سطح ۱۰ درصد رسیده است.

همانطور که مشخص است، سطح تصمیم به بازگشت در میان مهاجران ایرانی خارج از کشور نسبت به کسانی که هنوز مهاجرت نکرده‌اند، بالاتر است.

پیشران‌های بازگشت در میان ایرانیان

خروج نخبگان ایرانی از چرخه خدمت به جامعه، مورد اجماع نظر نه تنها متخصصان، بلکه دولتمردان کشور است. ایجاد عزم ملی برای معکوس کردن بازگشت نخبگان به چرخه خدمت به جامعه از طریق ایجاد گفتمان و و نیز نهادهای ملی همچون بنیاد ملی نخبگان جلوه مهمی از این اجماع نظر است.^۱ با این وجود، کشورهایی که بخواهند بهره‌برداری بهینه‌ای از ظرفیت مهاجران خارج از کشور داشته باشند و نرخ بازگشت را افزایش دهند، باید درک عمیقی در خصوص علل بازگشت مهاجران به کشور داشته باشند.

متأسفانه تاکنون تحقیقات بسیار اندکی درباره علل بازگشت مهاجران ایرانی به کشور انجام شده است. بنابراین نمی‌توان اظهار نظر متقن و جامعی در این باره داشت. با این وجود، در این بخش تلاش شده است که با تجمیع یافته‌های حاصل از پیمایش‌های "انگیزه‌ها و موانع بازگشت به ایران"، "شناسایی عوامل مؤثر بر خروج و بازگشت ایرانیان مهاجر" و "بررسی میل و تصمیم به بازگشت در میان ایرانیان خارج از کشور" که اولین پیمایش در سال ۱۳۹۳ توسط آل

یاسین و همکاران انجام شده است، دومین پیمایش در سال ۱۳۹۶ توسط صلواتی انجام شده است و سومین پیمایش نیز توسط رصدخانه مهاجرت ایران در سال ۱۴۰۱ انجام شده است، پیشران‌های مهاجرت بازگشتی به کشور شناسائی و تحلیل شوند.

ناگفته پیداست با توجه به اینکه پیمایش‌های مذکور مربوط به دوران پیشا برجام، برجام و پسا کرونا هستند، از یافته‌های کیفی رصدخانه مهاجرت در سال ۱۴۰۰ (در دوران پاندمی کرونا) که در نتیجه مصاحبه عمیق و نیمه ساختاریافته با ۲۸ نفر از مهاجران ایرانی انجام شده، در این بخش استفاده می‌شود تا پیشران‌های مهاجرت بازگشتی به ایران در سال‌های مختلف به طور جامع‌تری تبیین شوند. برای اولویت‌بندی پیشران‌های بازگشت به ایران از پیمایش‌های سال ۱۳۹۳، ۱۳۹۶ و ۱۴۰۱، میانگین وزنی پاسخ مشارکت‌کنندگان به هر یک از عوامل محاسبه شده است. متون مصاحبه‌ها نیز با استفاده از روش تحلیل زمینه‌ای بررسی و کدگذاری شده‌اند. یافته‌های حاصل از تحلیل سه پیمایش مذکور و مصاحبه‌های انجام شده در جدول پیش رو تجمیع شده‌اند:

۱. حسینی مقدم و بشیری، ۱۳۹۸

جدول ۸۳- پیش‌براه‌های مهاجرت بازگشتی به ایران (۱۳۹۳، ۱۳۹۶، ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱)

سال ۱۴۰۱ (پساکرنا)		سال ۱۴۰۰ (کرنا)		سال ۱۳۹۶ (برجام)		سال ۱۳۹۳ (پساکرنا)		رتبه
درصد اهمیت	عوامل پیش‌براه	درصد اهمیت	عوامل پیش‌براه	درصد اهمیت	عوامل پیش‌براه	درصد اهمیت	عوامل پیش‌براه	
۸۰	بودن در کنار خانواده و دوستان	۶۱	در کنار خانواده و فامیل بودن	۷۴	در کنار خانواده و فامیل بودن	۷۳	در کنار خانواده و فامیل بودن	۱
۵۸	احساس غربت و دوری از وطن	۴۶	احساس مفید بودن در ایران	۶۰	احساس وظیفه به کشور و انتقال دانش و تجربه خود	۵۰	ارتباط با دوستان و هم‌دوره‌ها	۲
۵۶	احساس مفید بودن در ایران	۳۱	عدم احساس رضایت کافی در کشور مقصد	۵۸	احساس غربت و دوری از وطن	۴۸	احساس مفید بودن در ایران	۳
۳۹	ناهماهنگی با فرهنگ و سبک زندگی در خارج از کشور	۲۳	مسائل فرهنگی و اجتماعی	۵۱	احساس تعلق و پیوستگی با جامعه	۴۱	احساس غربت و دوری از وطن	۴
۳۰	احساس تبعیض در خارج از کشور	۲۳	شرایط مناسب در کشور مادری	۴۷	تغییر فضای سیاسی داخل کشور ایران	۳۶	احساس وظیفه به کشور و انتقال دانش و تجربه خود	۵
۲۵	بودن در يك جامعه اسلامی			۴۳	توافق هسته‌ای و رفع تحریم‌ها	۳۵	دوران بازگشتگی	۶
۱۶	ازدواج و تشکیل خانواده در ایران			۴۳	پایان تحصیلات/ پایان قرارداد کاری	۲۸	عدم احساس مفید بودن در خارج از کشور	۷
۱۵	پرستیژ و بالا رفتن منزلت اجتماعی پس از بازگشت			۴۰	ارتباط با دوستان و هم‌دوره‌ها	۲۸	ناآشنایی با فرهنگ و زبان کشور میزبان	۸
۱۴	احساس مهاجرت‌ستیزی و بیگانه‌هراسی در خارج از کشور			۴۰	بزرگ کردن فرزندان در ایران	۲۷	امکان رشد و دستیابی به پست‌های کلیدی	۹
۱۳	هزینه‌های بالای زندگی در خارج از کشور			۳۹	احساس مهاجرت‌ستیزی و بیگانه‌هراسی در کشور میزبان	۲۴	عدم سنخیت با فرهنگ غربی	۱۰

(آل یاسین و همکاران، ۱۳۹۳)؛ (صواتی، ۱۳۹۶)؛ (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۰)؛ (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

۱. درصد اهمیت هر یک از پیش‌براه‌ها از میانگین وزنی پاسخ مشارکت‌کنندگان به هر یک از عوامل پیش‌براه بازگشت به دست آمده است.

در سال‌های مختلف عوامل مختلف شخصی، خانوادگی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی بر میل و تصمیم به مهاجرت بازگشتی ایرانیان اثرگذار بودند، اما همانطور که مشخص است در تمام این سال‌ها بودن در کنار خانواده، مهم‌ترین پیشران برای بازگشت به ایران بوده است و به طور میانگین برای بالغ بر ۷۰ درصد از پاسخ دهندگان و مصاحبه شونده‌ها انگیزه‌ای برای بازگشت ایجاد کرده است. همانطور که مشخص است، بر اساس نتایج پیمایش "انگیزه‌ها و موانع بازگشت به ایران" در سال ۱۳۹۳ که توسط آل یاسین و همکاران انجام شده است، مهم‌ترین دلایل بازگشت به کشور، دلایل شخصی از جمله بودن در کنار خانواده و فامیل و دوستان و هم دوره‌ای‌ها بوده است که برای بیش از نیمی از مهاجران ایرانی انگیزه برای بازگشت ایجاد کرده است. احساس مفید بودن در ایران، احساس غربت و دوری از وطن، احساس وظیفه نسبت به کشور و انتقال دانش و تجربه خود، دوران بازنشستگی، عدم احساس مفید بودن در خارج از کشور، ناآشنایی با فرهنگ و زبان کشور میزبان، امکان رشد و دستیابی به پست‌های کلیدی، عدم سنخیت با فرهنگ غربی، ملاحظات ایدئولوژیک، عدم همسویی با جهت‌گیری سیاسی کشور میزبان، رشد شخصی و خانوادگی و مسائل مذهبی به ترتیب مهم‌ترین پیشران‌های بعدی برای بازگشت به کشور بوده‌اند.^۱

بر اساس نتایج پیمایش "دلایل مهاجرت و بازگشت ایرانیان" در سال ۱۳۹۶ که توسط صلواتی انجام شده است، مهم‌ترین دلایل بازگشت به کشور، دلایل شخصی از جمله بودن در کنار خانواده و فامیل و احساس وظیفه نسبت به کشور و انتقال دانش و تجربه بوده است که برای بیش از ۶۰ درصد از مهاجران ایرانی انگیزه برای بازگشت ایجاد کرده است. احساس غربت و دوری از وطن، احساس تعلق و پیوستگی با جامعه، تغییر فضای سیاسی داخل کشور ایران، توافق هسته‌ای و رفع تحریم‌ها، پایان تحصیلات، پایان قرارداد کاری، ارتباط با دوستان و هم دوره‌ای‌ها، بزرگ

کردن فرزندان در ایران، احساس مهاجرت‌ستیزی و بیگانه‌ه‌راسی در کشور میزبان، احساس مفید بودن در ایران، تبعیض‌های شغلی برای مهاجران در کشور میزبان، ناآشنایی با فرهنگ و زبان کشور میزبان، فرصت کاری بیشتر و پیشرفت شغلی سریع‌تر در کشور ایران، ازدواج و تشکیل خانواده در ایران، شبکه کاری و حمایتی داخل ایران، احساس عدم اعتماد به نفس در خارج از کشور، داشتن حق رأی و مشارکت سیاسی، عدم همسویی با جهت‌گیری سیاسی کشور میزبان، دوران بازنشستگی، امکان رشد و دستیابی به پست‌های کلیدی و مسائل مذهبی به ترتیب مهم‌ترین پیشران‌های بعدی برای بازگشت به کشور بوده‌اند.^۲

تحلیل و کدگذاری مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته در دوران کرونا نیز حاکی از این هستند که همواره بودن در کنار خانواده و فامیل مهم‌ترین پیشران برای بازگشت به کشور ایران است. عامل دیگری که میل به بازگشت را در میان مهاجران ایرانی تقویت می‌کند، احساس مفیدتر بودن در ایران است. چرا که بسیاری از مصاحبه شونده‌ها معتقد بودند که دانش و تخصص آنها در ایران خیلی نایب‌تر از خارج کشور است و دانش و تخصص آنها می‌تواند تأثیر دوچندانی بر ایران داشته باشد و این مسئله در آنان انگیزه برای بازگشت ایجاد می‌کند. سومین عامل مؤثر بر بازگشت نیز عدم احساس رضایت کافی در کشور مقصد است. به این معنا که برخی از مهاجران ایرانی اظهار داشته‌اند که در خارج از کشور امنیت و آرامش کافی را نداشته و از عدم ادغام اجتماعی و فرهنگی خود در جامعه میزبان ناراضی بوده‌اند. چهارمین عامل مربوط به مسائل فرهنگی و اجتماعی است. به این معنا که برخی از مهاجران ایرانی ترجیح می‌دهند خودشان و فرزندانشان در جامعه و فرهنگ ایرانی رشد و زندگی کنند و از بودن و زندگی کردن در فرهنگ کشور دیگر احساس ناخوشایندی دارند. آخرین پیشران نیز مربوط به شرایط مساعد در کشور مادری است که در دوران‌های خاص منجر به ایجاد انگیزه برای بازگشت

به کشور شده بود^۱.

بر اساس نتایج پیمایش "بررسی میل و تصمیم به بازگشت در میان ایرانیان خارج از کشور" در سال ۱۴۰۱ که توسط رصدخانه مهاجرت ایران انجام شده است، مهم‌ترین دلایل بازگشت به کشور، دلایل شخصی از جمله بودن در کنار خانواده و دوستان، احساس غربت و دوری از وطن و احساس مفید بودن در ایران بوده است که برای بیش از نیمی از مهاجران ایرانی انگیزه برای بازگشت ایجاد می‌کند. ناهماهنگی با سبک و فرهنگ زندگی در خارج از کشور، احساس تبعیض در خارج از کشور، بودن در یک جامعه اسلامی، ازدواج و تشکیل خانواده در ایران، پرستیژ و بالا رفتن منزلت اجتماعی پس از بازگشت، احساس مهاجرتی و بیگانه‌هراسی در خارج از کشور، هزینه‌های بالای زندگی در خارج از کشور، امکان دستیابی به موقعیت‌های کلیدی پس از بازگشت، دشواری یافتن شغل مناسب در خارج از کشور، تشویق اطرافیان برای بازگشت به ایران و اتمام قرارداد/ انقضای ویزا به ترتیب مهم‌ترین پیشران‌های بعدی برای بازگشت به کشور هستند^۲.

مهاجرت بازگشتی می‌تواند تحت تأثیر عوامل شخصی، عوامل دافع در مقصد مهاجرتی و عوامل جاذب در کشور مبدأ صورت گیرد. مطابق آنچه از مطالعات میدانی به دست آوردیم، میل به بازگشت مهاجران ایرانی همواره تحت تأثیر دو عامل شخصی مهم قرار دارد که عبارت‌اند از: خانواده و غربت. در تمامی سال‌های گذشته نیز این دو عامل مهم‌ترین بازیگران برای بازگشت مهاجران ایرانی بوده‌اند. اما به طور خاص در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۹، تغییرات سیاسی و توافق‌نامه‌ی هسته‌ای و همه‌گیری پاندمی کرونا عوامل بیرونی بودند که در کنار دو پیشران شخصی قدرتمند دیگر، میل به بازگشت را در میان مهاجران ایرانی تقویت کردند و به تبع میزان بازگشت را نیز افزایش دادند.

به عبارت دیگر، در کنار عوامل درونی (شخصی) همچون خانواده و احساس تعلق و تمایل به کمک و اثرگذاری در ایران که طی سال‌های مختلف مهاجران ایرانی را برای بازگشت به ایران سوق داده‌اند، در سال

۱۳۹۵ و با امضای توافق هسته‌ای و رفع تحریم‌ها میل به بازگشت در میان مهاجران ایرانی خارج از وطن افزایش قابل توجهی یافته است که مجدداً با لغو توافق‌نامه و بازگشت تحریم‌ها از سال ۱۳۹۷ رو به کاهش رفته است. علاوه بر این، در سال ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ نیز به علت بروز بحران پاندمی کرونا، میزان بازگشت ایرانیان افزایش یافته است و مجدداً با کمتر شدن بحران رو به کاهش رفته است.

به این ترتیب باید پذیرفت که مهم‌ترین عوامل جاذب افراد در شرایط کنونی، دو مورد خانواده و غربت هستند و اگر افراد در صدد تصمیم‌گیری بر اساس امتیازدهی به پارامترهای جاذب و دافع در کشور باشند، بدون لحاظ عوامل مذکور و سایر اعتقادات معنوی، احتمالاً ماندن در خارج از کشور را انتخاب خواهند کرد. از این رو لازم است که ضمن شناسایی عوامل دافع در کشور، در مسیر کاهش اینگونه عوامل گام برداشته شود. اندک عوامل بیرونی که در این میان بر میل به بازگشت ایرانیان مهاجر اثرگذار بوده‌اند، آغاز طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیر مقیم همزمان با امضای توافق‌نامه هسته‌ای و تغییر چشم‌انداز سیاسی کشور بوده‌اند که منجر به بازگشت جمعیت قابل توجهی از ایرانیان خارج از کشور شدند. سپس بروز پاندمی کرونا در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ منجر به افزایش میزان بازگشت ناشی از بحران در میان ایرانیان خارج از کشور شد.

بنابراین توجه به این نکته ضروری است که هر چند اجرای طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیر مقیم، گامی ارزشمند در راستای استفاده از ظرفیت مهاجران ایرانی تحصیل‌کرده در خارج از کشور است و نتایج مطلوبی نیز به همراه داشته است. اما در صورتی که کشور ایران بخواهد استفاده بهینه‌تری از ظرفیت ایرانیان متخصص خارج از کشور داشته باشد، باید رویکرد سیاستی فعلی خود را بهبود و گسترش داده و در صدد رفع موانع بازگشت به کشور گام بردارد تا بدین وسیله بتواند ایرانیان خارج از وطن بیشتری را برای بازگشت به کشور ترغیب نماید.

با توجه به اهمیت و جایگاه عوامل فردی در بازگشت ایرانیان به داخل کشور، در این بخش به یکی از فاکتورهای مهم و تاثیرگذار در این زمینه بصورت تفصیلی پرداخته می شود. در واقع ذهنیت و تصمیم افراد برای بازگشت ممکن است تحت تاثیر عوامل متعدد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در سطوح خرد و کلان باشد، اما بررسی روایت‌های دایاسپورای ایرانی خارج از کشور و مهاجران ایرانی بازگشتی نشان می‌دهد که عوامل فردی و سبک زندگی نقش بسیار پررنگی در میل و تصمیم به بازگشت دارد. این امر با نتایج پیمایش‌هایی که تا کنون انجام شده است، و در بخش‌های قبل مطرح شد، نیز هم‌خوانی دارد. لذا در ادامه تلاش می‌شود تا پیچیدگی و درهم‌تنیدگی ابعاد مختلف ذهنی و فردی دایاسپورا و ایرانیانی که میل به بازگشت، تصمیم به بازگشت و تجربه بازگشت را دارند مورد بررسی قرار گیرد. بدین منظور مضامین پرتکرار در روایت‌های کسانی که تجربه مهاجرت بازگشتی را داشته‌اند و نیز دایاسپورای ایرانی که به بازگشت فکر می‌کنند، مطرح خواهد شد. آنچه در ادامه مطرح خواهد شد قابلیت تعمیم به کل جامعه دایاسپورا و ایرانیان بازگشتی را ندارد و تنها به ارائه نکاتی بسنده می‌شود چرا که ماندن یا بازگشت تا حد زیادی به انگیزه اولیه برای مهاجرت، فرصت‌های زندگی در جوامع مبدا و مقصد و ویژگی‌های تحصیلی و فرهنگی مهاجرین دارد^۲ و نمی‌توان در مورد مهاجرت بازگشتی نسخه واحدی پیچید.

منظور از سبک زندگی، نحوه هویت‌یابی و ارزش‌های اخلاقی یک فرد است که بر انتخاب‌ها، ترجیحات و رفتار او تاثیر می‌گذارد. بررسی شکل‌گیری ذهنیت بازگشت از منظر سبک زندگی چندین مزیت دارد. اولین مزیت آن مربوط به این است که برخی بازگشت را نتیجه شکست افراد در ادغام فرهنگی و اقتصادی در جامعه مقصد دانسته و در مقابل برخی بازگشت را نتیجه موفقیت‌آمیز بودن مهاجرت، و در نتیجه اتمام آن می‌دانند؛ اما شواهد نشان می‌دهد که نمی‌توان پیچیدگی‌های مهاجرت

و بازگشت را درون دوگانه شکست / پیروزی^۳ فهم کرد؛ چرا که اولاً احساس موفقیت و احساس شکست امری ذهنی است؛ و ثانیاً، در حالی که ممکن است فرد از برخی از جنبه‌های زندگی خود رضایت بالایی نشان دهد، ممکن است در سایر زمینه‌ها احساس خلأ کرده و یا نیاز به تغییر داشته باشد. علاوه بر این، اهداف مهاجرت و یا بازگشت و دستاوردهای آن لزوماً از ابتدا برای فرد آشکار و واضح نیستند. بنابراین یکی از مزیت‌های پرداختن به سبک زندگی این است که به دور از دوگانه‌سازی‌های شکست / پیروزی و با اجتناب از برچسب زنی تلاش می‌کند به ذهنیت افراد بپردازد. این امر خصوصاً از این جهت اهمیت می‌یابد که شواهد نشان می‌دهد برخی از کسانی که تجربه بازگشت به ایران را داشته‌اند شاهد برخوردی منفی از جانب اطرافیان خود بوده‌اند؛ گویی بازگشت‌کنشی کاملاً غیرمنطقی و غیرقابل‌پذیرش در جامعه امروز ایران است^۴. بنابراین پذیرفته نشدن بازگشت به عنوان تصمیمی صحیح توسط اطرافیان می‌تواند تصمیم یا اقدام به بازگشت را با مشکل مواجه کند.

علاوه بر این، سبک زندگی یک امر ثابت نیست و با گذر از مراحل مختلف زندگی دستخوش تغییر می‌شود؛ بنابراین سبک زندگی می‌تواند تغییرات ذهنیت و انگیزه‌های فرد در طول زمان را توضیح دهد. مزیت دیگر مفهوم سبک زندگی این است که لزوماً به دنبال مشخص کردن یک سنخ خاص از مهاجران بازگشتی مثلاً کسانی که به هیچ عنوان دغدغه اقتصادی ندارند نیست؛ بلکه نوعی لنز و نگاه برای بررسی نقش سبک زندگی در تصمیم‌گیری افراد برای بازگشت است^۵. این امر باعث می‌شود مجال پرداختن به تاثیر متقابل عوامل اقتصادی و غیراقتصادی فراهم شود. بنابراین تلاش شده است به رابطه متقابل میان عناصر سبک زندگی و عوامل اقتصادی نیز به اختصار اشاره شود. هویت‌یابی، خانواده، روابط اجتماعی و جزئیات روزمره مضامین اصلی مرتبط با سبک زندگی را تشکیل می‌دهند که در ادامه توضیح داده خواهد شد.

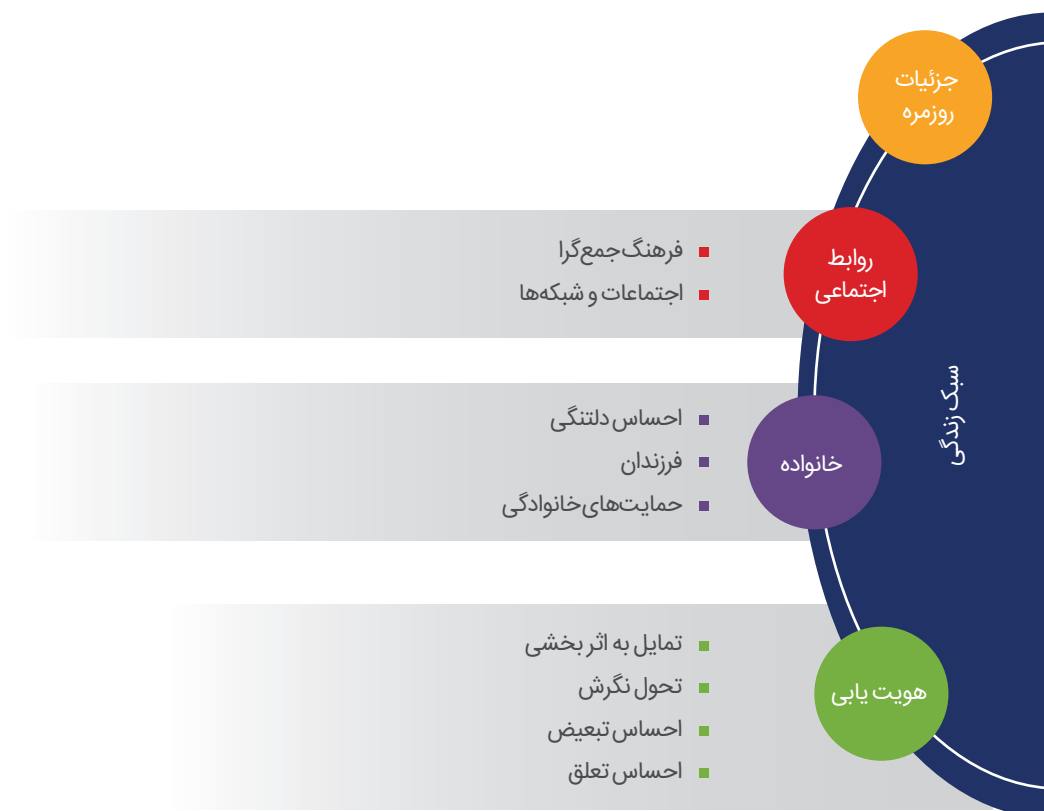
1. Lifestyle

2. De Haas et al. 2015

3. Ibid

5. Benson and O'Reilly, 2016

شکل ۱۹- ابعاد سبک زندگی در مهاجرت‌های بازگشتی

منبع: (رصدخانه مهاجرت ایران)

۱- هویت‌یابی

هویت امری پویا است و متناسب با تغییر شرایط و مراحل زندگی فرد دستخوش تغییر می‌شود. چالش‌ها و تجارب مهاجرت بر هویت‌یابی افراد تاثیر می‌گذارد؛ اما میزان تاثیرپذیری و انعطاف‌پذیری افراد مختلف با یکدیگر متفاوت است. هویت‌یابی ابعاد مختلفی دارد. در ادامه به مقولاتی که در شکل‌گیری ذهنیت بازگشت تاثیر داشته‌اند؛ یعنی، تمایل به اثربخشی، تحول نگرش، احساس تبعیض و احساس تعلق، اشاره خواهد شد.

• تمایل به اثربخشی

شغل یکی از مهم‌ترین ابعاد زندگی انسان است و بر هویت او نیز تاثیر دارد. برای بسیاری از افراد، خصوصاً در ابتدای جوانی، مسائلی چون درآمد و قدرت خرید ناشی از آن، پیشرفت و افتخارات شغلی و پرستیژ شغلی از اهمیت بالایی برخوردار است. اما بررسی روایت‌ها نشان می‌دهد هویت شغلی افراد علاوه بر موارد ذکر شده تحت تاثیر احساس مفید بودن و احساس ثمربخشی نیز قرار دارد. برخی از افراد به این امر اشاره داشتند که در کشور مقصد شغل، درآمد و رفاه خوبی

• تحول نگرش

بسیاری از پژوهش‌ها در سطوح بین‌المللی و نیز پیمایش‌های داخلی بر اهمیت احساسات ملی تاکید کرده‌اند. در برخی از روایت‌ها افراد بر تغییر نگرششان نسبت به ایران و تاثیر این امر بر هویت‌یابی‌شان اشاره کردند. تغییرات هویتی افراد با بازاندیشی در ارزش‌ها و طرح این پرسش همراه است که ارزش‌های اخلاقی، سیاسی، فرهنگی و دینی من چیست و با کدام جامعه هم‌خوان‌تر است؟ برخی از افراد به این امر اشاره داشتند که پیش از مهاجرت فکر می‌کردند سایر کشورها با مشکلاتی مشابه آن‌چه در ایران وجود دارد دست و پنجه نرم نمی‌کنند و به طور کلی دیدی بسیار آرمانی و غیرواقعی داشته‌اند. در مقابل در مورد ایران نیز تصور بر این بوده که امیدی به بهبود اوضاع نیست و تنها تغییرات بنیادین می‌تواند کارگشا باشد. در مجموع ارزیابی افراد این بود که ذهنیتشان تا حد زیادی متأثر از جو فکری موجود در جامعه و بر مبنای اطلاعات نادرستی بوده است و بعد از مهاجرت و مواجهه با واقعیت‌ها ذهنیتشان دستخوش تغییر شده است. در مجموع تجربه واقعیت‌های مهاجرت و رسیدن به استقلال فکری می‌تواند باعث تغییر نگاه فرد نسبت به کشور مقصد و کشور مبدأ، یعنی ایران شود.

نتایج پیمایش شناسایی عوامل مؤثر بر خروج و بازگشت ایرانیان مهاجر توسط صلواتی در سال ۱۳۹۶ نیز حاکی از آن است که جو و موج خروج تحصیل‌کردگان ایرانی برای حدود ۴۱ درصد از شرکت‌کنندگان اثر معناداری روی میل به مهاجرت داشته است. ضمناً نتایج پیمایش سنجش میل به مهاجرت دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی توسط رصدخانه مهاجرت ایران در سال ۱۳۹۷ و پیمایش سنجش میل به مهاجرت دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی توسط رصدخانه مهاجرت ایران در سال ۱۳۹۹، حاکی از آن هستند

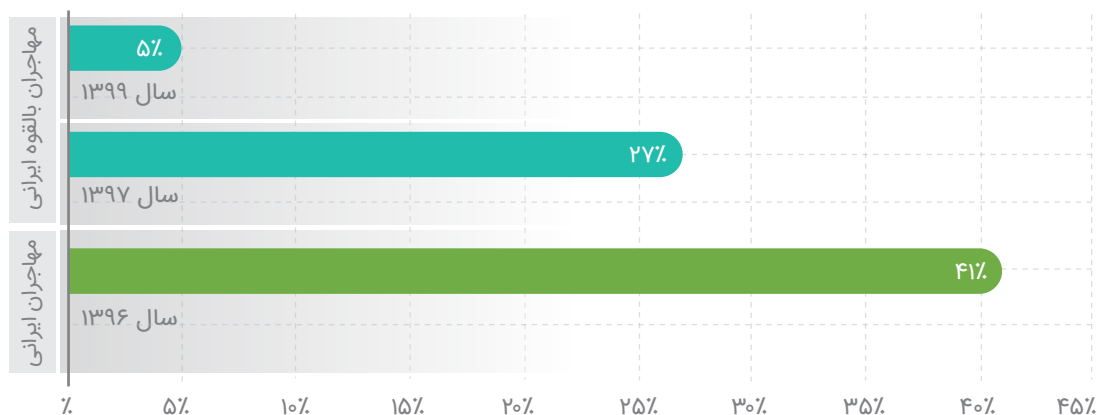
داشتند اما به تدریج و با از میان رفتن موانع مادی احساس می‌کردند که نیاز دارند اثربخش باشند. در واقع افراد ترجیح می‌دهند کار روزانه‌شان در راستای اهداف ارزشمند اجتماعی و فرهنگی، از جمله تلاش در راستای پیشرفت وطن، اشتغال‌زایی، نوآوری و انتقال دانش روز به ایران باشد.

امکان استقلال شغلی و توسعه کسب و کار شخصی نیز از مواردی بود که برخی به آن اشاره داشتند. ساختار شرکت‌ها خصوصاً شرکت‌های بین‌المللی به طریقی است که برخی از افراد خود را «مهره جایگزین‌پذیر» تلقی کرده و احساس می‌کنند علی‌رغم ارتقا شغلی و افزایش درآمد باید تا سال‌ها در کسوت «کارمند» بمانند. در مقابل، برخی تمایل دارند در ایران کسب و کار شخصی خود را ایجاد کنند. البته این تمایل تا حد زیادی به دسترسی به سرمایه اولیه و باور به مستعد بودن بازار ایران برای توسعه کسب و کار بستگی دارد.

در مجموع می‌توان گفت افراد تمایل دارند شغلشان ملازم با معنایی ژرف‌تر، استقلال بیشتر و تاثیرگذاری بالاتری باشد. البته تمایل به اثرگذاری در شغل لزوماً نمی‌تواند منجر به بازگشت شود؛ اما ممکن است منجر به بازگشت مجازی یا بازگشت مقطعی شود؛ یعنی فرد در بازه‌های زمانی کوتاه مدت یا از راه دور با ایران همکاری کند. شواهد کمی و کیفی از پیمایش "انگیزه‌ها و موانع بازگشت به ایران" در سال ۱۳۹۳، مصاحبه‌های رصدخانه مهاجرت ایران با متخصصان ایرانی بازگشتی در سال ۱۴۰۰ و پیمایش "بررسی میل و تصمیم به بازگشت در میان ایرانیان خارج از کشور" در سال ۱۴۰۱ نیز گویای این مطلب است. همانطور که پیش‌تر بررسی کردیم احساس مفید بودن در کشور مادری برای نیمی از مهاجران ایرانی در سال‌های مورد بررسی انگیزه برای بازگشت ایجاد کرده است.

که موج مهاجرت در جامعه برای حدود ۲۷ درصد از مشارکت‌کنندگان در سال ۱۳۹۷ و حدود ۵ درصد از مشارکت‌کنندگان در سال ۱۳۹۹، بر میل به مهاجرت اثرگذار بوده‌اند.

نمودار ۱۱۸- اثر موج مهاجرت بر میل به مهاجرت در میان مهاجران ایرانی بالقوه و بالفعل (۱۳۹۶، ۱۳۹۷ و ۱۳۹۹)

(صلواتی، ۱۳۹۶)؛ (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۳۹۷؛ ۱۳۹۹)

تبعیض آشکار و نژادپرستی در کشورهای مهاجریزیر و نیز کشورهایی که قوانین سخت‌گیرانه‌ای در این زمینه دارند کمتر بروز می‌یابد؛ اما برخی به اشکال مختلفی از تبعیض پنهان اشاره داشتند. به طور نمونه دو فرد با سوابق و مهارت‌های مشابه، یکی مهاجر و دیگری بومی، شانس یکسانی در دست‌یابی به فرصت شغلی و ارتقای شغلی ندارند. در مواردی نیز تبعیض در مورد خود فرد اعمال نشده اما مشاهده تبعیض نسبت به سایر مهاجران می‌تواند ذهنیت فرد را تغییر دهد.

• احساس تعلق

عدم احساس تعلق به کشور میزبان از جمله مواردی بود که افراد با عناوینی چون «بی‌ریشه بودن»، «ریشه در آب» داشتن و «ماهی جدا افتاده از آب» بودن به آن اشاره کردند. در هر جامعه داستان‌ها، وقایع تاریخی، رنج‌ها، مقاومت‌ها، فضای سیاسی، فضای فرهنگی و مسائل مشترکی وجود دارد که افراد را به یکدیگر پیوند می‌دهد. نبود چنین زمینه مشترکی می‌تواند منجر به بروز احساس عدم تعلق در فرد مهاجر شود.

همانطور که مشهود است تجربه مهاجران بالقوه و بالفعل در این خصوص تفاوت معناداری داشته است. یعنی ممکن است فرد پیش از مهاجرت احساس کند به دلایل دیگری می‌خواهد برود، اما پس از تجربه مهاجرت و ورود به کشور ثانویه درک کند که تحت تأثیر جو مهاجرت قرار گرفته بوده است و به این ترتیب نگرش آرمانی و غیرواقعی وی نسبت به زندگی در خارج از کشور تغییر کند. در برخی از موارد این تغییر دیدگاه می‌تواند تأثیر بنیادینی بر هویت جهان‌بینی فرد بگذارد به طوری که بازسازی هویت فردی متناسب با افزایش تمایل به بازگشت و اقدام برای آن همراه شود.

• احساس تبعیض

در مورد تبعیض علیه مهاجران و احساس تبعیض میان آنان پژوهش‌های بی‌شماری انجام شده و نتایج مختلفی گزارش شده است که در این جا مجال مطرح کردن آن نیست و تنها به اشاره‌ای گذرا به مضامین موجود در روایت افراد بسنده خواهد شد.

موردی چون احساس تبعیض و اختلاف در ارزش‌ها و نگرش‌ها نیز ممکن است عدم احساس تعلق در فرد را تشدید کنند. البته علاوه بر مسائل ذهنی و احساسی، مشکلات مربوط به اقامت و تمدید آن، بی‌ثباتی مالی، معضلات شغلی و مواردی از این دست نیز بر حس «از جاکندگی» و احساس تعلق فرد تاثیر خواهد داشت. البته احساس تعلق تنها تحت تاثیر مشکلات در کشور مقصد نیست. در برخی از موارد افراد از احساس «میان‌ماندگی»^۱ صحبت می‌کنند. در چنین وضعیتی احساس فرد نسبت به مبدا و مقصد با ابهام مواجه است و خود را تا حدی از هر دو بیگانه و به هر دو نزدیک می‌داند.

۲- خانواده

نتایج پیمایش‌های مختلف از سال ۱۳۹۳ تا کنون نشان می‌دهد که «دلتنگی برای خانواده» مهم‌ترین پیشران بازگشت برای ایرانیان است. بررسی روایت‌های ایرانیان خارج از کشور و مهاجران ایرانی بازگشتی نیز این امر را تایید می‌کند. تنهایی و دلتنگی ترجیح‌بند سخنان بسیاری از افراد است. با این حال نگاهی دقیق‌تر نشان می‌دهد رابطه عاطفی با خانواده تنها مربوط به بعد عاطفی نمی‌شود، بلکه حمایت‌های مادی را نیز شامل می‌شود. حمایت‌های خانوادگی، اعم از حمایت مالی، دسترسی به شبکه اجتماعی و منابع خانواده نیز از اهمیت برخوردار است. مورد دیگری که در تصمیم‌گیری برای بازگشت تاثیر دارد برنامه‌ریزی‌های مربوط به فرزندان است. می‌توان گفت فرزندان تاثیر قابل توجهی بر تصمیم والدین به ماندن یا بازگشت دارند. به طور مثال یکی از موارد مورد توجه والدین تفاوت سیستم تربیت فرزندان در ایران و مقاصد مهاجرتی آنان است. تربیت و پرورش فرزندان در کشورهای نظیر استرالیا و آمریکا تا حد زیادی توسط مدرسه صورت می‌گیرد. با این که در سنین کودکی محیط خانواده می‌تواند مکمل و یا

حتی جایگزینی برای رشد فرزندان باشد، از سنین نوجوانی به بعد تاثیرگذاری خانواده عملاً با کاهش شگرفی همراه خواهد بود. علاوه بر این، تفاوت‌های فرهنگی و محتوای اخلاقی مباحث مطرح شده در مدارس نیز ممکن است با باورها و ارزش‌های برخی از والدین متناسب نباشد. در مقابل در ایران خانواده‌ها از استقلال بیشتری در تربیت فرزندان برخوردار هستند و تاثیر بیشتری بر شکل‌گیری دیدگاه‌ها و شخصیت فرزندان دارند. علاوه بر این، برخی بر تاثیر مثبت ارتباط با سایر بستگان نظیر پدربزرگ و مادر بزرگ در پرورش کودک تاکید داشتند. علاوه بر بعد تربیتی، در بعد آموزشی نیز تفاوت‌هایی میان ایران و مقاصد مهاجرتی اصلی ایرانیان وجود دارد. اهمیت بالای تحصیلات و رقابتی بودن فضای آموزش در ایران باعث ترغیب کودکان به پیشرفت تحصیلی و دستیابی به مدارج بالای علمی می‌شود. بنابراین می‌توان گفت فقدان چنین فضایی در کشورهای دیگر ممکن است با انتظارات خانواده‌ها هم‌خوانی نداشته باشد. در آخر می‌توان گفت کیفیت علمی مدارس و هزینه‌های آموزش در کشور مقصد، خصوصاً آموزش عالی، نیز از دغدغه‌های والدین به شمار می‌آید. البته از طرف دیگر تاثیر تغییر محیط بر بچه‌ها و سن آنان نیز از فاکتورهای تعیین‌کننده هستند و ممکن است مانعی در برابر بازگشت باشند.

۳- روابط اجتماعی

داشتن روابط اجتماعی صمیمی و معنادار در حلقه‌های دوستی و در محیط‌های اجتماعی یکی از دغدغه‌های مهاجران است. جمع‌گرایی در فرهنگ ایران، در مقابل فردگرایی در سایر فرهنگ‌ها، باعث می‌شود که روابط اجتماعی در ایران نزدیک‌تر و صمیمانه‌تر باشد. چنین تفاوتی ممکن است باعث شود افراد بعد از مهاجرت با خلا در روابط معنادار مواجه شوند. البته باید توجه داشت که تغییرات فضای اجتماعی ایران و نیز تجربه مهاجرت باعث

می‌شود هویت افراد نه کاملاً جمع‌گرا و نه کاملاً فردگرا، بلکه هویتی ترکیبی^۱ باشد؛ یعنی در حالی که برخی از جنبه‌های فردگرایی، مانند اهمیت هویت شغلی و تحصیلی، اهمیت فضای خصوصی و انتخاب‌گزینشی دوستان را درونی کرده‌اند؛ بسیاری از جنبه‌های جمع‌گرای فرهنگ ایرانی را نیز جذاب و مهم ارزیابی می‌کنند. شکل‌گیری شبکه‌ها و اجتماعات ایرانیان در خارج از کشور از جمله مواردی است که می‌تواند احساس نیاز به روابط معنادار در کشور مقصد را تا حدی برآورده کند.

۴- جزئیات روزمره

علاوه بر ابعادی که در بالا ذکر شد، جزئیاتی در زندگی روزمره می‌تواند ذهن افراد را به خود مشغول کند که در حالت عادی ممکن است بدیهی و بی‌اهمیت شمرده شوند. جملاتی نظیر «بعد از مهاجرت چیزهایی را از دست می‌دهی که هیچ وقت وجودشان را احساس نمی‌کردی» و «دلت برای چیزهایی تنگ می‌شود که حتی فکرش را هم نمی‌کردی» این مقوله را به خوبی توضیح می‌دهند. به عنوان نمونه می‌توان به نقش زبان اشاره کرد. مادامی که فرد به زبان مادری خود صحبت می‌کند زبان را امری کاملاً بدیهی می‌پندارد اما عدم تسلط کامل بر زبان کشور مقصد، خصوصاً در کشورهای غیرانگلیسی زبان، می‌تواند مانع از عمق یافتن گفتگوها شود؛ به طوری که بسیاری از جنبه‌های مختلف شخصیتی و دانشی فرد مکتوم بماند. علاوه بر این، تلاش و دقت دائمی برای فهم و انتقال پیام و لهجه نیز از دیگر دغدغه‌های مهاجران بوده است. آب و هوا، ساعت کاری، کیفیت تفریحات، کیفیت زندگی سالمندی و جزئیاتی نظیر صداها، بوها و مزه‌ها نیز از جمله مواردی هستند که می‌توان به آن اشاره کرد. هرچند در زمان فراق چنین جزئیاتی ممکن است ذهن فرد را درگیر کند؛ اما برخی از افراد اظهار داشتند که چنین احساساتی لزوماً پایدار و ثابت نیست و

بعد از بازبازی مجدد ممکن است مجدداً تکراری شده و اهمیت خود را از دست بدهند.

لازم به ذکر است که بررسی کیفی ذهنیت دایاسپورای ایرانی که تصمیم به بازگشت، تمایل به بازگشت و یا تجربه بازگشت داشته‌اند قابل تعمیم به کل جامعه مورد مطالعه نیست. علاوه بر این، تصمیم برای بازگشت تا حد زیادی تحت تاثیر عوامل کلان و میانی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در کشورهای مبدا و مقصد قرار دارد و نمی‌توان تصویری همگون، که تجربه همگان را در بر بگیرد، در این خصوص ارائه داد.

گونه‌شناسی مهاجران ایرانی بازگشتی

همانطور که پیش‌تر بررسی کردیم. مهاجران با انگیزه‌های متعددی اقدام به مهاجرت یا بازگشت می‌کنند. تفاوت انگیزه‌های مهاجرت و بازگشت منجر به شکل‌گیری انواع مختلف مهاجرت و بازگشت می‌شود که شناخت آنان می‌تواند راهنمای خوبی برای سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران کشور باشد. با این وجود، پژوهش‌های اندکی در این زمینه در سطح جهانی انجام شده است و ارزیابی خاصی در این خصوص در ایران شکل نگرفته است. تحلیل نتایج پیمایش بررسی میل و تصمیم به بازگشت در میان ایرانیان خارج از کشور که توسط رصدخانه مهاجرت ایران در سال ۱۴۰۱ انجام شده است، حاکی از آن است که حدود ۱۴ درصد از مهاجران ایرانی تصمیم به بازگشت دارند. در ادامه تلاش شده است تا انواع بازگشت در میان دایاسپورای ایرانی که تصمیم به بازگشت دارند مشخص شود.

یکی از مواردی که در خصوص بازگشت افراد حائز اهمیت است، انگیزه اولیه آنان درباره مهاجرت است. چرا که بسیاری از افراد تمایل دارند یک دوره کار و یا تحصیل در خارج از کشور را تجربه کنند. به عبارت دیگر، برخی از افراد از ابتدا قصد مهاجرت دائمی از کشور را ندارند و قصد دارند پس از تجربه مهاجرت

1. Hybrid

به کشور بازگردند. اما برخی افراد ممکن است پس از انجام مهاجرت و در مواجهه با مسائلی که ممکن است در این مسیر پیش رویشان قرار گیرد، تصمیم به بازگشت بگیرند.

شواهد حاصل از تحلیل پیمایش بررسی میل و تصمیم به بازگشت در میان ایرانیان خارج از کشور در سال ۱۴۰۱ حاکی از آن است که بیش از نیمی از ایرانیانی که تمایل به بازگشت دارند، از ابتدا قصد مهاجرت دائمی نداشته‌اند و می‌خواستند پس از یک دوره تحصیل / کار در خارج از کشور به ایران برگردند.

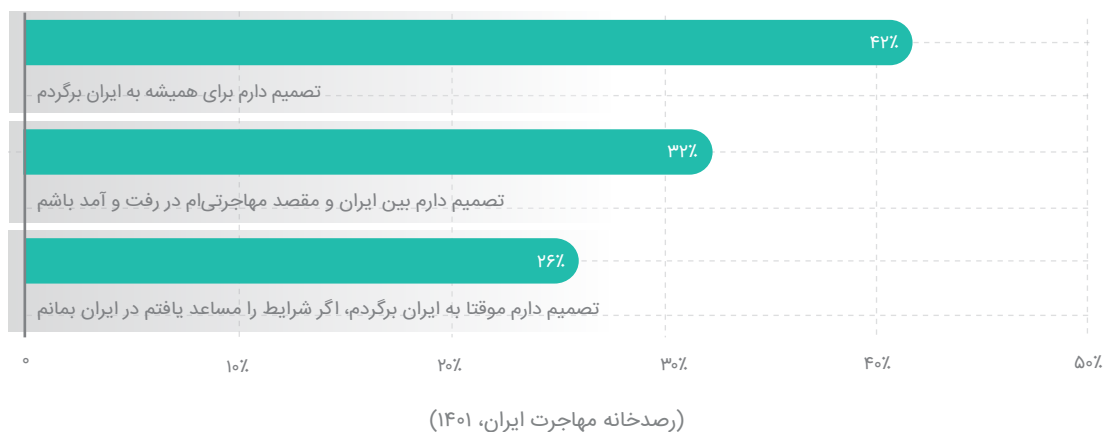
در حالی که حدود ۳۰ درصد از آنان، کسانی هستند که پس از مواجهه با مشکلات زندگی در خارج از کشور چنین تصمیمی گرفته‌اند.

علاوه بر این، بسیاری از کسانی که تمایل به بازگشت به ایران را دارند، می‌خواهند برای همیشه به ایران برگردند. در حالی که ۳۲ درصدشان تمایل دارند بین ایران و مقصد مهاجرتی خود در رفت‌وآمد باشند و ۲۶ درصد نیز می‌خواهند بازگشت موقتی به کشور داشته باشند و در صورتی که شرایط را مساعد یافتند در ایران ماندگار شوند.

نمودار ۱۱۹- برنامه مهاجرتی دایاسپورای ایرانی متمایل به بازگشت در سال ۱۴۰۱

نمودار ۱۲۰- برنامه بازگشتی دایاسپورای ایرانی متمایل به بازگشت در سال ۱۴۰۱

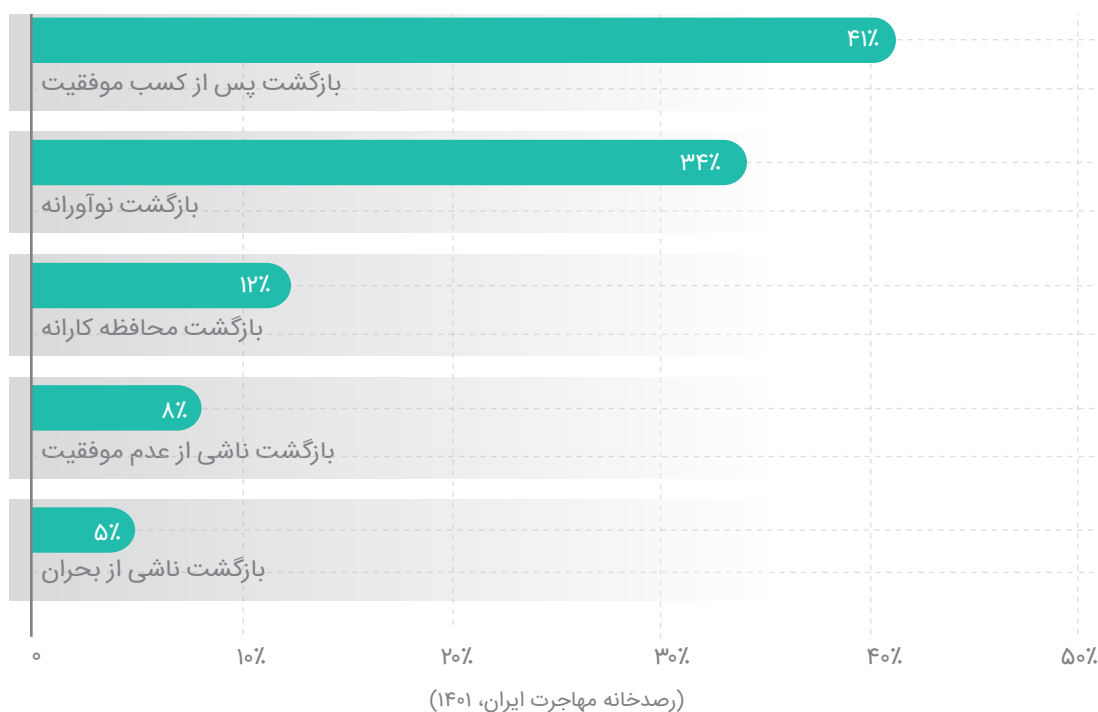
زمانی که صحبت از مهاجرت بازگشتی به میان می‌آید، گونه‌شناسی افراد بازگشتی اهمیت می‌یابد. همانطور که در بخش جهانی مورد بررسی قرار گرفت، پدیده بازگشت را می‌توان در چند دسته کلی طبقه‌بندی کرد که عبارت‌اند از بازگشت ناشی از بحران، بازگشت ناشی از شکست، بازگشت ناشی از موفقیت، بازگشت نوآورانه و بازگشت محافظه کارانه.

در میان انواع بازگشت، بازگشت نوآورانه ارزش افزوده بالایی برای کشورهای مبدأ مهاجران خواهد داشت چرا که در اکثر مواقع منجر به انتقال دانش، سرمایه و... به کشور مبدأ می‌شود. سایر انواع بازگشت نیز می‌توانند در صورتی که بستر فراهم باشد، منجر به آورده‌های اقتصادی و غیراقتصادی بسیاری برای کشورهای مهاجرفرست شوند.

شواهد پیمایش بررسی میل و تصمیم به بازگشت در میان ایرانیان خارج از کشور در سال ۱۴۰۱ حاکی از آن است که در میان کسانی که تصمیم به بازگشت به ایران را دارند، بیش از ۴۰ درصدشان بازگشت ناشی

از موفقیت خواهند داشت. به عبارت دیگر، ۴۰ درصد از مهاجران ایرانی که تصمیم دارند به کشور برگردند، کسانی هستند که به هدف خود از مهاجرت دست یافته‌اند و می‌خواهند ادامه زندگی خود را در ایران بگذرانند. حدود ۳۴ درصد مهاجران ایرانی که تصمیم به بازگشت دارند، بازگشت نوآورانه خواهند داشت. به عبارت دیگر، می‌خواهند از منابع و مهارت‌های جدیدی که در طول دوران مهاجرت خود به دست آورده‌اند، استفاده کنند تا بتوانند در ایران منشأ اثر باشند. ۱۲ درصد بازگشت محافظه‌کارانه خواهند داشت. این افراد احساس می‌کنند با شرایط فعلی می‌توانند از امنیت مالی و منزلت اجتماعی مناسبی در ایران برخوردار باشند. هشت درصد بازگشت ناشی از شکست خواهند داشت که به دلیل نارضایتی از شرایطشان در کشور مقصد ایجاد شده است. پنج درصد نیز بازگشت ناشی از بحران خواهند داشت که به دلایلی همچون بروز مشکلات در کشور مقصد یا ایران یا انقضای ویزا ناچار به بازگشت شده‌اند.

نمودار ۱۲۱- گونه‌شناسی دایاسپورای ایرانی متمایل به بازگشت در سال ۱۴۰۱

به این ترتیب، علیرغم اینکه اغلب مهاجران ایرانی که می‌خواهند به کشور بازگردند، تصمیم بازگشتشان را قبل از ورود به فرآیند مهاجرت گرفته بودند، اما اکثراً پس از دستیابی به اهداف مهاجرتی خود و یا برای اثرگذاری بر جامعه ایران خواهان بازگشت به کشور هستند. بنابراین در صورتی که بستر فراهم باشد، ممکن است ارزش افزوده بالایی در کشور ایجاد کنند.

اثر توسعه‌ای مهاجران ایرانی بازگشتی

اثر مهاجرت بر کشورهای مهاجرفرست با توجه به اندازه جریان خروجی، شرایط مهاجران و نوع کار و تخصص آنها می‌تواند متفاوت باشد. برای ارزیابی این اثر، تفکیک قائل شدن میان مهاجران ماهر و کم‌مهارت می‌تواند مفید باشد. با این وجود، مهاجران چه ماهر باشند، چه کم‌مهارت باشند، در صورتی که به کشور مبدأ بازگردند، می‌توانند بخش بزرگی از آسیب‌های مربوط به از دست دادن نیروی انسانی را جبران کنند.^۲

شیوه‌های مشارکت مهاجران بازگشتی در رشد و توسعه کشور مبدا در چهار دسته کلی قابل طبقه‌بندی است:

- مهاجران بازگشتی مهارت‌های جدیدی (سرمایه انسانی) را که از طریق تجربه، آموزش یا تحصیل در کشورهای میزبان کسب کرده‌اند، با خود به همراه می‌آورند. در واقع اگر مهاجران ماهر تصمیم به بازگشت به کشور مبدا خود بگیرند، دانش و مهارت‌های فنی انباشته‌ای را با خود به همراه می‌آورند که می‌تواند به اندوخته دانش و فناوری فعلی منتقل شود.^۳ متخصصان ایرانی بازگشتی بالغ بر هزار و ۵۰۰ تسهیلات مختلف در زمینه ورود به فضای آکادمیک به عنوان استاد یا گذراندن دوره پسادکتري و فرصت مطالعاتی دریافت کرده‌اند که می‌تواند منجر به انتقال علم و فناوری آنها به داخل شود.

برای مثال، یکی از مزیت‌های متخصصان ایرانی

بازگشتی وارد کردن رویکردهای بین رشته‌ای و نوین در حوزه‌های مختلف علوم و فناوری است. امروزه رویکرد بین رشته‌ای مورد توجه بسیاری از مراکز علمی مطرح دنیا قرار گرفته است و علی‌الخصوص در تحصیلات تکمیلی با شکوفایی بسیاری روبه‌رو بوده است. این امر باعث شده است بسیاری از متخصصان ایرانی مقیم خارج از کشور نیز تحصیلات بین رشته‌ای داشته باشند. بنابراین می‌توان اظهار داشت توسعه رویکرد چند رشته‌ای، خصوصاً در حوزه‌هایی که در کشور با خلأ مواجهیم، یکی از مهم‌ترین پتانسیل‌های متخصصین بازگشتی به کشور است، چرا که می‌توانند دستاوردهای دانش روز دنیا را به کشور وارد کنند.

- مهاجران بازگشتی ممکن است با سرمایه مالی به صورت پس‌انداز بازگردند. این سرمایه به دست آمده به مهاجران بازگشتی کمک می‌کند تا به عنوان کارآفرین یا سرمایه‌گذار در کشور خود مشارکت کنند. در بسیاری از کشورهای فقیر در حال توسعه، عدم دسترسی به منابع مالی، محدودیت جدی برای کارآفرینی است. مهاجرت افراد را قادر می‌سازد تا پس از بازگشت، پس‌اندازی برای راه‌اندازی مشاغل خود داشته باشند. این روش یکی از مهم‌ترین راه‌هایی است که از طریق آن مهاجران بازگشتی می‌توانند به سرمایه‌گذاری و توسعه اقتصادی در کشور خود کمک کنند. به ویژه وقتی بیکاری در کشور مادری زیاد است، شرکت‌های کوچک و متوسط می‌توانند اشتغال‌زایی کنند و سطح فقر را کاهش دهند و کارآفرینی را به موتور رشد اقتصادی تبدیل کنند. همچنین مهاجران هنگام برنامه‌ریزی برای بازگشت با ارسال حواله‌های خود به کشور مبدا و انتقال پول به صورت بالقوه می‌توانند منشا اثر باشند.^۴

متخصصان ایرانی بازگشتی بالغ بر ۳۰۰ تسهیلات مختلف در زمینه کارآفرینی، ثبت شرکت و ورود به فضای دانش بنیان دریافت کرده‌اند که منجر به اشتغال‌زایی برای هموطنان و ثبت پتنت و ... در حوزه‌های مختلف شده است و می‌تواند به توسعه اقتصاد دانش بنیان کشور کمک کند.

- مهاجران بازگشتی از طریق سرمایه اجتماعی (شبکه‌هایی) که در نتیجه تجربه مهاجرت خود به دست آورده‌اند، می‌توانند در توسعه و پیشرفت سرزمین مادری سهیم باشند. چرا که اغلب آنان دارای شبکه‌هایی از اساتید، همکاران، دوستان و... در خارج از کشور هستند که در صورت فراهم بودن شرایط، می‌توانند از این ارتباطات برای به روز نگه داشتن سطح دانش خود، راه‌اندازی کسب‌وکار و... استفاده کنند.
- مهاجران بازگشتی می‌توانند عامل ایجادکننده تغییرات اجتماعی باشند. به عنوان مثال، آنها می‌توانند با به چالش کشیدن و تغییر روابط موجود در جامعه‌ی مبدأ، تأثیر مثبت بگذارند. به عبارت دیگر، مهاجران وقتی به کشور دیگری می‌روند، در معرض فرهنگ‌ها، هنرهای اجتماعی و ایدئولوژی‌های سیاسی مختلف و جدیدی قرار می‌گیرند و می‌توانند فرهنگ‌های جدیدی که در زمینه‌های مربوط به کیفیت نهادهای سیاسی، آگاهی و تقاضای پاسخگویی سیاسی و افزایش مشارکت مستقیم در سیستم سیاسی کسب کرده‌اند را به کشور خود منتقل کنند.^۲

جمع‌بندی

علیرغم اینکه مهاجرت، یکی از پدیده‌های مهم و چالش‌برانگیز در سطح بین‌المللی محسوب می‌شود، اما مهاجرت‌های بازگشتی، مرحله‌ای کمتر مورد توجه قرار گرفته از چرخه کلی مهاجرت است. یکی از دلایل نادیده گرفته شدن مهاجرت‌های بازگشتی، پایین بودن نرخ کلی مهاجرت‌های بازگشتی است. چرا که در مورد مهاجرت معکوس تقریباً یک قاعده‌ی کلی وجود دارد و آن هم این است که بسیاری از مهاجران در ابتدا قصد مهاجرت دائمی ندارند و خواهان بازگشت هستند، اما اکثر آنها پس از مهاجرت در مقصد مهاجرتی خود باقی می‌مانند. همین عامل موجب پایین آمدن سطح کلی میل به بازگشت در اغلب کشورهای دنیا شده است. تحلیل یافته‌های حاصل از پیمایش‌های گالوپ که

از مصاحبه با حدود ۶۴ هزار مهاجر نسل اول بالای ۱۵ سال در حدود ۱۶۰ کشور جهان طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۸ به دست آمده است، حاکی از آن است که اغلب مهاجران جهان (حدود ۷۷ درصد) دوست دارند در جایی که هستند، بمانند. در حالی که تعداد خیلی کمی از آن‌ها تمایل دارند به کشور مبدأ خود باز گردند (حدود ۷ درصد).

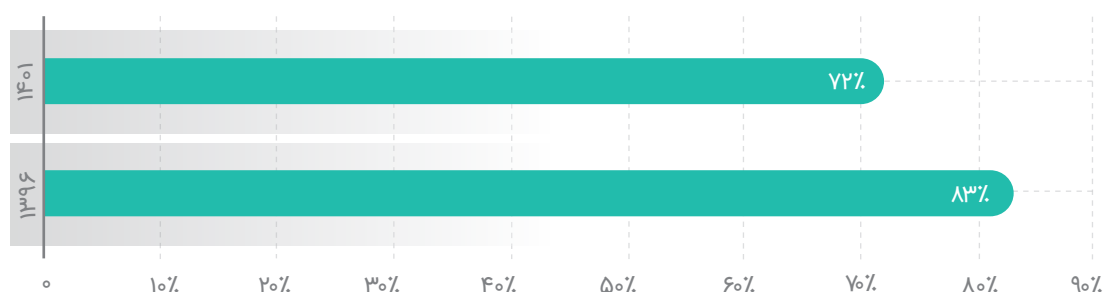
در خصوص بازگشت مهاجران ایرانی به داخل کشور، در حالیکه مهاجرت جوانان و تحصیل‌کردگان در طول دهه‌های گذشته یکی از موضوعات جدی و چالش‌برانگیز در جامعه ایران بوده است با این حال مهاجرت‌های بازگشتی کمتر مورد توجه جدی قرار گرفته است. میل به بازگشت و میزان بازگشت مهاجران ایرانی در مقایسه با جریان خروجی همچنان در سطح قابل توجهی نیست و خلأ آماری و پژوهشی چشمگیری در این حوزه وجود دارد. با این وجود، بررسی‌های کمی و کیفی مهاجرت‌های بازگشتی در جهان و ایران گویای آن است که مهاجران بازگشتی یکی از محورهای اقتصاد جدید دانش‌بنیان به شمار می‌روند و بسیاری از کشورها در برنامه‌های توسعه‌ای خود، طرح‌هایی برای گردش افراد (به ویژه گردش‌نخبگان) در نظر گرفته‌اند. کشورهای چین، هند و... از کشورهایی هستند که با پیاده‌سازی سیاست‌های اثربخشی در این زمینه توانسته‌اند رشد اقتصادی قابل توجهی را تجربه کنند و در این زمینه به رقابت با کشورهای توسعه‌یافته بپردازند. بنابراین، نمی‌توان از ظرفیت استعدادهای برتر و نخبگان غیر مقیم ایرانی نیز در جهت رشد و توسعه اقتصادی و غیراقتصادی کشور غافل شد.

چنانچه بستری برای استفاده از ظرفیت مهاجران خارج از کشور وجود داشته باشد تا این افراد بتوانند در فرآیند توسعه و افزایش تولید ملی کشور خود مشارکت کرده و بهره‌کار و تخصص خود را در سراسر دوران فعالیت حرفه‌ای نصیب ایران نیز کنند، نه تنها

مهاجرت پدیده‌ای منفی و زیان‌بار نخواهد بود، بلکه می‌تواند منشأ بسیاری از تحولات مثبت در کشورمان باشد و نقش حیاتی در رشد و توسعه اقتصادی از طریق پر کردن خلأهای بازار کار، ایجاد شغل و منابع درآمد برای مهاجران و خانواده‌های آن‌ها داشته باشد. شایان ذکر است که حس میهن پرستی در بسیاری از ایرانیان وجود دارد و علاقه به وطن و کشور جزو ویژگی‌های بسیاری از آن‌ها است. بر اساس نتایج

پیمایش‌های مختلفی هم که در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۴۰۱ توسط صلواتی و رصدخانه مهاجرت ایران انجام شده‌اند، سهم قابل توجهی از مهاجران ایرانی تمایل به مشارکت در توسعه و آبادانی کشور از طریق انتقال علم و دانش و... خود را دارند و در صورتی که بستری برای استفاده از ظرفیت‌های این افراد فراهم شود، کشور می‌تواند از مزایای بسیار زیاد آن‌ها در ابعاد مختلف بهره‌مند شود.

نمودار ۱۲۲- تمایل دایاسپورای ایرانی به مشارکت در توسعه زادگاه، (۱۳۹۶ و ۱۴۰۱)

(صلواتی، ۱۳۹۶)؛ (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

به این ترتیب، ظرفیت‌های بالقوه‌ای در خارج از کشور وجود دارند که خواستار پیشرفت کشور بوده و آمادگی هر گونه مشارکتی را در راستای توسعه و آبادانی ایران دارند. با این وجود، استفاده از مساعدت هموطنان مقیم در خارج از کشور و اتخاذ رویکرد فعالانه و اثربخش برای بهره‌مندی از ظرفیت آنان تابع دو عامل است که عبارت‌اند از:

۱ افزایش آمادگی کشور برای جذب متخصصان ایرانی بازگشتی

۲ ایجاد میل به بازگشت در میان متخصصان ایرانی خارج از کشور

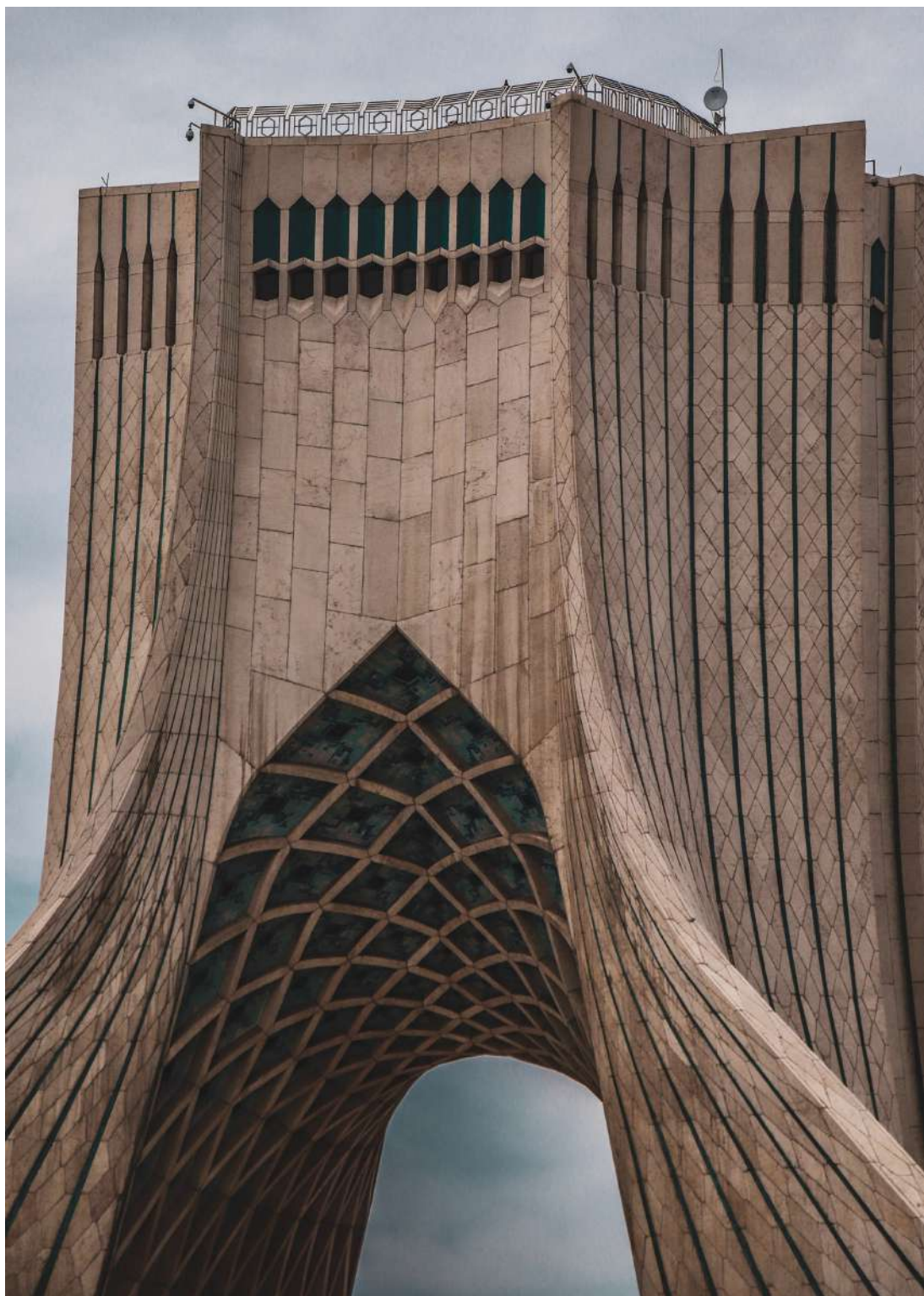
متأسفانه بسیاری از ایرانیان مهاجر علی‌رغم اینکه تمایل به همکاری و مشارکت در توسعه کشور را دارند، اما امکان بیرونی جهت مشارکت در توسعه ایران را زیاد

نمی‌دانند و سهم قابل توجهی از ایرانیان خارج از وطن نیز اطلاع کافی از برنامه‌هایی همچون طرح همکاری با دانشمندان و متخصصان ایرانی غیرمقیم ندارند. بر اساس نتایج پیمایش رصدخانه مهاجرت ایران در میان مهاجران ایرانی خارج از کشور در سال ۱۴۰۱، حدود ۸۶ درصد از دایاسپورای ایرانی فضای داخل کشور را برای مشارکت در فرآیند توسعه و پیشرفت ایران مناسب نمی‌دانند. ضمن اینکه بر اساس نتایج پیمایش انجام شده توسط صلواتی در میان مهاجران ایرانی در سال ۱۳۹۶ نیز، ۳۴ درصد از مهاجران ایرانی غیرمقیم هیچ اطلاعی از برنامه‌های حمایتی دولت جهت بازگشت به کشور ندارند. لذا همچنان بستر مناسب برای استفاده از ظرفیت‌های بالقوه ایرانیان متخصص در داخل و خارج از کشور مهیا نیست و یا اینکه دست کم اطلاع‌رسانی کافی در این زمینه‌ها صورت نگرفته است.

بنابراین برای تغییر این وضعیت، بنظر می‌رسد در ابتدا باید زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی کشور تا حد قابل قبولی بهبود یابند و بسترهای کافی برای استفاده از ظرفیت و تخصص این افراد ایجاد شوند. چرا که بازگشت متخصصان در صورتی که بسترهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه آمادگی پذیرش آنها را داشته باشد، می‌تواند اثربخش و کارآمد باشد. ولی در غیر این صورت، ممکن است چالش‌هایی را نیز به همراه داشته باشد. کشورهایی که اقتصادضعیفی دارند و با چالش‌هایی در بازار کار خود مواجه‌اند، از این دسته کشورها هستند. چرا که در این کشورها، حتی اعضای جامعه‌ی محلی دسترسی دشواری به بازار کار و سیستم رفاهی جامعه دارند. در چنین شرایطی مهاجران بازگشتی نه تنها مزیت محسوب نمی‌شوند، بلکه به عنوان باری بر دوش دولت‌ها و حتی معضلی برای جامعه محلی دیده خواهند شد. پس نکته مهم اینجاست که ارائه خدمات و اجرای سیاست‌هایی که تشویق به بازگشت می‌کنند، باید دارای الزامات نهادی و منابع متناسب با آنها باشند تا بتوانند از اثربخشی کافی برخوردار باشند.

علاوه بر این، مهاجران ایرانی خارج از کشور باید ترغیب به بازگشت شوند. علیرغم اینکه بر اساس یافته‌های گالوپ سطح کلی میل به بازگشت در میان مهاجران جهان در حدود هفت درصد است، اما مهاجران ایرانی در زمره کشورهایی قرار دارند که تمایل به بازگشتشان نسبت به سایر کشورها در سطح پایینی قرار دارد. ناگفته نماند که افزایش آمادگی کشور برای جذب متخصصان خارج از کشور، به تنهایی می‌تواند منجر به تقویت میل به بازگشت در میان دایاسپورای ایرانی خارج از کشور شود. اما یکی از چالش‌های مهم کشور در این زمینه، مربوط به محدود بودن برنامه‌ها و سیاست‌های بازگشت بکار گرفته شده می‌باشد. کشورهای فعال در این زمینه، دارای برنامه‌ها و سیاست‌های بازگشت متعددی هستند که می‌توانند پاسخگوی طیف وسیعی

از نیازها و خواسته‌های متخصصان خارج از کشور باشند و آنان را به بازگشت ترغیب کنند. حال آنکه کشور ایران تنها سیاست‌های محدودی در این راستا به کار گرفته است و در خصوص همان سیاست‌های محدود نیز به اندازه کافی اطلاع‌رسانی نکرده است. این مسئله ناشی از قطع ارتباط کشور با مهاجران خارج از وطن است. زمانی که ارتباط کشور با دایاسپورای خود قطع شود، نمی‌توان پایگاه داده متقن و جامعی از متخصصان ایرانی خارج از کشور به دست آورد. ضمن اینکه امکان برقراری ارتباط و اطلاع‌رسانی درباره طرح‌ها و برنامه‌های مشوق بازگشت نیز وجود نخواهد داشت. در نتیجه در شرایطی که میل به بازگشت در میان ایرانیان در سطح پایینی قرار دارد و کشورمان ظرفیت و زیرساخت‌های لازم برای بهره‌مندی از منابع و مهارت‌های آنها را ندارد، باید پذیرفت که پدیده مهاجرت بازگشتی در کشور ایران تا حد زیادی به صورت خودکار صورت می‌گیرد. به عبارت دیگر، اغلب کسانی که تصمیم می‌گیرند به کشور بازگردند یا از ابتدا تصمیم به مهاجرت دائمی نداشته‌اند یا تحت تأثیر دو عامل کوشی "خانواده" و "حس میهن پرستی" بازگشته‌اند. چنین واقعیتی ناشی از این مسئله است که وضعیت کلی کشور و برنامه‌ها و سیاست‌های فعلی هرچند گامی ارزشمند در راستای استفاده از ظرفیت متخصصان و فارغ التحصیلان ایرانی خارج از کشور هستند، اما به اندازه کافی مهاجران ایرانی خارج از کشور را ترغیب به بازگشت نکرده‌اند. این در حالی است که نمی‌توان سطح بالای تمایل به توسعه کشور را در میان دایاسپورای ایرانی نادیده گرفت. به عبارت دیگر، بسیاری از ایرانیان خارج از کشور تمایل دارند تا سهمی هرچند اندک در پیشرفت کشور داشته باشند. لذا بهتر است کشور ایران به سمت بهره‌مندی از ظرفیت ایرانیان خارج از کشور از راه دور متمایل شود و بدون الزام به حضور فیزیکی آنان در کشور، سعی در تعریف پروژه‌های مختلف برای پیش‌برد اهداف علمی و فناوری خود داشته باشد.

فصل پنجم

مهاجرت‌های اقتصادی و جابه‌جایی نیروی کار در جهان و ایران

بخش اول: مهاجرت سرمایه انسانی و مالی در ایران و جهان

- ابعاد مهاجرت اقتصادی
- مهاجرت نیروی کار
- جذب سرمایه‌گذاران از طریق برنامه‌های اقامت و تابعیت
- جذب کارآفرینان و سرمایه‌گذاران فعال
- تکانه‌های اقتصادی-اجتماعی و مهاجرت
- فرار و فرود مهاجرت نیروی کار ایرانی
- محاسبه هزینه‌کرد عمومی برای سرمایه انسانی مهاجر
- اثر اقتصادی مهاجران بر کشورهای مقصد
- وجوه ارسالی مهاجران در ایران و جهان

ابعاد مهاجرت اقتصادی

که بر اقتصاد و بازار کار کشورهای مبدا و مقصد دارند، به مهاجرت نیروی کار ماهر و غیرماهر یا مهاجرت کارآفرینان و سرمایه‌گذاران فعال تقسیم‌بندی کرد. همانطور که اشاره شد، علاوه بر مهاجرت سرمایه انسانی، یکی دیگر از ابعاد مهم اقتصادی مهاجرت، مهاجرت سرمایه‌های مالی و ثروت است. این خروج سرمایه می‌تواند به سرمایه فعال یا سرمایه غیر فعال مرتبط باشد. سرمایه‌ی غیرفعال معمولاً مانند خروج سرمایه با هدف خرید ملک یا مستغلات است که گرچه به کل ارزش افزوده کشور مقصد می‌افزاید و به بخشی از اقتصاد مولد آن کشور کمک می‌کند ولی خود، سرمایه مولد نیست؛ خروج سرمایه‌ی مولد معمولاً شامل سرمایه‌گذاری مولد غیر مستقیم مانند سرمایه‌گذاری در اوراق دولتی، بورس، بانک یا سرمایه‌گذاری مولد مستقیم مانند سرمایه‌گذاری در تولید یا شرکت‌ها است.

مهاجرت سرمایه می‌تواند همراه با مهاجرت فرد و خانواده‌اش و یا بدون مهاجرت فرد صورت گیرد، اما یکی از انواع مهم مهاجرت‌های اقتصادی افراد، مهاجرت از طریق سرمایه‌گذاری فعال یا غیرفعال در کشورهای مقصد است. در جدول ۸۴ انواع مهاجرت و مهاجران از بعد سرمایه انسانی و مالی ارائه شده است:

مهاجرت و جابه‌جایی اقتصادی، مهاجرت سرمایه‌های انسانی و مهاجرت منابع مالی یا مهاجرت ثروت را شامل می‌شود که در مجموع متاثر از عوامل مختلفی چون شکاف‌های درآمدی، رفاهی و دستمزدی، چشم‌انداز به آینده، تمایلات و محیط اجتماعی-فرهنگی، آرزوها و قابلیت‌های فردی است.

از سویی دیگر باید گفت که مهاجرت سرمایه‌های انسانی منحصر به جابه‌جایی فیزیکی نیروی انسانی نیست؛ در واقع سرمایه انسانی ممکن است با تاثیر از شرایط محیطی داخلی و خارجی و تمایلات و انگیزه‌های درونی خود مهاجرت مجازی کند؛ به این معنا که بخشی از و یا کل قابلیت‌ها و توانمندی‌های دانشی و مهارتی خود را در جایی دیگر (که در آنجا حضور فیزیکی ندارد) به کار ببندد. امروزه با توجه به فراهم شدن بیشتر زیرساخت‌های کار از راه دور، مهاجرت مجازی به یکی از گزینه‌های جدی مهاجرت برای افراد قبل از مهاجرت فیزیکی یا برای کسانی که به دلایل مختلف امکان مهاجرت فیزیکی ندارند، تبدیل شده است.

مهاجرت افرادی که از بازار نیروی کار و اقتصاد یک کشور خارج شده و به کشور دیگری می‌پیوندند را می‌توان با توجه به اهمیت و کیفیت آن‌ها و اثری

جدول ۸۴- ابعاد اقتصادی مهاجرت

ابعاد اقتصادی مهاجرت		
مهاجرت فیزیکی	از منظر نوع جابه‌جایی	مهاجرت سرمایه‌های انسانی
مهاجرت مجازی		
مهاجرت کارآفرینان و سرمایه‌گذاران فعال		
مهاجرت نیروی کار ماهر و تحصیلکرده		
مهاجرت نیروی کار کم مهارت	از منظر کیفیت و اهمیت اقتصادی	مهاجرت سرمایه‌های مالی
خرید املاک و مستغلات (و مهاجرت از طریق آن)		
سرمایه‌گذاری فعال در بازارهای مالی و بخش‌های اقتصادی کشور مقصد (و مهاجرت از طریق آن)	سرمایه‌گذاری غیر فعال خارجی	سرمایه‌گذاری فعال خارجی

مهاجرت نیروی کار و سرمایه‌های مالی در جهان

مهاجرت معمولاً به عنوان یکی از گزینه‌های جایگزین برای فعالان اقتصادی در بازار کار بوده است، افراد ممکن است در مواجهه با توسعه اقتصادی نامناسب، یا بر اساس ملاحظات که بر پایه‌ی انتظارات درآمدی آینده تنظیم می‌شود، برای مهاجرت به یک کشور خارجی (از میان مجموعه‌ای از گزینه‌های مقصد) تصمیم بگیرند. چنین تصمیم‌هایی به درک افراد از حال و آینده‌ی شرایط اقتصادی هم در کشور مبدأ و هم در تعدادی از مقاصد بالقوه بستگی دارد.

همانطور که اشاره شد مهاجران اقتصادی را می‌توان در سه گروه کارآفرینان و سرمایه‌گذاران، نیروی کار ماهر و تحصیل کرده و نیروی کار کم‌مهارت، طبقه‌بندی کرد؛ نیازهای لازم برای برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری این سه گروه، اهمیت آن‌ها برای کشورهای مبدأ و مقصد و فرصت‌هایی که برای کشورهای مقصد ایجاد می‌کنند، متفاوت است. تحولات اقتصادی-اجتماعی در ایران، همواره تأثیر زیادی بر جریان این مهاجرت‌ها داشته است. افراد بر اساس ترجیحات شخصی، تحت تأثیر عوامل رانشی اقتصادی-اجتماعی جامعه و با کشش عوامل جذاب و ویژگی‌های کشورهای مقصد عمدتاً در جستجوی فرصت‌های بهتر کاری، سرمایه‌گذاری و زندگی اقدام به مهاجرت می‌کنند.

مهاجرت اقتصادی ممکن است از کانال‌های رسمی و تعریف شده مهاجرت اقتصادی یا با اهداف اقتصادی و از کانال‌های دیگر صورت گیرد. مشاهدات میدانی افزایش تعداد پناهجویان جدید ایرانی در اروپا را نشان می‌دهد؛ پناهجویانی که تعدادشان در سال ۲۰۱۸ به دلیل استفاده از پنجره‌ی باز پناهجویی (جنگ سوریه) به ۲۵ هزار نفر رسیده بود و در سال ۲۰۲۱ این روند با شیبی کاهشی، به پنج هزار و ۹۸۵ نفر رسیده است.^۱ این امر نشان می‌دهد که برخی از ایرانیان حتی از کانال‌های مخاطره‌انگیز و سخت‌تری همچون پناهجویی نیز در جست‌وجوی این فرصت‌ها تلاش می‌کنند؛ بسیاری از مهاجرت‌های پناهجویی از ایران در واقع مهاجرت‌های اقتصادی هستند که به

دلیل محدودیت کانال‌های دیگر از این طریق انجام می‌شود. سرانجام مهاجرت‌های تحصیلی در صورت تصمیم به ماندگاری پس از تحصیل در کشور مقصد نیز به مهاجرت‌های اقتصادی ختم می‌شود و حتی گاهی از ابتدا با این هدف و به‌عنوان کانالی برای مهاجرت اقتصادی انتخاب می‌شود.

در ادامه‌ی این بخش مسیرهای اصلی مهاجرت اقتصادی در ایران و جهان مورد بررسی قرار گرفته و سپس برخی از اثرات اقتصادی مهاجران بر کشورهای مبدأ و مقصد مانند ارسال وجوه توسط مهاجران و اهمیت اقتصادی آنها در برخی اقتصادهای مهاجرپذیر اصلی مانند آمریکا مورد بررسی قرار گرفته است.

مهاجرت نیروی کار

از مهم‌ترین شاخص‌های محرک مهاجرت مرتبط با بازار کار، اختلاف دستمزد حقیقی با برابری قدرت خرید بین کشورهای پذیرنده و فرستنده‌ی مهاجران کاری است. همچنین شاخص‌های مهم دیگری مانند سهم بهره‌وری، بیکاری، اشتغال در دسترس، تطابق مهارت‌ها با نیازهای بازار کار از جمله دیگر شاخص‌های بازار کار موثر بر مهاجرت است.

بر اساس آخرین تخمین سازمان بین‌المللی کار در سال ۲۰۲۰ تعداد نیروی کار مهاجر در سال ۲۰۱۹ معادل ۱۶۹ میلیون نفر بوده است. همچنین آخرین تخمین بخش اقتصادی-اجتماعی سازمان ملل متحد از جمعیت مهاجران در جهان^۲ مربوط به سال ۲۰۲۰ و معادل ۲۸۱ میلیون نفر بوده است که از این تعداد ۸۹ درصد جمعیت، بالای ۱۵ سال و در سن کار هستند. سه منطقه اصلی شمال، جنوب و غرب اروپا، آمریکای شمالی و کشورهای عربی مناطق اصلی پذیرنده نیروی کار مهاجر هستند که ۶۰/۶ درصد از نیروی کار مهاجر را در خود جای داده‌اند. همچنین ۶۶/۲ درصد از نیروی کار مهاجر بین‌المللی در بخش خدمات مشغول به فعالیت هستند، درحالی‌که ۲۶/۷ درصد در بخش صنعت و ۷/۱ درصد در بخش کشاورزی کار می‌کنند.^۳

1. Eurostat, 2022
2. Migrant stock

3. ILO, 2021

جذب سرمایه گذاران از طریق برنامه‌های اقامت و تابعیت

و سی کشور موفقیت‌های خوبی را در این زمینه کسب کرده‌اند؛ به طوری که نه کشور اول در برنامه‌های مهاجرت با سرمایه‌گذاری رسمی میزبان بیشترین خالص ورودی میلیونرها بوده‌اند.^۱ جدول زیر کشورهای برتر دارای برنامه مهاجرت از طریق سرمایه‌گذاری و کشورهای با بیشترین میزان خالص ورودی یا خروجی سرمایه‌گذاران را نشان داده است. همانطور که مشاهده می‌شود، امارات اولین کشور در نرخ خالص ورود و روسیه اولین کشور در نرخ خالص خروج است.

یکی از روش‌های مهم جذب مهاجران اقتصادی، برنامه‌های مناسب تابعیت و اقامتی است که توسط کشورهای دارای شرایط زمینه‌ای مساعد ارائه می‌شود. برنامه‌های کشورهای برای جذب مهاجران اقتصادی از طریق برنامه‌های مهاجرتی مانند اعطای شهروندی یا اقامت در ازای سرمایه‌گذاری، نشان دهنده اهمیت این دسته از مهاجران برای کشورها است. معرفی برنامه‌های شهروندی یا اقامت در ازای انواع سرمایه‌گذاری، هم‌اکنون در صد کشور جهان رواج دارد

جدول ۸۵- بهترین کشورها برای مهاجران اقتصادی

مهاجرت ثروتمندان ^۴		خالص ورود پیش‌بینی شده		۱۰ کشور برتر دارای برنامه شهروندی (از طریق سرمایه‌گذاری) ^۳		۱۰ کشور برتر دارای برنامه اقامتی (از طریق سرمایه‌گذاری) ^۲	
تعداد	کشور	تعداد	کشور	امتیاز*	کشور	امتیاز*	کشور
۱۵,۰۰۰-	روسیه	۴۰۰۰	امارات	۷۷	مالتا	۷۵	پرتغال
۱۰,۰۰۰-	چین	۳,۵۰۰	استرالیا	۷۴	اتریش	۷۴	اتریش
۸,۰۰۰-	هند	۲,۸۰۰	سنگاپور	۷۲	مونتنگرو	۷۴	ایتالیا
۳,۰۰۰-	هنگ‌کنگ	۲,۵۰۰	اسرائیل	۷۰	مقدونیه شمالی	۷۳	سوئیس
۲,۸۰۰-	اوکراین	۲,۲۰۰	سوئیس	۷۰	سنت کیتس و نویس	۷۲	یونان
۲,۵۰۰-	برزیل	۱,۵۰۰	آمریکا	۷۰	سنت لوسیا	۶۵	مالتا
۱,۵۰۰-	بریتانیا	۱,۳۰۰	پرتغال	۶۹	آنتیگوآ و باربودا	۶۴	جرسی
۸۰۰-	مکزیک	۱,۲۰۰	یونان	۶۹	گرانادا	۶۴	سنگاپور
۶۰۰-	عربستان سعودی	۱,۰۰۰	کانادا	۶۸	دومینیکا	۶۳	استرالیا
۶۰۰-	اندونزی	۸۰۰	نیوزلند	۶۷	ترکیه	۶۲	نیوزلند

(The Henley Private Wealth Migration Dashboard, 2022) (Henley Citizenship Program Index, 2022)

(Henley Residence Program Index, 2022)

* امتیاز کشورها از ۱۰۰ محاسبه شده است.

1. Henley, 2022

۲. شاخص برنامه اقامت هنلی ارزش نسبی معتبرترین اقامتگاه را بر اساس برنامه‌های سرمایه‌گذاری در سراسر جهان نشان می‌دهد. داده‌های این شاخص دیدگاه تحلیل‌گران اقامت و شهروندی و تجربه‌ی سرمایه‌گذاران و مقامات دولتی را پوشش داده است. این شاخص که از طریق تفسیر و تحلیل داده‌های کیفی محاسبه می‌شود، عواملی همچون شهرت، کیفیت زندگی، دسترسی بدون ویزا یا ویزا هنگام ورود، زمان پردازش و کیفیت پردازش، انطباق، الزامات سرمایه‌گذاری، مالیات، مجموع هزینه‌ها، زمان شهروندی و شرایط شهروندی را اندازه‌گیری می‌کند.

۳. شاخص برنامه شهروندی هنلی ارزش نسبی معتبرترین برنامه‌های شهروندی از طریق سرمایه‌گذاری در سراسر جهان را نشان می‌دهد. این شاخص سالانه توسط محققان برجسته دانشگاهی، متخصصان ریسک‌کشوری، اقتصاددانان، وکلای متخصص مستقل مهاجرت و شهروندی و سایر متخصصان صنعت بازنگری می‌شود.

۴. مهاجرت ثروتمندان (با ثروت یک میلیون دلار و بیشتر) که موسسه هنلی آن را با شاخص مهاجرت‌های افراد با خالص ارزش بالا (high-net-worth individual migration) اندازه‌گیری می‌کند، تعداد میلیون‌هایی را منعکس می‌کند که به کشور جدیدی نقل مکان کرده و بیش از شش ماه در یک کشور جدید مانده‌اند.

جذب کارآفرینان و سرمایه گذارن فعال

پیشرفته، ویزاهای استارت‌آپی با توجه به اکوسیستم پیچیده برنامه‌های مهاجرتی برای رقابت‌پذیری اقتصادی حداکثری کشورها طراحی شده‌اند. اکثر این کشورها، نوعی ویزای کسب‌وکار برای متخصصانی که توسط کارفرمایان کشور مقصد حمایت نمی‌شوند (هدف قرار دادن کارآفرینان خارجی، افراد خود اشتغال و یا سرمایه گذاران) و همچنین کانال‌هایی برای جذب افراد ماهر (مانند ویزاهای استعداد^۱ و ویزاهای شغلی افراد ماهر) در اختیار داشته‌اند. کارآفرینان استارت‌آپی، در جایی بین این دو دسته قرار می‌گیرند، آن‌ها اغلب بی‌تجربه هستند و یا پروژه‌های کسب و کارشان غیر معمول و در مراحل اولیه برای ویزای کارآفرینی است. همچنین ممکن است سطح تحصیلات عالی و حرفه‌ای مورد نیاز برای ویزای استعداد را نداشته باشند و جاه طلبی‌های کارآفرینانه آن‌ها با بیشتر ویزاهای کاری افراد ماهر که مورد حمایت کارفرمایان واقع می‌شود، مطابق نباشد.

تعداد ویزاهای استارت‌آپی، کارآفرینی و سرمایه گذاری صادر شده برای ایرانیان در دو کشور کانادا و بریتانیا در سال‌های اخیر در جدول ۸۶ نشان داده شده است.

جذب کارآفرینان و سرمایه‌گذارن فعال برای کشورهای مهاجرپذیر همواره اهمیت بالایی داشته است، در این کشورها همواره ویزاهایی برای پذیرش افراد با اهداف کسب‌وکار فعال بوده است. ویزاهای کسب‌وکار، خوداشتغالی، کارآفرینی، فناوری سابقه زیادی در این کشورها دارد. این ویزاها معمولاً با ذهنیت کارآفرینان سازمانی ایجاد شده‌اند: افراد با تجربه با "شرط ایمن" با یک مسیر ثابت شده برای ایجاد و راه‌اندازی شرکت‌های سودآور است که انتظار می‌رود به سرعت سرمایه و شغل ایجاد کنند. در نتیجه، ممکن است کارآفرینانی که به دنبال ایجاد یک استارت‌آپ هستند، در اولویت این طرح‌ها قرار نگیرند حتی اگر مزایای بالقوه استارت‌آپ‌ها در میان‌مدت و بلندمدت زیادتر باشد. به این منظور، از سال ۲۰۱۰ به بعد ویزای جدیدی با عنوان ویزای استارت‌آپ با ویژگی‌های خاص به این انواع اضافه شد و تاکنون بیش از ۲۵ کشور این نوع ویزا را تعریف کرده‌اند. ویزاهای استارت‌آپی در رقابت اقتصادی کشورها برای جذب نوع ویژه‌ای از استعدادها که در انواع دیگر برنامه‌های طراحی شده برای جذب استعدادها و سرمایه‌های انسانی به طور کامل پوشش داده نمی‌شود، طراحی شده‌اند. در بسیاری از اقتصادهای

جدول ۸۶- تعداد ویزاهای نیروی انسانی با کیفیت بالا صادر شده برای ایرانیان در کانادا و بریتانیا (۲۰۱۹ تا ۲۰۲۲)

۲۰۲۲	۲۰۲۱	۲۰۲۰	۲۰۱۹	
بریتانیا				
۴۴*	۱۱۶	۳۶		استعداد جهانی
۳	۱۸	۶		نوآوری
۲	۱۸	۱۲	۱۰	سرمایه‌گذاری
۱۴	۳۰	۶	۴	استارت‌آپ
کانادا				
۱۰**	۲۰	۱۰	۱۵	کارآفرینی
۲۰۵	۵۰۵	۱۸۵	۴۵۰	سرمایه‌گذاری
--	۱۰	۲۰	۷۰	خوداشتغالی
۳۰	۸۵	۳۰	۶۰	استارت‌آپ

(IRCC, 2022), (Home Office, 2022)

* آمار سال ۲۰۲۲ بریتانیا مربوط به ویزاهای صادر شده در فصل اول این سال است.

** آمار سال ۲۰۲۲ کانادا مربوط به ویزاهای صادر شده در دو فصل اول این سال است.

1. "Safe bets"

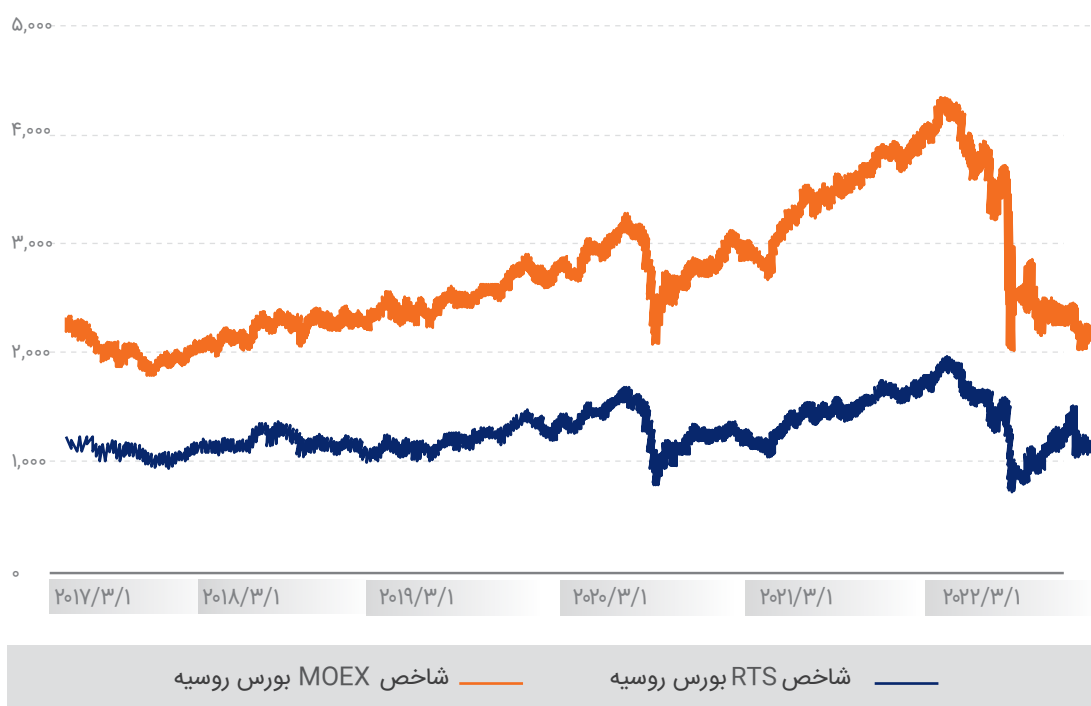
2. Talent visa

تکانه‌های اقتصادی- اجتماعی و مهاجرت

تحولات و بحران‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی اثرات فوری و مشهودی بر مهاجرت سرمایه انسانی و مهاجرت ثروت دارد. به عنوان نمونه می‌توان به اثرات جنگ روسیه و اوکراین بر مهاجرت اقتصادی سرمایه‌داران و تغییرات حاصل در حساب سرمایه روسیه اشاره کرد. این تحولات پس از آن‌که به سرعت اثر

خود را بر بازارهای مالی می‌گذارد که شواهدی از آن در ریزش بازار بورس روسیه پس از شروع جنگ اوکراین در نمودار ۱۲۳ قابل ملاحظه است، در میان‌مدت و بلندمدت باعث جابه‌جایی سرمایه انسانی و سرمایه مالی می‌گردد.

نمودار ۱۲۳- اثر جنگ اوکراین بر شاخص‌های اصلی بورس روسیه

(MOEX., 2022)

با خرید پنج هزار و ۸۴۹ خانه در ترکیه رتبه اول را داشته‌اند که نسبت به شش ماهه مشابه سال قبل ۲۳۳ درصد رشد داشته و بیش از سه برابر شده است. با وجود آن‌که به طور کلی خرید مسکن توسط اتباع خارجی در ترکیه افزایشی بوده است ولی این افزایش در میان اتباع روسیه به شکل چشمگیری متفاوت است (جدول ۸۷). این آمار هنگامی که در کنار شرکت‌های ثبت شده توسط روس‌ها در ترکیه قرار داده می‌شود، اثر تحولات اقتصادی منتج از جنگ اوکراین را به خوبی نشان می‌دهد.

در مورد روسیه نشانه‌های این جابه‌جایی و مهاجرت سرمایه در افزایش ۹۷ درصدی خرید دارایی در دبی توسط ثروتمندان روس در سه ماهه اول ۲۰۲۲ قابل مشاهده است^۱ که به تبع آن بسیاری از شرکت‌های چندملیتی و استارت‌آپ‌های روسی هم امارات را برای استقرار برگزیدند. برخی از گزارش‌ها نشان می‌دهد تعداد شرکت‌های روسی در امارات چهار ماه پس از آغاز جنگ ده برابر شد^۲. همچنین سرمایه‌گذاری روس‌ها در ترکیه نیز هم در بخش املاک و هم شرکت‌ها افزایش چشمگیری یافت. در نیمسال اول ۲۰۲۲ اتباع روسیه

1. wionews, 2022

2. Agence France-Presse, 2022

جدول ۸۷- تعداد و نرخ رشد خرید خانه توسط اتباع روسیه و ایران در ترکیه (۲۰۱۷ تا ۲۰۲۲)

۶ ماهه اول	۲۰۲۱		۲۰۲۰		۲۰۱۹		۲۰۱۸		۲۰۱۷		تعداد	تغییرات*	
	۶ ماهه دوم	۶ ماهه اول	۶ ماهه دوم	۶ ماهه اول	۶ ماهه دوم	۶ ماهه اول	۶ ماهه دوم	۶ ماهه اول	۶ ماهه دوم	۶ ماهه اول			
۵,۸۴۹	۳,۶۲۰	۱,۷۵۹	۲,۱۵۱	۹۲۷	۱,۶۲۹	۱,۲۶۴	۱,۴۸۲	۸۱۵	۷۳۱	۶۰۰	تعداد		روسیه
۲۳۳٪	۶۸٪	۹۰٪	۳۲٪	-۲۷٪	۱۰٪	۵۵٪	۱۰۳٪	۳۶٪	۲۱٪	-۳٪	تغییرات*		
۴,۸۸۴	۶,۹۸۶	۳,۰۷۰	۴,۵۶۱	۲,۶۲۸	۳,۲۲۱	۲,۲۰۲	۲,۷۰۸	۹۴۴	۴۹۱	۳۰۱	تعداد		ایران
۵۹٪	۵۳٪	۱۷٪	۴۲٪	۱۹٪	۱۹٪	۱۳۳٪	۴۵۲٪	۲۱۴٪	۴۴٪	-۷٪	تغییرات*		
۳۵,۷۵۵	۳۸,۵۳۶	۲۰,۷۴۶	۲۶,۸۸۵	۱۴,۴۱۳	۲۵,۷۹۸	۲۰,۱۶۹	۲۸,۱۰۰	۱۱,۹۴۴	۱۲,۷۴۲	۹,۶۸۶	تعداد		کل
۷۲٪	۴۳٪	۴۴٪	۴٪	-۲۹٪	-۸٪	۶۹٪	۱۲۱٪	۲۳٪	۴۳٪	۲٪	تغییرات*		

(TURKSTAT, 2022)

* رشد نسبت به مدت مشابه سال قبل

به ترکیه از این طریق سه برابر کل سال ۲۰۲۱ است. این درحالیست که رشد خرید خانه ایرانیان در ترکیه نسبت به مدت مشابه سال قبل کمتر از رشد کل خرید خانه توسط اتباع در ترکیه است.

تعداد شرکت‌های ثبت شده با شراکت اتباع روسیه در کشور ترکیه در شش ماهه اول سال ۲۰۲۲ و پس از وقوع جنگ اوکراین بیش از دو برابر کل سال ۲۰۲۱ بوده است همچنین میزان سرمایه منتقل شده آن‌ها

جدول ۸۸- تعداد و سرمایه شرکت‌های ثبت شده با شراکت اتباع روسیه و ایران در ترکیه (۲۰۱۷ تا نیمه اول ۲۰۲۲)

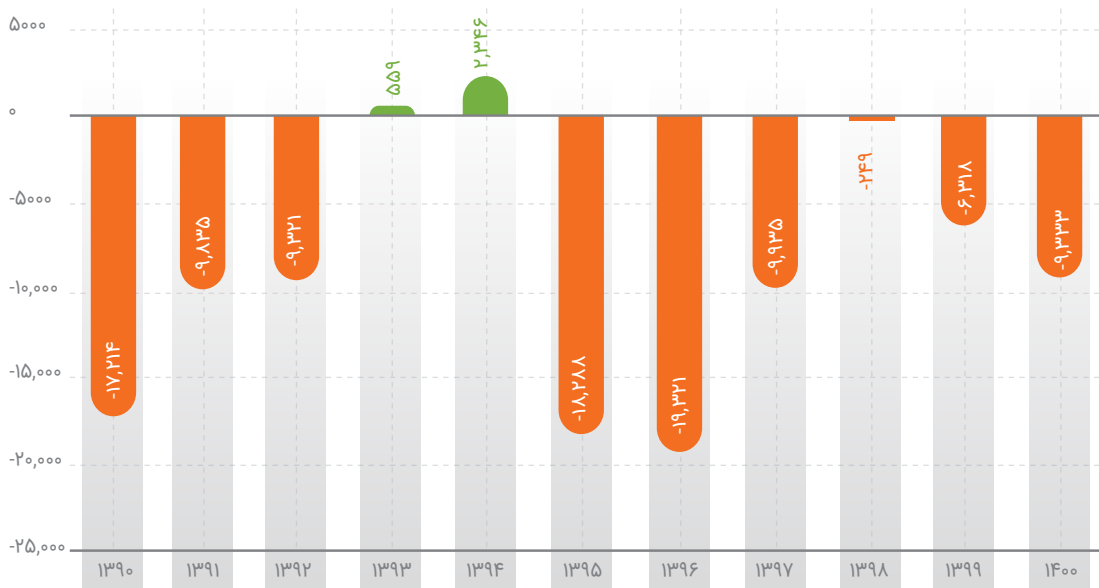
نیمه اول ۲۰۲۲	۲۰۲۱	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷		
۵۰۰	۱۷۷	۱۱۵	۱۱۲	۱۲۳	۱۰۵	تعداد شرکت‌های ثبت شده با شراکت اتباع روس	روسیه
	۵۴٪	۳٪	-۹٪	۱۷٪		رشد سالانه	
۲۷۳,۹۹	۹۱,۸۳	۳۹,۰۷	۲۵,۸۷	۱۰,۸۵	۱۹,۶۸	جمع سرمایه اتباع روس (میلیون لیر ترکیه)	
	۱۳۵٪	۵۱٪	۱۳۸٪	-۴۵٪		رشد سالانه	
۶۴۰	۹۳۶	۷۲۵	۹۷۰	۱۰۱۹	۳۵۷	تعداد شرکت‌های ثبت شده با شراکت اتباع ایرانی	ایران
	۲۹٪	-۲۵٪	-۵٪	۱۸۵٪		رشد سالانه	
۱۵۹,۷۱	۲۰۵,۶۶	۱۷۱,۵۷	۱۳۸,۱۳	۱۵۱,۷۳	۳۲,۶	جمع سرمایه اتباع ایرانی (میلیون لیر ترکیه)	
	۲۰٪	۲۴٪	-۹٪	۳۶۵٪		رشد سالانه	
۱۰,۵۱۸	۱۴,۳۸۲	۱۱,۱۰۴	۱۳,۶۶۹	۱۴,۷۴۰	۷,۳۱۶	کل شرکت‌های ثبت شده با شراکت اتباع خارجی	کل
	۳۰٪	-۱۹٪	-۷٪	۱۰۱٪		رشد سالانه	
۵۳۸۶,۵۷	۷۳۶۷,۴۸	۳۴۹۳,۴۳	۴,۷۸۹	۳۴۰۳,۵۳	۵۶۱۱,۷۲	جمع سرمایه اتباع خارجی (میلیون لیر ترکیه)	
	۱۱۱٪	-۲۷٪	۴۱٪	-۳۹٪		رشد سالانه	

(اتحادیه اتاق‌های بازرگانی و بورس کلای ترکیه، ۲۰۲۲)

مهاجر ایرانی در حال حاضر عمدتاً کشور ترکیه است. به‌عنوان مثال با تغییر قانون سرمایه‌گذاری خارجی ترکیه و کاهش میزان سرمایه مورد نیاز برای دریافت اقامت از ۵۰۰ به ۲۵۰ هزار دلار ایرانیان در سال ۲۰۲۱ اولین سرمایه‌گذاران خارجی در بخش مسکن در این کشور بوده‌اند؛ به عبارت دیگر میزان سرمایه‌گذاری ایرانیان در بخش مسکن ترکیه ۱۷ درصد از کل سرمایه‌گذاری‌های خارجی در این بخش را تشکیل می‌دهد. منفی بودن حساب خالص سرمایه ایران در سال‌های اخیر نشان از خروج سرمایه بالا از کشور دارد که سرمایه‌گذاری ایرانیان در ترکیه یکی از دلایل اصلی آن است.

بحران‌ها و تحولات اقتصادی بر افزایش میزان میل افراد به مهاجرت، به‌ویژه با اهداف اقتصادی بسیار موثر است، با وجود آنکه آمار دقیقی از تغییرات روندهای مهاجرتی ایرانیان بر اساس داده‌های داخلی در دسترس نیست ولی با استفاده از داده‌های کشورهای مقصد و با مشاهدات میدانی پراکنده نیز به نظر می‌رسد پس از تحولات اقتصادی اخیر میزان مهاجرت و سرمایه‌گذاری ایرانیان در کشورهای همسایه به شدت افزایش داشته است. در دوره‌ای در دهه‌های ۷۰ و ۸۰ بیشتر سرمایه‌گذاری ایرانیان در خارج در کشورهای حاشیه‌ی خلیج فارس از جمله امارات بود، ولی داده‌ها هم‌اکنون حاکی از آن است که مقصد سرمایه‌های

نمودار ۱۲۴- خالص حساب سرمایه ایران از سال ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ (میلیون دلار)

در برخی از ماه‌های سال ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ اتباع ایرانی در رده پنج کشور اول درخواست‌دهنده پناهندگی به اروپا قرار گرفته‌اند. بررسی‌ها نشان می‌دهد به طور متوسط حدود ۴۵ درصد از درخواست‌های پناهندگی ایرانیان پذیرفته شده است^۱. این افراد که عمدتاً مهاجران اقتصادی هستند در بسیاری از مواقع با شکست در برنامه‌ی مهاجرت خود مجبور به بازگشت می‌شوند. البته با فروکش کردن موج پناهجوپذیری، رتبه‌ی درخواست پناهجویان جدید ایرانی در اروپا نیز کاهش یافت. در سال ۲۰۲۱، اتباع ایرانی در جایگاه بیست و یکم متقاضیان جدید پناهندگی در اروپا قرار گرفته‌اند. با این وجود بیشترین تعداد مهاجران رسمی ایران مهاجران ماهر و تحصیل‌کرده هستند. بر اساس آمار بانک اطلاعات مهاجرت OECD، ۵۰ درصد مهاجران ایرانی در کشورهای حوزه OECD با تحصیلات بالا هستند و ایران از نظر رتبه‌ی نسبت تعداد مهاجران تحصیل‌کرده به کل مهاجران در رتبه چهارم قرار دارد.

یکی از بازارهای مهم نیروی کار بین‌المللی کشورهای حاشیه خلیج فارس هستند، برخی از این کشورها در طول تاریخ به طور سنتی محل رفت و آمد تجار و نیروی کار ایرانی نیز بوده‌اند. هم اکنون نیز تعداد ایرانیانی که در این کشورها برای کار اقامت دارند یا رفت و آمد می‌کنند طبق تخمین‌های موجود بالغ بر یک میلیون نفر است. هم اکنون با برنامه‌های جدید این کشورها در توسعه‌ی اقتصادی و به تبع آن در جذب نیروی انسانی ماهر و تعریف برنامه‌های مهاجرتی خاص برای گروه‌های مختلف نیروی انسانی از جمله برنامه‌نویسان، استعدادهای فرهنگی، نیروهای سلامت و پزشکان ورودی خوبی از نیروی انسانی ماهر و با کیفیت بالای ایران دارند.

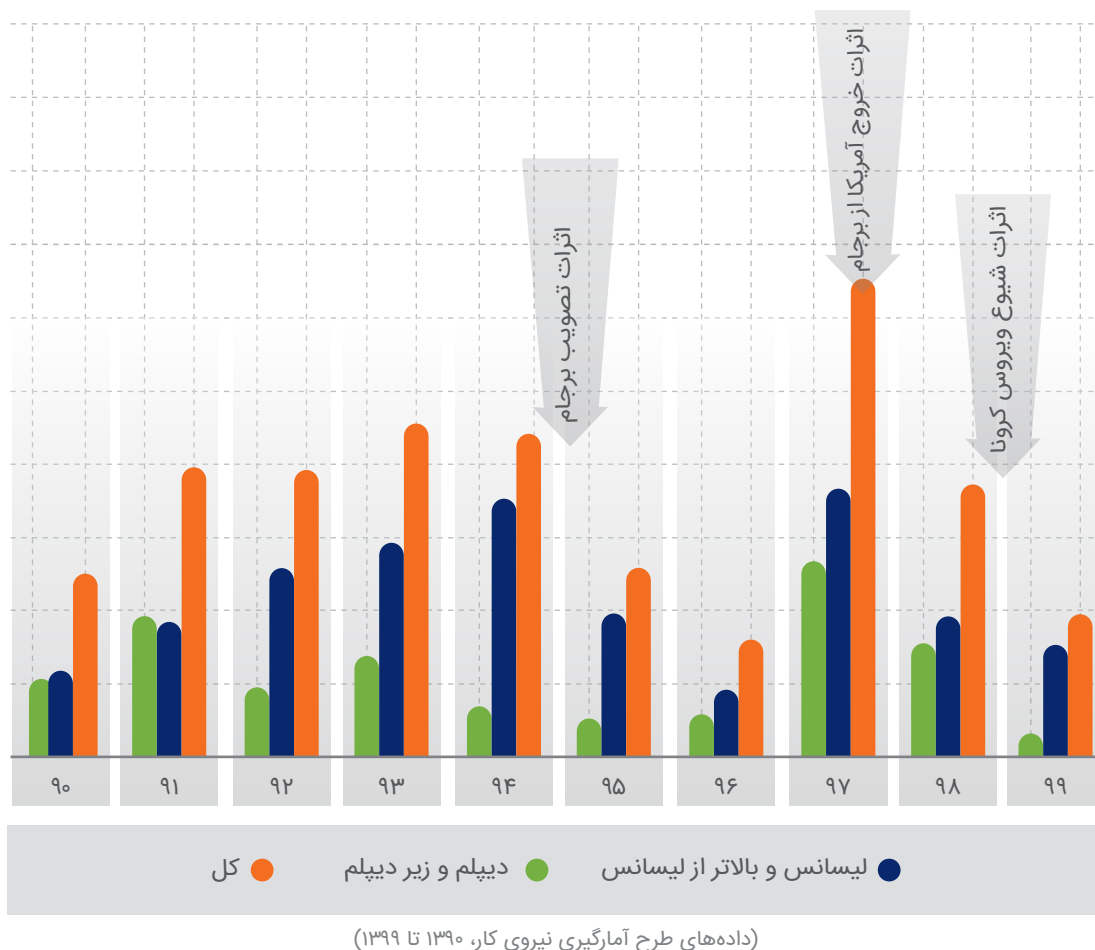
همچنین در سال‌های اخیر و پس از بروز بحران‌های منطقه‌ای تعداد ایرانیانی که از طریق پناهجویی همراه با پناهجویان کشورهای درگیر بحران خود را به مرزهای کشورهای اروپایی رساندند، افزایش یافت. به طوری که

فراز و فرود مهاجرت نیروی کار ایرانی

استخراج وضعیت سکونت در داخل یا خارج ایرانیان بهینه نیست، تعداد مطلق آن از نظر آماری قابل استناد نمی‌باشد. در نمودار زیر که با استفاده از این داده ترسیم شده است، تعداد ساکنین خارج از کشور بر اساس تخمین‌زن نمونه‌ی مذکور قابل مشاهده است. گرچه تعداد مطلق ساکنین خارج از کشور مستخرج از این نمونه با سایر داده‌های بین‌المللی و داخلی از نظر تعداد مهاجرین ایرانی در خارج از کشور همخوانی ندارد لیکن به خوبی وضعیت روند افزایش و کاهش ساکنین خارج از کشور را نشان می‌دهد:

از آنجایی که آمار صحیحی از مهاجرت نیروی کار ایرانی بر اساس منابع داخلی در دست نیست، لیکن بر اساس آمار ویزاهای دریافتی ایرانیان در برخی مقاصد اصلی شامل آمریکا، کانادا، استرالیا، انگلستان و اتحادیه اروپا به طور متوسط در ۱۲ سال اخیر، سالانه ۱۲ هزار ویزای موقت یا دائم یا اجازه‌ی اقامت کاری در این مقاصد برای ایرانیان صادر شده است. تنها داده‌ای که از وضعیت اقامت در داخل یا خارج افراد از منابع داخلی وجود دارد، داده‌ای است که از یکی از سوالات طرح آمارگیری نیروی کار مرکز آمار ایران^۱ قابل استخراج است؛ لیکن از آنجا که نمونه این طرح برای

نمودار ۱۲۵- تعداد ایرانیان ساکن خارج از کشور به تفکیک تحصیلات (۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹)

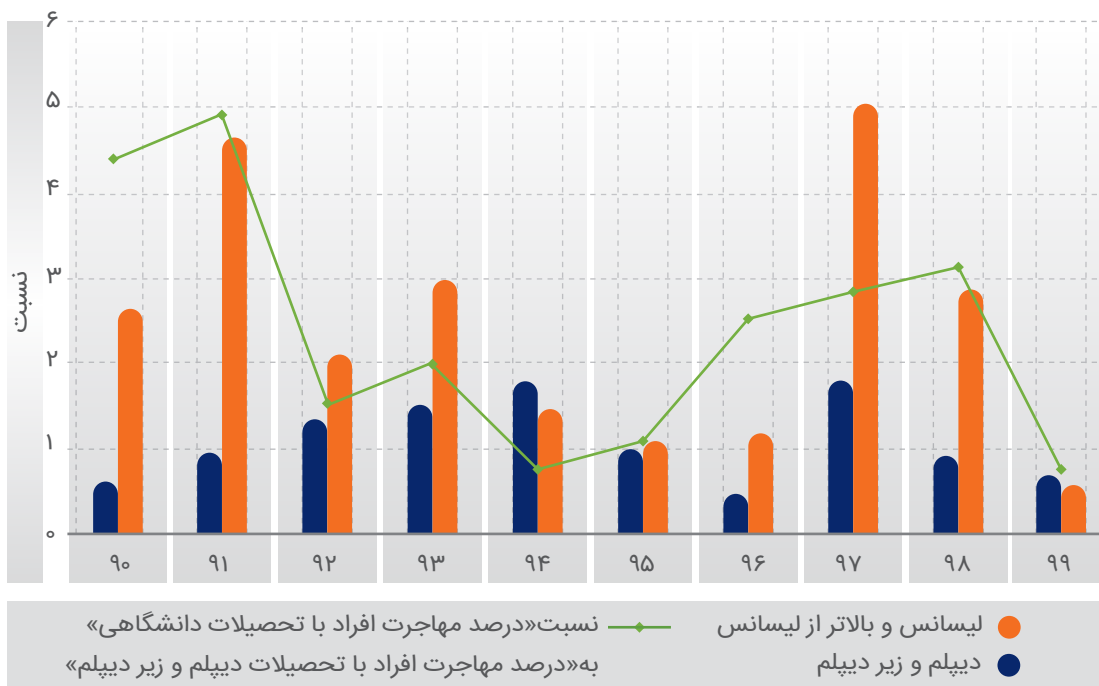

۱. در این طرح، پرسشی مبتنی بر وضعیت اقامت فرد پرسیده شده است که پاسخ «ساکن در خارج کشور به دلیل تحصیل و یا کار» مبنای نمودارهای ۱۲۵ و ۱۲۶ بوده است.

نمودار ۱۲۵ جمعیت ایرانیان ساکن خارج از کشور را به تفکیک تحصیلات مختلف نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود، روند تغییرات تعداد ایرانیان ساکن در خارج از کشور تحت تاثیر تحولات سیاسی و شیوع ویروس کرونا است. با توجه به این نمودار، جمعیت ایرانیان ساکن خارج از کشور که دارای تحصیلات دیپلم و زیر دیپلم هستند،

از تعداد افرادی که تحصیلات بالای دیپلم دارند، بیشتر است. اما برای مقایسه‌ی دقیق‌تر لازم است جمعیت هر دو گروه فارغ از محل سکونت (داخل یا خارج از کشور) نیز در نظر گرفته شود و سهم افرادی که ساکن خارج از ایران هستند و دارای تحصیلات دیپلم و زیر دیپلم و بالای دیپلم هستند، از کل جمعیت محاسبه گردد که نتایج آن در نمودار بعدی ارائه شده است.

نمودار ۱۲۶- مقایسه «مهاجرت افراد با تحصیلات دانشگاهی» با «مهاجرت افراد با تحصیلات دیپلم و زیر دیپلم» (۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹)

(داده‌های طرح آمارگیری نیروی کار، ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹)

نمودار ۱۲۶ درصد افراد با تحصیلات دیپلم و زیر دیپلم و افراد با تحصیلات دانشگاهی که ساکن خارج از کشور هستند از کل جمعیت هر گروه را نشان می‌دهد. این نمودار نشان می‌دهد در بیشتر سال‌ها درصد مهاجرت (سکونت در خارج) افراد با تحصیلات دانشگاهی در مقایسه با افراد بدون تحصیلات دانشگاهی بالاتر است. در سال‌هایی که این نسبت زیر یک بوده است یعنی سهم مهاجرت با تحصیلات دیپلم و زیر دیپلم بالاتر از دانشگاهیان است. بدین

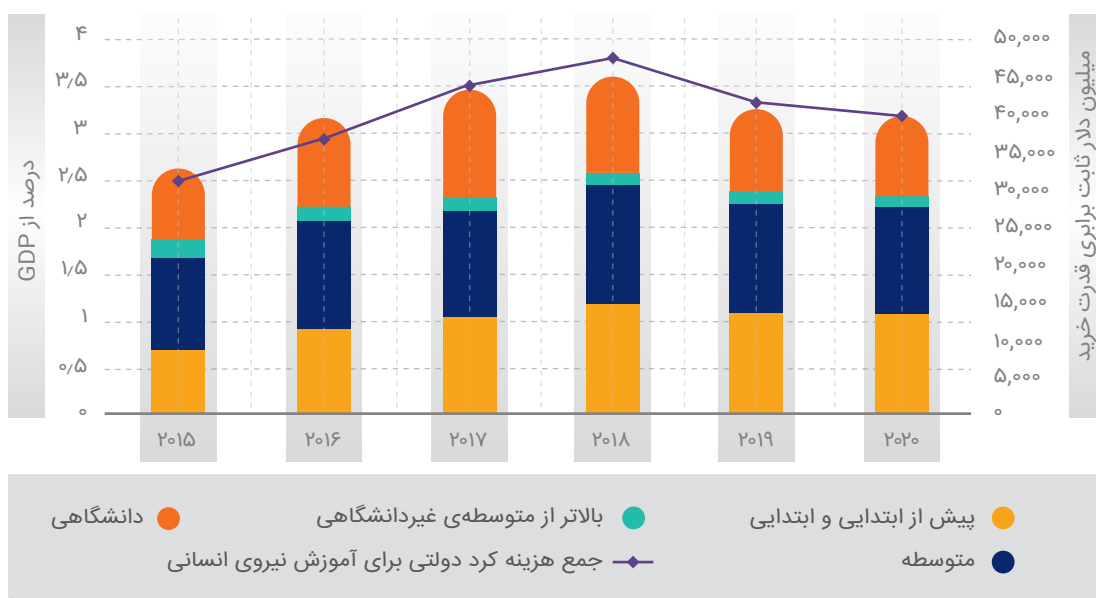
ترتیب در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ که مقارن با سال‌های بحران پناهجویی سوریه است افراد زیادی از این طریق اقدام به مهاجرت نموده‌اند و این نسبت به یک نزدیک شده است. پس از آن مجدداً نسبت مهاجرت دانشگاهیان بالاتر رفته است. در سال ۱۳۹۷ با خروج آمریکا از برجام، این نسبت به اوج خود یعنی بیش از پنج برابر رسیده است و در سال ۱۳۹۹ با شیوع کرونا و توقف حاصل از آن در مهاجرت‌پذیری کشورهای مقصد، مجدداً این نسبت به نزدیک یک رسیده است.

محاسبه‌ی هزینه‌کرد عمومی برای سرمایه انسانی مهاجر

آمار سازمان آموزشی، علمی، و فرهنگی ملل متحد (یونسکو) نشان می‌دهد که از سال ۲۰۱۷ به بعد، نزدیک به ۴ درصد درآمد ناخالص داخلی کشورمان، صرف هزینه‌ی آموزش نیروی انسانی می‌شود. از این میان، در سال ۲۰۲۰ میلادی ۱/۲۵ درصد مربوط به آموزش پیش از ابتدایی و ابتدایی، ۱/۴ درصد مربوط به آموزش متوسطه و ۰/۹۴ درصد مربوط به آموزش عالی است (نمودار ۱۲۷). این آمار نشان می‌دهد که جمع هزینه‌های دولتی برای آموزش نیروی انسانی از سال ۲۰۱۸ به بعد رو به کاهش گذاشته و سهم هزینه‌کرد در آموزش عالی کشور از تولید ناخالص ملی نیز رو به کاهش است.

مهاجرت هم به طور مستقیم و هم از طریق اثرات جانبی متعدد و گوناگون، جامعه مهاجرفرست را تحت تاثیر قرار می‌دهد. تعدد اثرات این پدیده، محاسبه‌ی هزینه-فایده آن را بسیار مشکل می‌کند. در این بین، یکی از مهم‌ترین هزینه‌هایی که با مهاجرت نیروی انسانی ماهر و متخصص بر دوش جامعه مهاجرفرست سنگینی می‌کند، هزینه‌ی سرمایه‌گذاری دولتی بر آموزش نیروی انسانی است. هزینه‌ی این سرمایه‌گذاری معمولاً توسط مهاجران پوشش داده نمی‌شود و در نهایت با مهاجرت تحصیل‌کردگان، بخش بزرگی از سود حاصل از آن به کشور مهاجرپذیر می‌رسد، بدون آن که در رفاه جامعه‌ی مهاجرفرست تغییر چشم‌گیری ایجاد کرده باشد.

نمودار ۱۲۷- سهم هزینه‌کرد دولتی برای مقاطع مختلف آموزشی از تولید ناخالص داخلی (محور عمودی چپ) و مجموع هزینه‌کرد دولتی برای آموزش (محور عمودی راست)

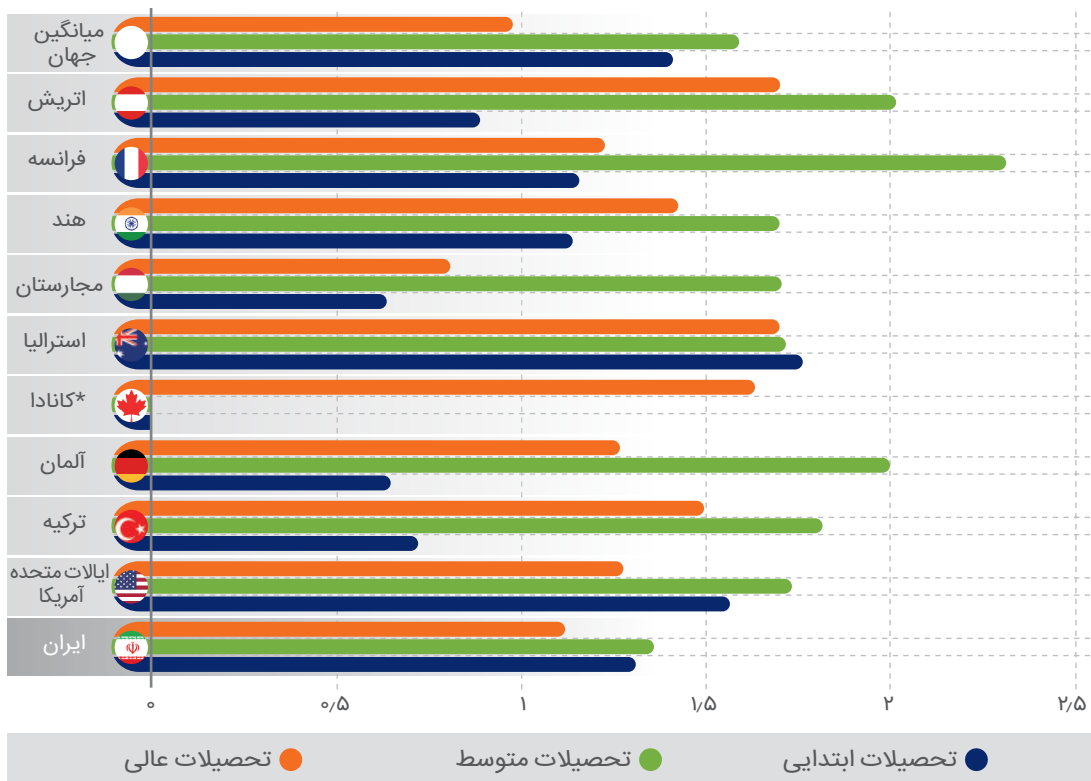

محاسبات بر اساس آمار یونسکو (UNESCO, 2022)

۲۰۱۸ نسبت هزینه آموزش به تولید ناخالص ملی در ایران برای مقطع ابتدایی از کشورهای ترکیه، آلمان، مجارستان، هند، فرانسه و اتریش بیشتر بوده است؛ اما در مقطع متوسطه کمترین میزان را داشته و در مقطع تحصیلات دانشگاهی فقط از مجارستان پیشی می‌گیرد (نمودار ۱۲۸).

با توجه به آمار سال ۲۰۱۸، در ایران نسبت هزینه‌های آموزش دولتی به تولید ناخالص ملی برای مقاطع ابتدایی و متوسطه از میانگین این نسبت در جهان پایین‌تر، و برای آموزش عالی از میانگین جهانی بالاتر است. در مقایسه با ده کشور اول مقصد مهاجرت دانشجویان ایرانی در سال

نمودار ۱۲۸- نسبت هزینه‌های دولتی آموزش نیروی انسانی به تولید ناخالص داخلی در ایران و ده مقصد اول مهاجرت دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸

* داده هزینه‌کرد دولتی در مقاطع ابتدایی و متوسطه برای کشور کانادا توسط یونسکو ارائه نشده است.

محاسبات بر اساس آمار یونسکو

(UNESCO, 2022)

انجام شده است؟ با در نظر گرفتن بیست و سه سالگی به عنوان پایان مقطع کارشناسی و سن معمول بیشتر دانش‌آموختگان ایرانی در زمان مهاجرت، می‌توان تخمینی از هزینه‌های دولتی آموزش و سلامت صرف شده برای هر مهاجر انجام داد.

محاسبات با استفاده از آمار یونسکو نشان می‌دهد که دولت ایران برای یک فرد متولد ۱۳۷۶ که در سال ۲۰۱۹ در سن میانگین مهاجرت قرار گرفته است، تا پایان آموزش ابتدایی بیش از ۸ هزار دلار (برابری قدرت خرید-دلار ثابت ۲۰۱۸)، تا پایان دوره متوسطه بیش از ۲۴ هزار دلار، و تا پایان مقطع کارشناسی بیش از ۳۷ هزار دلار هزینه‌ی آموزش عمومی کرده است.

علاوه بر هزینه‌کرد دولتی برای آموزش، باید توجه داشت که برخلاف ایران، در بسیاری از کشورها، از جمله در اکثر کشورهای مقصد مهاجرتی دانشجویان ایرانی، بخش بزرگی از هزینه‌های آموزش توسط بخش خصوصی تامین مالی می‌شود. بنابراین، می‌توان انتظار داشت که نسبت کل هزینه‌کرد آموزش (دولتی و خصوصی) به تولید ناخالص داخلی برای ایران در مقایسه کشورهای مقصد مهاجرت دانشجویی پایین‌تر از ارقام نمایش داده شده در نمودار ۱۲۸ باشند.

اما برای آموزش هر دانشجویی که از ایران با انگیزه‌ی ادامه تحصیل خارج می‌شود و یا هر فارغ‌التحصیلی که برای کار مهاجرت می‌کند، چه میزان سرمایه‌گذاری

جدول ۸۹- هزینه‌کرد دولتی برای آموزش و سلامت یک فرد متولد ۱۳۷۶ تا سن ۲۳ سالگی با تحصیلات کارشناسی

هزینه کرد در طول دوره (دلار ثابت - برابری قدرت خرید)	هزینه کرد تجمعی (دلار ثابت - برابری قدرت خرید)	
۸,۳۳۴	۸,۳۳۴	پنج سال آموزش ابتدایی (۱۳۸۳ تا ۱۳۸۷)
۱۵,۷۰۷	۲۴,۰۴۱	۷ سال آموزش متوسطه (۱۳۸۸ تا ۱۳۹۴)
۱۳,۱۲۵	۳۷,۱۶۶	۴ سال آموزش عالی (۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹)
۷,۸۹۳	۴۵,۰۵۹	سلامت در طی ۲۳ سال

محاسبات بر اساس آمار یونسکو و بانک جهانی

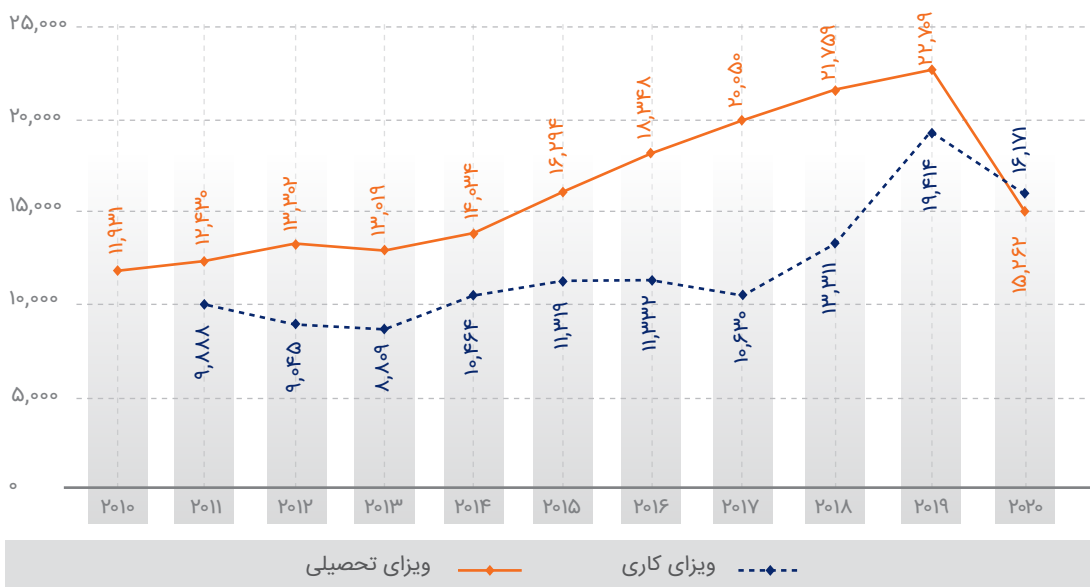
(UNESCO, 2022)

کشورهای آمریکا، بریتانیا، اتحادیه اروپا (۳۱ کشور)، کانادا، و استرالیا به متقاضیان ایرانی روندی افزایشی دارد: در مجموع، ویزاهای صادرشده از این کشورها برای دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۰ میلادی ۱۱ هزار و ۹۳۱ ویزا بوده است، در حالی‌که با رشد ۹۰ درصدی در طی ده سال به ۲۲ هزار و ۷۰۹ ویزا در سال ۲۰۱۹ رسیده است و سپس به علت شیوع بیماری کرونا و کاهش صدور ویزای تحصیلی به صورت موقتی کاهش داشته است.

همچنین، آمار بانک جهانی نشان می‌دهد که هزینه‌کرد دولت برای سلامت یک فرد در ۲۳ سال منتهی به سال ۲۰۱۹ میلادی، به صورت تجمعی حدود ۸ هزار دلار می‌رسد. بنابراین می‌توان گفت که برای هر فرد که در سال ۲۰۲۰ به سن میانگین مهاجرت، یعنی ۲۳ سالگی می‌رسد و تحصیلات کارشناسی را به اتمام می‌رساند، بیش از ۴۵ هزار دلار (برابری قدرت خرید-ثابت) هزینه‌ی سلامت و آموزش دولتی صورت گرفته است.

بر اساس آمار ارائه شده در آخرین نمایه‌ی مهاجرتی ایران، تعداد ویزاهای دانشجویی صادر شده توسط

نمودار ۱۲۹- تعداد ویزاهای کاری و تحصیلی صادر شده برای ایرانیان از کشورهای آمریکا، بریتانیا، استرالیا، کانادا و ۳۱ کشور اروپا

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

از آن جا که آمار ویزاهای دریافتی ایرانیان در سال ۲۰۲۰ به دلیل شیوع کرونا کاهش چشمگیری داشته است از داده‌های سال ۲۰۱۹ برای تخمین تعداد مهاجران کاری و تحصیلی استفاده شده است. متاسفانه آمار مشخصی از مقاطع تحصیلی مهاجران خروجی در دسترس نیست. با فرض آن که همه‌ی دریافت‌کنندگان ویزاهای تحصیلی دریافتی در سال ۲۰۱۹، بیست و سه سال سن و حداقل تحصیلات کارشناسی داشته باشند و با در نظر گرفتن رقم ۴۵ هزار دلار به عنوان سرانه هزینه‌کرد دولتی برای آموزش و سلامت، نزدیک به یک میلیارد و ۲۱ میلیون دلار فقط

برای بخشی از سرمایه انسانی که در سال ۲۰۱۹ مهاجرت کرده، هزینه شده است. همچنین به همین ترتیب می‌توان هزینه کرد عمومی آموزش و سلامت برای حدود ۱۹ هزار و ۴۰۰ مهاجر کاری در سال ۲۰۱۹ را نیز محاسبه کرد (همچنان با فرض تحصیلات کارشناسی و ۲۳ سال سن)، که حدود ۸۷۳ میلیون دلار خواهد بود. به این ترتیب مجموع سرمایه‌گذاری صورت گرفته بر آموزش و سلامت مهاجران کاری و تحصیلی سال ۲۰۱۹ معادل یک میلیارد و ۸۹۴ میلیون دلار بوده است.

جدول ۹۰- هزینه‌کرد عمومی در بخش آموزش و سلامت برای سرمایه انسانی خروجی

نوع ویزا	تعداد ویزای دریافتی ایرانیان از مقاصد اصلی (۲۰۱۹)	سرانه هزینه‌کرد عمومی در بخش آموزش و سلامت (دلار ثابت- برابری قدرت خرید)	هزینه‌کرد عمومی در بخش آموزش و سلامت برای سرمایه انسانی خارج شده (دلار ثابت- برابری قدرت خرید)
تحصیلی	۲۲,۷۰۰	۴۵,۰۰۰	۱,۰۲۱,۵۰۰,۰۰۰
کاری	۱۹,۴۰۰	۴۵,۰۰۰	۸۷۳,۰۰۰,۰۰۰
مجموع	۴۲,۱۲۳	-	۱,۸۹۴,۵۰۰,۰۰۰

(محاسبات رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

لازم به یادآوری است که این محاسبه به علت محدودیت داده، تقریبی است و محدودیت‌های فراوانی دارد؛ از جمله اینکه تعداد مهاجران ایرانی از تعداد ویزاهای تحصیلی و کاری اعطا شده توسط چند کشور ذکر شده (آمریکا، بریتانیا، اروپا، کانادا، و استرالیا) بیشتر است. همچنین هزینه‌های عمومی انجام شده بسیار بیشتر از هزینه‌های بهداشت و آموزش است. همان‌طور که پیش‌تر نیز ذکر شد، کشورهای ترکیه، مجارستان و هند از مقاصد اصلی مهاجرت دانشجویی ایرانیان هستند که در این محاسبه محسوب نشدند. علاوه بر این، توزیع سن

و سطح تحصیلات مهاجران یکنواخت نیست؛ بسیاری از مهاجران دارای تحصیلات بیشتر هستند. با افزایش سن، تجربه کاری سرمایه انسانی نیز افزایش می‌یابد که با داده‌های موجود غیرقابل ارزش‌گذاری است. مهم‌تر از همه، سرمایه‌گذاری صورت‌گرفته بر سرمایه‌های انسانی محدود به هزینه دولتی آموزش و سلامت نمی‌شود و حتی سرمایه‌گذاری خصوصی انجام شده بر نیروی انسانی کشور در صورتی که راه‌های انتقال دانش و تجربه به کشور مبدأ مسدود باشد، تنها در کشور مقصد به ثمر می‌نشیند.

اثر اقتصادی مهاجران بر کشورهای مقصد

مهاجرت سرمایه‌ی انسانی با کیفیت بالا و نیروی کار ماهر می‌تواند اثرات چشمگیری بر اقتصاد و جامعه در کشورهای مقصد داشته باشد. به ویژه اگر با اهدافی نظیر شروع کسب و کار جدید در کشور مقصد همراه باشد. زیرا اشتغال مهاجران در کسب و کارهای پربازده و فناورانه باعث گسترش بخش‌های فناورانه در کشور مقصد، ایجاد شغل و ثروت‌آفرینی می‌شود. به طور کلی افراد مهاجر به دلیل داشتن روحیه‌ی ریسک‌پذیری تمایل بیشتری نسبت به افراد بومی برای راه‌اندازی و یا مشغول به کار شدن در یک استارت‌آپ دارند. گزارش « بنیاد ملی سیاست آمریکا »^۱ نیز در تایید این مطلب است. بر اساس این گزارش بیش از نیمی از استارت‌آپ‌های آمریکا با ارزش بیش از یک میلیارد دلار (۳۱۹ مورد از مجموعاً ۵۸۲ تا یا به عبارتی ۵۵ درصد) توسط مهاجران راه‌اندازی شده است. همچنین نزدیک به دو سوم (۶۴ درصد) بنیان‌گذاران و هم‌بنیان‌گذاران یونیکورن‌های^۲ آمریکایی مهاجران یا فرزندان مهاجران هستند. علاوه بر این تقریباً ۸۰ درصد یونیکورن‌های این کشور یک مهاجر در سطح مدیریت ارشد سازمان خود، در نقش بنیان‌گذار، مدیرعامل و یا معاون فنی دارند. بر اساس این گزارش بین سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۲ هم تعداد کل یونیکورن‌ها و هم تعداد یونیکورن‌هایی که توسط مهاجران بنیان‌گذاری شده‌اند با رشدی بیشتر از ۵۰۰ درصد مواجه شده‌اند. مجموع ارزش این ۳۱۹ یونیکورن که توسط مهاجران بنیان‌گذاری شده برابر ۱/۲ تریلیون دلار است که این رقم بیش از ارزش تمام شرکت‌های بورسی خیلی از کشورها، از جمله آرژانتین، کلمبیا، پرو، پرتغال، ایرلند، روسیه و مکزیک است. همچنین در صورتی که یونیکورن‌هایی که توسط مهاجران بنا نهاده شده‌اند

و پس از ۲۰۱۶ در بورس عرضه شده و یا توسط یک شرکت دیگر خریداری شده‌اند (مانند مدرنا^۳ و زوم^۴) را نیز در این آمار محاسبه کنیم این رقم به بیش از ۱/۵ تریلیون دلار می‌رسد. همچنین این دسته از استارت‌آپ‌ها به طور میانگین ۸۵۹ شغل به ازای هر شرکت ایجاد کرده‌اند. بیش از ۲۵ استارت‌آپ با ارزش بیش از یک میلیارد دلار در آمریکا که توسط مهاجران راه‌اندازی شده‌اند، محصولات، پلتفرم‌ها و خدمات پیشرفته تولید می‌کنند. ایرانیان بنیان‌گذار یا هم‌بنیان‌گذار هشت شرکت در بین این ۳۱۹ شرکت یونیکورن هستند. در حالی که ۳۱۱ شرکت غیرایرانی به طور متوسط ارزشی برابر با ۳/۶۶ میلیارد دلار دارند و به طور میانگین ۸۵۹ شغل به ازای هر شرکت ایجاد کرده‌اند، این هشت شرکت به طور متوسط ارزشی برابر ۷/۳ میلیارد دلار دارند و به طور میانگین ۱۰۹۴ نفر را به کار گرفته‌اند. شرکت‌های میلیارد دلاری آمریکایی از هوش مصنوعی برای نوآوری در حوزه‌هایی مانند تحقیقات پزشکی، افزایش بهره‌وری شرکت، تولید سخت‌افزارهای هوش مصنوعی و سیستم‌های یکپارچه و حوزه‌های دفاعی استفاده می‌کنند.

همچنین بر اساس آخرین گزارش «شورای مهاجرت آمریکا»^۵، ۲۱۹ شرکت از مجموع ۵۰۰ شرکت موجود در لیست سال ۲۰۲۲ فورچون ۵۰۰ (نزدیک به ۴۴ درصد) توسط مهاجران یا فرزندان مهاجران تاسیس شده است. از این تعداد ۱۰۲ شرکت مستقیماً توسط مهاجران و ۱۱۷ عدد توسط فرزندان مهاجران بنیان‌گذاری شده است. نمودار ۱۳۰ نشان‌دهنده‌ی تعداد شرکت تاسیس شده توسط مهاجران و بومیان در بخش‌های مختلف است. بر اساس این نمودار بیش‌ترین شرکت تاسیس شده توسط مهاجران در بخش با فناوری بالا و کم‌ترین

1. National Foundation for American Policy (NFAP)

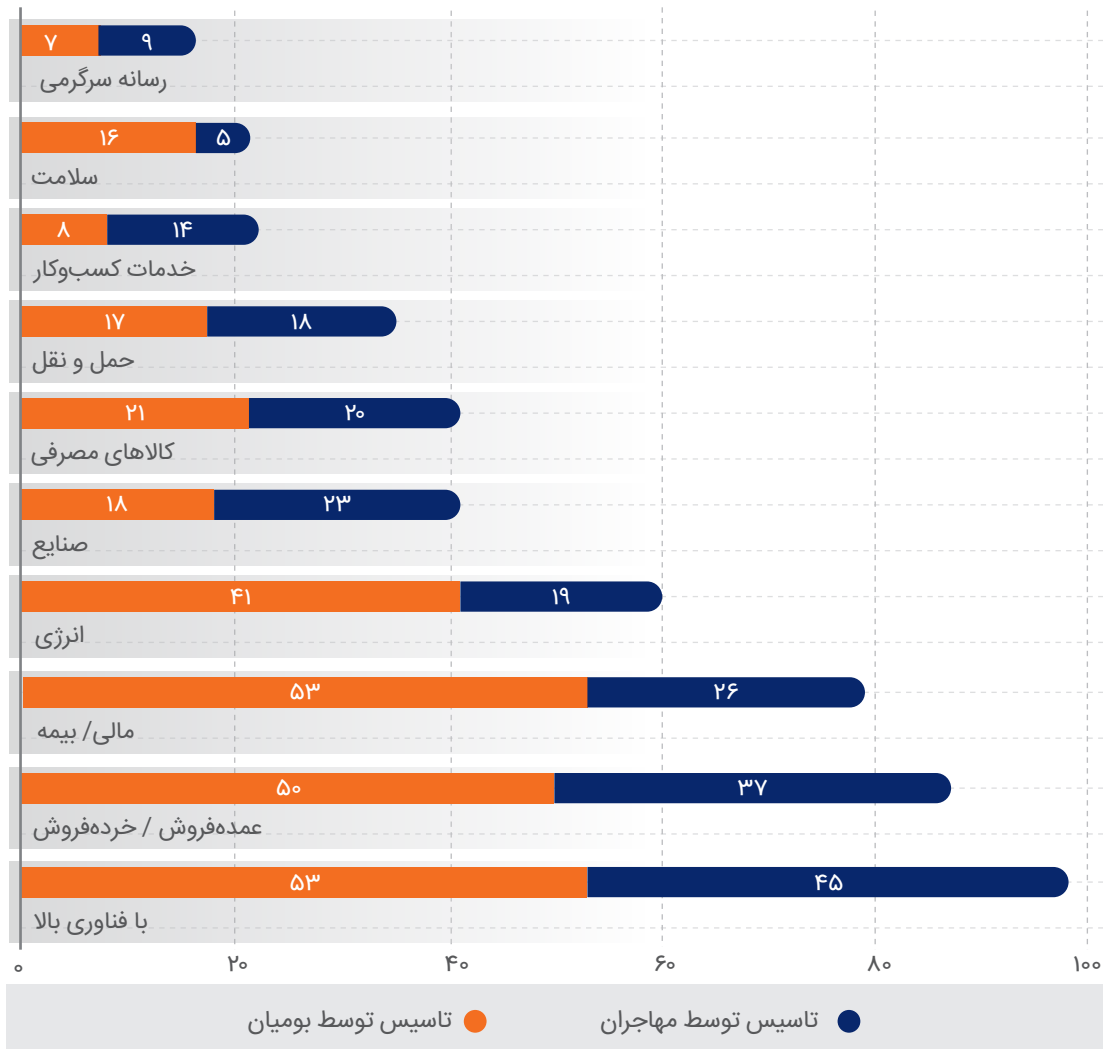
۲. استارت‌آپ‌هایی با ارزش بیش از یک میلیارد دلار که مالکیت خصوصی دارند و هنوز در بورس عرضه اولیه نشده‌اند.

3. Moderna

4. Zoom Video

5. American Immigration Council

نمودار ۱۳۰- شرکت تاسیس شده توسط مهاجران و بومیان در لیست فورچون ۵۰۰ در سال ۲۰۲۲

(New American Fortun 500, 2022)

این ۲۱۹ شرکت مجموعاً بیش از ۱۴/۸ میلیون نفر را در سراسر جهان استخدام کرده‌اند. جدول ۹۱ نشان دهنده‌ی تعداد شرکت میلیارد دلاری تاسیس شده در آمریکا به تفکیک ملیت‌های مختلف است. بر اساس این جدول هند بیش‌ترین تعداد شرکت میلیارد دلاری را تاسیس کرده است. ایرانیان ۸ شرکت میلیارد دلاری را تاسیس کرده‌اند و دهمین کشور تاسیس کننده شرکت میلیارد دلاری هستند.

در سال مالی ۲۰۲۱ این ۲۱۹ شرکت تقریباً در آمدی برابر ۷/۲ تریلیون دلار داشتند که این رقم بیشتر از تولید ناخالص داخلی (GDP) بسیاری از کشورهای پیشرفته مانند ژاپن، آلمان و انگلستان است. در واقع کشوری که تولید ناخالص داخلی آن برابر با درآمد این شرکت‌ها باشد، سومین اقتصاد بزرگ دنیا خواهد بود. این شرکت‌ها به طور میانگین ۶۷ هزار و ۵۸۰ شغل ایجاد کرده‌اند؛ که این عدد ۲۱/۴ درصد بیش‌تر از میانگین سایر شرکت‌های لیست فورچون ۵۰۰ است.

جدول ۹۱- تعداد شرکت‌های میلیارد دلاری تاسیس شده در آمریکا توسط مهاجران

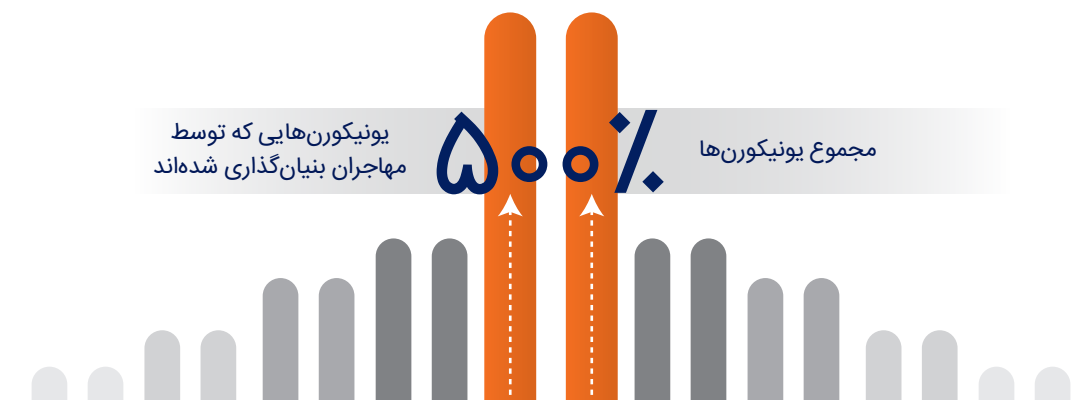
رتبه	کشور مبدا	تعداد شرکت‌های میلیارد دلاری تاسیس شده
۱	هند	۶۶
۲	اسرائیل	۵۴
۳	بریتانیا	۲۷
۴	کانادا	۲۲
۵	چین	۲۱
۶	فرانسه	۱۸
۷	آلمان	۱۵
۸	روسیه	۱۱
۹	اوکراین	۱۰
۱۰	ایران	۸
۱۱	استرالیا	۷
۱۲	رومانی	۶
۱۳	ایتالیا	۶
۱۴	لهستان	۶
۱۵	نیجریه	۶
۱۶	نیوزلند	۵
۱۷	کره جنوبی	۵
۱۸	پاکستان	۵
۱۹	آرژانتین	۵
۲۰	برزیل	۵

(Anderson, 2022)

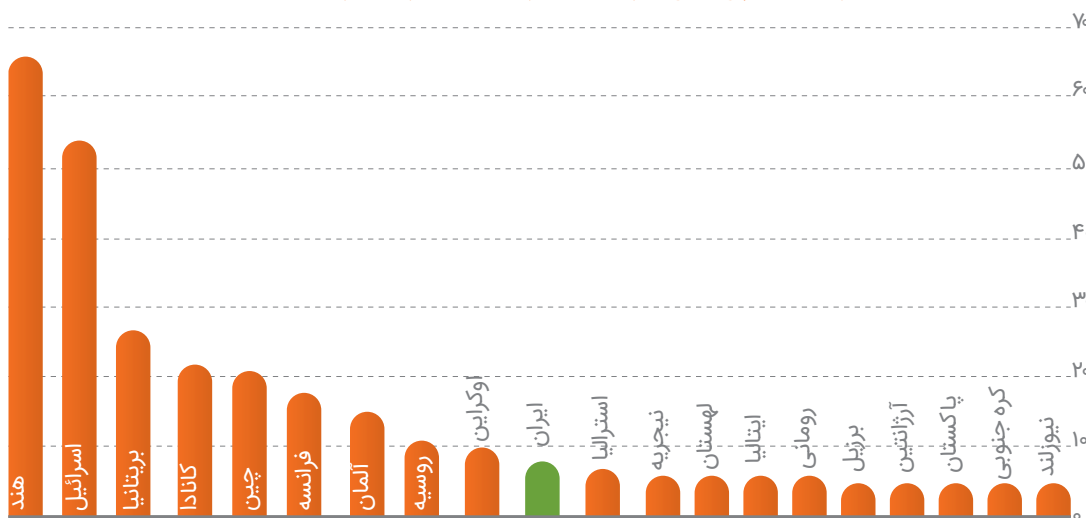
اقتصادی آن‌ها بر اساس اثر آن بر گروه‌های مختلف مهاجران تنظیم می‌شود.

اهمیت مهاجران برای کشورهای مهاجر پذیر و اثر اقتصادی آن‌ها در این کشورها به حدی است که بسیاری از برنامه‌ها و سیاست‌های بلندمدت و کوتاه‌مدت

شکل ۲۰- نقش مهاجران در زیست‌بوم استارت‌آپی ایالات متحده آمریکا

بین سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۲ هم تعداد کل یونیکورن‌ها و هم تعداد یونیکورن‌هایی که توسط مهاجران بنیان‌گذاری شده‌اند رشدی بیش از ۵۰۰ درصد داشته‌اند.

تعداد یونیکورن‌های تاسیس‌شده در آمریکا به تفکیک ملیت موسسین مهاجر

وجوه ارسالی مهاجران در ایران و جهان

یکی دیگر از روش‌های اثرگذاری مهاجران بر اقتصاد کشورهای مبدا و مقصد از طریق وجوه ارسالی آن‌ها است. وجوه ارسالی مهاجران به ویژه برای کشورهای مهاجرفرست در حال توسعه از اهمیت بالایی برخوردار است. تا حدی که در بسیاری از این دست کشورها وجوه ارسالی مهاجران از کمک‌های توسعه‌ای خارجی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی آن‌ها بالاتر است. در ادامه وضعیت وجوه ارسالی مهاجران در مهمترین کشورهای ارسال کننده و دریافت کننده این وجوه مورد بررسی قرار گرفته و پس از آن وضعیت ایران از نظر داده‌ها و اطلاعات موجود از دریافت و ارسال وجوه مهاجران ارائه شده است.

روند جهانی وجوه ارسالی مهاجران

در سال‌های اخیر، وجوه ارسالی مهاجران، با پیشی گرفتن از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI)، و کمک‌های رسمی بین‌المللی برای توسعه (ODA)، به منبع اصلی تامین مالی توسعه در کشورهای با درآمد کم و متوسط (به جز چین) تبدیل شده است.^۱ این وجوه می‌توانند از طریق بهبود وضعیت سلامت و تحصیل، کاهش فقر، و افزایش سرمایه‌گذاری باعث افزایش تولید ناخالص داخلی جهان شوند.^۲

با همه گیری کووید-۱۹ در سال ۲۰۲۰ انتظار می‌رفت که در اثر فشار اقتصادی حاصل از قرنطینه و تعطیلی کسب و کارها، دستمزد مهاجران کاهش یابد، و در پی آن، کاهش مبالغ ارسالی مهاجران، اثرات زیان‌باری همچون بازماندگی از تحصیل و تنزل کیفیت سلامت و تغذیه را در بین خانواده‌های مهاجران در پی داشته‌باشد. اما بر خلاف پیش‌بینی‌ها، آمار بانک جهانی نشان می‌دهد که در پی بحران اقتصادی سال ۲۰۲۰، وجوه ارسالی مهاجران خیلی سریع به سطوح قبلی بازگشتند و مجدداً در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ رو به افزایش گذاشتند.^۳ با این حال، با اثرگذاری نامتقارن بحران اقتصادی کووید-۱۹ به ضرر قشر کم درآمد و ضعیف، آسیب‌های ناشی از این بحران بر خانواده‌های

مهاجران قابل چشم‌پوشی نیست. با وجود آن‌که انتظار می‌رود همگام با بهبود وضعیت اقتصادی در سال میلادی جاری، روند افزایشی وجوه ارسالی مهاجران همچنان تداوم داشته باشد، چالش‌های جدیدی این روند را تهدید می‌کنند.

مقاومت وجوه ارسالی مهاجران در برابر بحران اقتصادی

برخلاف پیش‌بینی‌های اولیه بانک جهانی برای دوران پساکرونا وجوه ارسالی مهاجران به کشورهای با درآمد پایین و متوسط، پس از طی دوره یک‌ساله رشد کم (و در برخی موارد منفی) در سال ۲۰۲۰، مجدداً رو به افزایش گذاشت. به نظر می‌رسد نرخ رشد وجوه ارسالی در این کشورها، پس از رسیدن به اوج ۱۰/۲ درصدی در سال ۲۰۲۱، در سه ساله ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۳ به طور متوسط به نزدیک ۶ درصد برسد^۴ (جدول ۹۲).

روند کلی وجوه ارسالی مهاجران در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ متأثر از چندین عامل جهانی تقویت‌کننده و تضعیف‌کننده بوده‌است. در سال ۲۰۲۲، مناقشات روسیه و اوکراین از جمله عواملی بودند که بهبود پساکرونا را در اکثر کشورها تضعیف و برعکس، سیاست‌های حمایت از نیروی کار و برنامه‌های محرک مالی در کشورهای میزبان مهاجران (که اکثراً اقتصادهای بزرگ دنیا هستند) بهبود پساکرونا را تقویت کردند. از عوامل تقویت‌کننده وجوه ارسالی مهاجران می‌توان به انگیزه قوی مهاجران در حمایت مالی از خانواده‌هایشان در دوران پساکرونا اشاره کرد که از طریق بازگشایی تدریجی فعالیت‌های اقتصادی کشورهای مقصد مهاجرت و متعاقب آن بهبود درآمد مهاجران تقویت شده و امکان ارسال وجوه بیشتر را برای مهاجران به ویژه در سال ۲۰۲۱ پدید آورد. برعکس، افزایش قیمت‌های جهانی در دوران پساکرونا، برای مثال افزایش قیمت نفت و فرآورده‌های نفتی آثار منفی بر روند وجوه ارسالی مهاجران داشته‌اند. تغییرات نرخ ارز از جمله مواردی است که در طی سال ۲۰۲۲ به نفع بعضی مهاجران، به خصوص مهاجران مقیم روسیه که با افزایش

1. Ratha et al. 2022

2. Ibid

3. Ibid

4. Ibid

ارزش روبل مواجه شدند، و به ضرر گروه‌هایی دیگر، مانند مهاجران افریقایی‌تبار ساکن اروپا که با کاهش ارزش دلاری وجوه ارسالی خود در پی کاهش ارزش یورو روبرو شدند، عمل کرده‌است^۱.

به لطف عوامل بین‌المللی مانند ثبات نسبی اقتصاد در آمریکا و اروپا در دوران کرونا، وضعیت دریافت وجوه از مهاجران در اکثر مناطق در سال ۲۰۲۱ نسبت به سال ۲۰۲۰، به صورت جهشی بهبود یافت؛ به نحوی که در این سال میزان وجوه ارسالی به کشورهای با درآمد کم و متوسط رشد بالای ۱۰ درصد را تجربه کرد. با توجه به ورود

اقتصادهای بزرگ دنیا به ورطه رکود و کاهش کمک‌های مالی دوران کرونا به نیروی کار، چنین رشدی در سال‌های بعد ادامه‌دار نبوده و تخمین‌ها نشان می‌دهد که رشد این وجوه در سال ۲۰۲۲ به حدود ۵ درصد می‌رسد و برای سال ۲۰۲۳ رشد ۲ درصدی پیش‌بینی می‌شود^۲. چرا که رشد GDP در کشورهای درآمد بالا نسبت به پیش‌بینی ۲/۴ درصدی قبلی در اثر عواملی چون جنگ اوکراین و نوسان قیمت نفت به ۱/۱ درصد در ۲۰۲۳ کاهش خواهد یافت، و به این ترتیب نرخ رشد دستمزد مهاجران نیز کاهش یافته و وجوه ارسالی رشد کمتری را تجربه خواهد کرد.

جدول ۹۲- آمار محقق‌شده و پیش‌بینی جریان وجوه ارسالی به کشورهای با درآمد کم و متوسط

تخمین/پیش‌بینی		محقق شده								
		میلیارد دلار								
۲۰۲۳	۲۰۲۲	۲۰۲۱	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	منطقه	
۶۳۹	۶۲۶	۵۹۷	۵۲۴	۵۴۶	۵۲۴	۴۷۷	۴۴۰	۴۴۷	درآمد پایین و متوسط	
۱۳۳	۱۳۴	۱۳۳	۱۳۷	۱۴۸	۱۴۳	۱۳۴	۱۲۸	۱۲۸	شرق آسیا و اقیانوسیه	
۸۴	۸۳	۸۰	۷۷	۷۹	۷۶	۷۰	۶۷	۶۴	شرق آسیا و اقیانوسیه به استثنای چین	
۷۵	۷۲	۶۵	۵۶	۶۲	۵۹	۵۲	۴۳	۴۲	اروپا و آسیای مرکزی	
۱۴۹	۱۴۲	۱۳۰	۱۰۳	۹۶	۸۹	۸۱	۷۳	۶۸	آمریکای لاتین و کارائیب	
۶۵	۶۳	۶۲	۵۶	۵۴	۵۱	۵۰	۴۸	۴۸	خاورمیانه و شمال آفریقا	
۱۶۴	۱۶۳	۱۵۷	۱۴۷	۱۴۰	۱۳۲	۱۱۷	۱۱۱	۱۱۸	جنوب آسیا	
۵۵	۵۳	۵۰	۴۳	۴۷	۴۹	۴۲	۳۹	۴۲	جنوب صحرای آفریقا	
۸۱۵	۷۹۴	۷۸۱	۷۱۱	۷۲۲	۶۹۴	۶۳۸	۵۹۶	۶۰۲	جهان	
نرخ رشد (%)										
۲	۴/۹	۱۰/۲	-۰/۸	۴/۳	۹/۸	۸/۳	-۱/۴	۰/۵	درآمد پایین و متوسط	
-۱	۰/۷	-۲/۶	-۷/۵	۳/۲	۶/۸	۵/۱	-۰/۵	۳/۷	شرق آسیا و اقیانوسیه	
۰/۸	۳/۷	۳/۷	-۲/۸	۴/۷	۸	۵/۴	۳/۵	۴/۸	شرق آسیا و اقیانوسیه به استثنای چین	
۴/۲	۱۰/۳	۱۵/۷	-۸/۹	۴/۷	۱۲/۹	۲۱	۲/۱	-۱۵/۳	اروپا و آسیای مرکزی	
۴/۷	۹/۳	۲۶/۲	۷/۱	۸/۳	۹/۹	۱۱	۷/۲	۶/۹	آمریکای لاتین و کارائیب	
۲	۲/۵	۱۰/۵	۴	۴/۵	۲/۳	۵/۵	-۱/۲	-۶/۶	خاورمیانه و شمال آفریقا	
۰/۷	۳/۵	۶/۷	۵/۲	۶/۱	۱۲/۳	۶	-۵/۹	۱/۶۰	جنوب آسیا	
۳/۹	۵/۲	۱۶/۴	-۸/۵	-۵/۱	۱۶/۹	۹/۶	-۸/۶	۶/۴	جنوب صحرای آفریقا	
۲/۷	۱/۷	۹/۹	-۱/۵	۳/۹	۸/۸	۷	-۰/۹	-۱/۴	جهان	

(Ratha et al. 2022)، تراز پرداخت‌ها (IMF, 2022)

1. Ratha et al. 2022

2. Ibid

کشورهای اصلی دریافت‌کننده وجوه ارسالی مهاجران

براساس آمار بانک جهانی^۱، هند، مکزیک، چین، فیلیپین و مصر، پنج کشوری هستند که بیشترین میزان وجوه ارسالی را در دو سال متوالی ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ از مهاجرانشان دریافت کردند (نمودار ۱۳۱ و جدول ۹۳). اگرچه نسبت این وجوه به درآمد ناخالص داخلی این کشورها کم و گاهی ناچیز است. درحالی‌که وجوه ارسالی به چین کاهش چشم‌گیری را در این دو سال تجربه کرد، رشد وجوه ارسالی به هند و مکزیک بسیار قابل توجه است.

رشد وجوه ارسالی به بسیاری از کشورهای با درآمد کم و متوسط در سال ۲۰۲۱، از جمله وجوه ارسال شده به هند، فیلیپین و مصر، تا حد زیادی مرهون اقتصاد باثبات آمریکا و اروپا در دوران کرونا بوده‌است. در مورد هند، نزدیک به یک پنجم این وجوه از گروه دیاسپورای ساکن در آمریکا، که اکثراً در شغل‌های با درآمد بالا مشغول هستند، به این کشور ارسال می‌شود^۲. اما با شرایط کنونی نامطمئن در جهان و کاهش رشد اقتصادی آمریکا و اروپا، چنین رشدی برای وجوه ارسالی مهاجران به هند پایدار نخواهد بود. با همین استدلال و با توجه به جمعیت بالای

گروه دیاسپورای چینی در آمریکا^۳ و دیگر کشورهای آسیب دیده از بحران کرونا و جنگ روسیه و اوکراین، وجوه ارسالی به چین، که در سال ۲۰۲۱ نیز کاهش ۱۱ درصدی را تجربه کرده است، مجدداً تحت تاثیر قرار خواهد گرفت^۴.

بهترین توجیه برای رشد وجوه ارسالی مهاجران به مکزیک، موقعیت این کشور به عنوان محل ترانزیت مهاجران آمریکای جنوبی به ایالات متحده آمریکا است. اکثر مهاجرانی که در انتظار راه‌یافتن به ایالات متحده آمریکا وارد مکزیک می‌شوند، برای تامین مایحتاج و هزینه های سفر خود (حتی گاهی برای پرداخت به قاچاقچیان) به کمک‌های مالی خانواده خود که از قبل در کشورهایی مثل آمریکا ساکن هستند، نیاز دارند. بحران کرونا، مهاجران زیادی را در انتظار سفر به آمریکا، بدون داشتن مدارک هویتی و اجازه سفر، مجبور به اقامت طولانی مدت در مکزیک و چند کشور دیگر در آمریکای جنوبی و آمریکای مرکزی کرده و در نتیجه باعث افزایش وجوه ارسالی مهاجران به این کشورها شده‌است^۵.

جدول ۹۳- ده کشور اول دریافت‌کننده وجوه ارسالی مهاجران در بین کشورهای با درآمد کم و متوسط

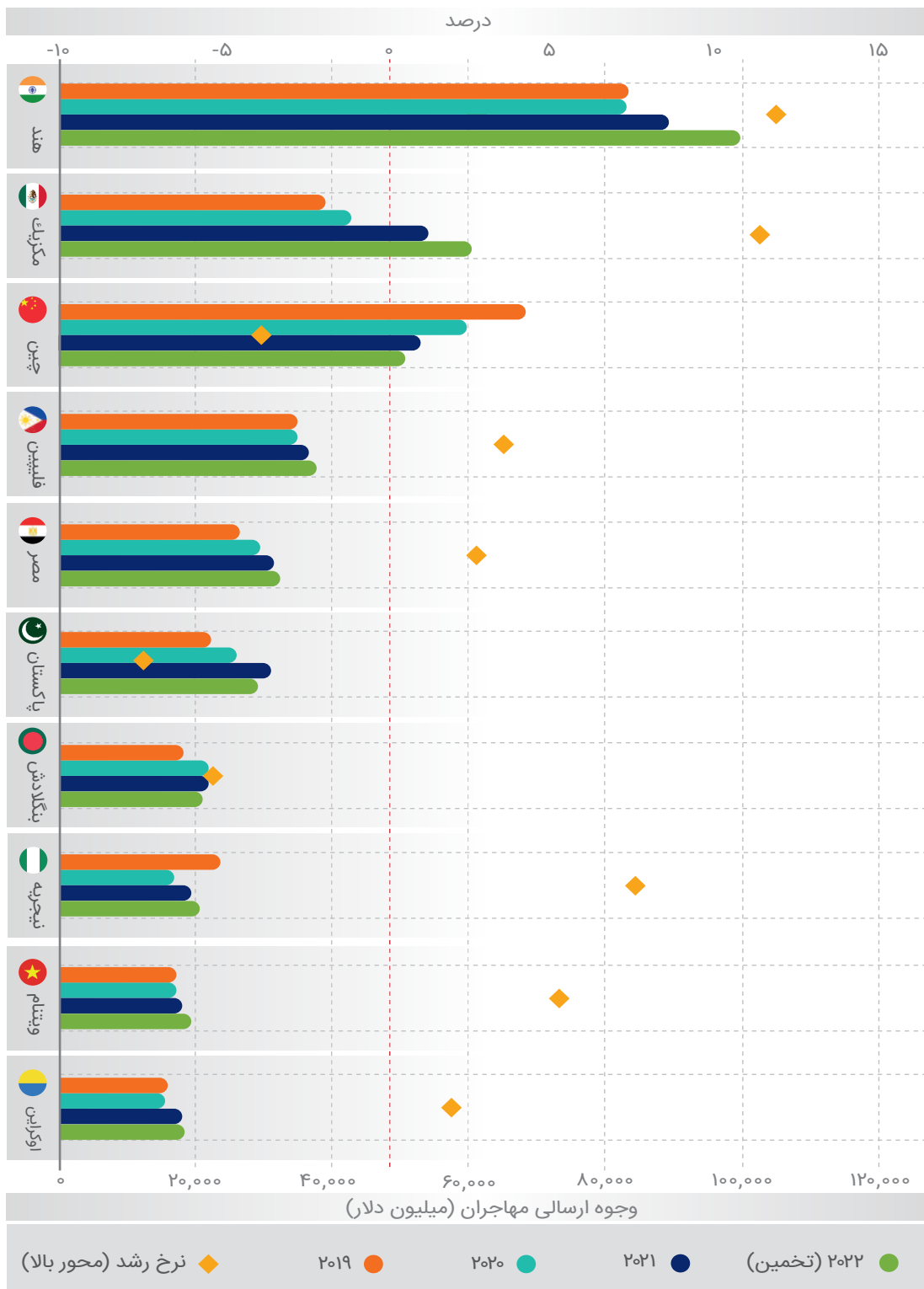
سهم از GDP در سال ۲۰۲۲ (درصد)	نرخ رشد (درصد)	وجوه ارسالی مهاجران (میلیون دلار)				
		۲۰۲۲ (تخمین)	۲۰۲۱	۲۰۲۰	۲۰۱۹	
۲٫۹	۱۱٫۸۹	۱۰۰٫۰۰۰	۸۹٫۳۷۵	۸۳٫۱۴۹	۸۳٫۳۳۲	هند
۴٫۲	۱۱٫۴۰	۶۰٫۳۰۰	۵۴٫۱۳۰	۴۲٫۸۷۸	۳۹٫۰۲۲	مکزیک
۰٫۳	-۳٫۷۷	۵۱٫۰۰۰	۵۳٫۰۰۰	۵۹٫۵۰۷	۶۸٫۳۹۸	چین
۹٫۵	۳٫۵۸	۳۸٫۰۰۰	۳۶٫۶۸۵	۳۴٫۸۸۳	۳۵٫۱۶۷	فیلیپین
۶٫۹	۲٫۷۰	۳۲٫۳۳۷	۳۱٫۴۸۷	۲۹٫۶۰۳	۲۶٫۷۸۱	مصر
۷٫۷	-۷٫۳۸	۲۹٫۰۰۰	۳۱٫۳۱۲	۲۶٫۰۸۹	۲۲٫۲۵۲	پاکستان
۴٫۶	-۵٫۴۲	۲۱٫۰۰۰	۲۲٫۲۰۳	۲۱٫۷۵۲	۱۸٫۳۶۴	بنگلادش
۴٫۲	۷٫۵۰	۲۰٫۹۴۵	۱۹٫۴۸۳	۱۷٫۲۰۸	۲۳٫۸۰۹	نیجریه
۴٫۶	۵٫۲۰	۱۹٫۰۰۰	۱۸٫۰۶۰	۱۷٫۲۰۰	۱۷٫۰۰۰	ویتنام
۱۳٫۹	۲٫۰۰	۱۸٫۴۲۱	۱۸٫۰۶۰	۱۵٫۲۱۳	۱۵٫۷۸۸	اوکراین

(KNOMAD/ World Bank, 2022)

1. Ratha et al. 2022
2. Tewari and Mishra 2022
3. Haugen and Speelman 2022

4. Ibid
5. Ibid

نمودار ۱۳۱- ده کشور اول دریافت‌کننده وجوه ارسالی مهاجران در بین کشورهای با درآمد کم و متوسط

(KNOMAD/ World Bank, 2022)

تاثیرپذیری اقتصاد از تغییرات وجوه ارسالی مهاجران

برای کشورهای که نسبت وجوه ارسالی مهاجران به درآمد ناخالص داخلی به طور قابل توجهی بزرگ است، حتی تغییرات اندک در میزان وجوه ارسالی مهاجران تبعات چشم‌گیری بر رفاه خانوار و اقتصاد کشور دارد. برای مثال، بر اساس آمار بانک جهانی برای سال ۲۰۲۲، نسبت وجوه ارسالی مهاجران به درآمد ناخالص داخلی لبنانی‌ها در حدود ۳۸ درصد است. این نسبت برای کشورهای تنگا نزدیک به ۵۰ درصد و برای ساموآ از جزایر اقیانوس آرام، و تاجیکستان و قرقیزستان از کشورهای آسیای مرکزی بالاتر از ۳۰ درصد است (نمودار ۱۳۲ و جدول ۹۴) از میان پنج کشور اول دریافت‌کننده وجوه ارسالی مهاجران (نسبت به درآمد ناخالص داخلی)، لبنان تنها موردی است که با وجود آن‌که رشد وجوه ارسالی مهاجرانش در دو سال پس از آغاز بحران منفی بوده‌است، وابستگی قابل توجهی به این وجوه دارد. بحران مالی و اقتصادی این کشور در سال ۲۰۱۹، بحران ناشی از همه‌گیری کرونا، و پس از آن‌ها وقوع انفجار در بندر تجاری این کشور باعث سقوط درآمد ناخالص داخلی این کشور از ۵۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۸، به کمتر از ۲۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۱ رسیده و برای ۲۰۲۲ نزدیک ۳۰ میلیون دلار تخمین زده می‌شود.

این تنزل سطح درآمد ناخالص ملی باعث شده‌است که با وجود کاهش ۴ درصدی وجوه ارسالی مهاجران در سال ۲۰۲۱ نسبت به یک سال قبل، وابستگی اقتصاد به این وجوه بیش از قبل باشد. تخمین‌ها نشان می‌دهد در سال ۲۰۲۲ وجوه ارسالی مهاجران به این کشور مجدد رشد صعودی داشته و به ۶۸۴۱ میلیون دلار برسد.

جزیره تنگا، اولین اقتصاد وابسته به وجوه ارسالی مهاجران، و ساموآ، سومین اقتصاد وابسته به این وجوه، اقتصادهایی نسبتاً حساس به نوسانات درآمد حاصل از گردشگری هستند و در معرض ناملایمات جوی فراوان قرار دارند. بنابراین، بیشتر به دریافت وجه از مهاجرانشان وابسته‌اند.

کشورهای تاجیکستان و قرقیزستان نیز در سال ۲۰۲۱ بین ده کشور اول وابسته به درآمدهای ارسالی مهاجران دسته‌بندی شده‌اند. هر یک از این دو کشور با داشتن دیاسپورای متشکل از حداقل یک میلیون نفر در روسیه، با وجود مناقشات اوکراین، به نظر می‌رسد به دلیل تقویت روبل روسیه در برابر دلار در سال ۲۰۲۲ همچنان روند افزایشی ارسال وجوه توسط مهاجران به این کشورها ادامه یابد.^۲

جدول ۹۴- ده کشور اول دریافت‌کننده وجوه ارسالی در بین کشورهای با درآمد کم و متوسط

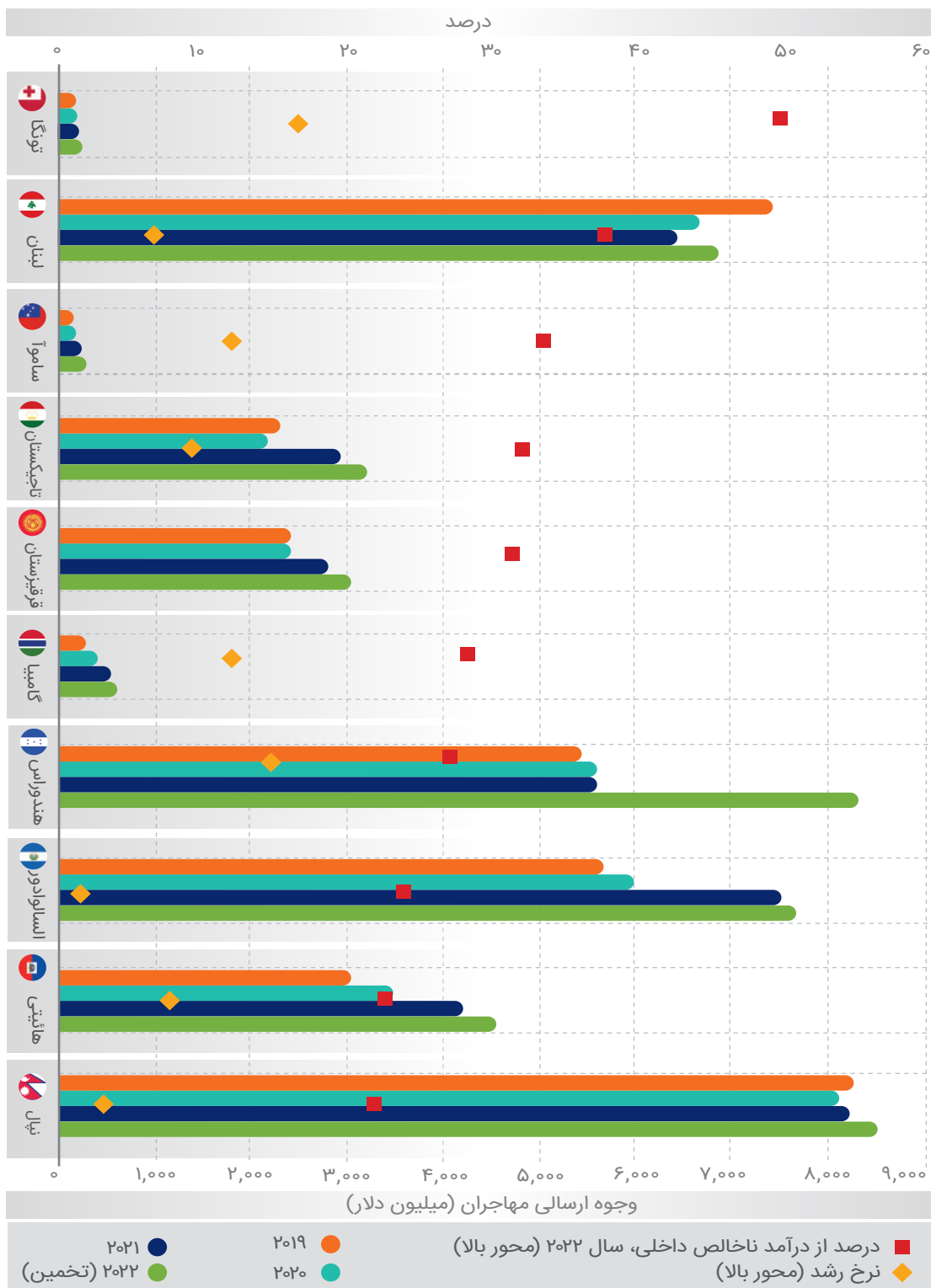
کشور	وجوه ارسالی مهاجران (میلیون دلار)				نرخ رشد (درصد)	سهم از GDP در سال ۲۰۲۲ (درصد)
	۲۰۱۹	۲۰۲۰	۲۰۲۱	۲۰۲۲ (تخمین)		
تنگا	۱۹۰	۱۹۱	۲۱۳	۲۵۰	۱۷	۴۹٫۹
لبنان	۷٫۴۱۰	۶٫۶۳۳	۶٫۳۹۴	۶٫۸۴۱	۷	۳۷٫۸
ساموآ	۱۵۵	۲۰۴	۲۴۸	۲۸۰	۱۳	۳۳٫۷
تاجیکستان	۲٫۳۲۲	۲٫۱۸۷	۲٫۹۲۲	۳٫۲۰۰	۱۰	۳۲٫۱
قرقیزستان	۲٫۴۱۱	۲٫۴۲۳	۲٫۷۹۲	۳٫۰۵۰	۹	۳۱٫۳
گامبیا	۲۷۶	۴۱۶	۵۴۷	۶۱۵	۱۳	۲۸٫۳
هندوراس	۵٫۴۰۱	۵٫۵۸۹	۷٫۲۰۳	۸٫۲۸۴	۱۵	۲۷٫۱
السالوادور	۵٫۶۵۷	۵٫۹۳۱	۷٫۴۸۸	۷٫۶۲۰	۲	۲۳٫۸
هائیتی	۳٫۰۲۶	۳٫۴۵۵	۴٫۱۹۶	۴٫۵۳۲	۸	۲۲٫۵
نیپال	۸٫۲۴۴	۸٫۱۰۸	۸٫۲۰۳	۸٫۵۰۰	۴	۲۱٫۸

(KNOMAD/ World Bank, 2022)

1. Ratha et al. 2022

2. Ibid

نمودار ۱۳۲- ده کشور اول دریافت‌کننده وجوه ارسالی از نظر نسبت وجوه دریافتی به GDP در بین کشورهای با درآمد کم و متوسط

(KNOMAD/ World Bank, 2022)

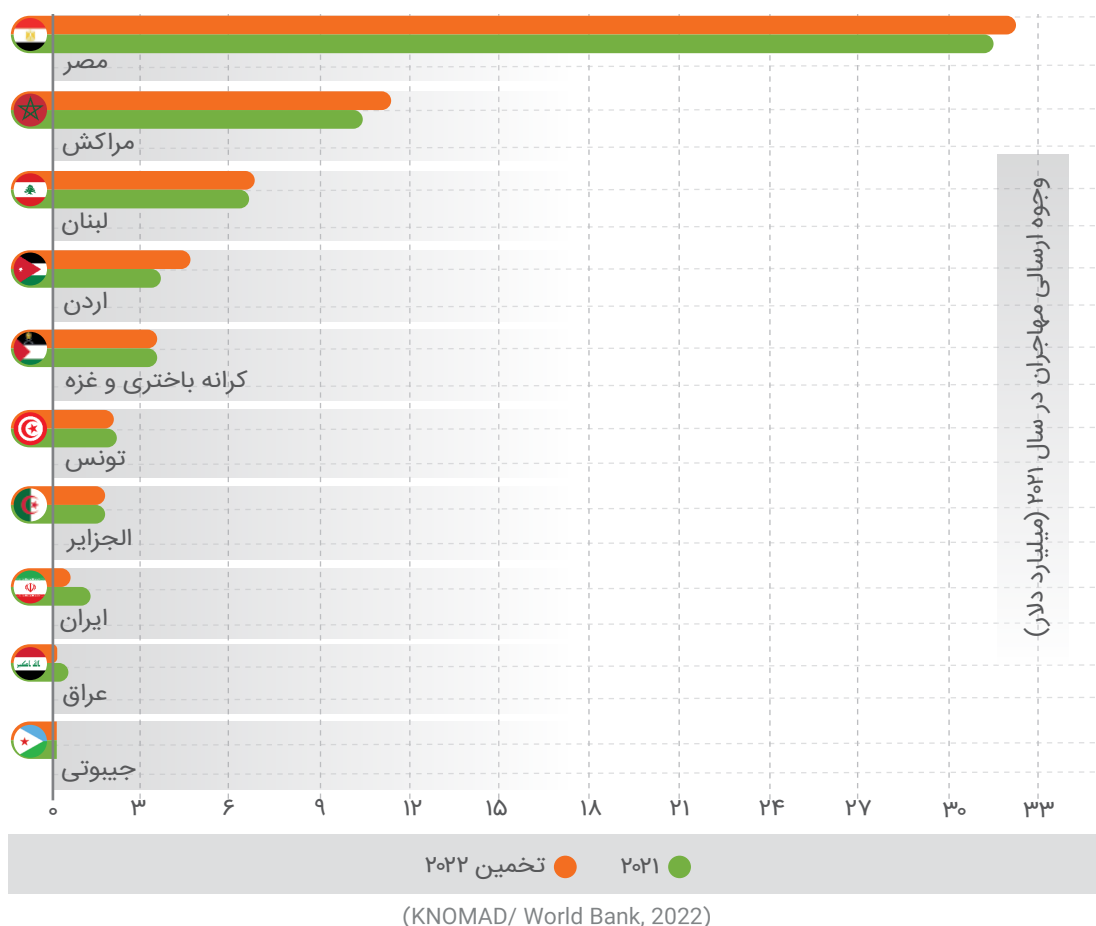
وجوه ارسالی مهاجران به منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا

این کشورها، که در آن‌ها ۷۰ درصد محصولات کشاورزی به صورت دیم تولید می‌شود و ۵۰ درصد از گندم مورد نیاز خود را از طریق واردات تامین می‌کنند، در اثر خشکسالی به شدت متضرر شدند و با افزایش قیمت جهانی گندم و نفت نیز آسیب زیادی دیدند.

بر اساس آمار رسمی بانک جهانی، در بین کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، مصر، مراکش و لبنان بیشترین وجوه را از مهاجرانشان دریافت می‌کنند. اما نسبت وجوه ارسالی به درآمد داخلی برای لبنان ۳۷/۸ درصد و برای کرانه باختری و غزه حدود ۱۸/۶ درصد است، که نشان‌دهنده وابستگی بالای این کشورها به این وجوه است^۲ (نمودار ۱۳۳ و جدول ۹۴).

از بیش از یک دهه پیش، جریان وجوه ارسالی مهاجران، با پیشی گرفتن از منابع ورودی حاصل از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI)، بزرگترین سرمایه خارجی وارد شده به کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا را تشکیل می‌دهد. کشورهای این منطقه در مجموع ۶۲ میلیارد دلار وجه دریافتی از مهاجران را در طی سال ۲۰۲۱ به ثبت رساندند، که نسبت به سال قبل ۱۰/۵ درصد رشد داشته است^۱. پس از دوره رشد چشم‌گیر در سال ۲۰۲۱، با توجه به کاهش دستمزد واقعی کارگران در اروپا، کشورهای با درآمد پایین و متوسط منطقه مناسبتاً شاهد کاهش رشد وجوه دریافتی از مهاجرانشان بوده‌اند. در سال ۲۰۲۲، وجوه ارسالی مهاجران با ۲/۵ درصد رشد، ۶۳ میلیارد دلار تخمین زده شده است. این در حالیست که

نمودار ۱۳۳- ده کشور اول دریافت‌کننده وجوه ارسالی در منطقه شمال آفریقا و خاورمیانه (بر اساس میزان وجوه دریافتی)

1. Ratha et al. 2022

2. Ibid

طبق گزارش بانک جهانی در نیمه اول ۲۰۲۲، وجوه دریافتی ایران از مهاجران در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۱/۳ میلیارد دلار بود، این درحالیست که در گزارش بعدی که در پایان نوامبر ۲۰۲۲ منتشر شد داده‌های تاریخی ایران از پایگاه داده این سازمان حذف شد و تخمین میزان وجوه دریافتی برای ۲۰۲۲ به میزان ۶۰۰ میلیون دلار تنها

در گزارش (و نه در پایگاه داده) این سازمان ارائه شده است. در نمودار و جدول زیر تخمین میزان وجوه دریافتی از مهاجران در سال ۲۰۲۱ بنابر گزارش نیمه اول ۲۰۲۲ و تخمین میزان وجوه دریافتی از مهاجران در سال ۲۰۲۲ براساس آخرین گزارش در نوامبر ۲۰۲۲ نمایش داده شده است.

جدول ۹۵- ده کشور اول دریافت‌کننده وجوه ارسالی در منطقه شمال آفریقا و خاورمیانه (براساس میزان وجوه دریافتی)

وجوه ارسالی بر اساس تخمین نیمه دوم ۲۰۲۲		وجوه ارسالی بر اساس تخمین نیمه اول ۲۰۲۲		کشور
سهم از GDP (درصد)	۲۰۲۱ (میلیارد دلار)	سهم از GDP (درصد)	۲۰۲۱ (میلیارد دلار)	
۶/۹	۳۲/۳	۷/۹	۳۱/۵	مصر
۸	۱۱/۴	۷/۸	۱۰/۴	مراکش
۳۷/۸	۶/۸	۵۳/۸	۶/۶	لبنان
۹/۷	۴/۶	۸	۳/۶	اردن
۱۸/۶	۳/۵	۱۹/۹	۳/۵	کرانه باختری و غزه
۴/۵	۲/۱	۴/۷	۲/۲	تونس
۱	۱/۸	۱/۱	۱/۸	الجزایر
-	۰/۶	۰/۱	۱/۳	ایران
۰/۲	۰/۱	۰/۲	۰/۵	عراق
۱/۵	۰/۱	۱/۸	۰/۱	جیبوتی

(KNOMAD/ World Bank, 2022)

چشم‌انداز وجوه ارسالی مهاجران به منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا

پیش‌بینی می‌شود روندهای نامطلوب اقتصاد جهانی، و مشکلات مالی عمیق در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، دریافت وجوه ارسالی از مهاجران را تا ۲ درصد در سال ۲۰۲۳ کاهش دهد.

کاهش فعالیت‌های اقتصادی در کشورهای OECD که از مهم‌ترین فرستندگان وجوه ارسالی به منطقه هستند و کاهش دستمزد حقیقی نیروی کار مهاجر، ارسال وجوه از اروپا و آمریکا را کاهش خواهد داد. برای پیش‌بینی میزان وجوه ارسال سال ۲۰۲۲، پیش‌بینی‌ها و محدودیت‌ها

باید در کنار هم در نظر گرفته شوند. بنابراین، کاهش رشد اقتصادی جهانی و متعاقب آن کاهش دستمزد حقیقی مهاجران در کشورهای مقصد از محدود کنندگان وجوه ارسالی و تقویت تمایل به کمک به خانواده در شرایط سخت اقتصادی و نیاز روز افزون منطقه به سرمایه‌گذاری از پیش‌بینی‌ها هستند. به این ترتیب و روی هم رفته رشدی ۲ درصدی برای جریان وجوه ارسالی مهاجران پیش‌بینی می‌شود.^۱

1. Ratha et al. 2022

2. Ibid

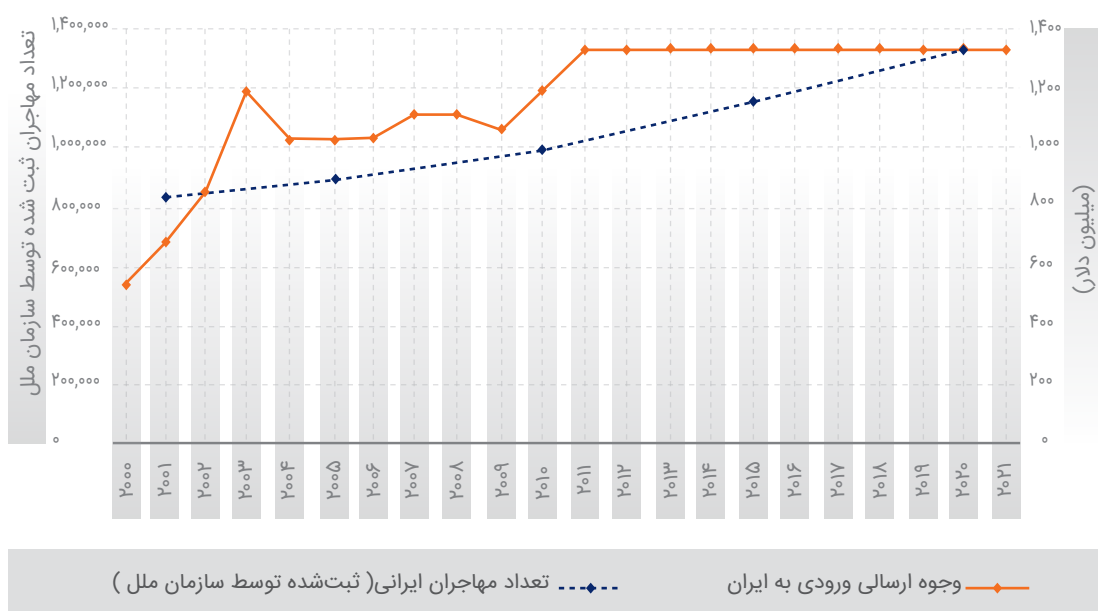
وجوه ارسالی به/ از ایران

چنین داده‌ای برای بررسی وضعیت این وجوه نتایج و تفاسیر مخدوشی بدست می‌دهد.

این در حالیست که همانطور که اشاره شد در آخرین گزارش بانک جهانی از داده‌های وجوه ارسالی مهاجران کل داده‌های تاریخی ایران از پایگاه داده این سازمان حذف شده و تنها تخمین ۶۰۰ میلیون دلار برای سال ۲۰۲۲ در گزارش آن باقی مانده است. نمودار زیر بر اساس داده‌های ایران از وجوه ارسالی مهاجران قبل از نوامبر ۲۰۲۲ ترسیم شده است.

داده‌های وجوه ارسالی مهاجران به ایران تا نیمه اول ۲۰۲۲، توسط بانک جهانی منتشر یا تخمین زده می‌شد. جریان وجوه ورودی به ایران از سال ۲۰۱۱ هیچ تغییر چشمگیری نداشت و بر روی رقم یک میلیارد و سیصدوسی میلیون دلار ثابت مانده بود، که با توجه به روند افزایشی مهاجرت ایرانیان طی یک دهه گذشته (نمودار ۱۳۴) و افزایش انگیزه‌های اقتصادی مهاجرت نیروی کار متخصص، ام از اساتید و پژوهشگران، پزشکان و پرستاران این روند ثابت وجوه ارسالی دور از واقع به نظر می‌آید! بنابراین اتکا به

نمودار ۱۳۴- وجوه ارسالی مهاجران به ایران (میلیون دلار) و تعداد مهاجران ایرانی ثبت شده توسط سازمان ملل

(KNOMAD/ World Bank 2022); (UNDESA 2020)

تا حدودی ناشی از تحریم‌های اقتصادی علیه ایران، عدم دسترسی ساکنان ایران به سیستم جهانی ارتباطات مالی بین بانکی (سوئیفت) و فعالیت نداشتن شرکت‌های انتقال وجه بین‌المللی در ایران است؛ که تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی مبتنی بر شواهد توسط سیاست‌گذاران را با مشکل مواجه می‌کند و پایش اقدامات عملی برای دستیابی به اهداف توسعه‌ای برنامه ریزی شده و نتایج آن‌ها را غیرممکن می‌کند.

وضعیت ارائه آمار وجوه ارسالی مهاجران از ایران به سایر کشورها حتی در شرایط بدتری قرار دارد و هیچ نهاد ملی و بین‌المللی چنین آماری را ارائه نمی‌دهد. مبالغ ارسالی مهاجران داخل ایران، که شمارشان بنابر آمار ارائه شده توسط وزارت کشور جمهوری اسلامی ایران بیش از چهار میلیون نفر است از مبادی غیررسمی به کشورشان می‌رسد و آمار قابل اتکایی از آن‌ها موجود نیست!

نبود آمار دقیق از وجوه ورودی و خروجی مهاجران

۱. رجوع شود به پیمایش‌های رصدخانه مهاجرت ایران
۲. خبرگزاری تسنیم، ۱۴۰۱

راهکارهای سیاستی ارسال وجوه مهاجران

طبق "مقررات معاملات و تحریم‌های ایران" وضع شده توسط مراجع قانونی ایالات متحده آمریکا (اعم از رئیس جمهور و کنگره)، و همچنین مقررات برخی از دیگر کشورها، وجوه ارسالی مهاجران به طور مستقیم متاثر از تحریم‌ها نبوده و محدودیت مقداری بر آن‌ها اعمال نمی‌شود. اما، بسته به شیوهی ارسال، ارسال‌کننده و منبع کسب وجوه ارسالی، محدودیت‌هایی بر تراکنش‌های مهاجران قابل اعمال هستند و یا اجازه قبلی برای انجام آن‌ها لازم است. در اغلب موارد، ارسال وجه به صورت مستقیم امکان‌پذیر نبوده و نیازمند موسسات مالی کشورهای واسط است.

آنچه بیشتر تراکنش‌های مهاجران ایرانی و یا اتباع خارجی داخل ایران را تحت تاثیر قرار داده و محدود می‌کند، محدودیت‌ها و تحریم‌های اعمال شده بر سیستم بانکی کشور است. در نتیجه در عمل، با عدم دسترسی به سیستم بین‌المللی انتقال پول و عدم فعالیت موسسات مالی خارجی در ایران، تراکنش‌های مهاجران محدود شده و به حداقل می‌رسند. غالب تراکنش‌های ایرانیان مهاجر و مهاجران ساکن ایران از طریق حواله‌های ارسالی به واسطه شبکه شخصی افراد و یا به واسطه‌ی صرافی‌ها شکل می‌گیرد، که فاقد شفافیت کافی هستند، مهاجران را با مشکل مواجه می‌کنند، و اثرات توسعه‌ای این وجوه را کاهش می‌دهند.

در کشور ما، ایران، ایجاد زیرساخت برای انتقال وجوه از کانال‌های رسمی در اولویت قرار دارد. با فرض ادامه تحریم‌ها علیه سیستم بانکی کشور، ایجاد کانال‌های نقل و انتقال وجوه مهاجران کشورهای همسایه با ارز دو کشور، بسترسازی برای شروع فعالیت موسسه‌های مالی تخصصی برای ارسال وجوه مهاجران، و تدوین و بروزرسانی قوانین و نظارت بر فعالیت‌های حواله‌ای صرافی‌های دیجیتال، زمینه را برای افزایش شفافیت و تخمین بهتر منابع ارسالی از ایران و به ایران فراهم می‌کنند. در مراحل بعدی، سیاست‌های بهره‌برداری از وجوه برای افزایش دسترسی به خدمات بانکی و بازار

سرمایه، و سیاست‌های تسهیل و کاهش هزینه‌های ارسال وجوه در اولویت قرار می‌گیرند.

به طور کلی احتمال پس‌انداز و سرمایه‌گذاری وجوهی که به صورت نقد دریافت می‌شوند نسبت به وجوه دریافتی از طریق سیستم بانکی کمتر است^۱. بنابراین با ایجاد زیرساخت برای انتقال وجوه ارسالی مهاجران از طریق سیستم بانکی ایران، فرصت افزایش دسترسی به خدمات بانکی برای دریافت‌کنندگان این وجوه پدید می‌آید، و امکان پس‌انداز و سرمایه‌گذاری بهینه آن‌ها فراهم می‌گردد. با افزایش دسترسی خانواده‌های مهاجران به خدمات بانکی، احتمال بهره‌مند شدن آن‌ها از دیگر خدمات بانکی مثل اعتبار بانکی برای کارآفرینی و سرمایه‌گذاری افزایش می‌یابد و بنابراین وجوه ارسالی مهاجران در سطح خرد و کلان مورد بهره‌برداری بهتری قرار می‌گیرند.

وجوه ارسالی مهاجران می‌تواند دسترسی کشورمان را به بازارهای سرمایه بین‌المللی افزایش دهد^۲. به این منظور، این وجوه (و یا جریان آتی آن‌ها) به عنوان وجه تضمین از طرف موسسات مالی قابل ارائه خواهند بود و می‌توانند رتبه‌بندی اعتبار مالی این موسسات را در بازارهای بین‌المللی بهبود بخشند و بنابراین دسترسی آن‌ها را به منابع مالی ارزان‌تر و طولانی‌مدت‌تر فراهم کنند.

سیاست‌های کاهش هزینه‌های ارسال وجوه و سیاست‌های معافیت‌های مالیاتی، با تشویق مهاجران ایرانی خارج از کشور و مهاجران داخل ایران به نقل و انتقال وجوه از کانال‌های رسمی، ریسک ارسال وجه را برای آنان پایین آورده، درآمد قابل تصرف و همچنین انگیزه آن‌ها را برای ارسال وجوه بیشتر افزایش می‌دهد و و بدین ترتیب، می‌توانند باعث توسعه سیستم مالی و بانکی کشور و در نهایت بهره‌برداری بهینه از این منابع شوند^۳. همچنین، با ایجاد زیرساخت برای نقل و انتقال وجوه از کانال‌های رسمی و سیستم بانکی کشور، رقابت در صنعت حواله افزایش یافته و کاهش هزینه ارسال و در نتیجه رفاه بیشتر قشر مهاجر را در پی خواهد داشت.

1. Ratha, 2006
2. Ibid

3. Ibid

مهاجرت اقتصادی اعم از سرمایه‌ی انسانی و سرمایه‌ی مالی (ثروت) به شدت تحت تأثیر شکاف‌های موجود در مبدأ و قطب‌های پذیرنده، و چشم انداز افراد از وضعیت آتی آن‌ها است. مهاجران اقتصادی در هر سه گروه کارآفرینان و سرمایه‌گذاران، نیروی کار ماهر و تحصیل کرده و نیروی کار کم مهارت تحت تأثیر شرایط در کشور مبدأ و برنامه‌های کشورهای پذیرنده، مقصد خود را انتخاب می‌کنند.

یکی از روش‌های مهم جذب مهاجران اقتصادی برنامه‌های مناسب تابعیت و اقامتی است که توسط کشورهای دارای شرایط زمینه‌ای مساعد ارائه می‌شود. برنامه‌های شهروندی یا اقامت در ازای انواع سرمایه‌گذاری هم اکنون در ۱۰۰ کشور از کشورهای جهان رواج دارد و ۳۰ کشور موفقیت‌های خوبی را در این زمینه کسب کرده‌اند. بررسی‌ها نشان می‌دهد کشورهای با امتیاز بالا در برنامه‌های شهروندی و اقامت مقاصد اصلی ثروتمندان جهان هستند.

یکی دیگر از مهم‌ترین روش‌های جذب نیروی انسانی با کیفیت بالا ایجاد شرایط و برنامه‌های مناسب برای کارآفرینان، سرمایه‌گذاران فعال و استارت‌آپ‌ها است. بیش از ۲۵ کشور هم اکنون برنامه ویزای استارت‌آپ خود را فعال کرده‌اند. ایرانیان در سه سال اخیر (۲۰۱۹ تا نیمه اول ۲۰۲۲) از دو کشور کانادا و بریتانیا بیش از ۲۰۰۰ ویزای استارت‌آپ، کارآفرینی، سرمایه‌گذاری یا خود اشتغالی دریافت کرده‌اند. همچنین به طور کلی برای ایرانیان در ۱۲ سال اخیر سالانه به طور متوسط در حدود ۱۲ هزار ویزا یا اجازه اقامت موقت و دائم کاری در مقاصد آمریکا، کانادا، استرالیا، بریتانیا و اتحادیه اروپا صادر شده است. بررسی فرآز و فرودهای وضعیت سکونت افراد در سن کار در داخل یا خارج از کشور با استفاده از داده‌های طرح آمارگیری نیروی کار نشان می‌دهد که تغییرات تعداد آن‌ها در خارج از کشور تحت تأثیر تحولات سیاسی و شیوع ویروس کرونا بوده است. همچنین درصد مهاجرت افراد با تحصیلات دانشگاهی و افراد دیپلم و زیر دیپلم با تغییر شرایط جهانی و داخلی مانند

ایجاد پنجره پناهجوپذیری در جهان و اثرات اجتماعی-اقتصادی تصویب یا خروج از برجام رابطه داشته است. بحران‌های سیاسی یا تکان‌های اقتصادی-اجتماعی به شدت بر تحرک سرمایه انسانی و سرمایه مالی موثر است و اثر خود را در فاصله‌ی کوتاهی بر جریان سرمایه‌ی انسانی و مالی اعمال می‌کند. کشورها ممکن است در کوتاه‌مدت بتوانند با سیاست‌های کنترل سرمایه هم در بعد مالی و هم در بعد انسانی این جریان‌ها را تضعیف یا کنترل نمایند ولی اثر آن را کمابیش در شاخص‌های مختلف اقتصادی خود خواهند دید. به عنوان نمونه می‌توان از اثر تحریم‌ها بر اقتصاد ایران در ایجاد جریان سرمایه به ترکیه و اثر بحران سیاسی اقتصادی در روسیه در اثر جنگ اوکراین اشاره کرد که باعث افزایش ۹۷ درصدی خرید دارایی توسط اتباع روس در دبی، سه برابر شدن خرید خانه توسط آن‌ها در ترکیه (نسبت به دوره مشابه سال قبل)، و رشد تقریباً سه برابری روس‌ها در ترکیه صرفاً در نیمه‌ی اول سال ۲۰۲۲ شده است.

سرمایه‌گذاری ایرانیان در بخش خرید مسکن در ترکیه نیز در سال‌های اخیر رشد زیادی داشته است؛ به طوریکه در سال ۲۰۲۱ ایرانیان رتبه اول را در تعداد خانه‌های خریداری شده توسط اتباع خارجی در این کشور داشته‌اند که البته در ۶ ماهه اول ۲۰۲۲ و اوج گرفتن بحران اوکراین روس‌ها به جایگاه اول صعود کردند. قطب‌های جاذب با ثبات بیش‌ترین بهره را از این فرصت‌ها در جهت تقویت سرمایه‌ی انسانی و مالی موردنیاز خود می‌برند و باشکافی که با کشورهای از دست‌دهنده ایجاد می‌کنند در میان مدت و بلند مدت جبران شکاف را برای کشورهای تحت تأثیر مهاجرت سخت‌تر می‌کنند. این شکاف می‌تواند در اثر تشخیص و قرار گرفتن در روندهای توسعه‌ای جهانی میان این کشورها بیشتر شود.

مهاجرت سرمایه انسانی با کیفیت بالا و نیروی کار ماهر می‌تواند اثرات چشمگیری بر اقتصاد و جامعه در کشورهای مقصد داشته باشد، به‌ویژه اگر با اهدافی نظیر شروع کسب و کار جدید در کشور مقصد همراه

باشد. از مجموع ۵۸۲ استارت‌آپ آمریکایی با ارزش بیش از یک میلیارد دلار (یونیکورن)، ۳۱۹ مورد آن توسط مهاجران راه‌اندازی شده است. ۶۴ درصد بنیان‌گذاران و هم‌بنیان‌گذاران یونیکورن‌های آمریکایی را مهاجران و یا فرزندان آن‌ها تشکیل می‌دهند. مجموع ارزش ۳۱۹ یونیکورنی که مهاجران در آمریکا راه‌اندازی کرده‌اند ۱۷۲ تریلیون دلار است که این رقم بیش از ارزش تمام شرکت‌های بورسی خیلی از کشورها، از جمله آرژانتین، کلمبیا، پرو، پرتغال، ایرلند، روسیه و مکزیک است. ایرانیان، دهمین ملیت از نظر تعداد یونیکورن‌های تاسیس‌شده در آمریکا هستند. همچنین ۴۴ درصد شرکت‌های لیست فورچون ۵۰۰ (۲۱۹ شرکت) توسط مهاجران و یا فرزندان راه‌اندازی شده است. در سال مالی ۲۰۲۱، مجموع درآمد شرکت‌های لیست فورچون ۵۰۰ که توسط مهاجران راه‌اندازی شده‌اند، تقریباً برابر ۷٫۲ تریلیون دلار بوده است که این رقم بیشتر از تولید ناخالص داخلی بسیاری از کشورهای پیشرفته مانند ژاپن، آلمان و بریتانیا است و در واقع کشوری که تولید ناخالص داخلی آن برابر با درآمد این شرکت‌ها باشد، سومین اقتصاد بزرگ دنیا خواهد بود. این ۲۱۹ شرکت به طور میانگین ۶۷ هزار و ۵۸۰ شغل ایجاد کرده‌اند که این عدد ۲۱٫۴ درصد بیشتر از میانگین سایر شرکت‌های لیست فورچون ۵۰۰ است. اهمیت مهاجران برای کشورهای مهاجرپذیر و اثر اقتصادی آن‌ها در این کشورها به حدی است که بسیاری از برنامه‌ها و سیاست‌های بلند مدت و کوتاه مدت اقتصادی آن‌ها بر اساس اثر آن بر گروه‌های مختلف مهاجران تنظیم می‌شود و امروزه یکی از مهم‌ترین برنامه‌های مورد توجه افراد در رقابت‌های سیاسی جهت‌گیری نسبت به سیاست‌ها و برنامه‌های مهاجرتی آن‌ها است.

یکی دیگر از روش‌های اثرگذاری مهاجران بر اقتصاد کشورهای مبدا و مقصد از طریق وجوه ارسالی آن‌هاست. وجوه ارسالی مهاجران به ویژه برای کشورهای مهاجرفرست در حال توسعه از اهمیت بالایی برخوردار است. در پی بحران اقتصادی سال ۲۰۲۰، وجوه ارسالی

مهاجران خیلی سریع به سطوح قبلی بازگشتند و مجدداً در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ رو به افزایش گذاشتند. انتظار می‌رود به طور متوسط طی سال‌های ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۳، نرخ رشد وجوه ارسالی مهاجران به کشورهای با درآمد کم و متوسط به حدود ۶ درصد برسد.

بانک جهانی که آمار بین‌المللی جریان‌های ورودی و خروجی وجوه ارسالی مهاجران را منتشر می‌کند داده‌های تاریخی ایران را از پایگاه داده این سازمان حذف نموده است، از این رو، در حال حاضر هیچ داده قابل اتکایی در این خصوص در دسترس نیست.

با وجود اینکه طبق "مقررات معاملات و تحریم‌های ایران" وضع شده توسط مراجع قانونی ایالات متحده آمریکا (اعم از رئیس‌جمهور و کنگره)، و همچنین مقررات برخی از دیگر کشورها، وجوه ارسالی مهاجران به طور مستقیم متأثر از تحریم‌ها نبوده و محدودیت مقداری بر آن‌ها اعمال نمی‌شود، اما بسته به شیوهی ارسال، ارسال‌کننده و منبع کسب وجوه ارسالی، محدودیت‌هایی بر تراکنش‌های مهاجران قابل اعمال هستند و یا اجازه قبلی برای انجام آن‌ها لازم است. در اغلب موارد، ارسال وجه به صورت مستقیم امکان‌پذیر نیست و نیازمند موسسات مالی کشورهای واسط است. با فرض ادامه‌ی تحریم‌ها علیه سیستم بانکی کشور، ایجاد کانال‌های نقل و انتقال وجوه مهاجران کشورهای همسایه با ارز دو کشور، بسترسازی برای شروع فعالیت موسسه‌های مالی تخصصی برای ارسال وجوه مهاجران، و تدوین و بروزرسانی قوانین و نظارت بر فعالیت‌های حواله‌ای صرافی‌های دیجیتال، زمینه را برای افزایش شفافیت و تخمین بهتر منابع ارسالی از ایران و به ایران به فراهم می‌کنند.

ابعاد اقتصادی مهاجرت و همچنین مهاجرت اقتصادی سرمایه‌های انسانی و مالی اهمیتی غیر قابل انکار دارد و کشور ما بدون توجه به ابعاد مختلف آن و برنامه‌ریزی برای گروه‌های مختلف و انگیزه‌ها و شرایط مختلف آنان در برنامه‌های توسعه‌ای خود موفق نخواهد بود.

فصل پنجم

مهاجرت‌های اقتصادی و جابه‌جایی نیروی کار در جهان و ایران

بخش دوم: ابروندهای جهانی و آینده جابه‌جایی سرمایه انسانی

- پیشرفت فناوری، تغییر مشاغل و کمبود متخصص
- دورکاری و رقابت برای جذب استعدادها
- تغییرات جمعیتی کشورها و نیازهای بازار کار
- تغییر بازی قدرت در دنیا و بازار جدید نیروی کار
- تغییرات اقلیمی و مسئولیت شرکت‌ها
- آینده خاورمیانه و مهاجرت سرمایه انسانی
- اثر مهاجرت بر کسب‌وکارهای ایران

ابروندهای جهانی و آینده جابه‌جایی سرمایه انسانی

مهاجرت پدیده‌ای پیچیده و مهم است که از ابعاد گوناگونی قابل بررسی است. این پدیده می‌تواند به دلیل عوامل کششی کشور مقصد و یا عوامل رانشی کشور مبدا اتفاق بیفتد. در این بخش از سالنامه مهاجرتی ایران تلاش شده است تا دلایل و اثرات مهاجرت سرمایه انسانی و نیروی کار از چند جهت و در چند سطح بررسی شود:

در سطح فردی، افراد بنا به شرایط مختلفی تصمیم به ماندن و یا خروج از کشور خود می‌گیرند. این شرایط تحت تاثیر عوامل کلان در کشورهای مبدا و مقصد (مانند شرایط اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و ...) و عوامل فردی (مانند دلبستگی‌های خانوادگی و ...) تعریف می‌شود. علاوه بر این، تصمیم به مهاجرت به عواملی مانند تفاوت‌های کشورهای مبدا و مقصد مانند امکان تحصیل در یک رشته‌ی خاص (نبودن یک رشته در کشور مبدا یا کیفیت نامطلوب آن) و یا اشتغال به حرفه‌ای با محدودیت تقاضا در کشور مبدا مرتبط است.

در سطح سازمانی نیز باید اذعان نمود که کسب‌وکارها از چند جهت ممکن است تحت تاثیر مهاجرت نیروی کار از یا به کشور قرار بگیرند؛ برای مثال ممکن است مهاجرت برای اقشاری اتفاق بیفتد یا همه‌گیر شود که در کشور برای توانمندی‌ها و تخصص‌شان تقاضا وجود دارد (مانند مهاجرت برنامه‌نویسان و فعالان حوزه ICT). در این حالت می‌توان اصطلاحاً از مرگ کسب‌وکارهای مرتبط با آن حوزه یاد کرد و یا دست‌کم مدعی شد که این گونه از کسب‌وکارها با مشکلات و موانع جدی روبرو خواهند شد. در این شرایط، کسب‌وکارها مجبور به ایجاد تغییراتی در استراتژی‌های خود، به ویژه استراتژی‌های مرتبط با جذب، آموزش و نگهداشت نیروی انسانی می‌شوند.

از سویی دیگر ممکن است مهاجرت در میان اقشاری که تاکنون تقاضایی برای تخصص آن‌ها وجود نداشته مانند فناوری‌های نوظهور هم رایج شود. در این حالت و در

بلندمدت، کسب‌وکارهای مرتبط به این حوزه به‌سختی می‌توانند در درون آن کشور شکل بگیرند. علت این اتفاق، نبود نیروی کار متخصص در این حوزه در داخل کشور است (متخصصانی که پیش از این آموزش دیده‌اند در زمان ورود به بازارکار، به علت نبود تقاضای کافی، به خارج از کشور مهاجرت کرده‌اند) و از طرفی نیروی تازه نفسی که اکنون باید وارد بازارکار شود، حتی در صورت وجود تقاضا، امکان یادگیری و پیشرفت کمتری در داخل کشور دارد (چراکه عملاً فرد متخصص‌تری از او در داخل کشور وجود ندارد که امکان یادگیری برای او فراهم باشد) و به همین علت احتمال مهاجرت او به کشورهای دیگر و ورود به بازار کار جهانی بیشتر از احتمال ورود او به بازار کار داخل کشور است. در توصیف حالت اخیر اصطلاحاً گفته می‌شود: «موفقیت، سهم موفق‌هاست» بدان معنا که کشوری که دارای اکوسیستم کسب‌وکاری در یک حوزه خاص است به احتمال زیاد می‌تواند با هزینه کمتری در آن حوزه پیشرفت کند و در رقابت برای جذب نیروی انسانی موفق شود. به زبان ساده‌تر، در صورتی که همه‌ی شرایط خرد و کلان اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و ... در دو کشور یکسان باشد، کشوری که یک اکوسیستم (هرچند ناقص و نوپا) داشته باشد نسبت به کشوری که هنوز در آن چنین اکوسیستمی شکل نگرفته است، جذابیت نسبی بیشتری برای نیروی کار خواهد داشت.

در سطح کشور و منطقه‌ای نیز عنصر سرمایه‌ی انسانی یکی از فاکتورهای تعیین‌کننده‌ای است که در حوزه‌های موجب پیشرفت یک کشور، نقش مهمی دارد. اهمیت نیروی انسانی تا آنجاست که قوانین مهاجرتی کشورها برای تسهیل جذب ظرفیت‌ها در حال تغییر است.

البته باید توجه داشت که علاوه بر تاثیر مولفه‌های ذکر شده بر یکدیگر، این موارد در هر سطح نیز می‌توانند تاثیر متقابل بر هم داشته باشند و یا

یکدیگر را تشدید کنند؛ یعنی مهاجرت سرمایه انسانی در هر سطح هم می‌تواند اثر بگیرد و هم بر عوامل دیگر اثر بگذارد (به عنوان مثال بالا بودن سرعت پیشرفت فناوری در یک کشور خاص نسبت به سایر کشورها هم می‌تواند علت مهاجرت به آن کشور باشد و هم معلول آن). در عمل باید گفت که این موارد مجموعه‌ای از سیستمی پیچیده‌اند که نقص در هر بخش آن، عدم تعادل در سایر بخش‌های سیستم را باعث می‌شود.

در سطح کلان، روندهای فعلی موثر بر فرایندهای اقتصادی اثر بالایی بر سیاست‌های کاری کسب‌وکارها و کشورها دارند. پیشرفت فناوری از یک سو سبب ایجاد نیازهای جدید در بازار کار و از طرف دیگر موجب ایجاد شکاف مهارتی در بازار کار شده است، اما سرعت پیشرفت نیروی انسانی که باید نیروی محرکه سیستم‌های کاری باشد، بسیار ضعیف‌تر از بدنه اصلی سیستم (فناوری پیش‌تاز) عمل می‌کند.

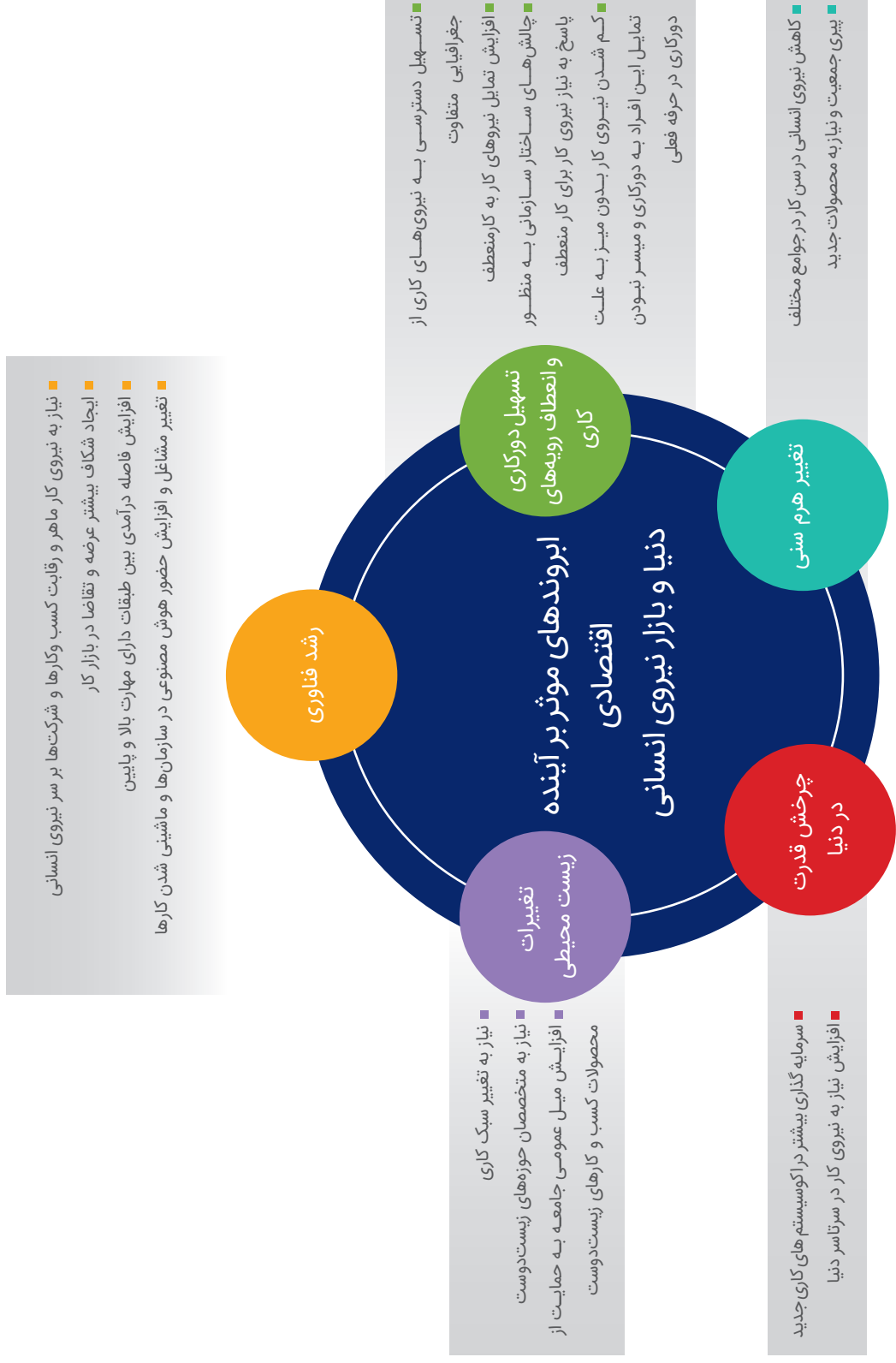
علاوه بر این موارد، باید گفت که بسیاری از کشورها به واسطه‌ی بحران کرونا نتوانسته‌اند در دو سال اخیر نیازهای نیروی انسانی خود را برطرف کنند و دچار انباشت نیاز به نیروی انسانی مهاجر هستند. کسب‌وکارها نیز در این میان در تلاشند تا از طریق دورکاری و برون‌سپاری تا حد ممکن این خلاها را پر کنند. از طرف دیگر تغییر هرم سنی جوامع و بالا رفتن میانه‌ی سنی در دنیا، نیازهای اجتماعی نوینی ساخته است و محصولات جدیدی را می‌طلبد. تمام این امور در کنار هم شکاف نوینی در نیروی انسانی مورد نیاز ایجاد کرده است که در آینده پررنگ‌تر هم خواهد شد؛ عواملی مانند رشد فناوری و تفاوت هرم سنی و تفاوت هزینه نیروی کار در کشورهای مختلف، سبب ایجاد قدرت‌های اقتصادی جدیدی شده است که می‌توانند چینش اقتصادی و سیاسی دنیا را دستخوش تغییر کند. همه این موارد، در کنار در نظر گرفتن نسل فعلی حاضر در بازار کار که ترسی از جابه‌جایی و خروج

از کار خود ندارد، رقابت کسب‌وکارها برای ایجاد برند کارفرمایی را بیش از پیش پررنگ می‌کند.

علاوه بر نکات مطرح شده، نمی‌توان اثر متقابل تغییرات اقلیمی بر مهاجرت‌های کاری و اجباری را که مجدد منجر به تغییر در بازار کار می‌شود نادیده گرفت. برخی سناریوها نشان می‌دهد که در آینده بطور بلندمدت، تغییرات اقلیمی در جابه‌جایی تعداد زیادی از افراد در جهان موثر خواهد بود. تغییرات اقلیمی و رشد جمعیت می‌توانند آینده امنیت غذایی را به خطر بیندازند و این به خطر افتادن محرکی جدی برای سرمایه‌گذاری کشورها در حوزه‌های فناوری و نوآوری مرتبط با این حوزه (مانند کشاورزی، توسعه پایدار، مدیریت و مصرف آب و ...) خواهد بود. این توجه و سرمایه‌گذاری می‌تواند در روند جابه‌جایی‌های نیروی انسانی تاثیرگذار باشد؛ بدین صورت که متخصصان و کارآفرینان این حوزه‌ها، جذب کشورهایی با امکانات بیشتر و شرایط مطلوب‌تر می‌شوند. در بلندمدت نیز جمعیت زیادی به دلیل تغییرات اقلیمی اقدام به مهاجرت خواهند کرد و در مناطقی که شرایط زندگی مطلوب‌تری دارند، ساکن خواهند شد. در واقع همان گونه که در طول تاریخ، شهرها و روستاها و به طور کلی جوامع در مناطقی با دسترسی بیشتر به آب و خاک حاصل‌خیز ایجاد شده‌اند، در آینده نیز شاهد جابه‌جایی‌های جمعیتی از مناطقی که تحت تاثیرات تغییرات اقلیمی شرایط نامطلوبی دارند، به سمت مناطقی که با سرمایه‌گذاری در حوزه مقابله با تغییرات اقلیمی توانسته‌اند شرایط مطلوب‌تری داشته باشند، خواهیم بود.

در این بخش ابروندهای موثر بر آینده بازار کار و چرخش نیروی انسانی، مورد بحث قرار گرفته است. بدیهی است عمده‌ی کلان روندهای مورد بررسی، در هم تنیده و به صورت به هم پیوسته‌ای بر آینده موثر هستند و این تفکیک صرفاً به جهت بحث اختصاصی بهتر انجام شده است.

شکل ۲۱- ابروندهای اثرگذار بر آینده اقتصادی دنیا و بازار کار نیروی انسانی

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

پیشرفت فناوری، تغییر مشاغل و کمبود متخصص

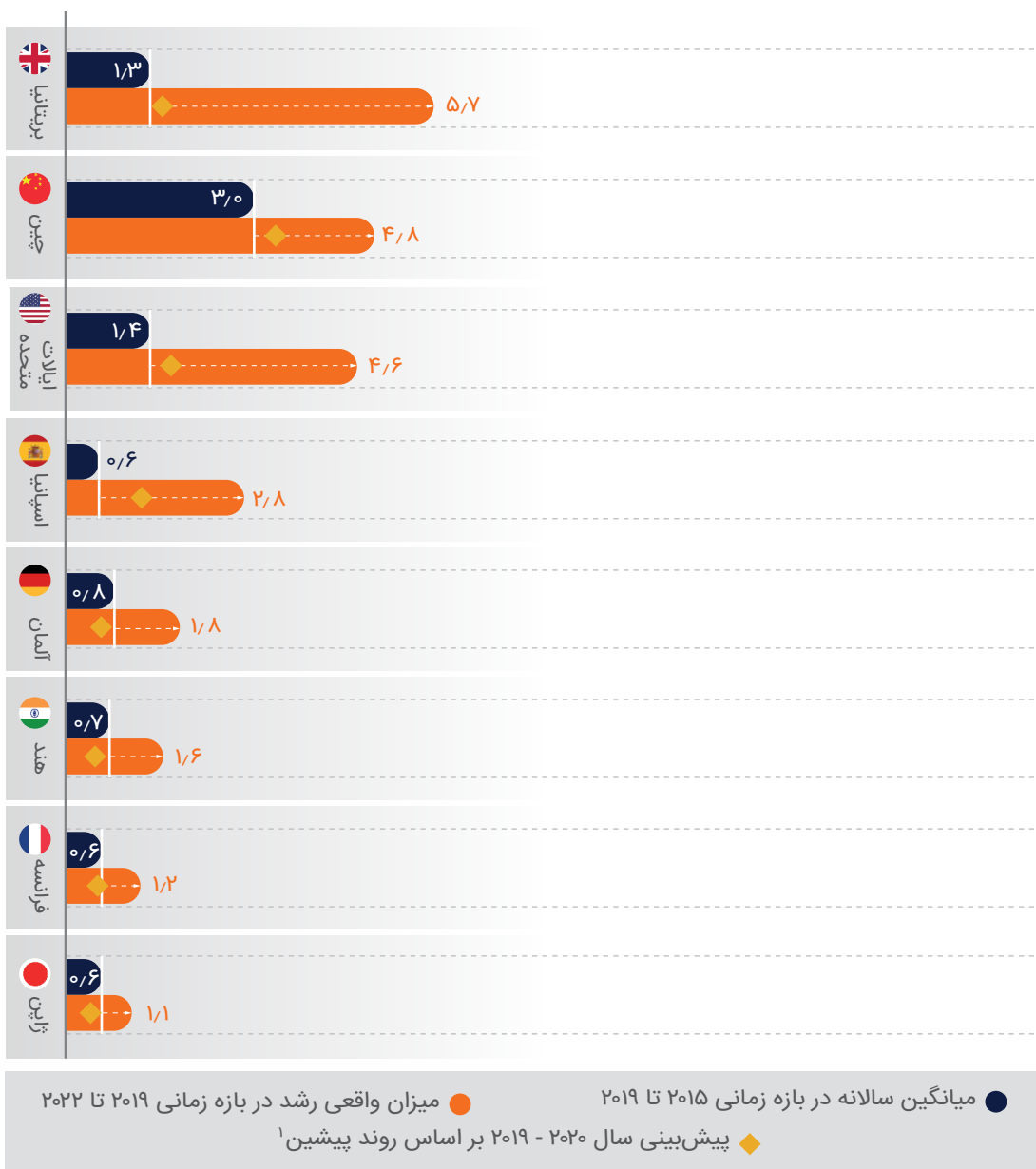
انتظار می‌رود که در آینده نه چندان دور ابعاد دیجیتالی کسب و کارها مانند امنیت سایبری، محاسبات ابری، فناوری‌های بلاکچینی، ربات‌ها و ... رشد قابل توجهی پیدا کنند. همین امر بیانگر نیاز روز افزون به افراد متخصص است. به این ترتیب کشورهایی که بر چنین فناوری‌هایی سرمایه‌گذاری نکنند و به متخصصان چنین حوزه‌هایی به اندازه کافی توجه نکنند، احتمالاً با بحران از دست دادن نیروی انسانی متخصص به علت مهاجرت مواجه خواهند شد؛ چرا که بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته، از جمله ایالات متحده آمریکا، کانادا و ... با طراحی برنامه‌های مختلف و اعطای استارت‌آپ ویزا، درصدد جذب نیروی انسانی ماهر و متخصص از سراسر جهان برآمده‌اند و همزمانی کمبود تقاضا برای مهارت افراد متخصص در کشورهای کمتر توسعه‌یافته با افزایش نیاز به نیروی انسانی متخصص در کشورهای توسعه‌یافته منجر به جریان یافتن نیروی انسانی متخصص از کشورهای دارای اقتصاد پایین‌تر به سمت کشورهای با اقتصاد بالاتر خواهد شد.

رکود کرد، اما استفاده از فناوری و روی آوردن به دورکاری به منظور پیش‌برد کارها را با سرعت بالاتری وارد مشاغل کرده است؛ بسیاری از کسب‌وکارها به سمت ارائه خدمات آنلاین رفته‌اند و تجارت الکترونیک رشد چشم‌گیری کرد. همچنین اهمیت کارهایی که نیاز به حضور فیزیکی دارند، از جمله حمل و نقل، خدمات درمانی، خدمات بهداشتی و نظامی، رستوران‌ها و خدمات هتلداری و گردشگری بیشتر نمایان شد. در واقع انسان‌ها از جهتی زودتر از موعد با آینده مواجه شدند و کسب‌وکارهای هوشمند در حال استفاده از فرصت ایجاد شده‌ی ناشی از این آگاهی برای فتح این آینده هستند.

با آغاز انقلاب صنعتی چهارم و نفوذ فناوری‌های نوظهور در کسب‌وکارها، احساس نیاز به تخصص‌های متفاوت و سرعت تغییر این تخصص‌ها برای بشریت نمایان شد. پیش‌بینی عموم جامعه این است که همان‌طور که حال نسبت به گذشته بسیار متفاوت است، آینده ناشی از فناوری‌های نوظهور نیز نسبت به اکنون متفاوت خواهد بود. افزایش ماشینی شدن کارها، جایگزینی ربات با انسان‌ها و نفوذ هوش مصنوعی در مشاغل از برجسته‌ترین و اولین نگرانی‌های افراد درمورد آینده شغلی‌شان است. با این‌که بحران کرونا در عمل رشد اقتصادی و به تبع آن رشد فناوری را در دنیا دچار

نمودار ۱۳۵ - مقایسه سهم تجارت الکترونیک از صنعت خرده فروشی (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۰)

(McKinsey Global Institute, 2021)

۱. پیش‌بینی تصویر فوق براساس رشد خطی تجارت الکترونیک در کشورها در بازه زمانی ۲۰۱۵-۲۰۱۹ و برای هند و ژاپن از بازه زمانی ۲۰۱۷-۲۰۱۹ انجام شده است.

تجارت الکترونیک تنها خروجی کرونا از بعد فناوری نبوده و همان طور که بیان شد، درصد استفاده شرکت‌ها از فناوری‌های نوظهور به واسطه کووید-۱۹ افزایش بیشتری نسبت به قبل پیدا کرده، چرا که به واسطه این بحران اهمیت و سودمندی این فناوری‌ها بیش از پیش مشخص شده است. علاوه بر این، پیش‌بینی می‌شود که سهم این فناوری‌ها در بازه‌ی کوتاه‌مدت پیش‌رو بیشتر شود. همان طور که در نمودار ۱۳۶ قابل مشاهده است، بیش‌ترین رشد پیش‌بینی شده در سال ۲۰۲۵ نسبت به سال ۲۰۱۸ مربوط به رمزنگاری و امنیت سایبری است (۲۹ درصد) که نشان دهنده اهمیت بیشتر حضور گسترده‌تر و عمیق‌تر در دنیای آنلاین است. پس از این محاسبات ابری (۱۷ درصد)،¹ DLT (مانند فناوری‌های بلاکچین) (۱۱ درصد)، ربات انسان‌نما (۱۱ درصد)، ربات غیرانسان‌نما (۱۰ درصد) و چاپ و مدلسازی سه بعدی و چهار بعدی (۱۰ درصد) بالاترین میزان رشد مورد انتظار را دارند. پرواضح است که تمام موارد بیان شده در نمودار ۱۳۶ نیازمند تخصص بسیار بالایی هستند، تخصص‌هایی که تنها از نیروی انسانی با مهارت بالای فنی و علمی برمی‌آید. چنین تغییری از دو جهت برای کسب و کارهای داخلی می‌تواند مهم باشد. ابتدا از این زاویه که در صورتی که در چنین فناوری‌هایی سرمایه‌گذاری کافی انجام نشود، در میان‌مدت، باید با صرف هزینه بیشتر، خدمات مرتبط را خریداری یا بومی‌سازی شود و همچنین عدم توجه کافی به متخصصان چنین حوزه‌هایی دیر یا زود سبب

خالی‌شدن کشور از حضور برترین متخصصان می‌شود، چراکه نیاز به نیروی کار ماهر تنها محدود به کشور ایران نیست و تمام کشورهای دنیا تشنه افرادی هستند که بتوانند فناوری‌های جدید را تولید کنند.^۲ در همین راستا برخی کشورها شرایط اخذ ویزای خود را برای این افراد تسهیل کرده‌اند، برای مثال ایالات متحده شرایط اخذ ویزا را برای متخصصان STEM³ که یک طرح پیشنهادی مورد پذیرش ارائه دهند تسهیل می‌کند.^۴ یا کشور سوئیس به منظور جلوگیری از بحران از دست دادن نیروهای کار ماهر، برای فارغ‌التحصیلان کارشناسی ارشد یا دانشجویان دکترای خود در حوزه‌های MINT^۵ (ریاضیات، علوم کامپیوتر، علوم و فناوری) که از کشورهای ثالث هستند و طرحی سودآور دارند با شرایط تسهیل شده‌ای دعوت به همکاری کرده است.^۶ در واقع کشورهای پیشرو هم‌اکنون شروع به جذب نیروی‌های متخصصی کرده‌اند که توانایی تولید فناوری‌های جدید را دارند. چنین برنامه‌ریزی‌هایی اغلب پیش از مهاجرت کاری افراد و از دوران دانشجویی آن‌ها انجام می‌شود، چرا که سرمایه‌گذاری روی متخصصانی که در کشوری، برای چند سال به‌عنوان محصل مشغول باشند، به‌معنی آموزش مهارت‌های نرم مورد نیاز برای جذب شدن به بازار کار آن کشور است. همچنین اثر چنین تغییر نگرشی را می‌توان در زمینه‌ی تسهیلات ارائه شده برای اخذ اقامت استارت‌آپی در کشورهای مختلف دید. همین مسأله می‌تواند سبب تسهیل بیش از پیش جابجایی نیروی کاری متخصص در جهان شود.

۱. به زیرساخت‌ها و پروتکل‌های فن‌آوری اشاره دارد که امکان دسترسی و به‌روزرسانی همزمان اطلاعات را به شیوه‌ای تغییرناپذیر در سراسر شبکه‌ای که در چندین نهاد یا مکان پخش شده است، می‌دهد. در واقع این فناوری‌ها به منظور عملیاتی کردن ایده شبکه غیرمتمرکز در مقابل سیستم‌های متمرکز امروزی طراحی می‌شوند. بلاکچین یکی از شیوه‌های عملیاتی کردن این فناوری است. DLT این امکان را فراهم می‌کند که تمام اطلاعات به شیوه امنی رمزنگاری شود و با توجه به قواعد شبکه قابلیت تغییر نداشته باشد. با توجه به ظرفیت بالای این فناوری برای سازمان‌ها و کشورها، از فناوری‌های رو به رشد و پر تقاضا به حساب می‌آید (DLT) (Distributed Ledger Technology).

2. McKinsey Global Institute, 2021

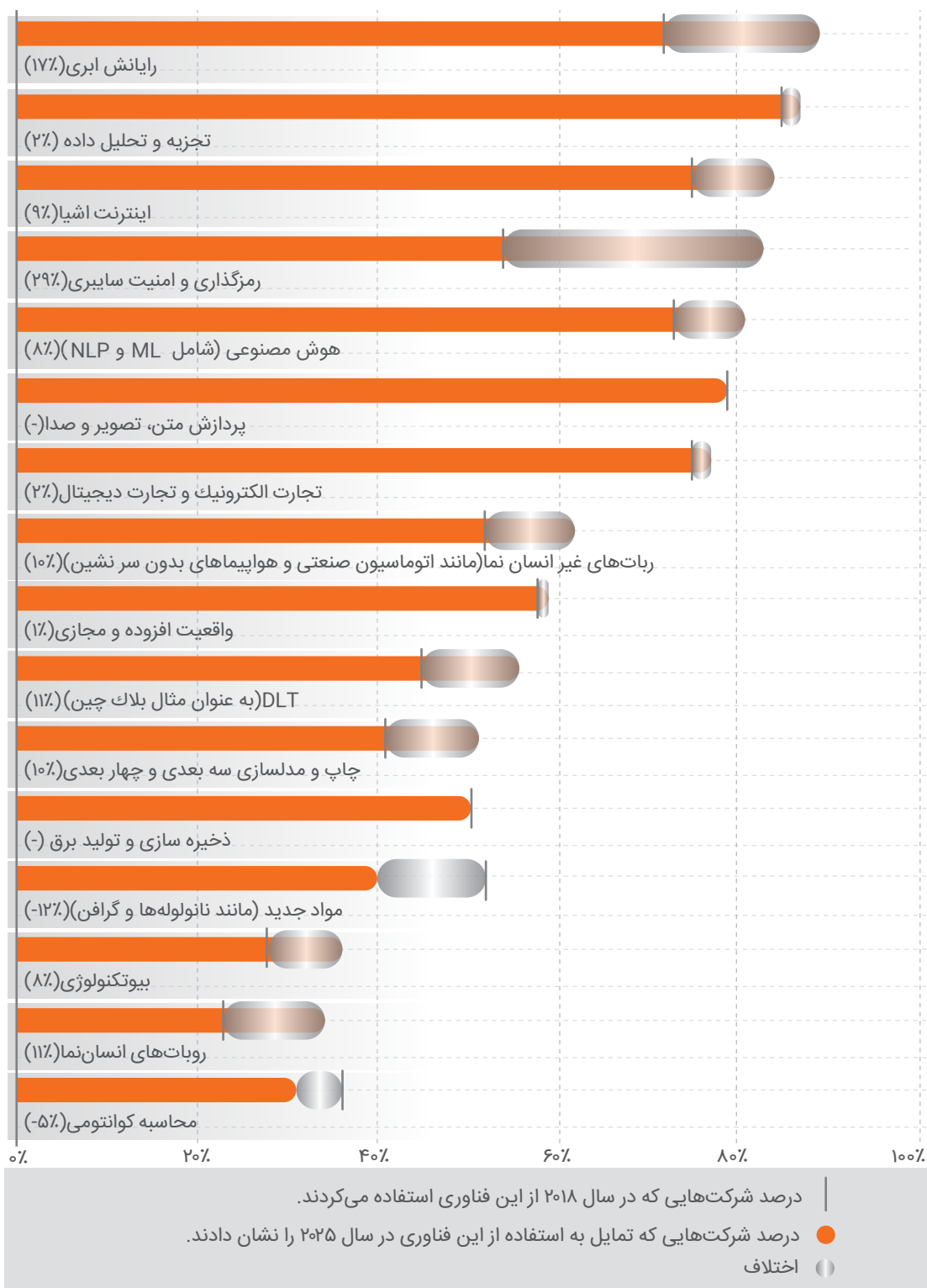
3. Science, Technology, Engineering, Mathematics

4. Ombok, 2022

5. Mathematics, Informatics, Natural sciences and Technology

6. OECD, 2021

نمودار ۱۳۶- میزان استفاده از فناوری‌های نو ظهور

(World Economic Forum, 2020)

یکی از برجسته‌ترین چالش‌های ناشی از رشد فناوری، نگرانی‌هایی است که در زمینه جایگزینی نیروی انسانی با ربات در فعالیتهای فیزیکی و یا هوش مصنوعی در فعالیتهای ذهنی وجود دارد. با این حال پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهد که افزایش ماشینی‌شدن کارها و رشد فناوری، کاهش چشم‌گیری در تعداد مشاغل ایجاد نخواهد کرد. برای مثال در مورد کشور آلمان (که پیش‌بینی می‌شود شاهد بیشترین خطر تغییر شغلی ناشی از ماشینی شدن باشد) انتظار می‌رود تنها ۱۲٪ درصد از مشاغل دستخوش تغییر شود^۱. این امر بیشتر به این دلیل است که اغلب فرایندهای کاری، به خصوص موارد وابسته‌تر به تفکر انسانی، دارای پیچیدگی زیادی هستند و همه وظایف یک شغل به راحتی قابل تفویض به ماشین و یا هوش مصنوعی نیست. از طرف دیگر فناوری‌های جدید، نیاز به متخصص‌هایی که بتوانند این فناوری‌ها را به کاربرد تبدیل کنند، بیش از پیش بر ما نمایان کرده است، یعنی از بین رفتن مشاغل چیزی نیست که همه‌ی دسته‌های کاری را تهدید کند و شاید برای برخی از حوزه‌های کاری که به تخصص بالاتر نیاز دارند بیشتر از بحران شغل، بحران شاغل داشته باشیم، یعنی عدم وجود نیروی متخصص برای طراحی و پیاده‌سازی ابزار مورد نظر کارفرما به منظور ماشینی کردن کارها. به طور کلی و با یک افق خوشبینانه انتظار می‌رود که تا سال ۲۰۲۵ سهم کار انسان و ماشین در محیط کار برابر شود. با از بین رفتن برخی از مشاغل، مشاغل دیگری به دنیای کار اضافه می‌شوند، اما انتظار می‌رود در چند سال آتی روند از بین رفتن مشاغل سرعت بالاتری نسبت به ایجاد آن‌ها داشته باشد. تخمین‌ها نشان می‌دهد که احتمالاً تا سال ۲۰۲۵ میلادی ۸۵ میلیون شغل به واسطه تغییر در تقسیم کار بین انسان و ماشین تغییر کنند و ۹۷ میلیون نقش جدید با تقسیم کار بین انسان، ماشین و الگوریتم‌ها ایجاد شوند^۲. برای مثال پیش‌بینی‌ها برای کشوری مانند آمریکا نشان می‌دهد که احتمالاً در سال ۲۰۳۰ نسبت به سال ۲۰۱۸ در خدمات اداری، خدمات فروش، تولید، صنایع غذایی و خدمات تعمیر یا نصب ابزارهای

مکانیکی با کاهش تقاضای بازار کار و در بخش‌های مرتبط به خدمات تجاری، سلامتی، فناوری و حمل و نقل افزایش تقاضای نیروی کار را شاهد باشیم^۳. همچنین انتظار می‌رود که از این پس سرعت پذیرش فناوری‌های جدید در پیش‌برد فرایندهای کاری بدون کاهش باقی بماند و در برخی موقعیتهای شغلی حتی بیشتر شود. همچنین آخرین بررسی‌ها نشان می‌دهد که ۴۱ درصد مدیران کسب‌وکارها قصد دارند که به منظور پرکردن خلا نیروی انسانی متخصص در آینده، از پیمانکاران و برون‌سپاری استفاده کنند و این امر می‌تواند زنگ خطری برای کارفرمایان ایرانی در از دست دادن نیروی کاری متخصصی باشد که مهاجر نیست، اما برای کارفرمای ایرانی هم کار نمی‌کند، مسأله‌ای که به عنوان مهاجرت مجازی از آن یاد می‌شود^۴.

از طرف دیگر تمایل بیشتر اقتصادهای پیشرفته و البته نوظهور به جذب افراد با مهارت بالا برای پیش‌برد اهداف تجاری‌شان می‌تواند سبب جریان یافتن نیروی کار متخصص از کشورهای دارای اقتصاد پایین‌تر به سمت کشورهای با اقتصاد بالاتر باشد. این امر در میان مدت و بلندمدت به معنی خالی شدن کشورهایمانند ایران از متخصصان به روزی است که توانایی طراحی و پیاده‌سازی فناوری‌های مورد نظر را در صنعت کشور دارند. در همین راستا یکی از مهم‌ترین چالش‌های آینده بازار کار وجود شکاف نیروی انسانی در بازار کار به علت پایین بودن مهارت افراد خواهد بود. درک بازار کار از این مسأله از داده‌های یادگیری در کورسرا در سال ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰ قابل مشاهده است. طبق گزارش منتشر شده این سازمان برای افراد شاغل و غیرشاغل در سال ۲۰۱۹ یادگیری مهارت‌هایی مانند مهارت‌های مرتبط به علم داده بسیار پررنگ بود. این مهارت‌ها در سال ۲۰۲۰ و با وجود کرونا برای گروه غیرشاغل هنوز هم در صدر مهارت‌های مورد علاقه بود که نشان دهنده نیازهای بازار و درک این افراد از مهارت مورد نیازشان برای جذب شدن به بازار است. این در حالی است که در همین سال افراد شاغل تمایل بیشتری به دنبال کردن مهارت‌های نرم و توسعه فردی در ابعاد

3. McKinsey Global Institute, 2021
4. World Economic Forum, 2020

1. OECD, 2017
2. World Economic Forum, 2020

غیرفنی داشتند که می‌تواند بیانگر نیازهای انباشته شده نیروهای کاری باشد. نکته برجسته در مهارت‌های مورد نظر این افراد در سال ۲۰۲۰ مهارت‌های مرتبط به زبان انگلیسی مانند دستور زبان، نگارش و گوش دادن بود که در میان برترین مهارت‌های هر دو گروه، قابل مشاهده است؛ این امر می‌تواند نشان‌دهنده اهمیت یادگیری زبان انگلیسی به عنوان زبان بین‌المللی تجارت برای این افراد باشد تا به آن‌ها قابلیت خروج حرفه‌ای از مرزهای جغرافیایی‌شان را بدهد!

همچنین به دلیل ناپدید شدن وظایف تکراری و تاکید بر ماشینی شدن کارها، اهمیت مهارت‌های فنی و تخصصی نمایان‌تر می‌شود و این مهارت‌ها از عوامل موثر در غربال کردن افراد خواهد شد. همین مسأله، پیدا کردن نیروی کاری متخصص را برای

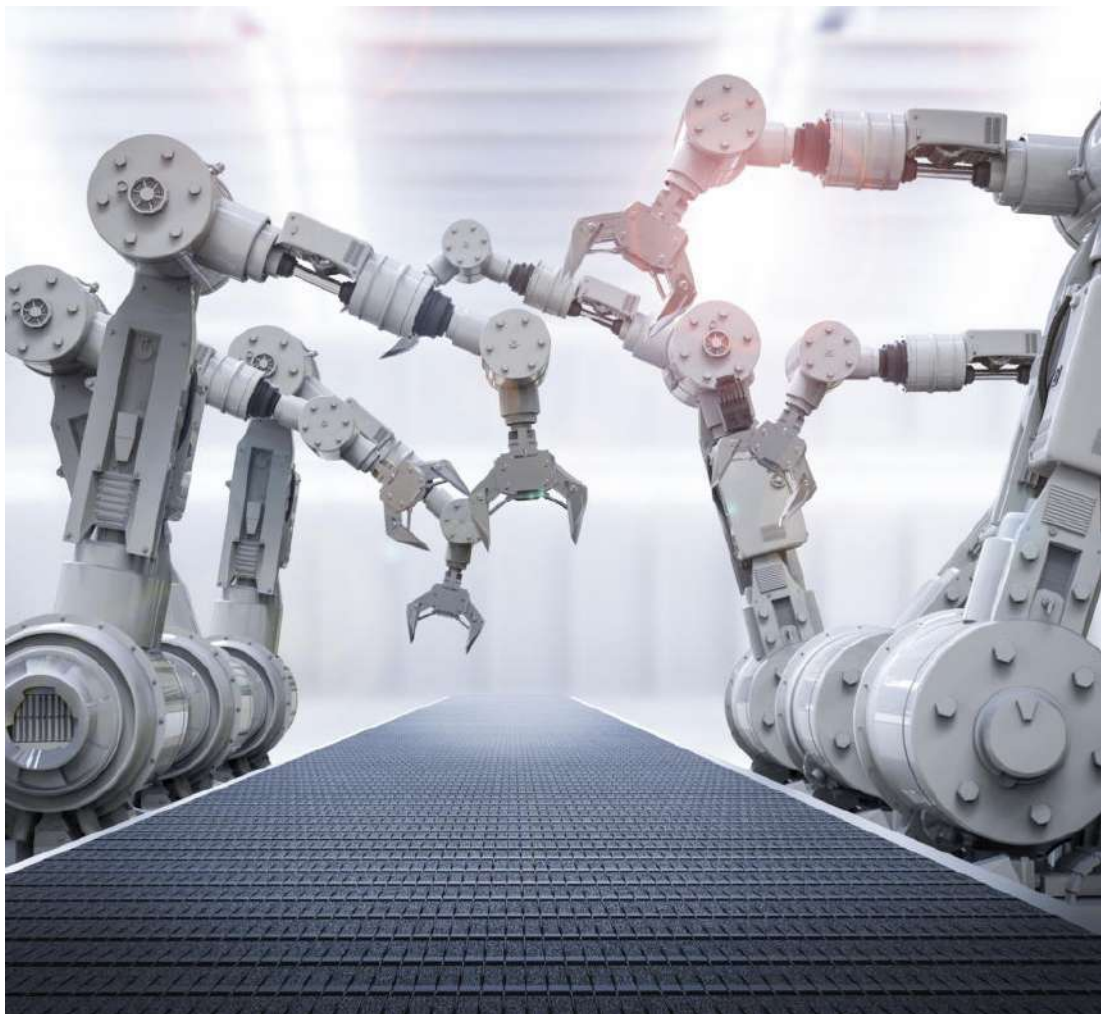
کارفرمایان سخت‌تر می‌کند و رقابت سازمان‌ها برای ایجاد برند کارفرمایی را افزایش خواهد داد. برای مثال همانطور که در نمودار زیر قابل مشاهده است، میزان آگهی شغلی در کشوری مانند آمریکا در گذر زمان و به طور خاص در یک سال اخیر رشد فراوانی داشته است که نشان‌دهنده شکاف بین بازار کار و نیروی انسانی موجود است. شکافی که انتظار می‌رود به علت عقب‌ماندگی مهارتی نیروی انسانی نسبت به نیاز بازار ادامه یابد. قطعا در سایر نقاط دنیا نیز چنین شکاف‌هایی وجود خواهد داشت و کشورها در تلاشند که با جذب نیروی انسانی از طرق مختلف (از جمله تسهیل مهاجرت یا همکاری‌های بین‌المللی) چنین خلاهایی را پر کنند.

نمودار ۱۳۷ - تغییرات آگهی شغلی در آمریکا در گذر زمان

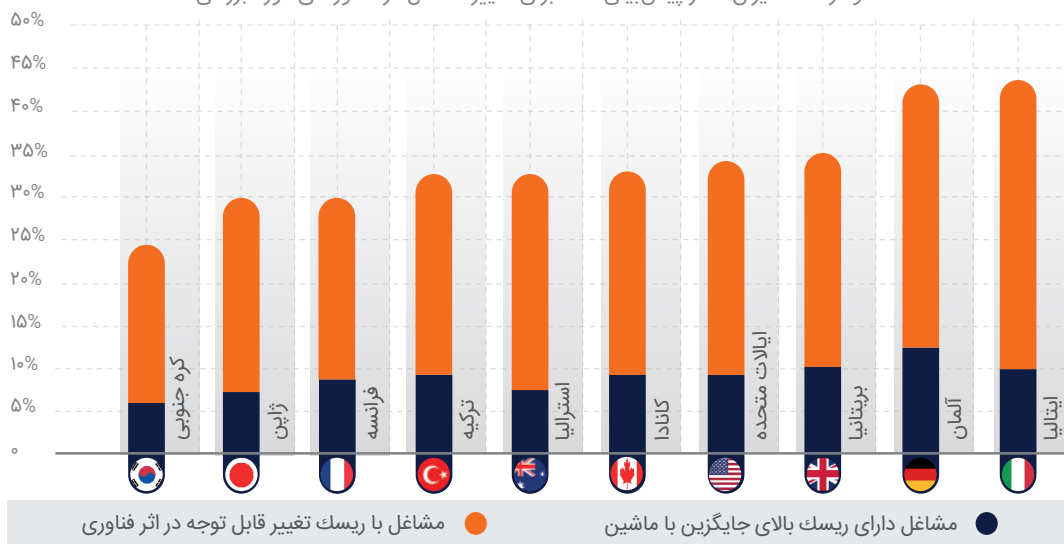
از طرف دیگر این مسأله سبب شده است که رویکرد کارفرمایان از جایگزینی افراد جدید به جای نیروهای قبلی، به آموزش نیروهای فعلی برای آینده تغییر کند. طبق بررسی‌ها شرکت‌ها تخمین می‌زنند به ازای هر شش ماه و یا حتی کمتر، حدود ۴۰ درصد از کارکنان نیازمند یادگیری مهارت‌های جدید خواهند بود. همچنین در سال ۲۰۲۰ حدود ۹۴ درصد از رهبران کسب و کار بر این اعتقاد بودند که کارمندان باید در حین کار کردن مهارت‌های جدیدی کسب کنند، در حالی که این عدد در سال ۲۰۱۸، ۶۵ درصد بود. چنین تغییری در عرض ۲ سال نشان دهنده سرعت بالای رشد فناوری و

اثر آن بر استراتژی‌های کسب و کار است، تغییری که در آینده نیز اثرگذارتر خواهد بود. علاوه بر این مهارت‌های نرم که پیش از این هم مورد توجه بود، پس از بروز بحران کرونا و کاهش بهره‌وری نیروی انسانی به علت تاب‌آوری پایین، اهمیتی بیش از پیش پیدا کرده‌اند. مهارت‌هایی مانند توانایی برقراری ارتباط، کار تیمی، رهبری، حل مسأله، خود سازمان‌دهی، یادگیری فعال، تاب‌آوری، تحمل استرس و انعطاف‌پذیری مهارت‌های مورد توجه بازار کار در حال حاضر و در آینده نزدیک خواهند بود!

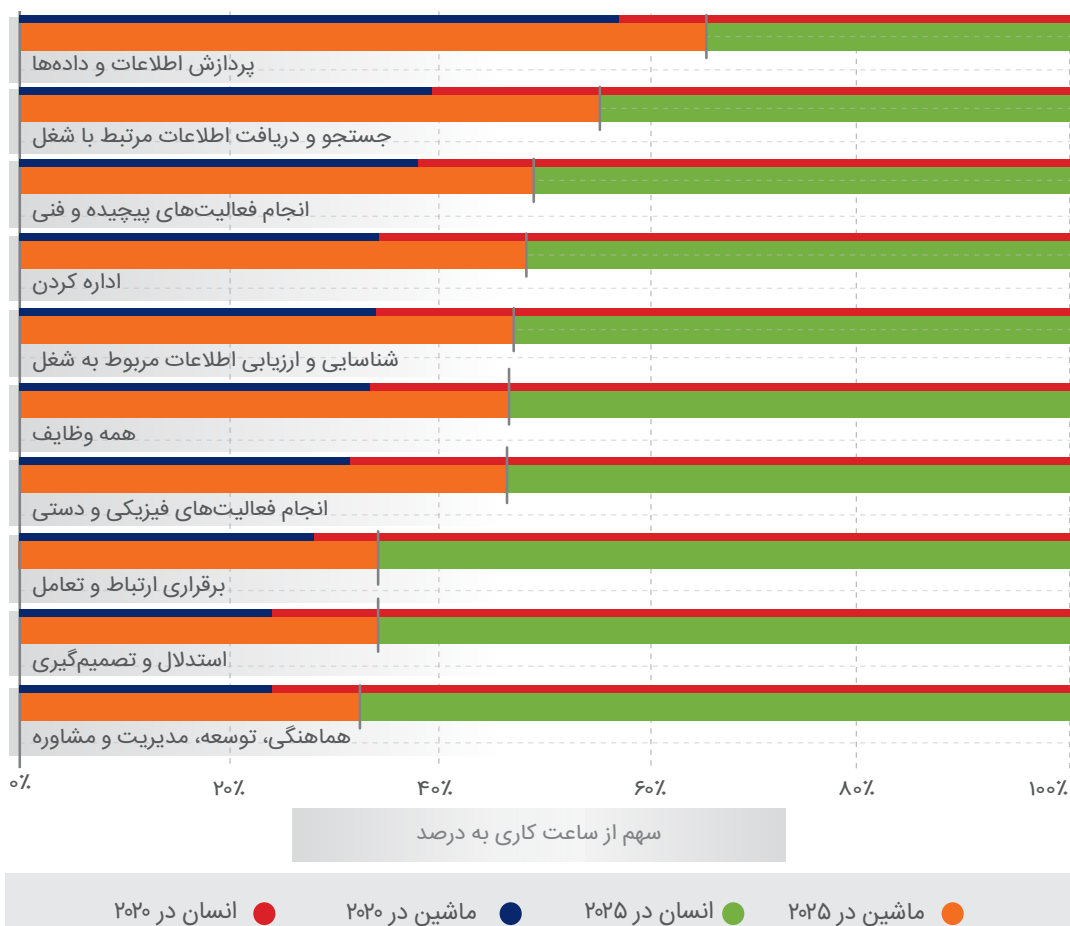
تغییر مشاغل

نمودار ۱۳۸- میزان خطر پیش‌بینی شده برای تغییر مشاغل در کشورهای مورد بررسی

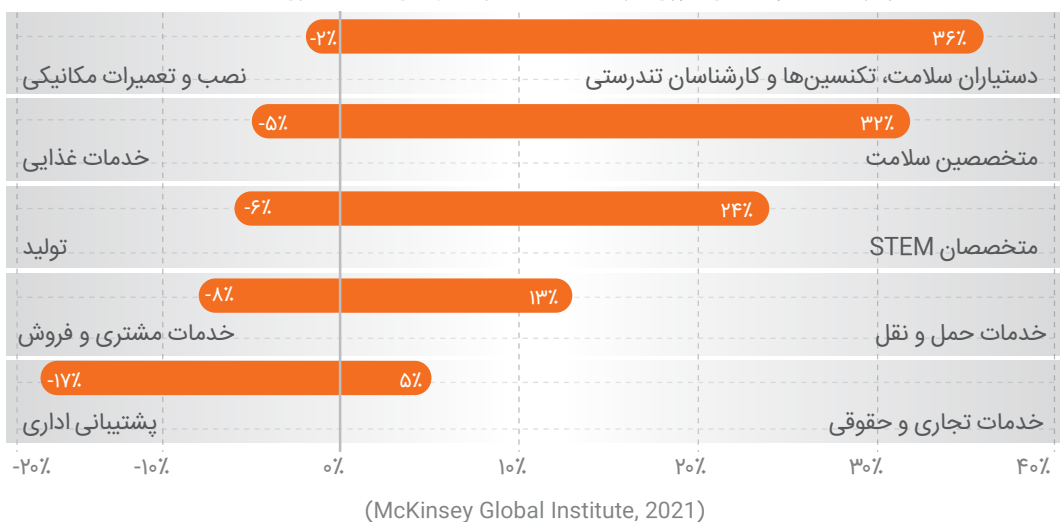
(OECD, 2017)

نمودار ۱۳۹- سهم ماشین و انسان از مجموع ساعات کاری

(World Economic Forum, 2020)

نمودار ۱۴۰- تغییر تقاضای نیروی کار ایالات متحده در بخش‌های مختلف کاری (۲۰۱۸ تا ۲۰۳۰)

جدول ۹۶- بیست شغل در حال افزایش و کاهش تقاضا در بازار کار

رتبه	کاهش تقاضا	رتبه	افزایش تقاضا
۱	کارمندان ورود اطلاعات ^۱	۱	تحلیلگران و دانشمندان داده
۲	دبیران اداری و اجرایی	۲	متخصصان هوش مصنوعی و یادگیری ماشین
۳	کارمندان حسابداری، دفترداری و حقوق و دستمزد	۳	متخصصان کلان داده
۴	حسابداران و حسابرسان	۴	متخصصان استراتژی و بازاریابی آنلاین
۵	کارگران مونتاژ و کارخانه	۵	متخصصان خودکار کردن فرآیند
۶	مدیران خدمات بازرگانی و اداری	۶	متخصصان توسعه کسب و کار
۷	کارکنان اطلاعات و خدمات مشتریان	۷	متخصصان تحول دیجیتال
۸	مدیران عمومی و عملیات	۸	تحلیلگران امنیت اطلاعات
۹	تعمیرکاران مکانیک و ماشین آلات	۹	توسعه دهندگان نرم افزار و اپلیکیشن
۱۰	کارمندان ثبت و نگهداری مواد (انبارداری)	۱۰	متخصصان اینترنت اشیا
۱۱	تحلیلگران مالی	۱۱	مدیران پروژه
۱۲	کارمندان خدمات پستی	۱۲	مدیران خدمات بازرگانی و اداری
۱۳	نمایندگی فروش، عمده فروشی و تولیدی محصولات علمی و فنی	۱۳	متخصصان پایگاه داده و شبکه
۱۴	مدیران ارتباطات	۱۴	مهندسان رباتیک
۱۵	تحويل‌داران بانک و کارمندان مشابه	۱۵	مشاوران استراتژیک
۱۶	فروشندگان درب منازل و کیوسک روزنامه و دستفروشان خیابانی	۱۶	تحلیلگران مدیریت و سازمان
۱۷	نصب و تعمیرات لوازم الکترونیکی و مخابراتی	۱۷	مهندسان فین تک
۱۸	متخصصان منابع انسانی	۱۸	مکانیک‌ها و تعمیرکاران ماشین آلات
۱۹	متخصصان آموزش و توسعه	۱۹	متخصصان توسعه سازمانی
۲۰	کارگران ساختمانی	۲۰	متخصصان مدیریت ریسک

(World Economic Forum, 2020)

1. Data Entry Clerk

جدول ۹۷- برترین مهارت‌های مورد توجه افراد شاغل و غیرشاغل برای یادگیری در سال‌های ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰

ب- ده مهارت برتر مورد توجه افراد غیرشاغل			الف- ده مهارت برتر مورد توجه افراد شاغل		
رتبه	۲۰۱۹	۲۰۲۰	رتبه	۲۰۱۹	۲۰۲۰
۱	برنامه نویسی پایتون	برنامه نویسی پایتون -	۱	نگارش	نگارش
۲	شبکه عصبی مصنوعی	الگوریتم	۲	استراتژی	شبکه عصبی مصنوعی
۳	الگوریتم	نگارش	۳	برنامه نویسی پایتون	الگوریتم
۴	رگرسیون	استراتژی	۴	ذهن آگاهی	رگرسیون
۵	یادگیری عمیق	شبکه عصبی مصنوعی	۵	مدیتیشن	استراتژی
۶	استراتژی	رگرسیون	۶	شکرگزاری	یادگیری عمیق
۷	زنجیره تامین	دستور زبان	۷	مهربانی	نگارش
۸	نگارش	یادگیری عمیق	۸	شنیدن	زنجیره تامین
۹	آمار عمومی	آمار عمومی	۹	الگوریتم	محاسبات ابری
۱۰	Tensor flow	حل مساله	۱۰	دستور زبان	آمار عمومی

(World Economic Forum, 2020)

جدول ۹۸- برترین مهارت‌های مورد نیاز برای بازار کار در سال ۲۰۲۵

برترین مهارت‌های مورد نیاز برای بازار کار در ۲۰۲۵			
۱	تفکر تحلیلی و نوآوری	۹	تاب آوری، تحمل استرس و انعطاف‌پذیری
۲	یادگیری فعال و استراتژی‌های یادگیری	۱۰	استدلال، حل مساله و ایده پردازی
۳	حل مسائل پیچیده	۱۱	هوش هیجانی
۴	تفکر و تحلیل انتقادی	۱۲	عیب‌یابی و تجربه کاربری
۵	خلاقیت، اصالت و ابتکار	۱۳	خدمات محور
۶	رهبری و نفوذ اجتماعی	۱۴	تجزیه و تحلیل و ارزیابی سیستم‌ها
۷	استفاده، نظارت و کنترل فناوری	۱۵	اقناع و مذاکره
۸	طراحی و برنامه‌نویسی فناوری		

(World Economic Forum, 2020)

باشد، چرا که ایجاد این دو قطبی اقتصادی به معنی شکاف بیشتر بین طبقه مرفه و طبقه ضعیف‌تر در جوامع است. این مسأله وقتی پررنگ‌تر می‌شود که شاهد کمبود نیروی کار در مشاغل مهارت‌محور و در نتیجه بالاتر رفتن تقاضا و درآمد در این بخش و از بین رفتن مشاغل سطح متوسط و بیشتر شدن جمعیت نیروی کاری برای مشاغل کم‌مهارت و در نتیجه کاهش درآمد در این طبقه باشیم. برای مثال کرونا از جمله

با این که رشد فناوری، رشد اقتصاد را به همراه دارد و این به معنی افزایش تعداد مشاغل در بخش‌ها و سطوح مختلف کاری در جامعه است، اما یکی دیگر از پررنگ‌ترین نگرانی‌های آینده کاری ناشی از فناوری‌های جدید ایجاد دو قطبی کاری در دنیاست. به نظر می‌رسد با پیشرفت فناوری، مشاغل دنیا به سمت مشاغلی با مهارت بالا و پردرآمد و مشاغل کم‌مهارت و کم‌دستمزد می‌رود که این می‌تواند هشدار برای سیاست‌گذاران

۱. خدمات محور (service oriented) بودن به معنی توانایی و تمایل به درک و برآورده کردن نیازهای دیگران، حتی پیش از آن که افراد آن نیازها را بیان کنند، است. افراد خدمات محور بر ایجاد احساس رضایت در دیگران و در دسترس قرار دادن خود برای آن‌ها تمایل دارند و به صورت فعال به دنبال راه‌های کمک به دیگرانند.

بحران‌هایی بود که خطر شغلی برای طبقه ضعیف‌تر کاری را به خوبی نمایان کرد؛ داده‌ها نشان می‌دهد که در اثر کرونا نیروی کار کم مهارت، مانند افراد فاقد مدرک دانشگاهی در کشوری مانند آلمان که ۷۱ درصد از کل نیروهای بازار کار را تشکیل می‌دهند، تا ۸۳ درصد

جایگزین شدند. چنین رقم بزرگی نشان دهنده این است که گروه‌های کاری در معرض خطر در آینده نه چندان دور و با پیشرفت فناوری امنیت شغلی خود را به طور کامل از دست خواهند داد!

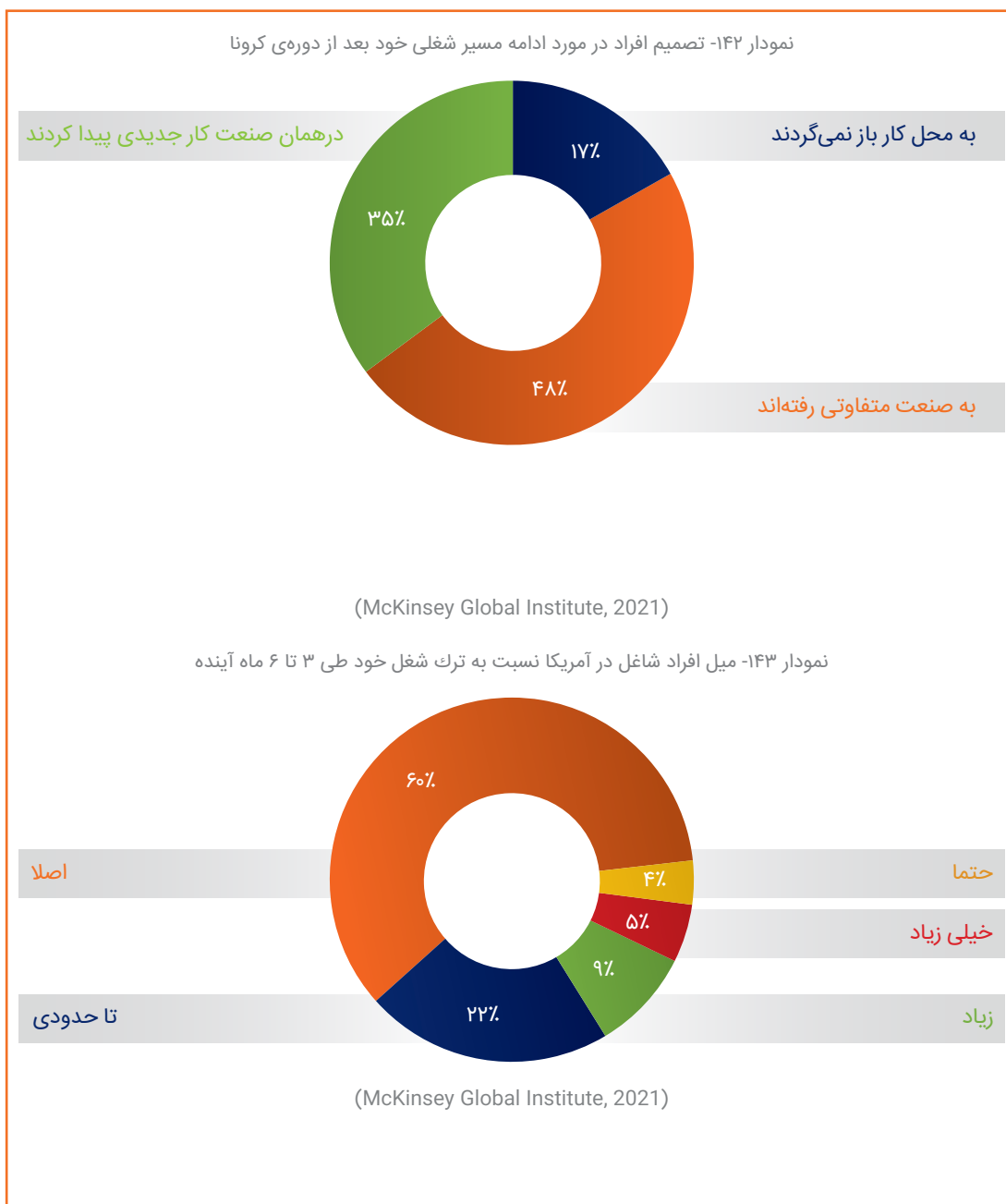

فناوری‌های جدید به سرعت در حال شکل دادن به آینده‌ای هستند که به درستی قابل پیش‌بینی نیست. با این وجود مهارت‌های مورد نیاز برای حضور موثر در این آینده و شکاف مهارتی بازار کار بر صاحبان کسب‌وکار

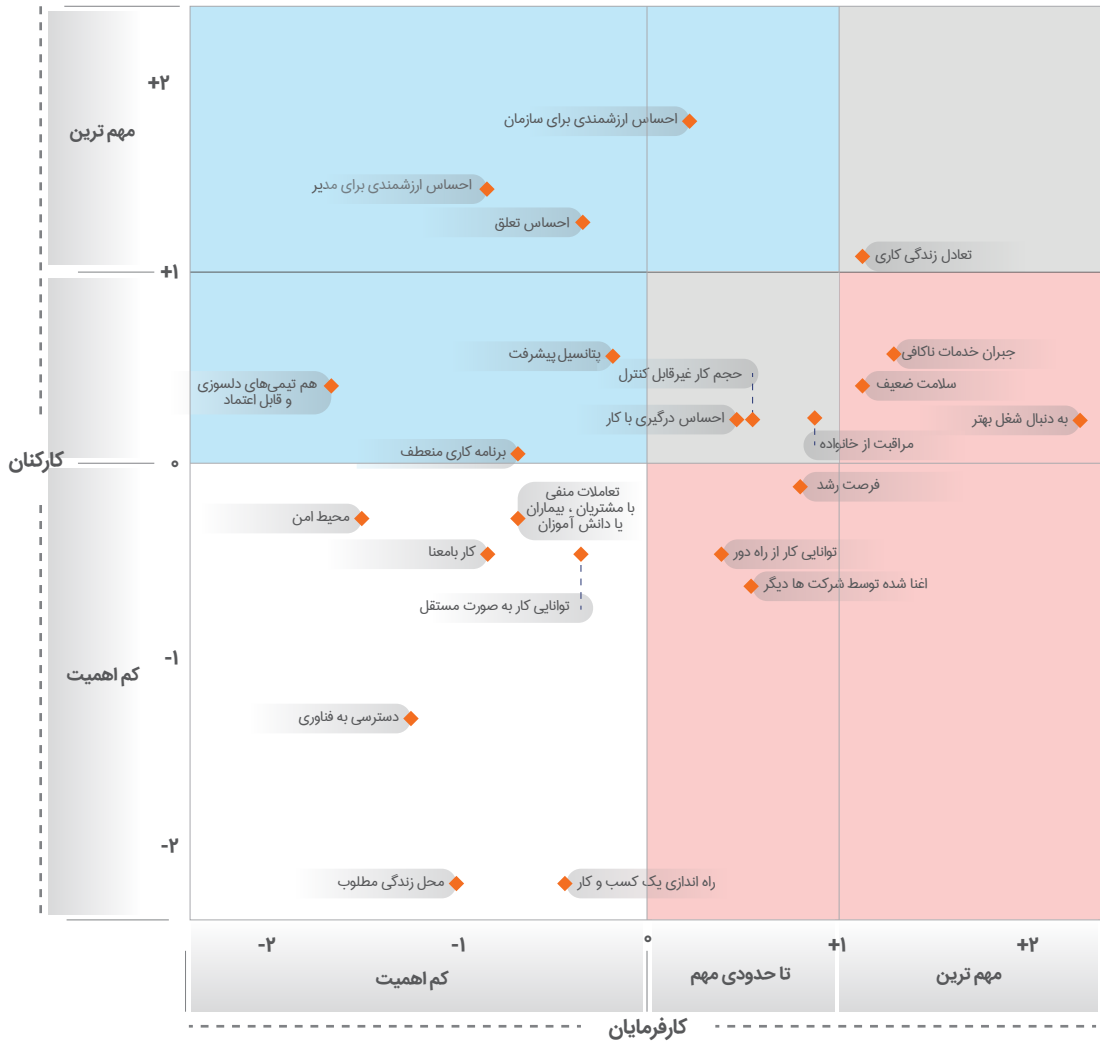
و فعالان این حوزه واضح است. با در نظر گرفتن نسل جوانی که موتور محرک اصلی بازار کار در حال حاضر و آینده میان‌مدت است، اهمیت توجه سازمان‌ها به ایجاد برندگان کارفرمایی بیش از پیش است. این نسل

دنبال تامین نیازهای فنی و روانی نیروی کاری خود نباشد، دیر یا زود در این رقابت بازار آینده را به رقبای خود خواهد باخت. در این بازی گروه‌هایی برنده هستند که از قبل نیازهای آینده خود و کارکنان خود را به درستی شناسایی کرده و در صدد برطرف کردن آن‌ها باشند.

ترسی از یادگیری ندارد، ترسی از ترک کردن ندارد و بیش از هر چیزی به دنبال رشد فردی از ابعاد مختلف کاری و شخصی است. برای این نسل دنیای کار با زندگی شخصی تفاوت زیادی ندارد و به همین علت توجه بیشتری به کیفیت محیط کاری خود خواهد داشت و تلاش می‌کند انگیزه‌های شخصی خود را در محیط کار دنبال کند. کارفرمای ایرانی در صورتی که به

نمودار ۱۴۴- عوامل مهم شغلی از منظر کارفرمایان و کارکنان

(McKinsey Global Institute, 2021)

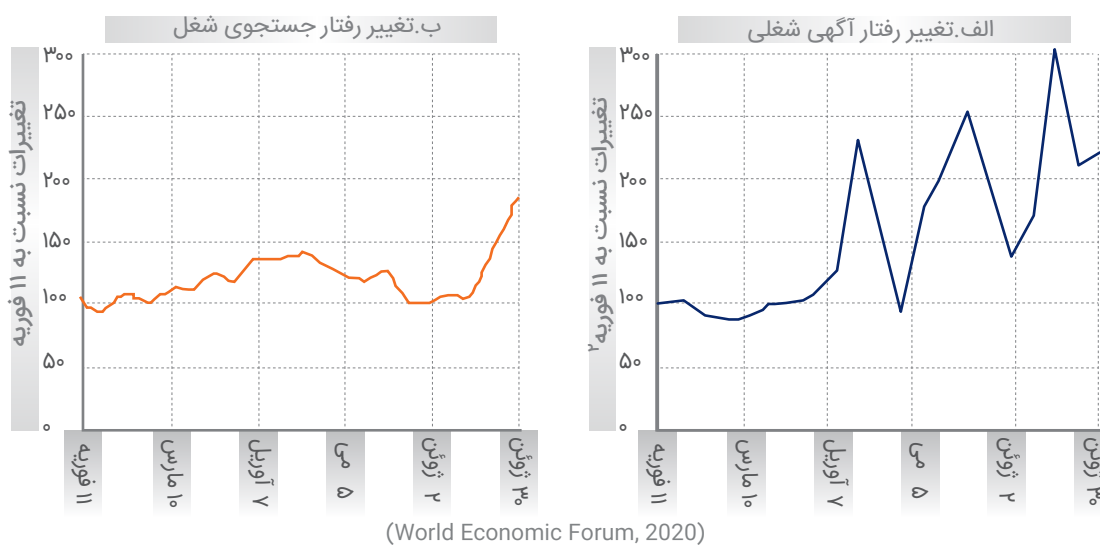
دورکاری و رقابت برای جذب استعدادها

کرونا با تسهیل دورکاری، رویکرد کاری متفاوتی برای شرکتها و نیروی انسانی ایجاد کرده است که سبب بازنگری در ساختار کسب و کارها شده است. تسهیل روندهای دورکاری می‌تواند منجر به از دست دادن نیروی کاری متخصصی شود که مهاجر نیست، اما برای شما هم کار نمی‌کند. به عبارت دیگر، افزایش دورکاری و رقابت برای جذب استعدادها منجر به افزایش پدیده‌ای خواهد شد که از آن به عنوان مهاجرت مجازی یاد می‌کنند. در چنین شرایطی قابلیت ارائه دورکاری برای سازمان‌های مختلف اهمیت می‌یابد. چرا که چنین زیرساخت‌هایی در همه کشورها موجود نیستند. به این ترتیب، مشکلات مرتبط با دسترسی به اینترنت مناسب یا سایر امکانات مرتبط با دسترسی به فناوری یا محیط کاری مساعد در منزل، برای اقتصادهای ضعیف‌تر زنگ خطری خواهند بود که مانع استفاده از ظرفیت نیروهای کاری موجود و به تبع آن کم شدن بهره‌وری نسبت به کسب و کارهای رقیب در کشورهای دیگر و نهایتاً از دست دادن نیروی انسانی متخصص خود خواهند شد.

کشوری با امکانات مورد نیازشان زندگی کرده و برای کشور دیگری با مزایای کاری بهتر، کار کنند، برای مثال بنا به گزارش وبسایت هکررنگ^۱ برنامه‌نویسان ترکیه از ۵۰ کشور مختلف هستند. از آن جایی که ترکیه به واسطه سرمایه‌گذاری در شرکت‌های فناوری اطلاعات و دسترسی بهتر به بازارهای جهانی مرتبط، تبدیل به اکوسیستمی مناسب برای جذب متخصصان این حوزه شده است و همچنین به واسطه جذابیت‌هایی مانند قربات جغرافیایی و فیزیکی به ایران در کنار امکان کار برای سازمان‌های بین‌المللی این کشور می‌تواند جریان نامناسبی از مهاجرت نیروی متخصص ایرانی را ایجاد کند.

یکی از برجسته‌ترین تغییرات ایجاد شده توسط کرونا تسهیل و افزایش دورکاری است که به علت افزایش بهره‌وری در برخی مشاغل و همچنین ایجاد انعطاف بیشتر برای کارفرما و کارمند، انتظار می‌رود که ادامه پیدا کرده و در استراتژی‌های سازمانی مرتبط و افزایش بهره‌وری نیروی انسانی سازمان در این مسیر به پختگی بالاتری برسد. همچنین افزایش دورکاری سبب رشد اقتصاد پلتفرمی شده است و این امکان را برای متخصصان فراهم می‌کند که از راه دور و برای کارفرمایان متفاوتی کار کنند. این امر می‌تواند علاوه بر افزایش فرصت‌های کاری برای کارفرمایان و کارکنان در سراسر دنیا و بالابردن انعطاف‌پذیری، مهاجرت مجازی برای کشورها ایجاد کند، به طوری که افراد در

نمودار ۱۴۵- افزایش عرضه و تقاضای نیروی دورکار در بازه زمانی فوریه تا ژوئن ۲۰۲۰

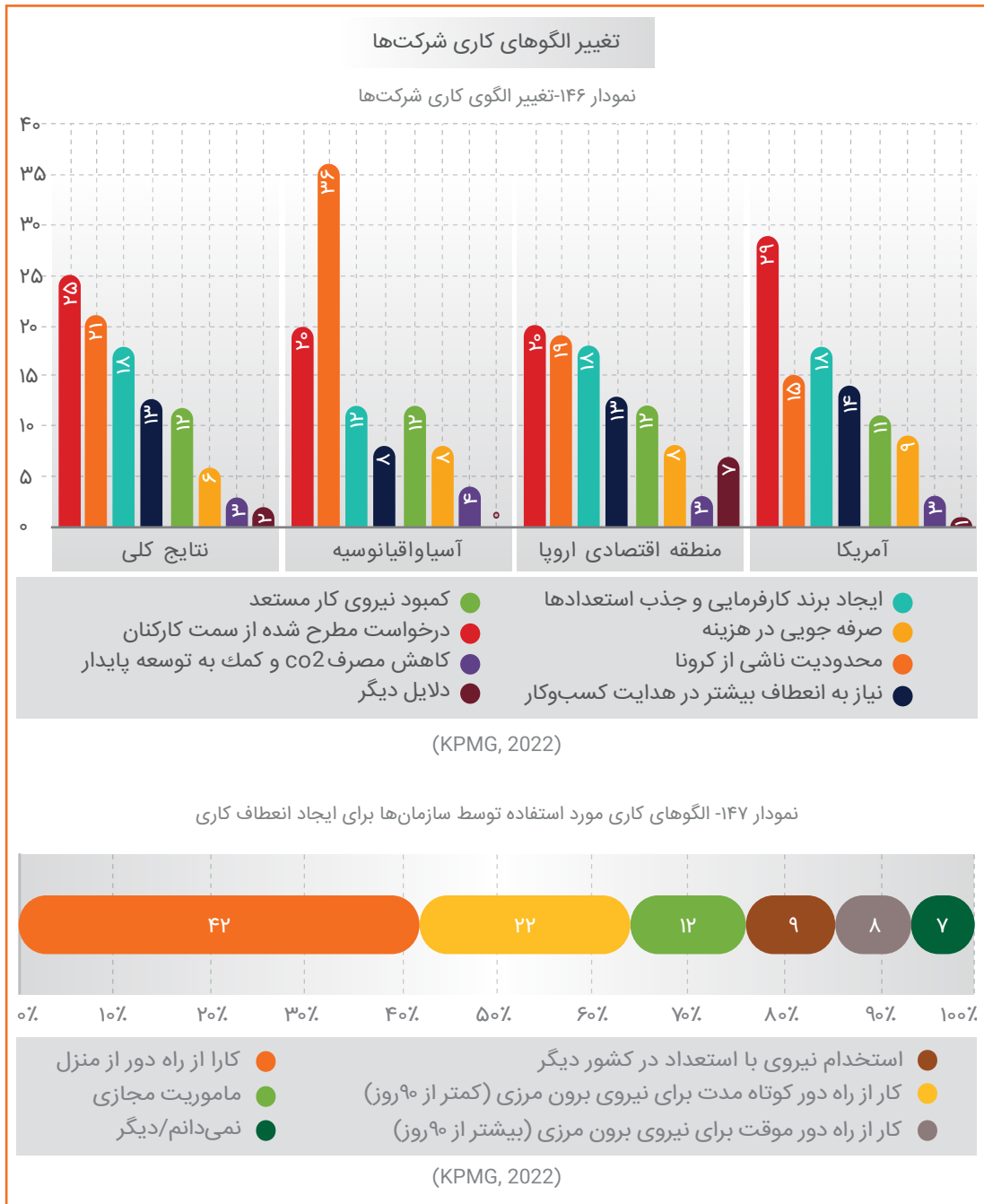

1. Hackerrank

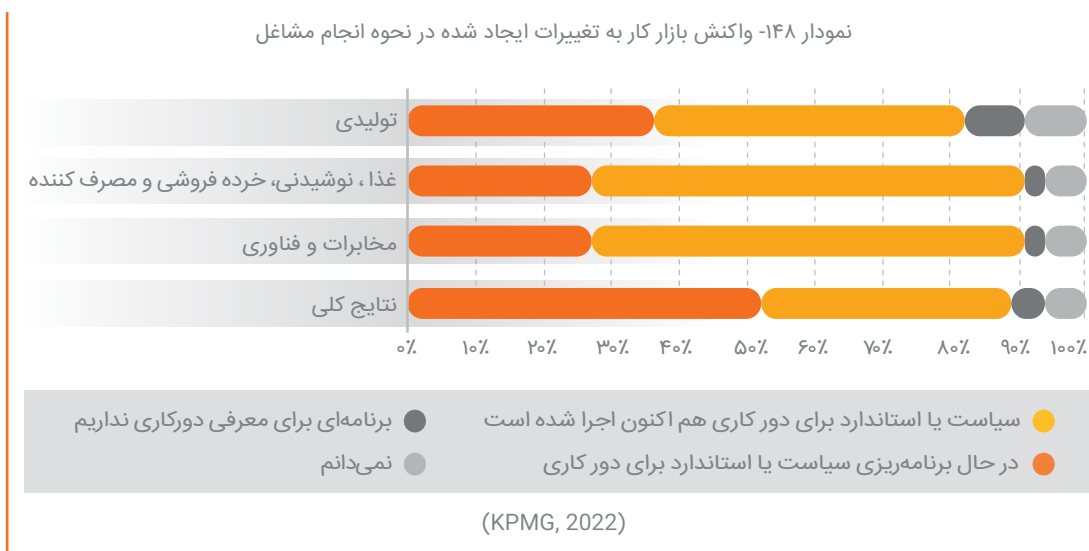
۲. ۱۱ فوریه ۲۰۲۰، تاریخ اعلام رسمی همه‌گیری کرونا توسط سازمان بهداشت جهانی

اهمیت دورکاری و تغییر سیاست‌های کاری مرتبط برای کسب و کارهای مختلف مشخص شده است و این سازمان‌ها در حال بررسی سیاست‌های کاری خود برای ایجاد قابلیت بهتر کار در این زمینه هستند. در مطالعه انجام شده در سال ۲۰۲۲ توسط موسسه KPMG، ۹۰ درصد مدیران کسب و کارها اشاره کردند که

در حال تغییر سیاست‌های کاری خود برای ارج نهادن بیشتر به دورکاری هستند. علت جذابیت دورکاری برای این کارفرمایان مواردی مانند درخواست ارائه شده توسط کارکنان موجود و کمبود استعدادها و تلاش برای اتخاذ استراتژی مناسب برای پیروز شدن در رقابت برای جذب این استعدادها بیان شده است.^۱

1. KPMG, 2022

شیوه‌هایی است که مورد اشاره و بررسی قرار گرفته‌اند (نمودار ۱۴۷). تا به حال بسیاری از شرکت‌های برجسته در دنیا دورکاری برای نیروی انسانی درون سرزمینی را معرفی کرده‌اند، اما برای نیروی برون‌مرزی چالش‌هایی مثل قوانین کاری و مالیات مورد بحث است، با این حال به علت اهمیت جذب نیروهای کاری مستعد از جغرافیای متفاوت، شرکت‌ها و سیاست‌گذاران دولتی در حال بررسی و رفع این چالش‌ها هستند.

صنایع مخابراتی و فناوری، مواد غذایی و نوشیدنی، خرده‌فروشی‌ها و صنایع مصرفی و تولیدی از اولین گروه‌هایی هستند که تحت تاثیر تغییرات مرتبط به معطوف کردن ساعت و نحوه انجام کار، استراتژی‌های کاری خود را تغییر خواهند داد. بررسی‌ها نشان می‌دهد در بخش مخابرات ۶۴ درصد شرکت‌های مورد بررسی در حال اجرای استراتژی‌های جدید و ۲۷ درصد در حال بررسی این استراتژی‌ها هستند. در بخش غذا و نوشیدنی همه گروه‌های کاری اشاره کرده‌اند که در حال بازنگری سیاست‌های کاری خود هستند. در حال حاضر بسیاری از این کسب و کارها، کار از راه دور را برای آن دسته از کارکنانی که قابلیت کار از منزل را دارند فراهم کردند، اما کسب و کارهایی هم هستند که فزاینده و به دنبال استفاده از فناوری‌های جدید برای انجام کارهایی مثل تعمیرات خودرو از طریق هدست‌های واقعیت مجازی از راه دور هستند، قطعاً در این میان

البته از آن جایی که در حال حاضر بسیاری از کسب و کارها ترجیح می‌دهند به شیوه ترکیبی^۱ (حضوری - دورکاری) با نیروی کار خود همکاری کنند، گزینه‌های موجود برای این سبک کاری محدودتر خواهد بود و در حال حاضر بیشتر شامل تخصص‌های فنی ویژه‌ای که قابلیت برونسپاری به صورت پروژه‌ای را دارند، خواهد شد؛ اما در بلندمدت می‌تواند تمام انواع کارها را تحت تاثیر قرار دهد، چرا که بحث انعطاف کاری و آزادی عمل نیروی کار حتی برای کارکنان بدون میز^۲ نیز به عنوان یک چالش مطرح شده است. این یعنی چنین امری به حدی برای نیروی کاری مهم است که بخش‌هایی از سیستم بازار کار که انتظار نمی‌رود قابل دورکاری باشند نیز در حال مطرح کردن نیاز خود به کار معطوف هستند. در حالی که روند دورکاری ایجاد شده در دنیا تمایلات این گروه کاری را نیز تحت تاثیر خود قرار داده و در آینده سازمان‌ها باید شرایط همکاری معطوف‌تری برای چنین افرادی فراهم کنند تا دچار مشکل نیروی انسانی نشوند.

شرکت‌ها در پاسخ به نیاز دورکاری سیاست‌های متفاوتی در پیش گرفته‌اند. سیاست‌هایی مانند کار از راه دور از منزل (برای نیروی درون مرزی)، کار از راه دور کوتاه مدت برای نیروی برون مرزی (کمتر از ۹۰ روز)، کار از راه دور موقت برای نیروی برون مرزی (بیشتر از ۹۰ روز)، استخدام نیروهای برون مرزی و ماموریت مجازی

1. Hybrid

2. Deskless workers

تعمیرات خودرو یک مثال است و باید منتظر تغییرات بیشتر ناشی از رشد فناوری بر انعطاف کاری و نحوه انجام کار باشیم^۱. از جمله مزایای دیگر پیشرفت فناوری و امکان دورکاری می‌توان به ایجاد فرصت‌های برابر کاری برای برخی از گروه‌های در معرض خطر در گذشته اشاره کرد، برای مثال شکاف جنسیتی در بازار کار با وجود امکان دورکاری برای والدین کمتر خواهد شد و اشتغال زنان افزایش می‌یابد. همچنین امکان کار کردن برای افراد دارای معلولیت تسهیل شده و این افراد می‌توانند بیش از پیش توانمندسازی شوند^۲. همین مسأله می‌تواند در ابعاد سازمانی به افزایش تنوع در محیط کاری و بالاتر بردن بهره‌وری سازمان‌ها کمک کند.

در مطالعه‌ای که در سال ۲۰۲۱ در میان نه هزار و ۳۲۶ نفر شامل مدیران و کارکنان در سراسر دنیا و در صنایع مختلف اجرا شده بود، ۵۸ درصد شرکت‌کنندگان اعلام کردند که هم اکنون به صورت ترکیبی کار می‌کنند و ۸۳ درصد اعلام کردند که کار ترکیبی برای آینده اقدام بهینه‌ای است و باید تداوم یابد^۳. با این وجود بررسی‌های مکنزی نشان می‌دهد که تنها حدود ۲۰ تا ۲۵ درصد از نیروهای کاری در اقتصادهای پیشرفته می‌توانند بدون کاهش بهره‌وری بین سه تا پنج روز در هفته از راه دور کار کنند^۴. سهم اقتصادهای مختلف از مشاغل که می‌توان آن‌ها را به صورت دورکاری انجام داد متفاوت خواهد بود؛ این رقم برای کشورهای دارای درآمد بالا ۳۸ درصد، کشورهای دارای درآمد بالاتر از سطح متوسط ۲۵ درصد، کشورهای دارای درآمد پایین‌تر از سطح متوسط ۱۷ درصد و کشورهای دارای درآمد پایین ۱۳ درصد پیش‌بینی می‌شود. با در نظر گرفتن نابرابری در دسترسی به اینترنت این اعداد به ۳۳/۶، ۱۷/۸، ۱۰ و ۴ درصد کاهش می‌یابد. در واقع وقتی صحبت از کار از راه دور می‌شود یکی از مهم‌ترین مسائل مورد بحث، زیرساخت‌های موجود و امکان دورکاری است. تحقیقات نشان می‌دهد در حال حاضر ۳۱ درصد مشاغل در اروپا و ۳۷ درصد مشاغل در ایالات متحده قابلیت انجام از راه دور را دارند، این عدد حدود یک سوم از مشاغل موجود است^۵، اما

چالش‌ها و ملاحظاتی مانند امکانات فنی موجود و در دسترس افراد، امنیت اطلاعات، شیوه رهبری این افراد، هویت و فرهنگ سازمانی، چالش‌های مرتبط به کار تیمی و ایمنی از مواردی است که می‌تواند قابلیت ارائه دورکاری را برای سازمان‌ها محدود کند و باید در بررسی‌های سازمانی مورد توجه قرار بگیرد. وجود چنین زیرساخت‌هایی برای دورکاری برای همه کشورها مسأله قابل توجهی است؛ برآوردها حاکی از آن است که حدود ۶۰ درصد از نیروهای کاری کشورهایی با درآمد بالا مثل ایالات متحده یا سوئیس قادر نیستند به دلیل مشکلات مرتبط به دسترسی به اینترنت مناسب یا سایر امکانات مرتبط به دسترسی به فناوری یا محیط کاری مساعد به طور کامل از منزل کار کنند، برای اقتصادهای ضعیف‌تر مانند مصر و بنگلادش این عدد به ۸۰ و ۹۰ درصد می‌رسد^۶. در مورد کشور ایران نیز، نتایج تحقیقات جاب‌ویژن که در میان ۵۰۷ سازمان ایرانی انجام شده است، حاکی از آن است که در دوران کرونا تقریباً نیمی از سازمان‌ها امکان دورکاری را برای کارکنان خود فراهم کرده‌اند؛ نزدیک به ۱۵ درصد این سازمان‌ها اعلام کرده‌اند در دوران دورکاری بازده کارکنانشان افزایش داشته، حدود ۵۵ درصد اعلام کرده‌اند که تغییر محسوسی مشاهده نشده است و نزدیک به ۳۰ درصد نیز اعلام کرده‌اند که بازده کارکنان آن‌ها در دوران دورکاری کاهش یافته است. عمده دلایلی که برای افزایش بازده در دوران دورکاری اعلام شده است حذف رفت و آمد به شرکت و صرفه جویی در زمان و هزینه و همچنین انعطاف زمانی افراد است. در حالیکه نبود نظارت کافی بر روی کار افراد و سخت بودن تعامل اعضای تیم‌ها از جمله دلایل کاهش بازده کارکنان در دورکاری عنوان شده است. همچنین حدود ۴۲ درصد سازمان‌ها عدم دسترسی کارکنان به امکانات و زیرساخت‌های مناسب (مانند اینترنت پرسرعت) را عامل کاهش بازده دورکاری دانسته‌اند و نزدیک به ۳۸ درصد سازمان‌ها اعلام کرده‌اند به علت نبود زیرساخت‌های مناسب (مانند اینترنت پرسرعت) پس از دوران کرونا، حاضر به ادامه شیوه دورکاری نبوده و تمایل دارند تا به روال سابق برگشته و به صورت کاملاً

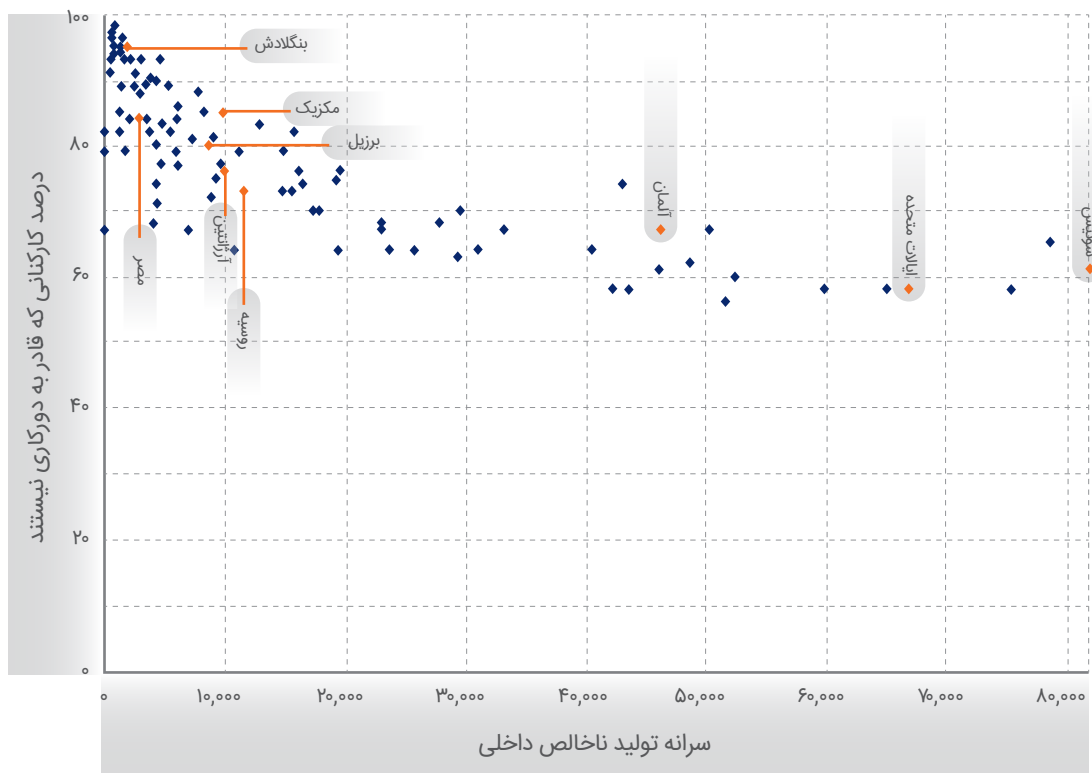
1. KPMG, 2022
2. OECD, 2017
3. Accenture, 2021

4. McKinsey Global Institute, 2021
5. KPMG, 2022
6. World Economic Forum, 2020

حضور فعالیتهای خود را ادامه دهند. باید توجه داشت که چنین مشکلاتی در کشور مانع استفاده از ظرفیت نیروهای کاری موجود و به تبع آن کاهش

بهره‌وری نسبت به کسب و کارهای رقیب در کشورهای دیگر خواهد شد.

نمودار ۱۴۹- ارتباط بین قابلیت دورکاری برای نیروی انسانی و اقتصاد کشورها

(World Economic Forum, 2020)

یکی دیگر از نتایج پررنگ دورکاری، افزایش مهاجرت مردم درون یک کشور از شهرهای پرجمعیت‌تر به شهرهای کوچک‌تر است. یک بررسی در بین ۲۰ هزار نفر فرد بزرگسال در ایالات متحده پیرامون جابه‌جایی‌های ناشی از کووید-۱۹ نشان می‌دهد که افراد صرفاً به دنبال نقل مکان به جایی ارزان‌تر نیستند، بلکه تمایل به جابه‌جایی به مکانی با تراکم جمعیت کمتر و شاید بتوان گفت رفاه و آرامش بالاتر برای زندگی هستند.^۳ بنابراین برای چنین افرادی اهمیت دارد که قابلیت کار از راه دور در فاصله‌ای که نمی‌توان آن را به سادگی برای

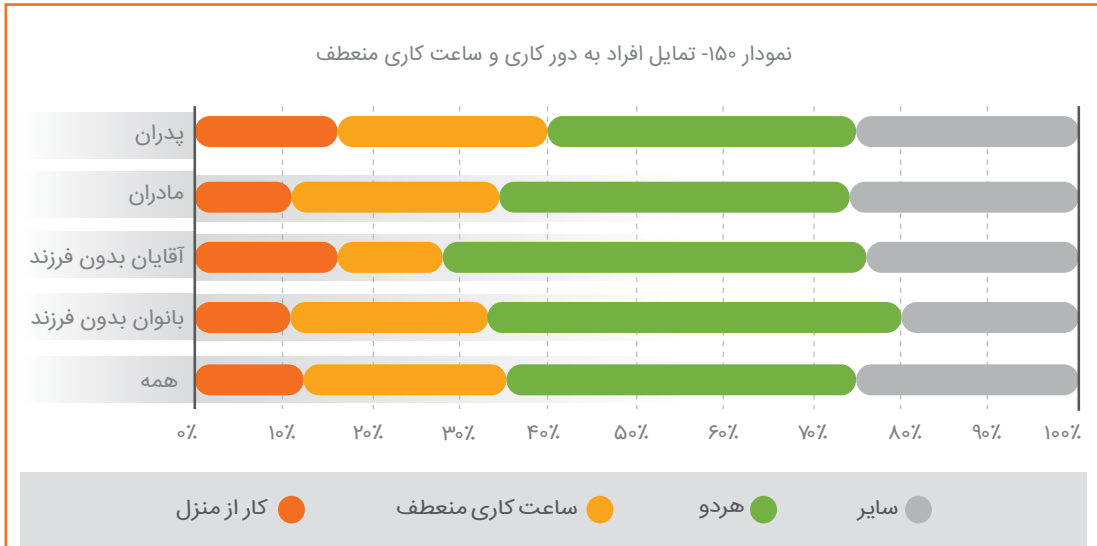
رسیدن به محل کار طی کرد، داشته باشند. این امر دیر یا زود با توجه به هزینه‌ها و سختی‌های زندگی در تهران، که بر اساس شاخص جهانی زیست‌پذیری ۲۰۲۲^۳ یکی از بدترین شهرها برای زندگی در نظر گرفته شده است^۴، در زمینه نیروی انسانی موجود در تهران نیز خود را نشان خواهد داد و یکی از چالش‌های پیش‌روی کارفرمای ایرانی خواهد بود، چرا که کمبود نیروی ماهر کاری پررنگ‌تر از حال حاضر می‌شود. همچنین بررسی‌ها نشان می‌دهند که افراد تمایل به زندگی با شریک عاطفی‌ای را دارند که بتواند از راه

1. JobVision, 2021
2. Upwork, 2021

3. The Global Liveability Index 2022
4. Ibid

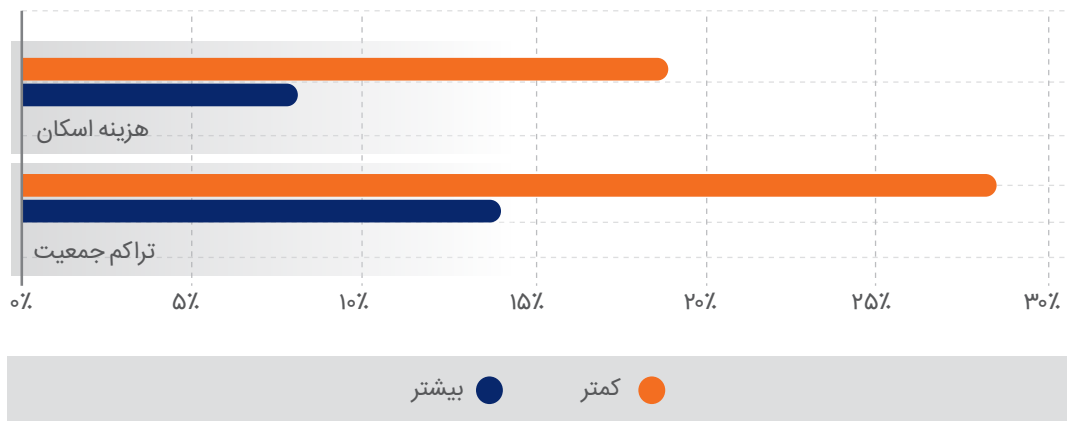
آموزش کودکان کمک می‌کند. چنین تغییر نگرش‌هایی نشان دهنده اهمیت ذهنی بالای کیفیت کاری برای نیروهای کاری فعلی است.^۱

دور کار کند، چرا که معتقدند این مسأله به تعادل کار، زندگی و امکان صرف وقت بیشتر با هم و همکاری در سایر وظایف مانند کارهای درون خانه یا نگهداری و

(Chung, Seo, Forbes, & Birkett, 2020)

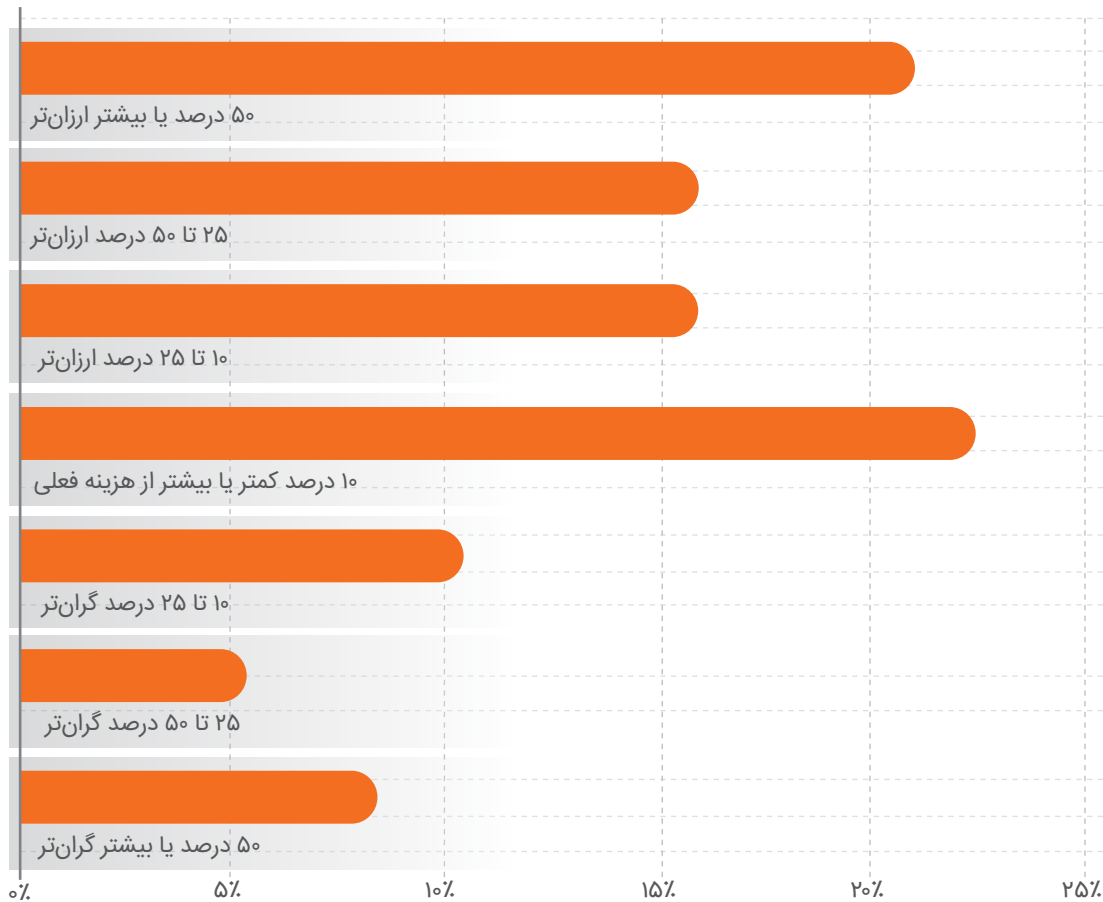
مقایسه تراکم جمعیت و هزینه زندگی در مکان فعلی و مکانی که افراد برای حضور در آن برنامه‌ریزی کرده‌اند

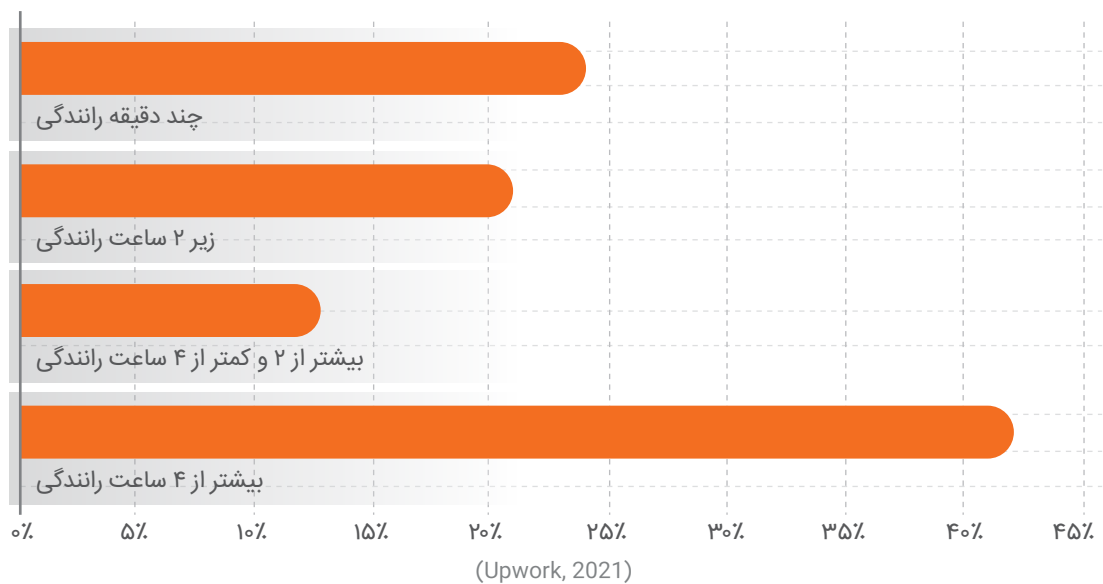
1. Chung, Seo, Forbes, & Birkett, 2020

هزینه پیش‌بینی شده افراد از محل زندگی جدیدشان

نمودار ۱۵۱- رفتار افراد در مقابل دورکاری و تمایل آن‌ها به نقل به مکان

فاصله پیش‌بینی شده افراد از محل کارشان پس از نقل مکان

همچنین باید در نظر داشت که دیجیتالی شدن روندهای کاری و افزایش امکان دورکاری از ابعاد دیگری هم بر کسب و کارها اثرگذار است. برای مثال نظرسنجی سال ۲۰۲۰ موسسه مکنزی از مدیران اجرایی نشان می‌دهد که سازمان‌ها به طور متوسط برای محیط‌های اداری ۳۰ درصد کاهش فضا را در نظر دارند. در واقع زمانی که بخشی از نیروهای کاری از راه دور کار می‌کنند دیگر به دفاتر کاری بزرگ نیازی نیست. همچنین همه‌گیری کووید-۱۹ سبب بسته شدن برخی از دفاتر کاری در شهرهای بزرگ شده است. البته نمی‌توان در زمینه پایداری این اتفاق در آینده مطمئن بود، اما با این حال باید به این نکته توجه کرد که برخی از این شرکت‌ها در حال بررسی شرایط افتتاح شعبه^۱ در شهرهای کوچک‌تری هستند که نیروهای کاریشان به آن جا مهاجرت کرده‌اند. چنین اتفاقی در صورت همه‌گیر شدن در میان‌مدت و بلندمدت می‌تواند سبب جابه‌جایی افراد از شهرهای بزرگ‌تر به شهرهای کوچک‌تر و همچنین ایجاد امکان کار از راه دور برای اقتصاد کاملاً متفاوتی را ایجاد کند. هم اکنون این روند از تغییرات قیمت اجاره منزل در شهرهای مختلف در کشورهایی مثل آمریکا یا اسپانیا که بخش زیادی از نیروهای کاری از شهرهای بزرگ به شهرهای کوچک‌تر

نقل مکان کرده‌اند و هزینه اجاره در شهرهای بزرگ کمتر شده و در شهرهای کوچک افزایش یافته است، قابل مشاهده است^۲. قطعاً نیروی کاری که بتواند از راه دور کار کند انتخاب‌های بیشتری خواهد داشت و همین امر می‌تواند زنگ خطری برای کسب و کارهای ایرانی در رقابت برای جذب استعدادها باشد.

دورکاری و منعطف‌تر کردن ساعت کاری یکی از درخواست‌های اساسی نیروی کار حال حاضر در بخش‌های مختلف کاری است. در آینده بلندمدت احتمالاً تصور مشاغل تکراری با ساعات کاری ثابت برای نیروی انسانی از موارد نادر خواهد بود. نسل کاری فعلی و البته نسل کاری آینده، انتظار انعطاف از شیوه و ماهیت کاری که به آن مشغول است دارد. این نسل اهمیت زیادی به ارزش‌های خود و میزان توجه به این ارزش‌ها در سازمانش می‌دهد. سازمان‌های ایرانی با توجه به ایجاد امکان بیشتر دورکاری و انعطاف بیشتر در نحوه انجام کارها و همچنین مسأله تنوع بخشیدن به نیروی کاری خود و استفاده از ظرفیت افراد مختلف می‌توانند علاوه بر پر کردن خلا نیروی انسانی مورد نظر از طریق ظرفیت‌های موجود، با ایجاد تصویر جذاب‌تر از برند کارفرمایی خود، جایگاه بهتری در رقابت برای جذب استعدادها پیدا کنند.

1. Satellite Office

2. McKinsey Global Institute, 2021

تغییرات جمعیتی کشورها و نیازهای متفاوت در بازارهای کار

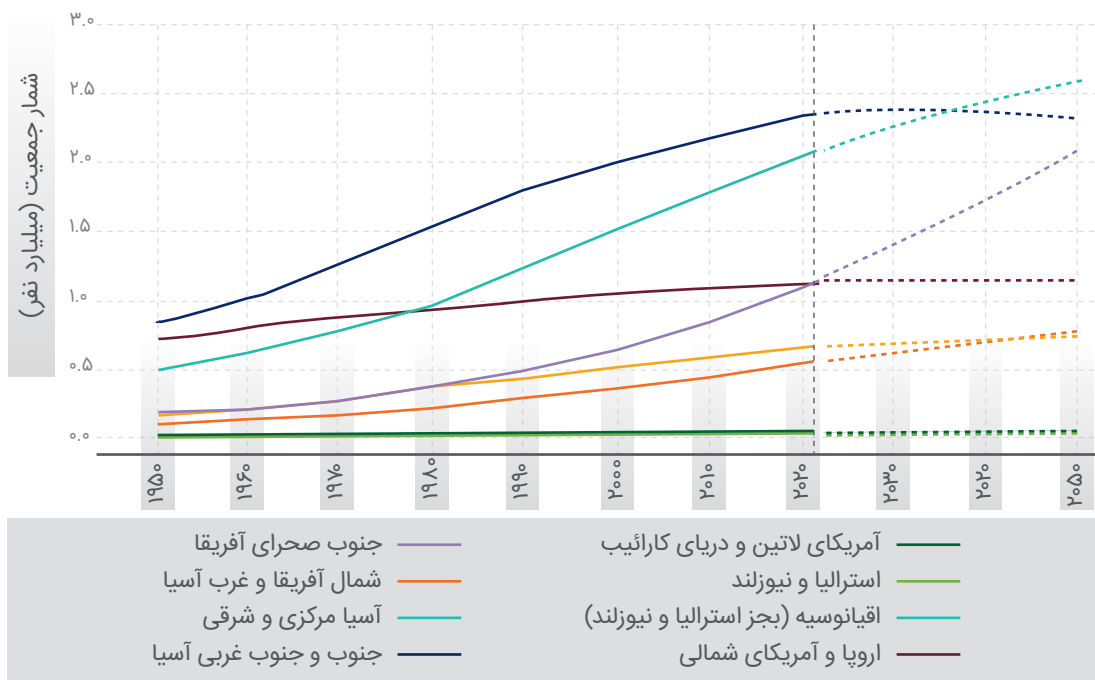
طی چند دهه آینده در برخی از کشورها، به خصوص کشورهای توسعه‌یافته‌تر، شاهد کاهش چشم‌گیری در سهم جمعیت در سن کار خواهیم بود؛ از طرف دیگر در اقتصادهای نوظهور و در حال رشد، جمعیت جوان بسیار بیشتر خواهد شد. یکی از برجسته‌ترین خروجی‌های این مسئله، ایجاد شکاف بین نیاز بازار کار و جمعیت موجود است که می‌تواند ناشی از پیر شدن جمعیت و کم بودن نسل جوان و یا عدم تطابق تحصیلات و مهارت‌های جمعیت موجود با نیازهای بازار کار باشد.

به این ترتیب، مازاد عرضه نیروی انسانی در کشورهای کمتر توسعه‌یافته همزمان با برنامه‌های کشورهای توسعه‌یافته برای جذب نیروی انسانی جوان و در سن کار برای پاسخ به بحران پیری جمعیت منجر به شکل‌گیری جریان مهاجرت از کشورهای کمتر توسعه‌یافته به سمت کشورهای توسعه‌یافته شده است.

سالخورده‌ی زیادی بوده و نیروی انسانی مناسبی در سن کار نخواهند داشت. از طرف دیگر به علت کاهش نرخ مرگ و میر و افزایش طول عمر، جمعیت انسان‌ها به طور کلی در حال افزایش است و این امر برای سیاره‌ای که در حال حاضر هم با چالش تامین منابع مواجه است خبر خوبی نیست و مستلزم تغییر سیاست‌های تولیدی خواهد بود.

پیشرفت فناوری‌های درمانی و تشخیصی، افزایش کیفیت زندگی و وجود امکانات بیشتر به طور کلی متوسط عمر انسان‌ها را افزایش داده است. در حال حاضر بشر با چالش‌هایی مواجه است که شاید برای اولین بار در تاریخ خود آن‌ها را تجربه می‌کند. پس از یک دوره ازدیاد زاد و ولد، بسیاری از کشورهای پیشرفته صنعتی در دوران میانسالی به سر می‌برند. این کشورها در آینده‌ای نه چندان دور دارای جمعیت

نمودار ۱۵۲ - رشد جمعیت دنیا از سال ۱۹۵۰ تا ۲۰۲۲ و پیش‌بینی تا سال ۲۰۵۰

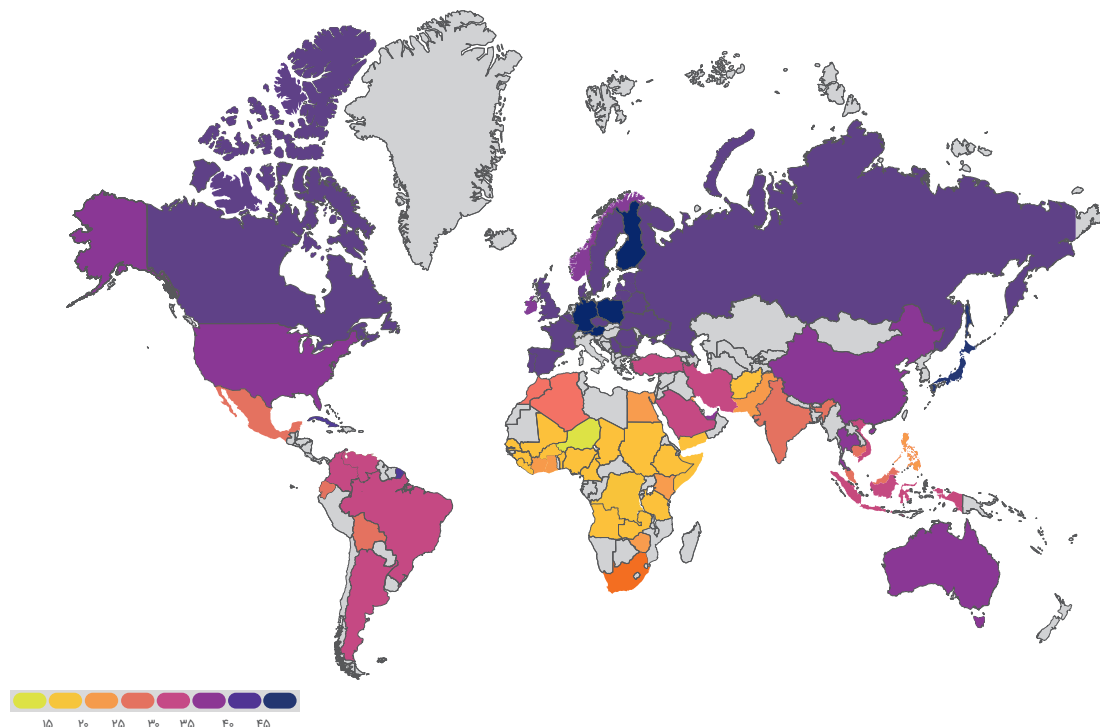

(United Nations, 2022)

طی چند دهه آینده در برخی از کشورها، به خصوص کشورهای پیشرفته‌تر اقتصادی، شاهد کاهش چشم‌گیری در سهم جمعیت در سن کار خواهیم بود و از طرف دیگر در اقتصادهای نوظهور و در حال رشد، جمعیت جوان بسیار بیشتر خواهد شد. برای مثال در ژاپن ۲۸ درصد، ایتالیا و آلمان ۲۳ درصد و روسیه و چین ۲۱ درصد از جمعیت کاری کاهش می‌یابد. در عین حال به طور موازی کشورهای دیگری مانند عربستان با ۴۱ درصد، هند با ۳۳ درصد، استرالیا با ۲۷ درصد و در مکزیک و آرژانتین با ۲۶ درصد افزایش نیروهای کاری مواجه هستند. در تصویر زیر، نقشه میانه سنی دنیا در حال حاضر قابل مشاهده است، همان طور که در تصویر مشخص شده، کشورهایی که صنعت پیشرفته‌تری داشته‌اند (مانند برخی کشورهای اروپایی

و ژاپن) میانه سنی حدود ۴۵ سال دارند، این یعنی در این کشورها نیمی از جمعیت بیش از ۴۵ و نیمی دیگر کمتر از ۴۵ سال سن دارد. در حالی که در کشورهای آفریقایی و برخی از کشورهای جنوب غرب آسیا مانند پاکستان و افغانستان، میانه جمعیت ۲۰ و یا زیر ۲۰ سال است. این بدین معناست که نیمی از جمعیت این کشورها زیر ۲۰ سال سن دارند و طی چند دهه آینده نیروی جوان قابل توجهی خواهند داشت. ایران در این بین ۳۱/۷ سال را نشان می‌دهد که از طرفی به معنای نیروی کاری جوان فعلی و ظرفیت درخشان نیروی انسانی برای کشور و از طرفی دیگر به معنای هشدار برای پیری جمعیت طی چند دهه آینده خواهد بود.

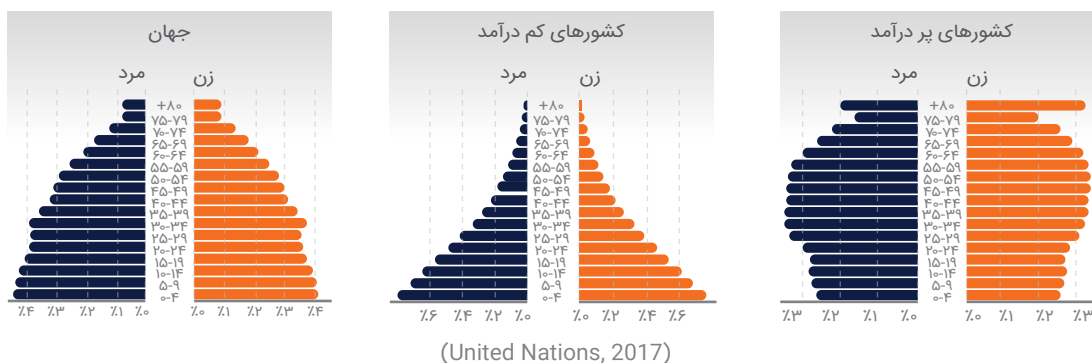
شکل ۲۲- میانه سنی جمعیت در نقاط مختلف دنیا

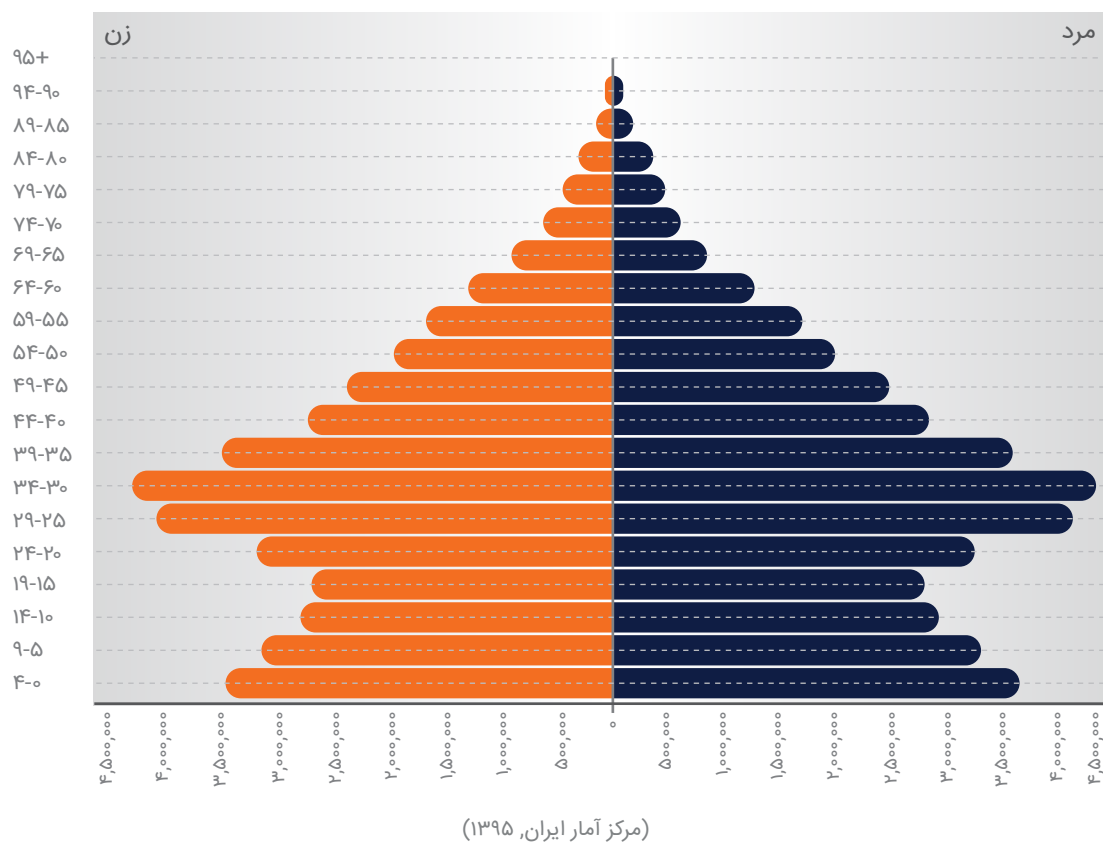
(United Nations, 2017)

* میانه سنی به این معناست که نیمی از جمعیت کشور کوچک‌تر از این سن و نیمی دیگر بزرگ‌تر هستند.
** مناطق خاکستری رنگ فاقد آمار رسمی تایید شده هستند.

نمودار ۱۵۳- مقایسه هرم سنی کشورهای کم درآمد و پردرآمد

نمودار ۱۵۴- هرم سنی جمعیت ایران

همراه است. چنین هزینه‌هایی باعث ایجاد تقاضای محصولات متفاوتی در کشورهای مختلف می‌شود که این خود می‌تواند فرصتی نو برای کسب و کارها و ایجاد مشاغل جدید و البته نابودی مشاغلی باشد که

چرخش هرم جمعیتی از عوامل موثر بر چرخش نیروی کار در جهان و البته تغییر سیاست‌های کاری و جمعیتی کشورها خواهد بود. از طرف دیگر، پیری با افزایش هزینه‌های مراقبتی و خدمات بازنشستگی

دیگر به اندازه قبل مورد نیاز نیستند. در حال حاضر بسیاری از کشورهایی که به سمت پیری جمعیت می‌روند توجه بیشتری به جذب نیروهای کاری مورد نیاز برای آسایشگاه‌ها، خدمات بهداشتی و نگهداری کرده‌اند. برای این کشورها، نیروهای متخصص در حوزه‌های بهداشتی و خدماتی، جذاب هستند و در این راستا تسهیلاتی برای اخذ ویزا و اقامت اعطا می‌کنند که می‌تواند رقابت بالایی بین کشورهای مواجه با چالش‌های این چنینی به منظور جذب نیروی انسانی مورد نیازش ایجاد کند. کشورها در مقابل پیری جمعیت سیاست‌هایی مانند افزایش کیفیت خدمات درمانی، به خصوص در حوزه پیش‌بینی بیماری‌هایی مانند مشکلات عصب‌شناختی مرتبط به پیری، افزایش امکانات رفاهی و تفریحی مناسب سالخوردگان و به کارگیری دوباره این افراد با ساعات کاری منعطف‌تر به منظور رفع بخشی از نیاز نیروی کار و افزایش احساس مفید بودن برای این جمعیت را در پیش می‌گیرند. یکی از برجسته‌ترین خروجی‌های تغییر سنی جمعیت، ایجاد شکاف بین نیاز بازار کار و جمعیت موجود است. به صورت کلی این شکاف می‌تواند ناشی از پیر شدن جمعیت و کم بودن نسل جوان و یا عدم تطابق تحصیلات و مهارت‌های جمعیت موجود با نیازهای بازار کار باشد. وقتی صحبت از اثر تغییر جمعیت بر شکاف کاری می‌کنیم در عمل به هر دوی این موارد اشاره کرده‌ایم، چرا که به واسطه رشد فناوری و ایجاد نیازهای متفاوت در سطوح مختلف کاری در سازمان‌ها، نسلی که رده سنی بالاتری دارند مهارت‌های کم ارتباطی به بازار خواهند داشت. همین مسأله می‌تواند برای جمعیت جوان نسبت به جمعیت سالخورده مزایایی برای جذب شدن به بازار کار فراهم کند، برای مثال وقتی با ترکیب ماشین و انسان مواجه باشیم، جمعیت جوان به دلیل آشنایی بیشتر با این ابزار، شانس بهتری در شغل‌یابی خواهند داشت

و فرصت دریافت شغل برای سالخوردگان کمتر می‌شود و نیروی کاری قابل دسترس برای بازار کار کمتر خواهد شد. چنین مشکلی در بلندمدت می‌تواند مهاجرت را در میان افراد رده‌های سنی مختلف دستخوش تغییر کند. جوانان تمایل بیشتری به مهاجرت به مناطقی با اقتصاد بالاتر خواهند داشت و آن دسته از سالخوردگانی که به حمایت‌های دولتی یا حقوق بازنشستگی دسترسی ندارند باید در انتظار آوارگی اقتصادی باشند. به منظور رفع این شکاف جمعیتی و جلوگیری از ایجاد مشکلاتی مثل آوارگی اقتصادی نسل سالخورده، کشورها سیاست‌های متفاوتی در پیش خواهند گرفت. برای مثال ممکن است از طریق توانمندسازی نیروهای موجود و یا تشویق به فرزندآوری در صدد رفع مشکلات باشند، اما چنین برنامه‌هایی نیازمند اجرا در بلندمدت و میان‌مدت است و در کوتاه‌مدت بهترین استراتژی پیش‌روی این کشورها استفاده از نیروی کاری مهاجر و یا برونسپاری خدمات است. برای مثال بررسی‌ها نشان می‌دهد که کشور چین در حال حاضر ۱۱/۸ میلیون نفر شکاف جمعیتی برای بازار کار دارد. با این که سیاست عمومی این کشور تشویق خانواده‌ها به داشتن ۳ فرزند است، اما با افزایش رفاه عمومی، میل افراد به فرزند بیشتر کم شده و این امر دامان این کشور را هم گرفته است. با این وجود حتی اگر این سیاست موفقیت‌آمیز باشد، در بلندمدت باز هم حدود ۴/۵۶ میلیون نفر شکاف جمعیتی وجود خواهد داشت. همچنین در کوتاه مدت و با در نظر گرفتن آموزش حرفه‌ای به عنوان پرکننده شکاف جمعیتی، نیاز بازار کار چین به نیروی کار به طور کامل برطرف نخواهد شد و این کشور به حداقل ۴/۹۵ میلیون مهاجر به صورت سالانه نیاز دارد تا بتواند به نیاز بازار کار خود پاسخ دهد^۱. به همین دلیل است که در بسیاری از کشورهای دارای جمعیت کم در سن کار، مانند آلمان یا کانادا، سیاست‌های مهاجرپذیری در بخش‌های

2. Ke & Li, 2021

1. OECD, 2021

حرفه‌ای و کاری مورد اهمیت بوده و انواع مختلفی از ویزاهای کاری و یا شرایط همکاری بین‌المللی تسهیل شده برای شرکت‌ها فراهم شده است! در آینده‌ای نه چندان دور سایر کشورهای اروپایی و حتی کشورهای آسیایی به سمت چنین استراتژی‌هایی خواهند رفت تا شکاف جمعیتی ناشی از کمبود مهارت و یا تغییر نسل را جبران کنند و این زنگ خطری برای ایران خواهد بود که جمعیت در سن کار زیاد و موقعیت‌های مناسب کاری کم داشته و ظرفیت پاسخگویی به نیروی کار را ندارد.

مسیری که کشورهای صنعتی‌تر طی کرده‌اند مسیری است که تمام کشورها بالاخره طی خواهند

کرد، چرا که در بلندمدت و با یک افق خوشبینانه، به واسطه افزایش دسترسی به امکانات بهداشتی، متوسط طول عمر در همه دنیا بالا رفته و جمعیت همه کشورها ترکیبی از جمعیت جوان و پیر خواهد بود. چنین جمعیت سالخورده‌ای، که احتمالاً در حال حاضر در دهه‌های میانی زندگی خود است، ترجیح می‌دهد دسترسی بهتری به امکانات بازنشستگی، درمانی، تفریحی و حتی کاری داشته باشد. بنابراین برای این گروه جمعیتی تصویر بلندمدت مسأله مهمی برای تعیین مسیر زندگی خواهد بود و همین امر می‌تواند یکی از انگیزه‌های اساسی برای تعیین مقصد مهاجرتی برای افراد باشد.

1. OECD, 2021; Germany, 2021; Canada, 2022

تغییر بازی قدرت در دنیا و بازار جدید برای نیروی کار

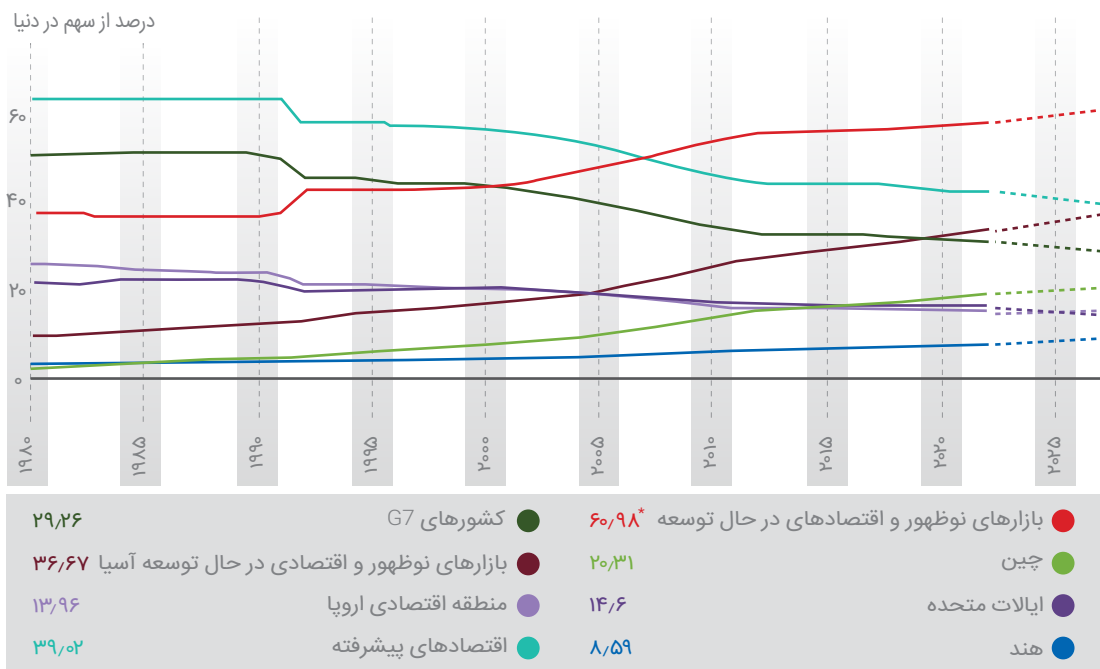
جهانی‌سازی منجر به کمرنگ شدن مرزهای اقتصادی شده و همین امر روندهای مهاجرتی را در آینده‌ای نه چندان دور تغییر خواهد داد. چرا که تغییر بازی قدرت در دنیا منجر به ایجاد روندهای تجاری جدید و به تبع شرایط کاری متفاوت در مناطق مختلف خواهد شد.

برای مثال اتفاقاتی همچون خروج بریتانیا از اتحادیه اروپا، حمله روسیه به اوکراین و جنگ اقتصادی چین و آمریکا منجر به ایجاد قطب‌های مختلف قدرت در جهان شده‌اند. چنین پدیده‌هایی روند سنتی مهاجرت نیروی انسانی را تغییر خواهند داد.

ایجاد شود. همین امر روندهای مهاجرتی را در آینده نه چندان دور تغییر خواهد داد، تغییری که پیش از این شروع شده است. به طور خلاصه، تا سال ۲۰۵۰، فهرست قدرتمندترین کشورهای جهان از نظر اقتصادی و سیاسی با امروز بسیار متفاوت خواهد بود. با تغییر قدرت اقتصادی و رشد کشورهایی که تامین کننده نیروی انسانی بودند، برونسپاری خدمات به کشورهایی مانند هند برای سازمان‌ها گران‌تر خواهد شد؛ از طرف دیگر این اقتصادها می‌توانند به بازارهای قوی‌تری برای محصولات و خدمات تبدیل شوند.^۲

جهانی‌سازی واژه‌ای است که به مدت زمانی نسبتاً طولانی بر روندهای اقتصادی و سیاسی دنیا سایه افکنده بود. در حال حاضر و به نسبت قرن قبل، با انگیزه جهانی شدن، کشورهای بسیاری، دیگر مصرف‌کننده و یا تولیدکننده صرف نیستند و مرزهای اقتصادی، کمرنگ‌تر شده است. این امر را می‌توان از مثبت بودن نرخ رشد تجارت کالا یا خدمات در دنیا دید.^۱ این رشد اقتصادی در حال تغییر بازی قدرت در بین کشورهاست که باعث می‌شود روندهای تجاری و البته به تبع آن شرایط کاری متفاوتی در مناطق مختلف

نمودار ۱۵۵- سهم مناطق و کشورها از تولید ناخالص داخلی جهان بر اساس برابری قدرت خرید (۱۹۸۰ تا ۲۰۲۷)

(WORLD ECONOMIC OUTLOOK, 2022)

*این اعداد نشان دهنده درصد از سهم در دنیا در سال ۲۰۲۲ است.

اتفاقات سیاسی اخیر مانند برگزیت، حمله روسیه به اوکراین و تلاش این کشور برای مستقل‌تر کردن اقتصاد خود نسبت به دنیا و جنگ اقتصادی چین و آمریکا نشانه‌هایی از تلاش برای توجه به درون به جای نگاه به کل جهان و ایجاد قطب‌های مختلف قدرت به جای قدرت تک قطبی را نمایان می‌کند. چنین تحولاتی می‌توانند اثر چشم‌گیری بر تغییر روند مهاجرت نیروی انسانی داشته باشند؛ برای مثال، پس از خروج بریتانیا از اتحادیه اروپا، الگوی مهاجرت نیروی کار به این کشور تغییر بزرگی کرده است. ۸۴ درصد از مهاجران جدید بریتانیا از کشورهای خارج از اتحادیه اروپا هستند؛ در سال میلادی جاری، بیشترین مهاجران این کشور از کشورهای هند، فیلیپین و نیجریه بودند که ویزای نیروی کار ماهر را دریافت کردند. این بدین معناست که وقتی بین جذب نیروی اروپایی و نیروی غیراروپایی تفاوتی از نظر عملیاتی وجود نداشته باشد، جریان‌های مهاجرتی از خارج از مرزهای اتحادیه اروپا به این منطقه، تقویت خواهند شد!

همچنین در اثر این روندهای سیاسی، بازارهای جهانی کم‌رنگ‌تر و نقش مستقل در تولید محصولات حیاتی و یا ایجاد منابع جایگزین برای چین محصولاتی، مانند جایگزینی منبع انرژی روسیه با خاورمیانه برای اروپا، برای اکثر کشورهای دنیا پررنگ‌تر شده است، این مسأله به طور خاص پس از مشکلات مربوط به حمل و نقل کالاها به واسطه کرونا و البته بحران انرژی و مواد غذایی ناشی از جنگ اوکراین برجسته شده است. برای مثال، به دلیل تشدید جنگ‌های تجاری، تغییر سناریوی ژئوپلیتیکی و کاهش ریسک زنجیره تامین و لجستیک، بسیاری از بنگاه‌های تولیدی در حال انتقال پایگاه‌های تولید خود به خارج از چین هستند. این اقدام حرکت به سمت ایجاد استراتژی «چین به علاوه یک» است، به طوری که این شرکت‌ها به یک کشور خاص برای همه جنبه‌های مرتبط با زنجیره تامین وابستگی نداشته

باشند. البته باید این نکته را هم در نظر داشت که با پیشرفت اقتصاد کشوری مانند چین، این کشور دیگر مناسب تولید ارزان قیمت نیست و شرکت‌های تولیدی باید به سمت کشورهای بروند که نیروی جوان و ارزان دارد، از این نظر کشورهای منطقه خاورمیانه به علت جوان بودن جمعیت و مهارت پایین کاری این جمعیت جوان، کشورهای مناسبی برای سرمایه‌گذاری‌های این چینی خواهند بود، اما با وجود چنین فرصتی برای منطقه خاورمیانه، به علت پیش‌دستی بهتر کشورهای جنوب شرق آسیا و یا امنیت بالاتر این مناطق، ۲۵۰ شرکت چندملیتی برتر جهان در حال اضافه کردن سایر کشورهای در حال توسعه آسیایی مانند هند، ویتنام، تایلند، بنگلادش و مالزی به فرایند عملیات خود هستند تا از فرصت‌های تولیدی جدید استفاده کنند. همچنین در راستای پاسخ به نیازهای مرتبط با فناوری و تولید فناوری‌های جدید، سرمایه‌گذاری بسیاری در اکوسیستم‌های نوآور خواهد شد. در حال حاضر هند در میان مناطق جغرافیایی برتری قرار دارد که بالاترین بازگشت سرمایه را ارائه می‌دهند. علاوه بر هند، ویتنام و آسیای جنوب شرقی نیز مقرون به صرفه و دارای اکوسیستم‌های پر جنب و جوش با اشتیاق نوآوری بالا، استارت‌آپ‌های متعدد، استعدادهای دیجیتالی بزرگ و زیاد و ارتباطات صنعتی و دانشگاهی هستند که برای سرمایه‌گذاری جذاب است. افزایش سرمایه‌گذاری در این مناطق و توسعه اقتصادی این مناطق سبب ایجاد بازار جذاب‌تر تقاضای تخصص در میان مدت شده و می‌تواند سرعت مهاجرت متخصصان فناوری به این مناطق را بالاتر برد و چرخش نیروی کار را نسبت به گذشته که بیشتر به کشورهای پیشرفته اروپایی و آمریکایی مهاجرت می‌کردند، متفاوت کند. بدین معنا که دیگر تنها کشورهای پیشرفته صنعتی مانند منطقه اقتصادی اروپا و یا ایالات متحده و کانادا مقصد مهاجرت این افراد نخواهند بود، بلکه کشورهای نوپای اقتصادی هم می‌توانند مقصد جذابی بوده و

فرصت‌های بیشتری برای شکوفایی در اختیار افراد یا تیم‌های متخصص قرار دهند. این امر الزاماً به معنای کاهش روند مهاجرت به کشورهای پیشرفته نیست، بلکه بیشتر به معنای افزایش رقابت بین این کشورها با هم و با اقتصادهای نوظهور در جذب متخصصان است که از زوایایی می‌تواند منجر به تسهیل بیش از پیش شرایط همکاری یا مهاجرت برای نیروهای کاری ماهر شود.

اقتصادهای نوظهور، سرمایه‌گذاری‌های جدید در کشورهای نوپا در فناوری و جنگ سیاسی و اقتصادی قدرت‌های دنیا همه از عواملی هستند که می‌توانند

موتور محرک مهاجرت نیروی ماهر و حتی نیروی کم مهارت کشور به مناطق جغرافیایی متفاوتی نسبت به گذشته باشند. شاید این روندها در ظاهر و در ابعاد قابل لمس، تاثیر چندانی بر روندهای مهاجرتی نداشته باشند، اما باید توجه داشت که نیاز روز افزون به نیروی کار در دنیایی که با سرعت به سمت فناوری‌های جدید حرکت می‌کند و تلاش می‌کند از رقابیش عقب نماند، از کلیدی‌ترین عوامل موثر بر تعیین استراتژی‌های مهاجرتی کشورها و جذب استعداد های جوان و نیروی کار متناسب با نیاز خواهد بود، رقابتی که در بلندمدت تعیین کننده برنده رقابت اصلی است.

تغییرات اقلیمی و مسئولیت شرکت‌ها

تغییرات اقلیمی همزمان با افزایش کلی جمعیت جهان، موجب ایجاد ابهامات زیادی در زمینه تولید محصول، امنیت غذایی و مهاجرت خواهد شد. به این ترتیب خطرات زیست‌محیطی می‌تواند روندهای مهاجرتی را تغییر دهد، ضمن اینکه احساس نیاز به نیروی متخصص برای تولید فناوری‌های زیستی از جمله روندهایی است که می‌تواند سبب تغییر نیاز به متخصصان حوزه‌های انرژی و تولید شود و جریان مهاجرت اینگونه افراد متخصص به مناطق توسعه‌یافته را شکل دهد.

که بتوانند همراه با کمترین فشار زیست‌محیطی محصولات مورد نیاز را تولید کنند، در بسیاری از مناطق دنیا رو به افزایش است. این امر را می‌توان از پرتنگ بودن بخش کشاورزی در سیاست‌های مهاجرپذیری کشورها مشاهده کرد.

از طرفی این تغییرات اقلیمی می‌توانند در سطح کسب و کارها نیز تاثیرگذار باشند، به گونه‌ای که در بیست و پنجمین نظرسنجی سالانه PWC از مدیران عامل در سراسر دنیا که در ابتدای سال ۲۰۲۲ منتشر شده است، حدود یک‌سوم مدیران عامل از سراسر دنیا نگران تاثیرات منفی تغییرات اقلیمی در کوتاه مدت (۱۲ ماه آینده) بر کسب‌وکارهای خود هستند. به عقیده این دسته از مدیران عامل، تغییرات اقلیمی در کوتاه مدت می‌تواند بر فروش خدمات و محصولات آن‌ها تاثیر منفی داشته باشد. البته این نگرانی در میان مدیران عاملی که درآمد^۴ سازمان آن‌ها بیش از ۱۰ میلیارد دلار است و یا در بخش‌هایی فعالیت دارند که تاثیرات بیشتری بر تغییرات اقلیمی دارد، شایع‌تر است، به طوری که این عدد برای مدیران عامل بخش‌هایی مانند انرژی، آب و برق به ۴۹ درصد می‌رسد. نکته قابل توجه دیگر در این مورد، تفاوت نگرانی‌های مرتبط با جذب و نگهداشت نیروهای ماهر و با استعداد در اثر تغییرات اقلیمی است. به طور میانگین در سراسر جهان تنها ۲۶ درصد از مدیران عامل صنایعی که در کوتاه مدت تحت تاثیر تغییرات اقلیمی قرار می‌گرفتند، در ارتباط با جذب و نگهداشت نیروی متخصص اظهار نگرانی کرده بودند در حالی که این عدد برای آسیا و اقیانوسیه ۴۹ درصد است^۵. هر چه تاثیر این تغییرات بر منطقه‌ای بیشتر باشد، احتمال

مشاهده الگوهای آب و هوایی غیرعادی و بلایای طبیعی که دنیا شاهد آن است، نشان می‌دهد که سیاره ما تحت فشار بسیار زیادی قرار دارد. با قرار دادن این مسأله در کنار جمعیت در حال رشد، ابهامات زیادی در زمینه تولید محصول، امنیت غذایی و مهاجرت وجود خواهد داشت. تا پایان این قرن، ممکن است حدود ۱۵۰ تا ۲۰۰ میلیون نفر مجبور به مهاجرت از سرزمین‌هایی شوند که به علت بالا آمدن سطح آب دیگر قابل زیست نخواهند بود. همچنین برآوردها نشان می‌دهد که برای همگام شدن با جمعیت رو به رشد جهان باید تولید غذا تا سال ۲۰۵۰ بین ۲۶ تا ۶۸ درصد افزایش یابد. این مقدار برای سیاره‌ای با مشکلات عدیده‌ی فعلی هم عدد بزرگی است. طبق گزارش ایپسوس، در سراسر جهان، ۷۳ درصد از مردم معتقدند که ما در مسیر یک فاجعه آب و هوایی هستیم^۱. به طور خاص تغییرات آب و هوایی سال‌های اخیر اثبات عملیاتی این ادعاست. بسیاری از این تخریب‌های زیست‌محیطی که کره زمین از زمان انقلاب صنعتی متحمل شده، از سوی مشاغل ایجاد شده است. بر اساس تحلیل اخیر موسسه پاسخگویی آب و هوا^۲، در واقع، تنها ۲۰ شرکت در جهان، مسئول انتشار ۳۵ درصد از کربن ناشی از مصرف انرژی از سال ۱۹۶۵ هستند^۳.

در حال حاضر علاوه بر این خطرات زیست‌محیطی که می‌تواند روندهای مهاجرتی را تغییر دهد، احساس نیاز به نیروی متخصص برای تولید فناوری‌های زیستی از جمله روندهایی است که می‌تواند سبب تغییر نیاز به متخصصان حوزه‌های انرژی و تولید شود. همچنین تقاضا برای متخصصان کشاورزی

1. Marr, 2021

2. Climate Accountability Institute

3. Mayer, 2022

4. Revenue

5. Increasing Climate Ambition, 2021

خروج نیروی‌های کاری، به خصوص نیروهای دارای مهارت بالا به علت تقاضای بیشتر برای این افراد در سایر مناطق و وجود فرصت کافی برای تغییر شغل، بیشتر خواهد شد.

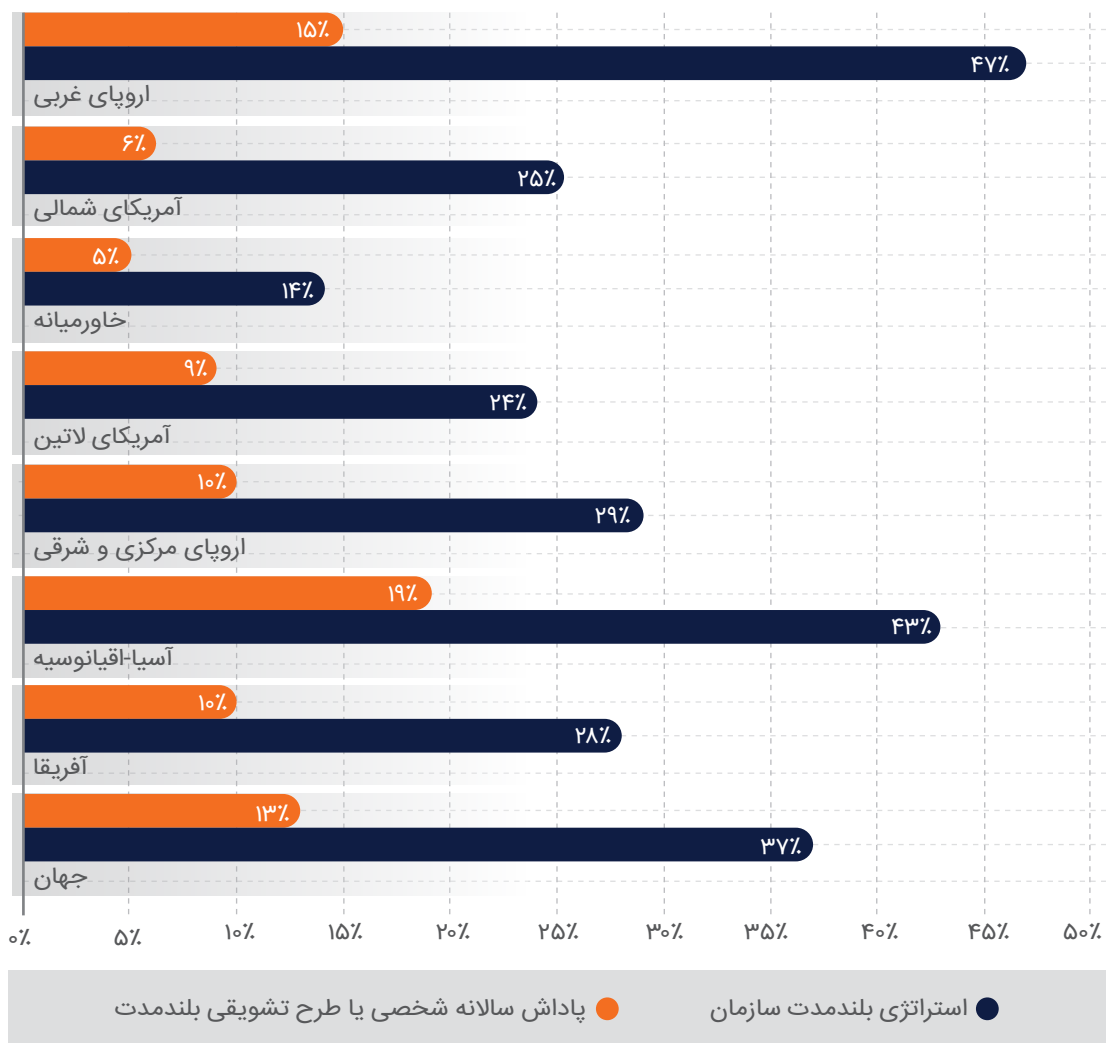
از طرف دیگر بسیاری از این روندهای زیست‌محیطی مستلزم تغییر سریع در سیاست‌های کاری و تولیدی در سراسر جهان خواهد بود و طبیعتاً فشار سیاسی و اجتماعی بر کسب و کارها زیاد خواهد شد. چنین فشارهایی منجر به نیاز به وجود نیروهای ماهر به منظور تغییر رویه‌های کاری و ابزار مورد استفاده در کسب و کارهاست که این امر خود منجر به ایجاد نیازهای جدید کاری و تسهیلات برای افراد متخصص و فعال در فناوری‌های زیست دوست خواهد شد. برای مثال، بر اساس نتایج گزارش PwC، ۱۳ درصد سازمان‌ها برای اطمینان از دستیابی به این اهداف، با ارائه پاداش‌های سالیانه و برنامه‌های تشویقی بلندمدت مدیران عامل خود را علاوه بر خروجی‌های مالی به اهدافی مانند کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای گره زده‌اند؛ البته این عدد در صنایعی با تأثیرات مستقیم بر تغییرات اقلیمی، بیشتر است، به عنوان مثال در نیروگاه‌ها و تاسیسات برقی ۳۰ درصد و در بخش انرژی ۲۷ درصد سازمان‌ها پاداش‌های سالیانه مدیران عامل خود را منوط به دستیابی به اهداف مرتبط با کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای کرده‌اند. همین مسأله تأثیر به‌سزایی بر سیاست‌های جذب

و استخدام و استراتژی‌های بلندمدت این شرکت‌ها خواهد داشت.^۱

همچنین باید دقت داشت که به علت مواجهه مستقیم مردم با مشکلات زیست محیطی و بالا رفتن آگاهی عمومی از علل ایجاد این مشکلات به واسطه وجود رسانه‌های اجتماعی و گزارش‌های منتشر شده، دیر یا زود، جامعه انتظار بالاتری از کسب و کارها در مواجهه با این مشکلات خواهند داشت. امروزه رویکرد عمومی نسبت به کسب و کارها، به عنوان یک بنگاه اقتصادی نیست، بلکه در ذهن بسیاری از افراد کسب و کارها، به خصوص شرکت‌های بزرگ‌تر، حکم دولت‌های کوچکی را دارند که باید در راستای منافع عمومی جامعه تلاش کنند. مسئولیت اجتماعی عنوانی است که در دهه‌های اخیر به این زاویه از کسب‌وکار داده شده و در آینده نیز پررنگ‌تر خواهد شد. قطعاً این مسأله بر برند و در نتیجه درآمد شرکت‌ها موثر است و شرکت‌ها باید از فرصت ایجاد شده به منظور ایجاد یک تصویر مناسب از خود در ذهن مخاطبان استفاده کنند. از طرف دیگر چنین تصویری قطعاً به معنی نشان دادن مأموریت سازمان است و می‌تواند در صورت هماهنگی با مأموریت شخصی افراد در زندگی، نیروهای کاری از زمینه‌های غیرمرتبط به محیط زیست را هم مشتاق به فعالیت در شرکت‌ها کند، چرا که کار کردن برای چنین شرکتی برای این فرد دارای معنا و انگیزه درونی خواهد بود.

نمودار ۱۵۶- رویکرد شرکت‌ها در زمینه کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای در مناطق مختلف جهان

(PwC, 2022)

آینده خاورمیانه و مهاجرت سرمایه انسانی

منطقه خاورمیانه در سال‌های اخیر در کنار بحران‌های سیاسی و جنگ‌های درونی، پیشرفت‌های قابل توجهی در حوزه‌های مرتبط به فناوری از خود نشان داده است که بیانگر اقتصاد جدیدی برای آینده خواهد بود. جمعیت جوان و نیاز روز افزون به متخصص‌های دارای مهارت بالا، نیازهای ویژه آب و هوایی و قربابت فرهنگی مردم منطقه می‌تواند از عوامل موثر بر

چرخش نیروی کاری در منطقه باشد و این مسأله زنگ خطری برای صنایع و کسب و کارهای داخلی خواهد بود، چرا که غفلت نسبت به رشد اقتصادی و سیاستی در کشورهای منطقه می‌تواند سبب خروج نیروهای متخصص از ایران شود، فرایندی که پیش از این آغاز شده است.

افزایش درآمد نفتی و رشد فناوری

افزایش درآمد نفتی کشورهای منطقه خاورمیانه منجر به درآمد مازادی شده است که می‌تواند سبب جهش فناوری در این کشورها شود. این در حالی است که اغلب نیروی انسانی بومی در این مناطق خواهان اشتغال در سازمان‌های دولتی هستند و تمایل کمتری برای ورود به بخش خصوصی دارند. همین امر احساس نیاز به نیروی متخصص برای تولید فناوری‌های جدید و توسعه این فناوری‌ها را بیشتر از قبل پررنگ خواهد کرد و می‌تواند منجر به شکل‌گیری جریان ورودی مهاجران به این منطقه شود.

همواره اقتصاد منطقه خاورمیانه بر پایه نفت حرکت کرده است. دسترسی به منابع سوخت فسیلی و تبدیل آسان این منابع به سرمایه مالی، موتور محرک منطقه بوده است و در طول زمان نوسانات قیمت نفت اثر پررنگی بر اقتصاد و توسعه در منطقه داشته و دارد. در حال حاضر یکی از پیامدهای واضح جنگ اوکراین برای کشورهای منطقه خاورمیانه افزایش قیمت نفت به واسطه احساس نیاز اروپا به تامین منابع سوختی جایگزین روسیه و افزایش درآمد کشورهای منطقه از این طریق است (نمودار ۱۵۷). سوال مهمی که در

این شرایط ایجاد می‌شود این است که درآمد مازاد ایجاد شده ناشی از افزایش قیمت نفت چه اثراتی خواهد داشت و چگونه توسط کشورها هزینه می‌شود. پیش‌بینی می‌شود که در دوره فعلی سیاست کشورهای منطقه استفاده از این درآمد اضافی به منظور پرداخت بدهی‌ها و سرمایه‌گذاری در داخل و خارج این کشورها است که می‌تواند سبب جهش فناوری در کشورهای منطقه باشد! همین امر احساس نیاز به نیروی متخصص برای تولید فناوری‌های جدید و توسعه این فناوری‌ها را بیشتر از قبل پررنگ خواهد کرد.

نمودار ۱۵۷- تغییرات قیمت برنت در گذر زمان (میانگین هفتگی، دلار بر بشکه)

(PwC, 2022)

دارند تا از طریق سرمایه‌گذاری بر بخش‌های دیگر اقتصادی، مانند بخش گردشگری یا فناوری‌های نوظهور، وابستگی اقتصادی به نفت را از بین ببرند و در این راستا استراتژی‌های بلندمدت و میان‌مدت متفاوتی اتخاذ کرده‌اند. برای مثال در امارات دو رویکرد بدین منظور در نظر گرفته شده است، نخست، ادامه روند توسعه در بخش‌های اقتصادی کنونی، که بر تجارت، بانکداری و امور مالی، گردشگری، خدمات بندری-دریایی و فرودگاهی و هوایی متمرکز است و دوم، توسعه صنایع محلی با تولیدات ساخت امارات متحده عربی و گسترش فناوری‌های جدید در زمینه‌های هوش مصنوعی، هوا و فضا، تکنولوژی‌های زیست‌حیاتی، انرژی‌های پایدار و توسعه در دیگر بخش‌ها از جمله انرژی هسته‌ای و ساخت تسلیحات.

مسئله دیگر مرتبط به درآمد نفتی در منطقه، نحوه هزینه‌کرد این درآمد برای نیروی انسانی است. در اکثر نقاط دنیا مشاغل خصوصی نسبت به مشاغل دولتی درآمد بالاتری دارند، اما به دلیل درآمد نفتی خاورمیانه، اغلب مشاغل دولتی در منطقه درآمد بالاتری نسبت به اشتغال در بخش خصوصی دارند. همین امر سبب می‌شود که مردم بومی تمایل کمتری به اشتغال در بخش خصوصی داشته باشند و صرفاً به دنبال شغلی تضمین شده باشند و از بخش دولتی خارج نشوند. خروجی این رفتار کاری مردم در منطقه این است که به منظور رفع نیازهای بخش خصوصی اغلب از مهاجران استفاده شود.

با وجود این که نفت موتور محرک اقتصاد و پیشرفت منطقه بوده است، کشورهای منطقه در نظر

کشورهای منطقه خاورمیانه از جمله کشورهایی هستند که بیشتر از بسیاری از مناطق تحت تأثیر تغییرات اقلیمی قرار خواهند گرفت. به همین ترتیب برخی از کشورها همچون عربستان در مسیر جلوگیری از بروز چنین بحران‌هایی، به راه‌اندازی پروژه‌هایی همچون نئوم پرداخته‌اند که به معنی نیاز به جمعیت متخصص کثیری است که بتوانند فناوری‌های مرتبط با این اهداف را طراحی، پیاده‌سازی و یا مورد استفاده قرار دهند.

چالش‌های محیط‌زیستی در همه جای دنیا اثرات خود را بر بازار کار و مهاجرت نشان داده‌اند و منطقه خاورمیانه هم از این امر مستثنی نیست. برخی از کشورهای منطقه از جمله الجزایر، لیبی، اردن، کویت، عربستان سعودی، قطر، عمان، امارات متحده عربی و یمن، کمتر از نیاز جمعیت خود به آب دسترسی دارند. از طرف دیگر کمبود زمین قابل کشت از موانع رشد اقتصادی پایدار در برخی از کشورهای منطقه است. با این که خاورمیانه مسئول تولید ۸ درصد کربن دنیاست، اما به علت موقعیت جغرافیایی‌اش دو برابر باقی نقاط جهان با عواقب گرم شدن زمین مانند خشکسالی، سیل، بیابان‌زایی و ... مواجه است^۱. همین امر رفتار توسعه کشورهای منطقه را تحت تأثیر خود قرار داده و باعث شده که این کشورها به سمت اقتصاد سبز حرکت کنند.

در همین راستا نخستین اجلاس «خاورمیانه سبز»، در سال ۲۰۲۱ به دعوت عربستان سعودی و با حضور تعدادی از رهبران کشورهای خاورمیانه و آفریقا و همچنین مقام‌های بین‌المللی در حوزه محیط زیست و تغییرات اقلیمی، در شهر ریاض، پایتخت عربستان سعودی، برگزار شد. عربستان سعودی در این اجلاس اعلام کرد که به‌منظور دستیابی به اهداف

طرح «خاورمیانه سبز»، بستری برای همکاری‌های بین‌المللی به‌منظور اجرایی کردن مفهوم «اقتصاد چرخشی کربنی»^۲ ایجاد خواهد کرد. برنامه این کشور برای کاهش انتشار کربن به نصف تا سال ۲۰۳۰ و طراحی ابر پروژه توسعه این کشور (نئوم) مبتنی بر شهر کربن صفر، تأسیس «مرکز منطقه‌ای برای تغییرات اقلیمی»، «مجتمع منطقه‌ای برای استخراج، استفاده و ذخیره‌سازی کربن»، «مرکز منطقه‌ای برای هشدار زودهنگام طوفان‌ها» به‌منظور کاهش خطرهای ناشی از امواج گرد و غبار بر سلامت افراد، «مرکز منطقه‌ای برای توسعه پایدار ماهی‌گیری» به‌منظور کمک به افزایش تنوع زیستی دریایی و کاهش سطح انتشار گازهای گلخانه‌ای در این حوزه تا حدود ۱۵ درصد و همچنین راه‌اندازی یک «برنامه منطقه‌ای برای بارورسازی ابرها» به‌منظور کمک به افزایش میزان بارش تا حدود ۲۰ درصد در همین راستا به شمار می‌آیند. به طور قطع عملیاتی کردن چنین طرح‌هایی از طرفی به معنی فراهم نمودن محیط بهتری برای زیست مردم و از طرف دیگر به معنی نیاز به جمعیت متخصص زیاد است که بتوانند فناوری‌های مرتبط با این اهداف را طراحی، پیاده‌سازی و یا مورد استفاده قرار دهند.

1. Dusek & Kairouz, 2022

2. Circular Carbon Economy

کشورهایی همچون امارات متحده عربی، عربستان و... در منطقه با درک اهمیت شهرهای هوشمند و جهانی در این مسیر حرکت می‌کنند. شهرهای هوشمند دارای بالاترین سطح از فناوری‌های پیشرفته و استعدادها هستند. بنابراین بسیاری از کشورهای حاشیه خلیج فارس برای تحقق اهداف توسعه شهری خود، نیازمند جذب متخصصان مختلف از سراسر جهان خواهند بود.

شهر "مصدر" ابوظبی مثال دیگری است که در سال ۲۰۰۸ در اولین منطقه هوشمند پایدار جهان راه‌اندازی شد و راه را برای بسیاری از پروژه‌های شهر هوشمند در کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس هموار کرد. این شهر تا سال ۲۰۳۰، محل سکونت ۵۰ هزار ساکن و پایگاه ۴۰ هزار نیروی کار حرفه‌ای و دانشجو خواهد بود.

امارات متحده عربی همچنین مناطق نوآورانه‌ای مانند Sustainability City و Dubai Silicon Oasis را نیز توسعه داده است که از ارتباط و پایداری به عنوان یک شیوه زندگی حمایت می‌کند. امارات همچنین به زودی محل استقرار شهر هوشمند "رز صحرا"، با ۱۶۰ هزار نفر جمعیت خواهد بود.

به طور کلی، دولت‌های حوزه خلیج فارس فناوری‌های نسل بعدی را که از شهرهای هوشمند تغذیه می‌کنند (مانند هوش مصنوعی، بلاک‌چین و اینترنت اشیا) در قلب چشم‌اندازهای استراتژیک ملی خود قرار داده‌اند. در سال ۲۰۱۹، امارات متحده عربی در راه اندازی و استقرار شبکه‌های 5G در بین کشورهای عربی مقام اول و در سطح جهانی چهارم را کسب کرد. ابوظبی و دبی، در فهرست شهرهای هوشمند IMD که ۱۰۲ شهر در سراسر جهان را رتبه بندی می‌کند، در سال ۲۰۲۱ رتبه ۲۸ و ۲۹ در دنیا و بهترین رتبه در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا را کسب کردند که این مقام نسبت به سال ۲۰۱۹ و رتبه‌های ۴۲ و ۴۳ رشد چشم‌گیری کرده است.

ابتکارات منطقه‌ای زیادی برای توسعه شهرهای هوشمند توسط کشورهای حاشیه خلیج فارس دنبال می‌شود. این نوع از هزینه کرد زیرساختی سنگین در این حوزه تبدیل به ایجاد ارزش در تولید ناخالص

یکی از روندهای کنونی و ابر روندهای آینده در دنیا شهرنشینی است. در حال حاضر توسعه شهرها و بهبود فناوری و ساختارهای شهری به سمت شهرهای قابل زندگی که کیفیت زندگی افراد را تضمین نماید از مهم‌ترین دستور کارهای شهرهای جهانی است. در همین راستا کشورهای منطقه به منظور تقویت ظرفیت‌های شهرنشینی خود و استفاده از فناوری‌های نوین در این عرصه اقدامات پرننگی انجام داده‌اند. در حالی که شورای همکاری خلیج فارس برای آینده پایدار تنوع اقتصادی را در نظر دارد، دولت‌های کشورهای این حوزه برنامه‌هایی برای جابه‌جایی، زیرساخت و ساختمان‌های هوشمند راه‌اندازی کرده‌اند و سرمایه‌گذاری بر شهرهای هوشمند در خاورمیانه در حال افزایش است. برای مثال امارات متحده عربی با درک این روند و تلاش برای پیشتازی در این حوزه، سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی برای هوشمندسازی شهرهای خود و توسعه مناطق هوشمند را در راستای توسعه پایدار و آینده سودآور در دستور کار خود قرار داده است. برخی دیگر از کشورهای حاشیه خلیج نیز در همین جهت در حال حرکت هستند. این کشورها در راستای تنوع بخشی به اقتصادهای اغلب نفتی خود توسعه شهرهای هوشمند را در دستور کار قرار داده‌اند. سرمایه‌گذاری در توسعه شهرهای هوشمند در این کشورها برای دستیابی به اقتصاد تریلیون دلاری در ۲۰۲۵ برنامه‌ریزی شده است. رویکرد شهر هوشمند با توجه به مزایای اقتصادی و پایداری‌ای که ایجاد می‌نماید، از سال ۲۰۰۸ توسط کشورهای حاشیه خلیج فارس برای پاسخگویی سریع به چالش‌های رشد جمعیت و افزایش مصرف، مورد توجه قرار گرفته است.

داخلی و ایجاد شغل می‌شود و اثر آن در بیشتر بخش‌های دولت، حمل‌ونقل و انرژی قابل مشاهده است. تبدیل زیرساخت‌های موجود به زیرساخت‌های هوشمند برای ارتقای شهرها، امری کلیدی است. در دهه گذشته در حوزه خلیج‌فارس و همچنین در کل جهان، کشورها از نگاه به شهرهای هوشمند از منظر شناخت و ماجراجویی به مرحله پیاده‌سازی و گسترش

توسعه اکوسیستم استارت‌آپی

رسیده‌اند. کشورهای حوزه خلیج‌فارس می‌خواهند به اقتصادهایی کاملاً دانش‌بنیان تبدیل شوند که تنها مبتنی بر استعدادها و داده ساخته شده باشد. داده به عنوان منبع ثروت، مورد توجه سیاست‌مداران این کشورها در استراتژی‌های توسعه‌ای آن‌ها قرار گرفته است.

خاورمیانه یک اکوسیستم استارت‌آپی در حال ظهور است. بنابراین کشورهای منطقه در صدد جذب هزاران شرکت و رویداد اقتصادی جهانی هستند و تسهیلاتی برای دستیابی به هدف ایجاد کرده‌اند. به نظر می‌رسد این تسهیلات به تدریج باعث جذب نیروی انسانی متخصص و کارآفرینان و صاحبان شرکت‌ها به این مناطق شود.

کسب‌وکارهای خانوادگی را ترغیب کند تا وارد بازارهای مالی و بازار بورس دبی شوند.

کشور عربستان نیز اخیراً برای جذب شرکت‌های بزرگ و شرکت‌های نوپا دست به تغییراتی در سیستم ثبت شرکت افراد خارجی و تسهیل در سیستم کفاله این کشور زده است. این کشور ضرورت وجود سرمایه‌گذار داخلی از عربستان برای ثبت شرکت و همچنین در سطوحی برای اشتغال در برخی مشاغل سطح بالا را حذف کرده است. به نظر می‌رسد این تسهیل به تدریج در بسیاری دیگر از کشورهای حوزه خلیج‌فارس برای جذب نیروی انسانی متخصص و کارآفرینان و صاحبان شرکت‌ها بکار گرفته شود.

عمان از نظر شاخص سهولت انجام کسب‌وکار بانک جهانی در سال ۲۰۲۰ با ۱۰ پله جهش به جایگاه ۵۸ در دنیا رسید که البته به‌مراتب بهتر از وضعیت ایران است. گفتنی است ایران در این رتبه‌بندی جایگاه ۱۲۷ جدول را در اختیار دارد. در گزارش بانک جهانی آمده که بهبود پیوسته مقررات مربوط به فعالیت‌های اقتصادی، اصلی‌ترین دلیل این جهش بوده است. عمان چشم‌اندازی برای توسعه اقتصادی مبتنی بر نوآوری تا سال ۲۰۴۰ تدوین کرده است. بر اساس این

بر اساس پیش‌بینی‌های صندوق‌های خطرپذیر جهانی مانند گوگل و شرکت سرمایه‌گذاری خطرپذیر سیلیکون‌ولی، خاورمیانه یک اکوسیستم استارت‌آپی مهم در حال ظهور است، چندین مورد خرید از جمله خرید ۳ میلیارد دلاری برنامه Careem توسط Uber در سال ۲۰۱۹ و سایت تجارت الکترونیکی Souq توسط آمازون در سال ۲۰۱۷ از منطقه خاورمیانه نشان از این نکته دارد. بر اساس داده‌های منطقه‌ای MAGNITT سرمایه‌گذاری بر استارت‌آپ‌ها در دوران کرونا در این منطقه نه تنها کاهش نیافته بلکه در سال ۲۰۲۱ نسبت به ۲۰۲۰ رشد چشمگیری داشته است. این رشد سرمایه‌گذاری در استارت‌آپ‌ها در منطقه، محصول تغییر رویکرد کشورهای این حوزه به فناوری و تعریف ابر پروژه‌های زیرساختی است که در سایر حوزه‌های سیاستی نیز توسعه یافته است. برنامه‌های زیر نمونه‌هایی از برنامه‌ریزی‌های کشورهای منطقه در حوزه زیر ساخت و تسهیل قوانین و مقررات برای جذب نیروی انسانی و سرمایه است.

امارات متحده عربی در صدد است تا سه سال آینده، ۱۰۰ هزار شرکت را جذب و سالانه ۴۰۰ رویداد اقتصادی جهانی برگزار کند، و شرکت‌های بخش خصوصی و

چشم‌انداز، این کشور جایگاه خوبی در بازارهای رقابتی دنیا می‌یابد. کسب‌وکارهای کوچک و متوسط و نیز بخش انرژی غیر وابسته به نفت از جمله نیروهای پیشران برای دستیابی به این چشم‌انداز تعریف شده‌اند. بر اساس این طرح، عمان قرار است نسبت درآمدهای نفتی به تولید ناخالص داخلی را به ۷ درصد کاهش دهد. دولت عمان تلاش زیادی را طی کمتر از یک دهه اخیر برای ترویج فرهنگ نوآوری و کارآفرینی به انجام رسانده است. به همین دلیل، هیچ

جمعیت جوان و غیرماهر

تعجبی ندارد روی آوردن به راه‌اندازی استارت‌آپ، کار روی ایده‌های خلاق و تلاش برای تولید، اکنون به گزینه‌ای جذاب برای جوانان عمانی تبدیل شده است. ایجاد اشتغال از طریق نوآوری، در کنار بسترسازی‌های قانونی و اقتصادی، نیازمند تجهیز جوانان به مهارت‌های روز است. دولت عمان در همین راستا، طی کمتر از یک دهه اخیر، زمینه فعالیت چندین مرکز رشد، شتاب‌دهنده و فضای کار اشتراکی را در شهرهای مختلف خود فراهم کرده است.

اغلب کشورهای خاورمیانه با دو بحران جمعیتی و اقتصادی مواجه هستند که عبارت‌اند از: نرخ بالای بیکاری و عدم تناسب مهارت نیروی کار با نیازهای بازار. به این ترتیب، اگر محیط پاسخگوی نیاز چنین جمعیت جوانی نباشد، این نیروی انسانی راهی مناطق پرونق‌تر اقتصادی مانند کشورهای پیشتاز منطقه از جمله امارات متحده عربی و عربستان یا کشورهای اروپایی و غربی خواهد شد.

یکی از پرنق‌ترین مسائل کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس به منظور عملیاتی کردن اهداف بلندپروازانه خود در زمینه فناوری، عدم تناسب مهارت جمعیت جوان با نیاز بازار کار است. از سوی دیگر حدود یک سوم جمعیت خاورمیانه زیر ۱۵ سال سن دارند و جمعیت جوان فعلی (افراد بین ۱۵ تا ۲۴ سال) با بیکاری مواجه‌اند؛ میانگین نرخ بیکاری در منطقه ۲۵ درصد است. از طرفی رشد بالاتر جمعیت در این منطقه نسبت به سایر نقاط دنیا، اهمیت ایجاد شغل را در آینده بیشتر می‌کند. ۱۳ کشور منطقه دارای نرخ بیکاری حداقل ۲۰ درصدی برای جوانان هستند که این نرخ در لیبی بالای ۵۰ درصد، در اردن و فلسطین بالای ۴۰ درصد و در الجزایر و تونس بالای ۳۰ درصد است. بانک جهانی تخمین می‌زند به منظور حل کردن بحران بیکاری در منطقه، کشورهای منطقه و شمال آفریقا باید تا سال ۲۰۵۰ تعداد مشاغل موجود را دو برابر کنند!

چنین جمعیت جوانی منطقه را مناسب سرمایه‌گذاری

به منظور توسعه کسب و کارهای تولیدی می‌کند و البته در صورتی که محیط پاسخگوی نیاز شغلی این افراد نباشد، این نیروی انسانی راهی مناطق پرونق‌تر اقتصادی مانند کشورهای پیشتاز منطقه (از جمله امارات متحده عربی یا عربستان)، کشورهای اروپایی (به دلیل قرابت فیزیکی) یا کشورهای جنوب شرق آسیا (به دلیل توسعه اقتصادی) خواهند شد. البته باید توجه داشت که از آن جایی که ایران در آینده میان‌مدت از جمله کشورهای در منطقه است که جمعیتش به سمت پیری می‌رود، این احتمال وجود دارد که در صورت توسعه و شکوفایی اقتصادی قابلیت جذب جوانان جویای کار در منطقه را داشته باشد که این امر در بلندمدت علاوه بر نیاز به تمرکز بر رشد چرخه اقتصادی کشور، نیازمند اتخاذ سیاست‌های مهاجرتی و فرهنگی مناسب است. برای مثال در راستای افزایش مشاغل، برخی از دولت‌های منطقه می‌خواهند سهم سرمایه‌گذاری بر کسب و کارهای کوچک و متوسط را تا سال ۲۰۳۰ افزایش دهند. در همین راستا عربستان

سعودی سهم این بخش از اقتصاد را از ۲۰ درصد به ۳۵ درصد از تولید ناخالص داخلی افزایش می‌دهد و امارات متحده عربی این رقم را از ۵۲ درصد به ۶۰ درصد خواهد رساند. انجمن مالی کسب و کارهای کوچک و متوسط تخمین می‌زند که ۱۲۳ میلیارد دلار برای کسب و کارهای کوچک و متوسط در بخش عربی منطقه نیاز است تا این بخش بتواند به ظرفیت کامل خود برای ایجاد شغل برسد.

در حال حاضر و در آینده میان مدت از مقاصد جالب توجه برای جوانان جویای کار منطقه و گروه‌های متخصص مختلف، کشورهای حاشیه خلیج فارس خواهند بود. با وجود اینکه این کشورها در گذشته به عنوان مقصد نیروی کار کم مهارت و نیمه ماهر شناخته می‌شدند هم اکنون با اتخاذ راهبردهای توسعه و نقش آفرینی به موقع در روندهای جهانی فناوری و نوآوری و ایجاد چشم‌انداز پیش‌تازگی و رهبری آینده، همچنین با درک اهمیت ارتباطات و تبادلات انسانی و فنی و تبدیل شدن به مرکز توسعه تبادلات و برندسازی کشوری با استفاده از ارائه گسترده فعالیت‌ها و ابتکارات در رسانه‌های جهانی و ایجاد تصویر جذابی از خود برای متخصصان، کارآفرینان و شرکت‌های استارت‌آپی به قطب‌های جذب متخصصان حوزه‌های مختلف از کشورهای منطقه و حتی از بازارهای کار جهانی تبدیل شده‌اند.

در کنار ایجاد چشم انداز و اکوسیستم جذاب، این کشورها با پویایی و ایجاد تغییر در قوانین و مقررات متناسب با نیازهای توسعه‌ای خود، مشوق‌های متنوع اقامتی برای تامین نیروی انسانی جهانی و منطقه‌ای ایجاد کرده‌اند و سرمایه‌های انسانی را در سطوح مختلف مهارتی با استفاده از ابتکارات و برنامه‌های پیشروی مهاجرتی جذب می‌کنند.

برای مثال، برنامه‌های توسعه‌ای امارات در جهت توسعه اکوسیستم استارت‌آپی و متناسب با آن ایجاد اصلاحات در قوانین و مقررات این کشور به ویژه

در حوزه اقامت و تابعیت و ثبت شرکت، نشان از توجه این کشور به جذب نیروی انسانی متخصص و کارآفرین دارد. طی اصلاحاتی که اخیراً در ویزای امارات انجام شد سیستم ورود و اقامت در این کشور به‌روزرسانی شد تا امارات به مقصدی جذاب برای کار، سرمایه‌گذاری، کارآفرینی، تحصیل و زندگی تبدیل شود. معرفی ویزاهای طلایی و سبز در این کشور از آن جمله است. ویزای طلایی به افراد اجازه می‌دهد بدون نیاز به اسپانسر محلی در امارات زندگی، کار و تحصیل کنند و این ویزا برای مدت ۱۰ سال صادر شده و پس از آن به صورت خودکار تمدید می‌شود. طی قانونی جدید، صلاحیت برای دریافت اقامت طلایی این کشور توسعه یافت و شامل مدیران، مدیران عامل، متخصصین در حوزه علوم، مهندسی، سلامت، آموزش، مدیریت کسب‌وکار و تکنولوژی می‌شود. به علاوه، روند دریافت اقامت بلندمدت نیز برای افراد مقیم و متخصصان ماهر، سرمایه‌گذاران، کارآفرینان، محققین، افراد پیشرو، دانشجویان و فارغ التحصیلان برتر تسهیل شده است. همچنین با معرفی منطقه خلاق "القوز" در شهر دبی، کارآفرینان خلاق، افراد مستعد و صنعتگران در القوز اکنون می‌توانند به عنوان بخشی از پروژه منطقه خلاق القوز برای ویزای فرهنگی بلند مدت دبی اقدام کنند. ویزای بلند مدت به کسانی که در زمینه‌های ادبیات و فرهنگ، هنر، میراث، تاریخ و مطالعات شناختی و صنایع خلاق هستند اعطا می‌شود.

طبق بررسی‌های PWC، مشاغل مرتبط به فناوری در کشورهای شورای همکاری خلیج فارس یک‌سوم کشورهای دارای اقتصاد پیشرفته‌تر است و نیروهای کاری نیز به اندازه هم‌تایان خود در مناطق رشدیافته‌تر مهارت ندارند. در واقع اکثر مشاغل مرتبط به فناوری در این مناطق توسط مهاجران انجام می‌شود و ۹۳ درصد متخصصان مدارک خود را از دانشگاه‌های خارج از این منطقه دریافت کرده‌اند، یعنی در عمل نیروهای بومی نیز مهاجران بازگشتی هستند.^۱ این

امر از طرفی سبب کاهش رشد فناوری در منطقه می‌شود و از طرف دیگر نیاز به نیروی متخصص خارجی را بیشتر می‌کند، چرا که بسیاری از جوانان منطقه، تحصیلات دانشگاهی مرتبط ندارند. باتوجه به نزدیکی و همسایگی، همچنین سابقه‌ی تاریخی تبادل نیروی انسانی و تعاملات تجاری کشورهای منطقه با ایران، احتمال اثر منفی کوتاه‌مدت برنامه‌ها در جذب متخصصان ایرانی وجود دارد. گرچه این اتفاق در میان‌مدت و بلندمدت و با تغییر شرایط زمینه‌ای ایران، می‌تواند به عنوان فرصتی برای چرخش، بازگشت یا سرمایه‌گذاری این بخش از نیروی انسانی، با احتمال تحقق بیشتر نسبت به مهاجرت به سایر کشورهای دوردست باشد. لیکن شرط لازم این بهره‌مندی مجدد از نیروی انسانی متخصص، تغییر اکوسیستم و شرایط داخلی و نیز تغییر در ادراک منفی آنها از شرایط است. که با توجه به بازه زمانی محتمل برای بازگشت، که در عمده تحقیقات کمتر از ۵ سال است، اگر این تغییر در ۵ سال آینده اتفاق نیفتد، احتمال بازگشت افراد بسیار پایین خواهد آمد.

سرعت تغییرات در کشورهای حاشیه خلیج به سمت اقتصاد غیر نفتی و فاصله گرفتن از اقتصاد رانتی و ورود به بازارهای رقابتی جهانی شتاب بالایی

گرفته است؛ به ویژه اینکه نمونه موفق امارات میان این کشورها به سرعت تبدیل به الگو شده است و روش‌ها و برنامه‌های این کشور توسط سایر کشورهای این منطقه پیگیری می‌شود.

این کشورها با تلاش برای تغییر آموزش‌ها و تقویت اکوسیستم نوآوری در کشور خود و تلاش برای جذب استارت‌آپ‌ها و کارآفرینان از سایر کشورها، قصد ورود به دنیای نوآوری و اقتصاد دانش‌بنیان دارند.

این کشورها همچنین با تعریف ابر پروژه‌های توسعه‌ای در حالتی که طراحی درست داشته و موفق باشند هم در مرحله اجرا و هم پس از آن، بسته به نوع پروژه، سرمایه و نیروی انسانی متنوعی را در سطوح مختلف به خود جذب می‌کنند. همزمان برای اینکه این تعاملات مالی و انسانی امکان پذیر شده و تسهیل گردد، ظرفیت نهادی و مقرراتی این کشورها هم در حال بهبود و تعدیل است. به طوری که در شاخص‌های جهانی سهولت کسب‌وکار و شهر هوشمند بهبود زیادی داشته‌اند این امر به معنی تبدیل کشورهای حاشیه خلیج فارس در آینده میان‌مدت به مقاصد جذاب کاری و زندگی برای جوانان مستعد منطقه خواهد بود که خود این امر به معنی رشد بیشتر این کشورها است.

رقابت دنیای آینده کسب‌وکارها، رقابت بر سر نیروی انسانی متخصص به منظور توسعه فناوری‌های نوین است و در این رقابت، کشور و کسب و کاری پیروز است که نیروی انسانی ارزشمند را شناسایی، جذب و نگه‌داری کند. در این مسیر و در آینده روندهایی سبب جریان یافتن این نیروی انسانی خواهند بود. پرننگ‌ترین روند اثرگذار بر آینده اقتصادی دنیا رشد فناوری‌های نوظهور و تغییر کسب‌وکارها و نیاز پرننگ‌تر به نیروی انسانی آشنا به فناوری‌های جدید است. انتظار می‌رود که سهم انسان‌ها و ماشین از فرایندهای کاری تا سال ۲۰۲۵ میلادی برابر شود و این خود از طرفی به معنی از بین رفتن برخی مشاغل و از طرف دیگر به معنی نیاز به مهارت‌های فنی و شناختی بیشتر در سطوح مختلف کاری است. در کنار این امر و به واسطه بحران کرونا، امکان دورکاری در بسیاری از مناطق و مشاغل بیش از پیش تسهیل شده است و چنین روندی نیاز جدیدی در نیروی انسانی به منظور دسترسی به فرصت شغلی منعطف با قابلیت دورکاری ایجاد کرده است. بسیاری از کسب و کارها در حال استفاده از این روند جدید بوده و به دنبال رفع نیازهای خود در زمینه نیروی انسانی از طریق جذب نیروی انسانی خارج از مرزهای جغرافیایی خود هستند.

از طرف دیگر رشد جمعیت کشورها و افزایش طول عمر جوامع سبب ایجاد جمعیت مصرف‌کننده پیر در جوامع صنعتی‌تر و نیازهای کاری جدید و کمبود نیروی در سن کار در این مناطق و همچنین افزایش جمعیت در سن کار در کشورهای کمتر توسعه یافته و در حال توسعه خواهد بود، جمعیتی که به دلیل عدم توسعه اقتصادی مناطق خود، تمایل به مهاجرت به کشورهای توسعه یافته به منظور پیدا کردن شغل مناسب خواهند داشت. چنین شکاف جمعیتی‌ای بین بازار کار و نیاز این بازار برای کشورهای زیادی مانند ژاپن، آلمان و چین پیش از این آغاز شده است و

برای بسیاری از کشورها مانند ایران در چند دهه آینده مشاهده خواهد شد. همچنین رشد اقتصادی دنیا، تغییر قدرت‌های اقتصادی و سیاسی و ایجاد اقتصادهای نوظهور در جنوب آسیا و منطقه خاورمیانه به معنی ایجاد بازارهای جدید برای نیروی کار و در نتیجه جریان‌های جدید از جابه‌جایی نیروی انسانی در دنیا است.

در کنار این موارد اهمیت توجه به تغییرات زیست محیطی که در چند سال اخیر آثار قابل توجهی از خود نشان داده‌اند، محرک دیگری برای رشد فناوری به منظور تغییر رویه‌های کاری و از طرف دیگر عاملی برای مهاجرت اجباری افراد خواهد بود. مهاجرت اجباری‌ای که ممکن است در بلندمدت جمعیت زیادی را تحت تاثیر قرار دهد، اما در مرحله اول شامل نیروی انسانی بخش کشاورزی به دلیل از دست رفتن فرصت‌های شغلی فعلی و افراد ماهر سایر صنایع به دلیل قابلیت نقل مکان به محیط بهتر برای زیست خواهد شد. از طرفی چنین روندی اگر مورد توجه کسب و کارها قرار نگیرد و در استراتژی‌های کاری آن‌ها نمایان نباشد، می‌تواند در آینده میان‌مدت به علت عدم توجه آن کسب و کار به مسئولیت اجتماعی‌اش، سبب از دست رفتن برند اجتماعی و برند کارفرمایی آن کسب و کار شود.

با در نظر گرفتن تمامی این موارد و توجه به رشد اقتصادی و فناوری کشورهای حوزه خلیج فارس، شاید یکی از بزرگ‌ترین محرک‌های جاذب نیروی انسانی ایران در آینده و در صورت عدم تغییر رویه‌های کاری و تسهیل توسعه کسب و کار در کشور، اقتصادهای برتر منطقه باشند که با برنامه‌ریزی شهرهای هوشمند و سرمایه‌گذاری در راستای توسعه طرح‌های علمی مانند پروژه‌های فضایی، هوش مصنوعی و انرژی پاک برای نیروی کاری متخصص کشور به علت قرابت جغرافیایی و شاید فرهنگی، جذاب خواهند بود.

بدون شك، روندهای جهانی اقتصادی و تغییرات در محیط و آینده کسب و کارهای جهانی بر اقتصاد و محیط کسب و کارهای ایرانی اثرگذار خواهد بود. آنچه سرعت، جهت و میزان این اثرگذاری را تعیین می‌کند، توانمندی و قابلیت آنها در ایجاد تطابق و بهره‌برداری از پویایی‌های متعددی است که موفقیت و آینده کسب و کارها را تحت تاثیر قرار می‌دهد. البته ناگفته پیداست که محیط کلان اقتصادی حاکم بر کسب و کارها، برنامه‌ها و رویکردهای اقتصادی موثر بر توسعه، اثر مستقیمی بر توانمندی‌ها و قابلیت بکارگیری و بهره‌مندی از آن‌ها دارد. در این بخش با استفاده از نتایج پیمایشی که در سال ۱۴۰۱ در میان کسب و کارهای کشور انجام شده است، وضعیت اثرگذاری روندهای جهانی کسب و کار مانند توسعه دورکاری یا تغییر در مهارت‌های مورد نیاز مشاغل و همچنین عوامل کلان اقتصادی- اجتماعی داخلی بر آن‌ها، به ویژه بر نیروی انسانی فعال و تمایلات آن‌ها در جابه‌جایی و مهاجرت مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین ادراک مدیران میانی و ارشد از تاثیر این روندها بر حال و آینده حوزه فعالیتشان تحلیل شده است. همچنین با استفاده از تحلیل عوامل موثر در تمایل به مهاجرت و جابه‌جایی گروه‌های مختلف فعال در کسب و کارها اعم از مدیران ارشد، میانی و کارکنان در استارت‌آپ‌ها، بخش خصوصی یا سایر بخش‌های اقتصادی، هم‌نوایی انگیزه‌ها و علل تمایل به جابه‌جایی آن‌ها با روندهای کلان اجتماعی، فناوری و زیست محیطی جهانی یا اثرپذیری بیشتر از عوامل و پیشران‌های داخلی بررسی شده است.

بررسی انگیزه‌های تمایل به مهاجرت در فعالان کسب و کار در سطوح مختلف نشان می‌دهد که عوامل و پیشران‌های مهاجرت، بیشتر مرتبط با مسائل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی داخلی است و تاثیر روندهای جهانی و کشش‌های حاصل از آن نیز در راستای موانع داخلی تحلیل و فهم می‌شود. در پیمایشی که در سال ۱۴۰۱ توسط رصدخانه مهاجرت ایران و با همکاری جاب ویژن در میان فعالان کسب و کار ایران انجام شده است، از پرسش شش‌هفتاد و دو نفر در خصوص ۱۲ عامل و اثر آن در تمایل به مهاجرت یا ماندن افراد به صورت هم‌زمان پرسیده شده است. ۱۱ عامل از ۱۲ عامل مورد پرسش به طور متوسط در مهاجرت افراد تاثیر مثبت داشته است و تنها عامل حضور در کنار خانواده و دوستان از عوامل ماندن شمرده شده است. نوسان قیمت ارز، تورم و شرایط اقتصادی، دغدغه آینده فرزندان، شیوه حکمرانی و رویکردهای سیاسی و شرایط تحریم ایران از عوامل اصلی تمایل به مهاجرت افراد در میان گروه‌های مختلف کارکنان، مدیران میانی و مدیران ارشد بوده است. همچنین، به طور کلی شدت اثر عوامل در میان مدیران میانی و کارکنان از مدیران ارشد و کارآفرینان بالاتر بوده است.

جدول ۹۹- اهمیت انگیزه‌های تمایل به مهاجرت یا ماندن به تفکیک سطوح سازمانی

مدیران ارشد و کارآفرینان		مدیران میانی		کارکنان	
عامل	میزان اثر در تمایل به مهاجرت (درصد)	عامل	میزان اثر در تمایل به مهاجرت (درصد)	عامل	میزان اثر در تمایل به مهاجرت (درصد)
نوسان قیمت ارز، تورم و شرایط اقتصادی	۷۵٫۸	نوسان قیمت ارز، تورم و شرایط اقتصادی	۹۱٫۰	نوسان قیمت ارز، تورم و شرایط اقتصادی	۹۰٫۲
دغدغه آینده فرزندان	۷۵٫۴	دغدغه آینده فرزندان	۸۱٫۵	سطح حقوق و دستمزد و تناسب آن با هزینه‌ها	۸۲٫۷
شیوه حکمرانی و رویکردهای سیاسی	۷۴٫۴	شیوه حکمرانی و رویکردهای سیاسی	۸۰٫۳	شرایط تحریم ایران	۸۰٫۶
نظم و قانونمندی جامعه	۷۲٫۸	شرایط تحریم ایران	۷۹٫۱	شیوه حکمرانی و رویکردهای سیاسی	۸۰٫۲
شرایط تحریم ایران	۶۸٫۳	نظم و قانونمندی جامعه	۷۸٫۹	نظم و قانونمندی جامعه	۷۹٫۷
امکان زندگی شاد با سبک مورد علاقه	۶۴٫۰	سطح حقوق و دستمزد و تناسب آن با هزینه‌ها	۷۸٫۷	امکان زندگی شاد با سبک مورد علاقه	۷۸٫۵
سطح حقوق و دستمزد و تناسب آن با هزینه‌ها	۵۸٫۰	امکان زندگی شاد با سبک مورد علاقه	۷۶٫۵	دغدغه آینده فرزندان	۷۷٫۶
وضعیت آزادی‌های فردی و اجتماعی	۵۰٫۳	وضعیت آزادی‌های فردی و اجتماعی	۶۳٫۵	شغل مناسب با امکان ارتقا و پیشرفت شغلی	۶۹٫۷
علاقه به داشتن تحصیلات و سابقه کاری در خارج از کشور	۴۸٫۴	شغل مناسب با امکان ارتقا و پیشرفت شغلی	۶۱٫۵	علاقه به داشتن تحصیلات و سابقه کاری در خارج از کشور	۶۶٫۸
شغل مناسب با امکان ارتقا و پیشرفت شغلی	۴۱٫۳	علاقه به داشتن تحصیلات و سابقه کاری در خارج از کشور	۵۹٫۳	وضعیت آزادی‌های فردی و اجتماعی	۶۴٫۲
شرایط اخلاقی و مذهبی جامعه	۳۸٫۱	شرایط اخلاقی و مذهبی جامعه	۴۸٫۶	شرایط اخلاقی و مذهبی جامعه	۵۱٫۱
عامل	میزان اثر در تمایل به ماندن (درصد)	عامل	میزان اثر در تمایل به ماندن (درصد)	عامل	میزان اثر در تمایل به ماندن (درصد)
حضور در کنار خانواده و دوستان	۳۲٫۹	حضور در کنار خانواده و دوستان	۲۴٫۲	حضور در کنار خانواده و دوستان	۲۸٫۸

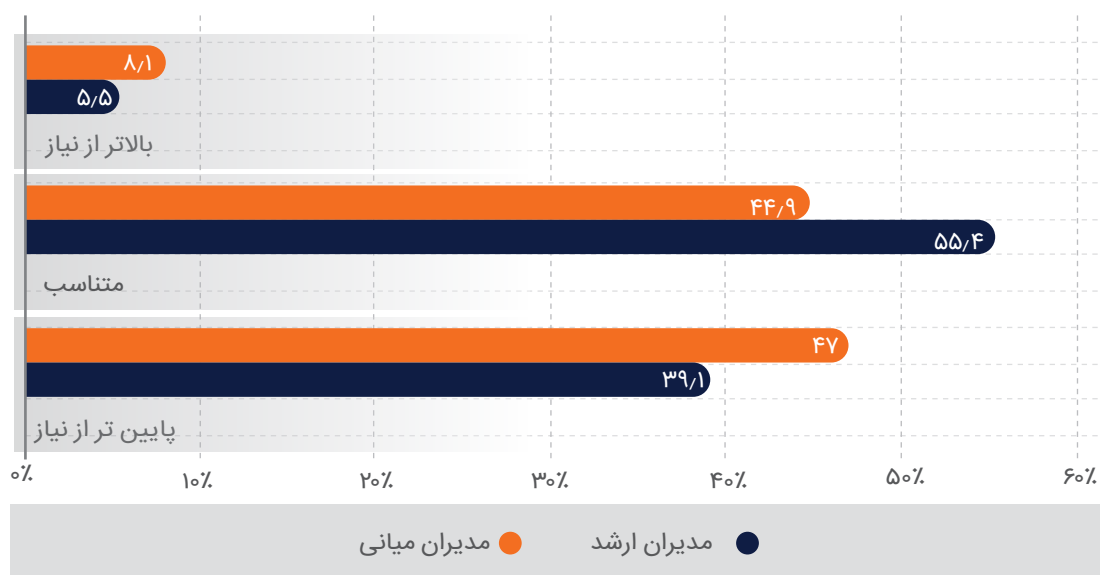
(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

تطابق مهارت و تحصیلات نیروی کار با نیازهای شغلی در بازار کار ایران

نیروی کار در مقایسه با نیازهای شغلی از منظر ۵۵/۴ درصد از مدیران ارشد و ۴۴/۹ درصد از مدیران میانی در سطح کافی ارزیابی شده است. این در حالی است که ۳۹ درصد مدیران ارشد و ۴۷ درصد مدیران میانی، مهارت‌های نیروی کار و همکاران خود را ناکافی دانسته و ۵ درصد مدیران ارشد و ۸ درصد مدیران میانی، میزان مهارت‌های همکاران خود را بالاتر از سطح نیاز سازمان ارزیابی کرده‌اند.

مهارت‌های ضروری نیروی کار، علاوه بر مهارت‌های فنی جدید به سمت مهارت‌های نرم جدید رفته است. همانطور که در بخش قبل اشاره شد پیش‌بینی می‌شود در سال ۲۰۲۵ برخورداری از مهارت‌های نرمی چون تفکر تحلیلی، نوآوری، یادگیری فعال و حل مسائل پیچیده در صدر مهارت‌های مورد نیاز کسب و کارها قرار گیرد. در پرسشی که درخصوص تطابق مهارت‌های شغلی نیروی کار با نیازهای شغلی از مدیران کسب و کارها در ایران پرسیده شده است، مهارت‌های

نمودار ۱۵۸- تناسب مهارت‌های نیروی کار با نیاز شغلی از منظر مدیران

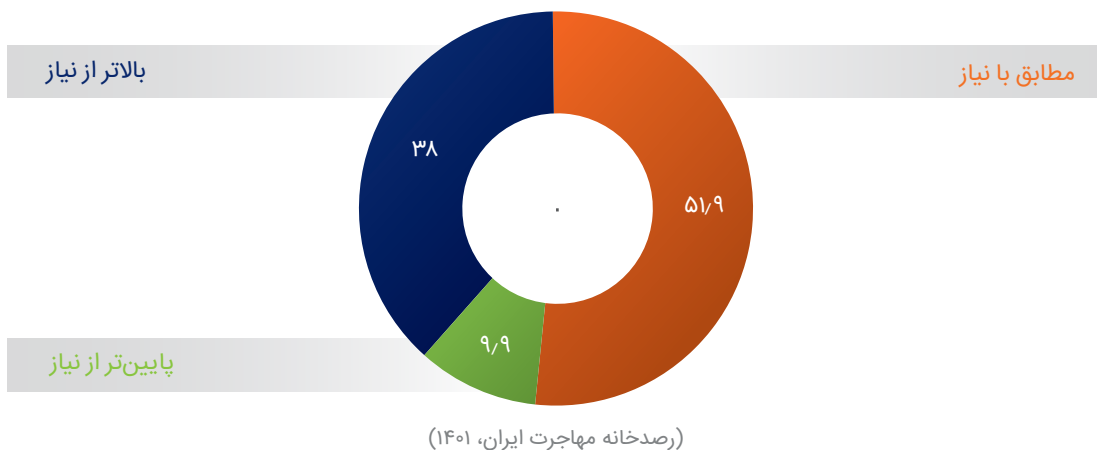
(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

وضعیت تطابق تحصیلات و شغل افراد از منظر شاغلین

مقایسه آخرین مدرک تحصیلی افراد با پاسخ آن‌ها به سوال حداقل چه سطحی از تحصیلات برای شغل شما مورد نیاز است، نشان می‌دهد که تحصیلات ۳۸ درصد افراد از نظر خود آنها، بالاتر از نیازمندی‌های شغلی‌شان است. در میان ۵۱/۹ درصد افراد نیز، سطح تحصیلات متناسب با نیازهای شغلی‌شان بوده و تنها در میان ۹/۹ درصد افراد، سطح تحصیلات پایین‌تر از نیازمندی شغلی آن‌ها بوده است.

ادراک مشابه از نیازها و ارزش‌های شغلی در میان کارکنان و مدیران یکی از محورهای مهمی است که در حفظ و نگهداشت نیروی انسانی در سازمان اثر بسزایی دارد. شناخت صحیح و مشترک از نیازهای حال و آینده شغلی باعث می‌شود تا افراد انتظارات متناسبی از میزان یادگیری مورد نیاز برای ارتقای شغلی و توسعه خود داشته باشند و برنامه‌های توسعه انسانی مدیران کسب و کارها را نیز تنظیم نمایند.

نمودار ۱۵۹- تناسب مدرک تحصیلی با نیازهای شغلی از منظر کارکنان

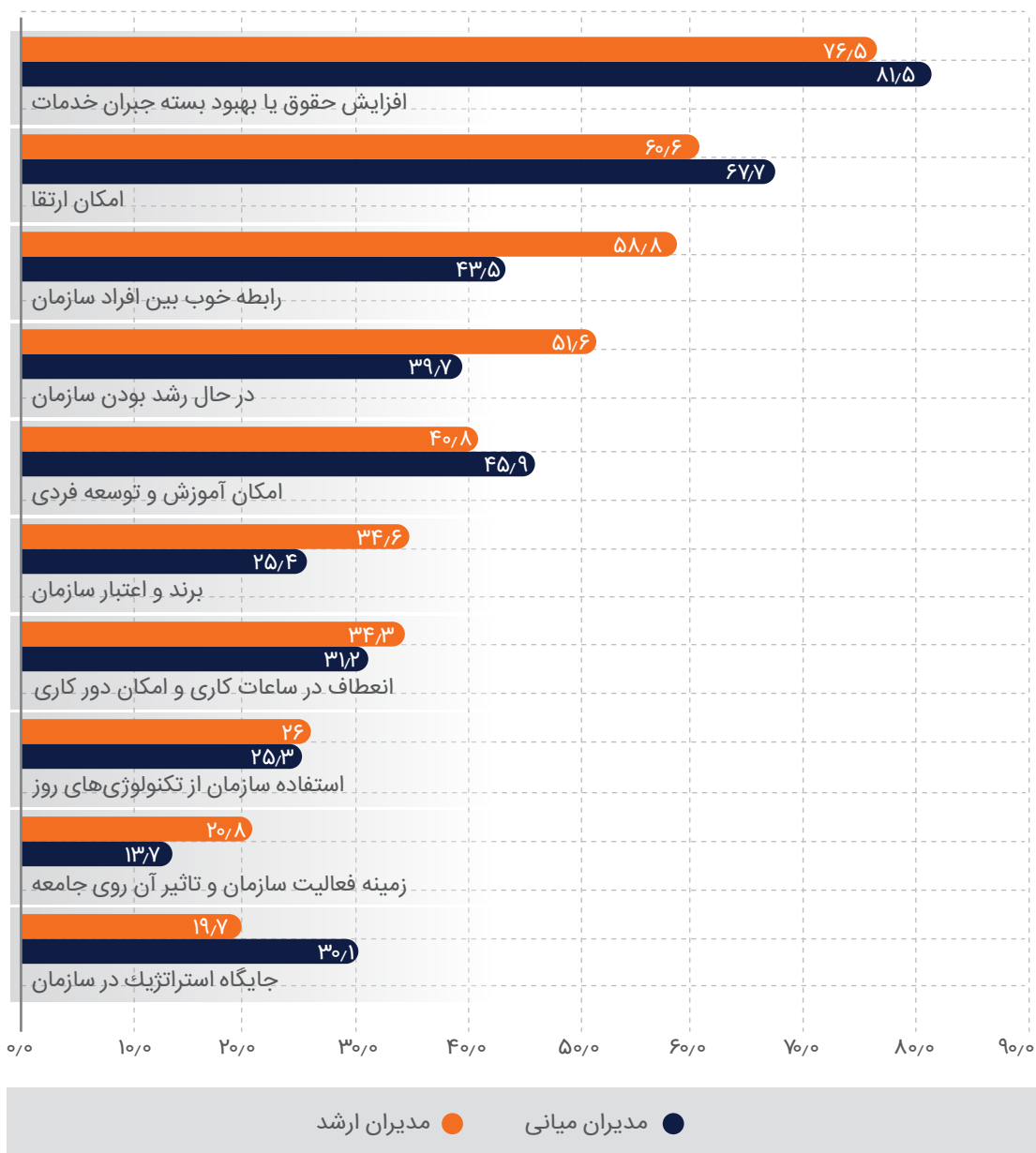
مقایسه نتایج تناسب مدرک تحصیلی با نیاز شغلی از منظر کارکنان، با نظر مدیران در خصوص مهارت‌های مورد نیاز کارکنان نشان می‌دهد که ادراک مشترکی از نیازمندی‌های شغلی در میان مدیران و کارکنان وجود ندارد و یا مهارت‌های اصلی مورد نیاز مشاغل منبعث از سطح تحصیلات آنان نمی‌باشد.

تاثیر عوامل سازمانی در نگهداشت نیروی انسانی

در سوالی که از مدیران در خصوص عوامل درون سازمانی نگهداشت نیروی انسانی پرسیده شده است، ۷۶٫۵ درصد از مدیران ارشد و ۸۱٫۵ درصد از مدیران

میانی افزایش حقوق یا بهبود بسته جبران خدمات را موثر دانسته‌اند. سه عامل بعدی منتخب از منظر مدیران، امکان ارتقا، رابطه خوب بین افراد سازمان و در حال رشد بودن سازمان بوده است. مقایسه عوامل موثر در نگهداشت نیروی انسانی سازمان با عواملی که جزء روندهای جهانی مورد بحث در کسب‌وکارهای جهانی است، مانند دورکاری و انعطاف سازمانی، فناوری‌های روز و امکان توسعه فردی، نشان می‌دهد که کسب‌وکارها در ایران هنوز به طور کامل با موضوعات جهانی این حوزه مواجه نشده‌اند یا این ارزش‌ها هنوز توسط کارکنان در کسب و کارهای کشور ضروری شناخته نشده است.

نمودار ۱۶۰- عوامل درون سازمانی موثر در نگهداشت نیروی انسانی از منظر مدیران

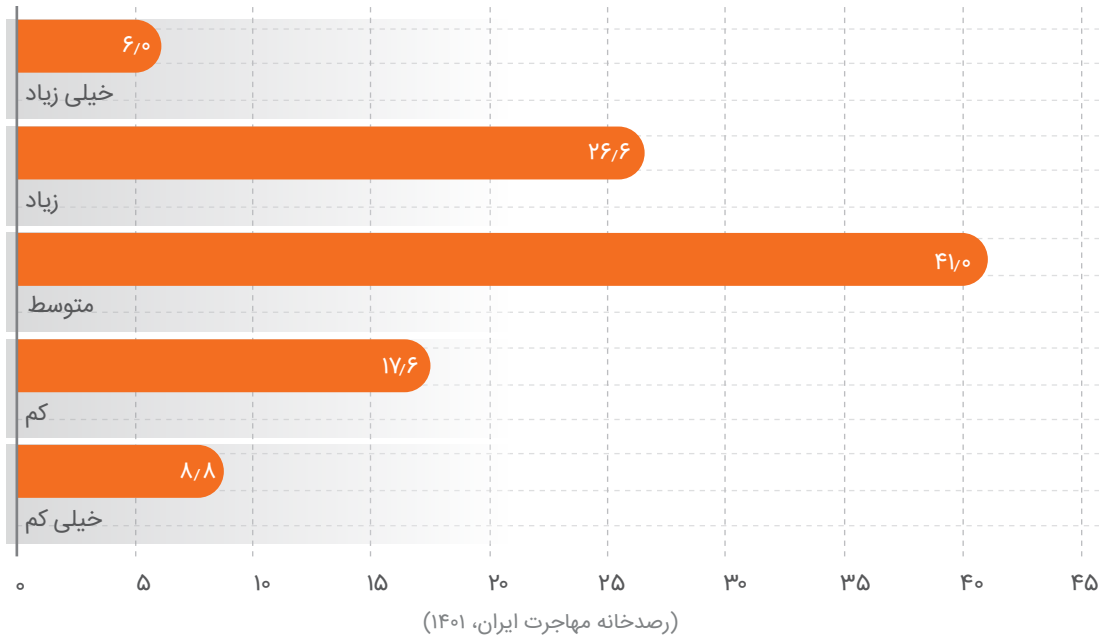
(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

چالش‌های کسب وکارها با مهاجرت نیروی انسانی

چالش‌های زیاد و تنها ۶ درصد با چالش‌های خیلی زیاد مواجه شده‌اند.

از نظر ۴۱ درصد مدیران چالش‌های ایجاد شده برای سازمان در اثر مهاجرت نیروی کار در سطح متوسط بوده است، این درحالیست که ۲۶/۶ درصد آنها با

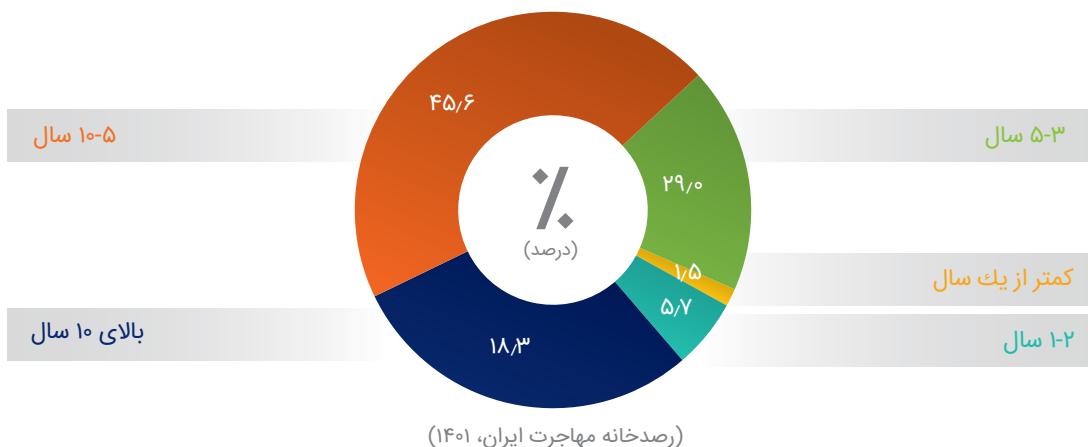
نمودار ۱۶۱- چالش ایجاد شده برای سازمان در اثر مهاجرت کارکنان

چالش می‌تواند نشان دهنده ظرفیت‌های موجود در بازار کار و امکان جایگزینی مناسب بوسیله نیروهای آزاد در بازار یا عدم رشد و بلوغ نیروی کار با گذر زمان و کسب تجربه شغلی باشد.

این در حالیست که ۴۵ درصد افراد جدا شده از سازمان بین ۵ تا ۱۰ سال سابقه کار داشته‌اند، این سابقه کاری در سازمان منجر به خیرگی می‌شود و در نتیجه می‌تواند سطح بالایی از چالش را برای سازمان ایجاد کند ولی نرخ ۴۱ درصدی مواجهه‌ی متوسط با

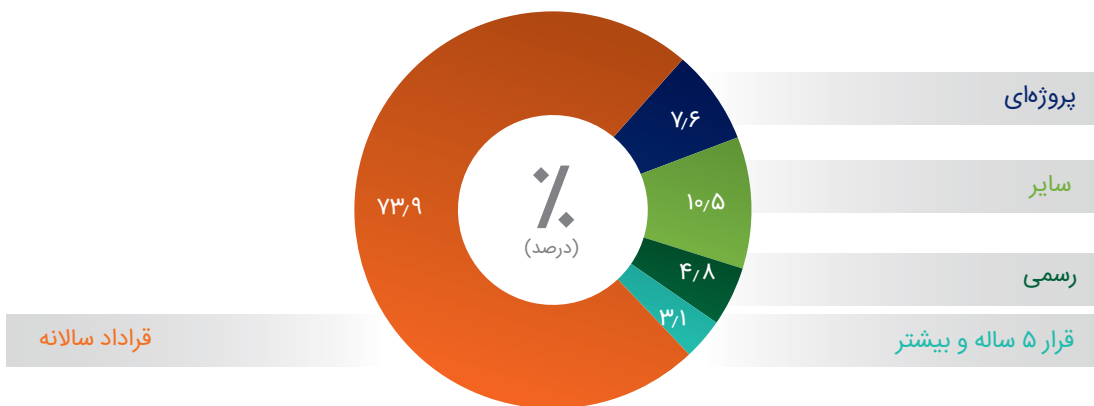
نمودار ۱۶۲- سابقه کار افراد جدا شده از سازمان

سازمان می‌توان به نوعی عدم ثبات شغلی و موقعیت کاری در افراد جدا شده از سازمان را، با وجود سابقه کار میان مدت در بازار کار، مشاهده کرد.

همچنین بررسی نوع قرارداد افراد جدا شده از سازمان نشان می‌دهد که ۷۴ درصد افراد، دارای قرارداد سالانه‌ی کاری بوده‌اند. با قرار دادن این واقعیت در کنار سابقه کاری ۵ تا ۱۰ سال برای بیشتر افراد جدا شده از

نمودار ۱۶۳- نوع قرارداد افراد جدا شده از سازمان به دلیل مهاجرت

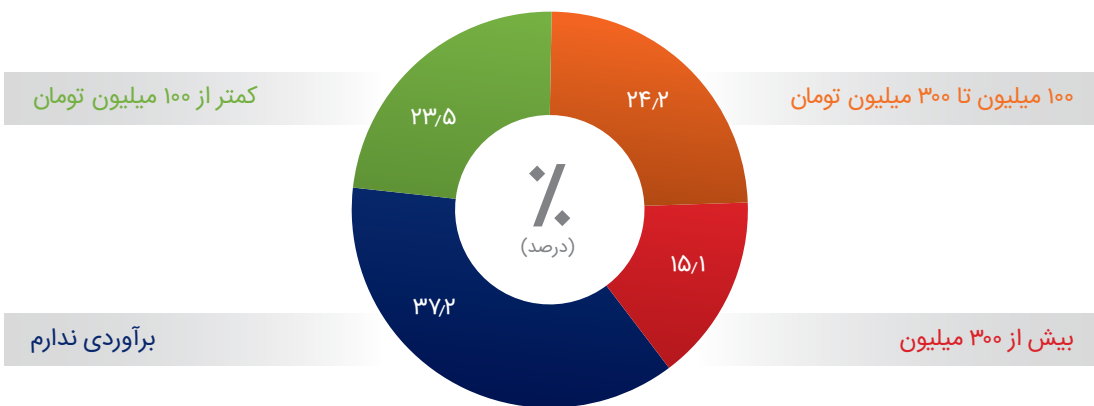

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

بیش از ۳۰۰ میلیون، ۲۴ درصد بین ۱۰۰ تا ۳۰۰ میلیون و ۲۳ درصد کمتر از ۱۰۰ میلیون هزینه آموزش و بکارگیری نیروهای جایگزین کرده‌اند.

از طرفی عمده مدیران (۳۷ درصد) برآوردی از میزان هزینه جایگزینی افراد مهاجرت کرده در سازمان خود نداشته‌اند. در دو سال اخیر ۱۵ درصد کسب‌وکارها

نمودار ۱۶۴- هزینه جایگزینی نیروی حرفه‌ای مهاجر در دو سال اخیر از منظر مدیران

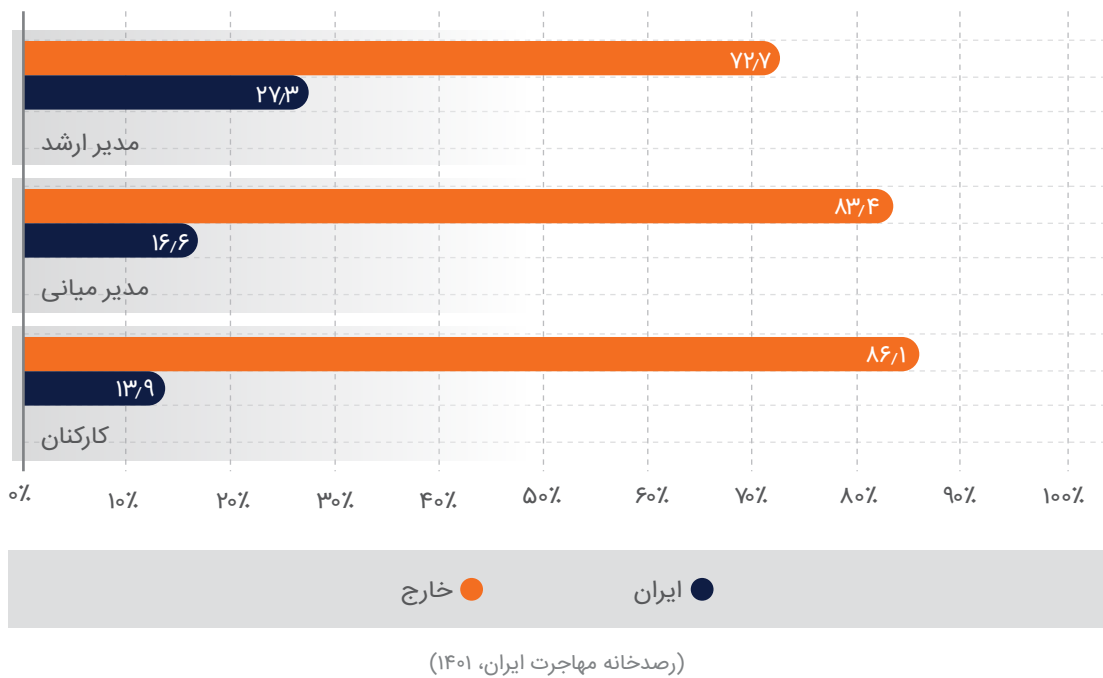
(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

وضعیت ادراک از رشد و پیشرفت فردی در داخل یا خارج از کشور

در پاسخ به سوال «به عنوان یک فرد فعال در بازار کار ایران امکان رشد و پیشرفت را برای خود در ایران بیشتر می‌دانید یا خارج از کشور» به طور کلی، ۸۴ درصد پاسخگویان، امکان رشد و پیشرفت خود را در خارج از کشور بیش از داخل میسر دانسته‌اند. تحلیل در سطوح سازمانی نشان می‌دهد که مدیران ارشد بیش از مدیران میانی و کارکنان امکان رشد در داخل را میسر می‌دانند و ۸۹ درصد کارکنان امکان رشد

و پیشرفت خود را در خارج از کشور بیش از داخل دانسته‌اند. این بدان معناست اگرچه با بالا رفتن سطح سازمانی شرایط توسعه و پیشرفت برای افراد بالاتر می‌رود ولی در فضای کسب‌وکار ایران فاصله زیادی با کارکنان ایجاد نمی‌شود و همچنان افراد در سطوح مدیریتی بالا امکان رشد و پیشرفت خود در خارج را بالاتر از داخل می‌دانند.

نمودار ۱۶۵- امکان رشد و پیشرفت در داخل یا خارج به تفکیک سطوح سازمانی

جمع‌بندی

بررسی اثر کوتاه‌مدت و میان‌مدت موج‌های مهاجرتی بر بخش‌های مختلف اقتصادی و کسب‌وکارها به ویژه در کشورهایی که این مسئله به تناوب در اقتصاد آن‌ها اثر گذار است، نیازمند طراحی مکانیسم‌های پویا و به موقع است که از طریق آن بتوان به موقع بخش‌های مختلف کسب‌وکار را از اثرات و آینده دور و نزدیک آن مطلع نمود. پیمایش‌های کمی و کیفی بررسی کسب و کارهایی که بیشترین اثر پذیری را از موج‌های مهاجرتی داشته یا خواهند داشت، یکی از ابزارهای رصد وضعیت است که بسته به شکل اجرا می‌تواند واقعیت‌های مختلفی را برای سیاستگذاران بخش عمومی و مدیران کسب‌وکارها آشکار سازد. در این بخش با اشاره به برخی از نتایج یکی از پیمایش‌های انجام شده در این خصوص، عوامل و انگیزه‌های مهاجرت در میان گروه‌های مختلف و سطوح مختلف سازمانی مورد بررسی قرار گرفت و میزان مواجهه‌ی کسب‌وکارهای کشور با چالش نیروی انسانی در اثر مهاجرت کارکنان بررسی شد.

نتایج حاصل از این پیمایش نشان می‌دهد که نوسان قیمت ارز، تورم و شرایط اقتصادی، دغدغه آینده فرزندان، شیوه حکمرانی و رویکردهای سیاسی و شرایط تحریم ایران از عوامل اصلی تمایل به مهاجرت افراد در میان گروه‌های مختلف کارکنان، مدیران میانی و مدیران ارشد بوده است.

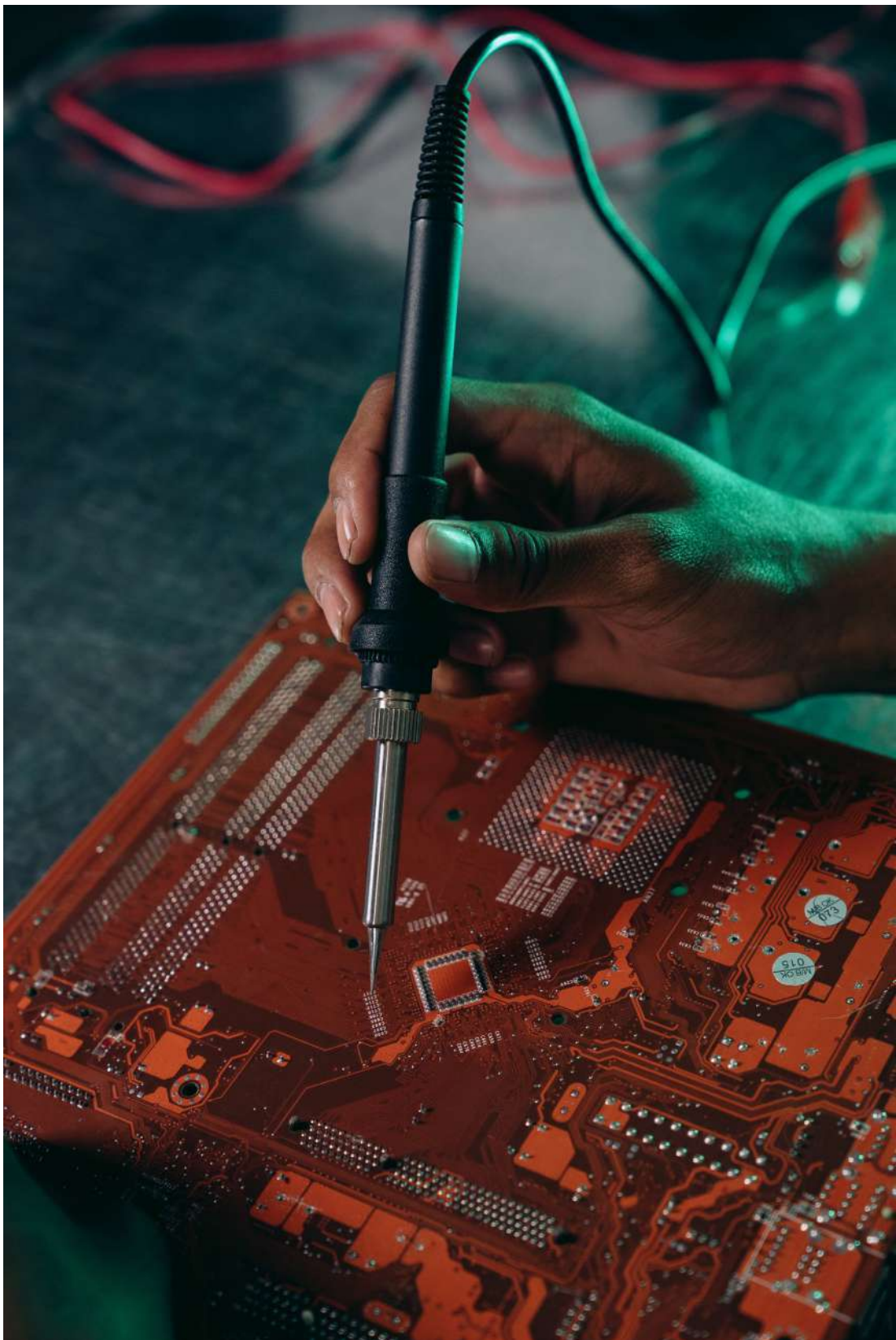
تطابق مهارت‌های شغلی نیروی کار با نیازهای شغلی از منظر ۵۵/۴ درصد از مدیران ارشد و ۴۴/۹ درصد از مدیران میانی در سطح کافی ارزیابی شده است. این درحالی است که ۳۹ درصد مدیران ارشد و ۴۷ درصد

مدیران میانی، مهارت‌های نیروی کار و همکاران خود را ناکافی دانسته و ۵ درصد مدیران ارشد و ۸ درصد مدیران میانی، مهارت‌های همکاران خود را بالاتر از سطح نیاز سازمان ارزیابی کرده‌اند.

در صورتی که مقایسه آخرین مدرک تحصیلی افراد با پاسخ آنها به سوال حداقل چه سطحی از تحصیلات برای شغل شما مورد نیاز است، نشان می‌دهد که تحصیلات ۳۸ درصد افراد از نظر خود آن‌ها بالاتر از نیازمندی‌های شغلی آنان است. در میان ۵۱/۹ درصد افراد، سطح تحصیلات متناسب بوده و در میان ۹/۹ درصد افراد، سطح تحصیلات پایین‌تر از نیازمندی شغلی آن‌ها بوده است.

از نظر ۴۱ درصد مدیران چالش‌های ایجاد شده برای سازمان در اثر مهاجرت نیروی کار در سطح متوسط بوده، این درحالیست که ۲۶/۶ درصد آن‌ها با چالش‌های زیاد و ۶ درصد با چالش‌های خیلی زیاد مواجه شده‌اند. نرخ ۴۱ درصدی مواجهه‌ی متوسط با چالش در مواجهه با مهاجرت نیروی انسانی می‌تواند نشان دهنده ظرفیت‌های موجود در بازار کار و امکان جایگزینی مناسب بوسیله نیروهای آزاد در بازار یا عدم رشد و بلوغ نیروی کار با گذر زمان و کسب تجربه شغلی باشد.

به طور کلی، نتایج این پیمایش نشان می‌دهد که پیشران اولیه‌ی انگیزه‌های مهاجرتی عوامل اقتصادی-اجتماعی داخلی است و پس از آن کشش قطب‌های جهانی هم‌مسیر با روندهای اقتصاد و کسب‌وکار جهانی نوع و مقصد مهاجرت را تعیین می‌کند.

فصل ششم

مهاجرت نیروی انسانی حوزه سلامت در جهان و ایران

- مهاجرت نیروی انسانی بخش سلامت در جهان
- مهاجرت نیروی انسانی بخش سلامت در ایران
- مهاجرت و شکاف نیروی انسانی در بخش سلامت
- مدیریت مهاجرت نیروی انسانی بخش سلامت در جهان
- ریشه‌ها و راهکارهای مسئله مهاجرت در بخش سلامت ایران

مهاجرت نیروی انسانی حوزه سلامت در جهان و ایران

نیروی انسانی فعال در بخش سلامت از جمله متحرک‌ترین شاغلان ماهر در بازار کار جهانی به شمار می‌آید. مهاجرت نیروی انسانی در بخش سلامت که معمولاً از آن با عنوان فرار مغزهای پزشکی یاد می‌شود، به‌عنوان بحران جهانی نیروی کار در بخش بهداشت و درمان شناخته می‌شود.^۱ فرار مغزهای پزشکی به مهاجرت دسته‌جمعی متخصصان بهداشتی آموزش‌دیده و ماهر (پزشکان، پرستاران، ماماها و ...) از کشورهای کم‌درآمد به کشورهای پردرآمد اشاره دارد. توزیع نابرابر نیروی کار بهداشت جهانی با مهاجرت گسترده‌ی پزشکان و پرستاران به دلیل شرایط نامناسب کار و زندگی و تحت تاثیر افزایش فعالیت‌های استخدامی کشورهای مرفه تشدید می‌گردد.^۲

با توجه به کمبود پرسنل بهداشتی در بسیاری از کشورهای درحال توسعه، مهاجرت این بخش از نیروی کار ممکن است منجر به خسارات رفاهی زیادی برای کشورهای مبدا شود. بر اساس گزارش سازمان جهانی بهداشت (۲۰۲۰)، بیش از ۴۰ درصد کشورهای عضو سازمان جهانی بهداشت، کمتر از ده پزشک در هر ده هزار نفر جمعیت دارند. درحالی که بیش از ۵۵ درصد این کشورها، کمتر از چهل پرستار و ماما در هر ده هزار نفر جمعیت دارند.^۳ مهاجرت جهانی کادر سلامت همچنان موضوعی نگران‌کننده برای تامین و توسعه بهداشت است.^۴ همچنین فرار مغزها تاثیر نامطلوبی بر رفاه افرادی که در کشورهای مبدا زندگی می‌کنند، دارد. از دست رفتن متخصصان حوزه سلامت، توانایی کشورها را برای ارائه خدمات بهداشتی با مشکل مواجه می‌سازد و ظرفیت آن را برای آموزش، تحقیق و نوآوری در این بخش کاهش می‌دهد که این امر بر توسعه اجتماعی-اقتصادی، به طور مستقیم یا غیرمستقیم تاثیر نامطلوب دارد.^۵

دلایل مهاجرت از کشوری به کشور دیگر متفاوت

است. اما در این میان دلایل مشترکی هم وجود دارد؛ عواملی مانند فقدان خدمات اولیه، بیکاری بالا، مسکن نامناسب، دستمزد پایین، آینده شغلی نامطمئن، خشونت در محل کار، بی ثباتی سیاسی و جنگ عواملی هستند که در مهاجرت متخصصان حوزه بهداشت تاثیر می‌گذارند.^۶ همچنین، ارائه خدمات مناسب، نرخ بیکاری پایین، دستمزد بهتر، آینده شغلی، شرایط کاری بهتر و رضایت شغلی بیشتر، مهم‌ترین مشوق در مقابل کمبود امکانات در کشور مبدأ هستند.^۷

مهاجرت نیروی انسانی بخش سلامت در جهان

مهاجرت نیروی انسانی متخصص در حوزه سلامت، پدیده‌ای جهانی است که در سالیان اخیر رشد فزاینده‌ای داشته است. به‌طوریکه تعداد پزشکان و پرستاران مهاجری که در کشورهای OECD فعالیت می‌کنند از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ بیش از ۶۰ درصد افزایش یافته است.^۸

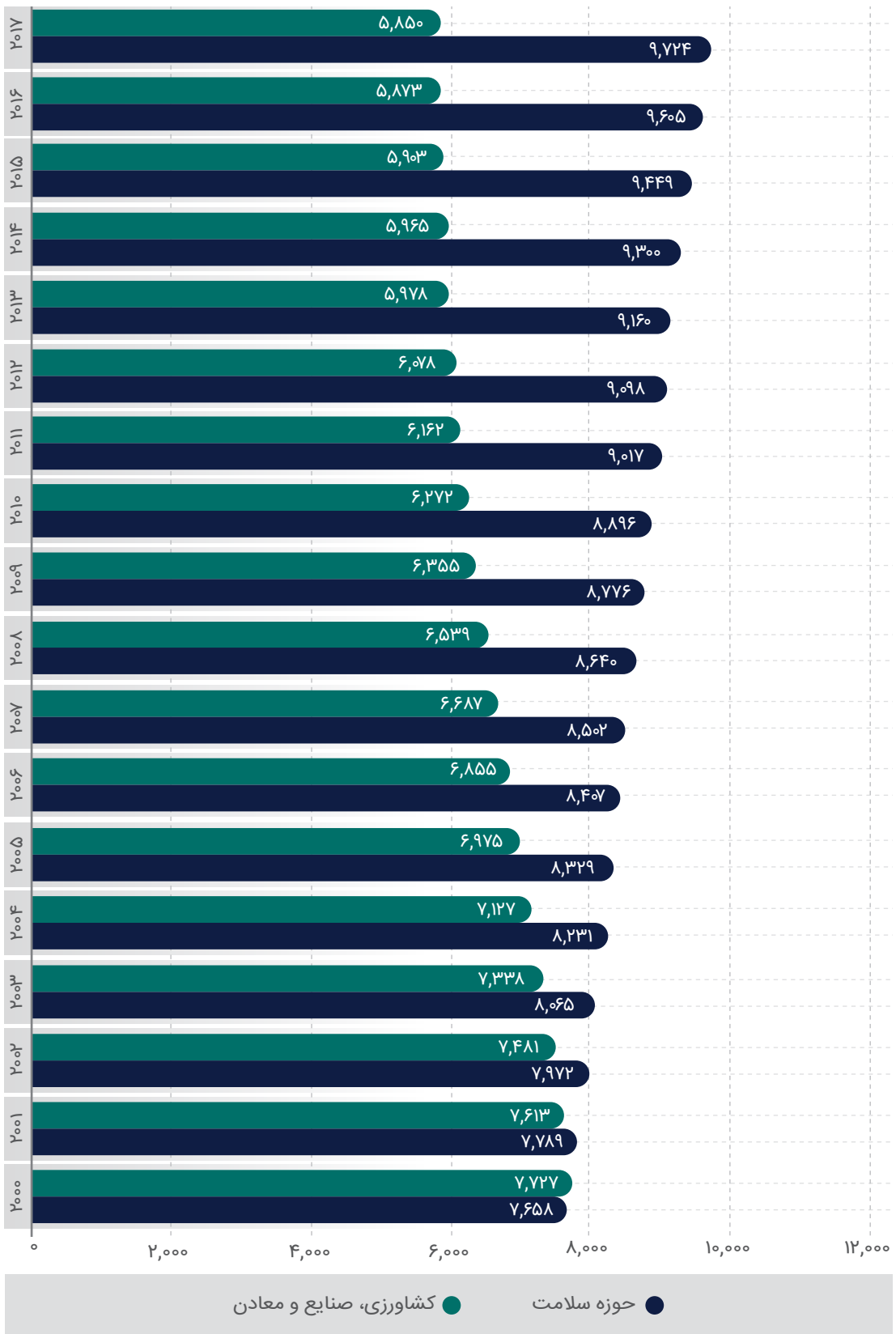
بر اساس گزارش سازمان بهداشت جهانی، ۳/۲ میلیون نفر از پرستاران شاغل در ۸۶ کشور دنیا، مهاجر هستند.^۹ سهم نیروی انسانی متخصص خارجی در نظام سلامت انگلیس، ۱۲ درصد^{۱۰}، در آمریکا ۱۷ درصد و در مجموع کشورهای عضو اتحادیه اروپا ۱۱ درصد گزارش شده است.^{۱۱}

بر اساس پیش‌بینی‌های انجام‌گرفته، وضعیت اقتصادی بخش سلامت که از ابتدای سال ۲۰۰۰ میلادی و در مقایسه با بخش‌های کشاورزی و صنایع، رشد قابل ملاحظه‌ای داشته است. این وضعیت تا پایان سال ۲۰۳۰ میلادی نیز ادامه خواهد داشت و این امر موجب افزایش روزافزون تقاضا برای نیروی کار در بخش سلامت خواهد شد.

1. WHO, 2006
2. Kollar E, Buyx A, 2013
3. Lanati M, Thiele R., 2021
4. Crisp N, Chen L., 2014
5. Pillay R., 2007
6. Buchan J, et al, 2003

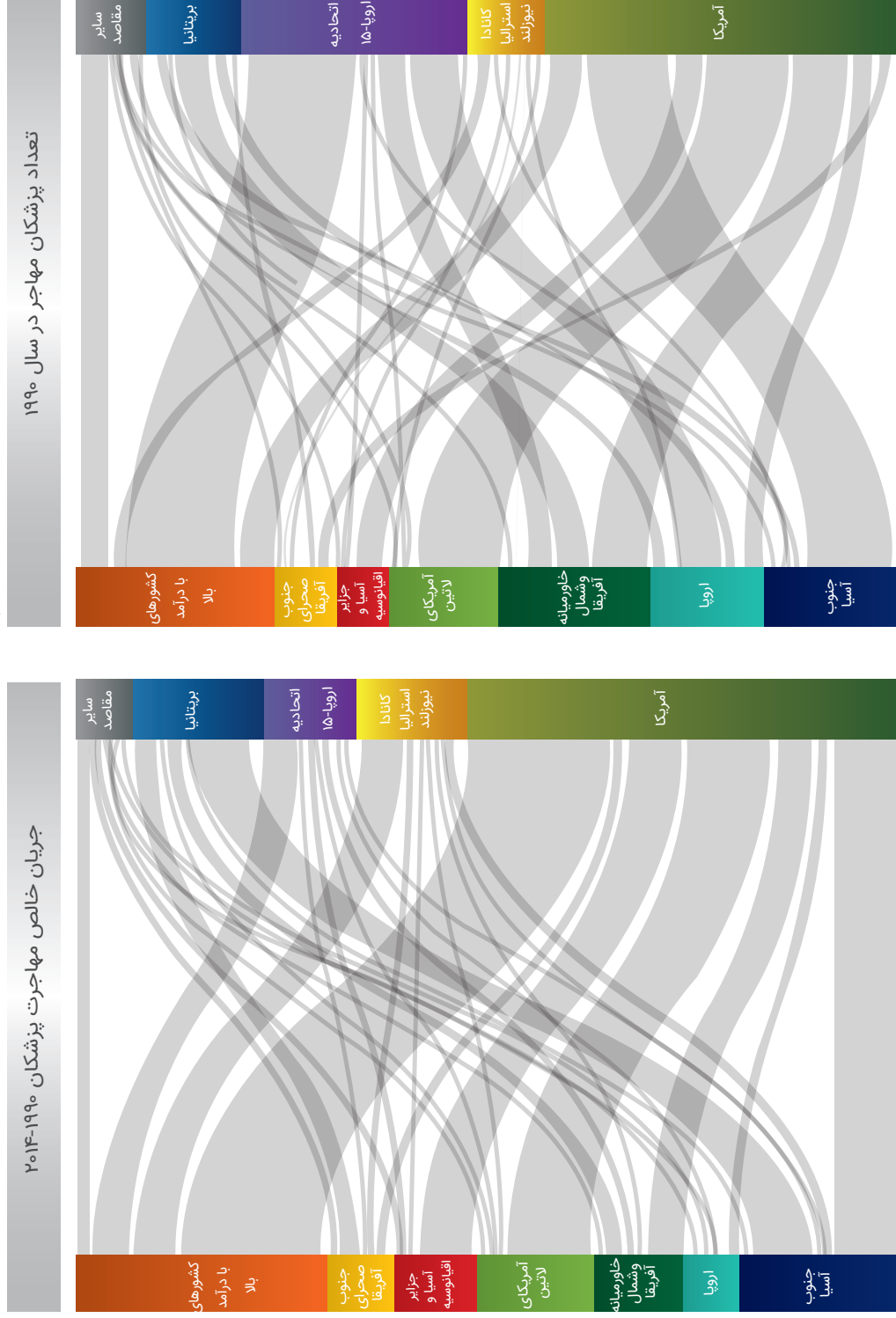
7. Hooper CR., 2008
8. OECD, 2022
9. WHO, 2020
10. Dempster H, Smith R., 2020
11. OECD, 2021

نمودار ۱۶۶- روند استخدام در بخش‌های سلامت، کشاورزی و صنایع در کشورهای عضو سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی (۲۰۰۰ تا ۲۰۱۷)

(Eurostat, 2022)

شکل ۲۳- الگوی مهاجرت پزشکان (۱۹۰ تا ۲۰۱۴)

(Adovore, et al, 2021)

کشورهای درحال توسعه به‌عنوان مهمترین مبدا بسیاری از مهاجرت‌ها در حوزه سلامت محسوب می‌شوند، به طوری که کشور هند بیشترین نرخ مهاجرت پزشکان و پرستاران را به خود اختصاص داده است. بر اساس شواهد موجود، بین ۲۰ تا ۵۰ درصد از فارغ‌التحصیلان رشته‌ی پرستاری در هند، به دنبال فرصت‌های شغلی در سایر کشورها هستند^۱. آمریکا و کشورهای عضو اتحادیه اروپا نیز مهمترین مقصد مهاجرتی پزشکان محسوب می‌شوند. نمودار ۱۷۹ الگوی مهاجرت جهانی پزشکان در دوره زمانی ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۴ را نشان می‌دهد.

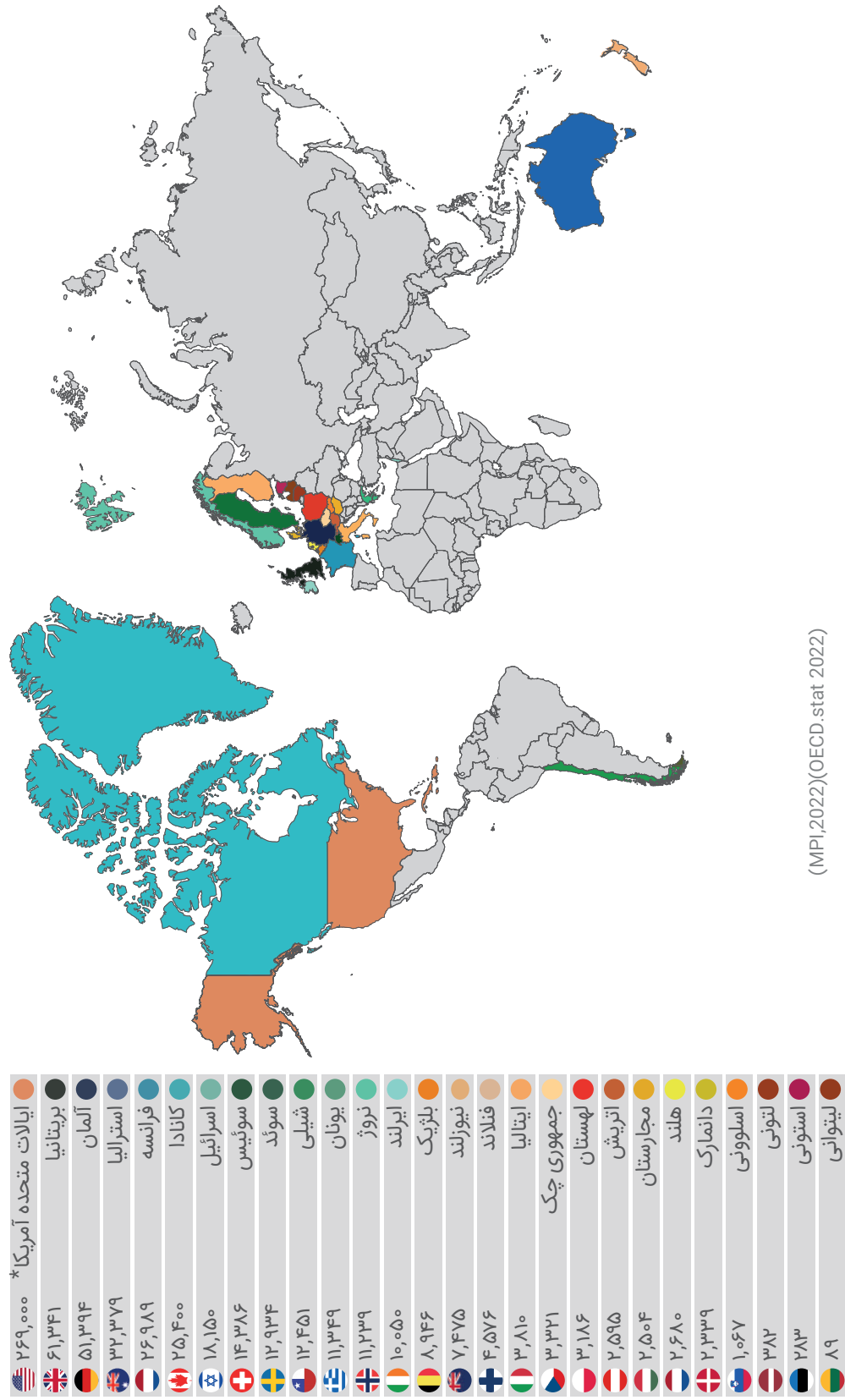
با افزایش مهاجرت نیروی انسانی متخصص به کشورهای توسعه‌یافته، نابرابری‌ها و عدم توسعه‌یافتگی در حوزه سلامت در بسیاری از کشورهای درحال توسعه، می‌تواند موجب بروز محرومیت و توزیع نامتوازن نیروی انسانی و خدمات بهداشتی و درمانی در این کشورها شود. به‌طوریکه بیشترین کمبود نیروی انسانی در حوزه سلامت متوجه کشورهای جنوب شرقی آسیا و آفریقا است^۲. شکل پیش رو تعداد پزشکان آموزش دیده در خارج را در کشورهای OECD نشان می‌دهد. بیشترین پزشکان آموزش‌دیده در خارج در میان این کشورها در آمریکا و سپس در بریتانیا و آلمان فعالیت دارند.

1. Walton-Roberts M., et al, 2017

2. Hooper CR., 2008

شکل ۲۴- تعداد پزشکان آموزش‌دیده در خارج فعال در کشورهای عضو OECD در سال ۲۰۲۰

* داده ایالات متحده آمریکا مربوط به پزشکان و جراحان متولد خارج است و از سایت (Migration Policy Institute) استخراج شده است.

مهاجرت نیروی انسانی بخش سلامت در ایران

داشته‌است، به طوری که تعداد دانشجویان ایرانی شاغل به تحصیل در کشورهای خارجی از ۱۹ هزار نفر در سال ۲۰۰۳ میلادی به ۶۶ هزار و ۷۰۱ دانشجو در سال ۲۰۲۰ رسیده است. همچنین بر اساس آمار غیررسمی، مهاجرت داوطلبانه نیروی متخصص تحصیل کرده و نیروی کار ماهر در سه سال گذشته منجر به خروج بیش از چهار هزار پزشک از کشور شده است. بر اساس اطلاعات مندرج در پایگاه داده سلامت کشورهای عضو OECD تعداد پزشکان آموزش دیده در ایران که در برخی از این کشورها فعالیت می‌کنند در جدول زیر ارائه شده است.

ایران به عنوان یکی از کشورهای دارای جمعیت جوان که بخش قابل توجهی از آن شامل جوانان در حال تحصیل و همچنین فارغ التحصیلان دانشگاهی می‌شود، از جمله کشورهای در حال توسعه است که با مشکلات خاص خود در زمینه رسیدگی به امور حرفه‌ای متخصصان روبروست و از این رو چه در گذشته و چه در حال حاضر با خروج درصدی از این متخصصان به خارج به منظور ارتقای شرایط تحصیلی و حرفه‌ای خود مواجه بوده است. این روند خروجی تحصیل‌کردگان علمی که در اصطلاح، "مهاجرت نخبگان" یا نیروی انسانی با کیفیت بالا نامیده می‌شود در سالیان اخیر روند صعودی

جدول ۱۰۰-تعداد پزشکان آموزش دیده در ایران فعال در کشورهای عضو OECD (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰)

۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	
۸۶۶	۸۴۰	۸۱۵	۷۵۵	۶۹۲	۶۴۰	۵۹۶	۵۵۸	۵۰۴	۴۶۳	۴۳۱	کانادا
	۷۵	۷۵	۷۳	۷۴	۷۰	۶۹	۶۸	۶۸	۶۵	۶۵	فرانسه
۱,۰۸۸	۱,۰۵۶	۱,۰۰۳	۹۵۶	۸۸۶	۸۰۶	۷۶۹	۷۱۸	۶۹۱	۶۰۲	۵۸۷	آلمان
۳۴۹	۳۴۷	۳۳۱	۳۳۵	۳۲۵	۳۲۲	۳۳۷	۳۴۵	۳۴۷	۳۵۲	۳۳۷	بریتانیا
		۸,۰۰۰ ^۱		۳,۰۳۸	۳,۰۴۳	۳,۰۵۵	۳,۲۶۶	۳,۱۳۴	۲,۹۲۵	۲,۷۱۲	آمریکا
۱۷۹	۱۷۵	۱۵۲	۱۴۲	۱۳۷	۱۳۵	۱۳۵	۱۲۱	۱۱۷	۱۰۹	۸۶	سایر کشورهای گزارش شده ^۲
		۱۰,۳۷۶		۵,۱۵۲	۵,۰۱۶	۴,۹۶۱	۵,۰۷۶	۴,۸۶۱	۴,۵۱۶	۴,۲۱۸	مجموع

(OECD stat, 2022) (MPI, 2022)

سلامت در آمریکا را نشان می‌دهد. ایرانیان (متولدین ایران) از نظر تعداد نیروی کار فعال در بخش سلامت کشور آمریکا، در رتبه بیست و یکم قرار دارند.

بر اساس اطلاعات پایگاه داده OECD آمریکا، آلمان، کانادا، بریتانیا و فرانسه مهمترین کشورهای پذیرنده پزشکان ایرانی هستند. جدول مقابل وضعیت و تعداد ایرانیان در بین پزشکان و نیروی کار مهاجر حوزه

۱. داده این سال مربوط به تعداد پزشکان متولد ایران فعال در آمریکا است و از گزارش موسسه سیاست مهاجرت آمریکا استخراج شده است.
۲. شامل کشورهای بلژیک، فنلاند، هلند، نروژ، نیوزلند، سوئیس.

جدول ۱۰۱- جایگاه نیروی کار ایرانی مهاجر در بخش بهداشت و درمان آمریکا در سال ۲۰۱۸

مجموع	مشاغل مراقبت‌های بهداشتی	مشاغل تخصصی و حرفه‌ای پزشکی						
		کل	سایر	پرستاران	پزشکان و جراحان	تعداد	کل	
۲,۶۳۷,۰۰۰	۱,۱۳۸,۰۰۰	۱,۵۰۰,۰۰۰	۷۱۹,۰۰۰	۵۱۲,۰۰۰	۲۶۹,۰۰۰	تعداد	کل	
۱۰۰٪	۴۳٪	۵۷٪	۲۸	۱۹٪	۱۰٪	سهم		
۳۴۸,۰۰۰	۱۰۹,۰۰۰	۲۳۹,۰۰۰	۸۷,۰۰۰	۱۴۱,۰۰۰	۱۱,۰۰۰	تعداد	۱	
۱۰۰٪	۳۱٪	۶۹٪	۲۵٪	۴۱٪	۳٪	سهم	فیلیپین	
۲۷۱,۰۰۰	۱۸۳,۰۰۰	۸۷,۰۰۰	۶۰,۰۰۰	۲۲,۰۰۰	۵,۰۰۰	تعداد	۲	
۱۰۰٪	۶۸٪	۳۲٪	۲۲٪	۸٪	۲٪	سهم	مکزیک	
۱۷۶,۰۰۰	۲۵,۰۰۰	۱۵۱,۰۰۰	۶۰,۰۰۰	۳۲,۰۰۰	۵۹,۰۰۰	تعداد	۳	
۱۰۰٪	۱۴٪	۸۶٪	۳۵٪	۱۸٪	۳۳٪	سهم	هند	
۱۲۷,۰۰۰	۶۰,۰۰۰	۶۷,۰۰۰	۳۵,۰۰۰	۱۶,۰۰۰	۱۶,۰۰۰	تعداد	۴	
۱۰۰٪	۴۸٪	۵۲٪	۲۶٪	۱۳٪	۱۳٪	سهم	چین	
۷۳,۰۰۰	۲۷,۰۰۰	۴۶,۰۰۰	۱۶,۰۰۰	۲۴,۰۰۰	۶,۰۰۰	تعداد	۸	
۱۰۰٪	۳۷٪	۶۳٪	۲۲٪	۳۳٪	۸٪	سهم	نیجریه	
۷۱,۰۰۰	۳۰,۰۰۰	۴۰,۰۰۰	۲۳,۰۰۰	۱۱,۰۰۰	۶,۰۰۰	تعداد	۹	
۱۰۰٪	۴۳٪	۵۷٪	۳۴٪	۱۵٪	۸٪	سهم	کوبا	
۷۱,۰۰۰	۲۰,۰۰۰	۵۱,۰۰۰	۳۲,۰۰۰	۱۳,۰۰۰	۶,۰۰۰	تعداد	۱۰	
۱۰۰٪	۲۸٪	۷۲٪	۴۵٪	۱۸٪	۹٪	سهم	ویتنام	
۶۸,۰۰۰	۱۵,۰۰۰	۵۳,۰۰۰	۲۹,۰۰۰	۱۵,۰۰۰	۹,۰۰۰	تعداد	۱۱	
۱۰۰٪	۲۲٪	۷۸٪	۴۲٪	۲۲٪	۱۴٪	سهم	کره	
۵۲,۰۰۰	۷,۰۰۰	۴۶,۰۰۰	۱۹,۰۰۰	۱۵,۰۰۰	۱۲,۰۰۰	تعداد	۱۲	
۱۰۰٪	۱۳٪	۸۷٪	۳۶٪	۲۸٪	۲۳٪	سهم	کانادا	
...	
۲۹,۰۰۰	۶,۰۰۰	۲۴,۰۰۰	۱۱,۰۰۰	۸,۰۰۰	۵,۰۰۰	تعداد	۱۹	
۱۰۰٪	۱۹٪	۸۱٪	۳۷٪	۲۸٪	۱۶٪	سهم	بریتانیا	
۲۹,۰۰۰	۱۴,۰۰۰	۱۵,۰۰۰	۷,۰۰۰	۶,۰۰۰	۲,۰۰۰	تعداد	۲۰	
۱۰۰٪	۴۷٪	۵۳٪	۲۶٪	۲۰٪	۷٪	سهم	اوکراین	
۲۹,۰۰۰	۵,۰۰۰	۲۴,۰۰۰	۱۲,۰۰۰	۴,۰۰۰	۸,۰۰۰	تعداد	۲۱	
۱۰۰٪	۱۸٪	۸۲٪	۴۴٪	۱۲٪	۲۶٪	سهم	ایران	
۲۷,۰۰۰	۱۲,۰۰۰	۱۶,۰۰۰	۹,۰۰۰	۵,۰۰۰	۲,۰۰۰	تعداد	۲۲	
۱۰۰٪	۴۲٪	۵۸٪	۲۹٪	۲۰٪	۹٪	سهم	لهستان	
۲۷,۰۰۰	۱۰,۰۰۰	۱۷,۰۰۰	۸,۰۰۰	۵,۰۰۰	۴,۰۰۰	تعداد	۲۳	
۱۰۰٪	۳۸٪	۶۲٪	۲۸٪	۱۹٪	۱۵٪	سهم	روسیه	
۲۶,۰۰۰	۴,۰۰۰	۲۲,۰۰۰	۷,۰۰۰	۲,۰۰۰	۱۳,۰۰۰	تعداد	۲۴	
۱۰۰٪	۱۶٪	۸۴٪	۲۷٪	۷٪	۵۰٪	سهم	پاکستان	

(MPI, 2020)

نیروی کار شاغل در بخش بهداشت و درمان به مشاغل تخصصی و مشاغل مراقبت‌های بهداشتی تقسیم می‌شوند و مهمترین نیروهای بخش تخصصی پزشکان و پرستاران هستند. ۵۷ درصد نیروی کار مهاجر در بخش بهداشت و درمان آمریکا در مشاغل تخصصی و ۴۳ درصد آن‌ها در مشاغل مراقبت‌های بهداشتی فعالیت می‌کنند. در این بین، ۱۰ درصد پزشک و جراح و ۱۹ درصد پرستار هستند. طبق سرشماری سال ۲۰۱۸ آمریکا، ۲۹ هزار ایرانی در بخش بهداشت و درمان آمریکا فعال بوده‌اند که ۲۴ هزار نفر آن‌ها در مشاغل تخصصی و پنج هزار نفر آنها در مشاغل مراقبتی مشغول به فعالیت بوده‌اند. در میان آن‌ها، هشت هزار نفر پزشک و جراح بوده‌اند که ۲۶ درصد فعالان ایرانی در بخش سلامت آمریکا را تشکیل می‌دهند. ایرانیان از نظر فعالان در بخش سلامت آمریکا در جایگاه بیست و یکم در میان مهاجران این بخش قرار دارند. همچنین از نظر نسبت پزشکان در فعالان بخش سلامت با ۲۶ درصد در جایگاه پنجم پس از کشورهای پاکستان، هند، مصر و تایوان قرار دارند.

مهاجرت نیروی انسانی با کیفیت در بخش سلامت از معضله‌های جدی در امر آموزش و بهره‌برداری از دانش نیروهای علمی در کشور است که پیامدهای متعدد کوتاه‌مدت و بلندمدت بر بخش سلامت خواهد داشت. تاثیر مستقیم این متخصصین بر سلامت جامعه و ناکارآمدی خدمات سلامت به جامعه به تبع مهاجرت آنها، پدیده‌ای است که حتی در سطحی‌ترین نگاه نمی‌توان منکر آن شد. اما چرا یک متخصص یا کارشناس حوزه سلامت پس از طی مراحل سخت کنکور و سال‌های متمادی درس خواندن قصد مهاجرت می‌کند؟ چه دلایلی پشت این تصمیم مهم قرار دارد؟ برای پاسخ به این سوالات، اساسی‌ترین راه، بررسی موضوع از دیدگاه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان، فرهیختگان جامعه و شاغلین حوزه سلامت است. بر این اساس، در ادامه تلاش می‌شود تا ابتدا، نتایج جدیدترین پیمایش انجام گرفته در خصوص مهاجرت

و فعالیت نیروی انسانی در حوزه سلامت ارائه و در نهایت با استفاده از رویکرد جمع‌سپاری و نظرخواهی از فرهیختگان، ریشه‌ها و راهکارهای کوتاه‌مدت و بلندمدت مدیریت نیروی انسانی با تاکید بر مهاجرت نخبگان بررسی شود.

نیروی انسانی مهمترین منبع نظام سلامت در جهت تأمین سلامت افراد در برقراری عدالت اجتماعی است. از یک سو، بهره‌گیری از فناوری‌های سلامت برای تدارک خدمات به منظور ارتقای سطح سلامت، بر عهده نیروی انسانی است و از سویی دیگر، تخمین زده می‌شود بخش قابل توجهی از کل هزینه جاری صرف‌شده در بخش سلامت، صرف تأمین هزینه‌های تربیت، جذب و نگهداشت نیروی انسانی می‌شود. عدم توازن بین نیروی انسانی موجود و نیازهای حال و آینده نظام سلامت، موانع عمده بر سر راه بهره‌برداری از سایر امکانات و تسهیلات نظام سلامت ایجاد می‌نماید. در یک نظام بهداشتی- درمانی برای ارائه انواع مختلف مداخلات بهداشتی- درمانی، نیاز به افراد با ویژگی‌ها و تخصص‌های مختلف وجود دارد و کمبود و یا فقدان نیروی متخصص در هر یک از رشته‌های تخصصی، فرآیند ارائه خدمت را مختل می‌کند. آموزش علوم پزشکی مستلزم صرف زمان طولانی و هزینه‌های کمرشکن است و در صورتی که تعداد از نیروی انسانی موردنیاز در بازار سلامت به دلیل مهاجرت از نظام سلامت خارج شوند، بخشی از اقدامات و مداخلات هزینه‌بر انجام شده به اتلاف منابع می‌انجامد.

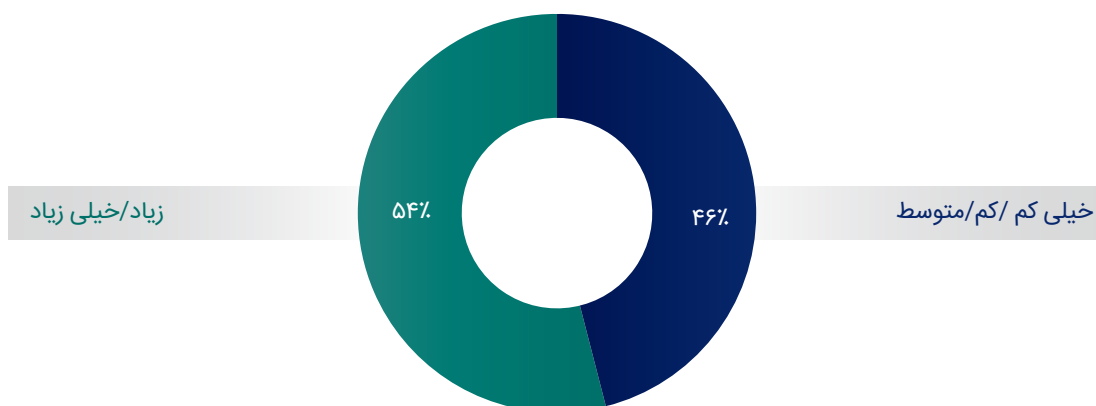
به منظور بررسی میزان مهاجرت و عوامل موثر بر فعالیت نیروی انسانی حوزه سلامت، یک مطالعه پیمایشی در تابستان ۱۴۰۱ انجام شد. در این مطالعه، با استفاده از شبکه‌های اجتماعی، لینک پرسشنامه در بین گروه‌های دانشجویی، اعضای هیات علمی، کارکنان و شاغلین حوزه بهداشت و درمان کشور توزیع گردید. گزارش حاضر یافته‌های مربوط به حدود ۳۸۰ پرسشنامه تکمیل شده توسط دانشجویان و شاغلین حوزه بهداشت و درمان از سراسر ایران را شامل می‌شود.

برآورد میزان تمایل، تصمیم و اقدام به مهاجرت در سرمایه انسانی حوزه سلامت

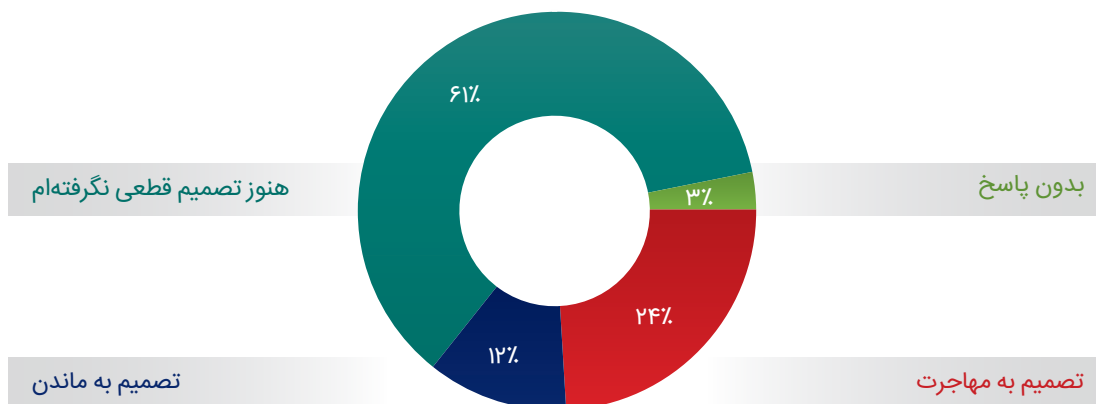
بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، بیش از ۵۰ درصد از افراد شرکت‌کننده تمایل زیاد و بسیار زیاد به مهاجرت داشتند (نمودار ۱۶۷) و میل به مهاجرت در بین دانشجویان و شاغلین حوزه سلامت وضعیت مشابهی داشت. بیش از یک سوم از افراد شرکت‌کننده حتی تمایل به کار در مشاغل غیرتخصصی و پایین‌تر در خارج از کشور را داشتند (نمودار ۱۷۰). همچنین بیش از یک سوم برای مهاجرت برنامه‌ریزی کرده یا اقدام عملی انجام داده و برنامه زمانی مشخصی برای مهاجرت داشتند (نمودار ۱۶۹). علاوه بر آن، نتایج این پژوهش نشان داد که حدود یک‌سوم دوستان نزدیک دوران دانشجویی پاسخ دهندگان در حال حاضر در خارج از کشور اقامت دارند. تنها ۱۱ درصد از افراد شرکت‌کننده تصمیم قطعی به ماندن در داخل کشور

داشتند و مابقی تصمیم قطعی به مهاجرت داشته یا در خصوص مهاجرت دچار تردید و شک بودند (نمودار ۱۶۸). نیمی از مشارکت‌کنندگان، قصد مهاجرت به کشورهای توسعه یافته را داشتند. تمایل به مهاجرت در میان ۸ درصد از مشارکت‌کنندگان تا حدی بالا بود که حاضر به مهاجرت به هر کشوری بودند. تنها ۱۹ درصد از افراد شرکت‌کننده تمایل به برگشت پس از مهاجرت داشتند و مابقی هیچ تمایلی به برگشت نداشته و یا در مورد برگشتن مردد بودند. نزدیک به نیمی از افراد شرکت‌کننده، شاد زیستن را در خارج از کشور بیش از داخل کشور، امکان‌پذیر می‌دانستند. بیش از ۷۰ درصد از افراد شرکت‌کننده، آینده بد و بسیار بدی را برای کشور متصور بودند و از این منظر ترجیح می‌دادند که مهاجرت کنند.

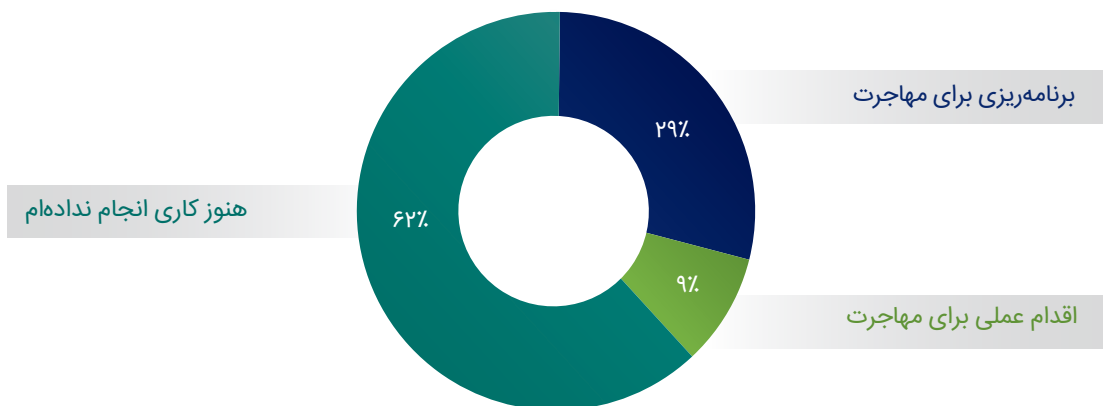
نمودار ۱۶۷- وضعیت تمایل به مهاجرت در میان سرمایه‌های انسانی بخش سلامت (دانشجویان و شاغلان)

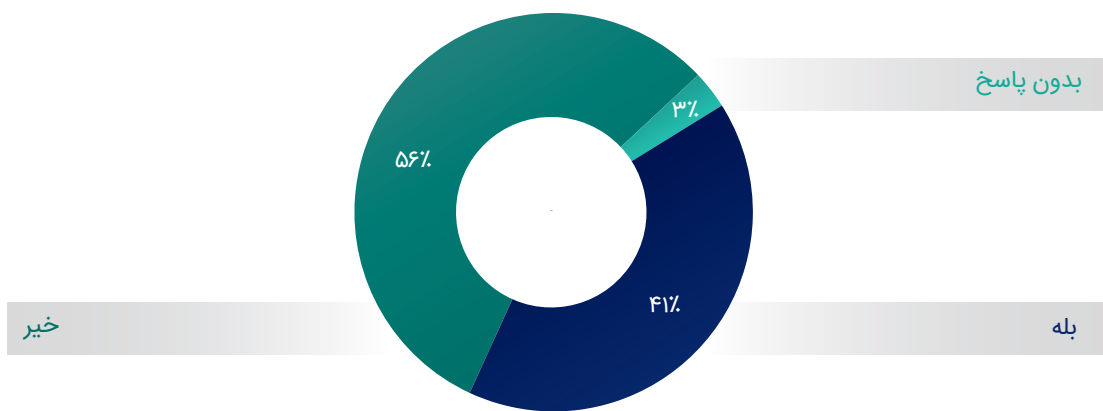
نمودار ۱۶۸- وضعیت تصمیم به مهاجرت در میان سرمایه انسانی بخش سلامت (دانشجویان و شاغلان) که تمایل به مهاجرت دارند

نمودار ۱۶۹- وضعیت اقدام به مهاجرت در میان سرمایه‌های انسانی بخش سلامت (دانشجویان و شاغلانی که تصمیم به مهاجرت دارند)

نمودار ۱۷۰- تمایل به مهاجرت در صورت اشتغال در مشاغل غیرتخصصی و پایین‌تر

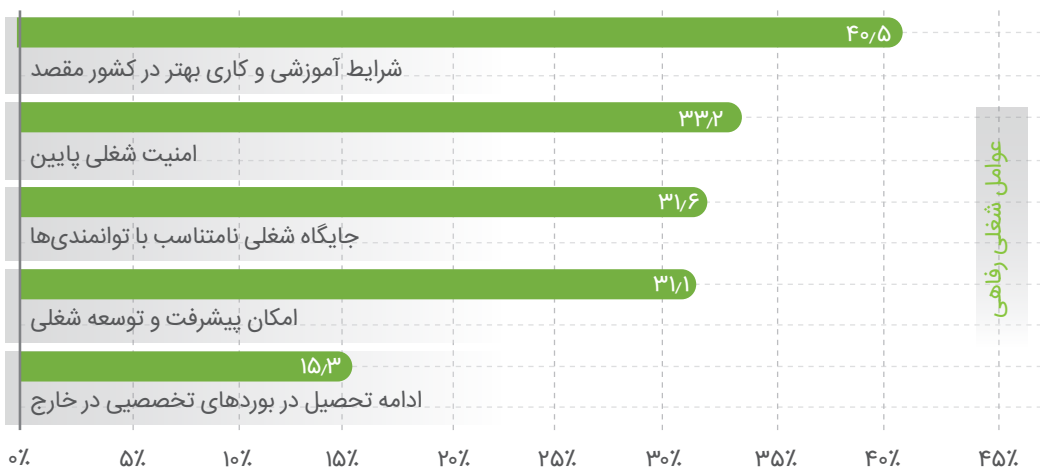
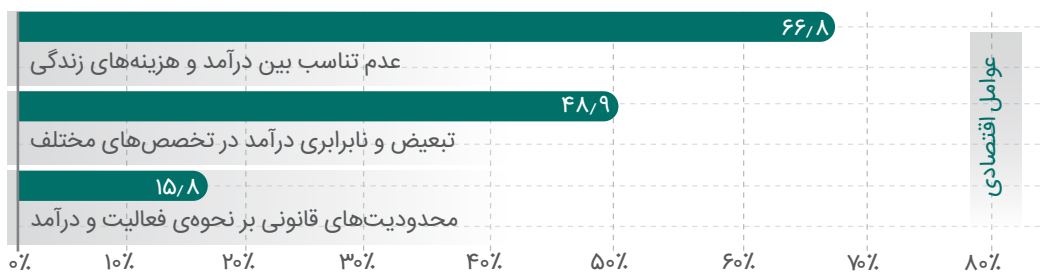
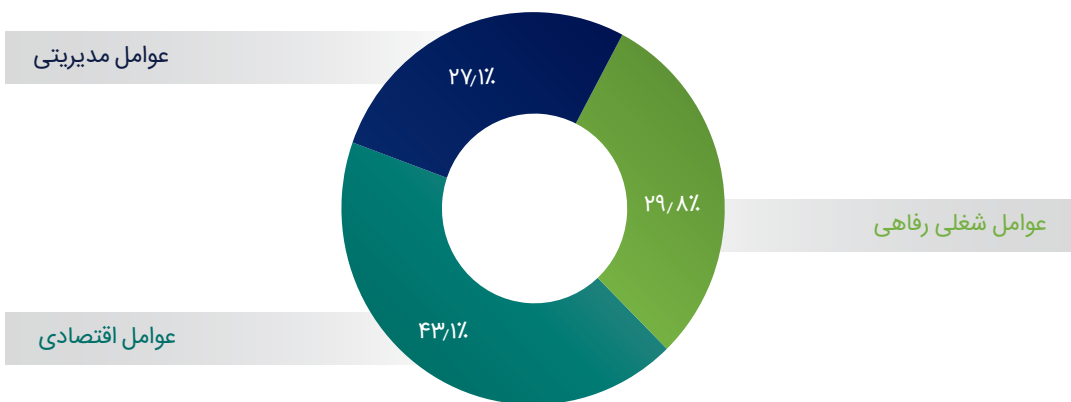
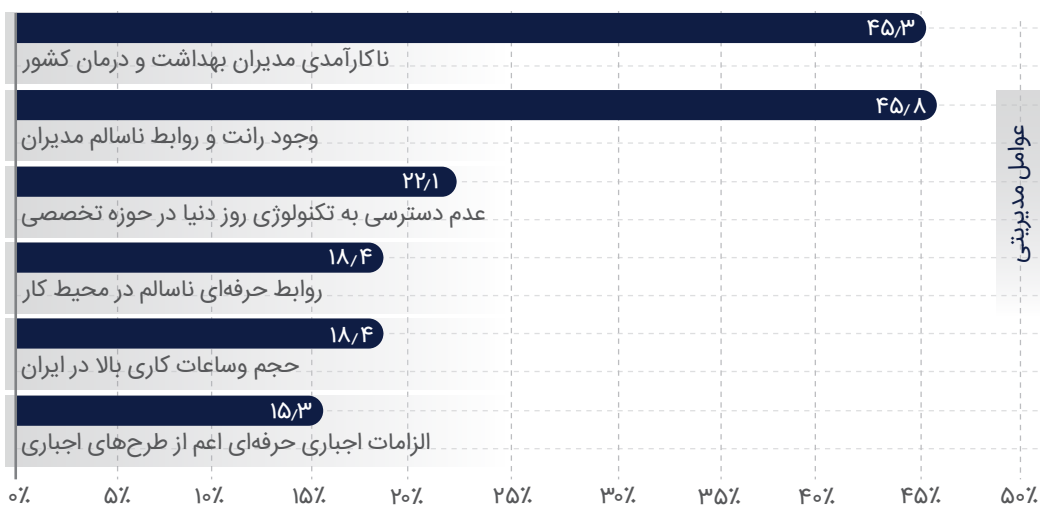
(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

عوامل موثر بر مهاجرت نیروی انسانی در حوزه سلامت

بیشتر بوده است. وجود رانت و روابط ناسالم مدیران و ناکارآمدی مدیران بهداشت و درمان کشور نیز به عنوان مهمترین عوامل مدیریتی تاثیرگذار بر مهاجرت نیروی انسانی در حوزه سلامت گزارش شده است. شرایط آموزشی و کاری بهتر در کشور مقصد و امنیت شغلی پایین در ایران به عنوان مهمترین عوامل شغلی-رفاهی موثر بر مهاجرت معرفی شدند.

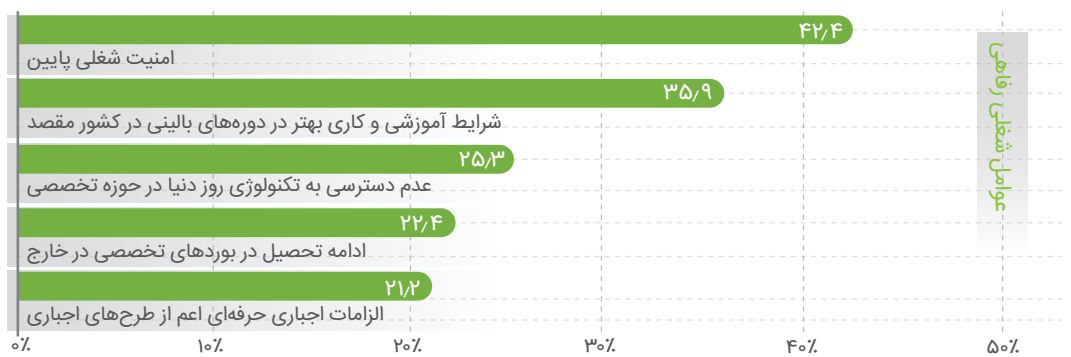
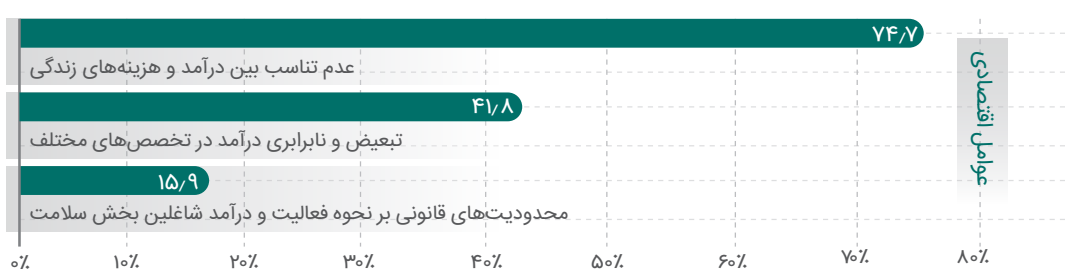
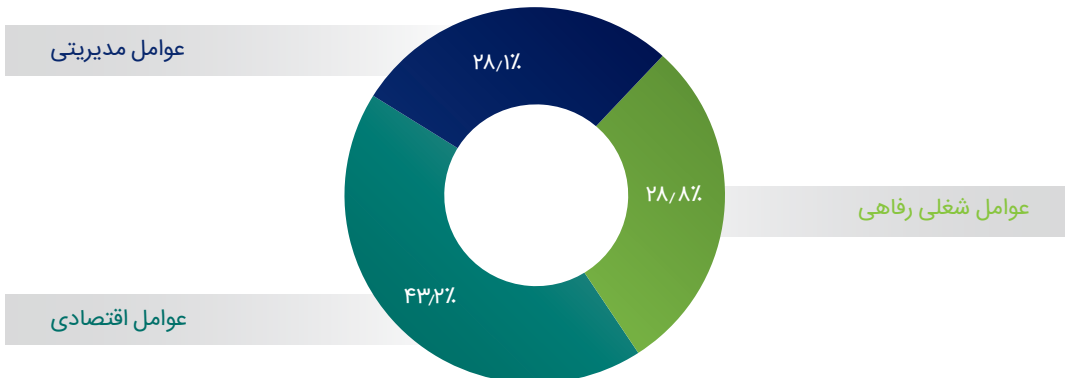
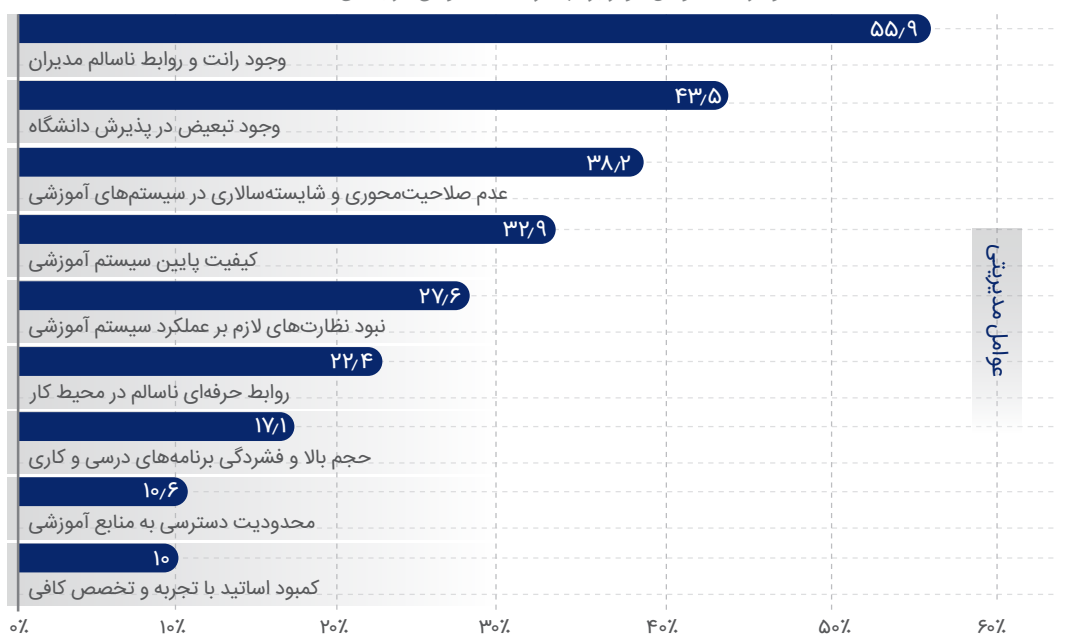
بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، سه دسته از عوامل مرتبط با مسائل اقتصادی، مدیریتی و شغلی-رفاهی بر مهاجرت و فعالیت نیروی انسانی در حوزه سلامت تاثیرگذار است. در این بین، به طور کلی در میان شاغلین نقش عوامل اقتصادی نظیر عدم تناسب بین درآمد و هزینه‌های زندگی و تبعیض و نابرابری درآمدی در افزایش انگیزه افراد برای مهاجرت

نمودار ۱۷۱- عوامل موثر بر مهاجرت شاغلان در بخش سلامت

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

نمودار ۱۷۲- عوامل موثر بر مهاجرت دانشجویان در بخش سلامت

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

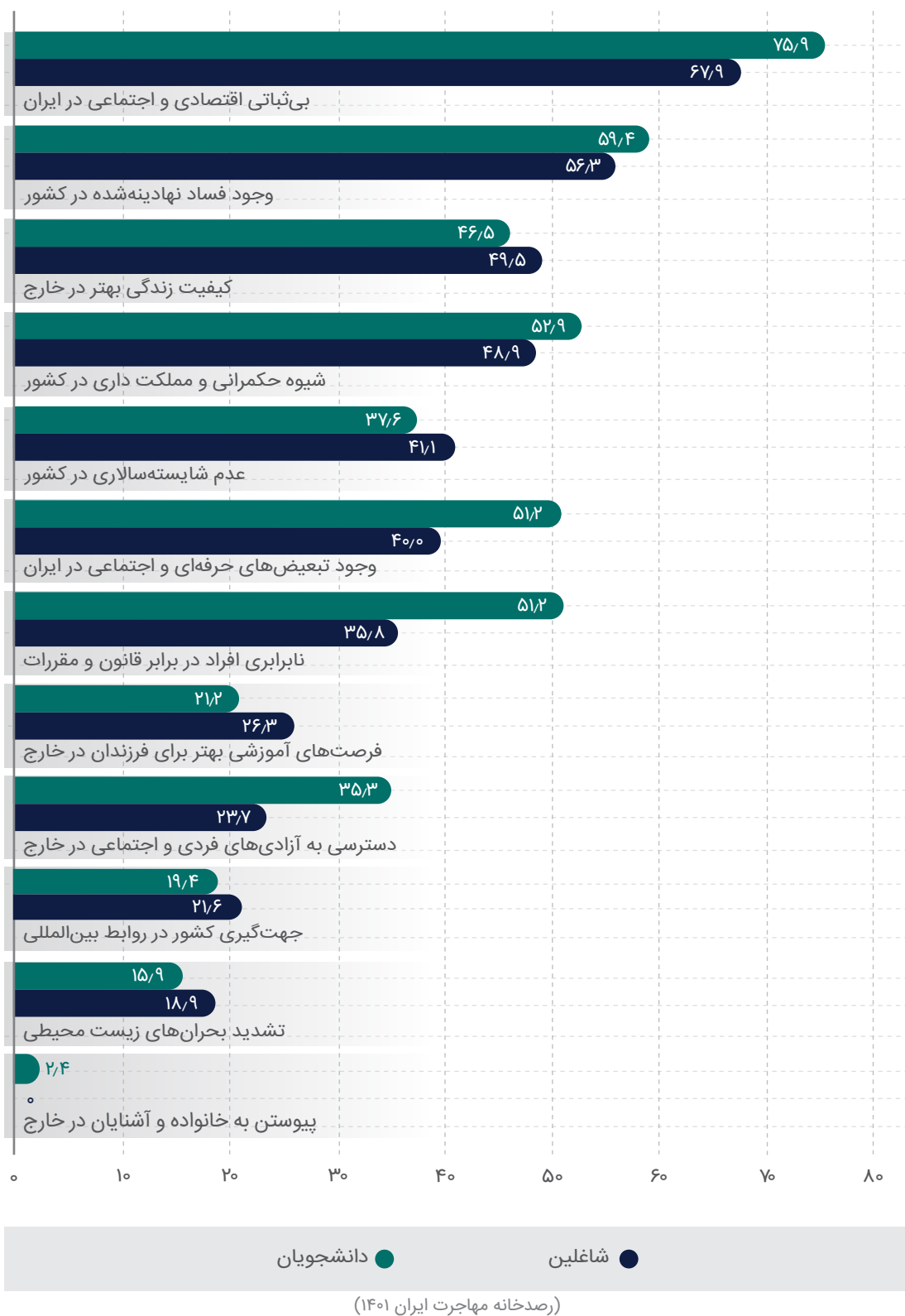
پایین در ایران به عنوان مهمترین عوامل شغلی-رفاهی موثر بر مهاجرت معرفی شدند.

از منظر عوامل کلان اجتماعی-اقتصادی موثر بر مهاجرت، بیش از ۵۰ درصد از افراد شرکت‌کننده معتقد بودند بی‌ثباتی اقتصادی و اجتماعی در ایران، وجود فساد نهادینه شده در کشور و شیوه حکمرانی و مملکت‌داری در کشور مهمترین عوامل تاثیرگذار بر مهاجرت در حوزه‌ی سلامت هستند. همچنین بین دانشجویان و شاغلین از این منظر تفاوت قابل ملاحظه‌ای وجود نداشت و نظرات دو گروه مشابه بودند. (نمودار ۱۷۳) مهمترین عوامل کلان اجتماعی اقتصادی موثر بر مهاجرت نیروی انسانی در حوزه سلامت را نشان می‌دهد.

از دیدگاه دانشجویان نیز همچون شاغلان نقش عوامل اقتصادی، از عوامل مدیریتی و شغلی-رفاهی بالاتر بوده است. ۷۵ درصد افراد عدم تناسب بین درآمد و هزینه‌های زندگی را در تمایل به مهاجرت خود موثر دانسته‌اند. به عقیده بیش از ۵۵ درصد دانشجویان، وجود رانت و روابط ناسالم مدیران، ۴۳ درصد تبعیض در پذیرش دانشگاه، و ۴۲ درصد امنیت شغلی پایین و پس از آن عدم صلاحیت محوری و شایسته‌سالاری در سیستم‌های آموزشی کشور از جمله مهمترین عوامل تاثیرگذار بر مهاجرت بوده‌اند. عدم تناسب بین درآمد و هزینه‌های زندگی و تبعیض و نابرابری درآمدی در تخصص‌های مختلف نیز به عنوان مهمترین عوامل اقتصادی موثر معرفی شدند. شرایط آموزشی و کاری بهتر در کشور مقصد و امنیت شغلی

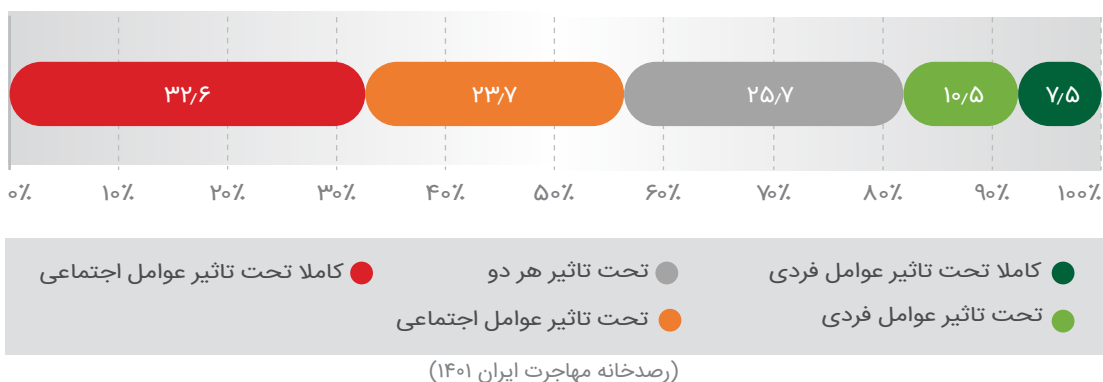
نمودار ۱۷۳- عوامل کلان اجتماعی-اقتصادی موثر بر مهاجرت دانشجویان و شاغلین حوزه سلامت در ایران (درصد)

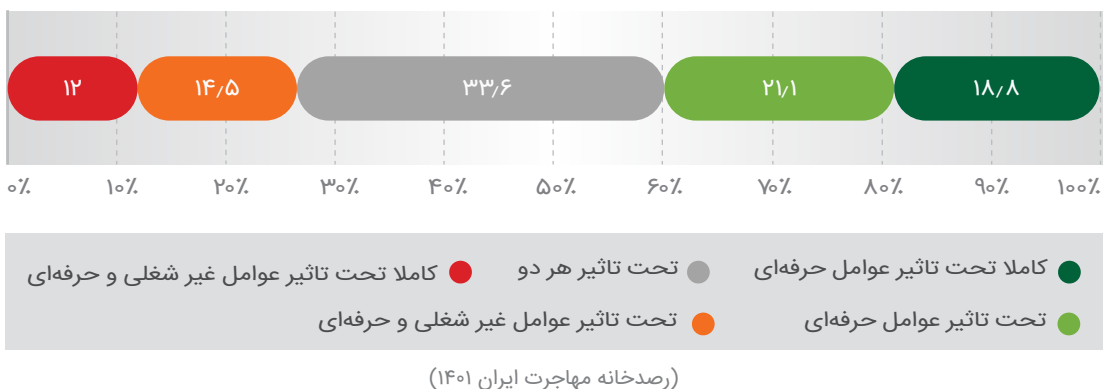
همچنین بر اساس یافته‌های این پژوهش، تصمیم به مهاجرت افراد بیشتر تحت تاثیر عوامل اجتماعی دانسته شده تا عوامل فردی؛ به گونه‌ای که ۳۲/۶ درصد از افراد تصمیم خود برای مهاجرت را کاملاً تحت تاثیر عوامل اجتماعی دانسته و تنها حدود ۸ درصد افراد تصمیم خود را کاملاً تحت تاثیر عوامل

فردی دانسته‌اند. همچنین مقایسه عوامل مرتبط با شغل و حرفه با عوامل غیر مرتبط با شغل افراد اثر عوامل شغلی و حرفه‌ای را بیش از عوامل غیرمرتبط با شغل خود دانسته‌اند (نمودار ۱۷۵).

نمودار ۱۷۴- اثر عوامل فردی و اجتماعی بر تصمیم به مهاجرت نیروهای انسانی بخش سلامت

نمودار ۱۷۵- اثر عوامل حرفه‌ای (شغلی) و غیرحرفه‌ای بر مهاجرت نیروهای انسانی بخش سلامت

مهاجرت و شکاف نیروی انسانی در بخش سلامت

با توجه به برآورد اولیه‌ای که از میزان تصمیم و اقدام به مهاجرت در بخش سلامت با بهره‌گیری از نتایج این پیمایش به دست آمده است، ۲۴ درصد از افراد تصمیم به مهاجرت دارند و ۹ درصد از افراد برای مهاجرت اقدام عملی انجام داده‌اند. همچنین در پرسش از افرادی که تصمیم قطعی برای ماندن در ایران نداشتند، در مورد زمان مهاجرت آن‌ها پرسیده شد. ۲۱ درصد از افراد پاسخ داده‌اند که یک تا سه سال آینده مهاجرت خواهند کرد که این افراد ۱۶/۵ درصد از کل حجم نمونه را تشکیل می‌دادند. اگر خروجی‌های این پژوهش را مبنای پیش‌بینی وضعیت سرمایه‌های انسانی بخش سلامت در چهار ساله آینده قرار دهیم، با توجه به نتایج نقشه‌راه درمان ایران در ۱۴۰۴ می‌توان شکاف نیروی انسانی در این بخش را در صورت تحقق تصمیمات افراد برای مهاجرت استخراج نمود. به این منظور از برآوردهای نقشه‌راه درمان ۱۴۰۱ استفاده شده است.

مطالعه نقشه‌راه درمان ایران ۱۴۰۴ نشان می‌دهد که با در نظر گرفتن رشد پذیرش سالانه دانشجو در رشته‌های دکترای حرفه‌ای علوم پزشکی (شامل پزشکی، دندانپزشکی و داروسازی) و ظرفیت جذب و بکارگیری نیروها در نظام سلامت کشور، مهاجرت این نیروها در کوتاه مدت ممکن است منجر به کمبود نیروی انسانی در نظام سلامت نگردد. جدول زیر نشان می‌دهد با در نظر گرفتن تعداد دانشجویانی که در سال ۱۳۹۸ در حال تحصیل در سه رشته دکترای حرفه‌ای بوده‌اند و روند رو به رشد پذیرش دانشجو در فاصله سال‌های ۱۳۹۸ الی ۱۴۰۴، در سال‌های آینده، مهاجرت منجر به کمبود نیروی متخصص در این رشته‌ها نخواهد شد. با این حال، مهاجرت قطعاً

باعث کاهش کیفیت نیروهای موجود در نظام سلامت خواهد شد.

کاهش کیفیت نیروهای نظام سلامت به دلیل مهاجرت از این منظر قابل توجه است که در اغلب موارد توانمندترین و مستعدترین این دسته از فارغ‌التحصیلان می‌توانند مسیر مهاجرت را با موفقیت طی کنند. از سوی دیگر درحالی‌که نتیجه گزارش پیمایش حاضر نشان داده است که تمایل به مهاجرت در میان دانشجویان و اساتید و شاغلان علوم پزشکی بسیار بالا است. باید توجه داشت که معمولاً تعداد محدودی از این افراد واقعاً می‌توانند مهاجرت کنند. اما نکته نگران‌کننده این است که افرادی که باقی می‌مانند و تمایل زیادی به مهاجرت دارند، به همان میزان نسبت به کار در نظام سلامت کشور بی‌انگیزه می‌شوند. این افراد به دلایلی خروج از نظام سلامت ایران را انتخاب کرده‌اند اما فرصت مهاجرت برای آن‌ها فراهم نشده است؛ ولی در عین حال، عوامل ترغیب‌کننده به خروج همچنان پابرجا مانده‌اند و این امر، از انگیزه تلاش برای خدمت در نظام سلامت ایران می‌کاهد. لذا به نظر می‌رسد چاره‌جویی برای کنترل عواملی که باعث تمایل افراد به مهاجرت می‌شود از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. در اینجا نیز همان شعار کلیدی نظام سلامت که عبارت است از "پیشگیری بهتر از درمان است" کارگشا است و لازم است به جای آن که بر سیاست‌های جلوگیری از مهاجرت نخبگان تمرکز شود، بر مدیریت عواملی که تمایل به مهاجرت را افزایش می‌دهد، تمرکز شود.

جدول ۱۰۲- ظرفیت پذیرش دانشجو در سال‌های ۱۳۹۸ تا سال ۱۴۰۱ و برآورد ظرفیت سال‌های آینده

رشته	نوع دانشگاه	ظرفیت پذیرش ۱۳۹۸	ظرفیت پذیرش ۱۳۹۹	درصد تغییرات ظرفیت	ظرفیت پذیرش ۱۴۰۰	درصد تغییرات ظرفیت	ظرفیت پذیرش ۱۴۰۱	درصد تغییرات ظرفیت	ظرفیت پذیرش آینده (سالانه)	درصد تغییرات ظرفیت	جمع پذیرش دانشجو (۱۳۹۸-۱۴۰۴)
پزشکی	دولتی	۶,۰۶۷	۵,۴۱۹	-۱۱٪	۶,۳۵۴	۱۷٪	۸,۲۴۳	۳۰٪	۹,۸۹۲	۲۰٪	۵۵,۷۵۸
	آزاد	۶۵۴	۶۲۸	-۴٪	۷۷۷	۲۴٪	۱,۱۰۵	۴۲٪	۱,۳۲۶	۲۰٪	۷,۱۴۲
	غیروابسته	۱۸۰	۲۰۸	۱۶٪	۲۶۳	۲۶٪	۲۵۲	-۴٪	۳۰۲	۲۰٪	۱,۸۱۰
	جمع	۶,۹۰۱	۶,۲۵۵	-۹٪	۷,۳۹۴	۱۸٪	۹,۶۰۰	۳۰٪	۱۱,۵۲۰	۲۰٪	۶۴,۷۱۰
دندانپزشکی	دولتی	۱,۵۰۴	۱,۲۵۸	-۱۶٪	۱,۳۷۶	۹٪	۱,۶۰۵	۱۷٪	۱,۹۲۶	۲۰٪	۱۱,۵۲۱
	آزاد	۲۶۸	۲۱۵	-۲۰٪	۲۲۵	۵٪	۲۷۰	۲۰٪	۳۲۴	۲۰٪	۱,۹۵۰
	غیروابسته	۵۴	۵۷	۶٪	۵۰	-۱۲٪	۶۵	۳۰٪	۷۸	۲۰٪	۴۶۰
	جمع	۱,۸۲۶	۱,۵۳۰	-۱۶٪	۱,۶۵۱	۸٪	۱,۹۴۰	۱۸٪	۲,۳۲۸	۲۰٪	۱۳,۹۳۱
داروسازی	دولتی	۱,۲۷۵	۱۱۰۲	-۱۴٪	۱,۲۲۵	۱۱٪	۱,۲۲۳	۰٪	۱,۴۶۸	۲۰٪	۹,۲۲۸
	آزاد	۱۳۲	۱۴۰	۶٪	۱۷۰	۲۱٪	۱۷۰	۰٪	۲۰۴	۲۰٪	۱,۲۲۴
	غیروابسته	۲۴	۲۵	۴٪	۳۰	۲۰٪	۳۰	۰٪	۳۶	۲۰٪	۲۱۷
	جمع	۱,۴۳۱	۱,۲۶۷	-۱۱٪	۱,۴۲۵	۱۲٪	۱,۴۲۳	۰٪	۱,۷۰۸	۲۰٪	۱۰,۶۶۹

جدول ۱۰۳- برآورد نیروی انسانی رشته‌های دکتری حرفه‌ای در نقشه‌راه درمان ایران ۱۴۰۴

دندانپزشک	داروساز	پزشک عمومی	نام گروه	
			تعداد	موجود سال
۱۷,۷۵۸	۱۳,۲۳۸	۴۲,۲۰۶	نسبت (به صد هزار نفر جمعیت)	۱۳۹۴
۲۲	۱۷	۵۳	تعداد	برآورد سال
۲۹,۱۴۷	۲۷,۶۹۳	۷۰,۵۴۸	نسبت (به صد هزار نفر جمعیت)	۱۴۰۴
۳۳	۳۱	۸۰	تعداد نیرویی که باید جایگزین شوند (در دوره ۱۰ ساله)	
۶,۹۳۸	۵,۹۹۲	۴۸,۷۴۷	تعداد نیرویی که باید تربیت شود (با احتساب جایگزین)	
۱۳,۷۶۹	۱۶,۲۱۶	۶۴۲۱۶	تخمین تعداد دانشجویان در حال تحصیل (سال ۱۳۹۸)	
۹,۰۰۰	۱۰,۰۰۰	۵۷,۰۰۰	جمع پذیرش دانشجو (۱۳۹۸-۱۴۰۴)	
۱۰,۶۶۹	۱۳,۹۳۱	۶۴,۷۱۰	ملاحظات مربوط به شاخص‌های کنترلی	
با فرض ۲۶۰ روز کاری در سال و برای تامین ۴ ویزیت عمومی به ازای هر شهروند و FTE برابر ۱/۲ معادل ۱/۱ الی ۱/۳ پزشک عمومی به ازای هر پزشک متخصص				

(نقشه راه درمان ایران ۱۴۰۴)

در سال ۱۴۰۴ هر پزشک عمومی در کنار وظایف مدیریت سلامت جامعه که به‌عنوان پزشک خانواده عهده‌دار خواهد بود، روزانه ۲۰ ویزیت عمومی انجام خواهد داد. انتظار می‌رود ۱۰ درصد پزشکان عمومی در حوزه‌های آموزشی، تحقیقاتی و مدیریتی وارد شوند و حدود ۱۵ درصد از پزشکان عمومی در نقش درمان‌گر در بیمارستان‌ها و مراکز ترک اعتیاد و سایر نظامات مشابه خدمت نمایند. محاسبات با در نظر گرفتن رشد منطقی در تعداد پزشکان عمومی برای انجام وظایف محوله از جمله پزشک خانواده، تامین تعداد ورودی مورد نیاز برای دوره دستیاری و همچنین در نظر گرفتن بازنگری، از کار افتادگی و خروج از کشور طی دوره ۱۰ ساله از ۱۴۰۱-۱۴۰۴، در سال ۱۳۹۴ انجام شده‌اند.

مدیریت مهاجرت نیروی انسانی بخش سلامت

تاکنون مطالعات معدودی در زمینه بررسی راهکارهای مدیریت مهاجرت نیروی انسانی با کیفیت بالا در ایران و جهان انجام شده است. این مطالعات نشان می‌دهند که راه‌حل‌های بعضاً آزموده‌ای برای مدیریت مسئله‌ی مهاجرت در این حوزه وجود دارد. در ادامه نتایج برخی پژوهش‌های جهانی در این حوزه‌ی ارائه شده و سپس بر اساس پژوهشی که از طریق جمع‌سپاری با کمک خبرگان حوزه سلامت کشور انجام شده است پیشنهادهایی برای ایران ارائه می‌شود.

در برخی مطالعات پیشنهاد شده است که ابزارهای غیر دستمزدی در کنار ابزارهای دستمزدی مانند بهبود شرایط کار و زندگی می‌تواند در کنترل مهاجرت موثر باشد^۱. یک رویکرد نوآورانه که از سال ۲۰۰۱ توسط چین در حال اجراست، رویکرد چرخش مغزها یا نخبگان است. دولت چین «استعداد از دسته رفته» خود را تشویق می‌کند تا برای مأموریت‌های کوتاه‌مدت بازگردند یا پست‌های همزمان در چین و خارج از کشور را برای کمک به تحقیق و توسعه در این کشور داشته باشند^۲. مهاجران ماهر بازگشته، می‌توانند مهارت‌های بهتر و چشم‌انداز وسیع‌تری را به کشور خود بیاورند و راه را برای شکستن اصول متداول سیستم‌های مراقبت‌های بهداشتی و عوامل فشار داخل کشور برای مهاجرت هموار کنند. در ادامه به معرفی تعدادی از مطالعات مرتبط با مهاجرت کادر سلامت، پرداخته شده است. یک مطالعه مقطعی با دو مؤلفه‌ی کمی و کیفی توسط کاتارزینا^۳ و همکاران با عنوان "بررسی رضایت و قصد مهاجرت پزشکان در سه بیمارستان دانشگاهی در لهستان" در سال ۲۰۲۰ انجام شد. این مطالعه با هدف ارزیابی سطح رضایت در میان پزشکان شاغل در سه بیمارستان دانشگاهی در لهستان، ارزیابی اینکه آیا پزشکان قصد مهاجرت دارند و دلایل اصلی مهاجرت چیست و شناسایی اقداماتی که ممکن است در سطح بیمارستان برای کاهش قصد پزشکان برای مهاجرت

انجام شود، صورت گرفت. این مطالعه نشان داد که از نظر اکثر پاسخ‌دهندگان، عواملی که بر رضایت پزشکان و در نتیجه قصد مهاجرت آن‌ها تأثیر می‌گذارد را می‌توان به دو دسته کلی تقسیم کرد: عواملی که در سطح بیمارستان قابل اصلاح هستند و عواملی که باید در سطح سیستم اعمال شوند. در نتیجه، اقداماتی که می‌تواند توسط خود مدیران بیمارستان انجام شود، محدود به اقداماتی است که مستقیماً با محیط کار مرتبط است. در سطح بیمارستان، پاسخ‌دهندگان بر اهمیت روابط مستقیم و بین‌فردی بین کارکنان تأکید کردند. تعداد کمی از پاسخ‌دهندگان اقداماتی را با هدف رهایی پزشکان از وظایف اداری از طریق افزایش تعداد کارکنان پشتیبانی (مانند دستیاران پزشکی، منشی‌های پزشکی و هماهنگ‌کننده‌های مراقبت) نشان دادند. یکی دیگر از عوامل ذکر شده توسط پاسخ‌دهندگان که ممکن است به بهبود رضایت پزشک کمک کند و می‌تواند (حداقل تا حدی) در سطح بیمارستان اصلاح شود، ارائه فرصت‌های توسعه شغلی علمی است (به عنوان مثال، با ارائه پشتیبانی اداری برای درخواست کمک هزینه تحقیقاتی). سه مدیر ضمن اظهار نظر در مورد نتایج پرسشنامه، چالش‌های مربوط به شکاف نسلی بین پزشکان جوان و ارشد را ذکر کردند. از نظر عوامل سطح سیستم، اکثریت پاسخ‌دهندگان تأکید کردند که موضوع سطح دستمزد پزشکان عمدتاً خارج از حوزه‌ی نفوذ آن‌ها است. پاسخ‌دهندگان بر نیاز به یک استراتژی در سطح سیستم برای مسائل مربوط به حقوق کادر سلامت و همچنین مقررات اختصاصی برای بیمارستان‌های دانشگاهی تأکید کردند که نقش ویژه آن‌ها را در سیستم در نظر می‌گیرد^۴.

1. Vujicic M., et al, 2004
2. Lancet T., 2006

3. Katarzyna Dubas-Jakobczyk
4. Dubas-Jakobczyk et al, 2020

لوپز و همکاران در سال ۲۰۱۹ مطالعه ای را با عنوان "مهاجرت پزشک: بمانند یا بروند؟ تحلیل سیاست" انجام دادند و به عنوان یک مطالعه موردی واقعی، از داده های سیستم بهداشتی کشور پرتغال استفاده شده است. هدف از این مطالعه طراحی سیاست‌هایی برای به حداقل رساندن وقوع عدم تعادل در نیروی کار پزشک است که ممکن است در صورت عدم رفع موانع ورود و سایر سختی‌های بازار، به سیاست‌های حفظ پزشک نیاز داشته باشد. این مطالعه نشان داد که یکی از تأثیراتی که باید در نظر گرفت مهاجرت بازگشت است، زیرا بسیاری از پزشکان در نهایت به کشور خود باز می‌گردند. در واقع، مطالعات تجربی نشان داده‌اند که بیش از نیمی از پزشکان به کشورهای خود بازمی‌گردند، به این معنی که اگر خروجی‌ها به‌طور فوق‌العاده‌ای زیاد باشد و سیستم بهداشتی را ویران کند، انجام هیچ کاری و منتظر ماندن برای بازگشت مهاجران خارجی ممکن است یک گزینه سیاسی منطقی باشد. افزایش دستمزدها یک استراتژی معمول حفظ کارکنان است. در بازار مهاجرت، افزایش دستمزدها، سودمندی اقامت را افزایش می‌دهد و بنابراین انگیزه مهاجرت به خارج را کاهش می‌دهد. افزایش جذب در بخش عمومی یکی دیگر از استراتژی‌های معمول حفظ کارکنان است. در ردیف اول کسانی هستند که در شرف ورود هستند یا قبلاً وارد دوره آموزش اقامتی شده‌اند. در مرحله دوم فارغ التحصیلانی هستند که قبلاً دوره آموزشی خود را تکمیل کرده‌اند، اما هنوز به بخش دولتی یا خصوصی نپیوسته‌اند. این موضوع نشان می‌دهد که تدوین سیاستی برای حفظ این فارغ التحصیلان نیز ممکن است گزینه مناسبی باشد. به جای کاهش تعداد پزشکانی که مایل به مهاجرت هستند، هدف افزایش تعداد نیروی کار به منظور جبران ضرر و زیان است. علیرغم تأثیر مستقیم آن بر مهاجرت، ناتوانی در آموزش و حفظ پزشکان کافی، ممکن است به وابستگی بیش از حد به پزشکان آموزش دیده خارجی یا کمبود کامل منجر شود.^۳

ولی زاده و همکاران در سال ۲۰۱۶ در یک مقاله مروری با عنوان "مهاجرت پرستاران: علل و مشکلات" به دنبال

بررسی علل مهاجرت پرستاران، مشکلات ناشی از آن و راهکارهای ممکن هستند. این مطالعه نشان داد که برخی از روش‌هایی که در برخی کشورها برای جلوگیری از مهاجرت نیروهای حرفه‌ای پرستاری و پزشکی به کار می‌رود، جلوگیری از فرآیند استخدام و اخذ ویزا است. در مقابل، برخی از تحقیقات به این واقعیت اشاره کرده‌اند که محدود کردن مهاجرت و ممانعت از این روند صرفاً وضعیت را بدتر می‌کند. با این حال، اجرای یک برنامه مهاجرتی سازمان‌یافته و از پیش برنامه‌ریزی شده می‌تواند به حفظ نیروهای تحصیل کرده کمک کند. یکی از روش‌های کاهش مهاجرت، تأسیس مؤسسات خیریه سازمان‌های غیردولتی است که شرایط کار و اشتغال بهتری را نسبت به سازمان‌های دولتی پیشنهاد می‌کنند. کمک‌های بین‌المللی به مبتلایان به اچ‌آی‌وی نمونه موفق این رویکرد است. در این پروژه بودجه‌ها به جای اختصاص به درمان اچ‌آی‌وی به خدمات پزشکی و بهداشتی برای مادران و کودکان و بهبود سیستم مراقبت‌های بهداشتی اختصاص یافته است. از چندین دهه پیش تاکنون، یک توافق کلی وجود داشته است که راه حل مشکل مهاجرت متخصصان بهداشت و درمان چیزی نیست که در مهاجرت جستجو شود، بلکه این مشکل باید از طریق تغییرات در سیستم‌های اجتماعی و سیاسی حل شود.^۳

مطالعه لو^۴ در سال ۲۰۱۴ با عنوان "بازاندیشی مسائل مهاجرت و فرار مغزهای متخصصان مرتبط با سلامت: دیدگاه‌های جدید" با هدف نشان دادن برخی از آن عناصر که می‌تواند باعث ایجاد انگیزه و حفظ متخصصان مرتبط با سلامت در آفریقای جنوبی شود، صورت گرفت. این مطالعه هفت عامل را شناسایی کرد که بر رضایت کارکنان در حرفه‌های مرتبط با سلامت آفریقای جنوبی تأثیر می‌گذارد. این عوامل عبارتند از: شفاف‌سازی نقش و طراحی شغل؛ مدیریت عملکرد عادلانه؛ رهبری یکپارچه و به اشتراک گذاری دانش؛ خود کارآمدی؛ محیط‌های کاری مناسب و دوستانه؛ اعتبار رهبر و نوآوری و روابط عالی با مشتری و فناوری. این مقاله پیشنهاد می‌دهد که این عوامل باید در سازمان‌ها وجود داشته باشند تا از جریان فرار مغزها و مهاجرت

1. Varga J, 2017
2. Amorim-Lopes M. et al, 2019

3. Valizadeh S. et al, 2016
4. Lwu CG

متخصصان مرتبط با سلامت آفریقای جنوبی جلوگیری شود.^۱

هدف از مطالعه که توسط زیمبادزی^۲ و همکاران در سال ۲۰۱۳ با عنوان "ریشه کن کردن تأثیر فرار مغزهای حرفه‌ای سلامت از آفریقا: بررسی سیستماتیک گزینه‌های سیاست" انجام شد، بررسی سیاست‌های احتمالی است که می‌تواند فرار مغزهای حرفه‌ای سلامت از آفریقا را متوقف کند. در این مطالعه به طور کلی، ۹ سیاست برای کاهش فرار مغزهای کادر سلامت از آفریقا شناسایی شد. این سیاست‌ها عبارت بودند از: تغییر وظایف، پاداش، مکانیسم‌های نظارتی، غرامت، پیوند، ثبات سیاسی، واردات کارکنان بهداشتی و وجوه ارسالی.^۳

مطالعه نیر^۴ و همکاران با عنوان "مهاجرت متخصصان بهداشت در اقتصادهای بازار در حال ظهور: الگوها، علل و راه حل‌های ممکن" که در سال ۲۰۱۳ با هدف شناسایی و بررسی الگوهای مهاجرت کادر سلامت، علل و راه حل‌های ممکن، انجام شد، نشان می‌دهد که ابزارهای غیر دستمزدی مانند بهبود شرایط کار و زندگی می‌تواند در کنترل مهاجرت در این کشورها موثرتر باشد. همچنین، مهاجرت متخصصان بهداشت را می‌توان به حداقل رساند، اما نمی‌توان از آن جلوگیری کرد. از این رو، اتخاذ استراتژی‌های تغییر وظیفه برای گسترش مجموعه منابع انسانی برای مراقبت‌های بهداشتی مفید خواهد بود. یک رویکرد نوآورانه که از سال ۲۰۰۱ توسط چین اتخاذ شده است "گردش مغز" است. دولت چین «استعداد از دست رفته» خود را تشویق می‌کند تا برای مأموریت‌های کوتاه‌مدت بازگردند یا سمت‌هایی همزمان در چین و خارج از کشور داشته باشند تا به تحقیق و توسعه در این کشور کمک کنند.^۵

مطالعه لیندا مک‌گیل‌هال^۶ و همکاران با عنوان "چرا پرستاران کانادایی به ایالات متحده مهاجرت می‌کنند" در یک دوره چهار ماهه از یک فوریه تا ۳۱ می ۲۰۰۶ با استفاده از روش ترکیبی انجام شد. هدف از این مطالعه بررسی این موضوع بود که چرا پرستاران کانادایی به ایالات متحده مهاجرت می‌کنند و آیا تمایلی برای بازگشت به کار در کانادا وجود دارد یا خیر. این مطالعه نشان داد که در میان اقلیتی از پاسخ دهندگان، به ویژه

پرستارانی که اخیراً مهاجرت کرده بودند، علاقه‌ای به بازگشت به کانادا برای کار وجود داشت. برای تحقق این امر، مدیران و سیاست‌گذاران مراقبت‌های بهداشتی باید محیطی ایجاد کنند که از بازگشت پرستاران به کشور حمایت کند. باید به پرستاران اطمینان داده شود که شغل تمام‌وقت خواهند داشت، در غیر این صورت در جای دیگری شغل جستجو خواهند کرد. باید یک کمپین راه اندازی شود تا پیامی قوی به پرستاران کانادایی ارسال کند که آن‌ها در سیستم مراقبت‌های بهداشتی کانادا مورد نیاز هستند و شغل برای آن‌ها وجود دارد. چنین رویکردی مستلزم توجه بیشتر به برنامه‌ریزی بلندمدت نیازهای نیروی انسانی برای پرستاری است. در گذشته، رویکردها فاقد ثبات و پیگیری بوده است. سازمان‌های ارائه‌دهنده مراقبت‌های بهداشتی باید سطحی از ضمانت‌های مالی مستمر را داشته باشند تا کارکنانشان از اشتغال قابل پیش‌بینی مطمئن شوند. به عبارت دیگر، نیاز به حذف چرخه‌های رونق و رکود استخدام پرستاران ثبت شده و یافتن یک استراتژی تأمین مالی مراقبت‌های بهداشتی است که بی‌ثباتی دائمی چرخه‌های استخدام پرستاران ثبت شده را کاهش دهد.^۷

مطالعه‌ای توسط جاردالی^۸ و همکاران در سال ۲۰۰۸ با عنوان "مهاجرت پرستاران لبنانی: بررسی پرسشنامه و تجزیه و تحلیل داده‌های ثانویه" انجام شد. این مطالعه با هدف ارائه شواهدی برای درک وقوع مهاجرت پرستاران به خارج از لبنان، میزان و دلایل آن صورت گرفت. در این مطالعه نشان داده شد که از هر پنج پرستاری که مقطع لیسانس را به پایان می‌رسانند، یک نفر طی ۱ یا ۲ سال پس از فارغ‌التحصیلی به خارج از لبنان مهاجرت می‌کند. اکثر پرستاران به کشورهای حاشیه‌ی خلیج فارس مهاجرت می‌کنند. دلایل اصلی مهاجرت عبارتند از: نوبت کاری، نسبت بالای بیمار به پرستار، عدم استقلال در تصمیم‌گیری، فقدان محیط حمایتی و تعهد ضعیف به مراقبت‌های پرستاری عالی. علاوه بر این، پرستاران اعلام کردند که ترکیبی از مشوق‌های مالی و غیر مالی می‌تواند آن‌ها را تشویق کند تا به کار در لبنان بازگردند. مکررترین مشوق‌ها (عوامل کششی)

1. Iwu CG.,2014
2. Zimbudzi
3. Zimbudzi E.,2013
4. Nair

5. Nair M, Webster P.,2013
6. Linda Mcgillis Hall
7. Hall LM, et al,2009
8. El-Jardali

برای تشویق پرستاران به بازگشت به کار در لبنان شامل حمایت آموزشی، حمایت مدیریتی، شرایط کاری بهتر، استفاده از بهترین شیوه‌های پرستاری و استقلال بود.^۱ مطالعه‌ای توسط استور^۲ و همکاران با عنوان "مهاجرت پزشکان: نظرات متخصصان در کلمبیا، نیجریه، هند، پاکستان و فیلیپین" انجام شد. این مطالعه با هدف بررسی مسائل مربوط به مهاجرت پزشکان از کشورهای در حال توسعه به کشورهای توسعه یافته صورت گرفت. این مطالعه نشان داد که افزایش درآمد پزشکان، افزایش درآمد با توجه به میزان منابع امکان پذیر موجود در کشور، بهبود شرایط کاری پزشک، وجود نظارت مستقیم برای مهاجرت پزشکان، وجود الزامی برای کار فارغ التحصیلان پزشکی (تعیین مدت زمان مشخصی پس از فارغ التحصیلی، برای خدمات اجباری)، آموزش پزشکان کمتر و متخصصان مراقبت‌های بهداشتی بیشتر با تخصص کمتر (یعنی پرستاران پیراپزشکی)، وجود یک توافق بین‌المللی بین کشورهای توسعه یافته و کشورهای در حال توسعه به منظور جبران خسارت کشورهای در حال توسعه‌ای که فارغ التحصیلان پزشکی آن‌ها تصمیم به مهاجرت به کشورهای توسعه یافته دارند، راه‌هایی موثر برای کاهش مهاجرت پزشکان است. همچنین افزایش همکاری رسمی بین دانشکده‌های پزشکی کشورهای فرستنده و گیرنده با شرایط صریح از بازگشت می‌تواند مهاجرت دائمی پزشکان را کاهش

دهد. بعلاوه باید همکاری بین وزارتخانه‌های کشورهای فرستنده و گیرنده برای نظارت و کنترل جریان پزشکان در سراسر مرزها افزایش یابد.^۳

مطالعه‌ای توسط مول^۴ با عنوان "آیا راه حلی برای «فرار مغزها»ی متخصصان سلامت از آفریقا وجود دارد؟" انجام شد. این مطالعه با این هدف که چگونه می‌توان بین استقلال شخصی، حق شکوفایی اقتصادی، حق توسعه حرفه‌ای شخصی و انتظارات عمومی در رابطه با خدمات بهداشتی عمومی مناسب در کشورهای در حال توسعه تعادل برقرار کرد؛ صورت گرفت. این مطالعه نشان داد که برخی راهکارهای ممکن برای فرار مغزها و دانش در آفریقا عبارتند از: آموزش تعداد بیشتری متخصص بهداشت، انتخاب داوطلبان برای آموزش، بهبود حقوق و دستمزد، تشویق اتحادیه‌گرایی متخصصین سلامت، جبران خسارت و استرداد (تعیین نوعی غرامت برای کشورهای توسعه یافته)، پیوند متخصصان بهداشت، توقف استخدام از کشورهای در حال توسعه، تشویق به بازگشت.^۵

1. El-Jardali F, et al,2008
2. Astor
3. Astor A, et al, 2005

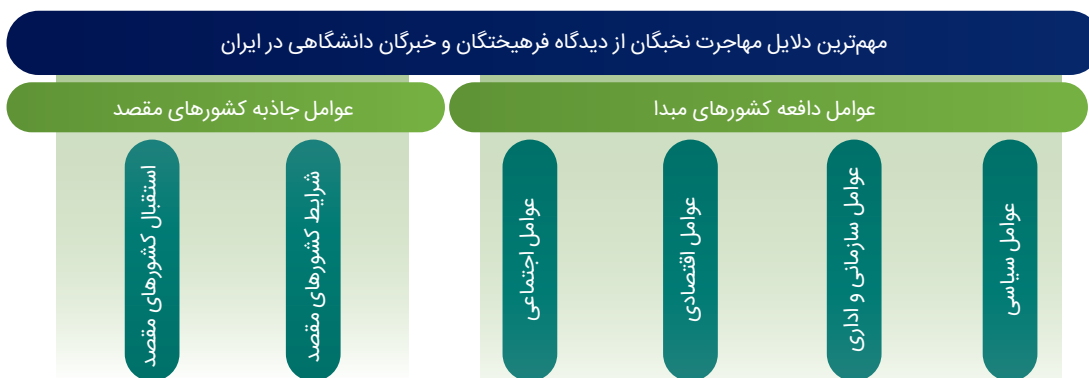
4. Muula
5. Muula AS.,2005

ریشه‌ها و راهکارهای مسئله مهاجرت در بخش سلامت ایران

سالاری، ارتقای جایگاه و حفظ کرامت نیروی انسانی، تعهد سیاستگذاران کلان منجر شد. نخبگان به دلیل مسائل دافعه در کشور و جاذبه‌های زیاد در کشور مقصد به مهاجرت گرایش پیدا می‌کنند. از آنجایی‌که جاذبه کشورهای مقصد در کنترل سیاستگذاران کشور نیست، مهم‌ترین اولویت کاستن از موانع و موضوعاتی است که خبرگان و افراد توانمند نظام سلامت را از خدمت دفع می‌کند. لذا از سیاستگذاران انتظار می‌رود تا برای پیشگیری و مدیریت روند مهاجرت نیروهای متخصص، برنامه‌ها و قوانینی شفاف در خصوص مدیریت و رفع موانع ماندگاری نخبگان و تقویت جاذبه‌ها تدوین کنند. مهمترین عوامل موثر بر مهاجرت نخبگان، پیامدها و راهکارهای مدیریت مهاجرت نخبگان بر اساس نظر خبرگان و فرهیختگان دانشگاهی بخش سلامت در شکل ۲۵، شکل ۲۶ و جدول ۱۰۴ آمده است.

در ایران نیز تا کنون چندین مطالعه با هدف بررسی وضعیت مهاجرت کادر سلامت و علل و پیامدهای آن انجام شده است. یکی از آخرین مطالعات کیفی در این موضوع با رویکرد آینده‌نگارانه جمع‌سپاری^۲ در سال ۱۴۰۰ توسط دانشگاه علوم پزشکی کرمان با همکاری فرهنگستان علوم پزشکی انجام شده است. یافته‌های کلیدی این مطالعه در سه طبقه اصلی علل مهاجرت نخبگان و پیامدهای مهاجرت نخبگان سلامت و راهکارهای مدیریت مهاجرت نخبگان تقسیم شده است. تحلیل داده‌ها به استخراج سه طبقه اصلی شامل علل مهاجرت نخبگان با دو زیرمقوله عوامل دافعه کشورهای مبدأ و عوامل جاذبه کشورهای مقصد، پیامدهای مهاجرت نخبگان با دو زیرمقوله تهدیدها و فرصت‌های مهاجرت نخبگان، راهکارهای مهاجرت نخبگان با شش زیر مقوله شناخت دقیق مسئله، اصلاح نظام پرورش و حمایت از نخبگان، استقرار و تقویت نظام نوآوری، اصلاح نظام اداری و شایسته

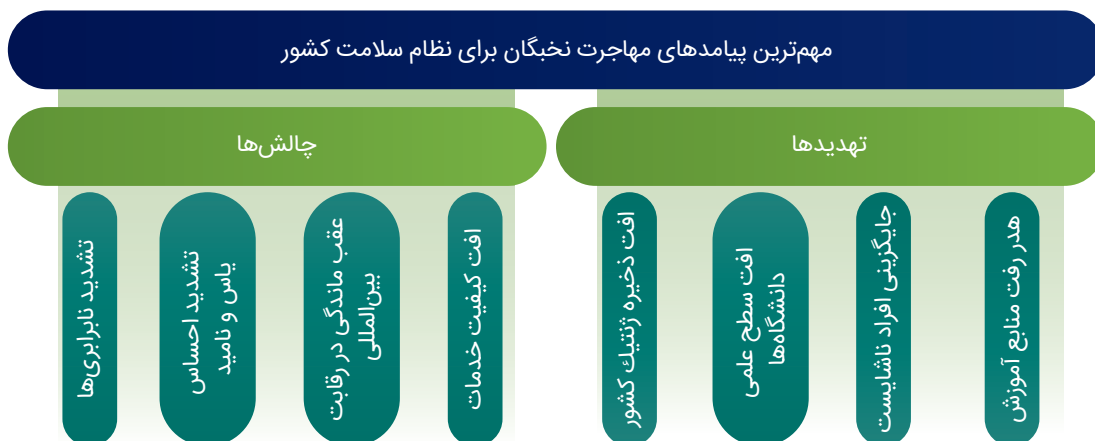
شکل ۲۵- طبقه‌بندی عوامل موثر بر مهاجرت با استفاده از تحلیل جمع‌سپاری فرهیختگان بخش سلامت

(گزارش تحلیل جمع‌سپاری مهاجرت نخبگان، ۱۴۰۰)

۱. ریشه‌ها و راهکارهای مسئله مهاجرت در بخش سلامت با استفاده از سامانه نظر جمع، استخراج شده است به این ترتیب که نظرات خبرگان و صاحب‌نظران حوزه علوم پزشکی شامل معاونین آموزشی، مدیران مراکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی، اعضای هیات علمی و دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور در خصوص مسئله مهاجرت نخبگان دریافت و تحلیل گردید.

شکل ۲۶- پیامدهای مهاجرت نخبگان برای نظام سلامت از دیدگاه فرهیختگان و خبرگان دانشگاهی

(گزارش تحلیل جمع سپاری مهاجرت نخبگان، ۱۴۰۰)

جدول ۱۰۴- راهکارهای مدیریت مهاجرت نخبگان از دیدگاه خبرگان و فرهیختگان دانشگاهی بخش سلامت

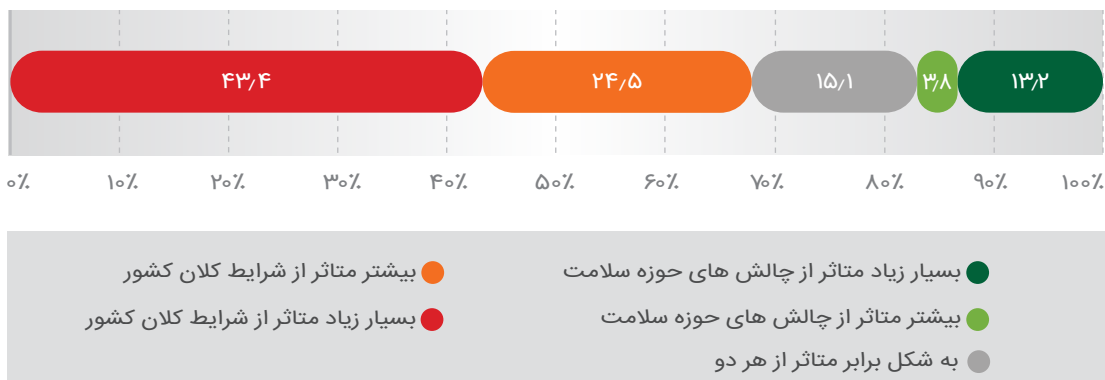
توجه خاص به معیشت افراد حرفه‌ای و بها دادن به خدمات تخصصی	راهکارهای کوتاه مدت
اهتمام به ارزش آفرینی و بالا بردن شان افرادی که در چارچوب قوانین و مقررات خدمات موثر ارائه می‌کنند	
حاکم نمودن شایسته‌سالاری	راهکارهای میان مدت
تعریف ساختارهای اداری و رسمی شناسایی و حمایت از نخبگان	
بازنگری در قوانین مربوط به سهمیه‌ها	
توجه به معضلات آموزشی، معیشتی و رفاهی نخبگان	راهکارهای بلندمدت
تلاش در راستای بهبود فضاهای آموزشی و پژوهشی به منظور استفاده از توانمندی‌های نخبگان در حل مشکلات کشور	
توجه به مسائل معیشتی و رفاهی جامعه به ویژه مناطق محروم	
توجه به استعدادهای برتر و نخبگان در مدارس و تلاش برای جلب همکاری آنان در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های محلی و ملی	
توجه به زیرساخت‌های پژوهشی و افزایش اعتبارات پژوهشی دانشگاه‌ها و آموزش و پرورش	

(گزارش تحلیل جمع سپاری مهاجرت نخبگان، ۱۴۰۰)

نمودار ۱۷۶ قابل ملاحظه است، ۶۸ درصد مدیران پاسخ‌دهنده، مهاجرت سرمایه انسانی سلامت را بسیار زیاد یا بیشتر متاثر از شرایط کلان کشور دانسته‌اند تا چالش‌های داخلی حوزه سلامت.

همچنین نتایج پیمایش عوامل موثر بر فعالیت و مهاجرت در بخش سلامت نشان می‌دهد که از منظر مدیران بخش سلامت تاثیر شرایط کلان کشور بر مهاجرت سرمایه انسانی این حوزه بیش از تاثیر چالش‌های بخش سلامت است. همانطور که در

نمودار ۱۷۶- مقایسه تاثیر شرایط کلان کشور و چالش‌های حوزه سلامت بر مهاجرت سرمایه انسانی از منظر مدیران

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

می‌شود. به نظر می‌رسد از آنجا که اقدام به مهاجرت (۹ درصد) در این بخش هنوز فاصله زیادی با میل به مهاجرت (۵۴ درصد) دارد که این خطر هنوز به خوبی در میان مدیران درک نشده است. اما نشانه‌های آن که بی‌انگیزگی کادر بهداشت و درمان بوده است به خوبی مشهود و توسط مدیران این بخش درک شده است.

نکته قابل توجه دیگر اینکه در رتبه بندی چالش‌های حوزه سلامت از منظر مدیران این حوزه، اولین چالش بی‌انگیزگی کادر بهداشت و درمان و آخرین چالش از میان هفت چالش مورد پرسش، مهاجرت کادر بهداشت و درمان بوده است. این نکته در مقایسه با وضعیت تمایل به مهاجرت بالای نیروی انسانی بخش سلامت وجود دارد، نوعی هشدار محسوب

جدول ۱۰۵- رتبه‌بندی چالش‌های بخش سلامت از منظر مدیران بخش سلامت

رتبه چالش	چالش‌های بخش سلامت
۱	بی‌انگیزگی کادر بهداشت و درمان
۲	سیستم چندپاره در بخش دولتی و خصوصی
۳	عدم آینده‌نگری و پیش‌بینی نیازهای آتی بخش سلامت
۴	تفاوت و تبعیض بالا در گروه‌های مختلف نیروی انسانی بخش سلامت
۵	توزیع ناعادلانه امکانات آموزشی و درمانی در کشور
۶	فرسودگی و عقب ماندگی تکنولوژیک در بخش سلامت
۷	مهاجرت کادر بهداشت و درمان

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

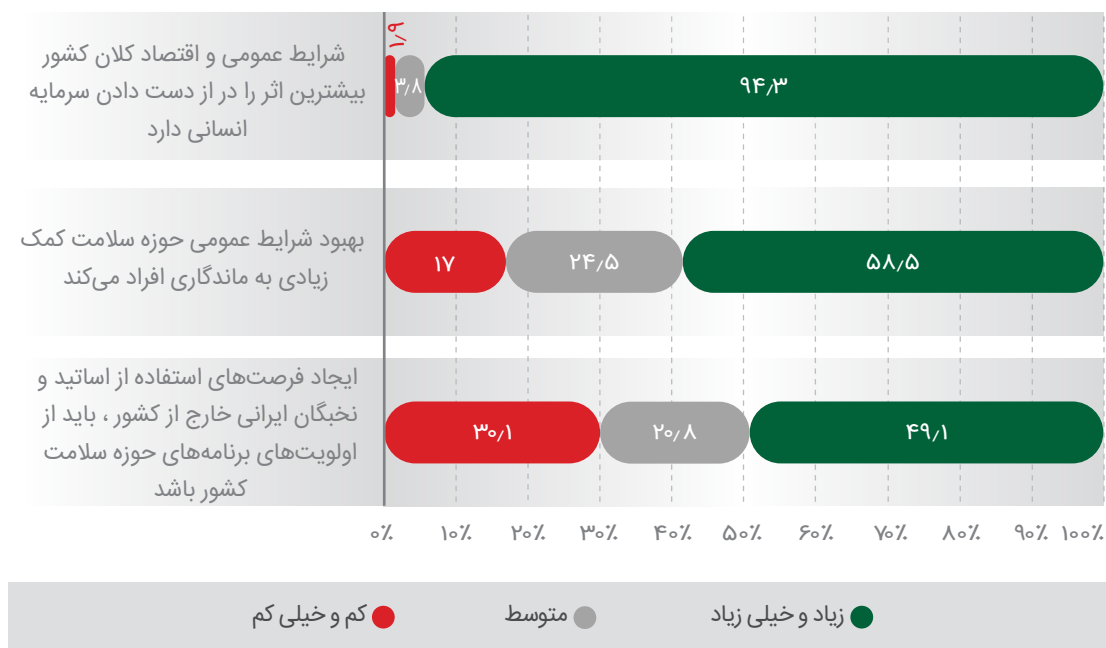
استفاده از فرصت‌های استفاده چرخشی از اساتید و نخبگان ایرانی خارج از کشور از نظر ۴۹ درصد افراد باید یکی از اولویت‌های بخش سلامت باشد. به نظر می‌رسد این درصد بالا در وزن‌دهی به شرایط عمومی و کلان کشور در مقایسه با مسائل بخش سلامت یا

از سوی دیگر از منظر ۹۴ درصد مدیران پاسخ دهنده، شرایط عمومی و اقتصاد کلان کشور اثر زیاد و خیلی زیادی در از دست دادن سرمایه انسانی دارد و بهبود شرایط عمومی حوزه سلامت تنها از نظر ۵۸ درصد مدیران به ماندگاری افراد کمک می‌کند. همچنین

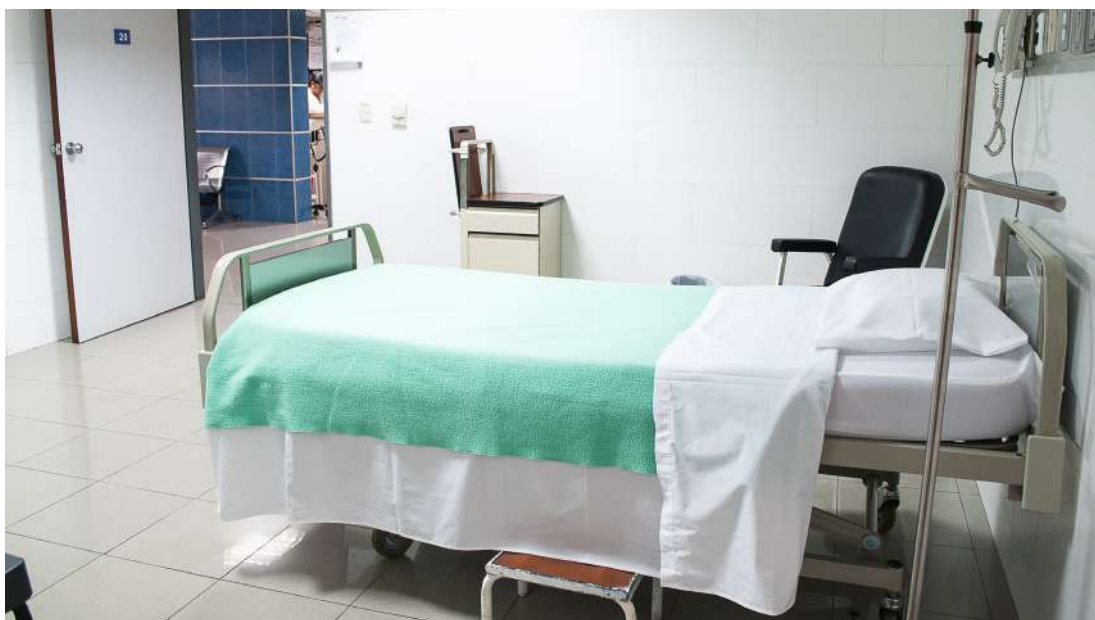
محدود کند و از این رو نیازمند قرار دادن گزینه‌های بیشتر فعالانه پیش‌روی مدیران بخش سلامت هستیم.

گزینه‌هایی چون استفاده چرخشی از نخبگان خارج از کشور از نظر مدیران بخش سلامت ممکن است گزینه‌های پیش‌روی آن‌ها را برای کنشگری فعال در برابر حفظ و نگهداشت سرمایه انسانی بخش سلامت

نمودار ۱۷۷- مقایسه اهمیت عوامل نگهداشت و مدیریت سرمایه انسانی بخش سلامت از منظر مدیران بخش سلامت

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

1. Alaeddini F. et al,2005

2. Pericin I. et al,2018

در حالیکه آمار دقیقی از مهاجرت متخصصین در دسترس قرار ندارد اما در بخش سلامت میزان تمایل به مهاجرت پزشکان و پرستاران بسیار قابل تامل است. شواهد نشان می‌دهند که حدود نیمی از پزشکان تمایل به مهاجرت دارند^۱. همچنین در سال‌های اخیر سن اقدام به مهاجرت کاهش یافته است. شواهد نشان می‌دهد پزشکانی که قصد مهاجرت دارند در سال‌های اولیه پس از فارغ‌التحصیلی به مهاجرت اقدام می‌کنند^۲. مهاجرت پزشکان در ایران نیز پدیده‌ای با سابقه و قدیمی است اما بر اساس شواهد، روند و شتاب اخیر آن بسیار قابل توجه است.

مهاجرت پدیده‌ی چندبعدی است که دلایل متعددی بر آن اثرگذار است. پیش از پرداختن به تحلیل نتایج، توجه به یک نکته ضروری است که ابعاد متفاوت این پدیده، مرزهای کاملاً مشخصی نداشته و در مطالعات این حوزه، به دلیل همپوشانی موضوعی، نمی‌توان دسته‌بندی واضحی از دلایل ایجاد کننده ارائه کرد. به عنوان مثال، وقتی که از شأن اجتماعی یک متخصص صحبت می‌شود، بخشی از آن مربوط به عدم دریافتی متناسب با تحصیلات فرد است که دلیل اقتصادی دارد و با نگاهی دیگر می‌توان آن را به احساس تبعیض و نبود عدالت، منتسب کرد.

یکی از دلایل اصلی مهاجرت، مسائل اقتصادی است؛ مطالعات، دلایل متعددی را به عنوان دلایل اقتصادی مهاجرت نخبگان ذکر کرده است. مواردی از قبیل عدم تناسب دستمزد با نرخ تورم و هزینه‌های زندگی، ارزش پایین نرخ برابری با ارز پول کشور در مقایسه با سایر کشورها، بی‌ثباتی اقتصادی و نبود امید به آینده اقتصادی کشور از دلایل مهاجرت متخصصین به حساب می‌آیند^۳.

علاوه بر دلایل اقتصادی، دلایل اجتماعی نیز در مهاجرت متخصصان نقش موثری ایفا می‌کنند که حتی نتایج برخی مطالعات نشان داده است که تأثیر عوامل اجتماعی پرنرنگ‌تر از عوامل اقتصادی است. دلایلی همچون احساس نیاز به امنیت اجتماعی، کیفیت زندگی

بالا، امنیت و آزادی‌های اجتماعی بیشتر، تبعیض اجتماعی، ضعف شأن و منزلت اجتماعی نخبگان در داخل کشور، نبود شایسته‌سالاری در انتصابات داخل کشور، ملاک بودن رابطه به جای ضابطه در جامعه و پاسخگو نبودن مسئولین، در تعدادی از مطالعات مورد توجه قرار گرفته است که در این مطالعه نیز مورد تأکید صاحب‌نظران قرار گرفتند^۴.

مطالعات نشان می‌دهد که وقتی مهاجرت از نوع جنوب به جنوب (مثل کشورهای آفریقایی به آفریقای جنوبی) یا شمال به شمال (مثل کانادا به آمریکا) باشد، دلایل اقتصادی بیشتر مطرح هستند و با توجه به شرایط اجتماعی و فرهنگی نسبتاً مشابه، سهم دلایل انگیزه‌های مرتبط با مسائل اجتماعی و سیاسی کم‌رنگ است. این در حالی است که الگوی مهاجرت متخصصین ایرانی جنوب به شمال است و نشان‌دهنده این است که در نگاه اول این دلایل غیراقتصادی هستند که یک متخصص ایرانی را به مهاجرت وادار می‌کنند^۵. تحلیل یافته‌های این مطالعه هم نشان داد عمده اظهاراتی که در ارتباط با دلایل مهاجرت مطرح شده بودند، مرتبط با عوامل دافعه کشور بوده و تنها چند صاحب‌نظر به موضوع جاذبه کشورهای مقصد پرداختند. این حالت غلبه عوامل دافعه بر عوامل جاذبه نیز موید نقش دغدغه‌های اجتماعی در تصمیم‌گیری برای مهاجرت است.

مهاجرت نخبگان پیامدهایی نیز در بر دارد. مهاجرت متخصصین فرایند توسعه کشورهای مبدا را به خطر می‌اندازد^۶. از نظر پیامدهای اقتصادی منفی مهاجرت بر کشور مبدا، هزینه تربیت یک نیروی متخصص خصوصاً در رشته‌های پزشکی (با توجه به تعداد سال‌های تحصیل و ماهیت رشته) بسیار قابل توجه است^۷. زیرا حذف انسان‌های تحصیل‌کرده جامعه بر فضای کلی اجتماعی جامعه تأثیرگذار است.

موضوع رقیق شدن مغزها^۸ یا کاهش افت کیفیت ذخایر ژنتیکی انسانی کشور یکی دیگر از پیامدهای مورد توجه مهاجرت نخبگان است^۹. مهاجرت انتخابی نخبگان

1. Alaeddini F. et al,2005

2. Pericin I. et al,2018

3. Dohlman L. et al, 2019; Botezat A. et al,2020

4. Dohlman L. et al, 2019; Alaeddini F. et al,2005

5. da Costa MP., et al,2021; Botezat A. et al,2020

5. da Costa MP., et al,2021; Botezat A. et al,2020

6. Torbat AE.,2002; Muula AS.,2005

7. Dohlman L. et al,2019

8. Intellectual Dilution

9. Simunovic V. et al,2004

اثری مخرب بر توسعه ملل می‌گذارد. بدیهی است که بار توسعه و پیشرفت جوامع بر دوش هوشمندان و نخبگان هر جامعه‌ای است. حال وقتی در یک جامعه شرایط به گونه‌ای باشد که نخبگان در گذر زمان آن را ترک می‌کنند، نه تنها خروج آن‌ها مستقیماً جامعه را متاثر می‌کند، بلکه در دراز مدت، ذخیره ژنتیکی کشور را نیز فقیرتر می‌کند و در نسل‌های آتی، روند انتقال ضرایب بالای هوشی به «نسل‌های آینده» با اختلال مواجه می‌شود. این امر در مورد کشور اسکاتلند طی بیش از نیم قرن به دقت مطالعه شده است. توسعه دانش بشری بیش از هر چیز وابسته به نبوغ است و مهاجرت نخبگان منجر به از دست دادن نواوغ می‌شود.

با شناسایی علل و پیامدهای مهاجرت نخبگان، لازم است راهکارهای مواجهه با این پدیده نیز مورد توجه قرار گیرد. سخت کردن قوانین مهاجرت مثل پرداخت هزینه‌های تحصیل می‌تواند میزان مهاجرت متخصصین را کاهش دهد. اما همانطور که خبرگان نیز تاکید کردند، راهکارهای تدافعی در بلندمدت نمی‌توانند موثر واقع شوند.

برخی از کشورها برای بازگرداندن مهاجرین خود از بهبود شرایط کشور و یا از راهکارهای دلگرم‌کننده، سود جست‌ه‌اند. بهبود شرایط کاری باعث کاهش مهاجرت و یا بازگشت مهاجرین می‌شود. همچنین دلایل خانوادگی دلیل مهمی برای بازگشت و یا عاملی قوی برای ماندن است. با این حال، با توجه به اینکه یافته‌های این مطالعه نشان داد سهم عوامل دافعه در کشور بسیار پررنگ‌تر از عوامل جاذبه سایر کشورها برای مهاجرت است، بنظر می‌رسد با گزینه بازگشت در کوتاه‌مدت گزینه موثر و قابل اجرایی نباشد. مطالعاتی که بر روی مهاجرت مجدد خبرگان پس از یکبار برگشت به کشور انجام شده است، نشان می‌دهد، بازگشت بدون تمهیدات برای اصلاح اموری که باعث رانده شدن متخصصین شده است، فقط به هدر رفتن و سرخوردگی بیشتر نیروهای بازگشت کننده می‌انجامد.^۱

مهاجرت نخبگان در همه موارد پدیده منفی نیست. در

برخی از مطالعات به الگوهای مختلف مهاجرت نخبگان اشاره شده است. از آن جمله می‌توان به الگوی چرخش نخبگان^۲ اشاره کرد. در این الگو افراد بین کشور خود و کشور مقصد در چرخش رفت و برگشت است و در بازه‌های زمانی مختلف برای کار یا تحصیل در کشور مقصد حضور دارد و مجدداً به کشور خود بازمی‌گردد و کشور مبدا را از دانش، تجربه و سرمایه اقتصادی خود بهره‌مند می‌سازد. لذا یکی از راه‌های واقع بینانه‌تر مواجهه با پدیده مهاجرت نخبگان، گزینه پراکندگی است. گزینه پراکندگی در مهاجرت مورد تاکید بسیاری واقع شده است. هر کشوری می‌تواند از متخصصین و مهاجرین متخصص، بدون توجه به مکانی که در آن زندگی می‌کنند، بهره ببرد.

در پایان لازم به ذکر است اصلاحات در ساختارهای اجتماعی و سیاسی کشور، اصلاح قوانین، تقویت شفافیت و پاسخگویی سیاستگذاران و مدیران، توسعه ظرفیت مشارکت مدنی، مهمترین راهکار برای مواجهه با پدیده مهاجرت سرمایه انسانی به‌ویژه در بخش سلامت و کاهش آثار منفی آن برای کشور است. اعتمادسازی، ایجاد ثبات سیاسی و اقتصادی و تقویت امید به آینده خصوصاً در نسل جوان و در میان نخبگان، باعث تقویت احساس تعلق آنان به کشور و پذیرش مسوولیت در قبال آینده آن و کاهش تمایل نخبگان به مهاجرت می‌شود. همچنین توسعه روابط بین‌المللی، خصوصاً در زمینه‌های علمی و فرهنگی، تقویت زیرساخت‌ها و تلاش برای کسب اعتبار بین‌المللی در حوزه‌های آموزشی و تحقیقاتی برای پذیرش دانشجویان و اساتید بین‌المللی و ایجاد فرصت همکاری پژوهشگران ایرانی در تیم‌های تحقیقاتی بین‌المللی به دور از فضای امنیتی، نیاز نخبگان به تعامل با دنیای علمی را تا حدود زیادی مرتفع می‌کند. با توجه به عوامل دافعه‌ای که عمدتاً به شرایط کلی کشور برمی‌گردد، به نظر می‌رسد در کوتاه مدت و میان‌مدت اقدام قابل توجهی را نمی‌توان انجام داد و عمده راهکارهای اساسی این حوزه علاوه بر زمان‌بر بودن به اختیاراتی در حد سطوح بالای مدیریتی کشور از

1. Gouda P,2017
2. Iredale R.,2005

3. Circulation model

جمله قانون‌گذاری‌ها احتیاج دارد. بنابراین مواردی که به عنوان راهکارهای کوتاه‌مدت و میان‌مدت در این مطالعه ذکر شده در صورتی قابلیت انجام دارد که سازمان‌ها به سرعت این پیش‌فرض را بپذیرند که مسئله مهاجرت متخصصین یک مسئله مهم، حساس و به سرعت پیش‌رونده است و برای مواجهه با آن، باید به شکل بسیار ویژه در اولویت قرار گرفته و به سرعت برای آن چاره‌ای اندیشیده شود.

نیروی انسانی متخصص و کارآمد مهم‌ترین ثروت کشورها و رکن اساسی توسعه پایدار محسوب می‌شود. مهاجرت نیروی انسانی متخصص در حوزه سلامت در سالیان اخیر رشد قابل توجهی داشته است. به طوری که آمارهای غیررسمی موبد خروج بیش از چهار هزار پزشک در چندسال گذشته است. مهاجرت نیروی متخصص و آموزش‌دیده، به یکی از چالش‌های اساسی و اولویت‌دار مدیریت نیروی انسانی در حوزه سلامت تبدیل شده و نگرانی‌های بسیاری را در خصوص آینده نظام سلامت، کیفیت خدمات و سلامت جامعه برانگیخته است.

خروج مستمر و قابل توجه نیروی انسانی با کیفیت آسیب‌های جدی کوتاه‌مدت و بلندمدتی را به همراه خواهد داشت و موجب زیان اقتصادی، هدررفت منابع مالی، نابرابری، نارضایتی و کاهش امید به آینده خواهد شد. عوامل اجتماعی، شغلی و اقتصادی مهمترین دلایل خروج نیروی متخصص در حوزه سلامت محسوب می‌شوند. تبعیض، نابرابری و عدم وجود عدالت اجتماعی، وضعیت نامناسب حقوق و دستمزد، عدم رضایت شغلی و ناکارآمدی مدیریت و حکمرانی در کشور مسائل کلانی هستند که بر جامعه اثرات منفی و زیان‌بار بلندمدت دارند و خروج نیروی متخصص و مهاجرت نخبگان یکی از پیامدهای منفی و نگران‌کننده‌ای است که ریشه در مسائل اجتماعی، سیاسی و مدیریتی کشور دارد. عدم توجه به جایگاه و شأن رشته‌های پزشکی، تبلیغات منفی

و گسترده در جامعه و زیرسوال بردن جایگاه متخصصین حوزه سلامت، عدم توجه به مسائل شغلی، معیشتی و رفاهی، فقدان آیین‌نامه‌های حمایتی در خصوص پذیرش نخبگان و ارتقای اعضای هیات علمی بالینی موجب دل‌سردی، بی‌انگیزگی و از دست رفتن روحیه میهن‌پرستی در بسیاری از متخصصین بوده و راه را برای خروج از کشور، به منظور دستیابی به موقعیت‌های بهتر علمی، شغلی و رفاهی هموار می‌کند. در این شرایط، توجه ویژه به پیامدهای بلندمدت خروج و مهاجرت نیروی انسانی در حوزه سلامت، بسیار اهمیت داشته و نیازمند توجه ویژه مسئولین، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در نظام سلامت است.

توجه ویژه به برنامه‌ریزی و اصلاح قوانین و مقررات، اصلاح نظام ارائه خدمات سلامت، کاهش بار درمانی و فاصله درآمدی بخش خصوصی و دولتی، مسائل معیشتی و رفاهی، ارتقای جایگاه حرفه‌ای و شأن خدمات تخصصی، شایسته‌سالاری، استفاده از توانمندی‌ها و ظرفیت‌های نخبگان در مدیریت و تصمیم‌گیری، استفاده از توان نخبگان خارج از کشور در بهبود خدمات آموزشی، پژوهش و ارائه خدمات درمانی، توجه به مسئولیت‌های اجتماعی دانشگاه‌ها و تلاش برای تقویت روحیه میهن‌پرستی و عرق ملی در بین دانشجویان، متخصصین و آحاد جامعه می‌تواند در بلندمدت تأثیرات مثبتی بر ماندگاری نیروی متخصص داخلی و افزایش علاقمندی نخبگان خارج از کشور به ارائه خدمت در داخل کشور و بازگشت به کشور داشته باشد. توجه به این نکته ضرورت دارد که حل مسئله مهاجرت نخبگان، نیازمند عزم ملی و توجه به اصلاحات در تمامی ساختارهای اداری، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی کشور بوده و بهبود شرایط و رفاه اجتماعی، کیفیت زندگی و افزایش امید به آینده پیش‌فرض اساسی و غیرقابل انکار آن است و راه حل کوتاه‌مدت و فوری برای آن متصور نیست.

فصل هفتم

مهاجرت‌های اجباری و پناهجویی در جهان و ایران

- مهاجرت‌های پناهجویی در جهان
- آوارگان داخلی در جهان
- پناهجویان در جهان
- پناهندگان در جهان
- مهاجرت‌های پناهجویی از منطقه‌ی خاورمیانه
- مهاجرت‌های پناهجویی اتباع ایرانی در جهان
- پناهجویان ایرانی در جهان
- پناهندگان ایرانی در جهان
- اتباع خارجی در ایران

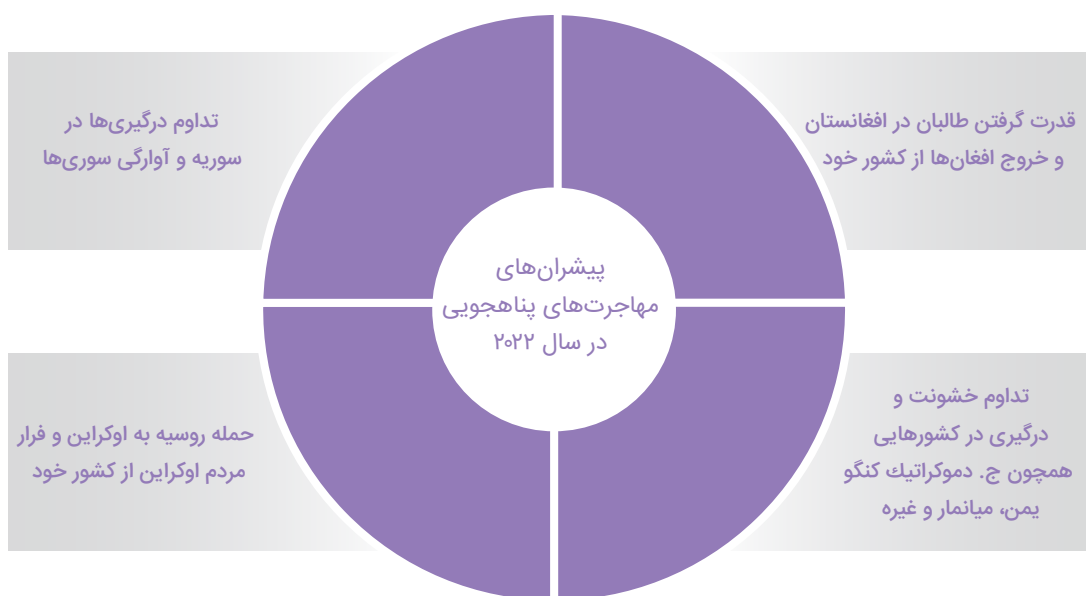

مهاجرت‌های پناجویی در جهان

مهاجرت اجباری برای میلیون‌ها نفر در سراسر جهان به دلیل درگیری‌های خشونت‌آمیز، آزار و اذیت، نقض حقوق بشر، بلایای طبیعی و اکوسیستم‌های مخرب یک واقعیت است. چرخه‌های تکرارشونده‌ی جابه‌جایی اغلب به تعامل پیچیده‌ای از علل مختلف زمینه‌ای مرتبط است. افراد آواره ممکن است برای نجات جان خود و خانواده‌هایشان در داخل کشورشان جابه‌جا شده (افراد آواره داخلی) یا با عبور از مرزهای بین‌المللی (پناهندگان) به کشورهای دیگری پناه ببرند. رویدادهای سال ۲۰۲۱ و اوایل سال ۲۰۲۲ موجب آوارگی میلیون‌ها نفر در جهان شد و نیازهای موجود برای راه‌حل‌های حمایتی در سراسر جهان را تشدید کرد. قدرت‌گرفتن طالبان در افغانستان، چرخه‌های جدیدی از جابه‌جایی را در داخل کشور افغانستان و فراتر از مرزهای آن به وجود آورد. مردم همچنان به فرار از نقاط حساس آوارگی در جمهوری دموکراتیک کنگو، اتیوپی، موزامبیک، میانمار، سودان جنوبی، سوریه، منطقه ساحل، ونزوئلا و یمن ادامه دادند. یکی دیگر از رویدادهای خشونت‌آمیز جهان که بسترساز

مهاجرت اجباری در اروپا شد، حمله‌ی روسیه به اوکراین در فوریه ۲۰۲۲ بود؛ پس از ماه‌ها تجمع نظامی نیروهای روسیه در نزدیکی اوکراین، در ۲۴ فوریه به این کشور حمله کردند. بعد از گذشت چند هفته از آغاز جنگ، میلیون‌ها آواره‌ی اوکراینی از طریق مجارستان، لهستان، رومانی و اسلواکی وارد اتحادیه‌ی اروپا شدند. در پاسخ به تهاجم روسیه به اوکراین در اوایل سال ۲۰۲۲، وزرای کشورهای عضو اتحادیه اروپا به اتفاق آراء تصمیم گرفتند که در ابتدا به افرادی که از کشور فرار می‌کنند، حمایت موقت اعطا کنند. بر اساس آخرین تحلیل آژانس اتحادیه اروپا برای پناهندگان^۱، تاکنون نزدیک به شش میلیون نفر از مردم اوکراین به اتحادیه اروپا گریخته‌اند که بیش از ۳/۴ میلیون نفر از آنها برای حمایت موقت ثبت‌نام کرده‌اند. علاوه بر این، کمیساریای عالی سازمان ملل در امور پناهندگان (UNHCR) در گزارشی اعلام کرد که نزدیک به ۲/۶ میلیون نفر از آوارگان به اوکراین بازگشته‌اند، اگرچه این بازگشت‌ها می‌تواند موقتی باشد.

شکل ۲۷- پیش‌رسان‌های مهاجرت‌های پناجویی در سال ۲۰۲۲

1. European Union Agency for Asylum (EUAA)

بر اساس برآوردهای کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل، تا پایان سال ۲۰۲۱ بیش از ۹۰ میلیون آواره‌ی اجباری در سراسر جهان وجود داشته است. این رقم شامل ۲۱/۳ میلیون پناهنده تحت حمایت کمیساریا، ۴/۶ میلیون پناهجو، ۵۱ میلیون آواره‌ی داخلی و ۴/۴ میلیون ونزوتلایی آواره خارج از کشور است.

در سالی که مصادف با هفتادمین سالگرد کنوانسیون ۱۹۵۱ مربوط به وضعیت پناهندگان به‌عنوان مؤلفه‌ی اساسی حقوق بشر بود، جامعه‌ی بین‌المللی به تلاش‌های جهانی و منطقه‌ای خود در توسعه‌ی راه‌حلهایی برای افراد نیازمند حمایت در سراسر جهان ادامه داد. پیمان جهانی پناهندگان، ابتکار کلیدی مبتنی بر همکاری چندجانبه بوده که هدف آن ارائه راه‌حل‌های پایدار برای وضعیت پناهندگان است. اقدام‌های کلی براساس این چارچوب در سال ۲۰۲۱ بدین صورت ادامه یافت:

۱ کاهش فشار بر کشورهای میزبان؛

۲ افزایش خوداتکایی پناهندگان؛

۳ گسترش راه‌حل‌ها در کشورهای ثالث؛

۴ فراهم‌کردن شرایط حمایت در کشورهای مبدأ برای

بازگشت ایمن و آبرومندانه‌ی متقاضیانی که از حمایت محروم هستند.

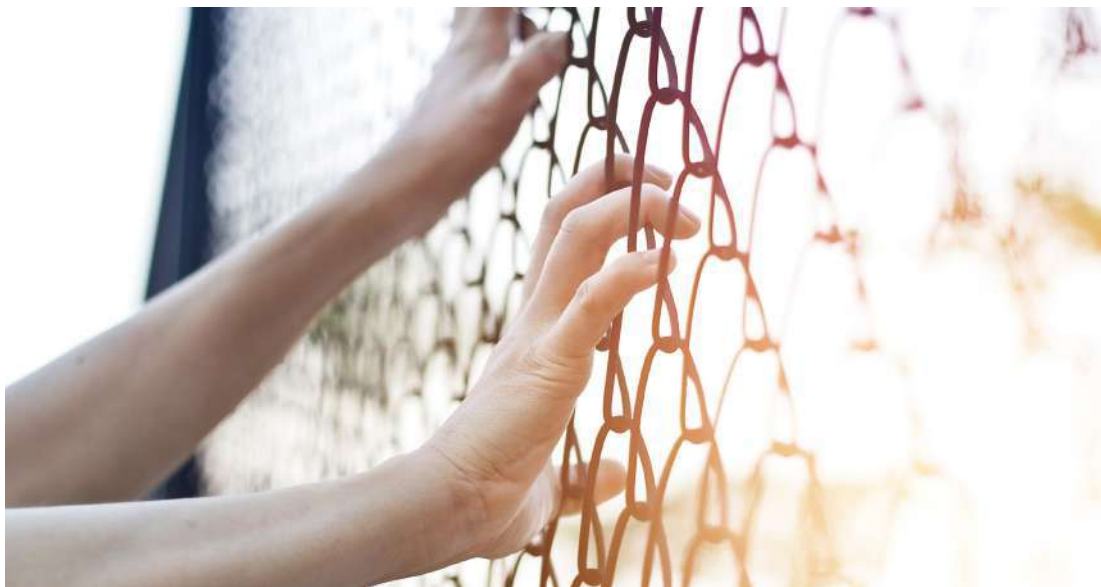
موضوعات کلیدی که در سال ۲۰۲۱ در مرکز توجه در زمینه‌ی پناهندگی باقی ماند نیز عبارتند از:

- تغییر اقداماتی که به‌عنوان واکنشی به‌همه‌گیری کووید-۱۹ معرفی شده‌اند به روش‌های کاری پایدار که شیوه‌های جدید و تحولات دیجیتال را دربرمی‌گیرد و افزایش تلاش‌ها برای راه‌حل‌های پایدار برای افرادی که نیاز به حمایت دارند.

- تصدیق جابجایی‌های ناشی از اقلیم در ابعاد کامل آن و ایجاد پاسخ‌های مؤثر به وضعیت اضطراری رو به رشد تغییرات اقلیمی؛

- جریان‌سازی بیشتر ابعاد جنسیتی در درک نیازهای حمایتی و ارائه راه‌حل‌های حمایتی؛

- در نظرگرفتن مسائل بی‌تابیتی در زمینه‌ی پناهندگی و تعامل بین بی‌تابیتی و نیازهای حمایتی.

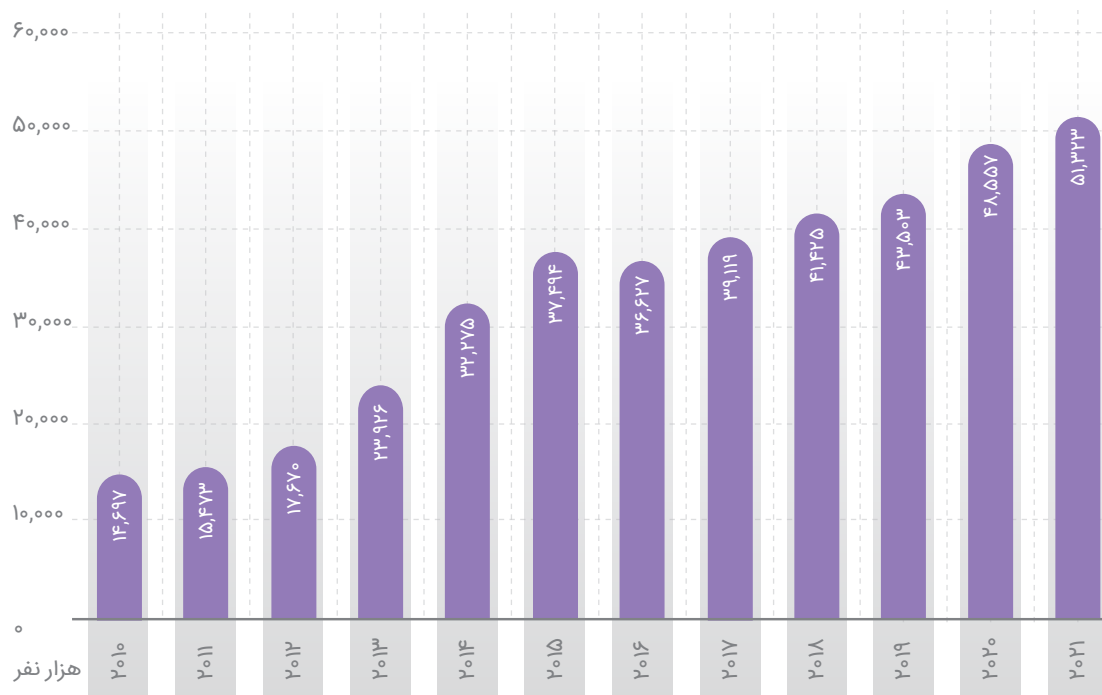

آوارگان داخلی در جهان

میلیون و ۳۲۲ هزار و ۶۲۳ نفر در جهان در وضعیت آوارگی داخلی بسر می‌برند که در فاصله سال ۲۰۲۰ تا سال ۲۰۲۱ میلادی، دو میلیون و ۷۶۵ هزار و ۱۸۴ نفر بر جمعیت آوارگان افزوده شده است. در این میان کشورهای سوریه، کلمبیا و جمهوری دموکراتیک کنگو، بالاترین سهم از آوارگان داخلی در جهان را به خود اختصاص داده‌اند. درگیری در سوریه در سال ۲۰۲۱ تغییر قابل‌توجهی نداشت، اما پتانسیل برای بی‌ثباتی و خشونت مجدد در بسیاری از مناطق این کشور همچنان بالا بود. به طوری که پنج میلیون نفر در سوریه در معرض خطر از دست‌دادن دسترسی به آب،

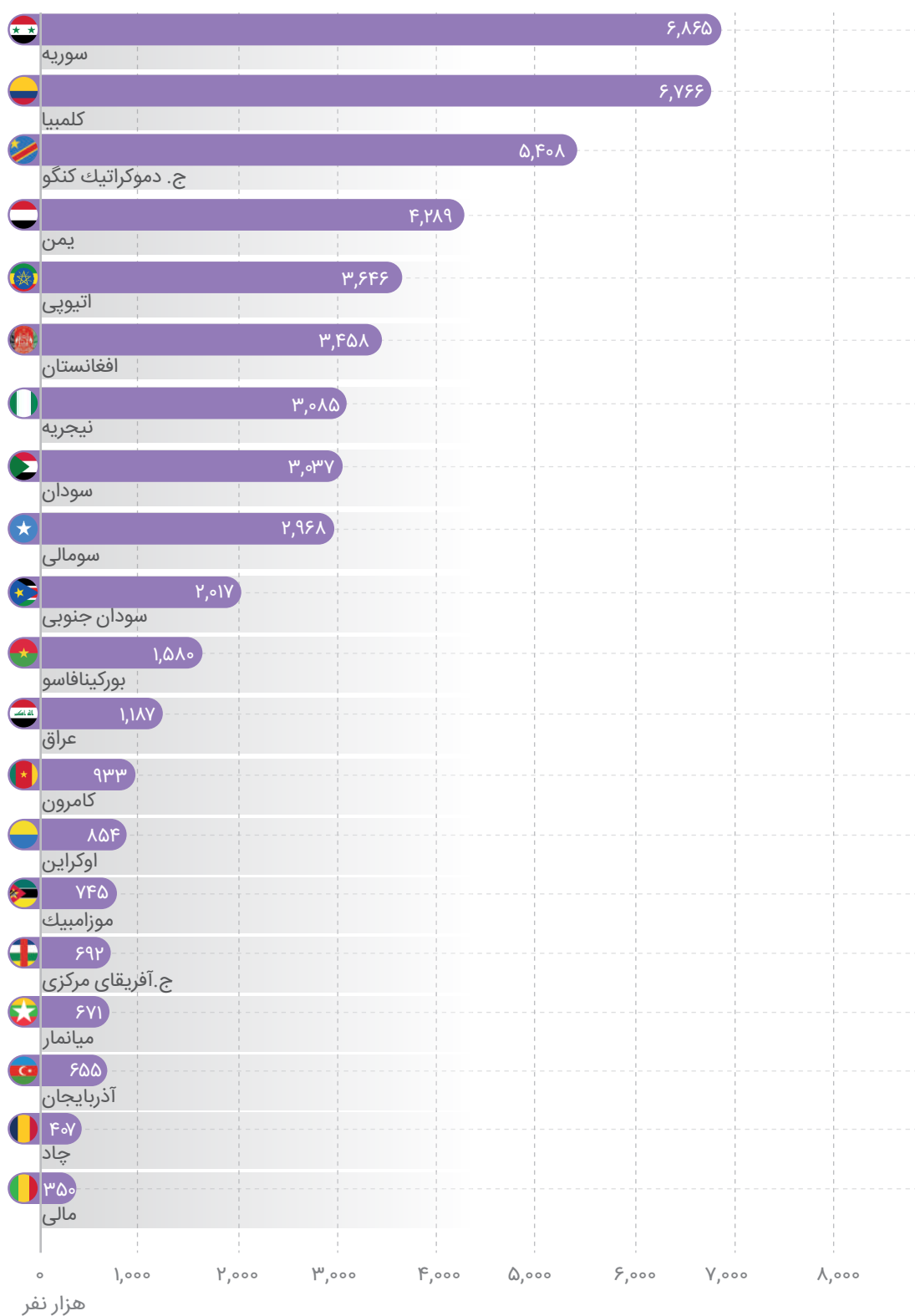
بر اساس تعاریف پذیرفته شده بین‌المللی، آوارگان داخلی به افراد یا گروه‌هایی از افراد که مجبور به فرار یا ترک منزل یا محل سکونت معمول خود شده‌اند، به‌ویژه در نتیجه یا به منظور اجتناب از تأثیرات درگیری‌های مسلحانه، موقعیت‌های خشونت عمومی، نقض حقوق بشر یا بلایای طبیعی یا انسانی، و کسانی که از مرزهای به رسمیت شناخته شده بین‌المللی عبور نکرده‌اند، اطلاق می‌شود. بر اساس آمارهای کمیساریا، تعداد افراد در وضعیت آوارگی در طی یک دهه‌ی گذشته تاکنون حدود سه و نیم برابر افزایش یافته است. به طوری که در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۵۱

نمودار ۱۷۸- افراد در وضعیت آوارگی داخلی در جهان (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱)

(UNHCR, 2022)

نمودار ۱۷۹- بیست کشور اول مبدأ افراد در وضعیت آوارگی داخلی در جهان در سال ۲۰۲۱

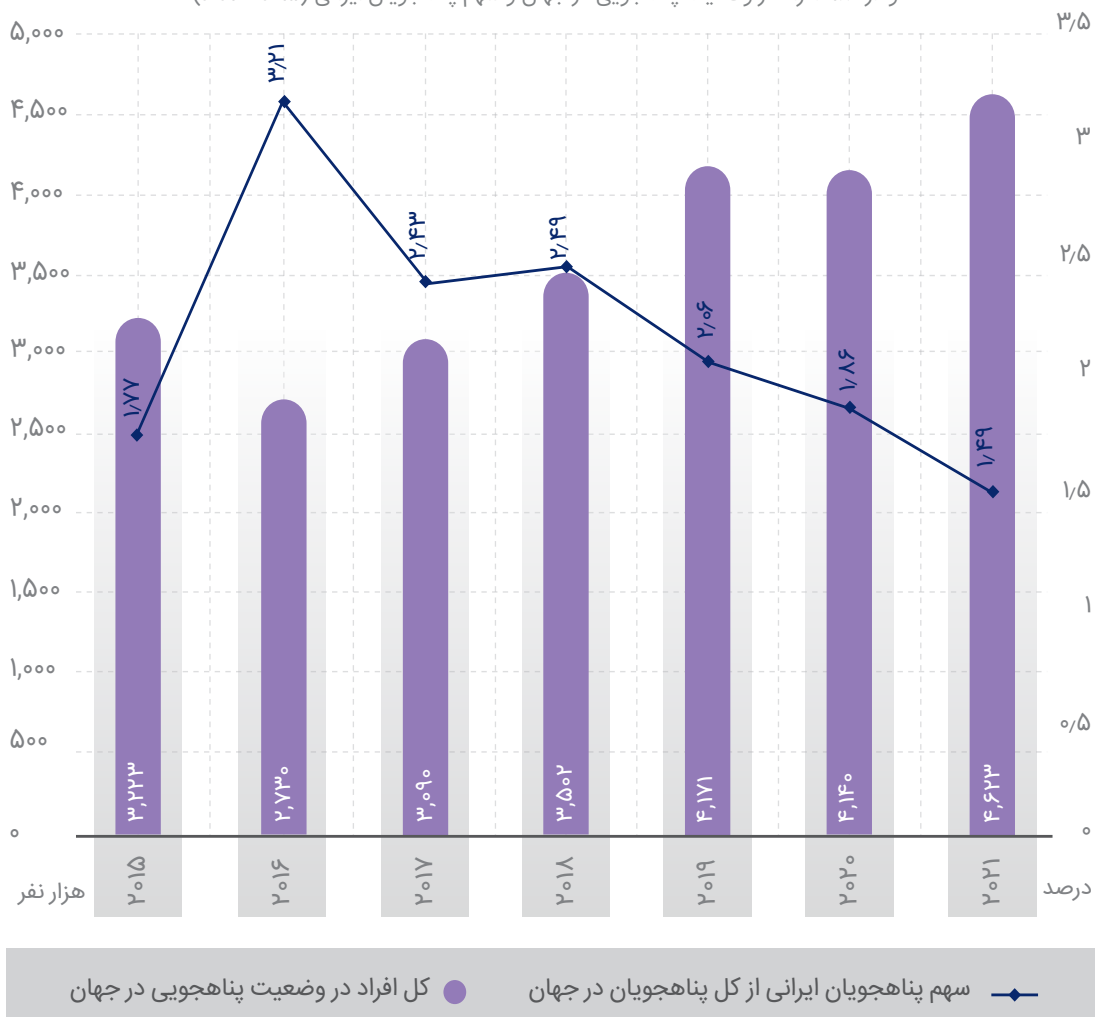
(UNHCR, 2022)

پناهجویان در جهان

عراق بالاترین سهم را در این میان به خود اختصاص داده‌اند. کشور ایران نیز با ۶۸ هزار پناهجو در جهان و با دارا بودن سهم ۱/۴۹ درصدی از کل پناهجویان در جهان، در رتبه بیستم قرار دارد. کشورهای ایالات متحده آمریکا، پرو و ترکیه نیز به عنوان سه کشور اول میزبان پناهجویان، بالاترین سهم را از کل افراد در وضعیت پناهجویی در جهان به خود اختصاص داده‌اند. اما در این میان، کشور ایران به دلیل توقف ثبت پناهجوی جدید، در رتبه‌بندی کشورهای میزبان پناهجویان قرار ندارد.

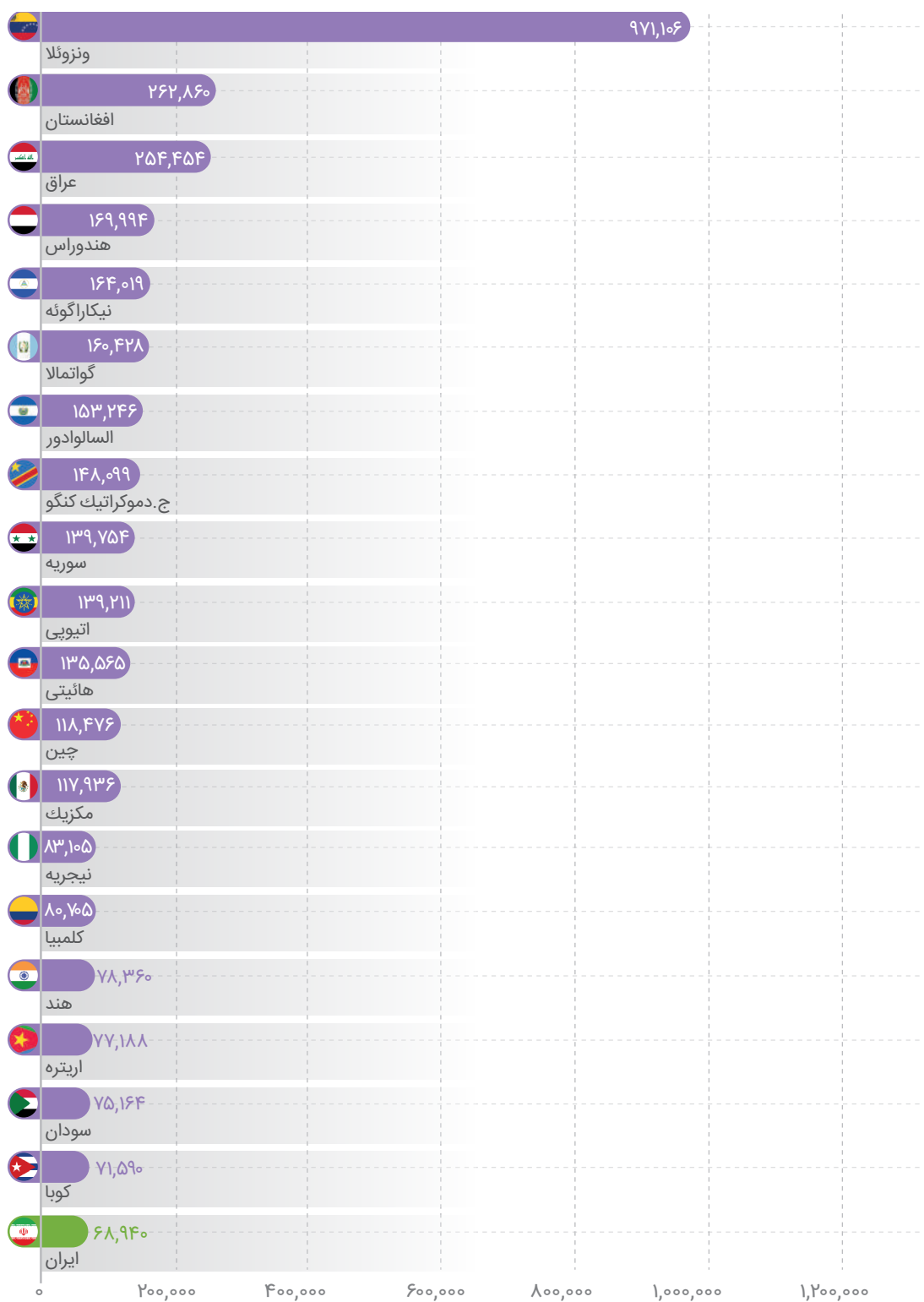
طی یک دهه‌ی گذشته، تعداد افراد در وضعیت پناهجویی در سطح جهان، حدود شش برابر افزایش داشته است که عمده‌ترین دلایل آن را می‌توان در افزایش درگیری‌ها، خشونت و یا سایر عوامل تهدیدکننده‌ی زندگی انسان‌ها در مناطق مختلف جهان دانست. براساس آمارهای کمیساریا در سال ۲۰۲۱ میلادی، چهار میلیون و ۶۲۳ هزار و ۲۵۳ نفر در وضعیت پناهجویی در جهان به سر می‌برند که در انتظار دریافت پاسخ درخواست پناهندگی خود از سوی کشور میزبان هستند. اتباع کشورهای ونزوئلا، افغانستان و

نمودار ۱۸۰- افراد در وضعیت پناهجویی در جهان و سهم پناهجویان ایرانی (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

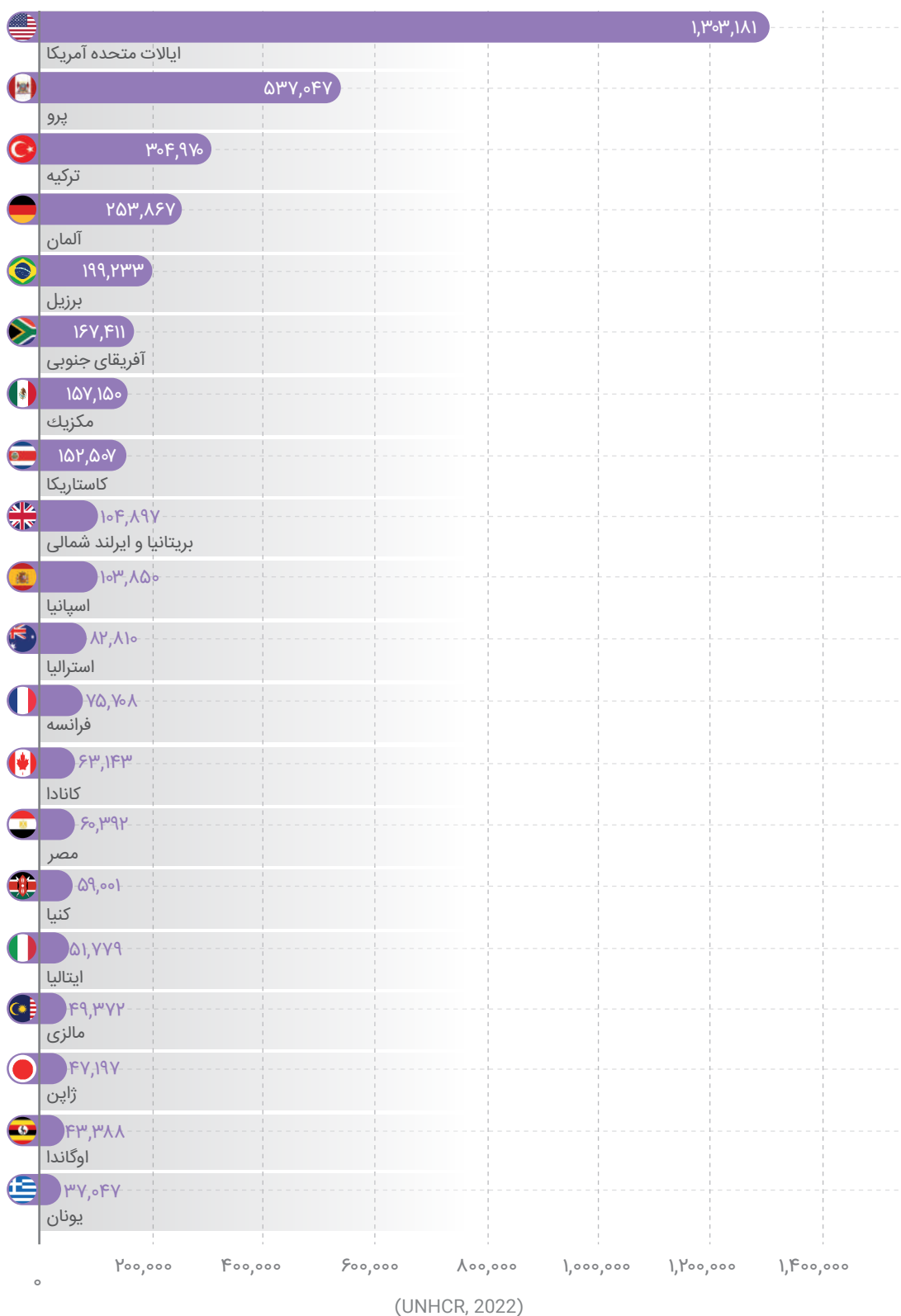
(UNHCR, 2022)

نمودار ۱۸۱- بیست کشور اول مبدا افراد در وضعیت پناهنجویی در جهان در سال ۲۰۲۱

(UNHCR, 2022)

نمودار ۱۸۲- بیست کشور اول مقصد افراد در وضعیت پناهجویی در جهان در سال ۲۰۲۱

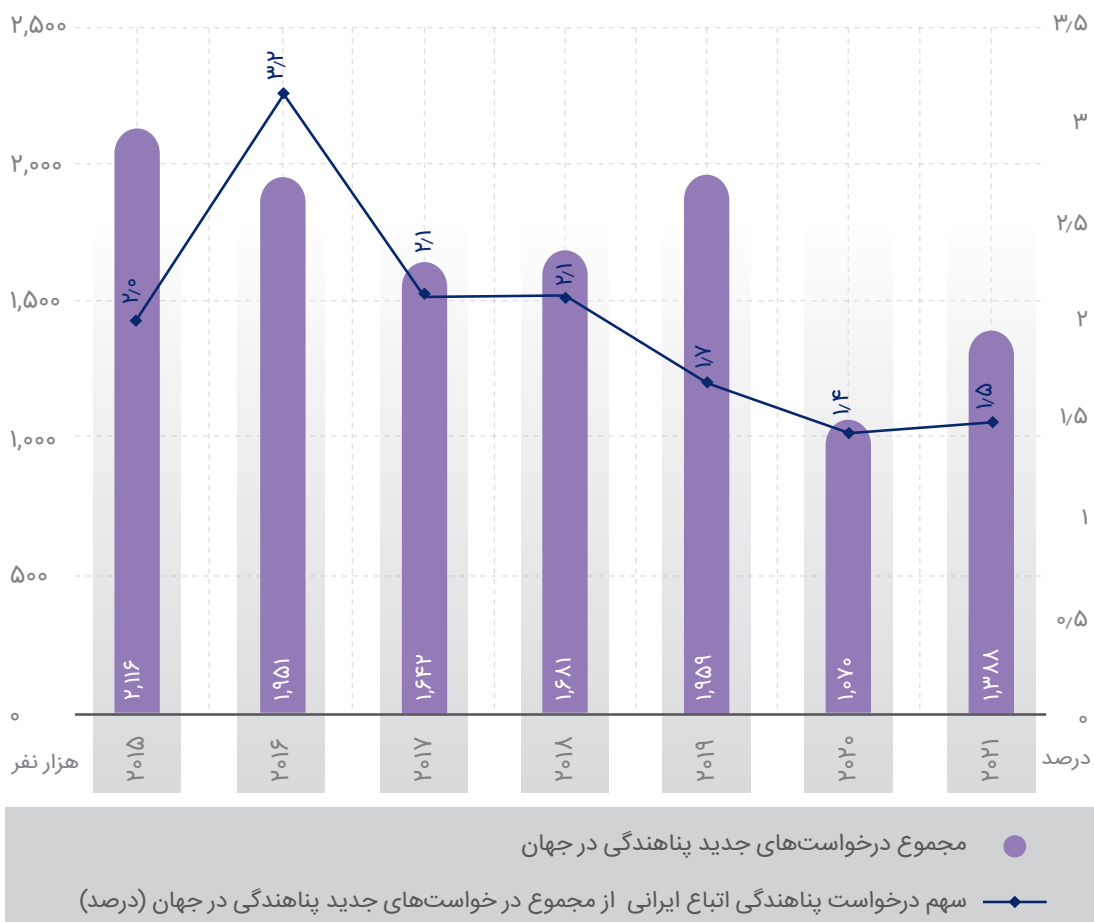

ثبت پناهجوی جدید در جهان

در مجموع در سال ۲۰۲۱، حدود ۱/۴ میلیون درخواست پناهندگی در ۱۵۵ کشور به ثبت رسیده که حدود ۲۵ درصد بیشتر از سال ۲۰۲۰ (۱/۱ میلیون) است. با این حال، این آمار وضعیت بسیار پایین‌تری از سطح قبل از همه‌گیری کووید-۱۹ را نشان می‌دهد. با توجه به موقعیت‌های بی‌شمار آوارگی جدید و موجود، تعداد کمتر درخواست‌های پناهندگی جدید علی‌رغم اقدامات تطبیقی انجام‌شده نشان‌دهنده‌ی محدودیت‌های سفر و موانع مرتبط با دسترسی به قلمرو ناشی از همه‌گیری کووید-۱۹ است. افزایش کلی درخواست پناهندگی در سال ۲۰۲۱ نسبت به سال قبل، شامل افزایش درخواست‌های پناهندگی در آلمان، مکزیک،

جمهوری دموکراتیک کنگو و کاستاریکا است، ولی کاهش قابل توجهی در کشورهای برزیل، پرو، اسپانیا و ایالات متحده آمریکا مشاهده می‌شود. تخمین زده می‌شود که ۸۱ درصد از متقاضیان پناهندگی در مرحله اول (یعنی توسط مقام اداری یا قضایی اولیه) و بقیه در مرحله دوم (یعنی پس از بررسی توسط دادگاه‌ها یا سایر مراجع تجدیدنظر)، ثبت‌نام شده‌اند. درخواست‌های تکراری و تجدیدنظر با سرعت بیشتری نسبت به درخواست‌های اولیه افزایش یافته است؛ این امر نشان می‌دهد که محدودیت‌های مرتبط با کووید-۱۹ همچنان بر دسترسی به پناهندگی در طول سال تأثیر داشته است.

نمودار ۱۸۳- مجموع درخواست‌های جدید پناهندگی در جهان و سهم درخواست‌های جدید پناهجویان ایرانی، (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

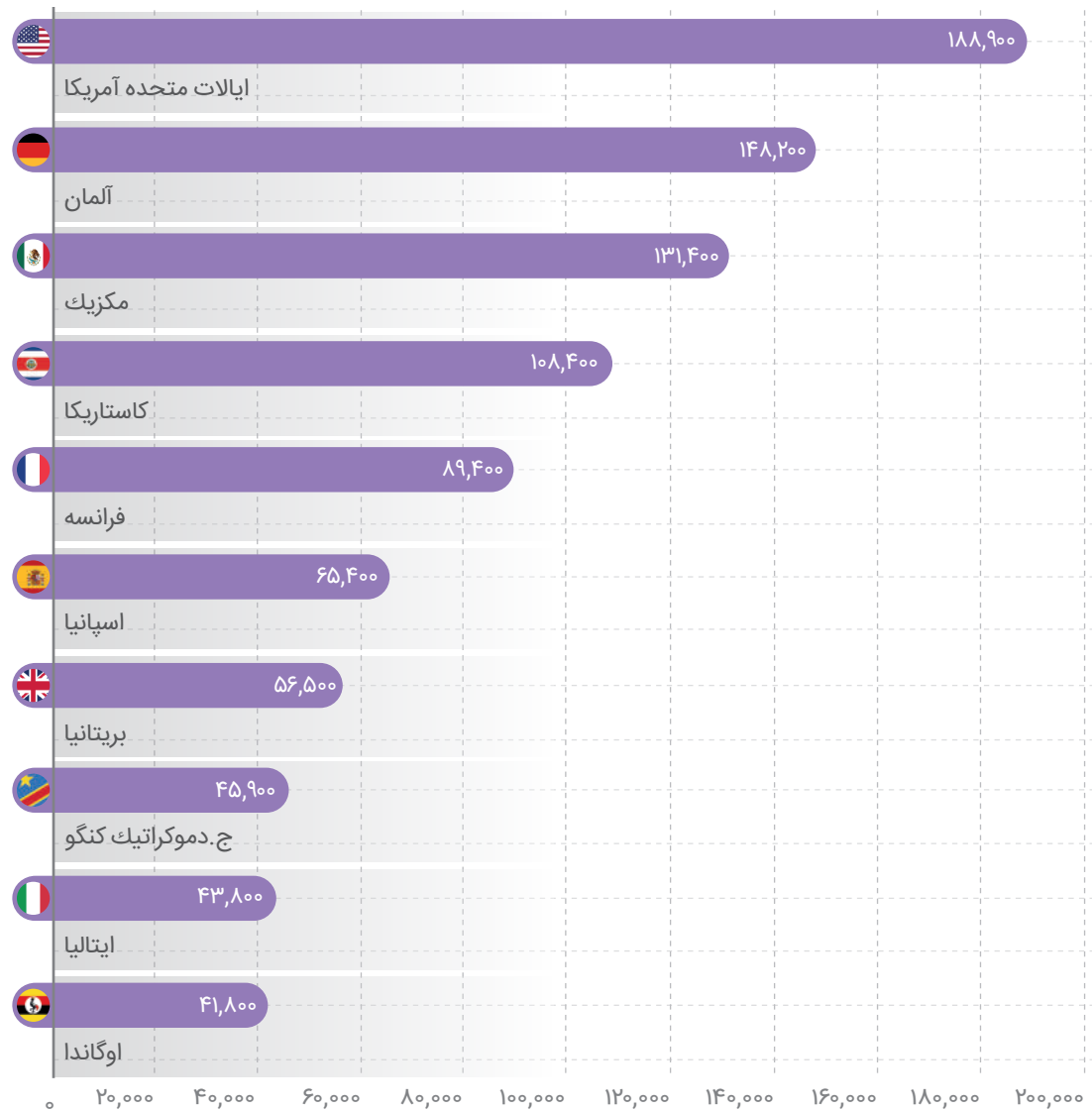

(UNHCR, 2022)

گواتمالا (۲۳ هزار یا ۱۲ درصد)؛ هندوراس (۱۹۶ هزار یا ۱۰ درصد)؛ السالوادور (۱۴ هزار و ۹۰۰ یا ۸ درصد)؛ و کوبا (۱۲ هزار و ۹۰۰ یا ۷ درصد). در آلمان، نزدیک به دوسوم درخواست‌های جدید توسط اتباع سوریه (۵۴ هزار و ۹۰۰)، افغانستان (۲۳ هزار و ۳۰۰) و عراق (۱۵ هزار و ۶۰۰) بوده است. کشور مکزیک سومین تقاضای پناهندگی جدید (۱۳۱ هزار و ۴۰۰) را دریافت کرد که نسبت به سال ۲۰۲۰ تعداد درخواست‌ها در این کشور بیش از سه برابر شد.

از ۱/۴ میلیون درخواست پناهندگی جدید، ۶۶ درصد یا ۹۱۹ هزار و ۸۰۰ نفر تنها توسط ده کشور پذیرفته شده‌اند. در حالی که درخواست‌های جدید در اسپانیا (با تعداد ۲۳ هزار و ۴۰۰ نفر کمتر) و ایالات متحده آمریکا (با تعداد ۶۲ هزار نفر کمتر) کاهش داشت، در هر یک از کشورهای دیگر که بیشترین درخواست پناهندگی را ثبت کردند، افزایش داشته است. در ایالات متحده آمریکا، بیش از نیمی از کل درخواست‌های جدید در سال ۲۰۲۱ توسط اتباع پنج کشور ارائه شده است: ونزوئلا (۲۷ هزار یا ۱۴ درصد)؛

نمودار ۱۸۴- ده کشور اول میزبان متقاضیان جدید پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۱

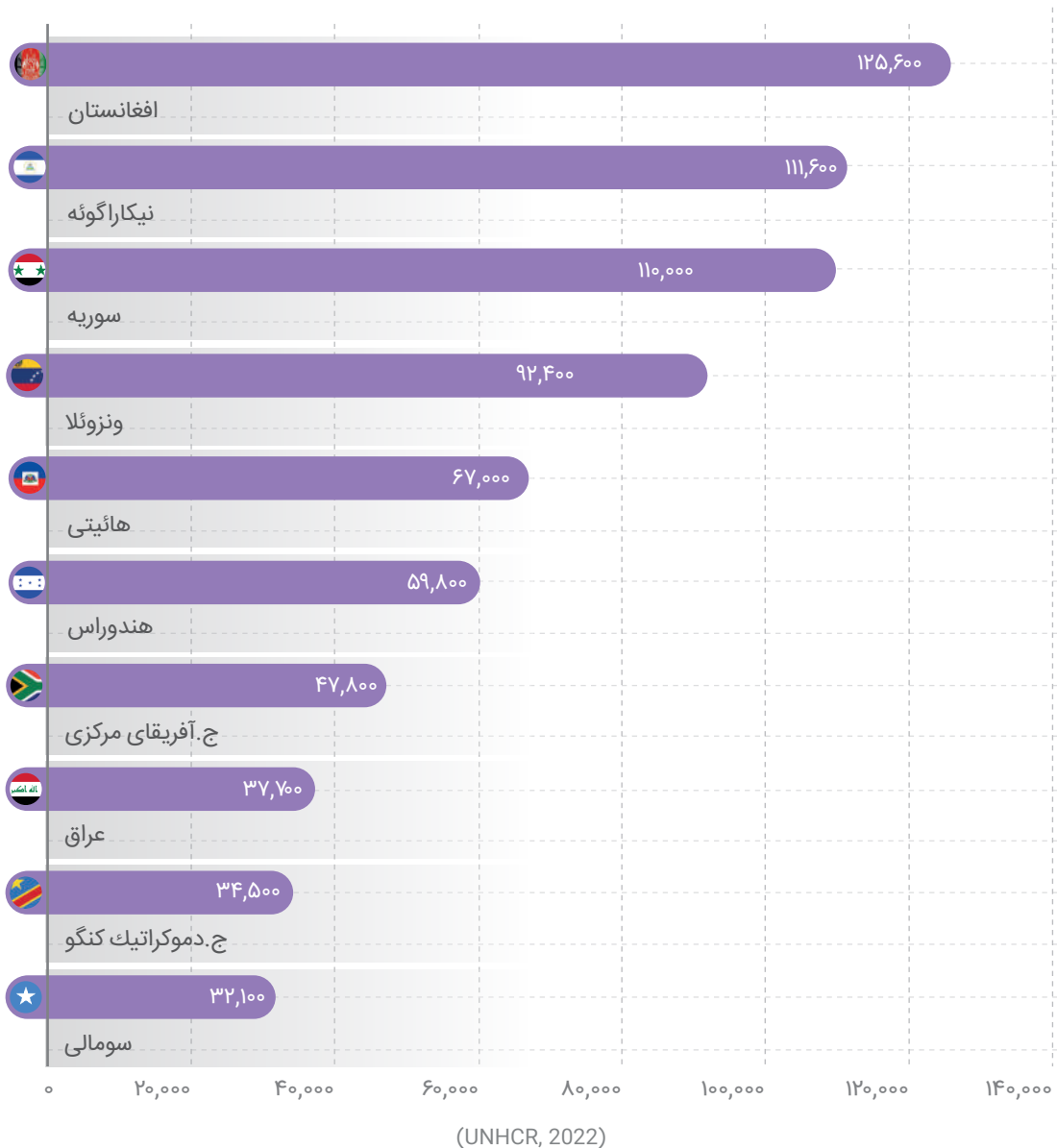

(UNHCR, 2022)

در سال ۲۰۲۱، درخواست‌های جدید پناهندگی بیشتر توسط اتباع افغانستان (افزایش ۶۵ درصدی)، نیکاراگوئه (افزایش پنج برابری نسبت به سال ۲۰۲۰)، و سوریه (افزایش ۵۲ درصدی) ثبت شده است. اتباع نیکاراگوئه از بحران فزاینده سیاسی- اجتماعی و آزار و شکنجه سیاسی کشور خود فرار کردند. تعداد درخواست‌های جدید پناهندگی از سوی ونزوئلایی‌ها حدود ۴۱ درصد کاهش یافت؛ لازم به ذکر است که

علی‌رغم قابل‌توجه بودن کاهش درخواست‌ها، لزوماً این امر نشان‌دهنده‌ی کاهش ونزوئلایی‌هایی که کشورشان را ترک می‌کنند و به دنبال حمایت بین‌المللی‌اند، نیست. چراکه بسیاری از ونزوئلایی‌ها اقامت خود را در کشورهای ثالث از طریق مکانیسم‌های دیگری غیر از پناهندگی قانونی می‌سازند.

نمودار ۱۸۵- ده کشور اول مبدأ متقاضیان جدید پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۱

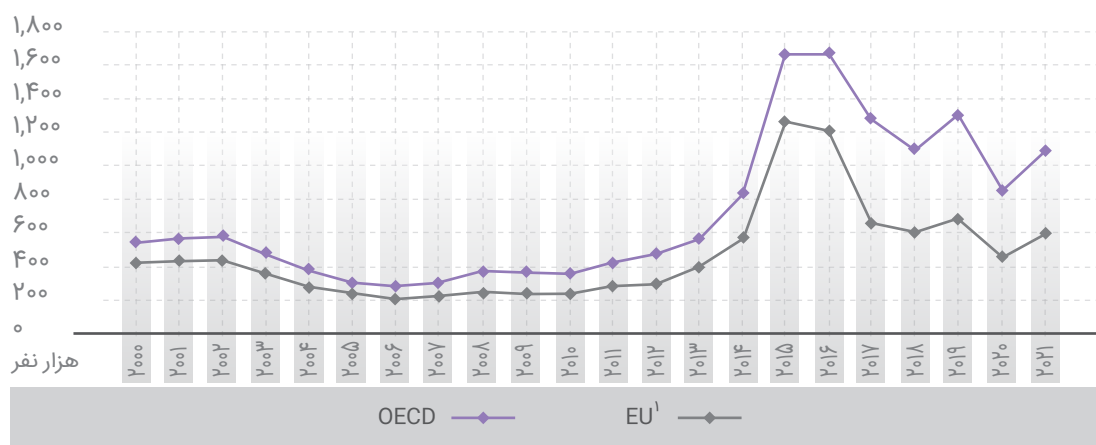

ثبت پناهجوی جدید در کشورهای OECD

سال ۲۰۲۱ دریافت کرد که ۲۶ درصد کمتر از سال ۲۰۲۰ و ۳۷ درصد کمتر از سال ۲۰۱۹ است. با این وجود، برای پنجمین سال متوالی، به عنوان کشور مقصد اصلی پناهجویان در میان کشورهای عضو OECD باقی ماند. شهروندان ونزوئلا در سال ۲۰۲۱ بیش از ۱۴ درصد از کل درخواست‌های پناهندگی در ایالات متحده را به خود اختصاص دادند. به طور کلی، بیش از ۷۰ درصد از تمام پناهجویان در ایالات متحده از آمریکای لاتین و کشورهای حوزه کارائیب هستند.

تعداد پناهجویان جدید در کشورهای OECD در سال ۲۰۲۱ با ۲۸ درصد افزایش به بیش از یک میلیون نفر رسید. اگرچه این میزان هنوز کمتر از سطح درخواست‌های قبل از همه‌گیری کووید-۱۹ است، اما آمار آن از سطح درخواست‌های قبل از ۲۰۱۵ فراتر رفته است. پنج کشور عضو OECD بیش از ۱۰۰ هزار درخواست پناهندگی جدید را در سال ۲۰۲۱ ثبت کردند. این اتفاق تنها یک بار در سال ۲۰۱۵ رخ داد. ایالات متحده حدود ۱۹۰ هزار درخواست پناهندگی جدید در

نمودار ۱۸۶- درخواست جدید پناهندگی در کشورهای عضو اتحادیه اروپا (EU) و OECD (۲۰۰۰ تا ۲۰۲۱)

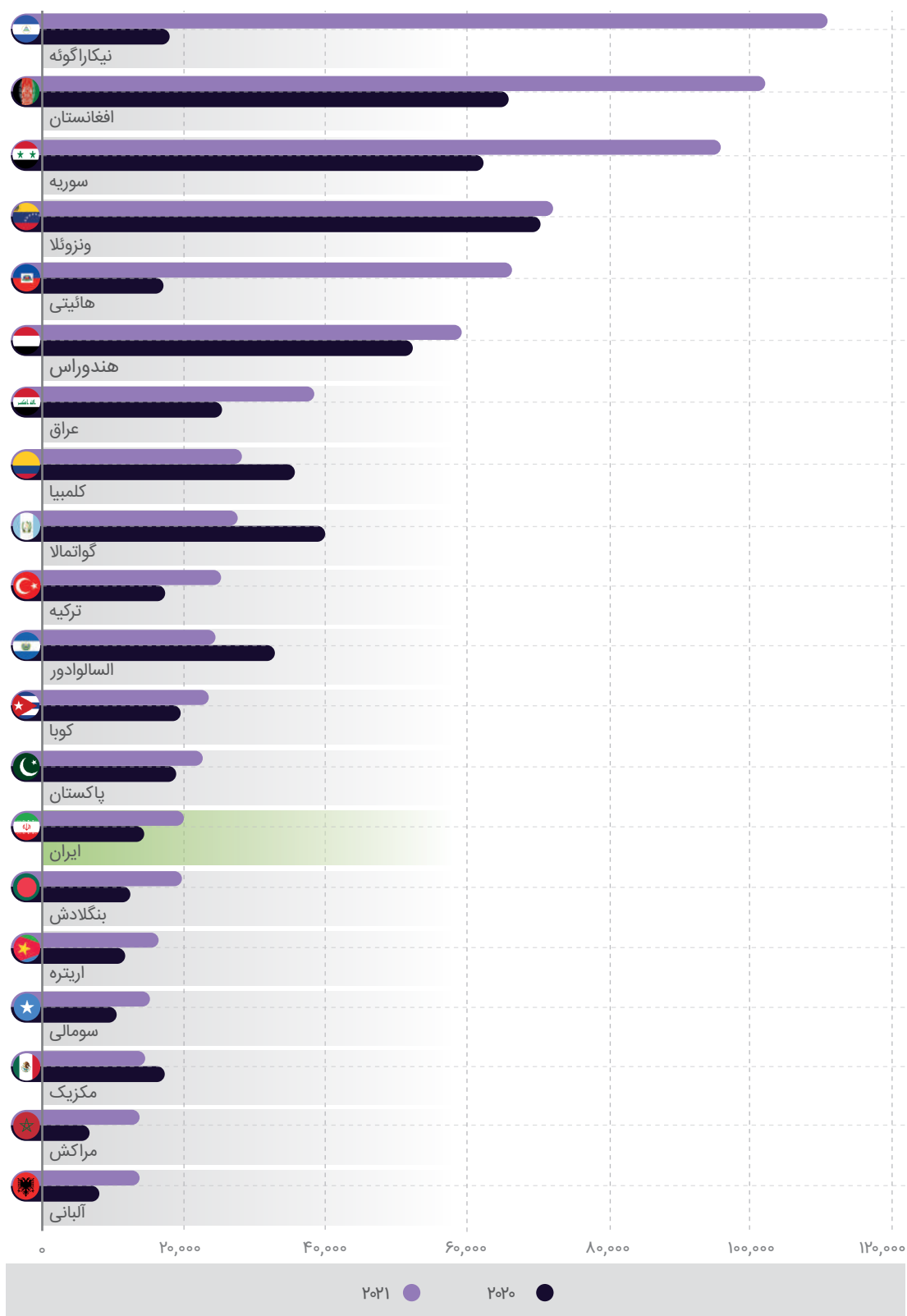
محاسبات دبیرخانه OECD بر اساس داده‌های UNHCR و Eurostat

بر دریافت ۱۶ هزار درخواست از سوی افغانستانی‌ها، بیش از سه هزار پناهجو از ده کشور مختلف دریافت کرده است. نسبت پناهجویان جدید به کل جمعیت در کشورهای عضو OECD در سال ۲۰۲۱ به ۷۹۴ نفر در هر میلیون نفر رسید. کشور کاستاریکا با فاصله، بالاترین نسبت جمعیتی پناهجویان (۲۱ هزار نفر به ازای یک میلیون جمعیت کاستاریکا) را داراست. طبق گزارش کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل، در مارس ۲۰۲۲، پناهجویان و پناهندگان نیکاراگوئه‌ای سه درصد از جمعیت کاستاریکا را تشکیل می‌دهند. اتریش با چهار هزار نفر در رتبه بعدی قرار دارد و یونان، ایسلند، لوکزامبورگ و اسلونی همگی بیش از دو هزار پناهجو به ازای هر میلیون نفر جمعیت را دریافت کردند.

آلمان، به عنوان دومین کشور پس از ایالات متحده از سال ۲۰۱۷، حدود ۱۵۰ هزار درخواست پناهندگی جدید را در سال ۲۰۲۱ دریافت کرده است. این آمار، نشان دهنده افزایش حدود ۴۵ درصدی درخواست‌های پناهندگی شهروندان سوریه (۵۵ هزار نفر، +۵۰ درصد)، افغانستان (۲۳ هزار نفر، +۱۳۵ درصد) و عراق (۱۶ هزار نفر، +۵۸ درصد) است. کشور مکزیک که تا قبل از سال ۲۰۱۶ در میان نیمی از کشورهای OECD از نظر میزبانی از پناهجویان جدید قرار نمی‌گرفت، در سال ۲۰۲۱ در رتبه سوم قرار گرفته است. تعداد درخواست‌های جدید پناهندگی ثبت شده در فرانسه در سال ۲۰۲۱ به ۱۰۴ هزار نفر (۲۷ درصد) رسید. کشورهای مبدأ پناهجویان در فرانسه نسبتاً متنوع هستند، زیرا علاوه

۱. آمار مربوط به اتحادیه اروپا، داده‌های بریتانیا را نیز دربرمی‌گیرد.

نمودار ۱۸۷- بیست کشور اصلی متقاضی پناهندگی در کشورهای عضو OECD، سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱

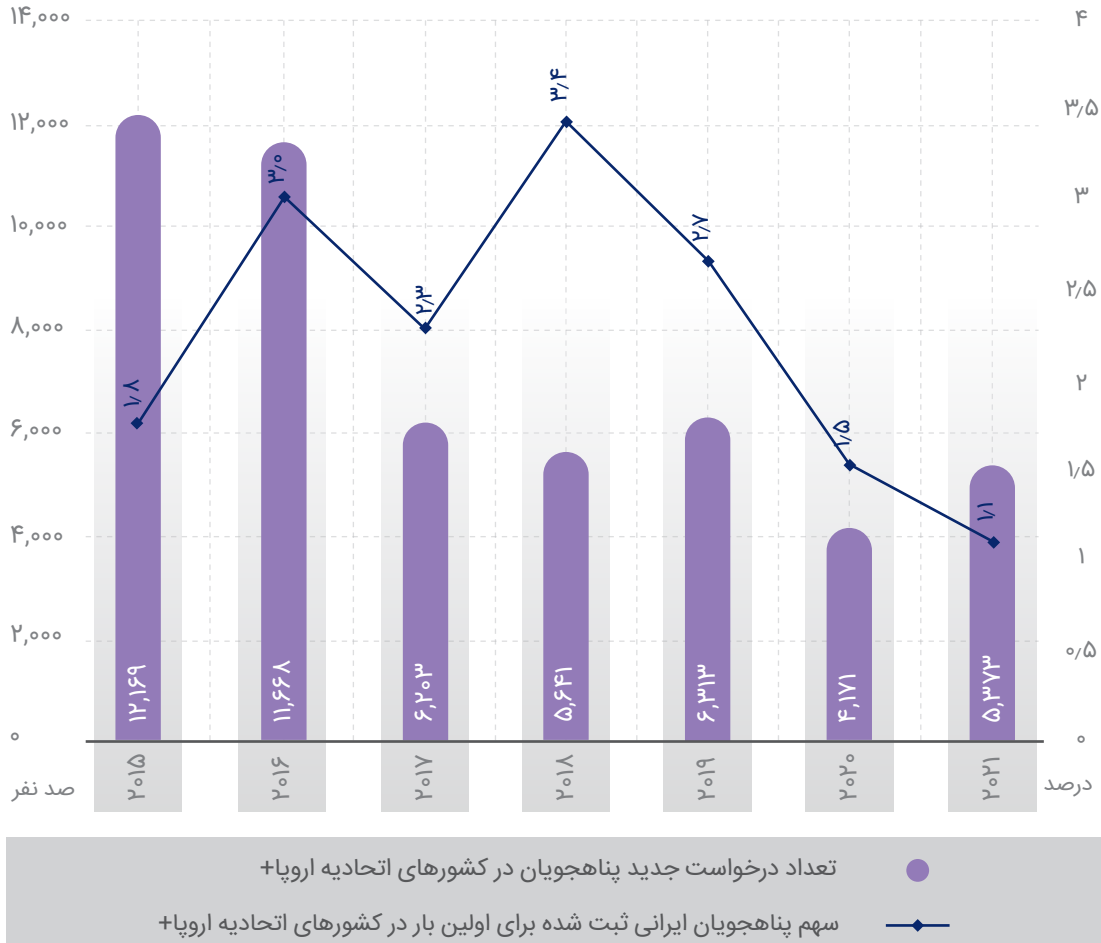
UNHCR, Eurostat

ثبت پناهجوی جدید در کشورهای اتحادیه اروپا^۱

است و با سطح سال ۲۰۱۸ مطابقت دارد. علاوه بر این، از سال مرجع ۲۰۲۱، «یورواستات» آماری را در مورد متقاضیانی که پس از تصمیم‌گیری در مورد درخواست قبلی، مجدداً درخواست پناهندگی داده‌اند، جمع‌آوری کرده است. بر اساس داده‌های موجود (به جز کشورهای دانمارک، قبرس و سوئد که داده‌ای در این زمینه ارائه نکرده‌اند)، ۸۶ هزار و ۵۰۰ متقاضی پناهندگی برای دومین بار در سال ۲۰۲۱ در اتحادیه اروپا ثبت شده است.

در سال ۲۰۲۱ میلادی، حدود ۵۳۷ هزار نفر برای اولین بار درخواست پناهندگی خود را در کشورهای اتحادیه اروپا ثبت کردند. این آمار نشان می‌دهد تعداد افرادی که به دنبال پناهندگی در اروپا بودند، اساساً به سطح قبل از همه‌گیری بازگشت. با اینکه برخی از محدودیت‌های ناشی از همه‌گیری کووید-۱۹ در برخی از کشورها همچنان وجود داشت. به عبارت دیگر آمار سال ۲۰۲۱، نشان‌دهنده افزایش یک‌سومی درخواست‌های جدید پناهندگی نسبت به سال ۲۰۲۰

نمودار ۱۸۸- مجموع درخواست‌های جدید پناهندگی در کشورهای اتحادیه اروپا و سهم درخواست جدید پناهجویان ایرانی (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

(Eurostat, 2022, retrieved 7 July 2022)

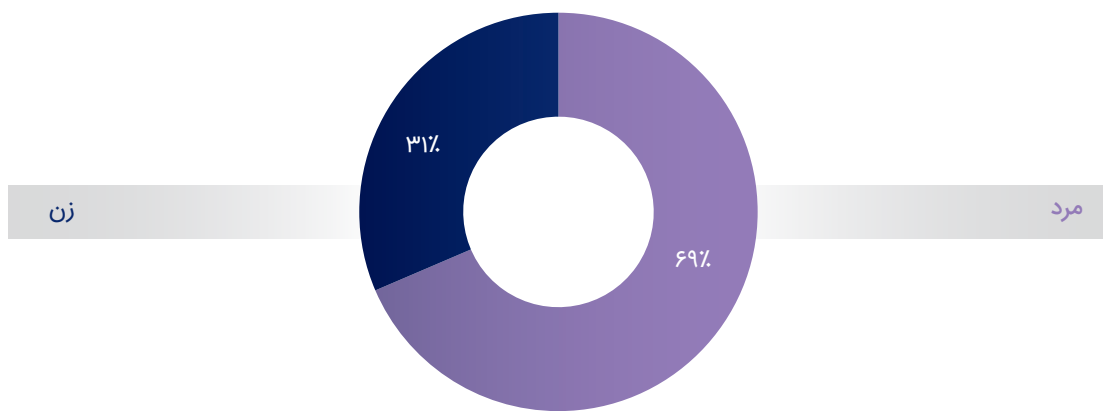
۱. کشورهای اتحادیه اروپا (EU+), شامل کشورهای عضو اتحادیه اروپا، ایسلند، لیختن اشتاین، نروژ و سوئیس است.

2. Subsequent applicants

همانند سال‌های گذشته، بیشتر متقاضیان مرد بودند، اما سهم آنها در سال ۲۰۲۱ به حدود ۷۰ درصد افزایش یافته است، در حالی که سهم مردان در سال ۲۰۲۰ میلادی ۶۵ درصد و در سال ۲۰۱۹ میلادی، ۶۳ درصد بود. متقاضیان ۱۸ تا ۳۴ سال، عمدتاً مرد و نیمی از متقاضیان را در سال ۲۰۲۱ تشکیل می‌دادند، در حالی که ۲۹ درصد کمتر از ۱۸ سال داشتند. تنها

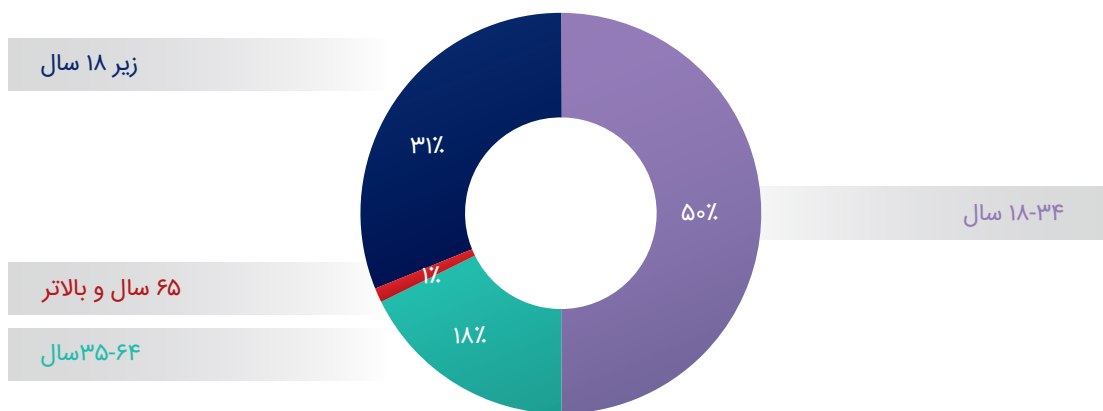
یک‌پنجم از همه متقاضیان بالای ۳۵ سال بودند. همچنین لازم به ذکر است که سهم متقاضیان بر اساس سن مشابه قبل بود. این توزیع سنی تقریباً در تمام کشورهای عضو اتحادیه اروپا رایج بود و بیشترین سهم مربوط به متقاضیان ۱۸ تا ۳۴ سال بود. تنها کشورهای آلمان، کرواسی، مجارستان و سوئد نسبت بیشتری از متقاضیان زیر ۱۸ سال را گزارش کردند.

نمودار ۱۸۹- درخواست جدید پناهندگی در کشورهای اتحادیه اروپا+، به تفکیک جنسیت (درصد) در سال ۲۰۲۱

(Eurostat, 2022, retrieved 7 July 2022)

نمودار ۱۹۰- درخواست جدید پناهندگی در کشورهای اتحادیه اروپا+، به تفکیک گروه‌های سنی (درصد) در سال ۲۰۲۱

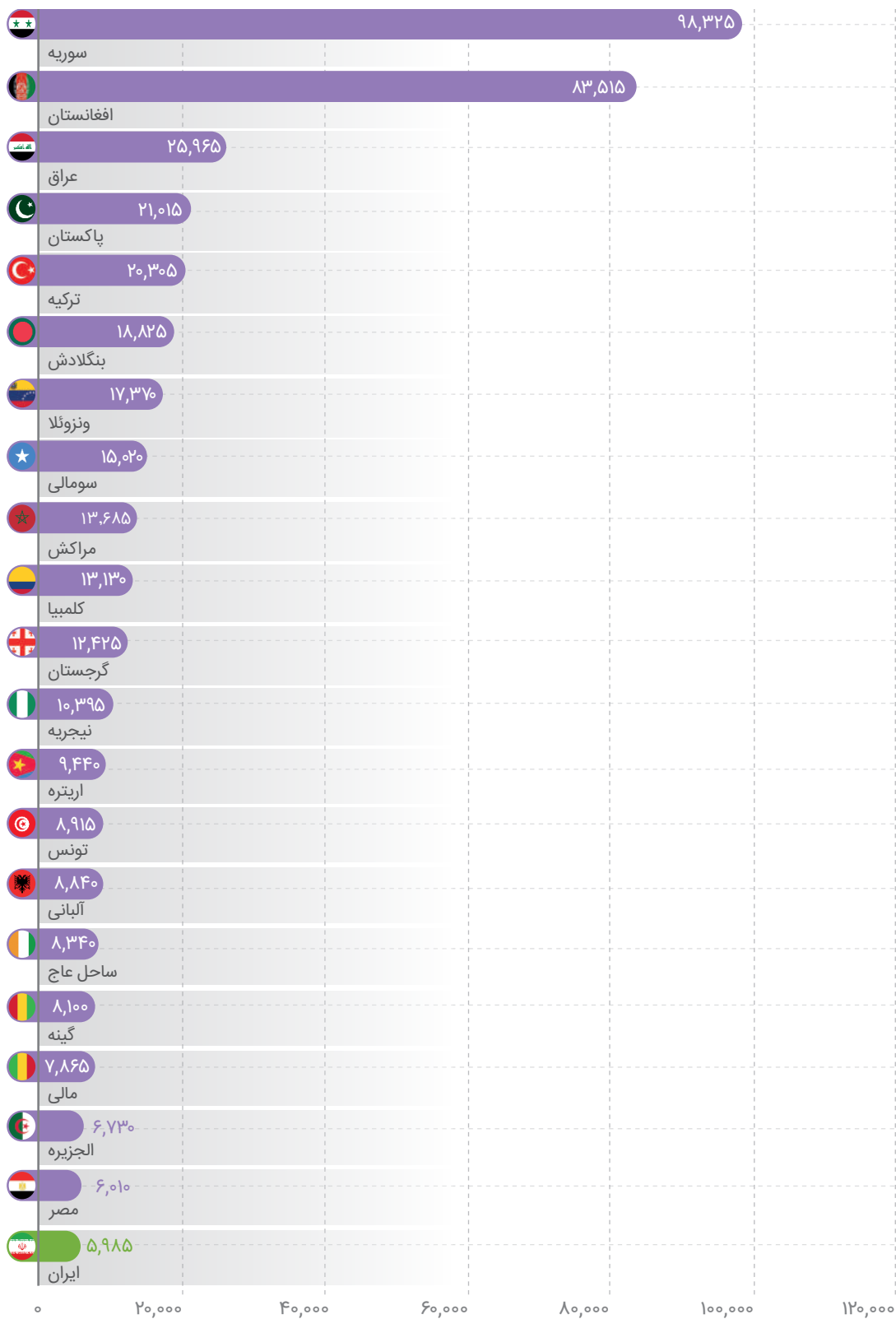
(Eurostat, 2022, retrieved 7 July 2022)

در چند ماه اول سال ۲۰۲۱، سطح ماهانه درخواست‌های پناهندگی پس از پایان سال ۲۰۲۰ تقریباً ثابت بود. اما تقریباً در نیمه‌ی سال، درخواست‌ها شروع به افزایش کرده و به اوج خود رسید؛ دو پیک ماهانه در سپتامبر و نوامبر ۲۰۲۱ بوده است. پیک درخواست‌ها عمدتاً نتیجه‌ی افزایش درخواست‌ها توسط افغانستانی‌ها و سوری‌ها بوده است. اوج درخواست‌های پناهجویان در سپتامبر تا حدودی ناشی از تسلط طالبان بر افغانستان و تخلیه‌های پس از آن بود. از آگوست ۲۰۲۱ بدین سو، افغانستانی‌ها بیشترین تقاضای پناهندگی را در کشورهای اتحادیه اروپا ثبت کرده‌اند. با این حال، از نظر مجموع سالانه، سوری‌ها بزرگترین گروه

متقاضی پناهندگی در سال ۲۰۲۱ بودند که حدود ۱۱۷ هزار درخواست در کشورهای اتحادیه اروپا ارائه کردند. در مقایسه با آنها، افغانستانی‌ها ۱۰۲ هزار درخواست پناهجویی ارسال کردند و دومین گروه بزرگ متقاضی پناهندگی در سال ۲۰۲۱ بودند. نکته مهم این است که برای هر دو اتباع افغانستانی و سوری، درخواست‌ها در سال ۲۰۲۱ بالاترین میزان از زمان بحران پناهجویان در سال ۲۰۱۵-۲۰۱۶ را نشان می‌دهد. اتباع ایرانی نیز با پنج هزار و ۹۸۵ درخواست جدید پناهندگی، ۱/۱ درصد از کل درخواست‌های جدید پناهندگی در کشورهای اتحادیه اروپا+ را به خود اختصاص دادند.

نمودار ۱۹۱- تعداد درخواست‌های جدید پناهندگی در اتحادیه اروپا+ به تفکیک ملیت در سال ۲۰۲۱

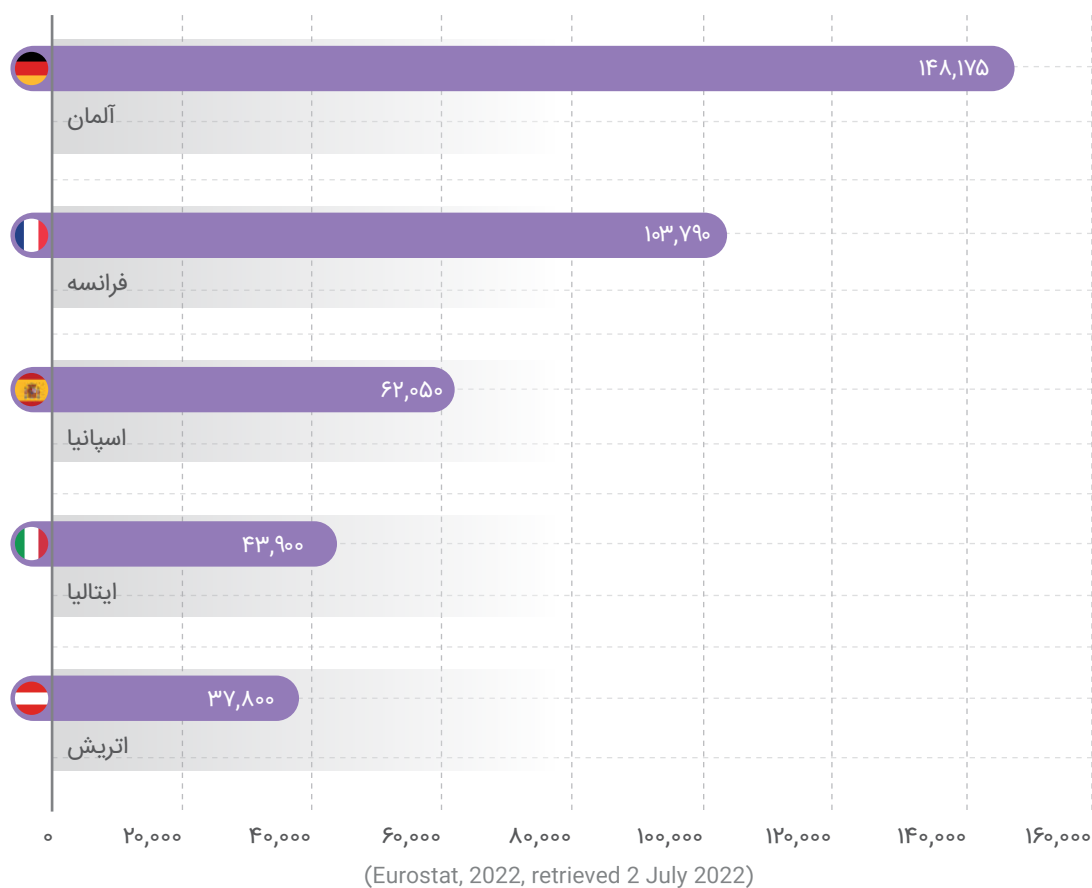

(Eurostat, 2022, retrieved 7 July 2022)

ظرفیت کشورها برای پذیرش متقاضیان ممکن است به تولید ناخالص داخلی (GDP)، اندازه جمعیت یا وسعت قلمرو بستگی داشته باشد. کشورهای اتحادیه اروپا+ در سال ۲۰۲۱ به میزان قابل توجهی درخواست‌های بیشتری دریافت کردند. همانطور که در نمودار زیر نشان داده شده است، آلمان بیشترین درخواست‌های پناهندگی (۱۴۸ هزار و ۱۷۵) را دریافت کرد و پس از آن فرانسه (۱۰۳ هزار و ۷۹۰)، اسپانیا (۶۲ هزار و ۵۰) و ایتالیا (۴۳ هزار و ۹۰۰) قرار دارند. در اتریش (۳۷ هزار و ۸۰۰) تعداد درخواست‌های پناهندگی بیش از دو برابر سال قبل بود. این افزایش، مانند بسیاری

از کشورهای اتحادیه اروپا+، با افزایش درخواست‌های پناهندگی افغان‌ها و سوری‌ها مرتبط بود. با این حال، اسپانیا یکی از معدود کشورهای اتحادیه اروپا بود که در کنار یونان، سوئد، فنلاند و مالت (به ترتیب نزولی) درخواست‌های کمتری دریافت کرد. کاهش قابل توجه در اسپانیا به دلیل برنامه‌های کمتر توسط آمریکایی‌های لاتین بود. برای کسب اطلاعات بیشتر در خصوص پنج کشور اصلی مبدأ در هر یک از کشورهای اتحادیه اروپا+ به پیوست شماره ۱۷ مراجعه نمایید.

نمودار ۱۹۲- پنج کشور اول مقصد پناهجویان جدید در کشورهای اتحادیه اروپا+ در سال ۲۰۲۱

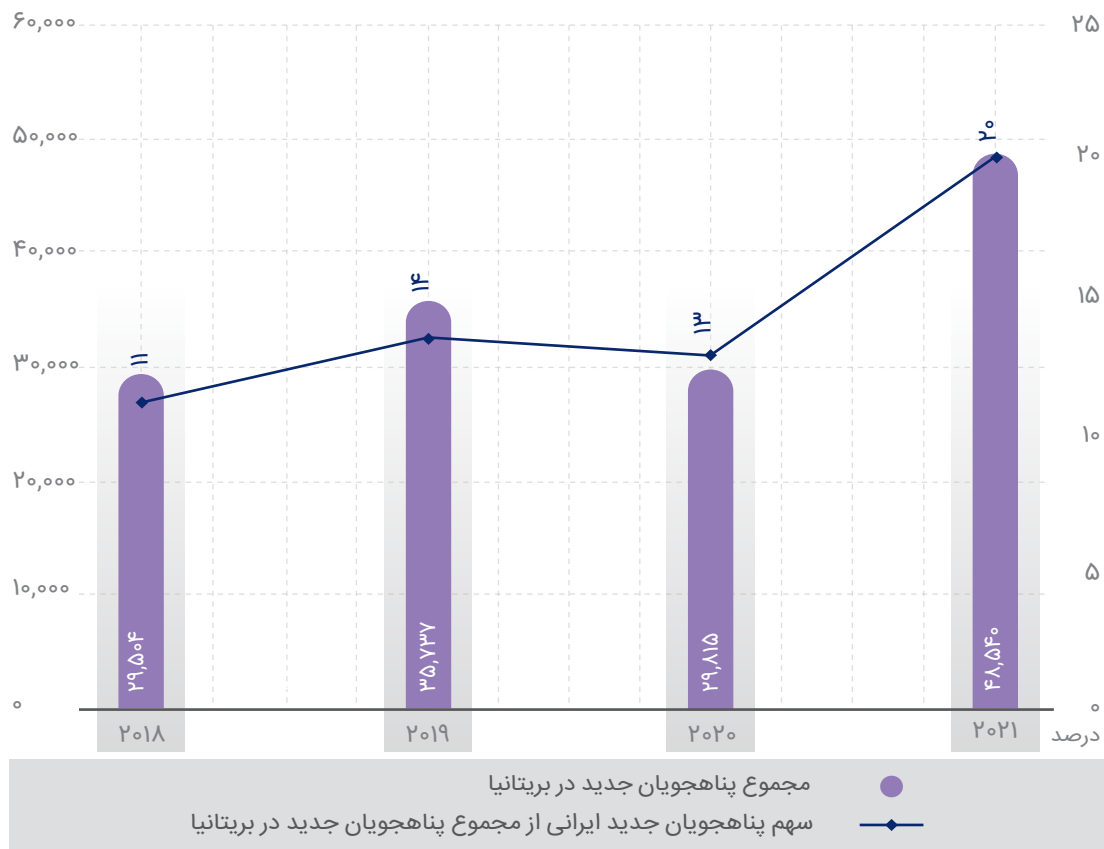
ثبت پناهجوی جدید در بریتانیا

در سال ۲۰۲۱ میلادی ۴۸ هزار و ۵۴۰ درخواست پناهندگی نیز در بریتانیا به ثبت رسیده است که این میزان ۶۳ درصد بیشتر از سال قبل و بالاترین رقم در طی تقریباً دو دهه گذشته است. به عبارت دیگر آمار به ثبت رسیده بیشتر از زمان اوج بحران مهاجرت به اروپا بوده و بالاترین تعداد درخواست‌های پناهندگی در بریتانیا از سال منتهی به دسامبر ۲۰۰۳ است. با این حال، حدود نیمی از سطح اوج درخواست‌ها در سال ۲۰۰۲ (حدود ۸۴ هزار درخواست) است که تا حدودی ناشی از اقدام نظامی، درگیری یا ناآرامی سیاسی در کشورهایی مانند عراق، افغانستان، زیمبابوه و سومالی بود. افزایش درخواست‌ها احتمالاً تا حدودی به کاهش محدودیت‌های سفرهای بین‌المللی که به دلیل

همه‌گیری کووید-۱۹ اعمال شده بود و افزایش شدید ورود قایق‌های کوچک به بریتانیا که تقریباً تمامی آنها ادعای پناهندگی می‌کنند، مرتبط است. پس از شیوع اولیه کووید-۱۹، درخواست‌ها در سه ماهه دوم سال ۲۰۲۰ به میزان قابل توجهی کاهش یافت. با این حال، از آن زمان، درخواست‌ها مجدداً افزایش یافته است و برای سه ماهه سوم و چهارم سال ۲۰۲۱، اکنون به‌طور قابل توجهی بالاتر از سطح مشاهده‌شده‌ی قبل از شیوع ویروس کرونا است.

پس از ایران، اتباع کشورهای عراق، اریتره، آلبانی، سوریه و افغانستان به عنوان پنج کشور با بیشترین تعداد درخواست جدید پناهندگی در بریتانیا در سال ۲۰۲۱ بودند.

نمودار ۱۹۳- مجموع درخواست‌های جدید پناهندگی در بریتانیا و سهم درخواست‌های جدید پناهجویان ایرانی، (۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱)

(Home Office Immigration Statistics, retrieved 4 July 2022)

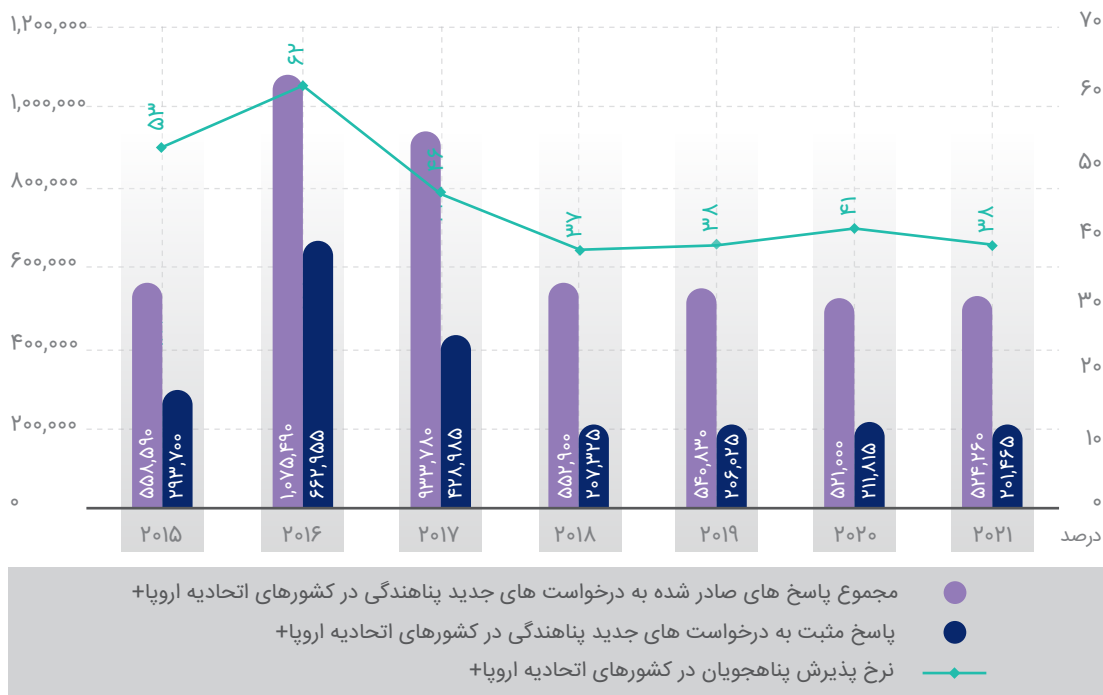
نتایج بررسی درخواست پناهجویان در کشورهای اتحادیه اروپا+

این بدان معناست که از ۵۲۴ هزار و ۲۶۰ تصمیم صادر شده، ۲۰۱ هزار و ۴۶۵ مورد مثبت بوده و به متقاضی پناهندگی یا حمایت فرعی اعطا می‌شود. میزان و کیفیت حقوق و خدماتی که ذی‌نفعان حمایت دریافت می‌کنند، چشم‌انداز ادغام مؤثر آنها را در جامعه میزبان شکل می‌دهد. سال ۲۰۲۱ اولین سال اجرای برنامه اقدام اتحادیه اروپا برای ادغام و شمول ۲۰۲۱-۲۰۲۷ بود. چندین کشور عضو اتحادیه اروپا، استراتژی‌های یکپارچه‌سازی خود را برای مطابقت با برنامه اقدام اتحادیه اروپا به‌روز کردند، بنابراین تلاش‌ها در سال ۲۰۲۱ بر اجرای این استراتژی‌های جدید متمرکز شد. در نتیجه، بسیاری از تغییرات قانونی مربوط به ادغام در سال ۲۰۲۱ یا ابتدای سال ۲۰۲۲ لازم الاجرا شد.

درخواست پناهندگی در مرحله اول پس از صدور تصمیم توسط یک مقام ملی بسته می‌شود. طبق مقررات پنج نتیجه وجود دارد که باید توسط کشورهای اتحادیه اروپا گزارش شود:

- وضعیت پناهندگی (طبق کنوانسیون ۱۹۵۱ ژنو).
 - وضعیت حمایت فرعی.
 - مجوز اقامت بر اساس دلایل بشردوستانه طبق قوانین ملی قوانین ملی (حمایت بشردوستانه)
 - تصمیم منفی که منجر به رد درخواست شود.
- در طول دومین سال همه‌گیری کووید-۱۹، مقامات مرتبط با امور پناهندگی کشورهای اتحادیه اروپا، حدود ۵۲۵ هزار تصمیم اولیه صادر کردند که بسیار بیشتر از سال ۲۰۲۰ بود، اما این میزان تقریباً مطابق با سطوح قبل از همه‌گیری بود. در سال ۲۰۲۱، نرخ کلی به رسمیت شناختن اتحادیه اروپا+ برای تصمیمات اولیه در مورد درخواست‌های پناهندگی ۳۸ درصد بود؛

نمودار ۱۹۴- نرخ پذیرش پناهجویان در کشورهای اتحادیه اروپا+ (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

(Eurostat, 2022, retrieved 2 July 2022)

همچنین در سال ۲۰۲۱، حدود ۶۹ هزار درخواست پناهنجویی در کشورهای اتحادیه اروپا پس گرفته شد که بیشترین میزان از سال ۲۰۱۷ است. این میزان در مقایسه با سال ۲۰۲۰، افزایش ۴۶ درصدی را نشان می‌دهد. به عبارت دیگر، تعداد درخواست‌های پس گرفته شده در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۱۱ درصد از تعداد درخواست‌های ارسال شده را نشان می‌دهد. از این میزان، بیش از یک‌چهارم درخواست‌های پس گرفته شده توسط اتباع افغانستان بوده که در سال ۲۰۲۱ بیش از ۱۸ هزار درخواست پناهنجویی توسط آنها پس گرفته شد. پس از آن، اتباع کشورهای سوریه، پاکستان، ترکیه، عراق، بنگلادش و تونس (به ترتیب نزولی) نیز تعداد زیادی درخواست را پس گرفتند.

دوسوم تمام درخواست‌های پس‌گرفته، ضمنی بودند؛ به این معنی که متقاضی فرار کرده و از این رویه صرف نظر کرده است. برداشت‌های ضمنی می‌تواند به‌عنوان شاخصی برای شروع حرکت‌های ثانویه به سمت سایر کشورهای اتحادیه اروپا باشد. مطابق با این تفسیر، ارقام در سال ۲۰۲۱ نشان‌دهنده‌ی

الگوی تحرکات ثانویه از کشورهای در امتداد مسیرهای بالکان و در مرزهای خارجی اتحادیه اروپا است. در پایان سال ۲۰۲۱، بیش از ۷۶۷ هزار درخواست در کشورهای اتحادیه اروپا در انتظار تصمیم‌گیری بودند، مشابه سال قبل با اندک کاهش یک درصدی. در ماه‌های اول سال ۲۰۲۱، تعداد پرونده‌های معلق به تدریج کاهش یافت، اما از اگوست ۲۰۲۱ به سرعت افزایش یافت و تنها در چند ماه به سطح پایان سال ۲۰۲۰ رسید. حدود یک‌سوم (۳۴ درصد) از کل پرونده‌های معلق پناهنجویی همچنان در انتظار تصمیم‌گیری در آلمان با مجموع ۲۶۴ هزار پرونده باز هستند. سایر کشورهای اتحادیه اروپا با تعداد قابل‌توجهی پرونده در انتظار، شامل فرانسه (۱۴۵ هزار)، اسپانیا (۱۰۴ هزار)، ایتالیا (۵۲ هزار) و یونان (۳۸ هزار) هستند. افغان‌ها (۱۰۳ هزار) و سوری‌ها (۹۶ هزار) نه‌تنها همچنان بیشترین پرونده‌های معلق را در کشورهای اتحادیه اروپا در پایان سال ۲۰۲۱ داشتند، بلکه تعداد آنها به ترتیب ۱۰ درصد و ۳۸ درصد در مقایسه با سال ۲۰۲۰ افزایش یافت.

نتایج بررسی درخواست پناهجویان در بریتانیا

اروپا تفاوت فاحشی را نشان می‌دهد. سوری‌ها با ۹۹ درصد بالاترین نرخ پذیرش را در میان پناهجویان سایر کشورها در بریتانیا داشتند. پس از آن‌ها، اتباع کشورهای اریتره (۹۷ درصد)، سودان (۹۶ درصد)، ایران (۸۹ درصد)، افغانستان (۸۱ درصد) بالاترین نرخ پذیرش درخواست‌های جدید پناهندگی در بریتانیا را داشتند.

در کشور بریتانیا نیز حدود ۱۷ هزار پاسخ به درخواست پناهجویان از ملیت‌های مختلف صادر شد که ۶۰ درصد آنها مثبت بوده است. با مقایسه نرخ پذیرش در چهار سال گذشته تاکنون، می‌توان دریافت که در سال ۲۰۲۱، بالاترین نرخ پذیرش پناهجویان از سوی مقامات کشور بریتانیا صادر شده است. لازم به ذکر است که نرخ پذیرش پناهجویان در بریتانیا نسبت به اتحادیه

نمودار ۱۹۵- نرخ پذیرش پناهجویان در بریتانیا (۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱)

(Home Office Immigration Statistics, retrieved 4 July 2022)

ثبت پناهجویان جدید از مبدا اوکراین در کشورهای عضو اتحادیه اروپا و OECD

جنگ روسیه علیه اوکراین، تاریخ مهاجرت توده‌ای از این کشور را رقم زد. جریان خروجی روزانه از اوکراین در روزهای اول جنگ به سرعت افزایش یافت و به عبور بیش از ۲۰۰ هزار نفر از گذرگاه‌های مرزی در ۶ مارس ۲۰۲۲ رسید. با این حال، این تعداد از آن زمان به تدریج کاهش یافته است و مهاجرت خالص از اوکراین در حال حاضر صفر یا حتی اندکی منفی است. تعداد بازگشت مهاجران به اوکراین افزایش یافته است. تا اواسط سپتامبر ۲۰۲۲، نزدیک به پنج میلیون پناهنده از اوکراین در سراسر اتحادیه اروپا و سایر کشورهای OECD ثبت شده بودند که از این تعداد حدود چهار میلیون نفر برای حمایت موقت یا طرح‌های حمایت ملی مشابه در اروپا ثبت نام کرده بودند.

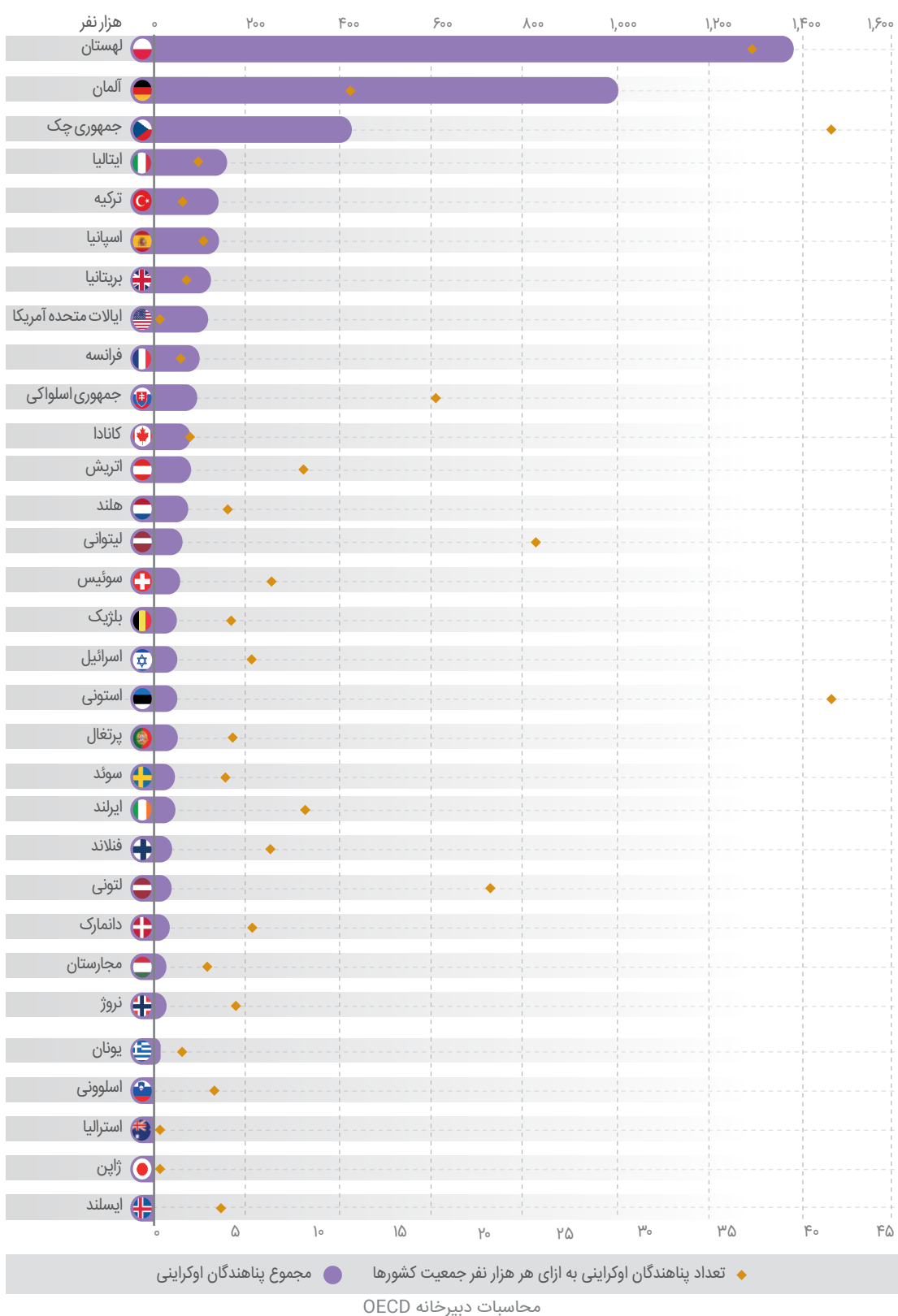
اکثر افرادی که از اوکراین فرار می‌کنند به کشور لهستان رفتند که از فوریه ۲۰۲۲ تاکنون بیش از شش میلیون نفر از اتباع اوکراین از گذرگاه مرزی این کشور عبور کرده‌اند. در این دوره، ۱/۳ میلیون نفر نیز وارد مجارستان، ۱/۲ میلیون نفر وارد رومانی، پس از آن جمهوری اسلواکی (۷۸۰ هزار نفر) و مولداوی (۶۰۰ هزار) شدند. بسیاری از پناهندگان اوکراینی به سفر خود به سایر کشورهای مقصد ادامه دادند و سفرهای برون مرزی در هر دو جهت قابل توجه است. در نتیجه، طبق گزارش OECD (۲۰۲۲)، با وجود عبور میلیونی از گذرگاه‌های مرزی کشورهای میزبان، در حال حاضر تنها حدود ۲۹ هزار پناهنده اوکراینی در مجارستان و ۸۶ هزار در رومانی وجود دارد.

تا اواسط سپتامبر ۲۰۲۲، کشور لهستان با میزبانی ۱/۳۸ میلیون پناهنده از اوکراین که برای حمایت موقت در این کشور ثبت کرده‌اند، اصلی‌ترین کشور پذیرنده پناهندگان اوکراینی است. پس از لهستان، کشور آلمان با میزبانی از حدود یک میلیون نفر و جمهوری چک با بیش از ۴۰۰ هزار نفر در رده دوم و سوم قرار دارند. در خارج از اتحادیه اروپا، بیش از ۵۵۰ هزار شهروند

اوکراینی و اعضای خانواده آن‌ها از طریق مجوز کانادا-اوکراین برای سفر اضطراری (CUAET) برای ویزای اقامت موقت درخواست داده‌اند که حدود ۲۴۰ هزار مورد از آن‌ها مورد تایید قرار گرفته و بیش از ۸۲ هزار نفر وارد این کشور شده‌اند. در ایالات متحده، از ۲۵ آوریل، ۱۲۴ هزار نفر از شهروندان اوکراین برای حمایت مالی از طریق یک برنامه حمایت مالی خصوصی (متحد برای اوکراین) درخواست داده‌اند و حدود ۵۱ هزار اوکراینی از طریق این طرح وارد آمریکا شده‌اند. ده‌ها هزار اوکراینی دیگر ویزای غیرمهاجرتی یا مهاجرتی دریافت کردند یا در مرز مکزیک-آمریکا پذیرفته شدند. در بریتانیا، مجموع ورود اوکراینی‌ها از طریق طرح حمایت مالی اوکراین یا طرح خانواده اوکراین اکنون به ۱۲۶ هزار نفر رسیده است.

کشورهای اصلی پذیرنده استونی و جمهوری چک با بیش از ۴۰ پناهنده به ازای هر هزار نفر جمعیت، میزبان شهروندان اوکراینی بوده‌اند. پس از آن‌ها، کشورهای لهستان، لیتوانی و لتونی قرار دارند. بسیج عمومی در اوکراین مانع از خروج بیشتر مردان ۱۸ تا ۶۰ ساله از کشور شده است. در نتیجه، عمدتاً زنان دارای فرزند، برخی افراد مسن و تعداد بسیار کمی از مردان در سن کار کشور خود را ترک کرده‌اند. در نتیجه، تقریباً در همه کشورهای میزبان پناهندگان اوکراینی، حداقل ۷۰ درصد از بزرگسالان را زنان و بیش از یک سوم از کل پناهندگان را کودکان تشکیل می‌دهند. سهم هر دو گروه در کشورهایی که از نظر جغرافیایی نزدیک به اوکراین هستند بیشتر است. به عنوان مثال، در لهستان، کودکان بیش از ۴۰ درصد از پناهندگان را تشکیل می‌دهند و حدود ۸۷ درصد از کل بزرگسالان، زنان هستند. به طور مشابه، در لیتوانی، حدود ۳۶ درصد از کل پناهندگان اوکراینی کودکان خردسال و ۸۳ درصد از بزرگسالان را زنان تشکیل می‌دهند.

نمودار ۱۹۶- پناهندگان اوکراینی در کشورهای عضو OECD، تا اواسط سپتامبر ۲۰۲۲

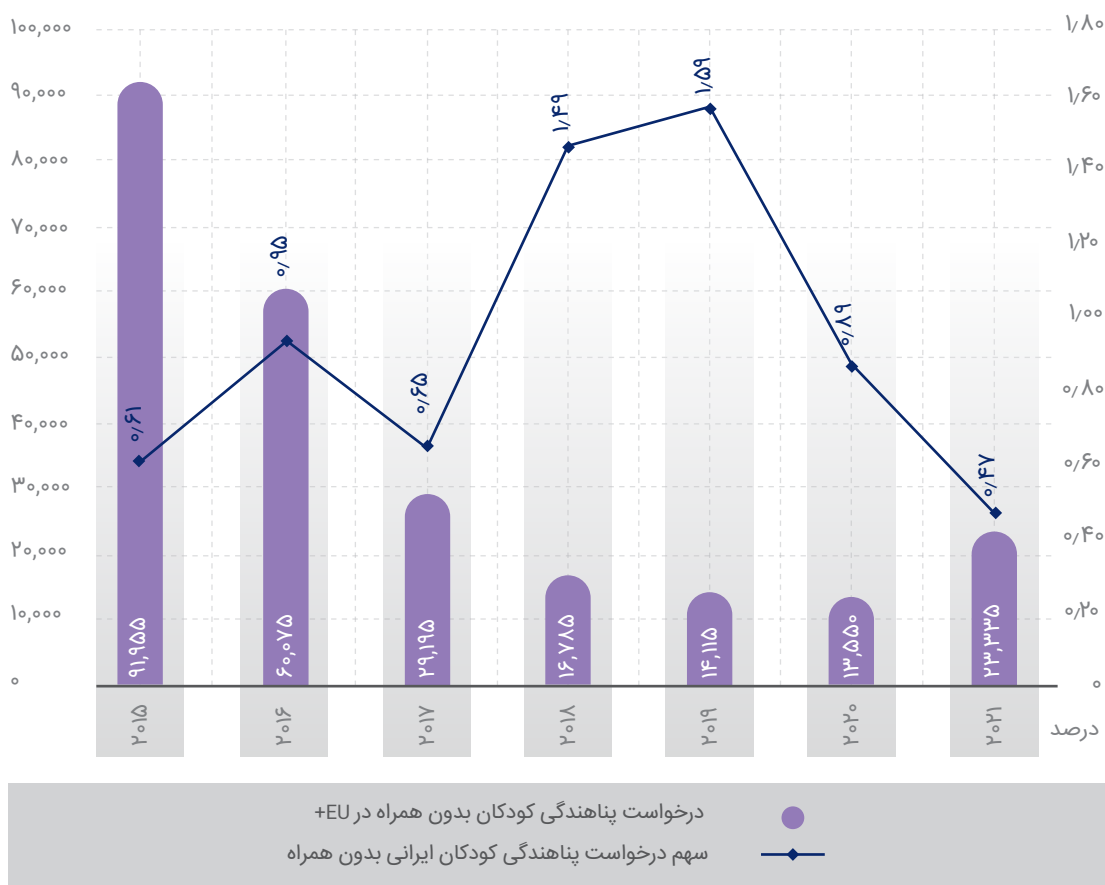

پناهجویان زیر سن قانونی بدون همراه

درخواست‌های حمایت بین‌المللی توسط افراد زیر سن قانونی بدون همراه زمانی محاسبه می‌شود که سن متقاضی توسط مقامات ملی پذیرفته شده باشد. سن متقاضی ممکن است از طریق روش ارزیابی سن تعیین شود. در سال ۲۰۲۱، حدود ۲۳ هزار و ۳۳۵ درخواست برای حمایت بین‌المللی توسط افراد زیر سن قانونی بدون همراه در کشورهای اتحادیه اروپا+ به ثبت رسید که این میزان بیشترین تعداد از سال ۲۰۱۷ بوده است. دوسوم متقاضیان پناهندگی زیر سنی قانونی در این کشورها، بین سنین ۱۶ تا ۱۷ سال بودند.

اکثر این افراد در کشورهای اتریش (۵۶۰۵)، آلمان (۳۲۵۰) و بلغارستان (۳۱۷۰) و پس از آن یونان، بلژیک، رومانی، ایتالیا، سوئیس و اسلونی (به ترتیب نزولی) درخواست پناهندگی خود را به ثبت رساندند. کشورهای اتریش، بلژیک و سوئیس بیشترین متقاضیان خردسال بدون همراه را از زمان بحران پناهجویان در سال‌های ۲۰۱۵-۲۰۱۶ دریافت کرده‌اند، در حالی که در بلغارستان، رومانی و اسلونی این تعداد احتمالاً بالاترین میزان تاکنون بوده است.

نمودار ۱۹۷- درخواست‌های پناهندگی کودکان زیر سن قانونی بدون همراه در کشورهای EU+ و سهم کودکان ایرانی (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

(Eurostat, 2022, retrieved 2 July 2022)

در حالی که سهم کلی افراد بدون همراه در کشورهای اتحادیه اروپا+ نسبتاً کم بود، تفاوت‌های قابل توجهی را در الگوی درخواست‌ها در سطح کشورها نشان می‌دهد. به‌ویژه، در بلغارستان ۲۹ درصد از درخواست‌های پناهندگی در سال ۲۰۲۱ توسط افراد زیر سن قانونی بدون همراه به ثبت رسید. سهم این دسته از افراد در رومانی (۱۸ درصد)، اتریش و اسلوانی (۱۵ درصد) نیز نسبتاً بالا بود. این نسبت‌ها نشان می‌دهد که تعداد زیادی از افراد زیر سن قانونی بدون همراه با جریان مهاجرت‌های مرتبط با پناهندگی از طریق مسیرهای بالکان وارد کشورهای اتحادیه اروپا شده‌اند.

تعداد درخواست‌های افراد زیر سن قانونی بدون همراه از افغانستان (۱۲۶۰۰) و سوریه (۳۹۰۰) بالاترین میزان از زمان بحران مهاجرت در سال ۲۰۱۶ و به طور

قابل توجهی بیشتر از هریک از ۴ سال گذشته بود. به طور نسبی، بیش از نیمی از درخواست‌های کودکان بدون همراه توسط افغان‌ها (۵۳ درصد) و پس از آن سوری‌ها (۱۶ درصد)، بنگلادشی‌ها (۶ درصد) و سومالیایی‌ها (۵ درصد) بوده است.

افراد زیر سن قانونی بدون همراه از افغانستان بیشتر و به طور فزاینده‌ای در اتریش، بلغارستان، رومانی، آلمان و بلژیک (به ترتیب نزولی) درخواست پناهندگی دادند. کودکان بدون همراه از سوریه تمایل به ارائه درخواست در اتریش و آلمان داشتند و کودکان بنگلادش و پاکستان نیز بیشتر در ایتالیا و یونان درخواست پناهندگی دادند. کودکان سومالیایی بدون همراه در چندین کشور از جمله یونان، آلمان، اتریش و ایتالیا (به ترتیب نزولی) درخواست دادند.

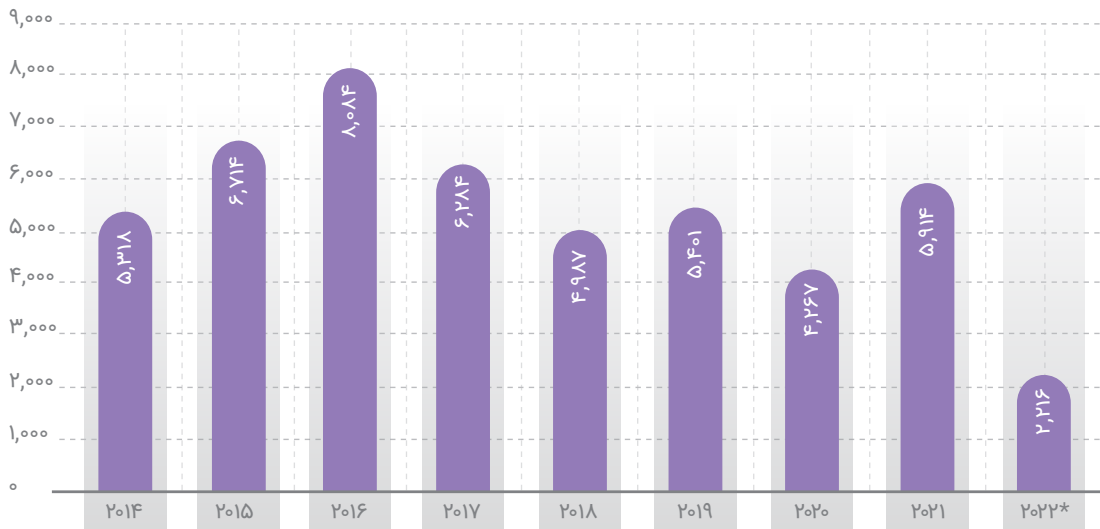

مرگ‌ومیر مهاجران در جهان

مهاجران مفقودشده به پناهندگان و پناهجویانی اشاره دارد که در فرآیند مهاجرت به مقصدی بین‌المللی جان خود را از دست داده یا بنا بر دلایلی مفقود شده‌اند. طبق برآورد سازمان بین‌المللی مهاجرت (IOM) از سال ۲۰۱۴ تا ژوئن ۲۰۲۲ میلادی، ۴۹ هزار و ۱۸۵ مهاجر در فرآیند مهاجرت جان خود را از دست داده یا

مفقود شده‌اند که بقایای ۱۹ هزار و ۹۳۱ مهاجر تاکنون پیدا نشده است. مرگبارترین مسیر برای مهاجران، مسیر مدیترانه مرکزی است که از سال ۲۰۱۴ تاکنون، حدود ۲۳ هزار نفر در این مسیر، جان خود را از دست داده‌اند.

نمودار ۱۹۸- مهاجران مفقود یا فوت شده در مسیر مهاجرت (۲۰۱۴ تا ۲۰۲۲)

(IOM, retrieved 27 June 2022)

* آمار ۲۰۲۲ تا ماه ژوئن محاسبه شده است

بیشترین تلفات مهاجران مربوط به غرق‌شدن در دریا است که طبق برآورد سازمان بین‌المللی مهاجرت، از سال ۲۰۱۴ تاکنون، ۲۷ هزار و ۹۳۵ مهاجر به علت غرق‌شدن در دریاها جان خود را از دست داده‌اند. علاوه بر این، هفت هزار و ۸۷۷ مهاجر نیز بنا بر دلایل نامشخص فوت کرده‌اند. تصادف‌های جاده‌ای عامل مرگ سه هزار و ۵۱۲ نفر از مهاجرانی بود که وسایل

نقلیه را برای جابه‌جایی به مقصد انتخاب کردند. شرایط نامساعد محیطی و سرپناه، آب و غذا (دو هزار و ۵۹۲ مهاجر)، خشونت (دو هزار و ۳۴۸ مهاجر)، بیماری و فقدان دسترسی به مراقبت‌های مربوط به سلامت (یک هزار و ۱۴۳ مهاجر) و مرگ اتفاقی (۴۳۶ مهاجر) را به کام مرگ کشانده است.

شکل ۲۸- مرگ‌ومیر مهاجران در مسیرهای مختلف در جهان

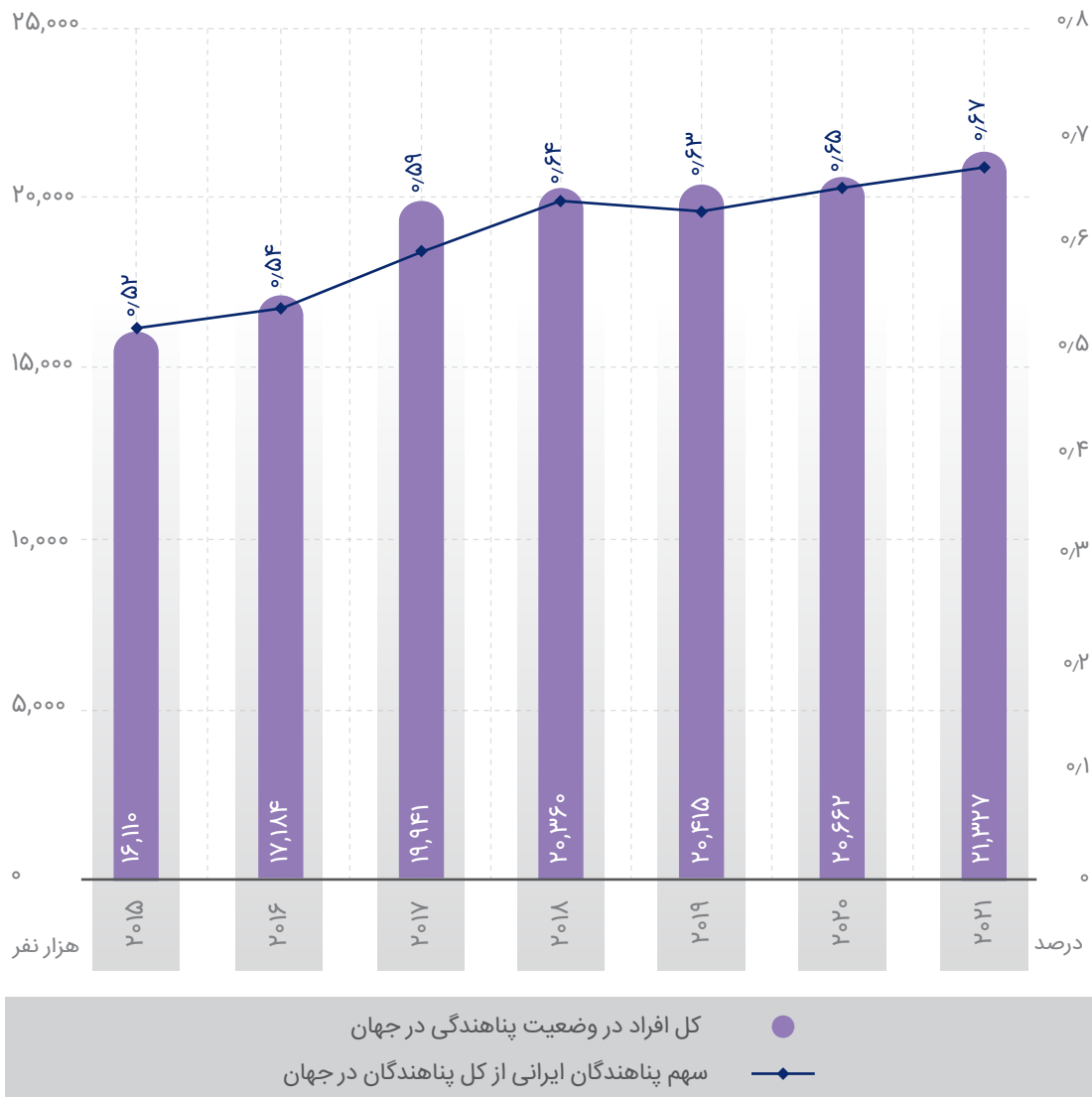
(IOM, retrieved 27 June 2022)

پناهندگان در جهان

۵۹ سال قرار دارند. بیش از ۱۴ میلیون نفر از افراد در وضعیت پناهندگی در جهان را کودکان زیر ۱۸ سال تشکیل می‌دهد. علاوه بر این لازم به ذکر است که بین سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱، به طور متوسط بین ۳۵۰ هزار تا ۴۰۰ هزار کودک در یک خانواده در وضعیت پناهنده متولد شدند.

بر اساس آمار کمیساریای ملل متحد در امور پناهندگان، تعداد افراد در وضعیت پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۲۱ میلیون و ۳۲۶ هزار و ۹۰۹ نفر است. حدود ۶۵ درصد از افراد در وضعیت پناهندگی در جهان را مردان و حدود ۳۵ درصد را زنان تشکیل می‌دهند. بیش از یک سوم (۳۵ درصد) از افراد در وضعیت پناهندگی در جهان نیز در گروه سنی ۱۸ تا

نمودار ۱۹۹- افراد در وضعیت پناهندگی در جهان و سهم پناهندگان ایرانی (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

(UNHCR, 2022)

نمودار ۲۰۰- هرم سنی افراد در وضعیت پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۱

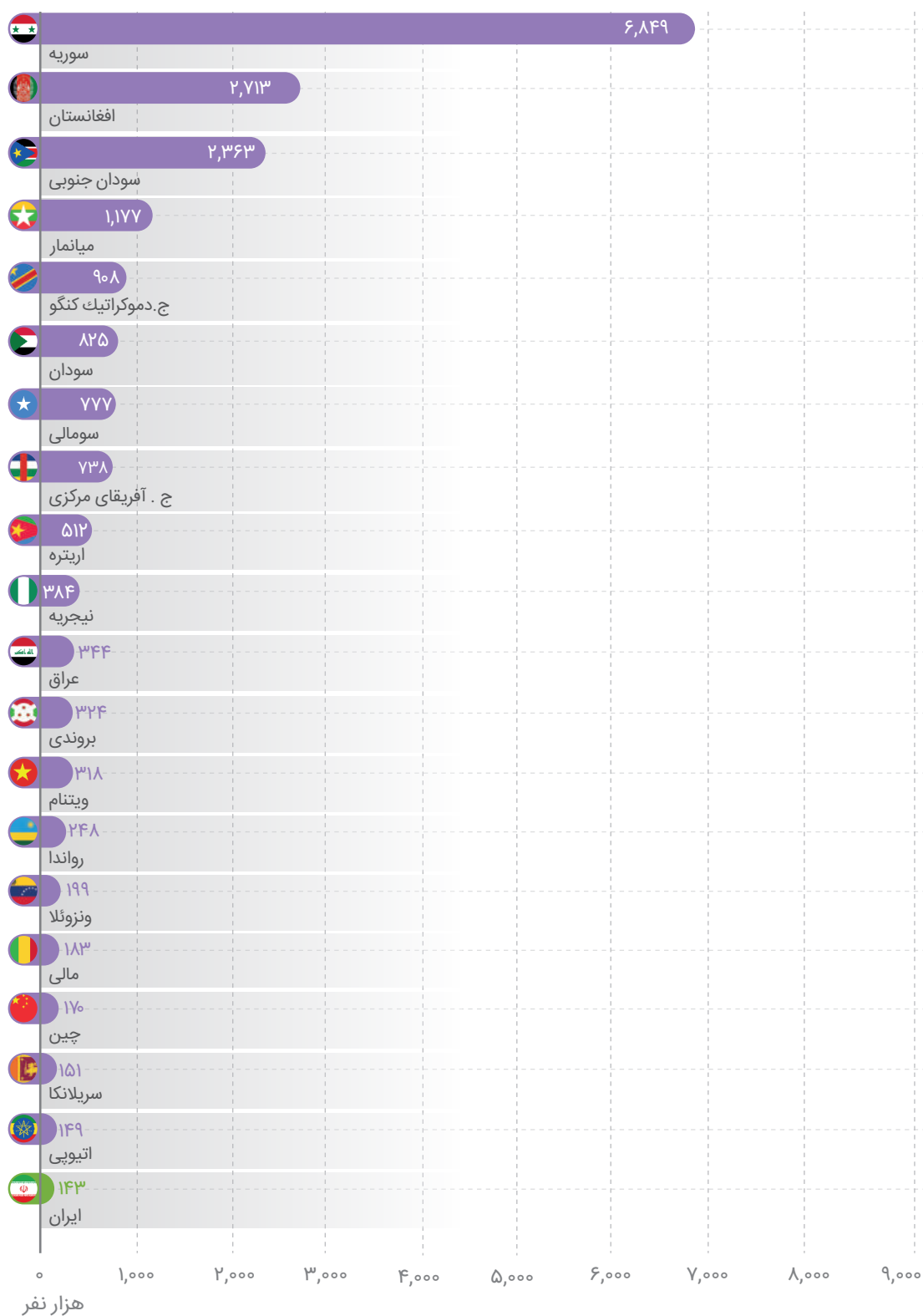

(UNHCR, 2022)

در آن سوی مرزهای کشورهایشان هستند؛ تقریباً همه آنها در منطقه قاره آمریکا بدون پناهندگی رسمی حضور دارند و در سال ۲۰۲۱، جمعیتشان به بیش از ۵۷۰ هزار نفر افزایش یافت. اتباع افغانستان نیز با بیش از ۲/۷ میلیون نفر در ۹۸ کشور میزبان، سومین جمعیت پناهنده در جهان هستند. تعداد آنها تقریباً پنج درصد (۱۱۸ هزار نفر) در سال ۲۰۲۱ افزایش یافت که ناشی از ورودی‌های جدید به پاکستان (۱۰۸ هزار) و ایران (۲۷ هزار و ۸۰۰)، تولدهای تازه ثبت‌شده و شناسایی‌های جدید در اروپا (۵۹ هزار و ۱۰۰) و آسیا و اقیانوسیه (شش هزار) بود. تعداد پناهندگان سودان جنوبی از ۲/۲ میلیون در سال ۲۰۲۰ به ۲/۴ میلیون در پایان سال ۲۰۲۱ افزایش یافت. تقریباً همه‌ی پناهندگان این کشور توسط چهار کشور همسایه میزبانی می‌شوند: اوگاندا (۹۵۸ هزار و ۹۰۰)، سودان (۸۰۳ هزار و ۶۰۰)، اتیوپی (۳۸۶ هزار و ۸۰۰) و کنیا (۱۳۵ هزار و ۳۰۰).

جمعیت پناهندگان سوری، همچنان بزرگترین جمعیت پناهنده در جهان است که ۶/۸ میلیون پناهنده این کشور توسط ۱۲۹ کشور میزبانی می‌شوند؛ به عبارت دیگر پناهندگان سوری ۲۷ درصد از جمعیت پناهندگان جهان را در پایان سال ۲۰۲۱ تشکیل می‌دادند. در طول این سال، تعداد پناهندگان سوری به دلیل تولدهای جدید و افزایش شناسایی افراد در آلمان (۳۸ هزار و ۱۰۰)، اتریش (۱۴۵ هزار و ۹۰۰) و سایر کشورهای اروپایی (۷۹۰۰) افزایش یافته است. با وجود این و پس از بیش از یک دهه درگیری، بیش از سه‌چهارم پناهندگان سوری هنوز توسط کشورهای همسایه، عمدتاً در ترکیه (۳/۷ میلیون)، لبنان (۸۴۰ هزار و ۹۰۰) و اردن (۶۷۳ هزار) میزبانی می‌شوند. آلمان با میزبانی از ۶۲۱ هزار و ۷۰۰ پناهنده سوری بزرگترین کشور میزبان غیرهمسایه برای پناهندگان سوری است. مردم ونزوئلا با ۴/۶ میلیون نفر دومین جمعیت آواره

نمودار ۲۰۱- بیست کشور اول مبدا افراد در وضعیت پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۱

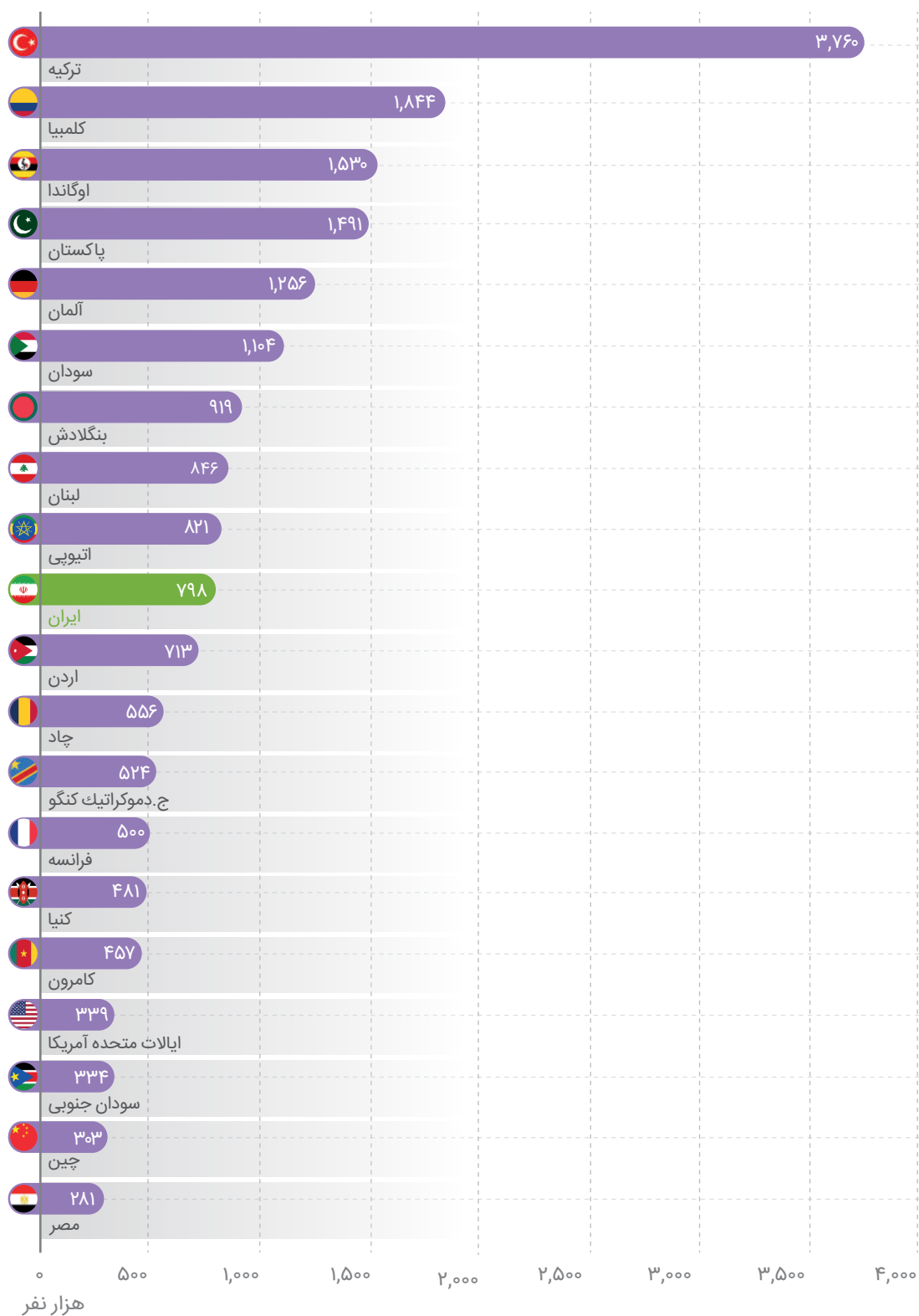
(UNHCR, 2022)

اکثر افرادی که از درگیری و آزار و شکنجه فرار می‌کنند، ترجیح می‌دهند که در نزدیکی کشور مبدا خود بمانند. در سال ۲۰۲۱ تقریباً سه‌چهارم آوارگان خارجی (از مرزهای موطن‌شان) در کشورهای همسایه‌شان میزبانی شدند. کشورهای کم‌درآمد همچنان میزبان سهم نامتناسب زیادی از جمعیت آواره جهان هستند؛ بر اساس طبقه‌بندی درآمد بانک جهانی برای سال ۲۰۲۱ میلادی، ۴۶ کشور کم‌درآمد میزبان ۲۲ درصد از افراد آواره خارج از مرزها هستند. این آمار شامل جمعیت بسیار زیادی از پناهندگان در اوگاندا، سودان، اتیوپی، چاد و جمهوری دموکراتیک کنگو می‌شود و ۲۱ درصد دیگر توسط کشورهای با درآمد متوسط پایین مانند پاکستان، بنگلادش و ایران میزبانی شدند. کشورهای با درآمد متوسط بالا - از جمله ترکیه، کلمبیا، لبنان و اردن - میزبان ۴۰ درصد از افراد آواره در آن سوی مرزها

هستند. کشورهای پردرآمد که بیشترین ثروت جهانی را به خود اختصاص می‌دهند، فقط ۱۶ درصد از آوارگان خارجی (از مرزهای موطن‌شان) را میزبانی می‌کنند. به طور کلی، کشورهای ترکیه، کلمبیا و اوگاندا، سه کشور بزرگ میزبان برای آوارگان خارجی در سال ۲۰۲۱ هستند. جمعیت پناهندگان در ترکیه که تقریباً همگی آنها سوری هستند، در سال ۲۰۲۱ به ۳/۸ میلیون نفر افزایش یافت. در کلمبیا، تعداد افرادی که خارج از مرزهای کشورشان آواره شدند به ۱/۸ میلیون نفر رسید، زیرا در طول این سال، ۱۱۳ هزار ونزوئلایی دیگر به این کشور پناهنده شدند. اوگاندا با ۱/۵ میلیون نفر در پایان سال ۲۰۲۱ میزبان سومین تعداد پناهجویانی‌ست که عمدتاً از سودان جنوبی (۶۳ درصد) و جمهوری دموکراتیک کنگو (۲۹ درصد) بودند.

نمودار ۲۰۲- بیست کشور اول میزبان افراد در وضعیت پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۱

بازگشت پناهندگان در جهان

از جمله شرایط مربوط به بازگشت رخ می‌دهد. کمیساریای عالی سازمان ملل در امور پناهندگان با همکاری با دولت‌ها و سایر شرکا برای ترویج، تسهیل و هماهنگی بازگشت داوطلبانه به وطن، با امنیت و با حفظ عزت و احترام، نقش رهبری را ایفا می‌کند. بازگشت داوطلبانه به کشور مبدأ در سال ۲۰۲۱ با ۷۱ درصد افزایش (بازگشت حدود ۴۲۹ هزار پناهنده به کشورهای مبدأ خود) رقم خورده است.

به‌طورکلی افرادی که وضعیت پناهندگی در کشور مقصد را دریافت می‌کنند، اجازه ندارند به کشورشان بازگردند؛ حمایت از پناهندگان با این فرض اعطا می‌شود که بازگشت به وطن‌شان، آنها را با شرایط نامن مواجه می‌سازد. با این حال، شرایط خاصی ممکن است ایجاب کند که یک پناهنده برای ملاقات موقت و یا دائم به موطن خود بازگردد. به‌طور کلی باید گفت که تصمیم برای بازگشت داوطلبانه یک تصمیم فردی است که تحت تأثیر عوامل زیادی

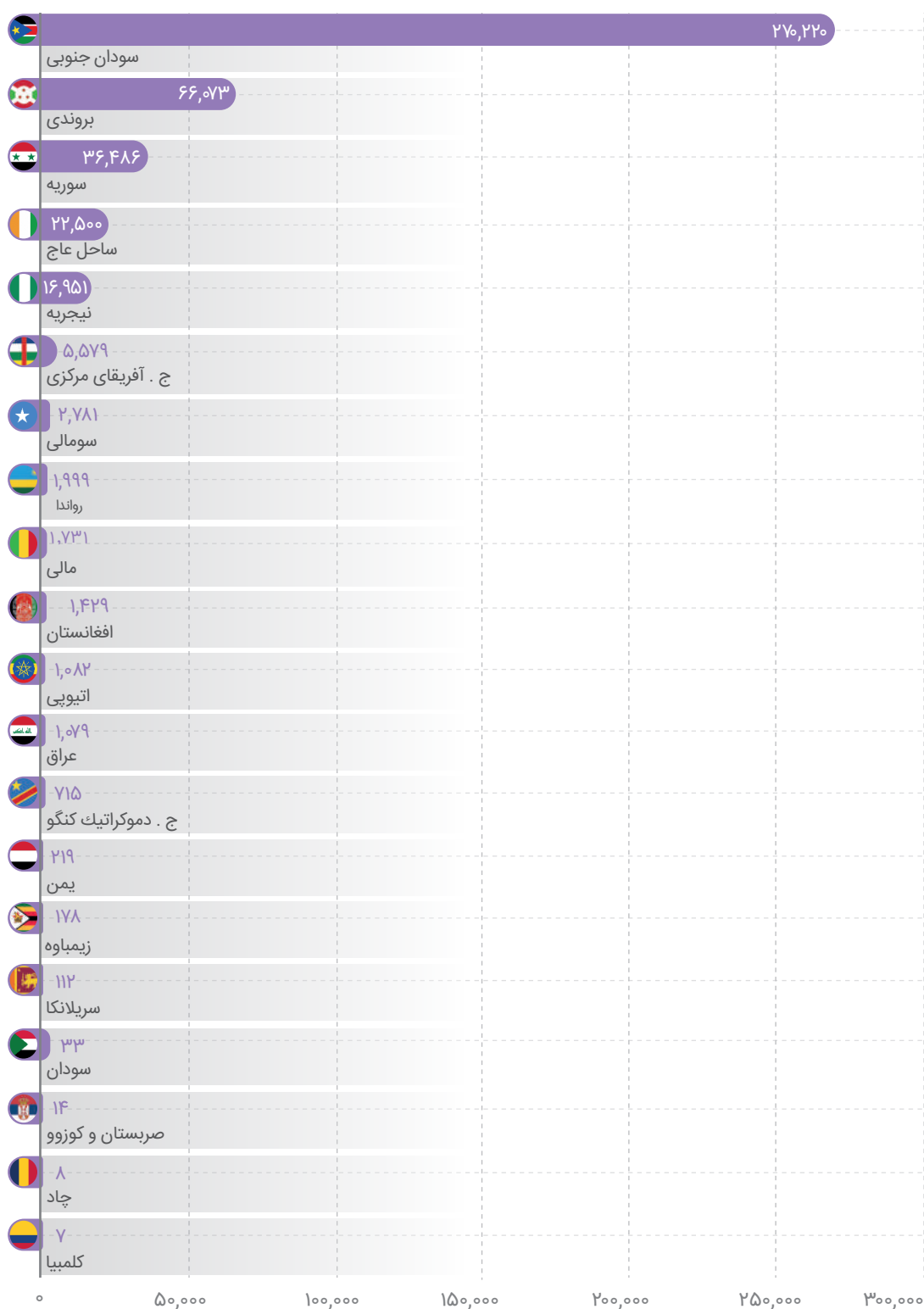
نمودار ۲۰۳- بازگشت پناهندگان به کشور متبوع خود (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

خود بازگشتند؛ در واقع آنها حدود دوسوم پناهندگان بازگشتی در جهان را به خود اختصاص داده‌اند. پس از آن، پناهندگان کشورهای برون‌دی (۶۶ هزار) و سوریه (۳۶ هزار) بیشترین آمار بازگشت به کشور خود را در سال ۲۰۲۱ به خود اختصاص دادند.

بیشترین تعداد پناهندگانی که در سال ۲۰۲۱ به کشور خود بازگشتند، مربوط به کشور سودان جنوبی بود. این آمار حتی مرتبط به شرایطی است که وضعیت وخیم انسانی در این کشور باعث آوارگی اجباری بیشتر شده است. به‌طوری‌که حدود ۲۷۰ هزار نفر به کشور

نمودار ۲۰۴- بازگشت پناهندگان به کشور متبوع خود، به تفکیک کشور مبدا در سال ۲۰۲۱

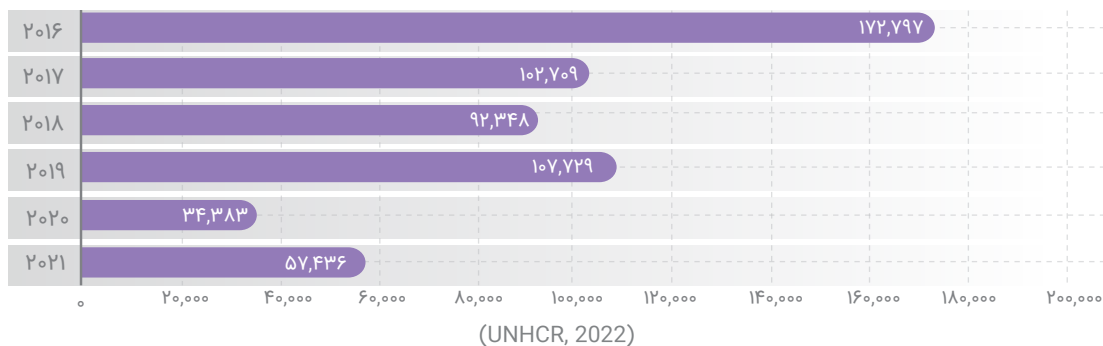
(UNHCR, 2022)

اسکان مجدد پناهندگان در جهان

مقایسه آمار سال ۲۰۲۰ می‌توان دریافت که تعداد پناهندگانی که در کشورهای ثالث اسکان مجدد یافتند، حدود ۶۷ درصد افزایش داشته است. اگرچه آمار سال ۲۰۲۱ به نسبت سال قبل خود افزایش یافته است، اما در حالت کلی، آمار آن نسبت به سال‌های ماقبل ۲۰۲۰، با افت مواجه شده است. لازم به ذکر است که عمده‌ترین دلیل کاهش آمار اسکان مجدد در سال ۲۰۲۰، مربوط به شیوع ویروس کووید-۱۹ و محدودیت‌های جابه‌جایی ناشی از آن بوده که با بهبود وضعیت گسترش این بیماری در سال ۲۰۲۱، آمار اسکان مجدد روند افزایشی داشته است.

بسیاری از پناهندگان به دلیل ادامه درگیری‌ها، جنگ و آزار و اذیت نمی‌توانند به موطن خود بازگردند. بسیاری نیز در موقعیت‌های خطرناک زندگی می‌کنند یا نیازهای خاصی دارند که نمی‌توان در کشوری که در آنجا به دنبال حمایت هستند، به آنها رسیدگی کرد. اسکان مجدد، انتقال پناهندگان از یک کشور میزبان به کشور دیگری (ثالث) است که با پذیرش پناهندگان و در نهایت اعطای اقامت دائم به آنها موافقت می‌کند. بر اساس آمارهای کمیساریا، ۵۷ هزار و ۴۳۶ نفر از پناهندگان در سال ۲۰۲۱، در کشورهای ثالث اسکان مجدد یافتند. با

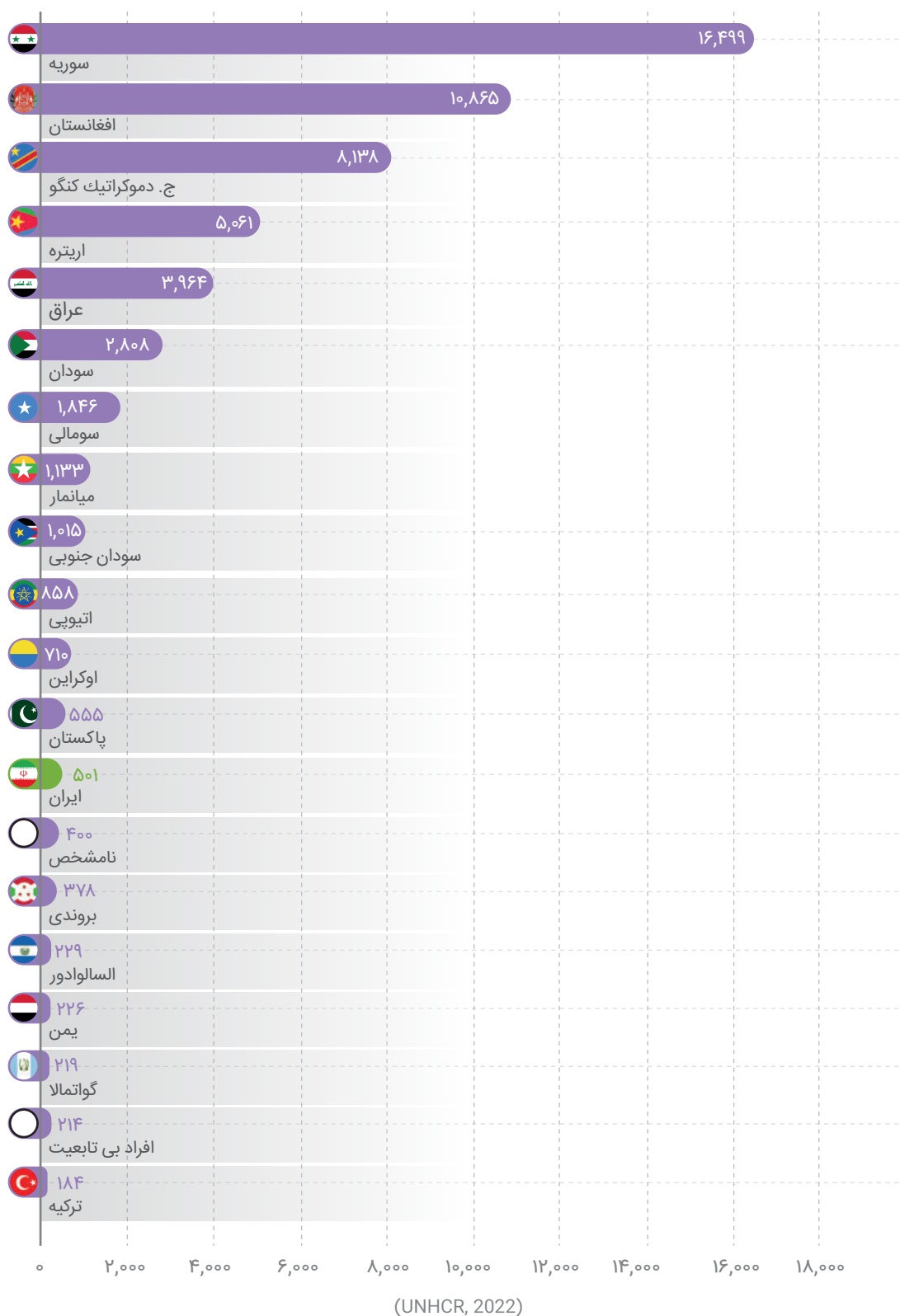
نمودار ۲۰۵- پناهندگان اسکان مجددیافته در کشورهای ثالث (۲۰۱۶ تا ۲۰۲۱)

پناهندگانی که در سطح جهانی اسکان داده شدند از طریق برنامه اسکان مجدد کمیساریای عالی سازمان ملل در امور پناهندگان، حمایت و یک‌سوم باقیمانده نیز از طریق روش‌های دیگر اسکان داده شدند. به‌طورکلی، پناهندگان سوری بیشترین تعداد پناهندگانی بودند که در کشورهای ثالث اسکان مجدد یافتند. همانطور که در نمودار پیش‌رو مشاهده می‌شود، حدود ۱۶ هزار و ۵۰۰ نفر از پناهندگان سوری در کشورهای ثالث اسکان داده شدند. پس از آن پناهندگان کشورهای افغانستان (حدود ۱۱ هزار نفر) و جمهوری دموکراتیک کنگو (حدود ۸ هزار نفر) در کشورهای ثالث اسکان مجدد یافتند. به عبارت دیگر بیش از ۶۰ درصد از پناهندگان اسکان مجدد یافته در جهان مربوط به پناهندگان سه کشور سوریه، افغانستان و جمهوری دموکراتیک کنگو بوده است.

در سال ۲۰۲۱، کانادا با پذیرش ۲۰ هزار و ۴۰۰ نفر، بیش از دو برابر ۹۲۰۰ پناهجوی اسکان داده شده در سال گذشته، بزرگترین پذیرنده پناهندگان اسکان داده شده بود. پناهندگان اسکان داده شده در کانادا عمدتاً از کشورهای افغانستان (شش هزار و ۱۰۰)، سوریه (چهار هزار و ۲۰۰) و اریتره (سه هزار و ۷۰۰) بودند. ایالات متحده آمریکا ۱۳ هزار و ۷۰۰ پناهنده (۴۳ درصد بیشتر از سال ۲۰۲۰) را اسکان مجدد داد که عمدتاً از کشورهای جمهوری دموکراتیک کنگو (پنج هزار و ۲۰۰ نفر)، سوریه (دو هزار) و سودان (یک هزار و ۱۰۰ نفر) بودند. سوئد، سومین کشور بزرگ میزبان اسکان مجدد پناهندگان، میزبان شش هزار و ۷۰۰ پناهنده که اکثراً از کشورهای سوریه (دو هزار و ۶۰۰ نفر) و افغانستان (یک هزار و ۶۰۰ نفر) بود. دوسوم

نمودار ۲۰۶- اسکان مجدد پناهندگان در کشورهای ثالث، به تفکیک کشور مبدأ در سال ۲۰۲۱

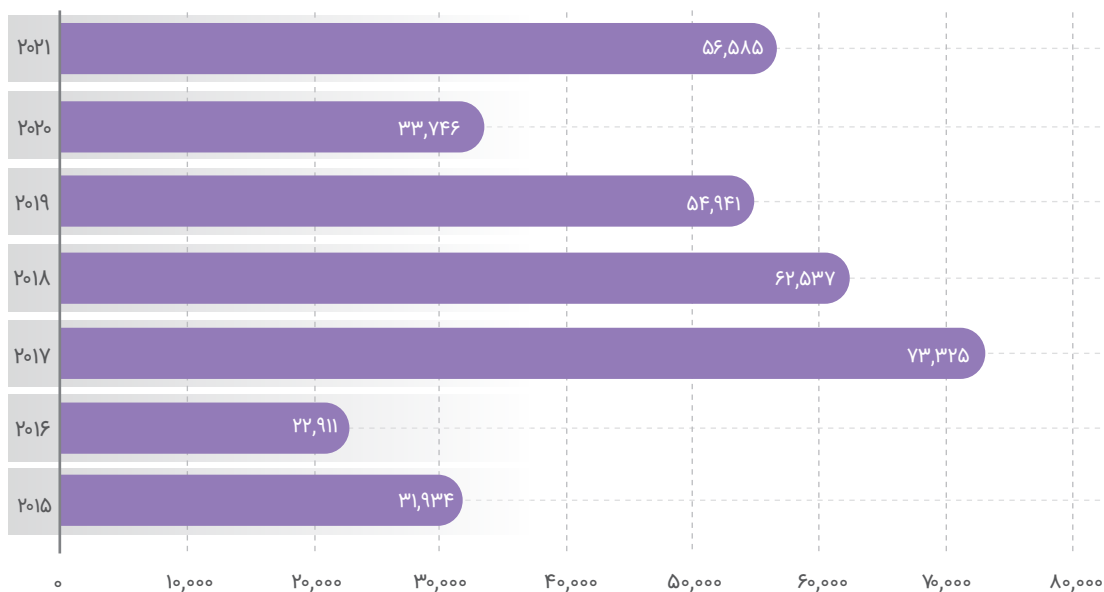

اعطای تابعیت به پناهندگان در جهان

در غیاب امکان بازگشت ایمن یا اسکان مجدد، در برخی کشورها راه‌هایی برای پناهندگان برای اقامت طولانی‌مدت یا دائمی در کشور میزبان خود در دسترس است. ادغام محلی کمک می‌کند تا اطمینان حاصل شود که پناهندگان می‌توانند زندگی جدیدی در این کشورها بسازند. در حالی که پناهندگان به دلایل بشردوستانه به دنبال پناهندگی در کشور میزبان خود هستند، پناهندگان در صورت ادغام موفقیت آمیز، این قدرت را پیدا می‌کنند که به دنبال امرار معاش خود و خانواده خود باشند و در عین حال به زندگی اجتماعی و اقتصادی کشور میزبان کمک کنند. دوره ادغام اولیه، اندکی پس از ورود، برای ادغام محلی طولانی‌مدت پناهندگان در کشور میزبان آنها اهمیت ویژه‌ای دارد. تجارب برخی کشورها نشان می‌دهد که در این دوره گنجاندن و ادغام پناهندگان در بازارهای کار کشورها بسیار مهم است. با این حال، بسیاری از کشورها، از جمله کشورهای با درآمد بالا، متوسط و پایین، سیاست‌های انحرافی دارند که دسترسی پناهندگان را

به بازار کار محدود می‌کند. چنین سیاست‌هایی ممکن است شامل محدودیت‌هایی در اشتغال یا جاب‌جایی و همچنین رویه‌های بیش از حد طولانی پناهندگی باشد. مجموعه گسترده‌ای از تحقیقات نشان می‌دهد که چنین سیاست‌هایی به توانایی پناهندگان برای ادغام در بازار کار آسیب می‌زند و در نتیجه توانایی آنها را برای خودکفایی و کمک اقتصادی به کشور میزبان خود خنثی می‌کند. در سال ۲۰۲۱، حدود ۵۶ هزار و ۶۰۰ پناهنده از ۱۶۱ کشور مبدا مختلف در ۲۳ کشور میزبان تابعیت گرفتند. این میزان نشان دهنده افزایش دوسوم نسبت به سال قبل و بازگشت به سطح قبل از همه‌گیری (۵۵ هزار در سال ۲۰۱۹) است. در سال ۲۰۲۱ میلادی ۸۹ درصد از کل تابعیت‌های گزارش شده توسط کشورهای اروپایی اعطا شده است. در سطح جهانی، کشورهای هلند (۴۵ هزار و ۷۰۰)، کانادا (شش هزار و ۲۰۰) و فرانسه (سه هزار و ۷۰۰) بیشترین تابعیت را به پناهندگان اعطا نمودند.

نمودار ۲۰۷- اعطای تابعیت به پناهندگان در جهان (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

(UNHCR, 2022)

نمودار ۲۰۸- اعطای تابعیت به پناهندگان، به تفکیک کشور مبدأ در سال ۲۰۲۱

(UNHCR, 2022)

مهاجرت‌های پناجویی از منطقه‌ی خاورمیانه

در طی دو دهه‌ی گذشته، منطقه‌ی خاورمیانه به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین مناطق مبدا آوارگان و پناهجویان در جهان بوده است. کشورهایی همچون سوریه، افغانستان و عراق به‌عنوان یکی از کانون‌های اصلی پناهجو فرستی در جهان بوده‌اند. اتباع کشورهای ترکیه، ایران، پاکستان نیز در سال‌های گذشته به‌عنوان کشورهای پناهجو فرست این منطقه مطرح شده‌اند. در جدول زیر تعداد درخواست پناهندگی کشورهای منتخب منطقه طی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱ نشان داده شده است. چنانچه آمارها نشان می‌دهند، در سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶ درخواست پناهندگی از سوی کشورهای مختلف به اوج خود رسید. به طوری‌که در سال‌های مذکور، حدود یک میلیون پناهجوی جدید از

مبدا کشورهای منتخب خاورمیانه، درخواست پناهندگی خود را در کشورهای مختلف عمدتاً کشورهای اروپایی به ثبت رساندند. در این میان پناهجویان سوری و افغانستانی دو گروه عمده متقاضی پناهندگی در سایر کشورها بودند. طبق آخرین آمار، در سال ۲۰۲۱ میلادی نیز پناهجویان افغانستانی و سوری در میان کشورهای خاورمیانه، بیشترین تعداد درخواست‌های جدید پناهندگی را در جهان به خود اختصاص دادند. پس از آن، در میان پناهجویان از مبدا خاورمیانه، پناهجویان کشورهای عراق و ترکیه نیز بیشترین متقاضیان جدید پناهندگی در جهان بوده‌اند. پناهجویان ایرانی نیز با ثبت ۲۰ هزار و ۵۹۳ درخواست جدید در جایگاه پنجم در بین سایر کشورهای خاورمیانه قرار گرفته است.

جدول ۱۰۶- وضعیت پناهجو فرستی از مبدا کشورهای منتخب خاورمیانه (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

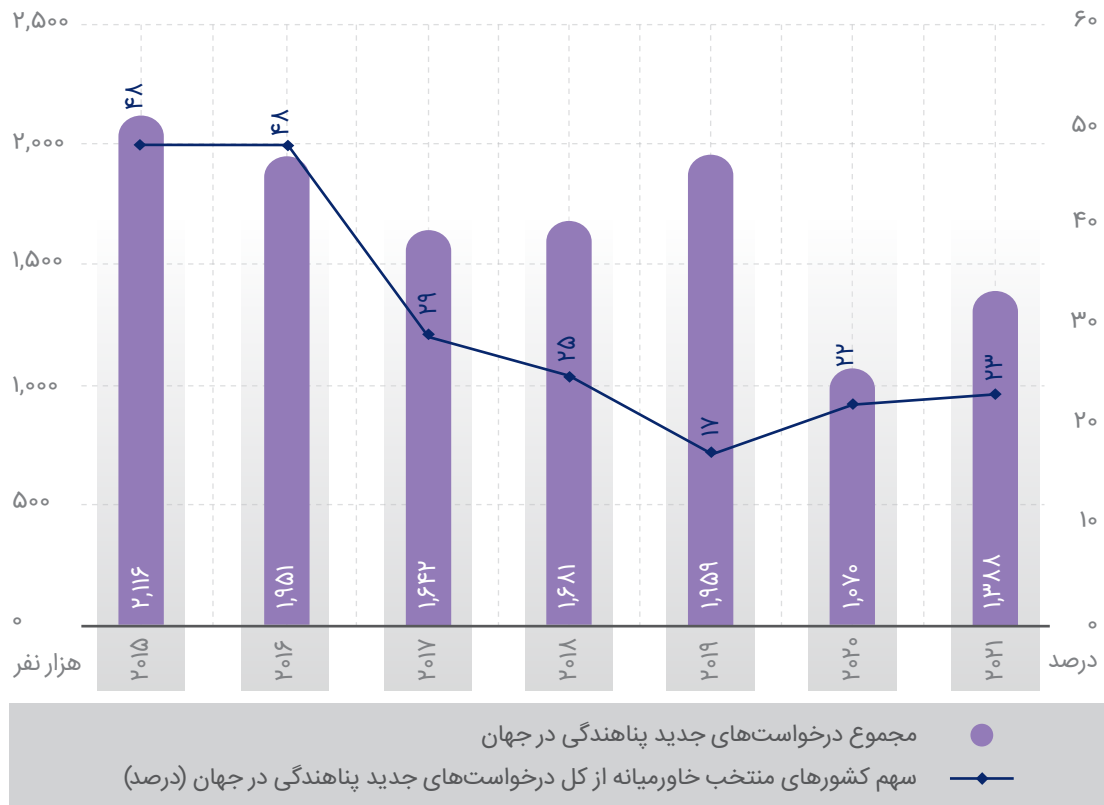
۲۰۲۱	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	
۱,۳۸۸,۰۳۲	۱,۰۶۹,۸۶۱	۱,۹۵۹,۲۹۲	۱,۶۸۰,۸۳۳	۱,۶۴۱,۶۸۳	۱,۹۵۱,۲۱۷	۲,۱۱۶,۲۶۷	جهان
۲۰,۵۹۳	۱۵,۳۳۳	۳۲,۹۸۶	۳۵,۷۵۰	۳۵,۰۷۸	۶۱,۸۸۰	۴۲,۴۲۵	ایران
۳۷,۲۰۷	۲۶,۸۳۰	۵۲,۶۵۴	۷۲,۶۰۶	۱۱۳,۵۲۷	۱۸۵,۱۳۸	۲۰۸,۵۸۰	عراق
۴,۰۱۶	۴,۰۸۷	۸,۰۸۰	۹,۷۳۳	۷,۴۴۴	۴,۵۶۶	۴,۸۱۸	فلسطین
۲,۵۷۶	۲,۰۸۰	۲,۶۰۹	۲,۲۶۴	۳,۰۲۴	۷,۵۷۰	۴,۱۷۵	لبنان
۳۷۹	۲۶۰	۶۳۸	۶۷۶	۷۸۵	۸۲۰	۳۷۷	عربستان
۱۰۶,۱۷۳	۷۱,۸۵۵	۸۵,۷۳۹	۱۰۶,۱۶۶	۱۱۸,۰۹۵	۳۴۷,۵۹۶	۴۰۹,۲۳۳	سوریه
۲۶,۴۱۴	۱۸,۸۳۸	۱۱,۱۲۹	۳۰,۰۰۹	۲۴,۰۰۲	۱۷,۰۹۷	۱,۳۰۶	ترکیه
۳,۹۴۳	۳,۸۴۲	۹,۲۱۲	۱۶,۱۰۶	۱۲,۹۷۵	۹,۰۴۶	۱۴,۹۵۴	یمن
۱۱۹,۵۰۳	۷۴,۴۵۳	۱۰۴,۴۸۴	۱۰۷,۴۳۹	۱۲۴,۸۷۲	۲۳۷,۸۸۷	۲۷۱,۰۹۷	افغانستان
۲,۴۱۰	۱۹,۸۹۲	۳۳,۲۶۳	۳۵,۸۰۴	۴۳,۴۲۶	۵۸,۴۹۶	۵۷,۵۷۴	پاکستان
۳۲۳,۲۱۴	۲۳۷,۴۷۰	۳۴۱,۶۹۳	۴۱۶,۵۵۳	۴۸۳,۲۲۸	۹۳۰,۰۹۶	۱,۰۱۴,۵۳۹	مجموع پناهجو فرستی کشورهای منتخب خاورمیانه
۲۳	۲۲	۱۷	۲۵	۲۹	۴۸	۴۸	سهم کشورهای منتخب خاورمیانه از کل درخواست‌های پناجویی در جهان (درصد)

(UN HCR, 2022)

با بررسی سهم پناهجو فرستی کشورهای منتخب خاورمیانه از کل پناهجویان در جهان می‌توان دریافت که حدود نیمی از درخواست‌های جدید پناهجویی در جهان در سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶ از مبدا کشورهای منتخب

خاورمیانه بوده است. اما این سهم از سال ۲۰۱۷ بدین سو روند کاهشی یافته و در سال ۲۰۱۹ به پایین‌ترین سطح خود یعنی زیر ۲۰ درصد رسید. در سال ۲۰۲۱ نیز سهم متقاضیان جدید پناهندگی این منطقه ۲۳ درصد بوده است.

نمودار ۲۰۹- سهم کشورهای منتخب خاورمیانه از کل درخواست‌های پناهندگی در جهان (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

(UNHCR, 2022)

به‌طور کلی در طی هفت سال اخیر (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)، حدود ۳/۷ میلیون درخواست جدید پناهندگی در جهان از مبدا کشورهای منتخب خاورمیانه به ثبت رسیده است که حدود ۲۴۴ هزار نفر از پناهجویان جدید را، اتباع ایرانی تشکیل می‌دهند. اگرچه تفاوت فاحشی میان کشورهای با بیشترین میزان درخواست‌های جدید پناهندگی همچون سوریه و افغانستان با کشورهای با کمترین درخواست جدید پناهندگی مانند عربستان سعودی وجود دارد که این امر بر میانگین درخواست‌های جدید در این منطقه نیز اثرگذار بوده است.

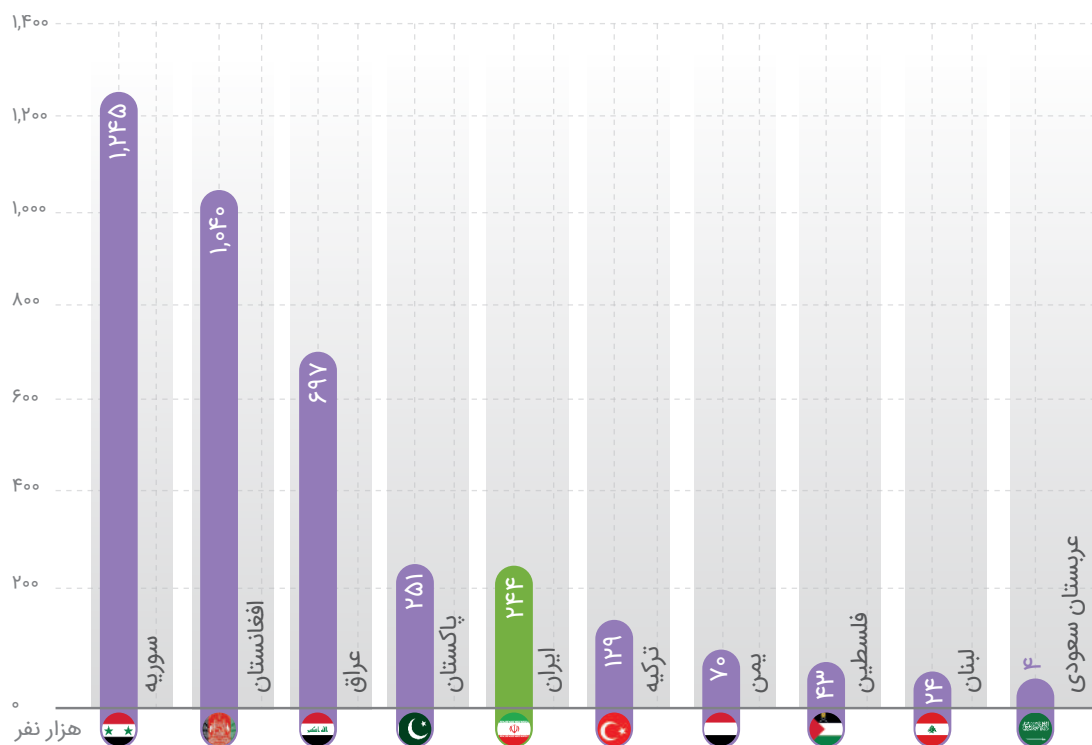
بررسی روند درخواست‌های جدید کشورها در منطقه نشان می‌دهد که در بحران سال ۲۰۱۵-۲۰۱۶ که بیشترین پناهجویان از کشور سوریه خارج شدند، سایر کشورهای منتخب منطقه نیز جهش پناهجو فرستی داشته‌اند. این جهش یکباره را می‌توان تحت عنوان "گشودگی پنجره پناهجویی" در این منطقه نامید که با بحران سوریه کلید خورد و به دیگر کشورها به سرعت سرایت کرد. در واقع پناهجویان این کشورها از این پنجره، استفاده کرده و خود را به کشورهای پناهجو پذیر از جمله کشورهای اروپائی رساندند.

جدول ۱۰۷- وضعیت کلی پناهجو فرستی از مبدا کشورهای منتخب خاورمیانه (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

کشورها	مجموع پناهجو فرستی کشورها در هفت سال اخیر	میانگین پناهجو فرستی در هفت سال اخیر
سوریه	۱,۲۴۴,۸۵۷	۱۷۷,۸۳۷
افغانستان	۱,۰۳۹,۷۳۵	۱۴۸,۵۳۴
عراق	۶۹۶,۵۴۲	۹۹,۵۰۶
پاکستان	۲۵۰,۸۶۵	۳۵,۸۳۸
ایران	۲۴۴,۰۴۵	۳۴,۸۶۴
ترکیه	۱۲۸,۷۹۵	۱۸,۳۹۹
یمن	۷۰,۰۷۸	۱۰,۰۱۱
فلسطین	۴۲,۷۴۴	۶,۱۰۶
لبنان	۲۴,۲۹۸	۳,۴۷۱
عربستان	۳,۹۳۵	۵۶۲
مجموع پناهجو فرستی کشورها در هفت سال اخیر	۳,۷۴۵,۸۹۴	
جهان	۱۱,۸۰۷,۱۸۵	۱,۶۸۶,۷۴۱

(UNHCR, 2022)

نمودار ۲۱۰- مجموع پناهجو فرستی از مبدا کشورهای منتخب خاورمیانه (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

(UNHCR, 2022)

مهاجرت‌های پناهجویی اتباع ایرانی در جهان

کشور ایران در زمینه مهاجرت‌های اجباری در جهان هم به‌عنوان کشور مبدأ، کشور ترانزیت و هم به‌عنوان کشور مقصد برای پناهجویان و پناهندگان اهمیت دارد. اوج درخواست‌های پناهندگی اتباع ایرانی در کشورهای اروپایی در سال ۲۰۱۶ به ثبت رسید که همزمان با افزایش موج پناهندگی به سمت کشورهای اروپایی بوده است. به‌طوری‌که در سال مذکور، ۳۵ هزار و ۳۷۵ نفر از اتباع ایرانی در این کشورها برای اولین بار درخواست پناهندگی خود را به ثبت رساندند. اگرچه بایستی خاطر نشان کرد که ماهیت مهاجرت‌های پناهجویی اتباع ایرانی در جهان، بیشتر با هدف اقتصادی صورت می‌گیرد تا اهداف سیاسی-امنیتی؛ به عبارت دیگر مهاجران پناهجویی ایرانی اغلب مهاجران اقتصادی هستند که با امید کسب درآمد بیشتر و داشتن زندگی بهتر در آینده راهی کشورهای دیگر می‌شوند. از آنجایی که مهاجرت از راه‌های قانونی همچون اپلای تحصیلی و یا مهاجرت کاری و سرمایه گذاری برای بسیاری از افرادی که قصد مهاجرت دارند، مسیری پرهیچ و تاب و دشوار است، تنها گزینه ممکن

برای این دسته از افراد، مهاجرت به صورت غیرقانونی و از طریق پناهجویی است.

از سال ۲۰۱۶ بدین سو اگرچه تعداد پناهجویان ایرانی در اتحادیه اروپا با افت مواجه شد، اما با این حال همچنان سالیانه تعدادی از اتباع ایرانی بنا به دلایل مختلفی از کشور فرار کرده و در کشورهای دیگر تقاضای پناهندگی می‌دهند. به طوری‌که در سال ۲۰۲۱، حدود پنج هزار ایرانی برای اولین بار درخواست پناهندگی خود را در یکی از کشورهای اتحادیه اروپا به ثبت رساندند. به طور کلی از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱ میلادی، حدود ۱۲۰ هزار نفر از اتباع ایرانی برای اولین بار در کشورهای اروپایی درخواست پناهندگی داده‌اند و میانگین درصد پذیرش آن‌ها در بازه زمانی یاد شده ۴۷ درصد بوده است. به عبارت دیگر حدود نیمی از درخواست‌های پناهندگی اتباع ایرانی مورد پذیرش قرار گرفته است. اما آمار دقیقی از بازگشت پناهجویان ایرانی که درخواست پناهندگی آن‌ها مورد پذیرش قرار نگرفته است، وجود ندارد.

پناهجویان ایرانی در جهان

حدود ۱۰ درصد پایین‌تر بوده است. مقایسه روند هفت ساله (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱) نیز نشان می‌دهد که در سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۸ به ترتیب تعداد اتباع ایرانی در وضعیت پناهجویی در بالاترین حد خود بوده است.

در سال ۲۰۲۱ حدود ۶۹ هزار نفر از اتباع ایرانی در کشورهای مختلف در وضعیت پناهجویی و در انتظار دریافت نتیجه پناهندگی خود به سر می‌برند. با مقایسه آمار سال ۲۰۲۱ با سال ماقبل خود، می‌توان دریافت که تعداد افراد در وضعیت پناهجویی در جهان

نمودار ۲۱۱- اتباع ایرانی در وضعیت پناهجویی در جهان (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

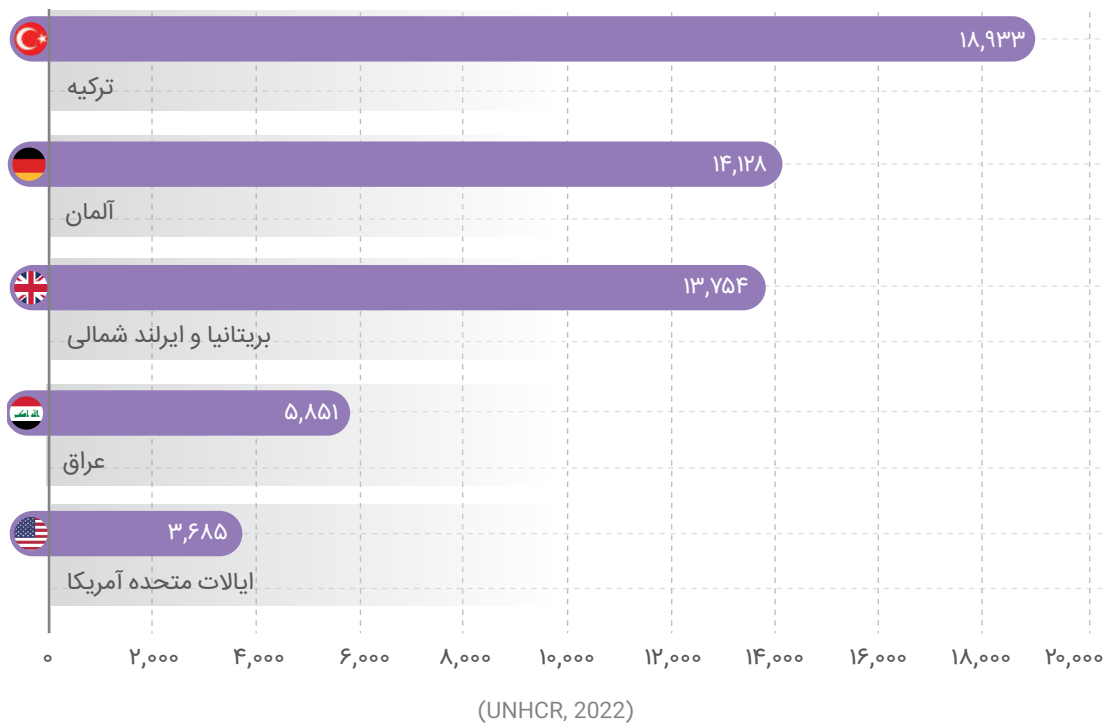

(UNHCR, 2022)

اتباع ایرانی است. کشور آلمان نیز میزان حدود ۱۴/۱ هزار پناهجوی ایرانی در سال ۲۰۲۱ بوده است. کشور بریتانیا با میزبانی از حدود ۱۳/۷ هزار تبعه ایرانی در وضعیت پناهجویی، از تعداد بیشتری از پناهجویان ایرانی نسبت به سال ۲۰۱۹ (۶,۳۸۹ نفر) میزبانی کرده است.

همچون سال ۲۰۲۰، کشورهای ترکیه، آلمان، بریتانیا و ایرلند شمالی به عنوان سه مقصد اصلی اتباع ایرانی در وضعیت پناهجویی در سال ۲۰۲۱ بوده‌اند. کشور ترکیه با میزبانی از حدود ۱۹ هزار پناهجوی ایرانی در صدر قرار دارد. اگرچه این آمار نسبت به سال قبل (حدود ۲۴ هزار) با افت مواجه بوده است. حدود شش درصد از کل افراد در وضعیت پناهجویی در ترکیه مربوط به

نمودار ۲۱۲- پنج کشور اول میزبان اتباع ایرانی در وضعیت پناجویی در جهان در سال ۲۰۲۱

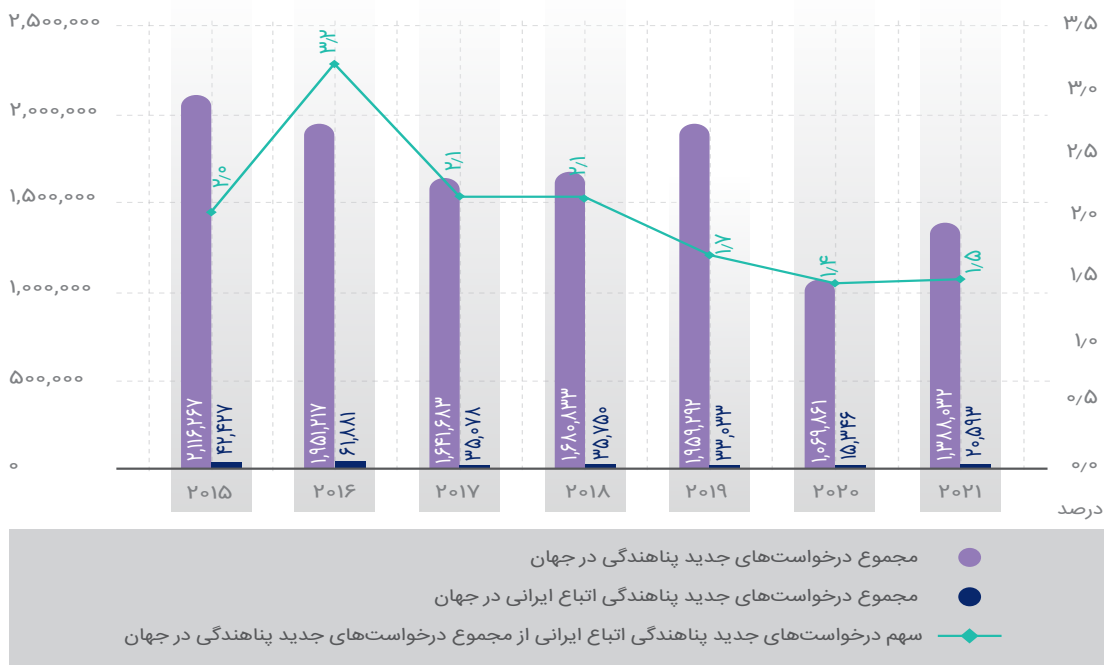

ثبت پناهجوی جدید ایرانی در جهان

درخواست‌های جدید پناهندگی اتباع ایرانی در کشورهای اتحادیه اروپا+ به ثبت رسیده است. بیشترین درخواست پناهندگی توسط اتباع ایرانی در سال ۲۰۲۱، در کشورهای بریتانیا، آلمان، کانادا، ترکیه و استرالیا به ثبت رسیده است. نمودار زیر تعداد ایرانیان متقاضی پناهندگی را به تفکیک پنج کشور اول نشان می‌دهد. نکته قابل توجه در این است که اگرچه کشور آلمان همواره به عنوان محبوب‌ترین مقصد مهاجرتی پناهجویان ایرانی در طول سالیان اخیر بوده است، اما کشور بریتانیا سهم بسیار بیشتری از پناهجویان ایرانی را در سال ۲۰۲۱ به خود اختصاص داده است.

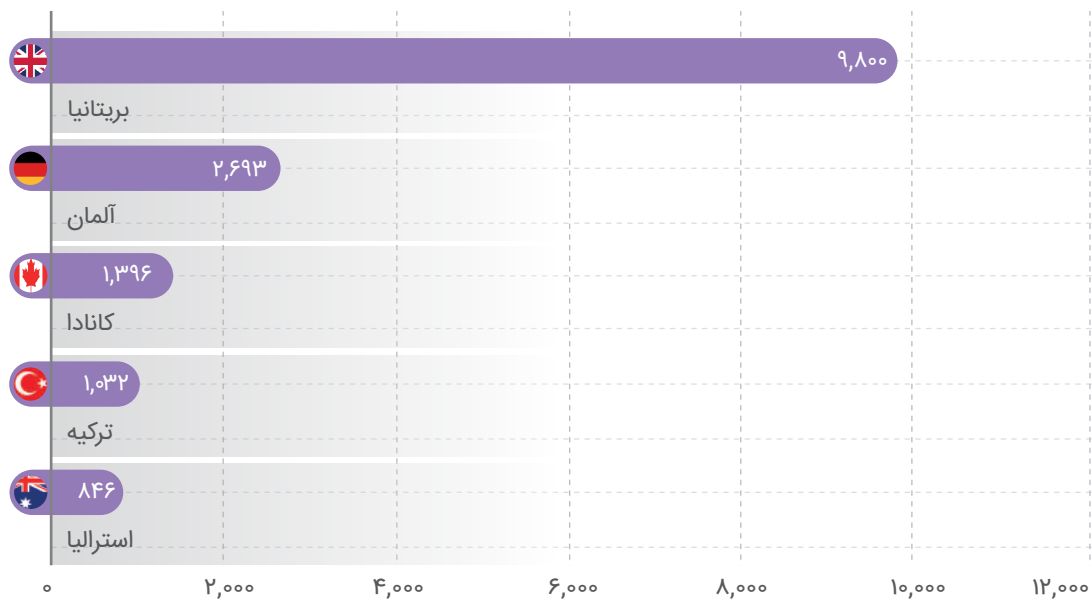
همسو با افزایش درخواست‌های جدید پناهندگی در سطح جهان در سال ۲۰۲۱، روند ثبت درخواست پناهجویان ایرانی نیز در این سال افزایشی بوده است. اتباع ایرانی در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۲۰/۵ هزار درخواست پناهندگی در کشورهای مختلف به ثبت رساندند که نسبت به سال ۲۰۲۰، افزایش ۳۵ درصدی داشته است. با نگاهی به مجموع درخواست‌های پناهندگی اتباع کشورهای مختلف در جهان می‌توان دریافت که سهم درخواست‌های جدید پناهندگی اتباع ایرانی از مجموع درخواست‌های جدید پناهندگی در جهان، حدود ۱/۵ درصد بوده است. حدود یک‌چهارم

نمودار ۲۱۳- سهم درخواست‌های جدید پناهندگی اتباع ایرانی از مجموع درخواست‌های پناهندگی در جهان (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

(UNHCR, 2022)

نمودار ۲۱۴- پنج کشور نخست میزبان پناهجویان جدید ایرانی در جهان در سال ۲۰۲۱

(UNHCR, 2022) (Home Office Immigration Statistics, 2022)

۱. منبع بریتانیا از Home Office Immigration Statistics مورد استناد قرار گرفته است.

ثبات پناهجوی جدید ایرانی در کشورهای اتحادیه اروپا+

طبق آمارهای «یورواستات»، در سال ۲۰۲۱ حدود شش هزار ایرانی برای اولین بار در کشورهای اتحادیه اروپا+ درخواست پناهندگی خود را به ثبت رساندند که کمترین میزان از سال ۲۰۱۴ تاکنون بوده است. به عبارت دیگر حدود یک درصد از درخواست‌های پناهندگی در کشورهای اتحادیه اروپا+ مربوط به اتباع ایرانی بوده است. اگرچه روند درخواست پناهندگی در سطح جهان در سال ۲۰۲۱ رو به افزایش بوده است، اما این روند در رابطه با درخواست اتباع ایرانی در کشورهای اتحادیه اروپا+ بالعکس بوده است. همانطور که نمودار زیر نشان می‌دهد، اوج درخواست پناهجویی اتباع ایرانی در کشورهای مذکور به ترتیب مربوط به سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۵ و همزمان با افزایش موج درخواست‌های

پناهجویی در اروپا بوده است.

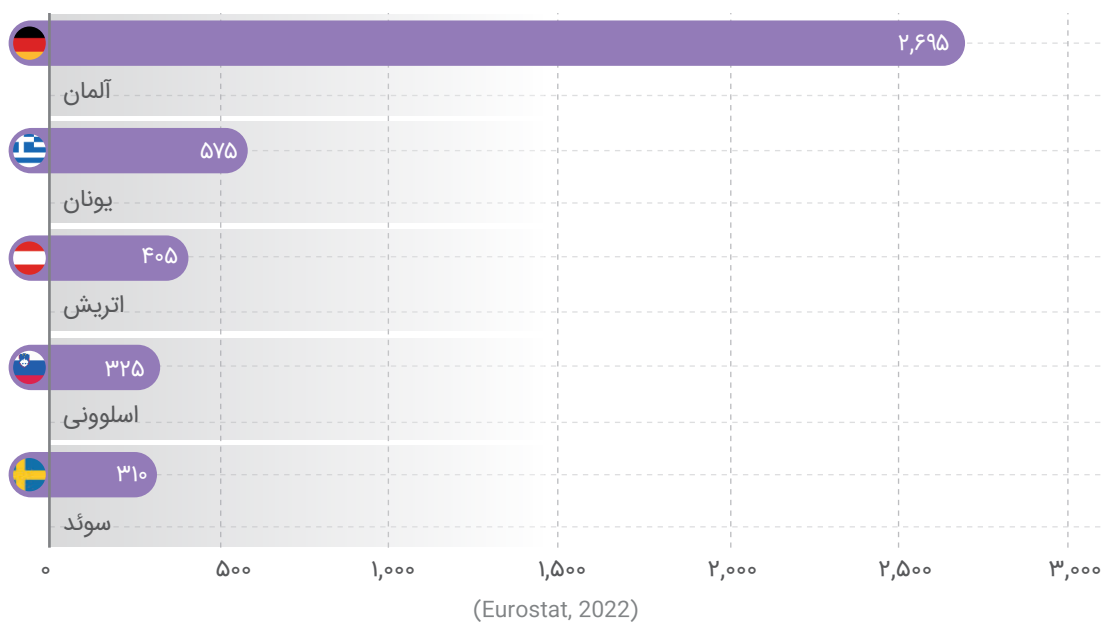
کشور آلمان به عنوان اولین مقصد پناهجویان ایرانی در میان کشورهای اتحادیه اروپا+ در سال ۲۰۲۱ بوده است. به طوری که در این سال، حدود دو هزار و ۷۰۰ پناهجوی ایرانی برای اولین بار درخواست پناهندگی خود را در این کشور به ثبت رساندند. یونان به عنوان دومین مقصد پناهجویی اتباع ایرانی، حدود ۵۷۰ درخواست پناهندگی را از سوی اتباع ایرانی به ثبت رسانید. در میان سایر کشورهای اتحادیه اروپا+، کشورهای اتریش، اسلونی و سوئد نیز به عنوان مقاصد بعدی پناهجویان ایرانی در سال ۲۰۲۱ به شمار می‌روند.

نمودار ۲۱۵- پناهجویان ایرانی ثبت‌نام شده برای اولین بار در کشورهای اتحادیه اروپا+ (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

(Eurostat, 2022)

نمودار ۲۱۶- پنج کشور اول مقصد پناهنجویان ایرانی ثبت‌نام شده برای اولین بار در کشورهای اتحادیه اروپا+ در سال ۲۰۲۱

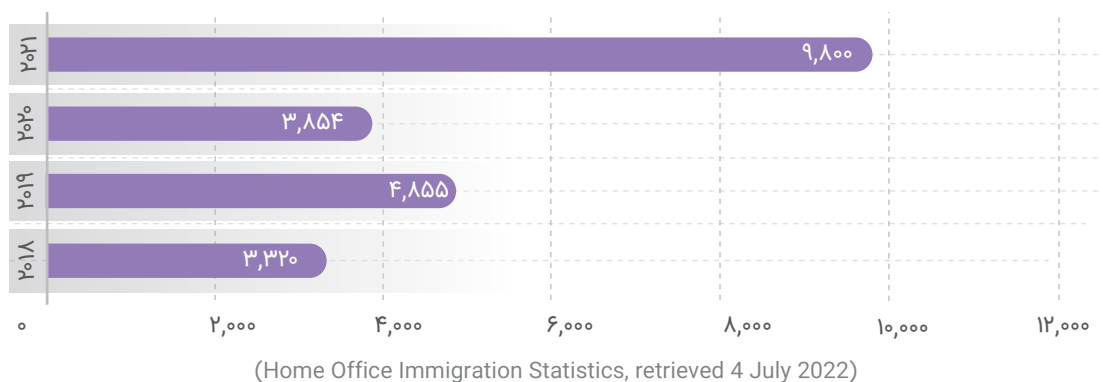

ثبت پناهنجوی جدید ایرانی در بریتانیا

پناهندگی در بریتانیا بوده است. آمارها بیانگر این است که تعداد درخواست‌های ده کشور اول نه تنها از درخواست‌های سال ۲۰۲۰ (سالی که تحت تأثیر همه‌گیری بود)، بلکه از درخواست‌های قبل از همه‌گیری نیز فراتر رفته است. پس از ایران، اتباع کشورهای عراق، اریتره، آلبانی، سوریه جزء پنج کشور نخست متقاضی پناهندگی در بریتانیا در سال ۲۰۲۱ بوده‌اند.

با خروج بریتانیا از اتحادیه اروپا (برگزیت) در سال ۲۰۲۰، آمارهای مهاجرتی این کشور به صورت جداگانه و در سایت آمار این کشور ارائه می‌شود. بر اساس آمارهای موجود در سال ۲۰۲۱ میلادی، نه هزار و ۸۰۰ پناهنجوی ایرانی در کشور بریتانیا درخواست پناهندگی خود را به ثبت رساندند که این میزان نسبت به سال ۲۰۲۰ افزایش حدود سه‌برابری داشته است. طبق آمارها، ایران با حفظ جایگاه نخست از سال ۲۰۱۶ به بعد و تا سال ۲۰۲۱ بیشترین ملیت متقاضی

نمودار ۲۱۷- ثبت پناهنجوی جدید ایرانی در بریتانیا (۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱)

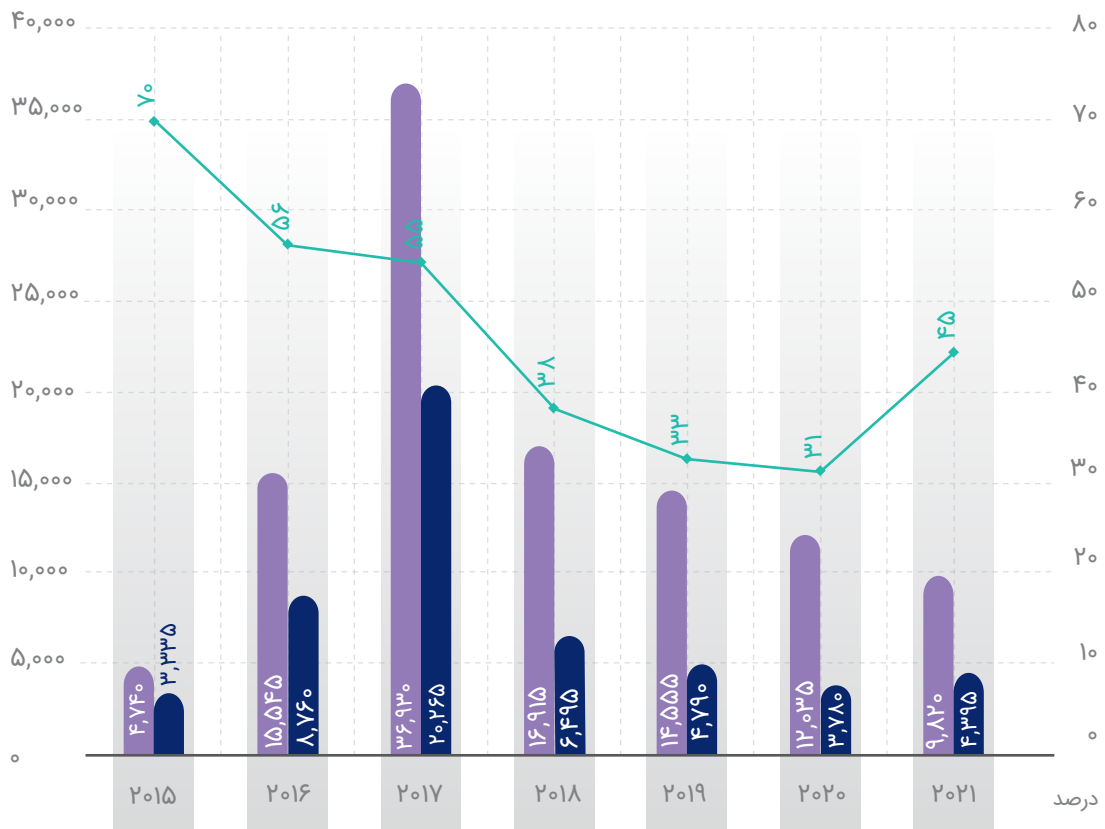

نتایج بررسی درخواست پناهجویان ایرانی در کشورهای اتحادیه اروپا+

میزبان شده‌اند. با مقایسه آمارهای سال‌های گذشته، می‌توان دریافت که نرخ پذیرش پناهندگی اتباع ایرانی در کشورهای اتحادیه اروپا نسبت به سال ۲۰۲۰ میلادی ۱۶ درصد افزایش داشته است. این در حالی است که بالاترین نرخ پذیرش پناهجویان ایرانی در کشورهای مذکور مربوط به سال ۲۰۱۵ و با نرخ ۷۰ درصد پذیرش بوده است.

در سال ۲۰۲۱ میلادی از مجموع ۵۲۵ هزار تصمیم اولیه صادرشده از سوی کشورهای اتحادیه اروپا+، حدود نه هزار و ۸۰۰ نفر تصمیم مربوط به پرونده پناهجویی اتباع ایرانی بوده است که در این میان، زچهار هزار و ۳۰۰ نفر از پناهجویان ایرانی در سال ۲۰۲۱، واجد شرایط دریافت پناهندگی در کشورهای اتحادیه اروپا+ شده‌اند. به عبارت دیگر ۴۵ درصد از پناهجویان ایرانی موفق به دریافت پناهندگی از سوی کشورهای

نمودار ۲۱۸- نرخ پذیرش پناهجویان ایرانی در کشورهای اتحادیه اروپا+ (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

مجموع پاسخ‌های صادر شده به درخواست پناهندگی اتباع ایرانی در کشورهای اتحادیه اروپا+

پاسخ مثبت به درخواست جدید پناهندگی اتباع ایرانی در کشورهای اتحادیه اروپا+

نرخ پذیرش پناهجویان ایرانی در کشورهای اتحادیه اروپا+

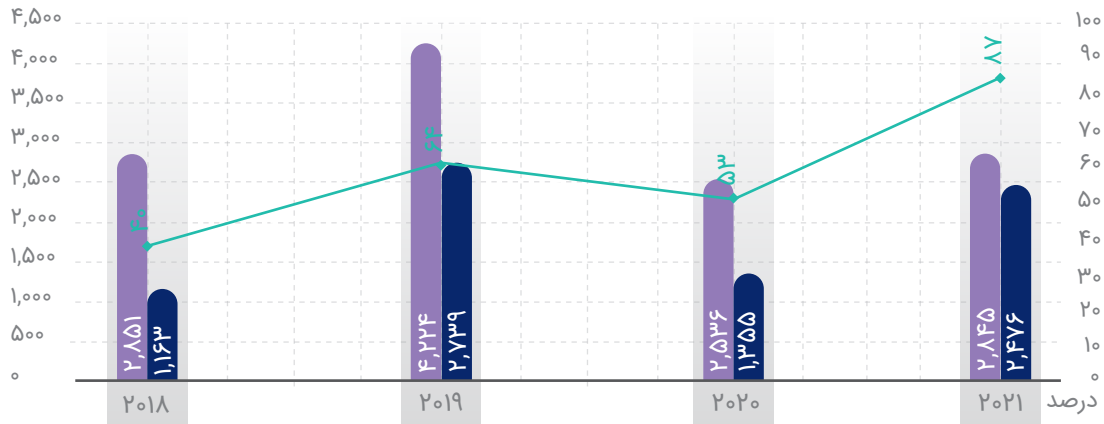
(Eurostat, 2022)

نتایج بررسی درخواست پناهجویان ایرانی در بریتانیا

در کشور بریتانیا در سال ۲۰۲۱ برابر با ۸۷ درصد بوده است که این میزان در طول دهی گذشته بی‌سابقه است. این در حالیست که نرخ پذیرش پناهجویان ایرانی در اتحادیه اروپا زیر ۵۰ درصد بوده است.

در کشور بریتانیا نیز در مجموع دو هزار و ۸۴۵ پاسخ به درخواست پناهجویان ایرانی از سوی مقامات این کشور صادر شد که ۸۷ درصد آنها پاسخ مثبت بوده است. به عبارت دیگر نرخ پذیرش پناهجویان ایرانی

نمودار ۲۱۹- نرخ پذیرش پناهجویان ایرانی در بریتانیا (۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱)

- مجموع پاسخ‌های صادر شده به درخواست‌های جدید پناهندگی اتباع ایرانی در بریتانیا
- پاسخ مثبت به درخواست‌های جدید پناهندگی اتباع ایرانی در بریتانیا
- ◆ نرخ پذیرش پناهجویان ایرانی در بریتانیا

(Home Office Immigration Statistics, retrieved 4 July 2022)

مهاجران نامتعارف ایرانی در اتحادیه اروپا (EU27)

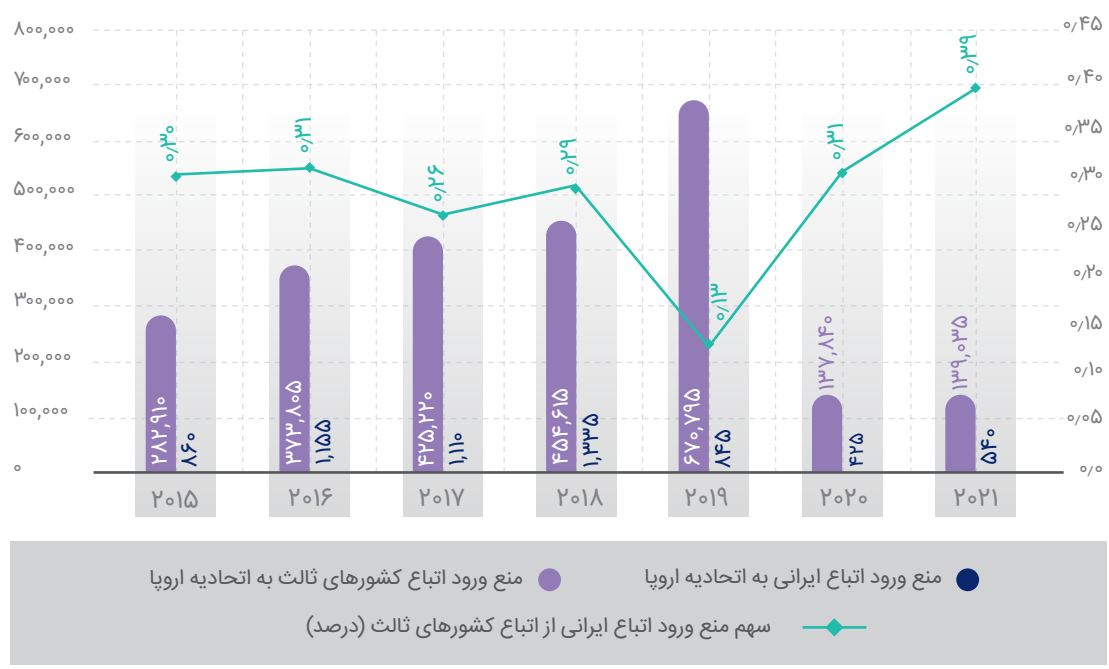
منع ورود اتباع ایرانی به اتحادیه اروپا

همه ساله تعدادی از اتباع کشورهای ثالث بنا به دلایل مشخصی از جمله نداشتن مدارک معتبر مسافرتی و غیره از ورود به کشورهای عضو اتحادیه اروپا (EU27) منع می‌شوند. طبق آمار یوراستات در سال ۲۰۲۱ میلادی، حدود ۱۳۹ هزار نفر از اتباع کشورهای ثالث از ورود به مرزهای اتحادیه اروپا منع شده‌اند. با بررسی روند ۱۰ ساله منع ورود اتباع کشورهای ثالث به اتحادیه اروپا می‌توان دریافت که همه‌گیری ویروس کرونا در کاهش این روند در سال ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ در مقایسه

با سال‌های گذشته نقش اساسی داشته است. به دلیل محدودیت‌های سفر بین‌المللی و ممنوعیت سفر، در سال ۲۰۲۰ افراد بسیار کمتری به اتحادیه اروپا سفر کردند.

در سال ۲۰۲۱، بیشترین منع ورود اتباع کشورهای ثالث به کشورهای مجارستان (۳۴ هزار و ۶۵۰ نفر)، لهستان (۲۶ هزار و ۱۶۰ نفر) و کرواسی (۱۴ هزار و ۱۹۰ نفر) بوده است.

نمودار ۲۲- منع ورود اتباع ایرانی به اتحادیه اروپا (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

(Eurostat, 2022)

سال ۲۰۲۰ عبارتند از: در نظر گرفتن افراد به‌عنوان تهدید عمومی برای کشور (۱۶۰ نفر)، عدم ارائه مدارک معتبر مسافرتی (۹۰ نفر)، ارائه ویزا یا کارت اقامت نامعتبر (۶۵ نفر)، اهداف و شرایط اقامت ناموجه (۳۵ نفر)، ارائه ویزا یا کارت اقامت جعلی (۲۵ نفر) و سایر دلایل (۲۵ نفر).

بر اساس آخرین آمار موجود در سال ۲۰۲۱، ۵۴۰ تبعه ایرانی بنا به دلایل مشخص از ورود به اتحادیه اروپا منع شده‌اند. این آمار در مقایسه با سال ۲۰۲۰، افزایش ۲۷ درصدی داشته است. از آنجایی که دلایل منع ورود اتباع ایرانی به اتحادیه اروپا در سال ۲۰۲۱، منتشر نشده، دلایل منع ورود ۴۲۵ ایرانی به اتحادیه اروپا در

جدول ۱۰۸- دلایل منع ورود اتباع ایرانی به اتحادیه اروپا در سال ۲۰۲۰

درصد	فراوانی	دلایل منع ورود اتباع ایرانی به اتحادیه اروپا
۲۱	۹۰	عدم ارائه مدارک معتبر مسافرتی
۶	۲۵	ارائه مدارک جعلی مسافرتی
۱۵	۶۵	ارائه ویزا یا کارت اقامت نامعتبر
۶	۲۵	ارائه ویزا یا کارت اقامت جعلی
۸	۳۵	اهداف و شرایط اقامت ناموجه
۳۷	۱۶۰	تهدید عمومی برای کشور
۶	۲۵	سایر دلایل
۱۰۰	۴۲۵	مجموع

(Eurostat, 2022)

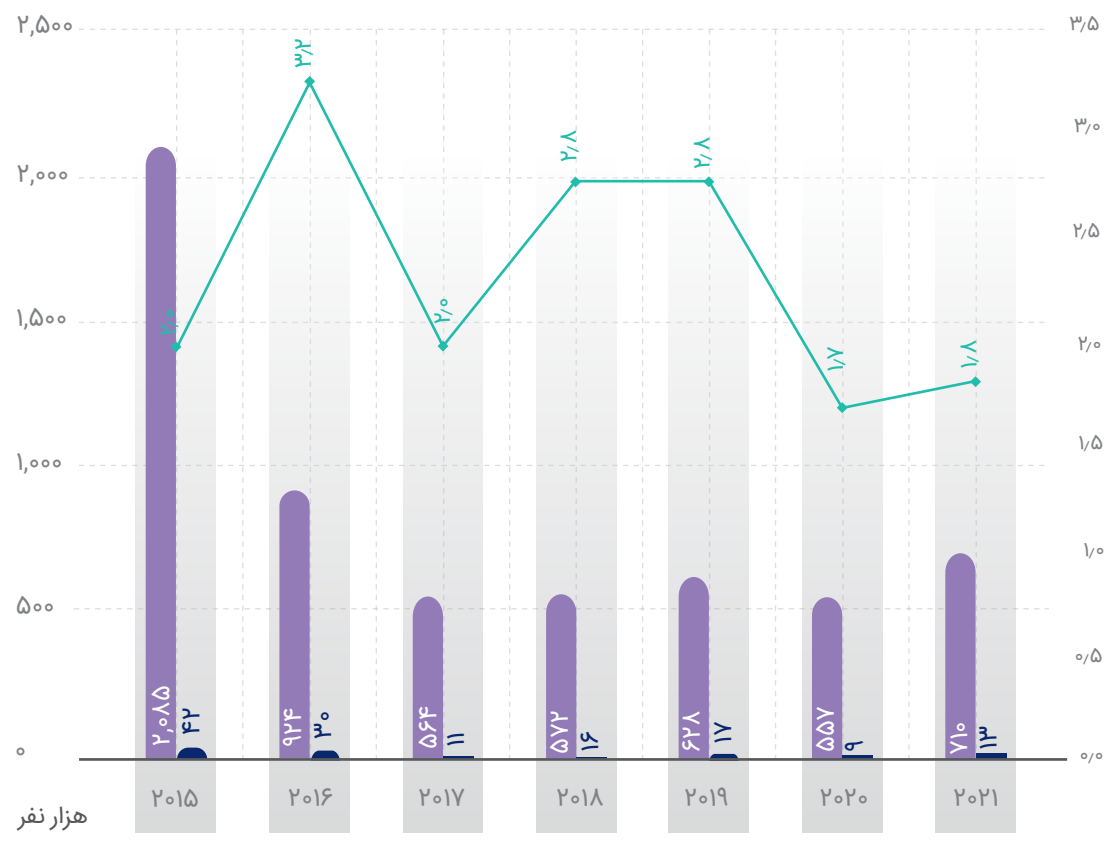

اتباع غیرقانونی ایرانی شناسایی شده در اتحادیه‌ی اروپا

در سال ۲۰۲۱ و ۲۰۱۵ همزمان با افزایش جریان ورود مهاجران به اروپا به ثبت رسیده است. بیشترین حضور مهاجران غیرقانونی ایرانی در سال ۲۰۲۱، در کشور فرانسه و آلمان به ثبت رسیده و پس از آن کشورهای یونان، اسلواکی و کرواسی میزبان بیشترین تعداد مهاجران غیرقانونی ایرانی بوده‌اند. گرچه لازم به ذکر است که کشور فرانسه به‌تنهایی میزبان ۶۰ درصد از مهاجران غیرقانونی ایرانی در سال ۲۰۲۱ بوده است.

در سال ۲۰۲۱، در مجموع حدود ۷۱۰ هزار مهاجر غیرقانونی در اتحادیه اروپا شناسایی شده‌اند که در این میان سهم مهاجران ایرانی ۱/۸ درصد بوده است. به عبارت دیگر حدود ۱۳ هزار مهاجر ایرانی که به صورت غیرقانونی در اتحادیه اروپا حضور داشتند، توسط مقامات این کشورها شناسایی شده‌اند. اگرچه تعداد مهاجران غیرقانونی ایرانی در سال ۲۰۲۱، در مقایسه با چهار سال گذشته خود روند افزایشی داشته، اما اوج حضور مهاجران غیرقانونی ایرانی در اتحادیه اروپا

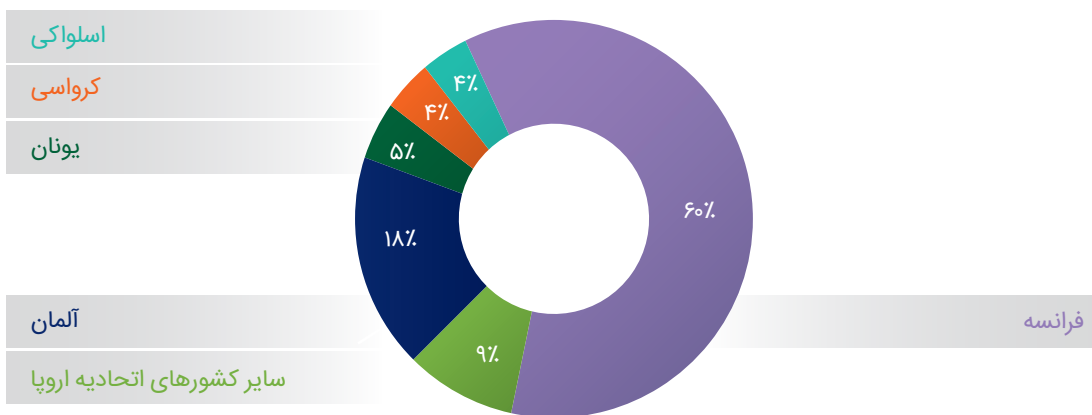
نمودار ۲۲۱- اتباع ایرانی غیرقانونی شناسایی شده در اتحادیه اروپا (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

● اتباع غیرقانونی شناسایی شده در اتحادیه اروپا
● اتباع غیرقانونی ایرانی شناسایی شده در اتحادیه اروپا
◆ سهم اتباع ایرانی از کل اتباع غیرقانونی در اتحادیه اروپا (درصد)

Eurostat, 2022

نمودار ۲۲۲- اتباع ایرانی غیرقانونی شناسایی شده در اتحادیه اروپا در سال ۲۰۲۱، به تفکیک پنج کشور اول

(Eurostat, 2022)

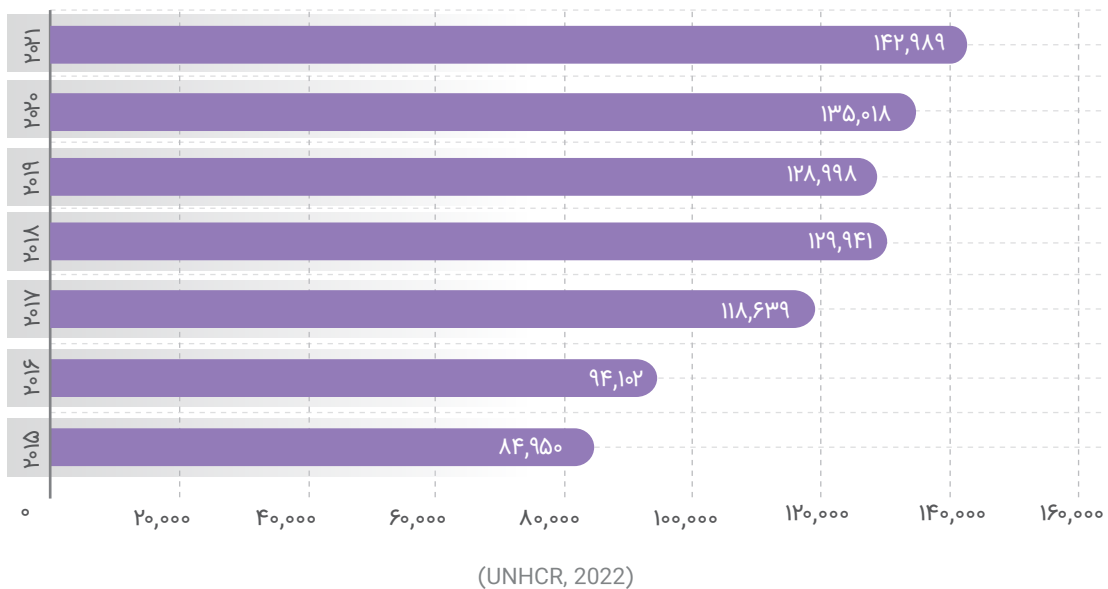

پناهندگان ایرانی در جهان

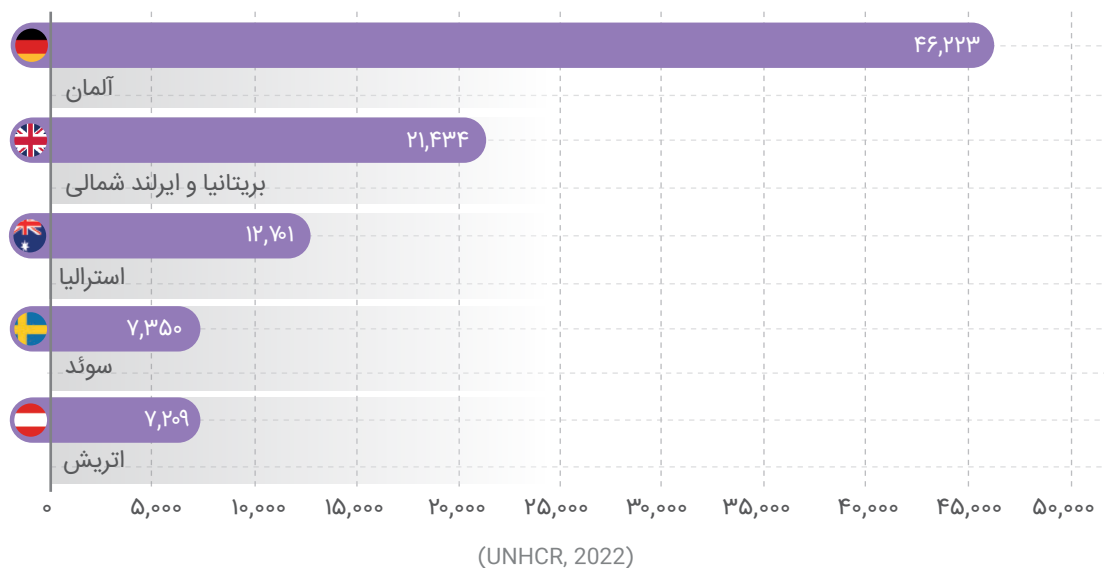
در سال ۲۰۲۱ میلادی، حدود یک‌سوم اتباع ایرانی در وضعیت پناهندگی در جهان در کشور آلمان زندگی می‌کنند. بریتانیا و ایرلند شمالی نیز در مجموع حدود ۲۱ هزار پناهنده ایرانی را میزبانی می‌کنند. پس از آن کشورهای استرالیا، سوئد و اتریش بیشترین اتباع ایرانی در وضعیت پناهندگی هستند.

در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۱۴۲ هزار و ۹۸۹ ایرانی در کشورهای مختلف در وضعیت پناهندگی قرار داشته‌اند که این میزان نسبت به آمار شش سال گذشته یعنی سال ۲۰۱۵، حدود ۶۸ درصد افزایش داشته است. کشور آلمان همواره به عنوان یکی از مقاصد اصلی پناهندگان ایرانی در سال‌های اخیر بوده است. به طوری که در

نمودار ۲۲۳- اتباع ایرانی در وضعیت پناهندگی در جهان (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

نمودار ۲۲۴- پنج کشور اول میزبان اتباع ایرانی در وضعیت پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۱

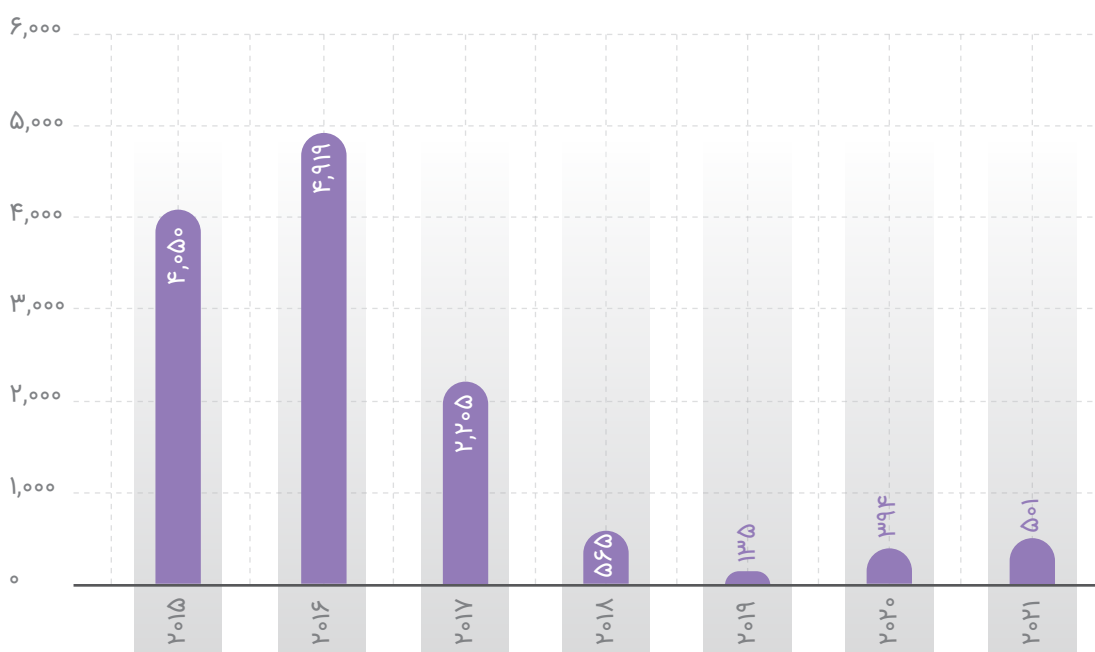

اسکان مجدد پناهندگان ایرانی در کشورهای ثالث

ایالات متحده آمریکا اسکان داده شدند. کشور اسپانیا نیز با اسکان مجدد ۸۵ پناهنده ایرانی در رتبه سوم کشورهای ثالث میزبان پناهندگان ایرانی به شمار می‌آید. اگرچه تعداد پناهندگان اسکان مجدد یافته در سال ۲۰۲۱ نسبت به سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۱۹، افزایش یافته است، اما همانطور که اشاره شد، به‌طور کلی در مقایسه با ده سال گذشته این آمار با افت شدیدی مواجه شده است.

طی دهه گذشته در مجموع حدود ۲۵ هزار پناهنده ایرانی در کشورهای ثالث اسکان داده شدند. اگرچه این آمار از سال ۲۰۱۸ تاکنون با افت شدیدی مواجه بوده است. در سال ۲۰۲۱ میلادی حدود ۵۰۰ نفر از پناهندگان ایرانی در کشورهای ثالث اسکان مجدد یافتند. به عبارت دیگر، حدود یک درصد از پناهندگان اسکان مجدد یافته در جهان مربوط به پناهندگان ایرانی بوده است که اغلب آنها در کشورهای کانادا و

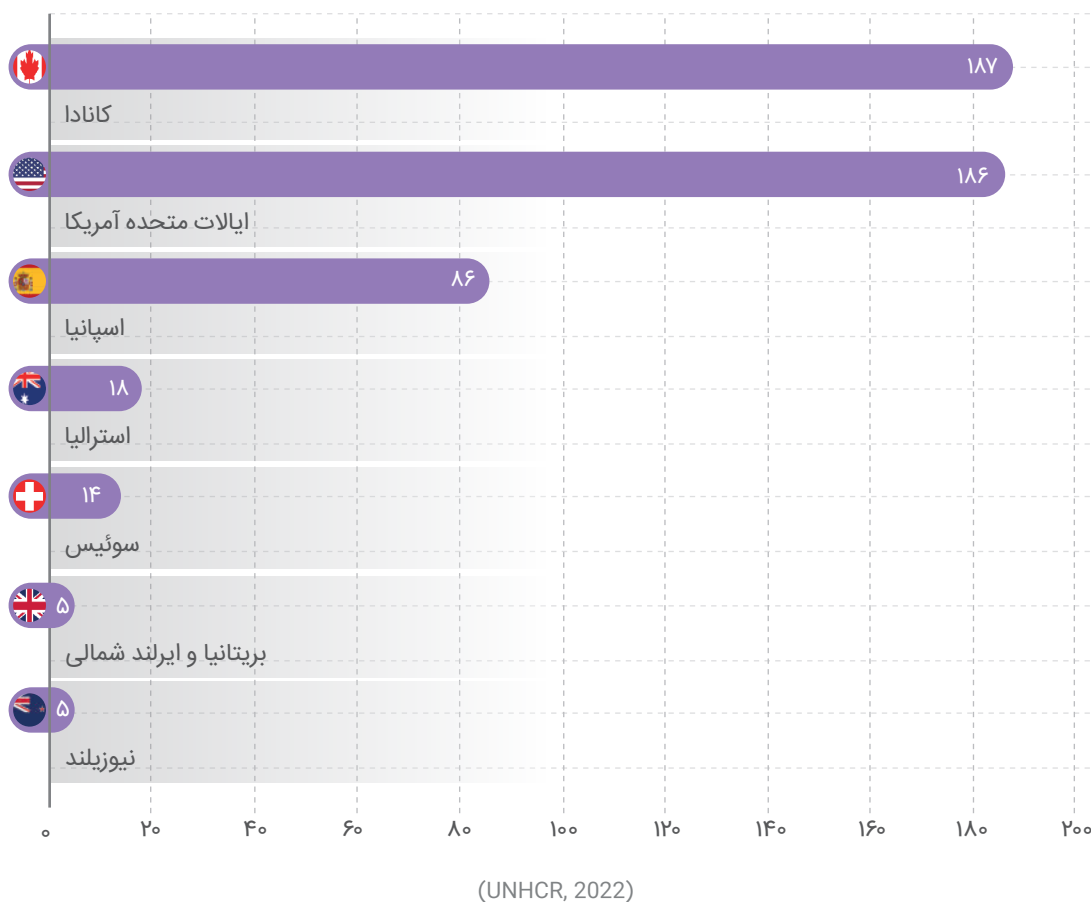
نمودار ۲۲۵- اسکان مجدد پناهندگان ایرانی در کشورهای ثالث (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

(UNHCR, 2022)

نمودار ۲۲۶- اسکان مجدد پناهندگان ایرانی به تفکیک کشور میزبان در سال ۲۰۲۱

اعطای تابعیت به پناهندگان ایرانی

آمار سال ۲۰۲۱، در مقایسه با سال ۲۰۲۰ میلادی، افزایش محسوسی نداشته است اما در مقایسه با سال ۲۰۱۹، تعداد تابعیت‌های اعطا شده به پناهندگان ایرانی، حدود یک هزار نفر کاهش داشته است. با مقایسه روند ده ساله اعطای تابعیت به پناهندگان ایرانی می‌توان دریافت که در سال ۲۰۱۹ بیشترین تابعیت به پناهندگان ایرانی (۱۸۰۰ نفر) طی یک دهه گذشته اعطا شده است.

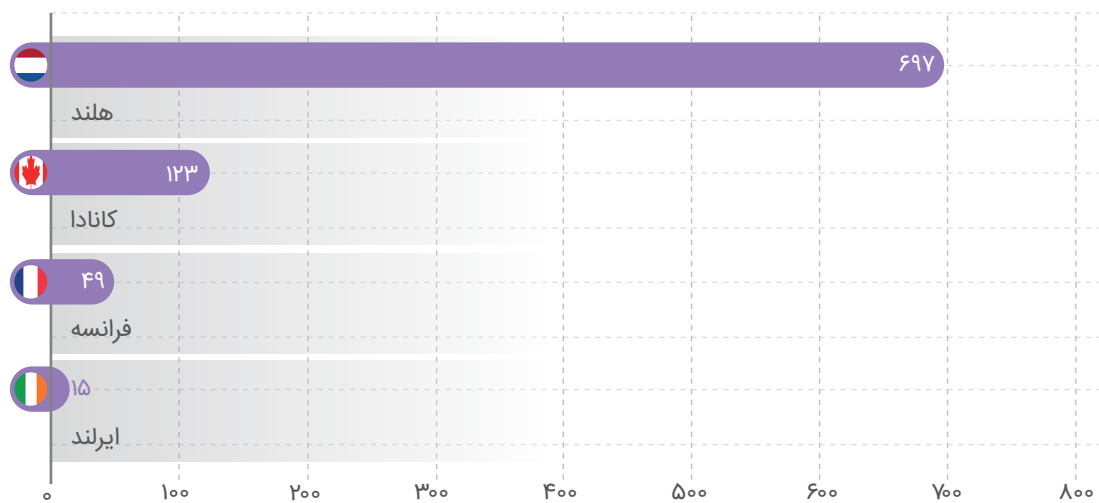
همانطور که در قسمت‌های پیشین بدان اشاره شد، پناهندگان ایرانی همچون سایر اتباع ایرانی که در کشورهای مختلف جهان زندگی می‌کنند، با رعایت مقررات مربوط به اعطای تابعیت در کشور میزبان، قادر به اخذ تابعیت آن کشور هستند. در سال ۲۰۲۱ میلادی، به ۸۸۴ پناهنده ایرانی تابعیت کشورهای مختلف اعطا شد که این میزان، ۱/۵ درصد از کل تابعیت‌های اعطا شده (۵۶ هزار و ۵۸۵ نفر) به پناهندگان از کشورهای مختلف را به خود اختصاص می‌دهد.

نمودار ۲۲۷- اعطای تابعیت به پناهندگان ایرانی (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

(UNHCR, 2022)

نمودار ۲۲۸- اعطای تابعیت به پناهندگان ایرانی، به تفکیک کشور مقصد در سال ۲۰۲۱

(UNHCR, 2022)

اتباع خارجی در ایران

مرکز آمار ایران، به صورت دوره‌های پنج ساله و در قالب سرشماری عمومی نفوس و مسکن، آمار جمعیت کشور و همچنین اتباع خارجی در ایران را منتشر می‌کند. اما به دلیل شیوع ویروس کووید-۱۹ در کشور در سال ۱۴۰۰ سرشماری عمومی نفوس و مسکن توسط مرکز آمار به اجرا در نیامد و دوره بعدی سرشماری به سال ۱۴۰۵ موکول شد. بنابراین، به دلیل عدم به‌روز رسانی داده‌های سرشماری کشور، آخرین آمار موجود در زمینه جمعیت اتباع خارجی در ایران مربوط به سال ۱۳۹۵ است که در سالنامه‌ی حاضر مورد استناد قرار گرفته است. طبق آخرین آمار موجود و رسمی مرکز آمار ایران

(۱۳۹۵)، در مجموع حدود یک میلیون و ۶۰۰ هزار تبعه خارجی در ایران وجود دارد که این جمعیت در استان‌های مختلف کشور پراکنش یافته‌اند. بیشترین اتباع خارجی در ایران را اتباع کشورهای افغانستان (یک میلیون و ۵۸۳ هزار و ۹۷۹ نفر) و عراق (۳۴ هزار و ۵۳۲ نفر) تشکیل می‌دهند که به ترتیب ۹۶ و ۲ درصد از جمعیت کل اتباع خارجی در ایران را تشکیل می‌دهند. اتباع کشورهای پاکستان (۱۴ هزار و ۳۲۰ نفر) و ترکیه (۷۱۳ نفر) نیز به لحاظ فراوانی جمعیتی در ایران در جایگاه بعدی قرار دارند. ۲۰ هزار و ۸۴۴ نفر از اتباع خارجی مربوط به سایر کشورها و ۱۰ هزار و ۵۶۰ نفر نیز اتباع خارجی اظهار نشده هستند.

جدول ۱۰۹- جمعیت اتباع خارجی در ایران در سال ۱۳۹۵

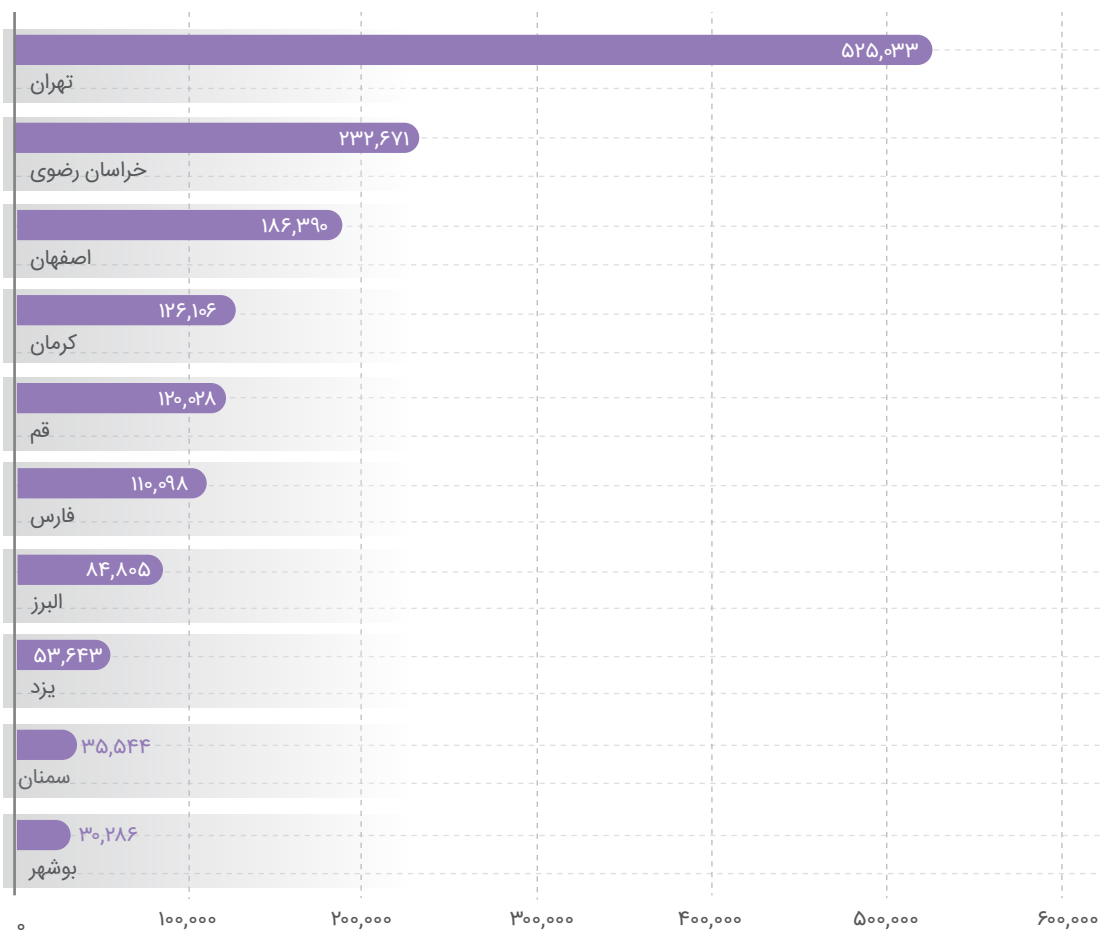
درصد	فراوانی	جمعیت اتباع خارجی در ایران
۹۵/۱۴	۱,۵۸۳,۹۷۹	افغانستان
۲/۰۷	۳۴,۵۳۲	عراق
۰/۸۶	۱۴,۳۲۰	پاکستان
۰/۰۴	۷۱۳	ترکیه
۱/۲۵	۲۰,۸۴۴	سایر کشورها
۰/۶۳	۱۰,۵۶۰	اظهار نشده
۱۰۰	۱,۶۶۴,۹۴۸	مجموع

(مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

اتباع خارجی در برخی استان‌های کشور پایین است. چنانچه بخواهیم سهم جمعیت اتباع خارجی را نسبت به جمعیت هر یک از استان‌های کشور در نظر بگیریم، استان‌های قم (۸/۵ درصد)، سمنان (۴/۸ درصد) و یزد (۴/۴ درصد) نسبت به جمعیت خود دارای بیشترین سهم از اتباع خارجی هستند. به عبارت دیگر می‌توان گفت که ۸/۵ درصد از جمعیت کل استان قم را اتباع خارجی تشکیل می‌دهد.

بالاترین پراکنش جغرافیایی جمعیت اتباع خارجی مربوط به استان‌های تهران (۵۲۵ هزار و ۳۳ نفر)، خراسان رضوی (۲۳۲ هزار و ۶۷۱ نفر)، اصفهان (۱۸۶ هزار و ۳۹۰ نفر) است. استان‌های کرمان، قم و فارس نیز در رده‌های بعدی قرار دارند. لازم به ذکر است که توزیع جغرافیایی اتباع خارجی در ایران تحت تاثیر قانون مناطق ممنوعه قرار دارد که بر اساس آن، اتباع خارجی اجازه سکونت و یا تردد در برخی مناطق تعیین شده در کشور را ندارند. به همین دلیل آمار حضور

نمودار ۲۲۹- ده استان اول میزبان اتباع خارجی در کشور در سال ۱۳۹۵

(مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

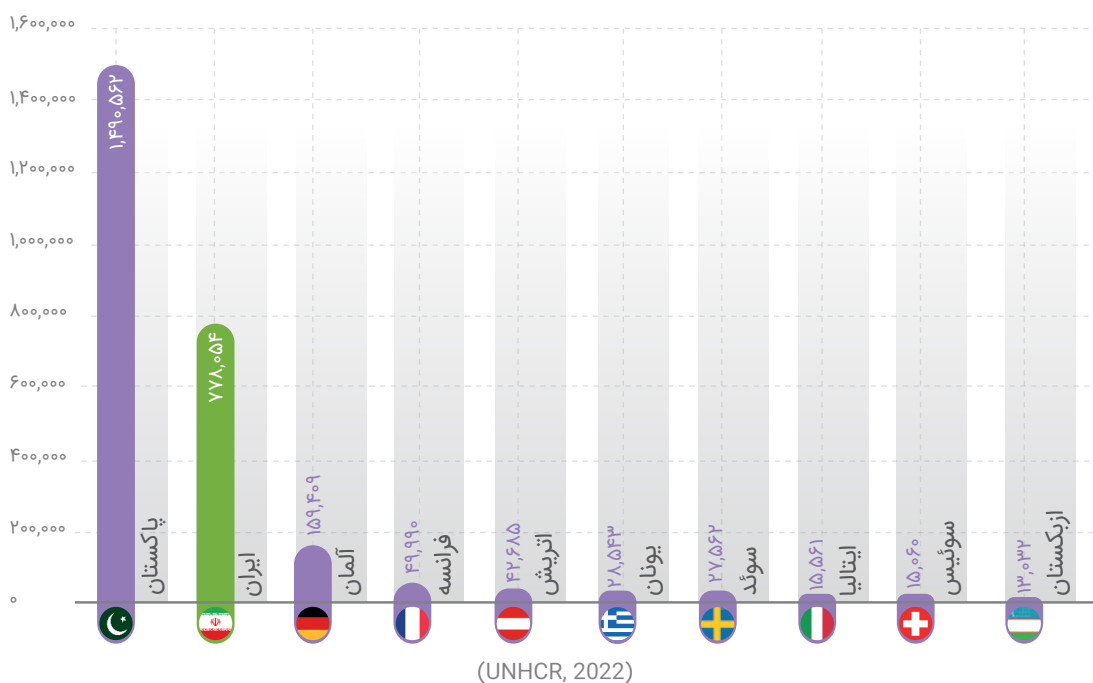

جمعیت اتباع افغانستانی در ایران

با توجه به اینکه همه ساله بخش قابل توجهی از مهاجران افغانستانی به صورت غیرقانونی به کشور وارد می‌شوند، لذا آمار دقیق و ثبت شده‌ای در خصوص تعداد دقیق اتباع افغانستانی در ایران وجود ندارد. از سوی دیگر آمار اعلام شده توسط مرکز آمار ایران نیز مربوط به مهاجرانی است که به صورت قانونی در کشور حضور دارند. اگرچه آمار مهاجران قانونی نیز مربوط به سال ۱۳۹۵ بوده و به روز رسانی نشده است. بر اساس گزارش‌های منتشر شده توسط کمیساریا در سال ۲۰۲۱، از مجموع جمعیت سه میلیون اتباع افغانستانی در ایران، ۷۸۰ هزار نفر پناهنده، ۲۱ تا ۲/۲۵ میلیون مهاجر فاقد مدرک و ۵۸۶ هزار نفر دارای گذرنامه هستند. بنابراین کشور ایران به عنوان دومین کشور میزبان بیشترین پناهندگان افغانستانی در جهان محسوب می‌شود. به منظور شناسایی و ثبت آمار مهاجران غیرقانونی افغانستانی در کشور، طی دوره‌های مختلفی طرح‌های شناسایی و سرشماری اتباع افغانستانی فاقد مدرک توسط دولت به اجرا درآمده است. طبق این طرح‌ها، هر خانواده افغانستانی بدون مدرک پس از ثبت

نام یک کد خانوار و یک کد اختصاصی دریافت می‌نماید. با توجه به افزایش روند ورود مهاجران فاقد مدرک افغانستانی به کشور پس از سقوط دولت افغانستان در سال ۲۰۲۱، و به منظور ساماندهی اتباع فاقد مدرک در کشور، طرح شناسایی و سرشماری در اردیبهشت ماه ۱۴۰۱ در سراسر کشور به اجرا درآمد که آمارهای آن در دسترس قرار ندارد. اما طبق اظهارات معاون امنیتی انتظامی وزیر کشور در چهارم تیرماه ۱۴۰۱، دو میلیون و ۳۰۰ هزار اتباع غیرمجاز خود را معرفی کردند و مشخصات یک میلیون و ۸۰۰ هزار نفر از آنها دریافت و مدارک کافی اخذ شد و بقیه هم در نوبت‌دهی قرار گرفتند. با احتساب یک میلیون و ۷۰۰ هزار نفر اتباع مجاز، در مجموع چهار میلیون تبعه‌ی افغانستانی در ایران حضور دارند. برآوردها حاکی از این است که بین ۳۰۰ تا ۵۰۰ هزار نفر از اتباع غیرمجاز در طرح شناسایی شرکت نکرده‌اند. بنابراین با احتساب افراد شناسایی نشده، آمار اتباع افغانستانی قانونی و غیرقانونی در داخل کشور بین ۴ میلیون و ۳۰۰ تا ۴ میلیون و ۵۰۰ هزار نفر است.

نمودار ۲۳۰- ده کشور اصلی میزبان پناهندگان افغانستانی در جهان در سال ۲۰۲۱

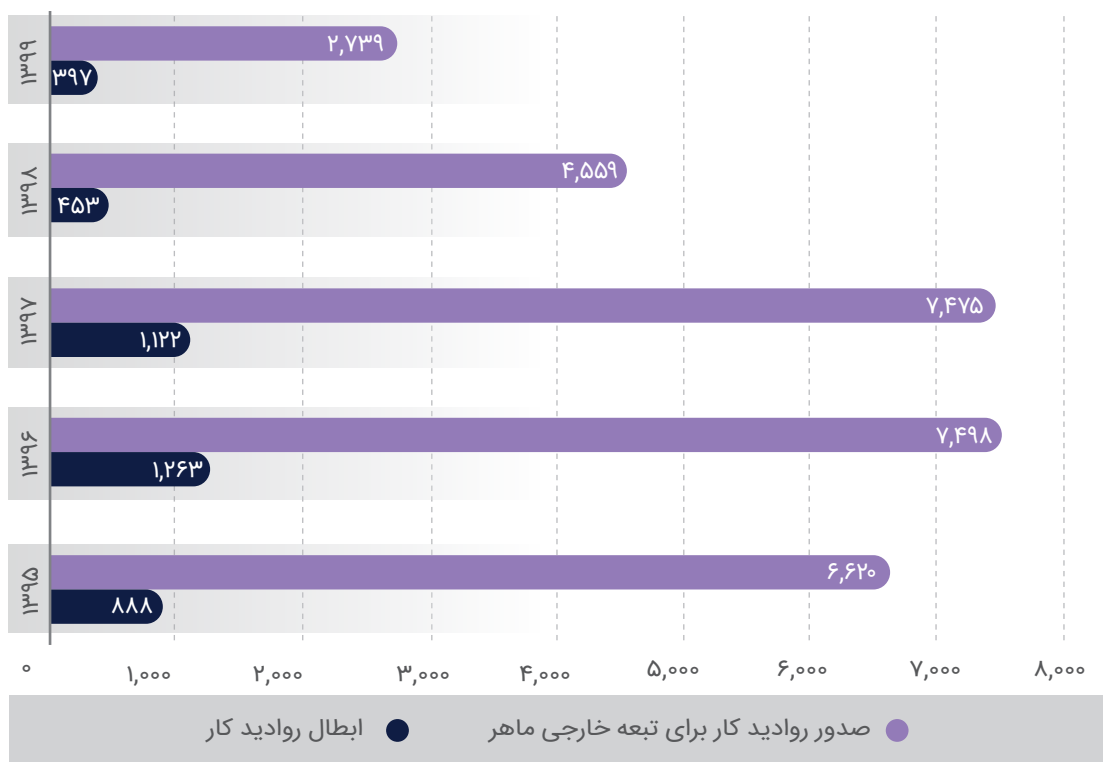
اشتغال اتباع خارجی در ایران

بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵، تعداد ۵۳۸ هزار و ۶۴۶ نفر از اتباع خارجی در ایران اشتغال دارند و ۲۱ هزار و ۳۹۴ نفر نیز در وضعیت بیکاری به سر می‌برند. به عبارت دیگر، نرخ اشتغال اتباع خارجی در ایران ۹۶/۱ درصد و نرخ بیکاری آنها ۳/۹ درصد است.

بر اساس گزارش سالنامه آماری وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی در سال ۱۳۹۹، وضعیت روادید ورود با

حق کار مشخص برای اتباع خارجی حاکی از آن است که در سال ۱۳۹۹، تعداد ۲۷۳۹ روادید ورود با حق کار مشخص برای اتباع خارجی در ایران صادر شده است که این میزان نسبت به روند ۵ سال گذشته با کاهش مواجه بوده است. به طوری که در مقایسه با سال ۱۳۹۸، تعداد صدور روادید حدود ۴۰ درصد کاهش داشته است.

نمودار ۲۳۱- وضعیت روادید ورود با حق کار مشخص اتباع خارجی (۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹)

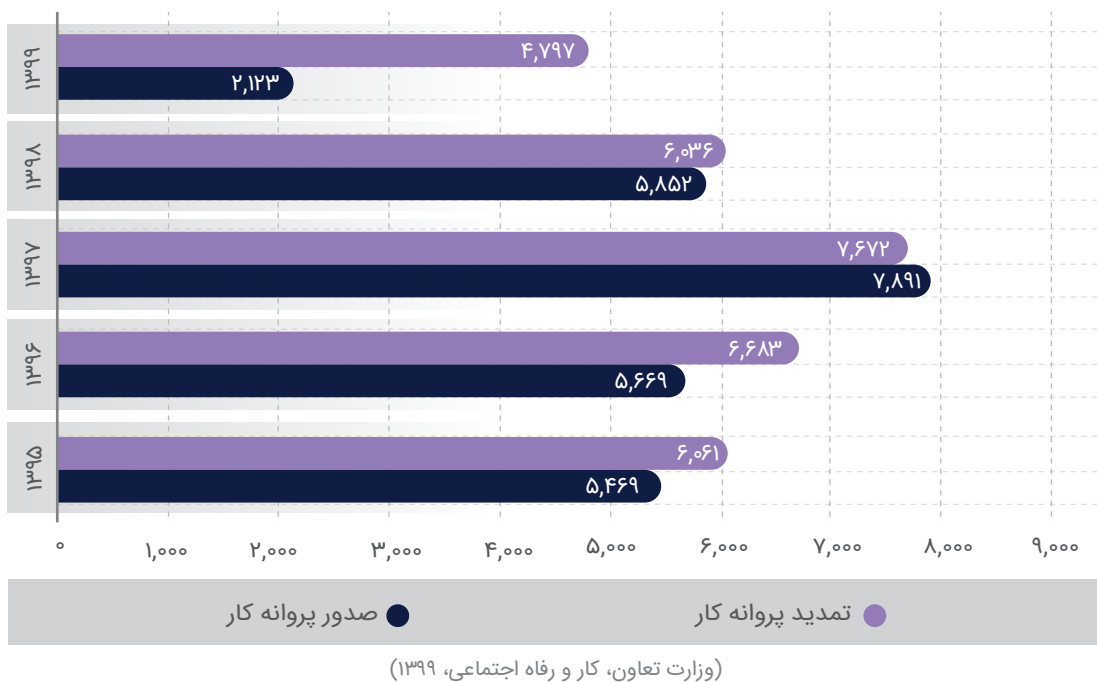

(وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۹)

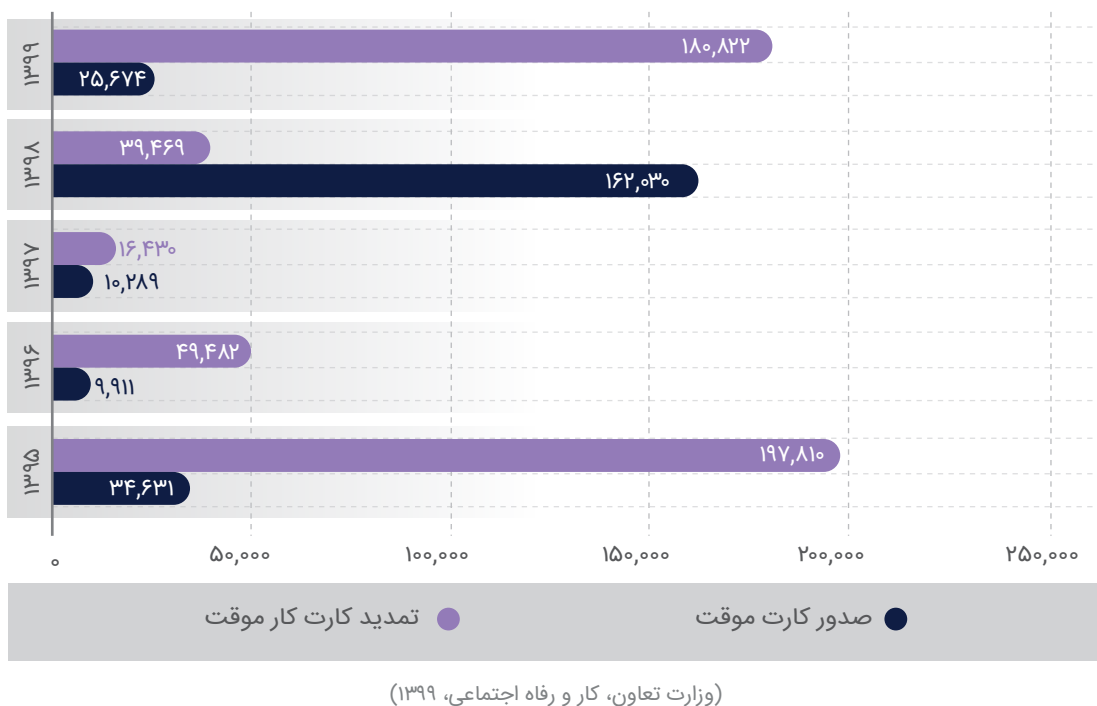
بر اساس گزارش سالنامه آماری وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی در سال ۱۳۹۹، وضعیت روادید ورود با حق کار مشخص برای اتباع خارجی حاکی از آن است که در سال ۱۳۹۹، تعداد دو هزار و ۱۲۳ پروانه کار برای اتباع خارجی در ایران صادر شده است که این میزان ۶۴ درصد نسبت به سال ۱۳۹۸ کاهش داشته است. طبق آخرین آمار وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی،

۱۳۹۹، تعداد ۲۵ هزار و ۶۷۴ کارت کار موقت برای اتباع خارجی صادر و ۱۸۰ هزار و ۸۲۲ کارت کار موقت نیز تمدید شده است. بیشترین کارت کار موقت صادر و تمدید شده برای اتباع خارجی در سال ۱۳۹۹ مربوط به استان‌های تهران (۶۳,۹۵۵)، خراسان رضوی (۳۱,۰۶۷) و اصفهان (۲۸,۴۷۲) است.

نمودار ۲۳۲- وضعیت پروانه کار اتباع خارجی (۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹)

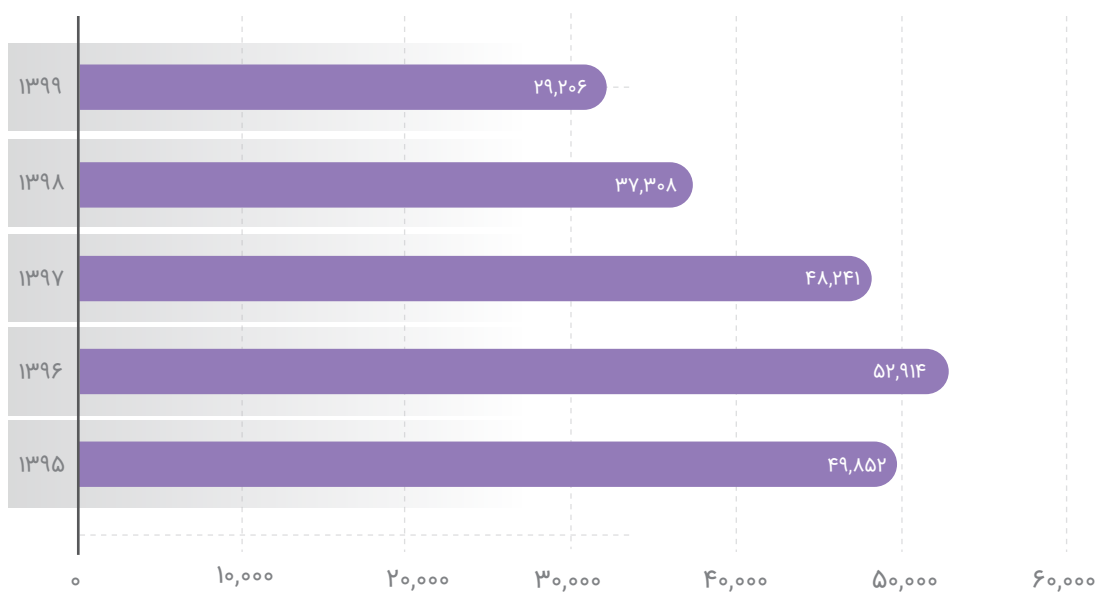
نمودار ۲۳۳- تعداد کارت کار موقت اتباع خارجی (۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹)

از آنجایی که برخی از اتباع خارجی به صورت غیرقانونی و بدون مدرک در ایران زندگی می‌کنند، عده‌ای از آنها بصورت غیرمجاز در بازار کار ایران مشغول به کار و فعالیت هستند. با توجه به قوانین اشتغال ایران، چنانچه کارفرمای متخلفی، تبعه خارجی را بدون داشتن کارت کار و یا مدارک لازم به کار گمارد، موظف است در ازای به‌کارگیری وی، مبلغی را به عنوان

جریمه پرداخت کند. در سال ۱۳۹۹، طبق بازرسی‌های بعمل آمده، ۲۹ هزار و ۲۰۶ نفر از اتباع خارجی غیرمجاز شناسایی شده و ۴ هزار و ۹۴۲ کارفرمای متخلف نیز به مراجع قضایی معرفی شدند. بیشترین تعداد اتباع خارجی شاغل غیرمجاز نیز در استان‌های تهران (۱۲،۴۱۸)، اصفهان (۲،۶۷۱) و شیراز (۲،۶۴۴) شناسایی شدند.

نمودار ۲۳۴- اتباع شاغل غیرمجاز شناسایی شده (۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹)

(وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۹)

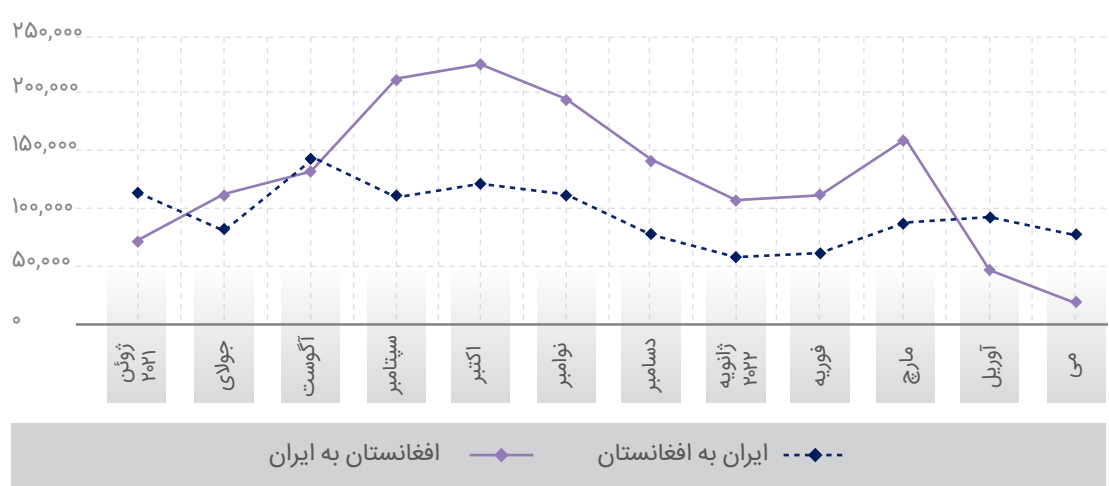

جابه‌جایی مهاجران بین ایران و افغانستان

بشردوستانه (OCHA)، به طور کلی از آغاز ژانویه تا ژوئن ۲۰۲۲، حدود ۴۰۸ هزار نفر از اتباع افغانستانی از ایران به افغانستان بازگشته‌اند که ۴۳ درصد آنها را مردان، ۱۴ درصد زنان و ۴۳ درصد اتباع زیر ۱۸ سال تشکیل می‌دهند. این آمار در مدت مشابه در سال ۲۰۲۱ میلادی ۳۵۶ هزار نفر و در سال ۲۰۲۰ میلادی ۶۰۰ هزار نفر بوده است. ۴۱ هزار نفر از اتباع افغانستانی نیز از پاکستان به کشور خود بازگشته‌اند.

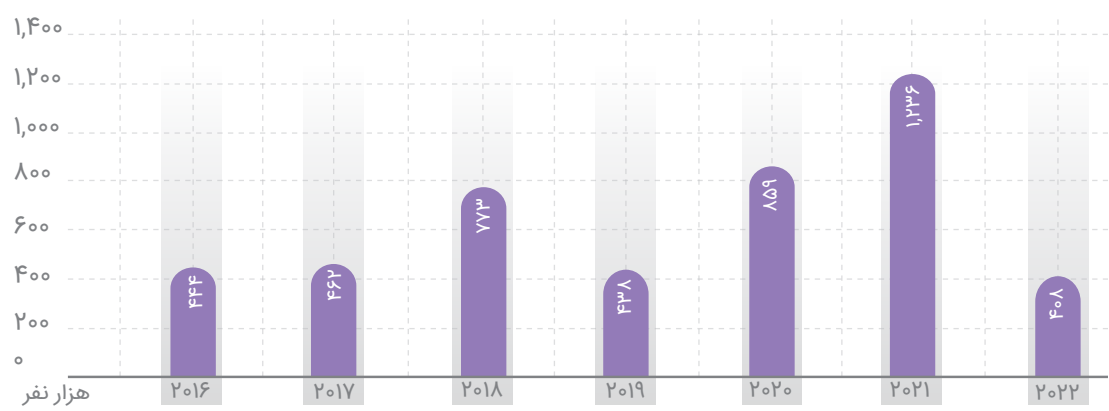
بر اساس گزارش‌های موجود سازمان بین‌المللی مهاجرت (IOM) در زمینه روند ورود و خروج مهاجران افغانستانی به و از ایران در طی یک سال گذشته (از ژوئن ۲۰۲۱ تا ۳۱ می ۲۰۲۲)، در مجموع یک میلیون و ۵۴۹ هزار و ۴۸۲ نفر از مهاجران افغانستانی، از افغانستان به ایران وارد و یک میلیون و ۱۲۲ هزار و ۳۰۴ نفر از ایران به افغانستان خارج شده‌اند. بر اساس گزارش دفتر سازمان ملل متحد برای هماهنگی امور

نمودار ۲۳۵- روند حرکات جمعیتی مهاجران افغانستانی (۲۰۲۱ تا ماه می ۲۰۲۲)

(IOM, 2022a)

نمودار ۲۳۶- روند بازگشت اتباع افغانستانی از ایران به افغانستان، (۲۰۱۶ تا ژوئن ۲۰۲۲)

(OCHA, 2022)

کمیساریای عالی سازمان ملل در امور پناهندگان، پناهندگان افغانستانی که مایل به بازگشت هستند را پس از اینکه مشخص شد بازگشت آنها داوطلبانه، ایمن، باوقار و بادوام است، تسهیل می‌کند. از سال ۲۰۰۲، کمیساریا از بازگشت داوطلبانه حدود یک میلیون پناهنده برای بازگشت به افغانستان حمایت کرده است. با این حال، از آنجایی که وضعیت در افغانستان شکننده است، تنها تعداد کمی از پناهندگان افغانستانی

در ایران، تمایل و توانایی خود را برای بازگشت به کشور نشان داده‌اند. افرادی که سالم، تحصیل کرده و دارای مهارت هستند، معمولاً به احتمال بیشتری به کشور مبدا خود باز می‌گردند و احساس می‌کنند که می‌توانند زندگی خود را در کشورشان بازسازی کنند. با این وجود، در نهایت، یک راه حل سیاسی طولانی مدت برای بحران طولانی افغانستان تنها راه تضمین بازگشت امن، پایدار و داوطلبانه پناهندگان است.

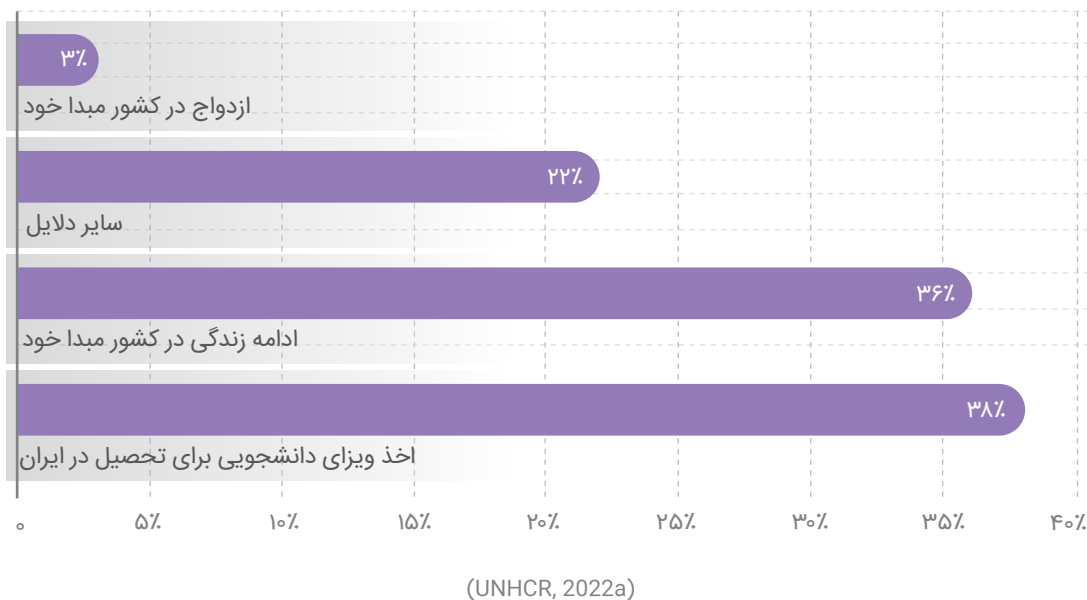
نمودار ۲۳۷- روند بازگشت داوطلبانه پناهندگان افغانستانی از ایران (۲۰۱۶ تا آوریل ۲۰۲۲)

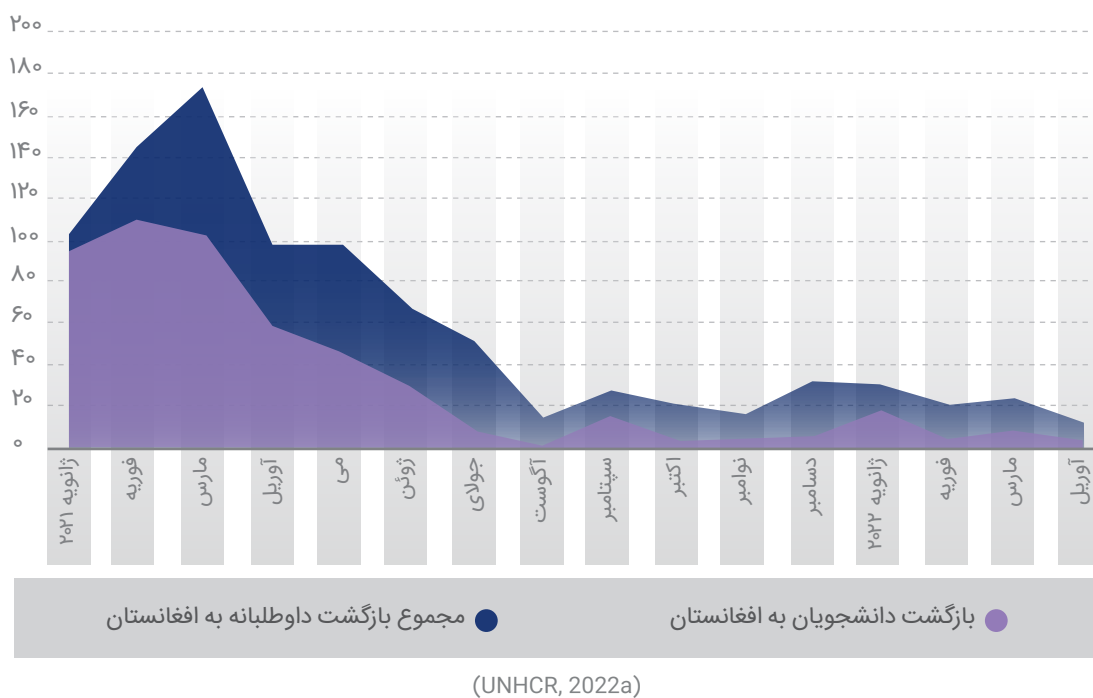
تا پایان ماه آوریل ۲۰۲۲ میلادی تنها ۹۰ نفر از پناهندگان افغانستانی به کشور خود بازگشتند که این آمار، کاهش قابل توجهی را در مقایسه با ۵۳۴ بازگشت تسهیل شده در مدت مشابه در سال ۲۰۲۱ نشان می‌دهد. به عبارت دیگر بازگشت داوطلبانه نسبت به مدت مشابه در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۸۳ درصد کاهش یافته است. این کاهش عمدتاً به دلیل

بی‌ثباتی و وخامت اوضاع بشردوستانه در افغانستان است. پناهندگان افغانستانی ساکن در ایران به دلایل مختلفی مایل به بازگشت به افغانستان هستند. در سال ۲۰۲۲ میلادی، ۳۸ درصد از پناهندگان بازگشتی به افغانستان را دانشجویان افغانستانی تشکیل می‌دادند که برای دریافت ویزای دانشجویی برای ادامه تحصیل در ایران به کشور خود مراجعت نمودند.

نمودار ۲۳۸- دلایل بازگشت داوطلبانه پناهندگان از ایران به افغانستان در سال ۲۰۲۲

نمودار ۲۳۹- بازگشت داوطلبانه پناهندگان افغانستانی (۲۰۲۱ تا آوریل ۲۰۲۲)

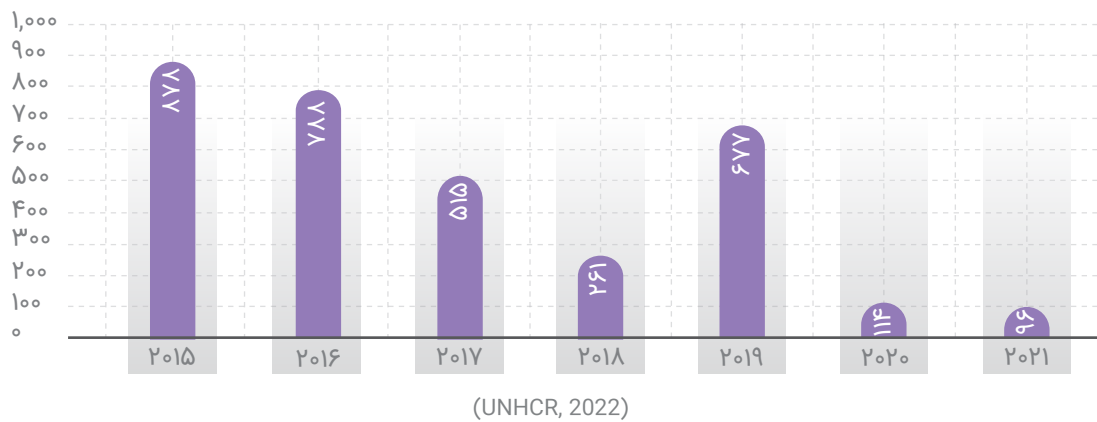

اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی

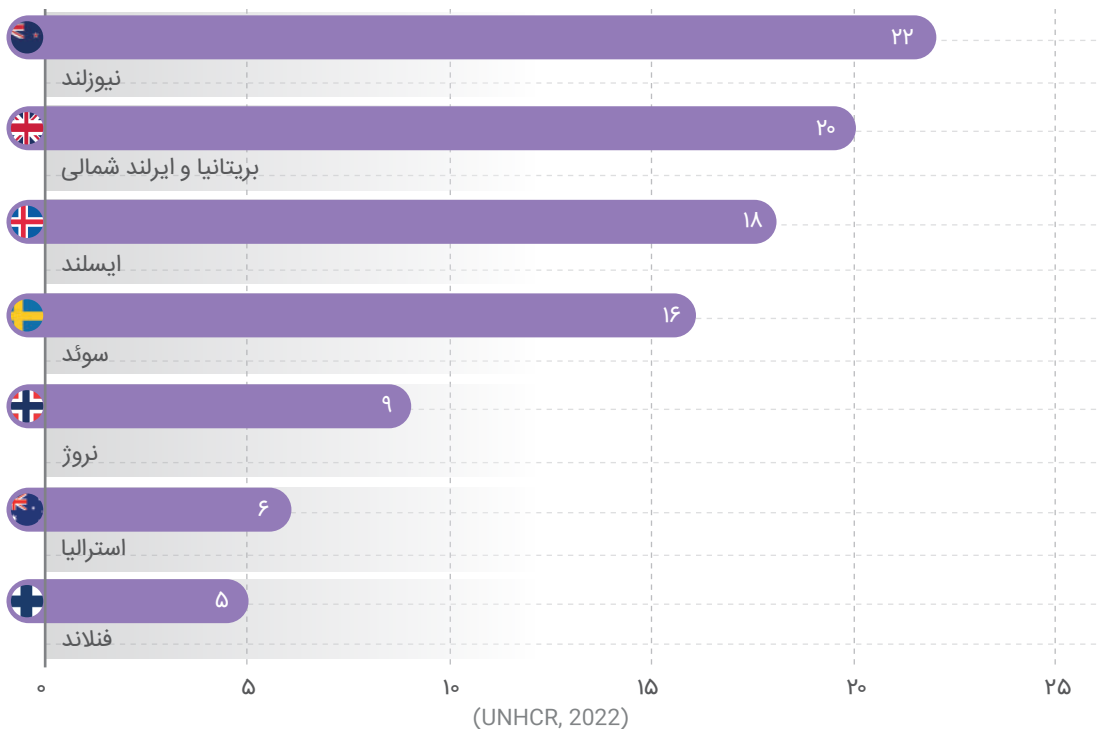
آمار، پایین‌ترین رکورد ثبت شده از سال ۲۰۱۵ به این سو بوده است. کشورهای نیوزلند و بریتانیا و ایرلند شمالی بیشترین تعداد پناهندگان افغانستانی ساکن در ایران را در سال ۲۰۲۱ در کشور خود اسکان دادند. مابقی اسکان یافتگان نیز در کشورهای ایسلند، سوئد، نروژ، استرالیا و فنلاند اسکان مجدد یافتند.

بر اساس آمار کمیساریا، در سال ۲۰۲۱ میلادی، از جمعیت دو میلیون و ۷۰۰ هزار نفری پناهندگان افغانستانی در سراسر جهان، یک هزار و ۵۰۶ نفر از پناهندگان افغانستانی در کشورهای ثالث اسکان مجدد یافتند که از این تعداد ۹۶ نفر از پناهندگان اسکان یافته در سایر کشورها، ساکن کشور ایران بوده‌اند. این

نمودار ۲۴۰- اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی ساکن در ایران (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

نمودار ۲۴۱- اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی ساکن در ایران به تفکیک کشور پذیرنده در سال ۲۰۲۱

طبق اعلام کمیساریای عالی سازمان ملل در امور پناهندگان در سال ۲۰۲۲، شمار آوارگان اجباری در سطح جهان از مرز ۱۰۰ میلیون نفر عبور کرده است و این آمار هشدار است در زمینه بحران مهاجرت‌های اجباری در جهان. از جمله تحولات جهانی که به بحران آوارگی‌های اجباری در سطح جهان دامن زده است، می‌توان به حمله روسیه به اوکراین و آوارگی میلیون‌ها نفر از مردم این سرزمین از خانه و کاشانه خود اشاره کرد. از سوی دیگر بحران‌های ادامه‌دار در سایر مناطق و سرزمین‌ها از جمله بحران بلندمدت افغانستان و سوریه است که سالهاست بیشترین آمار آوارگی‌ها را در جهان به خود اختصاص می‌دهند. به علاوه، شرایط اضطراری جدید یا ادامه‌دار در مناطقی همچون اتیوپی، بورکینافاسو، میانمار، نیجریه، افغانستان و جمهوری دموکراتیک کنگو، همگی در ایجاد این رقم خیره‌کننده نقش داشته‌اند. در سال ۲۰۲۱، بیش از ۵۰ میلیون نفر در جهان وضعیت آوارگی داخلی به سر می‌بردند و بیش از ۲۱ میلیون نفر نیز در سایر کشورها در وضعیت پناهندگی قرار داشتند. علاوه بر این موارد، لازم به ذکر است که تعداد افراد در وضعیت پناهجویی نیز به بیش از ۴/۵ میلیون نفر رسیده و تعداد درخواست‌های جدید پناهندگی ثبت‌شده در سطح جهانی نیز ۲۵ درصد افزایش یافته و به ۱/۴ میلیون نفر رسیده است. از ابتدای آغاز بحران اوکراین تاکنون حدود هشت میلیون نفر از مردم این کشور نیز از مرزهای کشور خارج شده و به کشورهای دیگر پناه برده‌اند.

در منطقه‌ی خاورمیانه نیز که همواره به‌عنوان یکی از مبداهای جریان پناهندگی بوده است، کشورهای درگیر بحران همچون افغانستان و سوریه بیشترین تعداد متقاضیان پناهندگی را راهی کشورهای دیگر

علی‌الخصوص اروپا و بریتانیا کرده‌اند. کشور ایران نیز با ارسال حدود ۲۰ هزار پناهجوی جدید در سال ۲۰۲۱، به عنوان پنجمین کشور اصلی فرستنده پناهجو از مبدا خاورمیانه مطرح شده است. حال آنکه حدود ۶۹ هزار نفر از اتباع ایرانی در وضعیت پناهجویی در کشورهای مختلف در انتظار دریافت پاسخ پناهندگی خود به سر می‌برند و حدود ۱۴۳ هزار ایرانی نیز در وضعیت پناهندگی در جهان هستند. در عین حال کشور ایران، طی سال‌های اخیر شاهد افزایش ورود غیرقانونی اتباع افغانستانی به کشور بوده که این جریان در نتیجه‌ی روی کار آمدن طالبان در کشور افغانستان تشدید یافته است. به تبع افزایش ورود غیرقانونی مهاجران افغانستانی به کشور، دولت ایران با اجرای طرح شناسایی و ساماندهی اتباع افغانستانی غیرمجاز در کشور، موفق به ثبت و شناسایی تعداد زیادی از اتباع غیرمجاز شده و طبق اعلام مقامات رسمی کشور در سال ۱۴۰۰، با احتساب یک میلیون و ۷۰۰ هزار تبعه مجاز افغانستانی، در مجموع چهار میلیون تبعه افغانستانی در ایران حضور دارند. از این رو ضرورت ساماندهی اتباع خارجی در کشور بیش از پیش احساس می‌شود. لذا سیاستگذاران بایستی با اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های کارآمد در ابتدا جلوی جریان ورود غیرقانونی اتباع خارجی به کشور را بگیرند و با ساماندهی، نظارت و کنترل بیشتر مرزها با این پدیده مقابله کنند و ثانیاً، برای جمعیت چهار میلیونی اتباع افغانستانی در کشور نیز در زمینه‌های مختلف ادغام اجتماعی، اقتصادی و ارائه خدمات و امکانات برنامه‌ریزی کنند. در این راستا توجه به توانمندی‌ها و پتانسیل‌های نخبگان و سرمایه‌گذاران خارجی می‌تواند مسیر پیشرفت و توسعه کشور را تسریع بخشد.

فصل هشتم

مهاجرت‌های اقلیمی در جهان و ایران

- جابه‌جایی‌های داخلی در جهان
- جابه‌جایی‌های جدید داخلی در جهان
- جابه‌جایی‌های جدید داخلی ناشی از بلایای طبیعی
- جابه‌جایی‌های داخلی در ایران

人

جابه‌جایی‌های داخلی در جهان

تغییر اقلیم، یکی از چالش‌های اساسی و تعیین‌کننده‌ی عصر کنونی است؛ چالشی که با سایر روندهای جهانی مانند رشد جمعیت، شهرنشینی و ناامنی آب، غذا و انرژی در تعامل بوده و به ناچار جمعیت را تحت تاثیر قرار می‌دهد و می‌تواند بر مقیاس و پیچیدگی جابه‌جایی‌های انسانی در آینده بیفزاید. مطالعات اخیر نشان می‌دهد که تغییرات اقلیمی ممکن است ۸۰ درصد از مساحت زمین که ۸۵ درصد از جمعیت جهان در آنجا ساکن هستند را تحت تاثیر قرار دهد. مهاجران اقلیمی افرادی هستند که عمدتاً به دلیل تغییرات ناگهانی (سیل، طوفان، موج گرما) و یا تغییرات تدریجی (خشکسالی، بیابان‌زایی) در محیط، محل سکونت معمول خود را ترک می‌کنند که در واقع این کار را یا دائم در داخل یک کشور یا آن سوی یک مرز بین‌المللی انجام می‌دهند. کمیساریای عالی سازمان ملل متحد در امور پناهندگان (UNHCR) گزارش می‌دهد که به‌طورمتوسط، سالانه ۲۱/۵ میلیون

نفر به دلیل شروع ناگهانی مخاطرات مربوط به اقلیم بین سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۶ و هزاران نفر دیگر به دلیل خطرات پیش‌رونده‌ی مرتبط با تاثیرات تغییرات اقلیمی آواره شده‌اند.^۱ بررسی سالانه‌ی مجمع جهانی اقتصاد^۲ (WEF) در مورد خطرات جهانی نشان می‌دهد که سه خطر محیط‌زیستی شامل شکست اقدامات اقلیمی، وقایع اقلیمی شدید و ازدست‌دادن تنوع زیستی، عمده‌ترین خطراتی هستند که منجر به نگرانی کارشناسان شده است. به گزارش مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۲۲)، شکست اقدامات در زمینه‌ی مقابله با تغییرات اقلیمی، به‌عنوان بزرگترین نگرانی برای کارشناسان جهانی طی ده سال آینده محسوب می‌شود؛ در واقع تلاش‌های ناکافی جهان برای مقابله با تغییرات اقلیمی در اوایل سال ۲۰۲۰، قبل از شیوع بیماری همه‌گیر کرونا، در صدر فهرست نگرانی‌ها قرار داشت.

شکل ۲۹- شدیدترین خطرات در مقیاس جهانی طی ده سال آینده

رتبه	شدیدترین خطرات در مقیاس جهانی طی ۱۰ سال آینده
۱	شکست اقدامات اقلیمی
۲	وقایع اقلیمی شدید
۳	از دست رفتن تنوع زیستی
۴	از دست رفتن انسجام اجتماعی
۵	بحران‌های معیشتی
۶	بیماری‌های عفونی
۷	خسارت به محیط زیست در نتیجه فعالیت انسان
۸	بحران منابع طبیعی
۹	بحران مربوط به بدهی
۱۰	تقابل ژئواکونومیک

(World Economic Forum, 2022)

یا افزایش سطح آب دریاها قرار دارند و در آینده نیز به طور فزاینده‌ای در معرض خطر قرار خواهند گرفت. بر اساس برآورد مطالعات انجام‌شده در این زمینه، حدود ۱/۶ تا ۳/۳ میلیارد نفر در سراسر جهان، در مناطقی زندگی می‌کنند که در برابر تأثیرات تغییرات اقلیمی بسیار آسیب‌پذیر هستند. در سال ۲۰۱۸،

باید گفت که ترکیبی از چالش‌های متعدد توسعه مانند فقر، گرسنگی، درگیری و تخریب محیط‌زیست، کشورها و کل مناطق جهان را در برابر تغییرات اقلیمی آسیب‌پذیر می‌کند. بسیاری از مردم در آسیب‌پذیرترین موقعیت‌ها و مناطق نیز به‌شدت در معرض درگیری و خشونت و یا خطرات اقلیمی مانند خشکسالی، سیل

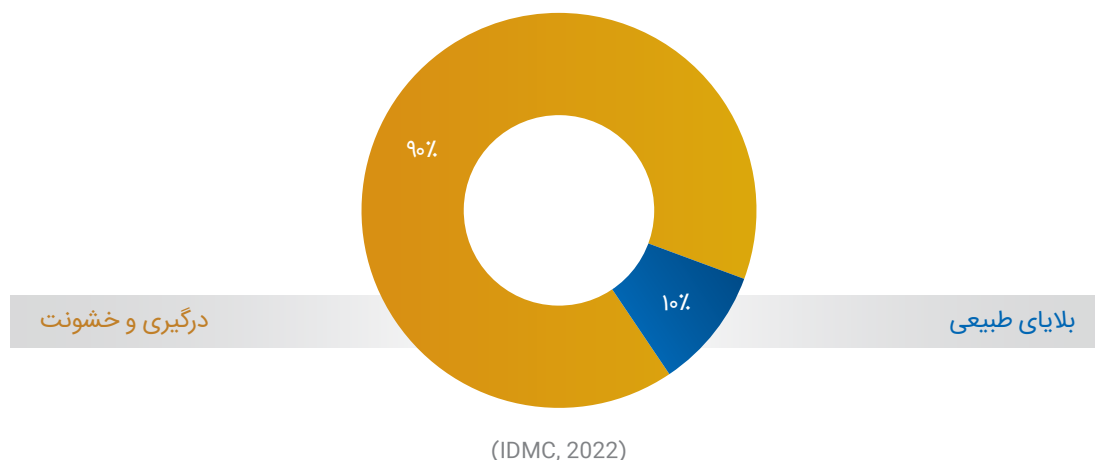
1. UNHCR, 2016

2. World Economic Forum, 2022

بانک جهانی تخمین زد که تا سال ۲۰۵۰ سه منطقه (آمریکای لاتین، جنوب صحرای آفریقا و آسیای جنوب شرقی) ۱۴۳ میلیون مهاجر اقلیمی خواهند داشت و آسیب پذیرترین مناطق جهان به لحاظ تغییرات اقلیمی شامل شرق، مرکز و غرب آفریقا، آسیای جنوبی، میکرونزی^۱ و ملانزی^۲ و آمریکای مرکزی است^۳. بلایای طبیعی می‌تواند باعث ایجاد شوک‌های اقتصادی در مناطق در معرض آسیب شود که این امر به نوبه خود منجر به درگیری و سپس جابه‌جایی و مهاجرت می‌شود. منابع طبیعی محدود مانند آب آشامیدنی، در بسیاری از نقاط جهان که میزبان پناهجویان هستند، در حال کمیاب شدن است. این به معنی مبارزه‌ی صاحبان محصولات زراعی برای زنده ماندن در جایی است که شرایط آب‌وهوایی، خیلی گرم و خشک یا خیلی سرد و مرطوب می‌شود و معیشت را تهدید می‌کند؛ این امر خود را در درگیری‌های خشونت‌آمیز از طریق ناامنی غذا و آب و ازدست‌دادن درآمد و معیشت اهالی آن ناحیه نشان می‌دهد. خطرات مرتبط با فعالیت‌های اقتصادی حساس به اقلیم، زمانی که در چارچوب نهادهای ضعیف و حکومت‌داری ضعیف، فقر و نابرابری قرار می‌گیرند، تشدید می‌شوند. در

نتیجه ازدیاد چنین عواملی، موجب می‌شود که همه‌ساله افراد زیادی در داخل مرزهای کشور خود جابه‌جا شوند. طبق آمارهای مرکز پایش و نظارت بر آوارگی‌های داخلی^۴ (IDMC)، تا پایان سال ۲۰۲۱ میلادی، ۵۳/۲ میلیون نفر در نتیجه‌ی خشونت و درگیری و حدود شش میلیون نفر در اثر بلایای طبیعی در داخل مرزهای کشور خود در وضعیت آوارگی به‌سر برده‌اند. اگرچه مقیاس جابه‌جایی‌های ناشی از بلایای طبیعی در مقایسه با خشونت و درگیری کوچک‌تر بوده است اما پیش‌بینی می‌شود که با افزایش مخاطرات محیطی در نتیجه‌ی تغییرات محیطی و اقلیمی، بر مقیاس این نوع آوارگی‌ها در سطح جهان افزوده شود. اما باید توجه داشت که تخمین میزان آوارگی جمعیت در آینده که توسط تغییرات اقلیمی تشدید می‌شود، بسیار متفاوت است. کریستین اید^۵ (۲۰۰۷) استدلال می‌کند که تا سال ۲۰۵۰، یک میلیارد نفر در اثر تغییرات اقلیمی آواره خواهند شد. به عقیده مایرز^۶ (۲۰۰۱) تغییرات اقلیمی تا سال ۲۰۵۰، تا ۲۰۰ میلیون مهاجر بیشتر در جهان ایجاد می‌کند و این رقم به‌طور کلی پذیرفته شده است.

نمودار ۲۴۲- جابه‌جایی‌های ناشی از خشونت و درگیری و بلایای طبیعی (۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱)

1. Micronesia
2. Melanesia
3. IPCC, 2021

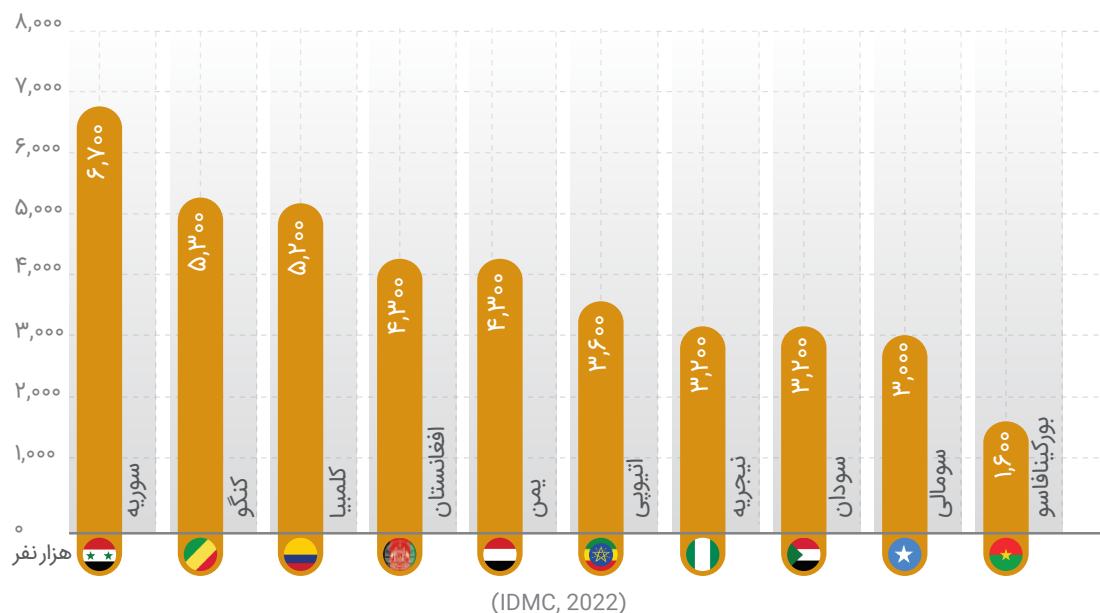
4. Internal Displacement Monitoring Centre
5. Christian Aid
7. Myers

جابه‌جایی‌های ناشی از درگیری و خشونت

تشکیل می‌دهد. افغانستان و جمهوری دموکراتیک کنگو نیز بالاترین رکورد تاریخ را ثبت کرده‌اند. این رقم جهانی نه تنها شامل افراد آواره سال گذشته است، بلکه افرادی که چندین سال یا حتی چند دهه پیش خانه‌های خود را ترک کرده‌اند را نیز شامل می‌شود. برای مثال، اکثر آوارگان داخلی در نیجریه پنج تا هفت سال است که در وضعیت آوارگی زندگی می‌کنند در حالی که اکثر آن‌ها در موزامبیک در طول ۲۴ ماه گذشته آواره شده‌اند.

بر اساس گزارش مرکز نظارت و پایش جابه‌جایی‌های داخلی (IDMC)، در سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱، درگیری و خشونت باعث جابه‌جایی ۵۳/۲ میلیون نفر در سراسر جهان شده است که بالاترین رقم برای درگیری و خشونت در ۵۹ کشور و منطقه بوده است. افزایش ۵/۸ میلیونی تعداد آوارگان در مقایسه با سال ۲۰۲۰ عمدتاً ناشی از افزایش تعداد آوارگان داخلی در کشورهای همچون افغانستان، بورکینافاسو، اتیوپی و یمن است. تعداد آن‌ها در کشورهای سوریه، جمهوری دموکراتیک کنگو و کلمبیا بالا بوده و یک‌سوم این جمعیت را

نمودار ۲۴۳- ده کشور با بیشترین تعداد جابه‌جایی‌های داخلی ناشی از درگیری و خشونت (۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱)

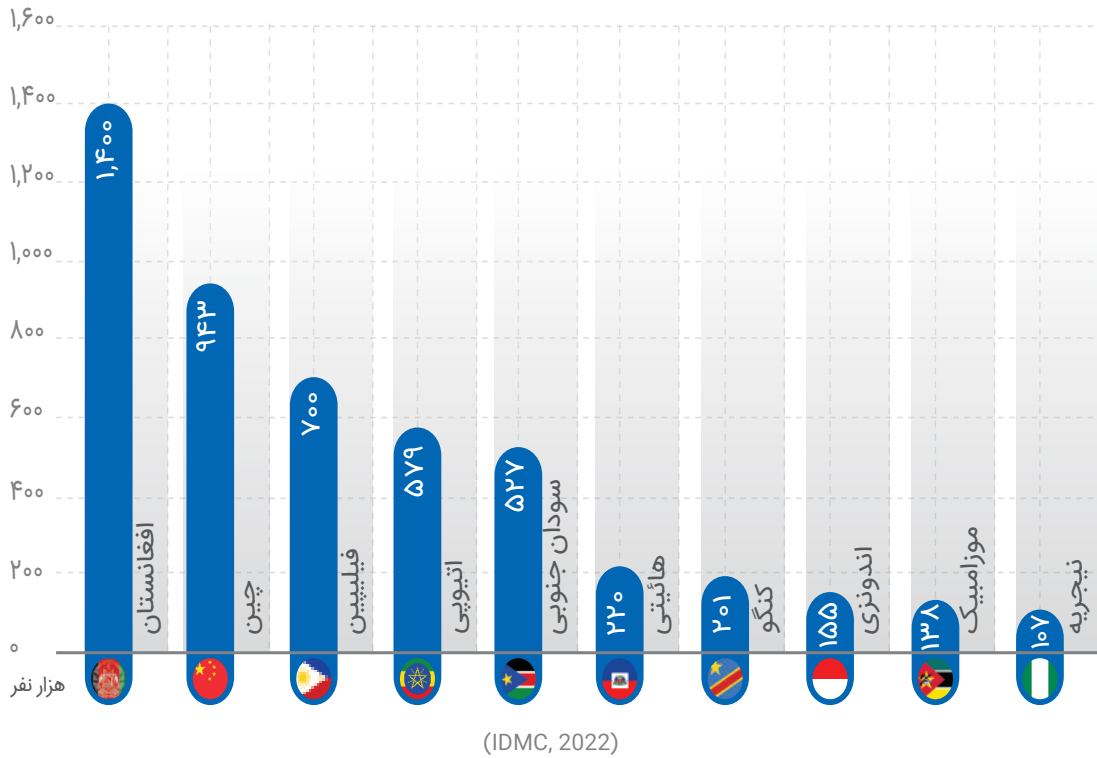

جابجایی‌های ناشی از بلایای طبیعی

طبیعی در افغانستان آواره شده‌اند، قبل از سال ۲۰۲۱ مجبور به ترک خانه‌های خود شده‌اند. بیشتر آن‌ها به دلیل خشکسالی و سیل‌هایی که از سال ۲۰۱۸ این کشور را تحت تاثیر قرار داده است، آواره شده‌اند.

در سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱ حدود ۵/۹ میلیون نفر در نتیجه‌ی بلایای طبیعی در ۸۴ کشور و منطقه جابه‌جا شده‌اند. این سومین سال متوالی است که چنین رقم جهانی جمع‌آوری می‌شود. افغانستان، چین و فیلیپین با بیش از سه میلیون نفر بالاترین میزان جابه‌جایی داخلی را ثبت کرده‌اند. بیشتر افرادی که در اثر بلایای

نمودار ۲۴۴- ده کشور با بیشترین تعداد جابه‌جایی‌های داخلی ناشی از بلایای طبیعی (۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱)

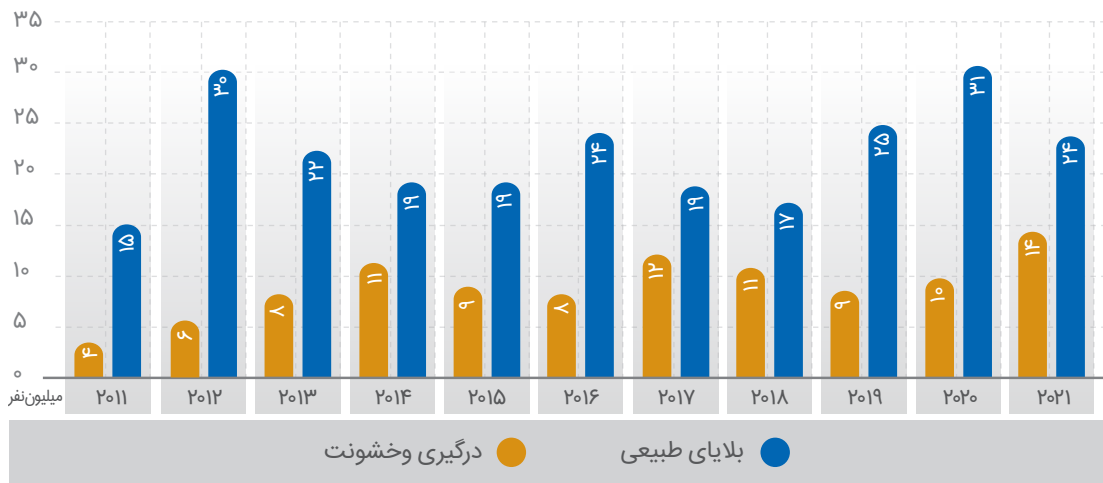

جابه‌جایی‌های جدید داخلی در جهان

در کشورهای کم‌درآمد و یا با درآمد متوسط زندگی می‌کنند که از اثرات نابرابری جهانی، افزایش مخاطرات اقلیمی و شیوه‌های توسعه ناپایدار رنج می‌برند. پرداختن به جابه‌جایی داخلی در شرایط اقلیمی در حال تغییر به‌عنوان یک تلاش توسعه‌ای است که به افزایش اراده سیاسی، تأمین مالی استراتژیک و همکاری بهتر در کاهش خطر بلایا، ایجاد صلح، توسعه پایدار و اقدامات اقلیمی نیازمند است.

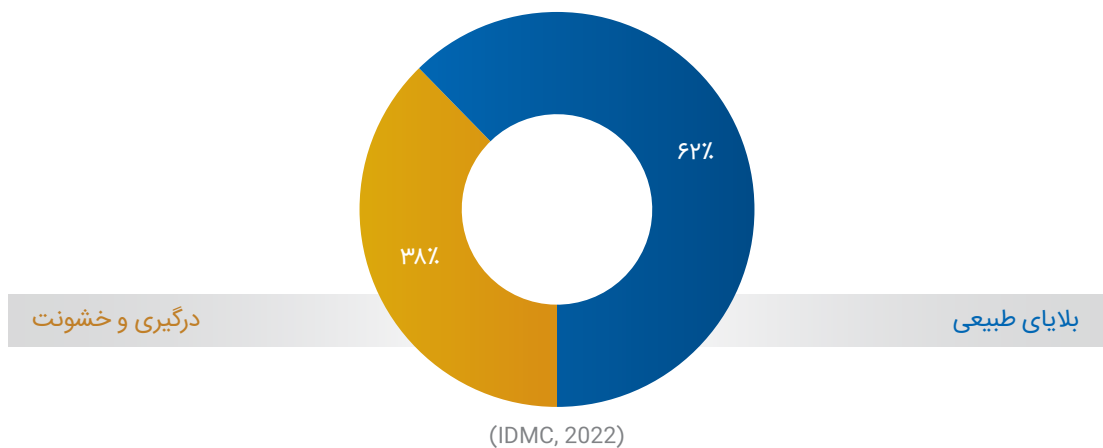
بر اساس آخرین گزارش مرکز نظارت و پایش آوارگی‌های داخلی (IDMC)، در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۳۸ میلیون جابه‌جایی داخلی جدید در جهان به ثبت رسیده است. از کل جابه‌جایی‌های جدید در این سال ۲۳/۷ میلیون نفر به دلیل بلایای طبیعی و ۱۴/۴ میلیون نفر در نتیجه درگیری و خشونت جابه‌جا شده‌اند. بیشتر جابه‌جایی‌های ناشی از تغییر اقلیم و یا تغییرات محیط‌زیستی در داخل مرزهای کشورها اتفاق می‌افتد. بیشتر افراد آسیب دیده از مخاطرات اقلیمی

نمودار ۲۴۵- روند جهانی جابه‌جایی‌های جدید داخلی ناشی از خشونت و درگیری و بلایای طبیعی (۲۰۱۱ تا ۲۰۲۱)

(IDMC, 2022)

نمودار ۲۴۶- جابه‌جایی‌های جدید داخلی ناشی از خشونت و درگیری و بلایای طبیعی در سال ۲۰۲۱

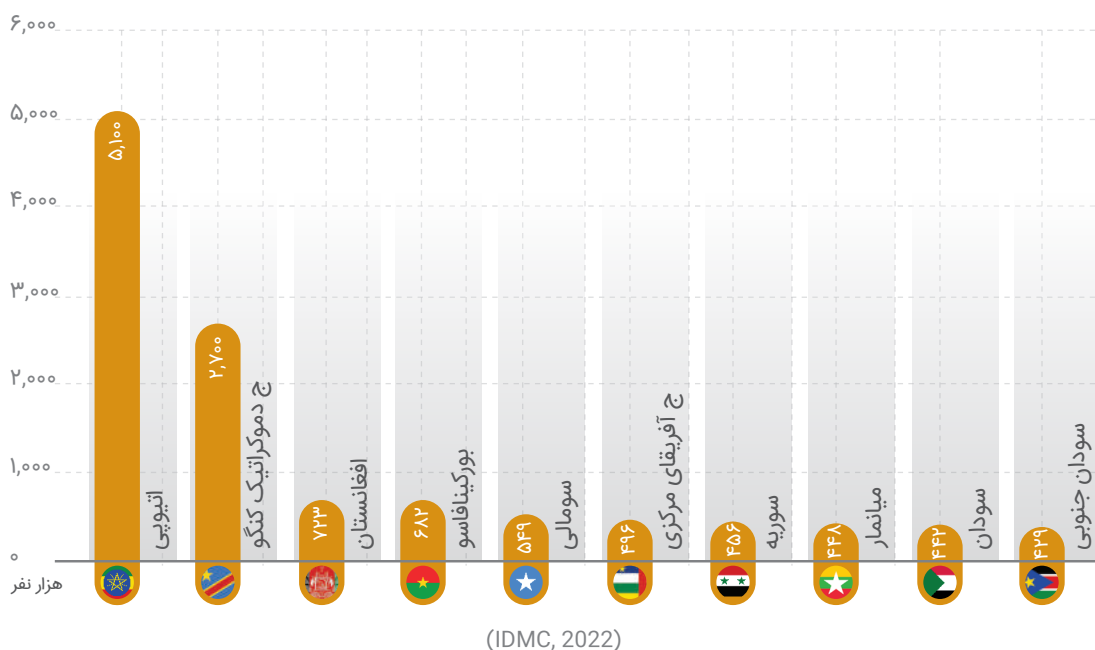
(IDMC, 2022)

جابه‌جایی‌های جدید ناشی از درگیری و خشونت

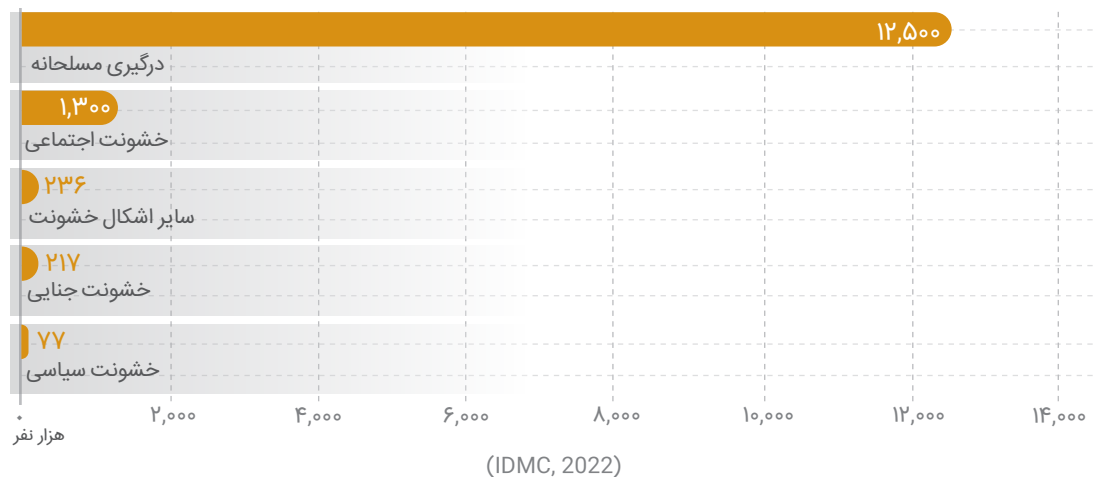
جبهه درگیری‌ها به طور مکرر مجبور به فرار شده‌اند و یا اردوگاه‌های میزبان آوارگان داخلی در برخی از کشورها مورد حمله قرار گرفتند و مردم مجبور به جابه‌جایی مجدد شده‌اند. بیش از ۸۰ درصد از جابه‌جایی‌های جدید داخلی در اثر درگیری و خشونت در سراسر جهان در کشورهای جنوب صحرای آفریقا ثبت شده است.

در سال ۲۰۲۱، خشونت و درگیری عامل جابه‌جایی جدید ۱۴/۴ میلیون نفر در سراسر جهان بوده است که بالاترین رقم ثبت شده تاکنون است. بر همین اساس کشورهای اتیوپی، جمهوری دموکراتیک کنگو و افغانستان بالاترین رکورد را ثبت کرده‌اند، لازم به ذکر است که در بسیاری از جوامع افراد به دلیل تغییر

نمودار ۲۴۷- ده کشور با بیشترین جابه‌جایی جدید داخلی بر اثر درگیری و خشونت در سال ۲۰۲۱

نمودار ۲۴۸- جابه‌جایی‌های جدید داخلی در اثر درگیری و خشونت به تفکیک نوع درگیری در سال ۲۰۲۱

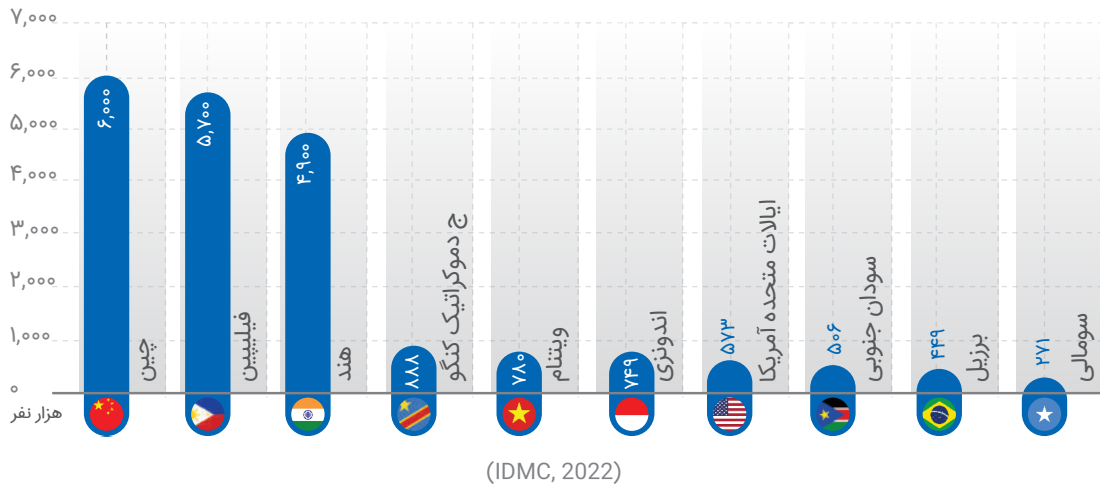
1. Central African Republic

جابه‌جایی‌های جدید ناشی از بلایای طبیعی

آمریکا، بارندگی جنوب صحرای آفریقا، خاورمیانه و شمال آفریقا کمتر شده بود اما هر سه منطقه تحت تاثیر خشکسالی شدید و دمای شدید قرار داشتند و منجر به جابه‌جایی صدها هزار نفر در این مناطق شد. قاره اروپا نیز تحت تاثیر رخداد شرایط جوی شدید همچون موج گرما، آتش‌سوزی و سیل شدید بود که منجر به جابه‌جایی بیش از ۲۶۱ هزار نفر شد که این میزان در مقایسه با سال ۲۰۲۰ افزایش داشته است.

بلایای طبیعی موجب وقوع بیشترین جابه‌جایی‌های جدید داخلی در سراسر جهان شده است. به طوری که در سال ۲۰۲۱ جابه‌جایی حدود ۲۳/۷ میلیون نفر به این دلیل ثبت شده است. بیشتر جابه‌جایی‌های جدید و مکرر ناشی از بلایای طبیعی در سال ۲۰۲۱ در شرق آسیا و اقیانوسیه و آسیای جنوبی ثبت شده است که مجموعاً ۸۰ درصد کل جابه‌جایی‌های جهان را تشکیل می‌دهند. با اینکه رخداد طوفان‌های شدید در قاره‌ی

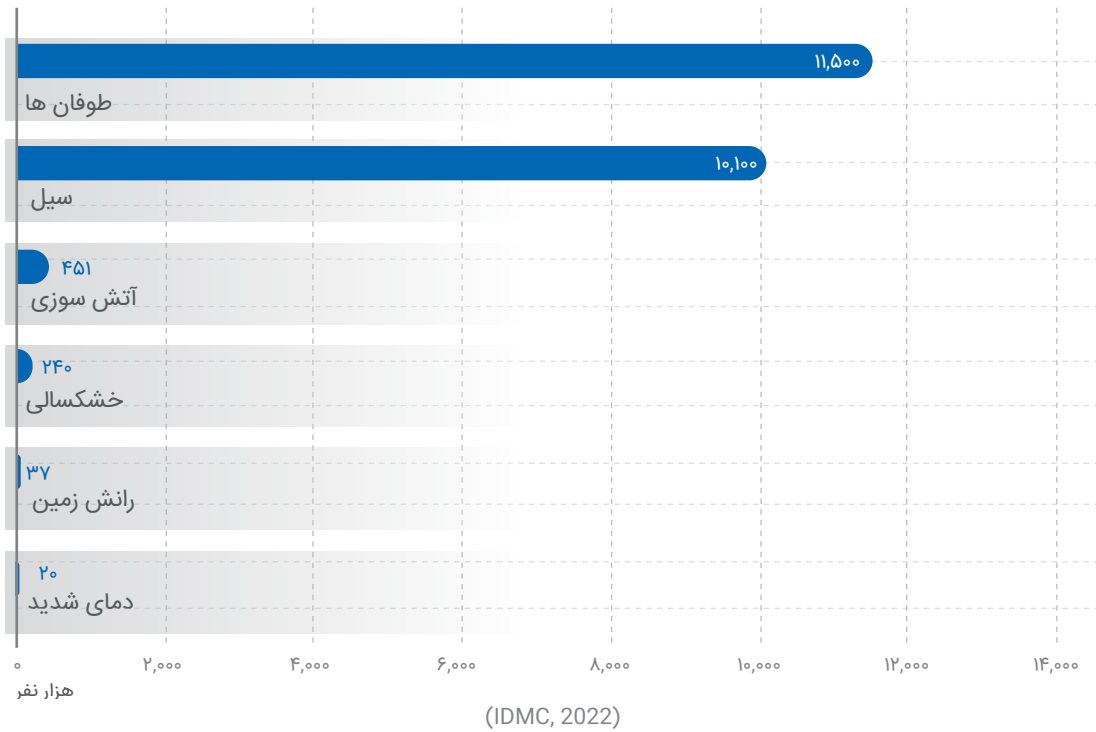
نمودار ۲۴۹- ده کشور با بیشترین جابه‌جایی جدید داخلی در اثر بلایای طبیعی در سال ۲۰۲۱

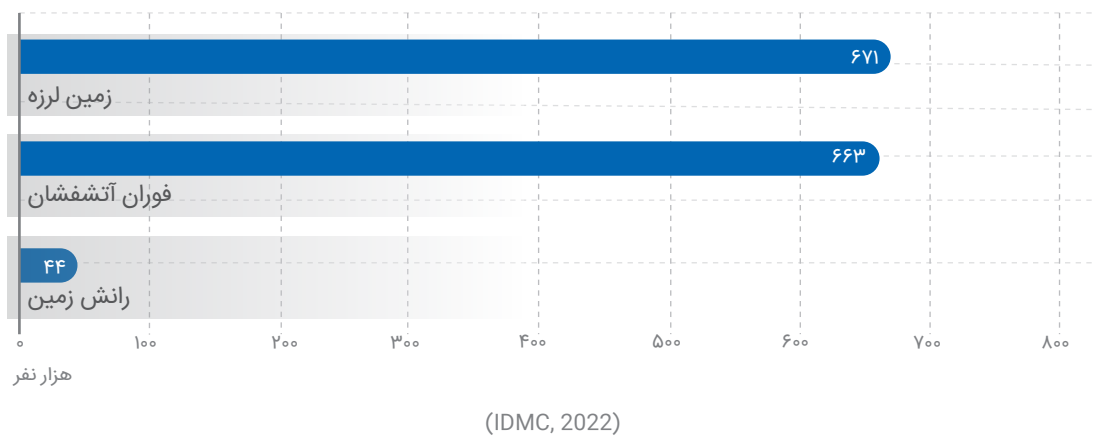
است. به عبارت دیگر، طوفان‌ها عامل جابه‌جایی حدود ۱۱ میلیون نفر در سراسر جهان بوده و وقوع سیل ۱۰ میلیون نفر را آواره کرده است.

وقوع بلایای طبیعی عامل جابه‌جایی بیش از ۶۰ درصد جابه‌جایی‌های داخلی ثبت‌شده در سال ۲۰۲۱ بوده است. بیش از ۹۴ درصد خطرات مرتبط با آب و هوا در سراسر جهان ناشی از وقوع طوفان و سیل بوده

نمودار ۲۵۰- جابه‌جایی‌های جدید داخلی در اثر بلایای طبیعی به تفکیک نوع بلایا در سال ۲۰۲۱

نمودار ۲۵۱- جابه‌جایی‌های جدید داخلی در اثر بلایای ژئوفیزیکی در سال ۲۰۲۱

جابه‌جایی‌های جدید داخلی ناشی از بلایای طبیعی در مناطق مختلف جهان

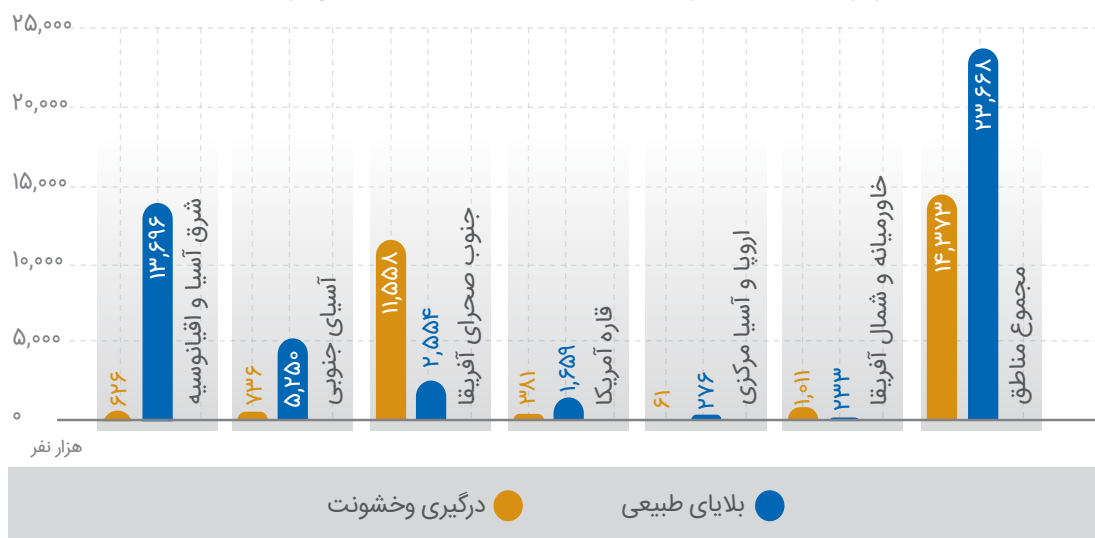
در سال ۲۰۲۱ در میان مناطق مختلف جهان، کشورهای جنوب صحرای آفریقا بیش از ۸۰ درصد از کل جابه‌جایی‌های داخلی ناشی از درگیری و خشونت در سراسر جهان را ثبت کرده‌اند که عمدتاً ناشی از درگیری در اتیوپی، جمهوری دموکراتیک کنگو و بورکینافاسو بوده است. برخی از کشورهای آسیای جنوبی، شرق آسیا و اقیانوسیه نیز بالاترین آمار جابه‌جایی خود را ثبت کرده‌اند. آمار کلی جابه‌جایی برای شرق آسیا و اقیانوسیه بیش از سه برابر بود که بیشتر نتیجه‌ی تشدید درگیری‌ها و خشونت‌ها در میانمار و جابه‌جایی‌های قابل‌توجه در این کشور است.

تعداد جابه‌جایی‌های داخلی در خاورمیانه و شمال آفریقا در مقایسه با سال ۲۰۲۰ حدود نصف کاهش یافته و به کمترین میزان خود در یک دهه‌ی گذشته رسیده است. این امر عمدتاً نتیجه‌ی کاهش درگیری در

سوریه و لیبی بود. ارقام کمتری نیز در قاره آمریکا، اروپا و آسیای مرکزی گزارش شده اما تعداد آوارگان داخلی در پایان سال ۲۰۲۱ نسبت به سال گذشته بدون تغییر بوده است.

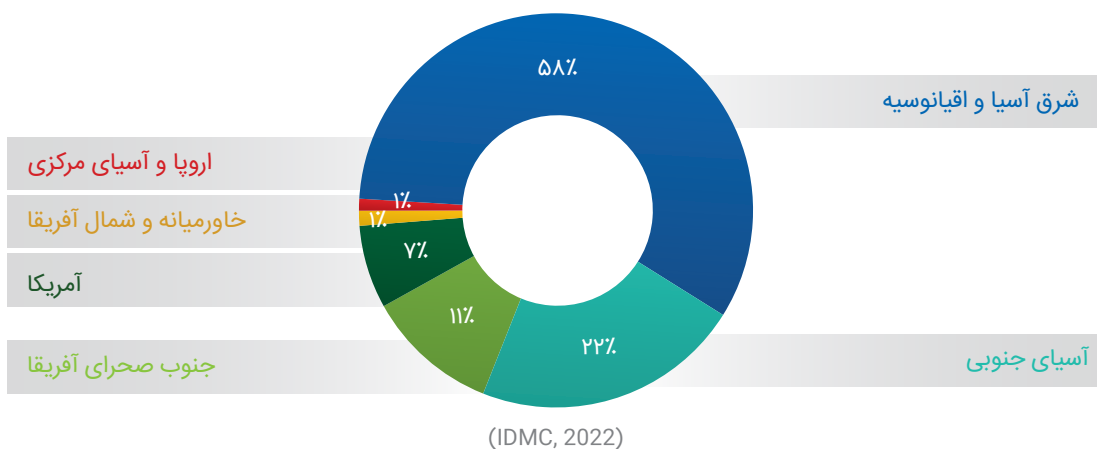
بیشتر جابه‌جایی‌های مکرر ناشی از بلایای طبیعی در سال ۲۰۲۱ نیز در شرق آسیا و اقیانوسیه و آسیای جنوبی ثبت شده است که مجموعاً ۸۰ درصد کل جابه‌جایی‌ها را تشکیل می‌دهد. در سال ۲۰۲۱ بیش از نیمی از جابه‌جایی‌های ناشی از بلایای طبیعی در شرق آسیا و اقیانوسیه بوده است. سهم آسیای جنوبی از این جابه‌جایی‌ها ۲۲ درصد بوده است. خاورمیانه و شمال آفریقا و اروپا و آسیای مرکزی در مقایسه با سایر مناطق با یک درصد، سهم کمتری از جابه‌جایی‌های ناشی از بلایای طبیعی در سال ۲۰۲۱ را به خود اختصاص داده‌اند.

نمودار ۲۵۲- جابه‌جایی‌های جدید داخلی به تفکیک مناطق مختلف جهان در سال ۲۰۲۱

(IDMC, 2022)

نمودار ۲۵۳- سهم مناطق مختلف از کل جابه‌جایی‌های جدید داخلی در جهان در سال ۲۰۲۱

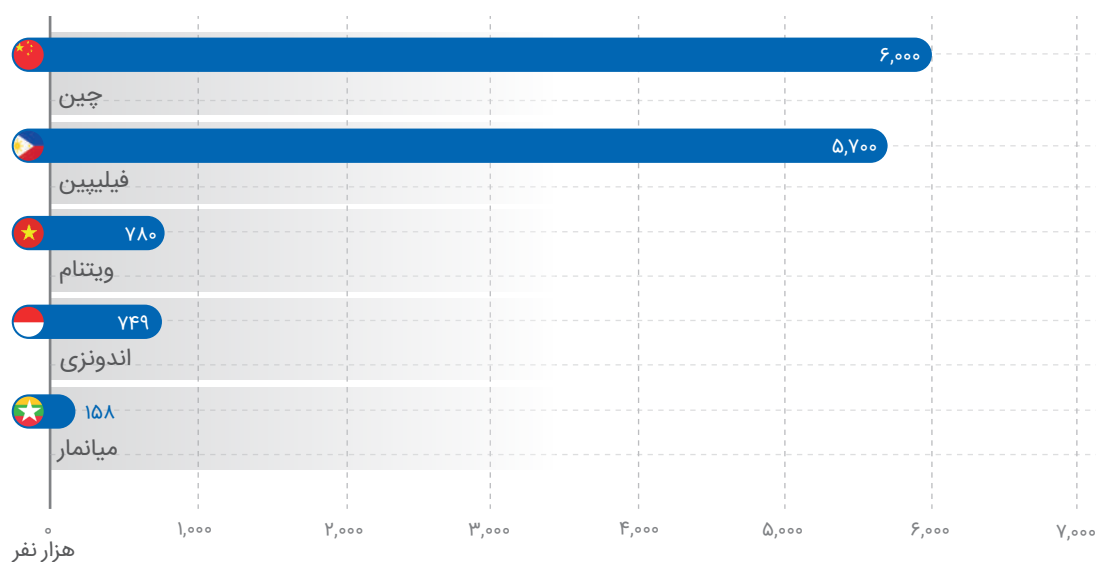

جابه‌جایی‌های جدید داخلی ناشی از بلایای طبیعی در شرق آسیا و اقیانوسیه

جدید در جهان بوده است. این درصد از جابه‌جایی‌ها از سال ۲۰۱۸ بالاترین رقم از جابه‌جایی‌های داخلی ناشی از بلایای طبیعی بوده و در مقایسه با سال ۲۰۲۰ جابه‌جایی‌ها در این منطقه حدود ۱۳ درصد افزایش داشته است. طوفان‌ها ۵۸ درصد از جابه‌جایی‌های ناشی از بلایای ثبت شده در این منطقه را به خود اختصاص می‌دهند.

همانند سال‌های گذشته منطقه شرق آسیا و اقیانوسیه بیشترین جابه‌جایی‌های ناشی از بلایای طبیعی ثبت شده در سراسر جهان را به خود اختصاص داده است. به طوری که در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۱۳/۷ میلیون نفر در این منطقه جابه‌جا شدند که این میزان بالاترین رقم از سال ۲۰۱۶ و بالاتر از میانگین سالانه در دهه گذشته (۱۱/۶ میلیون نفر) است. به عبارت دیگر، سهم منطقه‌ی شرق آسیا و اقیانوسیه ۵۷/۸ درصد از جابه‌جایی‌های داخلی

نمودار ۲۵۴- جابه‌جایی‌های جدید داخلی در اثر بلایای طبیعی در شرق آسیا و اقیانوسیه در سال ۲۰۲۱

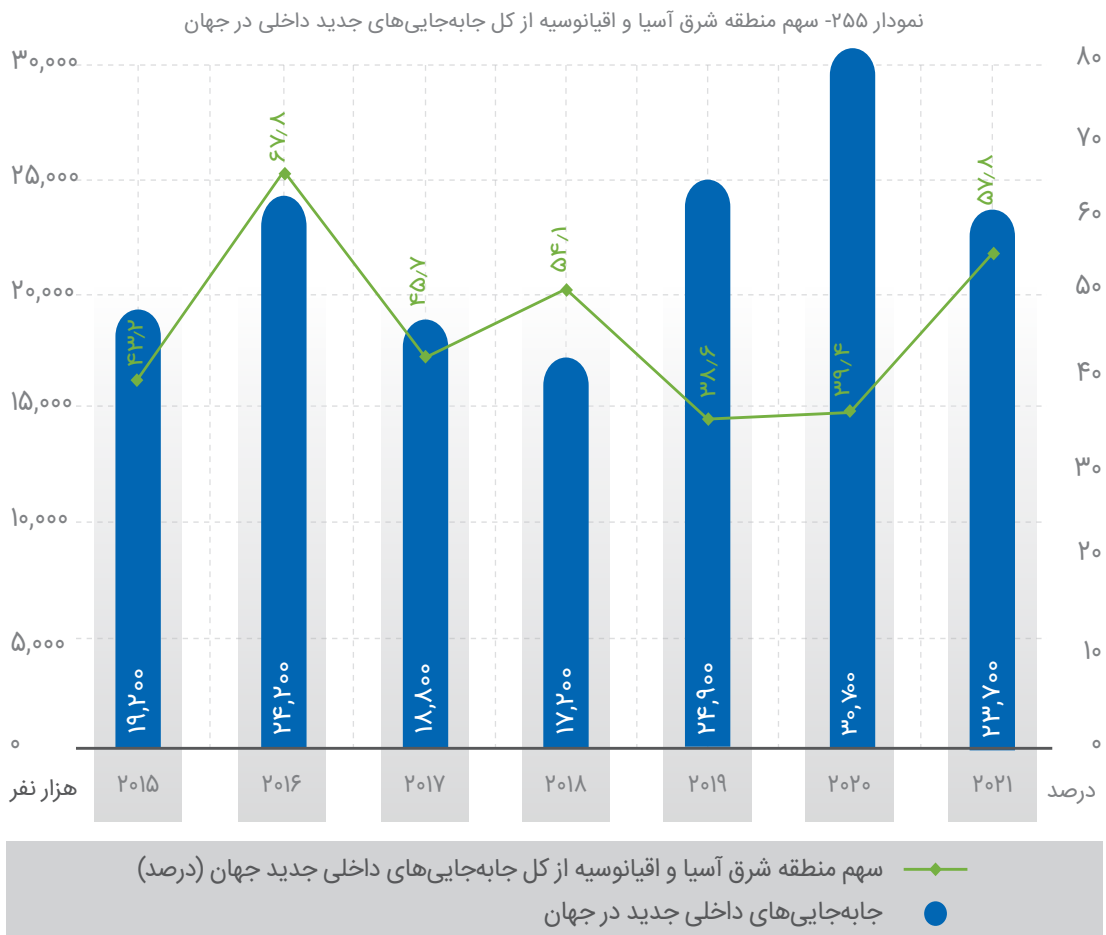

(IDMC, 2022)

جدول ۱۱۰- وضعیت جابه‌جایی‌های جدید داخلی در منطقه شرق آسیا و اقیانوسیه (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

سال	منطقه شرق آسیا و اقیانوسیه (هزار نفر)	جابه‌جایی‌های داخلی در جهان (هزار نفر)	سهم منطقه (درصد)
۲۰۱۵	۸,۳	۱۹,۲	۴۳,۲
۲۰۱۶	۱۶,۴	۲۴,۲	۶۷,۸
۲۰۱۷	۸,۶	۱۸,۸	۴۵,۷
۲۰۱۸	۹,۳	۱۷,۲	۵۴,۱
۲۰۱۹	۹,۶	۲۴,۹	۳۸,۶
۲۰۲۰	۱۲,۱	۳۰,۷	۳۹,۴
۲۰۲۱	۱۳,۷	۲۳,۷	۵۷,۸

(IDMC, 2022)

(IDMC, 2022)

پدیده اقیانوسی - جوی لائینا در اوایل سال ۲۰۲۱ با تغییر الگوهای آب و هوایی شرایط مرطوب‌تری در شرق آسیا و اقیانوسیه ایجاد کرد که منجر به رخداد سه طوفان قوی اینفا، رای^۲ و کانسون^۳ شد. طوفان رای باعث بیش‌ترین تعداد جابه‌جایی ناشی از بلایای طبیعی در جهان در سال ۲۰۲۱ شد که با ایجاد شرایط بحرانی معیشت آوارگان داخلی به خطر افتاد، قیمت مواد غذایی افزایش یافت و خطر ناامنی غذایی را در منطقه افزایش داد. طوفان‌ها در اقیانوسیه جنوبی و شرق و جنوب شرق آسیا باعث جابه‌جایی بیش از ۸ میلیون نفر شدند که اکثریت آن‌ها به شکل تخلیه‌های پیشگیرانه بوده است. در این منطقه هر سال بالاترین تعداد جابه‌جایی ناشی از بلایای طبیعی در جهان در چین ثبت می‌شود. انتظار می‌رود تغییرات آب و هوایی شدت طوفان‌های استوایی را در شرق آسیا و اقیانوسیه افزایش دهد و جمعیت زیادی را در داخل خشکی در معرض تأثیرات ویرانگر خود قرار دهد.

1. In-fa
2. Rai

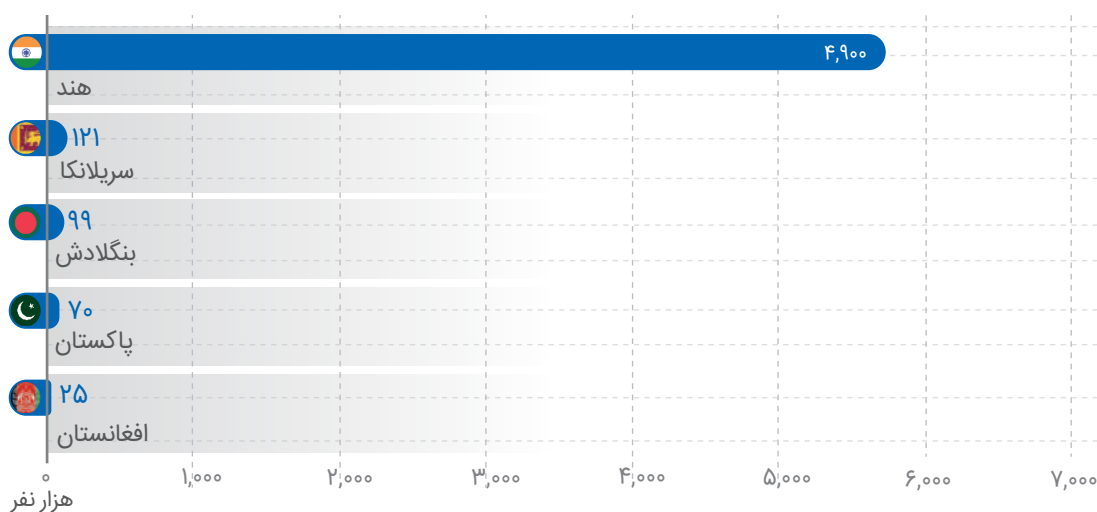
3. Conson

جابه‌جایی‌های جدید داخلی ناشی از بلایای طبیعی در آسیای جنوبی

در سال ۲۰۲۱، حدود ۵/۳ میلیون جابه‌جایی ناشی از بلایای طبیعی در منطقه آسیای جنوبی ثبت شده که رقم نسبتاً بالایی در سطح جهانی است. به طوری که سهم منطقه‌ی آسیای جنوبی از کل جابه‌جایی‌های داخلی جدید در جهان در سال ۲۲/۴ درصد بوده که نسبت به سال ۲۰۲۰ این سهم کاهش یافته است. باران‌های موسمی ضعیف در منطقه همچنین دولت افغانستان را بر آن داشت تا در ماه ژوئن وضعیت

خشکسالی اعلام کند. برخی پیش‌بینی‌ها حاکی از آن است که ۹۷ درصد مردم افغانستان احتمالاً تا اواسط سال ۲۰۲۲ در فقر زندگی کنند. کشور پاکستان نیز در سال ۲۰۲۱ وضعیت خشکسالی را تجربه کرد و شرایط خشک در سراسر کشور بیانگر این بود که فصل باران‌های موسمی تنها باعث جابه‌جایی حدود دو هزار نفر در سال ۲۰۲۱ شد که کمترین رقم در سال‌های اخیر است.

نمودار ۲۵۶- جابه‌جایی‌های جدید داخلی در اثر بلایای طبیعی در آسیای جنوبی در سال ۲۰۲۱

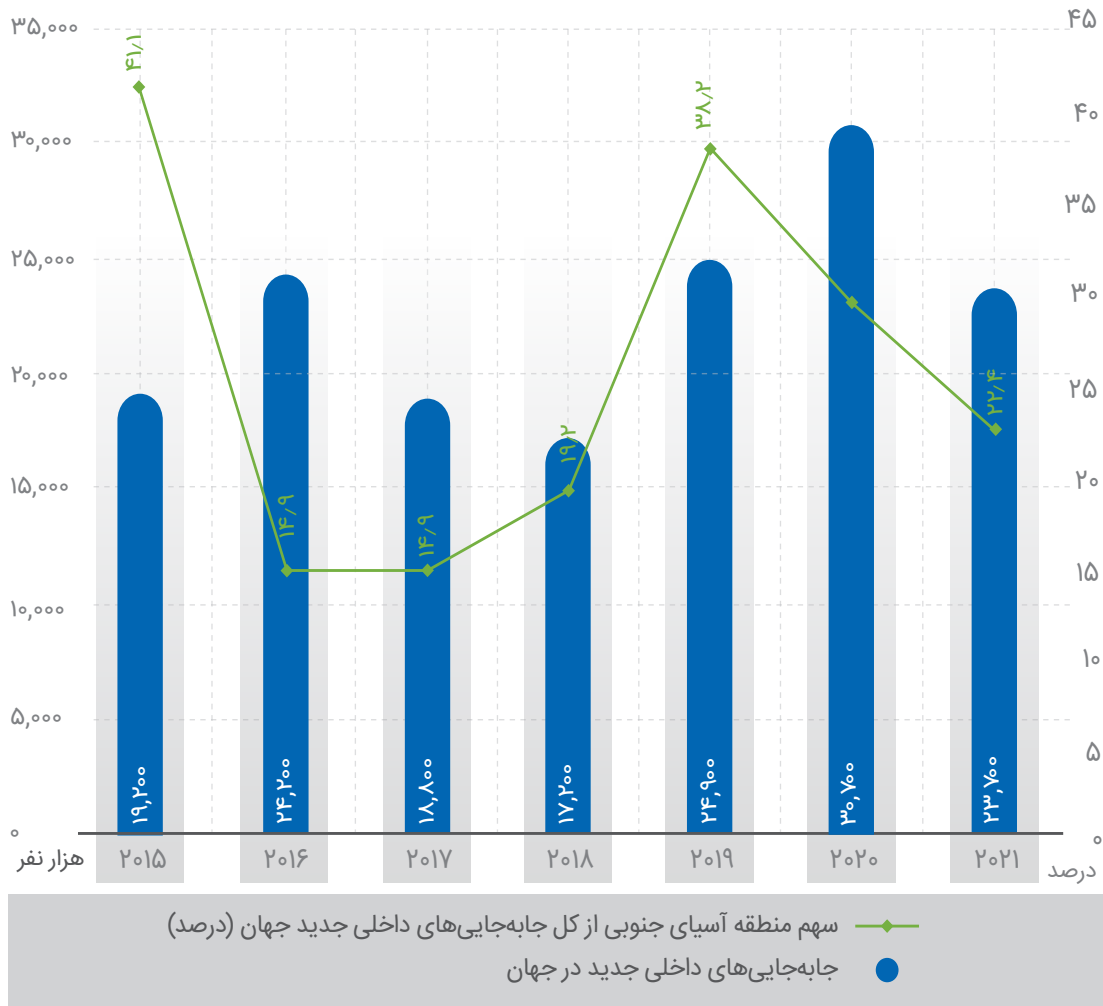
(IDMC, 2022)

جدول ۱۱۱- وضعیت جابه‌جایی‌های جدید داخلی در منطقه آسیای جنوبی (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

سهم منطقه (درصد)	جابه‌جایی‌های داخلی جدید در جهان (هزار نفر)	منطقه آسیای جنوبی (هزار نفر)	سال
۴۱/۱	۱۹,۲۰۰	۷,۹۰۰	۲۰۱۵
۱۴/۹	۲۴,۲۰۰	۳,۶۰۰	۲۰۱۶
۱۴/۹	۱۸,۸۰۰	۲,۸۰۰	۲۰۱۷
۱۹/۲	۱۷,۲۰۰	۳,۳۰۰	۲۰۱۸
۳۸/۲	۲۴,۹۰۰	۹,۵۰۰	۲۰۱۹
۳۰/۰	۳۰,۷۰۰	۹,۲۰۰	۲۰۲۰
۲۲/۴	۲۳,۷۰۰	۵,۳۰۰	۲۰۲۱

(IDMC, 2022)

نمودار ۲۵۷- سهم منطقه آسیای جنوبی از کل جابه‌جایی‌های جدید داخلی در جهان

(IDMC, 2022)

همیوشانی سیل و طوفان شدید جابه‌جایی‌های زیادی را در کشورهای منطقه آسیای جنوبی ایجاد نمود. قوی‌ترین طوفانی که در ۲۰ سال گذشته سواحل غربی هند را درنوردید، ۲۵۸ هزار نفر را جابه‌جا کرد. طوفان یاس^۱ بیشترین تعداد جابه‌جایی در هند و منطقه در سال ۲۰۲۱ را باعث شد و مناطقی که سال قبل از آن به شدت تحت تأثیر طوفان آملان^۲ بودند را به شدت تحت تأثیر قرار داد. باران‌های موسمی و سیل ۸۰ هزار نفر را آواره کرد و رانش زمین و بادهای شدید، هزاران پناهجوی روئینگیایی را مجبور به فرار و جابه‌جایی دوباره کرد. خشکسالی در پاکستان و افغانستان فاجعه‌ای بود که با تشدید ناامنی غذایی و کمبود آب نیازهای افراد آسیب دیده از جمله آوارگان داخلی را تشدید نمود.

1. Yaas

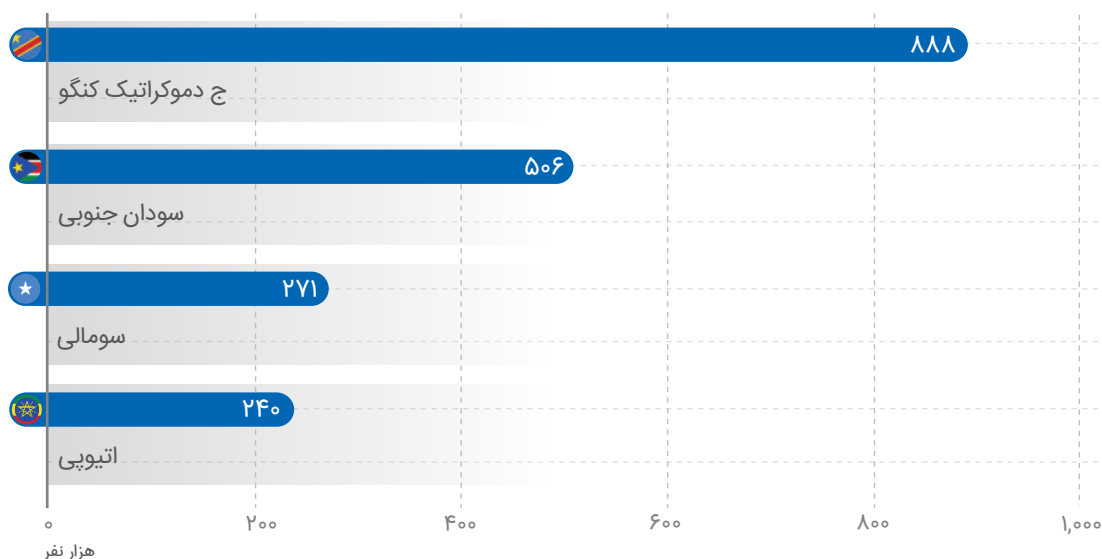
2. Amphan

جابه‌جایی‌های جدید داخلی ناشی از بلایای طبیعی در جنوب صحرای آفریقا

کل رخداد بلایای طبیعی را به خود اختصاص می‌دهند. فعالیت‌های آتشفشانی، خشکسالی، طوفان، زلزله و آتش‌سوزی حدود ۴۰ درصد رخداد بلایای طبیعی را در این منطقه شامل می‌شوند. به‌طور کلی درگیری‌ها، بلایا و رکود اقتصادی محرک‌های مهم تشدید ناامنی غذایی در جنوب صحرای آفریقا در سال ۲۰۲۱ بودند.

بلایای طبیعی در منطقه جنوب صحرای آفریقا باعث جابه‌جایی ۲/۶ میلیون نفر در سال ۲۰۲۱ شد که این رقم کمتر از سال ۲۰۲۰ بوده است به طوری که سهم منطقه جنوب صحرای آفریقا از کل جابه‌جایی‌های داخلی جدید در جهان ۱۱ درصد بوده که این میزان در مقایسه با سال ۲۰۲۰ کاهش ۳ درصدی داشته است. شدت و گستردگی سیل‌ها در این منطقه کاهش یافته و حدود ۶۰ درصد از

نمودار ۲۵۸- جابه‌جایی‌های جدید داخلی در اثر بلایا در جنوب صحرای آفریقا در سال ۲۰۲۱

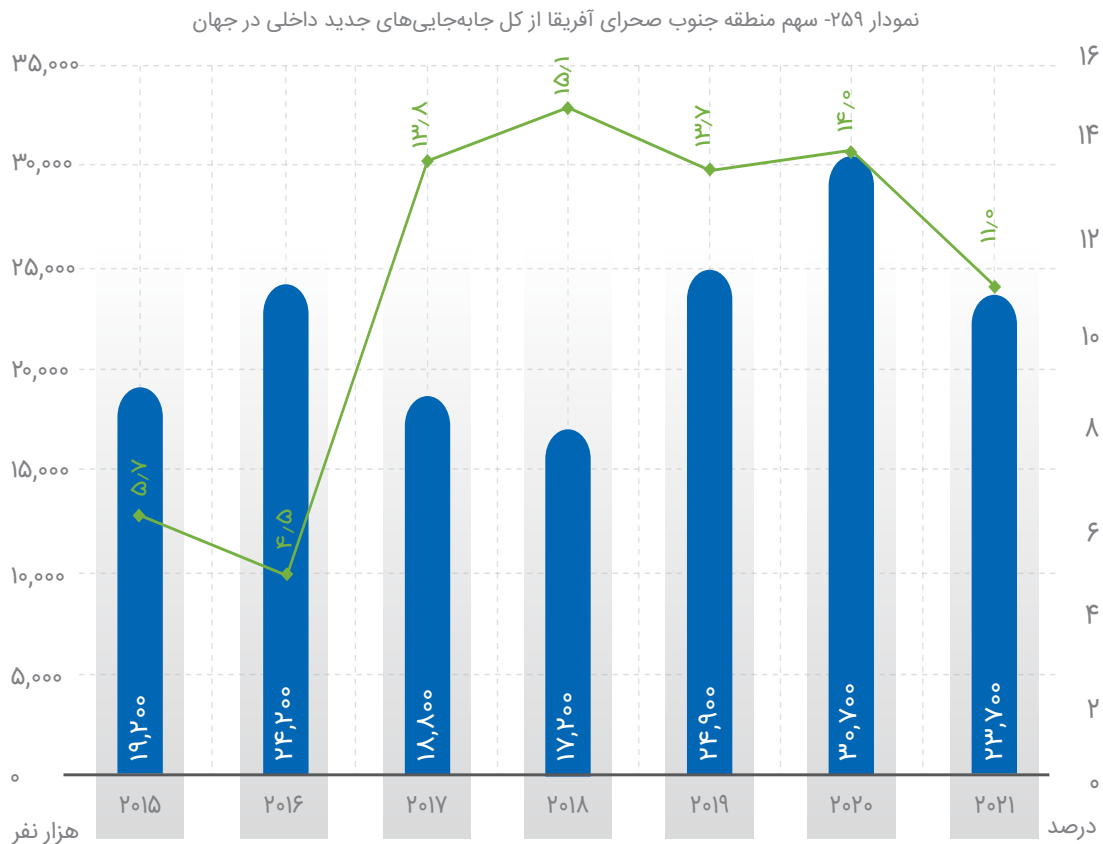

(IDMC, 2022)

جدول ۱۱۲- وضعیت جابه‌جایی‌های جدید داخلی در منطقه جنوب صحرای آفریقا (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

سال	منطقه جنوب صحرای آفریقا (هزار نفر)	جابه‌جایی‌های داخلی جدید در جهان (هزار نفر)	سهم منطقه (درصد)
۲۰۱۵	۱,۱۰۰	۱۹,۲۰۰	۵,۷
۲۰۱۶	۱,۱۰۰	۲۴,۲۰۰	۴,۵
۲۰۱۷	۲,۶۰۰	۱۸,۸۰۰	۱۳,۸
۲۰۱۸	۲,۶۰۰	۱۷,۲۰۰	۱۵,۱
۲۰۱۹	۳,۴۰۰	۲۴,۹۰۰	۱۳,۷
۲۰۲۰	۴,۳۰۰	۳۰,۷۰۰	۱۴,۰
۲۰۲۱	۲,۶۰۰	۲۳,۷۰۰	۱۱,۰

(IDMC, 2022)

سهم منطقه جنوب صحرای آفریقا از کل جابه‌جایی‌های جدید داخلی در جهان (درصد) —◆—
 جابه‌جایی‌های جدید در جهان ●

(IDMC, 2022)

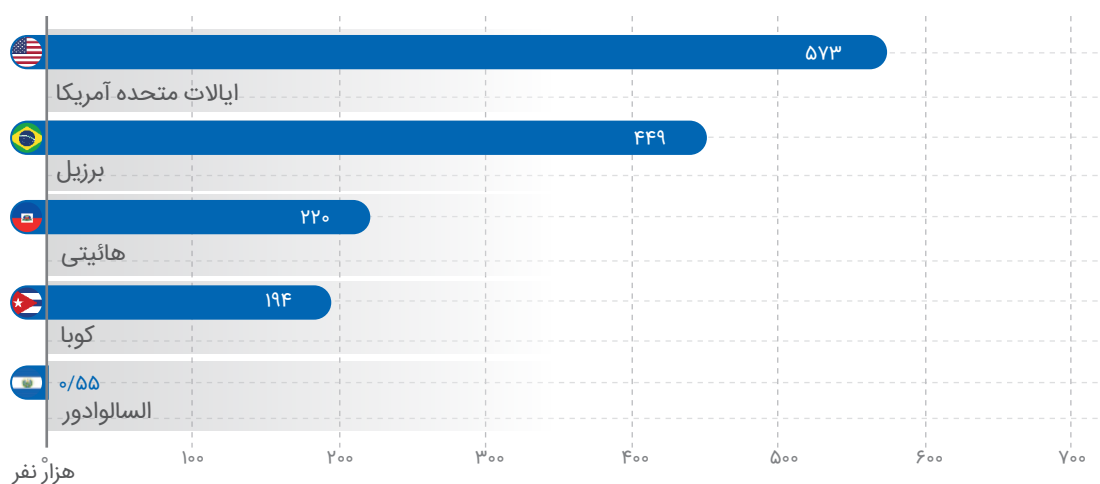
فوران کوه نیراگونگو در شمال کیوو بیشترین تعداد جابه‌جایی ناشی از بلایای طبیعی را در جنوب صحرای آفریقا ایجاد کرد که بیشترین جابه‌جایی داخلی توسط یک رویداد ژئوفیزیکی در سطح جهان بود. در نتیجه این رخداد طبیعی، ۵۹۹ هزار نفر در جمهوری دموکراتیک کنگو آواره شدند و ۲۵ هزار نفر جابه‌جایی فرامرزی به سمت رواندا به ثبت رسید. ترکیبی از بلایا، درگیری‌ها و ناامنی غذایی باعث بروز شرایط اضطراری در شرق و جنوب آفریقا در سال ۲۰۲۱ شد. بطوریکه حدود ۲۷ میلیون نفر در جمهوری دموکراتیک کنگو با کمبود شدید مواد غذایی مواجه شدند که بالاترین رقم در جهان برای یک کشور است. بسیاری از جوامع، خانه‌ها و زمین‌های خود را در جست و جوی منابع بیشتر در شمال ترک کردند که شمار زیادی از آوارگان را کودکان تشکیل می‌دادند.

جابه‌جایی‌های داخلی ناشی از بلایای طبیعی در منطقه‌ی آمریکا

ثبت شده است که بیش از هر منطقه در جهان رخ داده است. شواهد نشان می‌دهد که آتش‌سوزی‌ها باعث جابه‌جایی در مقیاس بزرگ‌تر در آمریکای لاتین می‌شوند، به عنوان مثال در برزیل فقط ۷۷ آتش‌سوزی در سال ۲۰۲۱ ثبت شد. همچنین زمین‌لرزه‌ها و فوران‌های آتشفشانی نیز در این منطقه منجر به ثبت ۲۵۱ هزار جابه‌جایی داخلی در منطقه آمریکا در سال ۲۰۲۱ شد که بالاترین رقم در شش سال گذشته است.

در سال ۲۰۲۱، حدود ۱/۷ میلیون نفر در منطقه آمریکا در اثر وقوع بلایای طبیعی جابه‌جا شده‌اند که بیش از نیمی از این جابه‌جایی‌ها در نتیجه طوفان و سیل بوده است. به‌طور کلی، سهم منطقه آمریکا از جابه‌جایی‌های داخلی جدید ۷/۲ درصد بوده که کاهش قابل توجهی از سهم ۱۴/۷ درصدی سال ۲۰۲۰ داشته است. آمریکا منطقه‌ای است که بیش از مناطق دیگر تحت تاثیر آتش‌سوزی قرار گرفته است به طوری که حدود ۲۸۲ هزار جابه‌جایی داخلی مرتبط با آتش‌سوزی‌ها در سال ۲۰۲۱

نمودار ۲۶۰- جابه‌جایی‌های جدید داخلی در اثر بلایای طبیعی در منطقه آمریکا در سال ۲۰۲۱

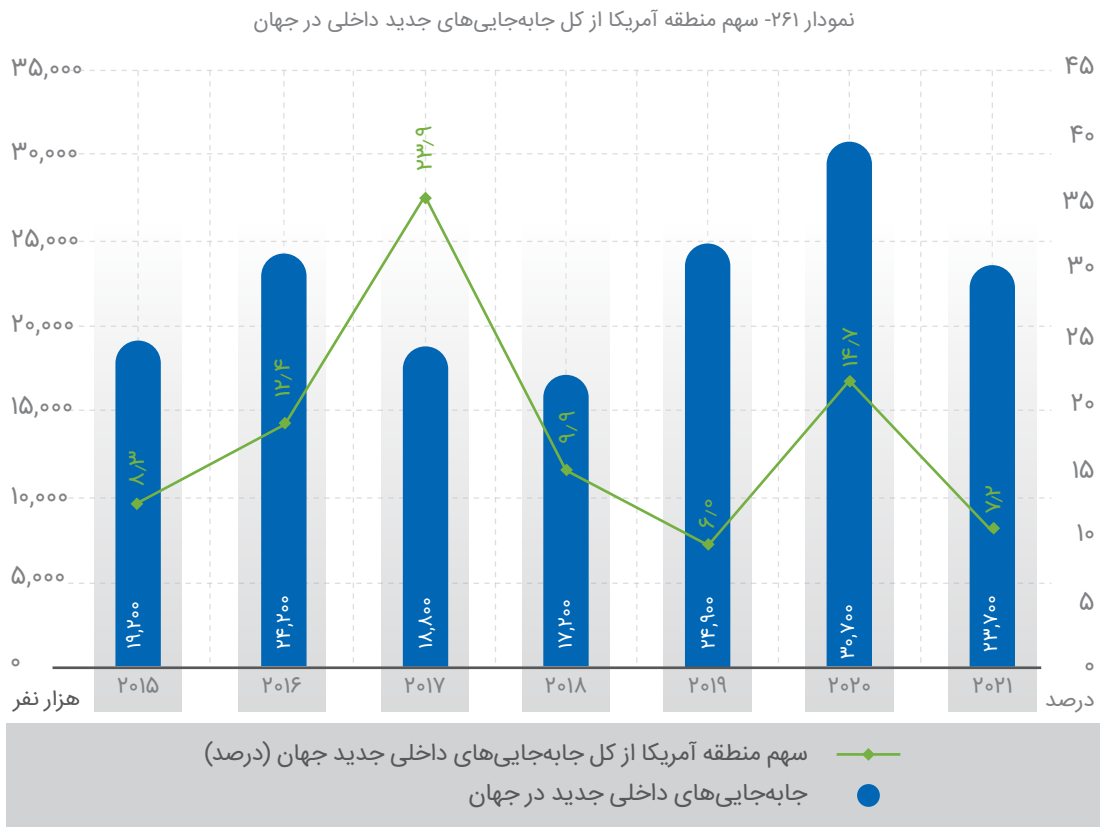

(IDMC, 2022)

جدول ۱۱۳- وضعیت جابه‌جایی‌های جدید داخلی در منطقه آمریکا (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

سال	منطقه آمریکا (هزار نفر)	جابه‌جایی‌های داخلی جدید در جهان (هزار نفر)	سهم منطقه (درصد)
۲۰۱۵	۱,۶۰۰	۱۹,۲۰۰	۸,۳
۲۰۱۶	۳,۰۰۰	۲۴,۲۰۰	۱۲,۴
۲۰۱۷	۴,۵۰۰	۱۸,۸۰۰	۲۳,۹
۲۰۱۸	۱,۷۰۰	۱۷,۲۰۰	۹,۹
۲۰۱۹	۱,۵۰۰	۲۴,۹۰۰	۶,۰
۲۰۲۰	۴,۵۰۰	۳۰,۷۰۰	۱۴,۷
۲۰۲۱	۱,۷۰۰	۲۳,۷۰۰	۷,۲

(IDMC, 2022)

(IDMC, 2022)

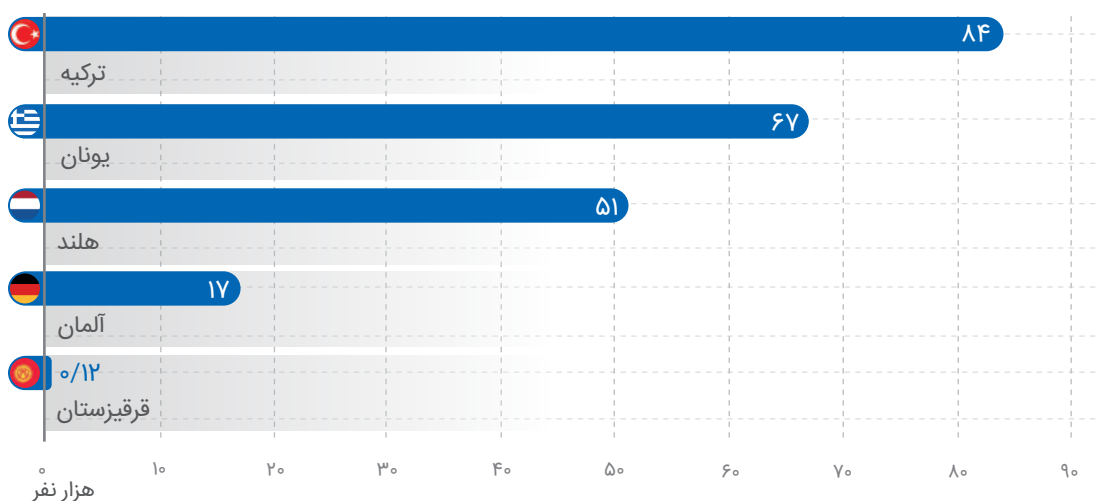
طوفان ایدلا رویدادی بود که باعث بیشترین جابه‌جایی در قاره آمریکا شد. نزدیک به ۱۴ هزار نفر در کوبا و بیش از ۲۵۸ هزار نفر در ایالات متحده مکان‌های سکونت خود را تخلیه کردند. سیل و بادهای شدید ناشی از این طوفان هزاران نفر را در مریلند، نیوجرسی، نیویورک و پنسیلوانیا بی‌خانمان کرد. طوفان و سیل باعث وقوع تعداد زیادی جابه‌جایی در ایالات متحده و کانادا و به ویژه در منطقه شمال غربی اقیانوسیه شد؛ جایی که بسیاری از آن‌ها در مناطقی رخ دادند که قبلاً تحت تأثیر آتش‌سوزی قرار گرفته بودند.

جابه‌جایی‌های جدید داخلی ناشی از بلایای طبیعی در اروپا و آسیای مرکزی

این منطقه افزایش چشمگیر داشته است. بیشترین جابه‌جایی‌های ناشی از بلایای طبیعی در این منطقه ناشی از آتش‌سوزی‌ها بوده است که باعث آوارگی ۱۵۵ هزار نفر شد و تقریباً هفت برابر رقم سال قبل بود. زمین‌لرزه‌ها و فعالیت‌های آتشفشانی نیز باعث جابه‌جایی داخلی ۱۵ هزار نفر در سال ۲۰۲۱ شد.

بلایای طبیعی باعث جابه‌جایی داخلی ۲۷۶ هزار نفر در اروپا و آسیای مرکزی در سال ۲۰۲۱ شد که مهم‌ترین آنها آتش‌سوزی در دریای مدیترانه، طوفان و سیل در غرب و مرکز اروپا و فوران آتشفشانی در جزایر قناری اسپانیا بوده است. سهم این منطقه از جابه‌جایی‌های داخلی جدید در جهان ۱/۲ درصد بوده و در مقایسه با سال‌های قبل میزان جابه‌جایی‌ها در

نمودار ۲۶۲- جابه‌جایی‌های جدید داخلی در اثر بلایای طبیعی در اروپا و آسیای مرکزی در سال ۲۰۲۱

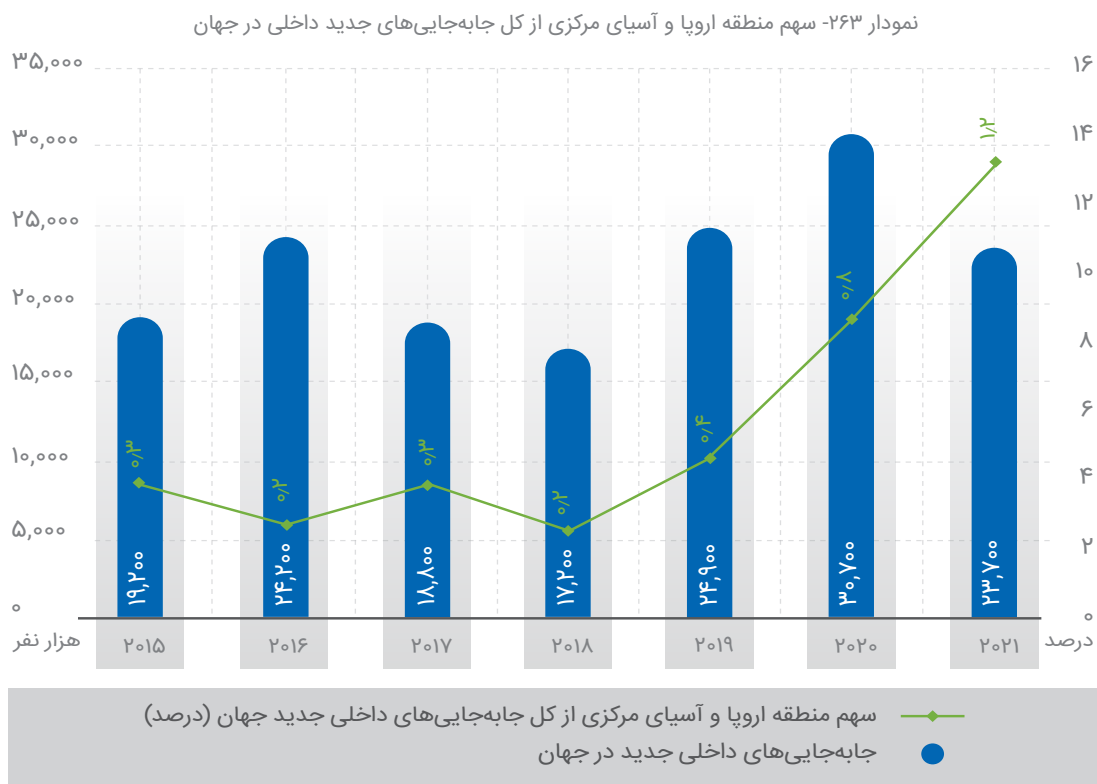

(IDMC, 2022)

جدول ۱۱۴- وضعیت جابه‌جایی‌های جدید داخلی در منطقه اروپا و آسیای مرکزی (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

سال	منطقه اروپا و آسیای مرکزی	جابه‌جایی‌های داخلی جدید در جهان (هزار نفر)	سهم منطقه (درصد)
۲۰۱۵	۶۶,۰۰۰	۱۹,۲۰۰	۰/۳
۲۰۱۶	۵۷,۰۰۰	۲۴,۲۰۰	۰/۲
۲۰۱۷	۶۵,۰۰۰	۱۸,۸۰۰	۰/۳
۲۰۱۸	۳۹,۰۰۰	۱۷,۲۰۰	۰/۲
۲۰۱۹	۱۰۱,۰۰۰	۲۴,۹۰۰	۰/۴
۲۰۲۰	۲۳۴,۰۰۰	۳۰,۷۰۰	۰/۸
۲۰۲۱	۲۷۶,۰۰۰	۲۳,۷۰۰	۱/۲

(IDMC, 2022)

(IDMC, 2022)

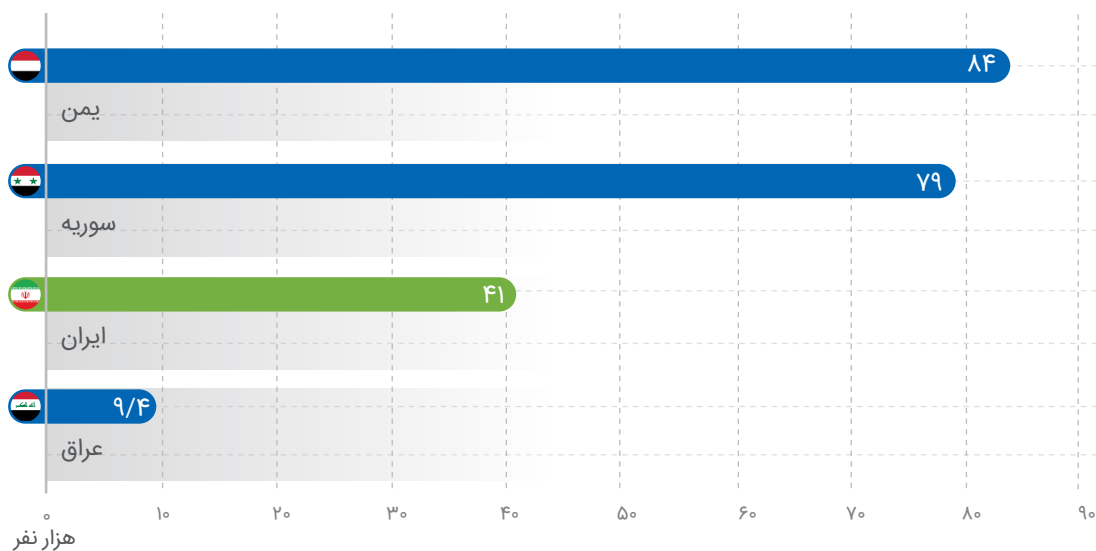
آتش‌سوزی‌ها عامل بیشترین جابه‌جایی ناشی از بلایای طبیعی در منطقه اروپا و آسیای مرکزی بود که منجر به جابه‌جایی ۱۵۵ هزار نفر در این منطقه گردید. این رقم تقریباً هفت برابر تعداد جابه‌جایی در سال ۲۰۲۰ بود. دمای هوا در ترکیه به بالاترین حد (۴۹/۱ درجه سانتی‌گراد) رسید و این کشور شاهد بدترین آتش‌سوزی از سال ۲۰۰۳ بود. حدود ۸۱ هزار نفر به دلیل رخداد این پدیده جابه‌جا شدند که بالاترین رقم ثبت شده برای این نوع خطر در این کشور بوده است. رخداد شدیدترین موج گرما در یونان نیز در سه دهه اخیر با آتش‌سوزی باعث جابه‌جایی بیش از ۵۸ هزار نفر شد که بالاترین رقم ثبت شده در تاریخ این کشور بوده است. تابستان سال ۲۰۲۱ گرم‌ترین تابستان ثبت شده در منطقه اروپا و آسیای مرکزی بود.

جابه‌جایی‌های جدید داخلی ناشی از بلایای طبیعی در خاورمیانه و شمال آفریقا

به‌طورکلی تا پایان سال ۲۰۲۱ حدود ۴۹ هزار نفر منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در نتیجه‌ی بلایای طبیعی در وضعیت آوارگی‌به‌سر می‌بردند. جابه‌جایی‌های جدید ناشی از بلایای طبیعی در منطقه‌ی خاورمیانه و شمال آفریقا (منا) در سال ۲۰۲۱ به ۲۳۳ هزار نفر رسید که

پایین‌ترین رقم از سال ۲۰۱۸ بوده است. به‌طور کلی در سال ۲۰۲۱، سهم منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا از کل جابه‌جایی‌های جدید در جهان ۰/۸ درصد بوده است که از سال ۲۰۱۹ کمترین میزان جابه‌جایی در این منطقه به ثبت رسیده است.

نمودار ۲۶۴- جابه‌جایی‌های جدید داخلی در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در اثر بلایای طبیعی در سال ۲۰۲۱

(IDMC, 2022)

جدول ۱۱۵- وضعیت جابه‌جایی‌های جدید داخلی در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

سال	منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا	جابه‌جایی‌های داخلی جدید در جهان (هزار نفر)	سهم منطقه (درصد)
۲۰۱۵	۱۰۰,۰۰۰	۱۹,۲۰۰	۰/۵
۲۰۱۶	۱۰۰,۰۰۰	۲۴,۲۰۰	۰/۴
۲۰۱۷	۲۰۰,۰۰۰	۱۸,۸۰۰	۱/۰
۲۰۱۸	۲۰۰,۰۰۰	۱۷,۲۰۰	۱/۱
۲۰۱۹	۶۰۰,۰۰۰	۲۴,۹۰۰	۲/۴
۲۰۲۰	۳۰۰,۰۰۰	۳۰,۷۰۰	۰/۹
۲۰۲۱	۲۰۰,۰۰۰	۲۳,۷۰۰	۰/۸

(IDMC, 2022)

نمودار ۲۶۵- سهم منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا از کل جابه‌جایی‌های جدید داخلی در جهان

(IDMC, 2022)

شدن سیل در ایران شد که در نتیجه آن بیش از ۲۳۰۰ نفر در استان‌های جنوبی ایران جابه‌جا شدند. همچنین کل منطقه در سال ۲۰۲۱ در معرض خشکسالی شدید قرار گرفت که در برخی از کشورها این شرایط با کاهش جریان آب در رودخانه فرات از سوی ترکیه تشدید شد. کشور ایران نیز در بدترین شرایط خشکسالی در ۵۰ سال اخیر قرار گرفت اما آمار جابه‌جایی افراد ثبت نشده است. در مجموع ۶۰ درصد از جمعیت خاورمیانه و شمال آفریقا در مناطقی با شرایط تشدید کمبود آب زندگی می‌کنند که با خشکسالی، موج گرما، طوفان‌های شدید و سیل‌های ناگهانی مواجه هستند. به نظر می‌رسد با افزایش اثرات منفی بلایای طبیعی و تغییرات اقلیمی بر کشورها و جمعیت‌های متأثر از درگیری‌ها این منطقه به شدت آسیب پذیر است و خطر جابه‌جایی‌های مرتبط با این بحران‌ها را در پی خواهد داشت.

منطقه منا از حیث تنوع منابع آبی بسیار ناپایدار است؛ به این معنی که هم تحت تأثیر خشکسالی‌های طولانی‌مدت و هم تحت تأثیر سیل‌های شدید قرار دارد. در خلال درگیری‌ها به دلیل آسیبی که به زیرساخت‌های آبی وارد می‌شود، شرایط پناهگاه‌هایی که میلیون‌ها آواره در آنجا زندگی می‌کنند بحرانی‌تر می‌شود. سیل شدید موجب آوارگی ۵۳ هزار نفر آواره‌ی داخلی در بیش از ۴۰۰ مکان در سراسر ادلب و حلب در شمال غرب سوریه گردیده و در چندین کشور مردم به علت رخداد طوفان‌ها آواره شدند. یکی دیگر از بلاهای طبیعی بوقوع پیوسته در این منطقه، رخداد کم سابقه طوفان در حوزه مدیترانه بود که منجر به جابه‌جایی بیش از ۵۳ نفر در الجزایر و تونس گردید. طوفان استوایی شاهین نیز باعث جابه‌جایی پنج هزار نفر در کشور عمان شد. این رخداد همچنین سبب طوفان گرد و غبار و جاری

جابه‌جایی‌های داخلی در ایران

کشور ایران با توجه به موقعیت جغرافیایی که در آن قرار دارد، یکی از مناطق پرتنش و مخاطره‌خیز به لحاظ تغییرات اقلیمی و فشارهای محیط زیستی به شمار می‌رود. به طور کلی، ۸۲ درصد از مساحت کشور را مناطق خشک و نیمه خشک تشکیل می‌دهد. میانگین بارش کشور در حدود ۲۵۰ میلی‌متر است که این میزان کمتر از یک سوم میانگین بارش جهانی است. اما با این حال وقوع سیل همواره مناطق زیادی از کشور را درگیر می‌کند. ایران یکی از کشورهای مخاطره‌خیز جهان است که در طول سالیان گذشته همواره شاهد بلایای طبیعی متعددی از جمله رانش زمین، سیل و خشکسالی بوده است. از سوی دیگر، در طول یک قرن گذشته، ایران شاهد افزایش دمای هوا بوده است؛ به طوری که در مقایسه با صد سال گذشته دمای آن، یک درجه سانتیگراد افزایش یافته است. بر اساس سناریوهای تغییر اقلیم تا سال ۲۰۵۰، تعداد روزهای گرم سال به ۳۰ تا ۹۰ روز افزایش می‌یابد. در نتیجه افزایش درجه هوا، طوفان‌های شن به لحاظ فراوانی و شدت وقوع در آینده افزایش خواهد یافت.

به طور کلی، تغییر اقلیم در ایران و کمبود بارش‌های ناشی از آن منجر به کاهش منابع آبی و خشکسالی شده است. به عنوان مثال در سال ۲۰۱۸، سطح بارش‌ها با افت ۲۵ درصدی مواجه شد که این امر منجر به وقوع کم آبی حتی در مناطق پرآب شمالی و شمال غربی کشور گردید. به علاوه در حال حاضر بیش از ۸۰ درصد جمعیت کشور اثرات بیابان‌زایی را احساس می‌کنند. پیش‌بینی می‌شود این پدیده، در سال‌های آتی، سالانه حدود ۱۲ میلیون هکتار از اراضی کشور را دربرگیرد.

شواهدی چون افزایش متوسط دما، کاهش بارش، افزایش تعداد و شدت رخداد‌های اقلیمی شدید (مانند سیل و خشکسالی و امواج گرما) در کشور، نشان‌دهنده

بروز روزافزون اثرات گرمایش جهانی و تغییر اقلیم در کشور است. مطالعات گسترده زیست‌محیطی نشان‌دهنده این است که آسیب‌پذیری ایران از تغییرات اقلیمی، بیش از متوسط جهانی است. با تشدید تغییرات اقلیمی جابه‌جایی جمعیت در جست و جوی مکانی امن برای زندگی و تامین معیشت پررنگ‌تر می‌شود. همین امر بر الگوی جابه‌جایی‌های جمعیتی در داخل کشور در طول سالیان متمادی اثرگذار بوده است. چنانچه بررسی‌ها نشان می‌دهد که الگوی مهاجر فرستی کشور از مناطق مرزی و اطراف کشور در نوارهای غرب، جنوب غرب، جنوب شرق و شمال شرق به سمت مناطق مرکزی و ساحلی ایران است. بررسی داده‌های اقلیمی کشور در بلند مدت نشان می‌دهد که استان‌های مهاجر فرست روند کاهشی بارش و روند افزایش دما را داشته‌اند.

طبق آمارهای مرکز پایش و نظارت بر جابه‌جایی‌های داخلی (IDMC) در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۴۱ هزار نفر در اثر بلایای طبیعی مانند سیل و گرد و غبار در داخل کشور آواره شده‌اند. طبق آمارهای این مرکز، وقوع طوفان‌های حاره‌ای در اوایل سال ۲۰۲۱ که منجر به جاری شدن سیل و توفان گرد و غبار در ایران شد، عامل آوارگی بیش از ۲۳۰۰ نفر در استان‌های جنوبی کشور بوده است. با توجه به اینکه ایران کشوری خشک و نیمه خشک است و منابع آبی محدودی دارد، تشدید بحران‌های اقلیمی بروز مسائل اجتماعی مانند بحران اقتصادی در روستاها و رشد مهاجرت از روستاها به حواشی شهرها و بروز پیامدهای اجتماعی و اقتصادی نامطلوب حاشیه‌نشینی و از دست رفتن سرمایه‌های روستایی را در پی خواهد داشت. در ادامه بررسی برخی شاخص‌های مربوط به بارش، دما، خشکسالی و فراوانی رخداد بلایای طبیعی در کشور که به عنوان محرک‌های اثرگذار در جابه‌جایی جمعیت در داخل کشور هستند پرداخته می‌شود:

• روند بارش در کشور

طبق آمار مرکز ملی اقلیم و مدیریت بحران خشکسالی (۱۴۰۰)، تغییرات سالانه بارش ایستگاهی در دوره ۱۳۷۱ تا ۱۴۰۰ نشان می‌دهد که بر اساس آمار بلندمدت بارش کشور، روند تغییرات بارش برخی از ایستگاه‌های نوار شمالی، غرب، جنوب غرب تا جنوب و استان‌های سمنان، خراسان رضوی و جنوبی با کاهش میزان بارندگی مواجه بوده‌اند که تا بیش از ۶۴۰ میلی‌متر در صد سال در برخی از این نواحی دیده می‌شود. مجموع بارش دریافتی کل کشور در مقایسه با بلندمدت در دوره آماری بیانگر ۱۱ سال با افزایش بارش و ۱۹ سال با کمبود بارش است. قابل توجه است که از سال ۱۳۸۹ تاکنون بیشترین کمبود بارش ثبت شده است. طبق آمارهای مربوط به تغییرات مجموع بارش، نواری از کشور که بیشترین کاهش بارش را داشته است از استان خوزستان در غرب به سمت استان فارس در مرکز پیش می‌رود و شامل استان کهگیلویه و بویراحمد و سیستان و بلوچستان نیز می‌شود. این منطقه بیشترین تأثیرات زیست محیطی و اقتصادی اجتماعی از تغییرات اقلیمی را خواهد داشت، در محدوده بیشترین کاهش بارش استان‌هایی قرار دارند که در دهه اخیر جز استان‌های مهاجر فرست بوده‌اند و از نظر شاخص‌های رفاه اجتماعی، میزان اشتغال در رتبه پایینی قرار دارند. با کاهش بارش و کمبود آب، منابع آب سطحی و زیرزمینی ضعیف می‌شود که با کاهش دسترسی به آب با از دست رفتن شرایط کشاورزی در استان‌های پر جمعیت و حاصلخیزی مانند خوزستان موج مهاجرت برون استانی تقویت می‌شود.

• روند دمای سالانه در کشور

بر اساس آمارهای بلندمدت دمای سالانه کشور از سال ۱۳۵۱ تا ۱۴۰۰ روند نوسانی افزایشی داشته است. طبق آمار مرکز ملی اقلیم و مدیریت بحران خشکسالی (۱۴۰۰) در هر دهه حدود ۰/۴۵ درجه سانتی‌گراد افزایش دما در

کشور وجود داشته است. بیشترین افزایش دما در ۵۰ سال گذشته مربوط به سال ۱۴۰۰ و کمترین افزایش دما در سال ۱۳۷۱ بوده است. محاسبه اختلاف دما سال ۱۴۰۰ با شرایط مشابه در دوره بلند مدت نیز نشان می‌دهد که بی‌هنجاری مثبت دما در بیشتر مناطق کشور رخ داده است. بی‌هنجاری مثبت دما در قسمت‌هایی از شمال، شمال غرب، شمال شرق، غرب و جنوب شرق بین ۲/۵ تا بیشتر از ۴/۵ درجه سانتی‌گراد بوده است. در مناطقی مانند جنوب شرق گلستان و شمال شرق سمنان، شرق خراسان جنوبی، شمال البرز و تهران و هرمزگان، مرکز و شرق کرمان و جنوب لرستان بی‌هنجاری منفی دما تا حدود ۲/۵ درجه سانتی‌گراد ثبت شده است. بیشترین افزایش میانگین دما در استان یزد با ۲/۴ درجه سانتی‌گراد و بیشترین کاهش دما در استان‌های اردبیل و اصفهان با ۱/۲ درجه سانتی‌گراد گزارش شده است. در این سال کل کشور در مجموع با اختلاف میانگین دمای ۱/۶ درجه سانتی‌گراد گرم‌تر از نرمال خود نسبت به بلند مدت بوده است. به طور کلی، با روند افزایش دما شوک‌های ناگهانی اقلیمی مانند موج گرما افزایش می‌یابد. با افزایش رخداد موج گرما، افزایش تبخیر، خشک شدن آبخوان‌ها و از بین رفتن پوشش گیاهی دمای سطحی افزایش می‌یابد؛ همچنین افزایش دما در سلامت روانی و جسمی افراد اثر گذار است؛ در نتیجه می‌تواند به عنوان عامل و انگیزه مهاجرت افراد برای آسایش حرارتی و دسترسی به منابع آب و شرایط اقتصادی بهتر باشد.

• روند خشکسالی در کشور

بر اساس شواهد نقشه خشکسالی کشور با روند مهاجرت تطابق دارد. بر مبنای شاخص SPEI¹ (شاخصی چند کمیتی بر اساس داده‌های بارش و دما است که مقادیر اختلاف بارش و تبخیر و تعرق پتانسیل در آن به کار گرفته می‌شود و در واقع معرف تعادل اقلیمی بیلان آبی است) دوره ده ساله بیشتر مساحت کشور،

1. Standardized Precipitation Evapotranspiration Index

خشکسالی خفیف تا بسیار شدید را داشته است. عمده‌ترین خشکسالی‌های شدید و بسیار شدید یک ساله در قسمت‌هایی از استان‌های غرب، جنوب غرب، تا جنوب شرق همچنین استان‌های کویری واقع در فلات مرکزی ایران بوده است. آمار سازمان هواشناسی و مرکز ملی اقلیم و مدیریت بحران خشکسالی (۱۴۰۰) بیان می‌کند ۹۳/۴ درصد مساحت کشور دچار خشکسالی خفیف، متوسط، شدید و بسیار شدید شده است. عمده‌ترین پهنه‌های خشکسالی یک ساله به ترتیب در استان‌های ایلام، خوزستان، قم، کرمانشاه و همدان رخ داده است. رخدادهای ترسالی در بخش کوچکی از استان‌های مازندران، گلستان، اردبیل، خراسان شمالی، کرمان، شرق سیستان و بلوچستان، شمال کهگیلویه و بویراحمد می‌باشد. رخداد خشکسالی و تنش آبی شدید اثرات نامطلوب اقتصادی و اجتماعی بر جای می‌گذارد که با توجه به وابستگی شدید جمعیت زیادی از ساکنان بخش‌های غربی، شمال شرق و جنوب شرق به کشاورزی این بحران منجر به پدیده مهاجر فرستی می‌شود. در دوره‌های خشکسالی شدید رخداد سیل‌های شدید و ناگهانی با از بین بردن زیر ساخت‌ها، مساکن و آوارگی افراد به تقویت جریان مهاجرت دامن می‌زند.

• وضعیت فراوانی رخداد بلایای طبیعی در ایران

خصوصیات جغرافیایی، توپوگرافیک و اقلیمی و شرایط ژئوپولیتیک ایران سبب شده است که کشور همواره در معرض انواع بلایای ناشی از مخاطرات طبیعی و انسان

ساخت باشد. بر اساس گزارش ریسک جهانی^۱ ایران جزو کشورهای با آسیب پذیری بالا در جهان است که اثرات قابل توجهی از بلایا بر کشور از جمله جنبه‌های مالی، اجتماعی و خسارت فیزیکی آن مشهود است. از میان ۴۰ نوع بلایای طبیعی در نقاط مختلف جهان، ۳۱ نوع بلایای طبیعی در ایران شناسایی شده است. در طول تاریخ ایران، بلایای طبیعی بسیاری از جمله سیل‌های شدید، دمای شدید و خشکسالی رخ داده است.^۲ ایران با سه گسل فعال یکی از زلزله‌خیزترین کشورهای دنیا می‌باشد. قرار گرفتن ایران در کمربند زلزله و شکل زمین ساختی آن سبب شده است که تقریباً کل کشور در خطر لرزش قرار داشته باشد. طبق گزارش دفتر هماهنگی امور بشردوستانه سازمان ملل متحد^۳ تقریباً ۷۷ درصد از مراکز شهری در مناطق پرخطر زلزله (قدرت ۶ تا ۸) قرار دارند. بیش از یک سوم (۳۶ درصد) از ۸۷۷ مراکز شهری ایران در مناطق سیل خیز قرار دارند.

مطالعه بلایای مکرر در ایران در ۱۰۰ سال اخیر نیز نشان می‌دهد که تغییر اقلیم نقش اصلی در وقوع رخداد بلایای طبیعی مانند خشکسالی، زلزله، سیل، طوفان، بارندگی شدید و تگرگ داشته است.^۴ در حالی که بلایای ذکر شده هنوز مردم ایران را تهدید می‌کنند، مطالعات نشان می‌دهد برخی از مناطق ایران در آینده دمای بالاتری را تجربه خواهند کرد.^۵ افزایش دما منجر به خشکسالی‌های مکرر می‌شود که خطر قابل توجهی برای معیشت خانواده‌های روستایی در ایران دارد^۶ و ممکن است الگوهای مهاجرتی را تغییر دهد.

1. The world risk report, 2018a

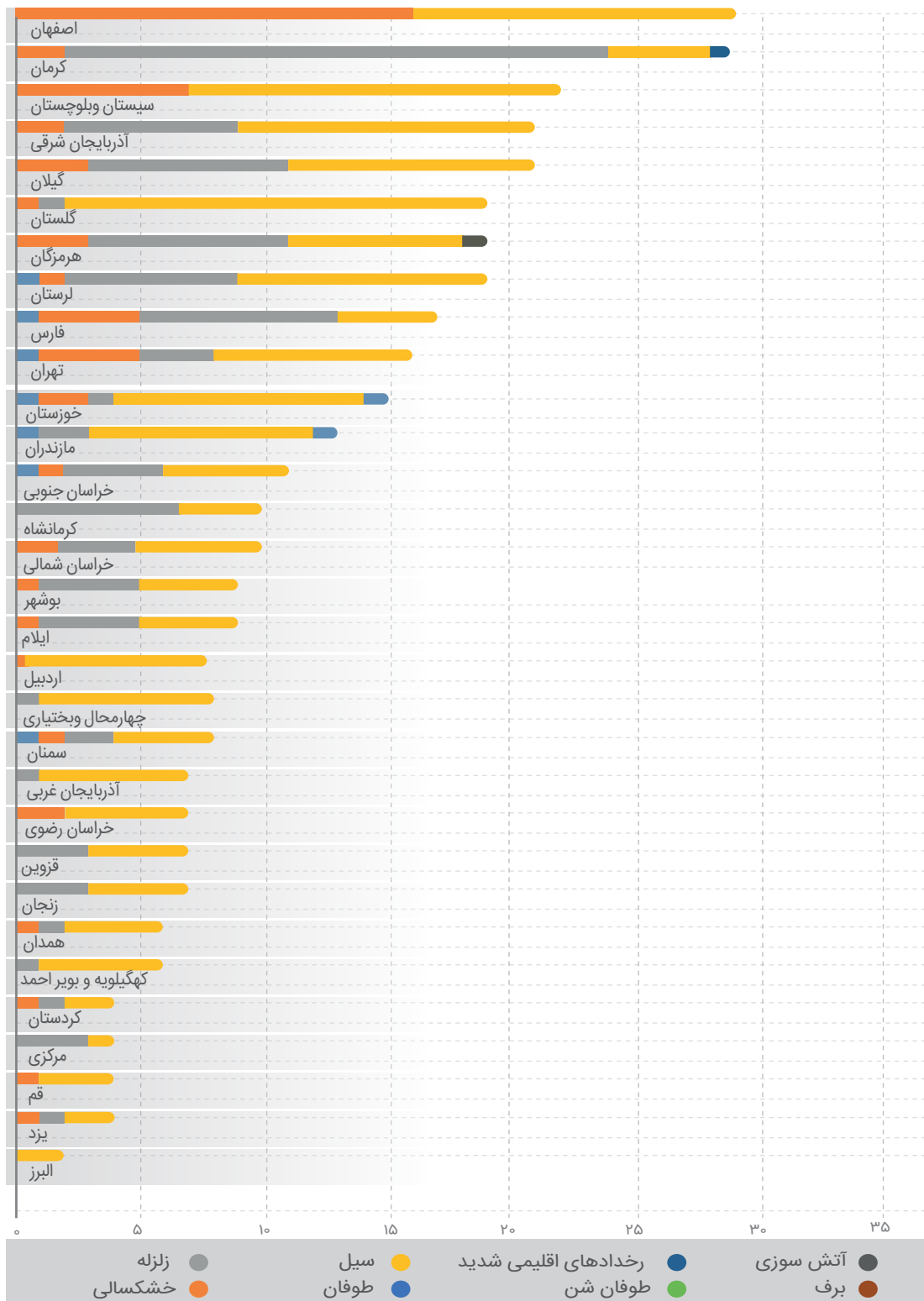
2. Modarres et al, 2016

3. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs

4. Melville, 1984

5. Fallah-Ghalhari et al, 2019

نمودار ۲۶۶- فراوانی رخداد بلایای طبیعی در استان‌های ایران (۱۹۲۰ تا ۲۰۲۰)

(Seddighi & Seddighi, 2022)

به طور کلی می‌توان گفت، بلایای ناشی از تغییرات اقلیمی، رویدادهای تکی نیستند. بلایای مربوط به تغییرات اقلیمی به شدت با هم مرتبط هستند و مانند دومینو عمل می‌کنند. به عنوان مثال، خشکسالی و موج گرما با هم اتفاق می‌افتد. خشکسالی منجر به خشکی خاک می‌شود و در نتیجه انرژی خورشیدی حاصل از تبخیر منجر به افزایش گرمایش سطح و در نتیجه افزایش تبخیر می‌شود. خشکسالی و موج گرما خطر آتش‌سوزی را افزایش می‌دهد. علاوه بر این، طوفان‌های شن، و درگیری‌های آبی از دیگر پیامدهای خشکسالی هستند.

جابه‌جایی‌های ناشی از محرک‌های محیطی و اقلیمی در کشور

با بررسی شواهد و آمارها در زمینه وضعیت بارش، دما و خشکسالی کشور ایران می‌توان دریافت که ایران همانند بسیاری از کشورهای دیگر با معضل تغییر اقلیم و تغییرات محیطی مواجه است. تاریخچه مهاجرت‌های اقلیمی در کشور به سال‌های دور باز می‌گردد. مهاجرت روستایی- شهری نمود بارزی از مهاجرت‌های اقلیمی در کشور است که همه ساله بسیاری از کشاورزان و ساکنان مناطق روستایی، در نتیجه خشکسالی و غیرقابل کشت شدن زمین‌های زراعی‌شان به مناطق دیگر مهاجرت می‌کنند. این امر به ویژه در سال‌های اخیر با کاهش میزان بارش‌ها و خشک شدن تالاب‌ها و بسیاری از زمین‌های کشاورزی و همچنین وقوع گردو غبار در کشور برجسته‌تر شده است.

بررسی‌های مرکز آمار ایران نشان می‌دهد که جابه‌جایی جمعیت در دهه اخیر در کشور، تا حدود زیادی با نقشه خشکسالی تطابق دارد و به نظر می‌آید که شهرهای مهاجرپذیر نیز تنش آبی کمتری نسبت به شهرهای مهاجرفرست دارند. الگوی مهاجرت و جابه‌جایی‌های داخلی در کشور در طی سال‌های گذشته، همواره به صورت مهاجرت روستایی- شهری خود را نمایان کرده است که عمده‌ترین و بارزترین دلیل آن را

می‌توان در مسائل اقتصادی و معیشتی ساکنین شهرها و روستاها دانست. عوامل «فشار» و «کشش» اقتصادی، مانند رکود درآمدهای روستایی و در دسترس بودن شغل (بهتر) با دستمزد بالاتر در مناطق شهری ممکن است تأثیر قابل توجهی در مهاجرت روستا- شهر و یا شهر به شهر داشته باشد. به علاوه در تصمیم‌های مهاجرتی افراد عوامل جمعیت شناختی نیز نقش مهمی را ایفا می‌کنند. برای مثال، اغلب جوانان در مناطق روستایی توسط «محرک‌های اجتماعی» به ویژه با چشم‌انداز کسب فرصت‌های شغلی بهتر و آموزش به مناطق شهری کشیده می‌شوند. در همین ارتباط محرک‌های سیاسی نیز بایستی در میل به مهاجرت افراد در نظر گرفته شود. به عنوان مثال، سیاست‌های دولت در زمینه توسعه روستایی و سازگاری با تغییرات اقلیمی می‌تواند منجر به حمایت از معیشت روستایی شود و مردم را تشویق به مقابله با سازگاری در روستاها کند. سیاست‌ها و قوانین مرتبط با زمین (مانند چارچوب‌های مالکیت زمین و سیاست‌های کاربری زمین یا سیاست‌های ساختمان و برنامه‌ریزی شهری) نیز می‌توانند تأثیرات عمده‌ای بر معیشت و مهاجرت انسان‌ها داشته باشند. در این میان عامل اقلیم به عنوان یک عامل تشدید کننده و مداخله گر می‌تواند باعث ایجاد شوک‌های اقتصادی شود که این امر به نوبه خود منجر به ایجاد ناامنی غذایی، ناامنی آبی و از دست دادن درآمد و معیشت افراد و سپس مهاجرت آن‌ها می‌شود.

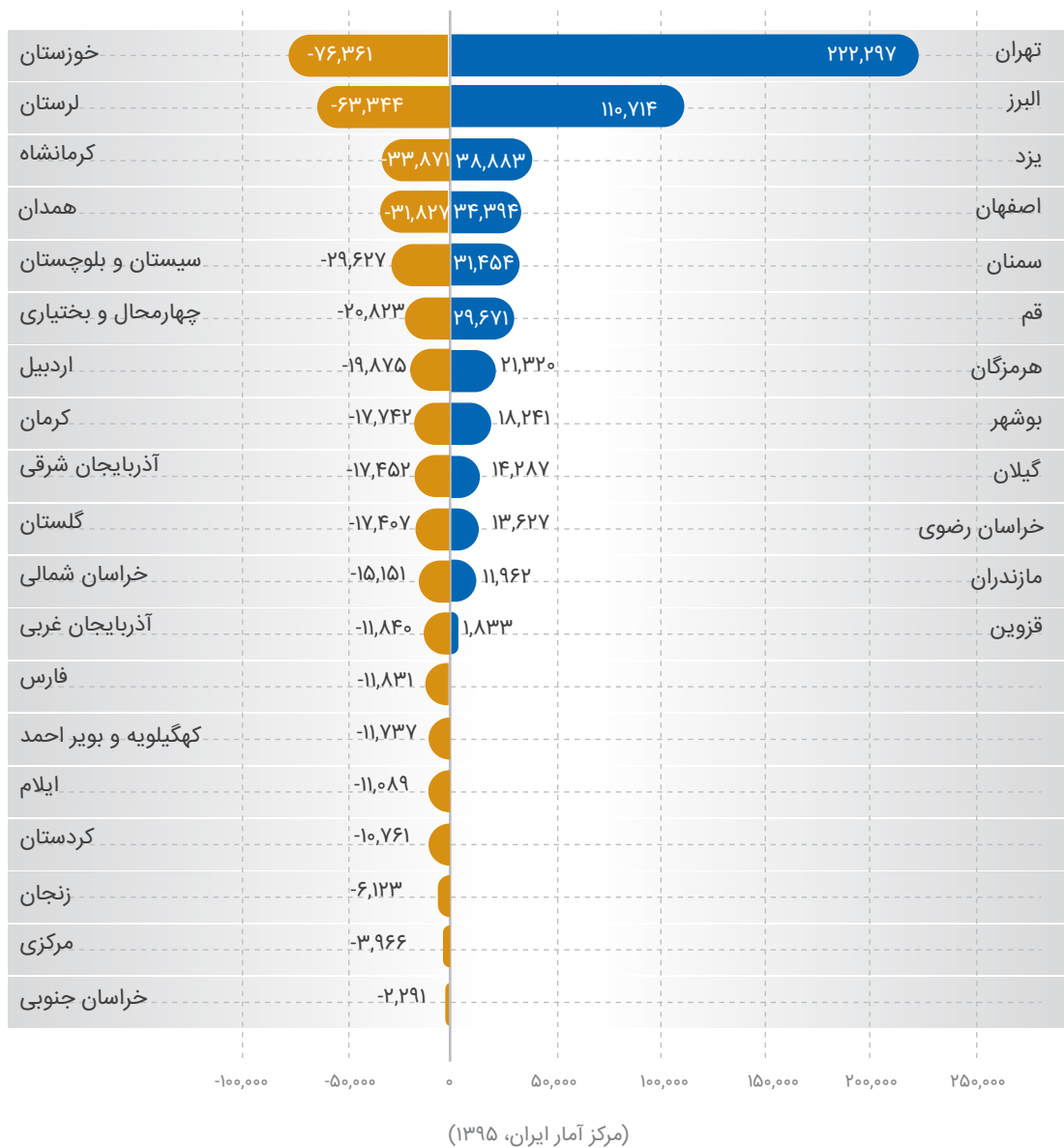
موازنه مهاجرت‌های داخلی در کشور

بر اساس آمار سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، در فاصله آبان ماه ۱۳۹۰ تا آبان ماه ۱۳۹۵، تعداد چهار میلیون و ۳۰۰ هزار و ۹۸۸ نفر از مردم ساکن در نواحی مختلف کشور محل اقامت خود را در داخل کشور تغییر داده و یا از خارج کشور وارده شده‌اند. محل اقامت قبلی ۱۸/۲۷ درصد از کل مهاجران، شهرستان محل سرشماری بوده و ۳۰/۷ درصد متعلق

به سایر شهرستان‌های استان محل سرشماری و ۴۷/۸۵ درصد نیز شهرستان‌های سایر استان‌ها بوده است. مقایسه آخرین محل اقامت قبلی مهاجران با محلی که در آن سرشماری شده‌اند نشان می‌دهد ۱۴/۵۵ درصد از روستا به شهر، ۶۸/۲۸ درصد از شهر به شهر، ۵/۰۴ درصد از روستا به روستا و ۱۲/۱۳ درصد از شهر به روستا در

طی ۵ سال قبل از سرشماری آبان ماه ۱۳۹۵ مهاجرت کرده‌اند. بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۵ یک سوم مراکز استان‌ها با مهاجرت منفی روبرو بوده‌اند و این بدین معناست که افراد خارج شده بیشتر از افراد وارد شده به این شهرها هستند.

نمودار ۲۶۷- خالص مهاجرتی استان‌های ایران در سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵

بر اساس گزارش مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، استان‌های خوزستان، لرستان، کرمانشاه، همدان و سیستان و بلوچستان با خالص مهاجرتی منفی مواجه بوده‌اند. چنانچه مشخص است اغلب استان‌های مهاجرفرست در کشور، جز مناطقی هستند که با معضل کم‌آبی مواجه هستند و سطح بارندگی آنها نسبت به میانگین ۵۰ سال قبل تراز منفی داشته است. به عنوان نمونه استان خوزستان که با خالص منفی مهاجرتی ۷۸ هزار ۳۶۱ نفر به عنوان نخستین استان با بیشترین نرخ مهاجر فرستی در فاصله سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ بوده است، رتبه نخست آلودگی هوا، رتبه دوم حاشیه نشینی با ۸۵۰ هزار حاشیه نشین، رتبه دوم بیکاری، رتبه سوم جمعیت زیر خط فقر را دارد. چنین عواملی بر تشدید مهاجرت از این استان دامن می‌زند به ویژه اینکه وضعیت اقلیمی این منطقه نیز در وضعیت نامطلوبی قرار دارد. چرا که رودهای کارون، کرخه، مارون و دز که منشا شکل‌گیری شهرهای خوزستان هستند، ۳۰-۴۰ سال است لایروبی نشده‌اند و در بستر آن‌ها ساخت و ساز انجام می‌شود. خشک شدن این رودخانه‌ها ثبت بالاترین دمای کشور، رخداد موج گرما، طوفان گرد و غبار، خشک شدن تالاب‌های شادگان و هورالعظیم از عوامل زیست محیطی تاثیرگذار بر مهاجرت از این استان هستند. مساحت خوزستان، جلگه خوزستان، رودها و سدهای مهم، در مرز مشترک با عراق جهت توسعه گردشگری مذهبی و تجاری موقعیت استراتژیک فرصت‌هایی است که خوزستان را مهاجر پذیر می‌کند اما بعد از جنگ و نبود بازسازی، بروز تنش‌های آبی ناشی از انتقال آب کارون و مشکلات محیط زیستی مانند خشکسالی و از دست رفتن فرصت‌های شغلی در این استان با جلگه پهن‌آورد و پنج رود بزرگ، این استان دچار مهاجر فرستی و تشدید بحران‌های اقلیمی شده است. خوزستان با وجود داشتن منابع عظیم نفت، صنعت و کشاورزی با توسعه نامتوازن، یک استان بحران‌زده است که آمار بیکاری آن برخلاف آمارهای رسمی به بیش از ۲۵ درصد و در برخی شهرها به بیش از ۴۵ درصد هم می‌رسد. در نمونه‌ای دیگر می‌توان به استان سیستان و بلوچستان اشاره کرد که با خالص مهاجرت منفی ۲۹

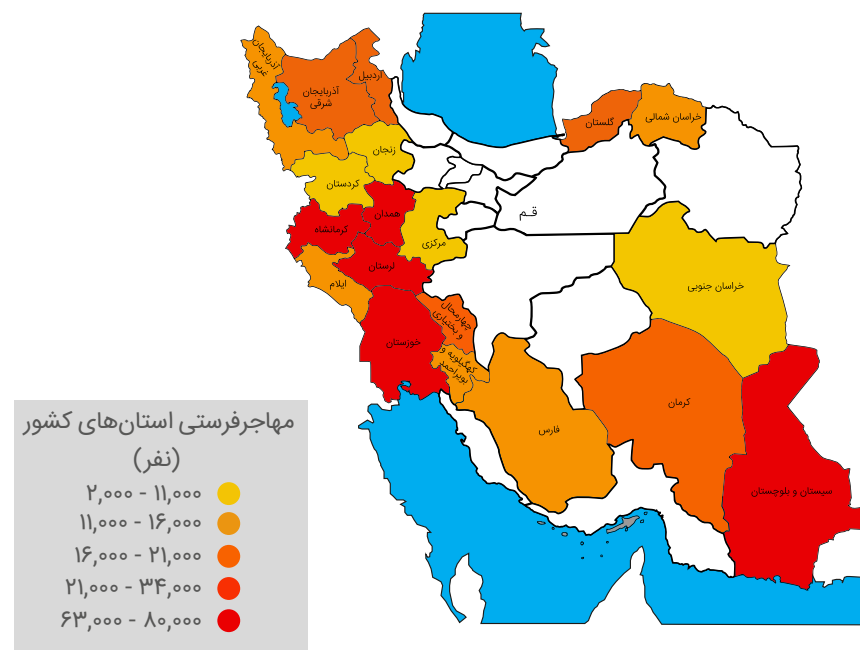
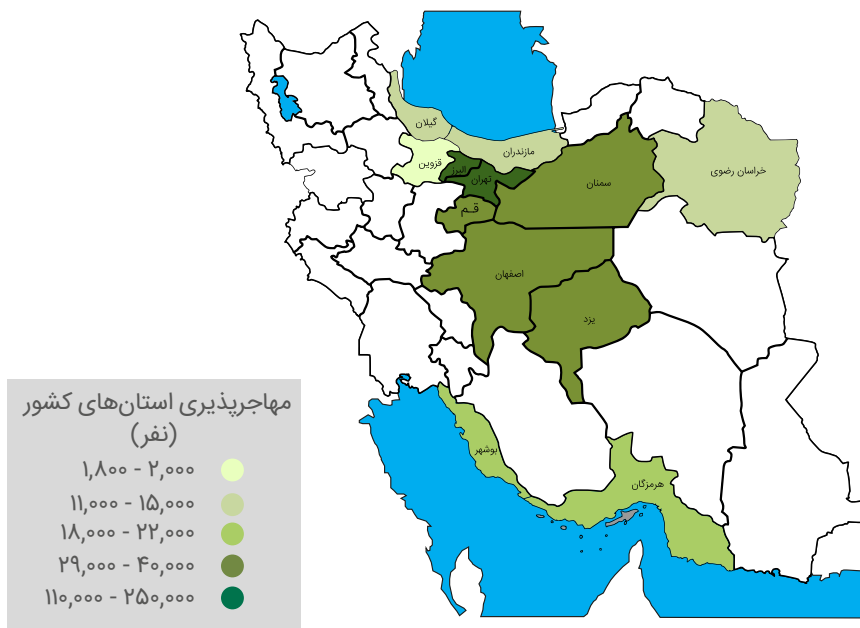
هزار و ۲۶۷ نفر در فاصله سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ به عنوان پنجمین استان مهاجرفرست کشور شناخته می‌شود. این استان نیز همانند سایر استان‌های مهاجرفرست کشور درگیر معضلات ناشی از خشکسالی و تغییر اقلیم است. خشکسالی در نیمه شمالی سیستان و بلوچستان به دلیل قطع شریان آب رودخانه هیرمند از سال ۷۶ آغاز و در سال ۷۸ بطور کامل بر این منطقه چیره شده است، همچنین کاهش شدید نزولات آسمانی سبب شد تا این منطقه بطور کامل خشک و تغییر اقلیم در آن رخ دهد. از بارزترین تأثیرات خشکسالی استان سیستان و بلوچستان وضعیت خشکسالی در دریاچه هامون است. کاهش مقدار بارندگی طی سال‌های اخیر (متوسط برابر ۸۰ میلی‌متر)، نسبت به میانگین دراز مدت (حدوداً برابر ۱۰۰ میلی‌متر)، از یک طرف، افزایش دما، تخلیه شدن منابع آب زیرزمینی تحت تاثیر افزایش جمعیت و غیره، همه و همه بروز خشکسالی و تکرار آن را با شدت بیشتری در استان مستعدتر نموده است. مردم سیستان و بلوچستان و روستاهای پراکنده آن نزدیک به دو دهه است که با مشکلات عدیده‌ای از جمله خشکسالی، بسته شدن مرز، خشکی تالاب هامون، عدم امکان فعالیت‌های دامداری و کشاورزی پایدار در منطقه و سایر مشکلات مواجه هستند و این امر منجر شده است تا برخی از مردم این منطقه مهاجرت به شهرها و استان‌های برخوردار را بر ماندن در محل سکونت خود ترجیح دهند. از این‌رو، بیکاری، بی‌آبی و تغییرات اکولوژیک منطقه از مهم‌ترین مشکل مردم سیستان و بلوچستان است که منجر به مهاجرت و نابسامان شدن فضای جغرافیایی سیستان و بلوچستان شده است. به طور کلی محرومیت در این استان و روند مهاجرت از این منطقه، بر روند امنیتی در مرز مشترک ایران و افغانستان تاثیرگذار است. کمبود جمعیت و متحرک بودن آنها زمینه را برای عبور و مرور قاچاقچیان تروریست‌ها و باندهای مافیایی فراهم نموده است. از سوی دیگر، با توجه به بالا بودن نرخ زاد و ولد (جوان بودن جمعیت استان) و از سویی، عدم وجود فرصت‌های شغلی برای خیل عظیم جوانان تحصیلکرده، منجر به مهاجرت روزافزون ساکنان به دیگر نواحی شده است و توازن و ترکیب جمعیتی

این استان بر اثر مهاجرفرستی دگرگون شده است. از طرفی نیز، افرادی هم در این استان هستند که قادر به مهاجرت از منطقه نیستند و به دلیل عدم تحصیلات کافی و نداشتن مهارت لازم نتوانسته‌اند زمینه رشد و توسعه استان خود را فراهم آورند^۱. همانطور که اشاره شد، به چنین افرادی در اصطلاح جمعیت "محبوس یا گرفتار" در اثر تغییرات محیطی و اقلیمی گفته می‌شود که نه قادر به سازگاری با اثرات اقلیمی در منطقه مبدا خود هستند و نه توان مهاجرت و سازگاری در مناطق مقصد دارند. چنین افرادی روز به روز فقیرتر شده و در معرض آسیب و شکنندگی بیشتری قرار می‌گیرند. بنابراین انتظار می‌رود که بخشی از مردم ساکن در

مناطق آسیب پذیر به لحاظ محیط زیستی و اقلیمی در حال حاضر و یا در سال‌های آتی به دلیل شرایط پیش رونده محیطی مجبور به جابه‌جایی و مهاجرت به مناطق دیگر شوند. هر چند که با توجه به ماهیت پیش رونده این تغییرات، امکان ثبت تعداد مهاجرانی که در اثر تغییرات اقلیمی و یا محیطی مکان سکونت خود را ترک می‌کنند، وجود ندارد. این‌که چه تعداد از ساکنان کشور بر اثر تغییرات اقلیمی مهاجرت کرده‌اند و آهنگ مهاجرت‌های اقلیمی در کشور تا چه میزان رشد کرده است، از جمله چالش‌های آماری در حوزه مهاجرت‌های اقلیمی در کشور محسوب می‌شود.

شکل ۳۰- استان‌های مهاجرپذیر و مهاجرفرست کشور (۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵)

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

اگرچه برآورد می‌شود که عمده جریان‌های مهاجرت‌های اقلیمی در مناطق کم بارش و خشک صورت می‌گیرد، اما بایستی در نظر داشت که با توجه به کاهش سطح بارندگی در اغلب استان‌های کشور، استان‌های میزبان مهاجران نیز در سال‌های اخیر با چالش کم آبی مواجه گشته‌اند. استان‌های تهران، البرز و یزد به عنوان سه استان اول دارای موازنه مهاجرتی مثبت، جزو مناطقی محسوب می‌شوند که سطح بارندگی آنها نسبت به میانگین پنجاه سال گذشته به شدت کاهش یافته است که این به معنای ایجاد چالش‌های جدید و البته تکراری برای مهاجران در استان‌های مقصد است. در این میان نبایستی از پیامدهای اجتماعی-اقتصادی مهاجرت‌های اقلیمی غافل شد. نخست اینکه، مهاجرت اقلیمی احتمالاً فرار مغزها را تشدید می‌کند و اقتصاد را تحت تأثیر کمبود منابع در مواجهه با تغییرات اقلیمی و تخریب سرمایه طبیعی، انسانی، فیزیکی و اجتماعی لازم برای رشد و توسعه اقتصادی در یک چرخه معیوب به دام می‌اندازد. دوم، مهاجرت اقلیمی می‌تواند مانع روند توسعه از طریق توحالی شدن اقتصادهای روستایی (رها کردن مناطق روستایی و فروپاشی تولیدات کشاورزی) و باتلاقی شدن مراکز شهری و حومه شهری شود. در نتیجه، اثرات خارجی ایجاد شده می‌تواند هر گونه روند افزایشی رشد را متوقف کند. به دنبال این امر، از نظر اجتماعی، استانداردهای زندگی برای افراد مهاجر و آواره می‌تواند به طور قابل توجهی کاهش یابد. در مواجهه با تشدید وضعیت بیکاری به دلیل ناکافی بودن و یا عدم صلاحیت نیروی کار روستایی در بازار کار شهری، جمعیت‌های مهاجر می‌توانند به محرک بی‌ثباتی اجتماعی (فقر و جرم و جنایت شهری) در شهرها تبدیل شوند.

مناطق که معمولاً به عنوان مقصد مهاجران اقلیمی

شناخته می‌شوند از زاویه دید دیگری در معرض آسیب‌های مهاجرت هستند. از نیمه اول دهه ۸۰ مهاجرت به استان‌های شمالی از جمله گیلان به دلیل تبعات ناشی از تغییرات اقلیمی و ریزگرد و خشکسالی از استان‌های مرکزی و جنوبی به استان‌های شمالی، افزایش یافته است. شهرهای شمالی با وجود همه منابع طبیعی، ظرفیت محدودی برای پذیرش جمعیت دارند. مهاجرت بیش از حد جمعیت در شهرهای شمالی می‌تواند تکه سبز شمال را هم به سرنوشت شهرهای جنوبی دچار کند. چراکه در دو سه سال اخیر ریزگرد در گیلان زیاد شده و شمار روزهای آلوده افزایش یافته است و بافت جنگلی هم در حال از بین رفتن است. تمرکز جمعیت در تهران به عنوان مهاجر پذیرترین استان کشور به گسترش حاشیه نشینی و آلودگی و استفاده ناصحیح از منابع طبیعی منجر می‌شود. بزرگ‌ترین آسیب مهاجرت این است که جمعیت استان مقصد افزایش یافته و امکان برنامه ریزی سریع هم برای آن وجود ندارد و در نتیجه توازن مقصد به هم می‌ریزد. افزایش جمعیت بیشتر از توان اکولوژیکی محیط، تخریب سریع‌تر محیط زیست، تشدید تغییرات اقلیمی را باعث می‌شود و منجر به بهره‌برداری بیش از حد از منابع طبیعی، حفر بی رویه چاه، کمبود آب و زمین کشاورزی، قطع درختان برای تبدیل به زمین و غیره می‌شود. در نتیجه چنین مناطقی بیشتر در معرض مخاطرات اقلیمی چون سیل قرار می‌گیرند. زمینه بهروری پایین کشاورزی و فقیر شدن جمعیت در مناطق شکننده را با خود به همراه دارد که این نوع جابه‌جایی‌ها و خالی از سکنه شدن بسیاری از مناطق، تبعات متعدد سیاسی و امنیتی را به دنبال خواهد داشت. در کنار آسیب‌های محیطی دوگانگی فرهنگی و شیوع و گسترش انواع آسیب‌های اجتماعی از معضلات مهاجرت بدون برنامه ریزی است.

کشورهای خاورمیانه در برابر اثرات تغییرات اقلیمی بسیار آسیب پذیر هستند. در میان کشورهای خاورمیانه، ایران با افزایش ۲/۶ درجه سانتیگراد میانگین دما و کاهش ۳۵ درصدی بارندگی در دهه‌های بعدی مواجه خواهد شد.^۱ از این رو، بر اساس تغییرات اقلیمی کنونی و حقایق گرمایش در ایران، واقعیت تغییر اقلیم ایران شدیدتر از منطقه خاورمیانه است.^۲ امواج گرما (۳۰ درصد) تا پایان قرن برای ایران و غرب آسیا افزایش خواهد یافت.^۳ در دوره ۲۰۲۵ تا ۲۰۴۹ کشور ایران احتمالاً دوره‌های طولانی‌تری از رخداد حداکثر دمای شدید را در مناطق جنوبی کشور تجربه خواهد کرد. ترکیب این نتایج، آب و هوای دوره‌های خشک طولانی‌مدت را ایجاد می‌کند که با بارش‌های شدید متناوب همراه می‌شود و عاملی برای افزایش احتمال وقوع سیل ایجاد می‌کند. بدون اقدامات سنجیده سازگاری، برخی از نقاط کشور ممکن است در آینده با قابلیت سکونت محدود مواجه شوند.^۴ بر اساس پیش‌بینی‌ها افزایش قابل توجه سیل در مناطق بیابانی در مناطق جنوبی کشور رخ می‌دهد که با وجود کاهش بارندگی و دوره‌های مرطوب و خطر سیل همچنان در آینده افزایش می‌یابد که این امر بر گسترش مقیاس آوارگی‌ها و جابه‌جایی در داخل کشور تاثیر خواهد گذاشت.

گزارش سازمان یونسف نیز بیان می‌کند که تا سال ۲۰۳۰ حدود ۷۰۰ میلیون نفر به دلیل کمبود شدید آب آواره شوند و تا سال ۲۰۴۰ تقریباً از هر چهار کودک در سراسر جهان یک نفر در مناطقی زندگی کنند که با تنش آبی بسیار شدید مواجه هستند. سازمان ملل متحد نیز در گزارشی پیش‌بینی می‌کند که ۱/۸ میلیارد نفر تا سال ۲۰۵۰ با کمبود مطلق آب مواجه خواهند شد و دو سوم جهان در شرایط کم آبی زندگی خواهند کرد و ۱۳۵ میلیون نفر تا سال ۲۰۴۵ به دلیل بیابان‌زایی آواره خواهند شد. بنا به استناد گزارش بانک جهانی بیشترین ضررهای اقتصادی مورد انتظار ناشی از کمبود آب مرتبط با اقلیم است که بین ۶ تا ۱۴ درصد تا سال ۲۰۵۰ تخمین زده می‌شود. تاثیر کمبود آب بر امنیت

تغییرات اقلیمی جابه‌جایی و آوارگی میلیون‌ها نفر را تهدید می‌کند و جریان مهاجرتی جدیدی در سراسر مرزها ایجاد می‌کند. مناطقی که در برابر تغییرات اقلیمی آسیب پذیر هستند به مرور زمان غیر قابل سکونت می‌شوند و این امر جابه‌جایی دائمی و بین‌المللی را در مقیاس وسیع به دنبال خواهد داشت. عوامل کلیدی مهاجرت اقلیمی شامل کمبود آب، رخدادهای شدید اقلیمی و افزایش سطح دریا می‌شود. روندها و محرک‌های افزایش خشکسالی، رخدادهای شدید آب و هوایی و آتش‌سوزی‌ها مرتبط با گرمایش جهانی در حال حاضر مشهود است. تغییرات اقلیمی ممکن است به عنوان یک تهدید چند برابری در رابطه با فقر، شکست حکومت و فقدان امنیت انسانی عمل کند. به نوبه خود، هر یک از این عوامل به توانایی جامعه برای ایجاد تاب آوری آسیب می‌رساند. بحران‌ها در کشورهای مبدا شدید خواهند بود اما این بحران‌ها به مرزهای ملی ختم نمی‌شوند. ورود تعداد زیادی از مهاجران به آن سوی مرزها چالش‌هایی را برای مناطق میزبان ایجاد می‌کند. افزایش تقاضا، فشار بر زیرساخت‌ها و توان اکولوژیکی محیط را افزایش می‌دهد که می‌تواند منجر به درگیری بر سر منابع کمیاب شود. با توجه به بعد استراتژیک این خطر، کارشناسان، مهاجرت اقلیمی را به عنوان یک خطر بزرگ ژئوپلیتیکی شناسایی کرده‌اند. در دنیای گرم‌تر امکان وقوع بلایای همزمان بیشتر است. تامین امنیت آب و غذا برای بسیاری از افراد دشوارتر خواهد شد. تغییرات اقلیمی به تشدید تنش آبی در سطح جهان افزوده و امنیت غذایی را کاهش خواهد داد که این موارد عواقب خطرناکی برای سلامتی، معیشت و درگیری‌های داخلی و بین‌المللی به ویژه در مناطق مرزی و کمتر توسعه یافته دارد. جلوگیری و کاهش مهاجرت اقلیمی در مقیاس بزرگ در آینده به اقدامات موثر برای کاهش تغییرات اقلیمی بستگی دارد. مهاجرت تا زمانی امکان پذیر است که مکان‌هایی برای رفتن وجود داشته باشد و افراد توسط ملاحظات و محدودیت‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی محدود نشده باشند.

1. Mansouri Daneshvar et al, 2019

2. NCCOI 2014

3. IPCC 2012

4. Vaghefi et al, 2019

5. The World Bank, 2021

غذایی می‌تواند مردم را مجبور به مهاجرت در جست و جوی کشورهای با منابع آبی بیشتر کند. این عامل با جنبه‌های دیگری مانند ثبات سیاسی، حکومت داری، قدرت اقتصادی و فرصت‌های شغلی در ارتباط است. بحران آب در ایران در حال ورود به پارادایم جدیدی است که اثرات آن در زندگی روزمره میلیون‌ها نفر قابل مشاهده است. بارندگی ضعیف در ایران در چندسال اخیر چالش‌هایی را در تامین آب و انرژی کافی و سازگاری با آب و هوای گرم‌تر نشان می‌دهد. مجموع این شرایط باعث می‌شود که ایران به سمت ورشکستگی آبی پیش برود. این اثرات ممکن است فراتر از مرزهای ایران بوده و یکی از موضوعات تعیین کننده در آینده ایران باشد. در صورت تشدید این شرایط، منابع آبی بسیاری از روستاها و مناطق ایران تمام می‌شود و مردم نمی‌توانند کاری برای تامین معیشت انجام دهند در نتیجه ممکن است سبب افزایش مهاجرت شود.

با توجه به محرک‌های ناامنی غذایی از جمله تغییرات اقلیمی، هر منطقه‌ای از جهان ممکن است تحت تاثیر این پدیده باشد؛ اما با توجه به ویژگی‌های جغرافیایی، قومیتی و سیاسی، وسعت این مسئله در برخی از کشورها به مراتب بیشتر است. بنابر گزارش بانک جهانی ناامنی غذایی در خاورمیانه با تشدید بحران آب، خشکسالی و مخاطرات اقلیمی وضعیتی بحرانی خواهد داشت. مجمع جهانی اقتصاد کمبود آب را به عنوان "بزرگترین تهدید" برای منطقه مطرح کرده است. افغانستان در حال حاضر در بحران جهانی غذا قرار دارد، این شرایط با حمله طالبان تشدید شد به گونه‌ای که میلیون‌ها شهروند این کشور مجبور خواهند شد تا بین مهاجرت و گرسنگی یکی را انتخاب کنند. بیش از

۶۰ درصد جمعیت منطقه دسترسی بسیار محدودی به آب آشامیدنی دارند و ۷۰ درصد تولید ناخالص داخلی آن‌ها در برابر تنش آبی آسیب پذیر است. کمبود آب که تعدادی از کشورها از جمله ایران، عراق، یمن و الجزایر را در سال ۲۰۲۱ تحت تاثیر قرار داده است، به نوبه خود دسترسی به منابع مورد نیاز برای تولید را محدود می‌کند. بنابراین با تشدید بحران تنش آبی و افزایش قیمت مواد غذایی، کشور ایران ممکن است ۷۰ درصد از زمین‌های کشاورزی خود را از دست داده و در نتیجه‌ی آن میلیون‌ها نفر مجبور به مهاجرت خواهند شد. چراکه، فلات ایران به دلیل خشک شدن رودخانه‌ها و کاهش آب‌های زیرزمینی عملاً غیرقابل سکونت خواهد شد. به طور کلی، پیش‌بینی بر این است که با توجه به شکنندگی محیط زیست ایران و آسیب‌پذیری آن در برابر بحران‌های محیط‌زیستی و اقلیمی و با ادامه روندهای مخرب آن، مهاجرت نه تنها به شهرهای در حال حاضر پر ازدحام ایران، بلکه در سال‌های آتی به سایر کشورها نیز افزایش یابد. از این رو مساله محیط زیست و تغییر اقلیم و نقش آن در جابه‌جایی و مهاجرت مردم می‌بایست در اسناد فرادستی و برنامه‌های کلان کشور مدنظر قرار گیرد. اگرچه در برخی از اسناد مانند سند چشم انداز ۱۴۰۴، سند ملی آمایش سرزمین، برنامه ششم توسعه کشور و سایر اسناد و برنامه‌های کشور به موضوع حفاظت از محیط زیست و تغییر اقلیم توجه شده است، اما به طور مستقیم به موضوع مهاجرت‌های ناشی از تغییرات اقلیمی پرداخته نشده است. بنابراین لزوم توجه به این مساله بایستی در دستور کار سیاست‌ها و برنامه‌های کلان کشوری قرار گیرد.

فصل نهم

وضعیت شاخص‌های کلیدی مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف

- اطلاعات کلی و ویژگی پیمایش‌های سنجش میل و تصمیم به مهاجرت
- شاخص‌های کلیدی مهاجرت
- میل، تصمیم و اقدام به مهاجرت در میان اقشار اجتماعی
- پنج عامل اصلی میل به مهاجرت
- وضعیت شاخص میل به بازگشت
- چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی
- تمایلات و انگیزه‌های مهاجرتی دانشجویان خارجی در ایران

وضعیت شاخص‌های کلیدی مهاجرت در میان اقشار مختلف اجتماعی

از تبدیل شدن موضوع مهاجرت به مسئله‌ای عمومی و حساسیت برانگیز در کشور ما سال‌های زیادی می‌گذرد؛ اما طی این سال‌ها کمتر به پدیده مهاجرت به‌عنوان پدیده‌ای پیچیده و چندبعدی به‌صورت علمی و مستدل پرداخته شده است و عموماً راه‌حلی که برای پاسخ به چالش‌ها و مدیریت آن در نظر گرفته شده است به‌صورت موقتی و در پاسخ به اتفاقات مقطعی و زودگذر بوده است. در همین راستا موضوع مهاجرت دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، نیروی کار حرفه‌ای و متخصص همچون پزشکان همواره یکی از موضوعات داغ و پرحاشیه جامعه ایران بوده است که به دلیل عدم وجود داده‌های معتبر و قابل‌اتکا به‌طور فزاینده‌ای در معرض گمانه‌زنی‌ها و اظهارنظرهای غیر مستند قرار داشته است.

در راستای رفع این دغدغه و پوشش خلأهای داده‌ای و همچنین به‌منظور ارائه تصویری دقیق‌تر از آمارها و تحلیل‌های مهاجرتی و حرکت به سمت حکمرانی داده‌محور در حوزه مهاجرت در کشور، رصدخانه مهاجرت ایران در تلاش بوده است تا با اتکا بر اندک امکانات در اختیار بتواند گامی مؤثر در این مسیر بردارد. بر همین اساس این رصدخانه اقدام به انجام پیمایش‌های مهاجرتی سالیانه در میان اقشار مختلف اجتماعی نموده است تا بدین‌وسیله اطلاعات میدانی از وضعیت مهاجرت در میان این اقشار برای کشور به دست آید. بر همین اساس پرسشنامه‌های "سنجش میل و تصمیم به مهاجرت" در میان چهار گروه اجتماعی شامل: (۱) دانشجویان و فارغ‌التحصیلان، (۲) دانشجویان خارجی در ایران، (۳) پزشکان و پرستاران (۴) فعالین حوزه کسب‌وکار (۵) ایرانیان خارج از کشور طراحی، توزیع و جمع‌آوری شده است. خوشبختانه پیمایش در میان دسته اول و چهارم (دانشجویان و فعالان کسب‌وکار) برای سومین سال پیاپی تکرار می‌شود که می‌تواند اطلاعات خوبی را در زمینه تغییر وضعیت شاخص‌های مهاجرتی در این دو گروه نسبت به دوره

پیشین (سال گذشته) را نیز فراهم آورد. با توجه به دغدغه‌های پیش‌آمده در کشور پیرامون وضعیت مهاجرتی در میان کادر بهداشت و درمان، این گروه نیز امسال برای دومین بار در زمره گروه‌های هدف مورد پیمایش مهاجرتی رصدخانه مهاجرت ایران قرار گرفتند. امید است با تداوم، تکرار و توسعه کمی و کیفی این پیمایش‌ها، ضمن دستیابی به آمار و اطلاعات سالیانه از وضعیت مهاجرتی در میان اقشار مختلف اجتماعی، زمینه پایش و مقایسه روند تغییرات وضعیت هر یک از شاخص‌های کلیدی مهاجرت در میان اقشار مختلف برای کشور حاصل گردد.

توجه به این نکته بسیار مهم و ضروری است که نتایج پیمایش‌های صورت گرفته توسط رصدخانه مهاجرت ایران قابلیت تعمیم دادن به کل جامعه ایران و اقشار مختلف اجتماعی را ندارند و تنها می‌توانند تصویری کلی از وضعیت "میل و تصمیم به مهاجرت" و همچنین "پیشران‌ها و موانع مهاجرت" در میان گروه‌های مختلف در کشور باشند. چراکه با توجه به محدودیت امکانات در اختیار رصدخانه مهاجرت ایران همه پیمایش‌ها به‌ناچار از طریق پرسشنامه و به‌صورت آنلاین انجام شده‌اند. هرچند که در مجموع قریب به هشت هزار و ۶۶۵ نفر در کشور از میان دسته‌های مختلف در این پیمایش‌ها شرکت کرده‌اند و حجم این نمونه می‌تواند به‌نوعی تبیین‌کننده وضعیت مهاجرتی کشور باشد، اما به دلیل توزیع آنلاین پرسشنامه‌ها، حجم نمونه نسبتاً محدود در برخی از گروه‌های اجتماعی و همچنین محدودیت‌هایی که در انجام پیمایش‌های آنلاین وجود دارد (اعم از مشکلات مربوط به تصادفی بودن نمونه و حذف شدن بخشی از جامعه هدف از نمونه به دلایلی همچون عدم دسترسی به اینترنت و ...)، تعمیم نتایج این پیمایش‌ها به کل جامعه ایران یا از نظر آماری امکان‌پذیر نیست و یا اینکه حداقل ملاحظات فوق‌الذکر باید در نظر گرفته شود.

رصدخانه مهاجرت ایران با آگاهی از تمام کاستی‌هایی که به جمع‌آوری داده از طریق روش‌های آنلاین وارد است، سعی نموده است تا در حد توان به تمامی ملزومات جمع‌آوری داده از طریق روش‌های آنلاین

پایبند باشد و با در نظر گرفتن موارد فنی اعم از طراحی پرسشنامه استاندارد و با انجام آزمون‌های مربوطه، استفاده از نمونه‌گیری در دسترس در توزیع پرسشنامه در گروه‌های هدف و مدیریت توزیع یکنواخت در میان آن‌ها، مشکلات مربوط به تعمیم‌پذیری نمونه را تا حد ممکن کنترل نماید. رعایت اصولی همچون محدود کردن دسترسی به پرسشنامه برای شناسه‌های هویتی تکراری (IP)، شناسایی و حذف پاسخ‌های ناسازگار و از همه مهم‌تر سعی در توزیع پرسشنامه در میان گروه‌های متکثر اجتماعی که در برگزیده عقاید و دیدگاه‌های متضادی بوده‌اند، از دیگر روش‌هایی مورد استفاده برای معرف کردن نمونه بوده است^۱.

در نهایت لازم به ذکر است که رصدخانه مهاجرت ایران با توجه به ظرفیت‌های اندک، محدودیت‌های بسیار و مسئولیت اجتماعی که برای خود قائل است، اقدام به تهیه داده‌های دست اول مهاجرتی نموده است و بدیهی است که انجام پیمایش‌های دقیق‌تر با قابلیت تعمیم‌پذیری به کل جامعه ایران نیازمند حمایت بیشتر و بهره‌گیری از ظرفیت نهادهای مربوطه در سطح ملی است که توانایی و وظیفه تولید چنین داده‌هایی را دارند و برای آن بودجه و امکانات لازم را دریافت می‌کنند.

اطلاعات کلی و ویژگی پیمایش‌های سنجش میل و تصمیم به مهاجرت

پیمایش‌های سنجش «میل و تصمیم به مهاجرت» از سال ۱۳۹۷ در میان دو گروه از اقشار اجتماعی ایران انجام شده است. دور اول این پیمایش‌ها در سال ۱۳۹۷

در میان دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی و در سال ۱۳۹۸ در میان فعالین کسب‌وکارهای کوچک و متوسط و استارت‌آپ‌ها انجام شد که چکیده‌ای از نتایج آن‌ها در سالنامه مهاجرتی ایران-۱۳۹۹ منتشر گردید. دور دوم این پیمایش‌ها در میان چهار گروه دانشجویان و فارغ‌التحصیلان، فعالین استارت‌آپ‌ها، اساتید، پژوهشگران و محققان، و پزشکان و پرستاران در اسفند ۱۳۹۹ و بهار ۱۴۰۰ انجام شده است. نتایج کلی دور دوم پیمایش‌ها در ویژه‌نامه نوروزی "مهاجرت‌نامه" توسط رصدخانه مهاجرت ایران به صورت عمومی منتشر شده و در اختیار عموم و سیاست‌گذاران کشور قرار گرفته است. در سال ۱۴۰۱ این پیمایش‌ها به صورت مجدد بین گروه‌های دانشجویان و فارغ‌التحصیلان، فعالین کسب‌وکار و پزشکان و پرستاران انجام شد. همچنین برای اولین بار پیمایشی تحت عنوان بررسی انگیزه‌های مهاجرتی در میان دانشجویان خارجی در ایران و همچنین پیمایش سنجش میل و تصمیم به بازگشت در میان ایرانیان خارج از کشور توسط رصدخانه مهاجرت ایران انجام شد. این پرسشنامه‌ها با هدف سنجش "میل به مهاجرت" و "تصمیم به مهاجرت" و "میل به بازگشت" در میان اقشار مختلف و بررسی آثار عوامل مختلف سیاسی، فرهنگی و اجتماعی بر میل و تصمیم به مهاجرت از کشور و همچنین میل به بازگشت به کشور طراحی و انجام شده است.

در جدول زیر خلاصه‌ای از وضعیت پیمایش‌های انجام شده توسط رصدخانه مهاجرت ایران در میان گروه‌های مختلف اجتماعی ارائه شده است:

جدول ۱۱۶- اطلاعات کلی و ویژگی پیمایش‌های انجام شده توسط رصدخانه مهاجرت ایران

بخش	گروه اجتماعی	تعداد پاسخ دهندگان	بازه زمانی اجرا
دانشجویان	دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی	۱,۳۴۵	خرداد ۱۴۰۱
فعالین کسب و کار	دانشجویان خارجی در ایران	۲۰۰	تیر ۱۴۰۱
	کارآفرینان و مدیران ارشد	۴۲۵	اردیبهشت ۱۴۰۱
	مدیران میانی	۲,۰۳۰	اردیبهشت ۱۴۰۱
بهداشت، درمان و سلامت	کارکنان	۳,۷۱۷	اردیبهشت ۱۴۰۱
	پزشکان و پرستاران	۳۸۳	خرداد ۱۴۰۱
بین‌الملل	ایرانیان خارج از کشور	۵۶۵	خرداد ۱۴۰۱
مجموع		۸,۶۶۵	

(رصدخانه مهاجرت ایران، تابستان ۱۴۰۱)

۱. برای اطلاع بیشتر به بخش ملاحظات آماری رجوع نمایید.

مقایسه شاخص‌های کلیدی مهاجرت در میان اقشار مختلف اجتماعی

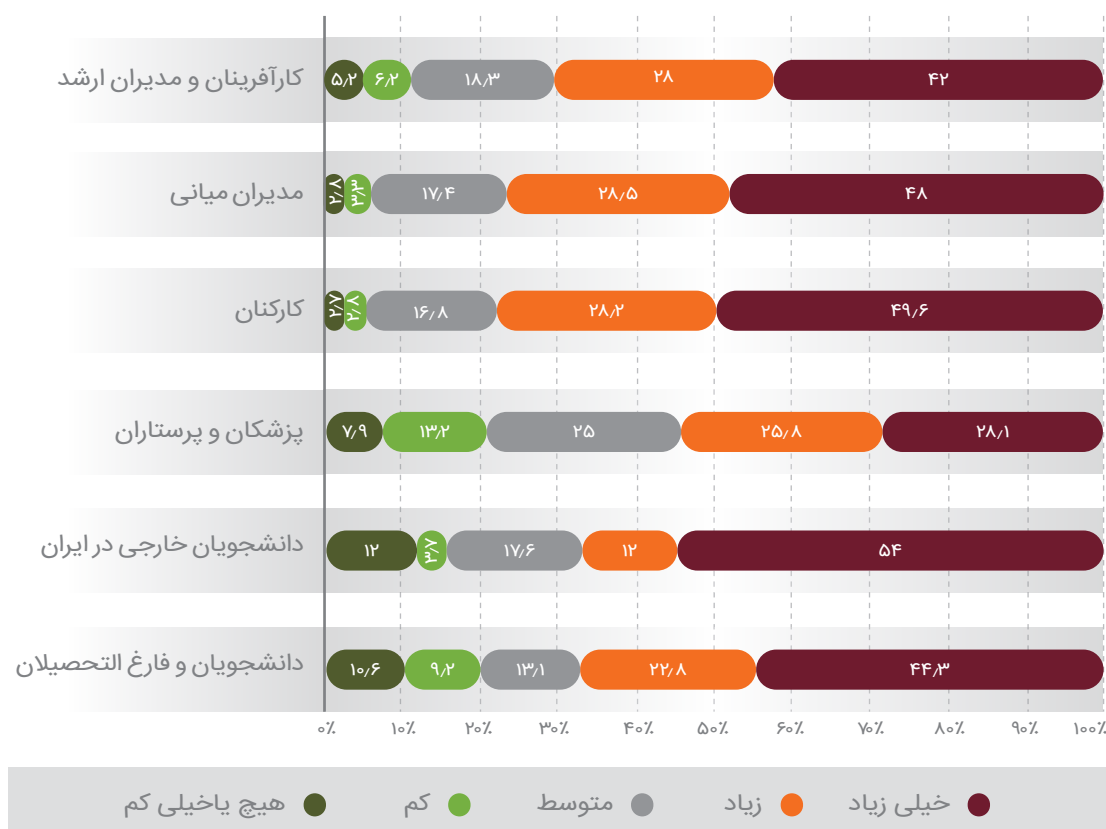
وضعیت تصمیم به مهاجرت نیز مبین حالت و وضعیت افرادی است که تصمیم جدی به مهاجرت دارند و برای مهاجرت از کشور برنامه‌ریزی و اقدام عملی کرده‌اند. این شاخص نیز همانند شاخص میل به مهاجرت ممکن است به مهاجرت واقعی منجر نشود.

در پیمایش‌های انجام‌شده توسط رصدخانه مهاجرت ایران در میان گروه‌های مختلف اجتماعی، وضعیت «تصمیم به مهاجرت» از طریق پرسش مستقیم از افراد در مورد تصمیم آن‌ها در مورد مهاجرت سنجیده شده است.

بر اساس تعریف موسسه گالوپ^۱ «میل به مهاجرت» میزان علاقه و میل افراد به مهاجرت دائمی را در صورت مهیا بودن شرایط می‌سنجد. لازم به ذکر است که این شاخص تنها «میل» را اندازه‌گیری می‌کند و با مفهوم «تصمیم به مهاجرت»^۲ و یا «اقدام به مهاجرت و یا ترک کشور» تفاوت و اختلاف اساسی دارد.

در پیمایش‌های انجام‌شده توسط رصدخانه مهاجرت ایران در میان گروه‌های مختلف اجتماعی، وضعیت «میل به مهاجرت»، از پاسخ به سوال طیفی «هم‌اکنون چه میزان تمایل به مهاجرت از ایران دارید؟» به‌دست‌آمده است.

نمودار ۲۶۸- مقایسه میل به مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف در سال ۱۴۰۱

(رصدخانه مهاجرت ایران، تابستان ۱۴۰۱)

1. Esipova, N., Ray, J., & Srinivasan, R. (2011). The world's potential migrants: Who they are, where they want to go, and why it matters. Gallup White Paper.
 2. Desire to Migrate
 3. Decision to Migrate

- در همه گروه‌های مورد مطالعه به غیر از گروه پزشکان و پرستاران، تمایل به مهاجرت (به صورت زیاد و خیلی زیاد) بیش از ۶۰ درصد بوده است.
- تمایل به مهاجرت (به صورت زیاد و خیلی زیاد) در میان گروه «کارکنان»، «مدیران میانی» و همچنین «کارآفرینان و مدیران ارشد» از سایر گروه‌ها بالاتر است و در تراز ۷۰ درصد

- است. این میل برای گروه‌های «دانشجویان و فارغ‌التحصیلان» و «دانشجویان خارجی در ایران» ۶۶ درصد است.
- در حدود ۶ تا ۲۰ درصد افراد در همه گروه‌ها تمایل به مهاجرت کم یا خیلی کم دارند.
 - در حدود ۲۸ تا ۵۰ درصد افراد در همه گروه‌ها تمایل خیلی زیادی به مهاجرت دارند.

نمودار ۲۶۹- مقایسه میل به مهاجرت در میان دو گروه دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی و پزشکان و پرستاران در سال ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱

(رصدخانه مهاجرت ایران، تابستان ۱۴۰۱)

- مقایسه میل به مهاجرت (به صورت زیاد و خیلی زیاد) در میان دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاه در سال‌های ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱ نشان می‌دهد که این شاخص نسبت به سال گذشته تغییر چندانی نکرده و از ۶۶ درصد در سال ۱۴۰۰ به ۶۷ درصد در سال ۱۴۰۱ افزایش یافته است. همچنین تراز شاخص میل به مهاجرت به صورت (کم و خیلی کم) در میان این گروه از حدود ۱۴ درصد در

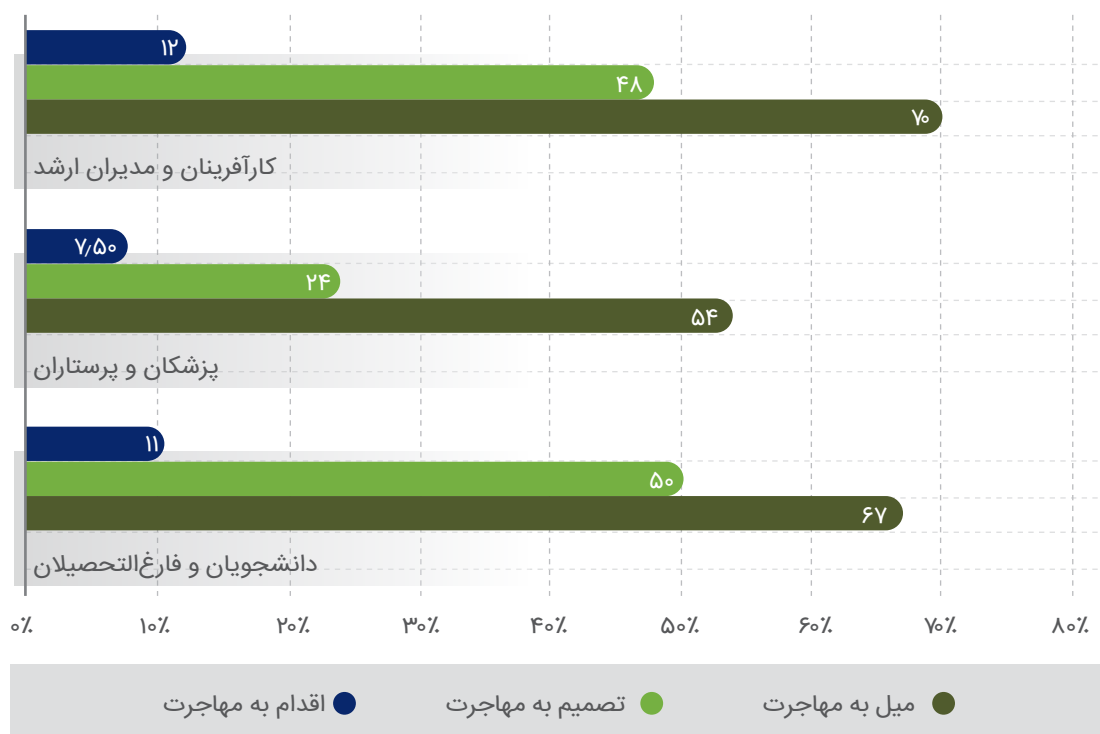
- سال ۱۴۰۰ به حدود ۲۰ درصد در سال ۱۴۰۱ رسیده است.
- در میان گروه پزشکان و پرستاران نیز میل به مهاجرت (به صورت زیاد و خیلی زیاد) از حدود ۷۱ درصد در سال ۱۴۰۰ به ۵۳ درصد در سال ۱۴۰۱ رسیده است. همچنین میل به مهاجرت (به صورت کم و خیلی کم) در میان این گروه از حدود ۱۴ درصد در سال ۱۴۰۰ به حدود ۲۱ درصد در سال ۱۴۰۱ افزایش یافته است.

مقایسه میل، تصمیم و اقدام به مهاجرت در میان اقشار مختلف اجتماعی

در همه گروه‌های اجتماعی وضعیت میل به مهاجرت (زیاد و خیلی زیاد) در تراز بیش از ۵۰ درصد قرار دارد. کمترین میزان شاخص میل به مهاجرت با ۵۴ درصد مربوط به گروه پزشکان و پرستاران و بیشترین آن با ۷۸ درصد مربوط به کارکنان بخش فعالین کسب‌وکار است. دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی نیز با ۶۷ درصد در جایگاه‌های بعدی قرار گرفته است. در میان گروه‌های اجتماعی مختلف دانشجویان و

فارغ‌التحصیلان دانشگاهی بیشترین تصمیم و اقدام به مهاجرت از کشور دارند. کارآفرینان و مدیران ارشد با اختلاف اندک در رتبه دوم و پزشکان و پرستاران نیز کمترین تصمیم و برنامه مهاجرت را در میان گروه‌های اجتماعی مختلف داشته‌اند. لازم به ذکر است درصد شاخص تصمیم و اقدام به مهاجرت از تقسیم تعداد پاسخ دهندگان در هر پیمایش به جمعیت کل جامعه پیمایش به دست آمده است.

نمودار ۲۷۰- مقایسه میل، تصمیم و اقدام به مهاجرت در میان اقشار اجتماعی مختلف در سال ۱۴۰۱

(رصدخانه مهاجرت ایران، تابستان ۱۴۰۱)

پنج عامل اصلی میل به مهاجرت در میان اقشار مختلف اجتماعی

در جدول زیر عوامل اصلی (۵ عامل با بیشترین فراوانی) مؤثر بر تمایل افراد به مهاجرت در گروه‌های مختلف مورد بررسی نشان داده شده است.

- **شیوه حکمرانی و مملکت‌داری** از جمله عوامل مهم اثرگذار بر روی تمایل به مهاجرت در میان همه گروه‌های مورد مطالعه بوده است.
- **بی‌ثباتی اقتصادی و وجود فساد نهادینه شده در کشور**

از جمله عوامل اثرگذار بر میل به مهاجرت در میان دو گروه «دانشجویان و فارغ‌التحصیلان» و «پزشکان و پرستاران» بوده است.

- در میان «فعالین کسب و کار» دو عامل **شرایط تحریم ایران و نوسان قیمت ارز، تورم و شرایط اقتصادی** از جمله عوامل مهم تاثیر گذار بر میل به مهاجرت بوده که در تمام سطوح سازمانی به چشم خورده است.

جدول ۱۱۷- پنج عامل اصلی میل به مهاجرت در میان گروه‌های مختلف اجتماعی در ایران

رتبه	دانشجویان و فارغ‌التحصیلان	پزشکان و پرستاران	کارآفرینان و مدیران ارشد	مدیران میانی	کارکنان
۱	بی‌ثباتی اقتصادی کشور	بی‌ثباتی اقتصادی و اجتماعی در کشور	نظم و قانون‌مداری جامعه	نوسان قیمت ارز، تورم و شرایط اقتصادی	نوسان قیمت ارز، تورم و شرایط اقتصادی
۲	نامیدی نسبت به آینده	وجود فساد نهادینه شده در کشور	دغدغه آینده فرزندان	شرایط تحریم ایران	شرایط تحریم ایران
۳	شیوه حکمرانی و مملکت‌داری	شیوه حکمرانی و مملکت‌داری	شیوه حکمرانی و رویکردهای سیاسی	نظم و قانون‌مداری جامعه	نظم و قانون‌مداری جامعه
۴	وجود فساد نهادینه شده در کشور	کیفیت زندگی بهتر در خارج از کشور	شرایط تحریم ایران	دغدغه آینده فرزندان	سطح حقوق و دستمزد و تناسب آن با هزینه‌ها
۵	دستیابی به رفاه و امنیت بیشتر	وجود تبیض‌های حرفه‌ای و اجتماعی در ایران	نوسان قیمت ارز، تورم و شرایط اقتصادی	شیوه حکمرانی و رویکردهای سیاسی	شیوه حکمرانی و رویکردهای سیاسی

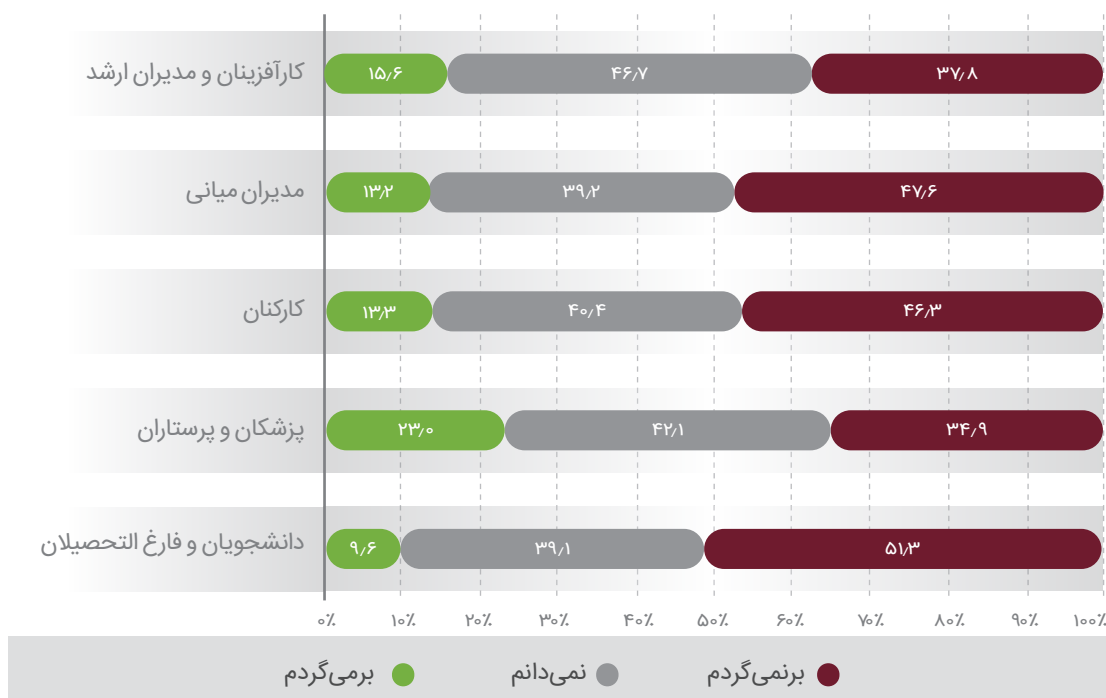

وضعیت شاخص میل به بازگشت در میان اقشار مختلف اجتماعی

شاخص میل به بازگشت، میل به بازگشت را در میان مهاجرانی می‌سنجد که مایل هستند در صورت وجود فرصت، به کشور مبدأ خود بازگردند. علیرغم اینکه میل به بازگشت مفهومی ارزشمند است، اما درعین حال چالش‌برانگیز است. چراکه در مورد مهاجرت بازگشتی تقریباً یک قاعده‌ی کلی وجود دارد و آن‌هم این است که اغلب مهاجران در ابتدا قصد مهاجرت دائمی ندارند و خواهان بازگشت هستند، اما اکثر آن‌ها پس از مهاجرت در مقصد مهاجرتی خود باقی می‌مانند! میل قطعی برای بازگشت به کشور در همه گروه‌های اجتماعی در تراز ۱۰ تا ۲۳ درصد قرار دارد. همچنین میل برای عدم بازگشت به کشور در همه گروه‌های اجتماعی

در تراز ۳۵ تا ۵۱ درصد قرار دارد. گروه پزشکان و پرستاران با ۲۳ درصد بیشترین میل قطعی برای بازگشت به کشور را دارند. همچنین کمترین میزان میل قطعی به بازگشت با حدود ۱۰ درصد مربوط به گروه دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی است. در مورد میل برای عدم بازگشت به کشور گروه دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی با ۵۱ درصد بیشترین میل را برای عدم بازگشت به کشور و گروه پزشکان و پرستاران با ۳۵ درصد کمترین میل را برای عدم بازگشت به کشور دارند.

نمودار ۲۷۱- وضعیت میل به بازگشت (احتمالی) در میان اقشار اجتماعی مختلف در ایران در سال ۱۴۰۱

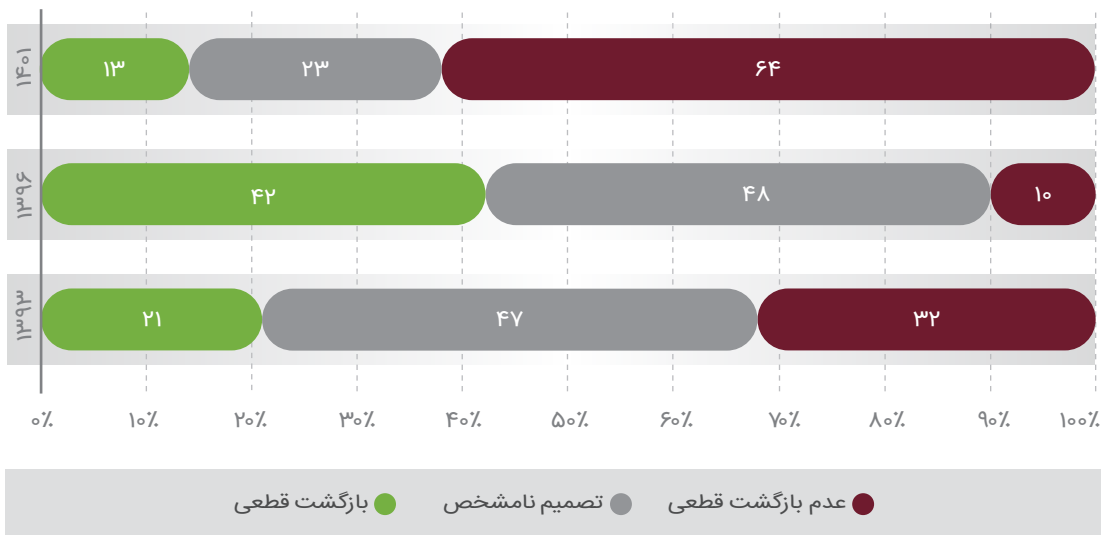
(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

وضعیت شاخص میل به بازگشت در میان ایرانیان خارج از کشور

میل به بازگشت (۷ درصد) بیشتر است. لازم به ذکر است که تجمیع آمار این پیمایش‌ها به دلیل تفاوت آن‌ها در شیوه نمونه‌گیری، توزیع پرسشنامه و... ممکن نیست و هر یک از پیمایش‌های فوق باید به تنهایی مورد بررسی و تحلیل قرار گیرند، اما با علم به خلأهای موجود، برای ایجاد تصویر جامعی از وضعیت تصمیم به بازگشت در میان مهاجران ایرانی، تحلیل آن‌ها در کنار یکدیگر انجام شده است؛ لذا باید در نظر داشت که تحلیل پیش رو قابلیت تعمیم به کل جامعه دایاسپورا را ندارد.

شاخص تصمیم به بازگشت در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۳ تحت تأثیر دو عامل پیاده‌سازی و اجرای طرح بازگشت دانشمندان و متخصصان ایرانی غیر مقیم به عنوان اولین طرح کشور در این راستا و تغییر فضای سیاسی داخل کشور به علت امضای توافق‌نامه هسته‌ای و رفع تحریم‌ها تقریباً دو برابر شده است. با این وجود، در سال ۱۴۰۱ مجدداً نرخ تصمیم به بازگشت کاهش یافته و به سطح ۱۳ درصد رسیده است که با توجه به وضعیت اقتصادی و سیاسی فعلی کشور دور از انتظار نیست. البته در تمام سال‌های مورد بررسی، شاخص تصمیم به بازگشت ایرانیان از میانگین جهانی

نمودار ۲۷۲- تصمیم به بازگشت در میان مهاجران ایرانی خارج از کشور (۱۳۹۳، ۱۳۹۶ و ۱۴۰۱)

(آلیاسین و همکاران، ۱۳۹۳)؛ (صلواتی، ۱۳۹۶)؛ (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

جدول ۱۱۸- پیشران‌های اصلی مهاجرت بازگشتی به ایران

سال ۱۳۹۳ (پیشا برجام)		سال ۱۳۹۶ (برجام)		رتبه
عوامل پیشران	درصد اهمیت	عوامل پیشران	درصد اهمیت	
در کنار خانواده و فامیل بودن	۷۳٪	در کنار خانواده و فامیل بودن	۷۴٪	۱
ارتباط با دوستان و هم دوره‌ای‌ها	۵۰٪	احساس وظیفه به کشور و انتقال دانش و تجربه خود	۶۰٪	۲
احساس مفید بودن در ایران	۴۸٪	احساس غربت و دوری از وطن	۵۸٪	۳
احساس غربت و دوری از وطن	۴۱٪	احساس تعلق و پیوستگی با جامعه	۵۱٪	۴
احساس وظیفه به کشور و انتقال دانش و تجربه خود	۳۶٪	تغییر فضای سیاسی داخل کشور ایران	۴۷٪	۵

سال ۱۴۰۰ (کرونا)		سال ۱۴۰۱ (پسا کرونا)		رتبه
عوامل پیشران	درصد اهمیت	عوامل پیشران	درصد اهمیت	
در کنار خانواده و فامیل بودن	۶۱٪	بودن در کنار خانواده و دوستان	۸۰٪	۱
احساس مفید بودن در ایران	۴۶٪	احساس غربت و دوری از وطن	۵۸٪	۲
عدم احساس رضایت کافی در کشور مقصد	۳۱٪	احساس مفید بودن در ایران	۵۶٪	۳
مسائل فرهنگی و اجتماعی	۲۳٪	ناهماهنگی با فرهنگ و سبک زندگی در خارج از کشور	۳۹٪	۴
شرایط مناسب در کشور مادری	۲۳٪	احساس تبعیض در خارج از کشور	۳۰٪	۵

(آل یاسین و همکاران، ۱۳۹۳)؛ (صلواتی، ۱۳۹۶)؛ (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

سال‌ها بودن در کنار خانواده، مهم‌ترین پیشران برای بازگشت به ایران بوده است و به طور میانگین برای بالغ بر ۷۰ درصد از پاسخ دهندگان انگیزه‌ای برای بازگشت ایجاد کرده است.

در سال‌های مختلف عوامل مختلف شخصی، خانوادگی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی بر میل و تصمیم به مهاجرت بازگشتی ایرانیان اثرگذار بودند، اما همانطور که مشخص است در تمام این

جدول ۱۱۹- پیشران‌های اصلی عدم تمایل برای بازگشت به ایران در سال ۱۴۰۱

رتبه	عوامل	ضریب اهمیت
۱	بی‌ثباتی اقتصادی ایران	۸۴٪
۲	شیوه حکمرانی و مملکت‌داری در ایران	۸۳٪
۳	وضعیت آزادی‌های فردی و اجتماعی در خارج از کشور	۷۲٪
۴	احساس امنیت در خارج از کشور	۷۱٪
۵	وضعیت آزادی‌های فردی و اجتماعی در ایران	۷۰٪

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

بخش اگرچه به طور مستقیم با موضوع مهاجرت ارتباطی ندارد، اما به دلیل اینکه بازتاب دهنده ادراک و تصورات ایرانیان هستند و می‌توانند بر میل و تصمیم به مهاجرت افراد اثرگذار باشند، از اهمیت خاصی برخوردار هستند. لازم به ذکر است که « چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی » یک نشان‌گر ترکیبی از عوامل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است که به طور کلی نشان‌دهنده میزان رضایت افراد از زندگی در ایران و نظام حکمرانی کشور است. در زیر اهم محورهایی که تشکیل دهنده شاخص چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی هستند، نشان داده شده است:

- فراهم بودن شرایط ایفای نقش در فرآیند توسعه و پیشرفت ایران
- مفید و مؤثر بودن در ایران یا خارج
- احساس تعلق ایرانیان نسبت به تابعیت خود
- تصور نسبت به آینده کشور
- هم‌راستایی نظام حکمرانی با خواست مردم
- میزان زیست‌پذیری کشور

با توجه به پایین بودن سطح تمایل و تصمیم به بازگشت، بررسی دلایل عدم تمایل به بازگشت از اهمیت دوچندانی برخوردار است. به این ترتیب، شواهد پیمایش سال ۱۴۰۱ حاکی از آن است که عدم تمایل برای بازگشت به ایران بیشتر ناشی از مسائل و مشکلات موجود در کشور است. به عبارت دیگر، مسائل و مشکلات موجود در کشور ایران از جمله بی‌ثباتی اقتصادی، وضعیت حکمرانی و مملکت‌داری و... مهم‌ترین عواملی هستند که بر تمایل افراد برای بازگشت به کشور تأثیر منفی می‌گذارند.

نکات تکمیلی پیمایش در میان اقشار مختلف اجتماعی

رصدخانه مهاجرت ایران تلاش نموده است تا با طرح سؤالاتی در چندین محور مختلف وضعیت « چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی » کشور ایران را در میان گروه‌های مختلف اجتماعی تبیین نماید. سوالات مربوط به این

«چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی» از منظر دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی

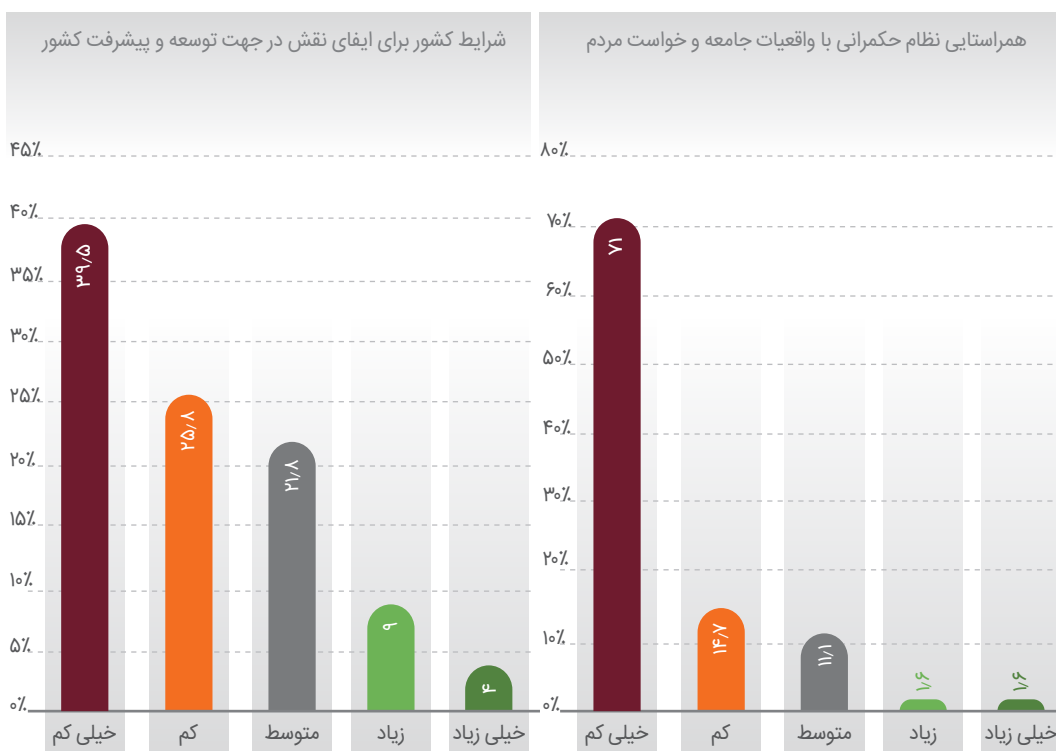
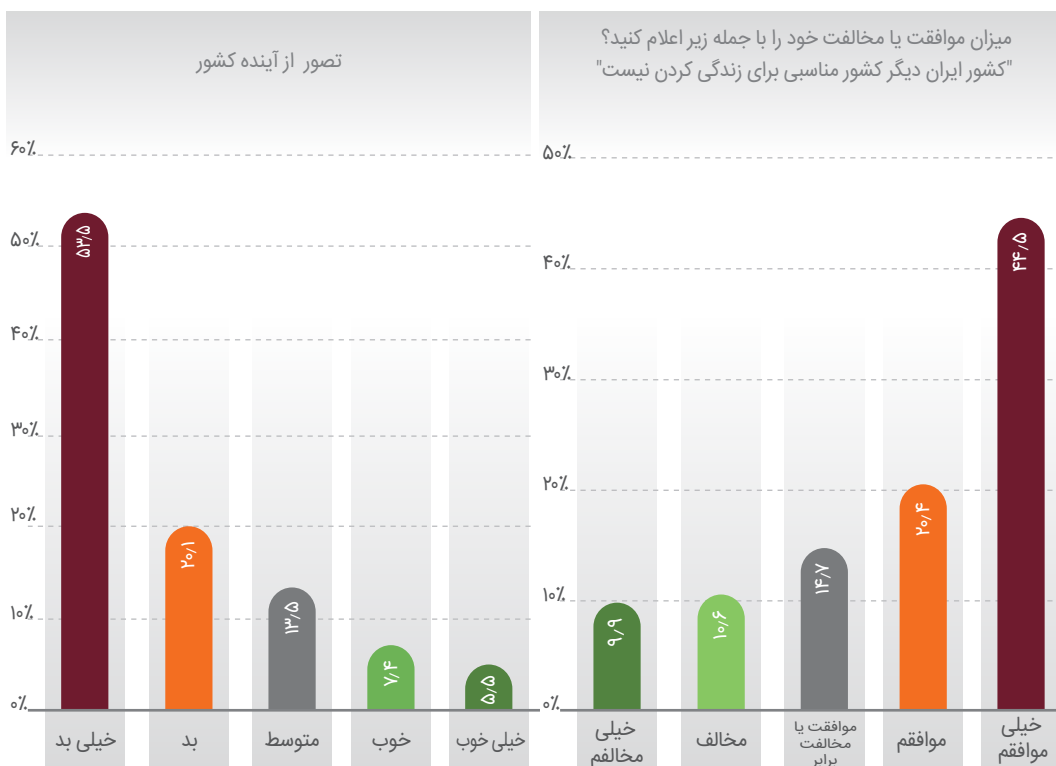
۲۷ درصد نیز به میزان یکسانی نسبت به داشتن تابعیت ایرانی احساس مثبت یا منفی دارند.

- به طور کلی ۶۵ درصد افراد شرایط کلی کشور را برای ایفای نقش خود در جهت توسعه و پیشرفت کشور مساعد نمی‌دانند (مجموع دو گزینه کم و خیلی کم) و تنها ۱۳ درصد از مشارکت کنندگان شرایط را مساعد ارزیابی کرده‌اند (زیاد و بسیار زیاد). تقریباً ۲۲ درصد از پاسخ‌دهندگان نیز به یک اندازه شرایط کشور را برای ایفای نقش در جهت توسعه و پیشرفت کشور مساعد یا نامساعد ارزیابی نموده‌اند.
- حدود ۲۲ درصد افراد عقیده دارند که در ایران می‌تواند زندگی شادتری داشته باشند. ۴۹ درصد افراد نیز معتقدند که در خارج از کشور می‌تواند زندگی شادتری داشته باشند و تقریباً ۲۹ درصد افراد نسبت به این موضوع تصویری نداشته‌اند.
- حدوداً ۲۵ درصد افراد معتقدند که در داخل کشور می‌تواند حضور موثرتری داشته باشند. همچنین ۴۳ درصد افراد احساس می‌کنند که در خارج از کشور بیشتر موثر هستند. همچنین حدود ۱۴ درصد افراد بین میزان اثرگذاری در داخل و خارج از کشور تفاوتی قائل نبوده‌اند و ۱۸ درصد از پاسخ‌دهندگان نیز نسبت به این موضوع اطلاع یا تصویری نداشته‌اند.

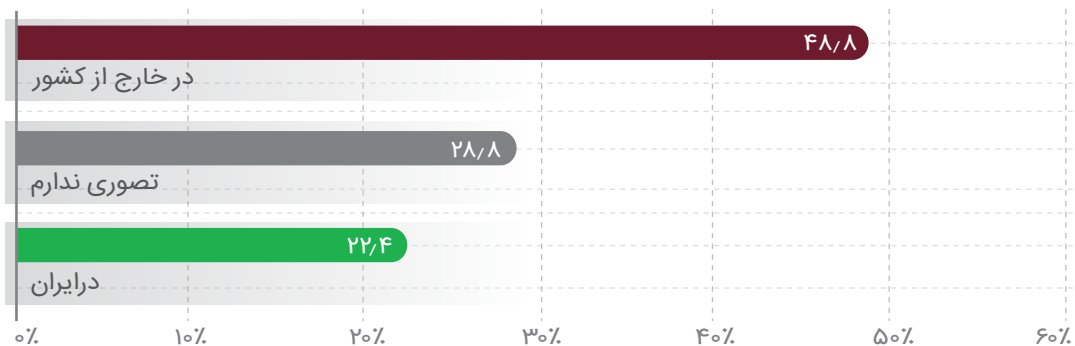
- در مجموع ۱۳ درصد آینده کشور را مثبت (مجموع دو گزینه خوب، و خیلی خوب) ارزیابی نموده و ۷۴ درصد آینده کشور را منفی (مجموع دو گزینه بد و خیلی بد) ارزیابی نموده‌اند. حدود ۱۳ درصد از پاسخ‌دهندگان نیز در مورد آینده کشور تصویری میانه داشته‌اند.
- حدود ۶۵ درصد از پاسخ‌دهندگان موافق گزاره‌ی «کشور ایران دیگر کشور مناسبی برای زندگی کردن نیست»، هستند (مجموع دو گزینه‌ی موافقم و خیلی موافقم). این در حالی است که تنها حدود ۲۰ درصد از پاسخ‌دهندگان مخالف این گزاره هستند. حدود ۱۵ درصد از افراد نیز به میزان یکسانی با این گزاره موافق یا مخالف هستند.
- بر اساس نتایج به‌دست آمده حدود ۸۶ درصد از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی میزان همراستایی نظام حکمرانی کشور با واقعیات موجود جامعه و خواست مردم را کم و خیلی کم ارزیابی نموده‌اند. این در حالی است که تنها حدود ۳ درصد از پاسخ‌دهندگان خواست نظام حکمرانی را با واقعیات موجود جامعه و خواست مردم همراستا و منطبق دانسته‌اند. ۱۱ درصد افراد نیز به یک میزان با این گزاره موافق و یا مخالف بوده‌اند.
- ۳۰ درصد افراد از داشتن تابعیت ایرانی احساس مثبت و ۴۳ درصد از داشتن تابعیت ایرانی احساس منفی دارند.

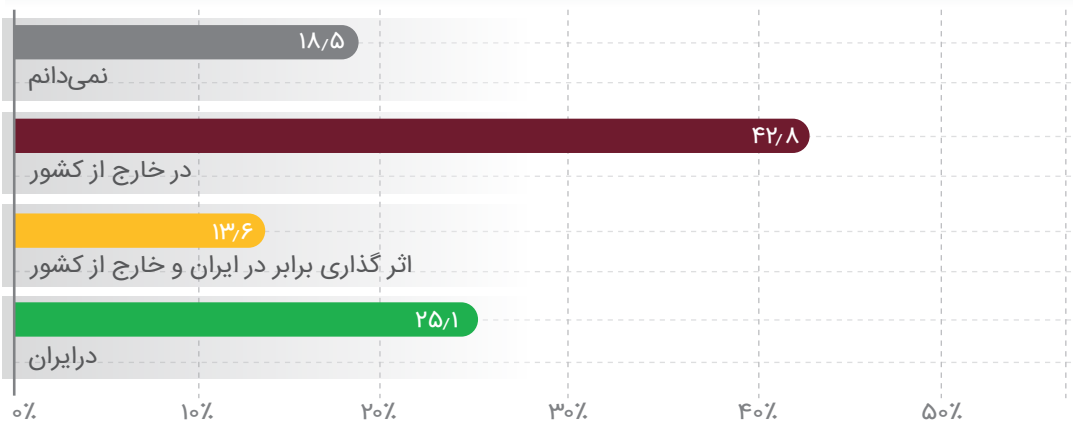
نمودار ۲۷۳- چشم‌انداز و جاذبه‌ی سرزمینی از منظر دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی

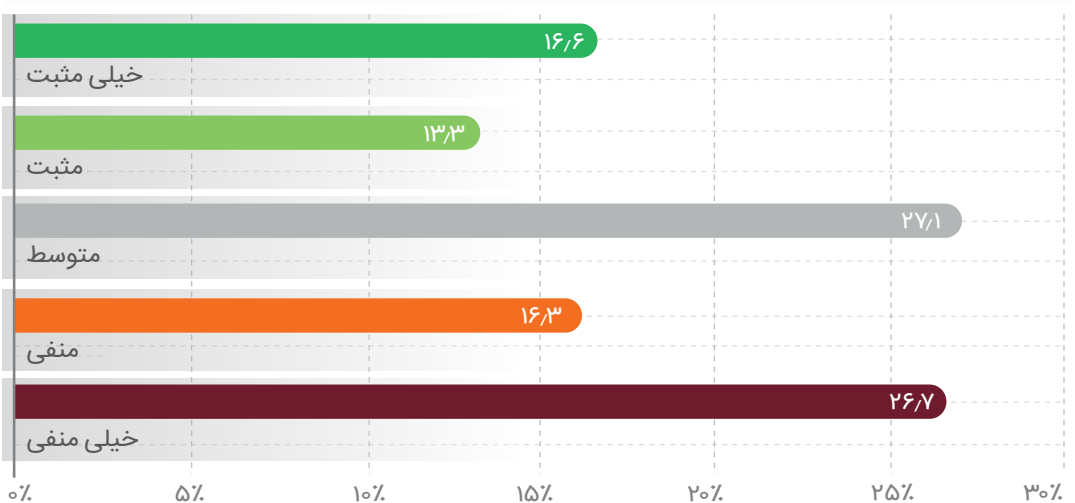
امکان شاد زیستن در ایران و در خارج از کشور

اثرگذاری در ایران و خارج از کشور

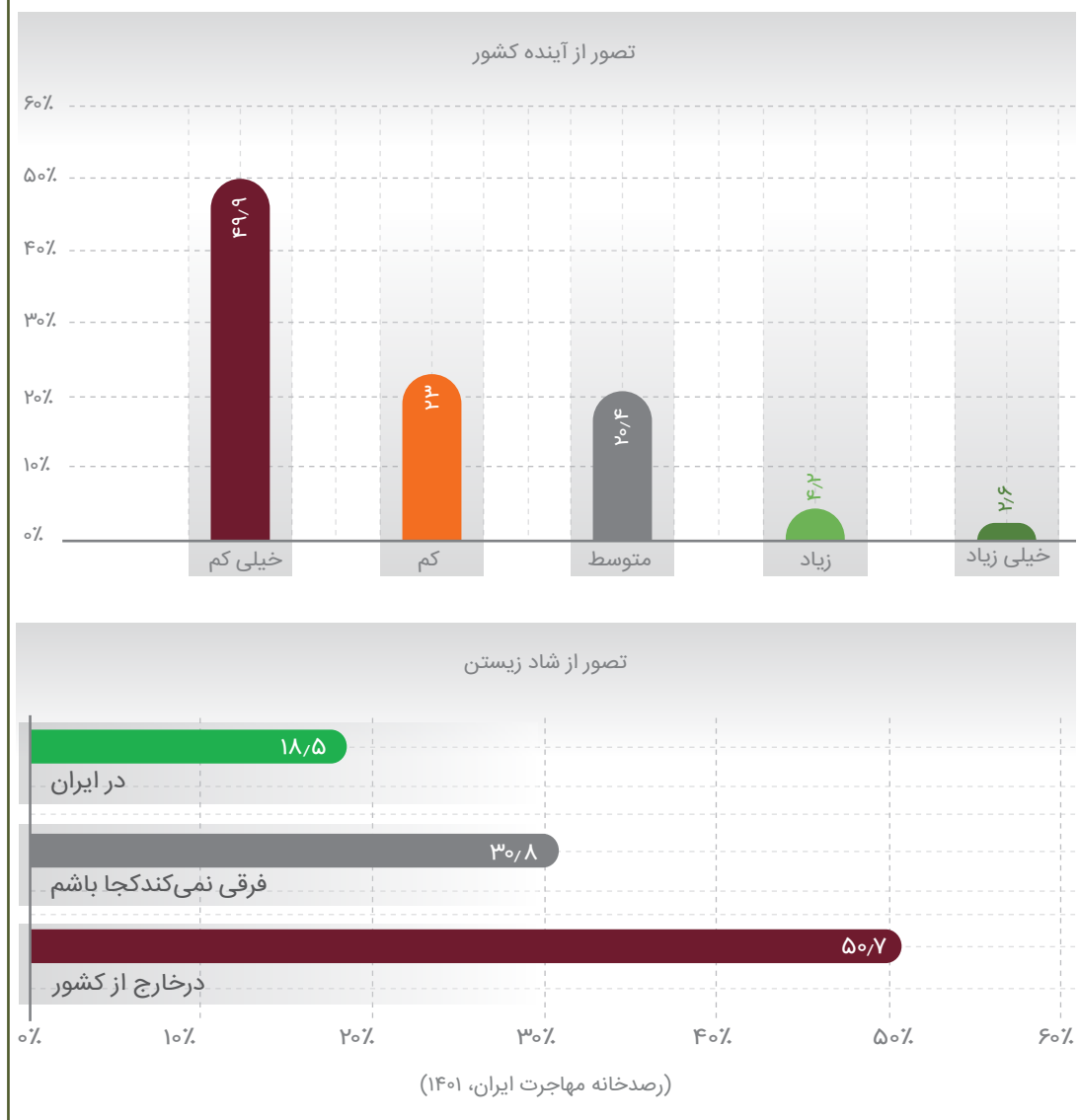
احساس در مورد داشتن تابعیت ایرانی

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

«چشم انداز و جاذبه‌ی سرزمینی» از منظر کارکنان بخش سلامت

نمودار ۲۷۴- تصور از آینده و شاد زیستن در میان کارکنان بخش سلامت

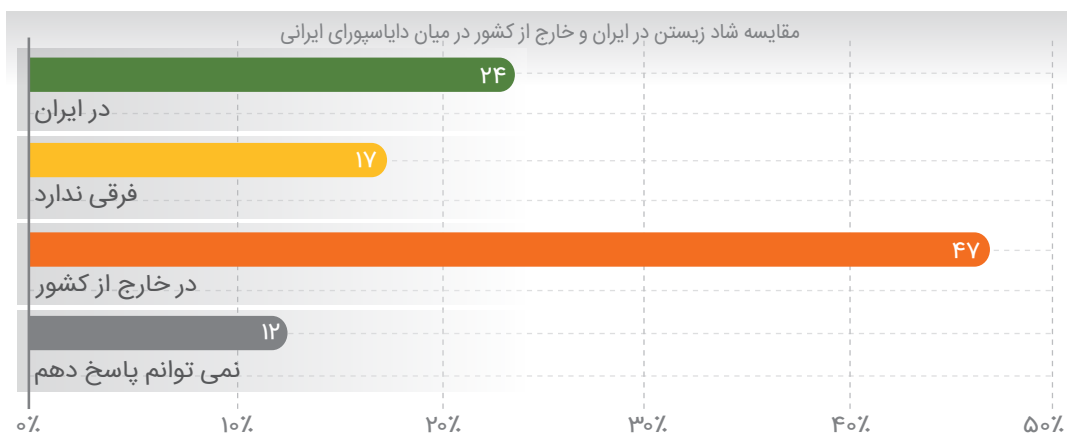
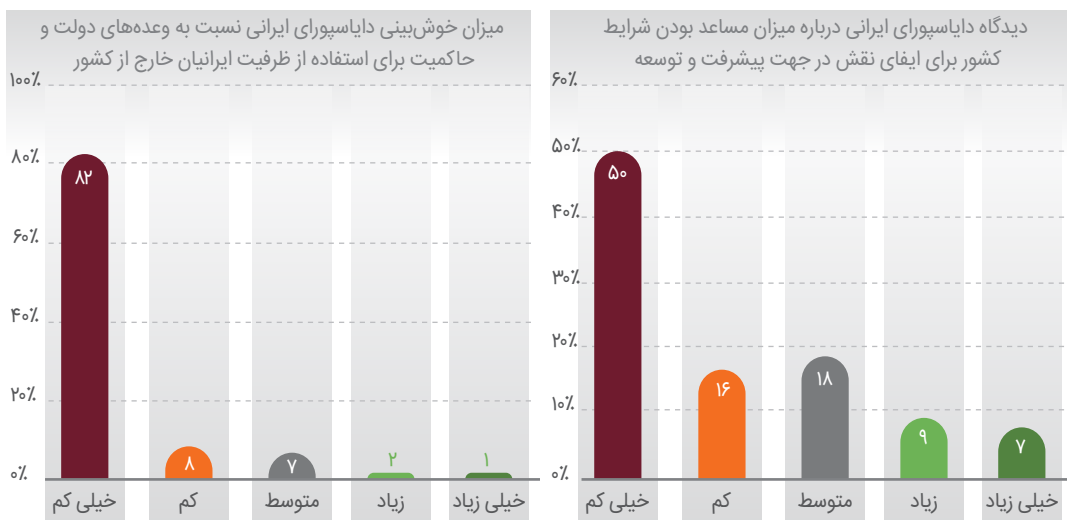
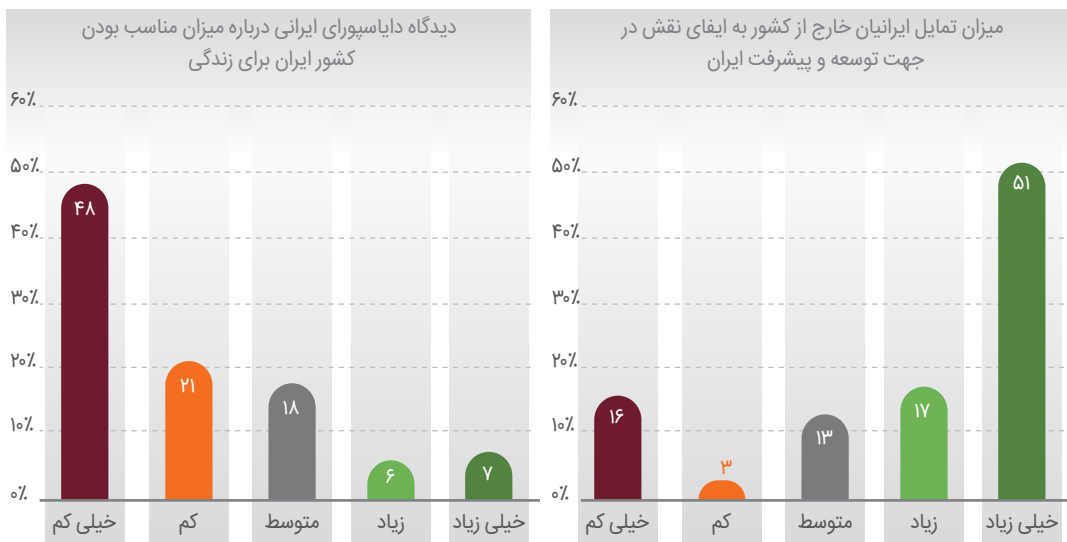

همچنین حدود ۵۱ درصد افراد شاد زیستن را در خارج از کشور متصور بوده، ۱۸ درصد افراد شاد زیستن را در ایران و حدود ۳۱ درصد افراد نیز اظهار داشته‌اند که در هر کجا باشند، شاد هستند.

بر اساس نتایج به دست آمده حدود ۷۳ درصد افراد، تصور "بد و خیلی بدی" از آینده کشور دارند. حدود ۷ درصد افراد نسبت به آینده کشور تصور "خوب و خیلی خوبی" دارند و ۲۰ درصد افراد نیز به یک اندازه نسبت به آینده کشور تصور خوب یا بد دارند.

«چشم انداز و جاذبه سرزمینی» از منظر ایرانیان خارج از کشور

نمودار ۲۷۵- چشم انداز و جاذبه‌ی سرزمینی در میان ایرانیان خارج از کشور

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

بررسی شاخص‌های جاذبه سرزمینی در میان دایاسپورای ایرانی نشان می‌دهد که حدود ۴۷ درصد از ایرانیان در خارج از کشور شادتر هستند در حالی که حدود ۲۴ درصد در ایران شادتر بوده‌اند.

نزدیک به ۷۰ درصد ایرانیان خارج از کشور، احساس می‌کنند ایران کشور مناسبی برای زندگی کردن نیست، در حالی که حدود ۱۳ درصد از آنان معتقد هستند ایران کشور مناسبی برای زندگی کردن است.

حدود ۹۰ درصد از ایرانیان خارج از کشور، نسبت به وعده‌های دولت و حاکمیت ایران برای استفاده از ظرفیت ایرانیان خارج از کشور خوش‌بین نیستند و تنها اقلیتی در حدود ۳ درصد از آنان خوش‌بینی زیادی نسبت به وعده‌های دولت و حاکمیت دارند.

سهم قابل توجهی از دایاسپورای ایرانی خواهان

مشارکت در توسعه و پیشرفت کشور است. همانگونه که مشهود است، حدود ۷۰ درصد از ایرانیان خارج از کشور تمایل زیاد یا خیلی زیادی برای ایفای نقش در جهت توسعه و پیشرفت ایران دارند. در حالی که سهمی در حدود ۲۰ درصد، تمایل کم یا خیلی کمی برای کمک به توسعه و پیشرفت کشور دارند.

علیرغم تمایل نسبتاً بالایی که برای توسعه و پیشرفت ایران وجود دارد، حدود ۶۶ درصد از ایرانیان خارج از کشور احساس می‌کنند شرایط کلی کشور برای ایفای نقش در جهت توسعه و پیشرفت ایران مناسب نیست. تنها ۱۶ درصد از دایاسپورای ایرانی احساس می‌کنند شرایط کلی کشور برای ایفای نقش در جهت پیشرفت و توسعه مناسب است.

تمایلات و انگیزه‌های مهاجرتی دانشجویان خارجی ساکن ایران

طبق آمار رسمی کشور در سال تحصیلی ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۱ حدود ۱۳۰ هزار و ۱۱۳ دانشجوی بین‌المللی از ملیت‌های مختلف در دانشگاه‌های ایران مشغول به تحصیل هستند. از این رو بررسی تمایلات و انگیزه‌های مهاجرتی دانشجویان خارجی و همچنین بررسی چالش‌های آن‌ها در ایران یکی از محورهای مهم و اساسی در زمینه برنامه‌ریزی در حوزه جذب و نگهداشت دانشجویان خارجی در کشور است. در همین راستا، رصدخانه مهاجرت ایران با طراحی و اجرای پیمایش "بررسی تمایلات و انگیزه‌های مهاجرتی دانشجویان خارجی در ایران" در بهار و تابستان ۱۴۰۱ تلاش نموده است تا به بررسی انگیزه‌های مهاجرتی دانشجویان خارجی به ایران و چالش‌های آن‌ها و همچنین بررسی امیال مهاجرتی آن‌ها در خصوص بازگشت به کشور خود، ماندن در ایران و یا مهاجرت مجدد بپردازد.

انگیزه‌های دانشجویان خارجی از تحصیل در ایران

برخی از دانشجویان بنابر دلایل مشخص تصمیم می‌گیرند که در دانشگاه‌های خارج از کشور خود تحصیل کنند. عواملی مانند کیفیت بالای آموزشی، دسترسی به خدمات و امکانات بیشتر، رتبه دانشگاه

و تخصص استاد و غیره در انتخاب دانشگاه مقصد برای دانشجویان بین‌المللی می‌تواند تعیین کننده باشد. اما در برخی موارد، افراد در سن تحصیل در کشورهای درگیر بحران و جنگ گذشته از عوامل یاد شده اثرگذار بر انتخاب مقصد تحصیلی، عواملی همچون داشتن امنیت در کشور مقصد را به عنوان فاکتور مهم در نظر می‌گیرند. چرا که در کشور خود درگیری جنگ، بحران و ناامنی بوده و شرایط مناسبی برای تحصیل در دانشگاه را ندارند. یافته‌های پیمایش ما نیز بیانگر این است که دانشجویان افغانستانی و عراقی به دلیل فراهم نبودن فرصت تحصیل در کشور خود، دانشگاه‌های ایران را به عنوان مقصد تحصیلی خود انتخاب کرده‌اند. اگرچه عامل مجاورت و نزدیکی جغرافیایی نیز در انتخاب این مقصد تحصیلی تاثیر زیادی داشته است. در خصوص دانشجویان سایر کشورها نیز می‌توان گفت که کیفیت بالای آموزشی در برخی رشته‌های خاص همچون تحصیل در رشته زبان و ادبیات فارسی به عنوان مهم‌ترین دلیل تحصیل در دانشگاه‌های ایران بوده است. در کنار این عامل، علاقه به تحصیل در ایران نیز به طور مشابه از مهم‌ترین دلایل انتخاب دانشگاه‌های ایران به عنوان مقصد تحصیلی برای دانشجویان سایر کشورها بوده است.

جدول ۱۲۰- مهم‌ترین دلایل دانشجویان خارجی برای تحصیل در دانشگاه‌های ایران

درصد	دانشجویان سایر کشورها	درصد	دانشجویان افغانستانی و عراقی
۴۹	کیفیت بالای آموزشی در رشته‌های خاص	۵۶	فراهم نبودن فرصت تحصیل در کشور خود
۴۸	علاقه به تحصیل در ایران	۳۶	نزدیکی و مجاورت جغرافیایی
۴۷	سطح امنیت بالا	۳۲	عدم نیاز به داشتن مدرک زبان بین‌المللی
۳۶	هزینه‌های مناسب تحصیلی	۳۰	سطح امنیت بالا
۲۵	نزدیکی و مجاورت جغرافیایی با ایران	۲۸	سایر
۲۲	سایر	۲۰	دریافت بورسیه تحصیلی از دولت ایران
۲۰	تنوع رشته‌های دانشگاهی	۱۹	کیفیت بالای آموزشی در رشته‌های خاص
۱۶	عدم نیاز به داشتن مدرک زبان بین‌المللی	۱۸	وجود فرصت‌های تحصیلی برای زنان و دختران
۱۴	تعدد بالای مراکز آموزشی	۱۶	سهولت پذیرش در دانشگاه‌ها
۱۳	سهولت پذیرش در دانشگاه‌ها	۱۱	هزینه‌های مناسب تحصیلی

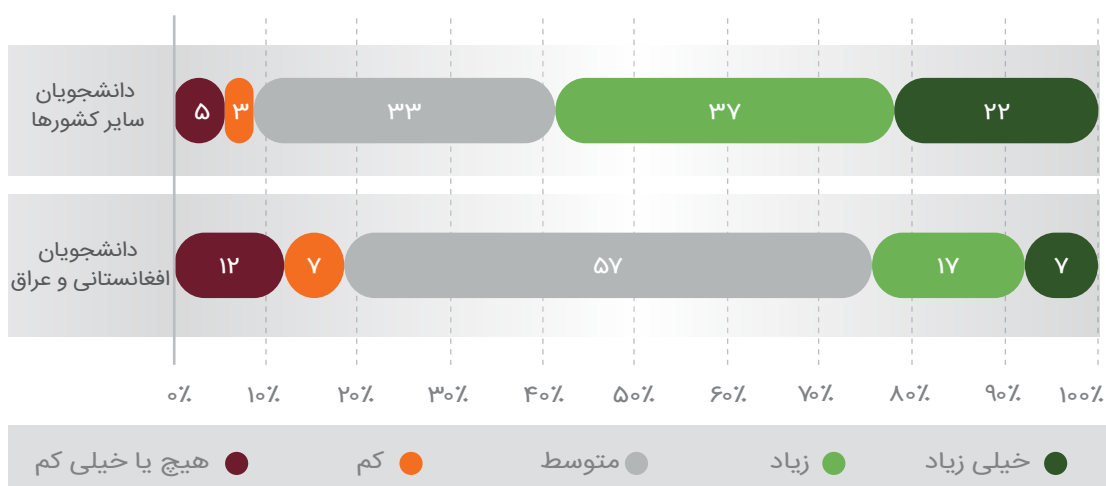
(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

میزان رضایت‌مندی دانشجویان خارجی از تحصیل در ایران

از طیف متوسط به بالا بوده است و تنها ده درصد پاسخ‌ها مربوط به میزان رضایت کم یا خیلی کم بوده است. این درحالی است که میزان رضایت اغلب مشارکت‌کنندگان افغانستانی و عراقی در سطح متوسط بوده است.

بر اساس نتایج یافته‌ها، میزان رضایت دانشجویان خارجی سایر کشورها از تحصیل در دانشگاه‌های ایران، بیش از میزان رضایت دانشجویان افغانستانی و عراقی بوده است. به طوری‌که بیش از ۹۰ درصد پاسخ‌های ارائه شده توسط دانشجویان خارجی سایر کشورها

نمودار ۲۷۶- میزان رضایت دانشجویان خارجی از تحصیل در دانشگاه‌های ایران

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

مهم‌ترین چالش‌های تحصیلی دانشجویان خارجی در ایران

از آنجایی که اغلب دانشجویان افغانستانی و برخی از دانشجویان عراقی متولد کشور ایران هستند، نوع چالش‌های بوجود آمده برای آن‌ها در زمینه تحصیل در دانشگاه با نوع مسائل و چالش‌های دانشجویان سایر کشورها متفاوت می‌باشد. چرا که طبق یافته‌های پیمایش، مسائل مربوط به قوانین محدود کننده برای اتباع خارجی در ایران مانند قانون تبدیل وضعیت اقامتی به عنوان مهم‌ترین چالش برای اتباع افغانستانی و عراقی مطرح شده است. چرا که اغلب آن‌ها به عنوان پناهنده در ایران زندگی می‌کنند و دارای کارت آمایش هستند. طبق قوانین کشور ایران، آن دسته از پناهندگانی که قصد تحصیل در دانشگاه‌های ایران را داشته باشند، بایستی وضعیت خود را از پناهنده به اتباع خارجی دارای گذرنامه تبدیل کنند و لذا بایستی کارت آمایش خود را تحویل داده و از دولت کشور مبدا خود تقاضای گذرنامه کنند. این قانون به عنوان یکی از اصلی‌ترین چالش‌های اتباع افغانستانی در کشور محسوب می‌شود. همچنین با توجه به اینکه اغلب اتباع افغانستانی و عراقی در کشور ایران دارای

مشکلات اقتصادی می‌باشند و بایستی شهریه خود را همچون دانشجویان سایر کشورها به نرخ ارز پرداخت کنند، برای بسیاری از آن‌ها نوسانات ارزی و به تبع آن مشکلات مربوط به پرداخت شهریه فشار مضاعف اقتصادی را بر دوش آن‌ها تحمیل می‌کند.

حال آنکه دانشجویان سایر کشورها با چالش‌های متفاوت‌تری برای تحصیل در ایران مواجه هستند از جمله مهم‌ترین چالش مطرح شده برای این دسته از دانشجویان، روند طولانی اخذ ویزا و یا مشکلات مربوط به تحصیل به زبان فارسی است. چرا که در بسیاری از دانشگاه‌های ایران بستر مناسبی برای تحصیل به زبان انگلیسی فراهم نمی‌باشد و دانشجویان خارجی نیز مجبور هستند تا همچون سایر دانشجویان ایرانی به زبان فارسی تحصیل کنند و برای این امر نیاز به گذراندن دوره‌های مختلف آموزش زبان فارسی هستند. از سوی دیگر امکانات مربوط به اسکان دانشجویان خارجی نیز از سطح مورد انتظار آن‌ها پایین‌تر بوده و بسیاری از آن‌ها از وضعیت نامناسب خوابگاه‌های دانشجویی ابراز نارضایتی می‌کنند.

جدول ۱۲۱- مهم‌ترین چالش‌های دانشجویان خارجی در خصوص تحصیل در دانشگاه‌های ایران

درصد	دانشجویان سایر کشورها	درصد	دانشجویان افغانستانی و عراقی
۴۶	طولانی بودن روند اخذ ویزا	۷۴	قوانین محدود کننده برای اتباع خارجی (قانون تبدیل وضعیت اقامتی و غیره)
۴۴	تحصیل به زبان فارسی	۴۳	نوسانات ارزی و مشکلات مربوط به پرداخت شهریه
۴۱	وضعیت نامناسب اسکان و خوابگاه‌های دانشجویی	۳۳	در اقلیت بودن اتباع خارجی در دانشگاه
۳۹	برخورد تبعیض آمیز با اتباع خارجی	۳۰	تغییرات سریع آیین‌نامه‌ها و عدم اطلاع‌رسانی مناسب
۲۷	محدودیت ارتباطات بین‌المللی به دلیل وجود تحریم‌ها	۲۸	محدودیت در انتخاب رشته‌های دانشگاهی
۲۴	زیرساخت‌های آموزشی نامناسب	۲۴	عدم آمادگی دانشگاه برای میزبانی از دانشجویان خارجی
۲۳	بین‌المللی نبودن برنامه درسی	۲۴	سخت‌گیری در اعطای ویزای دانشجویی
۱۷	مورد تایید نبودن مدارک دانشگاهی ایران در برخی کشورها	۲۲	محدودیت در انتخاب دانشگاه
۱۷	سایر	۱۹	بین‌المللی نبودن برنامه‌های درسی
۱۳	در اقلیت بودن اتباع خارجی در دانشگاه	۱۹	سایر

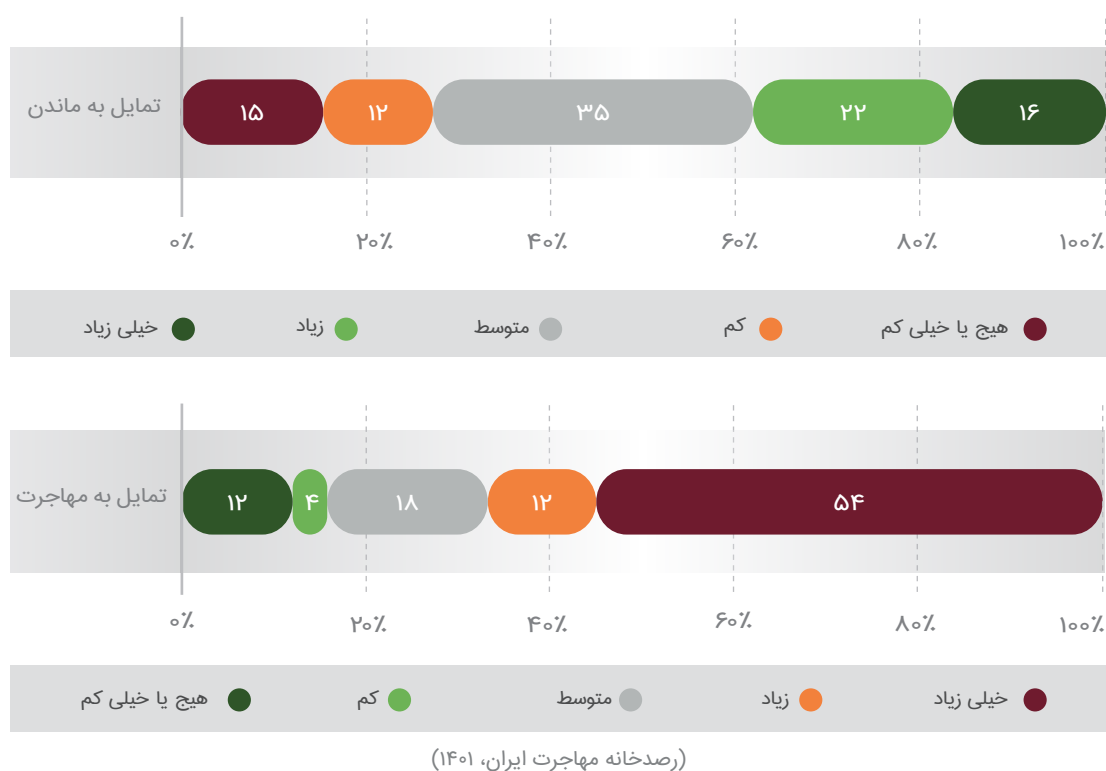
(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

تمایلات مهاجرتی دانشجویان خارجی

ایران، میزان تمایل آن‌ها برای مهاجرت به کشورهای دیگر بیشتر است. نکته جالب‌تر اینکه بیش از ۷۰ درصد پاسخ‌های مطرح شده از سوی دانشجویان سایر کشورها مربوط به میزان تمایل متوسط تا خیلی زیاد آن‌ها به ماندن در ایران بوده است. این امر نشان می‌دهد که اغلب آن‌ها تمایل زیادی برای ماندن در ایران دارند و چنانچه بسترهای مناسب اقتصادی-اجتماعی پس از اتمام تحصیل برای آن‌ها فراهم شود، مایل هستند تا در ایران زندگی کنند.

پس از بررسی چالش‌های دانشجویان خارجی در زمینه تحصیل در ایران، میزان تمایل آن‌ها برای ماندن در ایران و یا مهاجرت به کشورهای دیگر مورد سنجش قرار گرفت. از آنجایی که اغلب دانشجویان افغانستانی و عراقی در ایران متولد شده‌اند، از آن‌ها در خصوص مهاجرت از ایران سوال بعمل آمد. بیش از نیمی از پاسخ‌های مطرح شده از سوی دانشجویان افغانستانی و عراقی، مبنی بر تمایل بسیار زیاد برای مهاجرت از ایران بوده است. چرا که با توجه به چالش‌های مطرح شده برای آن‌ها در زمینه تحصیل در دانشگاه‌های

نمودار ۲۷۷- تمایل دانشجویان خارجی در خصوص مهاجرت و یا ماندن در ایران

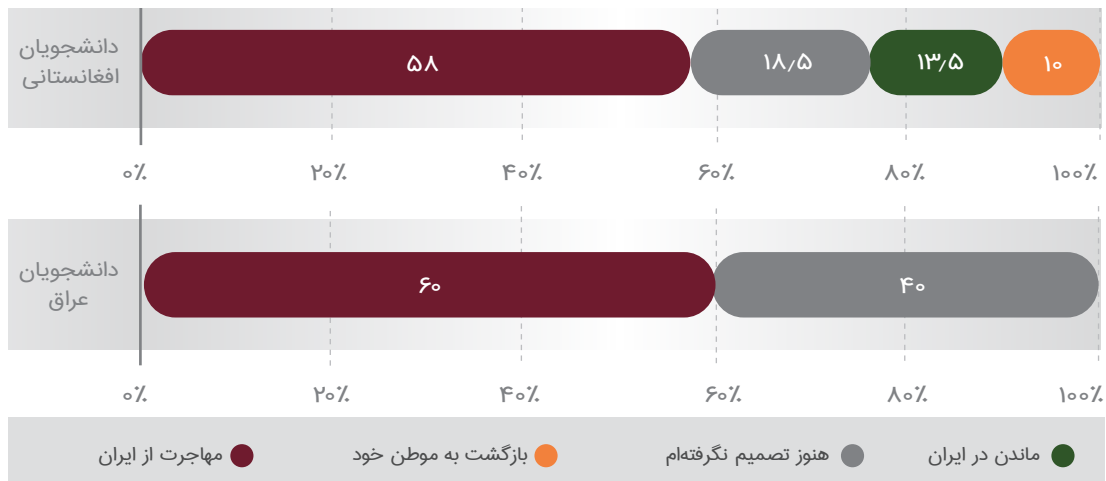

تصمیم دانشجویان خارجی پیرامون رفتن، ماندن و یا بازگشت

نشان می‌دهد که هیچ یک از دانشجویان عراقی تمایلی به ماندن در ایران نداشتند و یا بطور کلی هیچ‌یک از آنها هنوز تصمیمی در خصوص بازگشت، ماندن و یا مهاجرت از ایران نگرفته بودند. تصمیم به بازگشت به افغانستان نیز در میان دانشجویان افغانستانی، حدود ۱۰ درصد بوده است که بخشی از این بی‌رغبتی به بازگشت تحت تاثیر وضعیت افغانستان و روی کار آمدن طالبان بوده است.

چنانچه در بررسی میزان تمایل دانشجویان افغانستانی و عراقی دریافتیم که بیش از نیمی از پاسخ‌های مطرح شده از سوی آن‌ها، مبنی بر تمایل بسیار زیاد برای مهاجرت از ایران بوده است، بررسی تصمیم این دسته از دانشجویان مبنی بر مهاجرت از ایران نیز نشان می‌دهد که حدود دو سوم پاسخ‌های دریافت شده از مهاجران افغانستانی و عراقی مبنی بر تصمیم به مهاجرت به کشور دیگر بوده است. بررسی‌ها همچنین

نمودار ۲۷۸- تصمیم دانشجویان خارجی (افغانستانی و عراقی) در خصوص مهاجرت، بازگشت و یا ماندن در ایران

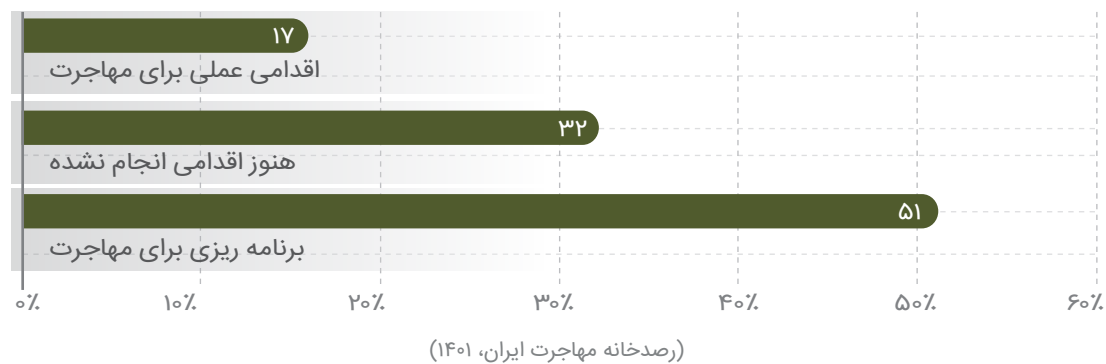

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

برنامه‌ریزی کرده‌اند و تنها ۱۶ درصد آن‌ها اقدام عملی در این راستا انجام داده‌اند. ۳۲ درصد از آن‌ها نیز هنوز اقدامی برای تصمیم مهاجرتی خود انجام نداده‌اند.

در راستای این تصمیم همچنین از دانشجویان افغانستانی و عراقی در خصوص اقدام عملی آن‌ها برای مهاجرت سوالاتی پرسیده شد که نتایج نشان می‌دهد که حدود نیمی از آن‌ها برای مهاجرت از ایران

نمودار ۲۷۹- وضعیت برنامه مهاجرتی دانشجویان افغانستانی و عراقی

(رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱)

جمع بندی

بحرانی شدن وضعیت مهاجرت در کشور و افزایش شاخص‌های کلیدی مرتبط با مهاجرت به نوعی ماحصل چندین دهه غفلت و بی توجهی در عرصه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی و اجتماعی بوده است که اکنون نشانه‌های آن به وضوح در شاخص‌ها و نمایه‌های مهاجرتی کشور به وضوح قابل مشاهده است. به طور کلی نتایج پیمایش‌های رصدخانه مهاجرت ایران در میان گروه‌های مختلف اجتماعی، بازتاب دهنده شرایط بحرانی کشور در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی کشور و در مجموع عدم رضایت این گروه‌های اجتماعی از وضعیت نامطلوب شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و شیوه حکمرانی در کشور است. اگرچه برای طرح و اثبات چنین ادعایی به پیمایش‌ها و افکارسنجی‌های منظم و دوره‌ای توسط نهادهای ذی ربط نیاز است، اما پیمایش‌های محدود انجام شده توسط رصدخانه مهاجرت ایران در طول چند سال گذشته، نشان‌دهنده سطح هشدار، «بحران ناکارآمدی» و «نارضایتی عمومی» در میان اقشار مختلف اجتماعی است. لذا بی توجهی به ریشه‌های شکل‌گیری این نارضایتی‌ها در گروه‌های اجتماعی مختلف می‌توانند در آینده‌ای نه چندان دور به عنوان پیشران‌های قوی مهاجرت از کشور با قدرت بیشتری بروز و ظهور پیدا کنند. بی شک بدون بهبود کیفیت حکمرانی و ترسیم چشم‌انداز روشن باورپذیر از وضعیت آتی کشور نمی‌توان امید چندانی برای حفظ سرمایه‌های انسانی کشور داشت و تشدید شرایط موجود می‌تواند جامعه ایران را وارد مرحله غیر قابل کنترل‌تری در مهاجرت نماید.

در ادامه به برخی از مهمترین نتایج پیمایش‌های انجام شده توسط رصدخانه مهاجرت ایران اشاره می‌شود:

■ وضعیت نگران‌کننده شاخص‌های مرتبط با "چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی"

شاخص چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی به طور کلی بیانگر نگرش گروه‌های مختلف اجتماعی نسبت به نظام حکمرانی کشور و تصور آن‌ها از آینده‌ای است که این نظام حکمرانی برای آن‌ها رقم خواهد زد. نتایج این شاخص که از مولفه‌های مهمی همچون تصور نسبت به آینده، احساس زندگی در ایران، همراهی نظام حکمرانی کشور با خواست جامعه، احساس نسبت به داشتن تابعیت ایرانی و وجود فرصت‌های ایفای نقش و احساس شاد زیستن نشات می‌گیرد، همگی حاکی از نارضایتی گروه‌های مختلف اجتماعی خصوصاً اقشار تحصیلکرده و دانشگاهی از نظام حکمرانی کشور و مسیری است که در پیش گرفته است. در واقع نارضایتی از نظام حکمرانی کشور و نا امید شدن از اصلاح امور و نداشتن چشم‌انداز روشن از آینده موجب بحرانی شدن شاخص‌های مرتبط با چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی شده است که یکی از اصلی‌ترین تبعات آن وضعیت کنونی مهاجرت در کشور است.

■ کم‌رنگ شدن نقش انگیزه‌های تحصیلی در مهاجرت‌های دانشجویی

یکی از مهم‌ترین تبعات وخیم‌تر شدن وضعیت کلی کشور، کم‌رنگ شدن نقش انگیزه‌های تحصیلی در جابه‌جایی‌های تحصیلی و به‌طور کلی تحصیل در خارج از کشور است. به عبارت دیگر وضعیت فعلی کشور موجب شده است که دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی به تحصیل در خارج از کشور به‌عنوان راهی برای فرار از وضعیت موجود کشور و دستیابی به وضعیت مهاجرتی باثبات در مقصد مهاجرتی خود (کسب اقامت بلند مدت یا شهروندی) نگاه کنند. غلبه این نگرش بر اندیشه دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی علاوه بر افزایش شمار متقاضیان تحصیل در خارج از کشور، می‌تواند به معنای تن دادن به

تحصیل در دانشگاه‌های نه‌چندان با کیفیت خارجی و در نهایت افت کیفیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور باشد، زیرا در این نگاه اولویت اول مهاجرت است و انگیزه‌های تحصیلی نقش چندانی در جابه‌جایی‌های تحصیلی ندارند. همچنین خروج افراد از کشور با چنین پس‌زمینه ذهنی امکان استفاده از ظرفیت و بازگشت احتمالی آنان به کشور را محدود می‌سازد.

■ زیست‌ناپذیری در داخل و عدم آرامش روان در خارج

از دیگر تبعات بحرانی شدن وضعیت شاخص‌های مرتبط با چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی، تقویت اندیشه زیست‌ناپذیری کشور ایران در ناخودآگاه جمعی جامعه ایران، خصوصاً در میان اقشار تحصیلکرده و دانشگاهی بوده است. به عبارت دیگر تقویت و ماندگار شدن این اندیشه در پس‌زمینه ذهنی جامعه ایران موجب قرار گرفتن آن‌ها در حالت تعلیق و مترصد فرصت بودن برای مهاجرت از کشور شده است. بروز عینی این اندیشه در جامعه ایران را شاید بتوان در شکل‌گیری موج مهاجرت در میان پزشکان و پرستاران در طول دوره همه‌گیری ویروس کرونا جست‌وجو کرد؛ موجی که با ایجاد یک تقاضای ناگهانی برای کادر بهداشت و درمان در سطح جهان موجب مهاجرت بخشی از پزشکان و پرستاران مترصد فرصت از کشور شد.

طبق نتایج به دست آمده از پیمایش انجام شده در میان دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، حدود ۶۵ درصد از پاسخ‌دهندگان معتقدند که "کشور ایران دیگر کشور مناسبی برای زندگی کردن نیست". همچنین ۵۵ درصد از آن‌ها معتقدند که حتی پس از مهاجرت به دلیل وجود پیوندهای خانوادگی و عاطفی با سرزمین مادری، اخبار منفی و مشکلات جامعه ایران همراه آن‌ها باقی بماند. در واقع وجود معضلات مختلف در داخل کشور نه‌تنها موجب مهاجرت بخشی

از سرمایه‌های انسانی از کشور شده است، بلکه موجب استمرار اضطراب و نگرانی در میان مهاجران احتمالی (یا موجود) ایرانی در خارج از کشور خواهد شد. به عبارت دیگر در حال تبدیل شد به کشوری هستیم که نه با خیال راحت می‌توان در آن زیست و نه از آن مهاجرت کرد.

■ تبدیل تدریجی عامل پیوندهای خانوادگی از پیشران بازگشت به پیشران مهاجرت

اگرچه در گذشته عامل خانواده یکی از اصلی‌ترین دلایل مهاجران ایرانی برای بازگشت به کشور بود است اما با بدتر شدن شرایط کشور و ناامیدی از بهبود شرایط می‌توان انتظار داشت که عامل خانواده و پیوندهای عاطفی از یک پیشران بازگشت به یک پیشران مهاجرت از کشور تبدیل شود. به عبارت دیگر می‌توان انتظار داشت که با تثبیت وضعیت مهاجران ایرانی در خارج از کشور (به‌لحاظ دریافت اقامت و شهروندی)، آن‌ها از توانایی و ظرفیت‌های خود برای کمک به مهاجرت اعضای خانواده و آشنایان خود استفاده کنند. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده در پیمایش رصدخانه مهاجرت ایران در میان دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، حدود ۸۶ درصد افراد مایل‌اند که پس از مهاجرت از توانایی‌ها و امکانات خود برای مهاجرت اعضای خانواده و آشنایان خود استفاده کنند.

■ بی‌رغبتی برای بازگشت و بی‌اعتمادی به وعده‌های حاکمیت در میان ایرانیان خارج از کشور

شواهد بدست آمده از پیمایش‌های محدود رصدخانه مهاجرت ایران پیرامون وضعیت میل و تصمیم به بازگشت در میان ایرانیان خارج از کشور در تابستان ۱۴۰۱، حاکی از آن است که حدود ۷۰ درصد ایرانیان خارج از کشور که اکثریت آن‌ها دارای

تحصیلات دانشگاهی هستند، تمایل "کم" و "خیلی کمی" برای بازگشت به کشور دارند. این درحالی است که تنها ۱۷ درصد افراد تمایل زیاد بسیار زیادی برای بازگشت دارند و مابقی نسبت به این موضوع تردید دارند. همچنین بیش از ۹۰ درصد از آنها نسبت به وعده‌های حاکمیت برای استفاده از ظرفیت ایرانیان خارج از کشور خوشبین نیستند. بی‌شک این تمایل و اطمینان پایین برنامه‌های احتمالی حاکمیت برای بهره‌مندی از ظرفیت ایرانیان خارج از کشور را با ناکامی قطعی همراه خواهد ساخت.

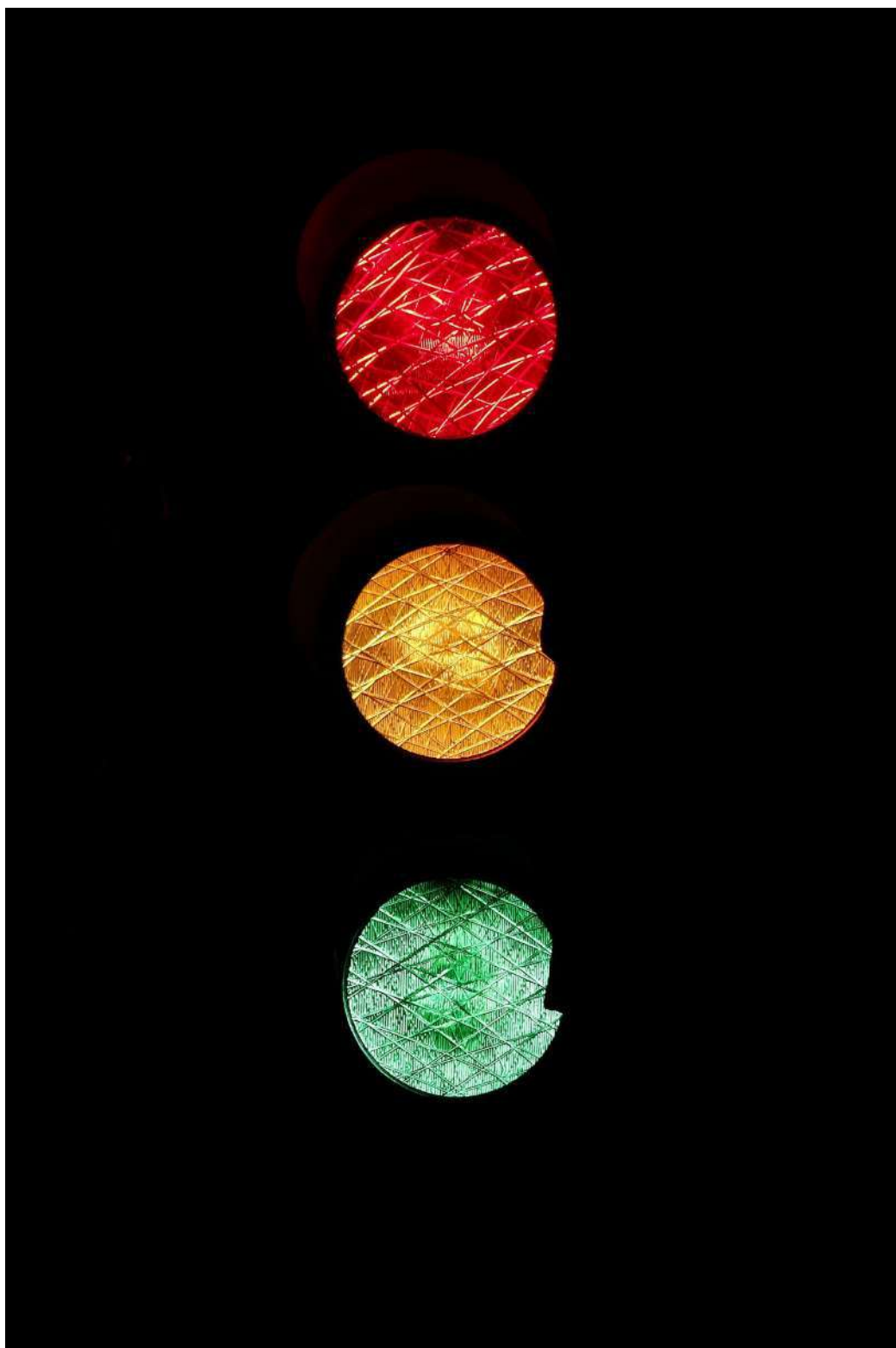
■ تشدید چالش‌های سازمانی از طریق افزایش مهاجرت نیروهای انسانی

از نظر ۴۱ درصد مدیران چالش‌های ایجاد شده برای سازمان در اثر مهاجرت نیروی کار متوسط بوده، این درحالی است که ۲۶/۶ درصد آنها با چالش‌های زیاد و ۶ درصد با چالش‌های خیلی زیادی مواجه شده‌اند. این امر نشان می‌دهد که سازمان‌ها و کسب‌وکارهای

ایرانی هنوز به صورت کامل با تبعات جدی مهاجرت سرمایه‌های انسانی خود مواجه نشده‌اند و قدرت جایگزینی نیروی کار برای آنها فراهم است. با توجه به میل و تصمیم به مهاجرت بالا در میان فعالین این گروه، پیش‌بینی می‌شود که سازمان‌های ایرانی در صورت تشدید و ادامه دار شدن وضعیت مهاجرت در کشور با چالش‌ها و خسارات مالی بسیار بیشتری روبرو شوند.

■ شرایط دشوار زندگی، عامل اصلی میل به مهاجرت مجدد در میان دانشجویان خارجی

بررسی میزان تمایل به ماندگاری دانشجویان خارجی در ایران نشان می‌دهد که دانشجویان افغانستانی و عراقی میل بالایی برای ترک ایران پس از فارغ‌التحصیلی و مهاجرت مجدد یا بازگشت به کشورشان دارند. عمده‌ترین دلیل این تمایل شرایط دشوار زندگی در ایران برای دانشجویان خارجی است.

فصل دهم

ارزیابی حکمرانی و مدیریت مهاجرت در ایران

- مرور مواضع، برنامه‌ها و عملکرد دولت در مسائل کلیدی حوزه مهاجرت
- ارزیابی اقدامات و عملکرد یک‌ساله دولت در حوزه مهاجرت
- عوامل شکست و ناکارایی برنامه‌های دستگاه‌های اجرایی
- بررسی مهم‌ترین مسائل مهاجرتی کشور؛ ریشه‌ها و علل

مقدمه

کشور ایران به دلایل مختلف سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و همچنین به دلیل موقعیت خاص ژئوپلیتیکی، از منظر جابجایی‌های بین‌المللی به عنوان یک کشور مهاجرفرست، ترانزیت و مهاجر پذیر شناخته می‌شود. در واقع کشور ایران از یک‌سو با داشتن جمعیت چند میلیونی ایرانیان خارج از کشور واجد ویژگی‌های یک کشور مهاجر فرست است. از سوی دیگر میزبانی از جمعیت بزرگی از پناهندگان، مهاجران قانونی و مهاجران فاقد مدرک از کشورهای منطقه به ویژه کشور افغانستان، ایران را در زمره کشورهای مهاجرپذیر نیز قرار داده است. علاوه بر این، فقدان ثبات سیاسی و اقتصادی در کشورهای همسایه ایران و نبود فرصت‌های کافی در داخل کشور برای بهره‌مندی از ظرفیت تمام نیروی انسانی داخل کشور و همچنین قرار گرفتن کشور در شرایط تحریم و تنگنای اقتصادی، لزوم چاره اندیشی و استفاده از راه‌حل‌های خلاقانه در حوزه جابجایی‌های بین‌المللی سرمایه انسانی در کشور را بیش از پیش نمایان ساخته و حکمرانی مهاجرت در کشور را با پیچیدگی‌های بیشتری همراه نموده است. بسیاری از کشورهای جهان به پدیده مهاجرت به عنوان قطعه‌ای از پازل توسعه نگاه می‌کنند و سعی دارند تا چالش‌ها و تهدیدهای مهاجرتی را به فرصت‌های اقتصادی-اجتماعی و حتی سیاسی (قدرت نرم) ناشی از آن تبدیل کنند. اما در کشور ایران با توجه به اینکه سالیان طولانی در معرض مهاجرت‌های بین‌المللی قرار داشته است، متأسفانه نگاه تهدید محور به مهاجرت از سوی دولتمردان و سیاستگذاران غالب بوده و به این حوزه به شکل نظام‌مند و فرصت‌محور توجه جدی نشده است. لذا کماکان با این پدیده با رویکرد قهری و غیر سازنده رفتار می‌شود. به بیان دقیق‌تر طی چهار دهه گذشته، غفلت و عدم آگاهی کافی سیاستگذاران ایرانی نسبت به ابعاد توسعه‌ای مسئله مهاجرت و منافع که مهاجرت می‌تواند برای کشور در پی داشته باشد، موجب انفعال و مشاهده‌گر بودن صرف در مدیریت جریان‌های ورودی و خروجی

مهاجران بین‌المللی در کشور بوده است. اگرچه طی چندین سال گذشته توجه به مسئله مهاجرت در گفتمان حاکمیتی و اسناد بالا دستی کشور تا حدودی پررنگ‌تر شده است اما در عمل جز در موارد محدودی این تلاش‌ها به اقدامات اجرایی با نتایج مشخص عینی منجر نشده است. از این‌رو فقدان برنامه‌ریزی برای استفاده از ظرفیت تمام نیروهای انسانی مستعد در داخل و خارج از کشور در نسبت با ابعاد توسعه‌ای و نیازهای کشور، حلقه مفقوده مدیریت مهاجرت در ایران است که شناسایی فرصت‌ها، چالش‌ها و اجرایی‌سازی آن نیازمند عزم جدی همه دستگاه‌های مربوطه و وجود هماهنگی بین آن‌هاست. توجه به این نکته ضروری است که مدیریت جریان‌های ورودی و خروجی مهاجران خصوصاً در بخش‌هایی که به نیروهای انسانی متخصص وابسته‌اند، نیازمند بسترسازی و ایجاد زیرساخت‌های لازم و بهبود چشم‌انداز کشور در شاخص‌های مرتبط با «جاذبه سرزمینی» هستند و بدون آن‌ها نمی‌توان امید چندانی به پیشبرد موفقیت آمیز این سیاست‌ها داشت. به همین منظور در بخش بررسی مهم‌ترین مسائل مهاجرتی کشور صرفاً به توصیف شرایط و بررسی علل و ریشه‌ها اکتفا می‌شود؛ چرا که بهبود شرایط در این مسائل نیازمند بهبود وضعیت کلی کشور و شاخص‌های مرتبط با «جاذبه سرزمینی» است. همچنین این نکته کلیدی را در ارزیابی وضعیت فعلی مهاجرت در کشور می‌بایست در نظر داشت که وضعیت بحرانی کنونی در حوزه مهاجرت، به نوعی حاصل و برآیند مجموع فعالیت دولت‌های گوناگون در طول چند دهه گذشته بوده و نمی‌توان این وضعیت را صرفاً نتیجه عملکرد کوتاه‌مدت (یک‌ساله) دولت سیزدهم تلقی نمود. با این‌حال دولتمردان دوره سیزدهم ریاست جمهوری باید در نظر داشته باشند که چالش مهاجرت در ایران به آرامی و بصورت پیوسته در حال تبدیل شدن به یک بحران ملی است. هر چند نشانه‌های این بحران به اشکال مختلف

و در حوزه‌های گوناگون برای حاکمیت و جامعه قابل لمس می‌باشد و بصورت روزافزون نمایان می‌شود اما ابعاد دقیق این بحران بصورت دقیق روشن نیست. چرا که اولاً یک نهاد و مرجع رسمی رسیدگی کننده به این موضوع در کشور وجود ندارد و در عین حال وظایف و ماموریت دستگاه‌های دیگر نیز در این حوزه روشن و شفاف نیست. دستگاه‌ها و نهادهای مختلف ممکن است بر اساس دستورات و یا منویات ارکان اصلی نظام ملزم به رسیدگی و انجام اقدامات لازم در این زمینه گردند، اما بررسی‌ها حاکی از آن است که این اقدامات فاقد اثرگذاری لازم هستند.

چراکه همانگونه که در بالا اشاره شد، هر چند مهاجرت پدیده‌ای چند وجهی است، اما در مجموع می‌توان آن را در زمره شاخص‌های کلیدی عملکردی نظام اداری و حکمرانی کشور برشمرد. لذا نتیجه و برآیند فعالیت و عملکرد دستگاه‌ها و نهادهای مختلف می‌تواند در کاهش یا افزایش سطح مهاجرت از کشور اثرگذار باشد. برای مثال عملکرد وزارت آموزش و پرورش و وزارت عتف در زمینه عرضه آموزش و توسعه نیروی انسانی ماهر و تحصیلکرده در کنار عملکرد بخش‌های تنظیم‌گر بخش تقاضای سرمایه انسانی اعم از وزارت صمت و وزارت کار به همراه نقش بخش‌های تسهیل‌گر و واسط اعم از معاونت علمی و فناوری و دیگر نهادهای سیاستگذار و تصدی‌گر، منجر به شکل‌گیری و اثرگذاری نظام توسعه و بکارگیری اثر بخش نیروی انسانی در کشور و در نهایت نگهداشت و ماندگاری سرمایه‌های انسانی در کشور می‌گردد. بنابراین چنانچه هر یک از

اجزا نظام توسعه و بکارگیری سرمایه انسانی کشور به درستی و مطابق با نیازهای روز، کارکرد و اثر بخشی لازم را نداشته باشند، منجر به برآیند صفر یا خروجی منفی این نظام و در نتیجه هدررفت و یا خروج سرمایه‌های انسانی به خارج از کشور خواهد شد. شوربختانه نشانه‌ها و شواهد متعددی از این عدم هماهنگی و سوء کارکرد بین دستگاه‌ها در این حوزه مشاهده می‌شود.

لذا، میزان گستردگی و تعمیق پدیده مهاجرت و اضافه شدن آن به فهرست طولانی ابرچالش‌های ملی در آینده نزدیک، تا حد زیادی بستگی به عملکرد دولت مستقر دارد. لذا گزارش پیش رو با رویکرد ارزیابی انتقادی و هشدارآمیز نسبت به ریشه‌ها و عواقب هرگونه سهل‌انگاری در این زمینه تهیه شده است و امید است مورد توجه و رسیدگی جدی مسئولان ذی‌ربط قرار گیرد.

مرور مواضع، برنامه‌ها و عملکرد دولت در مسائل کلیدی حوزه مهاجرت

در این بخش به طور اختصار، ضمن اشاره اجمالی به ظرفیت‌ها و نقاط قوت و مزیت ساز برای کشور در حوزه مهاجرت، مهم‌ترین مواضع و برنامه‌های دولت و دستگاه‌های اجرایی کشور در زمینه مهاجرت مورد بررسی قرار می‌گیرد و پس از آن سه عامل مهمی که می‌توانند برنامه‌های عملیاتی دستگاه‌های مربوطه را با شکست مواجه و عدم توجیه‌پذیری آن‌ها را برجسته سازد، اشاره می‌شود.

جدول ۱۲۲- مهم‌ترین نقاط قوت و مزیت ساز برای کشور در زمینه مهاجرت

ظرفیت‌ها و نقاط قوت و مزیت‌ساز
دغدغه‌مندی و پیگیری مرتب مسئولین عالی نظام پیرامون وضعیت مهاجرت اقبال مختلف بخصوص مهاجرت نخبگان (مثال: پیگیری مداوم مقام معظم رهبری و اشاره و تاکید بر ضرورت رسیدگی به موضوع مهاجرت در دیدارهای سالیانه با دانشجویان و نخبگان کشوری)
وجود سوابق مثبت و مثال‌های موفق و امیدوار کننده پیرامون سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی و اقدامات هدفمند در زمینه مدیریت مهاجرت در کشور (مثال: برنامه بازگشت متخصصان موسوم به طرح همکاری با متخصصان ایرانی غیر مقیم که توسط معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری از سال ۱۳۹۳ در کشور آغاز شده است و همچنان در حال اجرا و بهبود است) (ایجاد سامانه‌های آماری در دستگاه‌های مختلف اعم از وزات عتف و وزارت امور خارجه پیرامون وضعیت اتباع ایرانی در خارج از کشور)
اهتمام دستگاه‌های سیاستی و اجرایی کشور نسبت به تدوین اسناد ملی، تصویب قوانین و اجرای برنامه‌های کلان در حوزه مدیریت جریان‌های مهاجرتی (مثال: تدوین قانون جامع حمایت از ایرانیان خارج از کشور در وزارت امور خارجه و ارائه طرح ایجاد سازمان ملی مهاجرت به مجلس)
شکل‌گیری ظرفیت‌های عظیم علمی، مالی و فناوری و فرهنگی در جامعه ایرانیان خارج از کشور که می‌تواند به عنوان موتور محرک توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور مورد بهره‌برداری قرار گیرد.

جدول ۱۲۳- مهم‌ترین اقدامات صورت گرفته در دولت سیزدهم در حوزه مهاجرت

برنامه‌ها و مواضع دولت	وضعیت فعلی
تدوین و ابلاغ سند تحول دولت در حوزه مهاجرت	وضعیت پیگیری و پیاده سازی بخش مهاجرت در سند تحول نامشخص است (دبیرخانه پیگیری کل سند تحول در دولت ایجاد شده است).
طرح سرشماری اتباع خارجی	توسط وزارت کشور در خرداد و تیر ماه ۱۴۰۱ انجام شده است.
تدوین قانون جامع حمایت از ایرانیان خارج از کشور	تدوین این قانون در شورای عالی ایرانیان توسط وزارت امورخارجه در دست اقدام است و تا پایان سال هدف‌گذاری شده است.
طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیر مقیم	این طرح که از سال ۱۳۹۳ آغاز گشته است، در دولت سیزدهم نیز توسط معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری همچنان در حال انجام است و آمار تجمیعی بازگشتی‌ها از تراز ۲۲۰۰ متخصص (تابستان ۱۴۰۰) از دانشگاه‌های برتر جهان به تراز ۲۶۰۰ متخصص (تابستان ۱۴۰۱) رسیده است.
طرح همکاری با متخصصان و نخبگان بین‌المللی	این طرح توسط معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری به ویژه در یک سال گذشته انجام شده است: • شناسایی بیش از ۴۵۰ نفر از متخصصان و کارآفرینان بین‌المللی و صدور بیش از ۲۰۰ مورد موفق اقامت ویژه • شناسایی ۱۰۰ نفر اول کنکور سراسری امسال افغانستان و جذب ۵۸ نفر از آنان به عنوان بورسیه • معرفی بیش از ۱۰۰ نفر از پزشکان، متخصصان و اساتید افغانستان (که به علت اتفاقات سال گذشته به ایران مهاجرت کردند) به وزارت کشور و کمیسیون اقامت ویژه جهت اخذ اقامت ویژه ۳ ساله که حداقل ۵۵ نفر موفق به اخذ اقامت شده‌اند.
تاسیس سازمان ملی مهاجرت	لایحه دولت قبل در قالب طرح در کمیسیون اجتماعی مجلس در حال پیگیری است.
جذب نخبگان در دستگاه‌های اجرایی به منظور نگهداشت نیروی انسانی	تصویب آیین‌نامه در هیئت دولت.
بورسیه نخبگان المپیادهای علمی	در حال پیگیری توسط بنیاد ملی نخبگان و وزارت علوم
تاسیس شهرک‌های نخبگانی در جوار دانشگاه‌ها	عقد تفاهم نامه بنیاد ملی نخبگان با دانشگاه‌های مادر (از جمله دانشگاه شریف)
تاسیس رصد خانه ملی گردش نخبگان	قانون تاسیس آن توسط دولت دوازدهم ابلاغ شده است ولی تصویب اساسنامه و شکل‌گیری رسمی آن هنوز صورت نگرفته است.

ارزیابی اقدامات و عملکرد یکساله دولت در حوزه مهاجرت

علیرغم تدوین برنامه‌ها و انجام فعالیت‌های اثربخش و ارزشمند توسط دولت در حوزه سیاستگذاری و مدیریت مهاجرت در کشور، ارزیابی عملکرد دولت در حوزه مهاجرت نشان می‌دهد که فقدان درک صحیح از موضوع مهاجرت، ناکارآمدی و ناهماهنگی دستگاه‌های مربوطه و ضعف در تیم‌های کارشناسی فعال در حوزه مهاجرت که ناشی از فقدان وجود یک نهاد تخصصی حکمرانی در کشور است، دستگاه‌های اجرایی کشور را در وضعیتی از انفعال و عدم انسجام عملکردی قرار داده است. این امر در کنار ضعف اساسی در مرجعیت رسانه‌ای کشور موجب شده است که دستگاه‌های اجرایی به جای اتخاذ رویکرد حل مسئله در حوزه مهاجرت در کشور، تنها به رویکردهای دفاعی و مقطعی روی آورند. فارغ از وعده‌های دولتمردان و دستگاه‌های اجرایی که عملی شدن آن‌ها در هاله‌ای از ابهام قرار دارد، مهم‌ترین برنامه‌های عملیاتی دولت در حوزه مهاجرت در کشور را می‌توان به برجسته شدن اهمیت موضوع مهاجرت در سند تحول دولت به عنوان یکی از موضوعات مهم نیازمند سیاستگذاری، طرح شناسایی و سرشماری اتباع خارجی، تشکیل سازمان ملی مهاجرت و تصویب آیین‌نامه جذب نخبگان در دستگاه‌های اجرایی معطوف دانست که در زیر به نقاط قوت و ضعف و پیشنهادات اصلاحی احتمالی برای هر یک اشاره می‌شود:

سند تحول دولت در حوزه مهاجرت

اولین نکته مورد توجه در این حوزه این است که از میان همه موضوعات مبتلابه کشور موضوع مهاجرت به عنوان یکی از ۳۷ موضوع مهم سیاستگذاری مورد توجه قرار گرفته است و در سند تحول دولت به آن توجه شده است و این خود نوید شناسایی یکی از مهم‌ترین دستورکارهای سیاستگذاری سرمایه انسانی ایران به عنوان موضوع اولویت دار دولت سیزدهم است. در سندی که با عنوان سند تحول دولت مردمی از سوی

رئیس جمهور منتشر شده است، موضوع مهاجرت به عنوان یکی از ۳۷ مبحث سیاستی اولویت‌دار با ۱۲ راهبرد و ۳۱ اقدام مورد توجه قرار گرفته است. تغییر رویکرد عمومی در این سند از نگاه تهدید محور و صرفاً انفعالی به مهاجرت به نگاه مزیت ساز و فرصت محور، اگر در عمل پیاده‌سازی شود، می‌تواند منشا تغییرات اساسی در حکمرانی این حوزه گردد.

توجه به هدایت تحصیلی دانشجویان علاقمند به تحصیل در خارج از کشور و استفاده از ظرفیت‌های بازار کار جهانی و منطقه‌ای برای پاسخ‌گویی به نیازهای شغلی نیروی کار ایرانی و به طور همزمان استفاده از ظرفیت‌های مازاد دانشگاه‌های کشور در جذب دانشجویان بین‌المللی نشان دهنده توجه واقع‌نگر به حوزه‌های متفاوت و گاه مغایر نیاز و ظرفیت کشور در بازارهای بین‌المللی آموزش است.

توجه ویژه به روش‌های تسهیل بهره‌مندی از متخصصان ایرانی خارج از کشور و سیاست‌های چرخشی از دیگر نکات قابل توجه در این سند است. از طرفی توجه به ایجاد سازمانی متولی در حوزه مهاجرت که سیاستگذاری همگرا در حوزه مهاجرت‌های ورودی و بازگشتی و همچنین مهاجرت‌های خروجی را به طور همزمان مدیریت کند از نکات مهمی است که در حوزه حکمرانی مهاجرت مغفول نمانده است. از سوی دیگر توجه به ایجاد پایگاه جامع شاخص‌های مهاجرتی که در این سند به آن اشاره شده است، ابزار لازم برای پایش و ارزیابی سیاست‌ها و برنامه‌های طراحی شده را فراهم می‌آورد. البته ناگفته نماند که بندهای متنوع این سند که متولیان متنوعی برای اجرای آن‌ها تعیین شده است نیازمند هماهنگی و همراهی زیادی در میان متولیان است که عزم جدی و همگرایی زیادی در جهت اجرایی سازی آن می‌طلبد.

با این وجود گذشت حدود یک سال از فعالیت دولت و پیگیری مناقشاتی که در موضوعات اصلی مطروحه در این سند مانند تشکیل سازمان ملی مهاجرت با رویکرد

توجه همزمان به جریان ورودی و خروجی، حل مسائل امنیتی فعالیت ایرانیان خارج از کشور مانند تابعیت دوگانه و ارتقای سیستم‌های ارزیابی و جذب مهاجران باکیفیت بالا مانند سیستم جذب امتیازی نشان می‌دهد، درک بدنه اجرایی دولت حول موضوعات اصلی یکسان نیست و احتمال اجرایی شدن آن در بدنه دستگاه‌های اجرایی بسیار پایین است.

طرح شناسایی و سرشماری اتباع غیرمجاز افغانستانی در کشور

اجرای طرح شناسایی، سرشماری و یا بازشماری مهاجران غیرقانونی افغانستانی یکی از اقدامات ضروری کشور ایران به منظور شناخت ویژگی‌های دموگرافیکی و بررسی پراکنش اتباع غیرقانونی در نقاط مختلف کشور در اردیبهشت تا تیر ماه ۱۴۰۰ به اجرا درآمد. با توجه به افزایش روند ورود مهاجران فاقد مدرک افغانستانی به کشور پس از سقوط دولت افغانستان و روی کار آمدن طالبان در سال ۲۰۲۱، و به منظور ساماندهی اتباع فاقد مدرک در کشور، طرح شناسایی و سرشماری در اردیبهشت ماه ۱۴۰۱ در سراسر کشور به اجرا درآمد. طبق اظهارات معاون امنیتی انتظامی وزیر کشور در چهارم تیرماه ۱۴۰۱، دو میلیون و ۳۰۰ هزار اتباع غیرمجاز خود را معرفی کردند و مشخصات یک میلیون و ۸۰۰ هزار نفر از آن‌ها دریافت و مدارک کافی اخذ شد و بقیه هم در نوبت‌دهی قرار گرفتند. با احتساب یک میلیون و ۷۰۰ هزار نفر اتباع مجاز، در مجموع چهار میلیون تبعه افغانستانی در ایران حضور دارند. برآوردها حاکی از این است که بین ۳۰۰ تا ۵۰۰ هزار نفر از اتباع غیرمجاز در طرح شناسایی شرکت نکرده‌اند. بنابراین با احتساب افراد شناسایی نشده، آمار اتباع افغانستانی قانونی و غیرقانونی در داخل کشور بین ۴ میلیون و ۳۰۰ تا ۴ میلیون و ۵۰۰ هزار نفر است. با توجه به اینکه آمارهای مهاجران خارجی در کشور به روز رسانی نشده است و آخرین آمار مورد

استناد در این زمینه مربوط به سرشماری سال ۱۳۹۵ بود؛ به دست آوردن آمار جامع از تعداد مهاجران خارجی قانونی و غیرقانونی در کشور از جمله نرخ رشد جمعیت، نرخ جمعیت در سن کار و نیروی فعال در بازار کار، نرخ اشتغال و بیکاری، نرخ موالید و سایر شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی، یکی از اقدامات ضروری در راستای برنامه ریزی و سیاستگذاری کارآمد در حوزه اتباع خارجی در کشور محسوب می‌گردد. موضوع شناسایی و یا سرشماری از دیدگاه امنیتی نیز کشور ایران حائز اهمیت است؛ چرا که با افزایش ورود آوارگان افغانستانی به کشور، نگرانی‌هایی در خصوص ورود اعضای گروه‌های تندرو و تروریستی در میان آوارگان وجود دارد و این موضوع بخصوص در شرایط فعلی می‌تواند موجب افزایش نگرانی‌های امنیتی برای کشور باشد.

گرچه با فراخوان وزارت کشور ایران برای ثبت نام و شناسایی مهاجران غیرقانونی افغانستانی، نگرانی‌هایی از سوی این دسته از مهاجران در خصوص شناسایی و اخراج آنها از ایران ایجاد شد، اما یکی از مزایای طرح شناسایی این است که در صورت شرکت در طرح، برای تمامی اتباع فاقد مدرک اقامتی و پناهجویان جدیدالورود، برگه اقامت موقت شش ماهه صادر می‌شود و در مدت اقامت در ایران به عنوان مهاجران قانونی شناخته می‌شوند. در غیر اینصورت حضور آن‌ها در کشور، غیرقانونی تلقی شده و از کشور اخراج خواهند شد.

از دیدگاه انتقادی، اجرای طرح می‌تواند اثرات اقتصادی-اجتماعی مختلفی بر جامعه ایران و همچنین جامعه مهاجران افغانستانی در ایران داشته باشد. اعلام فراخوان عمومی برای ثبت نام اتباع غیرمجاز حاضر در کشور و قانونی سازی حضور آن‌ها در کشور می‌تواند جمعیت بسیار بیشتری از اتباع افغانستانی غیرمجاز را روانه مرزهای کشور سازد. از سوی دیگر مسئله اشتغال و اسکان این دسته از مهاجران ثبت‌نام شده نیز در

کشور در هاله‌ای از ابهام قرار دارد. افزایش ورود اتباع غیرمجاز به کشور با هدف ثبت نام در طرح شناسایی و دریافت اقامت شش ماهه، هزینه‌های گزافی از قبیل کنترل مرزها، و اعطای خدمات و امکانات به این دسته از افراد را بر کشور تحمیل خواهد نمود. به علاوه، فعالیت باندهای قاچاق‌بری با افزایش تقاضای ورود غیرقانونی به کشور نیز گسترش خواهد یافت.

به طور کلی اظهار نظر در خصوص نحوه عملکرد نهادهای ذیربط در زمینه اجرای طرح سرشماری، با ابهاماتی همراه است. چراکه مشخص نیست چه برنامه‌ای برای اتباع غیرمجاز شناسایی شده پس از اتمام اقامت شش ماهه آن‌ها در نظر گرفته شده است. آیا پس از اتمام اقامت شش ماهه از کشور ایران اخراج خواهند شد و یا در صورت تمدید اقامت، چه برنامه‌ای برای اشتغال، اسکان و سایر خدمات و امکانات آن‌ها در نظر گرفته شده است.

تشکیل سازمان ملی مهاجرت

علی‌رغم اینکه کشور ایران برای دهه‌های متمادی پیش و پس از انقلاب، همواره با جریان‌های رفت و برگشتی مهاجرت‌های بین‌المللی در قالب خروج ایرانیان از کشور و ورود اتباع خارجی به داخل کشور مواجه بوده است، با این حال در طول این دوران، متأسفانه کشور فاقد یک سیاست منسجم و یا برنامه مدون در این زمینه بوده است که نه تنها باعث به‌وجود آمدن چالش‌های اساسی در این حوزه شده است، بلکه منجر به دست‌از رفتن فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی متعدد این حوزه نیز شده است. با توجه به چالش‌های فوق‌الذکر، در دستور قرار گرفتن ایجاد «سازمان ملی مهاجرت» برای کشور ایران با جمعیت بیش از ۸۵ میلیون نفر در برهه کنونی بسیار مهم و حیاتی است اما در عمل شاهد این هستیم

که این طرح بعد از گذشت چندین سال و به دلیل سهم‌خواهی دستگاه‌های اجرایی مختلف از بعد عملی پیشرفت چندانی نداشته باشد.

در پیشنهاد اولیه مبنی بر تاسیس و راه‌اندازی «سازمان ملی مهاجرت ایران» در سال ۱۳۹۷ بنظر می‌رسید بخش مهمی از چالش‌های فوق‌الذکر به همراه فقدان سیاست‌های راهبردی و همچنین وجود یک نهاد حاکمیتی تخصصی در این حوزه در کشور پاسخ داده شود. اما متأسفانه آن لایحه پیشنهادی در حال حاضر به ایجاد و تاسیس «سازمان ملی مهاجرت» با تمرکز بر جریان‌های ورودی (اتباع خارجی) تقلیل یافته است که نه تنها پاسخگوی بسیاری از چالش‌های فوق‌الذکر نمی‌باشد، بلکه بیشتر توسعه تشکیلاتی معطوف به اداره کل اتباع خارجی وزارت کشور در قالب یک سازمان ملی است. در حالیکه غفلت از حوزه مهاجرت خروجی و بازگشت ایرانیان خارج از کشور می‌تواند تبعات منفی زیادی را به دنبال داشته باشد. عدم سیاستگذاری فعال در این حوزه منجر به این خواهد شد که زمین بازی بهره‌گیری از فرصت‌های جمعیت ایرانیان مقیم خارج، از داخل ایران به خارج از کشور منتقل شود و جامعه موطن همچنان در حسرت از دست دادن و عدم استفاده از سرمایه‌های انسانی و مالی خود سوگوار باشد.

همچنین فقدان یک سازمان تخصصی در این حوزه منجر به این واقعیت تلخ شده است که هر از چندگاهی ما شاهد مباحث غیر کارشناسی و ارائه طرح‌ها و لوایحی در مجلس پیرامون مسائل پیچیده و چند بعدی مربوط به تابعیت و اقامت مضاعف ایرانیان باشیم که نه تنها مشکلات را در این حوزه برطرف نمی‌نمایند بلکه اندک فرصت‌های باقی‌مانده را نیز به تهدید تبدیل می‌کنند.

تصویب آیین‌نامه جذب نخبگان در دستگاه‌های اجرایی

بی‌شک یکی از ضرورت‌های اساسی حال حاضر، افزایش سهم نقش آفرینی نخبگان در شئون مختلف کشور به ویژه در دستگاه‌های اجرایی است که خوشبختانه در سال جاری مورد تاکید مقامات و مسئولین دولتی قرار گرفته است. تصویب آیین‌نامه جذب نخبگان نوید بخش تسریع روند بهره‌مندی از ظرفیت‌های نخبگانی در کشور است. با این حال، در کنار تصویب و تسهیل فرآیند جذب نخبگان در دستگاه‌های اجرایی کشور، مجموعه نکات دیگری را نیز می‌توان مد نظر قرار داد که در ادامه به یکی از مهم‌ترین آن‌ها به اختصار اشاره می‌شود.

برکسی پوشیده نیست که دست یافتن به رشد و توسعه در همه ابعاد آن نیازمند بهره‌گیری از ظرفیت تمامی سرمایه‌های انسانی کشور بصورت فرابخشی و فارغ از دغدغه‌های جناحی و بخشی (دستگاه متبوع) و در راستای منافع و مصالح بلند مدت کشور است. درحالی‌که مسئولان کشور به درستی و دلسوزانه بهره‌گیری از ظرفیت تمام متخصصان و نخبگان را از اصلی‌ترین ملزومات رشد و توسعه کشور قلمداد می‌کنند، اما در عمل شاهد آن هستیم که برخی از جریانات با برچسب‌زنی و ایجاد تنش‌ها و محدودیت‌های بلاموضوع، سهواً یا تعمداً ظرفیت جذب و بهره‌گیری حداکثری از جامعه نخبگان در کشور را محدود می‌نمایند. بی‌شک تسری این نگاه در سطح حکمرانی کشور و پافشاری بر این رویکرد جذب بخشی یا حداقلی، نتیجه‌ای جز مهاجرت بخش‌های دیگر نخبگان و دلسرد شدن متخصصانی که به کشور بازگشته‌اند ندارد. بدیهی است که بخش زیادی از راه‌حل مسئله و توسعه و پیشرفت کشور در موضوعاتی که طی سال‌های اخیر به سمت بحرانی شدن گام برداشته‌اند، نیازمند استفاده از ظرفیت حداکثری نخبگانی است که بعضاً ممکن است سلايق و یا دیدگاه‌های مختلفی داشته باشند. بی‌شک استمرار

رویکردهای بهره‌گیری بخشی از نخبگان برای کشوری که طی چند دهه گذشته با افتادن در دام دوگانه "خودی و غیرخودی" فرصت استفاده از ظرفیت حداکثری نخبگان علاقه‌مند به مشارکت در توسعه و پیشرفت کشور را از دست داده، تنها به معنای پرداخت هزینه‌های بیشتر در راه دستیابی به رشد و توسعه و چه بسا دور شدن از فرصت‌های محدود آتی است و تصویب آیین‌نامه برای جذب نخبگان در دستگاه‌های اجرایی، انگیزه‌ای برای شایستگان بی‌رغبت برای ایفای نقش در دستگاه‌های اجرایی ایجاد نخواهد کرد.

عوامل شکست و ناکارآمدی برنامه‌های دستگاه‌های اجرایی

۱ درک نادرست دستگاه‌های اجرایی و سیاستگذاران

از علل و ریشه‌های مهاجرت در کشور

بدون شک عدم اشراف کامل و فقدان نیروی تخصصی و زبده دستگاه‌های اجرایی و سیاستگذاران کشور از علل و ریشه‌های متنوع مهاجرت در میان گروه‌های اجتماعی مختلف جامعه ایران، از مهم‌ترین دلایل ناکارآمدی سیاست‌ها و عدم دستیابی به موفقیت در برنامه‌های فعلی و آتی مهاجرتی در کشور است. به عبارت دیگر درحالی‌که عمده دلایل تشدید مهاجرت در کشور و همچنین افزایش میل و تصمیم به مهاجرت مربوط به کلان عوامل اقتصادی، سیاسی و اجتماعی است، اما سیاست‌ها و برنامه‌های اجرایی کشور در حوزه مهاجرت بدون توجه به کلان عوامل تشدید کننده وضعیت نابسامان موجود، معطوف به برنامه‌های بخشی و جزیره‌ای دستگاه‌های مختلف در کشور است. این در حالی است که بدون بهبود وضعیت کلی کشور در همه زمینه‌ها و ایجاد تغییر مثبت در شاخص‌های مرتبط با چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی نمی‌توان امید چندانی به کارایی سیاست‌های مهاجرتی و حفظ، جذب نیروهای انسانی و بازگشت متخصصان به کشور داشت.

۲. ناکارآمدی و ناهماهنگی بین دستگاه‌های اجرایی

وجود ضعف‌های جدی در پیاده‌سازی هماهنگ و همه‌جانبه برنامه توسعه صنعتی اقتصادی در کشور و نیز فقدان چشم‌انداز روشن و مشخص توسعه نیروی انسانی برای بخش‌های مختلف (برای مثال پیش‌بینی نیاز فعلی و آتی کشور در حوزه متخصصان ICT، حوزه‌های پزشکی، فناوری‌های پیشرفته و پیشرو همچون هوش مصنوعی)، در نتیجه برنامه‌های مدونی برای سیاست‌های مهاجرت در چارچوب برنامه‌ریزی بلندمدت و کوتاه‌مدت نیروی انسانی در کشور منجر به فقدان برنامه‌ای مدون شده است. برآیند و خروجی این موارد، در عمل منجر به اجرای برنامه‌های با اثربخشی پائین و بصورت بخشی و جزیره‌ای توسط دستگاه‌های اجرایی است.

کشورها با توجه به برنامه‌های توسعه اقتصادی-اجتماعی خود و نیازهای آن، به تنظیم سیاست‌های آموزش و نیروی انسانی و بازار کار خود می‌پردازند و در این راستا برنامه‌های خود را برای دریافت یا ارسال نیروی کار مهاجر تنظیم می‌نمایند. پارادایم‌های توسعه‌ای و نظام اقتصادی کشورها بر مکانیسم‌های بازار کار و بازار آموزش‌های مهارتی آن‌ها اثر می‌گذارد و سیاست‌ها و برنامه‌های اجرایی این دو حوزه به‌صورت به هم پیوسته و یکپارچه عمل می‌کند. این در حالی است که کشور ایران فاقد چنین کلی‌نگری در برنامه‌های کلان اقتصادی و آموزشی خود می‌باشد. حوزه مهاجرت از جمله حوزه‌های با پویایی بسیار بالا است؛ از همین رو نه‌تنها تحولات اقتصادی داخلی بلکه روندها و تحولات اقتصادی جهانی پیش‌ران‌های موثری در مهاجرت هستند و تناسب برنامه‌ها و سیاست‌های کشور با این تحولات میزان ورود و خروج مهاجران را تعیین می‌کند. البته، سیاست‌ها و برنامه‌های موثر تنها در حوزه مهاجرت نیستند و سیاست‌های حوزه آموزش و اشتغال نیز به شدت در این حوزه موثراند. عدم توجه به روندهای جهانی بازار کار و آثار

کوتاه‌مدت و بلندمدت آن بر جابجایی‌های نیروی انسانی با کیفیت موجب شده سیاست‌ها و برنامه‌های کشور در حوزه نیروی انسانی و به تبع آن در حوزه مهاجرت هیچ نسبتی با روندهای جهانی نداشته باشد؛ به نظر می‌رسد نیاز به مراکز پژوهشی فعال در حوزه آینده‌پژوهی و سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی رو به آینده از نیازهای جدی این حوزه است. علاوه بر غفلت از روندهای جهانی و عدم پیوستگی آن‌ها با سیاست‌های جمعیتی، آموزشی و بازار کار کشور مسئله دیگر فقدان آگاهی و ناهماهنگی دستگاه‌های اجرایی از برنامه‌هایی است که در حوزه مهاجرت کشور در حال اجرا شدن است.

۳. فقدان نهاد تخصصی در حوزه مهاجرت در کشور

برای مواجهه با پدیده‌های همچون مهاجرت که ابعاد مختلف و اثرات اقتصادی و اجتماعی گوناگونی دارد، نیازمند ظرفیت‌سازی و توسعه سیستم‌های تخصصی پشتیبان اعم از نهادهای سیاست‌پژوه و سیاستگذار، مؤسسات آموزشی و پژوهشی، سازمان اجرایی حرفه‌ای و پایگاه داده و سیستم جامع اطلاعات در حوزه مهاجرت هستیم. کارکرد و خروجی نهادهای تخصصی مهاجرتی این است که اول از همه در هر برهه‌ای از زمان می‌توان شناخت دقیقی از وضع موجود مهاجرت در کشور به دست آورد و علاوه بر نهادهای تصمیم‌گیر و تصمیم‌ساز اطلاع‌رسانی دقیق و شفاف نیز به جامعه ارائه کرد. در گام بعدی نیز با اتکا بر این شناخت دقیق از وضع موجود نسبت به تحلیل شرایط و تجویز راهکارهای مهاجرتی کشور اقدام لازم را انجام داد. شوربختانه علیرغم سابقه چند دهه‌ای حساسیت و دغدغه‌مندی نسبت به پدیده مهاجرت در کشور، هیچ یک از نهادهای تخصصی فوق‌الذکر، تاکنون در کشور ایجاد نشده و یا به‌طور کامل شکل نگرفته‌اند. در واقع در حال حاضر هیچ اتاق فکر، دانشکده، گروه آموزشی و رشته تحصیلی، پژوهش‌شکده و موسسه

تحقیقاتی، مرکز یا پایگاه داده آماری مهاجرت در کشور وجود ندارد و یا به‌طور موردی و ناقص شکل گرفته است. نتیجه طبیعی فقدان نهادسازی تخصصی در حوزه مهاجرت این خواهد شد که ما در حال حاضر به جز تعداد انگشت‌شماری از محققان و اساتید دانشگاهی که بنا بر علایق شخصی در حوزه مهاجرت فعالیت می‌کنند، نیروی آموزشی و پژوهشی حرفه‌ای تربیت شده در این حوزه نداریم. سازمان اجرایی حرفه‌ای در حوزه مهاجرت در کشور شکل نگرفته و لذا بدنه کارشناسی زبده نیز وجود ندارد. پایگاه آماری و پیمایش دوره‌ای منظمی نیز در حوزه مهاجرت در کشور سامان نیافته و لذا داده و اطلاعات دست‌اول نیز در کشور تولید نمی‌شود. برای استفاده و تحلیل داده‌های قابل دسترس در منابع و مراجع آماری بین‌المللی نیز به دانش و تجربه در حوزه مطالعات مهاجرتی نیاز است که با توجه به فقدان بدنه کارشناسی در کشور، این کار نیز به‌درستی انجام نمی‌شود. از جمله معهود نهادهای تخصصی مهاجرتی فعال در کشور نیز، دفتر نمایندگی سازمان بین‌المللی مهاجرت در تهران است که فعالیت شاخص و چشمگیری در زمینه تولید و انتشار آمار مهاجرتی ایران و یا تبیین چالش‌ها و دستاوردهای حوزه مهاجرت ایران در داخل و خارج از کشور نمی‌نماید. نتیجه موارد فوق‌الذکر جملگی این است که ما در داخل کشور، ظرفیت نهادی و کارشناسی جهت تولید داده آماری، تجزیه و تحلیل آماری و تجویز راهکار سیاستی و برنامه‌های اجرایی در زمینه مهاجرت را شکل نداده‌ایم.

طی چند سال گذشته تنها تلاش عملی برای تشکیل یک سازمان تخصصی در حوزه حکمرانی مهاجرت در کشور، مباحث مربوط به سازمان ملی مهاجرت است که این موضوع نیز پس از کش و قوس‌های فراوان در دولت قبل و دولت کنونی هنوز به نتیجه نرسیده است و در وضعیت نامشخصی قرار دارد.

در پایان این بخش مجموعه نکات زیر را می‌توان جمع بندی نمود:

- متأسفانه دستگاه‌های مختلف کشور نسبت به ماهیت

و جایگاه و ساختار سازمان ملی مهاجرت اختلاف نظر جدی دارند.

- علی‌رغم اینکه همه دستگاه‌ها نسبت به «رویکرد بخشی» در حوزه مهاجرت اعلام نگرانی می‌نمایند، اما در عمل ما شاهد همگرایی و همکاری سازنده در جهت نزدیک نمودن دیدگاه‌ها و رفع مشکلات اساسی کشور در این زمینه نیستیم.

- علی‌رغم اینکه برخی از دستگاه‌ها به تجربیات و مدل‌های سایر کشورها اشاره و استناد می‌کنند، اما از این حقیقت که شرایط و وضعیت استثنائی کشور ایران (در زمینه ورود و خروج مهاجران) ایجاب می‌کند که ساختار و راهبرد ویژه و اختصاصی خود را در پیش بگیرد، غالباً غافل هستند.

- به‌نظر می‌رسد که عمده مباحث کشور در حوزه سیاستگذاری فاقد شواهد متقن که به‌عنوان چراغ راه عمل می‌کنند، هستند و این فقدان شواهد باعث شده است که برخی از دیدگاه‌ها و رویکردهای اجرائی در کشور قرابت زیادی با واقعیت‌های داخلی و بین‌المللی نداشته باشد.

- متأسفانه در جلسات مختلف پیرامون بررسی ابعاد مهاجرت در کشور (سطوح عالی و کارشناسی)، مطالب و مباحث بیشتر بصورت فی‌البداهه و فی‌المجلس بدون شکل‌گیری مباحث کارشناسی فاقد گزارشات مستند اعم از پیوست‌های امنیتی، حقوقی، اقتصادی و اجتماعی صورت می‌گیرد که این عارضه مانع از اثر بخشی جلسات و رسیدن به خروجی کارآمد و مشخص می‌شود.

- برای داشتن یک سازمان ملی در زمینه ساماندهی موضوع مهاجرت در کشور، کشور نیازمند ایجاد زیرساخت‌های پشتیبانی همانند پایگاه هوشمند جهت تهیه و تدوین شواهد آماری و یا اتاق فکر منسجم جهت تهیه گزینه سیاستی مطلوب به همراه راهکارهای اجرائی کارآمد با همراهی و تعامل سازنده تک تک دستگاه‌ها به منظور تقویت ضمانت اجرائی برنامه‌ها و راهکارها است که با مقدرات و مباحث فعلی دور از دسترس می‌نماید.

- متأسفانه مباحث مربوط به ارزش‌افزایی از موضوع مهاجرت بخصوص در زمینه چرخش و گردش نخبگان اعم از بازگشت متخصصان ایرانی خارج از کشور، هدایت تحصیلی و مهاجرت نیروی کار و سرمایه انسانی متمایل به مهاجرت، جذب سرمایه‌های انسانی بین‌المللی در داخل کشور، در نظرگاه و رویکردهای دستگاه‌های مرتبط

با موضوع مهاجرت در کشور کم‌رنگ و یا بطور کامل مغفول مانده است. به نظر می‌رسد که بنیاد ملی نخبگان و معاونت علمی و فناوری در تغییر این رویکرد سنتی و تهدید انگاری مهاجرت می‌بایست بیش از پیش نقش آفرینی فعال داشته باشند.

• موضوع مهاجرت‌های داخلی با توجه به تغییرات اقلیمی و ضرورت دانش بنیان نمودن بخش‌هایی همچون کشاورزی در جهت مقابله با اثرات مخرب این پدیده و همچنین اثرات آن بر یوپی‌های جمعیتی داخلی و بین‌المللی در کلیات مباحث مغفول مانده است.

بررسی مهم‌ترین مسائل مهاجرتی کشور؛ ریشه‌ها و علل

جریان مهاجرت‌های خروجی

افزایش میل و تصمیم به مهاجرت در میان گروه‌های مختلف اجتماعی: کاهش شاخص‌های مرتبط با "چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی" و افزایش "میل و تصمیم به مهاجرت" در میان گروه‌های مختلف اجتماعی از جمله نکات قابل تاملی هستند، که از نتایج پیمایش‌های صورت گرفته توسط رصدخانه مهاجرت ایران به دست آمده است.

نتایج پیمایش‌های محدود صورت گرفته توسط رصدخانه مهاجرت ایران به منظور سنجش میل و تصمیم به مهاجرت در میان چهار گروه "دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی"، "فعالین کسب‌وکارها"، "دانشجویان خارجی در ایران" و "پزشکان و پرستاران" که در تابستان سال ۱۴۰۱ انجام شده است، نشان می‌دهد که میل به مهاجرت در میان تمام گروه‌های ذکر شده (به‌غیر از پزشکان و پرستاران) بالاتر از ۶۰ درصد بوده است.

اگرچه بالا بودن عدد میل به مهاجرت لزوماً به ترک کشور منجر نمی‌شود اما باید این نکته را مدنظر قرارداد که افزایش میل به مهاجرت خصوصاً در میان جامعه تحصیل کرده و متخصص ایران، به دلیل اینکه این افراد توانایی و شرایط مناسب‌تری برای جابجایی و مهاجرت دارند، ممکن است با احتمال خیلی بیشتری به ترک وطن منجر گردد. بررسی عوامل مؤثر بر میل به

مهاجرت نشان می‌دهد که بی‌ثباتی اقتصادی و شیوه حکمرانی و مملکت‌داری در غالب گروه‌ها از جمله عوامل اصلی مؤثر بر تمایل به مهاجرت بوده است.

از دیگر شاخص‌های مهم بررسی شده در این پیمایش‌ها «چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی» است. بررسی شاخص‌های مرتبط با چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی که از عوامل مختلفی همچون فراهم بودن شرایط ایفای نقش در فرآیند توسعه و پیشرفت ایران، مفید و مؤثر بودن در ایران یا خارج، احساس تعلق ایرانیان نسبت به تابعیت خود و تصور نسبت به آینده کشور تأثیر می‌پذیرد، نشان از وضعیت نامطلوب این شاخص در میان ذهنیت ایرانیان دارد. در کنار عوامل تشدیدکننده داخلی که نقش اصلی را در افزایش میل به مهاجرت در کشور و تشدید موج‌های مهاجرتی ایفا می‌کنند، کلان برنامه‌های توسعه‌ای و برنامه‌های چشم‌انداز ساز کشورهای رقیب و همسایه نیز بر خروج سرمایه و نیروی انسانی از کشور تأثیر بسزایی داشته است.

به هر ترتیب شکل‌گیری موج‌های مهاجرتی یا تشدید مهاجرت در میان گروه‌های اجتماعی مختلف همگی نشانه‌ای از فشارها و نارضایتی افشار مختلف مردم از ابعاد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی نظام حکمرانی کشور است و بی‌توجهی به ریشه‌های شکل‌گیری این نارضایتی‌ها در گروه‌های اجتماعی مختلف می‌توانند در آینده‌ی نه چندان دوری به عنوان پیش‌ران‌های قوی مهاجرت از کشور با قدرت بیشتری بروز و ظهور پیدا کنند. بی شک بدون بهبود کیفیت حکمرانی و ترسیم چشم‌انداز روشن باورپذیر از وضعیت آتی کشور نمی‌توان امید چندانی برای حفظ سرمایه‌های انسانی کشور داشت و تشدید شرایط موجود می‌تواند جامعه ایران را وارد مرحله غیرقابل کنترل‌تری در مهاجرت نماید. نشانه‌های روشنی از تشدید روند مهاجرت خروجی در میان گروه‌های مختلف اجتماعی اعم از فارغ‌التحصیلان، نیروهای انسانی متخصص، برگزیدگان ورزشی، صاحبان ایده فعال در حوزه کسب‌وکارها و دیگر بخش‌ها مشاهده می‌شود.

تشدید جریان‌های پناهجو فرستی و ثبت پناهندگی

از مبدا ایران

اگرچه کشور ایران در چند دهه گذشته از نظر میزبانی از پناهندگان و آوارگان بین‌المللی، همواره در سطح جهانی مورد توجه بوده است، اما در سال‌های اخیر به ویژه از سال ۲۰۱۵ به این سو، همزمان با افزایش موج پناهجویی در سراسر جهان، ایران به عنوان یکی از کشورهای پناهجو فرست در جهان مطرح شده است. طبق آخرین آمارها در سال ۲۰۲۱، کشور ایران با قرار گرفتن در جایگاه بیستم، بیشترین تعداد افراد در وضعیت پناهندگی و پناهجویی در سطح جهان داشته است. اتباع ایرانی در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۲۰/۵ هزار درخواست پناهندگی در کشورهای مختلف به ثبت رساندند که این میزان نسبت به سال ۲۰۲۰، افزایش ۲۵ درصدی داشته است. کشورهای بریتانیا، آلمان، کانادا، ترکیه و استرالیا میزبان بیشترین متقاضیان پناهجویی ایرانی در سال ۲۰۲۱ بوده‌اند. نکته قابل توجه این است که از سال ۲۰۱۶ بدین سو پناهجویان ایرانی با ثبت حدود ۱۰ هزار درخواست جدید پناهندگی، در جایگاه نخست متقاضیان پناهندگی در بریتانیا قرار دارند. اگرچه بخش عمده‌ای از این افراد، مهاجران اقتصادی هستند که به دلیل ناتوانی برای مهاجرت قانونی (متعارف)، از کانال مهاجرت‌های پناهجویی اقدام به مهاجرت به کشورهای دیگر می‌نمایند اما نکته قابل تامل در این است که تعداد آن‌ها در بریتانیا حتی از اتباع کشورهای درگیر جنگ و درگیری مانند افغانستان و سوریه نیز بیشتر بوده است.

ثبت درخواست ۲۴۴ هزار پناهجوی ایرانی طی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱ حاکی از این است که همسو با افزایش موج پناهندگی در جهان، اتباع ایرانی به دلایل مختلف از جمله وضعیت اقتصادی اجتماعی و یا سیاسی کشور این مسیر غیرقانونی و پرمخاطره را برای خروج از کشور برگزیده‌اند. قرار گرفتن ایران در میان

بسیست کشور اصلی پناهنده و پناهجو فرست حاکی از بحرانی بودن وضعیت خروج غیرقانونی اتباع ایرانی از کشور است. به موازات افزایش خروج غیرقانونی اتباع ایرانی از کشور و تقاضای پناهندگی در سایر کشورها، فعالیت گروه‌های غیرقانونی قاچاق مهاجران نیز در کشور گسترش یافته که این امر در درجه اول به عنوان تهدیدی برای خود مهاجران و در مقیاس کلان تهدیدی برای امنیت ملی کشور محسوب می‌گردد. بسیاری از مهاجران ایرانی که از طریق کانال پناهجویی اقدام به مهاجرت می‌کنند، به دلیل عدم آگاهی کافی از خطرات مهاجرت از مسیر غیرقانونی در دام موسسات قاچاق افتاده و چه بسا در این مسیر با صرف هزینه‌های گزاف جان و مال خود را نیز از دست می‌دهند. از سوی دیگر این افراد مستعد اتصال به شبکه‌های معاند علیه ایران برای دریافت وضعیت پناهندگی هستند که این امر نیز به نوبه خود پتانسیلی برای تهدید امنیت ملی کشور محسوب می‌شود.

عملکرد دولت در زمینه پناهجویان و پناهندگان ایرانی چندان شفاف نیست. اگرچه وزارت امور خارجه به عنوان نهاد متولی، پیگیری مسائل حقوقی و سایر مسائل مربوط به پناهجویان ایرانی را برعهده دارد و به عنوان نمونه در این راستا سامانه‌ای راه اندازی نموده که هر یک از اتباع ایرانی ساکن در خارج از کشور که خواهان بازگشت به کشور هستند، می‌توانند در این سامانه تشکیل پرونده داده و با بررسی پرونده و سوابق آن‌ها، امکان بازگشت به کشور برای آن‌ها فراهم شود ولی به دلیل عدم شفافیت، میزان استقبال از این سامانه و میزان موفقیت وزارت خارجه در حل مسائل پناهندگان و پناهجویان ایرانی قابل ارزیابی نیست.

تمایل پایین ایرانیان خارج از کشور برای بازگشت

به کشور: شواهد بدست آمده از پیمایش‌های محدود رصدخانه مهاجرت ایران پیرامون وضعیت میل و تصمیم به بازگشت در میان ایرانیان خارج از کشور در تابستان ۱۴۰۱، حاکی از آن است که حدود ۷۰ درصد ایرانیان خارج از کشور که اکثریت آن‌ها دارای تحصیلات دانشگاهی هستند، تمایل "کم" و "خیلی کمی" برای بازگشت به کشور دارند. این درحالی است که تنها ۱۷ درصد افراد تمایل زیاد و بسیار زیادی برای بازگشت دارند و مابقی نسبت به این موضوع تردید دارند. همچنین حدوداً ۹۰ درصد از آن‌ها نسبت به وعده‌های حاکمیت برای استفاده از ظرفیت ایرانیان خارج از کشور خوشبین نیستند.

موضوع استفاده از ظرفیت ایرانیان خارج از کشور و تقویت ارتباطات، علمی، فناوری و تجاری داخل با خارج از کشور از جمله موضوعاتی است که هر از چند گاهی و به ویژه در ایام انتخابات ریاست جمهوری برجسته می‌شود و به جرات می‌توان گفت که تاکنون هیچ یک از دولت‌ها در کشور نتوانسته است تا حد قابل قبولی در دستیابی به این هدف موفق عمل نماید. در کنار بی‌برنامگی و انفعال دستگاه‌های مربوطه برای بهره‌گیری از ظرفیت ایرانیان خارج از کشور، ریشه اصلی این عدم کامیابی را در غلبه رویکرد امنیتی در مواجهه به آنان، ناتوانی در اعتماد سازی و تناقضات رفتاری جست‌وجو کرد که موجب دل‌سرد شدن ایرانیان خارج از کشور برای همکاری با کشور شده است. در کنار این عوامل، عواملی همچون فقدان جذابیت‌ها و شرایط نابسامان کشور و مشخص نبودن مسیر کشور در ارتباطات بین‌المللی که تبعاتی همچون تحریم و انزوای بین‌المللی را برای کشور در پی داشته است، موجب تمایل پایین ایرانیان خارج از کشور برای همکاری با کشور به صورت مستقیم شده است. از این‌رو به نظر می‌رسد که در حال حاضر شرایط و زمینه‌های لازم برای بازگشت فیزیکی و دائمی ایرانیان خارج از کشور به داخل کشور فراهم نیست و در چنین

شرایطی و به‌منظور حفظ اندک ارتباطات موجود سیاست‌های باز بهره‌مندی و حفظ ارتباط از طریق برنامه‌های از راه دور و موقت بهترین گزینه پیش‌رو در شرایط فعلی است.

جریان مهاجرت‌های ورودی

بی‌برنامگی و بلا تکلیفی در پذیرش رسمی مهاجران و سامان‌دهی مهاجران فاقد مدرک: علاوه بر نبود برنامه مشخصی در جذب سرمایه انسانی با کیفیت از خارج، ضعف در کنترل مرزی و سامان‌دهی مهاجران اجباری یا فاقد مدرک در بحران اخیر نشان از بی‌برنامگی و بلا تکلیفی در این حوزه است.

سیاست‌ها، برنامه‌ها و روش‌های اجرایی (سیستم‌ها و فرایندها) کشور در خصوص پذیرش مهاجران موقت (کاری و تحصیلی و ...)، اقامت بلند مدت و کسب یا اخذ حقوق شهروندی هم در خصوص پناهنجویان و مهاجران فاقد و رسمی و هم در خصوص پناهنجویان و مهاجران فاقد مدرک بسیار غیر شفاف، برنامه‌ریزی نشده و اقتضایی است و از نظر روش‌های اجرایی (سیستم‌ها و فرایندها) نیز بسیار ضعیف است.

بطور کلی، پس از گذشت چهارده در انقلاب اسلامی هیچ فرایند ثابت و برنامه‌ریزی شده‌ای برای مهاجران جهت دریافت اقامت بلندمدت با ثبات با دسترسی کافی با خدمات و امکانات شهروندی و یا اخذ تابعیت ایران وجود ندارد، این درحالی است که هم اکنون حتی کشورهای همسایه (کشورهای حوزه خلیج فارس و ترکیه) راه‌های متنوعی را بدین منظور و البته با اهداف عمدتاً اقتصادی طراحی کرده‌اند. همچنین در طول چهار دهه از حضور گسترده پناهندگان در ایران، یکی از مهمترین کاستی‌ها در زمینه سیاست‌گذاری و مدیریت مهاجران، عدم اتخاذ سیاست بلندمدت در ارتباط با جذب و ادغام در جامعه ایران یا حمایت از بازگشت پایدار آن‌ها به کشور مبدأ است. اگرچه در نگاه کلان عدم شفافیت در زمینه اعلام سیاست کشور می‌تواند

یک رویکرد سیاسی و امنیتی باشد، اما از نگاهی دیگر می‌تواند باعث هدر رفت منابع، عدم امکان استفاده از ظرفیت‌های آن‌ها در بلندمدت، بلا تکلیفی و نارضایتی در میان آن‌ها و سایر مشکلات در جامعه میزبان گردد. نوسان سیاست‌ها و عدم وجود یک برنامه جامع و بلندمدت، سبب شده تا برای سال‌های متوالی سیستم پذیرش پناهندگان^۱ حتی برای پناهجویان غیرافغانستانی متوقف شود، برخوردهایی مانند دستگیری و رد مرز مهاجران نامتعارف در مقاطعی تشدید گردد.

در مجموع، نیاز مبرم کشور در ارتباط با سیاست‌گذاری و حکمرانی در حوزه جریان‌های مهاجرتی ورودی به خصوص در زمینه مهاجرت‌های اجباری، مشخص نمودن دقیق سیاست‌ها و برنامه‌ها است تا در کشور در سطوح مختلف ساماندهی امور مهاجران خارجی دچار تضاد یا آشفتگی رویکرد سیاستی و همچنین ناهماهنگی‌های اجرائی نباشیم. البته توجه به این موضوع ضروری است که دولت‌ها معمولاً علاوه بر اتخاذ سیاست‌های کلان، بنابر شرایط خاص با در نظر گرفتن راهبردهای اصلی و برنامه‌های کوتاه‌مدت نیز سعی در مدیریت و ساماندهی هجوم پناهجویان و مهاجران اجباری خواهند داشت.

در زمینه سیاست خارجی نیز شاهد انفعال در ارتباط با پناهندگان و مهاجران نامتعارف هستیم که مهم‌ترین نتیجه آن ناتوانی در جذب منابع مالی خارجی کافی و متناسب با هزینه‌های انجام شده است. البته در زمینه جذب منابع مالی، علاوه بر منابع مالی رسمی همچون کمک‌های دولت‌ها و سازمان ملل باید بر کانال‌های جدید از جمله ظرفیت بخش خصوصی، سازمان‌های مردم‌نهاد، مراکز دانشگاهی و... نیز مورد توجه قرار گیرند. مسئله‌ای که در چند دهه اخیر کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

■ مهاجرت درون سرزمینی

بر اساس گزارش مرکز پایش و نظارت بر جابه‌جایی‌های داخلی، ایران تحت تاثیر بدترین

خشکسالی خود در ۵۰ سال گذشته قرار دارد. طبق آمارهای همین مرکز در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۴۱ هزار نفر در اثر بلایای طبیعی مانند سیل و گرد و غبار در داخل کشور آواره شده‌اند. طبق آمارهای این مرکز، وقوع توفان‌های حاره‌ای در اوایل سال ۲۰۲۱ که منجر به جاری شدن سیل و توفان گرد و غبار در ایران شد، عامل آوارگی بیش از ۲,۳۰۰ نفر در استان‌های جنوبی کشور است. همچنین استان‌های شرقی به شدت تحت تاثیر این تغییرات قرار دارند. با توجه به سکونت نیمی از جمعیت کشور در استان‌های مرزی و اهمیتی که از لحاظ امنیتی برای کشور دارند، خالی شدن نواحی مرزی از جمعیت تهدیدهای امنیتی بین‌المللی را تشدید می‌کند.

تغییرات اقلیمی و گرمایش جهانی رخداد رویدادهای شدید اقلیمی نظیر توفان، سیل، تگرگ، خشکسالی، موج‌های گرمایی و سرماهای نابهنگام در کشور را بیشتر کرده است. این پدیده‌ها آوارگی، بی‌خانمانی، مهاجرت‌های کلان، بی‌تابیتی، بیکاری، فقر و ناامنی را به دنبال دارد. این فرایندها زندگی معیشتی را از بین می‌برند و انگیزه‌های خارج شدن از یک مکان خاص را تغییر می‌دهند. تغییر اقلیم همه بخش‌های اقتصادی را تا اندازه‌ای تحت‌تأثیر قرار می‌دهد؛ اما بخش کشاورزی شاید حساس‌ترین و آسیب‌پذیرترین بخش باشد. جغرافیای ایران از مناطقی است که از تغییر اقلیم تأثیرپذیری بالایی دارد؛ کاهش بارش و افزایش دما که از مهم‌ترین شاخص‌های تغییر اقلیم به حساب می‌آید، در برخی نقاط کشور منجر به مهاجرت‌های دائمی و فصلی شده است. البته نمی‌توان ادعا کرد ساکنان مناطقی که در حال از دست دادن جمعیت خود هستند، صرفاً به دلیل شرایط اقلیمی مهاجرت می‌کنند. عوامل مختلف اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در مهاجرت افراد نقش اساسی ایفا می‌کند. بیشترین جابه‌جایی اقلیمی در مناطق کم بارش و خشک صورت می‌گیرد اما مقاصد مهاجرتی نیز ظرفیت زیستی مناسبی ندارند. در بسیاری از شهرها در سال جاری آبی، بارندگی‌ها بسیار کمتر از حد نرمال

1. Refugee Status Determination (RSD)

بوده است. از سوی دیگر ذخایر برخی سدها هم جوابگوی نیاز مردم نیست. گرد و غبار نیز نفس برخی از شهرها را بند آورده است. هر کدام از این موارد خود یک دلیل بسیار بزرگ برای مهاجرت‌های داخلی است. به عبارتی، اکنون چالش‌های جدیدی پیش پای مهاجران است. برخی به شهرهای شمالی مانند گیلان و مازندران می‌روند و برخی شاید مهاجرت فرامرزی داشته باشند. تشدید بحران ریزگردها از سمت شرق و غرب با مداخله کشورهای همسایه چون ترکیه، عراق، سوریه و تاثیر اقدامات افغانستان بر جلوگیری از ورود حبابه هامون شرایط زیست اقلیمی را در این مناطق بدتر می‌کند. از آنجایی که استان‌های واقع در این مناطق عموماً از سطح توسعه نیافتگی پایین برخوردار هستند، مهاجرت جمعیت از مناطق خشک و بی‌آب و در اسارت توفان‌های گردوغبار به مناطق شمالی و خوش آب‌وهوا که هنوز آب در اختیار دارند، تشدید می‌شود.

مجموع نکات برجسته فوق‌الذکر در حوزه جریان مهاجرت‌های خروجی، ورودی و همچنین مهاجرت‌های داخلی جملگی حاکی از آن است که بحران مهاجرت در کشور ایران در حال ورود به فاز گسترده و عمیق اجتماعی است که می‌تواند پیامدهای بسیار جدی در پی داشته باشد. با درنظر گرفتن ابرچالش‌های فعلی اعم از تورم، کم‌آبی، جمعیت و اشتغال و غیره، که دولت در حال حاضر در مواجهه با آن‌ها دچار چالش‌ها و مشکلات جدی است، بنظر می‌رسد بحران مهاجرت در آینده نزدیک به عنوان یکی دیگر از ابرچالش‌های نوظهور و اساسی، کشور و نظام حکمرانی را درگیر خود خواهد نمود. پیش از گسترده‌گی بیش از حد و غیرقابل کنترل شدن چالش مهاجرت در کشور، به‌نظر می‌رسد دولت و دیگر دستگاه‌های ذی ربط در هماهنگی و تعامل سازنده با یکدیگر، می‌بایست دست به اتخاذ مواضع و اقدامات عاجل و اثرگذاری در این زمینه نمایند.

جدول ۱۲۴- آسیب شناسی وضعیت کلان مهاجرت در کشور

مدیریت و حکمرانی جریان‌های کلان ورودی و خروجی مهاجران در کشور
فقدان ارتباط مشخص میان چشم‌انداز و سیاست‌های کلان جمعیتی و توسعه نیروی انسانی کشور با سیاست‌ها و برنامه‌های مهاجرتی
فقدان سازمان یا نهاد فرابخشی مهاجرتی به منظور هماهنگی سیاستی و اجرایی دستگاه‌های متولی بخشی
فقدان برنامه اقدام ملی مبنای عمل (سند تحول دولت در حوزه مهاجرت مبنای عمل نیست!)
در حوزه مهاجرت همراه با یک برنامه زمان‌بندی اقدامات کلیدی (کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت)
ضعف بدنه کارشناس مهاجرتی در نهادهای مختلف اثرگذار بر جریان مهاجرت به ویژه در وزارتخانه‌های امور خارجه، عتف، کار و تعاون، کشور
سیستم لخت و غیر چابک در پاسخ به پدیده‌های پویای مهاجرتی و و عدم بهره‌گیری مناسب از فرصت‌ها
پایش آماری وضعیت مهاجرتی کشور
ضعف بینش و حساسیت در نظام حکمرانی نسبت به اهمیت و جایگاه شاخص‌های مهاجرتی در کنار شاخص‌های کلان اقتصادی و اجتماعی
فقدان عزم جدی و بسترسازی لازم در دولت برای تولید و انتشار رسمی آمار مهاجرت در کشور
ضعف هماهنگی و همکاری سازنده دستگاه‌ها و نهادهای رسمی در اشتراک گذاری آمار اندک مهاجرتی موجود
فقدان شاخص ارزیابی اثرگذاری سیاست‌ها و برنامه‌های حمایتی در شناسایی، نگهداشت و بازگشت سرمایه‌های انسانی ایرانی
فقدان شاخص ارزیابی اثرگذاری سیاست‌ها و برنامه‌های حمایتی در جذب، ماندگاری و بکارگیری سرمایه‌های انسانی بین‌المللی در ایران
پیشران‌های مهاجرتی در کشور (نیروهای رانشی و کششی)
تشدید فشارهای اقتصادی و اجتماعی در دوران بازگشت تحریم‌ها و پاندمی کرونا بر اقشار مختلف اجتماعی
کاهش «چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی» از منظر گروه‌های مختلف اجتماعی اعم از دانشجویان، فارغ‌التحصیلان، متخصصان، اساتید، ورزشکاران
ظهور برنامه‌های چشم‌انداز ساز در مناطق مختلف جهان برای جذب استعدادها و نیروی انسانی بخصوص در کشورهای حوزه خلیج فارس
افزایش نیروهای کششی خارجی برای جذب سرمایه‌های انسانی ایرانی (فرصت‌های تحصیلی و کاری در خارج از کشور)
فقدان چشم‌انداز و برنامه‌های پیشرو برای افزایش قدرت رقابت‌پذیری کشور در بازار جهانی رقابت برای استعدادها
ضعف در کارآمدی زیرساخت‌های نرم افزاری و سخت افزاری برای نگهداشت سرمایه‌های انسانی داخلی و جذب سرمایه‌های انسانی بین‌المللی
پیامدهای مهاجرتی رویکرد جاری در کشور
افزایش میل و تصمیم به مهاجرت در میان اقشار مختلف اجتماعی ایران؛
کم اثر شدن سیاست‌های کلان جمعیتی کشور در اثر شدت گرفتن عمق و گستردگی مهاجرت‌های خروجی و عدم هدفمندی مهاجرت‌های ورودی
عملکرد «مجموع صفر» نهادهای متولی در چرخه توسعه و بکارگیری و نگهداشت سرمایه انسانی در کشور
تبدیل فرصت‌های متنوع مهاجرتی پیش روی کشور به تهدیدات امنیتی، اقتصادی و اجتماعی
عدم استفاده بهینه از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های اقتصادی و فرهنگی جامعه ایرانیان مهاجر در خارج و جامعه مهاجران مقیم ایران
بهره برداری کشورهای خارجی، نیروهای معاند و اپوزیسیون از ظرفیت‌های جوامع مهاجران ایرانی در راستای منافع و اهداف خود
ناتوانی کشور در بهره‌گیری از جریان‌های ورودی مهاجران تحصیلی، کاری، اقتصادی و خانوادگی و در نتیجه نگاه امنیتی و تهدید محور به مهاجران ورودی به جای رویکرد توسعه‌ای و فرصت محور

جمع‌بندی و پیشنهادات

- روندهای مقطعی نباید سیاستگذاران را از درک اثر روندهای کلان اقتصادی-اجتماعی بر ریشه‌ها و علل مهاجرت در میان اقشار مختلف اجتماعی، و برنامه‌ریزی فعال برای جذب و نگهداشت نیروی انسانی داخلی و خارجی غافل کند.
- بخشی‌نگری در سیاست‌گذاری و عدم توجه عمیق به بحران‌های آبی، محیط زیستی و اقتصادی و ارائه راهکارهای کوتاه‌مدت سیاستی از مهم‌ترین عوامل بدبینی مردم و به ویژه نخبگان نسبت به توانمندی حاکمیت نسبت به فائق آمدن بر چالش‌های بزرگ پیش‌رو در بلندمدت و هموار کردن مسیر توسعه پایدار و آینده روشن برای کشور است.
- کشورهای همسایه و کشورهای رقیب به سرعت در حال چشم‌انداز سازی و تبلیغ آن در جهان برای جذب سرمایه‌ها و نیروی انسانی از منطقه و جهان هستند، اگر ایران در این حوزه منفعل عمل کند به شدت دچار خسران به ویژه در حوزه نیروی انسانی خواهد شد.
- برنامه‌ریزی دقیق و عملی برای کلان پروژه‌های چشم‌انداز ساز که نقشه راه واقعی و باورپذیر داشته باشند می‌تواند بخشی از این افول چشم‌انداز را در میان ایرانیان ترمیم نماید. صندوق توسعه ملی در این حوزه می‌تواند نقش بسیار فعال‌تری را ایفا نماید.

راهبردها، برنامه‌ها و اقدامات پیشنهادی

- راهبرد ۱: تقویت امیدواری و جاذبه سرزمینی در میان جوانان، دانشجویان، تحصیل‌کردگان نسبت به چشم‌انداز سیاسی، اقتصادی و اجتماعی کشور**
- ۱-۱ تدوین و پیاده‌سازی برنامه‌های چشم‌انداز و امید آفرین کوتاه مدت و بلند مدت برای سرمایه‌های انسانی کشور در حوزه‌های مختلف دانشگاهیان، متخصصان، ورزشکاران، هنرمندان، نخبگان سیاسی و اجتماعی.
- ۲-۱ تسهیل اشتغال فارغ‌التحصیلان دانشگاهی و توسعه متقارن رشته‌های دانشگاهی با نیازهای بازار کار بر اساس نقشه نیازمندی‌های کشور در رسته‌ها و سطوح شغلی مختلف؛
- ۳-۱ نگهداشت دانشجویان و اساتید ساکن ایران و

جذب اساتید و فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از کشور از طریق ایجاد واحدهای دانشگاهی بین‌المللی با همکاری دانشگاه‌های معتبر و تراز اول دنیا در داخل کشور؛

۴-۱ هدایت مهاجرت تحصیلی و کاری متخصصان، فارغ‌التحصیلان، دانشجویان و برگزیدگان المپیادهای علمی و رتبه‌های برتر کنکور از طریق اعزام پیشدستانه به دانشگاه‌های ممتاز دنیا با هدف تسهیل و تقویت بازگشت به داخل کشور و یا حفظ ارتباط و تعامل با آن‌ها در زمان حضور در خارج از کشور در حوزه‌های اولویت‌دار دانشی و فناوری کشور؛

۵-۱ ساماندهی فعالیت مؤسسات اعزام دانشجویان و نیروی کار به خارج از طریق اصلاح قوانین و مقررات مربوطه با هدف توسعه کانال تبادل رسمی دانشجویان، محققان و نیروی کار ایرانی در بازار جابه‌جایی تحصیلی و بازارهای کار منطقه‌ای و جهانی از طریق توافقنامه دو یا چند جانبه با استفاده از ظرفیت اتحادیه‌های اقتصادی برای تقویت جایگاه اقتصادی کشور در بازار کار منطقه‌ای (افغانستان، ترکیه، عراق، سوریه، لبنان)؛

۶-۱ فرهنگ‌سازی و آگاهی بخشی مهاجرتی جوانان و کاهش سطح توقعات و تصورات دور از واقعیت نسبت به فرهنگ مهاجرت.

راهبرد ۲: توسعه اکوسیستم بازگشت و چرخش نخبگان و افزایش ضریب آمادگی کشور برای جذب متخصصان و فارغ‌التحصیلان، کارآفرینان و صاحبان ایده خارج از کشور

تقویت بنیه مالی و اجرائی پروژه " طرح همکاری با متخصصان ایرانی مقیم خارج از کشور؛

۲-۲ رسیدن به تراز جذب ۱۰ هزار نفر از متخصصان و فارغ‌التحصیلان، کارآفرینان و صاحبان ایده خارج از کشور؛

۳-۲ شناسایی و جذب متخصصان، دانشمندان و متخصصان و کارآفرینان برتر ایرانی مقیم خارج از کشور با هدف تسهیل بازگشت آن‌ها به داخل و یا تسهیل تعامل و مشارکت آن‌ها در انجام پروژه‌های اولویت‌دار داخل کشور در قالب طرحی تحت عنوان "شکار مغزهای ایرانی"؛

۴-۲ ارتقاء نظام اطلاع‌رسانی و آگاهی بخشی به

ایرانیان مقیم خارج نسبت به برنامه‌های حمایتی دولت از نخبگان علمی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی ایرانی خارج از کشور؛

۵-۲ ایجاد صندوق حمایت مالی ویژه از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از کشور متمایل به حفظ ارتباط و تعامل با داخل کشور جهت جلوگیری از بهره‌برداری معاندین از این خلأ حمایتی؛

۶-۲ استفاده بهینه از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های اقتصادی و فرهنگی جامعه ایرانیان مقیم خارج به خصوص نسل دوم و سوم از طریق ایجاد شبکه هوشمند ارتباطی و بستر پیشرو تعاملی با آن‌ها با سرزمین مادری؛

۷-۲ ارتقاء کمی و کیفی سطح حمایتی دولت از ایرانیان مقیم خارج در جامعه مقصد در حوزه‌های مختلف سرمایه‌گذاری، قانونی و حقوقی، هدایت شغلی و تحصیلی و رای ارائه خدمات صرفاً کنسولی به آن‌ها

۸-۲ جذب شخصیت‌های برجسته فرهنگی، علمی و ورزشی ایرانی خارج از کشور با استفاده از ابزارهای نوین و مکانیزم‌های رقابتی همانند صدور "کارت طلایی چهره‌های ماندگار بین‌المللی"؛

۹-۲ افزایش مشارکت بخش خصوصی و سازمان‌های مردم‌نهاد و دیگر بخش‌های اجتماعی در همکاری و بهره‌گیری از ظرفیت ایرانیان متخصص و کارآفرین مقیم خارج از کشور بوسیله ارائه مشوق‌های معنادار همانند معافیت مالیاتی و سایر امتیازات؛

۱۰-۲ رفع مشکلات قانونی و حقوقی مربوط به رفت‌وآمد و بهره‌مندی از افراد برجسته و دانشمندان ایرانی با تابعیت مضاعف

راهبرد^۳: توسعه قدرت نرم و حوزه اثر گفتمان ج.ا. ایران در زمینه تمدن نوین اسلامی در منطقه از طریق سیاست‌های فعال مهاجرتی جهت تبادل نیروی انسانی اثرگذار با کشورها و جذب نیروهای علاقه‌مند به ارزش‌ها و باورهای حاکم در کشور در مواجهه با برنامه‌های فعال کشورهای همسایه و منطقه در این زمینه؛

۱۱-۳ اصلاح و بازنگری در قوانین و مقررات با هدف

بهره‌مندی از ظرفیت مهاجران و اتباع خارجی در سیاست‌های کلان جمعیتی و ادغام اقتصادی و اجتماعی آن‌ها در کشور؛

۲-۳ راه اندازی پایگاه جامع آماری رصد و پایش وضعیت مهاجران ورودی (اتباع خارجی) به ایران؛

۳-۳ تقویت ضریب جذب متخصصان دیگر کشورها به خصوص جذب متخصصان کشورهای شیعه (برای مثال پزشکان، اساتید، تجار و سرمایه‌گذاران) به کمک طراحی سیاست‌ها و برنامه‌های هماهنگ و اثرگذار و همچنین به روزرسانی و رفع نواقص مقررات جاری و ارائه مشوق؛

۴-۳ افزایش ضریب چرخش نخبگان و سهم تعاملات علمی و فناوری و فرهنگی ایران در سطح کشورهای اسلامی و منطقه از طریق تقویت و توسعه ظرفیت همکاری با نهادهای بین‌المللی و سازمان‌های منطقه‌ای از جمله گروه دی هشت، اکو و سازمان همکاری اسلامی؛

۵-۳ تقویت فرهنگ مهاجرتی و ارتقاء ضریب جذب و ادغام فرهنگی اجتماعی مهاجران ورودی به ایران به ویژه دانشمندان، متخصصان و دانشجویان و طلاب خارجی مشغول به کار و تحصیل در قطب‌ها و شهرهای علمی و مذهبی داخل کشور (همانند قم، مشهد و تهران و سایر)؛

۶-۳ بازنگری و بهبود شرایط بورسیه و ویزا و تنوع گزینه‌های اقامت و اشتغال پس از تحصیل برای دانشجویان بین‌المللی در داخل کشور؛

طراحی کارت شهروندی و اعطای اقامت کاری بلندمدت به فارغ‌التحصیلان خارجی برجسته متناسب با مهارت و تخصص آن‌ها؛

۸-۳ طراحی کارخانه نوآوری اجتماعی و خانه‌های خلاق تنوع فرهنگی جهت جذب متخصصان و نوآوران حوزه محصولات فرهنگی و هویت ساز از کشورهای اسلامی؛

۹-۳ ساماندهی ورود و اقامت نیروی کار خارجی در کشور بر اساس اجازه اشتغال فصلی و دائمی از طریق اصلاح و تغییر سیستم پذیرش مهاجران خارجی به

شکل ۳۱- گزینه‌های سیاستی راهبردی پیش روی ایران در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی

راهبردها

مهاجرت‌های کاری-اقتصادی

- تسهیل قوانین تابعیت و اقامت برای بهره‌گیری حداکثری از ظرفیت ایرانیان خارج از کشور
- تقویت امیدواری و جاذبه سرزمینی در میان جوانان، دانشجویان، تحصیل‌کردگان نسبت به چشم‌انداز سیاسی، اقتصادی و اجتماعی کشور
- افزایش ظرفیت بکارگیری نیروی کار داخلی در بازار کار جهانی
- تقویت جاذبه سرزمینی حوزه تمدن ایران اسلامی در سطح کشورهای منطقه و دنیای اسلام
- اصلاح و تغییر سیستم پذیرش مهاجران خارجی به سیستم امتیازی براساس لیست نیازمندی‌های بازار کار ایران
- ایجاد جریان مستمر رسمی نیروی کار فصلی رسمی بین ایران و افغانستان
- فرصت‌های پذیرش و اقامت ویژه کارآفرینان و سرمایه‌گذاران خارجی

مهاجرت‌های بازگشتی

- تقویت امیدواری و جاذبه سرزمینی در میان جوانان، دانشجویان، تحصیل‌کردگان خارج از کشور نسبت به چشم‌انداز سیاسی، اقتصادی و اجتماعی ایران
- توسعه اکوسیستم بازگشت و چرخش نخبگان و افزایش ضریب آمادگی کشور برای جذب متخصصان و فارغ‌التحصیلان، کارآفرینان و صاحبان ایده خارج از کشور
- باز بهره‌مندی و تسهیل ارتباط و بازگشت سرمایه‌های فکری و مادی ایرانیان مقیم خارج

جابه‌جایی‌های تحصیلی

- تدوین و پیاده‌سازی برنامه‌های چشم‌انداز و امیدآفرین کوتاه‌مدت و بلندمدت
- تسهیل اشتغال فارغ‌التحصیلان دانشگاهی و توسعه متقارن رشته‌های دانشگاهی با نیازهای بازار کار
- هدایت مهاجرت تحصیلی و کاری از طریق اعزام پیشدستانه به دانشگاه‌های ممتاز دنیا
- ساماندهی فعالیت موسسات اعزام دانشجو از طریق اصلاح قوانین مربوطه
- تقویت فرهنگ مهاجر پذیری و ارتقا ضریب جذب و ادغام فرهنگی اجتماعی

مهاجرت‌های پناهنجویی

- بهره‌گیری از ظرفیت دیپلماسی مهاجرت و همکاری با سازمان‌های بین‌المللی نسبت به جذب منابع مالی بین‌المللی
- حمایت بیشتر در جهت تشویق بازگشت داوطلبانه پناهندگان افغانستانی
- دسترسی به داده‌های به‌روز و دقیق از وضعیت پناهندگان در کشورهای میزبان
- ضرورت ایجاد پایگاه داده مهاجرت در کشور
- برنامه‌ریزی در جهت مواجهه و مدیریت ورود احتمالی آوارگان و اتباع غیرمجاز
- تغییر رویکرد نسبت به اتباع ایرانی که برای پناهنده‌گی اقدام کرده‌اند و ایجاد زمینه‌های بازگشت داوطلبانه این افراد

مهاجرت‌های اقلیمی

- آینده‌پژوهی در زمینه شناسایی مناطق آسیب‌پذیر در پهنه سرزمینی
- انجام ارزیابی‌های ملی از ریسک مخاطرات طبیعی و برآورد خسارات ناشی از وقوع بلایا
- فراهم نمودن بسترهای حفاظت اجتماعی و فرصت‌های درآمدزایی
- سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های پایدار، مشخص نمودن مناطق آسیب‌پذیر در برابر بلایا
- بحث و گفتگوی سازمان‌یافته در مورد مهاجرت‌های اقلیمی
- جمع‌آوری سازمان‌یافته داده‌های تفکیک شده در مورد جریان مهاجرت‌های داخلی و برون مرزی
- حمایت از تحقیقات مرتبط با سیاست‌های مهاجرت‌های اقلیمی
- ایجاد توافق‌نامه‌های دو جانبه و زیرمنطقه‌ای
- گسترش مهاجرت‌های کاری فصلی، کوتاه‌مدت یا دائمی
- تقویت همکاری بین سازمان‌های دولتی

منابع

- Chan, K. L. (2017). Intelligence capital index.
- Empowering the World to Breathe Cleaner Air | IQAir. (2021). Retrieved September 5, 2022, from <https://www.iqair.com/world-air-quality-report>
- Esipova, B. A. N. P. A. J. R. (2021, November 20). More Than 750 Million Worldwide Would Migrate If They Could. Gallup.com. Retrieved September 6, 2022, from <https://news.gallup.com/poll/245255/750-million-worldwide-migrate.aspx>
- Esipova, B. J. N. R. A. A. P. (2021, June 11). Number of Potential Migrants Worldwide Tops 700 Million. Gallup.com. Retrieved September 6, 2022, from https://news.gallup.com/poll/211883/number-potential-migrants-worldwide-tops-700-million.aspx?g_source=World&g_medium=newsfeed&g_campaign=tiles
- Esipova, B. J. N. R. A. A. P. (2022, February 23). World Grows Less Accepting of Migrants. Gallup.com. Retrieved September 6, 2022, from <https://news.gallup.com/poll/320678/world-grows-less-accepting-migrants.aspx>
- Global Cities: divergent prospects and new imperatives in the global recovery. (2021.). Kearney. Retrieved September 5, 2022, from <https://www.kearney.com/global-cities/2021>
- Global Liveability Index 2022 Report. (2022, August 26). Economist Intelligence Unit. Retrieved September 5, 2022, from <https://www.eiu.com/n/campaigns/global-liveability-index-2022/>
- Global Mobility Report Q3. (2022). Henley & Partners. Retrieved September 5, 2022, from <https://www.henleyglobal.com/publications/global-mobility-report/2022-q3>
- Gold, J., & El-Ashram, A. E.-A. (2015, December). Politics and public investment -- finance & development, December 2015. Retrieved November 8, 2022, from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2015/12/gold.htm>
- Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D., De Neve, J.-E., Aknin, L. B., & Wang, S. (Eds.). (2022). World Happiness Report 2022. New York: Sustainable Development Solutions Network.
- Henley Citizenship Program Index 2022. (n.d.). Henley & Partners. Retrieved September 6, 2022, from <https://www.henleyglobal.com/publications/global-citizenship-program-index-2022#about-more>
- Henley Passport Index (2022 Q3). Henley Global Mobility Report 2022 Q3. Available at: <https://www.henleyglobal.com/publications/global-mobility-report/2022-q3>
- Henley Residence Program Index 2022. (n.d.). Henley & Partners. Retrieved September 6, 2022, from <https://www.henleyglobal.com/publications/global-residence-program-index-2022>
- Institute for Economics & Peace. (2022). Global Peace Index 2022: Measuring Peace in a Complex World, Sydney, June 2022. Available from: <http://visionofhumanity.org/resources>.
- Internet Speed around the world. (2022). Speedtest Global Index. Retrieved September 5, 2022, from <https://www.speedtest.net/global-index>
- John Walker. (2004, April). Global IQ: 1950–2050. <https://www.fourmilab.ch/documents/IQ/1950-2050/figures/p1950.html>
- Lynn, R. & Vanhanen, T. (2002). IQ and the Wealth of Nations Human Evolution, Behavior, and Intelligence. Greenwood Publishing Group.
- Lynn, R., & Becker, D. (2019, August). Solid numbers, missed opportunities: review of The Intelligence of Nations. Ulster Institute for Social Research. ResearchGate: EvolutionaryBehavioralSciences15(4).https://www.researchgate.net/publication/335193548_Sol

id_numbers_missed_opportunities_Review_of_The_intelligence_of_nations

■ Numbeo. (2019). Health Care Index by Country 2019 Mid-Year. Numbeo.com. https://www.numbeo.com/health-care/rankings_by_country.jsp

■ Solano, Giacomo & Huddleston, Thomas (2020). Migrant Integration Policy Index 2020.

■ The Henley Private Wealth Migration Dashboard. (n.d.). Henley & Partners. Retrieved September 6, 2022, from <https://www.henryglobal.com/publications/henley-private-wealth-migration-dashboard>

■ These are the countries most welcoming to refugees. (2022, May 20). World Economic Forum. Retrieved September 6, 2022, from <https://www.weforum.org/agenda/2016/05/these-are-the-countries-most-welcoming-to-refugees/>

■ Timothy J. Legg. (2018, April 11). What Is the Average IQ?. Health line. <https://www.healthline.com/health/average-iq>

■ Top 10 Places in the World to Study Abroad - 2022. (2022.). Retrieved from educations.com website: <https://www.educations.com/top-10-lists/top-10-places-to-study-abroad-global-18096>

■ Transparency International. (2022a, January 25). Corruption Perceptions Index 2021 - Publications. Transparency.org. Retrieved September 5, 2022, from <https://www.transparency.org/en/publications/corruption-perceptions-index-2021>

■ WIPO (2021). Global Innovation Index 2021: Tracking Innovation through the COVID-19 Crisis. Geneva: World Intellectual Property Organization.

■ World Population Review. (2022). Countries by IQ - Average IQ by Country 2022. <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/average-iq-by-country>

■ Worldwide IQ Test. (2022, May). Japan remains one of the most intelligent countries in the world. <https://www.worldwide-iq-test.com/press-releases/japan-remains-one-of-the-most-intelligent-countries-in-the-world>

منابع فصل دوم: وضعیت مهاجران ایرانی در جهان

■ Australian Bureau of Statistics. (2022). Statistics on Australia's international migration . retrieved from : <https://www.abs.gov.au/statistics/people/population/overseas-migration/2020-21>

■ Australian Government Department of Home Affairs. (2022). Retrieved from Australian government data portal: <https://www.homeaffairs.gov.au/research-and-statistics/statistics/visa-statistics/>.

■ Department of Homeland Security, (2021). Retrieved from Department of Homeland Security: <https://www.dhs.gov/publication/entryexit-overstay-report>

■ Department of Homeland Security. (2022). Retrieved from Department of Homeland Security: <https://www.dhs.gov/immigration-statistics/yearbook>

■ DESTATIS. (2020). Naturalization statistics. Retrieved from Federal Statistical Office of Germany: https://www.destatis.de/EN/themes/Society-Environment/Population/Migration-Integration/_node.html#sprg479900

■ EUROSTAT. (2020). Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

■ Five U.S. Immigration Law Trends to Watch in 2022. (2022). Retrieved from : <https://www.natlawreview.com/article/five-us-immigration-law-trends-to-watch-2022>.

■ Germany: Post-Merkel government set to ease migration, citizenship rules. Retrieved from: [dw.com/en/germany-post-merkel-gov-](https://www.dw.com/en/germany-post-merkel-gov-)

ernment-set-to-ease-migration-citizenship-rules/a-59935900.

■ Home Office. (2021). Immigration Statistics. Retrieved from Home Office of the United Kingdom <https://www.gov.uk/government/statistical-data-sets/immigration-statistics-data-tables-year-ending-march-2022>

■ IRCC. (2021). Immigration, Refugees and Citizenship Canada. Retrieved from [canada.ca: https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/corporate/reports-statistics.html](https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/corporate/reports-statistics.html)

■ Key facts about U.S. immigration policies and Biden's proposed changes. (2022). Retrieved from: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2022/01/11/key-facts-about-u-s-immigration-policies-and-bidens-proposed-changes/>.

■ Naturalisation to become easier. (2021). Retrieved from: <https://www.deutschland.de/en/topic/business/germanys-new-government-immigration-and-labour>.

■ New Canada Immigration Rules. (2022). Retrieved from: <https://www.careercanadaimmigration.com/blogs/new-canada-immigration-rules/>

■ New German government to introduce sweeping changes to migration policy. (2021). Retrieved from: <https://www.infomigrants.net/en/post/36766/new-german-government-to-introduce-sweeping-changes-to-migration-policy>

■ New immigration plan to fill labour market shortages and grow Canada's economy. (2022). Retrieved from: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/news/2022/02/new-immigration-plan-to-fill-labour-market-shortages-and-grow-canadas-economy.html>.

■ New Immigration Rules UK 2022 for Illegal Immigrants. (2022). Retrieved from: <https://www.gulbenkian.co.uk/new-immigration-rules-uk-2021-for-illegal-immigrants/>.

■ REAL PORTAL STATISTICS. (2022). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=insaat-ve-konut-116&dil=1>

■ Recent changes in migration movements and policies. (2021). Retrieved from

■ International Migration Outlook 2021: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/29f23e9d-en/1/3/6/1/index.html?itemId=/content/publication/29f23e9d-en&csp_=a9da7d4f182770aaa63ad86232529333&itemI=oe&itemContent=book.

■ Recent developments in immigration policy. (2021). Retrieved from

■ International Migration Outlook 2021: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/29f23e9d-en/1/3/2/index.html?itemId=/content/publication/29f23e9d-en&csp_=a9da7d4f182770aaa63ad86232529333&itemI=oe&itemContent=book.

■ Schengen Visa Info. (2020). Retrieved from 2020 Country-Specific Schengen Visa Statistics: <https://statistics.schengenvisainfo.com/>

■ Travel.State.Gov. (2022). U.S. Department of State-Bureau of Consular Affairs <https://travel.state.gov/content/travel/en/legal/visa-law0/visa-statistics/nonimmigrant-visa-statistics/monthly-nonimmigrant-visa-issuances.html>

■ TURKSTAT. (2021). Retrieved from Turkish Statistical Institute: http://www.turkstat.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=2763

■ U.S. Census Bureau. (2020). 2019 American Community Survey 1-Year Estimates. Retrieved from <https://data.census.gov/cedsci/table?q=United%20States&t=-B0%20-%20All%20available%20places%20of%20birth%3APopulations%20and%20People&tid=ACSSP-P1Y2019.S0201&hidePreview=true>

■ Union of Chambers and Commodity Exchanges of Turkey. (2020). Retrieved from <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/>

Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php

■ United Kingdom: Statement of Changes Announced to UK Immigration Rules. (2022). Retrieved from: <https://www.fragomen.com/insights/united-kingdom-statement-of-changes-announced-to-uk-immigration-rules.html>

■ United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division (UNDESA). (2020). International migrant stock. Retrieved from www.united-nation.org: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>

منابع فصل سوم: جابجایی‌های تحصیلی و دانشجویی در جهان و ایران

■ Akgün, B., & Alpaydin, Y. (2022). Education Policies in the 21st Century: Comparative Perspectives (Maarif Global Education Series) (1st ed. 2022 Ed.). Palgrave Macmillan.

■ Australian Department of Education and the Department of Employment and Workplace Relations. (2022). International Education Data and Research. <https://www.dese.gov.au/international-education-data-and-research/international-student-numbers-country-state-and-territory>

■ Federal Statistical Office Germany. (2021). Bildung und Kultur: Studierende a Hochschulen. https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bildung-Forschung-Kultur/Hochschulen/_inhalt.html#sprg233706

■ HESA. (2021). HE student enrolments by domicile, level of study, mode of study, region of HE provider and academic year. <https://www.hesa.ac.uk/data-and-analysis/students/where-from>

■ Institute of International Education. (2021). "Leading Places of Origin of International Students, 2000/01 – 2020/21" Open Doors Report on International Educational Exchange. Retrieved from <https://opendoorsdata.org/>.

■ ISC. (2021). the international school student profile. <https://iscresearch.com/reports/international-school-student-profile/>

■ NAFSA. (2022, January 12). Trendspotting 2022: What's next for International Education? <https://www.nafsa.org/ie-magazine/2022/1/12/trendspotting-2022-whats-next-international-education>

■ National Center for Science and Engineering Statistics, National Science Foundation. (2021). Doctorate Recipients from U.S. Universities: 2020. NSF 22-300. Alexandria, VA. Available at <https://ncses.nsf.gov/pubs/nsf22300/>.

■ National Science Foundation. (2015). National Center for Science and Engineering Statistics, Survey of Earned Doctorates

■ National Science Foundation. (2022). National Center for Science and Engineering Statistics, National Survey of College Graduates: 2019

■ OECD. (2022). International Migration Outlook 2022, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/30fe16d2-e>

■ OECD/UIS/Eurostat (2021). See Source section for more information and Annex 3 for notes (https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/EAG2021_Annex3_ChapterB.pdf).

■ UNESCO Institute for Statistics. (2022). UIS Statistics. <http://data.uis.unesco.org/>

■ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). World Population Prospects 2019, Online Edition. Rev. 1.

■ United Nations. (2020). The World Social Report 2020: Inequality in a rapidly changing world. Department of Economic and Social Affairs (DESA).

■ Wissema, J. (2009). Towards the third-generation university: Managing the university in transition. Edward Elgar.

منابع فصل چهارم: مهاجرت‌های بازگشتی در جهان و ایران

- آل یاسین و همکاران. (۱۳۹۳). پیمایش انگیزه‌ها و موانع بازگشت به ایران. قابل دسترس در: <http://bazgasht.info/>
- حسینی مقدم، محمد؛ بشیری، حسن. (۱۳۹۸). تحلیل لایه‌های بازگشت نخبگان خارج از کشور به چرخه خدمت جامعه: مطالعه موردی ایران. فصلنامه آموزش مهندسی ایران، ۲۱(۸۲)، ۱۱۱-۱۳۸. قابل دسترس در: http://ijee.ias.ac.ir/article_90223.html
- خسروی، کوروش؛ راستی برزکی، مرتضی؛ و مهدوی، محمد. (۱۳۸۹). انتقال فناوری از طریق مدل چرخش مغزها در پارک‌های علم و فناوری. رشد فناوری، ۶(۲۲)، ۴۷-۵۴. قابل دسترس در: <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?ID=108541>
- ربیعی، زهره. (۱۴۰۰). شناسای عوامل مؤثر بر بازگشت کارآفرینانه متخصصان و فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از کشور. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه صنعتی شریف.
- رصدخانه مهاجرت ایران. (۱۳۹۷). پیمایش سنجش میل به مهاجرت دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی.
- رصدخانه مهاجرت ایران. (۱۳۹۹). پیمایش سنجش میل به مهاجرت دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی.
- رصدخانه مهاجرت ایران. (۱۴۰۰). سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۰. انتشارات دانش‌بنیان فناور.
- رصدخانه مهاجرت ایران. (۱۴۰۱). پیمایش بررسی میل و تصمیم به بازگشت در میان ایرانیان خارج از کشور.
- رصدخانه مهاجرت ایران. (۱۴۰۱). پیمایش سنجش میل به مهاجرت دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی.
- سعیدی، سعیده. (۱۳۹۸). مهاجرت بازگشتی متخصصان و آموزش عالی ایران: آسیب‌شناسی فرآیند بازبانی هویت حرفه‌ای مهاجران در نهاد دانشگاه. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۲۵(۴)، ۱۲۰-۹۷.
- صلواتی، بهرام. (۱۳۹۶). شناسایی عوامل مؤثر بر خروج و بازگشت ایرانیان مهاجر.
- طایفی، علی. (۱۳۸۵). جامعه‌شناسی فرار مغزها. انتشارات فروغ ۱-۱۶۸.
- معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری. (۱۴۰۱). آمار مهاجران بازگشتی از طریق طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم.
- Armenia Office of the High Commissioner for Diaspora Affairs. (2022). Programs. Retrieved from: <http://diaspora.gov.am/en/programs>
- Arroyo-DeAnda, J., & Castañeda-Camey, N. (2016). Brain Circulation in Mexico: The Debate Remains. *Open Journal of Social Sciences*, 4(10), 97-110.
- Battistella, G. (2018). Return migration: A conceptual and policy framework. Scalabrini Migration Center. <https://cmsny.org/publications/2018sm-sc-return-migration/>
- Benson, M., & O'Reilly, K. (2016). From lifestyle migration to lifestyle in migration: Categories, concepts and ways of thinking. *Migration Studies*, 4(1), 20-37.
- Bilgili, Ö., & Siegel, M. (2014). Policy perspectives of Turkey towards return migration: From permissive indifference to selective difference. *Migration Letters*.
- Carling, J., & Pettersen, S. (2014). Return Migration Intentions in the Integration-Transnationalism Matrix. *International Migration*, 52(6). Doi: 10.1111/imig.12161. Retrieved from: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/imig.12161>
- Cassarino, J. P. (2004). Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited. *International Journal*

on Multicultural Societies.

■ Cerase, F. (1974). Expectations and Reality: A Case Study of Return Migration from the United States to Southern Italy. *International Migration Review*, 8(2), Special Issue: Policy and Research on Migration: Canadian and World Perspectives, 245-262.

■ China Ministry of Education. (2020). Number of Chinese students abroad. Retrieved from: <http://en.moe.gov.cn/Resources/Statistics/>

■ China Ministry of Education. (2020). Return of Chinese students. Retrieved from: <http://en.moe.gov.cn/Resources/Statistics/>

■ Coniglio, N. D., & Brzozowski, J. (2016). Migration and development at home: Bitter or sweet return? Evidence from Poland. *European Urban and Regional Studies*, 25(1), 85-105.

■ Crush, J., & Hughes, C. (2009). Brain Drain. *International Encyclopedia of Human Geography*, 342-347. 9780080449104. <https://doi.org/10.1016/B978-008044910-4.00077-8>

■ De Haas, H., Fokkema, T., & Fihri, M. F. (2015). Return migration as failure or success? *Journal of international migration and integration*, 16(2). 415-429.

■ Debnath, P. (2016). Leveraging Return Migration for Development: The Role of Countries of Origin. Retrieved from: <https://www.knomad.org/publication/leveraging-return-migration-development-role-countries-origin-literature-review>

■ Fihel, A., & Górný, A. (2013). To settle or to leave again? Patterns of return migration to Poland during the transition period. *Central and Eastern European Migration Review*, 2(1), 55-76.

■ Gallup. (2019). Few Migrants Worldwide Want to Come Home. Retrieved from: <https://news.gallup.com/poll/271526/few-migrants-worldwide-home.aspx>

■ Gallup. (2020). Migrants' Desire to Move Again Hinges on Where, How They Live. Retrieved from: <https://news.gallup.com/poll/272708/migrants-desire-move-again-hinges-live.aspx>

■ Hao, X., Kun, Y., & Meiling, W. (2017). "Chinese Returnees ' Status and Impact of Return : A Systematic Review." *Asian and Pacific migration journal* 26(1): 143-57.

■ ILO. (2019). Effective return and reintegration of migrant workers with special focus on ASEAN Member States. 978-92-2-134062-1. Retrieved from: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---sro-bangkok/documents/publication/wcms_733917.pdf

■ IOM. (2021). Return and Reintegration Key Highlights. Retrieved from: <https://publications.iom.int/books/return-and-reintegration-key-highlights-2021>

■ Jonkers, K. (2008). A Comparative Study of Return Migration Policies Targeting the Highly Skilled in Four Major Sending Countries. Robert Schuman Centre for Advanced Studies, EUI.

■ Kaczmarczyk, P. (2006). Highly skilled migration from Poland and other CEE countries—myths and reality. *Reports and Analyses*, 17(06), 1-28.

■ Kalman, J. (2016). Public Policies Encouraging Return Migration in Europe. *Hungarian Academy of Sciences*. 117-121. 1785-8062. https://www.researchgate.net/publication/313474813_Public_policies_encouraging_return_migration_within_Europe

■ Kim-hwa, L., Dheepan, K., & Yap J. (2014). "The Economic Costs and Gains of Brain Drain : The Case of Malaysia and Its Policy Relevance."

- Klagge, B., & Klein-Hitpaß, K. (2007). High-skilled return migration and knowledge-based economic development in regional perspective: Conceptual considerations and the example of Poland (No. 19/77). CMR working papers.
- Klein-Hitpaß, K. (2013). Regional selectivity of return migration: The locational choice of high-skilled return migrants in Poland. *Mobility in Transition: Migration Patterns after EU Enlargement*. Amsterdam.
- Lesinska, M. (2013). The Dilemmas of Policy towards Return Migration. The Case of Poland after the EU Accession. *Central and Eastern European Migration Review*, 2(1), 77-90.
- Lowell, L., & Findlay, A. (2001). Migration of Highly Skilled Persons from Developing Countries: Impact and Policy Responses. International Labour Office, 1-34. file:///C:/Users/USER/Downloads/Migration_of_highly_skilled_persons_from_developin.pdf
- Malaysiakini. (2015). "TalentCorp: It's Tough to Attract M'sians Home."
- Markova, E. (2010). Effects of Migration on Sending Countries: lessons from Bulgaria. *Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe*. Retrieved from: http://eprints.lse.ac.uk/28438/1/GreeSE_No35.pdf
- Mayr, K., & Peri, G. (2008). Return Migration as a Channel of Brain Gain (No. 14039). National Bureau of Economic Research. <http://www.nber.org/papers/w14039>
- Medani, Y. (2016). Return of Mughtaribeen: The Role of High Skilled Return Migrants in Human Capital Transfer and Capacity Development in Khartoum. MSc International Development Studies – Master Thesis. Utrecht University.
- Migration Data Portal. (2022). Number of migrants assisted to return voluntarily, by country of origin. Retrieved from: https://www.migrationdataportal.org/international-data?i=avrr_origin&t=2021&cm49=364
- Migration Data Portal. (2022). Return Migration. Retrieved from: <https://www.migrationdataportal.org/themes/return-migration>
- Ministry of Education. (2020). Number of International students in China. Retrieved from: <http://en.moe.gov.cn/Resources/Statistics/>
- Moghissi, H. (1999). Away from Home: Iranian Women, Displacement, Cultural Resistance, and Change. *Journal of Comparative Family Studies*, 30 (2). 1-10. Retrieved from: <https://genderandsecurity.org/projects-resources/research/away-home-iranian-women-displacement-cultural-resistance-and-change>
- OECD. (2016). Database on Immigrants in OECD and non-OECD Countries: DIOC. Retrieved from: <https://www.oecd.org/els/mig/dioc.htm>.
- OECD. (2017). "Chapter 8: Making emigration a better asset for origin countries" and "Chapter 10: Capitalising on return migration by making it more attractive and sustainable" in *Interrelations between Public Policies, Migration, and Development (IPPM)*. <https://doi.org/10.1787/9789264265615-en>
- Opendoors. (2022). International students: fields of study by place of origin. Retrieved from: <https://opendoorsdata.org/data/international-students/fields-of-study-by-place-of-origin/>
- Özerim, G., & Öner, S. (2020). What Makes Turkey and Turkish Immigrants a Cultural Polarization Issue in Europe? Evidence from European Right-Wing Populist Politics. In *Nostalgia and Hope: Intersections between Politics of Culture, Welfare, and Migration in Europe* (pp. 67-81). Springer, Cham.
- Rezaei, Sh., & Ramadani, V. (2017). Iranian entrepreneurship: Deciphering the entrepreneurial ecosystem in Iran and in the Iranian diaspora. DOI: 10.1007/978-3-319-50639-5. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/321154291_Iranian_entrepre-

neurship_Deciphering_the_entrepreneurial_ecosystem_in_Iran_and_in_the_Iranian_diaspora

■ Tejada, G. (2016). Knowledge Transfers through Diaspora Transnationalism and Return Migration: A Case Study of Indian Skilled Migrants. Part of the Global Migration Issues book series. DOI: 10.1007/978-3-319-22165-6_12. Retrieved from: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-22165-6_12

■ Tejada, G., & Bolay, J. C. (2005). Enhancing development through knowledge circulation: A different view of the migration of highly skilled Mexicans. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/37464021_Enhancing_development_through_knowledge_circulation_A_different_view_of_the_migration_of_highly_skilled_Mexicans/related

■ UIS. (2022). other policy relevant indicators: Enrolment by level of education. Retrieved from: <http://data.uis.unesco.org/>

■ UIS. (2022). other policy relevant indicators: Outbound internationally mobile students by host region. Retrieved from: <http://data.uis.unesco.org/>

■ United Nations. (2019). Glossary on Migration. International Organization for Migration. 34, 1813-2278.

■ United Nations. (2022). International Migrant Stock 2020 (by origin). Retrived from: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>

■ Velizarova, M. (2009). Motivations for migration, return and sustainability of the return: A case study of Bulgaria. Doi: 10.7767/dnrm.2009.49.12. https://www.researchgate.net/publication/272859138_Motivation_for_Migration_Return_and_Sustainability_of_the_Return_-_A_Case_Study_of_Bulgaria

■ Wahba, J. (2014). Who benefits from return migration to developing countries? IZA World Labour. Doi: 10.15185/izawol.123.

■ Wahba, J. (2015). Selection, selection, selection: the impact of return migration. Journal of Population Economics, 28(3), 535-563. Retrieved from: https://econpapers.repec.org/article/sprjpoec/v_3a28_3ay_3a2015_3ai_3a3_3ap_3a535-563.htm

■ Wassink, J. T., & Hagan, J. M. (2018). A dynamic model of self-employment and socioeconomic mobility among return migrants:

منابع فصل پنجم: مهاجرت‌های اقتصادی و جابه‌جایی نیروی کار در جهان و ایران

■ جاب ویژن (۱۳۹۹). گزارش بررسی وضعیت دورکاری در دوران کرونا.

■ مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). هرم‌های سنی ایران بر اساس سرشماری ۱۳۹۵. مرکز آمار ایران.

■ Increasing Climate Ambition. (2021). World Economic Forum.

■ Accenture. (2021). Future of Work: Productive Anywhere. Accenture.

■ Al-Saleh, H. (2022). 3 key digital drivers for SMEs in the Gulf. Retrieved from World Economic Forum: <https://www.weforum.org/agenda/2022/05/3-digital-drivers-smes-gulf/>

■ Anderson, S. (2022). "Immigrant entrepreneurs and u.s. billion-dollar companies". National Foundation for American Policy. Retrieved from: <https://nfap.com/wp-content/uploads/2022/07/2022-BILLION-DOLLAR-STARTUPS.NFAP-Policy-Brief.2022.pdf>

■ Canada, G. o. (2022). New immigration plan to fill labour market shortages and grow Canada's economy. Retrieved from <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/news/2022/02/new-immigration-plan-to-fill-labour-market-shortages-and-grow-canadas-economy>

■ Chung, H., Seo, H., Forbes, S., & Birkett, H. (2020). WFH DURING THE LOCKDOWN: Changing preferences and the future of work

UK. Journal of the University of Kent.

■ Clemens, Michael A., and David McKenzie. (2018). "Why Don't Remittances Appear to Affect Growth?" *Economic Journal* 128 (612): F179–209.

■ Distributed Ledger Technology (DLT). (n.d.). Retrieved from <https://www.investopedia.com/terms/d/distributed-ledger-technology-dlt.asp>

■ Dusek, M., & Kairouz, M. (2022). 4 ways the Middle East can become more resilient in 2022. Retrieved from World Economic Forum: <https://www.weforum.org/agenda/2022/01/4-ways-the-middle-east-mena-region-can-work-together-and-restore-trust/>

■ euronews. (2022). فرصت برگسیت برای نیروی کار خارجی؛ اشتغال کارگران غیراروپایی در بریتانیا جهش کرد. Retrieved from <https://per.euronews.com/2022/08/17/uk-biggest-rise-foreign-workers-since-covid-pandemic>

■ Eurostat (2022). Population and social condition. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database?p_p_id=NavTreeportletprod_WAR_NavTreeportletprod_INSTANCE_nPqeVbPXrMwQ&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view

■ Germany. (2021). Retrieved from https://www.oecd-ilibrary.org/sites/29f23e9d-en/1/3/6/14/index.html?itemId=/content/publication/29f23e9d-en&_csp_=a9da7d4f182770aaa63ad86232529333&itemGO=oecd&itemContentType=book

■ Haugen, Heidi Ostbo, and Tabitha Speelman. (2022). "China's Rapid Development Has Transformed Its Migration Trends." *Migration Information Source*, no. January.

■ Henley Citizenship Program Index (2022). (n.d.). Henley & Partners. Retrieved September 6, 2022, from <https://www.henleyglobal.com/publications/global-citizenship-program-index-2022#about-more>

■ Henley Residence Program Index 2022. (n.d.). Henley & Partners. Retrieved September 6, 2022, from <https://www.henleyglobal.com/publications/global-residence-program-index-2022>

■ Home Office. (2021). Immigration Statistics. Retrieved from Home Office of the United Kingdom <https://www.gov.uk/government/statistical-data-sets/immigration-statistics-data-tables-year-ending-march-2022>

■ ILO (2021). ILO Global Estimates on International Migrant Workers

IMD. (2021). Smart City Observatory. Retrieved from <https://www.imd.org/smart-city-observatory/home/>

■ IRCC. (2021). Immigration, Refugees and Citizenship Canada. Retrieved from [canada.ca: https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/corporate/reports-statistics.html](https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/corporate/reports-statistics.html)

■ Ke, M., & Li, Y. (2021). China needs 11.8m workers. Here's how to close its labour gap. Retrieved from World Economic Forum: <https://www.weforum.org/agenda/2021/07/how-to-fix-china-labour-shortage>

■ KNOMAD/ World Bank. (2022). "Inward Remittance Flows Database."

■ KPMG. (2022). Insights on current trends in remote working. KPMG.

■ Krishnasai, (2022). Capital flight: Russian oligarchs, billionaires take refuge in Dubai to avoid Western sanctions. Retrieved from <https://www.wionews.com/world/capital-flight-russian-oligarchs-billionaires-take-refuge-in-dubai-to-avoid-western-sanctions-476672>

■ Marr, B. (2021). Forbes. Retrieved from The 5 Biggest Global Trends Every Business Must Be Ready For: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2021/11/15/the-5-biggest-global-trends-every-business-must-be-ready-for/?sh=6bd27bd71d0c>

- Mayer, C. (2022). The future of corporations. Retrieved from Saïd Business School: <https://www.sbs.ox.ac.uk/oxford-answers/future-corporations>
- McKinsey Global Institute. (2021). 'Great Attrition' or 'Great Attraction'? The choice is yours. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/business-functions/people-and-organizational-performance/our-insights/great-attrition-or-great-attraction-the-choice-is-yours#0>
- McKinsey Global Institute. (2021). The future of work after Covid-19. McKinsey Global Institute.
- Middle East Green Initiative Summit. (2021). Retrieved from <https://www.saudigreeninitiative.org/events-2021/middle-east-green-initiative-summit/>
- Naufal, G. (2022). Young people in the Middle East struggle to see a promising future. Retrieved from <https://theconversation.com/young-people-in-the-middle-east-struggle-to-see-a-promising-future-179927>
- New American Fortune 500 in 2022: The Largest American Companies and Their Immigrant Roots. (2022). Retrieved from: <https://data.americanimmigrationcouncil.org/en/fortune500-2022/>
- OECD. (2017). Future of work and skills. OECD.
- OECD. (2021). Retrieved from https://www.oecd-ilibrary.org/sites/29f23e9d-en/1/3/2/index.html?itemId=/content/publication/29f23e9d-en&csp_=a9da7d4f182770aaa63ad86232529333&itemIGO=oecd&itemContentType=book
- OECD. (2022). OECD Statistics and Data Directorate and national sources. Retrieved from <https://www.oecd.org/newsroom/international-trade-statistics-trends-in-first-quarter-2022.htm>
- Ombok, O. B. (2022). U.S. Immigration Law Trends. Retrieved from The National Law: <https://www.natlawreview.com/article/five-us-immigration-law-trends-to-watch-2022>
- PwC. (2022). Middle East Economy Watch. PwC.
- PwC. (2022). PwC's 25th Annual Global CEO Survey.
- Ratha, Dilip, Eung Ju Kim, Sonia Plaza, Elliott J Riordan, and Vandana Chandra. (2022). "A War in a Pandemic: Implications of the Russian Invasion of Ukraine and the COVID-19 Crisis on Global Governance of Migration and Remittance Flows." 36. Migration and Development Brief. Washington, DC.
- Ratha, Dilip, Eung Ju Kim, Sonia Plaza, Seshan Ganesh, Elliott J Riordan, and Vandana Chandra. (2021). "Recovery COVID-19 Crisis through a Migration Lens." 35. Migration and Development Brief. Washington, DC.
- Ratha, Dilip. 2006. "Leveraging Remittances for International Capital Market Access." Working Paper, 1-7.
- Sako, M. (2022). The future of global strategy. Retrieved from <https://www.sbs.ox.ac.uk/oxford-answers/future-global-strategy>
- Tewari, Soumasree, and Ranjeeta Mishra. (2022). "Headwinds of COVID-19 and India's Inward Remittances." July 2022. RBI Bulletin.
- The Global Liveability Index 2022. (2022). Retrieved from <https://www.eiu.com/n/campaigns/global-liveability-index-2022/>
- The Henley Private Wealth Migration Dashboard. (n.d.). Henley & Partners. Retrieved September 6, 2022, from <https://www.henleyglobal.com/publications/henley-private-wealth-migration-dashboard>
- The Union of Chambers and Commodity Exchanges of Turkey (2022). Retrieved from: <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudur->

lugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php

- TURKSTAT. (2021). Retrieved from Turkish Statistical Institute: http://www.turkstat.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=2763
- UNESCO Institute for Statistics. (2022). UIS Statistics. <http://data.uis.unesco.org/>
- United Nations. (2017). World Population Prospects. United Nations.
- United Nations. (2022). World Population Prospects 2022: Summary of Results. United Nations.
- United Nations-DESA. 2020. "International Migration Stock Database."
- upwork. (2021). Economist Report: Remote Workers on the Move. Retrieved from <https://www.upwork.com/press/releases/economist-report-remote-workers-on-the-move>
- World Economic Forum. (2020). the future of jobs report 2020. World Economic Forum.
- WORLD ECONOMIC OUTLOOK. (2022). GDP based on PPP, share of world. Retrieved from <https://www.imf.org/external/datamapper/PPP@WEO/OEMDC/CHN/USA/IND/MAE/DA/EU/ADVEC>
- <https://www.upwork.com/press/releases/economist-report-remote-workers-on-the-move>

منابع فصل ششم: مهاجرت نیروی انسانی حوزه سلامت در جهان و ایران

- Adovor E, Czaika M, Docquier F, Moullan Y. (2021). Medical brain drain: how many, where and why? *Journal of Health Economics*. 76:102409.
- Alaeddini F, Fatemi R, Ranjbaran H, Feiz Zadeh A, Ardalan A, HosseinPoor A, et al. (2005). The inclination to immigration and the related factors among Iranian physicians. *Hakim Research Journal*. 8(3):9-15.
- Amorim-Lopes M, Almeida A, Almada-Lobo B. (2019) Physician Emigration: Should they stay or should they go? A Policy Analysis. *Comput Econ.*; 54(3):905-31.
- Askari H, Cummings, J T. (1996). Brain drain, Reverse Transfer of Technology. Translator Majid Mohammadi. Tehran; ghatre. 5.
- Astor A, Akhtar T, Matallana MA, Muthuswamy V, Olowu FA, Tallo V, et al. (2005) Physician migration: views from professionals in Colombia, Nigeria, India, Pakistan and the Philippines. *Soc Sci Med.*; 61(12):2492-500.
- Bhagwati J, Hamada K. (1974). The brain drain, international integration of markets for professionals and unemployment: a theoretical analysis. *Journal of Development Economics*. 1(1):19-42.
- Botezat A, Ramos R. (2020) Physicians' brain drain—a gravity model of migration flows. *Globalization and health*. 16(1):1-13.
- Buchan J, Parkin T, Sochalski J. (2003). International nurse mobility: trends and policy implications: World Health Organization Geneva;
- Crisp N, Chen L. (2014). Global supply of health professionals. *New England Journal of Medicine*. 370(10):950-7.
- Da Costa MP, Moreira C, Castro-de-Araujo LF, Da Silva FM, Dos Santos RA. (2021) Migration of junior doctors: the case of psychiatric trainees in Portugal. *Acta Médica Portuguesa*. 34(7-8):533-40.
- Dempster H, Smith R. Migrant Health Workers Are on the COVID-19 Frontline. (2020). We Need More of Them. Center for Global Development; [Available from: <https://www.cgdev.org/blog/migrant-health-workers-are-covid-19-frontline-we-need-more-them>.
- Dohman L, DiMeglio M, Hajj J, Laudanski K. (2019). Global brain drain: how can the Maslow theory of motivation improve our un-

derstanding of physician migration? International journal of environmental research and public health. 16(7):1182.

■ Dubas-Jakobczyk K, Domagala A, Kiedik D, Pena-Sanchez JN. (2020) Exploring Satisfaction and Migration Intentions of Physicians in Three University Hospitals in Poland. Int J Environ Res Public Health.; 17(1):15.

■ El-Jardali F, Dumit N, Jamal D, Mouro G. (2008). Migration of Lebanese nurses: A questionnaire survey and secondary data analysis. Int J Nurs Stud.; 45(10):1490-500.

■ Entezarkheir M. (2005). Why is Iran Experiencing Migration and Brain Drain to Canada? Available at SSRN 2808151.

■ EuroStat. (2006). [Available from: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_a64_e&lang=en.

■ Gouda P, Kitt K, Evans DS, Goggin D, McGrath D, Last J, et al. (2017). Push and stay factors affecting Irish medical student migration intentions. Irish Journal of Medical Science (1971-). 186(1):25-31.

■ Hall LM, Pink GH, Jones C, Leatt P, Gates M, Pink L, et al. (2009) Gone south: Why Canadian nurses migrate to the United States. Healthcare Policy.; 4(4):91-106.

■ Hooper CR. Adding insult to injury: the healthcare brain drain. Journal of Medical Ethics. 2008; 34(9):684-7.

■ Iredale R. (2005) Balancing the benefits and costs of skilled migration in the Asia-Pacific region. World Migration: Costs and Benefits of International Migration. 3.

■ Iwu CG. (2014) Rethinking issues of migration and brain drain of health-related professionals: New perspectives. Mediterranean Journal of Social Sciences.; 5(10 SPEC. ISSUE):198-204.

■ Kelo M, Wächter B.(2004) Brain drain and brain gain: migration in the European Union after enlargement: a study by the Academic Cooperation Association: Academic Cooperation Association.

■ Kollar E, Buyx A (2013). Ethics and policy of medical brain drain: a review. Swiss medical weekly. 143:w13845.

■ Lanati M, Thiele R.(2021). Aid for health, economic growth, and the emigration of medical workers. J Int Dev.33(7):1112-40.

■ Lancet T. (2006)The crisis in human resources for health. Elsevier;. p. 1117.

■ Mohamed M-A, Abdul-Talib A-N.(2020). Push-pull factors influencing international return migration intentions: a systematic literature review. Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy.14(2):231-46.

■ MPI, (2020). Immigrant Health-Care Workers in the United States. Retrieved from <https://www.migrationpolicy.org/article/immigrant-health-care-workers-united-states-2018>

■ Muula AS. (2005) Is there any solution to the "brain drain" of health professionals and knowledge from Africa? Croat Med J.; 46(1):21-9.

■ Muula AS.(2005) Is there any solution to the" brain drain" of health professionals and knowledge from Africa? Croatian Medical Journal. 46(1).

■ Nair M, Webster P. (2013) Health professionals migration in emerging market economies: patterns, causes and possible solutions. J Public Health.; 35(1):157-63.

■ OECD.stat, (2022). Health Workforce Migration. Retrieved from https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=HEALTH_WFMI#

■ Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD)(2021). International Migration Outlook 2021.

■ Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). (2022). Health Workforce Migration [Available from: <https://>

stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=HEALTH_WFMI.

- Pericin I, Mansfield G, Larkin J, Collins C. (2018). Future career intentions of recent GP graduates in Ireland: a trend analysis study. *BJGP open*. 2(1).
- Pillay R. (2007). A conceptual framework for the strategic analysis and management of the brain drain of African health care professionals. *Afr J Bus Manag*; 1(2):26-33.
- Rezaei P, Dortaj. F. (2011). Elite migration, a phenomenon for reflection: Kerman University of Medical Sciences.
- Simunovic V, Sonntag H-G, Horsch A, Dorup J, Nikolic J, Verhaaren H, et al. (2004) Temptation of academic medicine: Second alma mater and" shared employment" concepts as possible way out? *Croatian medical journal*. 45(4):378-83.
- Thomas P. The international migration of Indian nurses. *J International nursing review*. 53(4):277-83.
- Torbat AE. (2002) The brain drain from Iran to the United States. *The Middle East Journal*.272-95.
- Valizadeh S, Hasankhani H, Shojaeimotlagh V. (2016) Nurses' Immigration: Causes and Problems. *Int J Med Res Health Sci*.; 5(9):486-91.
- Varga J. (2017) Out-migration and attrition of physicians and dentists before and after EU accession (2003 and 2011): the case of Hungary. *The European Journal of Health Economics*.; 18(9):1079-93.
- Vujcic M, Zurn P, Diallo K, Adams O, Dal Poz MR. (2004). The role of wages in the migration of health care professionals from developing countries. *Human resources for Health*.; 2(1):1-14.
- Walton-Roberts M, Runnels V, Rajan SI, Sood A, Nair S, Thomas P, et al. (2017). Causes, consequences, and policy responses to the migration of health workers: key findings from India. *Human Resources for Health*. 15(1):1-18.
- World Health Organisation (WHO). State of the World's Nursing Report - 2020. 2020.
- World Health Organization (2006) working together for health. The world health report 2006. Organization WH.
- Zimbudzi E. (2013) Stemming the impact of health professional brain drain from Africa: a systemic review of policy options. *J Public Health Africa*.; 4(1):19-23.

منابع فصل هفتم: مهاجرت‌های اجباری و پناهجویی در جهان و ایران

- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵.
- مرکز آمار و اطلاعات بازار کار، تعاون و رفاه. (۱۳۸۹). سالنامه آماری وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
- مرکز آمار و اطلاعات راهبردی وزارت تعاون، کار و رفاه. (۱۳۹۷). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال. ۱۳۹۷ وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
- مرکز آمار و اطلاعات راهبردی وزارت تعاون، کار و رفاه. (۱۳۹۸). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال. ۱۳۹۸ وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
- مرکز آمار و اطلاعات راهبردی وزارت تعاون، کار و رفاه. (۱۳۹۹). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال. ۱۳۹۹ وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
- مرکز آمار و اطلاعات راهبردی. (۱۳۹۰). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۰. وزارت تعاون. کار و رفاه اجتماعی.
- مرکز آمار و اطلاعات راهبردی. (۱۳۹۱). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۱. وزارت تعاون. کار و رفاه اجتماعی.

- مرکز آمار و اطلاعات راهبردی. (۱۳۹۲). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۲. وزارت تعاون. کار و رفاه اجتماعی.
- مرکز آمار و اطلاعات راهبردی. (۱۳۹۳). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۳. وزارت تعاون. کار و رفاه اجتماعی.
- مرکز آمار و اطلاعات راهبردی. (۱۳۹۴). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۴. وزارت تعاون. کار و رفاه اجتماعی.
- مرکز آمار و اطلاعات راهبردی. (۱۳۹۵). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۵. وزارت تعاون. کار و رفاه اجتماعی.
- وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی. (۱۳۹۶). بررسی ویژگی‌ها و وضع فعالیت اتباع خارجی در کشور (براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵)؛ مرکز آمار و اطلاعات راهبردی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
- وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی. (۱۳۹۶). بررسی ویژگی‌ها و وضع فعالیت اتباع خارجی در کشور (براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵)؛ مرکز آمار و اطلاعات راهبردی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
- EUAA (2022). Asylum Report 2022. Annual Report on the Situation of Asylum in the European Union. Available at: <https://euaa.europa.eu/publications/asylum-report-2022>
- Eurostat (2022). Population and social condition. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database?p_p_id=NavTreeportletprod_WAR_NavTreeportletprod_INSTANCE_nPqeVbPXrmWQ&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view
- Home Office Immigration Statistics. (2022). Immigration statistics, year ending December 2021. Available at: <https://www.gov.uk/government/statistics/immigration-statistics-year-ending-december-2021>
- IDMC (2022). Global Report on Internal Displacement 2022. Available at: <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2022/>
- IOM (2022a). Movements in and out of Afghanistan 21 May to 31 May 2022. Available at: <https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd-dl486/files/documents/afg-movements-in-and-out-21-31-may-2022.pdf>
- IOM. (2022). Missing Migrants Project. Available at: <https://missingmigrants.iom.int/data>
- OCHA (2022). Afghanistan: Snapshot of Population Movements, January to June 2022 (As of 20 June 2022). Available at: <https://reliefweb.int/report/afghanistan/afghanistan-snapshot-population-movements-january-june-2022-20-june-2022>
- OECD (2022), International Migration Outlook 2022, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/30fe16d2-en>
- Turkstat (2022). Housing Sales Statistics, June 2022. Available at: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatis-tikleri-Haziran-2022-45678>
- UNHCR (2022). Refugee data finder. Available at: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=GEwb98>
- UNHCR (2022a). IRAN Voluntary repatriation end April 2022. Available at: <https://reliefweb.int/report/iran-islamic-republic/iran-voluntary-repatriation-end-april-2022>

منابع فصل هشتم: مهاجرت‌های اقلیمی در جهان و ایران

- جان پرور، محسن؛ صالح آبادی، ریحانه؛ زرگری، مطهره. (۱۳۹۶). پیامدهای بحران مهاجرت ناشی از خشکسالی‌های کوتاه مدت در استان سیستان و بلوچستان. جغرافیا، ۱۵ (۵۲)، ۱۹۹-۱۸۳
- سالنامه مرکز ملی اقلیم و مدیریت بحران خشکسالی (۱۴۰۰). وزارت راه و شهرسازی سازمان هواشناسی کشور.
- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵.
- Burck, J., Hagen, U., HÄühne, N., Nascimento, L., & Bals, C. (2019). Climate change performance index. Bonn: Germanwatch, New-Climate Institute and Climate Action Network.

- Daneshvar, M. R., Ebrahimi, M., & Nejadsoleymani, H. (2019). An overview of climate change in Iran: facts and statistics. *Environ Syst Res* 8: 7.
- Eckstein, D., Künzel, V., Schäfer, L., & Wings, M. (2021). *Global climate risk index 2020*. Bonn: Germanwatch.
- Fallah-Ghahari, G., Shakeri, F., & Dadashi-Roudbari, A. (2019). Impacts of climate changes on the maximum and minimum temperature in Iran. *Theoretical and Applied Climatology*, 138(3), 1539-1562.
- Heintz, H., Kirch, L., Kuppers, B., Mann, H., Mischo, F., Mucke, P., ... & Weller, D. (2019). *World Risk Report 2018*, Bündnis Entwicklung Hilft and Ruhr University Bochum, Berlin, Germany
- Henley & Partners. (2021). *Investment Migration Climate Resilience Index*. Available at: <https://www.henleyglobal.com/>
- IDMC (2022). *Global Report on Internal Displacement*. Available at: <https://www.unocha.org/middle-east-and-north-africa-roma/ena/iran>
- IPCC (2012). *Changes in climate extremes and their impacts on the natural physical environment*. Intergovernmental Panel on Climate Change, Cambridge University Press. <http://www.fapesp.br/eventos/2012/08/IPCC/JMarengo.pdf>
- IPCC (2013). *Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Stocker, T.F., D. Qin, G.-K. Plattner, M. Tignor, S.K. Allen, J. Boschung, A. Nauels, Y. Xia, V. Bex and P.M. Midgley (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.
- Keshavarz, M., Maleksaeidi, H., & Karami, E. (2017). Livelihood vulnerability to drought: A case of rural Iran. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 21, 223-230..
- Laherrère, J. (2019). "Are there enough fossil fuels to generate the IPCC CO2 baseline scenario?" (PDF). ASPO France. Retrieved 2021-10-10. Only RCP4.5 is close to the most probable FF production.2022
- Modarres, R., Sarhadi, A., & Burn, D. H. (2016). Changes of extreme drought and flood events in Iran. *Global and Planetary Change*, 144, 67-81. Melville, C. (1984). Meteorological hazards and disasters in Iran: a preliminary survey to 1950. *Iran*, 22(1), 113-150.20161984
- Pachauri, R. K., & Reisinger, A. (2007). *IPCC fourth assessment report*. IPCC, Geneva, 2007.
- Seddighi, H., & Seddighi, S. (2020). How much the Iranian government spent on disasters in the last 100 years? A critical policy analysis. *Cost effectiveness and resource allocation*, 18(1), 1-11.
- The World Economic Forum. (2022). *The Global Risks Report 2022*, 17th Edition.
- UNHCR. (2016). frequently asked questions on climate change and disaster displacement. (<https://www.unhcr.org/enus/news/latest/2016/11/581f52dc4/frequently-asked-questions-climate-change-disaster-displacement.html>)2016
- Vaghefi, S. A., Keykhai, M., Jahanbakhshi, F., Sheikholeslami, J., Ahmadi, A., Yang, H., & Abbaspour, K. C. (2019). The future of extreme climate in Iran. *Scientific reports*, 9(1), 1-11.

پیوست

پیوست ۱ مقایسه جمعیت مهاجران ایرانی در جهان

جدول ۱۲۵- مقایسه جمعیت مهاجران ایرانی در جهان

رتبه	سازمان ملل (۲۰۲۰)		سازمان ملل جهانی (۲۰۱۷)		آخرین منبع موجود			شورای عالی ایرانیان*
	کشور مقصد	جمعیت ایرانیان مهاجر	کشور مقصد	جمعیت ایرانیان مهاجر	منبع	کشور مقصد	جمعیت ایرانیان مهاجر	
۱	آمریکا	۳۸۷,۲۴۶	امارات	۴۵۴,۰۰۰	(Gulf Center, 2019)	امارات (۲۰۱۸)	۴۵۴,۰۰۰	۱,۵۰۰,۰۰۰
۲	کانادا	۱۶۶,۲۹۴	آمریکا	۳۸۷,۲۴۶	(US Census, 2022)	آمریکا (۲۰۲۱)	۳۹۷,۷۳۵	۴۵۰,۰۰۰
۳	آلمان	۱۵۲,۵۹۰	کانادا	۱۶۶,۲۹۴	(Canada Census, 2022)	کانادا (۲۰۲۱)	۲۱۳,۱۶۰	۴۰۰,۰۰۰
۴	ترکیه	۸۴,۲۷۰	آلمان	۱۵۲,۵۹۰	(OECD, 2022)	آلمان (۲۰۲۱)	۲۰۳,۰۰۰	۳۵۷,۰۰۰
۵	بریتانیا	۸۳,۵۳۱	ترکیه	۸۴,۲۷۰	(Turk stat, 2022)	ترکیه (۲۰۲۱)	۱۵۴,۹۶۵	۳۲۵,۰۰۰
۶	سوئد	۷۹,۳۶۳	بریتانیا	۸۳,۵۳۱	(UNDESA, 2021)	بریتانیا (۲۰۲۰)	۸۳,۵۳۱	۱۲۶,۶۴۰
۷	استرالیا	۷۴,۳۲۲	سوئد	۷۹,۳۶۳	(OECD, 2022)	سوئد (۲۰۲۱)	۸۱,۰۰۰	۱۲۰,۰۰۰
۸	اسرائیل	۵۰,۸۰۸	استرالیا	۷۴,۳۲۲	(ABS, 2022)	استرالیا (۲۰۲۱)	۷۷,۷۸۰	۱۱۶,۷۷۰
۹	هلند	۳۴,۸۰۹	اسرائیل	۵۰,۸۰۸	(UNDESA, 2021)	اسرائیل (۲۰۲۰)	۵۰,۸۰۸	۱۱۰,۹۲۰
۱۰	فرانسه	۲۶,۰۶۹	کویت*	۴۶,۴۱۹	(World Bank, 2018)	کویت (۲۰۱۷)	۴۶,۴۱۹	۹۰,۰۰۰
۱۱	اتریش	۲۴,۰۹۲	هلند	۳۴,۸۰۹	(OECD, 2022)	هلند (۲۰۲۱)	۳۸,۰۰۰	۵۲,۰۰۰
۱۲	ایتالیا	۱۸,۵۲۹	قطر*	۳۰,۰۰۰	(World Bank, 2018)	قطر (۲۰۱۷)	۳۰,۰۰۰	۴۰,۰۰۰
۱۳	نروژ	۱۸,۳۷۹	فرانسه	۲۶,۰۶۹	(UNDESA, 2021)	فرانسه (۲۰۲۰)	۲۶,۹۶۰	۴۰,۰۰۰
۱۴	دانمارک	۱۷,۱۲۵	اتریش	۲۴,۰۹۲	(OECD, 2022)	اتریش (۲۰۲۱)	۲۵,۰۰۰	۳۸,۰۰۰
۱۵	عراق	۱۴,۵۴۰	ایتالیا	۱۸,۵۲۹	(OECD, 2022)	ایتالیا (۲۰۲۱)	۲۰,۰۰۰	۳۶,۰۰۰
۱۶	سوئیس	۱۳,۰۹۴	نروژ	۱۸,۳۷۹	(UNDESA, 2021)	نروژ (۲۰۲۰)	۱۸,۹۳۷	۳۰,۰۰۰
۱۷	بلژیک	۱۱,۹۱۸	دانمارک	۱۷,۱۲۵	(OECD, 2022)	دانمارک (۲۰۲۱)	۱۸,۰۰۰	۲۸,۷۰۰
۱۸	ارمنستان	۸,۰۹۷	عراق	۱۴,۵۴۰	(UNDESA, 2021)	عراق (۲۰۲۰)	۱۴,۵۴۰	۲۰,۰۰۰
۱۹	اسپانیا	۷,۹۴۷	سوئیس	۱۳,۰۹۴	(OECD, 2022)	سوئیس (۲۰۲۱)	۱۴,۰۰۰	۲۰,۰۰۰
۲۰	فنلاند	۷,۶۱۱	بلژیک	۱۱,۹۱۸	(OECD, 2022)	بلژیک (۲۰۲۱)	۱۳,۰۰۰	۲۰,۰۰۰
	سایر	۴۴,۴۷۹	سایر	۸۱,۸۲۳	(UNDESA, 2021)	سایر (۲۰۲۰)	۸۱,۸۲۳	۱۷۰,۰۷۳
	مجموع	۱,۳۲۵,۱۱۳	مجموع	۱,۸۶۹,۲۲۱		مجموع	۲,۰۶۷,۶۵۸	۴,۰۹۱,۱۰۳

* داده‌های این ستون از آخرین اطلاعات موجود در وبسایت شورای عالی ایرانیان در آذر ۱۴۰۱ استخراج شده است. به دلیل عدم وجود داده برای کشور ترکیه در زمان استخراج اطلاعات، از داده ی سال ۱۳۹۹ برای این کشور استفاده شده است.

پیوست ۲ جایگاه کشورها در شاخص جهانی قدرت نرم

جدول ۱۲۶- مقایسه جایگاه کشورها در شاخص قدرت نرم و تصویر برند

رتبه (از میان ۱۲۰ کشور)	کشور	نمره
۱	ایالات متحده آمریکا	۷۰٫۷
۲	بریتانیا	۶۴٫۹
۳	آلمان	۶۴٫۶
۴	چین	۶۴٫۲
۵	ژاپن	۶۳٫۵
۶	فرانسه	۶۰٫۶
۷	کانادا	۵۹٫۵
۸	سوئیس	۵۶٫۶
۹	روسیه	۵۶٫۱
۱۰	ایتالیا	۵۴٫۷
....
....
۶۲	بلغارستان	۳۲٫۹
۶۳	ایران	۳۲٫۷
۶۴	اسلونی	۳۲٫۶

(Numbeo, 2022)

پیوست ۳ بهترین سیستم‌های مراقبتی و بهداشتی^۱ در جهان

جدول ۱۲۷- رتبه‌بندی کشورها به لحاظ برخورداری از بهترین سیستم‌های بهداشتی و مراقبتی در نیمسال اول ۲۰۲۲

رتبه (از میان ۹۶ کشور)	کشور	نمره
۱	تایوان	۸۶٫۰۴
۲	کره جنوبی	۸۳٫۰۴
۳	ژاپن	۸۰٫۵۲
۴	فرانسه	۷۹٫۹۶
۵	دانمارک	۷۹٫۷۷
۶	اسپانیا	۷۸٫۱۴
۷	استرالیا	۷۷٫۷۶
۸	تایلند	۷۷٫۵۷
۹	نروژ	۷۷٫۰۸
۱۰	فنلاند	۷۶٫۷۵
....
....
۸۳	صربستان	۵۲٫۴۲
۸۴	ایران	۵۲٫۳۱
۸۵	ایرلند	۵۲٫۰۳

(Numbeo, 2022)

۱. این شاخص مولفه‌هایی همچون زیرساخت‌ها، متخصصان، هزینه، در دسترس بودن دارو و آمادگی نظام حکمرانی را اندازه‌گیری می‌کند.

پیوست ۴ جایگاه کشورها در شاخص شادی جهانی^۱

جدول ۱۲۸- مقایسه جایگاه کشورها در شاخص شادی جهانی در سال ۲۰۲۲

رتبه (از میان ۱۴۶ کشور)	کشور	نمره
۱	فنلاند	۷,۸۲۱
۲	دانمارک	۷,۶۳۶
۳	ایسلند	۷,۵۵۷
۴	سوئیس	۷,۵۱۲
۵	هلند	۷,۴۱۵
۶	لوکزامبورگ	۷,۴۰۴
۷	سوئد	۷,۳۸۴
۸	نروژ	۷,۳۶۵
۹	اسرائیل	۷,۳۶۴
۱۰	نیوزلند	۷,۲۰۰
.....
.....
۱۰۹	گینه	۴,۸۹۱
۱۱۰	ایران	۴,۸۸۸
۱۱۱	غنا	۴,۸۷۲

(World Happiness Report, 2022)

پیوست ۵ جایگاه کشورها در شاخص جهانی کیفیت هوا^۲

جدول ۱۲۹- مقایسه جایگاه کشورها در شاخص جهانی آلودگی هوا در سال ۲۰۲۱

رتبه آلودگی (از میان ۱۱۷ کشور)	کشور	نمره
۱	بنگلادش	۷۶,۹
۲	چاد	۷۵,۹
۳	پاکستان	۶۶,۸
۴	تاجیکستان	۵۹,۴
۵	هند	۵۸,۱
۶	عمان	۵۳,۹
۷	قرقیزستان	۵۰,۸
۸	بحرین	۴۹,۸
۹	عراق	۴۹,۷
۱۰	نیپال	۴۶
.....
.....
۲۳	قزاقستان	۳۱,۱
۲۴	ایران	۳۰,۳
۲۵	کویت	۲۹,۷

(World Air Quality Report, 2021)

۱. شاخص جهانی شادی (World Happiness Index) رضایت از زندگی، احساس شادی و سایر حوزه‌های شادی همچون بهزیستی روان‌شناختی، سلامت، تعادل زمانی، جامعه، حمایت اجتماعی، آموزش، هنر و فرهنگ، محیط زیست، حکومت‌داری، رفاه مادی و کار را اندازه‌گیری می‌کند.

۲. شاخص جهانی کیفیت هوا وضعیت کیفیت هوای جهانی در سال ۲۰۲۱ ارائه می‌کند. این گزارش بر اساس داده‌های کیفیت هوای PM_{۲.۵} از ۶۴۷۵ شهر در ۱۱۷ کشور، منطقه و منطقه در سراسر جهان است.

جدول ۱۳۰- مقایسه جایگاه شهرها در شاخص شهرهای جهانی و شاخص چشم‌انداز شهرهای جهانی در سال ۲۰۲۱

شاخص شهرهای جهانی		شاخص چشم انداز شهرهای جهانی	
شهر	رتبه (از میان ۱۵۶ کشور)	شهر	رتبه (از میان ۱۵۶ کشور)
نیویورک	۱	لندن	۱
لندن	۲	پاریس	۲
پاریس	۳	مونیک	۳
توکیو	۴	ابوظبی	۴
لس آنجلس	۵	دوبلین	۵
بیجینگ	۶	استکهلم	۶
هنگ‌کنگ	۷	توکیو	۷
شیکاگو	۸	تورنتو	۸
سنگاپور	۹	سیدنی	۹
شانگهای	۱۰	سنگاپور	۱۰
....
....
بلو هوریزنته	۱۰۴	اسکندریه	۱۴۹
تهران	۱۰۵	تهران	۱۵۰
آدیس آبابا	۱۰۶	کراچی	۱۵۱

(Kearney Global Cities Index, 2021)

جدول ۱۳۱- مقایسه جایگاه کشورها در شاخص جهانی صلح در سال ۲۰۲۲

نمره	کشور	رتبه (از میان ۱۶۳ کشور)
۱/۱۰۷	ایسلند	۱
۱/۲۶۹	نیوزلند	۲
۱/۲۸۸	ایرلند	۳
۱/۲۹۶	دانمارک	۴
۱/۳	اتریش	۵
۱/۳۰۱	پرتغال	۶
۱/۳۱۶	اسلونی	۷
۱/۳۱۸	جمهوری چک	۸
۱/۳۲۶	سنگاپور	۹
۱/۳۳۶	ژاپن	۱۰
....
....
۲/۶۵۵	نیجر	۱۴۰
۲/۶۸۷	ایران	۱۴۱
۲/۷۰۹	کامرون	۱۴۲

(Global Peace Index, 2022)

۱. شاخص شهرهای جهانی (GCI) میزان مشارکت جهانی شهرها را در پنج بعد فعالیت تجاری، سرمایه انسانی، تبادل اطلاعات، تجربه فرهنگی و مشارکت سیاسی اندازه‌گیری می‌کند. در واقع این شاخص به دنبال فهم این واقعیت است که یک شهر در شبکه اقتصاد جهانی چه نقشی را ایفا می‌کند.

۲. شاخص چشم انداز شهرهای جهانی (Global Cities Outlook) پتانسیل تبدیل شدن شهرها به قطب جهانی در آینده را بر اساس شرایط و سیاست‌های فعلی آنها ارزیابی می‌کند. شاخص جهانی صلح (Global Peace Index) شاخص جهانی است که توسط موسسه اقتصاد و صلح تهیه شده است و موقعیت نسبی صلح آمیز بودن کشورها و مناطق را اندازه‌گیری می‌کند. شاخص جهانی صلح ۱۶۳ ایالت و منطقه مستقل را بر اساس سطح صلح آمیز آنها رتبه بندی می‌کند.

پیوست ۸ جایگاه کشورها در شاخص زیست پذیری^۱

جدول ۱۳۲- مقایسه جایگاه کشورها در شاخص جهانی زیست‌پذیری در سال ۲۰۲۲

بهترین شهرها			بدترین شهرها		
رتبه (از میان ۱۷۲ کشور)	منطقه جغرافیایی	نمره	رتبه (از میان ۱۷۲ کشور)	منطقه جغرافیایی	نمره
۱	وین (اتریش)	۹۹٫۱	۱۶۳	تهران (ایران)	۴۴
۲	کپنهاگن (دانمارک)	۹۸	۱۶۴	دوآلا (کامرون)	۴۳٫۳
۳	زوریخ (سوئیس)	۹۶٫۳	۱۶۵	هراره (زیمباوه)	۴۰٫۹
۳	کالگری (کانادا)	۹۶٫۳	۱۶۶	داکا (بنگلادش)	۳۹٫۲
۵	ونکوور (کانادا)	۹۶٫۱	۱۶۷	پورت مورسبی (گینه نو)	۳۸٫۸
۶	ژنو (سوئیس)	۹۵٫۹	۱۶۸	کراچی (پاکستان)	۳۷٫۵
۷	فرانکفورت (آلمان)	۹۵٫۷	۱۶۹	الجزیره (الجزایر)	۳۷
۸	تورنتو (کانادا)	۹۵٫۴	۱۷۰	طرابلس (لیبی)	۳۴٫۲
۹	آمستردام (هلند)	۹۵٫۳	۱۷۱	لاگوس (نیجریه)	۳۲٫۲
۱۰	اساکا (ژاپن)	۹۵٫۱	۱۷۲	دمشق (سوریه)	۳۰٫۷
۱۰	ملبورن (استرالیا)	۹۵٫۱			

(Economist Intelligence Unit, 2022)

پیوست ۹ جایگاه کشورها در شاخص ادراک فساد^۱

جدول ۱۳۳- مقایسه جایگاه کشورها در شاخص ادراک فساد در سال ۲۰۲۱

رتبه (از میان ۱۸۰ کشور)	کشور	نمره
۱	دانمارک	۸۸
۱	فنلاند	۸۸
۱	نیوزلند	۸۸
۴	نروژ	۸۵
۴	سنگاپور	۸۵
۴	سوئد	۸۵
۷	سوئیس	۸۴
۸	هلند	۸۲
۹	لوگزامبورگ	۸۱
۱۰	آلمان	۸۰
.....
.....
۱۵۰	گواتمالا	۲۵
۱۵۰	ایران	۲۵
۱۵۰	تاجیکستان	۲۵

(Transparency International, 2022)

۱. رتبه بندی جهانی زیست پذیری (Global Liveability Index) یک ارزیابی سالانه است که توسط واحد اطلاعات اکونومیست منتشر می‌شود و ۱۷۲ شهر جهانی را از نظر کیفیت زندگی شهری بر اساس ارزیابی ثبات، مراقبت های بهداشتی، فرهنگ و محیط زیست، آموزش و زیرساخت رتبه بندی می‌کند.
 ۲. شاخص ادراک فساد (Corruption Perceptions Index)، شاخصی است که کشورها را بر اساس سطوح درک شده از فساد در بخش عمومی ارزیابی می‌کند. این شاخص که توسط ارزیابی‌های کارشناسان و نظرسنجی‌ها تعیین می‌شود، به طور کلی فساد را به عنوان «سوء استفاده از قدرت واگذار شده برای منافع شخصی» تعریف می‌کند.

پیوست ۱۰ جایگاه کشورها در شاخص جهانی نوآوری^۱

جدول ۱۳۴- مقایسه جایگاه کشورها در شاخص جهانی نوآوری در سال ۲۰۲۲

رتبه (از میان ۱۳۲ کشور)	کشور	نمره
۱	سوئیس	۶۴/۶
۲	ایالات متحده آمریکا	۶۱/۸
۳	سوئد	۶۱/۶
۴	بریتانیا	۵۹/۷
۵	هلند	۵۸
۶	کره جنوبی	۵۷/۸
۷	سنگاپور	۵۷/۳
۸	آلمان	۵۷/۲
۹	فنلاند	۵۶/۹
۱۰	دانمارک	۵۵/۹
.....
.....
۵۱	عربستان سعودی	۳۳/۴
۵۲	قطر	۳۲/۹
۵۳	ایران	۳۲/۹
۵۴	برزیل	۳۲/۵

(Global Innovation Index, 2022)

پیوست ۱۱ جایگاه کشورها در شاخص سرعت اینترنت^۲

جدول ۱۳۵- مقایسه جایگاه کشورها در شاخص سرعت اینترنت در سال ۲۰۲۲

اینترنت ثابت			اینترنت موبایل		
رتبه	کشور	سرعت اینترنت (مگابایت بر ثانیه)	رتبه	کشور	سرعت اینترنت (مگابایت بر ثانیه)
۱	شیلی	۲۱۲/۹۸	۱	امارات متحده عربی	۱۲۰/۳۵
۲	سنگاپور	۲۱۱/۳۶	۲	قطر	۱۱۷/۴۳
۳	تایلند	۱۸۹/۱۴	۳	کره جنوبی	۱۰۹/۶۵
۴	چین	۱۷۶/۹۳	۴	نروژ	۱۰۶/۹۱
۵	هنگ کنگ	۱۷۶/۵۹	۵	کویت	۱۰۶/۶۷
۶	ماکائو	۱۶۰/۳۲	۶	هلند	۹۹/۴۴
۷	ایالات متحده آمریکا	۱۵۹/۳۱	۷	بلغارستان	۹۶/۴۳
۸	دانمارک	۱۵۰/۵۲	۸	عربستان سعودی	۹۶/۲۳
۹	ژاپن	۱۳۱/۴۹	۹	چین	۸۹/۳۲
۱۰	نیوزلند	۱۲۷/۸۸	۱۰	لوکزامبورگ	۸۵/۲۰
.....
.....
۱۴۵	نیجریه	۱۰/۲۵	۶۹	مونتنگرو	۲۸/۴۹
۱۴۶	ایران	۱۰/۲۱	۷۰	ایران	۲۷/۷۴
۱۴۷	ونزوئلا	۱۰/۱۸	۷۱	لائوس	۲۶/۰۷

(Speedtest, 2022)

۱. شاخص جهانی نوآوری (Global Innovation Index) شاخصی است که روندهای نوآوری در جهان را پایش می‌کند. این شاخص هر ساله عملکرد اکوسیستم نوآوری اقتصادهای سراسر جهان را رتبه‌بندی می‌کند. چهارچوب اصلی شاخص جهانی نوآوری، متشکل از دو جزء اصلی شاخص‌های ورودی نوآوری (Innovation Input Sub-Index) و شاخص‌های خروجی نوآوری (Innovation Output Sub-Index) است که هفت زیرشاخص کلیدی «مؤسسات و نهادها»، «سرمایه انسانی و پژوهش»، «زیرساخت»، «پیچیدگی بازار»، «پیچیدگی کسب‌وکار»، «دانش و فناوری» و «خروجی‌های خلاقانه» را در خود جای داده‌اند.

۲. وبگاه اسپیدتست (www.speedtest.net) برای سنجیدن رتبه و کیفیت اینترنت در همه کشورهای جهان، از ۲ شاخص «میانگین - Mean» و «میانگین - Median» استفاده می‌کند. رتبه ایران در دو شاخص سرعت اینترنت ثابت و موبایل با استفاده از شاخص میانه استخراج شده است.

پیوست ۱۲ شاخص قدرت نفوذ گذرنامه

شاخص گذرنامه هنلی، شاخصی است که کشورها را مطابق با تعداد کشورهایی که دارندگان گذرنامه می‌توانند بدون ویزا به آن‌ها سفر کنند رتبه‌بندی می‌کند. این شاخص چندین بار در طول سال، گذرنامه‌های ۱۹۹ کشور و سرزمین در جهان را برای سفر به ۲۷۷ کشور و سرزمین دیگر در جهان، ارزش‌گذاری می‌کند. بر اساس آخرین شاخص اعلام شده در سه ماهه سوم سال ۲۰۲۲، کشور ژاپن با قدرت نفوذ گذرنامه ۱۹۳ قدرتمندترین گذرنامه را در میان ۱۹۹ کشور دارد. پس از آن کشورهای سنگاپور و کره جنوبی با قدرت نفوذ گذرنامه ۱۹۲ در رتبه دوم قرار گرفته‌اند. کشور ایران نیز با قدرت نفوذ گذرنامه ۴۳، در رتبه ۱۰۲ جهان قرار دارد.

جدول ۱۳۶- شاخص نفوذ و رتبه گذرنامه در سال ۲۰۲۲

رتبه گذرنامه (رتبه در میان ۱۱۶ کلاس گذرنامه‌ای)	کشور/ کشورها	نفوذ گذرنامه (تعداد کشورهایی که ویزا را برای دارنده این گذرنامه معاف کرده‌اند)
۱	ژاپن	۱۹۳
۲	سنگاپور، کره جنوبی	۱۹۲
۳	آلمان، اسپانیا	۱۹۰
۴	فنلاند، ایتالیا، لوکزامبورگ	۱۸۹
۵	اتریش، دانمارک، هلند، سوئد	۱۸۸
۶	فرانسه، ایرلند، پرتغال، بریتانیا	۱۸۷
۷	بلژیک، نیوزلند، نروژ، سوئیس، آمریکا	۱۸۶
۸	استرالیا، کانادا، جمهوری چک، یونان، مالت	۱۸۵
۹	مجارستان	۱۸۳
۱۰	لیتوانی، لهستان، اسلواکی	۱۸۲
-	سایر کشورها	-
۱۰۲	ایران	۴۳

(Henley Passport Index, 2022 Q3)

جدول ۱۳۷- روند تغییرات نفوذ و رتبه گذرنامه ایران از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۲

سال	رتبه گذرنامه ایران (در میان ۱۱۶ کلاس گذرنامه‌ای)	تغییر رتبه ایران نسبت به سال قبل	نفوذ گذرنامه ایران
۲۰۱۰	۹۲	-۵	۳۴
۲۰۱۱	۹۴	-۲	۳۶
۲۰۱۲	۹۶	-۲	۳۷
۲۰۱۳	۸۶	۱۰	۴۰
۲۰۱۴	۸۷	-۱	۴۰
۲۰۱۵	۱۰۲	-۱۵	۳۷
۲۰۱۶	۹۸	۴	۳۷
۲۰۱۷	۹۵	۳	۳۸
۲۰۱۸	۹۸	-۳	۴۳
۲۰۱۹	۹۹	-۱	۴۰
۲۰۲۰	۹۸	۱	۴۱
۲۰۲۱	۱۰۷	-۹	۴۱
۲۰۲۲	۱۰۲	۵	۴۳

(Henley Passport Index, 2022 Q3)

جدول ۱۳۸- ویزای کاری دریافت شده توسط ایرانیان به تفکیک نوع ویزا

۲۰۲۱	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰			
۱۱۶	۳۶												استعداد جهانی	نیروی کار با کیفیت بالا
۱۸	۶												نوآور	
۱۸	۱۲	۱۰	۱۳	۱۶	۲	۵	۲۳	۳۴	۲۰	۲۴	۲۱		سرمایه گذار	
۳۰	۶	۴											استارت آپ	
۶	۱۴	۲۱	۱۱	۷	۶	۲		۲	۲				استعداد درخشان	
۳	۱۴	۱۵۸	۱۱۹	۵۳	۵۹	۸۸	۶۰	۱۰۰	۶۸	۳۵	۱۲		کارآفرینان	
		۶	۷	۲	۲	۲	۷						کارآفرینان فارغ التحصیل	
			۸	۲	۳	۳	۹	۷	۲۰	۱۱۱	۲۵۱		عمومی	
							۱						سایر	
								۵	۴۹	۱۱۱	۷۹		پس از تحصیل	
۵۰۸	۱۰												نیروی کار ماهر	نیروی کار ماهر
۶۹													نیروی کار ماهر بخش بهداشت و درمان	
۶	۱۰۴	۱۹۲	۱۲۶	۱۰۷	۷۹	۹۶	۱۳۸	۱۲۰	۱۰۱	۶۱	۷۸		وابسته (اعضای خانواده)	
	۱	۲	۱	۱		۳	۳	۱	۱				مبلغ دینی	
۱۵	۶	۲	۳۱		۱	۱	۲	۲	۲	۱۴	۱۷		انتقال درون شرکتی	
		۱		۳	۳	۲	۹	۵		۱			انتقال درون شرکتی کوتاه مدت	
		۲۱		۲۵	۲۲	۲۵	۳۱	۳۷	۲۴	۱۱			انتقال درون شرکتی بلندمدت	
۶	۱۴۵	۲۳۴	۱۸۶	۱۲۴	۱۰۰	۱۳۲	۱۳۳	۱۲۶	۸۹	۳۴	۶۱		عمومی	
۱		۵	۲	۲	۱	۳	۳	۱	۴	۸	۳		نیروی کار در خیریه	نیروی کار موقت
۳	۸	۱۳۱	۷۶	۵۶	۹۸	۶۷	۷۵	۳۵	۳۶	۸۴	۶۷		خلاقیت و ورزش	
۱۶													نیروی کار خلاق	
۸	۳	۲۰	۱۶	۶	۱۰	۱۳	۳	۱		۷	۶		اعضای خانواده نیروی کار موقت	
		۱	۱	۳		۱	۳	۳	۲	۲	۱		نیروی کار در بخش مذهب	
									۱	۳	۱		بر اساس توافقنامه بین المللی	
۱۹	۱۲	۲۷	۲۶	۲۹	۲۱	۲۳	۱۷	۲۱	۱۱	۱۴	۱۰		تبادل مجاز دولتی	
۲۷	۳۰	۵۰	۷۰	۷۲	۷۴	۸۴	۷۸	۶۰	۵۳	۷۴	۶۲		نیروی کار خانگی در خانه های خصوصی	
۴۹	۲۷	۲۳	۱۹	۹	۳	۱۰	۹	۳	۵	۲	۱		سایر اجازه اشتغال رایگان	
			۲							۳	۸		دارندگان مجوز کار	

(Home office, 2022)

جدول ۱۳۹- پیشران‌های اصلی مهاجرت بازگشتی به ایران، (۱۳۹۳، ۱۳۹۶، ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱)

سال ۱۳۹۶ (برجام)			سال ۱۳۹۳ (پیشا برجام)		
درصد اهمیت*	عوامل پیشران	رتبه	درصد اهمیت*	عوامل پیشران	رتبه
۷۴٪	در کنار خانواده و فامیل بودن	۱	۷۳٪	در کنار خانواده و فامیل بودن	۱
۶۰٪	حس وظیفه به کشور و انتقال دانش و تجربه خود	۲	۵۰٪	ارتباط با دوستان و هم دوره‌ای‌ها	۲
۵۸٪	احساس غربت و دوری از وطن	۳	۴۸٪	احساس مفید بودن در ایران	۳
۵۱٪	احساس تعلق و پیوستگی با جامعه	۴	۴۱٪	احساس غربت و دوری از وطن	۴
۴۷٪	تغییر فضای سیاسی داخل کشور ایران	۵	۳۶٪	حس وظیفه به کشور و انتقال دانش و تجربه خود	۵
۴۳٪	توافق هسته‌ای و رفع تحریم‌ها	۶	۳۵٪	دوران بازنشستگی	۶
۴۳٪	پایان تحصیلات/ پایان قرارداد کاری	۷	۲۸٪	عدم احساس مفید بودن در خارج از کشور	۷
۴۰٪	ارتباط با دوستان و هم دوره‌ای‌ها	۸	۲۸٪	ناآشنایی با فرهنگ و زبان کشور میزبان	۸
۴۰٪	بزرگ کردن فرزندان در ایران	۹	۲۷٪	امکان رشد و دستیابی به پست‌های کلیدی	۹
۳۹٪	حس مهاجرت‌ستیزی و بیگانه هراسی در کشور میزبان	۱۰	۲۴٪	عدم سخنیت با فرهنگ غربی	۱۰
۳۹٪	احساس مفید بودن در ایران	۱۱	۲۳٪	ملاحظات ایدئولوژیک	۱۱
۳۹٪	تبعیض‌های شغلی برای مهاجران در کشور میزبان	۱۲	۱۳٪	عدم همسویی با جهت‌گیری سیاسی کشور میزبان	۱۲
۳۵٪	ناآشنایی با فرهنگ و زبان کشور میزبان	۱۳	۱۲٪	رشد شخصی و خانواده	۱۳
۳۵٪	فرصت کاری بیشتر و پیشرفت شغلی سریعتر در ایران	۱۴	۷٪	مسائل مذهبی	۱۴
۳۴٪	ازدواج و تشکیل خانواده در ایران	۱۵			
۳۳٪	شبکه کاری و حمایتی داخل ایران	۱۶			
۲۷٪	حس عدم اعتماد به نفس در خارج از کشور	۱۷			
۲۷٪	داشتن حق رأی و مشارکت سیاسی	۱۸			
۲۷٪	عدم همسویی با جهت‌گیری سیاسی کشور میزبان	۱۹			
۲۵٪	دوران بازنشستگی	۲۰			
۲۴٪	امکان رشد و دستیابی به پست‌های کلیدی	۲۱			
۲۱٪	مسائل مذهبی	۲۲			

پیوست ۱۵ تصمیم‌های مثبت در مورد درخواست حمایت بین‌المللی و اسکان مجدد (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

جدول ۱۴۰- تعداد تصمیم‌های مثبت در مورد درخواست حمایت بین‌المللی و اسکان مجدد (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

سه کشور اصلی مبدأ پناجویان (۲۰۲۱)	جمعیت پناجویان به ازای یک میلیون نفر جمعیت (۲۰۲۱)	درصد تغییر ۲۱-۲۰۲۰	تغییر مطلق ۲۱-۲۰۲۰	۲۰۲۱	۲۰۲۰	۲۰۱۹	میانگین سالانه	
مالزی، چین، افغانستان	۵۴۹	-۲۶	-۵,۰۷۰	۱۴,۱۵۰	۱۹,۲۲۰	۲۷,۴۱۰	۲۶,۲۷۰	استرالیا
سوریه، افغانستان، مراکش	۴,۰۶۴	۱۷۴	۲۳,۳۳۰	۳۶,۷۵۰	۱۳,۴۲۰	۱۱,۰۱۰	۳۹,۹۱۳	اتریش
افغانستان، سوریه، اریتره	۱,۶۸۶	۵۲	۶,۶۸۰	۱۹,۶۱۰	۱۲,۹۳۰	۲۳,۱۴۰	۲۱,۳۹۸	بلژیک
مکزیک، هند، کلمبیا	۶۱۴	۲۳	۴,۳۲۰	۲۳,۳۷۰	۱۹,۰۵۰	۵۸,۳۴۰	۳۶,۱۸۰	کانادا
ونزوئلا، کوبا، کلمبیا	۱۳۰	۴۹	۸۲۰	۲,۵۰۰	۱,۶۸۰	۷۷۰	۳,۵۹۳	شیلی
ونزوئلا، کوبا، اکوادور	۳۱۱	۳۴	۴,۰۲۰	۱۵,۹۴۰	۱۱,۹۲۰	۱۰,۶۲۰	۱,۶۷۰	کلمبیا
نیکاراگوئه، ونزوئلا، هائیتی	۲۱,۰۹۹	۴۱۳	۸۷,۳۰۰	۱۰۸,۴۳۰	۲۱,۱۳۰	۵۹,۱۸۰	۱۰,۲۴۳	کاستاریکا
اوکراین، گرجستان، افغانستان	۹۹	۳۳	۲۶۰	۱,۰۶۰	۸۰۰	۱,۵۸۰	۱,۲۴۰	جمهوری چک
افغانستان، اریتره، سوریه	۳۴۷	۴۰	۵۸۰	۲,۰۲۰	۱,۴۴۰	۲,۶۵۰	۸,۵۲۸	دانمارک
افغانستان، سوریه، بلاروس	۶۰	۶۰	۳۰	۸۰	۵۰	۱۰۰	۱۴۳	استونی
افغانستان، سوریه، بلاروس	۲۴۷	-۶	-۹۰	۱,۳۷۰	۱,۴۶۰	۲,۴۶۰	۱۱,۲۲۵	فنلاند
افغانستان، ساحل عاج، بنگلادش	۱,۵۸۷	۲۷	۲۲,۰۷۰	۱۰۳,۸۱۰	۸۱,۷۴۰	۱۳۸,۲۹۰	۸۷,۱۱۰	فرانسه
سوریه، افغانستان، عراق	۱,۷۶۷	۴۵	۴۵,۶۶۰	۱۴۸,۲۴۰	۱۰۲,۵۸۰	۱۴۲,۵۱۰	۳۸۱,۱۲۵	آلمان
پاکستان، افغانستان، سوریه	۲,۱۸۵	-۴۰	-۱۵,۲۰۰	۲۲,۶۶۰	۳۷,۸۶۰	۷۴,۹۲۰	۴۵,۷۹۰	یونان
ایران، افغانستان، اتیوپی	۴	-۵۶	-۵۰	۴۰	۹۰	۴۷۰	۵۱,۵۶۵	مجارستان
ونزوئلا، فلسطین، افغانستان	۲,۵۳۴	۳۸	۲۴۰	۸۷۰	۶۳۰	۸۱۰	۸۲۳	ایسلند
نیجریه، گرجستان، سومالی	۵۲۶	۷۰	۱,۰۸۰	۲,۶۲۰	۱,۵۴۰	۴,۷۴۰	۳,۰۲۳	ایرلند
چین، هند، جمهوری مولداوی	۲۲۰	۲	۴۰	۱,۹۳۰	۱,۸۹۰	۹,۴۵۰	۱۱,۱۹۸	اسرائیل
پاکستان، بنگلادش، تونس	۷۲۷	۱۰۶	۲۲,۵۷۰	۴۳,۹۱۰	۲۱,۳۴۰	۳۵,۰۱۰	۹۶,۳۴۰	ایتالیا
..	۱۹	-۳۹	-۱,۵۳۰	۲,۴۱۰	۳,۹۴۰	۱۰,۳۸۰	۱۲,۰۵۵	ژاپن
چین، بنگلادش، نیجریه	۴۵	-۶۵	-۴,۳۴۰	۲,۳۳۰	۶,۶۷۰	۱۵,۴۳۰	۹,۸۳۵	کره
عراق، افغانستان، بلاروس	۳۱۱	۲۸۷	۴۳۰	۵۸۰	۱۵۰	۱۸۰	۳۰۳	لتونی
روسیه، بلاروس، تاجیکستان	۱,۴۵۴	۱,۴۰۴	۳,۶۵۰	۳,۹۱۰	۲۶۰	۶۳۰	۳۸۰	لیتوانی
سوریه، اریتره، افغانستان	۲,۱۴۲	۵	۶۰	۱,۳۶۰	۱,۳۰۰	۲,۲۰۰	۲,۲۰۰	لوکزامبورگ
هائیتی، هندوراس، کوبا	۱,۰۰۹	۲۱۹	۹۰,۲۲۰	۱۳۱,۴۲۰	۴۱,۲۰۰	۷۰,۳۶۰	۱۴,۱۰۵	مکزیک
سوریه، افغانستان، یمن	۱,۴۴۲	۸۰	۱۱,۰۴۰	۲۴,۷۶۰	۱۳,۷۲۰	۲۲,۵۴۰	۲۴,۵۱۸	هلند
هند، چین، سریلانکا	۸۶	-۵	-۲۰	۴۲۰	۴۴۰	۵۴۰	۴۴۰	نیوزیلند
سوریه، افغانستان، اریتره	۲۹۶	۲۱	۲۸۰	۱,۶۲۰	۱,۳۴۰	۲,۲۱۰	۹,۹۱۵	نروژ

هولند	۲۴,۵۱۸	۲۲,۵۴۰	۱۳,۷۲۰	۲۴,۷۶۰	۱۱,۰۴۰	۸۰	۱,۴۴۲	سوریه، افغانستان، یمن
نیوزیلند	۴۴۰	۵۴۰	۴۴۰	۴۲۰	-۲۰	-۵	۸۶	هند، چین، سریلانکا
نروژ	۹,۹۱۵	۲,۲۱۰	۱,۳۴۰	۱,۶۲۰	۲۸۰	۲۱	۲۹۶	سوریه، افغانستان، اریتره
لهستان	۶,۳۷۸	۲,۷۷۰	۱,۵۱۰	۶,۲۴۰	۴,۷۳۰	۳۱۳	۱۶۵	بلاروس، افغانستان، عراق
پرتغال	۱,۱۵۵	۱,۷۴۰	۹۰۰	۱,۳۵۰	۴۵۰	۵۰	۱۳۳	افغانستان، مراکش، هند
جمهوری اسلواکی	۱۷۳	۲۲۰	۲۷۰	۳۳۰	۶۰	۲۲	۶۰	مراکش، افغانستان، الجزیره
اسلونی	۱,۴۴۰	۳,۶۲۰	۳,۴۷۰	۵,۲۲۰	۱,۷۵۰	۵۰	۲,۵۱۱	افغانستان، پاکستان، ایران
اسپانیا	۲۸,۲۱۰	۱۱۵,۱۹۰	۸۶,۳۹۰	۶۲,۰۷۰	-۲۴,۳۲۰	-۲۸	۱,۳۲۸	ونزوئلا، کلمبیا، مراکش
سوئد	۵۴,۸۰۳	۲۳,۱۵۰	۱۳,۶۳۰	۱۰,۱۸۰	-۳,۴۵۰	-۲۵	۱,۰۰۲	سوریه، افغانستان، اوکراین
سوئیس	۲۳,۵۵۰	۱۲,۶۰۰	۹,۷۷۰	۱۳,۳۰۰	۳,۵۳۰	۳۶	۱,۵۲۶	افغانستان، اریتره، الجزیره
ترکیه	۱۰۴,۷۱۵	۵۶,۴۲۰	۳۱,۳۳۰	۲۹,۲۶۰	-۲,۰۷۰	-۷	۳۴۴	افغانستان، عراق، ایران
بریتانیا	۳۷,۲۷۵	۴۴,۴۷۰	۳۶,۰۳۰	۵۶,۴۷۰	۲۰,۴۴۰	۵۷	۸۲۸	ایران، عراق، اریتره
ایالات متحده آمریکا	۲۵۵,۱۷۸	۳۰۱,۰۷۰	۲۵۰,۹۴۰	۱۸۸,۸۶۰	-۶۲,۰۸۰	-۲۵	۵۶۷	ونزوئلا، گواتمالا، هندوراس
مجموع OECD	۱,۴۲۳,۹۹۸	۱,۲۸۹,۱۸۰	۸۵۴,۰۳۰	۱,۰۹۱,۳۶۰	۲۳۷,۳۳۰	۲۸	۷۹۴	نیکاراگوئه، افغانستان، سوریه

Eurostat, OECD International Migration Database

پیوست ۱۶ درخواست‌های جدید پناهندگی در کشورهای عضو OECD (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

جدول ۱۴۱- تعداد درخواست‌های جدید پناهندگی در کشورهای عضو OECD (۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱)

درصد تغییرات ۲۰۲۱/۲۰۲۰	۲۰۲۱	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	
-۵۵	۵,۹۴۷	۱۳,۱۷۱	۱۸,۷۶۲	۱۶,۲۵۰	۲۱,۹۶۸	۱۷,۵۵۵	۱۳,۷۵۶	استرالیا
۴۵	۱۸,۷۸۰	۱۲,۹۸۵	۱۳,۷۳۰	۲۰,۷۰۰	۲۹,۵۱۰	۳۱,۹۵۰	۱۸,۵۱۰	اتریش
۷۴	۱۰,۷۷۰	۶,۲۰۵	۷,۱۸۰	۱۱,۱۳۰	۱۴,۲۰۵	۱۵,۸۵۰	۱۱,۱۷۵	بلژیک
۱۳۶	۶۰,۱۵۵	۲۵,۴۸۵	۴۸,۵۳۳	۴۵,۴۹۳	۴۱,۴۷۷	۵۸,۹۱۴	۳۲,۱۱۱	کانادا
۱۷۸	۳۲۰	۱۱۵	۱۵۵	۱۶۵	۱۴۵	۴۴۵	۴۸۰	جمهوری چک
۴۹	۸۹۵	۶۰۰	۱,۷۸۵	۱,۶۵۰	۲,۷۵۵	۷,۷۱۵	۱۰,۷۳۰	دانمارک
۸۳	۵۵	۳۰	۵۰	۵۰	۱۱۵	۱۴۰	۸۰	استونی
۱۰	۲,۹۸۰	۲,۷۰۵	۳,۷۷۰	۴,۵۶۵	۵,۴۷۵	۸,۳۲۰	۲,۸۱۵	فنلاند
۶۵	۵۰,۸۰۰	۳۰,۷۲۵	۴۷,۷۲۰	۴۷,۰۰۵	۴۳,۱۹۰	۳۵,۷۷۰	۲۶,۶۳۵	فرانسه
-۴	۹۵,۷۶۵	۹۹,۷۲۰	۱۲۱,۱۲۰	۱۴۲,۷۶۰	۳۲۸,۴۰۰	۴۴۶,۴۵۵	۱۴۸,۷۳۰	آلمان
-۴۹	۱۸,۴۲۰	۳۵,۷۷۵	۱۸,۵۹۵	۱۵,۸۰۵	۱۲,۰۱۵	۸,۵۴۵	۵,۸۷۵	یونان
-۶۹	۴۰	۱۳۰	۶۰	۳۶۵	۱,۲۹۰	۴۳۵	۴۷۰	مجارستان
-۴۱	۳۴۵	۵۸۰	۴۵۵	۲۴۵	۲۲۰	۱۷۰	۱۰۰	ایسلند
۳۹	۲,۳۹۰	۱,۷۲۵	۲,۳۳۵	۱,۶۱۵	۱,۱۱۵	۱,۱۴۵	۷۳۰	ایرلند
۴۵	۳۱,۳۲۵	۲۱,۶۲۵	۳۲,۳۶۵	۴۹,۰۶۵	۳۶,۶۴۵	۴۱,۲۲۰	۲۹,۷۳۰	ایتالیا
..	..	۹۱	۱۰۱	۱۰۴	۹۴	۱۴۳	۱۲۵	ژاپن
-۴۴	۱۱۴	۲۰۴	۲۵۹	۶۲۲	۴۴۲	۲۸۹	۲۴۱	کره
۳۲۰	۱۰۵	۲۵	۵۵	۳۰	۳۱۰	۱۵۵	۳۰	لتونی
۴۲۹	۴۵۰	۸۵	۹۰	۱۶۰	۳۵۰	۲۲۰	۹۰	لیتوانی
۱۲	۸۶۰	۷۶۵	۷۰۵	۱,۰۱۵	۱,۳۱۰	۸۲۰	۲۵۵	لوکزامبورگ
۱۳	۲۰,۴۰۳	۱۸,۱۲۲	۷,۹۰۳	۵,۷۵۶	۳,۳۳۵	۱,۷۶۰	۶۱۵	مکزیک
۴۴	۱۴,۵۵۵	۱۰,۱۲۵	۷,۷۲۰	۶,۰۲۰	۱۱,۳۵۵	۲۲,۵۲۰	۱۷,۴۹۵	هلند
-۳۱	۱,۵۷۲	۲,۲۸۹	۳,۶۱۵	۴,۱۹۱	۴,۱۴۹	۴,۰۲۱	۳,۷۸۴	نیوزیلند
۷۴	۴,۹۴۰	۲,۸۴۰	۴,۸۰۰	۴,۲۲۰	۸,۰۸۵	۱۶,۴۸۵	۹,۵۲۵	نروژ
۷۰۳	۲,۹۳۰	۳۶۵	۲۷۵	۴۳۵	۵۶۰	۳۸۰	۶۹۵	لهستان
۲۲۱	۳۰۵	۹۵	۵۴۵	۶۶۰	۶۷۰	۳۳۰	۲۳۵	پرتغال
۳۳	۶۰	۴۵	۴۰	۵۰	۶۰	۲۱۵	۸۰	جمهوری اسلواکی
-۷۸	۲۰	۹۰	۱۰۰	۱۳۵	۱۵۰	۱۷۵	۵۰	اسلوانی
-۶۰	۲۰,۵۱۰	۵۱,۱۹۰	۳۸,۵۲۵	۳,۷۹۵	۵,۶۱۰	۷,۲۵۰	۱,۰۳۰	اسپانیا
۵	۱۱,۳۳۰	۱۰,۸۱۵	۱۶,۸۴۰	۲۴,۶۳۵	۳۴,۷۷۰	۷۱,۹۴۰	۳۶,۴۷۰	سوئد
-۷	۱۰,۳۱۰	۱۱,۱۲۰	۱۲,۰۵۵	۱۶,۶۳۰	۱۵,۴۵۵	۱۳,۹۵۵	۱۴,۷۴۵	سوئیس
-۲۰	۲۵,۵۷۸	۳۱,۹۷۵	۲۲,۷۰۰	۳۰,۸۸۲	۲۴,۱۰۱	۱۸,۸۵۴	۲۰,۰۸۹	بریتانیا
-۱۲	۵۶,۳۸۹	۶۳,۸۸۸	۱۰۷,۰۵۷	۱۸۵,۹۰۹	۱۴۶,۰۰۳	۱۵۷,۴۲۵	۱۵۱,۹۹۵	ایالات متحده آمریکا
۳	۴۶۹,۴۱۸	۴۵۵,۶۱۴	۵۳۹,۸۹۹	۶۴۲,۰۰۸	۷۹۵,۲۴۰	۹۹۱,۴۲۳	۵۵۹,۳۵۱	مجموع کشورها
-۲	۳۲۴,۸۳۸	۳۳۲,۳۶۴	۳۵۳,۶۶۹	۳۸۳,۶۸۳	۵۷۷,۷۷۲	۷۵۱,۳۱۶	۳۵۶,۷۲۴	کشورهای عضو اتحادیه اروپا

پیوست ۱۷ پنج کشور اول مبدا پناهجویان جدید در هر یک از کشورهای اتحادیه اروپا+ در سال ۲۰۲۱

جدول ۱۴۲- پنج کشور اول مبدا پناهجویان جدید در هر یک از کشورهای اتحادیه اروپا+ در سال ۲۰۲۱

چک		بلغارستان		بلژیک		اتحادیه اروپا	
۲۶۵	اوکراین	۵,۹۹۰	افغانستان	۵۱۵	افغانستان	۹۸,۳۲۰	سوریه
۱۸۵	گرجستان	۳,۷۲۵	سوریه	۱,۷۶۵	سوریه	۸۳,۵۲۰	افغانستان
۱۷۵	افغانستان	۴۷۰	عراق	۱,۵۰۵	اریتره	۲۵,۹۶۵	عراق
۵۵	مولداوی	۲۰۵	مراکش	۱,۲۰۰	فلسطین	۲۱,۰۱۵	پاکستان
۵۰	ویتنام	۱۷۰	پاکستان	۹۳۵	سومالی	۲۰,۳۱۰	ترکیه
۳۲۵	سایر	۳۲۵	سایر	۸,۹۹۰	سایر	۲۸,۵۹۱۰	سایر
ایرلند		استونی		آلمان		دانمارک	
۴۵۰	نیجریه	۱۵	افغانستان	۵۴,۹۰۵	سوریه	۵۵۵	افغانستان
۳۳۵	سومالی	۱۰	روسیه	۲۳,۲۷۵	افغانستان	۳۸۰	اریتره
۳۳۰	گرجستان	۱۰	ترکیه	۱۵,۶۰۵	عراق	۳۲۰	سوریه
۲۰۰	افغانستان	۵	بلاروس	۷,۰۶۵	ترکیه	۶۵	مراکش
۱۴۵	زیمباوه	۵	عراق	۳,۶۸۵	گرجستان	۶۵	ایران
۱,۱۵۰	سایر	۱۰	سایر	۴۳,۶۴۰	سایر	۶۱۵	سایر
کرواسی		فرانسه		اسپانیا		یونان	
۱,۶۸۰	افغانستان	۱۶,۰۰۵	افغانستان	۱۵,۶۵۵	ونزوئلا	۳,۴۱۵	پاکستان
۲۱۵	ترکیه	۶,۲۱۰	ساحل عاج	۱۱,۱۰۰	کلمبیا	۳,۱۹۵	افغانستان
۲۰۵	عراق	۶,۲۰۰	بنگلادش	۶,۴۴۰	مراکش	۲,۹۴۵	سوریه
۱۴۵	ایران	۵,۲۵۰	گینه	۴,۴۷۰	مالی	۲,۴۸۰	بنگلادش
۹۵	پاکستان	۴,۹۶۵	ترکیه	۳,۱۴۵	سنگال	۱,۹۱۰	ترکیه
۳۸۵	سایر	۶۵,۱۶۰	سایر	۲۱,۲۳۵	سایر	۸,۷۲۰	سایر
لیتوانی		لاتویا		قبرس		ایتالیا	
۲,۳۷۰	عراق	۳۵۰	عراق	۳,۰۵۵	سوریه	۶,۸۸۵	پاکستان
۲۴۵	بلاروس	۷۰	افغانستان	۱,۷۳۰	ج. دموکراتیک کنگو	۶,۶۴۰	بنگلادش
۱۵۰	کنگو	۵۵	بلاروس	۱,۵۵۵	نیجریه	۶,۳۷۵	تونس
۱۲۰	کامرون	۳۰	روسیه	۹۹۵	پاکستان	۴,۴۱۰	افغانستان
۱۱۵	روسیه	۱۵	آذربایجان	۹۹۰	هند	۲,۶۸۰	مصر
۹۰۰	سایر	۶۰	سایر	۴,۹۳۵	سایر	۱۶,۹۱۰	سایر
هلند		مالت		مجارستان		لوکزامبورگ	
۸,۳۹۵	سوریه	۱۹۰	سودان	۱۰	ایران	۴۴۵	سوریه
۳,۰۲۵	افغانستان	۱۸۵	سوریه	۵	افغانستان	۳۲۰	اریتره

۹۵	پاکستان	۴,۹۶۵	ترکیه	۳,۱۴۵	سنگال	۱,۹۱۰	ترکیه
۳۸۵	سایر	۶۵,۱۶۰	سایر	۲۱,۲۳۵	سایر	۸,۷۲۰	سایر
لیتوانی		لاتویا		قبرس		ایتالیا	
۲,۳۷۰	عراق	۳۵۰	عراق	۳,۰۵۵	سوریه	۶,۸۸۵	پاکستان
۲۴۵	بلاروس	۷۰	افغانستان	۱,۷۳۰	ج. دموکراتیک کنگو	۶,۶۴۰	بنگلادش
۱۵۰	کنگو	۵۵	بلاروس	۱,۵۵۵	نیجریه	۶,۳۷۵	تونس
۱۲۰	کامرون	۳۰	روسیه	۹۹۵	پاکستان	۴,۴۱۰	افغانستان
۱۱۵	روسیه	۱۵	آذربایجان	۹۹۰	هند	۲,۶۸۰	مصر
۹۰۰	سایر	۶۰	سایر	۴,۹۳۵	سایر	۱۶,۹۱۰	سایر
هلند		مالت		مجارستان		لوکزامبورگ	
۸,۳۹۵	سوریه	۱۹۰	سودان	۱۰	ایران	۴۴۵	سوریه
۳,۰۲۵	افغانستان	۱۸۵	سوریه	۵	افغانستان	۳۲۰	اریتره
۲,۴۶۵	ترکیه	۱۶۵	اریتره	۵	اتیوپی	۱۱۵	افغانستان
۱,۱۹۰	یمن	۱۰۵	سومالی			۵۰	عراق
۱,۱۰۵	الجزیره	۶۵	لیبی			۴۰	سودان
۸,۶۱۵	سایر	۵۰۰	سایر	۱۵	سایر	۳۸۵	سایر
رومانی		پرتغال		لهستان		اتریش	
۳,۹۰۵	افغانستان	۵۹۵	افغانستان	۲,۱۳۰	بلاروس	۱۵,۷۱۰	سوریه
۱,۱۷۰	سوریه	۱۱۵	مراکش	۱,۵۹۵	افغانستان	۷,۸۳۰	افغانستان
۸۷۵	بنگلادش	۸۰	هند	۱,۲۸۰	عراق	۱,۸۱۰	مراکش
۵	هند	۵۰	گامبیا	۳۴۰	روسیه	۱,۵۱۰	سومالی
۴,۵۵۵	عراق	۵۰	گینه	۱۲۵	سوریه	۱,۲۸۵	پاکستان
۲,۱۰۵	سایر	۴۳۵	سایر	۷۶۵	سایر	۸,۵۸۵	سایر
سوئد		فنلاند		اسلواکی		اسلونی	
۲۱۶۵	سوریه	۲۲۵	افغانستان	۱۰۵	مراکش	۲۵۹۰	افغانستان
۹۹۰	افغانستان	۱۵۰	عراق	۹۰	افغانستان	۴۹۰	پاکستان
۶۶۵	اریتره	۱۴۰	سومالی	۲۰	الجزیره	۳۲۵	ایران
۵۱۵	عراق	۱۲۵	ترکیه	۱۵	هند	۲۷۵	ترکیه
۴۹۵	ترکیه	۸۵	سوریه	۱۰	ترکیه	۲۶۵	بنگلادش
۵۳۱۰	سایر	۶۳۵	سایر	۸۰	سایر	۱۲۷۰	سایر
سوئیس		نروژ		لیختن اشتاین		ایسلند	
۲۹۶۰	افغانستان	۵۸۵	سوریه	۱۵	سوریه	۳۵۵	ونزوئلا
۲۲۵	ترکیه	۲۵۰	افغانستان	۱۰	مراکش	۹۰	افغانستان
۱۷۲۵	اریتره	۱۸۵	اریتره	۱۰	اوکراین	۹۰	فلسطین
۹۶۰	الجزیره	۱۰۰	چین	۱۰	الجزیره	۶۵	سوریه
۹۰۵	سوریه	۱۰۰	ترکیه	۵	سودان	۶۰	عراق
۴۴۴۰	سایر	۳۸۰	سایر	۵	سایر	۲۰۵	سایر

■ آوارگان داخلی

Internally Displaced Person (IDP)

افراد یا گروهی از افراد که مجبور به فرار یا ترک خانه‌ها یا مکان‌های اقامت همیشگی شان شده‌اند؛ این جابه‌جایی می‌تواند به منظور اجتناب از تأثیرات درگیری‌های مسلحانه، شرایط خشونت تعمیم یافته، نقض حقوق انسانی یا فجایع طبیعی یا انسانی باشد.

■ اسکان مجدد

Resettlement

این اصطلاح به جابه‌جایی و ادغام مجدد افراد (پناهندگان، مهاجران داخلی و غیره) به مناطق جغرافیایی دیگر، معمولاً کشوری ثالث، اطلاق می‌گردد. در مفهوم پناهندگی، این واژه مبین انتقال پناهندگان از کشوری که در آن افراد درخواست پناهندگی خود را تسلیم نموده‌اند به کشوری که با پذیرش این افراد موافقت شده است، می‌باشد. معمولاً به پناهجویان پناهندگی و یا اقسام دیگر اقامت بلند مدت اهدا می‌گردد که در بسیاری از موارد این موضوع می‌تواند به اعطای تابعیت نیز بینجامد.

■ اعطای تابعیت

Naturalization

به معنای اعطای تابعیت یک کشور به اتباع بیگانه تحت قوانین رسمی کشوری در مقابل تقاضای این افراد می‌باشد. حقوق بین الملل جزئیات بیشتری در ارتباط با قواعد این موضوع ارائه نمی‌دهد، ولی صلاحیت کشورها در خصوص اعطای تابعیت به اتباع بیگانه متقاضی اخذ تابعیت را مورد شناسایی قرار می‌دهد.

■ پناهجو

Asylum seeker

فردی که به دنبال رهایی از آزار و اذیت و یا آسیب جدی، در کشوری به غیر از کشور خویش به سر می‌برد و در انتظار نتیجه تصمیم‌گیری درخواست پناهندگی خویش بر اساس قوانین ملی و بین المللی است. در صورت دریافت نتیجه منفی، شخص باید همانند شرایط اتباع بیگانه غیر مجاز یا غیر قانونی کشور را ترک کند و یا ممکن است اخراج شود، مگر اینکه اجازه اقامت بر مبنای بشردوستانه و یا طرق دیگر دریافت کند.

■ پناهنده

Refugee

شخصی که به دلیل ترسی مستدل از دستگیری به دلایل نژادی، مذهبی، ملیتی، عضویت در گروه‌های اجتماعی خاص و یا عقاید سیاسی، خارج از کشور متبوع خود زندگی می‌کند و قادر و یا راغب به بازگشت و پذیرش حمایت کشور خود نمی‌باشد. (بند ۱ (A) (۲)، کنوانسیون در ارتباط با وضعیت پناهندگان، بند ۱A (۲)، ۱۹۵۱ اصلاح شده توسط پروتکل الحاقی (۱۹۶۷). علاوه بر تعریف پناهنده در کنوانسیون پناهنده در سال ۱۹۵۱، بند ۱(۲) ۱۹۶۹ کنوانسیون سازمان وحدت آفریقا (OAU) که بنا به تعریف این معاهده پناهنده کسی است که بنا به دلایل تجاوز خارجی، اشغال، سلطه خارجی و یا وقایعی که بطور جدی نظم عمومی بخشی و یا تمام کشور مبدأ و متبوعش مورد اختلال واقع شده و مجبور به ترک کشور می‌باشد. همچنین اعلامیه کارتاژنا اعلام می‌دارد "لفظ پناهنده بیان کننده وضعیت افرادی است که جان، امنیت و یا آزادی ایشان بطور گسترده توسط خشونت، مخاصمات داخلی، تجاوز خارجی، نقض گسترده حقوق بشر و یا هرگونه شرایط دیگر که بطور جدی نظم عمومی را مختل نموده است، مورد تهدید واقع شده و اقدام به خروج از کشور می‌نمایند."

■ فرار مغزها (استعدادها)

Brain drain

مهاجرت اشخاص آموزش دیده یا نخبه از کشور مبدأ به کشور دیگر که منجر به کاهش منابع مهارتی در کشور مبدأ می‌گردد. در اغلب تحلیل‌ها مهاجرت افراد با تحصیلات دانشگاهی را معادل فرار استعدادها می‌دانند.

■ مهاجر (مهاجر اقتصادی، ماهر و ...)

Migrant (Economic migrant, skilled, ...)

در سطح بین‌المللی، هیچ تعریف جهانی پذیرفته شده‌ای برای «مهاجر» وجود ندارد. استنباط عمومی که از واژه مهاجر وجود دارد این است که این واژه معمولاً برای پوشش دادن تمامی مواردی که در آن تصمیم به مهاجرت آزادانه توسط فرد بنا به دلایل «رفاه فردی» و بدون وجود عنصر و یا عناصر الزام آور خارجی صورت می‌پذیرد، اطلاق می‌گردد. بنابراین به افراد و یا اعضای خانواده‌ای گفته می‌شود که به کشور یا منطقه‌ای دیگر به منظور بهبود شرایط اقتصادی یا اجتماعی‌شان و چشم‌اندازهایی بهتر برای خود یا خانواده‌شان جابه‌جا می‌شوند. سازمان ملل، مهاجر را بعنوان فردی که در یک کشور خارجی به مدت بیش از یک سال اقامت کرده است صرف نظر از دلایل مهاجرت، داوطلبانه یا غیر داوطلبانه بودن، نحوه مهاجرت، متعارف و یا نا متعارف بودن مهاجرت کرده‌اند، تعریف می‌کند. با توجه به چنین تعریفی، آنهایی که در محدوده زمانی کوتاه تری به عنوان جهانگرد یا بازرگان مسافرت می‌کنند، مهاجر در نظر گرفته نمی‌شوند. با این وجود، استفاده رایج شامل نوع مشخصی از مهاجران کوتاه مدت می‌شود، از جمله کشاورزان فصلی/کارگران فصلی که برای مدت کوتاهی به منظور کاشت یا برداشت محصولات مزرعه سفر می‌کنند.

■ مهاجر اقتصادی

Economic migrant

فردی که محل سکونت دائم خود را به منظور سکونت گزیدن در خارج از کشور خود با هدف بهبود کیفیت زندگی ترک نماید، را مهاجر اقتصادی گویند. این واژه در برخی موارد برای تمیز دادن پناهندگانی که در حال فرار از آزار و اذیت هستند بکار برده می‌شود، و همچنین به طور مشابهی برای اشاره به افرادی که تلاش می‌کنند بدون مجوز قانونی به یک کشور وارد شوند و یا با استفاده از روش پناهنجویی بدون دلیل موجه وارد کشور مقصد شوند نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد. این اصطلاح را می‌توان به افرادی که کشورشان را به منظور اشتغال ترک می‌نمایند نیز اطلاق نمود.

■ مهاجرت

Migration

جابه‌جایی یک فرد یا گروهی از افراد، چه به صورت عبور از یک مرز بین‌المللی و یا در مرزهای داخلی یک کشور را مهاجرت می‌گویند. پویایی جمعیت، شامل هر نوع جابجایی انسان‌ها، صرف‌نظر از مدت زمان، ساختار و علت‌های ایجاد مهاجرت؛ شامل مهاجرت پناهندگان، آوارگان، مهاجرین اقتصادی، و افرادی که به‌واسطه سایر اهداف جابه‌جا می‌شوند (از جمله الحاق مجدد به خانواده) می‌گردد.

■ مهاجرت اجباری

Forced migration

پویایی جمعیتی که در آن عنصر اجبار، شامل تهدیدات جانی و معیشتی ممکن است از عوامل طبیعی و یا انسانی ناشی شده باشد (بعنوان مثال: حرکت پناهندگان و آوارگان بصورت داخلی (داخل یک کشور) همینطور آوارگان ناشی شده از بلایای طبیعی، فجایع شیمیایی یا اتمی، قحطی یا پروژه‌های توسعه‌ای).

■ مهاجران بازگشتی

Return migrants

افرادی که پس از دوره‌ای که در کشور دیگری بوده‌اند به کشور خود باز می‌گردند.

■ مهاجران دانشجویی/تحصیلی

International (mobile) students

دانشجویانی که برای ادامه تحصیل و یا فرصت‌های مطالعاتی از کشور وطن خود خارج می‌شوند.

■ وجوه ارسالی

Remittances

عبارت است از پول‌های بدست آمده توسط اتباع خارجی که به کشور مبدا این افراد ارسال می‌گردد.

About Iran Immigration Data Portal

Providing Migration Data

Iran Migration Data Portal (IMDP) is a project launched by Iran Migration Observatory (IMO), funded by Iran's Vice-Presidency for Science and Technology, and supported by the Sharif Policy Research Institute (SPRI) Sharif University of Technology.

Mission

This portal aims to provide migration data in four major categories of economic and workforce migration, student mobility, refugees and asylums, and return migration to help those studying migration by providing a database to make a better governance decision and monitor the effects of their decision.

Resources

In making better sense of the bigger picture of international migration, IMDP both use the data that Iran Migration Observatory produces (by various means such as surveys, official data from Iranian organizations) and gathers from other migration data portals and resources worldwide.

رصدخانه مهاجرت ایران

درباره داما

راهنمای سایت

درگاه آمار مهاجرتی ایران (داما)

ارائه داده های مهاجرت

درگاه داده های مهاجرت ایران (داما) پروژه ای است که توسط رصدخانه مهاجرت ایران راه اندازی شده و توسط معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری ایران تامین می شود و توسط پژوهشکده سیاست گذاری شریف دانشگاه صنعتی شریف حمایت می شود.

ماموریت ما

هدف این درگاه ارائه داده های مهاجرت در چهار دسته عمده مهاجرت اقتصادی و نیروی کار، تحرک دانشجویی، پناهندگان و پناهنده گی و مهاجرت بازگشت است تا با ارائه پایگاه داده ای به کسانی که در حال تحصیل مهاجرت هستند کمک کند تا تصمیمات حاکمیتی بهتری اتخاذ کنند و بر تأثیرات تصمیم خود نظارت کنند.

منابع

برای درک بهتر تصویر کلان مهاجرت بین المللی، داما هم از داده هایی استفاده می کند که رصدخانه مهاجرت ایران (به روش های مختلف مانند نظرسنجی، داده های رسمی از سازمان های ایرانی) تولید می کند و هم از سایر درگاه ها و منابع داده های مهاجرت در سراسر جهان جمع آوری می کند.

اولین پورتال داده های مهاجرتی «ایران» به زبان انگلیسی و فارسی (داما)

<https://imdp.info/>

<https://imobs.ir/>

مهاجرت را می‌توان رو به رشدترین پدیده اجتماعی کشور ایران در دو سال گذشته برشمرد. روند نزولی امیدواری اجتماعی، بی‌ثباتی اقتصادی و کاهش آزادی‌های اساسی چون اینترنت آزاد در کنار وضعیت وخیم سایر عوامل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی باعث آزاد شدن فنر فشرده مهاجرت و به نوعی شکل‌گیری پدیده مهاجرت عام و توده‌وار در ایران شده است. با توجه به عدم توسعه‌ی زیرساخت‌های پژوهشی و مطالعاتی در زمینه مهاجرت در کشور، ابعاد کمی و کیفی این پدیده در کشور همچنان نامعلوم و نامکشوف است که این ابهام می‌تواند عواقب و پیامدهای بسیار خطرناکی را پیش روی کشور قرار دهد. از این روی در این مقطع زمانی توجه جدی و نظام‌مند به دینامیسم مهاجرت در کشور بدون در نظر گرفتن ملاحظات معمول بیش از پیش ضروری و حیاتی است.

تدوین و انتشار سومین مجلد سالنامه مهاجرتی ایران که با همت و تلاش همکاران رصدخانه مهاجرت ایران و حمایت و پشتیبانی طیف وسیعی از دست‌اندرکاران و فعالان این حوزه ارائه می‌شود، گامی در جهت بسترسازی و کمک به شناخت ابعاد کمی و کیفی انواع مهاجرت برای عموم مردم و حاکمیت به شمار می‌رود. تهیه‌کنندگان «سالنامه مهاجرتی ایران-1401» امید دارند که آمار و اطلاعات کمی و کیفی ارائه شده در این مکتوب، چراغ راهی برای اخذ تصمیم‌های به‌موقع، برنامه‌ریزی‌های هدفمند و اقدام‌های کارآمد در سطوح اجتماعی و حاکمیتی باشد.

